

ڈاکٹر ذاکر حسین لائبریری

DR. ZAKIR HUSAIN LIBRARY

JAMIA MILLIA ISLAMIA
JAMIA NAGAR

NEW DELHI

CALL NO. 891 5512 - 16463.

Accession No. 96552

BN-5342
Call No. 69.63

Acc. No. 96552

~~3 JUN 1982~~

~~30 APR 1983~~

~~13 NOV 1982~~

B

re.

library on the
due date last
stamped on the
books. A fine of 5 P.
for general books, 25 P
for text books and
Re 1 00 for over-night
books per day shall be
charged from those
who return them late.

are advised
check the
pages and illus-
trations in this
book before

taking it out. You will
be responsible for any
damage done to the
book and will have to
replace it, if the same is
detected at the time of
return.

سلسلہ دائرۃ الادب

افضل قصص و حکایات و مثنوی و مثنوی

موسوم

:

مرآۃ المشتوی

از

تلخیص حسین

الشیخ محمد بن حسین بن ابی بکر بن محمد بن

جمہ حق محفوظ ۱۹۳۳

پیشکش کنندہ ڈیو. ایمروہ ضلع مراد آباد دیوبند
پتہ: قلعہ نادر پور، بکٹ، احمد سید و فروغت کا مرکز

جدت اندر وحدت است این شنوی
از سبک روتا سبک است این شنوی

محتویات الكتاب

تذکره تجیدت

ج.

عقل کرمت نامہ حضرت بوہان الدین محمد چلی زیدت اجلالہ و دہشت نصارہ
دستور بافر از کتب معانی آفرین حضرت مدوح الشان
عقل گرامی نامہ دکتور رینولد الین نیگلسون الفقہ اللہ ببول بقائم ک
سرنامہ از فاضلہ صبر شامہ دکتور موصوف م

دیباچہ (۱) - (۴۰)

فہرست (مرآۃ الثنوی) ۱ - ۴۲

مرآۃ الثنوی ۱ - ۹۴۳

یواقیت القمص ۳ - ۵۳۹

درر الحکم ۵۴۱ - ۷۸۱

جواہر القرآن ۷۸۳ - ۸۹۵

لآلی استن ۸۹۷ - ۹۳۵

مرجانۃ المیخ ۹۳۷ - ۹۴۳

ضمیمہ ۹۴۵ - ۱۰۸۶

نظم درر الحکم ۹۴۷ - ۹۶۵

کشف الابیات (درر الحکم) ۹۶۷ - ۱۰۱۶

فرنگ ۱۰۱۷ - ۱۰۸۶

صواب الخلاء ۱۰۸۷ - ۱۰۹۴

نَذَرَ عَقِيدَتِ

بِهَاسْتَا

حال المشربیت، سالک الطریقت، عارف الحقیقت، بقیہ السلف، نقیہ الخلف

مرشدنا شیخا حضرت برهان الدین چلی ولد چلی ابن حضرت مولانا

اطال اللہ حیاتہ وادام اللہ برکاتہ

صَاحِبِ سَجَّائِ سِلْسِلَةِ عَالِمِ مَوْلَوِی

از براے سجدہ عشق آستانے یافتم
سرزمینے بود مقصود آسمانے یافتم

”مرأتم“ اندر شروع و در قبول
جمله آن تست و کردستی قبول
در قبول تست عز و مقبلی
ز آنکه شاه جان سلطان ولی
در قبول آرند شاهان نیک و بد
چون قبول آرند، بنود هیچ رو

مولانا العارف الکامل دامت افضاله
 بعد از دعوات و تسلیمات، معروضه این ناچیز است که مکتوب محالی
 مصحوب ایشان مشرف شدم و کتاب مستطاب (مرآة المنوی) نیز
 واصل شده روزها بدان تالیف لطیف مشغول و مشغوف گشتم و در
 وحدتگاه خود در عالمی دیگر حیات گذرانیدم برای آنکه بعد از ارسال مکتوب
 بنزیارت بیت الله مشرف گشتن فرموده اید و از خوف آنکه مکتوب من پیش از عودت
 حضرت شما آتجا برود و جناب شما را نیافته ضایع گردد، تأخیر کردم و در قید
 نوشتن جواب بودستم که مکتوب دومین جناب عالی بیامد و بنده همان این جواب
 نوشتم و آن نوشتجات که برای سرنامه کتاب فرموده اید شکسته بسته
 در یک دو کاغذ چیزهای نوشتم و اگر همه چیزها که بنده بدین موضوع میباید برخی
 از آن بنویسد؛ مشغولی هفتاد تا دافتر شود از مکارم اخلاق این آینه مستعد
 که ازین ناچیزی چیز این معروضه ها را قبول فرمایند و نیازنده اینست که وصول
 این مکتوب و ملفوف او را بعنایت نامه دیگر بنویسند و هم عهت از دیاد
 فیض اخوت نکند و ان شاء الله گاه و بیگاه به تطفیف نامه این فقیر را
 معرود و کامیاب گردانند بعونه و کرم امیر

ولدی

۱۳۵۲ هـ ۱۰ ص ۲

جس مثال مبارک کی نقل زیب و صنف ماسبق ہے، وہ ذی القوۃ القدسیہ
 المتصف بالتجایا الرضیۃ خلاصہ دودمان مولویہ صاحب ارشاد و تلقین حضرت ابوالحسن
 ولی علی متعنا ایہ بہ کا صحیفہ عالیہ ہے جو اس ذرۃ بمقدار کے نام شرف صدہ لایا ہے۔
 مولانا مدوح رونق افزائے سجادہ مولویہ اور ترکی میں رافع لو اسے ضریعہ میں۔ واقعہ یہ
 کہ بنائے سلطنت عثمانیہ کے وقت سے مملکت ترکیہ میں سلاطین عامل قوت نیاوی اور
 صاحبان سجادہ مولویہ کفیل قوت دینی رہے ہیں۔ حوادث عالم سے یہ بھی ایک حادثہ عجیبہ
 کہ ان دونوں قوتوں کا خاتمہ ہوا تو ساتھ ساتھ ہوا۔ باب عالی کی سدودی کے بعد
 ہی خاتما میں بھی بند کر دیں مگر افادات باطنی نہ بند ہوئی ہیں اور نہ بند ہو سکتے ہیں، وہ
 بدستور جاری ہیں اور اے یوم القیام جاری رہیں گے، انشاء اللہ العزیز۔

اس اعزاز نامہ میں اس ناچیز کے متعلق کچھ الفاظ ایسے درج ہو گئے ہیں کہ
 اسے منظر عام پر لانا باطن خود نمائی کی زد میں آنا ہوا چونکہ اسکے بعض فقرات پسندیدگی
 کتاب پر دال ہیں اور بجائے خود یہ نیتہ گرامی اس امر کا ثبوت ہے کہ خاصان خدا کے
 اخلاق میں حسن ظن کو کس حد تک دخل ہوتا ہے اسلئے میں نے اس کی نقل شامل کتاب
 کر دی کہ ناظرین بھی حضرت مولای شیخی کے سوا خط سے اپنی آنکھوں کو منور کر سکیں۔
 میں نے منظوری انتساب کی التجا کی تھی، حضرت ممدوح نے غایت کرم سے
 کتاب کے لئے ایک مقدمہ بھی لطف فرمایا جس کی پیشانی پر ”دستور بانور“ رقم تھا۔
 یہ مقدمہ بعد ابتہاج و اتمنان شامل کتاب کیا گیا، و کفے بہ فخر۔ اس دستور بانور کی
 نسبت کسی اظہار رائے کی ضرورت نہیں ہے۔

نور این گوہر جو بیرون نافہ است از تسلسلہ فراغت یافتہ است

دستوربانور

امام العارفين مقدم السالكين حضرت مولانا برهان الدین بیگ دیت جلالت

مثنوی مثنوی کہ۔ چنانکہ لقب کرده اند۔ در ہمہ بنا و مغازے خود مغیر قرائت۔
یعنی ہم در شکل و صورت خود ترتیب و تبویب و اصول و فصول ندارد، ہم در
محتویات و مضمون خویش مثل هیچ یک مولفہ از آثار دینیہ نیست۔ چنانکہ
قرآن یزدان هیچ یک کتب سماویہ وارضیہ را ماخذ و سر مشق کرده ہست
و حاشاکہ برگزینا شد مثنوی ہم، در شانے تالیف بہ هیچ کتابہ اجبت
نشده حتی جناب مولوی، از کتاب مثنوی بدست خود قلم و کاغذ گرفته یک
حرفے بہ بیاض کاغذ نہادہ است۔ چنانکہ در مناقب العارفين و دیگر مناقبہا
بنویسند، حضرت حسام الدین چلی کہ خلیفہ دومین ایشانست، روزے
گفتہ است کہ: یا مولانا! اخوان و یاران ما در خلوت گاہ خویش الہی نامہ
حکیم سنائی انخوانند۔ و دیوان غزلیات خداوندی از بسیاری در
فوق ہمہ دوا دین حکما و عرفا شدہ است۔ اگر تئیب فرمایند، یک
کتاب مثنوی احسان فرمایند، خوش باشد۔ در ہماندم ورقے
از دستار شریف اخراج کردہ و بدست حسام الدین چلی بدادہ گفتہ اند
کہ آندم کہ این معنی بر خاطر عاظر شاہطور کردہ، این ہزودہ بیت مثنوی را
بدین فقیر از عالم بالا بخشیدہ اند اے حسام الدین کاغذ و قلم برگیر
و بنویس۔ و در ہماندم بتالیف مثنوی آغاز کردہ اند بعد ازان در

مدرسہ سعادت و درخانہ ایشان و در باغ مرام و سنت و در حاکم حضرت
 مولانا ثنوی فرمودندے و حسام الدین چلی ہمیشہ بنوشتے ۔ روزا شدے
 کہ شب ہمہ شب تا بوقت نماز صبح حضرت مولانا ثنوی گفتے و حسام الدین
 بنوشتے ۔ چنانکہ این معنی را ہم در ثنوی در چند مقام بیان کرده اند کہ :
 اے حسام الدین ! زمام ثنوی در دست شماست کشند شما مید
 ہر آن قدر کہ خواہید و ہر جا کہ روید بکشید ماہبا و سالہا و در ہر
 اقطار ما خداوند کہ در کجا منزل بند و احاصل جہنم بنوال
 کتاب ثنوی شش مجلد شدہ است ۔ مولانا ہرگز بدست خود کتابے
 و آخذے و مولفہ اعظم دین و کاغذ قلم و سایرہ نگرفتند ہر آن
 قدر کہ حسام الدین چلی خواستے ' مولانا فرمودے و او بنوشتے
 ثنوی خوانان معینی آنانکہ ثنوی را تنہا در ہمہ عمرائیں خلوت و جلسہ طاعت
 خویش کردہ اند گویند کہ ثنوی در باب خود فریدت و بے مثل ندیدت
 و آن معانی و معارف و حقایق کہ فرمایند ، در ہیچ کتابے و تالیفے
 نظائر و امثال آن را دیدن ممکن نیست و آن مضامین غامضہ کہ از
 یک حکایت بسیط و تخفیل سادہ استخراج کنند خوانندہ مذہب و شہس جہان
 مانند کہ این چہ فکر و حقیقت و این چہ احاطہ عمیقست یا مولانا در یابیستی
 و نیابیستی و در پناہے عالم معنی نیستی آیا چستی حقا کہ آنہا کہ مادر آمینہ
 نہ بنیم او آزار و صد ہزار امثال آزار در یک مشت گل بدیدہ اند ۔
 درین مقدمہ مختصرہ ما ہیست ثنوی لاہوتی را ربط کردن ممکن نیست
 و حال آنکہ در تعریف ثنوی یک رسالہ افراد کردن لازمست و وجہیت کہ
 عاشقان صادقان و آنانکہ تنہا در عالم ثنوی پویان گشتن ایشان را میر نشود ،

نخواستند و بدانند و از انجمله کسے - ندانم که کیت - کتابے
تالیف کرد بنام (جلد سابع) ثنوی دہم در ہند طبع شد و عبدناچیز را در
رد این منظوم تالیفے حاصل است . بنام (الیف القاطع فی الرد علی
الجلد السابع) کہ در ہنگام جوانی حیرت کردہ بسیارے از نوادر علوم مولویہ بدینجا
نوشتہ دوم . آٹان در گوشہ کتابخانہ خویش در خواب بیکراست .

حیف صد حیف کہ سعیت و قباحتہا ام نہادہ و سن و سال عمر
بہشت و بیخ رسیدہ این عبدناچیز بر مثل جنین تالیف شریف عینی قریف
معارف ثنوی شریف موفق نشدم . وہم علوم قرآن و حدیث و آہیات
کہ در بسیاری عمر خویش خواندے و ماذون و مجاز گشتے ہمہ در پوشیدہ نیان
و اہمال ماندہ است . انشاء اللہ جناب حضرت شاموفق شوید و بندہ
نیز اگر دو یک جاے حاجت باشد خدمت کنم و نام ناچیز ولد چلی در قصا
بند و سنان کہ تسلیم جسم اہل علم و ایمانست ، بماند

اما این کتاب مستطاب کہ این ناچیز بے چیز را ارسال فرمودہ
سراسر خواندم و تنویر عیون کردم و در نہایت خوبی دیدم . حاکم
از کتاب ثنوی این چنین تالیف لطیف استنباط کردن کار ہر مردان میدان
کمال نیت . چون درین زمان ہمہ عمر ما در جانب علم شریف کعبت و
و نہیک شدن ہمان کہ ممکن نیت . ازیرا کہ معیشت اہل و عیال بسیار مشکل
شدہ است . بناؤ علی ہذا : ہر کہ از عاشقان مولوی و محبان معنوی کہ
از کتاب ثنوی در بابے از ابواب بسیار او خواہد خواند و یا خواہد نوشت

مثلاً در باب عشق و شوق الہی و در باب عرفان محمدی و در باب معارف متعاقب
و ہوتی و در سخا و کرم و سخی و ہم و سایرہ و سایرہ . و یا آنکہ یکے از عاشقان خواہد

ی

کہ آیات و احادیث کے جناب مولانا در ثنوی ایراد کر دے، آیا آیت چاندست
و یا ظان حدیث کہ در جائے ایراد کر دے مجباً آیت یا فتن مکت
والحال معین بالجملہ احکام و معارف و حکایات و تراجم احوال بر نئے از یاران
مولانا و سایہ در باب و فصل خویش درج کر دے اند چنانکہ مثل ماحولان
عاشقان بنے کیسج اضطراب در باب مخصوص خود بیاید و فوائد بسیار
دیگر ہست کہ تفصیل موجب تطویل باشد

مولف حکیم کامل و استاد فاضل را تبریک کنم و بمعارفہ حضرت
ایشان تبریک کردم و بسبب یاد کردن این خادم قدیم مولوی و ثنوی را اہم
قلب دعا کردم جناب مولانا بہ فیوضات صوریہ و مصنوعیہ حضرت
ایشان را کامیاب فرمائند آمین۔

ابن حضرت مولانا

الشیخ ثنوی خان حجۃ اللہ

محمد برہان الدین ولد چلی المولوی

الاثری کان اللہ لہ آمین

FROM PROFESSOR NICHOLSON, 12, HARVEY ROAD, CAMBRIDGE.

March 23. 1933.

Dear Sir,

I am much obliged for the sheets of your *ḡināʾ* *ḡināʾ* which I have kindly sent to me. The work seems to me to be very serviceable both for reading & for reference, & I willingly comply with your request that I should write a short preface. This I now enclose, hoping you will regard it as suitable. May I add my congratulations on the completion of a work which must have cost you a great deal of labour.

Yours sincerely

R. C. Nicholson

افضل گرامی نامہ دکتور نیولہ الین نیکسون افغنا اللہ بطول بقاۃ

صفحہ سابق جس تحریر کی نقل سے مزین ہو وہ سرآمد مستشرقین یورپ
 ڈاکٹر آر۔ اے۔ نکلسن کا نامہ نامی ہے جو سزنامہ کتاب کے ساتھ باعث افتخار
 بندہ تاجیز ہوا۔ علامہ موصوف جامعہ کیمبرج میں عربی کے پروفیسر اور تصوف
 اسلامی، خاصہ حقائق و دقائق ثنوی شریف پر عبور رکھتے ہیں تمام علمائے یورپ
 و امریکہ میں سند و اہم ہیں۔ ۱۸۹۸ء میں اپنے مقالہ کے طور پر انتخاب
 دیوان شمس تبریز مرتب کر کے شائع فرمایا۔ بادۂ تصوف کی اتنی چاشنی کافی
 تھی، ذوق برابر بڑھتا گیا تا آنکہ اپنی زندگی انہیں علوم شریفہ و معارف لطیفہ کی
 تحقیق و تدقیق کے لئے وقف فرمادی۔ کتاب اللع کو (جو شیخ ابو نصر السراج کی
 تصنیف اور فن تصوف کی ایک نادر کتاب ہے) تصحیح کامل کے ساتھ رٹوناس
 عالم کیا۔ کشف المحجوب اور دوسری کئی کتابوں کو انگریزی میں منتقل فرمایا، ادب
 عربی کی ایک جامع تاریخ لکھی اور اب دس بارہ برس سے ثنوی شریف کے
 ایک صحیح ترین نسخہ کی تدوین میں مشغول ہیں۔ چار دفاتر مع ترجمہ انگریزی شائع ہو چکے
 ہیں اور بقیہ دو دفتر بھی عنقریب شائع ہونیوالے ہیں۔ حق یہ ہے کہ جناب
 مدوح نے اس کا خطیر سے زباں فارسی اور علی الخصوص عاشقان ثنوی شریف
 پر احسان عظیم فرمایا ہے۔ اسی اشاعت کے ذریعہ سے دنیا نے ثنوی شریف کو
 اس کی اصلی ہیئت میں دیکھا، ورنہ جو نسخے اس وقت تک شائع ہوتے ہو
 یں ان کی تصحیف و تحریف نے ثنوی شریف کو مسخ کر دیا ہے۔ خداوند کریم
 علامہ موصوف کو ان کے مساعی کی جزائے خیر دے اور انہیں تا دیر
 سلامت رکھے۔

سَرنامہ

از

حمیدہ اسلماء، قدوة الفضلاء، ڈاکٹر آراءے۔ نکلن، بنگالہ

مرآۃ الثنوی کی سی قابل قدر کتاب کے لئے چند الفاظ بطور تقریب لکھنا میرے لئے سب سے بہتر ہے۔ خاص کر اس وجہ سے کہ یہ کتاب ایک ایسے بحث سے تعلق رکھتی ہے جس کا مطالعہ میں خود کئی برس سے کر رہا ہوں۔

عالم اسلامی میں (مولانا) جلال الدین الرومی کی ثنوی (شریف) کو وہی منزلت حاصل ہے جو جی بوریس میں ٹونک دانستے کی (Divina Comedia) کو حاصل رہی ہے۔ یہ دونوں شاعر تقریباً ہم عصر تھے اور دونوں میں بدرجہ کمال یہ قدرت موجود تھی کہ ہمیں شخصیتوں سے تعظیم کی طرف لے جائیں اور حیاتِ انسانی کی تغیر پذیر ہیئتوں میں جو امور حقیقی و دایمی اہمیت رکھتے ہیں ان کے مشاہدے کیلئے ہماری آنکھیں کھول دیں مگر نوعیت میں دونوں غیر مماثل ہیں۔ دانستے میں بہت کیا سنی بشارت بھی نہیں پائی جاتی، برخلاف ازیس (مولانا) جلال الدین میں حدوتہ و امکانِ لطیف موجود ہے۔ انہیں ہر جگہ نیکی کی روح نظر آتی ہے اور یہی وجہ ہے کہ ثنوی (شریف) کا اثر خطہ اقسام و احوال کے لوگوں پر پڑتا ہے۔ جس طرح خلاقین و مستوفین اس سے متاثر ہوتے ہیں، اسی طرح آزاد مشرب و رذیلہ و دار بھی اس سے لطف اندوز ہوتے ہیں لیکن خود کتاب ایسی ہے کہ اس کا مطالعہ خالی از وقت نہیں

ن
ہے جس کی وجہ کچھ تو اس کی وسیع ضخامت اور بعض قطعات کا ابہام ہے اور کچھ
وجہ یہ کہ اس کی ترکیب اس درجہ مسترعی الربط واقع ہوئی ہے کہ جو لوگ سلسلہ بحث
کو قائم رکھنا چاہتے ہیں وہ اکثر اس راہ پر پیچ و خم میں حیراں و سرگرداں رہ جاتے
ہیں۔ طرز بیان میں سب سے اور بسا اوقات گراں ہو جاتا ہے لیکن اس نقص کی
ذمہ داری تمام تر مصنف پر نہیں ہے۔ میں نے ایک دوسرے موقع پر ظاہر
کر دیا ہے کہ ایران اور ہندوستان میں ثنوی شریف کے جس قدر نسخے
شائع ہوئے ہیں ان سب میں ایک کثیر تعداد ایسے اشعار کی شامل ہے جو اس
نظم کے قدیم ترین اور بغایت مستند مخطوطات میں نہیں ملتے۔

یہ زیر نظر مجموعہ غمخارات ترتیب و تقسیم کے ایک منظم طریق کا نتیجہ ہے اور مجھے
یقین ہے کہ اسے پسندیدگی عام حاصل ہوگی۔ اجزائے منتخبہ کو پانچ بابوں میں تقسیم کر کے
ادخال مباحث کو رفع کر دیا گیا ہے۔ ہر باب ایک ہی نوع کے اقتباسات پر مشتمل ہے یعنی
(۱) قصص، (۲) مقولات اخلاق، فلسفہ و تصوف، (۳) اشعار محتوی برطالع قرآن
شریف، (۴) اشعار لمزمزم بمعانی احادیث نبوی، (۵) اشعار متکبر مرع (حضرت)
شمس الدین (حضرت) حسام الدین وغیرہما۔ پہلا باب جو بالطبع سب سے زیادہ وسیع
ہے ۵۳۹ صفحات تک چلا گیا ہے۔ متعدد حکایات مختصر کر دئے گئے ہیں مگر بظاہر کوئی حجت
کلیتہً ترک نہیں کی گئی ہے۔ مذاق مختلف ہوتے ہیں مجھے تو یہ یونانی مثل پسند ہے کہ ”نصف
کل سے زیادہ ہے“ تاہم دوسرے نقطہ نظر سے بھی دیکھا جائے تو حکایتوں کے بلا کلفت
پڑھتے چلے جانے کی سہولت لائق قدر ہے۔ بہر طور، قاضی کی یہ تالیف اس نام کو بجا
ثابت کرتی ہے جو اس کے لئے تجویز کیا گیا ہے، ان کی مرآۃ الثنوی اس نظم (یعنی ثنوی
شریف) کی ہنیتوں کو بطریق حسن و حسن کر کے واقعی آئینہ کا کام دیتی ہے۔ اس مفید و
دلپذیر کتاب کا دلی خیر مقدم ہونا چاہئے اور مجھے امید ہے کہ ہوگا۔ بحسن۔

ویسپاچہ

گوشہٴ رونامہ را بکشا بخوان
بین کہ حرفش بہت در غورم شہا
گر نباشد در غور اورا پارہ کن
نامہ دیگر نویس و چارہ کن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ
الْمُرْسَلِیْنَ وَآلِهٖ وَآزْوَاِجِهٖ وَآصْحَابِهٖ اَجْمَعِیْنَ۔

مجھ جیسے پیچمرز کے ہاتھ سے ”مرآۃ الثنوی“ کے تالیف پا جانے اور
”صاحب الثنوی“ اور ”نقد الثنوی“ کے تصنیف ہو جانے کو اگر مولانا رومی کے
فیضِ باطن کا اثر نہ سمجھا جائے تو بدرجہ اقل اُس عقیدت کا نتیجہ سمجھنا چاہیے
جو اس ہیچدان کو بد و شعور سے مولانا کی ذاتِ بابرکات کے ساتھ رہا ہے۔
واقعہ یہ ہے کہ فارسی شعراء میں جس شاعر کا نام سب سے پہلے میر کے گوشنر
ہوا وہ ”مولانا روم“ کا نام نامی تھا۔ میں جب اردو کی ابتدائی کتابیں پڑھتا تھا
اُس زمانہ میں حضرت والد ماجد (قاضی تصدق حسین صاحب) گاہ گاہ شب
میں ثنوی شریف کا مطالعہ فرمایا کرتے اور حضرت مدوح کے بعض اجاب
بھی شرکت فرماتے۔ ”مولانا روم“ کا نام بار بار زبانوں پر آتا تھا اور میں سنا
کرتا تھا اُسی وقت سے اس نام کی ایک عجیب ہیبت و حرمت دل میں
پیدا ہو گئی اور جب کسی کی نسبت انہماکے ہلیت و احترام کا انجما و مقصود

ہوتا تھا تو اُسے ”مولانا رومؒ“ کے لفظ سے تعبیر کرتا تھا کہ غلام مولانا رومؒ ہیں مگر سلسلہ دس میں ثنوی شریف کے داخل نہ ہونے کی وجہ سے دیگر فارسی خانوں کے مانند میں بھی ادائل عمر میں اُس کے پڑھنے سے محروم رہا اور بعد چندے انگریزی کی جانب مشغول ہو گیا پھر ایک مدت تک یہ توفیق نہ ہوئی کہ اپنے طور پر ثنوی شریف کا مطالعہ کرتا مگر ثنوی شریف کی جو عظمت دل میں قائم ہو گئی تھی وہ بستور باقی رہی تا آنکہ مولانا شبلی رحیم نے ”سوانح مولانا رومؒ“ شائع کی اور میں نے غایت شوق سے اُسے دیکھا۔ اس کتاب نے ثنوی شریف کا ایک مجمل تصور ذہن میں قائم کر دیا۔ اس سے قریب ہی زمانہ میں مولانا احمد حسن صاحب مرحوم نے ثنوی شریف کے ایک اعلیٰ نسخہ کی اشاعت کا سلسلہ شروع کر دیا۔ مولانا مرحوم کا جامع و کمال تحشیہ اور نامی پریس کانپور کا نطبلع اس ایڈیشن کی شہرت کے لیے کافی سے زیادہ تھے۔ درحقیقت سلفیہ میں یہ ہوا کہ میں نے اس ایڈیشن کی صورت میں ثنوی شریف کو اُس کی کمال ہیئت میں دیکھا مگر پھر بھی مسلسل مطالعہ کا موقع نہ ملا سلسلہ سے میں نے ثنوی شریف کو بامعانِ نظر دیکھنا شروع کیا اور کہنا چاہیے کہ اُسی وقت سے ”مرآۃ المثنوی“ کی تالیف کا آغاز ہوا جب ایک حکایت کے اندر دوسری حکایت اور دوسری کے اندر تیسری حکایت آنا شروع ہوئی اور بیچ بیچ میں دیگر مباحث سے طولانی وقفے پڑنے لگے تو ہر اُس شخص کے مانند جو اول بار ثنوی شریف کا مطالعہ کرتا ہے اور نہیں جانتا کہ ثنوی شریف کی ترتیب کس اصول پر ہے میری طبیعت میں بھی غلطش پیدا ہوئی مگر اس خلش کا نتیجہ یہ نہیں ہوا کہ میں ثنوی شریف کو ہاتھ سے رکھ دیتا بلکہ چند صفحات پڑھنے کے بعد دوبارہ ابتدا سے شروع

کیا اور اب کے اتمہ میں چل لے کر آفاذ کیا، سلسلہ حکایت میں جب کوئی دوسری بحث آتی اُسے نشان کر کے چھوڑ دیتا اور سرسری نظر ڈالتا ہوا حکایت کا چوڑا لیتا، درمیان میں جب کوئی 'فہمی حکایت' آتی تو پہلی خواندگی میں اُسے ترک کر دیتا اور جب اہل حکایت ختم ہو جاتی اس وقت درمیانی حکایت یا حکایتوں کو دیکھتا۔ اس کے بعد نئی حکایت شروع کرتا۔ اسی طرح آخر تک کل حکایتوں کو دیکھ گیا، چونکہ مطالعہ کا شیغل دیگر شغال کے ساتھ ساتھ تھا اور یہ بھی ضرور نہیں کہ جس قدر وقت مطالعہ کتب کے لیے مل سکے وہ کل ثنوی شریف ہی میں صرف ہو جائے، اس لیے آخر تک پہنچنے میں کئی برس صرف ہو گئے۔ اس سرسری اور غیر مسلسل مطالعہ سے میں مطالعہ کا حق نہیں ادا کر سکا مگر اتنا فائدہ ہوا کہ ثنوی شریف ایک مرتبہ نظر سے گذر گئی اور کسی قدر سمجھ میں بھی آ گئی۔ اور آخر سالہ ۱۹۱۹ء میں تعلق متعلقاً تالیف و ترجمہ جامعہ عثمانیہ سے ہو گیا اور اب قلم سے کام لینا ہی شغل ہو گیا، اُس وقت پھر ثنوی شریف کے مطالعہ کا دلولہ دل میں پیدا ہوا اور یہ خیال گذر کہ ثنوی کی حکایتوں کا ایک مجموعہ مرتب کروں پہلی مرتبہ میں نے سرسری طور پر نشان کر دیے تھے، اب وقت نظر سے دیکھنا شروع کیا اور صحت کے ساتھ نشان لگائے۔ خدا کے فضل سے یہ کام تقریباً دو برس میں ختم ہو گیا مگر اس کے بعد سالہ ۱۹۲۰ء اور سالہ ۱۹۲۱ء ذاتی علالت اور خاندانی حوادث کی وجہ سے مجھ پر بہت سخت گذرے اور یہ کام کم و بیش دو برس تک معلق رہا۔ سالہ ۱۹۲۲ء میں پھر اس جانب متوجہ ہوا، حکایات تو مرتب ہو چکے تھے مگر اب خیال یہ پیدا ہوا کہ جو حقائق و معارف ثنوی شریف میں بیان ہوئے ہیں ان کا ترک مناسب نہیں ہے، لہذا اس قسم کے حقائق

ومعارف سے زیادہ صاف و سوا اشعار کو یکجا کرنا شروع کیا۔ یہ کام بھی برس
سوا برس میں اتمام کو پہنچ گیا اور ایک معتد بہ حجم کا مجموعہ طیار ہو گیا۔ اس
مجموعے پر نظر ڈالنے سے ایک اور خیال ذہن میں آیا کہ مولاناؒ نے جو حقائق و
معارف اپنے طور پر بیان فرمائے ہیں ان کے علاوہ ایک معتد بہ حصہ ان اشعا
کا بھی ہے جن کی بنا تمام تر کلامِ خدا اور کلامِ رسولؐ پر ہے گویا آیاتِ قرآنی اور
احادیثِ نبویؐ کا ترجمہ کر دیا ہے اور اس وجہ سے ان اشعار کا ایک خاص
انداز ہے جو انہیں حقائق و معارف کے دیگر اشعار سے بالکل ممیز کر دیتا ہے
لہذا اب یہ رائے قائم ہوئی کہ اس قسم کے اشعار کو الگ کر لینا چاہیے۔ چنانچہ
یہ بھی ہو گیا اور ۱۹۷۷ء میں اس کام سے فراغت حاصل ہو گئی اس طرح یہ
کل مجموعہ از خود چار حصوں میں منقسم ہو گیا :-

حکایات حقائق معارف منصوصاتِ بانی ارشاداتِ نبویؐ

اور یہ چار حصے

یواقیتِ انقص

دررا حکم

جواہر القرآن

لآلی السنن

کے ناموں سے موسوم ہوئے۔ آخر میں ایک مختصر مجموعہ مرجانۃ المدیج کے
نام سے ان اشعار کا شامل کر دیا گیا جو مولاناؒ نے اپنے اصحاب اور بالخصوص
حضرت حسام الدین چلبیؒ کی شان میں کہے ہیں کیونکہ یہ اشعار بھی شہنوی شریف
کا جزو لاینفک ہیں۔ کتاب کا نام ”مرآۃ الثنوی“ قرار پایا اور صیح شاہد بلکہ توفیق
اس امر کی طرف ہے کہ شہنوی شریف کے اس کس کو دیکھ کر اصل کے دیکھنے کی

تالیف کی اس مجلس داستان کے بعد تالیف کی نوعیت کو کسی قدر
تفصیل سے بیان کرنے کی ضرورت ہے۔ چونکہ ہر حصے کی نوعیت جدا گانہ ہے
اس لیے ہر ایک کی نوعیت کو اسی کے عنوان کے تحت بیان کرنا مناسب ہوگا۔
حصص کی کیفیت بیان کرنے کے قبل تہید ثنوی شریف کی جانب
مختصراً اشارہ کر دینا ضروری ہے۔ اس تہید کا بھی ایک قصہ ہے مگر اس کا
حال نقد الثنوی سے معلوم ہوگا۔ یہاں صرف اتنا کہنا ہے کہ عام طور پر
ثنوی شریف کے جو نسخے مروج ہیں ان میں تہید کے پچاس اشعار ہیں اتفاقاً
مولانا کے اشعار صرف چونتیس ہیں اور سولہ شعر قدر دانان ثنوی شریف
کے اضافے ہیں۔ ان سولہ شعروں کو تو سین میں رکھا گیا ہے۔ مولانا کے
چونتیس شعروں میں سے اہمارہ شعروہ ہیں جو مولانا نے خود اپنے قلم سے لکھے
تھے۔ ان اہمارہ شعروں کو خط نسخ میں لکھا گیا ہے۔ ان کے اندر بھی پانچ شعر
اضافی ہیں اور وہ خط نستعلیق میں بین القوسین درج ہوئے ہیں بقیہ اشعار
تہید اور ہرش دفاتر ثنوی مولانا کے زبانی بیان پر حضرت حسام الدینؒ نے
تحریر فرمائے ہیں۔ اس کی مفصل کیفیت نقد الثنوی میں دیکھنا چاہیے۔

یواقیت القصص

ثنوی شریف میں حکایات اور حکم و معارف کے امتزاج کی کیفیت حکایات
در حکایات کے ادخال کی نوعیت کے لیے نقد الثنوی کی طرف رجوع کرنا
چاہیے یہاں وہ اصول درج کیے جاتے ہیں جو مراۃ المستثنوی کے
(الف) انخاب اور (ب) اس کی ترتیب میں مد نظر رکھے گئے ہیں۔

ملہ صاحب الرشاد حضرت برادر الدینؒ اور امیر خسروؒ نے بھی اس کیفیت مجملہ متراویز میں ہر فرد کی اسرار شائے:

الف انتخاب

انتخاب یعنی اخذ و ترک کہنے کو ایک اہل کام ہے مگر عمل میں آ کر نہایت دشوار ہو جاتا ہے، خاص کر اس صورت میں کہ داستان اپنے الفاظ میں بیان نہ کی جائے بلکہ مصنف ہی کے الفاظ کو قایم رکھا جائے۔ اخذ کے اصول کے متعلق تو مجھلا اتنا کہہ دینا کافی ہے کہ جو اشعار خالصتہً نفس حکایت سے متعلق تھے انہیں لے لیا گیا، مابقیہ کو ترک کر دیا گیا مگر سوال مابقیہ کا ہے؟ یہ مابقیہ کیا ہیں اور کیوں ہیں؟ اس کا جواب قطعی الفاظ میں دینا آسان نہیں ہے۔ عملاً اس میں مذاق طبعیت اور نظر انتخاب کو بڑا دخل ہے اور نظریۃً ان میں اختلاف کی بڑی گنجائش نکل سکتی ہے مگر میں یقین رکھتا ہوں کہ یہ صرف حد قیاس تک ہے و انتخاب مرآۃ الثنوی کے حکایات کو خود ثمنوی شریف سے مقابلہ کر کے دیکھا جائیگا تو اختلاف کی گنجائش ہی نہ رہیگی۔

حقیقت یہ ہے کہ اس معاملہ میں مذاق طبعیت اور نظر انتخاب کا کچھ دخل نہیں ہے، یہاں میں نے بالکل اسی طرح عمل کیا ہے جیسے کوئی ماہر حیوانات یا ماہر نباتیات، اپنے زیر بحث موضوع کے اصناف قرار دینے میں عمل کرے گا۔

جو اشعار ترک کیے گئے ہیں وہ تین میں سے کسی ایک اصول کے تحت ترک کیے گئے ہیں:-

۱

جب کسی امر کی تمثیل میں کثیر اشعار آ گئے ہیں اور ثمنوی شریف میں

یہ بغایت عام ہے تو ایسے مواقع پر صرف اس ایک شعر یا چند اشعار کو لیا گیا ہے جن سے نفس حکایت پر اثر پڑتا تھا، باقی کو ترک کر دیا گیا ہے۔ مثلاً پہلی ہی حکایت کے پہلے ہی صفحہ پر یہ شعر آیا ہے۔

چل خرید اور او بر خوردار شد آل کینزک از قضا جبار شد
اس کے بعد دو شعر تمثیلی آئے ہیں :-

آں یکے خواست پالانش نبود یافت پالاں گرگ خراب در بود
کوزہ بودش آب می نامد بست آب را چوں یافت خود کوزہ شکست

یہ دونوں شعر اگرچہ بغایت مشہور ہیں بلکہ زباں زد عام ہیں مگر میں نے اپنے اصول کے مطابق ان دونوں اشعار کو ترک کر دیا ہے کیونکہ ان کے تمثیل کے سوا اور کوئی فائدہ نہیں حاصل ہوتا تھا۔

لیکن اس کے چند اشعار کے بعد یہ دو شعر آئے ہیں کہ :-

ہرچہ کردند از علاج و از دوا رنج افزوں گشت حاجت ناروا
آں کینزک از مرض چوں مے شد چشم شاہ از اشک خچں جو شد

اس کے بعد یہ دو شعر آئے ہیں :-

از قضا کسرتنگین صفرا فرود روغن بادام خشکی می نمود
از ہیدقبض شد اطلاق رفت آب آتش را بد شد چھ نعت

یہ دونوں شعر بھی اگرچہ تمثیلی ہی ہیں مگر چونکہ ان سے نفس حکایت پر قوی نہیں تو بعید ہی اثر پڑتا ہے اس لیے ان اشعار کو لے لیا گیا۔

اس سے ذرا آگے جب بادشاہ نے میہان غیبی کا استقبال

کیا ہے وہاں یہ اشعار آئے ہیں :-

منیغ غیبی را چو استقبال کرد چوں شکر گوئی کہ پیوست او برد

ہر وہ جس سے آشنا آموختہ ہر وہ جاں بے دو صن بردوختہ

اس کے بعد ایک شعر تمثیلی آیا ہے :-

آں کے چوں تشنواں دیگر چاہتہ آں کے مخمور و آں دیگر خراب
اس شعر کو شامل رکھا گیا ہے کیونکہ علاوہ تمثیل کے اس سے بادشاہ کے والدہاں
اشتیاق کا ثبوت ملتا ہے

۲

بعض مباحث نہایت طولانی ہو گئے ہیں ان مباحث میں غایت
اقتصاد سے کام لیا گیا ہے۔

(الف) یہ طولانی مباحث کہیں کُلّیۃً ترک کر دیے گئے ہیں مثلاً

پہلی ہی حکایت میں طبیب فیضی نے جب کینرک کو دکھا اور اس پر یہ
ظاہر ہو گیا کہ وہ بیماری دل میں مبتلا ہے، وہاں یہ شعر آیا ہے۔

دید از زارِ ایش کو زارِ دل است تنِ خوش است و اگر فسادِ دل است
اس موقع پر مولانا عشق کی توضیح و تشریح کی طرف مائل ہو گئے ہیں۔ دس گیارہ
شعر عشق سے متعلق آئے ہیں۔ یہ نکلے کہ تو در را حکم میں گیا مگر اس کے بعد
تیس اکتیس شعر شمس تبریزی کے وصف اور پنج فراق میں آ گئے ہیں
اس نکلے کو کُلّیۃً حذف کر دینا پڑا۔

(ب) بعض مواقع پر حسب ضرورت ایک یا دو شعر لیے گئے ہیں باقی
ترک کر دیے گئے ہیں مثلاً شاہ جہودان کی حکایت میں جب وزیر نصرت
میں جا ملا اور ان کا نامح و پیشوا بن گیا ہے وہاں یہ شعر آیا ہے

نکبتا می گفت او آسمختہ در جلاب قند زہرے ریختہ

اس بحث سے متعلق دس شعر آئے ہیں مگر لب لباب ان دس شعروں کا

یہ ہے کہ :-

ہاں مضمون غور زان گفت کو زان کہ باشد صد بدی در زیر او
 یہاں اسی ایک شعر پر اتفاق کیا گیا ہے، باقی اشعار ترک کر دیے گئے ہیں۔
 (ج) ان طوائف مباحث میں ایک نوع تکرار بھی ہے۔ ان مواقع پر
 ایک یا دو شعر حسب ضرورت لے لیے گئے ہیں۔ اس قسم کی تکرار کی ایک مثال
 ہی نمایاں مثال دفتر دوم میں بادشاہ اور اس کے دو غلاموں کی ہے۔ اس
 حکایت میں ایک غلام نے جب اپنے صدق کے متعلق قسم کھائی ہے تو یہ بحث
 چالیس شعروں تک چلی گئی ہے، ان میں صرف ایک شعر نفس مطلب کا لیا گیا
 (واضح رہے کہ جو ٹکڑے اس طرح حذف ہوئے ہیں ان سے اکثر و
 بیشتر کسی نہ کسی نوع سے درر احکم میں آ گئے ہیں، کہیں مستعمل ٹکڑے ہیں کہیں
 ان کا اقتباس ہے مثلاً اسی مذکورہ بالا ٹکڑے کے چوتیس شعر مختلف
 مقامات پر درر احکم میں آ گئے ہیں)

۳

علم و معارف دو نوعیت کے ہیں مستقل بحیثیت اور غیر مستقل بحیثیت
 مستقل بحیثیت کی نسبت یہ کہنے کی ضرورت نہیں ہے کہ وہ سب درر احکم
 کے لیے محفوظ رکھے گئے ہیں۔ غیر مستقل بحیثیت میں سے سلسلہ حکایت
 کو منقطع کیے بغیر ہر اشعار اس طرح سے شامل ہو سکے کہ ان سے کسی حکمت
 یا معرفت کا کوئی نکتہ بر محل ذہن نشین ہو جاتا ہے وہ حکایت میں داخل کیے گئے ہیں۔

ترتیب

ترتیب کے متعلق بطور اصول کلی اول یہ اشارہ کر دینا ضروری ہے کہ

”ملاحظہ نقد الثنوی“ بحث ایجاز و لطافت ”مآخذ و معانی“ و غیر ذلک

ایسا ہے

شنوی شریف کے اندر حکایت در حکایت محض اتفاقی امر نہیں ہے بلکہ قصداً ایسا ہے یعنی یہ حکایتیں تشبیہ و تمثیل اور سبب و نتیجہ کے ذریعے سے ایک دوسرے کے ساتھ مربوط ہیں، منقطع نہیں ہیں مگر مرآتہ المشوی میں نہیں غلطہ کرنا پڑا ہے اس کے ضمن میں یہ بھی ملحوظ رہنا چاہیے کہ شنوی شریف میں حکایتیں دو قسم کی ہیں۔ قائم بالذات اور قائم بالغیر اول الذکر اپنی مستقل حیثیت رکھتی ہیں ثانی الذکر محض تشیل یا تشبیہ یا کسی نکتہ کو واضح کرنے کے لیے ہیں اس طرح ترتیب کا مسئلہ دو حصوں میں منقسم ہو جاتا ہے (۱) ظاہری (۲) باطنی۔

۱

ظاہری

۱۔ دفتر کے آغاز کی حکایت سے ابتدا کرنا ایک لازمی امر ہے اگر یہ حکایت منفرد ہے تو اپنی جگہ ختم ہو گئی ہے۔ اس کے بعد دوسری حکایت شروع ہوئی ہے جب مرکب حکایت آئی تو پھر اس حکایت کے درمیان جو حکایتیں آتی گئیں وہ معلق ہوتی گئی ہیں تا آنکہ اصل حکایت ختم ہو گئی ہے۔ اس کے بعد درمیانی حکایتیں اسی ترتیب کے ساتھ درج ہوئی ہیں جس ترتیب سے وہ اصل حکایت میں آئی ہیں مثلاً دفتر اول کی حکایت ششم کے درمیان دو حکایتیں سبب و تمثیل آ گئی ہیں ان دو حکایتوں کو حکایت ششم کے بعد درج کیا گیا ہے اور جس محل پر یہ حکایتیں آئی ہیں وہاں حاشیہ پر دائرہ کے اندر ان کا شمار ۷ اور ۸ دیدیا گیا ہے۔ اس سے یہ واضح ہو جاتا ہے

ملہ ہلاک کردن خرگوشے شیرے را از کرم ۲۴-۲۳

ملہ نگرستین عزرائیل ۲۶: شخصے و گر نختن آن شخص - ہندوستان ۲۳-۲۹

طعنہ زدن زانے در دعوائے بد بد و جواب آن ۳۵-۳۴

کائنات کس موقع پر ہے اور کس امر کی تمثیل میں ہے۔

استثنا۔ اصل مواقع پانچ ہیں اس میں استثنا بھی کرنا پڑا ہے
اور یہ اُن مواقع پر ہے جہاں کسی ایک حکایت کے ختم ہو جانے کے بعد
کوئی دوسری حکایت اس طرح آتی ہے کہ وہ سابق حکایت کا ضمیمہ ہو گئی
ہے۔ مذکورہ بالا اصول کے بموجب یہ چاہیے تھا کہ مقدم حکایت کی
ضمنی حکایتوں کو درج کر کے اس کو ختم حکایت کو رکھا جاتا مگر ضرورتاً اس
کے خلاف کرنا پڑا۔ مثلاً دفتر اول کی تیسری حکایت کے اندر ایک حکایت
ضمیمہ دہلے کی آئی ہے مگر تیسری حکایت کے ختم ہونے کے بعد مولانا ایک
حکایت لائے ہیں جسے اس تیسری حکایت کا ضمیمہ بنا دیا ہے:-

بعد ازیں خوریزداں نا پذیر کاندرا فاد از بلئے آں وزیر
یک شبے دیگر نسل آں جہود در ہلاک قوم صیئے رونود
ہذا اس حکایت کو بطور حکایت چہارم درج کر کے خلیفہ دہلے کی
حکایت کو حکایت پنجم قرار دیکر درج کیا گیا ہے اور حکایت سوم میں اس کا
ختم اسی اعتبار سے رکھا گیا ہے۔

(۴) ایسے مواقع بھی کم نہیں ہیں جہاں درمیانی حکایتوں کے اندر
دوسری حکایتیں آگئی ہیں بلکہ ان داخل در داخل حکایتوں کے اندر بھی
حکایتیں آئی ہیں اس قسم کی حکایتوں کو اصل حکایت کی تمام درمیانی
حکایتیں ختم کر دینے کے بعد درج کیا گیا ہے مثلاً

ملکہ تفرقہ از اعظم وزیر شاہ جہوداں در میان نصرانیاں از مکرو خندہ ص ۱۵۰-۱۴۹

۱۵۰ ص

۱۵۱ ص در آتش افکندن بادشاہ نصرانیاں را ص ۱۵۰-۱۴۹

دیسلم

دفتر سوم میں "طنیان و کفران اہل سببا" کی حکایت خود ایک درمیانی حکایت ہے۔ اس حکایت میں چند شعروں کے بعد دوسری حکایت آئی ہے اور وہ شمارہ ۷ قرار پائی ہے۔ اس کے بعد غزلی کی حکایت بہت دور جا پڑی ہے اور اس لیے اس حکایت کی دوسری درمیانی حکایت شمارہ ۲۰ ہو گئی ہے۔ اسی طرح دفتر چہارم میں "بنائے مسجد اقصیٰ" کی حکایت میں درمیانی حکایتوں کے شمارہ ۷-۸-۹-۱۰ ہیں ایسی مثالیں بکثرت موجود ہیں۔

(۳)۔ بعض مواقع پر فصل طویل واقع ہو گیا ہے۔ کوئی حکایت شروع ہوئی اور پھر پے درپے اتنی حکایتیں آتی رہیں کہ اصل حکایت کا سلسلہ منقطع ہو گیا۔ اس سلسلہ کو لانے کے لیے بہت وسیع درمیانی فصل طے کرنا پڑا ہے۔ مثلاً دفتر سوم کی پانچویں حکایت ایک مستقل حکایت ہے اس میں تین ضمنی حکایتیں آئی ہیں جن میں سے سب سے پہلی حکایت طنیان و کفران اہل سببا کی ہے اس میں چند ہی اشعار کے بعد ایک تمثیلی حکایت آگئی ہے اس حکایت کو ختم کر کے پھر اہل سببا کا قصہ شروع ہوا ہے مگر مولانا نے بہت جلد اصل حکایت شہری و روستائی کی طرف رجوع کیا ہے اور اہل سببا کو ایسا بھولے ہیں کہ انہارہ حکایتوں کے بعد انہیں یاد کیا ہے۔ اس قسم کے فصل کا اثر چند حکایتوں پر یہ پڑا ہے کہ وہ نامتمام سی رہ گئیں خانچہ (۱) دفتر اول میں ایک حکایت ہاروت ماروت کی ہے۔ یہ حکایت یہاں نامتمام رہ گئی ہے اور پھر دفتر سوم میں اس کا اعادہ ہوا ہے مگر

وہاں بھی چند شعروں سے زیادہ نہیں ہیں۔ (۲) دفتر پنجم میں ایاز کی حکایت بھی اسی نوع کی ہے۔ یہ حکایت ایک حد تک مکمل تو ہو گئی ہے مگر بعد میں پے در پے اس کی طرف اشارے ہوئے ہیں اور ان اشارات سے کسی ہزیدہ کا تفصیل کا لکھنا نہیں حاصل ہوتا اگر اس قسم کی حکایتوں کی نسبت یہ خیال کیا جائے کہ وہ دو حکایتیں ہیں تو یہ بھی کچھ بجا نہیں ہے یعنی ایک واقعہ یا حکایت ہے اور اُسے دو جگہ دو ضرورتوں سے بیان کیا گیا ہے مگر مرآۃ الثنوی میں اس قسم کے منفصل ٹکڑوں کو متصل کر دیا گیا ہے۔ ان منفصل ٹکڑوں کے علاوہ بعض حکایتیں ایسی بھی ہیں جو تشنہ سی رہ گئی ہیں چنانچہ اہم حکایتوں میں دفتر چہارم میں حکایت حلیمہ اور دفتر ششم میں حکایت واثم دار اسی نوع کی ہیں ان کے علاوہ اور بھی متعدد حکایتیں اس قسم کی ہیں مگر بجائے خود اس میں کوئی نقص نہیں ہے کیونکہ مقصود کسی خاص نتیجہ پر پہنچنا تھا جہاں وہ نتیجہ پیدا ہو گیا مقصود حاصل ہو گیا۔ ان دونوں اقسام کے علاوہ محدودے چند حکایتیں ایسی بھی ہیں جن میں خیف سا سکتہ پڑ گیا ہے۔ اس کی وجہ ظاہر ہے کہ حکایتیں جب ٹکڑے ٹکڑے کر کے بیان ہوں اور بیچ میں دوسرے طویل حاشا آجائیں تو ان کے سلسلہ جڑنے میں کہیں کہیں ایسا ہونا ایک طبعی امر ہے مثلاً

دفتر چہارم میں بلقیس کی حکایت میں

درد بود شہوتِ امیرِ شہوتِ تم نے امیرِ شہوتِ رہے تم
چوں سیمانِ سوسے مرغانِ بجا ^۱ یک صغیرے کرد بست آں جویا

۱۔ صفحہ ۳۲۹ ۲۔ گمشدہ محمد مصطفیٰ مصمم دیوانی خواستن میرزا ذبیح ص ۲۸۹

۳۔ آمدن مردے و ام و در بہر روز و مردن درالین عرقیل از آدش صفحہ ۵۰۰ ۴۔ صفحہ ۳۴۸

کے مابین خفیہ ساکتہ محسوس ہوتا ہے گروا منع ہے کہ ایسا ہیئت ہی
شاذ و نادر ہوتا ہے۔

(۴)۔ مستقل بحیثیت اور ضمنی حکایتوں کے علاوہ سلسلہ کلام میں بطور
تکلم جا بجا دو دو چار چار اشعار ایسے آگئے ہیں جو بیان واقعہ کی نوعیت
رکھتے ہیں اور اس اعتبار سے انہیں بھی حکایت کہنا چاہیے گروا قطعاً
حکایت نہیں ہیں۔ اس قسم کے بیانات کو ترک کر دیا گیا ہے کیونکہ حقیقتاً
یہ حکایت نہیں ہیں بلکہ محض بیانات تمثیلی ہیں۔ مثلاً دفتر اول کی حکایت
چہارم کے اندر یہ بحث آگئی ہے کہ عناصر رابعہ اپنا عمل و اثر حکیم خداوندی
کے بموجب کرتے ہیں، بوقت ضرورت خدا انہیں قوت تمیزی عطا
کر دیتا ہے، اس پر مولانا نے چند اشعار تمثیلی درج فرمائے ہیں۔

ہر گروم مومنوں خطے کشید	نرم می شد باد کا نجامی رسید
ہر کہ بیروں بود ازاں خطہ جلدا	پارہ پاہ می شکست اندھوا
ہمچنین شیبان را می کشید	گرد بر گرد رومہ خطے پدید
چوں مجسمہ میشد او وقت نماز	آنیار و گرگ آنجا ترک تاز
یہیچ گر گے درد رفتہ اندماں	گو سپندے ہم ز گشتے زان شاں

لیکن بعض مواقع پر اس میں استثناء کرنا پڑا ہے مثلاً دفتر چہارم میں ایک
حکایت ایک شاعر کی ہے جو کسی بادشاہ کے پاس اشعار مدحیہ لے گیا تھا۔
بادشاہ نے ایک ہزار انعام کا حکم دیا مگر وزیر نے اسے دس ہزار دلایا۔
دوسری مرتبہ پھر ایسا ہی ہوا اور اس مرتبہ دو سو سا دیر قتلہ اس نے ہزار کا

ہاں یہ سوانحیت دلا یا۔ تمام دونوں وزیروں کا حسن تھا۔ اس موقع پر ہوتا
 ہے غلام کی زبان سے کچھ قیمتی اشعار درج کیے ہیں جن کا آخری شعر یہ ہے کہ
 ہمیں صاحبِ چوہدری صفا کند شہاد و گش را ابر رسوا کند
 اس کے بعد فرعون و اہل ان کا تذکرہ کچھ ایسے الفاظ میں آیا ہے جو بیانِ واقعہ
 کی حیثیت رکھتے ہیں اگرچہ واقعہ اشعار محض تشبیہی ہیں مگر بعد کو جو نتیجہ اخذ
 کیا گیا ہے اس پر ان اشعار کا اثر پڑتا ہے لہذا ان اشعار کو قایم
 رکھا گیا ہے۔

۲

باطنی

ادب پر مذکور ہو چکا ہے کہ مثنوی شریف میں حکایتیں دو قسم کی ہیں
 قایم الذات اور قایم بالغیر یہ آخری نوع کی حکایتیں یا تمثیلی ہیں یا کسی
 خاص نکتہ کو واضح کرنے کے لیے آئی ہیں مثنوی شریف میں یہ حکایتیں
 ایک سلسلہ میں ہیں مگر مرآۃ المثنوی میں ان کا علیحدہ کرنا ضروری تھا۔
 ان کی ظاہری ترتیب کی کیفیت قبل ازیں بیان ہو چکی ہے۔ یہاں باطنی
 حیثیت سے یہ کہنا ہے کہ مرآۃ المثنوی میں اس ربط کو کلیتہً ترک نہیں کیا
 گیا ہے۔ جو تمثیلات و نکات ان حکایتوں کے مورت ہوتے ہیں ان کا
 اصل حکایات میں لانا علاوہ طول کے چند اہم مفید بھی نہیں تھا اور ضمنی
 حکایتوں کے ساتھ ان کا تمام و کمال شامل کرنا حکایتی حیثیت کو مبدل
 کر دیتا تھا ان مواقع پر بین بین صورت اختیار کی گئی ہے جہاں جہاں

ضرورت محسوس ہوتی ہے، اس قسم کے اشعار کو حکایت کے اشعار سے
مینر عنوان حکایت کے تحت بخط خفی یک مصرعہ لکھ دیا گیا ہے۔ مثلاً
دقرا دل کی پہلی ضمنی حکایت شمارہ ۱۰ کے عنوان کے نیچے بخط خفی
پیشہ درج ہے :-

باز داں کر چیت ایں رو پوشہا

ختم حق بر ہشہا و گر شہا

یہ شعر بنائے حکایت اور مقصود حکایت دونوں کو واضح کر دینے کے لیے
کافی ہے، چند صفحے بعد آہوں حکایت کے زیر عنوان یہ دو شعر بخط باریک
درج ہوئے ہیں :-

چوں قضا آید نہ بینی غیر پوست

دشمنان را باز نشاسی ز دوست

چیت سستی بند چشم از دیر چشم

تا ناید سنگ گوہر چشم چشم

اس کے بعد ہڈ اور زاغ کی حکایت اسی نکتہ کی ایک حکایتی مثال ہے۔

اس اصول میں ایک اور رمز مد نظر رہنا چاہیے کہ بعض حکایتیں ایسی
ہیں کہ ان کا آخری شعر بعد کی حکایت کے لیے بمنزلہ تہید کے ہو گیا ہے
ایسے مواقع پر مزید توضیحی اشعار نہیں دیے گئے ہیں، مثلاً پہلی حکایت
کے آخر میں یہ اشعار آئے ہیں :-

۱۰ "سوال کردن غلیظ از بیلا و جواب او" صفحہ ۲۵

۱۱ "طعن زدن زانے در دھلے و ہڈ و جواب آن" صفحہ ۲۶-۲۵

توقاس از غزل میگیری و یک

دور دور افتادہ بنگر تو نیک

پیشتر آتا جویم قصہ

بوکہ یابی ادبیانم حصہ

اس کے بعد طوطی اور صاحب دلق کی حکایت آتی ہے جو اسی مضمون

کی توضیح ہے

علی ہذا قزوینی کی حکایت کے آخر میں یہ شعر آیا ہے :-

گر ہی خواہی کہ بفسر دزی چوروز

ہستے بچوں شب خود را بسوز

اس کے بعد شیر و گرگ و روباه کی حکایت میں اسی اصول کو ثابث

کیا گیا ہے۔

شمس شریف میں مولانا نے جس طرح حکایتوں سے نتائج اخذ کیے

ہیں وہ بجائے خود ایک بہت نادر اور ہمیشہ طاق ہے۔ اس پر

نقد المثنوی میں نہایت تفصیلی بحث کی گئی ہے مگر یہاں بقدر ضرورت

صرف اتنا اشارہ کیا جاتا ہے کہ اکثر نتائج دقیق مباحث کی طرف

پھر گئے ہیں اور حکایتیں انہیں مباحث پر ختم ہوئی ہیں مگر جابجا ایسا بھی

ہوا ہے کہ نتیجہ نفس حکایت ہی سے برآمد کیا گیا ہے۔ ایسے مواقع پر

پہلے کہیں ایسا ہوا ہے کہ سابق حکایت کا نتیجہ صریح موخر حکایت کے

تھے بمنزلہ تہمید یا اصول کے ہو گیا ہے مثلاً دفتر اول کی اٹھارویں حکایت

میں نتیجہ یہ اخذ کیا گیا ہے کہ

نیتی و نقل ہر جائے کہ خواست

آئینہ خوبے جلد ہستہاست

یہ نتیجہ مضمون حکایت سے متجاوز نہیں اور اس کے بعد کی حکایت نے ہی
نتیجہ کو بلند سے بلند تر کر دیا ہے۔

لیکن یہ بھی ملحوظ رہے کہ یواقیت القصص میں جن حکایتوں کے ساتھ
تہذیبی اشعار بجا رکھی نہیں دیے گئے وہاں بلا استثناء نہ سمجھ لینا چاہیے
کہ تالی حکایت مقدم حکایت کا نتیجہ ہے۔

بہر طور یواقیت القصص میں حکایتیں اگرچہ بظاہر منسلک ہیں مگر باطناً
ان میں بہت کچھ ربط موجود ہے اور جو ہیئت اختیار کی گئی ہے اُس میں
اس سے زیادہ ربط و شمار تھا۔

درر اسلم

یواقیت القصص کی ترتیب میں رائے کو کوئی دخل نہیں ہو سکتا تھا
ضرورت تھی کہ جو اشعار خالصتہً نفس حکایت سے متعلق ہیں وہ اخذ کر لیے
جائیں اور اپنی طبعی ترتیب سے رکھ دیے جائیں مگر دیگر قصص میں سداً
ترتیب دقت طلب ثابت ہوا۔ مطالب قرآنی پر محتوی اشعار کے متعلق تو
بادئے تامل یہ فیصلہ ہو گیا کہ انہیں قرآنی ترتیب کے بموجب منظم کیا جائے
احادیث نبویؐ پر مشتمل اشعار کے متعلق قدرے تردد رہا مگر امام شافعیؒ کی
کنوز المحتاجین سے یہ منسلک بھی حل ہو گئی اور یہ رائے قرار پا گئی کہ ان اشعار کی
ترتیب حروف تہجی کے اعتبار سے کی جائے۔ یہ دونوں جتنے نسبتاً مختصر ہیں۔

یہت بڑا جتہ الی اشارہ کا ہے جن میں مولانا نے اپنے لہجہ پر خالق و مخلوق
 بیان فرماتے ہیں فیہ نکتہ الثنوی سے ظاہر ہو گا کہ ثنوی شریف کے خلاصے
 کس کثرت سے مرتب ہوئے ہیں اور یہ خلاصے زیادہ تر انہیں اشعار
 پر مشتمل ہیں جن میں خالق و معارف کا بیان ہوا ہے لیکن گلشن توحید یا ایسے
 ہی دو ایک اور مفاصلوں کے علاوہ یہ تمام خلاصے کسی ایک مقصد کو
 پیش نظر رکھ کر مرتب کیے گئے ہیں۔ ان میں سے کسی کا موضوع جامعیت
 نہیں ہے، لہذا جو مقصد پیش نظر تھا اسی کے مراحل و مراتب کے اعتبار
 سے اشعار اخذ کر لیے گئے مگر درر الحکم میں کسی ایک مقصد کو زیر نظر رکھ کر
 انتخاب نہیں کیا گیا ہے بلکہ سب سے یہ کی گئی ہے کہ حکم و معارف، مواعظ
 و نصائح کے تمام صاف و صریح اشعار اس میں آجائیں یعنی "جامعیت"
 کو اصول قرار دیا گیا ہے۔ اندریں صورت اس کے سو کوئی چارہ کار
 نہیں تھا کہ فرہنگ کا طریق اختیار کیا جائے، لیکن غور طلب یہ تھا کہ اس
 پر عمل کس طرح ہو، اگر اشعار کو باعتبار حروف تہجی ترتیب دیا جاتا تو
 یہ ایک لامحالہ و بے معنی ترتیب ہوتی، لامحالہ اشعار کے لیے عنوانات
 قائم کرنے کی ضرورت محسوس ہوئی، کہنے کو یہ دو نظر ہیں مگر اس کی دشواری
 کا اندازہ اس وقت ہوا جب اس پر عمل کرنے کا وقت آیا۔ خود ثنوی شریف
 میں اس طرح کے عنوانات نہیں ہیں اور ثنوی شریف کے تسلسل کو قائم
 رکھتے ہوئے عنوانات ہو بھی نہیں سکتے تھے، پس ضرورت ہوئی کہ بطور خود
 عنوانات قائم کیے جائیں۔ اشعار کے لیے عنوان قائم کرنا اول تو فی نفسہ
 ایک وقت طلب کام ہے، اس پر دشواری و دشواری یہ ہوئی کہ نہ صرف
 منفرد اشعار ہی کے لیے ایسا کرنا نہیں تھا بلکہ قطعات بھی تھے اور بکثرت

دیکھا

(۲۲)

قطعات ایسے تھے کہ ایک سے زائد مطالب پر محتوی تھے اور وہ مطالب اس طرح ایک دوسرے میں داخل تھے کہ ان کی تفریق دشوار تھی یہ قطعات ایک سے زائد عنوانات کے تحت آسکتے تھے اس پر مستزاد یہ کہ تصروف کے مسائل میں بہت سے مسائل ایسے ہیں کہ ان میں فرق بہت ہی نازک ہے اس لیے ان کا کسی ایک عنوان کے تحت رکھنا اور دوسرے عنوان کے تحت نہ رکھنا بہت ہی دشوار طلب مسئلہ ہو گیا۔

غرض ان تمام دشواریوں کو ملحوظ رکھ کر اشعار و قطعات کے لیے عنوانات تجویز کیے گئے۔ یہ عنوانات دو اصناف میں رکھے گئے، اول بہات مسائل کے لیے عنوانات قائم کیے گئے اور انہیں با مقبار حروف تبہی ترتیب دیا گیا پھر ان عنوانات کی زیر تقسیم کی گئی اور اس زیر تقسیم کو بھی ترتیب تبہی رکھا گیا اور اس طرح یہ حصہ گیارہ سو سے زائد عنوانات پر مشتمل مرتب ہوا۔

یواقیت المقصص کے مانند اس حصے کے اخذ و ترک کے (۱) ظاہری (۲) باطنی اصول بھی مختصر الفاظ میں بیان کئے جاتے ہیں۔

۱

ظاہری

(۱)۔ حمد، نعت، مدح صحابہ کبار، منقبت آل اہل اہل مناجات

عام ترتیب سے خارج ہیں۔

(۲)۔ بکثرت ایسا ہے کہ جلی عنوان کے ساتھ ایک یا چند فرمایا الفاظ دیے گئے ہیں مثلاً "آزادی" کے ساتھ "حریت" "اتصال" کے ساتھ "وصل"۔ یہ خط خفی کے الفاظ دو نوعیت کے ہیں۔ بعض تو ایسے ہیں کہ

دوسری جگہ خود جلی عنوان قرار پا گئے ہیں اور بعض محض ایضاح مفہوم یا الفاظ مترادف کے طور پر دیے گئے ہیں۔ چنانچہ ”آزادی“ کے ساتھ ”حریت“ ہے مگر ”حریت“ کا کوئی علیحدہ عنوان نہیں ہے لیکن ”اتصال“ کے ساتھ جو ”وصل“ لکھا گیا ہے وہ خود ”وصل و فصل“ کی حیثیت سے جلی عنوان ہو گیا ہے۔ اس سے مقصود یہ ہے کہ یہ خفی عنوانات بھی جلی عنوانات کے مطالب میں داخل ہیں اور ان میں سے اکثر اپنی جگہ پر مستقل حیثیت بھی رکھتے ہیں۔

(۳) عنوان جلی میں جہاں دو الفاظ آئے ہیں خواہ بچھٹ ہوں خواہ بلا عطف، وہاں اصول کلی یہ ہے کہ ان میں بھی ترتیب تہجی کی رعایت کی رعایت کی گئی ہے مگر بعض مواقع پر اس کے خلاف بھی کرنا پڑا ہے اور اس کی دو وجہیں ہیں :-

اولاً یہ کہ یہ الفاظ خود ایک خاص ترتیب سے متعل ہیں اس ترتیب کو بدلنا مناسب نہیں تھا۔ مثلاً تمکین و قلوب، جو اختیار جمع و تفرق، زہد و تقویٰ، ستر و تجلی وغیرہ۔

ثانیاً یہ کہ اصل بحث کا جس لفظ سے زیادہ تعلق ہے اُسے مقدم رکھا گیا ہے مثلاً ”تقلید و تحقیق“ اُسے ”تحقیق و تقلید“ بھی قرار دے سکتے تھے مگر جو اشعار دیے گئے ہیں ان میں زیادہ بحث ”تقلید“ ہی کی ہے علی ہذا ”حسن ادراک“ اس میں بحث تا مثر ”حسن“ ہی کی ہے ”ادراک“ کا خیف اشارہ ہے۔

(۴) بعض مقامات پر دو دو الفاظ کے دو یا زائد عنوانات ہیں ان میں جو زیادہ واضح و کثیر الاستعمال ہے اُسے مقدم رکھا گیا ہے۔ مثلاً

”جہد و کسب“ کے ساتھ ”توکل و تلامین“ بھی ہے مگر ”جہد و کسب کو ہم رکھا گیا ہے۔

۲

باطنی

(۱)۔ اس ضمن میں اصول کلی یہ ہے کہ جو عنوانات خالصہ تصوف سے تعلق رکھتے ہیں یعنی جو عنوانات قطعی مصطلحات تصوف ہیں اُن کے تحت جو اشعار دیے گئے ہیں وہ ہر طور تصوف ہی کے معانی میں ہیں مثلاً انابت، بقول، جمع و تفرق، وغیرہ لیکن اہل تصوف اور بالخصوص شارحین نے قیام تر توجہ اس پر مرکوز کر دی ہے کہ مثنوی شریف کے ہر شعر کو خواہ اس کا اطلاق ظاہر پر کتنا ہی صاف و صیح کیوں نہ ہوتا ہو، باطن کی طرف پھیر دیں، چنانچہ استقامت، توبہ، روزہ، شہادت، نماز اور اس طرح کے صمدی عنوانات میں جن کے تلمیح اشعار کو بہت ہی دقیق اصطلاحی معانی میں لیا گیا ہے مگر میں نے عنوان قائم کرنے میں محض ظاہری معانی کی رعایت کی ہے پڑھنے والے کو اختیار ہے کہ اشعار کو ظاہری معانی میں لے یا باطنی معانی میں، اس کی مثالیں دیکر بحث کو طول دینے کی ضرورت نہیں، صرف وضوح مطلب کے لیے ایک مثال دی جاتی ہے۔ ”تخمیل“ کے زیر عنوان ”کائنات تہج العکار“ کا ایک قطعہ ہے:-

خلق بجا پاں زیکہ دیشہیں گشہ چوں سیلے روانہ بزمیں

یہ

ان اشعار کو بہت صاف طور پر ظاہری معنی میں لیا جاسکتا ہے مگر اہل تصوف

”اندر سے نرو“ ”علم الہی“ لیا ہے۔

دوسرے الفاظوں میں چاہیے کہ اشعار و قطعات میں غائب ماضی
 علم ہر جہ کے قطعات ہیں ادا ان کی نوعیت بھی کہیں نکاتی اور تنہا
 ہے کہیں ضمن بیان واقعہ کی کیفیت ہے۔ یہ صفت ناگزیر تھی کیونکہ
 ثنوی شریف کی نوعیت ہی ایسی ہے اور ثنوی شریف کے جس قدر انتخاباً
 کیے گئے ہیں کسی ایک میں بھی اس سے منفرد نہیں ہے۔

۳۱۔ اس سے ضمناً ایک نازک نکتہ پیدا ہو جاتا ہے کہ ان اشعار میں
 جن خیالات کا اظہار کیا گیا ہے انہیں بلا استثنا مولانا کا مسلک نہیں قرار
 دیا جاسکتا کیونکہ بہت سے اشعار و قطعات ایسے بھی ہیں جو دوسروں کے
 بیانات میں یا مختلف جانب سے استدلالاً استعمال ہوئے ہیں۔ اس کی
 بہترین مثال ”جہد و کسب“ کے اشعار و قطعات ہیں۔ لہذا ہر خیال کو
 مولانا کا ذاتی خیال نہ سمجھنا چاہیے۔ خود ثنوی شریف ہی میں یہ بحث
 نہایت پیچیدہ و دقیق ہو گیا ہے کہ کن اشعار سے مولانا کے ذاتی آراء و
 خیالات کا اظہار ہوتا ہے مگر یہ موقع اس بحث کا نہیں ہے، اس کے لیے
 نقد الثنوی دیکھنا چاہیے۔

۳۲۔ جیسا کہ اوپر مذکور ہو چکا ہے، چونکہ بہت سے قطعات ایسے ہیں
 جو ایک سے زائد مطالب پر محمول ہیں اس لیے نتیجتاً بعض منونات
 قابل تبدیل ہو سکتے ہیں مثلاً ”اصداؤ“ کے تحت جمع صنفین کے جو اشعار
 دیے گئے ہیں وہ ایک مثنیٰ کر کے ”ادب“ کے تحت بھی آ سکتے ہیں۔ اس سے
 زیادہ واضح مثال ایک خاص سلسلہ کی ہے جو ثنوی شریف میں کرات
 و مرآت آیا ہے، یعنی جماد سے نبات، نبات سے حیوان، حیوان سے

انسان، انسان سے ملک، یہ خاص ارتقا کا سلسلہ ہے اور "ارتقا" میں ایک قطعہ ترقی از جاد تا ملک کے تحت رکھا گیا ہے، بالکل اسی مفہوم کا ایک دوسرا قطعہ ہے اور اسے "اجل" کے تحت تبدیل حالت میں رکھا گیا ہے، دونوں جگہ جونا دک فرق ہے وہ قطعہ کے لحاظ ہی سے واضح ہوگا۔

(۵)۔ علیٰ ہذا اسی اصول اجتماع مطالب مختلفہ کے تحت بعض قطعہ میں تفرق اور اجتماع کا امکان بھی ہے یعنی کسی خاص قطعہ کے اشعار کو دو یا زائد جگہ تقسیم کیا جاسکتا ہے اور اسی طرح دو مختلف جگہوں کے اشعار یا قطعہ یکجا کیے جاسکتے ہیں، ان مواقع پر خیال غالب کی پیروی کی گئی ہے۔

(۶)۔ بعض قطعہ و اشعار کر رہ گئے ہیں، یہ سہواً نہیں ہے بلکہ قصہ ہے اس کی تین صورتیں واقع ہوئی ہیں :-

(الف) کہیں تو قطعہ یا اشعار مطلقاً کمر آگئے ہیں مثلاً "بہشت" کے تحت "گرمی عشق" کے تین اشعار "دوزخ" کے تحت "مردگی از گرمی عشق" کے طور پر آئے ہیں، یہاں قطعہ اول میں تکمیل کی ضرورت سے ایسا کیا گیا۔

(ب) کہیں کسی عنوان کے تحت کوئی ایک شعر ہے اور وہی شعر کسی دوسری جگہ کسی قطعہ کے اندر آ گیا ہے، وہ شعر درحقیقت اس قطعہ ہی کا ہے مگر چونکہ وہ شعر علحدہ بھی قائم کیا جاسکتا تھا اس لیے اس کا ایک مستقل عنوان بھی رکھ دیا گیا مثلاً عنوان "ستمع" ذیل "از مستمع" میں یہ تین شعر ہیں۔

اس میں غیر است و پستان جا
سے کشندہ خوش نمی گرد و رو
مستخرج چون تشد و جوئندہ شد
واخطار مرده بود گویندہ شد
مستخرج را چون از او آید طلال
صد زباں گرد و گشتن گنگ و لال
اس قطعہ کا شعر اول "طلوع" کے تحت زیر عنوان "حرک" کا واحد شعر ہے۔
اچ آپس ایسا ہوا ہے کہ ایک قطعہ کا آخری شعر دوسرے قطعہ کا اول
شعر ہو گیا ہے۔ یہ اس وجہ سے ہوا ہے کہ ایک ہی جگہ کے اشعار کو دو
منقسم کرنا پڑا ہے، پہلے قطعہ میں وہ شعر حاصل کلام ہے، دوسرے قطعہ
میں تبسید مثلاً "قول و فعل" کے تحت "تطابق قول و فعل" کے دوسرے
قطعہ کا آخری شعر ہے۔

آں دلیلے کو ترا مانع شود از عمل آں نعمت صانع شود
پشعر نصیحت "کے تحت" دیگر اں رانصیحت و خود رانصیحت سے قطعہ اول
کا پہلا شعر ہے، دونوں جگہوں کا فرق ظاہر ہے۔

(۷) یہ کہنے کی چنداں ضرورت نہیں کہ قطعات میں سے حاجبا
درمیانی اشعار ضرورۃً حذف بھی کر دیے گئے ہیں۔ اس کے سوا کہیں کہیں
تقدم و تاخر بھی ہو گیا ہے مگر یہ تقدم و تاخر بہت ہی کم ہے۔
آخر میں اس امر پر توجہ دلانا بسا ضروری ہے کہ اگرچہ اس مبحث
میں حاجبا "انخاب" کا لفظ استعمال ہوا ہے مگر اس سے نہ نوعی معنی
"برگزین" مراد ہے اور نہ مروجہ معنی اچھے اشعار کا لینا اور خراب اشعار
کا ترک کر دینا ہے بلکہ مقصود محض اخذ ہے۔ مثنوی شریف میں مہسلی
اور ادنیٰ کی بحث ہی نہیں ہے۔ عبد اللطیف نے اس بارے میں
قول فصیل صادر کر دیا ہے کہ "ابیاتش ہمہ دست بگردن باہم دارد و تفرقہ

رطب ادیابس و سبت از بند و اہلی از ادنی مانند ساثر اشاعہ بل
متغذبل محال جو کچھ کیا گیا دھرت یہ کہ خاص خاص مطالب پر مشتمل
اشعارے یے گئے ہیں اور بس۔

جواہر اشعار

اس حصے کے متعلق دو اشعارے کرنا ہیں :-
اول یہ کہ جو آیتیں دی گئی ہیں ان میں زیادہ تر تو ایسی ہیں جن میں
میں ایک ہی موقع پر آئی ہیں۔ وہ اُسی سورۃ کے تحت بحوالہ رکوع درج
کر دی گئی ہیں مگر کچھ آیتیں ایسی بھی ہیں جو ایک سے زائد مواقع پر آئی
ہیں ان میں اصول عام یہ ہے کہ جس سورۃ میں وہ آیت پہلے واقع
ہے اُسی سورۃ کے تحت درج کی گئی ہے مگر کہیں کہیں اس کے خلاف
بھی کرنا پڑا ہے اور یہ اس وجہ سے کہ موخر موقع پر توضیح دیا وہ تھی یا
مثنوی کے شعر کو اُس موقع سے زیادہ مناسبت تھی مثلاً لا تفسر
واذسرقہ دنہراخوی سورۃ انعام میں ہے اور سورۃ فاطر (ملک)
میں بھی ہے۔ چونکہ آخوالذکر میں زیادہ تفصیل ہے اس لیے اس کا
اندراج اسی آخر سورۃ کے تحت کیا گیا۔ علیٰ ہذا بعض اشعار یا
قطعات ایسے ہیں جن میں ایک سے زائد آیات کی طرف اشارہ ہے
ان مواقع پر اس شعر یا قطعہ کو مقدم آیت کے تحت رکھا گیا ہے اور
موخر آیت کو بھی اسی موقع پر بحوالہ سورۃ درج کر دیا گیا ہے مثلاً
ساج کرناست برفرق سرت طوق عیناک آئینہ برت

اس شعر کو سورۃ بنی اسرائیل کے تحت درج کیا گیا ہے اور سورۃ الکہن کا اضافہ بھی کر دیا گیا ہے۔

علمایا یہ کہ اس حصے کے اشعار کے متعلق بحد تمام یہ امر ملحوظ رکھنا چاہیے کہ یہ اشعار بغایت منقطع ہیں یعنی صرف اسی قدر اشعار لیے گئے ہیں جن کا تعلق آیت سے تھا، غنوی شریف کے اس موقع خاص کے پورے مضمون یا بحث کو واضح کرنے کی سعی نہیں کی گئی ہے۔

اس کہنے کی کوئی ضرورت نہیں کہ ایک آیت کے تحت غنوی شریف کے جس قدر مختلف اشعار دستیاب ہوئے ہیں وہ سب یکجا کر دیے گئے اور ان میں ترتیب محل وقوع کی رعایت رکھی گئی ہے۔

خود غنوی شریف کے اذکار آیات کے شمول و دخول کے جو اقسام و انواع ہیں ان کے بحث کا یہ موقع نہیں ہے۔ اس بحث کو نقد الغنوی میں تفسیر آیات قرآنی و احادیث نبویؐ کے ذیل میں دیکھنا چاہیے۔

آلی السن

اس حصے میں وہی اصول مدنظر ہے جو جواہر القرآن کا ہے، صرف یہ فرق ہے کہ احادیث کی ترتیب بہ رعایت لفظ اول باعتبار حذف تہجی رکھی گئی ہے، لفظ اول میں الف لام کا اعتبار نہیں کیا گیا ہے اور قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مضمون سمجھ لیا گیا ہے۔

ان دونوں حصوں کے متعلق یہ ظاہر کر دینا ضروری ہے کہ غنوی شریف میں آیات قرآنی اور احادیث نبویؐ کے جس قدر اشارات ہیں وہ سب ان حصوں میں نہیں آسکے ہیں، عبداللطیفؒ کا اندازہ ہو

مثنوی شریف میں آیات قرآنی کا مجموعہ سوا مین پارے کے کچھ زیادہ ہے۔
 اور احادیث نبوی اور اقوال اکابر ۲۲۹ ہیں، آیات قرآنی سے متعلق اشعار
 جو اہل القرآن میں بہت ہی کم چھپے ہیں۔ قصداً تو میں نے کچھ نہیں چھوڑا
 مگر سہواً کچھ چھوٹ گئے ہیں، لیکن احادیث نبوی کے اشارے بن اشعار میں
 ہیں ان میں سے بوجہ مختلف میں نے قصداً بعض اشعار ترک کر دیے ہیں
 اور اس لیے وہ حدیثیں بھی نقل نہیں ہوئی ہیں۔ اس حصے میں کل ایک سو
 آٹھ حدیثیں لی گئی ہیں اور اس سے تقریباً نصف تعداد ان متروکات
 کی ہے جو احادیث پر مشتمل بتائے گئے ہیں مگر میں نے ان کو اخذ نہیں
 کیا ہے یا وہ سہواً ترک ہو گئے ہیں۔ اقوال اکابر کے
 متعلق یہ کہنے کی ضرورت نہیں کہ وہ میرے موضوع سے خارج ہیں۔

مرجانتہ المسیح

مولانا نے مثنوی شریف میں اپنے بعض اصحاب اور بالخصوص حضرت
 حسام الدین کی مدح میں بہت کچھ فرمایا ہے، یہ مثنوی شریف کی ایک خصوصیت
 ہے اس کا ترک مناسب نہ تھا۔ لہذا کچھ اقتباس اس کا بھی شامل کیا گیا۔
 اس میں اول سے اصحاب کی مدح کے اشعار تو مثنوی میں کچھ زیادہ
 نہیں ہیں جو میں وہ جرح کر دیے گئے ہیں مگر حضرت حسام الدین کی مدح
 کثیر ہے۔ اس میں سے صرف قدرِ قلیل لے لیا گیا ہے۔
 ان تمام حصص کے مجموعی اشعار سب ذیل میں :-

یواقیت القصص ۹۹۵۹

دررا حکم ۳۵۸۸

جواہر القرآن ۵۳۱

لالی اسنن ۱۹۶

مرجانۃ المدیخ ۶۸
۱۳۳۶

مگر اس میں یہ ملحوظ ہے کہ ایک حصے کے بعض اشعار دوسرے حصص میں بھی مکرر آگئے ہیں اور جواہر القرآن اور لالی اسنن میں تو سابق حصص کے اشعار بکثرت آگئے ہیں۔ اسے تفریق کے ساتھ شمار نہیں کیا گیا ہے، تخمیناً یہ سمجھ لینا چاہیے کہ مرآۃ الثنوی میں کم و بیش ساتھیے تیز تر اشعار ہیں جو ثنوی شریف کے نصف اشعار کے قریب ہیں۔

ان ہر پنج حصص میں صفحات کے حوالے بھی دیے گئے ہیں۔ یہاں پر بعض میں صفحات کے حوالے عاشر پر درج ہوئے ہیں جن سے بیک نظر یہ ظاہر ہو جاتا ہے کہ کس قدر اشعار کس صفحے سے لے گئے ہیں اور اشعار کے انتخابات میں کس قدر فصل واقع ہوا ہے۔ بقیہ چار حصص میں صفحات کے اعداد شعر یا قطعہ کے آخر میں نیچے بائیں جانب دیے گئے ہیں۔ یہ صفحات ثنوی شریف مطبوعہ نو لکھنؤ (لکھنؤ) کے "سیرائل سائز اڈیشن" کے ہیں۔ ثنوی شریف کا ایک اڈیشن بمبئی میں ۱۲۶۶ء میں طبع ہوا تھا۔ یہ اڈیشن ایران کے ایک مطبوعہ نسخہ کی بعینہ نقل تھا۔ مطبع نو لکھنؤ میں اسی بمبئی والے اڈیشن کی بعینہ نقل اول بار ۱۲۸۶ء میں طبع ہوئی اور اس کے بعد سے اس کی نقلیں برابر طبع ہوتی رہی ہیں۔ جو نسخہ میرے استعمال میں رہا وہ ۱۲۶۶ء کا اڈیشن ہے اور یہ نواں اڈیشن ہے۔ حوالے کے لیے ہر شخص ہی اڈیشن کو اختیار کرنے کی نسبت کچھ کہنے کی ضرورت نہیں۔ ہندوستان میں سب سے زیادہ کثیر الاشاعت اور کثیر الاستعمال اڈیشن یہ ہے۔ دوسرے اڈیشن جو

طبع ہرے وہ کم و بیش وقتی نوعیت کے رہے اور ان کی اخلاصت بھی محدود رہی۔

ضمیمہ

ضمیمہ ذیل تین حصوں پر مشتمل ہے:-

نظم دررا حکم
کشف الابیات (دررا حکم)

فرہنگ

نظم دررا حکم

دررا حکم کے مطالب کی مکمل فہرست ابتداء میں دیدی گئی ہے :-
فہرست عنوانات جلی کے اعتبار سے ترتیب دی گئی ہے اور عنوانات
خفیہ ترتیب بھی عنوانات جلی کے تحت رکھے گئے ہیں۔ یہ فہرست اگرچہ
بجائے خود کافی دوائی ہے اور اس سے بادلے تامل مضامین کا پتہ
چل سکتا ہے مگر میں نے مناسب یہ سمجھا کہ ایک دوسری فہرست ایسی
ترتیب دی جائے جس میں جلی و خفی عنوانات ایک ہی ترتیب میں آجائیں
اور اخذ مضامین میں کلی سہولت پیدا ہو جائے۔ اسی اصول کے زیر نظر
یہ نظم دررا حکم مرتب کیا گیا اس نظم سے استفادہ کے لیے رموز ذیل کو مدنظر
رکھنا چاہیے۔

۱۔ جلی عنوان جلی قلم سے لکھا گیا ہے۔

۲۔ جو عنوانات دو یا زائد نظموں پر مشتمل ہیں ان میں ہر لفظ کو

کتاب میں لکھا گیا ہے ان میں سے
(۱) پہلا لفظ تنہا لکھا گیا ہے۔

(ب) دوسرے لفظ کے بعد پہلا لفظ بھی لکھا گیا ہے تاکہ
اہل کتاب میں اُس کے دیکھنے میں سہولت ہو جائے۔

۳۔ جلی عنوانات کے ساتھ جبرائیل غلطی میں درج ہیں وہ غلطی
میں کچھ گئے ہیں اور ان کے بعد جلی عنوانات کے الفاظ جلی غلطی
لکھے گئے ہیں۔ ان غلطی الفاظ کو انہیں جلی الفاظ کے تحت دیکھنا چاہیے۔

۴۔ غلطی عنوانات میں بعض عنوانات ایسے ہیں کہ اپنے محل پہن کے
سانی بالکل سمجھیں آجاتے ہیں لیکن اپنے محل سے اگر انہیں الگ کر لیا
جائے تو فہم سانی میں دقت ہوتی ہے مثلاً "محل" کے تحت ایک غلطی عنوان
"آخرینی" کا ہے۔ موقع پر اس کا مفہوم صاف واضح ہے لیکن تنہا اشتباہ
ہو سکتا ہے۔ ایسے مواقع پر وضع مطلب کیلئے حسب ضرورت الفاظ بٹھا دیے
گئے ہیں۔ یہ اضافی الفاظ میز طر پر خط نسخ میں لکھ دیے گئے ہیں اس قسم
کے الفاظ ماقبل، وسط، اور ابعد جس جگہ مناسب معلوم ہوئے ہیں برصا
میں لکھے گئے ہیں وسط اور ابعد کے اضافے سے ترتیب سہجی میں فرق نہیں
آیا ہے مگر ماقبل کے اضافے سے فرق آگیا ہے مثلاً

آزادی اولیاء اللہ از قیود

اجتماع خیال از سماع

احتمال بہتر از دوا

ماسوا ازہں متعدد درر عنوانات ایک سے زائد مواقع پر آئے
ہیں ان میں ایضاح کی ضرورت لازمی تھی۔ چنانچہ ایسے مواقع پر بھی

ایضاً الفاظ بڑھا دیے گئے ہیں۔ مثلاً شرط کار "جذب" اور "جہد و کسب" دونوں حوالہ کے تحت آیا ہے، نظم در احکام میں اس کی توضیح اس طرح ہو گئی۔

شرط کار در توکل

شرط کار در جذب

۵۔ چند مواقع پر عنوانات خفی میں بھی مرادف الفاظ آئے ہیں ان الفاظ کو بھی دو جگہ کر دیا گیا ہے پہلا لفظ اپنی جگہ پر تھا لکھا گیا ہے۔ دوسرا لفظ جہاں آیا ہے اس کے بعد پہلا لفظ بھی درج کر دیا گیا ہے اور اس پہلے لفظ کے نیچے خط کھینچ دیا گیا ہے۔ حالہ اسی مؤخر الذکر سے ملے گا۔

کشف الابیات

فہرست اور نظم کے باوجود بھی مجھے تسکین نہیں ہوئی اور در احکام کے لیے میں نے ایک کشف الابیات مرتب کیا کسی شعر کے ابتدائی دو الفاظ ذہن میں ہوں تو کشف الابیات کے ذریعہ سے اس شعر کا پتہ مل جائیگا۔ یہہ کشف الابیات خاص در احکام کے لیے ہے کل کتاب کے لیے نہیں ہے۔ یہ عرض کیا جا چکا ہے کہ مرآۃ الثنوی کی تابعیت سے اصل غایت تشریح مطالعہ ثنوی شریف ہے۔ در احکام کے لیے نظم اور کشف کا مزید اہتمام اسی خیال کے تابع ہے کہ ان حکم و معارف کے بیش از بیش اشعار مرجع اور زبانزد ہو جائیں اور اس لیے باعتبار مضمون اور باعتبار لفظ دونوں طرح پر ان کے پتہ چلانے میں ہر ممکن سہولت ہتھیار کی گئی ہے۔

فرہنگ

جیسا کہ اوپر عرض کیا جا چکا ہے مرآۃ الثنوی میں از اول تا آخر

ظاہری معانی کی روایت کی گئی ہے، باطنی معانی کی طرف رجوع کرنا
پڑھنے والے کے لفظ خیال پر منحصر ہے۔ یہ فرہنگ اسی اصول کے
بجانب ترتیب دیا گیا ہے، یعنی الفاظ کے ظاہری معانی لیے گئے ہیں
اس اصول کی تحت اس کے رمز حسب ذیل ہیں:-

(۱) اکثر و بیشتر الفاظ ایسے ہوتے ہیں جن کے معانی ایک سے
زائد ہوتے ہیں اور اہل فرہنگ زائد از زائد معانی بتانے کو اپنا شعار
خاص سمجھتے ہیں مگر اس فرہنگ میں پورا لفظ نہیں نقل کیا گیا ہے
بلکہ موقع پر جو معانی چسپاں تھے وہی دیے گئے ہیں۔

(۲) کہیں کہیں لغوی معانی سے انحراف بھی کرنا پڑا ہے مثلاً
”اختیار“ معصوم ہے اس کے معنی ”برگزین“ کے ہونگے مگر ”تواختیار“
میں برگزیدہ اور پسندیدہ کے معنی چسپاں ہونگے لہذا یہی معنی دیے گئے
ہیں۔

(۳) اس خفیہ انحراف کے علاوہ کہیں کہیں لغوی معانی سے
کلی روگردانی کرنا پڑی ہے اس کی بھی دو صورتیں ہیں (الف) اگر لغوی
معانی کے علاوہ کوئی دوسرے معنی ایسے ہیں جو عام طور پر سمجھے جاتے
ہیں وہ اہل لغت کی اصطلاح میں مجاز کہلاتے ہیں (ب) اگر صورت حال
مجاز سے بھی متجاوز ہے تو وہاں مرادی معانی لیے گئے ہیں اور ایسے
موقع پر ”مراد“ لکھ دیا گیا ہے اور زیادہ اہم مواقع پر صفحہ کا شمار بھی
دیدیا گیا ہے مثلاً نقیب بہتر و دانشمند قوم مراد خدمتگار شاہی
حراب ج حریت، چوب دستی و تازیانہ مراد جنگ آزمائیز جنگ جہل۔
(۴) مرکب درگبی زر جھری وغیرہ کے مانند قصہ طلب الفاظ کی

کوئی تشریح نہیں کی گئی ہے بلکہ صرف معانی دیے گئے ہیں۔

(۵) بعض الفاظ مختلف استعمال ہوئے ہیں۔ یہ دو طرح کے ہیں

ایک وہ جو عام طور پر رائج ہو گئے ہیں جیسے بگ بجائے بیگ، سخی بجائے سیدی، دوسرے وہ جو خاص طور پر استعمال ہوئے جیسے با بجائے ابا (خورش) اسی کے ضمن میں ایک نفع قریم و مالہ کی ہے جیسے ستم بجائے استم، حج بجائے حلاج، قیب بجائے عتاب، ان مواقع پر صرف مساوی کی علامت = بنا دی گئی ہے، اگر ضرورت سمجھی گئی تو معانی دیے گئے ہیں ورنہ نہیں۔

(۶) جو الفاظ بصیغہ جمع استعمال ہوئے ہیں ان کے لیے دستور

نعت کے بموجب واحد و کمر جمع لکھنا چاہیے تھا مگر سہولت کے خیال سے ایسا نہیں کیا گیا بلکہ فرہنگ میں جمع لکھی گئی اور اس کے ساتھ واحد دیدیا گیا، معانی واحد کے دیے گئے ہیں۔

(۷) جو مرکب الفاظ ماضی، مضارع وغیرہ کی صورت میں آئے ہیں

انکو اکثر مصدر کی صورت میں لکھ دیا گیا ہے مثلاً اشتتار کنید (صفحہ ۵۱۶)

کے بجائے فرہنگ میں اشتتار کردن دیا گیا ہے اس تغیرے کوئی

دشواری لاحق نہیں ہوتی، ہر شخص بلا تکلف مصدر کی طرف رجوع کر سکتا ہے

(۸) جو الفاظ مونث آئے ہیں ان کو مونث ہی رکھا گیا ہے مثلاً

خائبہ کے بجائے خائب نہیں دیا گیا۔

(۹) عربی عباراتیں خواہ فقرے ہوں یا جملے پورے نقل کر دیے

گئے ہیں، ان کے ٹکڑے نہیں کیے گئے ہیں، البتہ اگر پورا شعر عربی ہے

تو دونوں مصرعوں کے اجتماع و تفریق میں ربط کا اعتبار کیا گیا ہے۔ آیات قرآنی

چونکہ جواہر القرآن اور لآلی اسنن میں آیات قرآنی و احادیث نبوی
 کے ترجمے دیدیے گئے ہیں اس لیے متعلقہ اشعار میں جس حد تک عبارتیں
 بعینہا یا بتغیر ضعیف انہیں آیات و احادیث کی ہیں اس حد تک ان
 عبارتوں کو فرہنگ میں شامل نہیں کیا گیا ہے کیونکہ ان کے معانی بر محل
 واضح ہیں۔ جن عبارتوں کے معانی ان آیات و احادیث کے ترجموں سے
 مستنبط نہیں ہوتے ان میں سے جو لفظ فقرہ یا جملہ تشریح طلب معلوم ہوا اسے
 فرہنگ میں داخل کیا گیا لہذا ان دو حصص کے عبارات توضیح طلب کے لیے
 فرہنگ دیکھنے کے قبل تراجم منقولہ پر تظا ل لینا چاہیے۔

میں نے اس کے ساتھ مشورہ کیا ہے کہ اگر وہ صرف اسی قدر کار کیا
جس قدر اس کے لیے یہی حال رہی خواہ اس کے لیے کوئی شل یہ قول
کہ اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے
اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے

یہ بھی محض ہے کہ لالی اسن کے برخلاف فرنگ میں الف لام
اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے
اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے اس کے لیے

ماں اللہ کہ میں نے ثنوی شریف کو ایک سہل الفہم صوت میں
اور اس سہل الفہم سے بہترین طرز پر مستفید ہونے کے لیے اپنی سی کوشش
کی ہے مگر نہیں جانتا کہ یہ تمام کوشش مشکور ہوگی یا ناشکور۔

آخر میں مجھے چند اصحاب کا شکریہ ادا کرنا ضروری ہے ان میں سے
اعلیٰ میرے محترم دوست مولانا عبد اللہ السامی صاحب ہیں ترتیب کے کام
میں مجھے جب کوئی دشواری پیش آئی میں نے مولانا سے استعانت کی
اور مولانا نے اپنے مشورے سے کبھی دریغ نہ فرمایا اس شکریہ کا وجوب
اس وجہ سے اور بھی زیادہ لازم آجاتا ہے کہ مولانا سے استفادہ آسان
کام نہیں ہے۔ اپنے رفیق شفیق ڈاکٹر عبد الستار صاحب صدیقی کا نام
بہت کو لیتا ہوں، مگر یہ بمصدق الآخرون السابقون ہے مجھے ان سے
جس قدر گونا گوں مدد ملی ہے ان کا شمار طول طلب اور مخلصانہ تعلقات
کے اعتبار سے غیر ضروری ہے۔ اسی قدر کافی ہے کہ ع

تکبیر برآمد اور بر اسعاد اوست

مولانا سید عباس حسین صاحب (مہتمم کتب خانہ آصفیہ) نے کتب خانے سے

مستفید ہونے میں میرے لیے جو سہولت ہم پہنچائی وہ میرے انتہائی
 تشکر و امتنان کی مستحق ہے۔ منشی ہدایت اللہ خاں صاحب نے کتاب کی
 تسوید و تبصیر میں گراں بہا مدد دی، حکیم محمد امجد خاں صاحب نے مختلف
 کتابوں اور بالخصوص ثنوی شریف کے نسخوں کے فراہم کرنے میں سعی و کوشش
 کی۔ حکیم محمد عبداللطیف صاحب اور مولوی محمد امجد صاحب نے ترتیب کے کام میں
 بیش بہا اعانت کی، مولوی شیخ حسین صاحب نے کتابت میں جس قدر توجہ اور
 عرقریزی سے کام لیا وہ خود عیاں ہے۔ آخر میں میرے کرم سید عبدالقادر صاحب
 (مالک اعظم اسٹیم پریس) اور ان کے ہمتی مولوی عبداللہ صاحب مدیقی ہیں
 ان دونوں صاحبوں نے طباعت میں شغف و موفور کو کام فرمایا، طباعت
 میں اگرچہ تقریباً تین برس صرف ہو گئے مگر بے شمار کام ہوئے۔ کوئی خلاف
 معمول امر نہیں ہے۔ جزا ہم اللہ خیر الجزا۔

اس اعتراف کے بغیر میں اس دیباچہ کو ختم نہیں کر سکتا کہ میری تمام
 جانفشانی اور میرے احباب کی امداد و اعانت کے باوجود اس کتاب میں
 ظاہری و باطنی بہت سی خامیاں رہ گئی ہیں۔ ان میں سے تین خامیوں
 کے متعلق میں خود اشارہ کیئے دیتا ہوں۔

(۱) اوپر ذکر ہو چکا ہے کہ بعض اشعار کمرائے ہیں۔ ان میں کہیں
 کہیں چند الفاظ کا فرق پایا جائیگا۔ یہ فرق اس وجہ سے واقع ہوا کہ
 دوران طباعت میں کوئی زیادہ قابل اعتماد نسخہ ثنوی شریف وقت
 پر دستیاب ہو گیا اور اس میں فرق نظر آیا تو میں نے الزام تضاد کو اپنے
 اوپر لینا اس سے سہل سمجھا کہ ایک لفظ کو زیادہ صحیح سمجھوں اور اُسے
 ترک کر دوں، مگر واضح رہے کہ ایسا بہت ہی کم ہوا ہے اور اس سے

کسی شخص میں کوئی وزن نہیں پیدا ہوا ہے۔

۲۰) کسی کتاب کا بغیر غلطی کے طبع ہو جانا تو تعزینا ناممکن ہے عام اور عظیم پرسیس میں غلطیاں جس کثرت سے ہوتی ہیں وہ ظاہر ہے۔ اس کتاب میں بھی غلطیاں ہوئیں۔ زیادہ اہم غلطیوں کے لیے صحت آج دیا گیا ہے مگر واؤ اور وال کا فرق کاتب صاحبان اکثر غلط نہیں دیکھتے جہاں تک ممکن ہو اسے وقت طباعت بنادیا گیا ہے صحت نام نہ نہیں دیا گیا ہے۔ اس کے سوا میں نے یہ التزام کیا کہ اضافت میں جہاں اس قدر اشباع ہے کہ تقطیع میں وہ ایک متحرک اور ایک ساکن کا کام دیتا ہے وہاں نشان اضافت بنایا گیا ہے۔ اور جہاں صرف ساکن حرف متحرک ہو جاتا ہے وہاں بنایا گیا ہے مگر میری شدید جدوجہد کے باوجود یہ التزام جیسا چاہے ویسا تسلیم نہیں رہ سکا ہے، جا بجا فرق واقع ہو گیا ہے مگر اس کا بھی صحت نامہ نہیں دیا گیا ہے۔

اس ضمن میں ایک تخصیصی اشارہ بھی ضروری ہے کسی لفظ کے آخر میں سے ہو اور ضرورت اضافت کی پیش آئے تو قاعدہ عام یہ کہ لے کے نیچے صرف کسرہ بنادیا جائے مگر میں نے ایسی صورت میں سے پر د کا اضافہ کیا ہے۔ لے غنغنی کی اضافت کی صورت میں سلم ہے اور یہ اس لیے کہ ایک حرف کا اضافہ ہو جاتا ہے۔ اضافت میں سے کی بھی یہی حالت ہے مثلاً ع

ستے دل شد فزون و خواب کم
اصل لفظ سستی ہے، اضافت کی وجہ سے تائے ساکن متحرک ہو گئی اور

دیب

یائے معرفت نے یائے مجهول میں مبدل ہو کر دو مفہم کا کام دیا
اس موقع پر ہمزہ کا اضافہ رواج عام کے بموجب اگرچہ غلط ہے مگر اس
پڑھنے میں جو ہولت ہو جاتی ہے اس کے اعتبار سے ع

اس خطا از صہ صواب اولیٰ تراست

(۲) کتاب کی طباعت تین برس میں ہوئی قبل طباعت کا قد ایک

انمازے سے منکایا گیا تھا جب کہی ہوئی تو پھر بعینہ وہی کاغذ دستیاب
نہ ہو سکا۔ مجبوراً کاغذ میں بھی کسی قدر فرق ہو گیا ہے۔

ارباب کرم سے توقع ہے کہ درگزر سے کام لیں گے ع

گر خطا کر دیم اصلاحش تو کن

فہرست

جلد بہرست قلن گشتیم
ناکہ در حصہ ہوا آفستہ ایم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یواقیت لقصص

۳ - ۹۴۳ - ۲۰

دقراول

- ۱ بادشاہ وکینرک ۹
- ۲ قیاس کردن طوطے صاحب دلق را پچو خود ۱۶
- ۳ تفرقه انداختن وزیر شاہ ہبودان در میان نصرانیان از کمر وضعہ ۱۷
- ۴ در آتش افکندن بادشاہے نصرانیان را ۲۵
- ۵ سوال کردن خلیفہ از لیلیٰ و جواب او ۲۷
- ۶ ہلاک کردن خرگوشے شیرے را از کمر ۲۷
- ۷ مگر بستن غزائیل بشخصے و گریختن آن شخص بہ ہندوستان ۳۴
- ۸ طعنہ زدن زانے در دعوائے بدید و جواب آن ۳۵
- ۹ آمدن رسول قیصر نزد عمر ۳۷
- ۱۰ پیغام فرستادن طوطے محبوبین طوطیان بہتد و سبق بردن از فضل طوطے بہتد ۴۱
- ۱۱ جنگ زدن پیر چنگے در گورستان از بہر خد ۴۳
- ۱۲ باران غیب ۴۷

- ۱۳ بہد یہ بردن اعرابے شورا بہ را بہ خلیفہ بغداد و پذیرفتن خلیفہ آنرا ۴۸
- ۱۴ نحوی و کشتیان ۵۵
- ۱۵ کبودی زدن قزوینے و نیا درون تاب زخم سوزن ۵۵
- ۱۶ رفتن شیر و گرگ و روباہ برائے شکار و آسمان خیر گرگ و روباہ را ۵۰
- ۱۷ کو رفتن شخصے در بار و گفتن منم ۶۰
- ۱۸ آمدن آتشائے بدیدن پوست و ارغوان طلب کردن پوست ازوے ۶۰
- ۱۹ مرتد شدن کاتب وحی ۶۲
- ۲۰ اعتماد ماروت و ماروت بر عصمت خویش ۶۳
- ۲۱ عیادت کردن کرے ہمسایہ را و جوابا دادن از قیاس ۶۴
- ۲۲ مقابلہ چینیان و رومیان در صنعت نقاشی ۶۶
- ۲۳ سوال کردن پیغمبر از زید کہ چونی و جواب او ۶۶
- ۲۴ متہم کردن غلامان خواجہ نعمان را کہ میو ہائے خوب خورده است و
تدبیر نعمان در انکشاف حال ۶۹
- ۲۵ آتش افکندن بشہرے در عہد عمر ۷۰
- ۲۶ خداوند اخن کافرے بر روئے علیؑ و باز ماخذن حضرت از قتل او ۷۱

دفعہ دوم

- ۱ بلال پنداشتن شخصے خیال را در عہد عمر ۷۷
- ۲ دزدیدن مار گیرے مارے را از مار گیرے دیگر ۷۸
- ۳ التماس ہماہے میسے بزندہ کردن استخوانہا ۷۹
- ۴ سپردن صوفے ہمیہ خود را بخادے ہاند ز بسیار ۸۰

- ۸۴ جیت فرماں
- ۸۵ طبرستان کی
- ۸۶ مسافر
- ۹۰ افسانہ
- ۹۳ کشتی
- ۹۴ اعلان
- ۹۶ کھنڈ
- ۹۹ شاعر
- ۱۰۰ دیار
- ۱۰۲ اعلان
- ۱۰۴ اعلان
- ۱۰۶ راجا
- ۱۰۹ اعلان
- ۱۱۱ اعلان
- ۱۱۳ اعلان
- ۱۱۴ اعلان
- ۱۱۵ اعلان
- ۱۱۷ اعلان
- ۱۱۹ اعلان
- ۱۲۰ اعلان

- ۲۶ خاندن محبت سے رازِ خان و جواب ۱۲۲
- ۲۷ بیدار کردن ابلیس معاویہ را برائے ناز ۱۲۳
- ۲۸ حسرت خوردن شخصے بر فوتِ نازِ جماعت ۱۲۴
- ۲۹ گریختن دزدے از دستِ صاحبِ خانہ ۱۲۸
- ۳۰ مسجدِ ضرارِ ساغتنِ منافقان ۱۲۹
- ۳۱ سخنِ گفتن چہار ہند و در زمانہ ۱۳۲
- ۳۲ قصد کردن غزانِ کشتن یکے از دو مردانِ برائے نشانِ دادنِ قرینہ ۱۳۳
- ۳۳ شکایتِ پیرے پیشِ طبیبے از زنجورِ یہا و جوابِ طبیب ۱۳۳
- ۳۴ نالیدنِ کود کے در پیشِ تابوتِ پدر و سخنِ جوجی ۱۳۴
- ۳۵ اعرابے کے ریگ در جوالِ کرد و بدراے وزن ۱۳۶
- ۳۶ کراماتِ ابراہیمِ ادہیم بلبِ دریا ۱۳۸
- ۳۷ طعنہ ردنِ بیگانہ در شانِ شیخے و جوابِ مریدِ شیخ ۱۳۹
- ۳۸ دعویے کردنِ شخصے کہ حقِ مرا نمائی گیر و گناہ و جوابِ بحیث ۱۴۱
- ۳۹ گفتنِ عایشہ پیغمبرِ راکہ تو بہر جائے ناز میکنی ۱۴۳
- ۴۰ کشیدنِ موٹے ہمارِ شتر را ۱۴۴
- ۴۱ مہتمم کردنِ اہلِ کشتی شیخے را بدزدی ۱۴۵
- ۴۲ تشفیغِ صوفیانِ بر صوفیے بسیار خوار و جوابِ او ۱۴۶
- ۴۳ جتنِ بادشاہے در سختے راکہ ہر کہ میوہ او خورد نمی میرد ۱۴۷
- ۴۴ منازعتِ چہار کسِ جہتِ انگور از سببِ دانستنِ زبانِ یکدیگر ۱۴۹
- ۴۵ ناز کردنِ شیخے در بادِ نیشک و حیرانِ باندنِ کاروانیان ۱۵۰

دفتر سوم

- ۱ خورندگان پچیل خلاف صلاح دانائے ۱۵۵
- ۲ خواندن جلّٰی حق را ہی ۱۵۸
- ۳ امر کردن حق تم کہ مراد ہائے خان کہ بمان جان گناہ نکرده باشی "
- ۴ اللہ گفتن نیاز مدین لبیک خداست ۱۵۹
- ۵ دروغین روستائے شہرے را بدعت ۱۶۰
- ۶ ظنیان و کفران اہل سبّا ۱۶۷
- ۷ جمع آمدن اہل آلت زدو عینے بشفا خواستن ۱۷۴
- ۸ نوحین مجنون سگ کوئے لیلیٰ را ۱۷۵
- ۹ دعای طاووسی کردن شغالے کہ در خم رنگ فدا دہ بود ۱۷۶
- ۱۰ چرب کردن مرد لانی لب و بلبت خود را بہ پارو دتہ ۱۷۷
- ۱۱ مجادلات فرعون و موسیٰ ۱۷۹
- ۱۲ آوردن مار گیرے اژدہائے افسردہ را بہ بھاد ۱۹۱
- ۱۳ اختلاف کردن مردمان در چگونگی و محل پیل و شب تار ۱۹۴
- ۱۴ سر کشیدن کفتان از دعوت نوح ۱۹۵
- ۱۵ یودن حیرت مانع بحث و فکر ۱۹۷
- ۱۶ خواندن عاشقے نامہ را در حضور مشوق "
- ۱۷ طلبیدن مردے روزے حلال را بے رنج کب ۱۹۹
- ۱۸ رنجور گردانیدن کو دکان استاد را بوجہ ۲۰۷
- ۱۹ غلوت گردیدن ناپدے و نذر کردنش کہ میوہ از درخت بازگیرم

- ۲۱۱ نقص عہد از اضطراب
- ۲۱۲ ۲۰ ترازوئے خواستن شے از زرگرے و جواب زرگر
- ۲۱۵ ۲۱ بزغ ناکردن شے بر مرگ فرزندان
- ۲۱۶ ۲۷ خواندن شے ضریر قرآن را از روی مصحف
- ۲۱۸ ۳۳ بازماندن لقمان از سوال درباره صنعت زترادی
- ۲۱۹ ۳۴ سوال پہلول از درویشے و تغیر رضا بقضائے
- ۲۲۱ ۲۵ و قوی و انکار جماعتے بر دعا
- ۲۲۴ ۲۶ گر نینت عینے از احمقان
- ۲۲۹ ۲۷ کور و ورین و کر تیز شود و عور و راز دامن
- ۲۳۱ ۲۸ ترسانیدن خرگوشے پیلان را از اضطراب ماه در چشمے
- ۲۳۲ ۲۹ غلامے کہ از مسجد بیرون نمی آمد
- ۲۳۴ ۳۰ منیل در تنور انداختن انس بن مالک و ناسوختن آن
- ۲۳۵ ۳۱ سیراب شدن کارروان از یک شک بمحضر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
- ۲۳۸ ۳۲ ناطق شدن طفل دو ماہہ بحضور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
- ۲۳۹ ۳۳ ربودن عقاب ہوزہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
- ۲۴۰ ۳۴ آموختن شے زبان بہایم از موسے
- ۲۴۵ ۳۵ نالیدن زنی بخت تعالیٰ از ناز سیتن فرزندان خود و جواب او
- ۲۴۶ ۳۶ آمدن حجرہ بے زرہ در حرب
- ۲۴۷ ۳۷ گر نینت وکیل صد بہان و باز آمدنش از کشش عشق
- ۲۵۳ ۳۸ مسجد بہان کش
- ۲۵۴ ۳۹ داد خواستن پشہ از باد بھرت سلیمان

دفتر چہارم

۱ بقیہ قصہ گنج مائتے در باغ ازخوف مسن بافتن مشوق خود را

- ۲۶۳ دران باغ
- ۲۶۶ و عاگردن اعظم بر بدان
- ۲۶۷ آمدن صوفی بنام و دویدن زن را بہ بیگانہ
- ۲۷۰ بیہوش شدن دباغے در بازار عطالان و مطالبہ کردن دشمن بگریگ
- ۲۷۱ گفتن جو دے علی ترا کہ اگر رضا اعتماد داری ازین بام خود را بینداز
- ۲۷۲ بنائے مسجد اقصیٰ در سن خروب
- ۲۷۵ طاعونش باذن عثمان بر منبر
- ۲۷۶ ایمان آوردن بلقیس
- ۲۸۰ کرامات عبداللہ مغربی
- ۲۸۱ خوردن کلوزارے گل سنگ تر ازونے صلاب
- ۲۸۲ نرسیدن ہیزم از ہمت درویشے
- ۲۸۴ سبب ترک کردن ابراہیم اوہم تخت و کج را
- ۲۸۵ ریختن شہنہ جو ز را در آب
- ۲۸۶ اگم شدن محمد مصطفیٰ و یاری خواہن علیہ از بتان
- ۲۹۱ صلہ دادن شاہے شاعرے را و خسارت و زیہ
- ۲۹۴ کم کردن پادشاہے چاہے غلامے و رقم زشتن غلام بخصر شاہ
- ۲۹۷ زنداہیچیدن فقیہے در کتاب

- ۱۸ لاف زدن شخصہ از عطا یائے شاہ و مخالف مال او ۲۹۸
- ۱۹ مژدہ دادن بایزید از زاون ابو الحسن خرقانی ۳۰۰
- ۲۰ مشورت کردن شخصہ بادشمن عاقل ۳۰۲
- ۲۱ امیر گردانیدن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جو انے بدلی را بر سر یہ ۳۰۳
- ۲۲ سبحانی ما اعظم شانی گفتن بایزید ۳۰۴
- ۲۳ قصہ ما بیان کہ یکے عاقل و یکے نیم عاقل و یکے مغرور و بلند بود ۳۰۵
- ۲۴ گفتن شخصہ و عاے اشتیاق بوقت استنجا ۳۰۸
- ۲۵ پند دادن مرغے صیادے را ۳۰۹
- ۲۶ مجاہدات موسے و فرعون ۳۱۰
- ۲۷ یاری خواستن زنے از علی در بارہ طفل خود کہ بر سر او دان رفته بود ۳۱۹
- ۲۸ منازعت امیران عرب با رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۳۲۰
- ۲۹ بحث فلسفی و سنی ۳۲۱
- ۳۰ خشم راندن بادشاہے بر مدیے و آزدن آن بدم از شمع خود ۳۲۲
- ۳۱ پرسیدن موسے از حق تعالی کہ چرا بعد از خلق ہلاک کنی ۳۲۵
- ۳۲ روئے نمودن بادشاہے حقیقی بپادشاہزادہ ۳۲۷
- ۳۳ خندان بودن ز اہدے در سال قحط ۳۳۲
- ۳۴ شکایت کردن اتریہ پیش خضر از بسیارے افتادن خود ۳۳۳
- ۳۵ لاپ کردن قبطے از سبطے برائے آب ۳۳۵
- ۳۶ گفتن زن پلید کار باشوہر خود کہ این خیالات تو از سر امرو دین است ۳۳۷
- ۳۷ رفتن ذوالقرنین بکوہ قاف ۳۳۸
- ۳۸ نمودن جبرئیل خود را بمصطفیٰ اصلم ۳۴۰

۳۹ حجازان کردن یہود و نصاری نام پیغمبر صلعم را پیش از بعثت ۳۴۲

دفتر پنجم

۱ اوصاف نفس قابل کشتنی ۳۴۵

۲ همان شدن کافر سے محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و خوردن خیر

ہفت بڑ و بعد از ایمان آوردن پیر شدن از شیر یک بند ۳۴۷

۳ گریستن عرب بر جان کندن سگ خود و نہ دادن لعنہ اورا ۳۵۲

۴ اعتراض کردن حکیمے بر طاؤسے کہ پر خود میکند جواب او ۳۵۳

۵ بند کردن شخصے آہوئے را در آخر خزان ۳۵۵

۶ خواستن محمد خوارزم شاہ شخصے را کہ ابو بکر نام دارد از شہریان بہر زار ۳۵۶

۷ دعوائے پیغمبری کردن شخصے کہ برائے خوردن بدشت ۳۵۸

۸ شمردن عاشقے خدمتہا و وفا ہائے خود را در حضور معشوق ۳۶۰

۹ پرسیدن شخصے از عاملے کہ اگر کے بنا ز گرد نازش باطل شود یا ۳۶۲

۱۰ گریستن مریدے مقلد بواخت شیخ ۳۶۳

۱۱ شہوت راندن کینز کے باختر خاقان خود ۳۶۳

۱۲ دیدن صاحب دے در خواب کہ در بطن سگے بچگان با و آ آمدہ بودند ۳۶۶

۱۳ دادن شخصے عشر از ہر شے و صد بردن فرزندان او ۳۶۷

۱۴ امر کردن حق تعالی بہ جبریل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل بہ برودن

مشت خاک برائے خلعت آدم ۳۶۹

۱۵ مجہر ساختن ایاز بر اسے پوتین و گمان بردن جاسد ان کہ اورا دینیت ۳۷۲

۱۶ انکار مجنون از قصد ۳۷۸

- ۱۷ عشق با حق زائد سے پاکیزہ کے ۳۷۹
- ۱۸ توبہ جتن نصوص ۳۸۱
- ۱۹ بردن رو باہ غرے را پیش شیرے دو بار بحیلہ و ک ۳۸۵
- ۲۰ دیدن خرسقائے اسپان با نارا و قنارہ بردن کہ آن دولت اور باہ ۳۹۲
- ۲۱ امتحان کردن زائد سے توکل ۳۹۴
- ۲۲ کریمین شخصے بخانہ از ترس آنکہ خرمیگر ۳۹۵
- ۲۳ گدیہ کردن شیخ محمد سرزری در غزنین ۴۰۰
- ۲۴ چریدن گادے ہمہ روز بصحراد لاغ شدن بہ شب زخوف فرد ۴۰۰
- ۲۵ گردیدن را بہیہ در روز بشمع در طلب آدمی ۴۰۱
- ۲۶ دعوت کردن مسلمانے مئے را بدین اسلام ۴۰۲
- ۲۷ دزد و ششخہ ۴۰۴
- ۲۸ دزدیدن شخصے سیوہ از باغ و گشتن کہ این از حکم خداست ۴۰۵
- ۲۹ دیدن درویشے غلامان عمید خراسانی را و گشتن او کہ اے خدا ۴۰۵
- بندہ پروری از عمید بیا موز ۴۰۵
- ۳۰ مجنون حسن لیلی ۴۰۶
- ۳۱ دعوت کردن مسلمانے گبرے را با اسلام در عہد بایزید ۴۰۷
- ۳۲ بانگ نماز کردن موزن زشت آواز و رکافرستان ۴۰۸
- ۳۳ خوردن زے گوشت را و گشتن کہ گبر خوردہ است ۴۱۰
- ۳۴ شکستن زائد سے بہوئے شراب امیرے ۴۱۱
- ۳۵ لطیفہ گشتن ضیاء بن علی در باب شیخ الاسلام تاج ۴۱۲
- ۳۶ مات کردن و قاتک شاہ ترند را در شطرنج ۴۱۵

۳۴ جهان دگرها و زن او ۴۱۶

۳۸ دادن شمعے دفتر خود را بہ ناکھوے وصیت کردنش کہ ازین شمعہ ہر خود

عالم مشهور..... PIA

۳۹ رفق مہوئے بغزا و بہوش شدن از گردش چشم کافر ۴۱۹

۴۰. رفتن عیاضی بمقاد بارغز او محروم ماندن از شهادت ۴۲۱

۴۱ نظم خوردن مجاہدے بہت بار و تہجد اور ۴۲۲

۴۲۳ فصب کردن خلیفه، مقرر کنیزک شاد و مومل را

۴۳ خواہن شاہ محمود شگستن گوہر از وزرا و امرا دینگستن کے آن گوہر را

۴۲۹ جزای

دفتر نشر

۱. سوال کردن سائل از دواعطی که مرتفع بر سر بار نشست از سر دوم او

کدام نافع تر است ۴۳۶

۲ خاستگاری کردن ملائے دختر خواجہ را ۴۳۹

۳ رفتن دزد در خانه و کشتن آتش زنده را بدست صاحب خانه..... ۴۴۰

۴۴۱ ۴۴۲

۵. پتھن صیادے خود را در گياه و دانستن مرغی زیرک ۲۴۳

۶ بردن دزدے قح را از شغف و باز جامہ اش نیز بردن ۴۴۶

۴۴۷۔ اے دجوعے ماسان بعد از بردن وزداساب کا رواں را

۴۴۸ غنچه عاشق بر دشت و عشق

۴۴۹

- ۱۰ آمدن صغریٰ بے بنیاد پیر مسلم و پنهان شدن قاضی ۴۵۱
- ۱۱ رسیدن شاعرے بہ ملک روز عاشورہ و مکہ گفتن او ۴۵۲
- ۱۲ سحری زدن شخصے بر در سرائے خالی ۴۵۲
- ۱۳ رنجائیدن خواجہ بلال حبشی را و خرید کردن او بکرا اورا ۴۵۵
- ۱۴ رنجور شدن بلال و آمدن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعبادت او ۴۶۰
- ۱۵ برد چسپائیدن مجوزے عشرائے قرآن را ۴۶۳
- ۱۶ سیلی زدن رنجورے بر قنائے صوفی و قاضی ۴۶۴
- ۱۷ بر تخت نشاندن سلطان محمود غلاے بندہ را و گریستن آن غلام ۴۷۰
- ۱۸ دزدیدن خیاطے پارہ جامہ از ترک دعویٰ کنندہ ۴۷۲
- ۱۹ خواستن زنے افرونی را از شوہر خود و جواب آن ۴۷۵
- ۲۰ پرسیدن عارفے از کشیئے کہ تو بسال بزرگ تری یا ریش تو ۴۷۶
- ۲۱ روزی طلبیدن شخصے بے سبب و یافتن گنج نامہ ۴۷۶
- ۲۲ آمدن مریدے بزیارت شیخ ابو الحسن خرقانی و کلمات نافرجام شنیدن
از حرم او ۴۸۱
- ۲۳ ہم سفر بودن مسلمانے و یہودے و ترسائے و ملو خوردن سلمان پش ۴۸۵
- ۲۴ بندگیاد یافتن شترے و گاوی و چغے در راہ ۴۸۹
- ۲۵ مثال خیبر اہل دنیا ۴۹۰
- ۲۶ شنیدن و تلقک منادے ملک ترمذ و از وہ تا مکتب بہ شہر ۴۹۱
- ۲۷ تعلق موشتے با چرخے و بستن پائے خود را بہ پائے او ۴۹۴
- ۲۸ رفاقت کردن سلطان محمود شب بادزدان ۴۹۷
- ۲۹ چریدن گاؤ بھری در نور گوہر شہر اورا ۵۰۰

- ۳۰ ۵۰۰ بدن پر بیان عبدالغوث را
- ۳۱ آمدن مردے دام دار بہ تبریز و مردن بدرالدین عمر قبل از آمدنش ۵۰۱
- ۳۲ نظر و حقن خباذت شہر کا علی نازا بفریے کہ عمر و نام دارد ۵۰۴
- ۳۳ گر حقن کو سفدے از کلمہ اللہ شفقت و ہر باتی او ۵۰۸
- ۳۴ پسند آمدن اسپا میرے در نظر خوارزم شاہ و سرکردن عماد الملک
- ۳۵ آرا از دل شاہ ۵۰۹
- ۳۵ منع کردن بادشاہے پسران خود را از رفتن بہ قلعے و علف رزین
- ۳۶ شہزادگان ۵۱۳
- ۳۷ ندادن صدر جہان چیزے بہ کسے کہ زبان از دے سوال کردے ۵۲۳
- ۳۸ حقن امر و کوسہ در خانقاہے ۵۲۶
- ۳۸ مجلس کشیدن پادشاہ فقیرے ۵۲۷
- ۳۹ رفتن مردے بہ معرہ امید گنج بر بنائے خواب ۵۳۰
- ۴۰ بفریب بردن زن جو بجے قاضے را بخانہ خود ۵۳۳
- ۴۱ خطاب حق تعالیٰ بہ عزرائیل کہ ترا رحم بہ کہ بیشتر آمد ۵۳۴
- ۴۲ وصیت کردن شخصے کہ میراث او بہ کابلترین اولاد اورسد ۵۳۹

دُرُ الحکم

۵۴۱-۵۴۱

- ۵۴۵ ۵۴۳ منقبہ آل طہار
- ۵۴۶ مناجات
- ۵۴۸ آزادی، حریت
- ۵۴۲ صحیح شاہ کبار

آکل ماکول ۵۴۸

اباحت "

اتصال دمل "

اتصال الحق تعالیٰ "

اصحاب وصال ۵۴۹

مثال اتصال "

اتحاد و کل "

عدم امتیاز زبان "

فرق مختلفہ ۵۵۰

شال "

ساک مختلفہ اتحاد "

اجسل مرگ موت "

اختیاری (موت و قبل از موت) "

اختلاف احوال ۵۵۱

اصل مرگ مرگ نفس ۵۵۱

تبدیل حالت "

تن علی مرگ ۵۵۲

حسرت فوت "

سہولت اہل عارفان ۵۵۳

طلب اہل "

مرگ غلطی ہرگز خیال "

صلحت و اہل ۵۵۳

استقامت پیر ۵۵۴

بہتر از دعا "

احسان "

احسان باعد "

باقی ماندن احسان بعد از

مردن ۵۵۴

اخلاص "

باغض و بغض "

علوم خدمت ۵۵۵

اخلاق "

حسن خلق "

عکایت خوب و بد "

مشق و تکرار و سرور "

فیضان و غصہ و خود "

ادب تعلیم و حرمت ۵۵۶

ادب تعلیم "

ادب اہل تر و ادب اہل "

ادب پیران "

انتباہ ۵۵۷

دک ادب

از علم ۵۶۱	تسالی ۵۵۷
خشم و شہو ملک ۵۶۱	تسلیم ۵۵۷
اصلیت عاریت ۵۶۱	وفاست و ترقی ادب ۵۵۷
اضداد ۵۶۲	خود خدمت ۵۵۸
اجتماع صمدین ۵۶۲	نتائج بے ادبی ۵۵۸
مظاہر صفات ۵۶۲	نگہداشت حرم ۵۵۸
فیروز من و ایردوزج ۵۶۳	ارادت ۵۵۸
اعتصام تنگ ۵۶۳	مرید حق ۵۵۸
دست زدن بحکم اللہ ۵۶۳	ارتقا ۵۵۸
اقتدائیمیر ۵۶۴	ترقی از ادب نیک ۵۵۸
احیاء ۵۶۴	ترقی از جہاد و مالک ۵۵۹
ضرورت دلیل ۵۶۴	ترقی مہاجر، اطنی ۵۵۹
فوائد اقتداء ۵۶۴	ترقی مہاجر، ظاہری ۵۵۹
دیوان باطل ۵۶۴	ذوق ہر روزہ ۵۶۰
امتحان ۵۶۵	سیلاب جانب بندی پستی ۵۶۰
بندہ و آزمائش حق تعالیٰ ۵۶۵	استدلال و قیاس ۵۶۰
امتحان عیان ۵۶۵	استدلال تقلیدی ۵۶۰
معنی امتحان ۵۶۶	اول قیاس آورندہ، اطمین ۵۶۰
انامیت ۵۶۶	ضعف استدلال ۵۶۱
اندازہ اوسط ۵۶۶	عدم اعتبار استدلال درین ۵۶۱
نگہداشت اندازہ ۵۶۶	استقامت ۵۶۱

- حیاتِ مرگاہ۔ ۵۴۳
- دردِ دلِ اولیاءِ اللہ سہماو
- ظاہر و باطن۔ ۵۴۳
- صحتِ اولیاءِ اللہ
- غذائی۔ ۵۴۳
- زینِ میانِ افعالِ اولیاءِ اللہ
- دفعِ افعالِ الناس ۵۴۴
- ہریتِ اولیاءِ اللہ
- کشفِ قلوبِ پیشینی
- مثالِ آبِ پاکِ کشفہ ۵۴۵
- محبوبِ خدا، مراد ۵۴۶
- ذکرِ اولیاءِ اللہ ۵۴۶
- مستانِ خدا و عائشہ ۵۴۷
- تاخوشنودی۔ ۵۴۷
- غمتِ سعدِ اولیاءِ اللہ
- امینِ مومن۔ ۵۴۷
- انجامِ ایمانِ ہونمان
- خدا ایمان۔ ۵۴۸
- حقیقتِ ایمان۔ ۵۴۸
- کفر و ایمان۔ ۵۴۸
- ہوائے نفسِ دایمان۔ ۵۴۸
- نگہداشتِ واسطہ۔ ۵۴۹
- انسان۔ ۵۴۹
- بدتر از شیطان۔ ۵۴۹
- حلیہ جاد۔ ۵۴۹
- ظاہر و باطن۔ ۵۴۹
- عالِمِ اصغر و اکبر۔ ۵۴۸
- عکسِ صفاتِ الہی۔ ۵۴۸
- علوئے مرتبت۔ ۵۴۹
- غذائے انسانی۔ ۵۴۹
- مستوری (عرفادِ اللہ)۔ ۵۴۹
- مصلحتِ تخلیقِ انسان ۵۴۹
- مفرد و پست۔ ۵۴۹
- اولاد۔ ۵۴۹
- تمازگی از اولاد۔ ۵۴۹
- اولیاءِ اللہ۔ ۵۴۹
- آزادی از قیود۔ ۵۴۹
- ابدال۔ ۵۴۹
- احوالِ مختلفہ۔ ۵۴۹
- ادبِ مرتبہ اولیاءِ اللہ
- پوشیدگی۔ ۵۴۹
- جستجوئے اولیاءِ اللہ

نہایت نہایت ۵۷۹

جاندار ۵۸۲

بہت جمل

گرے عشق

نہایت کار

نہایت ۵۸۳

نہایت بابت زام و نماز

بیداری و جنگی

بذل ایثار جو دو سخا ۵۸۰

اگر بیداری بیدار دل

اگر بذل ایثار

تو کبریا و طبع الہی

اطفا و شہو و نفس

حالت خواب

انفاس بکلام نغمین

خواب یاف ۵۸۴

تہمتی از سخا

پیر فتح امر شد

جستہ سے ازل حاجت

اگر از آن گتہ بینی

عوض بالشل

تقلید پیرا و اصل

محال اساک انفاق ۵۸۱

خدا از آسمان پیر

مرتبہ عالیہ جو دو سخا

صبر اقبال و فعال پیر

بصیرت

ضرورت پیر ۵۸۵

بصیرت و قیاس

علوم نظر پیر

چشم غیب بین

فروتنی صورت پیر

دید خدا از ہر شے

وصف پیر ۵۸۶

دراز نور خداوندی ۵۸۲

پیغمبر، نبی، رسول

مہبت خداوندی

انعام و مالک دنیا

بہشت اجنت

تاثر

ترک سوال با حصول

جنس بشر

حکمت رسالت --- ۵۸۷

شرط استفادہ --- ۵۸۸

طبیبانِ الہی --- ۵۸۹

فرضِ تسبیح --- ۵۸۹

وقتِ باطنی --- ۵۸۹

ذکرِ پیغمبرؐ اُن --- ۵۸۹

نائبانِ حق --- ۵۹۰

تبتل --- ۵۹۰

ترکِ کارِ دنیا --- ۵۹۰

درآمدِ گئے عقل --- ۵۹۰

تجسید --- ۵۹۱

تقریریںِ تجرید --- ۵۹۱

جانِ مجرد --- ۵۹۱

خلعتِ رضا خداوندی --- ۵۹۱

دولہ تجرید --- ۵۹۱

تحصیلِ حاصل --- ۵۹۱

تحصیلِ وہم و خیال --- ۵۹۱

آفاتِ وہم و تحسین --- ۵۹۱

ازیا و وہمِ از دلیں --- ۵۹۲

ربخوریِ از وہم --- ۵۹۲

صورِ تجریدِ افکار --- ۵۹۲

عالمِ خیال --- ۵۹۳

قیاسِ بغور --- ۵۹۳

کائناتِ تیجِ اکابر --- ۵۹۳

مذہبِ مختلفہ تیجِ مختلف --- ۵۹۳

خیال --- ۵۹۳

ہولِ از وہم --- ۵۹۳

تردد --- ۵۹۳

ترکِ تردد --- ۵۹۳

ترک --- ۵۹۳

راحتِ کلی --- ۵۹۳

تبیح و حمید --- ۵۹۵

تبیحِ ریا --- ۵۹۵

تبیحِ ہر کسِ حیلِ او --- ۵۹۵

قبولِ ذکرِ از رحمت --- ۵۹۵

تسلیم و رضا --- ۵۹۵

تسلیم --- ۵۹۵

ضادِ سہنگانِ نقصا --- ۵۹۶

در دو بلا و دفعِ مصائب --- ۵۹۶

تصوف --- ۵۹۷

تفرید --- ۵۹۷

تعلید و تعین --- ۵۹۷

اجتنابِ از تعلید --- ۵۹۷

طلبِ حقیقہ ۵۹۷

تکلیفِ قلوب ۵۹۸

سببِ تکلیف "

مشکلاتِ از توہین "

تنہا جان، جسم و روح "

اصلِ حقیقت، قوتِ دون "

بطلاقِ جس روزِ مرگ ۵۹۹

یگانگئے روح و تن "

مخالفتِ روح و تن "

تخریبِ تن "

تعلقِ روح و تن "

تن، حاملِ روح ۶۰۰

جسم پر توہین "

فریبِ بود و بارہو تن ۶۰۱

مفاسدِ تن "

منافاتِ جسم و روح "

توبہ، استغفار ۶۰۲

استغفار و توبہ "

امیدِ اجابت "

ترکِ پشیمانی "

توبہ از توبہ ۶۰۳

شرائطِ توبہ "

فکرتِ توبہ "

عدمِ عدمِ بر توبہ "

عزیمِ صادق "

فراموشی، بہارِ خلاص "

غیر اختیار "

گناہِ بر امتدادِ توبہ "

واماندنِ در توبہ "

توحید، وحدت ۶۰۵

تعددِ ایمان، تعددِ ذات "

توحید، استدلال "

توحیدِ عالی ۶۰۶

قائے ہستی، خود ۶۰۷

کثرت، وحدت "

جبر و اختیار، قضا و قدر ۶۰۸

اختیار "

بندِ قضا "

بیچارگی از قضا ۶۰۹

بیچارے، مخالفتِ قضا ۶۱۰

تردو باحثِ اختیار "

- ۶۲۷ اساک
- ۶۲۸ اتزیاتہ نیکر
- ۶۲۹ تخریب حرم ظاہر
- حرم انبیا و اولیاء
- حرم ظاہر پرودہ حرمین
- ۶۲۸ حرمین ظاہر
- معتقدین حرم ظاہر
- حُن
- رشک حن
- کھن حن
- ۶۲۹ وجہ کس
- حشر
- حشر علیہ بصیرت عال
- حقایق و مظاہر
- احوال صورت تابع حقیقت
- ۶۲۹ بی صورتی
- ۶۳۰ الکاف حقایق
- عذاب از صور
- حکمت
- ۶۳۱ حکمت انبیاء و حکمت دینی
- ۶۳۱ رزق حکمت

- ۶۲۲ طالع قاتل مال مقام
- رزق طالع مقام
- فیضان غیب
- قابض
- دماغ عقل جنوی
- ج، کعبہ
- ۶۲۳ ج، حرم، ج، حرم
- رزق و طبع
- بدگمانی
- طبع خام
- قائم طبع
- ۶۲۳ محمدی از حرم
- نویدین غیب
- نتیجہ طبع
- حرم، اعتیاد
- ۶۲۵ حزن، رنج و غم
- حسد
- ترکیب حسد
- ۶۲۶ سبب حسد
- نقصان انانی
- حرم و ادراک

- ۶۳۴ استعمال الذکوات
- ۶۳۵ اسرارِ سامانی
- ۶۳۶ انحالِ خدادی
- ۶۳۷ بدون از صوبت
- ۶۳۸ تخصیصِ الوہیت بذات
- ۶۳۹ خدادندی
- ۶۴۰ خریدارِ کئے انسان
- ۶۴۱ ربوبیت
- ۶۴۲ رحمتِ غضب
- ۶۴۳ شانِ دنیا منہرِ حق تعالیٰ
- ۶۴۴ فعلت از حق تعالیٰ نوت
- ۶۴۵ قدسِ مطلق
- ۶۴۶ تعالیٰ حق تعالیٰ
- ۶۴۷ مصلحتِ تخلیق خلق
- ۶۴۸ یاری از حق تعالیٰ
- ۶۴۹ ماضی و حال و مستقبل
- ۶۵۰ معنی لفظ اللہ
- ۶۵۱ ہنر از تفکر در ذات
- ۶۵۲ خداوندی
- ۶۵۳ خشم، غیظ و غضب
- ۶۵۴ کفر غیظ

- ۶۳۱ ضالہٴ مومن
- ۶۳۲ فکر تہ بد
- ۶۳۳ فکر تہ عدم درو
- ۶۳۴ علم
- ۶۳۵ اثرِ حکم
- ۶۳۶ علم پیغمبران
- ۶۳۷ علم حق تعالیٰ
- ۶۳۸ گراں بارِ علم
- ۶۳۹ حق
- ۶۴۰ ارشادِ آنحضرت مسلم
- ۶۴۱ عذرِ حق
- ۶۴۲ قولِ عیسیٰ
- ۶۴۳ بہرِ حق
- ۶۴۴ ننگِ از شاگردی
- ۶۴۵ حیاتِ جاودانی
- ۶۴۶ درائے وجود و عدم
- ۶۴۷ حیرت و تحیر
- ۶۴۸ خارج از اختیار
- ۶۴۹ دافع فکر و ذکر
- ۶۵۰ ہمہ گیرِ تحیر
- ۶۵۱ خداے تعالیٰ

شعشعہ و خضوع ۶۴۰

اعتبار باطن نہ ظاہر ۶۴۰

خواب ۶۴۰

خوابِ اہل اللہ بحالت

بیداری ۶۴۰

خواب پر کس حسب عقل ۶۴۱

خواطر ۶۴۱

خوابِ مکی و بندگی ۶۴۱

بندگی بہتر از خوابی ۶۴۱

خوف امن ۶۴۲

اثر خوف خدا ۶۴۲

ایمنی برائے خائف ۶۴۲

خوف و امین عرفان ۶۴۲

دعا ۶۴۲

القائے دعا از جانب ۶۴۲

در وسب دعا ۶۴۳

دعا کے بخودان ۶۴۳

دعا خوتن از اولیاء اللہ ۶۴۳

رد و قبول ۶۴۳

عدم غرہ بردعا ۶۴۳

غیر اہل دعا ۶۴۳

مصلحت عدم قبول بعض

دعا ۶۴۴

جبر آخر قبول دعا میں ۶۴۴

دل، قلب ۶۴۵

اتحاد قلوب ۶۴۵

پیام حق ۶۴۵

جامِ اکمل ۶۴۵

خریدار کے دل ۶۴۶

دل بے نور ۶۴۶

رضا کے حق قائل ۶۴۶

از رضا کے دل ۶۴۶

مرق دریاں بہا ۶۴۶

قبولیت اہل مشیخ خدا ۶۴۷

قوت قلب ۶۴۷

گلشنِ دل ۶۴۷

مثال خانہ ۶۴۸

مرتبہ دل ۶۴۸

دنیا و عقبے ۶۴۸

اصل دنیا ۶۴۸

اہل دنیا و اہل اللہ ۶۴۸

تحالف یکدیگر ۶۴۸

مکاتیب خواہنوری

ترک بنا و طلبِ ثروت ۶۴۹

تنگی دنیا ۶۵۰

کر

خواب و خیال ۶۵۱

ذوق و طرب و عقل سیرانی

دام دنیا

راز سر و سواد

گرم بازار سے عجبے

انتھائے ہنر

نایدار سے دنیا

اہیت

نایدار سے عالم آخرت

اہیت

دوزخ

کتابیں ہر

پناہ خواہ حق دوزخ از سرمن

رجا و قنوط

دوزخ ہم دین عالم

ترک و تمیزی

سردگی از گرسنے عشق

رحمت عام

دین

رحم و شفقت

ادیان چک : باطل حق

رحم بردان

ترک و تمیزی دین از دواہی

رحم بر ضعیفان

شیطان

رحمت عام

جہد در کار دین

سبق محبت بر غضب

سبب بقا قدمے دین

واجب الزم

مصالح ادیان مختلفہ

رزق

ذکر و فکر

اہیت و ظرفیت

اثر ذکر حق

توکل و تقویٰ

ذکر و محبت فکر

ذرائع غنی

روز شنبه ۶۶۳	روح معصوم ۶۵۹
ضیاءری و حجابی ۶۶۳	طلب رزق ۶۵۹
روزه صوم ۶۶۳	صوم حج سبب ۶۵۹
صلوات روزه ۶۶۳	عشق رزق بر رزق خدا ۶۶۰
فایده ریاضی ۶۶۳	نگار رزق سنانی و کل ۶۶۰
ریاضیات ۶۶۳	یاد کردن رزق معنی ۶۶۰
ادب ریاضی فی الاسلام ۶۶۳	روح ۶۶۱
مصلحت نه ریاضیات ۶۶۳	آزاد از علمها ۶۶۱
ریاضت ۶۶۳	انگاد از ادب ۶۶۱
آفت ریاضت ۶۶۳	توحید الله سبحانه روح ۶۶۱
حکومت ناپلئون ۶۶۵	روح آزاد ۶۶۱
خلاص صلیت ۶۶۵	روح انسانی و روح حیوانی ۶۶۱
عاریتی ۶۶۵	روح با علم عقل ۶۶۱
ذمت ریاضت ۶۶۵	روح بحسن ۶۶۱
ریاضت ۶۶۶	سبب بقیه نافع ۶۶۱
نمره ریاضت ۶۶۶	صوم ذکر دمانیت ۶۶۱
بج فانی با مشرب نعیم ۶۶۶	فقه روح بر عقل ۶۶۱
جادو دانی ۶۶۶	فقه المثل ۶۶۱
زبان ۶۶۶	علاج روح ۶۶۳
آفت لسان ۶۶۶	میلان روح جانب بندی ۶۶۳
ترک سخن مایمی ۶۶۶	دستی ۶۶۳

۶۴۱ قطع خلق از سبب

۶۴۲ ستر و تجلی

۶۴۳ سحر

۶۴۴ علم جائز و عمل ناجائز

۶۴۵ سفر

۶۴۶ برکات سفر

۶۴۷ فوائد سفر

۶۴۸ سکر و صحو

۶۴۹ سماع

۶۵۰ اجتماع خیال

۶۵۱ امتزاز

۶۵۲ اہیت

۶۵۳ لغت اہیت

۶۵۴ سوال

۶۵۵ ترک سوال باعث حصول

۶۵۶ جنت

۶۵۷ سیر سلوک

۶۵۸ ترقیۃ راہ

۶۵۹ دشوار سئے راہ

۶۶۰ راہ رفتن بے پیر

۶۶۱ رنق حانی

۶۶۲ خموشی

۶۶۳ خوش گفتاری

۶۶۴ زبان پرودہ جان

۶۶۵ شرارہ زبان

۶۶۶ شیرین سخن قیچہ مہر

۶۶۷ زکوٰۃ

۶۶۸ باعث افزونی مال

۶۶۹ محافظ مال

۶۷۰ نتائج بد عدم ادائے زکوٰۃ

۶۷۱ زہد تقویٰ

۶۷۲ اصل کار

۶۷۳ ترک آرزو

۶۷۴ ترک دنیا

۶۷۵ زیرکی

۶۷۶ ترک زیرکی

۶۷۷ سبب و مسبب

۶۷۸ اعتقاد بر اسباب

۶۷۹ تفاوت میان اسباب

۶۸۰ خرق و قطع اسباب

۶۸۱ سبب بالائے سبب

۶۸۲ عدم شرط تا بہیت

شرط ایمان ۶۸۰	سیرہ پاکے دل ۶۴۵
خواہد ظاہری ۶۸۱	سیرہ عرف و میرزاہد ۶۴۶
عدم ناقص قیل و فعل ۶۸۱	ضرورت عہدہ دہی ۶۴۷
شیطان ۶۸۲	عقبہ نادر ۶۴۸
تبر از شیطان ۶۸۳	شاہ ۶۴۹
اہل کائے شیطان ۶۸۴	اخر صلت شاہ چشم ۶۵۰
سبب تک عہدہ زبانی ۶۸۵	احوال مختلفہ ۶۵۱
عذریہ نیکو نامہ ۶۸۶	سبب گردن کٹنے خان ۶۵۲
نئے شیطان ۶۸۷	الملک عقیق ۶۵۳
صبر ۶۸۸	وصف شاہ ۶۵۴
احسان ۶۸۹	شکر ۶۵۵
تائی از طمان تعین و شکر ۶۹۰	معدومے شکر مطلق ۶۵۶
تعلیم تائی ۶۹۱	شیخ ۶۵۷
بصیری ۶۹۲	مفاد شرع ۶۵۸
ثمرہ صبر ۶۹۳	شکر ۶۵۹
صبر شرط ایمان ۶۹۴	شکر خدا ۶۶۰
گریز از محنت ۶۹۵	شکر دنیوی و شرعی ۶۶۱
محنت آثار ظہور ۶۹۶	شکر بنیم حقیقی و بنیم مجازی ۶۶۲
صحبت ۶۹۷	فوائد شکر ۶۶۳
اثر صحبت ۶۹۸	نامتاری ۶۶۴
اخبار غم الدار ۶۹۹	شہادت ۶۶۵

30

دردِ اکمل

تو بے ماضی --- ۷۰۳

تعلیٰ شد آمد --- ۷۰۳

دس عشق --- ۷۰۳

دوق دید --- ۷۰۳

بنورے عشق --- ۷۰۳

سکر عشق --- ۷۰۳

شورش عشق --- ۷۰۴

میب عطیا --- ۷۰۵

طلب عاشق اثر کشش

معتوق --- ۷۰۵

عدم تباہے عشق --- ۷۰۶

عشق الحقہ القاہم --- ۷۰۶

عشق حقیقی --- ۷۰۷

عشق مجازی --- ۷۰۷

عشق و توبہ --- ۷۰۸

عشق و صبر --- ۷۰۸

عشق وصل --- ۷۰۸

عشق و ناموس --- ۷۰۹

علوئے عشق --- ۷۰۹

غایت المرام --- ۷۰۹

فنائے خودی --- ۷۰۹

۷۹۹

عزیز از خدا --- ۷۹۹

صل غم --- ۷۹۹

و صبر عدل --- ۷۹۹

عزالت غلوت --- ۷۹۹

ترکِ شہرت و مجمل --- ۷۹۹

ترکِ صحبت و غلوت --- ۷۹۹

غلوت از خیالِ آزاد --- ۷۰۰

مرتبه عالیہ عزالت --- ۷۰۰

عسقم --- ۷۰۰

ساج حکم خداوندی --- ۷۰۰

مصلحتی نسخ و زیم --- ۷۰۰

عشق --- ۷۰۱

آثارِ عشق --- ۷۰۱

امتحانِ عشق --- ۷۰۱

بالا ترا کفر و ایمان --- ۷۰۱

بے ادبے عشاق --- ۷۰۱

بیزغے عشاق --- ۷۰۲

بقدرے دنیا --- ۷۰۲

بیگانگی ہازد و عالم --- ۷۰۲

پردہ دارئی چہ ہزاری --- ۷۰۲

- مرگ عشاق، حیات ۱۰
 دوست و صحت عشق ۱۱
 بدایت عشق ۱۱
 ہوس ۱۱
 عقل ۱۲
 احتیاج تعلیم ۱۲
 آخر بینی ۱۲
 آفات عقل جزدی ۱۲
 تعداد عقل ۱۲
 حد عقل ۱۲
 دوستی و دشمنی عقل ۱۲
 عقل نیم عقل لا عقل ۱۲
 عقل ایمانی ۱۵
 عقل جزدی از عالم باہ ۱۵
 عقل عقل ۱۵
 عقل کسی و عقل ہی ۱۵
 ذوقیت عقل و صوم و صلوٰۃ ۱۵
 کتمان عقل ۱۶
 وسعت عقل ۱۶
 علم عرفان ۱۶
 آخرت علم بنا اہلان ۱۶
- بے پایا نشے علم ۱۶
 سوال و جواب و توجہ علم ۱۶
 عرفان ذات ۱۶
 علم اہل اول و علم اہل ثن ۱۶
 علم تقلیدی و علم تحقیقی ۱۶
 علم کشفی ۱۸
 علم لدنی ۱۸
 فضیلت علم ۱۸
 عمر محاسبہ ۱۹
 گشتن عمر ۱۹
 عمل ۱۹
 رفیق کدہ ۱۹
 سنت نیک بد ۱۹
 طرق مختلفہ ۲۰
 محرکات اعمال نیک بد ۲۰
 مکانات عمل ۲۰
 نقصان و خسران ۲۰
 عناصر ۲۱
 مخالف اجزائے عالم ۲۱
 قیام جہان از عناصر متعددہ ۲۲
 عیب ۲۲

عبدلہ ذبیحی ۷۷۷

نور خیر خود ۷۷۷

غایت العلوم ۷۷۷

سوی برائے انجام ۷۷۷

غرضی تقدیریت ۷۷۷

عمدہ نیک ۷۷۷

روض ۷۷۷

قصیدہ ال ۷۷۷

قیام عالم از غرضی ۷۷۷

فعلت ۷۷۷

ابتلائے اہل دنیا و فکر

دنیا ۷۷۷

فعلت از حال خود ۷۷۷

فعلت سبب قیام عالم ۷۷۷

غیرت ۷۷۷

غیرت حق ۷۷۷

غیرت عقل بر روح ۷۷۷

وصف غیرت ۷۷۷

فساق ۷۷۷

سوز فراق ۷۷۷

فراق ظاہری ۷۷۷

فقر

امن در فقر ۷۷۷

بالا تر از قیام عالم ۷۷۷

زیر از فقر ۷۷۷

الفقر فخری ۷۷۷

مرد گئے فقر ۷۷۷

فلسفہ فطنی ۷۷۷

فنا و بقا ۷۷۷

صلبت خوف فنا ۷۷۷

آمدن و جوار عدم ۷۷۷

بقا و فنا ۷۷۷

تجدد اشغال ۷۷۷

تکلیف جہیم خاکی ۷۷۷

فدائے جان تاری برائے

جان باقی ۷۷۷

فدائے بندہ پیش خدا ۷۷۷

فنا و بقائے مدویش ۷۷۷

فدائے ہستے خود ۷۷۷

فدائے مہی مستقبل ۷۷۷

ہستی و نیستی ۷۷۷

قاضی ۷۷۷

- بیوضئے قاضی۔۔۔۔۔ ۴۲۰
عدم تاوان بر قاضی ۴۲۲
فارق حق و باطل۔۔۔۔۔ ۴۲۴
قبض لسط۔۔۔۔۔ ۴۲۴
جنش صمیمین حق و باطل ۴۲۴
مصلحت قبض ۴۲۴
وجہ قبض۔۔۔۔۔ ۴۲۵
قرآن۔۔۔۔۔ ۴۲۵
پناہ بقرآن۔۔۔۔۔ ۴۲۵
خاطبت قرآن ۴۲۵
ظاہر و باطن۔۔۔۔۔ ۴۲۵
کلام خدا۔۔۔۔۔ ۴۲۹
معارضہ کفار ۴۲۹
سجود قرآن ۴۳۰
معنی قرآن ۴۳۰
قدیم و حادث۔۔۔۔۔ ۴۳۰
لنائے حادث پیش
قدیم۔۔۔۔۔ ۴۳۰
قرب۔۔۔۔۔ ۴۳۰
انواع قرب ۴۳۰
قرب بمقتل و قضاوت کمال ۴۳۰
غلبہ قرب۔۔۔۔۔ ۴۳۸
وصف قرب۔۔۔۔۔ ۴۳۸
قطب۔۔۔۔۔ ۴۳۸
ضعف بن و ضعف
روح ۴۳۸
وصف قطب۔۔۔۔۔ ۴۳۸
قناعت۔۔۔۔۔ ۴۳۹
قلت از قناعت و ارتقا ۴۳۹
وصف قناعت ۴۳۹
قول و فعل۔۔۔۔۔ ۴۴۰
تطابق قول و فعل ۴۴۰
گواہان ضمیر ۴۴۰
قیامت۔۔۔۔۔ ۴۴۱
روز و عرض ۴۴۱
کبر و نخوت تو اضع ۴۴۱
بدترین شہوات کبر۔۔۔۔۔ ۴۴۱
بلندی و حجب پستی۔۔۔۔۔ ۴۴۱
بند کبر و نخوت۔۔۔۔۔ ۴۴۱
ترک کبر و نخوت۔۔۔۔۔ ۴۴۱
تکبر عایل۔۔۔۔۔ ۴۴۱
دو رخ معبد متکبر۔۔۔۔۔ ۴۴۲

زیرِ کبر..... ۴۲۲	زور بر حال خود..... ۴۲۶
نگہِ اشتِ مرتب..... ۴۲۲	لاف و گراف..... ۴۲۶
نظر بر صلیبتِ خود..... ۴۲۲	اقتبار نباتاتِ بختِ اہلک..... ۴۲۶
کریم و ولیم..... ۴۲۲	لفظ و معنی..... ۴۲۶
سلوکِ باکریم و ولیم..... ۴۲۲	اعتبار معنی نہ لفظ..... ۴۲۶
کعب..... ۴۲۲	اہل معنی..... ۴۲۶
حضورِ اہلِ دل..... ۴۲۲	تعلو لفظ و معنی..... ۴۲۶
فضیلتِ اہلِ اللہ..... ۴۲۳	ماضی..... ۴۲۶
کعبہ بر شخصِ ہدایگانہ..... ۴۲۳	ترکِ حیرتِ برگزشتہ..... ۴۲۶
موجبِ اعزازِ کعبہ..... ۴۲۳	مال و دولت..... ۴۲۶
گریہ و زاری..... ۴۲۳	افتنا..... ۴۲۶
انحصارِ رحمتِ برگزیدہ..... ۴۲۳	احتیاط..... ۴۲۸
زاری..... ۴۲۳	تذہیرِ مضرات..... ۴۲۸
باعثِ گریہ و زاری..... ۴۲۳	حقیقتِ زر..... ۴۲۸
قدِ گریہ..... ۴۲۳	عیب پوشی..... ۴۲۸
گریہ سببِ خندہ..... ۴۲۳	مالِ صالح..... ۴۲۸
گریہِ صدق..... ۴۲۵	ال میراثی..... ۴۲۸
گریہِ کذب..... ۴۲۵	محاسبہ..... ۴۲۸
لاب و زاری..... ۴۲۵	محبت..... ۴۲۹
مخزنِ گریہ و خندہ..... ۴۲۵	اثرات..... ۴۲۹
میلانِ گریہ و فداکاری..... ۴۲۶	محو و انشأ..... ۴۲۹

..... ۴۵۰

..... ۴۵۰

..... ۴۵۰

..... ۴۵۰

..... ۴۵۱

..... ۴۵۱

..... ۴۵۱

..... ۴۵۱

..... ۴۵۱

..... ۴۵۲

..... ۴۵۲

..... ۴۵۳

..... ۴۵۳

..... ۴۵۳

..... ۴۵۳

..... ۴۵۴

..... ۴۵۴

..... ۴۵۴

..... ۴۵۵

..... ۴۵۵

..... ۴۵۵

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۶

..... ۴۵۷

..... ۴۵۷

..... ۴۵۷

..... ۴۵۷

..... ۴۵۷

..... ۴۵۷

..... ۴۵۸

..... ۴۵۸

..... ۴۵۹

..... ۴۵۹

..... ۴۵۹

..... ۴۵۹

در حکم

- نجات، طهارت ۷۵
 ظاہر و باطن .. ۷۵
 نصیحت ۷۵
 دیگران نصیحت و غرور
 نصیحت ۷۵
 عیال اثر ۷۶
 نطق، گویائی ۷۶
 پوشش گنہگار ... ۷۶
 محاکمہ انسان .. ۷۶
 محرک ۷۶
 ہمزبانی ... ۷۶
 نفاق ۷۶
 مثال نفاق ۷۶
 نفس و ہوا، شہوت ۷۶
 افسردگی از بے آلتی ۷۶
 بت نفس ۷۶
 جزو و دوزخ ۷۶
 غلام از کفر نفس بہ امداد
 پیر ۷۶
 دشمن پہانی ۷۶
 زنجیر شہوت ۷۸

- مکاشفہ و شہادہ ۷۹
 خود مکاشفہ و شہادہ ۷۹
 غایت انسان ۷۹
 جواب ۷۹
 حاجت با عیش و ہر حال ۷۹
 عطایا دری ۷۹
 غیبہ بدل ۷۹
 فرق دہیان و بے کب ۷۹
 مومن ۷۹
 ذرا بت مومن ۷۹
 مومن و منافق ۷۹
 دست و نہایت مومن ۷۹
 وصف مومن ۷۹
 ۷۹
 آب جان ۷۹
 بادہ روحانی ۷۹
 بنجودی ۷۹
 فضیلت مستی روحانی ۷۹
 بیج ۷۹
 مستی و مستحق ۷۹
 وجہ حرمت ۷۹

درہنگم
صلِ فصل ۷۷۴

چون و گچہ ۷۷۴

ریخ کار بہتر از فراتی ۷۷۴

صلائے وصل ۷۷۴

طلبِ وصل ۷۷۵

گوہر جانِ برکاتِ فصل ۷۷۵

وصل ۷۷۵

وعدہ عہد ۷۷۶

صادق و کاذب ۷۷۷

فسخِ عہد ۷۷۶

فسخِ دل از فسخِ عہد ۷۷۶

منعِ کذب ہوئے نفس ۷۷۷

وفائے عہد ۷۷۷

ہیبتِ انس ۷۷۸

اثرِ ہیبت ۷۷۸

اجتماعِ ہیبتِ انس ۷۷۸

اہمیتِ قبول ۷۷۸

یادِ فرنگیان ۷۷۸

یار، دوست ۷۷۸

انسانا از لطافتِ یار

نیک ۷۷۸

ساکبایہ خدا و پرورش

نفس ۷۶۸

شکستِ ہوائے نفس با عباد

ہمرازان ۷۶۸

عدمِ طماننت ۷۶۸

غلبہٴ نفس ۷۶۸

فرود کردن از شہوت ۷۶۹

کشتنِ نفس ۷۶۹

نتایجِ بد ہوائے نفس ۷۷۰

نفس و ایمان ۷۷۰

نفسِ شیطان ۷۷۰

نماز، صلوٰۃ ۷۷۰

صلوٰۃ عاشقان ۷۷۰

مضارِ کارِ نماز ۷۷۰

وجد، تواجد و وجود ۷۷۳

وحی، الہام ۷۷۳

اہلِ الہام ۷۷۳

بالا تر از رسائے عقل ۷۷۳

گفتارِ سبیلِ استدلال ۷۷۳

و حقے دل ۷۷۳

وصفِ وحی ۷۷۴

تقریب یار ۷۷۸	یار نیک ۸۰
ناقہ کے یار ۷۷۸	یقین ۷۸۰
ہنشتہ بادستان ۷۷۹	غنیمت یقین ۷۸۰
یار پر ۷۷۹	مین یقین ۷۸۰

جواب القرآن

۸۹۵ - ۷۸۳

الْفَالِجَةِ ۷۸۵	الرَّعْد ۸۲۸
الْبَقَرَةِ ۷۸۶	إِبْرَاهِيمَ ۸۲۸
أَلِإِسْمَاعِيلِ ۷۹۸	الْحَجَرِ ۸۳۰
النِّسَاءِ ۸۰۲	النَّحْلِ ۸۳۱
الْمَائِدَةِ ۸۰۶	بَنِي إِسْرَآئِيلَ ۸۳۳
الْأَنْعَامِ ۸۱۱	الْكَافُ ۸۳۶
الْأَعْرَافِ ۸۱۸	مَرْيَمَ ۸۳۶
الْأَنْفَالِ ۸۲۲	طه ۸۳۶
التَّوْبَةِ ۸۲۳	الْأَنْبِيَاءِ ۸۳۶
يُونُسَ ۸۲۳	الْحَجَّ ۸۳۸
هُودَ ۸۲۵	الْمُؤْمِنُونَ ۸۳۹
يُوسُفَ ۸۲۵	التَّوْرَ ۸۴۰

٨٩٤	ق	٨٩٢	الْقُرْآن
٨٩٨	الذَّارِيَات	٨٩٣	الشُّعَرَاء
٨٤٠	الطُّور	٨٩٤	النَّمْل
٨٨٢	الْجُم	٨٩٥	الْقَصَص
٨٨٢	الْقَمَر	٨٩٦	الْعَنَكَبُوت
٨٨٢	الرَّحْمَن	٨٩٧	الرُّوم
٨٤٣	الْوَاقِع	٨٩٨	آلِ التَّجْدَة
٨٤٥	الْحَدِيد	٨٩٩	الْأَحْزَاب
٨٤٥	الْمَجَادِلَة	٩٠٠	النَّبَا
٨٤٦	الْحَشَر	٩٠١	فَاطِر
٨٤٧	الْصَّف	٩٠٢	يُسُف
٨٤٨	الْجُمُعَة	٩٠٣	الْصَّفَات
٨٤٩	التَّغَابُن	٩٠٤	ص
٨٥٠	الْأَحْزَاب	٩٠٥	الرُّوم
٨٥١	الْمَلِك	٩٠٦	الْمُؤْمِن
٨٥٢	الْقَلَم	٩٠٧	حَمَّ السَّجْدَة
٨٥٣	الْحَاقَّة	٩٠٨	الشُّورَى
٨٥٤	الْمَعَارِج	٩٠٩	الْجَاثِيَة
٨٥٥	نُوح	٩١٠	مُحَمَّد
٨٥٦	الْمُرْسَل	٩١١	الْفَتْح
٨٥٧	الْمَدَن	٩١٢	الْحُجُرَات

٨٨٩	الشين	٨٨٣	العين
٨٩٠	العلق	٨٨٤	الذعر
"	الززال	"	الشيء
٨٩١	القارعة	٨٨٥	عيسى
٨٩٢	العصر	"	التكوير
"	الفيل	٨٨٦	الرشقان
"	الكوثر	"	الطريق
٨٩٣	الكافرون	٨٨٧	الفجر
"	النصر	٨٨٨	البلد
"	اللمب	"	الشمس
٨٩٤	الاخلاص	"	الليل
"	انفلق	٨٨٩	الضوى

لآلى الشين

٨٩٤-٩٣٥

٩١٥	حرف اللال	٨٩٩	حرف اللال
٩١٦	حرف الزاء	٩١٠	حرف التاء
٩١٧	حرف السين		حرف الجيم
٩١٨	حرف الشين	٩١٢	حرف الحاء
"	حرف الصاد	٩١٣	حرف الخاء

حرف الطاء ۹۱۹	حرف اللام ۹۲۲
حرف العين ۹۲۰	حرف المیم ۹۲۴
حرف الفاء ۹۲۰	حرف النون ۹۲۲
حرف القاف ۹۲۲	حرف الواو ۹۲۴
حرف الكاف ۹۲۲	حرف الياء ۹۲۴

مرجانتہ المیدح

۹۲۳-۹۲۴

سید برهان الدین "محقق ترمذی" ۹۳۹
حضرت شمس الدین قمبریزی ۹۴۰
شیخ صلاح الدین زرکوب ۹۴۱
علیمی حسام الدین ابن اخی ترک ۹۴۲

مرآۃ الشہوی

این خیالائے کہ دام و لیات
عکس ہر دیان بہتان مضمت

یواقیق قصص

اسے برادر قصہ چمن پناہ است

معنی آندہ سے بیان پناہ است

دائرہ معنی گیسو و مرد عقل

نیکو دیوانہ مار گشت نقل

دقراؤل

این کتاب مستطاب منوی

دقراؤل بود از شوی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بشنواز نے چون حکایت می کند	انجد ایٹھا شکایت می کند
کز نیستان تا مرا ببردہ اند	از بغیر مرد وزن فالیدہ اند
سینہ خواہم شرحہ شرحہ ازرقا	تا بگویم شرح در باشتیاق
ہر کہے کو دور انداز اصل خویش	باز جویدم زگار وصل خویش
من ہر جمعیتے نالان شدم	جفت بد حالان و خوشحالان شدم
ہر کہے از ظن خود شد یار من	از درون من نجست اسرار من
سیر من از نالہ من دور نیست	لیک چشم و گوش را ان نور نیست
تن بجانم جانم تن مستور نیست	لیک کسرا دید جان دستور نیست
آتش استین با نگاہی نیست باد	ہر کہ این آتش ندارد، نیست باد
آتش عشق است کا ند رنے قتاد	جوشش عشق است کا ند رنے قتاد
نے خریف ہر کہ از یارے برید	پردہ اش پردہ لے مادرید
ہمچو نے زہرے و تریاقے کہ د	ہمچو نے دمساز و مشتاقے کہ دید
نے حدیث راہ پر خون می کند	قصہ اے عشق مجنون می کند
(دو دامن داریم گویا، ہمچو نے	یک دامن نہانت در بہائے لے)

ایک زمان نالان شدہ سوئے شما
 ایک داند ہر کہ اور انتظار است
 (دردمہ این نائے از دہائے است
 عمر ہر این ہوش جز بیہوش نیست
 (گر نبودے نالہ نے را اثر
 در غم ما روزہا بیگاہ شد
 روزہا گرفت گورد، بالہ نیست
 ہر کہ جز ما ہی ز آبش سیر شد
 در نیابد حال پختہ ہیچ خام
 (بادہ در جوش گدائے جوش است
 (بادہ از است شد نے مازو
 (بر ساع راست ہر تن چسبیت
 بند گیل، باش آزاد، اسے پسر
 گریزی بحر را در کوزہ
 کوزہ چشم سر یصان پر نہ شد
 ہر کہ جامہ ز عشقے چاک شد
 شاد باش اسے عشق خوش بودا
 اسے دوائے نخوت و ناموس
 جہم خاک از عشق بر افلاک شد
 عشق جان طور آمد عاشقا
 (سیر پہن است اندر زیر و بم
 ہائے و ہوئے در فکندہ در سا
 کاین فغان این کرم زان سر است
 ہائے و ہوئے روح از پہلو است
 مر زبان را مشتری جز گوش نیست
 نے جہان را ہر نہ کر دے از شر
 روزہا با سوز ما ہمراہ شد
 قومان اے آنکہ چونتو بالہ نیست
 ہر کہ بے روزیت روز نشہ میر شد
 پس سخن کوتاہ باید والسلام
 چرخ در گردش اسیر ہوش و است
 قالب از است شد نے مازو
 طعمہ ہر مرے فکے انجیر نیست
 چند باشی بنہدیم و بند ز
 چند گنجد، قسمت یک روزہ
 ناصدق قانع نشہ پردہ نہ شد
 اوز حرص و عیب کلی پاک شد
 اسے طیب جلد عتہائے ما
 اسے قوا قلاطون و جالینوس
 کوہ در رقص آمد و چالاک شد
 طور مت و خستہ ہوئے ضعیفا
 فاش اگر گویم جہان بر ہم زخم

اسب دسایہ خود گر جھنٹے ہجو نے من گفتہا گنٹے
 ہرکہ آواز ہزبانے شد جدا بینو اسشد اگرچہ دارد صدوا
 چونکہ گل رفت و گلستان دگر گشت نشوئی زنان پس ز بلبل سرگشت
 (چونکہ گل رفت و گلستان شد خواب بوسے گل و از کہ جویم از گللاب)
 بطل معشوق است و عاشق پردا زندہ معشوق است و عاشق مردہ
 چون نباشد عشق را پر دوائے او چو مرغے مانند بے پروا لے او
 (پر دبال ما کند عشق اوست موکناش میکشد تا کوے دوست)
 من چه گونه ہوش دارم پیش و پس چون نباشد نور یارم پیش و پس
 (نور او درین دیر و تحت فوق بر سر برگد غم مانند بطوق)
 عشق خواهد کاین سخن بیرون بود آئینہ غماز نبود چون بود
 آئینہ ات دانی چرا غماز نیست زاکہ زنگار از رخس ممتاز نیست
 (آئینہ کز زنگ و آرایش جہ است پر شعاع نور خورشید خداست)
 (رو تو زنگار از رخ او پاک کن بعد از ان آن نور را ادراک کن)
 (این حقیقت را شنو از گوشین ل تا برون آئی بکلی ز آب و گل)
 (فہم اگر دارید جان را رہ و ہید بعد از ان از شوق پا در رہ نہید)

۱ بادشاہ و کنیزک

بشنوید اے دوستان این داستان خود حقیقت نقد حال است آن
 نقد حال خویش را اگر پے بریم ہم زد دنیا ہم ز جقتے بر خوریم

بود شاه در زمان پیش ازین
 آفتاب شاه روزی شد سوار
 بهر صید میشد او در کوه و دشت
 یک کینزک دید شه در شاهراه
 مرغ جانش در قفس چون می طپید
 چون خرید او را و بر خوردار شد
 شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست
 جان من سهل است و جان جانم است
 هر که درمان کرد مر حبان مرا
 جمله گفتندش که جان بازی کنیم
 هر یک از ماسیح عالمیت
 گر خد اخواهد نگفتند از بطر
 هر چه کردند از علاج و از دوا
 آن کینزک از مرض چون مری شد
 از قضا سرنگین صفرافزود
 از بلبله قبض شد اطلاق رفت
 سست دل شد فزون خواب کم
 شربت داد و دیه و اسباب و
 شه چون عجز آن طبیبان را بدید
 رفت در مسجد سوسه محراب شد
 چون بخویش آمد ز عرقاب فنا

ملک دنیا پوشش و هم ملک دین
 با خواص خویش از بهر شکار
 ناگهان در دام عشق او صید گشت
 شد غلام آن کینزک جان شاه
 داد مال و آن کینزک را خرید
 آن کینزک از قضا بیمار شد
 گفت جان هر دو در دست سلامت
 در دمنده خسته ام در مانم است
 بزد گنج دزد و مر حبان مرا
 فهم گرد آریم و انبازی کنیم
 هر امل را در کعب ما مریست
 پس خد ا نمود شان عجز بشر
 گشت رنج افزون حاجت ادا
 چشم شاه از اشک خون چری شد
 روغن بادام خشکی می نمود
 آب آتش را مد شد همچون نفث
 سوزش چشم و دل پر درد و غم
 از طبیبان رنجت یکسر آب و رو
 پا برهنه جانب مسجد دوید
 سجده گاه از اشک شه پُر آب شد
 خوش زبان کبشاد در مرغ و ثنا

کسے کیند بخشت ملک جهان
 طالب ما و این طبیبان سرسبز
 اسے ہمیشہ حاجت ار اپنا
 یک گشتی اگر چه سیدانم سرست
 چون بر آورد از میان جان خروش
 در میان گریہ خویش در رود
 گفت اسے شہ فرود حاجت روستا
 چونکہ آید او حکیم حاذق است
 در علاجش محسوس مطلق رہین
 خفہ بود این خواب دید آگاہ شد
 چون رسید آن عدہ گاہ و روز شہ
 بود اندر منظرہ شہ منتظر
 دید شخصے کالے پر مایہ
 میرسد از دور مانند ہلال
 آن دلے حق چو پیدا شد ز دور
 شہ بجائے حاجبان و پیش رفت
 ضیف غیبی را چو استقبال کرد
 ہر دو بحسب آشنائے آموختہ
 آن یکے لب تشنہ وان دیگر جواب
 گفت معشوقم تو بودستی نہ آن
 اسے مرا تو مصطفیٰ من چو عمر

من چہ گویم چو تو سیدانی نہان
 پیش لطف عام تو باشد ہر
 بار دیگر ما غلط کردیم راہ
 زد دہم پید کنش بر ظاہرت
 اندر آمد بحسب بخشایش بجوش
 دید در خواب او کہ پیرے رذنو
 گر غیبی آیدت فردا زماست
 صادقش دان کو این صادق است
 در مزاجش قدرت حق را بین
 گشتہ ملوک کینزک شاہ شد
 آفتاب از شرق اختر سوز شد
 تا پسند آچہ نہ نمود نذر
 آفتابے در میان سایہ
 نیست بود و است بر شکل خیال
 از سراپایش ہی میر سخت نور
 پیش آن مہان غیب خویش رفت
 چو شکر گوئی کہ پیوست او بہ درد
 ہر دو جان بے دوختن برداختہ
 آن یکے محمور و آن دیگر شراب
 یک کار از کار خیر و در جان
 از برائے خدمت بندم مکر

شد چو پیش میان خویش رفت
 دست بکشد و کنارش گرفت
 دست و پیشانیش بوسیدن گرفت
 پرس پرسان میکشیدش تا بصد
 صبر تلخ آمد و لیکن عاقبت
 چون گذشت آن مجلس و خان کرم
 قصه رنجور و رنجوری بخواند
 رنگب روئے و نبض قارور بید
 گفت هر دار و که ایشان کرده اند
 دیدن رخ و کشف شد بروی نهفت
 رنجش از صفرا و از سودا نبود
 دید از زار ریش کو زار دل است
 چون حکیم از این سخن آگاه شد
 گفت اے شه خلوت کن خانه را
 کس ندارد گوشش درد بیزا
 خانه خالی کرد شاه و شد برون
 خانه خالی کرد و یک دیار نه
 نرم زبک گفت شهر تو کجاست
 اندران شهر از قربت کینست
 دست بر نفس نهاد و یک بیک
 زبان کینزک بر طریق داستان
 شاه بود و یک بلب در ویل رفت
 چو عشق اندر دل و جانش گرفت
 وز مقام و راه پرسیدن گرفت
 گفت کجاست یستم اما بصبر
 سیوه شیرین دهد پر منفعت
 دست او گرفت و برد اندر حرم
 بعد ازان در پیش رنجور نشاند
 هم علامات دهم اسبابش شنید
 آن عمارت نیست ویران کرده اند
 یک پنهان کرد و با سلطان گفت
 بوسه هر ایزم پدید آید ز دود
 تن خوش است و او در قفا دل بست
 وز درون بهارستان شاه شد
 دور کن هم خویش و هم بیگانه را
 تا برسم از کینزک چیزها
 تا بخواند بر کینزک اوفزون
 جز طیب و حسن زبان بیار نه
 که علاج اهل هر شهره جداست
 خویشی و پیوستگی با صیت
 بازی پرسید از جوهر فلک
 بازی پرسید حال داستان

حکیم اور رازنامہ میگفت فاش
سوئے کفہ گفتش میدخت گوش
تا کہ بعض از نام کہ گرد جهان
دوستان شہر خود را بر نمود
گفت چون بیرون شدی از شهر خویش
نام شہرے گفت دزان ہم در گشت
خواجگان شہر ہارایک بیک
شہر شہر خانہ خانہ قصہ کرد
بعض او بر حال خود بد بے گزند
آہ سر دے بر کشید آن ماہرے
گفت باز رگام نم انتخاب آورید
در بر خود دشت کشماہ و فروخت
بعض حبت و روئے سرخ زرد شد
چون ز رنجور آن حکیم این رازیافت
گفت کوئے او کدام است و گذر
گفت آگہ آن حکیم باصواب
چونکہ دانستم کہ رنجت اچیت زود
بان دبان این راز را باکس گوئے
آن حکیم ہر بان چون رازیافت
بعد از ان برخاست و عزم شاہ کرد
شاہ گفت اکنون گوتم بر چیت

از مقام و خواجگان و شہر شش
سوئے بعض و جتنش میدخت گوش
او بود مقصود جانش در جهان
بعد از ان شہر دیگر را نام برد
در کہ این شہر بودستی تو پیش
رنگ رو و بعض او دیگر گشت
باز گفت از جائے دزان نہک
نے رگش جنید و نے رنج گشت زرد
تا پر سید از سمرقند چو قند
آب از چشم روان شد عجمو جوے
خواجہ زرگر در ان شہر مخرید
چون گفت این ز آتش غم بر فروخت
کز سمرقند زرگر فروشد
اصل آن در دو بلا را بازیافت
او سہر پل گفت و کوئے غافز
آن کینزک را کہ رستی از عذاب
در علاجت سحر ما خواہم نمود
گرچہ شاہ از تو کند بس جتوئے
صورت رنج کینزک بازیافت
شاہ راز ان شہر آگاہ کرد
در چین غم موجب تا خیر چیست

گفت: تیرے سزاوارتہ ہو دوکان مرد را
 قاصدے بفرست کاخبارش کند
 مرد زر گر را بخوان زان شہر دور
 تا شود محبوب تو خوشدل بدو
 چون ببیند سیم و زر آن مینوا
 چونکہ سلطان از حکیم آزا شنید
 گفت: فرمان ترافدین کنیم
 پس فرستاد آن طرف یکد و رسول
 تا سمرقند آمدند آن دو امیر
 کالے لطیف استاد کامل معرفت
 ہم فلان شہ از برائے زرگری
 اینک این خلعت بگیر و زر و سیم
 مرد مال و خلعت بسیار دید
 اندر آمد شادمان در راہ مرد
 اپ تازی برشت و شاد بخت
 چون رسید از راہ آن مرد غریب
 پیش شاہنشاہ بدش خوش بناز
 شاہ دید اورا و بس تعظیم کرد
 پس بعض مودش کہ بر سازد زر
 ہم ز انواع ادبانی بیحد
 زر گرفت آن مرد و شد مشغول کار

حاضر آریم از سچے این درد را
 طالب این فضل و ایثارش کند
 باز و خلعت بدہ اورا غرور
 گرد آسان این ہمہ مشکل بدو
 ہمہ زر گرد و زخان و مان جدا
 پسند اورا از دل از جان گزید
 ہرچہ گوئی آچینان کن آن کنیم
 حاذقان و کالیان و بس عدل
 پیش آن زر گر شاہنشہ بشیر
 فاش اندر شہر باز تو صفت
 اختیار کرد زیر اجتری
 چون بیائی خاص باشی و ندیم
 غرہ شد از شہر و نہ زندان برید
 بیخبر کان شاہ قصد جانش کرد
 خوبہائے خوش را خلعت شناخت
 اندر آوردش پیش شاہ طیب
 تا بسوزد بر سر شمع طراز
 مخزن زر را بدو تسلیم کرد
 از سوار و طوق و خلخال و مکر
 کا پنجان در بزم شاہنشہ سوز
 بیخبر از حالت این کارزار

پس گلشن گفت، کاسے سلطان نوم
 آن کینزک را باین خوبه به
 آب و صلیش و فغ این آتش خود
 آب و صلیش و فغ این آتش خود
 جفت کرد آن هر دو صحبت جوئے را
 جفت کرد آن هر دو صحبت جوئے را
 تا به صحت آمد آن خستہ تمام
 تا به صحت آمد آن خستہ تمام
 تا بخورد و پیش خستہ میگذاشت
 تا بخورد و پیش خستہ میگذاشت
 جان خستہ در وبال او نماند
 جان خستہ در وبال او نماند
 اندک اندک در دل او سرد شد
 اندک اندک در دل او سرد شد
 دشمن جان و سے آمد روئے او
 دشمن جان و سے آمد روئے او
 در گدازش شخص او چون مال شد
 در گدازش شخص او چون مال شد
 ریخت آن صیاد خون صاف من
 ریخت آن صیاد خون صاف من
 می نداند که نخسپد خون من
 می نداند که نخسپد خون من
 خون چون من کس چنین ضائع کیست
 خون چون من کس چنین ضائع کیست
 آن کینزک شد ز دروینج پاک
 آن کینزک شد ز دروینج پاک
 چونکہ مرده سوئے ما آیند نیست
 چونکہ مرده سوئے ما آیند نیست
 هر دے باشد ز غنچه تازه تر
 هر دے باشد ز غنچه تازه تر
 و ز شراب جانفزایت ساقیت
 و ز شراب جانفزایت ساقیت
 یافتند از عشق او کار و کیا
 یافتند از عشق او کار و کیا
 بر کریمان کار او دشوار نیست
 بر کریمان کار او دشوار نیست
 نے پئے امید بود و نے زیم
 نے پئے امید بود و نے زیم
 آنیام امر و اہسام آک
 آنیام امر و اہسام آک
 تو را کن بدگمانے و نبرد
 تو را کن بدگمانے و نبرد

پس گلشن گفت، کاسے سلطان نوم
 آن کینزک در و صلیش و فغ این آتش خود
 جفت کرد آن هر دو صحبت جوئے را
 جفت کرد آن هر دو صحبت جوئے را
 تا به صحت آمد آن خستہ تمام
 تا به صحت آمد آن خستہ تمام
 تا بخورد و پیش خستہ میگذاشت
 تا بخورد و پیش خستہ میگذاشت
 جان خستہ در وبال او نماند
 جان خستہ در وبال او نماند
 اندک اندک در دل او سرد شد
 اندک اندک در دل او سرد شد
 دشمن جان و سے آمد روئے او
 دشمن جان و سے آمد روئے او
 در گدازش شخص او چون مال شد
 در گدازش شخص او چون مال شد
 ریخت آن صیاد خون صاف من
 ریخت آن صیاد خون صاف من
 می نداند که نخسپد خون من
 می نداند که نخسپد خون من
 خون چون من کس چنین ضائع کیست
 خون چون من کس چنین ضائع کیست
 آن کینزک شد ز دروینج پاک
 آن کینزک شد ز دروینج پاک
 چونکہ مرده سوئے ما آیند نیست
 چونکہ مرده سوئے ما آیند نیست
 هر دے باشد ز غنچه تازه تر
 هر دے باشد ز غنچه تازه تر
 و ز شراب جانفزایت ساقیت
 و ز شراب جانفزایت ساقیت
 یافتند از عشق او کار و کیا
 یافتند از عشق او کار و کیا
 بر کریمان کار او دشوار نیست
 بر کریمان کار او دشوار نیست
 نے پئے امید بود و نے زیم
 نے پئے امید بود و نے زیم
 آنیام امر و اہسام آک
 آنیام امر و اہسام آک
 تو را کن بدگمانے و نبرد
 تو را کن بدگمانے و نبرد

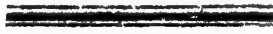
تو گمان کردی کہ کرد آلودگی
در صفا عیش کے بلد پاودگی
بگذر از ظن خطا، اسے بد گمان
ان بعض الفن الغم، را بخوان
پاک بود از شہوت و حرص و ہوا
نیک کرد او لیک نیک بنما
گر بُدے خون مسلمان کام او
کافر مگر بردے من نام او
شاہ بود و شاہ بس آگاہ بود
خاصہ بود و خاصہ اللہ بود
تو قبس از خویش گیری دیک
دور دور افتادہ بگر تو نیک
پیشتر آتا بگویم قصہ
یو کہ یابی از بی نام حصہ

۲

قیاس کمر دن طوطے صاحب دلق را پمچو خود

بود بقالے، مرا و را طوطے
خوش نوا و سبز و گویا طوطے
بردکان بودے نگہبان دکان
نکتہ گفتے با ہم سوداگران
در خطاب آدمی، ناظم بدے
در نوائے طوطیان، حازق بُدے
خواجہ وزے سوے خانہ رفتہ بود
بردکان طوطی نگہبانی نمود
گر بہر جبت ناگہ از دکان
جست از صدر دکان، سوے گنجت
بہر موٹے، طوطیک از بیم جان
از سوے خانہ، بیامد خواجہ اش
شیشہائے روعن، با دام سخت
دید پر روعن دکان، جامہ چرب
بردکان، بنشت فارغ شاد خوش
روز کے چندے سخن کوتاہ کرد
بر سرش زد گشت طوطی کل ضرب
ریش بر میکند و میگفت اسے دینغ
مرد بقال از ند است آہ کرد
کافقاب، دو لثم شد زیر میخ

دستِ بیکستہ بودے آن زمان
چون ز دمِ من بر سرِ آن خوش زبان
بہرِ سببِ دادِ ہر درویشِ ما
تا بجا بد لطفِ مرغِ خویشِ ما
بہرِ سہ روزِ سہ شبِ حیرانِ وزار
بر دکانِ بنشستہ بد نو میدوار
با ہزارانِ قصہ و غمِ گشتہ جنت
کاسے عجبِ این مرغِ کے آید گفت
ناگہانے جو تھے میسگدشت
باسرِ ہیو بسانِ طاس و طشت
طوطی اندرِ گفت آمد در زمان
باہگ بر درویشِ زد چون طاقان
گرچہ، اے کل، با کلاںِ آہنِ سختی
تو مگر از شیشہ روغنِ ریختی
ارقیاش خندہ آمد خلقِ را
کو چو خود پنداشت صاحبِ تی را
کارِ پاکانِ را قیاس از خود گیر
گرچہ باشد در زشتنِ شیرِ شیر
جلہ عالمِ زین سببِ گمراہ شد
کم کے ز ابدالِ حق آگاہ شد

تفرقہ انداختن وزیرِ شاہِ یہودان در میانِ نصرانیانِ مکرچہ

بود شاہے در یہودانِ ظلم ساز
دشمنِ عیسائی و نصرانی گذار
عہدِ عیسائی ہو دو نوبتِ آنِ او
جانِ موسیٰ او و موسیٰ جانِ او
شاہِ احوالِ کرد در را چنڈا
آن دو دمسازِ خدائی را چنڈا
شاہ از عہدِ چو دانہ چنان
گشت احوالِ کالامانِ یاربِ امان
صد ہزارانِ مومنِ مظلومِ کشت
کہ پناہم دینِ موسیٰ را دشت
او وزیرے داشت رہزنِ غنودہ
کو بر آب از مکرِ برستے گرہ
گفت تر سایانِ پناہ جان کنند
دینِ خود را از ملکِ پنهان کنند

ہا ملک گفت: اے شہ اسرار جو
 کم کش ایشان را کہ کشتن سودیت
 سر پہنان است اندر صد غلاف
 شاہ گفتش پس بگو تدبیر چیست
 تا نماند در جہان نصرائے
 گفت: اے شہ گوش دستم را بر
 بعد ازان در زیر دار آور مرا
 بر منادی گاہ کن این کار تو
 انگہم از خود بران تاشہر دور
 پس بگویم، من پسہ نصرانیم
 شاہ واقف گشت از ایمان من
 خواستم تا دین ز شہ پہنان کنم
 شاہ بوسے برد از اسرار من
 گر نبودے جان عیسیٰ چارہ ام
 بہر عیسیٰ جان پا زدم سہم
 جان در نغمہ نیست از عیسیٰ ولیک
 حیف می آید مرا کان دین پاک
 شکر یزدان را و عیسیٰ را کہ ما
 چون شمار ندیم امین و مقتدا
 چون شوند آن قوم از من دین پر
 در میان شان فتنہ و شور و فکرم

کم کش ایشان را و دست از خون بٹو
 دین ندارد بوسے شک و عودیت
 ظاہرش باست و باطن برخلاف
 چارہ این کرد این تزییر چیست
 نے ہویدا دین نے پہنائے
 بینیم بگفت و لب از حکم مر
 تا بخوابد یک شفاعتگر مرا
 بر سہرا ہے کہ باشد چارہ سو
 تا در اندازم در ایشان صد فتور
 اے خدائے راز دان میدانیم
 وز تعصب کرد قصد جان من
 آنچه دین دوست، ظاہر آن کنم
 متہم شد پیش شہ گفتار من
 او جو دانہ بکردے پارہ ام
 صد ہزاران منتش بر جان ہم
 واقفم بر علم و نیش نیک نیک
 در میان جاہلان گرد و ہلاک
 گشتہ ایم این دین حق را رہنما
 سر نہنم جملہ جویند اہتدا
 کار ایشان سر بر شوریدہ گیر
 کا ہر من جیسراں بماند و رفتم

از حیل غنیمت بم ایشان راهم
 تا بدست خویش خون خویشتن
 چون وزیر این مکر را برشته شمرد
 کرد باد و شاه آن کارے گفت
 کرد سوایش میان بنجمن
 راند او را جانب نصرانیان
 چون چنان دیدند ترسایش ز او
 صد هزاران مرد ترس او
 او بیان میکرد با ایشان براز
 او بیان میکرد با ایشان فصیح
 او بظاهر و اعطاء احکام بود
 دل بدو دادند ترسایان تمام
 در ورون سینه مهرش کاشتند
 تا صبح دیگشته آن کافروزی
 بر که صاحب ذوق بود از گفت و
 نکتهها میگفت او همیشه
 بان مشو مغرور زان گفت نکو
 هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود
 مدت شش سال در هجران شاه
 دین و دل را کل بدو سپرد خلق
 در میان شاه و او پیغامها
 ماند ایشان افکنم صد و صد
 بر زمین ریزند کوه شد سخن
 از دیش اندیشه را کلی برد
 خلق حیران ماندان به بخت
 تا که واقف شد حالش و زن
 کرد در دعوت شروع او بعد از آن
 میشدند اند غم او و شکبار
 اندک اندک جمع شد در کوته او
 بهر انگلیون و زمار و نواز
 و نماز احوال و فعال مسیح
 لیک در باطن صغیر و دام بود
 خود چه باشد قوت تقلید عام
 نائب عیش می پنداشتند
 کرده او از مکر در لوزینه سیر
 لذت می دید و تلخی جفت او
 در جلاب نقد زهرے ریخته
 زانکه باشد صد بدی در زیر او
 گفت او در گردن او طوق بود
 شد وزیر تباع عیسی را پناه
 پیش امر و نهی او می مرد خلق
 شاه را نهان بدو آراهما

آخر الامراں برائے آن مراد
 پیش آمدنوشت شہ کا سے مقبل
 ز انتظارم دیدہ و دل بر بہت
 گفت اینک اندران کارم شہا
 قوم میںے را بد اندر دار و گیر
 ہر فریقے مرا میرے رابع
 این دو آن دو میںے قوم شان
 عتا و جملہ برگشتار او
 پیش اور وقت وساعت ہر میر
 چون زبون کرد آن جہودک جملہ را
 ساخت طومار سے ہنام ہر یکے
 حکمائے ہر یکے نوے دگر
 دریکے راہ ریاضت را وجوع
 دریکے گفتے ریاضت سو میت
 دریکے گفتے کہ جوع وجود تو
 جز توکل جسز کہ تسلیم تام
 دریکے گفتے کہ واجب خدمت بہت
 دریکے گفتے کہ امر و نہیاست
 تاکہ عجز خود بہ بسیم اندران
 دریکے گفتے کہ عجز خود مبسین
 قدرت خود میں کہ این قدرت ازوت
 تا بد چون خاک ایشان آباد
 وقت آمد ازود فارغ کن و لم
 زین غم آزاد کن گر وقت بہت
 کا فگم در دین میںے منتہا
 حاکمان شان وہ میںے دویر
 بندہ گشتہ میںے خود را از طبع
 گشتہ بندہ آن وزیر بد نشان
 اقتدا سے جملہ بر رفتار او
 جان بدادے گر بدو گفتے کہ میر
 فتنہ انگشت از کردہا
 نقش ہر طومار دیگر مسکے
 این خلاف آن ز پامان تابہر
 رکن تو بہ کردہ و شہ طرہ جوع
 اندرین رہ مخلصی جسز جو میت
 شرک باشد از تو با معبود تو
 در غم و راحت ہمہ کراست و دم
 ورنہ اندیشہ تو کل تہمت بہت
 بہر کردن نیت شرح عجز بہت
 قدرت حق را بدانیم آن زمان
 کفر نعمت کردن است آن عجز میں
 قدرت خود نعمت و دان کہ بہت

دریگے گفتہ کرین دو در گذر
دریگے گفتہ کہ بحر و قدرت
از ہوسے خویش در ہر سقتے
دریگے گفتہ کنش این شمع را
از نظر چون بگذرے و از خیال
دریگے گفتہ بخش با کے مدار
دریگے گفتہ کہ آپجتہ ادق
بر آسان کرد و خوش از دیگر
دریگے گفتہ کہ این جملہ یکیت
دریگے گفتہ کہ صد یک چون بود
زین فط زین فرع وہ طوار و دو
او زیکر گئے عینے بونداشت
چون وزیر ماکر و بد اعتقاد
کر دیگر آن وزیر از خود بیت
در میدان در فکند از شوق سوز
خلق دیوانہ شدند از شوق او
لا بہ وزاری نہی سکر دند و او
گفت ، ہانم از محبان دوریت
آن امیران در شفاعت آمدند
گفت ، ہانم اے سحرگان گفتگو
پنبہ اندر گوش حق دون کنسید

بخت بود ہر چہ بکشد در نظر
بگذرد و ہر چہ اندر فکر ت
گشتہ ہر قوسے اسیر نلتے
کاین نظر چون شمع آمد جمع را
کشتہ ہاشمی نیم شب غم وصال
تا عوض بسنی کے را صد ہزار
بر تو شیرین کرد در ایجاد حق
خوشتن را در میگلن در زحیر
ہر کہ او دو بسند احوال مرکبت
ہیں کہ اندیشد مگر مجنون بود
برداشت آن دین عینے راعد
وز مزاج ختم عینے خنداشت
دین عینے را بدل کرد از فساد
و عطا را بگذاشت ، در خلوت نشست
بود در خلوت چیل پنجاہ روز
از سراق حال و قال ذوق او
از ریاضت گشتہ در خلوت و تو
لیک بیرون آمدن دستوریت
وان میدان در ضراعت آمدند
و عطا و گفتار زبان و گوش جو
بند حس از چشم خود بیرون کنسید

پند آن گوش بسرگوش نرسد
 تاگرد و این کرآن باطن کراست
 بے جس بے گوش و بیکت شوید
 تاخطاب ارجی را بشنوید
 جلد گفتند، اے حکیم خسرو
 این فریب و این جفا با ماگو
 ما سیرانیم تا کے زین فریب
 بیدل و جانیم تا کے زین عیب
 چون پذیرفتی تو ما را زبست ما
 رحمت کن، همچنین تا انتہا
 ضعف و عجز و فقر ما دانستہ
 در در مارا ہم دوا دانستہ
 لا تقنطنا فقد طال الحزن
 گفت، جہتہائے خود کو نہ کنید
 گر امینم، متہم نہ بودین
 پند را در جان و در دل رہ کنید
 گر گویم آسمان را من زمین
 گر کمال، با کمال انکار چیت
 در نیم، این زحمت و آزار چیت
 من نخواہم شد ازین خلوت زن
 جلد گفتند، اے وزیر انکار نیت
 شک دیدہ است از فراق تو دوا
 طفل با دایہ نہ استیزد و لیک
 آن وزیر از اندرون آواز داد
 کہ مرا عیسیٰ چنین پیغام کرد
 روے بردیوار کن، تنہا نشین
 بعد ازین دستورے گفتار نیت
 الوداع، اے دوستان، من مدہ ام
 تا زیر چرخ ناری چون حطب
 پہلوئے عیسیٰ نشینم بعد ازین

داکھانے ہر امیر سے راجواند
 گفت ہر یک را بدین صیوی
 وان امیران دگر اتباع و
 ہر امیر کو کشد گردن بگیر
 لیکن تامن زندہ ام این را گو
 ہر امیر سے پانچین گفت او جدا
 ہر یکے را کرد اندر سر عزیز
 ہر یکے را او یکے طومار داد
 جسکی طومار ما بہ مختلف
 بعد ازان چل روز دیگر در بیت
 چونکہ خلق از مرگ او آگاہ شد
 جہ از درد فراقش در فغان
 بعد ما بے خلق گفتند اے جہان
 تا بجائے او شناسیش امام
 سر ہمہ بر خستیاہ او ہمہ
 یکا میرے زان امیران پیش رفت
 گفت اینک نائبان مردمن
 اینک این طومار بران من است
 آن امیر دیگر آمد از کمین
 از فضل او نیسن طومارے نمود
 آن امیران دگر کییک قطار

یک ہر یک تنہا ہر یک حرف اند
 نائب حق و خلیفہ من توئی
 کرد عیسیٰ جملہ را اسبیاع تو
 یا کبش یا خود ہمیدارش امیر
 تانمیرم این ریاست را بگو
 نیست نائب جز تو در دین خدا
 ہر چہ آزا گفت زینرا گفت نیز
 ہر یکے ضربہ دگر بد المراد
 پہچو فکل حسرتا با تا الف
 خویش را کشت از وجود خود بربست
 بر سر گورش قیامتگاہ شد
 ہم شہان ہم کہان ہم جہان
 از امیران کیت برجایش نشان
 تاکہ کار ما ازو گرد دستام
 دست برد امان و دستاوز نیم
 پیش آن قوم وفا اندیش رفت
 نائب عیسیٰ منم اندر من
 کاین نیابت بعد از آن من است
 دعویٰ او در خلافت بدین
 تا برآمد ہر دورا خشم و جود
 بر کشیدہ تیغبا ئے آبدار

ہریکے راتیں طومار سے بست
 ہر امیر سے دشت خیل بیکران
 صد ہزاران مرد ترسا کشتہ شد
 خون وان شد، پھوٹیل از چپ بہت
 تنہا سے قتلہا کو کشتہ بود
 بود در انجیل نام مصطفیٰ
 بود ذکر حلیہا و شکل او
 طائفہ نصرانیان بہر صواب
 بوسہ دادند سے بران نام شریف
 اندین فتنہ کہ گفتم آن گروہ
 امین از شہر امیران وزیر
 نسل ایشان نیز ہم بیار شد
 وان گروہ دیگر از نصرانیان
 مستہان و خوار گشتند از فتن
 مستہان و خوار گشتند آن فریق
 ہم محبظ دین شان و حکم شان
 نام احمد آیین چنین یاری کند

در ہم افتادند چون پیلان بست
 تیغہا را بر کشیدند آن زمان
 تاز سرہائے بریدہ پشتہ شد
 کوہ کوہ اندر ہوا زین گرد خاست
 آفت سرہائے ایشان گشتہ بود
 آن سہ پیغمبران، بحر صفا
 بود ذکر غنم و دصوم و اکل او
 چون رسیدند سے بدان نام و خطاب
 رو نہادند سے بران وصف لطیف
 امین از فتنہ بدند و از شکوہ
 در پناہ نام احمد مستحیر
 فور احمد ناصر آمد یار شد
 نام احمد داشتند سے ستہان
 از وزیر شوم رائے، شوم فن
 گشتہ محسوم از خود و شرط طریق
 از پئے طومارہائے کث بیان
 تا کہ فور شش چون مدد گاری کند

نام احمد چون جہار سے شد حسین

تا چہ باشد ذات آن روح الامیں

در آتش افکندن بادشاہ نصرانیان

۲۲

۲۳

۲۴

بعد ازین خوزیر در مان نا پذیر
 یک شب دیگر زسل آن چود
 آن چود یک بین چہ راے کرد
 کا کہ این بت را سجد آورد بربست
 چون مزائے آن بت نفس انداد
 یک زنی بطل آورد آن چود
 گفت اے زن پیش این بت بجز کن
 بود آن زن پاک دین مومنہ
 طفل ازو بستہ در آتش در گند
 خواست تا او سجدہ آورد پیش بت
 اندر آآمد، کہ من اینجا خوشم
 اندر آآمد، کہ اقبال آمدہ است
 قدرت آن یک بدیدی اندر آ
 من ز رحمت می کشایم پائے تو
 اندر آ و دیگران را ہم بخوان
 اندر آئید اے ہمہ پروانہ و
 اندر آئید اے مسلمانان ہمہ
 مادرش انداخت خود را اندر و
 کا اندر افتاد از بلائے آن وزیر
 در ہلاک قوم عیسیٰ رونمود
 پہلوئے آتش بت بر پائے کرد
 در نیارد، در دل آتش نشست
 از بت نفس بتے دیگر بزد
 پیش آن بت آتش اندر شعلہ بود
 ورنہ در آتش بسوزی بے سخن
 سجدہ آن بت نکرد آن موقعہ
 زن تبر سید و دل از ایمان بکند
 ہامک زد آن طفل کاتی لمہ است
 گرچہ در صورت میان آتشم
 اندر آآمد، مدہ دولت نردست
 تا بہ بیسی قدرت فضل خدا
 کہ طرب خود نیستم پروائے تو
 کا اندر آتش شاہ نہاد و سخنان
 اندر این آتش کہ دارد صد بہا
 غیر عذاب دین عذاب است آن ہمہ
 دست او گرفت طفل ہر جو

اندر آمد مادر آن طفل حسد
 اندر آتش گوی دولت را برود
 مادرش هم زان بی گفت گرفت
 در وصف لعن حق گفت گرفت
 بانگ میزد در میان آن گروه
 پر می شد جان خلقان از شکوه
 نعره میزد خلق را کای مردمان
 اندر آتش بنگریه این بوستان
 خلق خود را بعد از ان بنوشتن
 میفکند اندر آتش مرد و زن
 تا چنان شد کان عوامان خلق را
 منع میکردند کاتش در میا
 آن یهودی شد سیه رو و نخل
 شد پشیمان زین سبب بیمار دل
 کاندرا آتش خلق عاشق تر شدند
 در فنائے جسم صادق تر شدند
 روبرو آتش کرد شه کای تند خو
 چون نمی سوزی چه شد خاصیت
 گفت آتش من با نم آتشم
 طبع من دیگر گشت و عضم
 ناصحان گفتند از حد گذران
 بگذرا گشتن، کن این فصل بد
 ناصحان را دست بست و بند کرد
 بانگ آمد کار چون اینجار رسید
 بعد از ان آتش چل گز بر فروخت
 بعد از این آتش گوی دولت را برود
 در وصف لعن حق گفت گرفت
 پر می شد جان خلقان از شکوه
 اندر آتش بنگریه این بوستان
 خلق خود را بعد از ان بنوشتن
 میفکند اندر آتش مرد و زن
 تا چنان شد کان عوامان خلق را
 منع میکردند کاتش در میا
 آن یهودی شد سیه رو و نخل
 شد پشیمان زین سبب بیمار دل
 کاندرا آتش خلق عاشق تر شدند
 در فنائے جسم صادق تر شدند
 روبرو آتش کرد شه کای تند خو
 چون نمی سوزی چه شد خاصیت
 گفت آتش من با نم آتشم
 طبع من دیگر گشت و عضم
 ناصحان گفتند از حد گذران
 بگذرا گشتن، کن این فصل بد
 ناصحان را دست بست و بند کرد
 بانگ آمد کار چون اینجار رسید
 بعد از ان آتش چل گز بر فروخت

اصل ایشان بود آتش را ابتدا

سوئے اصل خویش رفتند انتها

۵

سوال کردن خلیفہ از سیلے و جواب

بازدان کز چہیت یزداد و پشہا

ختم حق بر چہشہا و گوشتہا

گفت، سیلے را خلیفہ، کان توئی کز تو مجنون شد پریشان و غوی
از دگر خوبان تو نسنون نیستی گفت، عاشق چون تو مجنون نیستی
دیدہ مجنون اگر بود سے ترا ہر دو عالم بخطر بود سے ترا
با خودی تو، یک مجنون بنجو دست در طریق عشق بیداری بہت

۶

ہلاک کردن خرگوشے شیرے را از فکر

از کلیلہ بازخوان این قصہ را وندران قصہ طلب کن حصہ را
در کلیلہ خواندہ باشی، یک آن قشر و افسانہ بود نے مغربان
طائفہ پنجخیر در وادے خوش بودشان با شیر دایم کشکش
بسکہ آن شیر از کمین در میر بود آن چہ را بر جملہ ناخوش گشتہ بود
جیلہ کردند، آمدند ایشان بشیر کز و ظیفہ ماترا دایم سیر
جز و ظیفہ در پئے صیدے میا تمنخ بر ماتا نگرد و این گیا
گفت آری، گردنا بینم نہ کر کرمادیم بے از نرید و کر
من ہلاک قول و فعل مردم من گزیدہ ز جسم مار و کزد دم

جملہ گفتند: اے حکیم باخبر
 در حذر شوریدن شور و شہر است
 گفت: آری اگر توکل بہر است
 گفت: پیغمبر باواز بلند
 رمزا الکاب حبیب اللہ شنو
 قوم گفتند: کب از ضعف خلق
 پس بدانکہ کبہا از ضعف خلقت
 نیست کہے از توکل خوبتر
 ماعیال حضرتیم و شیر خواہ
 آنکہ او از آسمان باران دہد
 گفت: شیر آری و لے رب العباد
 پایہ پایہ رفت باید سوئے ہم
 پائے داری چون کنی خود را توکل
 اگر توکل میکنی، دو کار کن
 جملہ بادے بانگہا برداشتند
 صد ہزاران در ہزاران مرد و زن
 صد ہزاران تہن زاعان چہان
 مکرما کردند آن دانا گروہ
 کردہ مکر و حیله آن قوم خبیث
 کرد و وصف مکرشان را ذوق کلال
 جز کہ آن تمت کہ رفت اندازل
 بگذرد عیسٰی عن قدر
 روا توکل کن توکل بہتر است
 این سبب ہم سنت پیغمبر است
 با توکل زانوئے اشتر بہ بند
 از توکل در سبب کابل مشو
 نعمت تو ویردان برسد خلق
 در توکل تکیہ بر غیرے خطاست
 چیت از تسلیم خود محبوب تر
 گفت: الخلق عیال لاکہ
 ہم تو اند کو رحمت نان دہد
 ز دبانے پیش پائے ما نہاد
 ہست جبری بودن اینجا طمع خام
 دست داری چون کنی بیاب تو چنگ
 کب کن پس تکیہ بر جب رکن
 کان حریصان این سبہا کا فتنہ
 پس چہرا محروم ماندند از رس
 بمجو اثر در ماکشادہ صد وہان
 کہ زین بر کنندہ شد زان مکر کوہ
 ورز ما باور نداری این حدیث
 لتزول سنہ اقلال الجبال
 روئے نمود از گال از حل

جلہ افتادند از تدبیر کار
کب جز تاسے مدان تاسے نامدار
شیر گفت آری ولیکن ہم بہین
سیعے ابرار و جہاد مومنان
حق تعالیٰ جہدشان را راست کرد
کب کن سیعے نما و جہد کن
گرچہ جملہ این جہان بر جہد شد
زمین نطاب سبار بران گفت غیر
رو بہ و خرگوشش و آہو و شغال
جہد ما کردند با شیر ثریان
قیم ہر روزش بیاید بھیر
جہد چون بستند و رفتند آن زمان
جمع بنشستند یکجا آن و وحش
ہر کسے تدبیر و رائے میزدے
عاقبت شد اتفاق جملہ شان
قرعہ بر ہر کہفتند او طعمہ است
ہم برین کردند آن جملہ قرار
قرعہ بر ہر کہفتند او سے روز و
چون بختہ گوش آمدین ساغر بدور
قوم گفتند شش کہ چندین گاہ ما
تو مجو بدنامے ما سے عنود

ماذکار و حکمائے کردگار
جہد جز و سہے پند از اسے عیار
جہد اسے انبیاء و مرسلین
تا بدین ساعت ز آغاز جہان
انچہ دیدند از جفا و گرم و سرد
تا بدانی ستر علم من لدن
جہد کے در کام جاہل شہد شد
کز جواب آن جبریاں گشتند سیر
جبر را بگذاشتند دقیل و قال
کا ندرین معیت نیفتد دریاں
حاجتش نبود تقاضاے دگر
سوئے مرے ایمین از شیر ثریان
افتادہ در میان جلد جوش
ہر کسے در خون ہر یک می شدے
تا بیاید سرمہ اندر میان
بلے سخن شیر ثریان را القہ است
قرعہ آمد سرسبر را اختیار
سوئے آن شیر او ویدے پھو یوز
بانگ زد خرگوش کا خرچند جور
جان فدا کر دیم در جہد و وفا
تا ز بخت شیر رو تو زود و زود

گفت 'اے یاران، مرا جلت مہمید
 تا امان یا بد ز کرم جانِ تان
 قوم گفتندش کہ اے خرگوش وار
 ہن چہ لافست این کہ از تو جہتران
 معجی یا خود قضا مان در پے ہست
 گفت 'اے یاران، حتم الہام او
 بعد از ان گفتند کہ اے خرگوش چیت
 ایکہ باشیرے تو در پیچیدہ
 مشورت ادراک و ہشیاری دہد
 گفت 'ہر رازے نشاید باز گفت
 حاصل آن خرگوش رائے خود گفت
 با وحش از نیک بد نکشاد راز
 ساعتی تا خیر کرد اندر شدن
 زان سبب کا اندر شدن ماند ویر
 گفت میگفتم کہ ہمہ آن خسان
 دمدہ ایشان مرا از خفگند
 شیر میگفت از سہریندی خشم
 کہ بامے جبر یا نم بستہ کرد
 نین پس من نشنوم آن دمدہ
 در شدن خرگوش بس تا خیر کرد
 در رہ آمد بعد تا خیر دراز

تا بکرم از بلا این شوید
 مانند این میراث فرزندانِ تان
 خویش را اندازہ خرگوش وار
 در سیا و دنداندر خاطر آن
 ورنہ این دم لائق چون کے است
 مر ضیعے را قوی راے قواد
 در میان نہ انجہ در ادراک تست
 باز گورائے کہ اندیشیدہ
 عقلہا مر عقل را یاری دہد
 جنت طاق آید گئے کہ طاق جنت
 کہ اندیشید با خود طاق جنت
 تر خود در جان خود میسازند با
 بعد از ان شد پیش شیر پنجہ زن
 خاک را می کنند وی عزید شیر
 خام باشد خام دست نمایان
 چند نفسہ یبدمرا این ہر چند
 کز رہ گو شرم عد و بر بیت چشم
 تیغ چو بین شان تنم رختہ کرد
 با گب دیوان بہت و غولان آن ہمہ
 کہ را با خویش تن قتریر کرد
 تا بگوشت شیر گوید یک دورا

۲۹

۳۰

۳۱

شیر اندر آتش و در شمش و شور
 میس و دہے دہشت و گستاخ او
 کر شکستہ آمدن تہمت بود
 چون رسید او پیشتر نزدیک صوف
 من کہ گادان را زہم بدیدم
 نیم خرگوشے چه باشد کوچنین
 ترک خواب و غفلت خرگوش کن
 گفت خرگوش! الا مان عزیزم ہست
 باز گویم چون تو دستور دی
 گفت! چه عذر اے قصور اہلہاں
 مرغ بوقت سست باید برید
 گفت! اے شہ! نا کسے راکش مار
 خاص از بہر زکوۃ جا و خود
 گفت! دارم من کرم بر جانے او
 گفت! بشنو! گر نباشد جانے لطف
 من بوقت چاشت در راہ آدم
 با من از بہر تو خرگوشے دگر
 شیرے اندر راہ قصد بندہ کرد
 گفتش! ما بندہ شاہنشاہیم
 گفت! شاہنشاہ کہ باشد شرم دا
 ہم ترا دم شہت را بردم
 دید کان جسہ گوش ی آید زدو
 خشکین توند و نیز و تر شدو
 وزد لیسری دفع ہر بیت بود
 باہک بر زد شیران! اے خلع
 من کہ گوشش شیر ز مالیدم
 اہر مارا انگسند اندر زمین
 غش این شیر! اے خر! گوش کن
 گردہ عفو خدا و نذیت دست
 تو خداوندی و شاہ و من ہی
 این زمان آئید در پیش شہان
 عذر احسن را نمی باید شنید
 عذر استم دیدگان! گوش دار
 گر بے را تو مران از راہ خود
 جامہ ہر کس برم بالائے او
 سر نہادم پیش از در مائے عفت
 بار فیق خود سوئے شاہ آدم
 جنت و ہمرہ کردہ بودند آن نھر
 قصد ہر دو بندہ آئیدہ کرد
 خواہ تا نشان یکے آن دہیم
 پیش من تو یا دہزنا کس میار
 گر تو با یارت بگردی از برم

گفتش، بگذار تا باز دیگر
گفت، همراه را اگر کن پیش من
و به کردیش بیست سودنے نکود
مانده آن همراه گرد و در پیش او
یارم از زفتی سه چندان بزمین
بعد ازین زان شیر آن رو بسته شد
از وظیفه بعد ازین میسر
گر وظیفه بایست، ره پاک کن
گفت، بسم الله بیا تا او کجاست
تا سزای او و صد چون او دهم
اندر آمد چون قلاؤزے به پیش
سوئے چاہے کو نشانش کرده بود
میشدند آن برد و تا نزدیک چاه
آب کا ہے راز نامون میبرد
دام کمر او کند شیر بود
شیر با خرگوش چون همراه شد
بود پیشا پیش خرگوش دلیر
چونکه نزد چاه آمد، شیر دید
گفت، پا و پس کشیدی تو چرا
گفت، کو پایم که دست پائے رفت
ز لب رویم رانمی بینی چونند

⑧

۳۵

روئے شد بستم، برم از تو غیر
در نه سربانی تو اندک پیش من
یار من بسته، مرا بگذاشت غرور
خون روان شد از دل خویش او
هم به لطف دهم به خوبی، هم به حق
حالی ما این بد که باشد گفته شد
حق، می گویم ترا اسحق مر
مین بسا و دفع آن میباید کن
پیش و شو، اگر می گوئی تو رست
ور دروغ است این سزای تو دهم
تا برد او را بسوئے دام خویش
چا و مرغ را دام چانش کرده بود
اینست خرگوشی چو آب زیر گاه
آب کو ہے راجب چون میبرد
طرف خرگوشی که شیرے را برد
پر غضب بر کیست بد خواه شد
تا گمان، پار کشید از پیش شیر
کز ره آن خرگوشش ماند و پاکشید
پاسے را و پس کش، پیش اندر آ
جان من لرزید و دل از جانی رفت
ز اندرون خود میداد رنگم غیر

این سبب کو خاص کاہنستم غرض
 میسہی بازیچہ اے دہی
 اندرین قلعہ زآفات امین است
 برگفتش از رہ و سیراہ برد
 تو بہین کان خیر درچہ حاضر است
 تو مگر اندر بر خویشم کشے
 چشم بکشتایم بچہ در بنگرم
 کہ نگہ دارم دران چہ بیرسن
 در پناہ شیر تا چہ می دود
 اندر آب ز شیر واد و تافت آب
 شکل شیر و در برش خرگوش زفت
 مرورا بگذاشت اندر چہ دود
 زانکہ ظلمش بر سرش آئندہ بود
 سوئے پنخیران روان شد تا بدشت
 سوئے قوم خود دود وید او پیش پیش
 می دود وید او شد ومان و بار شد
 چرخ میزند و شادمان تا مر غزار
 کالبشہ وایا قوم از جاہ لبشیر
 کان سگ دوزخ بدوزخ رفت باز
 آہ مظلومش گرفت و کوفت زرد
 جان ما از قید محنت و اہمید

غیر گفتش تو ز اسباب بد
 پستے را و میں کشیدی تو چرا
 گفت آن خیر اندرین چہ ممکن است
 یا من بستہ زمین در چاہ برد
 گفت پیش آنم اورا قاہر است
 گفت من سوزیدہ ام زان آتش
 تا بہ پستے تو اسے کان کرم
 من بہ پستے تو تا نم آمدن
 چو کہ شیر اندر بر خویش کشید
 چو کہ در چہ بنگریدند از آب
 شیر مکن خویش ویدان آب گفت
 چو کہ خصم خویش را و آب دید
 در قہاد اندر چہ کو کندہ بود
 چو کہ خرگوشش از رمانی شادگشت
 شیر را چون دید محو ظلم خویش
 شیر را چون دید کشتہ ظلم خود
 شیر را چون دید در چہ گشتہ زار
 سوئے پنخیران و وید آن شیر گیر
 مرزدہ مرزدہ اے گردہ پیش ساز
 آنکہ حبس ظلمش دگر کار سے بود
 گردنش بکشت مغسوشش بردید

گم شد و نابود شد از فضل حق
جمع گشتند آن زمان جمله وحوش
حلقه کردند او چو شمع در میان
تو فرشته آسمانی یا پری
هر چه هستی جان باستان تست
باز گو آن قصه کان شادی و عزت
گفت تأیید خدا بود اے همان
تو تم بخشید و دل را نور داد
جمله فضل دوست داد نید انجمن
اے شهبان کشتیم ما خیم برون
کشتن این کار عقل و هوش نیست
دورخ است این نفس و فوج از دست
هفت دریا را در آتش مهنوز

برهم دشمن شمارا شد سبق
شاد و خندان از طرب فوق و جوش
سجده کردندش همه صحرانیان
یا تو عزرائیل شیران نری
دست بردی دست باز دیت دست
روح ما را قوت و دل را فداست
ورنه طرگو شے چه باشد در جهان
نور دل مردست و پارا زور داد
سجده اش از جان و دل آریدین
ماند خیمه زن بتر در اندرون
شیر باطن سحره خرگوش نیست
کو بدریا مانگر دو کم و کاست
کم نکرد و سوزش آن خلق سوز

۷

نگریتن عزرائیل بشخصه و گریختن آن شخص به هندستان

ساده مردی چاشنگاه درید
رویش از غم زرد و هر دو لب کبود
گفت عزرائیل در سن انجمن
گفت این اکنون چه میخوای بخواد
در برابر عدل سلیمانی دوید
پس سلیمان گفتش اے خواجه چه بود
یک نظر انداخت پر از خشم و کین
گفت فرما بادرائی جان پناه

کامرا زینجا بہند وستان برد
 ہو کہ بندہ کا نظرت خد جان برد
 ہر باد اور بسوئے سومات
 ہر باد اور بسوئے سومات
 روز دیگر گفت دیوان نقا
 کہیں سلطان را بچشم از چہ سبب
 اے عجب این کردہ باشی ہر آن
 گفتش اے شاہ چہ سان بیزوال
 من درو از خشم کے کردم نظر
 کہ مرا نہ بود حق کامر و زبان
 دیدش اینجا و بس جیران شدم
 از عجب گفتم گرا اورا صد پرت
 چون بام حق بہند وستان شدم
 تو ہمہ کا چہ جان را چہین
 از کہ بگریزم از حق این محال
 ہم زد رویشی گریزانند خلق
 تو س درویشی مثال آن ہراس
 تو کہ بندہ کا نظرت خد جان برد
 ہو کہ بندہ کا نظرت خد جان برد
 ہر باد اور بسوئے سومات
 ہر باد اور بسوئے سومات
 روز دیگر گفت دیوان نقا
 کہیں سلطان را بچشم از چہ سبب
 اے عجب این کردہ باشی ہر آن
 گفتش اے شاہ چہ سان بیزوال
 من درو از خشم کے کردم نظر
 کہ مرا نہ بود حق کامر و زبان
 دیدش اینجا و بس جیران شدم
 از عجب گفتم گرا اورا صد پرت
 چون بام حق بہند وستان شدم
 تو ہمہ کا چہ جان را چہین
 از کہ بگریزم از حق این محال
 ہم زد رویشی گریزانند خلق
 تو س درویشی مثال آن ہراس

طعنہ زدنِ ناغہ در عوائے ہر ہر جواب آن

چون قضا آید نہ بینی غیر پوست

دشمنان را باز شناسی ز دوست

صیت مستی بند چیم از دید چشم
آماند رنگ گوهر چشم ششم

چون سلیمان را سراپد و زنده
همزمان و محرم خود یافتند
جله مرغان ترک کرده چک چک
جله مرغان هر یک را سراپد و زنده
باسلیمان یک یک وامی نمود
از کبر نے و از ہستے خویش
نوبت ۱۴ رسید و پیشہ اش
گفت 'اے خدا یک ہنر کان ہکترت
گفت 'برگو تا کلام است آن ہنر
بنگرم از اوج چشم یقین
تا کجایت و عفتش 'چہ رنگ
اے سلیمان بہر شکر گاہ را
پس سلیمان گفت 'شوارا رفیق
ہمراہ باباشے و ہم پیشوا
بعد از ان ہد ہد و ہمراہ بود
نراغ چون بشنود آمد در حد
از ادب نبود پیش شہ مقال
گر مراد را این نظر بودے مدام
چون گرفتار آمدے در دام او

جله مرغانش بخدمت آمدند
پیش او یک یک بیان داشتند
باسلیمان گشتہ افصح من یک
از ہنر و دانش و از کار خود
از برائے عرضہ خود را می ستود
بہر سر آن تارہ و ہد اور پاہنیش
وان بیان صنعت و اندیشہ اش
باز گویم 'گفت 'کو تہ بہتر است
گفت 'من آنکہ کہ باشم اوج بر
می بہیسم آب در قہرین
از چہ می جوشد ز خاکے 'یا ز سنگ
در سفر می دار این آگاہ را
در یا بانہائے بے آب اے شوق
تا کنی تو آب پیدا بہر ما
زانکہ از آب نہان آگاہ بود
باسلیمان گفت 'کو کہ گفت و بد
خاصہ خود لاف دروغین بحال
چون ندیدے زیر شہ خاک دام
چون قفس اندر شدے ناکام او

چون سجده گشت کاسه به دست
 کز تو در اول قدرح بین در دخت
 چون گاهی سستی آسے تو خورد و دغ
 پیش من لاسے زنی تا آنگ دروغ
 گشت آسے شہ بر من عود گدا
 قول دشمن شنو از بهر خدا
 گر بطلان است و عوی کردم
 من به بینم دام را اندر هوا
 چون قضا آید شود دانش خواب
 از قضا این تعبیه کے نادر است
 بوزیرش کو علم الاسما بگ است
 اسم هر چہ چہ چان کان چیز است
 بر لقب کو داد آن مبدل نشد
 چشم آدم چون بوم پاک دید
 این همه دانست و چون آمد قضا
 کاسے عجب انہی از پئے تحیم بود
 در ویش تا دلی چون ترجیح یافت
 چون زحیرت دست یاز آمد براه
 رہتا انا لکنا گفنت وآہ
 من اگر داسے نبینم گا و حکم
 من نہ تنہا جا ہلم در را و حکم

بر عمرؓ آمد ز قیصر یک رسول
گفت کو قصر خلیفہ اے حشم
قوم گفتند شش کہ اور اقصریت
گرچہ از میری در آوازہ است
اے برادر چون بہ بسینی قصر او
چشم دل از موئے علت پاکدار
چون رسول روم این اعلا طر
دید را بر جستن عظم گماشت
ہر طرف اندر پے آن مرد کار
کاشین مردے بود اندر جہان
جست اور اُماش چون بندہ بود
دید اعلیٰ ز نے اور او خیل
زیر خیمہ بن زخلقان احبدا
آمد او آتجا دوز دور استاد
ہیبتہ زان خفت آمد بر رسول
ہر وہیبت ہست حسد یکدگر
گفت با خود من شہان را دیدم
از شہانم ہیبت تر سے نبود
رفتہ ام در بیشہ شیر و پانگ
بس شدتم در صاف و کارزار
بسکہ خورم بس زدم زخم گران

در دینہ از بیابان نفول
آمن اسب و خست را آنجا کشم
مر عمرؓ را قصر جان روشنیت
ہمچو در دیشان مراور کا زہ است
چونکہ در چشم دلت رست است مو
وانگہان دید اے قصر شش چشم دار
در سلع آورد دُشد مشتاق تر
رخت را د اسب را ضائع گذشت
میشد سے پر سان او دیوانہ وار
وز جہان نامند جان باشد نہان
لا جسم جوئیندہ یا بندہ بود
گفت عمرؓ اے ایک بزیر آن خیل
زیر سایہ خفتہ بن سایہ خدا
مر عمرؓ را دید و در لرزہ قتاد
حالتے خوش کرد بر جانش نزول
این دوشہ را دید جمع اندر جگر
پیش سلطان خوش و بگزیدم
ہیبت این مرد ہوشم در ربود
روئے من ز ایشان بگود اندنگ
ہمچو شیر آندم کہ باشد کارزار
دل قوی تر بودہ ام از دیگران

بے سلاح این مرد خفته بر زمین
 ہیبت حق است این از خلق حقیت
 امدار این فکر بخدمت و ستابت
 نزد خدمت مرعوب و را و سلام
 پس علیکشر گفت، و او را پیش خواند
 چشمه دیرانش را آباد کرد
 بعد از ان گفتش سخنهای دقیق
 و ز نواز شہنائے حق ابدال را
 چون عمر غنیار رو ریا یافت
 شیخ کامل بود و طالب مشہتی
 دید آن مرشد کہ او ادراک داشت
 مرد گفتش کاے میں المومنین
 مرغ بے اندازہ چون شد و قفص
 برعد ہا کان ندارد چشم و گوش
 از فتن او غم ہما زود زود
 باز بر موجود انسو نے چو خواند
 از عمر چون آن رسول این را شنید
 محو شد پیش سوال و ہم جواب
 اصل اور یافت بگشت از فروغ
 با عمر گفت او چہ حکمت بود و سر
 آب صافی در گئے پنهان شدہ

من ہیبت اندام لرزان ہیبت این
 ہیبت این مرد صاحب دقیت
 بعد کیاست عمر از خواب حست
 گفت پیغمبر سلام آنکہ کلام
 اینش کرد و بنزد خود نشانند
 آن دل از جانتہ را دلشاد کرد
 در صفات پاک حق نعم الرفیق
 تا بداند اہتمام و حال را
 جان اور اطلسب اسیر یافت
 مرد چاکب بود و مرکب در گہی
 تخم پاک اندر زمین پاک داشت
 جان ز بالا چون درآمد در زمین
 گفت حق بر جان فزون اند و قصص
 چون فزون خواند ہی آید بخش
 خوش معلق میزند سونے و جو
 زود اورا در عدم دوا سپہ اند
 رو شننے در دلش آمد پدید
 گشت فارغ از خطا و از صواب
 بہر حکمت کرد در پریشش بوج
 جس آن صافی درین خاک کدر
 جان باقی بستہ ابدان شدہ

فائدہ فرما کہ این جکت چه بود مرغ را اندر قفس کردن چه سود
 گفت تو بحث شکر نے میکنی معنی را بند حرفے میکنی
 حبس کردی معنی آزاد را بند حرفے کردی تو باد را
 از برائے فائدہ این کردی تو کہ خود از فائدہ در پردہ
 آنکہ از وسے فائدہ زائیدہ شد چون نہ سبب آنچہ مرادیدہ شد
 صد ہزار ان فائدہ است ہر یکے صد ہزار ان پیش آن یکہ اند کے
 آن دم نطقش کہ جان جانہاست چون بود خالی زمین گوئے رست
 آن دم نطقش کہ جزو جزو ہست فائدہ شد کل و کل خالی چہست
 تو کہ جزوئی کار تو فائدہ است پس چہ را در طعن کل آری تو دست
 گفت را اگر فائدہ نبود گو و رہ بود اہل اعتراض و شکر جو
 آن ریل اینجا رسید و شاد شد والہ اندر قدرت ہا شدہ
 آن رسول از خود بشد زین یکہ جام نے رسالت یا داندش نے پیام
 سیل چون آمد بدریا بحر گشت دانہ چون آمد بزرع کشت گشت
 رو ہائے کز فقہا رستہ اند انبیا و مرہبہا رستہ اند
 از برون آواز شان آید برین کہ رہ رستن تراغیت این
 ما بدین رستیم زمین تنگین قفس غیر این رہ نیست چارہ این قفس
 خویش را رنجور ساز و زار زار تا ترا بیرون کنند از اشتہار

کاشتہا ر خلق بندے حکم است
 در رہ این از بند آہن کے کم است

پیشا فرستاد طوطے محبوبین طوطیان و بین دن از فضل طوطے

بود باز رگانه اور اوطوطے
چونکہ باز رگان سفر را ساز کرد
هر غلام و هر کینزک را از جود
هر یک از وے مرادے خواست
گفت طوطی را چه خواهی از غسان
گفتش آن طوطی که انتخاب طوطیان
که فلان طوطی که مشتاق شمس است
بر شما کرده سلام و داد خواست
گفت می شاید که من در اشتیاق
این روا باشد که من در بند بخت
ایچنین باشد و فائے دستان
مرد باز رگان پذیرفت آن پیام
چونکہ در اقصائے ہندستان رسید
مرکب استانیہ و پس آواز داد
طوطے از طوطیان لرزید و پس
شد پشیمان خوب از گفت خبر
این مگر خویش است با آن طوطیک
این چہ اگر دم چہ را و دم پیام

در نفس مجوس، زیبا طوطے
سوئے ہندستان شدن آغاز کرد
گفت بہ ہر تو چہ آرم گوئے زو
جلہ را عسدرہ بداد آن نیکو
کارت از خطہ بہندستان
چون بہ بینی کن ز حال من بیان
از قضاے آسمان و جس است
وز شما چارہ رہ و ارشاد خواست
جان دہم اینجا، بمیرم در فراق
کہ شما بر سبز گاہے بردخت
من درین صبر و شما در بوستان
کو ساند سوئے حبس از وے سلام
در بیان طوطے چندین بدید
آن سلام و آن امانت باز داد
رفتاد و زود گشتش نفس
گفت رستم در ہلاک جانور
این مگر وہ جسم بود و روح یک
سو ختم بیچارہ را زین گفت خام

کرد بازار مکان تجارت را تمام

ہر غلامے را بیاورد ارمنان

گفت طوطی ارمنان بندہ کو

گفت نے من خود پشیمانم ازان

کہ چرا پیغام خامے از گراف

گفت اے خواجہ پشیمانی چہیت

گفت گفتم آن شکایتہائے تو

آن کے طوطی ز دردت بولے

من پشیمان گشتم، این گفتن چہ بود

چون شنید آن مرغ کان طوطی چہ کرد

خواجہ چون دیدش فنادہ این چنین

چون بدین رنگ بدین عالش بدید

گفت اے طوطے خوب غم خوش چنین

اے درینا مرغ خوش آواز من

اے درینا مرغ خوش اسکان من

گر سیمان را چنین مرغے بدے

خواجہ اندر آتش و درد و چنین

گر تنہا قفس گاہ آواز و گہ نیاز

بعد از آتش از قفس بیرون نکند

طوطے مردہ چنان پرواز کرد

خواجہ حیران گشت اندر کار مرغ

باز آمد سوائے منزل شاد کام

ہر کنیزک را بختشید او نشان

انچہ دیدی، انچہ گفتمی، باز گو

دست خود خایان و نگستان گزان

بر دم از بیدار نشے و از شاف

چہیت این کہین خشم و غم را مقتضی ست

با گروہ طوطیان بہتائے تو

زہرہ آتش بدید و لرزید و ببرد

لیک چون گفتم پشیمانی چہ سود

ہم بلرزید و فتاد و گشت سرد

جہیبید و زد کلمہ را بر زمین

خواجہ بر بست و گریبان را درید

ہے چہ بودت این چہ گشتی چنین

اے ذریغہ، ہمد و ہمز من

راج روح و روح نہ عنوان من

کے و گشت مشغول آن مرغان شدے

صد پرانگدہ ہی گشت انجینین

گاہ سودائے حقیقت، گہ مجاز

طوطیک پڑید تا شاخ بلند

کا قباب از شرق ترک و تا ز کرد

بیخبر ناگہ بدید اسرار مرغ

روئے بالا کرد و گفت 'اے عسب
 ادچہ کر دیجبا کہ تو آموختی
 ساختی کرے دمارا موختی
 گفت طوطی، کو بفعلم پسنداد
 زانکہ آواز ت ترا در بند کرد
 یعنی اے مطرب شدہ باعام خاں
 یک دوپندش اد طوطی بے نفاق
 اوداع 'اے خواجہ کردی حمت
 اوداع 'اے خواجہ رفتم تا وطن
 خواجہ گفتش 'فی امان اللہ برو
 سوئے ہندستان اصلی رو بہاد
 خواجہ با خود گفتہ این پنہ من است
 جان من کست ز طوطی کے بود
 معنی مردن ز طوطی بد نیاز
 تا دمِ عیئے ترا زندہ کند
 در بہار ان کے شود سرسبز نگ
 سا ہا تو نگ بودی دلخراش

از میان حال خود، مان وہ نصیب
 چشم مارا کر خود بردوختی
 سوختی مارا و خود انسروختی
 کہ رہا کن نطق و آواز و کشاد
 خویش را مردہ پئے این پنہ کرد
 مردہ شو چون من کہ تائیابی خلاص
 بعد از ان گفتش سلام و الفراق
 کردی آزاد من ز قیدِ مظلّت
 ہم شوی آزاد روزے پچومن
 مرا اکنون نمودی را و نو
 بعد شدت از فرج دل گشتہ شاد
 را و او گیرم کہ این رہ روشن است
 جان چنین باید کہ نیکو پئے بود
 در نیاز و فقر خود را مردہ ساز
 پچو خوشت خوب دفرخندہ کند
 خاک شو تا گل بروید رنگ رنگ
 آزمون را یکز مانے خاک باش

۵۰

چنگ زدن پیر چنگے در گورستان از بہر خدا

۵۰

این شنیدستی که در جسم عمر
 قبل از آواز او بخود شد
 مجلس محبس و دشمن آراسته
 مطربے کر دے جهان بد مطرب
 از نوایش مرغ دل پران شد
 چون برآمد روزگار و سپر شد
 پشت و خم گشت همچون پشت خم
 گشت آواز لطیف و جانفزاش
 آن نوا که حسرت زہرہ بد
 چونکہ مطرب پیر تر گشت و ضعیف
 گفت عمر و مسلم دادی بے
 مصیبت و زیدہ ام بقاد سال
 نیت کب امروز ہمسایان توام
 چنگ را برداشت شد اندو
 گفت خواہم از حق ابریشم بہا
 چنگ زد بسیار و گریان سر نہاد
 خواب بردش مرغ جان از حسرت
 گشت ناز از تن و رنج جان
 آن زمان حق بر عمر خوابے گشت
 در عجب اوستاد کاین مہونیت
 سر نہاد و خواب بردش خواب دید
 بد چنگی مطربے باکر و فر
 یک طرف ز آواز خوش صد شے
 وز نوازے اوقیامت خاستے
 رستہ ز آواز شش خیالات عجب
 وز صدایش ہوش جان حیران شد
 باز جانش از عجز پشہ گیر شد
 ابروان بر چشم مسچون پاروم
 ناخوش و کردہ و زشت و دگرش
 ہجو آواز حسرت پیرے شد
 شد ز یکسی رہین یک غیف
 لطفہا کردی حسد ایا با خے
 باز گرفت ز من روزے نوال
 چنگ جسم تو زخم کان توام
 سوے گورستان یثرب آہ گو
 کو بنیکوئی پذیر و تسلہا
 چنگ باہین کرد و بر گورے فدا
 چنگ و چنگی را را باکر و صحبت
 و جہان سادہ و صحراے جان
 تاکہ خویش از خواب توانست دشت
 این زغیب افتاد بے مقصودیت
 کامش از حق نداجانش شنید

ہجرت آمد عمر شہر کا ستر
 بندہ داریم خاص محترم
 اسے عمر برجہ زبیت المال عام
 پیش او بڑ کاے تو مارا خستیار
 این قدر از ہر ہر ایشم بہا
 پس عمر زمان سعیت آواز جت
 سوئے گورستان عمر بہار و
 گرد گورستان دان شد او بے
 گفتن این نبود، در بارہ دود
 گفت حق فرمود مارا بندہ ایت
 پیر چنگی کے بود خاص خدا
 بار دیگر گرد گورستان گشت
 چون یقین گشتش کہ غیر از پیریت
 آمد و با صد ادب آنجا نشست
 مر عمر را دید و ماند اندر گفت
 گفت در باطن خدا یا از تو د
 چون نظر اندر رخ آن پیر کرد
 بس عمر گفتش مترس از من مرم
 چند یزدان جت خوئے تو کرد
 پیش من بنشین و مجوری مساز
 حق سلامت میکند می پرست

بندہ مارا از حاجت باز خر
 سوئے گورستان تو رنج کن قہم
 ہفت صد وینار در کف تمام
 این قدر بستان کنون معذور و
 خرچ کن چون خرچ شد آنجا بیا
 تا میان را ہر ہر ایشم متبت
 در غل مہمان دوان در جتو
 غیر آن پیرا و ندید آنجا کے
 ماندہ گشت و غیر آن پیر و فیم
 صافی و شایستہ و فرخندہ ایت
 جبذا اے ستر پیمان جدا
 ہجو آن شیر شکاری گرد
 گفت در ظلمت دل روشنیت
 بر عمر عطش فاد و پیر جت
 عزم رفتن کرد و از یدن گرفت
 محنت بر پیرک چکی فاد
 دید اورا شہر مارا دروئے زو
 کت بشارت ہاز حق آوردہ ام
 تا عمر را عاشق روئے تو کرد
 تا گوشت گویم از قبال راز
 چونی از رخ و سخنان بحدت

ایک قراۓہ چند ایشیم بہا
 خراج کن اینرا و باز خیا بیا
 پیر رزان گشت چون این را شنید
 دست می خایسد و بر خود می طپید
 با ہمک نیز دکاے خدائے بے نظیر
 بس کہ از ششم آب شد بچار پیر
 چون بے گریت و از حد رفت درد
 چنگ را زد بر زمین و خود کرد
 گفت اے بودہ حجام ادا
 اے بخورده خون من ہفتاد سال
 اے خدائے با عطا و بادقا
 ہچنین در گریہ و در نال او
 پس عمرہ گفتش کہ این زارے تو
 بعد ازان اور ازان حالت براند
 ہست ہشیاری زیاد ماضی
 آتشے بر زن بہر دو تاجے
 چونکہ فاروق ہم آئینہ اسرار شد
 ہچو جان بے گریہ و بے خندہ شد
 حیرتے آمد و رونش آن زمان
 چونکہ قصہ حال پیر اینجا رسید
 پیر دامن را ز گفت و گو فشانید
 از پئے این عیش عشرت ساختن
 صد ہزاران جان بشاید بافتن
 ہست ہست قبلت پر دہ خدا
 پر گرہ باشی ازین ہر دو چو نے
 جان پیر از اندرون بیدار شد
 جانش رفت و جان دیگر زندہ شد
 کہ بروں شد از زمین و آسمان
 پیر و جانش روے در پردہ کشید
 نیم گفتہ در دامن او بساند
 صد ہزاران جان بشاید بافتن

در شکا پشہ جان باز بکشد

ہچو خورشید جہان جانناز باش

باران غیب

ہست بارانہا جزین باران
کہ نمی بسیند و را جسٹ چشم جان
چشم جان را پاک کن نیکو گھر
تا اذان باران عیان نمی خضر

مستطع روزے گورستان بیت
خاک را در گور او آگسندہ کرد
چون ز گورستان پیمر باز گشت
چشم صدیقہ چو بریش قناد
بر عمامہ و بر رخ و بر موے او
گفت پیغمبر چہ میجوی شتاب
جاہسایت می جویم و رطلب
گفت چہ بر سر فگندی از ازار
گفت بہر آن نمود اے پاک حیب
نیست آن باران، ازین ایرہ سما
ایچنین باران، و ز ایرہ دیگرست
پس سواش کرد صدیقہ ز صدق
کاسے خلاصہ ہستی ز بد و وجود
این ز بارانہاے جتہاست یا

باجنازہ مروے از باران برفت
زیر خاک آن داند اشش از ندہ کرد
سوے صدیقہ شدہ ہمز از گشت
پیش آمد دست بروے می نہاد
برگریبان و برو بازوے او
گفت باران آمد امر و از سحاب
تر نمی بینم ز باران اے عجب
گفت کردم آن روایت را خمار
چشم پاکت را خد باران غیب
ہست ایرہ دیگر و دیگر سما
رحمت حق در نزولش مضرت
باخشوع و با ادب از جوش عشق
حکمت باران امر و وحی چہ بود
بہر تہیدید ہست عدل کبریا

این اذان لطف بہاریات بود
 گفت این از بہر تسکین غم است
 گر بران آتش بماندے آدمی
 این جہان دیران شدے اند زمان
 ہنر این عالم اے جان غفلت است
 ہوشیاری زان جہان است و چو آن
 ہوشیاری آفتاب و حوص و یخ
 زان جہان اندک ترشح میرسد
 گر ترشح بیشتر گردد ز غیب
 یا ز پائیزے پرفات بود
 کہ نصیب بر نثر آدم است
 بس حسدابی او قنادے و کی
 حوصہا بیرون شدے از مردمان
 ہوشیاری این جہان آفت است
 غالب آید بہت گردد این جہان
 ہوشیاری آب این عالم و رخ
 تا نخیزد در حسان حرص و حد
 نے ہنر ماند درین عالم نہ عیب

۵۴

۱۳

بہد برون اعرابی شورابہا بخلیفہ بغداد و پذیرفتن خلیفہ آنرا

۵۸

یک خلیفہ بود در ایام پیش
 رایت اکرام وجود افراشتہ
 بحر و کان از شش صاف آمدہ
 اندر ایام چنین سلطان داد
 یک شب اعرابی زنے مرثوئے را
 کین ہم فقر و جفا مای کشیم
 نان مانے ناخورش مان در دو شک
 جامہ ماروز تاب آفتاب
 کردہ حاتم را گدائے جو خویش
 فقر و حاجت از جہان برداشتہ
 داد او از قاف تا قاف آمدہ
 بشنو اکنون داستانے بکشاد
 گفت از حد برد گفت مگوئے را
 جلد عالم در خوشی مانا خوشیم
 کوزہ مان نے آب مان زدیدہ شک
 شب نہالین و لحاف از اہتاب

قمر سے رات سرسبز مان پنداشتہ
 دست سوئے آسمان برداشتہ
 ننگ درویشان ز درویشے ما
 روز و شب از روی اندیشے ما
 خویش و بیگانه شده از ارمان
 بهشال سامری از مردمان
 شوئے گفتش چند جوئی دخل کثرت
 خود چه ماندا ز عمر افزون تر گذشت
 عاقل اندر بیش و نقصان نگر
 زانکہ هر دو همچو سیلے بگذرد
 خواه صاف و خواه سیلے تیز و
 اندرین عالم سزاواران جانور
 چون ز جسم و مرگ نتوانی گنجیت
 در دما از مرگ می آید رسول
 هر که شیرین می زید او تلخ مرد
 جنت الی جنت باید هم صفت
 جنت باید بهشال مسدگر
 من روم سوئے قناعت دل قوی
 مرد قانع از سبب اخلاص و سوز
 زن بروز دباغ کاے ناسوس کشیش
 تر بات از دعوی و دعوت گو
 چند حرف طعنه و کار و بار
 از تناعت کے تو جان افروختی
 تو مخوانم جنت و کس تر زن نعل
 چون قدم بامیر و بابک میزنی
 با سگان در استخوان در چالشی
 دست سوئے آسمان برداشتہ
 روز و شب از روی اندیشے ما
 بهشال سامری از مردمان
 خود چه ماندا ز عمر افزون تر گذشت
 زانکہ هر دو همچو سیلے بگذرد
 چون نمی پاید دمی از وے گو
 نیزید خوش عیش بے زین و زور
 دانکہ کفش برست خواست بخت
 از رسلش روگردان اے فضل
 هر که او تن را پرستد جان نبرد
 تا بر آید کار با باصطحت
 در دجبت کفش و موزه در نگر
 تو چرا سوئے تناعت میردی
 زین نش میگفت بازن تا بروز
 من فنون تو ننخواهم خوردیش
 رو سخن از کبر از نخوت گو
 کار و حال خود بین و شرم دا
 از قناعتها تو نام آموختی
 جنت انصافم نیم جنت دغل
 چون گیس را در هوا رگ میزنی
 چون نمے اشکم تہی در نالشی

تو بنام حق نسیری مرا تا کنی رسوائے شور و شر مرا
 نامِ حتم بست، فے آن اے تو نامِ حق را دام کر دی و اے تو
 نامِ حق بستاند از تو داد من من بنام حق سپردم جان و تن
 تا بزمِ خم من رگِ جانت برد یا ترا چون من بزدانے برد
 زن ازین گونه خوش گفتار را خواند بر شوئے خود او طومار را
 مرد چون این طعنها از زن شنفت مستمع شد بعد از ان میں تاجہ گفت
 گفت اے زن تو زنی یا بالحرز فقر مخنشد مرا طعنه زن
 مال و زر سر را بود همچون کلاه کل بود آن کز کلاه سازد پناه
 آنکہ زلف و جگر رعنا باشدش چون کلاهش رفت خوشتر آیدش
 مرد حق باشد بمسند بصر پس برهنہ بہ کہ پوشیدہ نظر
 حاش شد طبع من از خلق نیست از فحاشی در دل من عالمیت
 اے زن! ار طلع می بینی مرا زین تحریئے زمانہ بر تر آ
 آن طبع را مانده رحمت بود کو طبع آسجبا کہ آن نعمت بود
 امتحان کن فقر را روزے دو تو تا بفقر اندر غنا بسینی دو تو
 صبر کن با فقر و بگذار این طال زانکہ در فقر است عز و ذوال طال
 گر جهان را پر دہ کنون کنند روزے تو چون نباشد، چون کہینند
 گر بیابان پر شود زر و نقد بے رضائے حق جوے تو ان بود
 ترک جنگ و سرزنش اے زن! جو در نمی گوی، بترک من بگو
 مرا چہ جائے جنگ نیک بہ کاین دلم از صلحها ہم میرد
 بر بہرین ریشہا، نیشم زن ز خباہر جان بے خویشم زن
 گر خمش گردی، و گر نہ آن کنم کہ ہمین دم ترک خانہ کنم

پاتہی گشتن بہت از کفش تنگ
 زن چو دید اورا کہ تند و توس است
 زن در آمد از طریق میستی
 گفت از تو کے چنین پسدا شتم
 جسم و جان دہر پہ بہتہم آن بہت
 نگر ز درویشی دلم از صبر جہت
 تو مرا در در دا بودی و دا
 جان تو کہ بہر خورشید شیت این
 از فراق تلخ می گوی سخن
 ورتو از من عذر خواہی بہت سر
 زین نسق میگفت با لطف و کشاد
 شد از ان باران یکے برستے پدید
 مرد از ان گفتن پشیمان شد چنان
 گفت خضم جان جان چون آدم
 مرد گفت اے زن پشیمان می شوم
 من گنہگار تو ام نہ جے بکن
 مرد گفت اکون گدہ شتم از خلاف
 ہرچہ گوئی مر ترا نہ مان برم
 در وجود تو خوم من نہ دم
 گفت زن آہنگ برم میکنی
 گفت و اللہ عالم استرا بخنی

پنج غمبت بہ کہ اندر خانہ جنگ
 گشت گریان اگر یہ خود دام زن است
 گفت من خاک شایم نے سستی
 از تو من پسدا دیگر داشتم
 حکم و نڈن جلگی فزان بہت
 بہر خورشید شیت این بہر توس
 من منی خواہم کہ باشی مینوا
 از برائے وقت این با لگ حنین
 ہرچہ خواہی کن و میکن این کن
 با تو بے من او شفیعہ مسم
 در میان گریہ بر روی اذقاد
 زد شہار سے بر دل مرد وحید
 کہ عوانی ساعت مردن عمان
 بر سر جان من لکد چون زدم
 گر بدم کا نہر سلمان می شوم
 عذر من بہر پذیر و بشنوا این سخن
 حکم داری تیغ برکش از خلاف
 و رہد و نیک آید اورا نہنگرم
 چون مجھ حبیبے و یصم
 یا بخیلت کشف بہتہم میکنی
 کا نہر یہ از خاک آدم را صنی

گر بہ پشتِ امتحانست این ہوس
 امتحان را امتحان کن یک نفس
 سرپوشان تا پدید آید سرم
 امر کن تا ہر چہ بروے قادم
 دل پہوشان تا پدید آید دلم
 تا قبول آرم ہر آنچہ قابلم
 چون منہم در دست من چہ چارہ است
 در نگر تا جان من چہ کارہ است
 گفت زن ہمک آفتابے آفتہ است
 عالے نو روشنائی یافتہ است
 نائبِ رحمن خلیفہ کردگار
 شہر بفر داد است از دے نو بہار
 گر بہ پیوندی بدان شہ شہ شوی
 سوئے ہر ادباز تا کے میردی
 دوستے مقبلان چون کمیاست
 چون نظر شان کمیائے خود کجاست
 چشمِ حمید برا بویکے زدہ
 اوزیک تصدیق صدیقے شدہ
 گفت من شہ را پذیرا چون شوم
 بے بہانہ سوئے او من جن دم
 نسبتے باید مرا یا حسیلے
 ہیج پیشہ راست شد بے آلتے
 گفت زن صدق آن بود کہ بود خویش
 پاک برجیزے تو با مجھ و خویش
 آب باران است مارا در سبو
 ملکت و سرمایہ و اسباب تو
 این سبوئے آب را بردار درو
 گو کہ مارا غیر ازین اسباب نیت
 بہ یہ ساز و پیش شاہنشاہ شو
 گر خزانہ اشس پر متاع فاخر است
 در مغازہ ہیج بہ زین آب نیت
 مرد گفت اسے زن سبوراسر بند
 انجین آبش نباشد مارا در است
 در غد در دوز تو این کوڑہ را
 کاخچین اندر ہمہ آفاق نیت
 بین کہ این بہ یہ است مارا سود مند
 پس سبورداشت آن مرد عرب
 در کشاید شہ بہد یہ روزہ را
 کاخچین اندر ہمہ آفاق نیت
 میکشیدش از بیابان تا بشہر
 پس سبورداشت آن مرد عرب
 میکشیدش از بیابان تا بشہر

زنِ حیلے باز کرده ادنیاز ربِّ سلم و رد کرده در نماز
 کہ نگہدار آب مار و از خان یارب این گوهریدان دریا رسان
 گرچه شوم آگہ است و پرفتن است یک گوهر را ہزاران دشمن است
 از دعا مانے زن و زارے او و ز غم مرد و گرا ہزارے او
 سالم از دندان و از آسیبِ بگ برو تا دار الحکما نہ بید رنگ
 دید در گاہے پر از نسا ہا اہل حاجت گستریدہ داہا
 و سیدم ہر سوئے صاحب حاجت یافتہ زان در، عطا و خلعت
 آن عسکری از بیابانِ بید بر در دار الحکما نہ چون رسید
 پس نصیبان پیش اعرابی شدند بس گلابِ لطف بر روشنی زدند
 حاجت و غم شان شد بے مثال کاریشان بد عطا پیش از مال
 پس بد گفتند یا وجہ العرب از کجائی چونی از ریخ و لقب
 گفت و ہم گرام و بچہ دہید بے وجہ ہم چون پس پشت ہمید
 ایکہ در روتان نشن ہتریت قزقان خوشتر ز زہ جفریت
 من عسکرم از بیابانِ آدم بر امید لطفِ سلطانِ آدم
 بوئے لطف او بیا بانہا گرفت در مانے رگ ہم جانہا گرفت
 تا بخیا بہر دنیا را آدم چون رسیدم مست دیدار آدم
 من برین در طالب چیز آدم صدر شتم چون بدہیز آدم
 آب آوردم تجھ بہرین بوئے نام برد تا صدرِ جہان
 با نقیبان حال خود را آن عرب چون گفت و دید ہنگام طلب
 آن سبوئے آب را در پیش داشت تخم خدمت را در انحضرت بکاشت
 گفت این بدہیز سلطان برید سائل شہ را ز حاجت و اخیر

آبِ سخی رین و سبوئے تیز بو ز آب بارانے کہ جمع آمد بگو
 خندہ می آمد نقیبان را ازان لیک پذیرفتند آنرا همچو جان
 زینکه لطف شاو خوب باخبر کرده بودند هر همه ارکان اثر
 چون خلیفه دید و احساس شنید آن سبب را پر زور کرد و مزید
 داد بخشش و قطع تهاکے خاص آن عرب را کرد از فاقه خلاص
 پس نیتے رفیع بود آن قباد آن جهان بخشش آن بجز داد
 کاین سبب پر زور بدست او دهند چونکه و اگر دوسوئے دلش بزند
 از در خشک آمد است آن مهر از ره دلش بود نزدیکتر
 چون بکشتی در نشیند رنج راه خود فراموشش شود آن جائگاہ
 بهمان کردند و دادندش سبب پر زور بردند تا جبکہ دو تو
 چون بکشتی در نشیند و جبکہ دید سجدہ میکرد از حیا و نجسید
 کالے عجب لطف آن شد اب را وین عجب تر کو ستد آن آب را
 چون پذیرفت از من آن دریائے جو آن چنان جنب و غل را زود زد و
 کل عالم را سبب و آن بے پیر پر شده از لطف و خوبی تابیر
 آن عرب را بینوائی می کشید تا بدان در گاہ و آن دولت رسید
 در حکایت گفته ایم احسان شاه در حق آن مینوائے بے پناہ
 هر چه گوید مرد عاشق بوی عشق از دامنش میجهد در کوئے عشق
 گر گوید فقر فقر آید همه بوی فقر آید ازان خوشتر مدہ
 و رگوید کفر آید بوی دین آید از گفت شکش بوی یقین
 ہم عرب ماہم سبب ماہم ملک جلا یو خاک عنہ من افکث
 عقل را شودان و وزن این نفس و طبع این دو سلمانی و منکر عقل و شمع

۱۲

نخوی کشتیان

۷۲

پیش استادے کہ او نخوی بود
جان شاگردش ازو نخوی شود
باز استادے کہ آن مجورہ است
جان شاگردش ازان مجورہ است
زین ہمہ انواع انش روزمرگ
دانش فقر است سادہ راہ برگ

آن یکے نخوی کشتی درشت
گفت ایچ ازو خواندی گفت لا
دل شکستہ گشت کشتیان ز تاب
باد کشتی را برگردا بے زنگند
ایچ دانی آشنما کردن، گو
گفت کلی عمرت اے نخوی فنا
مخمی باید نہ نخو نجیب بدان
آب دریا مردہ را بر نہند
چون مردی تو ز او صاف بشر

رو کشتیان نمود آن خود پرست
گفت نیم عمر تو شد برفنا
یک اندم گشت خاموش از جوت
گفت کشتیان بدان نخوی بلند
گفت نے از من تو ستاجی مجو
زانکہ کشتی غرق در گردابہاست
گر تو خمی بے خطر در آب ران
دربود زندہ ز دریا کے رہد
بجرا سرات نہد برفرق سر

۱۵

کبودی نون قزوینی و نیاوردن تاب نہم سون

۷۶

بن حکایت بشنو از صاحب بیان
 بر تن و دست و کتھن، بید رنگ
 بر چنان صورت، پیا پیے بیکرند
 سوئے دلا کے بند قزو نییے
 گفت، چه صورت زخم اے پہلوان
 طالع شیر است، نقش شیر زن
 گفت، بر چه مضمت صورت زخم
 تا شود پشتم قوی در رزم و بزم
 چونکہ او سوزن فرو بردن گرفت
 پہلوان در نالہ آئد کالے سنی
 گفت، آخر شیر فرمودی مرا
 گفت، از دُم گاہ آغاز یدہ ام
 از دُم و دُم گاہ شیرم، دم گرفت
 شیر بے دم باش، گو اے شیر ساز
 جانب دیگر گرفت آن شخص زخم
 بانگ زد او کاین چه اندام است از
 گفت، تا گوشش نباشد اے ہام
 جانب دیگر خلش آغاز کرد
 کاین سوم جانب چه اندام است نیز
 گفت، گو آشکم نباشد شیر را
 در دامن زد و گفت، کم زن زخمها
 در طریق و عادت تن و بیان
 میزند از صورت شیر و پلنگ
 از سر سوزن کہو دیہا زنند
 کہ کہو دم زن سستان شیرینی
 گفت، بر زن صورت شیر ثریان
 جہد کن، رنگ کہو دی سیر زن
 گفت، بر شاہ نگم زن آن رقم
 با چنین شیر ثریان در عزم و جزم
 در دامن در شاہ نگم سکن گرفت
 مرا کشتی چه صورت میزنی
 گفت، از چه عضو کردی ابتدا
 گفت، دم بگذارد اے دودیدم
 دُگہ او دگہم محکم گرفت
 کہ دلم سستی گرفت از زخم کاہ
 بیجا با بے مواساتے و رحم
 گفت، او گوشش است این اے نیکو
 گوشش را بگذار و کوتہ کن کلام
 باز قزوینی فغانے ساز کرد
 گفت، نیست آشکم شیر اے عزیز
 تا نباشد در دامن بے مہتا
 شکمے چه شیر را بہ خبر

خیر و شاد و ناک و بس حیران ماند
تا بدیر نگشت در دندان بساند
بر زمین از سوزن آندم استاد
گفت، در عالم کس را این نقاد
شیر بے دم و سر و شکم کہ دید
ایچنین شیرے خدا ہم ناسد
چون نداری طاقت سوزن و من
از چنن شیر تریان پس مزن
اسے برادر صبر کن بر در تیش
تا رہی از نیش نفس گسر کیش
کان گرد ہے کہ رہیدند از وجود
چرخ و سر و ماہ شان آرد بحد
ہر کہ مرد اندرتن او نفس گبر
مرور انسان بر دوز شید بر
چیت تعلیم خدا افراشتن
خوشتن را خوار و خاکے داشتن
چیت توحید خدا آموختن
خوشتن را پیش و حسد نختن
گر اینچوہای کہ نفس و زی چہ روز
ہستے، همچون شب خود را بسوز

رفت شیر و گرگ و روباہ برائے شکار و تہاں شیر و گرگ و روباہ

شیر و گرگ و روباہ، بہر شکار
رفتہ بودند از طلب در کوہ سار
کان سہ با ہم اندران صحرائے زرف
صید ما گیرند، بسیار و شگرت
تا بہ پشت ہمدگر، از صید ما
سخت بر بندند بار و قید ما
گرچہ ز ایشان شیر نرزانگ بود
لیک کرد اکر ام و ہمراہی نمود
ایچنین شہ را ز شکر زحمت ہست
لیک ہمراہ شد، جماعت حجت ہست
چونکہ رفتند آن جماعت سوئے کوہ
در رکاب شیر با فرو شکوہ
گاؤ کوہئے و بز و خرگوش زفت
یافتند و کار ایشان پیش رفت

ہر کہ باشد در پئے شیر حراب کم نیاید روز و شب اورا کباب
 چون زکے در بیشہ آورند شان کشتہ و مجروح و اندر خون کشان
 گرگ و روبہ را طمع بود اندران کہ رود قمت بعد از خیر ان
 عکس طمع ہر دو شان بر شیر زد خیر دانت آن طمع ہار ہند
 خیر چون دانت آن سواس شان و انگفت و داشت آن دم پاشان
 لیک با خود گفت بنمایم سزا من شمارا انے خسیان گدا
 مر شمارا بس نیامد رائے من ظن تمان نیت در عطائے من
 اے وجود رائے تان از رائے من از عطائے جہان آرائے من
 گفت شیر اے گرگ این بخش کن معدلت را نو کن اے گرگ بہن
 نامب من باش در قسمتگری تا پیدا آید کہ تو چہ گوہری
 گفت اے شہ کا و وحشی بخشیت آن بزرگ تو بزرگ و زفت و چیت
 بز مرا کہ بزمیانہ است و وسط رو بہاخر گوش بستان بے غلط
 شیر گفت اے گرگ چون گفتمی بگو چونکہ من باشم تو گوی ماد تو
 گرگ خود چہ سگ بود کو خوش دید پیش چون من شیر بے مثل ندید
 گفت پیش آ اے خرے کو خود خرید پیشش آمد چہ زدا و ارید
 چون ندیش مغز و تدبیر کشید در یاست پستش از سر کشید
 گفت چون دیدمت از خود نبرد اینچنین جان را بسبب زار مرد
 چون بودی فانی اندر پیش من فسخ آمد مرا ترا گردن و دن
 گرگ را بکشد سر آن سرفراز تا نماند دوسرے و مستیاز
 بعد از ان رو شیر بار و باہ کرد گفت اینرا بخش کن از بہر خورد
 سجدہ کرد و گفت کاین گاہین چاشت خوردت باشد اے شاہین

دین بزاز ہر میانہ روز را
 تخیلے باشد غم فروز را
 و ان در غم گشت شبِ شام ہم
 شجرہ، اے شاو بالطف حکم
 گفت، اے روبہ تو عدل فروختی
 انجین قسمت، ز کہ آموختی
 ز کجا آموختی این، اے زرگ
 گفت چون در عشق با گشتی گرو
 رہبنا چون جلگی مارا شدی
 ماتر و جملہ اشکاران ترا
 چون رفتی عبرت از گرگ دنی
 رو بہ آدم بر زبان صد شکر راند
 از مرا دل غلبہ مودے کہ تو
 بس سپاس اورا کہ مارا در جهان
 تا شنیدم این سیاستہائے حق
 تا کہ ما از حال آن گرگان پیش
 امت مرحومہ ترین روخوانان
 استخوان و پشم گرگان عیان
 عاقل از سر بہدین مہتی و باد
 چون شنید انجام فرعونان و عاد
 کر د پیدا از پسِ شیشیان
 بر تروں با ضیہ اندر سبق
 بچو رو بہ پاس خود داریم پیش
 آن رسول حق و صادق در بیان
 بگریہ و پند گیرید اے ہمان
 چون شنید انجام فرعونان و عاد

ور نہ نہید دیگران از حال او

عبرتے گیرند از جنلال او

کو فتن شخصے در یار و گشتن کہ منم

برکہ در اومن و مایسزند

رد بابت او و بر لایسزند

گفت یارشش کیتی اے معتمد	آن یکے آمد در یارے بزد
بر چنین خواہے مقام خام نیت	گفت من گشتن برو ہنگام نیت
کے پزد کہ وار ماند از نفاق	خام راجہ آتش ہجر و فساق
سوختن باید ترا در نارِ تفت	چون توئے تو بہوز از تو زفت
در فراق دوست سوزید از شر	رفت آن مسکین و سالے در سفر
باز گرد خانہ آن یار گشت	پختہ گشت آن سوختہ پس باز گشت
تا نہ بچد بے ادب لفظے ز لب	حلقہ زد بر در بصد ترس و ادب
گفت بر در ہم توئی اے وستان	بانگ زد یارشش کہ بر در کیت ہان
نیت گنجائے دامن در یک سرا	گفت اکنون چون منی اے من درا
ہم منی خریزند آسجبا ہم توئی	چون یکے باشد ہمہ بود دوئی

آمدن آشنائے بدیدن یوسف و ارغوان طلب کردن یوسف از زو

یوسف صدیق را شد میہان	آمد از آفاق یارے ہریان
برو سادہ آشنائی متکی	کا شنا بودند وقت کو دکی

یاد دادش جبرِ اخوان و حد
گفت آن زنجیر بود و ما سد
عابر نبود شیر را از سلسلہ
مانداریم از قضاے حق گلہ
شیر را برگردن ز زنجیر بود
بر ہمہ زنجیر داران میسر بود
گفت چون بودی تو در زمان چاہ
گفت ہمچون در محاق و کاست ماہ
بعد قصہ گفتش گفت اے فلان
بر دم یاران ہمیدست آمدن
گفت یوسف بن بیا و رارمغان
گفت من چند ارمغان جستم ترا
جہہ را جانب کان چون برم
زیر دامن سوئے کرمان آورم
نیت تنھے کا ندرین انبانیت
فانی آن دیدم کہ من آئینہ
تا بہ بینی روئے خوب خود دران
آئینہ آورد دست اے روشنی
آئینہ بیرون کشید ادا ز بسل
آئینہ ہستی چہ باشد نیستی
ہستی اندر نیستی بتوان نمود
آئینہ صافے نام خود گر نہ است

نیتی و نقص ہر جائے کہ خواست

آئینہ خوبے جملہ ہستہاست

مرتد شدن کاتبِ وحی

پیش از عثمانؓ کے نسخ بود کو بنج وحی جدے می نمود
 چون نبی از وحی فرمودے سبق او ہان را داوا نوشتے بر ورق
 پر تو آن وحی بروے تہفتے او درون خویش حکمت یافتے
 عین آن حکمت فرمودے بول زین قدر گمراہ شد آن بول
 کاخچہ میگوید رسولِ ستیر مرا بہت آن حقیقت در ضمیر
 پر تو اندیشہ اش زد بر رسول قہر حق آورد بر جانِش نزول
 پر تو آن ناگہش بدل بتافت در درون خویش تن حرنے نیافت
 ہم زنتاخی بر آئد ہم زین شد عددے مصطفیٰ از روے کین
 مصطفیٰ فرمود کاے گہر عنود چون سیہ گشتی اگر نور از تو بود
 گر تو یسبوع الہی بودہ انجین آب سیہ نکشودہ
 اندرون می سوختش ہم زین سبب تو بہ کردن می نیار شائے عجب
 تا کہ ناموشش بہ پیش این و آن نشکند بہ رست از تو بہ دہان
 آہ میگرد و بنودش آہ سود چون در آمد تیغ سر را در بود
 کہ دحق ناموس را صد من حدید اے بسا بستہ بہ بند نا پدید
 کبر و کفر آنان بہ بند در راہ را کو نیار در کد ظاہر آہ را
 اے بسا کفار را سوداے دین بند شان ناموس و کبر و آن دین
 بند پنہان لیک از آہن بتر بند آہن را کسند پارہ تیر
 بند آہن را توان کردن جدا بند غیبی را نہ اند کس دوا

اعتماد باروت و ماروت بر عصمت خویش

بمعم با عور را خلق جہ سان
 سغبہ شد مانند سیئے عظمیٰ زمان
 سجدہ نادر و ندکس را دون او
 صحت رنجور بود افسون او
 پنجہ زو با موسیٰ از کبشہ کمال
 آنچنان شد کہ شیندستی تو حال

ہمچو ماروت چو ماروت شہیر
 اعتمادے ہوشان بر قدس خویش
 گرچہ او با شیر صد چارہ کند
 چون گناہ و فسق خلتان جان
 دست خانیہ دگر گندے غنیم
 گفت حق شان گر شمار و شگریہ
 شکر گوئی دای سپاہ و چاکران
 گرازان معنی ہم من بر شما
 عصمتے کہ مر شمارا در تن است
 آن زمن ببینید نزد خود بین مہین
 ہر دو گفتند اے خدا فرمان تر بہت
 این ہمہ گفتند دل شان می طلبید

از بطر خوردند نہر آلود تیسر
 چیت بر شیر اعتماد گاویش
 شاخ شانش شیر ز پارہ کند
 میدے روشن بایشان آن زمان
 لیک عیب خود ندیدند بے چشم
 در سید کاران مفصل منگریہ
 رستہ اید از شہوت و از چاکہ ان
 مر شمارا پیشن پذیرد سما
 آن ز عکس عصمت و خط من است
 تا نچہ بد بر شما دیو لین
 بے امان تو امانے خود کجاست
 بد کجا آید ز انعم العبد

پس ہی گفتہ کائے ارکانیان
 بیخرا از پاسکے روحانیان
 بارین گردون تنہا می تنیم
 برزین آئیم و شادروان ز نیم
 ہر دو شان گفتند اراک نیت
 کہ سرشت باز آب و خاک نیت
 عدل و زیم و عبادت آوریم
 باز ہر شب سوئے گردون بر پریم
 تا شویم اعجاز و دور زمان
 تا ہمیں اندر زمین امن و امان
 ست بودند و رہیدہ از کمند
 بائے و ہوائے عاشقانہ میزدند
 یک کین و امتحان در راہ بود
 صرصرش چون کاہ کہ را می ربود
 امتحان میکرد شان زید زبر
 کے بود سرست را زینہا خبر
 پس دستہا بگفتند اے درخ
 بر زمین باران بدادے چو میخ
 گتریدے در ان بیداد جا
 عدل و انصاف و عبادات و وفا
 پیش پائیت و ام نامیدہ است
 این بگفتند و قضا می گفت بایت
 بستہ بود اندر حجاب جوش شان
 این قضا میگفت لیکن گوش شان
 جز گمراہا کہ از خود رستہ اند
 چشمہا و گوشہا را بستہ اند
 جز عنایت کہ شاید چشم را
 جزمحبت کہ نشاند خشم را
 جہد بے توفیق جان کنن بود
 زار زنی کم گرچہ صد خرمن بود

۲۰۶
(دقراول)

۲۰۷

عیاد کردن کہے ہمایہ اوجاہا و ادن از قیاس

لحن مرغان را اگر وصف شوی
 بر ضمیر مرغ کے واقف شوی

گو یا موزی صغیر پر سبیل

تو چہ دانی کو چہ گوید با گلے

وہ دانی ہر شد آن ہم انگلیں

جون ز لب جناب نماں گران

آن ز سرے را گفت افزون مایہ
گفت با خود کہ با گوشش گران
خاصہ رنجور ضعیف آواز شد
چون بہ نیم کان لبش جنبان شود
ہر گویم چونی اے محنت کشم
من گویم شکر چہ خوردی ابا
من گویم صبح نوشتہ باد آن
من گویم بس مبارک پاست او
پائے او را از مودستیم ما
این جوابات قیاسی راست کرد
گوئیا رنجور را خاطر زکر
کر آمد پیش رنجور نوشت
گفت چونی گفت مردم گفت شکر
کاین چہ شکر است این عدوئے مایہ است
بعد از ان گفتش چہ خوردی گفت زہر
بعد از ان گفت از طبیبان کیت او
گفت عزرائیل می آید برو
کہ ترا رنجور شد ہمسایہ
من چہ دریابم ز گفت آن جوان
لیک باید رفت آنجا نیست بد
من قیاسے گیم آزا از خود
او بخوابد گفت نیکم یا خوشم
او گوید شب بتے یا آتش با
از طبیبان پیش تو گوید فلان
چونکہ او آیا شود کارت نکو
ہر کجا شد می شود حاجت و
پیش آن رنجور شد آن نیکو
اندکے رنجیدہ بود اے پڑھنر
بر سر او خوشش ہی مایہ دست
شد از ان رنجور پر آزار و نگر
کہ قیاسے کرد آن کج آمدہ ست
گفت نوشتہ باد افزون گشت قبر
کو ہی آید بچارہ پیش تو
گفت پیش بس مبارک شاد تو

این زمان از نزد او آیم برت
 گفتم اورا تا که گردد غسخرت
 کر برون آمد بگفت او شادمان
 شکر که کردم مراعات این زمان
 خود گمانش از کرمی محکوم بود
 که زیان محض را پنداشت شود
 ادبره میگفت با خود از عسا
 شکر که کردم عیادت جا را را
 گفت رنجور این عدو جان است
 مانند نستیم کو کان جفاست
 خاطر رنجور گویان صد سقط
 تا که پیغامش کند از هر منط
 این قیاس خویش را روت ترک کن
 کز قیاست نشود ریش کهن
 گوشش حق تو بحرف اردر خوربت
 دان که گوشش عیب گیر تو کراست
 اقل آنکس کاین قیاس کہا نمود
 پیش او از خدا، ابلیس بود

مقابله چینیان و رومیان در صنعت تقاشی

چینیان گفتند ما تقاشش تر
 رومیان گفتند ما را کز و فر
 گفت سلطان امتحان خواهم دین
 کز شما خود کیست در دعوی بین
 چینیان گفتند ما خدمت کنیم
 رومیان گفتند در حکمت تنیم
 اهل چین در روم در بحث آمدند
 رومیان در علم واقف تر بدند
 چینیان گفتند یک خانه با
 خاص بسیارید و یک آن شما
 بود دو خانه مقابل در بد
 زان یکی چینی ستد رومی دگر
 چینیان صد رنگ از شمع خواستند
 پس خزانہ باز کرد آن ارجمند
 هر صباح از خرینہ زنگها
 چینیان را راتبه بود و عطا

رومیان گفتند نے نقشہ نہ رنگ
درخورد آید کار را جز دفع رنگ
در فرد بستند و صیقل میزدند
بچو گردون، سادہ و صافی شدند
چینیان چون از عمل فارغ شدند
از پئے شادی و ہلہا میسزدند
شہ در آمد دید آغا نقشہا
خی رہو د آن عقل را و فہم را
بعد از ان آمد بسوئے رومیان
پردہ را بالا کشیدند از میان
عکس آن تصویر و آن کردار را
زد بران صافی شدہ دیوار را
ہر چہ آغا بود آئینہ بام نمود
دیدہ را از دیدہ خانہ بھی نہ بود
رومیان آن صوفیان اندازے پر
بے ذکر اب کتاب و بے ہنر
لیک صیقل کردہ اند آن سینہا
پاک ز آرزو حس و بخل و کینہا
آن صفائے آئینہ و صفائے دل است
صورت بے فتہا را قابل است
اہل صیقل رستہ اند از بوزنگ
ہر دے بستند خوبی بیدنگ
نقش و قلم را بگذاشتند
رایت ہمین یقین افراشتند
رفت فکر و روشنائی یافتند
بحر و بر آ آشنای یافتند

سوال کردن پیغمبر از زید کہ چونی جواب د

گفت پیغمبر صبا حے زید را
کیف صحبت اے رفیق با صفا
گفت بعد اموئنا باز او ش گفت
کونشان از باغ ایمان گر شکفت
گفت تشنہ بودہ ام من روز ما
شب نخلت تم و عشق و سود ما
ما ز روز و شب گذر کردم چنان
کہ ز اسپر بگذرد نوک سنان

کہ از آن سور و زو شب جلا کمیت
ہست ازل را و ابد را اتحاد
گفت ازین رہ کورہ آوردی بیار
گفت خلعان چون ہمیند آسمان
ہشت جنت ہفت دوزخ پیش من
یک بیک دمی شناسم خلق را
کہ ہشتی کیت و بیگانہ کیت
جلہ را چون دوزخ رستاخیز من
ہین گویم یا نسہ و بندم نفس
یا رسول اللہ گویم سر حشر
ہل مرا تا پردہ را بر درم
تا کسوف آید از من خورشید را
و انما یم را ز رستاخیز را
دستہا بریدہ، اصحاب شمال
و کشایم ہفت سوراخ نفاق
و انما یم من پلاس اشقیا
ہمچنین میگفت سرست و خراب
گفت ہین درکش کہ اپت گرم شد
گفت پیغمبر کہ اصحابی نجوم
ہر کے را اگر بدے آن چشم و زور
کے ستارہ عاجتے اسے ذیل

صد ہزار ان سال و یک ساعت کیت
عقل را رہ نے سوائے افتقاد
در خود فہم و عقول این دیار
من بہنیم عرش را باعرشیان
ہست پیدا ہجو بت پیش من
ہمچو گندم، من ز جو در آسیا
پیش من پیدا چوار و ماہیت
فالش می بینم عیان از مرد و زن
لب گزیدش مصطفیٰ یعنی کہ بس
در جہان پیدا کنم امر و نشر
تا چو خورشیدے بتابد گوہرم
تا نمائیم نخل را و بید را
نقد را و نقد قلب آمیز را
و انما یم رنگ کفر و رنگ آل
در ضیائے ماہ بے خف و محاق
بشنو انم ہل و کو کس نبیسا
داد پیغمبر گریانش بتاب
عکس حق لایستہی زو شرم شد
رہروان را شمع و شیطان را نجوم
کہ گزشتہ ز آفتاب چرخ نور
کہ بدے بر نور خورشید و دلیل

پہچ ماہ و اختر سے حاجت ہو
کہ بود بر آفتاب حق شہود
نیرت حکمت گفتن این اسرار را
چون قیامت میرسد اظہار را
زیتر را اکنون نیابی کو گر بخت
جست از صف نعال و نعل بخت
نو کہ با ششی زید ہم خود را نیافت
ہمو اختر کہ برو خورشید تافت
نے ارد نقشے بیانی نے نشان
نے کہے یابی براہ کھکشان
شد حواس و نطق بے پایان ما
محو نور دانش سلطان ما

مہتمم کرد غلامان خواجہ لقمان اکہ میوٹے خوب خودہ است و تدبیر لقمان انکشاف حال

آئینہ توجہت بیسرن از غلات
آئینہ و میزان کجا گوید غلات
آئینہ و میزان کجا بند نفس
بہر آزار و حیاے هیچ کس

بود لقمان پیش خواجہ خویشتن
میرستا داد غلامان را بباغ
بود لقمان با غلامان چون طفیل
آن غلامان میوٹے جمع را
خواجہ را گفتند، لقمان خورد آن
چون تفحص کرد لقمان آن سبب
در میان بند گانش خوارتن
تا کہ میوہ آید شش بہر فراغ
پر مالی تیرہ صورت ہجو میل
خوش بخوردند از نیب طمع را
خواجہ بر لقمان ترش گشت دگران
در عتاب خواجہ اش کشاد لب

گفت لقمان، سید! پیش خدا
 امتحان را کار فرما، اے کیا
 امتحان کن جبکہ مارا اے کریم
 بعد ازان مارا بصحرا اے بران
 انگہان بنگر تو بد کردار را
 گشت ساقی خواجہ از آب حمیم
 بعد ازان میراندشان در دشتہا
 تے در افتادند ایشان از عنا
 چونکہ لقمان را در آمد تے ز نات
 حکمت لقمان چو تانہ این نمود
 بندہ فائن نہا شد مرتجا
 شربت گرم آب دہ بہر بلا
 سیرمان در دہ تو از آب حمیم
 تو سوار و ماہیادہ بردوان
 صنہائے کاشف اسرار را
 مرغلامان را و خوردند آن زہیم
 مید و دیدندے میان کشتہا
 آب می آورد ز ایشان میوہا
 می برآمد از درونش آب صاف
 پس چہ باشد حکمت رب الوجود

۲۵

آتش افتادن بشہرے دہرہ عمر

۹۲

آتش افتاد در دہرہ عمر
 در قتاد اندر بنا و خانہا
 نیم شہر از شعلہ آتش گرفت
 مشکمائے آب و سرکہ میزدند
 آتش از استیزہ افزودے لب
 خلق آمد جانب عمرہ شتاب
 گفت این آتش ز آیات خداست
 ہجو چوب خشک، میخورد او حجر
 تازد اندر پڑ مرغ و لانہا
 آب می ترسید ازان و می گفت
 بر سر آتش کسان ہوشمند
 میرسید اورا مدد از صحر رب
 کاتش مائی منیر بیچ ز آب
 شعلہ از آتش جل غماست

آب بگذارید و نان قیمت کنید
 بخل بگذارید، اگر آل منسیه
 خلق گفتند سس که ده بکشو ده ایم
 ماسخی و اهل فتوت بوده ایم
 گفت نان بر رسم و عادت اده اید
 از برائے حق اورے کشادہ اید
 بہر فقر و بہر بوشن بہر نیاز
 نذر برائے ترس و تقویٰ و نیاز
 مال تخم است بہر سر شورہ منہ
 تیغ را در دست بہر ہزن مدہ
 اہل دین را باز دان از اہل کین
 ہنشین حق بجو باہل نشین
 ہر کسے بر قوم خود ایثار کرد
 خواہہ پسندارد کہ او خود کار کرد

خداوند ختن کافرے بر روئے علیؑ باز آمدن حضرت از قتل او

از علیؑ آسوز اخلاص عمل
 شیر حق را اودان منزہ از دغل
 در غزا بر پہلوانے دست یافت
 زود شمیرے بر آورد وثافت
 او خداوند اخت بر روئے علیؑ
 افتخار ہر نبی و ہر ولی
 او خداوند اخت بر روئے کہ ماہ
 سجدہ آرد پیش او در سجدا گاہ
 افتخار ہر ولی و ہر صفی
 کرد نام غیظ بر خود منطقی
 در زمان انداخت شمیر آن علیؑ
 کرد او اندر غزایش کاہلی
 گشت حیران آن مبارز در عمل
 از نمود عفو و رحم بے محل
 گفت بر من تیغ تیز افراشتی
 از چہ فلکندی مرا بگذاشتی
 بان چہ دیدنی بہتر از پیکار من
 تماشای تو سست در اشکار من

گفت من تیغ از پئے حق میزنم
 شیر حتم نیستم شیر هوا
 خشم بر شا بان شه و مارا غلام
 تیغ حتم گردن خشم زد است
 گفت پیغمبر بگو شش چاکرم
 کرد آگه آن رسول از دئے دوست
 او همی گوید بکش پیشین مرا
 من همی گویم چو مرگ من زقت
 گفت دشمن را همی بینم به چشم
 زانکه مرگم همچو جان خوش آمد است
 مرگ بمیرد گی بود مارا احلال
 آمد و در خاک پیشم افتاد
 باز آمد کے علی زد دم بکش
 من حلاست میکنم خودم بریز
 گفتم ار هر ذره خونی شود
 یک سراز تو نمواند برید
 یک بغیم شو شیخ تو نم
 گفت امیرالمومنین با آن جوان
 چون خد و انداختی بر دئے من
 نیم بهر حق شد و نیمنه هوا
 تو نگاریده کف مولیستی

بسته حتم نه مامور تنم
 فعل من بردین من باشد گوا
 خشم را من بسته ام زین و لگام
 خشم حق بر من چو رحمت آمده است
 کو بر دروزه ز گردن این سرم
 که بلام عاقبت بر دست اوست
 تا نیاید از من این منکر خطا
 با قضا من چون توانم حمله جت
 روز و شب بر دئے ندارم هیچ خشم
 مرگ من در بحث چنگ اندر زد است
 برگ بے برگی بود مارا انوال
 و میدم بر پائے من سر می نهاد
 تا نه بینم آن دم و وقت ترش
 تا نه بیند چشم من آن رستخیز
 خنجر اندر کف بقصد تو بود
 چون تسلیم بر تو چنین خطه کشید
 خواجبه روحم نه ملوک تنم
 که بهر گام نبوداے پهلوان
 نفس جنید و تبه شد خوئے من
 شرکت اندر کار حق نبود روا
 آن حتی کرده من نیستی

نقش حق را با هم با هر حق شکن	بر زباجه دوست، تنگ دست زن
کبر این بشنید و نور سے شادید	در دل او تا که زنا سے برید
گفت من تخم جفا میکاشتم	من ترا زو سے دگر پسنداشتم
و ترا زو سے احد خو بودم	بل زبانه هر ترا زو بودم
و تبار وصل خویشم بودم	تو سر و غ شمع کی شمع بودم
من غلام آن چیراغ شمع خو	که چراغت روشنی پذیرفت و
من غلام موج آن دریائے نور	کو چنین گوهر بر آرد در ظهور
غرض کن بر من شهادت را که من	مر ترا دیدم سراسر از من
قرب پنجه کس ز خویش و قوم او	عاشقانه سوئے دین گرد و درو
او به تیغ علم پسندین خلق را	و افسرید از تیغ چندین خلق را
تیغ علم از تیغ آهن تیز تر	بل ز صد شکر، ظفر انگیز تر

اے دیغا لقمه دو خورده شد	جوشش فکرت از ان افروده شد
سخت خاک آلود می آید سخن	آب تیره شد بر چرخ بند کن
تا نه ایش با ز صاف و خوش کند	او که تیره کرد، هم صافش کند
صبر آرد آرزو را نه شتاب	صبر کن و الله علم بالصواب

تمام شد و قراول

دفعہ دوم

مدتے این ثنوی تاخیر شد
 ملتے بایت تاخون شیر شد
 چون صبا الحق سالم بن غمان
 باز گردانید غمان آسمان
 چون ندور یا سوسے ساحل برگشت
 جنگ شمر ثنوی بساز گشت
 ثنوی که صیقل ارواح بود
 باز گشتش روز استغاث بود
 مطلع تاریخ این سودا و سود
 سالان جریست صد شخصیت دور و

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آئینہ دل چون شود صافی و پاک
نقشہا بیسنی برون از آبی خاک
ہم بینی نقش و ہم نقاش را
فرش دولت را و ہم فرش را
آئینے مو باشد از تو پیش چشم
در خیالست گوہرے باشد چویشم
یشم را آنکہ شناسی از گوہر
کز خیال خود کنی کلی عبر
یک حکایت بشنوائے گوہر شناس
تا بانی و عیان را از قیاس

۱

ہلال پنداشتن شخصے خیال اور عہد عمر

ماہ روزہ گشت در عہد عمر
بر سر کو بے دویدند آن نعر
تا ہلال روزہ را گیسند فال
آن کے گفتاے عمر اینک ہال
چون عشر بر آسمان مہ را ندید
گفت کاین مسہ از خیال تو دمید
ور نہ من بیسناترم افلاک را
چون نمی بیسنم ہال پاک را
گفت ترکن دست و برابر و بال
انگہان تو بر نگر سوئے ہال
چونکہ او ترکرد ابرو مسہ ندید
گفت اے شہ میت مہ شد تا پدید

گفت آری سوے ابرو شد کمان
چون یکے مو کتر شد از ابروئے او
سوئے تو انگند تیرے از گمان
شکل ماہ نو نمود آن سوئے او
تا بدعوے لاف دید ماہ زد
چون ہمہ اجزات کتر شد چون بود
راست کن اجزات را از راستان
هم ترا زو را ترا زد راست کرد
در کمی افتاد و عطلش دنگ شد
ہین کن رد باہ بازی خیر باش
زانکہ آن خار ان عدوے این گلند
تاز غیرت از تو یاران گلند

۲

دزدیدن مار گیرے مارے از مار گیرے دیگر

۱۰۳

گر بردالت عدوے پر نفی

بہرنے را بردہ باشد بہرنے

دزد کے از مار گیرے مار برد
وارہید آن مار گیر از زخم مار
مار گیر کش دید و پس بشناختش
در دعا میخواستے حبانم ازو
شکر حق را کان دعا مردود شد
بس دعا لاکان زیان است ہلاک
زاہلی آن را غنیمت می شمر
مار کشت آن دزد را بس زار زار
گفت از جان مار من پر داغش
کش بیابم مار بستانم ازو
من زیان پنداشتم آن سود شد
وز کم می نشود یزدان پاک

نقص است و مصلحت را داند او کان دعا را بازمی گرداند او
 و ان دعا گوینده شاکی میشود می برد ظن بد و آن به بود
 ی نداند که بلائے خویش خواست و زکرم حق آن بد و ناورد راست

۳

التماس اے عیسیٰ بزرگوار کن استخوانها

۱۰۳

گفت با عیسیٰ یکے ابد رفیق استخوانها دید در گور عمیق
 گفت روح الله آن نام سنی که بدان تو مرده زنده میکنی
 مرا آموز تا احسان کنم استخوانها را بدان با جان کنم
 گفت خامش کن که آن کار تو نیست هائیک انفاس و گفتار تو نیست
 کان نفس خواهد ز باران پاک تر و ز فرشته در روش چلاک تر
 گفت اگر من نیتم اسرار خوان هم تو بر خوان نام را بر استخوان
 گفت یهله یار باین اسرار حیت میل این ابد درین گفتار حیت
 چون غم خود نیت این بسیار را چون غم جان نیت این مردار را
 مرده خود را را کرد دست او مرده بی گانه را جوید رفو
 گفت حق او بار هم او بار جاست خاور و نمیدن جزائے کشت و است
 چونکه عیسیٰ دید کان ابد رفیق جز که استیزه نمیداند طریق
 می گیسرد پند را از ابلهی بخل می پسندارد او از گمراهی
 خواند عیسیٰ نام حق بر استخوان از برائے التماس آن جوان
 حکم یزدان از پئے آن خام مرد صورت آن استخوان را زنده کرد

از میان برجت یک شیر سیاه
 پنجه بر زد اگر نقشش را تباہ
 کلمه اش بر کند و منزش رخت زود
 بچو جزوے کا ندرو منترے نبود
 گرد را منترے بدے ز شکستش
 خود نبودے نقص الا بر تنش
 گفت عینے چون تنابش کو فنی
 گفت زازو کہ تو دو آشوفنی
 گفت عینے چون مخودی خون مرد
 گفت آن خیر اے میجا آن شکار
 گز مرا وزی بدے اندر جهان
 بود خالص از بر اے عتبار
 این سزا ئے آنکہ یاد آبیلا ف
 خود چہ کارستی مرا بامرگان
 گر بد اند قیمت آن جوئے خر
 بچو خرد رجو میسر داز گراف
 او بجا ئے پائند در جوئے سر
 او بیا بد آن چنان پیغمبرے
 میر آبے زندگانی پرورے
 چون میسر دپیش او از امر کن
 اے ایسہ آب مارا زندہ کن
 بن سگ این نفس را زندہ مخواه
 کوعد دئے جان رقت از دیر گاہ
 خاک بر سر استخوانے را کد آن
 مانع این سگ بود از صید جان

۴

پردن صوفی بہیمہ خور بخادے بانڈر بربیا

۱۰۳

صوفی میگشت در دودراق
 تاشے در خانقاہے شد قنق
 یک بہیمہ داشت در آخر بہت
 او بصدر صفہ با یاران نشست
 پس مراقب گشت با یاران خویش
 دفترے باشد حضور یار پیش
 دفتر صوفی سواد و حرف نیست
 جزدل اسپید همچون ف نیست

زاد و دانشمند آنام قلم
 حلقه آن صوفیان مستفید
 خوان بیاوردند بهر میهمان
 گفت خادم را که در آخر سر برد
 گفت لاجول اینجا فرو نگوشتن است
 گفت ترک کن آن جوش را از سخت
 گفت لاجول این چه میگوئی بها
 گفت پالانش سر و نه پیش پیش
 گفت لاجول آخر این حکمت گذار
 جمله راضی بسته اند از پیشش با
 گفت آبش ده ولیکن شیر گرم
 گفت اندر جو تو کمتر گاه کن
 گفت جایش را بروب از ننگ و شک
 گفت لاجول اے پدر لاجول کن
 گفت بستان شاه پشت خر سنجار
 گفت دُم افشار را کوته بپند
 گفت لاجول اے پدر چندین منال
 گفت بر پشتش فلن جل زد و تر
 گفت لاجول اے پدر چندین گو
 من ز تو استازم در فن خود
 لایق هر میهمان خدمت کنم

زاد صوفی چیت انوار قدم
 چونکه در وجد و طرب آخر رسید
 از بهر همیشه یاد آور دآن زمان
 راست کن بهر بهیمه گاه و جو
 از قدیم این کار با کار بن است
 کان خرک پیر است دندانه اش مست
 از من آموز ندانین تدبیر با
 دار و سئ منبل بنه بر پشت ریش
 جنس تو همسانم آمد صد هزار
 هست همان جان با و خویشش با
 گفت لاجول از تو ام بگرفت شرم
 گفت لاجول این سخن کوتاه کن
 و رب و تر بریز بروئے خاک خشک
 بار رسول اهل کستر گو سخن
 گفت لاجول اے پدر شرمه بد
 تا ز غلطیدن نیفتد او به بند
 بهر خر چندین مرواندر جوال
 زانکه شب مراست اے کان هنر
 استخوان در شیر نبود تو بگو
 میهمان آید مرا از نیک به
 من ز خدمت چون گل چون دهنم

خادم این گفت و میان بر بست چیت
 رفت و از آن خبر نکرد او هیچ یاد
 رفت خادم جانب او باش چند
 صوفی از ره مانده بود و شد دراز
 کان خرش در چنگ گرگ مانده بود
 گفت لاجول این چه مانجویاست
 باز میدید آن خرش در راهرو
 گونه گون میدید ناخوشش واقعه
 گفت چاره چیست یاران خسته اند
 باز میگفت اسے عجب آن خادمک
 من نکردم باوے الا لطف ولین
 هر حد اوت را سبب باشد سند
 باز میگفت آدم با لطف وجود
 آدمی مرا رو کرد دم را چه کرد
 گرگ را خود خاصیت بدید اینست
 باز میگفت این گمان بد خطاست
 باز گفتم خرم سوء الظن قست
 صوفی اندر دوسوے آن خر چنان
 آن خبر سکین میان خاک و سنگ
 خسته از ره جملہ شب بے علف
 خر ہمہ شب ذکر گوین کاے الہ

گفت ز قسم کاه و جو آرم نخت
 خواب خر گوشے بدان صوفی نقاد
 کرد بر اندرز صوفی رشخند
 خوابها سیدید با چشم فلز
 پار باز پشت و رانش می بود
 اسے عجب آن خادم شفق کجاست
 که بچا ہے میفتاد و گه به گو
 فاختہ میخواند او دالعتا
 رفتہ اند و جلد در با بسته اند
 نے کہ با ما گشت ہم مان و نمک
 او چرا با من کند بر عکس کین
 در نہ جنسیت و فالتقین کند
 کے بر آن ایسے جورے کرده بود
 کہ میخواند اسے اور امرگ و درد
 دین حد در خلق آخر روشن است
 برادر ایہ سنجین ظلم کجاست
 ہر کہ بد ظن نیست کے ماند درست
 کہ چنان باد جسنے دشمنان
 کڑ شدہ پالان در یدہ پالنگ
 گاہ در جان کندن و گہ در تلف
 جو مرا کردم کم از یک مشت کاه

بازمان حال میگفت، اسے شیوخ
 آنچہ تھن خودید از رخ و عذاب
 پس بہ پہلو گشت آن شب تا سحر
 تا کہ میکرد از فراق کاہ و جو
 ہمچنین در محنت و درد و سوز
 وز شدہ خادم بیامداد
 حرفہ و شانہ و وسر زخشی بزد
 خرچندہ گشت از تیزئی عیش
 چونکہ سو فی برشتہ شد روان
 ہر زمانش خلق می برداشتند
 آن یکے گشتش ہی پیچید سخت
 وان دگر، در غسل او محبت سنگ
 باز می گفتند اسے شیخ این زحمت
 گفت آن خر کہ یہ شب لاجول خورد
 چونکہ قوت خر شب لاجول بود
 چون ندارد کس غم تو ممتحن
 آدمی خوارند اغلب مردمان
 خانہ دیو است دلہائے ہمہ
 از دم دیو آنکہ اولاجول خورد
 انچو شیرے صید خود را خویش کن
 انچو خادم دان مراعات خان

رستے کہ سو غم زین خام شوخ
 مرغ خاکی بید اندر سیل آب
 آن خسہ بیچارہ از جوع البقر
 مستند از اشتیاق کاہ و جو
 تا ہا می کرد از شب تا روز
 زود پالان جت و برشتش نہاد
 کرد با خر انچہ با سگ می سزد
 کو زبان تا خسہ گوید حال خویش
 رو در افتادن گرفت آن ہر زمان
 جملہ رنجور شس ہی پنداشتند
 وان دگر، در زیر کا ش جت لغت
 وان دگر، در چشم او میدید زنگ
 وے ہمیکہ گفتے کہ شکر این خر قویت
 جز بدین شیوہ نت اند راہ برد
 شب مسج بود و روز اندر سجود
 خویش کا خویش باید سخن
 از سلام علیک شان کم جوانان
 کم پذیر از دیو مردم و مدسہ
 انچو آن خسہ در سر آید در نبرد
 ترک عشوہ اجنبہ و خویش کن
 بیکسی بہتر ز عشوہ ناکسان

کیست بیگانہ، تن خاکے، تو کن برائے دوست غما کئے تو
 آتو تن را چرب و شیرین یہی جو ہر جان را نہ بسینی فرہی

۵

حلو خریدن شیخ احمد خضرویہ جہت غریبان

۱۰۸

رحم موقوف آن خوش گریبات

چون گریستا بہر رحمت ہی خاست

تا گریہ از کے خند دچمن

تا گریہ طغی کے جوشد لب

بود شیخ دُسا و دام وار
 وہ ہزاران دام کردے ازہان
 ہم بوام او خانقاہ ہے ساختہ
 احمد خضرویہ بودے نام او
 دام اور الحق زہر جامی گدازد
 شیخ دامی ساہبا این کار کرد
 تنہا میکاشت تار و زار جبل
 چونکہ عسبر شیخ در خستہ رسید
 دام داران گرد او بنشست جمع
 دامداران گشتہ نو مید و ترش
 شیخ گفت، این بدگمانان را مگر
 از جو انفرادی کہ بود او نامدار
 خرج کردے بر فقیران جہان
 جان و مال و خائفہ در باختہ
 خدمت عشاق بودے کام او
 کہ حق بھر خلیل از ریگ آرد
 می شد میسدا ہچون پایرد
 تا بود روز اجل میل اجل
 در وجود خود نشان مرگ دید
 شیخ در خود خوش گذاران ہجو شمع
 در و دہا یا رشد باد و روش
 نیست حق را چار صد وینار زر

۱۰۹

کودکے 'حلو از بیرون با لک زد لاف حلو ابر سید دنگ زد
 شیخ اشارت کرد خادم را بسر کہ برو آن جسد حلو را بخز
 آغایان چونکہ از حلو غورند یکرمانے تلخ در من ننگند
 در زمان خادم برون آمد ز در تاخذ آن جسد حلو از آن پسر
 گفت اورا کین ہم حلو بچند گفت کودک نیم دنیا ست و اند
 گفت نے از صوفیان اغزون بخو نیم دنیا ست دہم دیگر گو
 او طبق بہاد اندر پیش شیخ تو بین اسرار سر اندیش شیخ
 کرد اشارت با غریبان کین نوال ہم تبرک خوش خرید اینہ اطال
 بہر نسرمان جنگی حلقہ زدند خوش ہمخور جسد حلو انچہ قند
 چون طبق خالی شد آن کودک ست گفت دنیا رم بدہ اسے پیر مرد
 شیخ گفت از کجا آرم دم و ام دارم میروم سوئے عدم
 کودک از غم زد طبق را بر زمین نالہ و گریہ بر آورد و حسین
 نالہ می کرد و فغان ہائے ٹائے کہ مرا بشکتہ بودے ہر دو پائے
 کاشکے من گرد گلخن گشتے ہر دہ این خانقہ نگذشتے
 از غیو کوکوک، آنجا خیسہ و شر گرد آمد گشت بر کوک حشر
 پیش شیخ آمد کہ اسے شیخ درشت تو یقین دان کہ مرا استاد گشت
 گر روم من پیش او دست تہی او مرا بکشد اجازت سید ہی
 وان غم میان ہم بانکار وجود رو بہ شیخ آوردہ کاین بازی چہ بود
 مال ما خوردی مظالم میبری از چہ بود این ظلم دیگر بر سری
 تا نماز دیگر آن کودک گریست شیخ دیدہ بت بروئے نگریت
 شیخ قازغ از جہا و از خلاف در کشیدہ روئے چون بہ در لاف

ہم شدے تو بیچ کو دکھا گچھند
 تا کہے نہ بد بگو دک، سچ چیز
 شد ساز دیگر آمد خادمے
 صاحب مالے و خانے پیش پیر
 چار صد دینار بر گوشہ طبق
 خادم آمد شیخ را اکر ام کرد
 چون طبق پوشش از طبق برداشتاد
 آہ و افغان از ہمہ بر خاست بود
 این چه برستان چہ سلطانت باز
 ماند استیم، مار اعفو کن
 ما کہ کورانیہ عصا امی ز نیم
 ما چو کران، ناشنیدہ یک خطاب
 شیخ فرمود آن ہمہ گفتار و قال
 برتر آن این بود کہ حق خواستم
 گفت این دینار اگر چہ اندک است
 تا نگریدا کو دک حلوا فروش
 اسے برادر طفل طفل چشم تست
 کام تو موقوف زارئے دل است
 گرہمیخواہی کہ شکل حل شود
 گرہمیخواہی کہ آن خلعت رسد
 بہت شیخ آن سخارا کہ دہند
 قوت پیران ازان پیش است تیز
 یک طبق بر سر ز پیش عاتے
 ہدیہ ہر ستاد کز دے بد خیر
 نیم دینار دگر اندر ورق
 وان طبق نہاد پیش شیخ فرد
 خلق دیدند آن کراست را ازو
 کاے سر شیخان و شامان این چہ بود
 اسے خداوند خداوندان را از
 بس پراگندہ کہ رفت از ماسخن
 لاجسم، قذیلہا را بشکنیم
 ہرزہ گویان از قیاس خود جواب
 من کل کردم شمار آن جدال
 لاجسم بنمود راہ را ستم
 یک موقوف غریو کو دک است
 بحر بختایش نمی آید بکوشش
 کام خود موقوف زاری دان بخت
 بے تصرع کامیابی شکل است
 خارجہ رمی بگل مبدل شود
 پس بربان طفل دیدہ جہد

۶

خاریدن و تلے شیرے را در تارکی

الله الله سینہ از بہرستان

بے طبع پیش آئی و اللہ را بخوان

گر بدانتے گدا از گنج خویش

پیش چشم او نمک مانده پیش

روستائی گاؤں در آخر بہ بست	شیر گاوش خورد و بر جایش نشست
روستائی شد در آخر سوئے گاؤں	گاؤں را بخت شب آن کنج کاؤں
دست می لیسد بر عضائے شیر	پشت و پہلو گاہ بالا گاہ زیر
گفت شیر از روشنی افزون بے	زہرہ اش ہریدئے و دل عن شد
بچنین گستاخ زان می خسار دم	کو درین شب گاؤں می پندار دم
حق ہیگوید کہ اے مغرور کوڑ	نے ز نام پارہ پارہ گشت طوڑ
از پدر و ز مادر این بشنیدہ	لا جسم غافل درین چھپدہ
گر تو بے تقلید از و واقف شوی	بے نشان بجائے چون تاف شوی

۷

فروختن صوفیان بہمیہ صوفی مسافرا

بشنو این قصہ بے تہدید را	آبدانی آفت تفت لید را
صوفئے در خانقاہ از رہ رسید	مرکب خود برد و در آخر کشید

آکېش داد و علف از دست خویش نه چو آن صوفی که گفتیم پیش
 جسم پاش کرد از سهو و غباط چون قضا آید چه سود است احتیاط
 صوفیان درویش بودند و فقیر کا و فقر، ان یکن کفر اکبیر
 اے تو اگر تو که سیری بین محمد بر کرشے آن فقیه در دمنه
 از سر تقصیر آن صوفی ره خرفروشی در گرفتند آن به
 که ضرورت هست مردارے مباح بس فسادے که ضرورت شد صلاح
 همدان دم آن خسرک بغرقتند لوت آوردند و شمع افروختند
 ولولہ افتاد اندر خانقہ کامشان لوت و سلع است دولہ
 چند ازین صبر و ازین سه روزہ چند چند ازین زبیل و این دریوزہ چند
 ماہم از خلقیم جان داریم ما دولت امشب میہسمان داریم ما
 تخم باطل را از ان میکاشتند کاکہ آن جان نیت جان پنداشتند
 وان مسافر نیز از راه دراز خستہ بود و دید آن قبیل و ناز
 صوفیانش یک یک بنواختند ز رخد متهاش خوشی باختند
 آن یکے پایش ہی مایید و دست وان یکے پریدش از جائے نشست
 وان یکے افتاد گرد از رخت او وان یکے بوسید دستش را و رو
 گفت چون میدید میلان شان بجے گر طرب امشب نخواہم کرد کے
 لوت خوردند و سماع آغاز کرد خانقہ تا سقف شد پر دود و گرد
 دود مطبخ گرد آن پاکو نستن ز اشتیاق و وجد جان آشفتن
 گاہ دست افشان قدم میکوفتند کہ بسجده ضغفہ رامی رفوتند
 چون سماع آمد ز اول تا کران مطرب آغازید یک ضربہ کران
 خربفت و خسر برفت آغاز کرد زین حرارت جسمہ را انباز کرد

زین جسد اره پاسے کو بان تاسحر
 از درہ تعلیقہ آن صوفی ہمین
 کف زمان خرفت و خرفت اسے پسر
 خرب فرستہ آغاز کرد اندر حنین
 روز گشت و جہل گفتند الوداع
 گرد از رخت آن مسافر می نشانند
 تا بخس بر بند دآن ہمراہ جو
 رفت در آخر خرف خود را نیافت
 زانکہ آب او دوش کمتر خورده است
 گفت خادم آید گفت صوفی خرقہ کجاست
 گفت خرقہ من تو بسپردہ ام
 بحث با توجیہ کن حجت میار
 از تو خواہم آن چہ من بادم تو
 گفت پیغمبر کہ دست انچہ برد
 ورنہ از سر کشی راضی باین
 گفت من مغلوب بودم صوفیان
 تو جگر بندے میان گر بگان
 در میان صمد گرسنہ گردہ
 گفت گیرم کہ تو ظلمًا بستند
 تو نیائی و نگوئی مرا
 تا خسہ از ہر کہ برد من و اخرم
 صد تدارک بود چون حاضر بند
 من کرا گیرم کرا قاضی برم
 کف زمان خرفت و خرفت اسے پسر
 خرب فرستہ آغاز کرد اندر حنین
 روز گشت و جہل گفتند الوداع
 گرد از رخت آن مسافر می نشانند
 تا بخس بر بند دآن ہمراہ جو
 رفت در آخر خرف خود را نیافت
 زانکہ آب او دوش کمتر خورده است
 گفت خادم آید گفت صوفی خرقہ کجاست
 گفت خرقہ من تو بسپردہ ام
 بحث با توجیہ کن حجت میار
 از تو خواہم آن چہ من بادم تو
 گفت پیغمبر کہ دست انچہ برد
 ورنہ از سر کشی راضی باین
 گفت من مغلوب بودم صوفیان
 تو جگر بندے میان گر بگان
 در میان صمد گرسنہ گردہ
 گفت گیرم کہ تو ظلمًا بستند
 تو نیائی و نگوئی مرا
 تا خسہ از ہر کہ برد من و اخرم
 صد تدارک بود چون حاضر بند
 من کرا گیرم کرا قاضی برم
 کف زمان خرفت و خرفت اسے پسر
 خرب فرستہ آغاز کرد اندر حنین
 روز گشت و جہل گفتند الوداع
 گرد از رخت آن مسافر می نشانند
 تا بخس بر بند دآن ہمراہ جو
 رفت در آخر خرف خود را نیافت
 زانکہ آب او دوش کمتر خورده است
 گفت خادم آید گفت صوفی خرقہ کجاست
 گفت خرقہ من تو بسپردہ ام
 بحث با توجیہ کن حجت میار
 از تو خواہم آن چہ من بادم تو
 گفت پیغمبر کہ دست انچہ برد
 ورنہ از سر کشی راضی باین
 گفت من مغلوب بودم صوفیان
 تو جگر بندے میان گر بگان
 در میان صمد گرسنہ گردہ
 گفت گیرم کہ تو ظلمًا بستند
 تو نیائی و نگوئی مرا
 تا خسہ از ہر کہ برد من و اخرم
 صد تدارک بود چون حاضر بند
 من کرا گیرم کرا قاضی برم

چون نیائی و نگویی، اے عزیز
گفت، واللہ آدم من بارما
تو ہی گفتی کہ خرفت، اے پسر
باز می گشتم کہ او خود واقف است
گفت، آزا جملہ میگفتند خوش
مرا تقلید شان بر باد داد
خاصہ تقلید چنین بجا صلاں
عکس ذوق آن جماعت میزدے
عکس چندان باید از یاران خوش
عکس کا دل زد تو آن تقلید دان
تا نشد تحقیق از یاران مبر
صاف خواہی چشم عقل و سمع را

پیش آمد پنجین ظلم میب
تا ترا واقف کنم زین کارما
از ہمہ گویندگان با ذوق تر
نہیں قضا رضیت مردم عارف است
مرا، ہم ذوق آمد گفتش
کہ دو صد لعنت برین تقلید باد
کا برو را رنجیتند از بہ بنان
دین دلم از عکس ذوقین میشدے
کہ شوی از جبر بے عکس آکبش
چو پایے شد شود تحقیق آن
از صدف گسل، نگشتہ قطرہ در
بر دران تو پردا مائے طمع را

زندانی مفلس و اعلان افلاس او

ہر کہ از دیدار برخوردار شد
این جہان در چشم او مردار شد
لیکن صوفی زستی دور بود
لا جسم در حرم او شب کور بود
صد حکایت بشنود مہوش حرم
در نیاید نکستہ در گوش حرم

بود شخصے بفلے بے خان ومان
 لقمہ زندانیان خوردے گراف
 زہر و نے کس را کہ لقمہ نان خورد
 باو کیل قافے ادر اک مند
 کہ سلام باقتاضی بکنون
 کا ندین زندان بساند او ستر
 مرد زندانی نیاید لقمہ
 در زمان پیش آید آن روز خ گلو
 چون کس حاضر شود بر هر طعام
 پیش او بیچ است لوت شصت کس
 زین چنین قحط سالہ داد داد
 گو ز زندان تار و دین گاؤ میش
 اسے ز تو خوش ہم ذکر و ہم ناٹ
 سوئے قاضی شد کیل بانک
 خواند اورا قاضی از زندان یہ پیش
 گشت ثابت پیش قاضی آن ہمہ
 گفت قاضی خیر زین زندان برد
 گفت خان ومان من احسان تست
 گرز زندانم براتی تو برد
 گفت قاضی معسلی را و اما
 گفت ایشان متہم باشند چون
 ماندہ در زندان و بند بے امان
 بر دل خلق از طمع چون کوہ قاف
 زانک آن لقمہ زبا چاہک برد
 اہل زندان در شکایت آمدند
 بازگو آزار ما زین مرد دون
 یا وہ تازو طبل خواہست و مضر
 و بصحت کشتاید طعمہ
 جتیش اینکہ خدا گفتمہ کلا
 از وقاحت بے صلا و بے سلام
 کر کنند خود را اگر گویش بس
 قتل مولانا ابد پایندہ باد
 یا وظیفہ کن از وقفہ لقمہ ایش
 داد کن استغاث استغاث
 گفت با قاضی شکایت یک بیک
 پس تفحص کرد از اعیان خویش
 کہ نمودند از شکایت آن رومہ
 سوئے خان مردہ ریگ خویش شو
 ہجو کافر جنم زندان تست
 خود ہمیں مرن ز درد ویشی و کہ
 گفت اینک اہل زندانت گوا
 میگرزند از تو میگریند خون

دز تو میخواستند تا ہم در بند
 جسد اہل محکمہ گفتند
 ہر کرا پر سید قاضی حال او
 گفت قاضی کس گردانید فاش
 کو بگو اور امنادیا کہنند
 بیچکس نیہ بنفہ شد بدو
 ہر کہ دعوی آردش اینجا من
 پیش من افلاس او ثابت شدست
 حاضر آوردند چون فتنہ فروخت
 گرد بیچارہ بے فسیاد کرد
 استرش بردند از ہنگام چاشت
 بر شتہ بنشت آن تھلگران
 سو سو و کو بگو می تاختند
 پیش ہر حمام و ہر بازار گ
 وہ منادی گر بلند آوازیان
 جملگان آواز ہا برداشتہ
 بیوائے بدادائے بیوفا
 مفلس است این و ندارد بیچ چیز
 ظاہر و باطن ندارد حبہ
 بان دمان با دحر یعنی کم کمیند
 در حکم آرید این پڑ مردہ را
 زین عرض باطل گواہی میدہند
 ہم براد بار و بر افلاکش گوا
 گفت مولادت ازین مفلس بشو
 گرد شہر این مفلس است و بس تلاش
 طبل افلاکش عیان ہر جائید
 قرض نہ بد، سیچکس اور اتسو
 ایچ زندانش نخواہم کردن
 نقد و کالائتش چیزے بدست
 اشتر کردے کہ ہیزم میفر وخت
 ہم موکل را بدانگے شاد کرد
 تائب و افغان او سوے نہاشت
 صاحب اشتر پئے اشتر و ان
 تا ہمہ شہر شعیان بشناختند
 کردہ مردم جسد در شکاش نگ
 ترک و کرد و در میان و تازیان
 کاین ہمہ تخم جفا کا کاشتہ
 نان رہائیے، ز گدائے بجایا
 قرض نہ بد کس مرا و رایک پیشز
 مغلے، قلبے، دغائے، دہ
 چونکہ ادا آید، گرہ محکم زیند
 من نخواہم کرد زندان، مردہ را

خوش تہیبت و گلوش بس فراخ
باشعار خود شمار شاخ شاخ
گرچہ شد ہر کر آن جامہ را
عار یہ است آن تا فرید عامہ را
چون شبانگہ از شتر آمد بزیر
کرد گفتش منظم و درست و دیر
پشتی اشترم را از یکاہ
جور ما کردم، کم از حراج کاہ
گفت اما اکنون چہ میگرددیم پس
ہوش تو کو، نیت اندر خانہ کس
قبل انلاسم پسر خ سابع
پس طع کر میکند گوشش اے غلام
رفت تو نشیدہ این واقعہ
گوش تو پر بودہ است از طع خام
تا کلوخ و نگ بشنید این بیان
ما شب گفتند و در صاحب شتر
مغلست و مغلست، این قلیبان
بر نزد کو از طمع پڑ بود پڑ

۹

کشتن شخصے مادر را تہمت

مغلست اندر خانہ تن نازنین

بر در کس دست میخاید نہیں

آن یکے از خشم مادر را بکشت
ہم بزخم خنجر ہم زخم مشت
آن یکے گفتش کہ از بد گوہری
یاد ناوردی تو حق مادری
ہے تو مادر را چہرہ اکتی، گو
او چہ کرد آخر بتو اے زشت خو
ہیچکس کشت است مادر اے عنود
می نگوی کو چہ کرد آخر چہ بود
گفت کارے کرد، کان عابدیت
مہم شد با یکے، زن کشتش
کشتش کان خاک ستار دیت
عزق خون در خاک، گور غشتش

۹۴
گفت آنکس را بخش اسے محترم
گفت پس ہر روز مردے را کشم
نامے او برم بہ است از نائے خلق
نفس ت آن مادر بد خاصیت
پس بکتس اور اکہ بہ آن نئی
از دئے این دنیاے خوش تر تنگ
نفس کشی باز رستی زاعت نذر

یوقیت قصص
دفر دم

۹

آتحان بادشاہے دو غلامان نو خرید را

۱۱۸

بادشاہے دو غلام از ان خرید
یا نقش زیرک دل و شیرین اب
آدمی مخفیست در زیر زبان
آن غلامک را چو دید اہل ذکا
چون بیا مد آن دوم دہ شیش شاہ
گرچہ شہ ناخوش شد از دیدار او
گفت باین شکل دین گندہ دمان
تا علاج این دمان تو کنیم
آن ذکی را پس فرستاد او بکار
دین دگر را گفت تو چہ زیرکی
آن نہ کہ خواجہ تاش تو نمود

باسیکے زان دوسخن گفت و شنید
از لب شکر چہ زاید شکر آب
این زبان پر دہ است برد گاہ جان
آن دگر را کرد اشارت کہ بپا
بود او گندہ دمان دندان سیاہ
جستجوئے کرد ہم از کار او
دور بنشین یک زین سو ترمان
تو مریض و ما طبیب پر نسیم
سوئے حمائے کہ رو خود را بخار
صد غلامی در حقیقت نیکی
از تو مارا سرد میکرد آن حدود

۱۱۹

گفت او دزد و کز نهت و کز نشین
 گفت پیوسته بده است او راست گو
 راست گوی در نهادش خلقیت
 کرد نگویم آن نکو اندیش را
 باشد او در من بپسند عیبها
 گفت تو هم عیب او گو سو بهو
 تا بدانم که تو غشخوار منی
 گفت اے شه من گویم عیبهاش
 عیب او هر دو فاد مردی
 کمترین عیبش جو انردی و داد
 عیب دیگر آنکه خود بین نیست او
 عیب گوی عیب جوی خود بدست
 گفت شه جلدی کن در میج یا
 زانکه من در امتحان آرم و را
 گفت نه والله باشد عظیم
 که صفات خواجه تاش و یازین
 آنچه می دانم ز وصف آن ندیم
 شاه گفت اکنون ازان خود بگو
 تو چه داری چه حاصل کرده
 روز مرگ این جت تو باطل شود
 در محکب چشم را خاک آگند

چیز و نامرد و چنان است چنین
 راست تر من کس ندیدستم اندو
 هر چه گوید من نگویم تهمت
 متهم دارم وجود خویش را
 من نه بیستم در وجود خود شها
 آن چنان که گفت او از عیب تو
 که خدا اے ملک و کار منی
 گرچه هست او مرا خوش خواجه تاش
 عیب او صدق و صفا و همدی
 آن جو انردی که جان را هم بداد
 هست او در هستی خود عیب جو
 با هم نیکو و با خود بد بدست
 میج خود در ضمن میج او میار
 شرمساری آیدت در ماجرا
 مالک الملک بر من در حیم
 هست صد چند آنکه این گفتارین
 باورت ناید چه گویم اے کریم
 چند گوی آن این و آن او
 از تنگ در پاچه در آورده
 نو چنان داری که یار دل شود
 هستت آنچه گور را روشن کند

نقل نتوان کرد، امر عرض را
 تہ تبدل گشت جو ہر زین عرض
 گفت: شاہا بے قنوط عقل نیست
 بادشاہا 'ج' کہ یاس بندہ نیست
 گر بودے مر عرض را فتل و حشر
 گفت: 'شاہنشہ چنین گیر' المراد
 گفت: 'مخفی داشت است آزاخرد
 زانکہ گر پیدا شدے اشکال فکر
 گفت: 'شہ پوش شہید حق پاداش بد
 گرداے انگنم من یکت امیر
 تو نشانے دہ کہ من داغم تمام
 گفت: پس از گفت من مقصود چیست
 گفت: 'حکمت در اظہار جہان
 شاہ با او در سخن اینجا رسید
 گر بدید آن شاہ جو یا دور نیست
 چون زگرمایہ بیامد آن غلام
 گفت: 'صحّا لک غیم دایم'
 پس سوئے کارے فرستاد آن دگر
 پیش بنشانیش بعد لطف و کرم
 ماہر دئی 'ج' دموئی مشکبو
 اسے دریناگر بودے در توان

۱۲۲

لیک از جو ہر بند امر عرض را
 چون ز پرسیزے کہ زائل شد مرض
 گر تو نسزدائی عرض را نقل نیست
 ہر عرض کانفت باز آئیدہ نیست
 فعل بودے باطل و اقوال قشر
 این عرضہائے تو یک جو ہر زارد
 تا بود غیب این جہان نیک و بد
 کافر و مومن نگفتے غیب ذکر
 لیک از عامہ نہ از خاصان خود
 از امیران خفیہ دارم ز وزیر
 ماہ را بر من نمی پوشد غلام
 چون تو میدانی کہ انچہ بود چیست
 آنکہ دانستہ بروں آید عیان
 تا بدید ازوے نشانے یا ندید
 لیک ما را ذکر آن دستور نیست
 سوئے خویشش خواند آن شاہ و ہمام
 بس لطیف و ظریف و خوب رو
 تا ازین دیگر شود او باخبر
 بعد از ان گفت: 'اسے چو ماہ اندر ظلم
 نیکوئی، نیکوئی، نیکوئی، نیکوئی
 کہ ہمہ گوید برائے تو، فلان

شاد گشتے ہر کہ رویت دیدہ دیدنت ملک چہان ارزیدہ
گفت از منے زان گوئے باشاہ کر برائے من گفت آن دین تباہ
گفت اول وصف دورویت کرد کاشکار تو دوائی خنیہ درد
خشت یارش اچو از شہ گوش کرد در زمان دریائے خشمش جوش کرد
کوب بر آور و آن غلام و سرخ گشت تاکہ موج بہو او از حد گشت
کو ز اول دم کہ با من یار بود بہو ملک در قحط سرین خوار بود
چون و مادہم کرد چو شش چون چرس دست برب زد ہنشاہش کہ بس
گفت دانستم ترا از وے بدان از تو جان گندہ است از یارستان
پس نشین اے گندہ جان از دور تو تا آسراو باشد و ما مور تو
بہر این گفتند اکابر در جہان راحت الانسان فی حفظ اللسان
در خبر آمد کہ تسبیح از ریا چو سبزہ گو لحن دان اے کیا
پس بدان کہ صورت خوب و ککو با خصال بد نیز دیکہ تو
دور بود صورت حقیر و نا پذیر چون بود خلقتش نکو در پاشش میر
چند بازی عشق با نقش سبو بگذر از نقش سبو و آب جو
چند باشی عاشق صورت گوئے طالب معنی شود معنی بچوئے

۱۲۳

۱۱

کلونخ انداختن تشنہ از سر دیوار در جوئے آب

ب لب جو بود دیوارے بلند بر سر دیوار تشنہ در مہند
تشنہ مستے زار و زار عاشقے مستے غریبے بیقرار

۱۲۶

انخش از آب آن دیوار بود از پئے آب او چو ماهی زار بود
 ته حجاب آب آن دیوار او بر فلک میشد معان زار او
 ناگهان انداخت او خسته در آب بانگ آب آمد گوشش چون خطاب
 چون خطاب یار شیرین و لذیذ مست گردان بانگ آبش چون نبیذ
 از سماع بانگ آب آن ممتحن گشت خشت اندازد از ناخاست کن
 آب میسزد بانگ آب یعنی ہے ترا فائدہ چہ دین زدن خستہ مرا
 تشنہ گفت آیا مرا دو فائدہ است من ازین صنعت مذاہم پیچ دست
 فائدہ اول سماع بانگ آب کو بود مر تشنگان را چون ریاب
 بانگ او چون بانگ امر قبل شد مرده رازین زندگی تحویل شد
 فائدہ دیگر کہ ہر خستہ کزین بر کتم آیم سوئے مار معین
 کر کے خشت دیوار بلند پست تر گردد بہر دفعہ کہ کند
 پستے دیوار قسربے می شود فصل او دوران وصلے می شود
 سجدہ آمد کنند خشت ازب موجب قربت کہ واسجد و اقرب
 تا کہ این دیوار عالی گردن است مانع ازین سہ فرود آوری است
 سجدہ نتوان کرد بر آب حیات تانیابی زین تنجہ کی نجات
 اے خنک آنرا کہ او ایام پیش منتقم دارد گزارد و اہم خویش
 اندران ایام کشش قدرت بود صحت و زور دل و قوت بود
 دان جوانی ہچو باغ سبز و تر میرساند بیدرینے بار و بر
 بر غنیت دان جوانی اے پر سر نہ د آؤر کین خشت و مدر
 پیش از ان کا ایام پیری درسد گردنت بند و بجل منسد
 خانہ دیران کار بسیار مان شدہ دل پر فغان مہو نے انبان شدہ

جہاں سے غم سے بد محکم شدہ وقت برکندن آن کم شدہ

۱۲

نشاندن شخصے خار بن سر راہ و گفتن کہ فردا اینرا نکم

۱۲۷

بمحو آن شخص در شب خوش سخن
 رہ گذریانش لاسست گشتند
 مردی آن خار بن افزون شد
 جامه های خلق بدریدے ز خار
 چونکہ حاکم را خبر شد زین حدیث
 چون بجد حاکم بد گفت این بکن
 مدتے فردا و فردا وعده داد
 گفت روزے حاکمش اے وعدہ کن
 تو کہ سبکوئی کہ فردا این بدان
 آن درخت بد جوان تر میشود
 خار بن در قوت و بر خاستن
 خار بن ہر روز و ہر دم سبز تر
 اد جوان تر میشود تو پیسر تر
 خار بن دان ہر یکے غمے بدت
 بار بار از فصل خود نادام شدی
 بار بار از خوئے خود خستہ شدی

در میان رہ نشاندن خار بن
 پس گفتند شش بکن اور نکند
 پائے خلق از زخم او پر خوشے
 پائے در دیشان بختے زار زار
 یافت آگاہی ز فعل آن خبیث
 گفت آسے بر کنم روزیش من
 شد در شبہ غار او محکم نہاد
 پیش آدور کار ما واپس مغر
 کہ ہر روزے کہ می آید زمان
 دین کنندہ پیسر مضطر میشود
 خار کن در سستے کو در کاستن
 خار کن ہر روز زار و خشک تر
 زد دپاشش و روزگار خود مبر
 بار بار در پائے خار آخر زدت
 بر سر راہ نہامت آمدی
 حس نہارئی سخت بیخ آمدی

۱۲۸

گر ز خسته گشتن دیگر کان که ز خلق زشت تو هستان نشان
 غاسلی یارے ز زخم خود نہ تو عذاب خویش و ہسم بیکانہ
 یا تبسہ بردار و مردانہ بزن تو علی و ابرار این دخیسہ برکن
 در نہ چون صدیق و فاروق مہین مین طسیرین دیگران را برگزین
 یا گلبن وصل کن این خار را وصل کن بانار نور یار را
 تاکہ نور او کشد تار ترا وصل او گلبن کند خار ترا

دیوہ ختن ذوالنون مصری را و مدین استاجت پرش

باز دیوانہ شد من اے طیب
 باز سوداچی شد من اے حبیب
 حلقہاے سلسلہ تو ذوقنوں
 ہر یکے حلقہ دہ دیگر جنوں
 داوہر حلقہ فنونے دیگر است
 پس مرا ہر دم جنونے دیگر است
 پس جنون باشد فنون این شد شل
 غامہ در زنجیر آن سیہ اہل
 آنچنان دیوانگی گست بند
 کہ بہ دیوانگان پسندم نہ

اینچنین ذوالنون مصری را فقاد کاندرو شور و جسنون نو بزار

شور چندان شد کہ تا فوق فلک
 خلق را تا بسبب جنون او نبود
 چونکہ در پیش عوام آتش فساد
 نیست امکان بکشیدن این لجام
 حکم چون بدست زندان افتاد
 چون تسلیم در دست غدارے بود
 چون سیفہان را بدو کار و کیا
 چونکہ ذوالنون سوئے زندان رفت شا
 دوستان از ہر طرف بہادہ رو
 دوستان در قفسہ ذوالنون شدند
 کاین مگر قاصد کند یا حکیت
 دور باد از عقل چو دریائے
 حاشش لشد از کمال جاہ او
 او ز شہ عامہ اندر خانہ شد
 چون رسیدند آن نفرزدیک او
 باادب گفتند ما از دوستان
 چونی اے دریائے عقل و فزون
 و اگر از ما بیان کن این سخن
 مر محبان را شاید دور کرد
 راز را اندر میان نہ با محب
 ما محب صادق و دوختہ ایم

میرسد از دوسے جگر مارانک
 آتش اوریشہا شان می ربود
 بند کردندش بزندان المراد
 گرچہ زین رہ تنگ می آیند ہم
 لاجرم ذوالنون بزندان او نقاد
 لاجرم منصوب بردارے بود
 لازم آمد لغت سلون الانبیا
 بند بر پادشہ بر سر ز افتاد
 بہر پریش سوئے زندان نزد
 سوئے زندان دران اے زند
 کو درین رہ قبلہ است و ایتیت
 آجنون باشد نہ فرمائے او
 کا بر بیارے پو شد ماہ او
 او زنگ عاقلان دیوانہ شد
 بانگ بر زدے کیانیہ اتقوا
 بہر پریش آدمیم اینجا بجان
 اینجا بیتانست بر عقل جنون
 ما محبانیم با ما این مکن
 یا برو پوشش دغل ہو کر کرد
 اے کہ کجبر علم و عقلی استجب
 در دو عالم دل بتو بر بستہ ایم

راز را از دوستان پنهان کن در میان نہ راز و قصہ جان کن
 چونکہ ذوالنونؒ این سخن ایشان شنید جز طریق امتحان مخلص نمید
 نقش آغازید دوستانم از گراف گفت او دیوانگانہ زری وقاف
 بر جہید و سنگ پزان کرد و چوب جلکان بگریختند از بیم کوب
 قہقہہ خندید و جنبانید سر گفت بادرویش این یاران مگر
 دوستان مین کوزشان دوستان دوستان را پنج باشد همچو جان
 کے گران گیر و ز پنج دوست دوست پنج مغزو دوستی اورا چو پوست
 نہ نشان دوستی باشد خوشی در بلا و محنت و آفت کشی
 دوست همچون زربلا چو آتش است ز رخا لعل در دل آتش خوش است

امتحان خواب لقمانؑ

نے کہ لقمانؑ را کہ بندہ پاک بود روز و شب در بندگی چالاک بود
 خواجہ اش میداشتہ در کار پیش بہترش دید سے ز فرزند ان خویش
 زانکہ لقمانؑ گرچہ بندہ زادہ بود بندہ بود و از ہوا آزادہ بود
 خوابہ لقمانؑ بظاہر خواجہ و ش در حقیقت بندہ لقمانؑ خواجہ اش
 در حجاب بازگو نہ زین ہیئت در نظر شان گوہرے کم از خیمت
 بود لقمانؑ بندہ شکلے خواجہ بندگی بر ظاہر شش دیباچہ
 خواجہ لقمانؑ بر احوال پنهان بود واقف دیدہ بود از وے نشان
 راز میدانت خوش میسر اندر از برای مصلحت آن را ہر

مرد را آواز کردے از نخت
 یک خوشنودے لقمان بخت
 را کہ لقمان را مراد این بود تا
 کس نداند سیر آن شیر قتا
 خواجہ لقمان چو لقمان را شناخت
 بنده بود او را و باو عشق باخت
 ہر طعائے کا و ریدندست بخت
 کس سوئے لقمان فرستادے سپہ
 تا کہ لقمان دست سوئے آن برد
 قاصداً تا خواجہ پس خوردش خورد
 سویرا و خوردے و شور آنکھت
 ہر طعائے کو خوردے نہ بخت
 در بخوردے بیداع - بے اشتبا
 این بود پیوستگی بے منتہا
 خربزہ آوردہ بودہ از لقمان
 ایک غائب بود لقمان آن زمان
 گفت خواجہ با نلائے کاے فلان
 زود رو، فرستد لقمان را بخوان
 چو کہ لقمان آمد و پیشش نشست
 خواجہ پس گرفت بکتنے بست
 چون برید و داد او را یک بزمین
 ہجوش خوردش چون انگیس
 از خوشی کہ خورد و داد او را روم
 تار رسید آن کہ جہا تا ہفدم
 ماند کہ بجے گفت این را مر بزم
 تا چہ شیرین خربزہ است این بزم
 او چنان خوش میخورد کہ ذوق او
 طبعها شد مشہی و لغتہ جو
 چون بخورد و تلخیش تشنہ و خست
 ہم زبان کرد آبلہ ہم خلق سوخت
 رہا از ان گفتش کہ اے جان جان
 ساعته بخود شد از منحنے آن
 لطف چون انگاشتی این قبر را
 نوش چون کردی تو چندین زہر را
 یا گر پیش تو این جانت عدوت
 اینچہ صبر است این صبوری از چہ روتا
 کہ مرا عذرت بس کن ساعت
 چون نیار دی بحیلت جعت
 خوردہ ام چند آنکہ از شرمم دو تو
 گفت من از دست نمت بخش تو
 می نوشم اے تو صاحب عفت
 شرم آمد کہ یکے تلخ از گفت

چون ہمہ جزائیم از انعام تو رستہ اند و غسرقی اند و دام تو
گر ز یک تلخی کنم فریاد و داد خاک صدرہ بر سر اجزایم باد
لذت دست شکر بخش تو داشت اندرین بطیخ تلخی کے گذشت

انکارِ موسےٰ بر مناجاتِ شبان

دیدِ موسےٰ یک شبانے را براہ کو ہمگفت اے گزینندہ آلہ
تو کجائی، آشوم من چاکرت چارقت دوزم، کفم شاندرت
تو کجائی، تاکہ خد متہا کفم جامہ ات را دوزم و نجیب زخم
جامہ ات شویم، پدشہایت کشم شیر پدشت آورم، اے محشم
ور ترا بیمارے آید بہ پیشش من ترا غوار با شتم، بھو خوش
دشکت بوسم، باملم پاکیت وقت خواب آید، برو ہم جایکت
گر بہ بینم خانہ ات را، من دہم روغن و شیرت بیارم، صبح و شام
ہم پنیر و ناہنہائے روغنیں خمر با جگر اتہائے نازنین
سازم و آرام بہشت، صبح و شام از من آوروں، ز تو خوردن طعام
اے فدائے تو ہمہ بزائے من وے بیادت ہے ہر دہیہا من
زین نط، بیہودہ میگفت آن شبان گفت موسےٰ، پاکیت اے فلان
گفت، با آن کس کہ مار آفرید این زمین و پسرخ از و آمد پدید
گفت موسےٰ، ہائے خیرہ سر شدی خود مسلمان ناشدہ، کافر شدی
این چہ ترا راست و چہ کفر است و نثار پنبہ اندر دہان خود فشار

گند کفر تو جہان را گند کرد
 کفر تو دیباہے دین را خندہ کرد
 چارق و پاتا پڑ لائق مر تراست
 آفتابے را چنیہا کے روست
 گزند بندی زین سخن تو حلق را
 آتشے گزناہست این دو وحیت
 گر ہمیدانی کہ یزدان داورست
 ژا ز گستاخی ترا چون بادہست
 دوستے بے خرد خود دشمنست
 با کسی گونی تو این باغم و خال
 حق تعالیٰ زین چنین خدمت غنیت
 شیرا و نوشد کہ در نشو و نماست
 جسم و حاجت در صفات و الجلال
 گفت اے سوتے دہانم دو ختی
 چار و نوشد کہ در نشو و نماست
 جامہ را بدید و آہے کرد گفت
 وحی آمد سوئے سوئے از خدا
 تو برائے وصل کردن آمدی
 تا توانی پامنہ اندر فراق
 ہر کسے را سیرتے بہادہ ایم
 در حق او مدح و در حق تو ذم
 ہر کسے را اصطلاحے دادہ ایم
 در حق او درد و در حق تو خار
 در حق او نیک و در حق تو بد
 در حق او خوب و در حق تو درد
 ماہری از پاک و نا پاک کی ہمہ
 از گران جانی و چالاکی ہمہ
 من نکردم خلق تا سودے کنم
 بلکہ تا بر بندگان جو دے کنم
 ہندیان را اصطلاح ہست مدح
 سندیان را اصطلاح ہست مدح
 من نکردم پاک از تسبیح شان
 پاک ہم ایشان شوند و در نشان

ما بردن را بنسگریم و قال را
 موسیٰ آداب انان دیگر اند
 چونکہ موسیٰ این عتاب از حق شنید
 بر نشان پاسے آن سرگشته راند
 گام پاسے مردم شوریدہ خود
 عاقبت دریافت اورا و بدید
 پنج آدابے و ترستیہ نجو
 کفر تو دین است و دینت تو بر جان
 اسے معاف بفضل اللہ مایشا
 گفت اسے موسیٰ اذان بگذشتہ ام
 من ز صدرہ سنتی بگذشتہ ام
 تا زیانہ برزدی اسپم گشت
 محرم ناسوت ما لا ہوت باد
 حال من اکنون بردن از گفتن است
 مان و مان گر حمد گوئی در سپاس
 حمد تو نسبت بتو گر بہتر است
 کاشکے بہتر نبودے مرترا
 این قبول ذکر تو از رحمت است
 بانسا زاد بیاودست خون
 خون پلید است و آبے میرود
 کان بغیب آب لطف کردگار

ما درون را بنسگریم و حال را
 سوختہ جان و روانان دیگر اند
 در بیابان در پیئے چوپان دوید
 گرد از پڑہ سبیا بان بر نشانہ
 ہم ز گام دیگران پیدا بود
 گفت مژدہ دو کہ دستوری رسید
 ہر چہ میخواہد دل تنگست بگو
 ایمنی و ز تو جہانے در مان
 بے محابا رو زبان را بر کشا
 من کنون در خون دل آغشتہ ام
 صد ہزاران سالہ زانو گشتہ ام
 گبندہ سے کرد و ز گردون برگذشت
 آفرین بر دست و بر بازو ست باد
 انچہ میگویم نہ احوال من است
 ہجو ناسہ جام آن چوپان شناس
 یکے آن نسبت بحق ہم ابر است
 درد او دلسوز بودے مرترا
 چون نماز مستحاضہ رخصت است
 ذکر تو آودہ تشبیہ و چون
 این پلیدی جہل قائم تر بود
 کم نکرد از درون مرد کار

رنجنا نیدن ایچھے ختہ را کہ مار در دہانش رفتہ بود

گفت پیغمبر عداوت از خود

بہتر از مہرے کہ از جاہل رسد

دوستی بامہم دانا کوست

دشمن دانا بہ از نادان دوست

عاقلے بر اسپ می آمد سوار	در دہان ختہ می رفت مار
آن سوار، آنرا بدید و مشتافت	تا رہا نہ ختہ را، فرصت نیافت
چونکہ از عقلش سر او ان بدید	چند دبو سے قوی، بخستہ زد
ختہ از خواب گران چون بر جہید	یک سوار ترک، بادبو سے دید
بیجا با ترک دبو سے گران	چونکہ افزون کوشت اورا شد و ان
برداور از خیم آن دبو سے سخت	زو کر یزان تا بنزد یک درخت
سیب بوسید، بے بد بخیتہ	گفت، زین خور، اے برد آویختہ
سیب چندان مرد را در خورد و داد	کرد دہانش، باز بیرون می مقام
بانگ میزد، کاے امیر آخر چرا	قصد من کردی، چہ کردم من ترا
گر ترا از اصل است با جاغم ستیز	تیغ زن، یکبارگی، خوغم بریز
شوم ساعت کہ شدم بر تو پدید	اے خاک آزا کہ روئے تو ندید
بے خیانت، بیگنہ، بے بیش و کم	بلحہ ان جہانزد اند این ستم
میچکہ خون از دماغ با سخن	اے خدا، آخر مکافاتش تو کن
ہر زمان میگفت، انفسرین نو	اوش میزد کا نذرین صحرا بدو

رخسہ دیوس سوار پہچو باد
 میسید وید و باز بر روی فتاد
 منکلی و خواناک و شت شد
 بر سرو پایش ہزاران زخم شد
 تا شاہانگو ہی کشید و می کشاد
 تا ز صغرائے شدن بروے قتاد
 زو بر آمد خورد ہا زشت و نکو
 مار با آن خورده بیرون حبت ازو
 چون بدید از خود بردن آن مار را
 بہیم آن مار سیاہ زشت مزنت
 گفت تو خود جبرئیل رحمتی
 اے مبارک ساعے کہ دیدیم
 اے خداوند و شہنشاہ و امیر
 شمشہ زین حال اگر دانستے
 پس ثنایت گفتے اے خوشحال
 یک خامش کردہ می آشوفتی
 عفو کن اے خوب روئے و خوب کار
 گفت اگر من گفتے رمزے ازان
 گزرا من گفتے اوصاف مار
 گزرا من گفتے این جاسرا
 مرا نے قوت خوردن بے
 می شنیدم غش و خرمی را ندم
 از سبب گفتن مرا دستور نے
 سجد ہا می کرد آن رستہ زنج
 از خدا یابی اجزا اے شریف
 رہد وید و باز بر روی فتاد
 بر سرو پایش ہزاران زخم شد
 تا ز صغرائے شدن بروے قتاد
 مار با آن خورده بیرون حبت ازو
 چون بدید آن درد مار زوے بخت
 یا خداوند و وے نعمتی
 مردہ بودم جان تو بخشیدیم
 من گفتم جہل من گفت آن گیر
 گفتن بیہودہ نتوانستے
 گر مرا یک رمز میگفتی ز حال
 خامشا نہ بر سرم می کوفتی
 انچہ گفتم از حسنون اندر گزار
 زہرہ تو آب گشتے آن زمان
 ترس از جانت بر آور دے مار
 آندم از تو جان تو گشتے جدا
 نے رہ و پروائے قے کردن بد
 رب برتر زیر لب می خواندم
 ترک تو کردن مرا مقدور نے
 کاے سعادت و مرا اقبال گنج
 قوت شکر تذار دین ضعیف

د فرودم لکړه تر اوسه پخوا
 آن لب د چانه ندارم دواں نوا
 دشمنه عاقلان زینسان بود
 ز بهر ایشان بهر لاج جان بود
 دوسته بهمان رنج و ضلال
 این حکایت بشنو از بهر مثال

اعتماد الیہ بر دوستی خرس

۱۴۳

اژدهائے خرس را در می کشید
 شیر مردے رفت و فریادش رسید
 خرس چون نسه یاد کرد، از اژدها
 شیر مردے کرد از چنگش رها
 حیل و مردی بهم داد و ندانست
 اژدها را، او بدین قوت بکشت
 اژدها را، او بدین حیل بر بست
 تا که آن خرس از هلاک تن برست
 یک فوق حیل و تو حیل است
 اژدها را، است قوت حیل نیست

۱۴۴

۱۴۵

خرس هم از اژدها چون ابرهید
 دامن کرم زان مرد مردانه بدید
 چون سگ اصحاب کهن آن خرس را
 شد ملازم در پے آن یار غار
 آن مسلمان سر نهاد از خستگی
 خرس حارس گشت از دستگی
 آن یکے بگذشت گفتش حال حیت
 اے برادر، مرا این خرس کیت
 قصه و گفت و حدیث اژدها
 دوستی ز ابله بتر از دشمنیت
 گفت، والله از خودی گفت این
 گفت، مهربان عشوه ده است
 ورنه خرے چه نگر می این هیزین
 این حدودے من از بهر ش ب است
 هست، بیا یا من، بران این خرس را
 خرس را گزین، مهمل بهمن را

گفت رو رو کار خود کن اے حدود
 من کم از خر سے نباشم اے شریف
 بر تو دل می لرزم زاندایشہ
 این دلم ہرگز نلرزد از گزاف
 مومنم، منظر بنور اللہ شد
 این ہمہ گفت و گو شش در زفت
 دست او گرفت دست ازوے کشید
 گفت رو بر من تو غمخوارہ مباش
 باز گفتش من عدوئے تو نیم
 گفت خواہستم مرا بگذارد و رود
 تا چہ پی در پناہ مقبلہ
 در خیال افتاد مرد از جسد او
 کین مگر قصد من آمد، غونی است
 یا گرد بست است بایاران بدین
 یا حسد دارد ز ہر یار من
 خود نیامد، میج از خشت سرش
 ظن نیکیش، جملگی بر خرس بود
 بدنگان و ابلہ و نا اہل بود
 بدرگ و خود رائے و بد بخت ابد
 خرس را بگزیدہ بر صاحب کمال
 عاقبت را از سگی تہمت نہاد
 گفت کارم این بد و نجست نبود
 ترک او کن تا منست باشم حریف
 با چنین خر سے مرد در بیشہ
 نوز حق است این نہ دعوے و نہ لا
 مان و مان، بگریز ازین آتشکہ
 بدگمانی مرد را سدیت زفت
 گفت رستم چون یار رشید
 بو الفضل، معرفت کمتر تراش
 لطف باشد گر بیائی در بیم
 گفت آخر یار را منقاد شو
 در جوار دوستے صاحب دلے
 خشمگین شد ز دیگر دنیا درو
 یا طمع دارد گداؤ تو نیست
 کہ برساند مرا، زین ہمنشین
 کاغچین جد میکند در کار من
 یک گمان نیک اندر خاطرش
 او مگر مخرس را بجنس بود
 و ز شقاوت او مطیع جہل بود
 گمرہ و منہ و رکور و خوار ورد
 روسیہ حاصل تہ، فاسد خیال
 خرس را دانست اہل ہر داد

تہ سلطان ترکستان ابلہ گرفت
 گفت چون از جد و پند و از جدال
 پس رم بد و نصیحت بستہ شد
 شخص خست و خرم سیر اندیش گیس
 چند بار شش اندازد و سہ جوان
 خنکین شد با گیس خدمت گرفت
 بگ آورد و گیس اودید باز
 برگرفت آن آسیانگ و بزد
 نکست و نکست تختہ رخشا شش کرد
 مہر ابلہ مہر سرخس آمدن
 زیر لب لا حول گویان زدہ گرفت
 در دل او بیش می زاید خشیال
 امر عرض ہستم پیوستہ شد
 و زستہ آمد گیس و باریس
 آن گیس بس بازی آمد و روان
 برگرفت از کوہ سنگے سخت و زفت
 بر رخ خفتہ گرفتہ جائے ساز
 برگس تا آن گیس و اپس خزو
 این مثل برجہ عالم فاش کرد
 کین او مہر است و مہر اوست کین

۱۱۸

تعلق دیوانہ با جالینوس

گفت جالینوس با صحابہ خود
 پس بدو گفت آن یکے کاے زنون
 دور از عقلت بگو این گفت گو
 ساعے در روئے من خوش بنگرید
 گر نہ جنسیت بے درمن ازدو
 گر ندیدے جنس خود کے آمدے
 چون دد کس بر ہم زند بے پیچ شک
 مہر ان تا آن سلطان اردو بد
 این دوا خواہند از بہر خون
 گفت درمن کرد یک دیوانہ رو
 چشمک زد آستین من بید
 کے رخ آوردے من آن نشت رو
 کے بغیر جنس خود را بر زدے
 در میان شان ہت قد ہتر کرد

۱۴۷

کے پردہ مرغی بجز باجنس خود صحبت جنس گواراست و لمحہ

تمشیل

آن حکیمے گفت دیم درتگی در میان زارغ را بالککے
در عجب ماندم چشم حال شان تا چہ تدبیر مشترک یا بم نشان
چون شدم نزدیک من حیران دنگ خود بدیم ہر دو آن بودند لنگ

بیمار شدن صحابہ و رفتن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعیادت او

از صحابہ خواجہ بیمار شد
مصطفیٰ آمد عیادت سوئے او
و عیادت شد رسول بے ندید
چون ہمیں دید آن بیمار را
زندہ شد او چون پیمبر ابیدید
گفت بیماری مرا این سخت داد
تا مرا صحت رسید دعا فیت
اے خجستہ پنج و بیماری تب
گفت پیمبر مرا آن بیمار را
کہ مگر نوع دعا ئے کردہ
یاد آور چہ دعا می گفتہ
گفت یاد منیت، الا ہمتے

(۲۱) (۲۰)
۱۳۹

(۲۵) (۲۴)
۱۵۵

و اندران بیماری او چون تار شد
چون ہمہ لطف و کرم بدخجئے او
آن صحابی را بحال نزع دید
خوش نوازش کرد یا بہ غار را
گوئی آدم حق مرا و آفرید
کا مداین سلطان بر من با داد
از تہ دوم این شہر پر خفایت
اے مبارک، درد و بیدار ئے شب
چون عیادت کرد یا بہ زار را
از بہالت زہر با ئے خوردہ
چون زکمر نفس می آشفته
دار با من، یادم آید ساعتے

دفعہ دوم از حضور نور بخش مصطفیٰ

ہفت ہجرتیں رو شنکدہ
آفت زان وزن کہ از دل آدل است

گفت اینک یادم آمد اے رسول
چون گرفتار گنہ می آدم

پگنہ باب کشایش میزند
از تو تہدید و وعیدے می رسید

مضطرب میگشتم و چارہ نبود
نے مقام صبر و نے راہ گریز

نے بغیر حق تعالیٰ یار من
من میگفتم کہ یارب آن عذاب

ما دران عالم فراغت باشم
ایچنین رنجور نے پیدا شد

مانده ام از ذکر و از اوراد خود
گر نمی دیدم کنون من روئے تو

میشدم از دست من کی بارگی
گفت ہے ہے این دعا دیگر کن

تو چہ طاقت داری اے موسیٰ
گفت تو بہ کردم اے سلطان کن

ایچہاں تیر است و تو موسیٰ دعا
سابلہ راہ میسر و در اخیر

پیش خاطر آمد اور آن دعا

پیش خاطر آمد شش آن گم شدہ

روشنی کو فرق حق باطل است

آن دعا کہ گفتم ام من از فضول

غرقت گشتہ دست پاسے میزد

غرقت دست اندر کشایش میزند

مجرمان را از عذابا تہ شدید

بند محکم بود و قفل ناکشود

نے ہمیشہ تو بہ نے جلے تیز

ایچنین دشوار آمد کار من

ہمدین عالم بران برین شباب

درچنین درخواست حلقہ میسزم

جان من از پنج بے آرام شد

بیخبر گشتم ز خویش و نیک و بد

اے خجستہ دے مبارک خجے تو

کردیم شامانہ این غنوارگی

برکن تو خویش را از پنج و بن

کہ نہ بد بر تو چنان کہ عظیم

از سر جسدی نہ لافم پیچ فن

از گنہ در تیرہ ماندہ مبتلا

ہچمان در منزل اول ایر

عبدالمشکت صد بار و هزار
عبد تو چون کوه ثابت برقرار
عبد ما کاه و بهر باد و زبون
عبد تو کوه و ز صد که هم فروز
حق آن قوت که بر تلویں ما
رحمت کن اے سیر پونا
خویش را دیدیم و رسوای خویش
استحسان ما کن اے شاه پیش
گفت پیغمبر مر آن بهیارا
این گلو که سہل کن دشوار را
آیتنا فی دار دنیا نا حسن
آیتنا فی دار عقبنا نا حسن
راہ را بر ما چوستان کن لطیف
منزل ما خود تو باشی اے شریف

۱۵۶

۱۵۷

۲۰

وحی آمدن حق پورے کہ چار اعیادت منبیلدی

۱۴۸

آمد از حق سوئے موئے این عتب
کاے طلوع ماہ دید تو ز حبیب
مشرق کردم ز نوہ ایزدی
من حتم رنجور گشتم نامدی
گفت سبحانا تو پاکی از زبان
ایچہ رمز است این کین یارب بیان
باز فرمودش کہ در رنجوریم
چون پرسیدی تو از روئے کرم
گفت یارب نیت نقصانے ترا
عقل گم شد این گره را بر کشا
گفت آرسے بندہ خاص گزین
ہست رنجوریش رنجورے من
ہست رنجوریش رنجورے من
ہر کہ خواہد ہنشین بنہا
از حضور اولیا اگر بکسی
بے کش یابد سرشن او خورد
ہر کہ ادیو از کرمیان و ابرو

ہمک بدشت، انج و فتن بیکرمان مکر شیطان باشد و نیکو بدان

۲۱

جدا کردن باغبانے صوفی و فقیہ و علویے را از یکدگر

۱۴۸

باغبانے چون نظر در باغ کرد
یک فقیہ و یک شریف و صوفی
گفت: یا اینہما را صد حجت است
بر نیایم یک تنہا، بارہ نفر
ہر یکے را من بویے انگم
حید کرد و کرد صوفی را براہ
گفت صوفی را برو سوئے وثاق
رفت صوفی گفت خلوت باد و بار
ما بقو اے تو ناسے میخوریم
دین دگر شہزادہ و سلطان باست
کیت آن صوفی شکوہا خیس
چون بیاید مرد را پنیہ کنسید
باغ چہ بود جان من آن شماست
و سوہ کرد و مرایش از افریت
چون برہ کرد صوفی را و رفت
گفت: اے سگ صوفی کو از تیز

دید چون دزدان باغ خود سہ مرد
ہر یکے شوئے بدے لایقے
یک جمع اند و جاعت قوت است
پس برہم شان نخت از یکدگر
چونکہ تنہا شان کم سر بر کم
تا کہند یارانش را با و تباہ
یک گیم آورے این بفاق
تو فقیہی دین شریف نامدار
ما بہ پڑ دانش تو می پریم
سید است از خاندان مصطفیٰ است
تا بود با چون شما شامان جلیس
ہفتہ باغ و مرغ من فرید
اے شما بودہ مرا چون چشم راست
آہ کز یاران منیہ باید شکلیفت
خشم شد اندیش باجوب رفت
اندرائی باغ مردم تیز تیز

این جسدیت رہ نمود و بایزید
 کوفت صوفی را چو تنها افتش
 گفت صوفی آن من بگذشت لیک
 مر مرا غیب از دانستیدان
 انچه من خودم شمارا خوردیت
 چون ز صوفی گشت فارغ باغبان
 کائے شریفین بر دوسوئے وثاق
 برد خسانه بگو قیما ز را
 چون برودش بگفت اے مردین
 او شریفی میکند دعوائے سرد
 بر زن و بر نسل زن دل می نبید
 خویشتن را بر علی و بر نبی
 آنچه گفت آن باغبان بوالفضل
 گر بنودے او نتیجہ مردان
 خواند افروہا شنید آزار فقیہ
 گفت اے خاندین باغت کہ خواند
 شیر را بچستہ ہی ماند بدو
 با شریف آن کرد آن دون از کجی
 شد شریف از زخم آن ظالم خراب
 پائدار اکنون کہ باشی فرد و کم
 گر شریف ولایت و ہدم نیم

از کہ امین شیخ و پیرت این رسید
 نیم کشتش کرد و سر بشکافتش
 اے رفیقان! پاس خود دارید نیک
 نیستم غیار تر زین قلت بان
 و انجین ضربت جزائے ہر نیت
 یک بہانہ کرد از ان پس جنس آن
 کہ ز بہر چاشت پنجم من رفاق
 تابیار دآن رفاق و قاز را
 تو فقیہی ظاہر است این و یقین
 مادہ اورا کہ داند تا چہ کرد
 عقل ناقص و انگہا نے اعتمد
 بستہ است اندر زمانہ ہر غمی
 حال او بد دور ز اولاد رسول
 کے چنین گفتے برائے خاندان
 در پیش رفت آن ستمگار سفیہ
 از پیبر دزدیت میراث ماند
 تو بیغیب سرچہ می مانی بگو
 کہ کند بآل یسین خارجی
 بافتیہ او گفت با چشم پر آب
 چون دہل شود زخم میخوہر بشکم
 از چنین ظالم ترا من کم نیم

مر مر ادا دی بدین صاحب غرض
 شہ از و فارغ، بیاد کاے فقیہ
 فتویت انیت اے بیریدہ دست
 چونیت مرقہ داد این فتوے ترا
 اینچنین رخصت بخواندی در وسط
 این بگفت و دست بروے بر کشاد
 گفت، حققت بزین دست رسید
 من سزاوارم باین و صد چنین
 گوش کردم آہنہ افسوس تو
 دورا القصہ بسیار و بخت
 ہر کہ تنہا ماند از یاران خود
 حق کردی ترا بس العوض
 چہ فقیہی اے تو نگاہ بر سفیہ
 کا ذرا آئی و نگوئی امر بہت
 شافعی گفت است این اے ناسرا
 یا بدست این مسئلہ اندر محیط
 دست او کین و دش را داد داد
 این سزاے آنکہ از یاران برید
 تا چہ سزا بہریدم از یاران کین
 میز ہم بر سر کہ شد افسوس تو
 کہ بہر و نش ز باغ و در بہر بہت
 اینچنین آید مرا و را جملہ بد

رفتن با زید بطرف کعبہ و ملاقات پیر مرد و گفتن او
 کہ گردن طواف کن

چون شوی دور از حضور اولیاء

در حقیقت گشتہ دور از خدا

تا توانی ز اولیاء رو برتاب

جہد کن دانش علم بالصواب

سوئے کعبہ شیخ است با زید از برائے حج و عمری دید

اوہر شہرے کہ رفتے از تخت
 مرغانِ نازان را بکودے با جت
 گرد میگشتے کہ اندر شہر کیست
 کو، برار کان بصیرت شکست
 گفت حق اندر سفر ہر جا روی
 باید اقل طالب مرے شوی
 بایزیدؒ اندر سفر جتے بے
 تا بیا بد خضر وقت خود کے
 دید و روے فرد گفت ارجال
 و ہر پیرے باقدے ہر چون لال
 دیدہ نابینا دل چون آفتاب
 بایزیدؒ اور اچو از آفتاب یافت
 پیش او نشست می پرید حال
 گفت 'عزم تو کجا' اے بایزیدؒ
 گفت 'قصہ کعبہ دارم از دلہ
 گفت 'دارم از درم فقرہ' و دلیت
 گفت 'طوفے کن بگردم ہفت بار
 دان در ہما پیش من آئے جو اد
 عمرہ کردی عمر باقی نیستی
 حق آن حقے کہ جانت دیدہ است
 کعبہ را یکبار بتی گفت یار
 بایزیدؒ آن مکتہارا ہو کشت داشت
 کہ مرا بر بیت خود بگزیدہ است
 گفت 'یا عبیدی' مرا ہفتاد بار
 ہجو زین حلقہ اش در گوش دہشت

آمد از دئے بایزیدؒ اندر مرزید

فہتی در فہتی آخر رسید

خانہ نو ساختن مریدے و امتحان پیر مرید

سید الہ اعمال بالستیات گفت

نیت خیرت بے گھسا فلگفت

نیت مومن بود بہ از عمل

ابن جنین فرمود سلطان دول

خانہ نو ساخت روزے یک مرید	پیر آمد حسانہ اورا بدید
گفت شیخ آن نو مرید خویش را	امتحان کرد آن نکو اندیش را
روزن از بہر چہ کردی اے رفیق	گفت تا نور اندر آید زین طریق
گفت آن فرع است این باید نیاز	تا ازین رہ بشنوی باگ نماز
نور خود اندر تیج می آیدت	نیت آزا کن کہ آن می بایدت

عذر دلچک کہ فاحشہ را بنکاح آورده بود

ایمنی بگزار دجالے خوف باش

بگذر از ناموس رسوا باش نکاش

آز مودم عقل دور اندیش را

بعد ازین دیوانہ سازم خویش را

گفت بادلقک شبے سید اجل قحبہ را خواستی تو از عجل

با من اینرا بازی بایست گفت
 گفت، 'خو مستوره صالح خواستم
 تا بستم این قعبه را با معرفت
 عقل را من آزمودم، ہم بسے
 مات میکردم بیک مستورہ جفت
 قعبہ گشتند وز غم تن کا ستم
 تا ببینم چون شود این عاقبت
 زین سپس جویم جنون را مغرے

بحیلت در سخن آوردن سالیے بہلول را

آن کے میگفت، خواہم علقے
 آن کے گشتش کہ اندر شہر را
 بر نئے گشتہ سوارہ نک فلان
 گوئے میبازد بروزان و شبان
 صاحب را یست، و آتش پارہ
 فر او کرد میان اجان شدہ است
 یک ہر دیوانہ را جان نشمری
 مشورت جو سیندہ آدیش او
 گفت، 'رو زین حلقہ کین در بازیست
 گر مکان را رہ بدے در امکان
 گفت آن سائل کہ آخر یک نفس
 راند سوئے او کہ مان زدو تر بگو
 تا لکد بر تو نکوبد زود باشش
 مشورت آرم بدو در مشکله
 نیست عاقل جسز کہ آن مجنون نا
 می دو اند در میان کودکان
 در حجبان گنج نہان جان جان
 آسمان قدر است و خستہ بارہ
 او درین دیوانگی پنهان شدہ است
 سر منہ گو سالہ را چون سامری
 کاے اب کہو دک شد زازے بگو
 باز گرد، امروز روز راز نیست
 ہجو شیخان بودے من بردکان
 اے سوارہ بر خے این سوراں فس
 کا سپ من میں توسن است و تند خو
 از چہ می پرسی بیانش کن تو فاش

۱۔ و محال را ز دل گفتن ندید
 گفت بیخواتم درین کوچه زنی
 گفت: سہ گو نہ زند اندر جہان
 آن یکے را چون خواہی کل تہست
 وان سوم، سیچ او ترا نبود بدان
 کہ ترا اسپ ہم پستہ اند لکہ
 شیخ را اند اندر میان کو دکان
 کہ بیا، آخر بگو تفسیر این
 را اند سوئے او و گفتش بکری خاص
 و انکہ نیمنے آن تو بیوہ بود
 چون ز شوئے او شش کو دک بود
 دور شو، تا اسپ ننہ از د لکہ
 ہائے وہوئے کرد شیخ و باز راند
 باز بانگش کرد، آن سائل بیا
 باز راند این سو، بگو زو ترچہ بود
 گفت: اسے شہ با چنین عقل و ادب
 تو در اسے محفل کلی، در بیان
 گفت: این او باش، اسے میزند
 دفع می گفتم، مرا گفتند نے
 باوجود تو، حرام است و خبیث
 در شریعت نیست دستور کی کہ ما

زو پروان شو کرد و در لاغش کشید
 کیت لائق از برائے چون منے
 آند و رنج و این یکے گنج روان
 وین دگر گنیمے ترا نیمنے جد است
 این شلیدی دور شو، رفتم روان
 کہ بغتی بر نخیسزی تا ابد
 بانگ زو، بار دگر اورا جوان
 این زمان اسے نوع گفتی برگزین
 کل ترا باشد ز غم یابی خلاص
 و آن کہ سیچ است آن عیال با ولد
 ہر و کل خاطر شش آن شور و د
 ہم اسپ تو ستم بر تو رسد
 کو دکان را باز سوئے خویش خرازد
 یک سوالم ماند، اسے شاہ کیا
 کہ زمیندان آن جیسہ گویم رہود
 این شید است این چہ فعل است اسے عجب
 آفتابی، در جنون چونی ہنسان
 تا درین شہر، خودم قاضی کنند
 نیست چون تو عالمے صاحب فنی
 کہ کم از تو در قضا گوید حدیث
 کمتر از تو شہ کہ نسیم و پیشوا

زین ضرورت گنج و دیوانہ شدم
 ظاہر آشوریدہ دشیدا شدم
 عقل من گنج است و من دیوانہ ام
 دوست دیوانہ کہ دیوانہ نشد
 دانش من جو ہر آئندہ عرض
 کان قندم نیستان شکرم
 علم تقلیدی و تعلیمی است آن
 کز نفور مستمع دارد فغان
 ہم ز من میسر دید و من میخورم
 این بہائے نیت بہر ہر عرض
 زین گروہ از بحر بیگانہ شدم
 ایک در باطن ہسام غم کہ بدم
 گنج اگر پسید اکسم دیوانہ ام
 این عس را دید و در خانہ نشد
 ہم ز من میسر دید و من میخورم
 این بہائے نیت بہر ہر عرض
 زین گروہ از بحر بیگانہ شدم
 ایک در باطن ہسام غم کہ بدم
 گنج اگر پسید اکسم دیوانہ ام
 این عس را دید و در خانہ نشد

خواندن محتسب مستی را بزندان جواب او

محتسب و نیم شب جائے رسید
 گفت ہے مستی اچھ خوردستی بگو
 گفت آخر در سب و اگو کہ حیثیت
 گفت آنچہ خوردہ آن حیثیت آن
 و در میشد این سوال این جواب
 گفت اورا محتسب ہن آہ کن
 گفت گفتم آہ کن ہو میکنی
 آہ از درد و غم و بیداریت
 محتسب گفت این ندا تم خیر خیز
 گفت رد تو از کجاست من از کجا
 در بن دیوار مردے خفتہ دید
 گفت از ان خوردم کہ ہست اندر سب
 گفت از انکہ خوردہ ام گفت این شخصیت
 گفت آنکہ در سب و شخصیت آن
 ماند چون خر محتسب اندر خطاب
 مست ہو ہو کرد ہنگام سخن
 گفت من شاد و تو از عس من معنی
 ہوئے ہوئے میخوران از شادیت
 معرفت متراش و بگذا رین تیز
 گفت مستی خیز تا زندان بیا

گفت متائے محنت، بگذار و رد از برہنہ کے توان بردن گرد
گر مرا خود قوت رفتن بدے خانہ خود رفتے دین کے شدے
من اگر با غسل و با امکانے ہچو شیخان بر سرد کانے

بیدار کردن اہلین معاویہ را برائے نماز

۱۵۸

مفسر خراج یدت کتب شریفہ

جلد و کرے بود آزار دین

در خبر آمد کہ آن معتز راویہ
قصر را از اندرون در بستہ بود
ناگہان مردے و را بیدار کرد
گفت اندر قصر کس را رہ نہ بود
گرد گشت و طلب کرد آن زمان
در پس در او یکے را دید کو
گفت ہے تو کیستی نام تو چیست
گفت بیدارم چرا کردی بجد
گفت ہنگام نماز آخر رسید
عجلو الطاعات قبل الفوت گفت
گفت نے نے نے این غرض نہ بود ترا
دزد آید از نہان در کمین

خفتہ بد در قصر در یک زاویہ
کز زیارت ہائے مردم خستہ بود
چشم چون بکشا و پنهان گشت مرد
کیت کاین گستاخے و جرأت نمود
تا بیا بد زان نہان گشتہ نشان
در پس پردہ نہان میکرد و رو
گفت نامم فاش اہلین ثقیث
راست گو با من گو بر عکس و ضد
سوئے مسجد زودی باید و دیو
مستطفے چون دژ وحدت ربعت
کہ بخیرے رہنا باشی مرا
گو یدم کہ پاسبانی میکنم

من کجا باور کنم آن دزد را

خاصه دزدے چون تو قطع طریق

گفت اما اول فرشته بوده ایم

ساکنان را و را محرم بدیم

پیشہ اول کجا ازل و

در سفر گر روم بینی یمن

ماہم ازستان این مے بوده ایم

نائب ما یہ ہر او بریڈ اند

گر عتابے کرد دریا سے کرم

اصل نقدش داد و لطف بخشش است

نطف سابق را نظارہ می کنم

گفت اما میر اورا کہ اینہا راست است

صد ہزاران را چون تورہ زدی

آتش و نطفی نسوزی چارہ نیت

طلعت اے آتش چو سوزانیدہ است

نعت این باشد کہ سوزانت کند

با خدا گفتی شنیدی را و برو

بس سلمان کز تو دین در باختہ

بس چو بلغم از تو نومید آمدہ

گفت ابیش کشا این عتدہ را

امتحان شیر و کلبہم کرد حق

دزد کے دائم ثواب مزد را

از چہ رو گشتی چنین بر من شفیق

را و طاعت را بجان پیودہ ایم

ساکنان عیش را ہدم بدیم

مہر ازل کے زدل زائل شود

از دل تو کے رو و حب الوطن

عاشقان در گہ و سے بودہ ایم

عشق او در جان ما کاریدہ اند

بستہ کے کردند در ہائے کرم

قہر بروے چون غبارے آغش است

و انچہ او حادثہ دو پارہ می کنم

یک بخش تو ازینہا کاست است

حفرہ کردی در خزینہ آمدی

کیست کزدست تو جاراش پارہ نیت

تا نسوزانی تو چیزے چارہ نیت

اوستاد جملہ دزدانت کند

من چہ باشم پیش کرت اے عدو

سرنگون تا قعر دوزخ تاختہ

بس جو بر صیقا ز تو کافر شدہ

من محکم قلب را و نقد را

امتحان نقد و تسلیم کرد حق

قلبِ رامن کے سید روکودہ ام
صیرفتیم قیمتِ او کردہ ام
نیکوان را از ہنائی میکنم
مردان را پیشوائی میکنم
صالحان را مقتدا و ما منم
طالبان را نیسریاری میکنم
گر ترا بیدار کردم بہر دین
خوئے اصل من بہن است و بہن
گفت اُمیراے را بہنِ محبت گو
مہزنی تو من غریب و تاجرم
مشتہی نبود کہے را را بہن
گر درخت من گرد از کا فزی
ما چہ دار و این جو داند کردو
کر کے فضلے و گر در من وہ
این حدیث چو دوست اے الہ
من محبت بر نیام با بلیس
اے بلیس خلق سوئے فتنہ جو
زا کہ حیلست و در گنجہ با سنے
گفت ہر مردیکہ باشد بد گمان
ہر دروئے کو خیال اندیش شد
تو ز من با حق چہ نالی اے سلیم
تو خور جی حلاوت را دُل شود
بے گنہ لعنت کنی ابلیس را
گفت بغیر راستی زمانہ است
راست گو تا واری از چنگا سمن

۱۶۰

ہر با سائے کہ آری کے خرم
تو نہ درخت کسے را مشتری
ور نماید مشتری مکر است و فن
اے خدا فریاد رس ازین عد
در ر باید از من این را بہن نہ
رحم کن ورنہ کلیم شد سیاہ
کوست فتنہ ہر شرعیف و خیریں
بر چیم بیدار کردی راست گو
ہن غرض را در میان نہ بے فتنے
نشنود اور است را با صد نشان
چون دلیل آری خیاش بیش شد
تو بنال از شتر این نفس لیئم
تب بگیس طبع تو مختل شود
چون بینی از خود این تلبیس را
داد سوئے راستی میخواند
کرنشاید غبار چنگا سمن

گفت 'چون دانی' دروغ و راست را
گفت پیغمبر نشانے دادہ است
گفتہ است الکذب یب فی القلوب
دل نیار انداز گفتار دروغ
در حدیث راست آرام دل است
از ہوا من خوئے را داد کردہ ام
چاشنی گیسو دلم شد با فروغ
اے سگ ملعون جواب من بگو
تو چہ را بیدار کردی مرا
ہمچو خستاشی ہمہ خواب آوری
چار میخت کردہ ام ہین است گو
من ز ہر کس آن طمع دارم کہ او
من ز شیطان این سوخویم گوست غیر
گفت بسیار آن بلین از کرد عذر
از بن دندان بگفتش بہر آن
تارسی اندر جماعت در نماز
گرمنا از وقت رفتہ مر ترا
از غین و در دُرفتہ اشکھا
ذوق دارد ہر کسے بر طاعت
آن غین و در دودوے صد نماز
پس عز از طیش بگفت اے میرزا

اے خیال اندیش و پُر اندیشھا
قلب و نیکو را محاکب بہادہ است
باز اصدق طمانین طروب
آب و روغن بیچ نفروزد فروغ
راستیہا دانہ و ام دل است
لقمہائے شہوتی کم خوردہ ام
راست را دانہ حقیقت از دروغ
راست گو و در دروغ رُہ موجو
دشمن بیدارئی تو اے دغا
ہمچو خمری عقل و دانش می بری
راست را دانم تو حیل تھا موجو
صاحب آن باشد اندر طبع دغو
کو مرا بیدار گردانہ بخیر
میرا زو نشیند و کرد اسیر و زجر
کرد مت بیدار میدان اے فلان
از پئے پیغمبر دولت فرار
این جہان تاریک گشتے بے ضیا
از دو چشم تو مثال مشکھا
لاجرم شکید از دے ساعت
کو نماز و کونہ مرغ آن نیاز
کہ خود اندر میان باید نہاد

میزوی از در و دل آہ و فغان	گر نجات فوت میشد آن زمان
در گذشتی از او صد ذکر و نماز	آن تاسف و آن فغان آن نیاز
تا نوزاد چنان آہے عجیب	من مرا بیدار کردم از نینب
تا بدان را ہے نباشد مر ترا	تا چنان آہے نباشد مر ترا
من عدم، کار من کراست و کین	من حودم از حد کردم چسین
از تو این آید تو این سدا لایقی	گفت اکنون است گفتی صادقی
من نیم اے سنگ گسخت یار	عنکبوتی، تو گیس داری شکار
عنکبوتے کے برگہ من تند	باز اسپیدم شکارم شہ کند
تو نمودی کشتی، آن گرداب بود	تو مرا بیدار کردی خواب بود
تا مرا از خیر بہتر را ندی	تو مرا در خیر از ان میخواندی

حسرت خوردن شخصے بر فوت نماز جماعت

مردم از مسجد می آمد برون	آن یکے میرفت در مسجد درون
کہ از مسجد می برون آمیند زود	گشت پرسان کہ جماعت را چہ بود
با جماعت کرد و فارغ شد ز راز	آن یکے گفتش کہ پیغمبر نماز
چونکہ پیغمبر بیداد است اسلام	تو کجا در میری اے مرد غلام
آہ او میداد از دل بجائے خون	گفت آہ و دود زان آمد برون
دین من از من ترا بادا عطا	آن یکے گفت ابدہ این آہ را
اوستد آن آہ را، با صد نیاز	گفت دادم آہ و پذیرفتم نماز

بانیاز و با قسرت باز گشت باز بود و در پے شہباز گشت
شب خواب اندر بگشش ماتے کہ خبریدی آبِ حیوانِ نئے
حسبِ این اختیار و این فعل شد من از جملہ خلقان قبول

گر نین دزدے از دست صاحب خانہ

این بدن ماند کہ شخصے دزد دید در وثاق اندر پے اومی دود
تا دوسہ میدان دود اندر پیش تا در فلک اندر تعب اندر خوش
اندران حسد کہ زد یک آمدش تا بدو اندر جہد در یادش
دزد دیگر بانگ کردش کہ بیا تا بہ بسینی این علامات بلا
زود باش باز گرداے مرد کا تا بہ بسینی حال اینجا زار
چون شنید این مرد گشت اندیشہ ناک گفت با خود کشتہ گیر این جامہ پاک
گفت باشد کان طرف دزدے بود گر نگردم زود این بر من دود
درین دسہ زند من دستے زند کشتن این دزد سوم کے کند
این سلمان از کرم میخواندم گر نگردم زود پیش آید بدم
بر مسہ شفقت آن نیک خواہ دزد را بگذاشت باز آمد براہ
گفت اے یارِ نگو، احوالِ حمیت این فغان و بانگ تو از دستِ کیت
گفت اینک میں نشان پیے دزد کین طرف رفت است دزد من بزد
نہک نشان پائے دزدِ قلتبان در پے اور و بدین نقش و نشان
گفت اے بڑے چو میگویی مرا من گرفتہ بودم آخر دزد را

عہ مغفل بہ آخر حکایت امیر مہتابہ۔ تو مرا دیر زمان میخواندی ہا تا مرا از خیر بہتر راندی۔

قدم را از پایک تو بگذاشتم من لا خسر را آدمی پنداشتم
 این چه ثرا است چه برونه اے فلان من حقیقت یانستم چه بود نشان
 گفت اسرار حق نشانست مهدم این نشان است از حقیقت آگم
 گفت طبری تو خود یا ابله لکه تو دزدی و زین جال گهی
 خصم خود را میکشیدم من کشان تو را نیدی و را کانیک نشان
 تو جبهت گو من بروم از جهات در وصال آیات کو با بیات
 و اصلان چون غرق ذات انداے پیر که کنند اندر صفات و نظر
 طاعت عار گناه خاصگان وصلت عامه حجاب خاصان

مسجد ضرارستان ختن منافقان

یک مثال دیگر اندر کز روی شاید از نقل سکر بنوی
 انجین که بازے در جنت و طاق بانجی میبهاختند اهل نفاق
 کز برائے عز دین جمعی مسجدے سازیم و بود آن مرتدی
 فرش و سقف و قبله اشش آراستند یک تفریق جماعت خواستند
 نزد چنبش سر به لایه آمدند همچو اشتر پیش اوزانو زدند
 کائے رسول حق براسے محسنی سوئے آن مسجد قدم رنج کنی
 تبارک گردد از افساد تو اقامت تازه بادا نام تو
 مسجد رو بگل است و روز ابر مسجد روز ضرورت وقت فقر
 تا غریبه یابد آنجا خیر و جا تا سردان گردد این خدمت مرا

اے دریغا کان سخن از دل ہے
 بر رسول حق، فوہنہا خواندند
 چاہو کسی فوہنہا خواندند
 آن رسول ہر بان جم کیش
 شکر ہائے آن جماعت یاد کرد
 می نمود آن مکر ایشان پیش
 موسیٰ را نادیدہ میگرد آن لطیف
 چون بران شد تاروان گرد و زول
 کاین خبیثان مکر و حیلست کردہ اند
 قصد ایشان چو سیر دلی نبود
 مسجدے بر جبر دوزخ ساختند
 قصدشان، تفریق اصحاب رسول
 تا جہودے را از شام اینجا کشند
 گفت پیغمبر کہ آہے یک ما
 زین سفر چون باز گردم، انگہان
 دفع شان کرد و بسوئے غور تاخت
 چون بیا مد از غنہ باز آمدند
 گفت حقش کاے پیغمبر فاش گو
 گفت اے قوم، غل خامش کنید
 گفت تان بس بد درون و دشمنید
 چون نشانے چند از اسرار شان

تا مراد آن نفس حاصل شدے
 رخسارستان و جہل می اندند
 نزل خدمت سوے حضرت اندند
 جز تبسم، جز بے، تا آورد پیش
 در اجابت قاصدان را شاد کرد
 یک بیک ز انسان کہ اندر شیرامو
 خیر را شا باش میگفت آن ظریف
 غیرت حق بانگ زوشن و زول
 جملہ مقلوب است آنچہ آورده اند
 خیر دین کے جست تر ساویہو
 با خدا نرزد غسل می بافتند
 فضل حق را کے شناسد ہر فضول
 کہ بوعظ او جہودان سرخوشند
 بر سر را، سیم و بر عزم غزا
 سوے آن مسجد روان گردم روان
 باد غایان از دغا زدے بیاخت
 طالب آن وعدہ ماضی شدند
 غدر را و جنگ باشد باش گو
 تا گویم را ز لہ تان تن زمیند
 من نخواہم آمد از من بگذرید
 در بیان آور و بد شد کار شان

قاصد ان زو باز گشتند آن زنان
 هر منافق بی مصحفی زینبیل
 هر سوگند ان که ایمان حقیت
 چون ندارد و مرد کفر در دین وفا
 گفت پیغمبر که سوگند شما
 باز سوگند دیگر خوردند قوم
 که بحق این کلام پاک و راست
 اندر نیجا هیچ کز حیلہ نیت
 گفت پیغمبر که آواز خدا
 هر بر گوشش شما بنهاد حق
 بک صریح آواز حق می آیدم
 چون زو بر وحی در می مانند
 چون خدا سوگند را خواند و پیر
 باز پیغمبر بکذیب صریح
 چون پدید آمد که آن مسجد نبود
 پس نمی توان بود کان را بر کنید
 صاحب مسجد چو مسجد قلب بود
 گوشت کا در شست و ماهی است
 مسجد اهل قبا کان بد جماد
 پس حقایق را که اصل اصلیات
 نه حیاتش چون حیات او بود

حاش بند حاش بند دم زنان
 سوئے پیغمبر بیا و روز دل
 زانکه سوگند ان کز ان سنت
 هر زمانه بشکند سوگند را
 راست گیرم یا که سوگند خدا
 مصحف از دست و بر لبه صوم
 کین بنائے مسجد از بهر خداست
 خدا ما زان صدق ذکر یا ربلیت
 میرسد در گوشش من چون صدا
 تا آواز خدا نار و سبق
 بچو صاف از درد می پالایم
 باز نو سوگند ما می خوانند
 که نه اسیر ز کف پیکار گر
 قد کذبتم گفت با ایشان فصیح
 خانه حیلست بد و دام جهود
 مطر حه خاشاک و خاکتر کنسید
 دانه بر دام ریس ز نیت جهود
 آن چنان لقمه بخشش ز سخات
 آنچه کفو او نبدا رهش نداد
 و آنکه آنجا فرقه اهل فصلیات
 نه ماتش چون مات او بود

برجاک زن کار خود اے مرد کا تان ساری مسجد اہل ضراء
بس بران مسجد کسان تخر زوی چون نظر کردی تو خود زیشان بئی

سخن گفتن جاپرہند و در نما

چارہند و در یکے مسجد شدند بہر طاعت راکع و ساجد شدند
ہر یکے بر نیتے تکبیر کرد در نماز آمد بہ سکیںی و در د
موذن آمد، زان یکے لفظے بجست کاے موذن ہلک کردی و قہمت
گفت آن ہندوئے دیگر از نیاز ہے سخن گفتی و پسل شد نماز
آن سوم گفت آن دوم راکاے عمو چہ زنی طعنہ باو خود را بگو
آن چہارم گفت حمد اللہ کہ من در نیفتاد م چہ چون این سہ تن
پس نماز ہر چہ باران شد تباہ عیب گویان بیشتر گم کرد راہ
اے خنک جانے کہ عیب خویش نہی ہر کہ عیبے گفت، آن بر خود گزید
گر ہمان عیبت بود، امین مباحش بوکہ آن عیب از تو گردنیز فاش

قصہ کہ غزن ان بکشتن یکے از مردوان برائے نشان دادن خرمینہ

آن غزان ترکس خوریز آمدند بہر نیمیا بردے ناگ زدند
دوکس از عیان آن وہ یافتند در ہلاک آن یکے بشتا فتنہ

دست بستندش کہ قربانش کند گفت: اے شاہان و ارکان بلند
 قصہ خون من بچہ رو میکنید از چہ آخر تشنہ خون نید
 چیت حکمت چہ غرض در شستم چون کہ من در دیشم و عریان تم
 گفت: تاہیت برین یارت زند تا برسد او و ز رسیدا کند
 گفت: آخر او ز من میکن تراست گفت: تا صد کردہ است اورا زرت
 گفت: چون ہم است ماہر و دیکیم در مقام ہستمال و در شکیم
 خدو در انکشد اول اے شہان تا برسم من دہم زرا نشان
 پس کہ ہائے اہی بین کہ ما آمیم آخر زبان درنتہا
 آخرین تر ہنایش از قرون در حدیث است آخرون التابون
 تا بالاک قوم نوح و قوم ہود نادے رحمت بجان مانود
 کشت ایشان را کہ ماترسیم ازو در خود این برعکس کردے و اے تو

شکایت پیر پیش طبیب از رنجہا و جواب طبیب

گفت پیرے مرے طبیبے را کہ من در زحیم از دماغ خویستن
 گفت: از پیریت آن ضعف دماغ گفت: ہر چشم ز ظلمت ہت داغ
 گفت: از پیریت اے شیخ قدیم گفت: پشتم درد می آید عظیم
 گفت: از پیریت اے شیخ زار گفت: ہر چہ میخوم نبود گوار
 گفت: ضعف معدہ ہم از پیریت گفت: وقت دم مرادم گیریت
 گفت: از اے انقطاع دم بود چون رسد پیری دو صد علت شود

گفت اگم شد غم هو تم کیا رگی
گفت از پیریت این بچارگی
گفت پایم ست شد از ره باند
گفت از پیریت در نخت نشاند
گفت پشتم چون کمانه شد دوتا
گفت از پیریت این ریخ و عنا
گفت تار کیت چشم اے حکیم
گفت از پیریت اے پیر حلیم
گفت اے احمق برین بردوختی
اے مرغ عقلت این انش اد
تو خبر احمق ز اندک سالیگی
پس طیش گفت کاهے عمر تو شفت
چون همه اجزا و اعضا شد نحیف
بر نتا بد و سخن زان هے کند
جز لگر پیرے که ارحق است مست
از برون پیر است و در باطن صبی

گفت از پیریت این بچارگی
گفت از پیریت در نخت نشاند
گفت از پیریت این ریخ و عنا
گفت از پیریت اے پیر حلیم
گفت از پیریت اے احمق برین بردوختی
اے مرغ عقلت این انش اد
تو خبر احمق ز اندک سالیگی
پس طیش گفت کاهے عمر تو شفت
چون همه اجزا و اعضا شد نحیف
بر نتا بد و سخن زان هے کند
جز لگر پیرے که ارحق است مست
از برون پیر است و در باطن صبی

نالدن کو دے دیش تا بوت پد و سخن جی

تا دل مرد خدا نام بدرد
بج قوسے را خدا رسوا نکرد
قصه جنگ انبیا می داشتند
جسم دیدند آدمی پنداشتند
در تو هست اخلاق آن پیشینان

چون بنی ترسی کہ تو باشی همان

آن نشانیها ہم چون در تو هست

چون تو زایشانی، کجا خواہی بست

زار می نالید و بر میکوفت سر	کود کے در پیش تابوت پدر
تا ترا در زیر خاک کے بفشند	کے پدر آخر کجایت می بند
نے در و قالی و نہ در وے حصیر	می بزندت خانہ تنگ و زحیر
نے دران بوسہ طعام نے نشان	نے چراغ در شب نے روزنہان
نے یکے ہم مایہ کو باشد پناہ	نے دہم معور نے در بام راہ
چون رود در خانہ کور و کبود	جسم تو کہ بوسہ گاہ خلق بود
کہ در و نہ روے می ماند نہ رنگ	خانہ بے زینہار و جانے تنگ
وزد و دیدہ اشک خونین می فشد	زین نسق اوصاف خانہ می فشد
واللہ اینرا خانہ ما می برند	گفت جو جی با پدر اے ارجمند
گفت اے بابا نشانیہا شنو	گفت جو جی را پدر ابلہ مشو
خانہ ما راست بے تردید و شک	این نشانیہا کہ گفت او یک بیک
نہ درش معمور نہ صحن نہ بام	نے حصیر و نے چراغ و نے طعام
لیک کے بیند آنرا طاغیان	زین نمط دارند بر خود صد نشان
از شعاع آفتاب کبرا	خانہ آن دل کہ ماند بے ضیا
بنوا از ذوق سلطان دود	تنگ و تاریک است چون جان جود

گور خوشتر از چین دل بر ترا

آخر از گور دل خود بر ترا

۳۵

اعرابی کے ریگد جوال کردہ بود برائے وزن

۱۷۱

چون مبارک نیت بر تو این علم

خوشین گوئے کن و بگذر ز شوم

چون ملائک گو کہ لا علم لنا

یا الہی غیبر ما علمتنا

در بیان جہل و عقل و الفضول

یک جوال رفت از دانه پر سے

ہر دورا او بار کردہ بر شتر

یک حدیث انداز کرد اورا سوال

و ندران پر شش بے دُر با پغت

چسیت آگندہ بگو مصدوق حال

در دگر ریگے نہ قوت مردم است

گفت، تا تنہا من اندان جوال

در دگر ریز از پئے پانگ را

گفت شا با شتر اے حکیم اہل حر

تو چنین عسریان پیادہ در غوب

کش بر شتر بر نشاند نیکو

شمہ از حال خود ہم شرح کن

یک حکایت بشنوائے صاحب قبول

یک عربی بار کردہ اشتر سے

یک جوال دیگر کش از ریگ پر

اونشستہ بس ہر دو جوال

از وطن پر سید آور دشت گفت

بعد از ان گفتش کہ این ہر دو جوال

گفت، اندر یک جوالم گندم است

گفت، تو چون بار کردی این مال

گفت، نیم گندم آن تنگ را

تا سبک گردد جوال وہم شستہ

ایچنین فکر دقیق در اے خوب

رحم ش آد بر حکیم و عزم کرد

باز گفتش اے حکیم خوش سخن

و در دم
 انجین عقل و کفایت کہ ترست
 گفت این ہر دو نیم از عامہ ام
 گفت اشتر چند داری، چند گاؤ
 گفت رخت چیت بارے در کان
 نیت قوت دے رخت و ختماش
 گفت پس از نقد پرسم نقد چند
 کیاے مں عالم، با تو است
 گنجا بہادہ باشی در مکان
 گفت و اللہ نیت یا وجہ العب
 پا بہ تن بہ ہی روم
 مر مر ازین حکمت و فضل دہر
 پس عرب گفتش کہ شود دور از برم
 دور بر آن حکمت شومت زمن
 یا تو آن سور و من این سو میروم
 یک جوالم گندم و دیگر ذریگ
 کین جوالم گندم و دیگر گم یقین
 الحقے ام بس مبارک حقیقت
 گر تو خواہی کاین شقاوت کم شود
 حکمتے کر طبع زاید و ز خیال
 حکمت دنیا فراید نل و شک

تو وزیری یا شہی، بر توے رست
 بنگر اندر حال اندر جامہ ام
 گفت نے این دے آن مارا مکاؤ
 گفت مارا کو دکان و کو مکان
 نے مطاع نیت مطیع نیت آتش
 کہ توئی تنہ سار و محبوب ہند
 عقل و دانش را اگر تو بر تو است
 نیت عاقل تر تو کس در جہان
 در ہمہ حکم و جوہ قوت شب
 ہر کہ نالے نسید ہذا بخاروم
 نیت حال جز خیال و در دسر
 تانبار د شوئے تو بر سرم
 نطق تو شوم است براہل من
 در ترارہ پیش من واپس شوم
 بہ بود زین جیلہاے مردہ ریگ
 بہ بود زان حکمت تو اے مہین
 کہ دلم با برگ و جانم متقیقت
 جہد کن تا از تو حکمت کم شود
 حکمتے بے فیض نور ذوالجلال
 حکمت دینی بر دوق نلک

۳۶

کرامات ابرہیم اہم برب دریا

۱۴۱

فخر آن باشد کہ بکشاید رہے

راہ آن باشد کہ پیش آید شے

خام آن باشد کہ اندوختہ بود

نہ بجز نثار شکر شد بود

تا بس اند شاہے اور مدی

ہمچو عز ملک دین احمدی

کو زرا ہے برب دریا شست

یک امیر سے آمد آنجا ناگهان

شیخ را بشناخت سجده کرد زود

شکل دیگر گشت، خلق و خلق او

برگزید از فقر، بس باریک حرف

میزند بر دلق سوزن چون گدا

چون گدا بر دلق سوزن میزند

شیخ چون شیر است، دلبا میشه اش

نیت مخفی بروے اسرار نہان

خواست سوزن را آواز بلند

سوزن ز برب ہر ماہی

کہ بگیراے شیخ سوزنہائے حق

ہم ذاب ابرہیم اہم آمدت

دلق خود میدوخت بر ساحل روان

آن امیر از بندگان شیخ بود

خیر و شد در شیخ و اندر دلق او

کو رہا کرد آنچنان ملک شگرف

ترک کرد او ملک ہفت اقلیم را

ملک ہفت تسلیم ضائع میکند

شیخ واقف گشت از اندیشہ اش

چون رجا و خوف در دلبازان

شیخ سوزن زود دریا فگند

صد ہزار ان ماسہ بے التی

سر بر آوردند از دریا بے حق

۱۴۲

گفت: اہل سوزن خود خواستم
 ماسے دیگر برآمد در زمان
 رو بدو کرد و گفتش: اسے امیر
 این نشان ظاہرست این پنج نمیت
 چون نفاذ امر شیخ آن مسیرید
 گفت: آہ ماہی ز پیران آگہ است
 ماہیان از پسہ آگہ با بعید
 سجدہ کرد و رفت گریان و خراب
 پس تو اسے ناشستہ رو دہیستی
 بادم شیرے تو بازی میکنی

دادہ از فضل نشان راستم
 سوزن اورا گرفتہ در دمان
 ملک دل بیاچنین ملک حقیر
 باطنے جوئی بظاہر بر آیت
 ز آمد ماہی شہ شہ جد سے پدید
 شہ تنے را کو لعین در گہ است
 عاشقی زین دولت ایشان معید
 گشت دیوانہ ز عشق فحیاب
 در نزاع و در حسد با کسی
 بر ملا یک حرکت بازی میکنی

طعنہ زدن بیگانہ در شان شیخ و جواب میر شیخ

آن یکے یک شیخ را تہمت نہاد
 ثناب خمر است و سلاوس و خبیث
 آن یکے گفتش: ادب را ہوش دار
 دور از دو دور از آن او صاف دار
 انجین بہستان نہ بر اہل حق
 این نباشد و رہو اسے مرغ خاک
 آن مرید شیخ بدگویند را

کوہد است و نمیت بر راہ رشاد
 مر مریدان را کجا باشد مخیث
 خورد نبود انجین ظن بر کبار
 کہ ز سیلے تیرہ گردد صاف دار
 کاین خیال ست بر گردان ورق
 بحر تسلیم را زمر دارے چہ پاک
 آن بکفر و گمراہی آگندہ را

گفت خود را تو مرزن بر تیغ تیسند
 حوض بادریا اگر پہلو زند
 آن خبیث از شیخ می لایید تراژ
 کہ منم بر حال زشت ادگو اہ
 دیدش اندر میان محلے
 ور کہ باور نیست خیز مشبان
 شب بہ بردش بر سر یک وزنی
 بنگر آن سالوس روز و قش شب
 روز عبد اللہ اور اگشتہ نام
 دید شدہ در کف آن شیخ پر
 تو نمی گفتی کہ در جام شراب
 گفت بام را چنان پر کردہ اند
 بنگر اینجا سچ گنجہ ذرہ
 شیخ گفت این خود نہ جام ہست نہ
 آمد و دید انگبین خاص بود
 گفت پیہ آن دم مرید خویش را
 کہ مرا رنجیت مضطر گشتہ ام
 در ضرورت ہست ہر مردار پاک
 گر خنخانہ بر آمد آن مرید
 در ہمہ خنخانہا او مے ندید
 گفت اے زندان چہ حال است اینجا کار

۱۴۵

۱۴۶

ہن کن باشا و ہا سلطان تیز
 خویش را از پنج ہستی بر کند
 کہ نگر باشد ہمیشہ چشم کاژ
 خمر خوار است و بدو کارش تباہ
 اوز تقوی عاریت و مغلے
 تا بہ بیہی فسق شیخت را عیان
 گفت بنگر فسق و عشرت کردنی
 روز ہجون مصطفی شب بواب
 شب نعوذ باللہ و در دست جام
 گفت شیخا مر ترا ہم ہست غر
 دیومی میسند و بجد ہر دم شتاب
 کا ندرو نش می نگجد یک سپند
 این سخن را کہ ششیدہ غرہ
 ہن بزیر آنکرا ہن گر بوے
 کور شد آن دشمن کور و کبود
 روز بر اے من ہجوئے اے کیا
 من ز رنج از محضہ گزشتہ ام
 بر سر منکر ز لعنت باد خاک
 بہر شیخ از ہر خجے میچشید
 گشتہ بد پر از عسل خستہ نمید
 پچ خجے در نمی بیسم عطار

جملہ زندان نزد آن شیخ آمدند چشم گریان دست بر سر میزدند
 در ضربات آمدی شیخ اجل جملہ میسبا از قدمت شد عمل
 کردہ سے را تو میل از حدت جان مارا ہسم بدل کن از خبث
 گر شود عالم پراز خون مال مال کے خود بندہ خدا اظہار مال

دعوائے کردن شخصے کہ حق مرانی گیر بگناہ و جوشعیت

در دہل تاویل خست میسکنی

جون نمی خواهی کزان دل بر کنی

کین روا باشد مرا من مضطرم

حق نہ گیر دعا جز سے را از کرم

آن یکے میگفت 'دعہ ہد شعیب
 چند دید از من گناہ و جرہا
 حق تعالیٰ گفت 'در گوشش شعیب
 کہ بگفتی 'چند کردم من گناہ
 عکس میگوئی و مقلوب اسے سفیہ
 چند چندت گیسرم و تو بخیر
 زنگ تو بر توت اسے دیکہ سیاہ
 بردست زنگار بر زنگار ما
 مرد آہن گر کہ او زنگی بود
 کہ خدا از من بے دید است عیب
 و زکرم 'یزدان منی گرد مرا
 در جواب او فصیح از را و غیب
 و زکرم نگرفت در جسمم آہ
 اسے رہا کردہ رہ و برگشتہ تہ
 در سلاسل ماند 'پاتا بہ سر
 کرد سیامے در دست راتباہ
 جمع شد تا کور شد ز اسرار ما
 دود را باروشش ہمرنگی بود

مرد روی کو کند آهنگری

رویش ابق گردد از دود آوری

پس بداند زود تا شیر گناه

تا بنالد زود گوید اسے الہ

چون کند اصرار و بد پیشہ کند

خاک اندر چشم اندیشہ کند

توبہ نندیشد اگر شیرین شود

بردش آن جسم تا بیدین شود

آن پشیمانی و یارب رفت از د

شت بر آئینہ زنگ شصت تو

آہنش راز نگاہ خوردن گرفت

گوہر شش راز نگاہ کم کردن گرفت

چون شعیبؑ این نکتہا باوے گفت

را ندیم جان در دل او گل شگفت

جان او بشنید و خے آسمان

گفت اگر رفتن رانشان میجوید او

گفت ستارم نگویم راز باش

جزیکے رمزے برائے ابتلاش

یک نشان آنکہ میگیرم ورا

آنکہ طاعت دارد از صوم و دعا

و ز نماز و از زکوٰۃ و غیر آن

یک یک ذرہ نذر و ذوق جان

میکنند طاعات و افعال سنی

لیک یک ذرہ ندارد چاشنی

طالعش نفراست و معنی نغز نے

جوز ما بسیار و دروے مغز نے

ذوق باید تا دہد طاعات بر

مغز باید تا دہد وانیہ شجرہ

و انبے مغز کے گردد نہال

صورت بجان نباشد جز خیال

چون شعیبؑ این نکتہا بروے بخوان

از نفس کر ہچو خر در گل بساند

گفتن عایشہ پیغمبرؐ را کہ تو بہر جا بے نماز میکنی

۱۴۶

عایشہؓ روزے پیغمبرؐ گفت
 ہر کجا یا بی نمازے میکنی
 بے مصلے میگزاری تو نماز
 مستحاضہ و طفل و آلودہ پید
 گفت پیغمبرؐ کہ از بہر جہان
 سجدہ گاہم را از انزو لطف حق
 ان و ان ترک حسد کن باہمان
 کو اگر زہرے خورد شہدے شود
 کو بدل گشت و بدل شد کار او
 در کنی با او مرے و ہمیری
 یا رسول اللہ تو پیدا و نہفت
 میدود در خانہ پاک و دنی
 ہر کجا روئے زمین بکشتای راز
 کردہ مستعل بہر جا کہ رسید
 حق نجس را پاک گردانہ بدن
 پاک گردانید تا ہنم طبق
 ورنہ بطیے شوی اندر جہان
 تو اگر شہدے خوری زہرے بود
 لطف گشت و نور شد ہر ناز
 کا فرم دان گر تو ز ایشان سبری

۴۰

کشیدن موشے ہمار شتر را

۱۴۶

موشکے در گفت ہمار شترے
 شتر از چستی کہ با او شد روان
 بر شتر زد پر تو اندیشہ اش
 تا بیا بدربار جوئے بزرگ
 در بود و شد روان او از مرے
 موش غرہ شد کہ ہستم ہیلوان
 گفت بنمایم ترا تو باش خوش
 کا نذر و گشتے زبون پیل سترگ

موش آنجا ایستاد خشک گشت
 این توقف حیت و حیرانی چرا
 تو قلا و زنی و پیش آهنگ من
 گفت این آب شکر گشت عمیق
 گفت اشتر تا به نیم حد آب
 گفت تا زانو است آب کور موش
 گفت مویست ما را از دماست
 گر ترا تا زانو است اے پرهنر
 گفت گستاخی کن بار دیگر
 تو مری باشل خود مو شان کن
 گفت تو به کردم از بهر خدا
 رحم آمد مرشتر را گفت بین
 این گذشتن شد مسلم مرا
 چون همی بر نیستی پس دوباره
 تو رعیت باش چون سلطان
 خدمت اکیر کن کس دار تو
 کیست دلدار اهل دل نیکو بدان
 که چو روز و شب جهانند از جهان

عیب کم گو بنده الله را

متهم کم کن بزدی شاه را

متہم کردن اہل کشتی شیخے رابدزوی

۱۷۷

بود درویشے دہون کشتیے
 ساختہ از رخت مردی پشتے
 یا وہ شد ہیمن زرا و خفتہ بود
 جملہ را بستند اور اہم نمود
 کین فقیر خفتہ را جو ہم ہم
 کرد بیدارشن ز غم صاحب دم
 کاندین کشتی چریدان گم شد ہست
 جملہ را بستیم نتوانی تور ہست
 دلق بیرون کن برہنہ شوزدق
 تاز تو فانغ شود او امام خلق
 گفت یارب مر غلامت را خان
 متہم کردند فسادن در رسان
 چون بدر آمد دل درویش از آن
 سر بردن کردند ہر سو در زمان
 محمد ہزاران باہی از دیارے زرف
 در دمان ہر کیے دہہ شگرف
 ہر کیے دوسے خراج ملکتے
 کرالہ است این ندارد شرکتے
 در چنڈ انداخت در کشتی و جت
 مرہوار ساخت کرسی و نشت
 خوش مربع چون شہان بر تخت خویش
 اونسہ از اوج و کشتی اش پیش
 گفت او کشتی شمارا حق مرا
 تانبا شد با شما دزد گدا
 تا کرا باشد خسارت زین فراق
 من خوشم جفت حق و با غلق طاق
 نے ہمارا رافغاڑے دہد
 از چہ داوندت چنن عالی مقام
 وز حق آزاری پئے چیرے حقیر
 کہ نبودم بر فقیران بدگمان
 حاش شد بل ز تعظیم شہان

تشیع صوفیان بر صوفی بسیار خوار و جواب

۱۴۸

صوفیان بر صوفی شنت زدند
 شیخ را گفتند داد جان ما
 گفت آخر چه گم است اے صوفیان
 در سخن بسیار گویم جو جس
 و بنحسبید هست چون اصحاب کبف
 شیخ رو آورد سوئے آن فقیر
 در خبر خیر الامور واسلما
 پس فقیر آن شیخ را احوال گفت
 هر سوال شیخ را داد او جواب
 گفت راه اوسط ارچه حکمت است
 آب جو نسبت با شتر هست کم
 هر کرا باشد وظیفه چارنان
 و در خورد هر چار و دراز اوسط است
 هر که او را اشتها ده نان بود
 چون مرا پنجاه نان هست اشتها
 تو بده رکعت نماز آئی لول
 این وسط در بانهایت میرود
 اول و آخر بیاید تا دران

پیش شیخ خاتقا ہے آمدند
 تو ازین صوفی بخواه اے پیشوا
 گفت این صوفی سه خو دارد گران
 در خورش افزون خورد از بست کس
 صوفیان کردند پیش شیخ زلف
 که ز هر حالیکه هست اوساط گیر
 نافع آمد ز اعتدال اعلا طما
 عذر را با آن غرامت کرد جفت
 چون جوابات حضرت خوب مصواب
 لیک اوسط نیز ہم با نسبت است
 لیک باشد موش ااو پیچیم
 دو خورد و یا سه خورد و هست اوسط آن
 او اسیر حرص مانند بط است
 شش خورد میدان که اوسط آن بود
 مر ترا شش گرده همدستیم نے
 من پانصد در نیایم در محل
 که مر از اول و آخر بود
 در تصور گنج اوسط یا میان

۱۴۹

سبک نہایت چون ندارد دو طرف
 این ہمہ جبر و تسلیم فانی شود
 حالت من خواب را ماند گئے
 چشم من خفته دلم بیدار دان
 گفت پیغمبر کہ خپد چشم من
 چشم تو بیدار و دل خفته خواب
 مردلم را پنج حس دیگر است
 تو ز ضعف خود کمن در من نگاہ
 چونکہ در تو می شود قسم گھر
 شیخ روزے بہر دفع سؤطن
 گوہر معقول را محسوس کرد
 چونکہ در معدہ شود پاکت پدید
 ہر کہ در دے لقمہ شد نور جلال
 کے بود آن را سیانہ منصرف
 دین حدیث بنے عدد باقی بود
 خواب پندار و مرا و را گر بے
 شکل بیکار مرا بر کار دان
 لیک کے خسپد دلم اندرون
 چشم من خفته دلم در فتح باب
 حس دل را ہر دو عالم منظر است
 بر تو شب برین بہان شب چاشت گاہ
 تن مزین پندار کہ بتوانی بخور
 در لگن قے کرد و پُر در شد لگن
 پیر بیسنا بہر کم عقلے مرد
 قفل نہ بر حلق و پنہان کن کلید
 ہر چہ خواہد گو بخور اورا حلال

جستج باشاہے درختے را کہ ہر کہ میوہ او خورد نمی میرد

گفت دانائے برائے داستان
 ہر کسے کز میوہ او خورد و برد
 کہ درختے ہست در ہندوستان
 بادشاہے این شنید از صادقے
 نے شود او پیر منے ہرگز نہ برد
 بر درخت و میوہ اش شد عاشقے

قاصدے دانا ز دیوان ادب
 سوئے ہندستان وان کرد از طلب
 ساہا میگشت آن قاصد از
 گرد ہندستان برائے جستجو
 شہر شہر از بہر این مطلوب گشت
 نے جزیرہ ماند نے کوہ و نہشت
 ہر کر ا پر سید کردش بشنید
 کاین بنجید اجسز گر مجنون بند
 قاصد شہ بستہ در جتن کمر
 می شنید از ہر کسے نوئے دگر
 بس سیاحت کرد آنجا ساہا
 چون بے دید اندران غربت تب
 میخ از مقصود اثر سپیدانش
 می فرستادش شہنشاہا
 رشتہ امید او گستہ شد
 عابض آمد آخر الامر از طلب
 زان غرض غیب خبر پیدا نشد
 جتہ او عاقبت ناجستہ شد
 کرد عزم باز گشتن پیش شاہ
 اشک می بارید و می برید راہ
 بود شیخے 'عالے' قطبے 'کریم
 اندران منزل کہ آیس شد ندیم
 گفت 'من نوید پیش او روم
 ز استان او' براہ اندر شوم
 تا دعائے او بود ہمراہ من
 چونکہ نویدم من از دلو خواہن
 رفت پیش شیخ 'با چشم پر آب
 اشک می بارید مانند سحاب
 گفت 'شیخا وقت رحم و رافت است
 نا امیدم وقت لطف این ساعت است
 گفت 'وگو کہ چہ نویدیت
 چیت مطلوب تو' رو با کیت
 گفت 'شاہنشاہ کردم اختیار
 از براے جتن یک شاخا
 کہ درختے ہمت نادر در جہات
 میوہ او' مایہ آب حیات
 ساہا جستم ندیم زو نشان
 جز کہ طنز و تسخر این سخوشان
 شیخ خندید و گفتش اے سلیم
 این درخت علم باشد اے علیم
 بس بلند و بس شگرف و بس بسیط
 آب حیوانے زد ریائے محیط

تو بصورت رفتہ اسے یحجر
 تو بصورت رفتہ گم گشتہ
 گاہ و بخش نام شد کہ آفتاب
 آن کے کش صد ہزار آفتاب
 گرچہ فردا ست او اثر دارد ہزار
 صورت ظاہر چہ جوئی اسے جوان
 صورت ظاہر بود چون تشوہ پست
 در گذر از نام و بنگار صفات
 اختلاف خلق از نام او افتاد
 اندرین معنی مثالے خوش شنو
 زان ز شلخ معنی بے بار و بر
 زان نمی یابی کہ معنی ہشتہ
 گاہ بحر شش نام شد گاہے سحاب
 کترین آثار او عسہ بقاست
 آن کے را نام باشد بیشمار
 رؤ معانی را طلب اسے پہلوان
 معنی اندر دے چو متعلے یار و دوست
 تا صفات رہ نہاید سوئے ذات
 چون معنی رفت آرام او قتاد
 تائسانی تو اسامی اگر و

۴۴

منارعت جہا کس جہت انکو از سبب نادانستن زبان بیدگر

۱۸۲

چار کس را داد مردمے یکے دم
 فارسی و ترک و رومی و عرب
 فارسی گفتا ازین چون داہیم
 آن عرب گفتا معاذ اللہ لا
 آن یکے کو ترک بدگفتاے کو دم
 آن کہ رومی بود گفتا این قیل را
 در تنانج آن نفس جنگی شدند
 ہر یکے از شہرے افتاد وہیم
 جملہ باہم در نزاع و در غضب
 ہین بیا کالین را با گورے دہیم
 من عنب خواہم نہ انکو راے دغا
 من نیخواہم عنب خواہم او زم
 ترک کن خواہم من استافیل ما
 کہ ز ستر نامہا غافل بڈ

مشت برہم میسندند از اہلبی
 صاحبِ ترے عزیزے صُدیان
 پس گفتمے او کہ من زین یکدم
 چونکہ بسپارید دل را بے دغل
 یکدم تان میشود چار المراد
 چار دشمن میشود یک ز اتحاد
 پُر بُند از جہل و از دانش تہی
 گر بُدے آنجا بدادے صلح شان
 آرزوئے جملہ تان را میخرم
 این درم تان میکند چندین عمل

۴۵

نماز کردن شیخے در بادِ خشک و حیرانِ بلندن کا روانیان

۱۸۵

آنکہ بسینداؤ سبب را عیان

کے ہند دل بر سببِ ہائے جہان

زاہدے بد و در میانِ بادِ
 حاجیان آنجا رسیدند از بلاد
 جائے زاہد خشک بود او تر مزاج
 حاجیان حیران شد نماز و حدش
 در نماز استادہ بد پر سے ریگ
 گفتمے سرست در سبزہ و گل است
 یا کہ پائش بر حریر و حلہاست
 ایستادہ تازہ روئے اندر نماز
 با حبیبِ خوشتن میگفت راز
 پس بماندند آن جماعت بانیا
 تا شود در ویش فارغ از نماز
 در عبادت غرق چون عبادِ
 دیدہ شان بر زاہد خشک و فتاد
 از سمومِ بادِ بودش علاج
 وان سلامت در میانِ آفتش
 ریگ کز نقشِ بچو شد آبِ دیگ
 یا سوارہ بر براق و دلدل است
 یا سموم اورا بہ از بادِ صباست
 با خضوع و با خشوع و با نیاز
 ماندہ بُدِ استادہ با فکرِ دراز
 تا شود در ویش فارغ از نماز

چون ز استغراق باز آمد فقیر
 دید کابشن بچکید از دست و رو
 پس پیر سیدش کہ آبت از کجاست
 گفت ہر گاہے کہ خواہی پیرسد
 مشکل حاصل کن اے سلطانِ دین
 و انما سترے ز اسرار تہ بما
 چشمہا را کرد سوئے آسمان
 رزق جوئی را ز بالا خوگرم
 اے نودہ تو نہکان از لا مکان
 در میان این مناجات ابر خوش
 ہچو آب از مشک باریدن گرفت
 ابری بازید چون مشک اشکها
 یک عجائب در بیابان و انمود
 یک جماعت زان عجائب کارها
 قوم دیگر را قیین در از یاد

دان جماعت زندہ رکشہ نصیر
 جامہ اشس تر بود ز آتہا و ضو
 دست را برداشت کہ سوئے سما
 یا گہے باشد اجابت گاہ رد
 تا بخت شد حال تو مارا عین
 تا بریم از میان زنارہا
 کہ اجابت کن دعاے حاجیان
 تو ز بالا بر کشودستی درم
 فی السماء رزق کم کردہ عیان
 زود پیدا شد چو پیل آبکش
 در گوہ در غارہا مسکن گرفت
 حاجیان جسد کشادہ شکہا
 ابر چون مشکے دہن را بر کشود
 می بریدند از میان زنارہا
 زین عجب و اللہ اعلم بالرشاد

قوم دیگر نا پذیرا ترش و خام

ناقصان سردی تم الکلام

تمام شد دفعہ دوم

دفر سوم

اے ضیاء الحق حمام الدین
ایں سوم دفر کر سنت شد بسیار
برکت گنجینه ہمدرد را
در سوم دفر نزل عذارا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۸۹

این جهان و ساکنانش منتشر وان جهان و ساکنانش ستر
این جهان عاشقانش منقطع اهل آن عام محله مجتمع

.....
بچنانکه خلق عام اندر جهان ز انجمن ابدال میگویندشان
کین جهان چاهیتست بس تاریک تنگ هست بیرون عالمی بے بود و رنگ
بیج درگوشش کس زایشان زلفت کین طمع آمد حجاب ز روف زلفت
گوشش را بند و طمع از استماع چشم را بند و غرض از اطلاع
بشنو اکنون قصه تمثیل آن تا بیابی در حقیقت نوح جان

۱

خوردگان بچہ پیل خلاف صلاح و انا

۱۹۰

آن شنیدی تو کہ در ہندوستان دید داناے گرو بے دوستان
گرسنه ماندہ شدہ بے برگ و عوز میر سیدند از سفر و ز راہ دور

ہر دانا نیش جو شید و گفت
 گفت 'دائم کر تجوئے و از خلا
 یک اللہ اللہ اے قوم جلیل
 پیل بہت این سو کہ اکنون میرید
 پیل بچکانند اندر را و تان
 بس ظریف اند و لطیف اند و سین
 از پئے فرزند صد فرنگیہ
 آتش و دود آید از خرطوم او
 ہر دمان را پیل بوے میکند
 تا کجا یا بد کباب پور خویش
 تا کجا بوئے کتاب بچہ را
 گفت ناصح بشنوید این پند من
 با گیاہ و برگہا قانع شوید
 من برون کردم ز گردن ام نصیح
 من بتبلیغ رسالت آدم
 ہین مبادا کہ طمع رہ تان زند
 این گفتم و خیر بادے کرد و رفت
 ناگہان دیدند سوئے جادو
 اندر افتادند چون گرگان مست
 آن یکے ہمہ نہ خورد و پند داد
 از کبابش مانع آمد آن سخن

خوش سلائے شان چو گل بر شگفت
 جمع آمد رنج تان زین کر بلا
 تا نباشد غور دمان فرزند پیل
 پس بد من از جان از دل بشنوید
 صید ایشان بہت بس و خواہ تان
 یک مادر شان بود اندکین
 او برگرد در جنین و آہ آہ
 آنحضرت زان کودک مرحوم او
 گرد معده ہر بشر بر می تند
 تا نہاید انتقام و زور خویش
 یا بد و زخمش زند اندر جزا
 تا دل و جان تان گردد مٹہن
 در شکا پیل بچگان کم روید
 جز سعادت کے بود انجام نصیح
 تا رہا نم مر شمارا از ندم
 طمع برگ از بینھا تان بر کند
 گشت قحط و جوع شان راہ رفت
 پور فیلے نہر بھے نوزادہ
 پاک خوردند و فروشتند دست
 کہ حدیث آن فقیرش بود یاد
 بخت نوبخت ترا عقل کن

پس بیعت دادند و خستند آن ہمہ
 دید پیلے سہنا کے می رسید
 دان گرسند پاسبان آن ہمہ
 اولاً آمد سوئے عارس وید
 بوسے میگردان ہاشم اسد با
 مسیح بوئے زو نیام ناگوار
 چند بارے گردا و برگشت و رفت
 مرد و رانا زرد آن شہ پہل فیت
 پس لب ہر خستہ را بوسے کرد
 بوسے می آمد و رازان خستہ مرد
 بر در ایند و بکشتش پیل زود
 کز کباب پیل نادہ خوردہ بود
 میدر آئید و نبودش زان شکوہ
 در زمان او یک بیک از ان گروہ
 تا ہی ز در بر زمین میشد شکاف
 بر ہوا انداخت ہر یک از گراف
 تانیا رد خون ایشانت نبرد
 اسے خوردند خون خلق از رہ برگرد
 زانکہ مال از زور آید در سین
 مال ایشان خون ایشان دین یقین
 پیل داند بوئے بچہ خویش را
 بوئے رسوا کرد کرا اندیش را
 چون نیابد بوئے باطل ازین
 آنکہ یابد بوئے حق را ازین
 چون نیابد از دہان ما بخور
 مصطفیٰ چون بوئے برد از راہ دو
 بوئے نیک و بد بر آید بر سما
 ہم بیابد لیک پوشاند زما
 میزند بر آسمان سبز فام
 تو ہی چسپی و بوئے آن حرام
 تا بگویم ران گردون میرود
 ہمہ انعامس زشتت میشو
 بوئے کبر و بوئے حرم و بوئے آز
 در سخن گفتن بیاید چون پایز

خواندن بلال جی راہی

۱۹۲

گر حدیث کرۓ بود معنی است
آن کرۓ لفظ مقبول خداست
ور بود معنی کرۓ و لغت نکو
آنچنان معنی نیرزد یک تو

آن بلال صدق در بانگ ناز	جی راہی خواند از روئے نیاز
تا بگفتند اے پیغمبر نیست است	این خطا اکنون کہ آغاز بناست
اے نبی واسے رسول کردگار	یکٹ مؤذن کو بود افسح بسیار
عیب باشد اول دین و صلاح	لحن خواندن لفظ جی علی الصلاح
خشم پیغمبر بخوشید و بگفت	یکد و رمزے از غایات نہفت
کاسے خسان نزد خدا جی بلال	بہتر از صد جی جی قیل و قال
وامشورانیہ تاسن از زبان	وانگویم ز آخر و آغاز تان

امر کردن حق پوشی کہ مراد ہانے خوان کہ بدن با گناہ نکر دہاشی

گر نداری تو دم خوش در دعا

رو دعا میخواہ از خوان صفا

بہر این فرمود با موسیٰ خدا وقت حاجت خواستن اندر دعا

کا سے کلیم اللہ زسن می جو پناہ
 گفت موتے امن ندارم آن مان
 از دمان غیبه کے کردی گناہ
 از دمان غیبه بر خوان کسے الہ
 آن دمان غیر باشد مذر خوان
 در شب و در روز ہا آرد دعا
 آن چنان کن کہ دمانہا مژرا
 یادمان خوشتر را پاک کن
 روح خود را چاکہ چالاک کن
 ذکر حق پاکست چون پاکی رسید
 رخت بر بند دُرون آید پلید
 میگریز ضد ہا از ضد ہا
 شب گریز چون بر سر فروضیا
 چون در آید نام پاک اندر دمان
 نے پلیدی مانا دے آن مان

۴

اللہ گفتن نیاز مند عین البتیک خد است

۱۹۲

آن یکے اللہ می گفتے شبے
 گفت شیطان شخوش اے سخت رو
 تا کہ شیرین گرد و از ذکرش بے
 این ہمہ اللہ گوئی از عتو
 چند گوئی آخر اے بسیار گو
 می نیاید یک جواب از پیش تخت
 چند اللہ میسنی باروئے سخت
 او شکستہ دل شد و بہا دسر
 دید در خواب و حضر را در حضر
 گفت ہن از ذکر چون و ماندہ
 چون پشیمانی از ان کش خواندہ
 گفت لبستیکم نبی آید جواب
 زان ہی ترسم کہ باشم روبا
 گفت حضرش کہ خدا گفت این ہن
 کہ برو با او بگو اے متعن

گفت آن اشہد تو بتیک است وان نیاز و سوز و دودت پیک است
 نے ترا در کار من آورده ام نے کہ من مشغولِ ذکرِ ت کردہ ام
 جیلہا و چارہ جوئہاے تو جذبِ مابود و کشادینِ پائے تو
 ترس و عشق تو کند ہطفاست زیرِ ہریارِ ب تو بستیکہا است
 جانِ جاہلِ زین دعا جزو نیست زانکہ یارب گفتش دستور نیست
 بردہاں و بردش قفل است و بند تا نالہ باخدا وقتِ گزند

۵

فریقن روستائے شہریئے را بدعوت

۱۹۳

ہر طرف غولے ہی خواند ترا
 کاے برادر! راہِ خواہی میں یا
 حزم آن باشد کہ نغریب ترا
 چرب و نوش داہائے این سرا
 حزم آن باشد کہ چون دعوت کند
 تو کوئی مست و خواہانِ مند

اے برادر! بود اندرِ ماضی شہرے بار و ستانی آشنا
 روستائی چون سوئے شہر آئے خرگہ اندر کوئے آن شہری نمے
 دومہ و سہ ماہ ہما نشنیدے بردگان او و برخواستن بُدے
 ہر جوانِ راکہ بودیش آن زمان راست کردے مرد شہری رائیگان
 رو بہ شہری کرد و گفت اے خواہو ہیج می نائی سوے دہ فرجہ جو

الله الله بحمد فرزندان بیاد
 کلین زمان گلشنی است و نو بیاد
 یا بتا بستان بیا وقت بٹم
 تا بہ بندم خدمت اسن کر
 خیل و فرزندان و قومت ابیا
 در وہ ما باش خوش ہے سہ چار
 در بہاران خطہ وہ خوش بود
 کشت زار و لالہ و لکش بود
 وعدہ دادے خواجہ اور ارفع حال
 تا برآمد بعد وعدہ ہشت سال
 او بہر سارے ہیگفتے کہ کے
 عزم خواہی کرد کا ماہ و دے
 او بہ نہ سانخے کا سال مان
 سال دیگر تو انم وار بہید
 از ہفتا آن طرف خواہم دید
 گفت ہستند آن عیالم منتظر
 بہر فرزندان تو اسے اہل بر
 باز بہر سارے چو لکلا آمدے
 تا مقیم قبہ شہری شدے
 خواجہ بہر سارے زرد و مال خوش
 خرج او کردے کشودے بال خوش
 آخرین کرت سہ ماہ آن پہلوان
 از خجالت باز گفت او خواجہ را
 گفت خواجہ جسم و جانم وصل چوت
 آدمی چون کشتی است و بادبان
 باز سوگند شنید او شکرے کریم
 دستیا و گرفت و سہ کرت بہند
 بعد وہ سال بہر سارے چنین
 کو دکان خواجہ گفتند اسے پد
 خہاروے تو ثابت کردہ
 او ہی خواہد کہ بعضے حق آن

بس وصیت کرد مارا او نهان

گفت حق است این مئے اسے سیوید

دوستی بخشم دم آخر بود

روستائی در تعلق شیو کرد

از پیام اندر پیام او خیر شد

هم از نیجا کود کاننش در پسند

خواجه حازم بے عذر آورید

گفت ایندم کار بادارم هم

شاه کارناز کم فرموده است

من نیارم ترک امر شاه کرد

هر صباح دهر سانس رنگ خاص

توروا داری که ایم سوئے ده

بعد از آن در خان شمش چون کنم

زین مطاوصد بهانه باز گفت

چون قضا آهنگ زیر خجالت کرد

با هزاران حسرم خواجہ مات شد

اعتمادش بر ثبات خویش بود

خواجه در کار آمد و تجنیز ساخت

اہل و نہر ندان سفر را ساختند

شادمانان و شتابان سوئے ده

مقصد مارا چرا گاہ خوش است

⑥

۱۹۷

۱۹۷

۱۹۹

که کشیدش سوئے ده لایکمان

اِتق من شتر من خجنت الیہ

ترسم از وحشت که او فاسد شود

تا کہ حسرم خواجہ را کالیوہ کرد

تا زال حسرم خواجہ تیرہ شد

زرق و فلعب بشادی میسزند

بس بہانہ کرد با دیو مرید

گر بیایم آن نذ گرد منتظم

ز انتظارم شاه شب نفوذہ است

من نتاخم شد بر شہ روئے زرد

میرسد از من ہی جوید مناص

تا بر آبرو افکند سلطان گره

زندہ خود را زین گرد فون کنم

حیلہا با حکم حق نفاد جنت

روستائی شہریئے را مات کرد

زان سفر در معرض آفات شد

گر چہ کہ بد نیم سیلش در بود

مربغ غریش سوئے ده شتاب تاخت

رخت را بر گاہ و عینم انداختند

کہ بری خوردیم اندہ مژدہ دہ

یار ما آنجا کریم و دلکش است

با هزاران آرزو مان خوانده است
 بهر ما غرس کرم بنشاند است
 تاز خیسره ده زمستان رماز
 از پراو سوئے شهر آریم باز
 بلکه باغ ایشا را راه ماکند
 در میان جان خود مان جا کند
 خواجه و بچگان جهازے ساختند
 بر ستوران جانب ده تاقتند
 شادمان سوئے صحرا راندند
 سانسرو کے تغنوا بر خواندند
 روز روز تاز تاب غور میوختند
 شب ز خستہ راہ می آموختند
 خوب گشته پیش ایشان را و نشت
 از نشاط و شادمانی چون نشت
 همچنین خندان و قصان میشدند
 سوئے آن دو لایب چرخ میزدند
 چون ہی دیدند مرغی می پرید
 جانب ده صبر جامه می درید
 هر که می آمد زده از سوئے او
 بر که می آمد زده از سوئے او
 که تو روئے یار مارا دید
 بعد ما ہے چون رسیدن آن طرف
 روستائی بین که از بدستی
 روئے پنهان میکند ز ایشان وز
 چون پر سید ندخانه اش یافتند
 در فرو بستند اهل خانه اش
 نیک هنگام ورستی هم نبود
 بردش ماندند ایشان پنج روز
 نے ز غفلت بود ماندن ز زخری
 بالیمان بستہ نیکان ز اضطار
 او ہی دیدش ہی کردش سلام
 کمال نام مرا انیت نام

۲۰۰

۸

۲۰۱

گفت: باشم چہ داغم تو کئی
 والہم روز و شب اندر صنم ہو
 از خودے خود ندارم ہم خبر
 ہوش من از غیر حق آگاہ نیست
 گفت: ایندم باقیامت شد شبیہ
 شرح میکردش کہ من آغم کہ تو
 آن فلان روزت خریدم آن متاع
 برتر ہر ماستنید ستند خلق
 او بھی گفتش: چہ گوئی تر مات
 پنجین شب ابرو بارانے گرفت
 چون رسیدش کار داندرا تخوان
 چون لبہد الحاح آمد سوائے در
 گفت: من آن جہت ہا بگذاشتم
 پنج سالہ رنج دید این پھر روز
 گفت: اے خورشید مہرت در زوال
 امشب باران، ببادہ گوشہ
 گفت: یک گوشہ است آن باغبان
 در کفش تیرہ و کمان از بہر گرگ
 گر تو آن خدمت کنی جا آن تست
 گفت: صد خدمت کنم تو جائے دہ
 من پنجیم حارسے رکشم

یا پلیدی یا تیرین پاکئی
 ہیکچگونہ نیستم پردائے تو
 نیست از ہستی سہ ہویم اثر
 در دل و جانم بجہزائے نیست
 تا برادر شد یغیر بر من آخینہ
 بوہتا خوردی ز خوان من دو تو
 کل ستر جاوڑا لاشین شاع
 شرم دار در دوزخ نمست خورد حلق
 نے ترا داغم نہ نام تو نہ جات
 کا سمان از بارشش شد در شگفت
 حلقہ زد خواجہ کہ مہتر، انخوان
 گفت: آخر حیت اے جان پدر
 ترک کردم آنچہ من پنداشتم
 جان سکیم درین سہ ما و سوز
 گر تو خنم رہی، کردم حلال
 تا بیانی در قیامت توشہ
 ہست اینجا اگر را او پاسبان
 تا زند چون آید آن گرگ سترگ
 ورنہ جائے دیگرے فرمائے محبت
 وان کسان تیرہ در کھم نہ
 گر بر آرد گرگ سہ تیرش زخم

بہر حق مگر ارم ہشت اسے دودل
 گوسفٹ خالی بدو او با عیال
 چون مرغ بر ہم دگر گشتہ سوار
 شب ہمہ شب جملہ گویان کسے خدا
 این سزائے آنکہ شہ یا خسان
 این سزائے آنکہ اندر طمع خام
 آن کسان وتیر اندر دست او
 گرگ بروے خود مسلط چون شرر
 ہر پشہ ہر یک چون گرگے شدہ
 فرصت آن پشہ را ندن ہم نبود
 تا نیاید گرگ آسبے زند
 اینچنین دمدان کسان تا نیم شب
 ناگهان مثال گرگ ہشتہ
 تیر را بکشد آن خواجہ شہت
 اندر افتادن ز حیوان با جہت
 نا جو انمردا کہ خسر کرہ من است
 اندر داکشال گرگے ظاہر است
 گفت نے بادے کہ جہت از فرج و
 کشتہ و خر کرہ ام را در ریاض
 گفت نیکو تر تفصیل کن شب است
 شب غلط نہاید و بدل ہے

آب یار ان بر سر و در زیر گل
 رفت آنجا جائے تنگ بے مجال
 از نہیب سیل اندر گنج غار
 این سزائے مائزائے مائز
 یا کسی کرد از برائے ناکان
 ترک گوید خدمت خاک کرام
 گرگ را جو یان ہمہ شب سوینو
 گرگ جو یان و ز گرگ او بخیر
 اندران ویرانہ نشان نے خیمے زدہ
 از نہیب حملہ گرگ عنود
 روستائی ریش خواجہ بر کند
 جان شان از ناف می آمد بلب
 سر بر آورد از نر از پشہ
 زو بران حیوان کہ تا افتاد بہت
 روستائی ہائے کرد و کوفت بہت
 گفت نے این گرگ چون آہر بہت
 شکل او از گرگے او بخیر است
 می شناسم بچان کابے نے
 کہ مبادت ببط ہرگز ز انقباض
 شغفہا در شب ز ناظر مجب است
 دید شب صائب ندارد و ہر کسے

ہم شب و ہم ابرو ہم بارانِ تیرے
گفت آن بر من چو روزِ روشن است
در میانِ بستانِ باد آن باد را
خواجہ بر جست و بیادنا شکفت
کابلہ طرازِ شید آورده
در سہ تاریکی شناسی باو
آنکہ داند نیم شب گو سالہ را
خویشتن را عارف و والہ کنی
کہ مرا از خویش ہم آگاہ نیست
آنچہ دی خوردم از نامِ یانیت
غافل و محزون جسمِ یاد آ
آنکہ مردارے خوردی سنی نبید
لاف درویشی زنی و بخودی
کہ زمین را من ندانم ز آسمان
باو خبر کہ چنین رسوات کرد
ایچنین رسوا کند حق شید را
ساختی خود را جنتِ سعید و بایزید
بدر گئے و سبیلے و حرم و آ
خویش را منصورِ حلاجی کنی
کہ نہ شناسم عمر از بولسب
اسے خرے این از تو خرابور کند

این سہ تاریکی غلط آرد و شکر
میشناسم باو خبر کہ من است
می شناسم چون مسافہ را
روستائی را گریانش گرفت
بنگ وافیون ہر دو با ہم خوردہ
چون ندانی مردارے خیر و سر
چون نداند ہمرہ دہ سالہ را
خاک در چشم مروت میسنی
در دلم گنجابجہ ز اللہ نیست
این دل از غیر تحیث شرعاً نیست
در چنین جوشیم معدود را
شرع اورا سوئے مہذوبان کشید
اسے دہوئے عاشقان ایزدی
امتحان کرد غیرت امتحان
ہستے نفعے ترا اثبات کرد
ایچنین گیرد مید و صید را
روکہ شناسم تہر را از کلید
چون کنی پنهان بشید اسے کو ساز
آتش و رنہ سبب یاران زنی
باو خبر کہ شناسم نیم شب
خویش دل بہر تو کور و کر کند

خویش را از دهر دان کمتر شمر تو حریف رهنمائی، که مخور

آنگنان سے مباحث اے بخیزد کہ بقتل آید، پشیانی خورد
بلکہ زان مستان کہ چون ے میخورد عقلمائے پختہ حسرت میرند

④ ←

طغیان و کفران اہل سبا

۱۹۲

تو خواندی قصہ اہل سبا
داد حق اہل سبا را بس فراغ
شکر حق نگزاردند آن بد رگان
آن سبا ز اہل سبا بودند خام
پس سبا گفتند یا عدوینا
مانیخواہیم این ایوان و باغ
چون ز حد بردند اصحاب سبا
ناصحان شان در نصیحت آمدند
قصہ خون ناصحان پیدا شدند
اصل شان بد بود زان اہل سبا
داد شان چندین ضیاع و باغ و فراغ
بسکمی افتاد از پرسی تبار
آن تبار میوہ رہ را میگرفت

یا بخواندی و ندیدی جز صد
صد ہزار ان قصر و ایوانہا و باغ
در وفا بودند کستہ از سگان
کارشان کفران نعمت با کرام
شَیْنًا خَیْرًا لَنْ تَأْخُذَ زَیْنًا
نے زمان خوب نے من فراغ
کہ یہ پیش ما و با بہ از صبا
از فسق و کفر مانع میشدند
تخم فسق و کافری میکاشتند
می رسیدندے از اصحاب قبا
از چپہ از راست از بہر فراغ
تنگ می شد مبعوض بر رگزار
از پڑے میوہ دہر و شگفت

④ ←
۱۹۶

④ ←
۲۳۹

سدر بر خیزستان شان پر شدے تاخو است از میوه فشان
 باد آن میوه فشان دے بیکے پر شدے زان میوه دامہا بے
 خوشبہاے زفت تا زیر آمدہ بر سر روے رونده می زودہ
 مرد کلخن تاب از پرتے زر بستہ بودے بر میان ازین کمر
 سگ کلیجہ کو فتنے در زیر پا تخته بودے گرگ صحرا از نوا
 گشتہ امین شہر ودہ از دزد و گرگ بز نترسیدے ہم از گرگ سترگ
 جامہ ایشان اگر چرکیں شدے آتش سوزندہ شان صابون بے
 در تنور انداختندے جامہ را بعد یک ساعت شدے خوش باصفا
 چون ز حد بردند ناشکری چنان غیرت حق کار گر شد در زمان
 سیزدہ پنبیہ آنجا آمدند مگر ان را جملہ ہمہ می شدند
 کہ ہلا نعت افزون شد، شکر گو مرکب شکر از خنبد، حستہ کو
 شکر منعم واجب آمد در خرد ورنہ بکشاید در چشم ابد
 ہن کرم بینید و این خود کس کند کہ چنین نعت بشکرے بس کند
 سر نہ بخشد، شکر خواہد سجود پانچ شد، شکر خواہد قعود
 شکر نعمت نعمت افزون کند صد ہزار ان گل زخارے سر کند
 قوم گفتہ، شکر ما را برد غول ما شدیم از شکر و نعمت طول
 نعمتے چہ سیر شد جان ازین شکر چہ گوئیم، برگوئیم ہین
 پیش ما، این نعمت آرد محنتے شکر محنت کس نگفتہ استائے فتنے
 ما چنان پڑمردہ گشتیم از عطا کہ نطاعت ان خوش آید، نے خطا
 مانعی خواہیم نعمتہا و باغ مانعی خواہیم اسباب فراغ
 انہا گفتند در دل علیقت کہ از ان در حق شناسی مقیت

نصیب ادا دے، جملگی ملت شود
 طلبیبا نیم شاگردان حق
 آن طبیبان طبیعت دیگر اند
 ما بدل بے واسطه خوش بنگریم
 آن طبیبان را بود بوسے دلیل
 دست مزدے می بخوایم از کے
 بین صلابت مارے ناسور را
 قوم گفتند اے گروه مدعی
 چون شما بستہ بین خواب خورید
 چون شاد و دام این آب و گلید
 جب جاہ و سروری دار و بران
 ما بخوایم اینچنین لاف و دروغ
 انبیا گفتند کاین زمان ملت است
 دعوئے مارا شنیدید و شما
 امتحان است این گہر خلیق را
 ہر کہ گوید کہ گوشتش گواہ است
 آفتابے در سخن آمد کہ خیسر
 تو بگوئی آفتابا کو گواہ
 قوم گفتند این ہمہ زرق است و مکر
 ہر رسول شاہ باید جنس او
 مفر خور دیم تا مان چون شما

طمعہ در بیمار کے قوت شود
 بحر تسلیم دید مارا فافلق
 کہ بدل از راہ نبضے سنگرند
 کز فراست ما بحالی منظریم
 دین دلیل ما بود و حق حیل
 دست مزد مارے از حق بے
 دار وے مایک بیک بخور را
 کو گواہ علم طب ناخفی
 ہیچو ما با شید و در دہ می چرید
 کے شہادت یاد سیرغ ولید
 کہ شمار و خویش از پینبران
 کردن اندر گوش و افتادن بدوغ
 مایہ کوری حجاب رویت است
 می نہ بینید این گہر در دست ما
 ماش گردانیم گرد چشمہا
 کو نمی بینید گہر جنس عاست
 کہ برآمد روز و برجہ کم ستیز
 گوید تالے کور از حق دیدہ خواہ
 کہ خدا نائب کند از زید و بکر
 آب و گل کو خالق افلاک کو
 پشہ را دایم ہمارا ہما

کوہا کو پشہ کو گل کو خدا
 این چه نسبت مین چه پیوندے بود
 ما کجا دین گفت بیہودہ کجا
 خود کجا کو آسمان کو ریمان
 غالباً عقل داریم این قدر
 آبشیا گفتند آوہ پندیان
 اے دریا کہ دواے رنج تان
 فلت افزو دین چراغ آن چشم را
 چه رئیس جت خواہیم از شما
 چه شرف یابد ز کشتی بحر دُر
 چون بت سنگین شمار قبلہ شد
 چون بشاید سنگ تان انباز حق
 پشہ مردہ ہمارا شد شریک
 یا اگر مردہ ترا شیدہ شماس
 قوم گفتند اے نصوحان بس بود
 قفل برد بہائے ما بہاد حق
 نقش ما این کرد آن تصویر گر
 سنگ را صد سال گوئی فعل شو
 خاک را گوئی صفات آب گیر
 نار را گوئی کہ نو بہ محض شو
 قلب را گوئی کہ عین پاک شو

۲۸

۲۵۵

ز آفتاب چرخ چه بود ذرہ را
 تاکہ در عقل و دماغ در رود
 این چه زرق است چه شیدہ دفا
 می نگیرد مغز ما این داستان
 گذار اعی شناسیم از گزر
 سخت تر کرد اے سیفہاں بند تان
 گشت زہر جان قہر آنجہ تان
 چون خدا بگماشت بر دل خشم را
 کہ ریاست مان فروان ستا ز سما
 خاصہ کشتی ز سر گین گشتہ پر
 لعنت و کوری شمارا فلہ شد
 چون شاید عقل و جان ہماز حق
 چون شاید زندہ ہماز ملیک
 پشہ زندہ ترا شیدہ خداست
 آنچہ گفت سید اردین دہ کس بود
 کس نداند برد بر خالق سبق
 این خواہد شد گفت و گو دگر
 کہنہ را صد بار گوئی باش نو
 آب را گوئی غسل شو یا کہ شیر
 پشہ را گوئی کہ سوے باد رود
 یا کہ اکیرے شود چالاک شو

هیچ اذن او صاف نگرگون شوند آب کے گرد و جل اے ارجمند
 خالق افلاک و ہم افلاکیان خالق آب و تراب و خاکیان
 آسمان را داد دوران و صفا آب و گل را تیسروئی و دنا
 کے تواند آسمان دُر وے گرید کے تواند آب و گل صفوت خرید
 قیتمے کرد است ہر یک را رہے کے کہے گرد و بچہت چون کہے
 انبیا گفتند آری آفرید و صفہائے کتمان زبان سر کشید
 و انسرید او و صفہائے عارضی کہ گئے بنفوس میگرد و رضی
 سنگ را گوئی کہ زرشو بیدہ است مس را گوئی کہ زرشو راہ بست
 ریگ را گوئی کہ گل شو عاجز است خاک را گوئی کہ گل شو عاجز است
 رنجہا داد است کا زرا چارہ نیست آن بشل گنگی و فلس و عمی است
 رنجہا دادہ است کان را چارہ بست آن بشل نقوہ و درد سراسر است
 این دوا ساخت بہر اتیلاف نیست این درد و دوا از گراف
 بلکہ اغلب رنجہا را چارہ بست چون بجد جوئی بیاید آن بدست
 قوم گفتند اے گردو این رنج ما نیست زان رنجے کہ پذیرد دوا
 سالہا گفتید زین افسون و پند سخت تر میگشت زان ہر لحظہ بند
 گردو را این مرض قابل ہے آخر از وے ذر و زائل شدے
 سدہ چون شد آب ناید در جگر گر خورد دریا رود جائے دگر
 جسم آما س گیر دست و پا تشنگی را نشکند آن استقا
 انبیا گفتند نومیدی بد است فضل و رحمتہاے باری بجد است
 از چنین محسن نشاید نا امید دست در فراق این رحمت زنید
 اے بسا کارے کہ اول صبح گشت بعد از ان بکشاہ شد سختی گذشت

بعد نو سیدی، بے امید با ست
 خود گرفتیم که شما سنگین نشدید
 بیج ما را با تبسولی کار نیست
 او بفرمود است آن این بندگی
 جان بر اے امر او داریم ما
 امر حق را ما گروم بے ریا
 غیر حق جان نبی را یا ر نیست
 مزد تبلیغ رسالتش از دست
 راهبهای صعب پایان برده ایم
 مین بخوید از نجوم سود راه
 هر که مار گشت پیله باز رست
 و آنکه نشنید از شقاوت پند ما
 قوم گفتند از شما سعد خودید
 جان ما فارغ بد از اندیشهها
 ذوق جمعیت که بود و اتفاق
 طوطی نقل و شکر بودیم ما
 هر کجا افسانه غم گستریت
 هر کجا اندوه جان فال بیت
 در مثال قصه و فال شماست
 بنشین گفتند فال زشت و بد
 گر تو بجای خفته باشی با خطر
 از پس ظلمت، بے خورشید با ست
 قفلها بر گوش و بر دل بر زدید
 کار ما تسلیم و سلطان برد نیست
 نیست ما را از خود این گویندگی
 گر بر سگی گوید او کاریم ما
 می رسا نم این رسالت با شما
 با تبسول و رد خلقش کار نیست
 زشت و دشمن رو شدیم از بهر دوست
 ره بر اهل خویش آسان کرده ایم
 ز آنکه در ظلمت دریده قعر چاه
 از عذاب نار و درخت نشت
 در عذاب جاودان شد مبتلا
 نحس بایسد و ضدید و مرتدید
 در غم افکنید ما را و عمنما
 شد ز فال زشت تان صد افتراق
 مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما
 هر کجا آوازه مستکریت
 هر کجا سحر کلائے فاسدیت
 در غم انگیزی شمار امشبهاست
 از میان جان تان دارد و بد
 اثر دما در قصه تو آید بسر

میرا جانے مر ترا آگاہ کرد کہ بچہ روٹا رنڈا در مات خورد
 تو بگوئی فسال بد چون میندی فال چنے برچہ بین در روشنی
 از میان فسال بد من خود ترا میر نام می برم سوئے سرا
 ایکہ نصیح ناصحان را انشوی فال بد باتت ہر جا میروی
 نسبت یا گفتند با خاطر کہ چند میدسم این را و آزا وعظ و پند
 چند کو ہم آہن سردے زغے در میدان در قفس ہین تا بکے
 جنبش خلق از قضا و وعدہ است تیزے دندان از سوز معدہ است
 نفس اول راند بر نفس دوم ماہی از سر گندہ باشد نے ز دم
 لیک ہم میان و خر میران چو تیر چونکہ تلخ گفت حق شد ناگزیر
 تو نیدانی کزین دو کبستی جہد کن چند اکہ بینی چستی
 چون نہی برست کشتی بار را بر توکل میکنی آن کار را
 تو نیدانی کزین ہر دو کئی غرتہ اندر سفر یا ناجبی
 گر بگوئی تا ندانم من کیسم در نحو اہم تاخت بر کشتی ویم
 من دین رہ ناجیم یا غرتہ ام کشف گردان کر کہ دین فرقاہم
 من نخواہم رفت این رہ با لگان بر مہ خشک همچون دیگران
 مہیج باز رگائے ناید ز تو زانکہ و غیب است سترین دورو
 تاجر تر سہ طبع شیشہ جان و طلب نے سود دارد نے زیان
 بل زیان دارد کہ محروم است و خوار نور او یا بہ کہ باشد شعلہ خوار
 چونکہ برو کہ است جسد کارنا کار دین او لے کزان یا بی رہا
 نیست دستوری درینجا قرع یاب جز امید اللہ علم بالصواب

جمع آمدن اہل آفت نزد عیسیٰ بہ شفا خواستن

۱۹۵

از درِ دل و اہلِ دل آبِ حیات

چند نوشیدی دواست چہ شبہات

بس خدا سے سکر و وجد و بخودی

از درِ اہلِ دلاں چہ بانِ زدی

باز این در را را ہا کردی ز حرص

گردہ دکان ہی گردی چہ خسرس

صومہ عیسیٰ، خوانِ اہلِ دل

جمع گشتند سے زہرا طرافِ خلق

بر درِ آن صومہ عیسیٰ صبح

او چہ فارغ گشتے از اوارادِ خویش

جوق جوق آن مبتلا دیدے زار

پس دعا کر دے و گفتمے اے خدا

گفتمے، اے اصحابِ آفت از خدا

ہیں، وان گردید بے رنج و عنا

جملگان چون اشتہارِ بہتہ پائے

جملہ صحت یافتہ گشتہ روان

شدر و آن حاجتِ جملہ علیل

بے توقف جملہ شادانِ دامن

بان و بان اے مبتلا این درِ ہل

از خیر و لنگِ شوقِ اہلِ دل

تا بدمِ شان وار ہا ند از جناح

چاشتگد بیرون شدے آن خوب کیش

شستہ برد در امید و انتظار

حاجت و مقصود جبکہ کن روا

حاجتِ این جملگان تان شد روا

سوئے غفاری و اکرامِ خدا

کہ کشائی زانوے ایشان براے

از دمِ جان بخشِ عیسیٰ در زمان

ز امر حق و از دمِ نیکِ جلیل

از دعاے وے شد مکہ پادوان

جلد پہ در و الم بے بیخ و غم تندرست و شادمان و محترم
 سسے خانہ خویش گشتدے روان از دم میمون آن صاحبقران
 آزمودی تو بے آفات خویش یافتی صحت ازین شامان کیش
 چند آن لنگے تو رہوار شد چند جانت بے غم و آزار شد
 ناسپاسے و فراموشے تو یاد ناورد آن عمل نوشتے تو
 لاجرم آن راہ بر توبہ شد چون دل اہل دل از تو خستہ شد
 زود بمان دریاب و استغفار کن ہجو ابرے گر یہاںے زار کن
 تا گلستان سوسے تو بشگفت میوہاںے پخت بر تو و کفد

۸

نواختن مجنون سگ کوے لیلے را

کلب را مجنون و شے خاطر نواز

میکند در پیش او سوز و گداز

ہجو مجنون کو سگے رامی نواخت بوسہ اش میداد و پیش میگذاخت
 گرد او میگشت خاضع در طواف ہجو حاجی گرد و کعبہ بے گزاف
 ہم سرد پایش ہی بوسید ناف ہم جلاب و شکرش میداد صاف
 بونفسوے گفت کاے مجنون خام اینچہ شیدا است اینکے می آری دام
 پوز سگ دائم پلییدی میخورد مقعد خود را طلب می استورد
 عیبہاںے سگ بے اومی شمرد عیبدان از غیبدان بے نبرد
 گفت مجنون تو ہمہ نقشی و تن اندر آئینگر تو از چشمان بن

کاین طلسم بستہ مولیت این
 بہش بین دل و جان و شناخت
 و سب فرخ رخ کہف من است
 آن سگے کہ گشت در کوشش مقیم
 آن سگے کہ باشد اندر کوئے او
 ایک شیران مرگانش را غلام
 گر صورت بگذریاے دستان

پاسبان کو چیلینست این
 کو کجا بگزید و سنگاہ ساخت
 بلکہ او ہم در دوہم کہف من است
 خاک پایش بہ ز شیران عظیم
 من بشیران کے دہم بکوئے او
 گفتم امکان نیست خامش و السلام
 جنت است و گلستان و گلستان

۹

دعوائے طاؤسی کردن شغالے کہ در خم رنگ افتادہ بود

۲۰۴

کلام از ذوق توہم خوش کنی

در دمی در خیاب خود پرش کنی

پس بیک سوزن ہی گرد ز باد

این چنین نسر بہ تن عاقل مباد

آن شغالے رفت اندر خم رنگ
 پس برآمد پوشتش رنگین شدہ
 پشیم رنگین، رونق خوش یافتہ
 دید خود را سرخ و سبز و بو و زرد
 اندمان خم کرد یک ساعت درنگ
 کہ منم طاؤس عیلتین شدہ
 آفتاب آن رنگہا بر تافتہ
 خویشتن را بر شغالان عرضہ کرد
 کہ ترا در سر نشاط ملتویت
 این تکبر از کجا آوردہ
 جملہ گفتند اے شغالک حال چیست
 از نشاط از مکرانہ کردہ

یک شغالے پیش او شد کاے فلان
 شید کردی تا پنبہ بر بھی
 بن بخو شیدی ندیدی گر منے
 آن شغال رنگ رنگ اندیغت
 بنک آخسر دین و در رنگ من
 چون گستان گشته ام صدر رنگ خوش
 کرو فرو آب و تاب و رنگ بین
 منظر لطف خدائی گشته ام
 اسے شغالان میں مخوانید شغال
 آن شغالان آمدند آنجا جمع
 پس چه خوانیت بگو اے جوہری
 پس بگفتندش کہ طاؤس جان
 تو چنان جلوہ کنی گفتا کہ نے
 بانگ طاؤسان کنی گفتا کہ لا
 خلعت طاؤس آید از آسمان
 شید کردی تا شیدی از خوشد لان
 تا زلف این خلق را حسرت ہی
 پس ز سفید آورد و بے شرمیے
 بر بنا گوش طاست گر بگفت
 یک صنم چون من ندارد خود شن
 مر مرا سجده کن از من برکش
 فخر دنیا خوان مرا و رکن دین
 لوح شرح کبیری گشته ام
 کے شغالے را بو چندین جمال
 ہ سچو پروانہ بگرداگرد شمع
 گفت آن طاؤس نر چون شتری
 جلوہ دارند اندر گلستان
 بادیہ نرفتہ چون گویم منے
 پس نہ طاؤس خواجہ بوالعلا
 کے رسی از رنگ دعویہا بدان

۱۰
 ۲۰۵

۱۰

چرب کین دلانی لب سبت خود را بہ پارہ نہ

۲۰۴

صدق دگری خود شعار اولیاست

باز بہ شرمی پناہ ہر دعوات

کالغاف غلغلو سوئے خوځند

که خوشیم از درون بن تلخوش اند

پوست دنبه یانت شخه مستهان
هر صبا چه چرب کردی سلطان
در میان منهان رفته که من
لوت چسبیدی خورده ام در انجمن
دست بر سبوت نهادی در نوید
رمز یعنی سوئے سبوت بگریه
کاین گواهی صدق گفتار من است
وین نشان چرب و شیرین خوردن است
شکست گفته جواب بے طین
که اباد الله کید الکافیرین
لاف تو مارا به آتش بر نهاد
کان سبال چرب تو بر کنده باد
گر بنود لاف زشتت اے گدا
یک کریمه رحم آور دے بیا
او بدعوئے میل و ملت میکند
معدده اش نفرین بملت میکند
تا بجنبه سوئے ما رحم کرام
کای خدا رسوا کن این لاف نام
سورش حاجت بردیرون علم
مستجاب آمد دعائے آن شکم
چون مرا خوانی جاسته باکم
گفت حق گرفتاری و اهل صنم
گر به آمد پوست آن دنبه برود
چون شکم خود را بحضرت در سپرد
کودک از ترس عتابش رنگ ریخت
از پس گریه دویدند او گریخت
آبروئے مرد لافی را ببرد
آمد اندر انجمن آن طفل خسرو
چرب میکردی لبان و سلطان
گفت آن دنبه که هر صبح بدان
بس دویدیم و نکرد آن جهل سود
گریه آمد ناگهانش در ربود
چون شنید این قصه گشت از غم پاک
پهلوان در لاف گرم و ذوق ناک
سرفرو برد و خمش گشت از سخن
منفصل شد در میان انجمن
رحمهاشان باز جنبیدن گفت
خنده آمد حاضران را از شگفت

دو توش بکوند و سیرش داشتند تخم حمت در زمینش کاشتند
 او چو ذوق راستی دید از کلام بنے تکبر راستی را شد غلام
 راستی را پیشہ خود کن مدام تا شوی در ہر دو عالم نیک نام

مجادلات فرعون موسیٰ

۲۰۵

چھوٹے فرعون نے فرعون کردہ ریش برتر از عیسیٰ پریدہ از خربش
 او ہم از نسل شغال مادہ زاد در خم مالے و جا ہے او قلا
 ہر کہ دید آن جاہ و ماش سجدہ کرد سجدہ افسوس بیان را و بخورد
 گشت مستک آن گدائے زندہ و حق از سجود و از تحیلات خلق
 مال مار آمد کہ دروے زہر بہت و آن قبول و سجدہ خلق اژدہ است
 جز قیامت کہ کشاید چشم را جز محبت کہ نشاند خشم را
 جہد بے توفیق جان کندن بود زار زنی کم چہ صد خرمن بود
 جہد فرعون چو بے توفیق بود ہر چہ او میدوخت آن تفسیق بود
 از مخم بود در حکمش ہزار و بہرستہ نیز و ساحر بے شمار
 مقدم موسیٰ نمودندش بخواب کہ کند فرعون و ملکش را خراب
 با محبت گفت و با اہل نجوم چون بود دفع خیال و خواب بشوم
 جملہ گفتندش کہ تدبیر کے کنیم راہ زادن را چو رہزن میزنیم
 تا رسید آن شب کہ مولد بود آن رائے این دیدند آن فرعونیان
 کہ برون آرند آن روز از پلگاہ سوئے میدان بزم تخت بادشاہ

۲۰۷

پسر یوسف نمودند در شهر آشکار
 که مناد هیب اکسند از شهر یار
 الصلوات علی جملة اسرائیلیان
 شاه میخواند شمار از ان مکان
 تا شمار را رونماید بے نقاب
 بر شما احسان کند بهر ثواب
 کان اسیران را بجزدوری نبود
 دیدن فرعون دستوری نبود
 گرفتارند بے بره در پیش او
 بهر آن یاسه بختند بے برو
 یاسه آن بد که نه بیند هیچ اسیر
 با نگب چاوشان چو در ره بشنود
 در به بیند روئے او مجرم شود
 یو دستان حرص لقاے معنی
 شد منادی در محله تباران
 کاه اسیران شو مید انگه روید
 چون شنیدند مرده اسرائیلیان
 زین خبر گشتند جمله شادمان
 حیل را خوردند آن سوختند
 تا رود پنجاب بید بار او
 از غرض غافل بدند و بخیر
 پسر یوسف میدند اسرائیلیان
 چون بحیلت شان بیدان برد او
 کرد دل داری و بخششها بداد
 بعد از ان گفت از برائے جان تان
 پاسخش دادند که خدمت کنیم
 گر تو خواهی یک مه اینجا کنیم
 تا چه خاصیت بدیدار او
 از طمع و فتنه بیرون ببر
 از گه تا جانب میدان روان
 روئے خود بنمودشان بستان زده رو
 هم عطا هم وعدا کرد آن قباد
 جمله در میدان بچسبید ایشان
 گر تو خواهی یک مه اینجا کنیم

شہ شہبانگہ باز آمد شادمان
 کا مشہان جل است دور نڈاز زمان
 ۳۰۸ ہم بشہر آمد قسیرین صحبتش
 ہین مرو سوئے زن اسے مرد کو
 گفت خیم ہمہ برین در گاہ تو
 ہیج نندیشتم بحسرت نخواہ تو
 بود عمران ہم ز اسر ایلان
 یک مروز عون رادل بود دجان
 کے گمان بردے کہ او عصیان کند
 انچہ خوشب جان فرعون آن کند
 امین از عمران بد و فعال
 خود کجا در خاطر فرعون بود
 لشہ رفت او بران در گاہ رفت
 زن بروفتاد بوسید آن لبش
 گشت بیدار او وزن اید خوش
 گفت عمران این زمان چون آمدی
 در کشیدش در کنار از ہر مرد
 بہمت شد با او امانت را سپرد
 آہنے برنگ زد ز ادکتش
 من چو ابرم تو زمین موئے نبات
 مات برد از شاہ میدان اسے عوس
 آنچہ این فرعون می ترسدا زو
 باز گرد و اسبج زینہا دم زن
 عاقبت پیدا شود آثار این
 در زمان از سوئے میدان نعرہا
 حق شہ شطرنج و ماتیم مات
 آن مدان از ما کن برافسوس
 ہست شد ایندم کہ گشتم جفت تو
 تا نیاید بر من تو صد حزن
 چون علامتہا رسد اسے نازنین
 میرسید از خلق دی شد بر ہوا

شاه از ان هیت برون جت آنزان
 از سوسے میدان چه بانگ است و غیو
 گفت عمران شاه مارا عمر باد
 از خطائے شاه شادی میکنند
 گفت با شد کاین بودا و لیک
 این صدا جان مرا تیغز کرد
 پیش می آمد پس میرفت شه
 هر زمان میگفت اے عمران مرا
 زهره فے عمران مسکین را که تا
 که زن عمران عمران در خیزد
 هر همیشه که در آید در حرم
 بر فلک پیدا شد این ستاره اش
 روز شد گفتش که اے عمران برو
 راند عمران جانب میدان و گفت
 هر منجم سر برهنه جامه پاک
 همچو اصحاب عزاء و از شان
 ریش و مو بر کنده رو بدریدگان
 گفت خیر است آنچه آشوبست حال
 عذر آوردند و گفتند اے امیر
 این همه کردیم و دولت تیره شد
 شب ستاره آن پسر آمد عیان
 پاره کنین چه غلغلهاستان
 که نهیبش می رسد جانی و دیو
 قوم اسرائیلیا نند از قوشاد
 رقص می آرند و کفها میزنند
 و هم داندیشه مرا پر کرد دنیا
 از غم داند و تلخ پیر کرد
 جمله شب همچو حال وقت زه
 سخت از جا برده است این نعره
 باز گوید اختلاط جفت را
 تا که شد استاره موخه پدید
 نجم او بر چرخ گرد و دقتم
 کورے فرعون و کرو چاره اش
 واقف آن غفل و آن بانگ شو
 آنچه غفل بودشا بنش غففت
 همچو اصحاب عزاء پاشید خاک
 بد گرفت از فغان و ساز شان
 خاک بر سر کرده پر خون دیدگان
 بد نشانی میداد مخوس سال
 کرد مارا دست تقدیرش اسیر
 دشمن شه هست گشت و حیره شد
 کورے ما بر حسین آسمان

دوستاره آن پیس بر سما
ماستاره مار گشتم از بکا
بادل خوش شاد عمران و زلفاق
دست بر سر می زد کاه افراق
کرد عمران خویش پر خشم و زش
رفت چون دیوانگان بے عقل و ش
خویشتن را اعبسی کرد و براند
گفتبائے بس خوش بر جمع خواند
خویشتن را ترش و نمکین ساخت او
گفت شان شاد مرا بفریفتید
سوئے میدان شاه را انگختید
دست بر سینه نهادند از ضمان
شاه ہم بشنید و گفت اے خائن
خویش را در مضحکہ انداختیم
ما با باد و شستان در بختیم
تا که امشب جلد اسد ایلیان
مال رفت و آبرو در کار خسام
سالها او را در خلعت می برید
از برائے آنکه در روزے چنین
راے تان این بود و فرنگ و نجوم
من شمارا بر درم و آتش زخم
عیش رفت بر شما ناخوش کم
سجدہ کردند و بگفتند اے خدیو
سالمیاد فح بلا ما کرده ایم
فوت شد از ما و حملش شد پدید
لیک استنفا را این روز و ولاد

و هم حیران از آنچه ما کرده ایم
لفظہ اشن جت و رحم اندر خرید
گر کیے کرت ز ما چر سید دیو
مانگہس داریم اے شاه و قباد

روز میلادش رخصت بندیم ما
 گزند ابریم این نگہ مارا بکبش
 تا بہ نہ می شمر داو روز روز
 بعد نہ مہ شہ بدون آورد تخت
 بار دیگر شد منادی سوئے شہر
 اے زنان با طفلگان میدان بوید
 آن چہ ناکہ پار مردان ارسید
 ہن زنان اسال اقبال شہاست
 مر زنان را خلعت و صلت ہند
 ہر کہ او این ماہ زانید ہست ہن
 آن زنان با طفلگان بیرون شدند
 ہر زنی نے نورادہ بیرون شد ز شہر
 چون زنان جہلہ بدو گرد آمدند
 سر بریدندش کہ انیت احتیاط
 چون زن ہر سمران کہ موئے زادہ بود
 بعد از ان دستان کہ آن بگ با ننان
 آن زنان قہارہ در خانہا
 غمزدہ بندش کہ اینجا کو دگیت
 اندرین کو چہ یکے زیبا ز نیت
 چون عوامان آمدند او طفل را
 وحی آمد سوئے زن ازدادگر
 تا نگرد و فوت و بچہد این قضا
 اے غلام راے تو افکار و ہش
 تا نہ پستہ تیسر حکم خصم دوز
 سوئے میدان و منادی کرد سخت
 کاے زنان از دہرمی یا بید ہر
 تا ز داد و بخشش شادان شوید
 خلعت و ہر کس از ایشان زر کشید
 تا بیا بد ہر کسے چیزے کہ خواست
 کو دکان را ہسم کلاہ ز ہند
 گنجما گیسو ز سن بیشک یقین
 شادمان تا خیمہ شاہ آمدند
 سوئے میدان غافل از دستان قہر
 ہر چہ بود آن ز زما در بستند
 تا زاید خصم و نفسزاید خطا
 دامن اندر چید زان آشوب زود
 کرد دیگر بین چہ آورد آن زمان
 بہر جا سوسی سر ستا و آن دعا
 نامدا و میدان کہ در وہم شکست
 کو د کے دار و لیسکن پر فہیت
 در تنور انداخت از ام خدا
 کہ ز نسل آن غلیل است این ہر

در تہوار انداز موسیٰ را تو زود
 تا نگہد از میس اندر نار و دود
 زن بوجی انداخت اورا در شرر
 بر تن موسیٰ نکرد آتش اثر
 پس عوانان خانہ را بستند زود
 هیچ طفلے اندر ان خانہ نبود
 پس عوانان ہمیرا دآ نوشدند
 باز عمت از ان کران واقف بند
 با عوانان ماحسرا برداشتند
 پیش فرعون از برائے دانگ چند
 کاے عوانان باز گردید آن طرف
 باز گشتند آن عوانان جبلگان
 نیک نیکی کو سنگریذ اندر غف
 باز وحی آمد کہ در آتش فگن
 تا کہ موسیٰ را بجویند آن زمان
 در فگن دنیا شش و کن استید
 روئے در میسد دار و موکن
 مادرش انداخت اندر رود نیل
 من ورا با تو رسانم رو سفید
 این سخن پایان ندارد و کرماش
 کار را بگذاشت با نسیم الوکیل
 صد ہزاران طفل میکشت ابرون
 جملہ می چسپید ہم در ساق و پاش
 از جنون میکشت ہر جا بد جنین
 مکر شامان جہان را خورد و بود
 ہم ورا ہم مکر اورا در کشید
 از دہا بد مکر فرعون عنود
 این بخورد آن را بتوفیق خدا
 لیک از و فرعون تر آمد پدید
 از دہا بد و عصا شد از دہا
 گفت فرعونش چرا تو اے کلیم
 در ہزیمت از تو افتادند خلق
 لاجرم مردم ترا دشمن گرفت
 خلق را میخواندی بر عکس شد
 من ہم از شر تو اگر پس می خرم
 خلق را کشتی و افکندی تو بیم
 در ہزیمت کشتہ شد مردم ز زنی
 کین تو در سینہ مرد و زن گرفت
 از خلافت مردمان را نیست بُد
 در مکافات تو دیگی می پزم

دل ازین برکن که بغیری مرا
تو بدن غم و مشکین ساختی
صد چنین آری و بسم رسوا شوی
بہجو تو ساووس بسیاران بدند
گفت با ام حرم اشراک نیست
ایم من شاگرد من اسے حریف
پیش خلعان غار و زار و رشخند
از سخن میگویم این ورنہ خدا
عزت آن اوست و آن بندگانش
شرح حق پایان ندارد، بہجو حق
گفت فرعونش درق و حکم هست
مر مرا بخسریده انداہل جہان
موتی یا خود را خریدی، ہین برو
جہ آرم ساحران دہر را
این سخا ہد شد بروزے یاد و روز
گفت موسے مر مراد ستور نیست
گر تو چیرے و مرا خود یار نیست
می زخم با تو بجد تا زنده ام
می زخم تا در رسد حکم خدا
گفت نے نے مہلتم باید بہاد
حق تعالی وحی کردش در زمان

۲۱۳

یا بحر نے پیروے گردم ترا
در دل خلعان ہراس اندختی
خوار گردی فحکہ غوغا شوی
عاقبت در مصر بار سوا شدند
گر بریزد غم امش باک نیست
این طرف رسوا و پیش حق شریف
پیش حق محبوب و مطلوب پند
از سیہ رویان کند فردا ترا
ز آدم و ابلیس برمی خوان نشانش
ہمان وہاں بر بند و گردان ورق
دفتر و دیوان و حکم ایندم مرست
کز ہمہ عاقل تری تو اسے فلان
خویشتن کم بین بخود غمترہ مشو
تا کہ جہل تو نمایم شہر را
مہلتم دہ تا چہل روز تموز
بندہ ام اہمال تو مامور نیست
بندہ منم بد اعم کار نیست
من چہ کارہ نصرتم من بندہ ام
کہ کند ہر خصم از خصم جدا
عشو ما کم دہ تو کم پیائے باد
مہلتے دہ مرو را ہراس از ان

این چل روزش بدہملت بطور
 تا سگالہ کرنا ادنوع نوح
 تا کہ شد او کہ نے من خفتہ ام
 تیز روگو پیش رہ برگشتہ ام
 عیلباشان را ہم بر ہم زخم
 و آنچه انہ از انید من بر کم زخم
 تو مترس و ملتش در دہ در اند
 گو سپہ گرد آ و صد حیل باز
 من بجائے خود شدم رستی بلا
 گفت امر آمد برو مہلت ترا
 چون سگب صیاد جنبان کردہ دم
 او ہی شد از دہ اند عقب
 سنگ را میگردیگ او زیر سم
 خرد می خائید آہن را پدید
 در ہوا میگرد سر بالاے برج
 کہ ہر میت می شد ازوے روم گنج
 کفک می انداخت چون اختر ز کام
 قطرہ زان بر ہر کہ می زد شد جذام
 ز غریب دندان او دل می شکست
 جان شیران سید میشد ز دست
 چون بقوم خود رسید آن مجتہ
 شوق او گرفت و باز او شد عصا
 تکیہ بروے کرد و میگفتاے عجب
 پیش ما خورشید و پیش خشم شب
 چونکہ موئے باز گشت و او بماند
 اہل اے و شورت را پیش خواند
 مجمع گشتند و بفشر دند پاسے
 ہر کسے کردند عرض فکر و رائے
 غایت ہا مان بے سامان و دون
 رائے پیش آورد و گردش نہنوں
 کاسے شہ صاحب نظر چون غم فزود
 ساحل ان راجع باید کرد زود
 در تالاک ساحل ان داریم ما
 ہر یکے در بحر فرد و پیشوا
 جمع آرد و شان شد و صراف ہر
 ہر فو اے ہجبر جمع جادوان
 مصلحت آنت کز اطراف ہر
 کرد پزان سوئے او وہ پیکار
 او بے مردم فرستاد آن زمان
 ہر طرف کہ ساحرے بد نامدار

دو جوان بودند ساحر مشہر
 چون بایشان آمد آن پیغام شاہ
 از پیئے آنکہ دو درویش آمدند
 نیت بایشان بغیر یک عصا
 شاہ و لشکر جملہ بیچارہ شدند
 چارہ جو یان بندہ را پیش شما
 چارہ سازید اندر دفع شان
 چارہ می باید اندر ساحری
 آن دو ساحر را چو این پیغام داد
 عرق جنیت چو جنبیدن گرفت
 چون دبیرستان صوفی زانو است
 بعد ازان گفتند اے مادر بیا
 بردشان بر گویا و نمبود راہ
 بعد ازان گفتند اے بابا بیا
 کہ دوم را و را بہ تنگ آورده اند
 نیت بایشان سلاح و لشکرے
 تو جہان راستان در رفتہ
 آن اگر سحر است ما را دہ خبر
 ہم خبر دہ تا کہ ما سجدہ کنیم
 تا امید انیم امیدے رسد
 از ضلال آئیم در راہ رشد
 سحر ایشان در دل شہ مستمر
 کہ شہا شاہ است اکنون چارہ خواہ
 بر شہ و بر قصیر و موکب زدند
 کہ ہمہ گردد با مرشش از دہا
 زین دو کس جلد با فغان آمدند
 شاہ ازان ار سال فرمودہ است تا
 گنجہا بخشد عوض شہ بیکران
 تا بود کہ زین دو ساحر جان بری
 ترس و ہرے در دل ہر دو فقاد
 سر بزا نو بر نہادند از شگفت
 حل شکل را دو زانو جادو است
 گویا بابا کو تو ما را رہ نما
 پس سہ روزہ داشتند از بہر شاہ
 شاہ پیغامے فرستاد از دجا
 آبرویش پیش لشکر بردہ اند
 جز عصا و در عصا شور و شرے
 گرچہ در صورت بنجا کے خفتہ
 و خدائی باشد اے جان پد
 خویش را بر کمیایے بر ز نیم
 در شب و بجز خوردے رسد
 راند گانیم و کرم ما را کشد

گفت شان در خواب گے اولادین
نیت ممکن ظاہر این را دم ندن
کاش مطلق گفتن دستور نیت
لیکے از ان پیش چشم در نیت
یک بنایم نشانے با شما
تا شود پیدا شمار این خدا
ز چشم نام چو آن جاگہ روید
از مقام خفتنش آگہ شوید
آن زمان کہ خفته باشد آن حکیم
آن عصار قصص کن گذاریم
گر بذر دیدش عصا او ساحر است
چارہ ساحر شمارا حاضر است
و نہ بتوانید مان آن ایزدیت
او رسول ذوالجلال و مہدیت
گر جان فرعون گیر در شرق و غرب
سرنگون آید خدا را گاہ حرب
این نشان راست دادم جان باب
بر نویس اللہ اعلم بالصواب
جان بابا چون بچہ ساحرے
سحر و کمر کش ما نباشد بہرے
جادوے کہ حق کڈ حق است راست
جادوے خواندن مرآں حق خطات
جان بابا این نشان قاطع است
گر بمیرد نیز حقش رفع است
جان بابا چونکہ ساحر خواب شد
کار او بے رونق بے آب شد
ہر دو بوسیدند گوش اورفت
تا بہ صرا ز بہر آن پیکار ز رفت
چون بہ صرا ز بہر آن کار آمدند
طالب موئے و جاے او شدند
آفاق نشتاد کان روز و روز
موتے اندر زیر نخل خفته بود
پس نشان دادند شان مردم بدو
کہ برو آن سوئے نخلستان بچو
چون بسیا ملا دید در خرما بنان
خفتہ کو بود بیدار چہان
بہر نازش بستہ او و چشم سر
عش و فرشتش جہلہ وزیر نظر
چون بیدندش کہ خفتہ است او دراز
بہر روز دے عصا کرد ساز
ساحر ان قصص عصار کند زود
کزیشتن باید شدن و انرا بود

اندکے چون بیشتر کردند ساز
 اندر آمد آن عصا در دست نواز
 آسپهان بر خود بلرزید آن عصا
 بعد از آن شد آژدہا و حله کرد
 رود در افتادن گرفتند از نہیب
 پس یقین شان شد کہ بہت از آسمان
 بعد از آن اطلاق متب شان شد پد
 پس فرستادند مردے در زمان
 کا امتحان کردیم و مارا کے رسد
 مجرم شاہیم و مارا عذر خواہ
 در گیز از ما کہ ما کردیم بد
 عفو کرد و در زمان نیکو شدند
 گفت مونسے عفو کردیم اے کرام
 من شمارا خود ندیدم اے دیار
 ہچنان بیگانہ شکل و آشنا
 آنچہ باشد مر شمارا از فنون
 پس زمین را بوسہ دادند و شد
 تا بفرعون آمدند آن ساحران
 و عدہا شان کرد و پیشین ہم بداد
 بعد از آن شان گوشت ہین کشتان
 بر فنا نم بر شما چندین عطا
 پس گفتند شش باقبال و شاہ
 کان دو بر جانک گشتند از وجا
 ہر دو آن گر یختند و روے زرد
 غلط غلطان منہزم اندر شیب
 زانکہ سید دیدند حدہ ساحران
 کار شان تا نزاع و جان کنمن رسید
 سوے مونسے از برای مذر آن
 امتحان تو اگر نبود حسد
 اے تو خاص الخاص و گاہ الہ
 اے ترا الطاف و فضل بعبود
 پیش مونسے بر زمین سرمی نذند
 گشت برد و فخر تن و جان تان حرام
 اعجبی سازید خود را از اعتذار
 در نبرد آئیے پیش بادشا
 جمع آرید از درون و از برون
 انتظار وقت فرصت می بدند
 دادشان تشریف اے بیکران
 بندگان اسپان و نقد و جنس و زاد
 گرفتند و ن آئید اندر امتحان
 کہ بدر و پردہ جو دو سخا
 غالب آئیم و شود کارش تباہ

- ۴۳ کس ندارد پائے مانند ر جهان
ساحران در عبد فرعون لعین
یک سوئے را مقدم داشتند
چون مری گردند با موئے زکین
ز آنکه گفتند شش که فرمان آن است
ساحران اورا کرم داشتند
گفت نے اول تما لے ساحران
گر تو میخواهی عصا بگلن تخت
ایقدر تعظیم دین شان را خرید
افکنید آن کمر بارادریان
وز مری آن دست و پا لاشان برید
ساحران را نے که فرعون لعین
کرد تهدید و سیاست بر زمین
که بیرم دست و پاتان از خلاف
۲۲۸ پس در آویزم ندارم تان محاف
او چنان پنداشت کایشان بر همان
و هم و تحویف اند و سواس گمان
که بود شان از زو و تحویف ترس
از تو مہا و تہدیدیات نفس
او نیدانست کایشان رستاند
بر دیر چہ نور دل بنشستہ اند
سایہ خود را ز خود دانستہ اند
چابک و چیت و گش و جسته اند
ذکر موئے بند خاطر باشد است
۲۱۶ کاین حکایتهاست کہ پیشین بدست
ذکر موئے نقبتہا است یار نیک
نور موئے نقبتہا است یار نیک
۲۱۷ باید این دو خصم را در خوشن جت
موسے و فرعون در ہمتے قت

آوردن مار گیرے آرد ماے افسرہ را بہ بغداد

آنچہ در فرعون پادند تو ہست
لیک آرد دہات محبوب چہ است

مارگیرے رفت سوئے کوہسار
 گرگران و گرشتابند بود
 او همی جتنے یکے مارے شگرف
 اژدہائے مردہ دید آنجا عظیم
 مارگیراندر زمستان شدید
 مارگیران ز بہر حیرانے خلق
 مارگیران اژدہا را بر گرفت
 اژدہائے چون ستون خانہ
 کاژدہائے مردہ آورده ام
 او همی مردہ گمان بردش و لیک
 اوز سرمانا و برنفسد بود
 تا بہ بغداد آمد آن ہنگامہ جو
 بر لب شط مرد ہنگامہ نہاد
 مارگیرے اژدہا آورده است
 جمع آمد صد ہزاران خام ریش
 منتظر ایشان و او ہم منتظر
 مردم ہنگامہ افسردن تر شود
 جمع آمد صد ہزاران تراژخا
 مرد را از زن خبر نے ز اژدہا
 چون ہی خستہ ارقہ جنبانید او
 اژدہا کو ز ہر سریر افسردہ بود

ناگیردا و با فسونہا شش مار
 آنکہ جویندہ است یا بندہ بود
 گرد کوہستان و در ایام برف
 کہ دشمن از شکل او شد پر زیم
 ماری جبت اژدہائے مردہ دید
 مارگیرانے نادرانے خلق
 سوئے بغداد آمد از بہر شگفت
 می کشیدش از پیئے دانگانہ
 در شکارش من جب گرا خوردہ ام
 زندہ بود و او ندیدش نیک نیک
 زندہ بود و شکل مردہ می نمود
 تا بہ ہنگامہ بر چارو
 غلفہ در شہر بغداد افتاد
 بواجب نادر شکارے کردہ است
 صید او شد ہر یک آنجا از خریش
 تاکہ جمع آیند خلق منتظر
 گدیہ و توزیع نیسکو تر رود
 حلقہ کردہ پشت پابر پشت پا
 رفتہ در ہم چون قیامت خاص عام
 میکشیدند اہل ہنگامہ گلو
 زیر صد گونہ پلاس پردہ بود

بسته بودش بار سہاے غلیظ احتیاط کرده بودش آن حقیظ
 در رنگ و فساق و انتظار وز بہا ہوے و فغان و شمار
 و ذلولی خلق و کمشت و مطراق تافت بر آن مار خورشید عراق
 آفتاب گرم پیرش گرم کرد رفت از اعضاے او خلا و سرد
 مرده بود و زخمہ گشت او از شکست اثر دما بر خویش جنبیدن گرفت
 خلق را از جنبش آن مرده مار گشت شان آن یک تحیر صد ہزار
 با تحیر نفس را انگشتند جملگان از جنبشش بگریختند
 می شکست او بند و زان با نگ بند ہر طرف میرفت چاقا چاق بند
 بند با شکست و بیرون شد ز زیر اثر دماے زشت غران ہجو شیر
 در ہزیمت بس غلاطی کشته شد از فساد و کشتگان صد پشته شد
 مار گیر از ترس بر جا خشک گشت کہ چہ آورد دم من از کسار و دشت
 گرگ را بیدار کرد آن کور میش رفت نادان ہوے عزرائیل خویش
 اثر دما یک نغمہ کرد آن گنج را سہل باشد خون خوری حقیق را
 خویش را براستے پیچید و بست استخوان خورده را در ہم شکست
 نفست اثر درماست او کہ مرده است از غم بے آلتی افسردہ است
 گر بیا بد است فرعون او کہ با مر او ہی رفت آب جو

آنکہ ادب سیاہ فرعونی کند

را و صد موشے و صد بارون زند

اختلاف کردن مردمان در چگونگی و شکل پیل در شب

۲۱۷

از نظر گاهست اے مغز وجود

اختلاف سون و گیسو وجود

پیل اندر خانه تار یک بود	عرضه را آورد بود ندش منود
از برائے دیدش مردم بے	اندران ظلمت ہی شد ہر کسے
دیدنش با چشم چون ممکن نبود	اندران تار یکیش کف می بسود
آن یکے را کف بخرطوم او فکاد	گفت همچون نادان است این نہاد
آن یکے را دست بر گوش رسید	آن برو چون باد بیزن شد پدید
آن یکے را کف چو بر پایش بسود	گفت شکل پیل دیدم چون عمود
آن یکے بر پشت او بہاد دست	گفت خود این پیل چون تختہ بدست
بچنین ہر یک بحر وے کو رسید	فہم آن می کرد و ہر جامی تنسید
از نظر کہ گفت شان شد مختلف	آن یکے دانش لقب اذ این الف
در کف ہر کس اگر شمعے بدے	اختلاف از گفت شان بر وزن شدے
چشم حس چون کف دست است و بس	نیت کف را بر ہمساز و مترس
جسم در یاد گیر است و کف دگر	کف پہل و زردیدہ در دریا نگر

جنبش کفہا از دریا روز و شب
کف ہی بینی و دریا نے عجیب

۱۴

سرکشیدن کنعان از دعوت نوح

دم مزین تادم نند بهر تور روح

آشنا گزارد در کشته نوح

همچو کنعان کا شناسی کرد او
 بن بیا در کشته بابا بشین
 گفت نے من آشنا آمو ختم
 بن کن کاین موج طوفان بلاست
 باد قهر است و بلاے شمع کش
 گفت نے رفتم بران کو بلبند
 بن کن که کوہ کاہ است این زمان
 گفت من کے چند تو بشنوده ام
 خوش نیامد گفت تو هرگز مرا
 بن کن بابا که روز ناز نیست
 تا کنون کردی و ایندم ناز کیست
 گفت بابا سا ابا این گفته
 چند از نیہا گفته با هر کسے
 این دم سرد تو در گوشم زفت
 گفت بابا چه زیان دارد اگر
 چنین میگفت او پند لطیف
 که نخواهم کشته نوح عدد
 تا نزدی غرق طوفان اے همین
 من بجز شمع تو شمع انس و ختم
 دست و پا را آشنا ام و زلاست
 جز که شمع حق نمی پاید خمش
 عاصم است آن که مرا از برگزند
 جز حبیب خویش ماند هدامان
 که طلع کردی که من زین دوده ام
 من بر نیم از تو در هر دو سرا
 مر خدا را خوشی و انباز نیست
 اندرین درگاه کیرا ناز کیست
 باز میگوئی بچہس آشفته
 تا جواب سرد بشنودی بے
 خاصه اکنون که شدم دانا و زلفت
 بشنوی یکبار تو پند پدر
 چنان میگفت او دفع عینف

نے پدرا از نصیح کنگان سیر شد
 اندرین گفتن بُدند و موج تیر شد
 نوح گفت اے بادشاہ بردبار
 وعدہ کردی مرا تو بار بار
 دل نہادم بر امیدت من سلیم
 گفت او از اہل و خویشانت نبود
 چونکہ در دندان تو کرم اوفتاد
 تاکہ باقی تن نگردد زار ازو
 گفت بیزارم ز غیر ذات تو
 تو ہمیدانی کہ چو غم با تو من
 من بگویم او نگردد یار من
 باز من آن بہ کہ ہموارش کنی
 گفت اے نورج او تو خواہی جلد را
 بہر کنگانے دل تو نشکنم
 گفت نے نے را ضمیم کہ تو مرا
 ہر زمانم غرقہ میکن من خوشم
 ننگرم کس را اگر ہم بہن گرم
 نے دے در گوش آن ادبیر شد
 بر سر کنگان زد و شد ریز ریز
 مرا خسر مرد و سلیت بردبار
 کہ بیا بد اہلت از طوفان را
 پس چہ را بر بود سیل از من گلیم
 خود ندیدی تو سفیدی از کبود
 نیست دندان بر کنش اسے استاد
 گر چہ بود آن تو شو بہزار ازو
 غیر نبود آنکہ او شد مات تو
 بیت چند انم کہ با باران چمن
 بے صدا ماند دم و گفتار من
 نیست ہدم با قدم یارش کنی
 حشر گردانم بر آرم از ترے
 لیکت از احوال او آگہ کنم
 ہم کنی غرقہ اگر باید ترا
 حکم تو جان است چون جان میکشم
 او بہانہ باشد و تو منظر م

عاشق صنع خدا با فر بود

عاشق مصنوع او کافر بود

بودن چہرت مانع بحث و فکر

۲۱۹

آن یکے مرد و دو مو آمد شتاب
گفت از ریشتم سفیدی کن جدا
ریش او برید و کل پیش نهاد
این سوال و این جواب استائے گزن
این یکے زد سیلے مرزید را
گفت سیلی زن سوالت میکنم
بر قفلے تو زدم آمد طراق
این طراق از دست من بوده است یا
گفت از در داین فراغت نمیتم
تو کہ بیدری همی اندیش این
در و مندان را نباشد فکر غیر
غفلت و بیدر دیت فکر آورد

پیش یک آئینہ دار مستطاب
کہ عروس نوگزیم اے فتنے
کہ تو بگزین چون مرا کارے قتاد
کہ سہ اینہا ندارد مرد دین
حلہ کرد او ہم برائے کید را
پس جو ہم گئے و آنکہ میزنم
یک سوائے دارم اینجا و نفاق
از قفا گاہ تو اے فخر کیا
کہ درین فکر و تامل میستم
نیت صاحب درو را این فکر این
خواہ در مسجد برو خواہی بیدر
در خیالت نکتہ بکر آورد

۱۶

خواندن عاشق نامہ اور حضور مشوق

۲۲۰

چون بطلوبت رسیدی سے بیج
شد طلبگار سے علم اکنون قبیح

پیش سلطان خوش نشسته در قبول

زشت باشد جتن ناز و بول

آن کے رایا پر پیش خود شانہ	نامہ بیرون کرد و پیش یار خواند
بیٹھا در ناسہ و مدح و ثنا	زارے و سکنے و بس لا بہا
گریہ و افغان و حزن و درد خویش	خوارے و بیزارے با اہل خویش
دورے و رنجوری از ہجران دست	ذکر پیغام و رسول از مغز و پوست
بھینچن میخواند با معشوق خود	تا کہ بیرون شد ز حصر و حد و عد
گفت معشوق این اگر بہر من است	گا و وصل این عمر ضائع کردن است
من بہ پیش حاضر و تو نامہ خوان	نیت این بازی نشان عاشقان
گفت اینجا حاضری اما دلیک	می نمی یا بم نصیب خویش نیک
انچہ میدیدم ز تو پارینہ سال	نیت ایندم گرچہ می نیم وصال
من ازین چشمہ زلا لے خوردہ ام	دیدہ و دل ز آب تازہ کردہ ام
چشمہ می نیم و لیکن آب نے	راہ آہم را اگر زد رہرنے
گفت پس من نیستم معشوق تو	من بے بکفار و مرادت در قوتو
عاشقی تو بر من و بر حالتے	حالت اندر دست نبود اے فتنے
پس نیم کئے مطلوب تو من	جزو مقصودم ترا اندر دمن
خانہ معشوقہ ام، معشوق نے	عشق بر نقد است بر صندوق نے
ہست معشوق آنکہ او یکتو بود	مستند او نہایت او بود
چون بیابی اش نباشی منتظر	ہم ہویدا او بود ہم نیز سر
عاشق حالی نہ عاشق بر منی	بر ایسہ حال بر من می تنی

طلبیدن و سے رور حلال رینج کب

۲۲۱

آن کیے درجہ دلاؤ دینی
 این دعا میگردانم کاسے خدا
 چون مرا تو آنسریدی کاہلے
 بر خزان پشت ریش بے مراد
 کاہلم چون آنسریدی اے ملی
 روزیئے خواہم بناگ بے تعب
 مدتے بسیار میگردان دعا
 خلق می خندید برگشتار او
 کہ چه میگوید عجب این سببیش
 راہ روزی کب رنج است و تعب
 شاہ و سلطان و رسول حق کنون
 ہست در فرمان او از وحش و طیر
 با چنان عنے و نازے کا ندرست
 با ہمہ تکمین خدا روزے او
 بے زرہ بانی و رنجے روزیش
 اینچنین مخدول و واپس ماندہ
 اینچنین مدبر ہی خواہد کہ او
 زامعتی خواہد کہ بے رنجیش زود
 نزد ہر دانا و پیشہ مرغی
 نرو تے بے رنج روزی کن مرا
 زخم خوارے است بخنے قبلے
 بار اسپان و اشتران نتوان نہاد
 روزیم دہم ز رام کاہلی
 کہ ندارم من ز کاشش جز طلب
 روز آتش شب ہمہ شب تا صبح
 بر طمع خامی و بر پیکار او
 یا کسے داد است بنگاہ شیش
 ہرگز این نادر شد و رشد عجب
 ہست داؤد نبے ذو فنون
 ذرہمہ روے زمین اور است سیر
 کہ گزیدتش عنایت ہاے دوست
 کردہ باشد بستہ اندر جستجو
 می نیاید با ہمہ سیر و زیش
 خانہ کندہ و دون و گردون راندہ
 گنج یا بد تارود پایش فرو
 بے تجارت پر کند دامن ز سود

۲۲۲

انجین گنجی نیامد و حبان
 کہ بر آید بر فلک بے زبان
 این ہی گفتش بتسخیر و بکیر
 کہ رسیدت روزئے و آمد بشیر
 وان بھی خندید مارا ہم بدہ
 زانچہ یابی ہدیہ اسے سالار دہ
 او ازین تشنیع مردم وین فوس
 کم نمی کرد از دعا و چا پلوس
 تاکہ شد و غہر معروف و شہیر
 کوزا بنان تہی جوین پیر
 شد مثل در خام طعی آن گدا
 او ازین خواہش نمی آمد جدا
 کم نمی کرد از دعا و اہمال
 گر گران و گرشتابندہ بود
 تاکہ روزے ناگہان در چاشت گاہ
 ناگہان در خانہ اش گاوے دوید
 این دعا می کرد بازاری و آہ
 شاخ زو بشکت در بند و کلید
 گاؤ گستاخ اندران خانہ بحبت
 مرد در جیت و قوائہا شست
 پس گلوے گاؤ بید آن زمان
 بے توقف بے تامل بے امان
 چون سرشن بید شد سوئے قضا
 تا اہا بش بکند در دم شتاب
 صاحب گاوش بید و گفت ہین
 اسے بظلمت گاؤں گشتہ ہیں
 ہین چہرا کشتی بگو گاؤ مرا
 ایلہ طراز انصاف اندر آ
 گفت من روزی زحق میخواستم
 قبلہ را از لایہ می آراستم
 ساہا بودہ است کار من دعا
 تاکہ بفرستاد گاوے را خدا
 چون بیدیم گاؤ را بر خاستم
 روزئے من بود کش میخواستم
 آن دعائے کہ نام شد مستجاب
 روزئے من بود کشتم ہمک جواب
 اوز خشم آمد گریبانش گرفت
 چند مشتہ ز درویش ناشگفت
 می کشیدش تا بہ داؤد و بنی
 کہ بیا اسے طالم کیج غبی

دعتر سوم

رقیت بقصص

۲۰۱

حجت بارور را کن اے دعا عقل در تن آور و با خویش آ
 این چه میگوئی دوماچہ بد مخند بر سر و ریش من خوش اے لوند
 گفت من با حق دعا کرده ام اندرین لابه بے خون خوردہ ام
 من یقین دارم دعا شد استجاب سر زبن برنگ اے منکر خطاب
 گفت گرد آید من اے مسلمین اثر بے نید و فشار دین مہین
 اے دعا تا چند خالی ترا را حجت قاطع بلوچہ بود دعا
 اے مسلمانان دعا مال مرا چون از آن او کند بہر خدا
 گر چنین بودے ہمہ عالم بدین یک دعا اطلاق بردندے مبین
 گر چنین بودے گدایان ضریر محتشم گشتہ بندے و امیر
 روز و شب اندر دعا اندوشتا لابه گویان کہ تومان دے اے خدا
 تا تو نہ ہی، یہ چکس نہ بد یقین اے کشایندہ تو بکشا بندین
 کسب کو ران بود لابه دعا جزا بے نانے نیا بند از عطا
 خلق گفتند این مسلمان است گوہت دین فرو شدہ دعا با ظلم جواست
 این دعا کے باشد از اسباب ملک کے کشا دین را شریعت خویش ملک
 بیع و بخش یا وصیت یا عطا یا ز جنس این شود ملکے ترا
 در کہ امین دفتر است این شرع تو گاؤ را تو باز دے یا جس و
 اندر آور جس دور زندان او ورنہ گاوش را بدہ بخت گو
 او بسوے آسمان میگردود کاے خداوند کریم لطف خو
 من دعا کرده ام، زین آرزو واقعہ مارا ندانند غیر تو
 در دل من آن دعا انداختی صد امید اندر دلم افراختی
 من نہیں کردم گرفتہ آن دعا ہجو یوسف و دیدہ ام بس خواہا

گفت کورم خواند زین جرم آن وفا
پس بلیسا نہ قیاس است لے خدا
من و عاکورانه کے میکرده ام
جز بخالق گدیہ کے آورده ام
کوراد خلعان طمع دار و زجیل
من ز تو کزنت ہر دشوار سہل
می نداند خلق اسرار مرا
نرا ز می دانند گفتار مرا
حق شان است کہ داند راز غیب
غیر علام سر و ستار عیب
خضم گفتش رو بن کن حق بگو
روح سوئے آسمان کردی عمو
شید می آری غلط می انگنی
لاف عشق و لاف قربت میزنی
باکد این روئے چون دل مردہ
روئے سوئے آسمانہا کردہ
غلط در شہر افتادہ ازین
آن سلمان می ہند روبر زمین
کالے خدا این بندہ رارسوا کن
گردم ہم ستر من پیدا کن
تو ہمیدانی کہ شہاے دراز
پیش خلق این را اگر خود قدرت
کہ ہمخوانم ترا با صد نیاز
پیش تو بچون چراغ روشنت
گاؤ میخوانہند از من اے خدا
چون فرستادی کردم من خطا
چونکہ داؤد نبی آمد برون
گفت اے نبی اللہ داد
کشت گاؤم را پیرش کہ چرا
مدعی گفت اے نبی اللہ داد
گفت داؤدش بگو اے بوالکرم
ہین پراگندہ گو، حجت بیار
گفت اے داؤد بودم ہفت سال
این جی بستم زیر دامن کالے خدا
مرد وزن بر نالہ من واقع اند
روز و شب اندر دعا و در سوال
روزے خواہم حلال بے عنا
کو دکان این ماجرا را ادا صفا اند

تو پرس از ہر کہ خواہی این خبر
 ہم جو یاد پس ہم پہان نخلق
 بعد از آن جسد دعا و این فغان
 چشم من تاریک شدی بہر قوت
 کشم این را تا دم در شکر آن
 گفت داؤد این سخن را بشو
 تو روا داری کہ من بے سبختی
 اینکه بخشیدت بخزیدی، وارثی
 رو بدو مال سلمان، کرد گو
 گفت اے شہ تو ہم این میگویی
 پس ز دل آہے بر آورد و گفت
 سجدہ کرد و گفت اے دانائے سوز
 در دوش نہ انچه تو اندر دلم
 این گفت و گریہ در شدائے ملے
 گفت من امروز اے خواہان گاؤ
 تا دم من سوئے خلوت در نماز
 خوسے دارم در نماز آن التفات
 رفتن سوئے نماز و آن خلا
 کہ ہم تا راست گرد دیں جہان
 نیست دستور و گرنہ ریتخت
 ہمچنین میگفت داؤد این نسق

تا گوید بے شکنجہ و بے ضرر
 کہ چہ میگفت این گدائے زندہ و حق
 گاؤ اندر خسانہ دیدم ناگہان
 شادے آن کہ قبول آمد قنوت
 کہ دعائے من شنید آن غیبان
 محبت شرعی برین دعویٰ گو
 بہم اندر شرع ہاں سنتے
 یح را چون می ستائی عارثی
 رو بخورام و بدو ہاں سلجو
 کہ ہی گویند اصحاب ستم
 کائے خداے ہر کجا طاقی و جنت
 در دل داؤد انداز آن فروز
 اندر انگندی برا ز اے مفضل
 تا دل داؤد بیرون شد ز جائے
 مہلتم دہ، این دعا وے رہا گاؤ
 پرسم این احوال از دانائے راز
 مننے قرۃ عینی فی الصلوات
 بہر تسلیم است رہ مر خلق را
 حرب خدائے این بود اے پہلوان
 گرد از دریائے راز انگینے
 خواست گشتن عقل خلقان محرق

پس گریبانش کشید از پس یکے که ندارم در یکے اش من شکے
 با خود آمد، گفت را کو تاہ کرد لب بہست و غمِ خلوت گاہ کرد
 در فرو بست و برفت انگہ شتاب سوئے محراب و دعاے مستجاب
 حق نبویش انچہ نبودش تمام گشت واقف بر سزاے انتقام
 وید احوالے کہ کس واقف نبود راز پنهانی کہ حیرانی فرود
 روز دیگر جبکہ خصمان آمدند پیش داؤد پیمبر صف زدند
 ہمچنین این ماجرا باز رفت زود زد آن مدعی تشیع زفت
 زود گاوم را بدہ اے نابکار از خداے خویشتن شرے بدار
 کا بچنین ظلم صریح ناسزا میسر دود و عہد پیغمبر بلا
 گاؤ کشتہ خوردہ بے ترسے ویم در جواب انسزودہ تزویر آن لیم
 کہ چہ چندین سال بودم دردعا من طلب کردم زحق داد او مرا
 اے رسول حق چنین باشد روا ملک من بدگاؤ چون دادش خدا
 گفت داؤدش بخش کن رو بہل این مسلمان راز گاوت کن محل
 چون خدا پوشید بر تو اے جوان رو بخش کن حق ستاری بدان
 گفت وادیا چہ حکم است این چہ دہ از پئے من شرع نو خواہی نہاد
 رفتہ است آوازہ عدلت چنان کہ معطر شد زمین و آسمان
 برسگان کو این استم زفت زین تعدی سنگ کہ بتگافت تفت
 ہمچنین تشیع میزد بر ملا کالصلّا ہنگام ظلم است افضلّا
 اینچنین ظلم و جفا بر من مکن یا نبی اللہ! گو زنیسان سخن
 بعد از ان داؤد گفتش اے عنود جلا مال خویش را و رانجش زود
 ورنہ کارت سخت گرد گفتمت تا گرد و غلہ ہزاروے آت

خاک بر سر کرد و جامہ بردید
 کہ بہر دم میکنی ظلمے مزید
 یکدے دیگر بدین تشنیع راند
 باز داؤدش پیش خویش خواند
 گفت چون نجات نبود اے بخت کور
 عقلت آمد اندک اندک در ظهور
 دیدہ انکار صدر و پیشگاه
 اے دریغ از چون تو خراشا کاه
 زمین سخن داؤد زد و شد خشناک
 گفت تا خود را نکرانی ہلاکت
 رو کہ فرزندان تو با جنت تو
 بندگان او شدند افسرون گو
 سنگ بر سینہ ہی زد باد و دست
 مید وید از پهل خود بالا دست
 خلق ہم اندر ملامت آمدند
 کز ضمیر کار او غافل بند
 روے درد داؤد کردند آن فریق
 کاسے نیے مجتہ برما شفیق
 این نشاید از تو کین ظلم است فاش
 قہر کردی بیگناہے را بہ لاش
 گفت اے یاران مان آن سید
 کان سہ مکتوم او گردد پدید
 جلد بخیزید تا بیرون بوم
 مرد وزن از خانہا بیرون وید
 در فلان صحرا درختے ہست نفت
 سخت را سخ خیمہ گاہ و میخ او
 خون شدہ است اندرین آن خوش خست
 مال او برداشت است این قلیتبان
 این جوان مرخواجہ را باشد پسر
 تا کون حلم خدا پوشید آن
 کہ عبال خواجہ را روزے ندید
 سبے نوایان را بیک لقمہ نخت
 بوسے خون می آیدم از میخ او
 خواجہ را کشت است این منوخت
 دین غلام او ستاے آزادگان
 طفل بود و او ندارد زین خبر
 آخر از ناشکرے این قلیتبان
 نے بہ نور و زونہ موسیٰ عید
 یاد ناورد او ز حقہاے نخت

تاکنون از بہر یک گاو آن لعین
 او بخود برداشت پرده از گناہ
 کافر و فاسق دین دور کردند
 ظلم مستور است در اسرار جان
 چون برون رفتند سوسے آن درخت
 تا گناہ و جسم او پیداکم
 گفت اے سگ جہانیراکشتہ
 خواجہ راکشتی و بردی مال او
 آن زنت اورا کینہ کردہ است
 ہر چہ او زانیہ مادہ یاکہ ز
 تو غلامی کسب و کارت ملک است
 خواجہ راکشتی باستم زارزار
 کار داز اشتاب کردی زیر خاک
 نک سرش با کار و در زیر زمین
 نام این سگ ہم نوشتہ کار و
 ہچنین کردند و چون بیک گافتند
 ولولہ در خلق افتاد آن زمان
 جملہ از داؤد گشتہ عذر خواہ
 بعد از ان گفتش بیایے داد خواہ
 ہم بدان تمیض بغیر بود اقصا
 حلیم حق گر چہ مواسا با کند

میزند فسر زندا اورا بر زمین
 ورنہ می پوشید جوشن الہ
 پرده خود را بخود بر می درند
 می نہد ظالم بہ پیش مردمان
 گفت دستش را ز پس بندید سخت
 تا لو اے عدل بر صحر از غم
 تو غلام خواجہ زین رو گشتہ
 کردی زدان آشتکار اعال او
 با ہمین خواجہ جانا نمودہ است
 ملک وارث باشد آہنہا سر بہر
 شرع جستی شرعستان و نکوست
 ہم بر اینجا خواجہ گویان نہنار
 از خیالے کہ بدیدی سہنناک
 باز کا وید این زمین را ہچنین
 کرد با خواجہ چنین مکر و ضرر
 در زمین آن کار و با سر یافتند
 ہر یکے ز نار بمرید از میان
 دانکہ بد ظن گشتہ بودند و تباہ
 داد خود بستان ازین بے سیاہ
 کے کند مکرش ز حلیم حق خلاص
 چونکہ از حسد بگذر و رسوا کند

خون نچھپاؤ دست در ہر دے
میل جست جوے و کشف شکے
اقتناسے داورے رب بدین
سر برآرد از ضمیمہ آن دین
چونکہ پیدا گشت سہ کاراد
معجزہ داؤد شد فاش و دو تو
خلق جسد سر بر ہنہ آمدند
سز بسجدہ بر زمینہا میزدند
ما ہمہ کوران اصلی بودہ ایم
وانچہ می سر سودا نشودہ ایم
و ز تو ماصد گون عجائب دیدہ ایم
لیک معذوری چون بے دیدہ ایم
کشتہ شد ظالم جہانے زندہ شد
بر سیکے از تو خدا را بند شد
نفس خود را کش جہانے زندہ کن
خواجہ را کشت است اورا بند کن
مرے گاؤ نفس تست بین
خوشتن را خواجہ کرد است وہیں
آن کشندہ گاؤ عقل تست رو
بر کشندہ گاؤ تن منکر مشو
عقل اسیر است وہم خواہد ز حق
روزے بے رنج او موقوفیت
نفس گوید چون کشی تو گاؤ من
روزی بے رنج او موقوفیت
خواجہ زادہ عقل ماندہ بینوا
روزے بیرنج میدانی کہ چیت
نفس خونی خواجہ گشت و پیشوا
یک موقوف است بر قربان گاؤ
قوتیار و اح است و از راق نیست
گنج قتل گاؤ دان اسے کج گاؤ

رنجور گردانیدن کو دکان استاد را بوہم

کو دکان مکتبی از استاد رنج دیدند از ملال اجتہاد

مشورت کردند در تعویق کار
چون نمی آید و رانجورئے
تاریخیم از حبس و از تنگنئے کار
آن یکے زیرک تر این تدبیر کرد
خیر باشد رنگ تو بر جانے نیت
اندکے اندر خیال افتد ازین
چون در آئی از در مکتب بگو
آن خیالش اندکے افزون شود
آن سوم و آن چارم و پنجم چنین
تا چوسی کو دک پیالے این خبر
ہر یکے گفتش کہ شاہش اے ذکی
متفق گشتند در عہد وثیق
بعد از ان سو گند داد او جلد را
راے آن کو دک بچر بید از ہمہ
آن تفاوت ہست در عقل بشر
روز گشت و آمدند آن کو دکان
جلہ استادند بیرون منتظر
زانکہ منع او بد است لین اے را
او در آمد گفت اُستارا سلام
گفت اُستانیست ربخے مر مرا
نفی کرد اما غبار و ہم بد

تا مسلم و رفتہ در اضطراب
کہ گلبہر و چند روز و دورئے
ہست او چون سنگ خارا بر قرار
کہ بگوید او ستا چونی تو زرد
این اثر یا از ہوا یا از تہیت
تو برادر ہستم مدد کن انجین
خیر باشد او ستاد احوال تو
کہ خیالے عاقلے مجنون شود
در پئے ما غم نمایند و چنین
متفق گویند یا بدستقر
با و بخت بر عنایت متکی
کہ نگر داند سخن را یک رفیق
تا کہ غمازے نگوید جبرا
عقل او در پیش میرفت از رہ
کہ میان شاہدان اندر صور
برہین فکرت بکتاب شادمان
تا در آید اول آن یا بر صبر
سرا امام آمد ہمیشہ پاے را
خیر باشد رنگ رویت زرد قام
تو بر و نشین بگو یا وہ ہلا
اندکے اندر دلش ناگاہ زد

اندر آمد دیگرے گفت اینچنین
ہم چنین تا دہم اوقات گزشت
گشت آستان سخت ست از دہم دہم
خشمگین بازن کہ ہر اوست ست
خود مرا آگاہ نکرد از رنگب من
او حسن جلوہ خود ست گشت
آمد و در را بہ تنہدی برکشاد
گفت زن خیر است چون و و آمدی
گفت کوری رنگ حال من بہین
تو درون خانہ از بغض و نفاق
گفت زن اے خواجہ بخت نیست
گفت اے غم تو ہنوزی در لجاج
گر تو کور و کور شدی مارا چہ جرم
گفت اے خواجہ بیام آئینہ
گفت رور و چہ تو چہ آئینہ ات
جامہ خواب مرا و گستران
زن توقف کرد مردش با نگاہ
جامہ خواب آورد و گستران عجز
گر بگویم متہم دارد مرا
فصل بد رنجور گرداند ہی
قوان بغیب قبولہ فیض

اندکے آن و ہم افزون شد برین
ماندا ندر حال خود بس و شکست
بر چہیدوی کشانید او کلیم
من بدین عالم پیر سید او سخت
قصہ دارد تار ہد از رنگب من
بیخیر کز بام من افتاد طشت
کو دکان اندر پئے آن استاد
کہ مباد اذاتہ فیکت را بدی
از غم بیگانگان اندر چنین
می نہ بسنی حال من در احتراق
دہم وطن لاش بے معنیت
می نہ بسنی در غیر و ارتجاج
مادرین رنجیم و در اندوہ گرم
نا بدانی کہ ندارم من گنہ
دائما در بغض و کینے و عنت
تا بخیم کہ سہر من شد ازان
کاسے عدو تو تر تر این می سزد
گفت امکان نے و باطن پر روز
در نگویم جسد شود این ماجرا
آدمی را کہ نبود شش غم
ان تہا رستم لدنیہا مرقضا

گر بگویم او خیالے برزند
 فصل دارد زن که خلوت میکند
 مر مرا از خانه بیرون میکند
 بهر فتنه فصل و افون میکند
 جامه خواب بگند و استا افتاد
 آه آه و ناله از وے می بزد
 کو دکان آبخا نشسته و نهان
 در س میخوانند با صد اندمان
 کاین همه کردیم و هم زندانیم
 بد بنائے بود ما بد بانیم
 بن دگر اندیشه باید نمود
 تا ازین محنت نسرحد یابیم زود
 گفت آن زیرک که اے قوم پسند
 در س خوانید و کنسید آبلند
 چون میخوانند گفت اے کو دکان
 بایک ما استاد را دارد زیان
 در و سرفرازید استار از بانگ
 از زد این کو درد یا بد بهر دبانگ
 گفت استار است میگوید روید
 در و سرفرازید شمع بیرون شوید
 سجده کردند و گفتند اے کریم
 دور بادا از تو رنجوری و نیم
 پس بدون جتند سوے خانها
 ما دران شان بگین گشتند و گفت
 وقت تحصیل است اکنون و شما
 عذر آوردند که اے مادر تویت
 از قضا اے آسمان استاد ما
 ما دران گفتند مکر است و دروغ
 ما صبح آیم پیش او ستا
 کو دکان گفتند بسم الله روید
 بامدادان آمدند آن مادران
 خفته استا همچو میاگران
 صد دروغ آرید بهر طمع و دغ
 تا به بنیم اصل این مکر شما
 بر دروغ و صدق ما واقف شوید
 پرش استاز هر گوشه روان
 در و سراسر بسته چون زنان

هم عرق کرده ز بسیاری محاف
سر بسته رو کشیده در سحاف
آو آب می کند آهسته
جملگان گشتند هم لاجل گو
خیر باشد او ستا این ورد سر
جان تو مارا بنوده زین خبر
گفت من هم غیب بودم ازین
آگم این کو دکان کردند بین
من بدم غافل بشغل قاتل و قیل
بود در باطن چنین رنجی تعیل
چون عجب مشغول باشد آدمی
او ز دید رنج خود باشد عمی
اسه بسامد شجاع اندر تراب
که ببرد دست و پایش را ضرباب
او همان دست آورد و گیر و دار
بر گمان آنکه هست او بر قرار
خود ندانند دست رفته در ضرر
خون از او بسیار رفته زخیر

خلوت گزیدن ابدی و نذر کردنش که میوز در باز نگیرم و نقص عباد از ضطرأ

یک حکایت گویت گریشنوی
در حقیقت بر حقیقت بگروی
بود در ویشه بکسارے مقیم
خلوت اورا بود همچو آب و ندیم
چون ز خالق میر سید او را شمول
بود از انفا س مرد و زن طول
همچنان که سهل شد مارا حاضر
سهل شد هم قوم دیگر را سفر
اندران که بود اشجار و ثمار
سیب و امرود و انار به شمار
قوت آن درویش بود آن میوه
غیر آن چیزے نخوردے داما
گفت آن درویش یارب تو من
عهد کردم زین نخینم در زمین

خود نچیسیم میوه در کف حین
 جز از آن میوه که باد اندازدش
 مدتی بر نذر خود بودش وفا
 زین سبب فرمود استثنا کنید
 ز آنکه حکم کار در دست ملن است
 پنج روز آن باد امر و دے زنجیت
 بر سر شاخے مرودے چند دید
 باد آمد شاخ را سر زیر کرد
 جمع و ضعف و قوت جذب قضا
 چونکه از امر و دین میوه شکست
 هم در آن دم گوشمال حق رسید
 مخلصان باشند دائم و خطر
 عهد را باید وفا اے جان من
 یا مکن نذرے که نتوانی وفا
 نذر را باید وفا در راه حق
 غیرت حق گوشمالش داد زود
 جمع از دزدان بدند آنجا لکر
 اتفاقاً دزد چندے تاخذند
 بیست از دزدان بدند آنجا ویش
 شمنه را غماز آگه کرده بود
 شمنه حاسے عزم آن کسار کرد

نیز غیرے را نگویم که بچین
 نے از آن میوه که شلخ افرازدش
 تا در آمد امتحانات قضا
 که خدا خواهد به پیمان بر ز نید
 اختیار جلگان پست من است
 ز آتش جو عیش صبور می گرخت
 باز صبرے کرد و خود را کشید
 طبع را بر خوردن آن چیر کرد
 کرد زاهد را ز نذرش بی وفا
 گشت اندر نذر و عهد خویش پست
 چشم او یکشاد و گوش او کشید
 امتحانهاست در راه اے پسر
 تانسانی شہ مسار و ممتحن
 بر خطر نشین و بیرون چہ بلا
 لیک حق تا خود کرا بد سبق
 ز آنکه فرمود است او فوا بالقود
 در میان آورده بے بریم زد
 و اندران کسار منزل ساختند
 بخش میسر کردند مروتا و فیش
 مردم شمنه در افتادند زود
 جمله را گرفت و بست آن شیر مرد

پس غضبِ مود از غضبِ جلا در ا
 ہم ہد انجا پاسے چپے دستِ رست
 دستِ زاهد ہم بریدہ شد غلط
 در زمان آمد سوارے بس گزین
 این سلطان شیخ است ابدال خدا
 آن جوان بدید جامتہ تیز رفت
 شونہ آمد پابرہنہ عذر خواہ
 بین محل کن مرمازین کارِ زشت
 گفت یہ اغم سببِ رینِ نبیش ا
 من شکستہ حرمتِ ایمان او
 من شکستہ عہد و دانستم بد است
 دست او پاسے ما و مغزو پوست
 قسم من بود این ترا کردم حلال
 وانکہ او دانست او فرما ز دوست
 چون بریدہ شد برائے خلق دست
 انجین باشد چو یکدر بستہ شد
 شیخ افط گشت ناشن پیش خلق
 در عیش اورا کیے زایر بیافت
 گفت اورا اے عدو جانِ خویش
 بین چرا کردی شتاب اندر باق
 پس تبسم کرد و گفت اکنون بیا
 دست و پاسے ہر یک از تن کن جدا
 جملہ را برید و غوغا سے بخت
 پاش را بخواست ہم کردن بقط
 بانگ برزد بر جوان کلاے سبک تن
 دست اورا تو چہ اگر دی جدا
 پیش شمنہ داداگا ہمیش تفت
 کہ ندانستم خدا بر من گواہ
 اے کریم و سرور اہل بہشت
 می شناسم من گناہ خویش را
 پس ہمینم برد وادستان او
 تار میدان شمعے جرأت بدست
 باد اے والی فدائے حکم دوست
 تو ندانستی ترا نبود وبال
 با خدا سامان پیچیدن کہ است
 مرد زاهد را دہ شکونے بہت
 صد و دہ دیگر بروا شکستہ شد
 کرد معروفش بدین القاب خلق
 کو بہر دو دست خود زنبیل بافت
 در عیشم آمدی سر کردہ پیش
 گفت از انس را ہر و اشتیاق
 لیک مخفی دار این را اے کیا

تا نیکم من گواہان باکے
بعد از آن قوم دگر از روزش
گفت حکمت را تو دانی کردگار
آمد اہل ماش کی کچندے بدنہ
کہ مرگسا نوس بود او در طریق
من نخواہم کان رمہ کافر شوند
این کرامت را بکردیم آشکار
تا کہ این جیبہارگان بدگان
من ترابے این کرامتہا ز پیش
این کرامت بہر ایشان است
تو از آن بگذشتہ کو مرگ تن
نہ قرینے نے جیبے نے خے
مطلع گشتند بر با نیدنش
من کنم پہان تو کردی آشکار
کا نذرین غم بر تو من کرمی شدند
کہ خدا رسوا کش کرد اندر فریق
وز ضلالت در گمان بد روند
کہ دہیت دست اندر وقت کار
رد نکردند از جناب آسمان
خود تسلی دادہ ام از ذات خویش
و این چراغ از بہر این بہادست
ترسی از تفریق اجزائے بدن

ترازوئے خواستن شخصے از زرگرے جواب ز زرگر

آن یکے آمد بہ پیش زرگرے
گفت رو خواہ مرا غرابالیت
گفت جاور بے ندارم بردگان
من ترازوئے کی میخواہم بڈ
گفت بشنیدم سخن کز نیستم
این شنیدم لیک پیری ترش
کہ ترازو دہ کہ بر سنجم زرے
گفت میزان دہ برین تسخر مالیت
گفت بس بس این مضاحکہ ابان
خویشتن را کر کن بہر سو مجہ
تا نہ پسنداری کہ بے معینتم
دست لرزان جسم تو نہ متعش

فہم کر دم لیک پیری ناتوان
دست از ضعف است لرزانی زبان
وان زہ تو ہم تہرا ضہ خورد مرد
دست لرزد پس بریزد زہر خود
پس بگوئی خواجہ جار و بے بیار
تا بجویم زہر خود را از غبار
چون بروی خاک راجع آوری
گوئیم غریب! خوابم اسے جری
تا یہ بیزم خاک و زہ جویم ازان
کہ بود غریب! ما را در دکان
من ز اول دیدم آخر اتمام
جائے دیگر و زانجا و استلام
ہر کہ اول بین بود اعے بود
ہر کہ اول بنگر و پایان کار
ہر کہ آخر میں چہ با معنے بود
اندر آخر او نگر و د شرمسار

۲۲۶

۲۱

جرعہ ناکردن شیخے بر مرگ فرزندان

۲۲۹

بود شیخے رہنمائے پیش ازین
آسمانی شمع بر روی زمین
چون پیہر بد میان امتان
در کشائے روضہ دار الجنان
گفت پیغمبر کہ شیخہ رفتہ پیش
چون نبی باشد میان قوم خویش
یک صباے گفتش اہل بیت او
سخت دل چوئی بگو اسے نیکو
ما زہر و مرگ بفسر زندان تو
نوحہ میداریم با پشت و دو تو
تو نمی گرتی نمی زاری چہ را
یا کہ حمت نیست در دل اسے کیا
چون ترار حے نباشد در درون
ما بہ امید تو ایم اسے پیشوا
چون بیار آیند روز حشر سخت
کہ نہ بگراری تو ما را در عنا
خود شفیع ما توئی آن روز سخت

در چنان روز و شب بے زینہاد
 دست ما و دامن تہ آ زمان
 ماہ امید داران توئم
 ایک با این جلد چون بے شفقتی
 یا مگر خود دل نمی سوزد ترا
 شیخ گفت اور اپندار اے رفیق
 برہمہ کفار مارا رحمت است
 گفت پس چون رحم داری برہمہ
 چون نداری بوجہ بر فرزند خویش
 چون گواہ رحم اشک دیدہ است
 شیخ دانا، زمین عتابش گرم شد
 رو بزن کرد و گشتش اے عجوز
 جلد گرم دند ایشان در حہ اند
 من چو بنیم شان معین پیش خویش
 گرچہ بیرون اندازد و در زمان
 گریہ از ہجران بود یا از فراق
 خلق اندر خواب می بیند شان
 مابا کرام توئم امیدوار
 کہ نماند هیچ مجسم را امان
 ریزہ چین خوان احسان توئم
 بہر نفس زندان چرا بے رقتی
 باز گواہ شیخ مارا جبرا
 کہ ندارم رحم و ہمد دل شفیق
 گرچہ جان جلد کا فتنہ است
 ہمجو چو پانے بگردا این رسہ
 چونکہ فساد اجل شان زدہ بنیش
 دیدہ تو بے غم و گریہ چر است
 در سخن یکبارہ بے آرم شد
 خود نباشد فصلی ہجوں تموز
 نمائے پنهان ز چشم دل کے اند
 از چہ رو و راکم ہجوں توریش
 با من اند و گرد من بازی کنان
 با عزیزا غم وصال است و عناق
 من بیداری ہی نیم عیان

زین جہان خود را دے پنهان کنم
 برگ حس را از درخت افشان کنم

خواندن شیخے ضریر قرآن از روی مصحف

۲۳۰

دید در ایام آن شیخ فقیر
 گشت ضیفش در تموز پر ز سوز
 گفت اینجاے عجب مصحف است
 نذرین اندیش تشویشش فرو
 است تنها مصحف آویخت
 تا پرسم نے خش صبرے کم
 صبر کرد و بود چندے در جرج
 مرد بهمان صبر کرد و ناگهان
 نیم شب آواز قرآن را شنید
 که از مصحف کور میخواند درست
 گفت چون کوری عجب بے چشم و نو
 آنچه میخوانی بران افتاده
 اصبت در سیر پیدا میکند
 گفت اے گشته ز جہل تن جدا
 من زحق در خواستم کای مستعان
 نیستم حافظ مرا نورے بدہ
 بازده دو دیدہ ام را آن زمان
 آمد از حضرت ندا کای مرد کار
 مصحف در خانه پریم ضریر
 ہر دو ز ابد جمع گشتہ چند روز
 چونکہ نابینا ستاین درویش رست
 کہ جزا ورنیت اینجا باش بود
 من نیم گستاخ یا آمیختہ
 تا بصبرے بر مرادے بر زخم
 کشف شد کالصرہ مفتاح الفرج
 کشف گشتش حال مشکل در زبان
 جت از خواب آن عجائب ابدید
 گشت بمصبروز کور آن جال جت
 چون ہی خوانی و می بینی سطو
 دست را بر حرف آن بہادہ
 کہ نظر بر حرف داری مستند
 این عجب می داری از صنع خدا
 برقرأت من جسریم ہجو جان
 در دو دیدہ وقت خواندن بے گرہ
 کہ بگیرم مصحف و خوانم عیان
 اے بہر بنجہ بیا میدو

۲۳۱
 ۳۳

حسن ظن است و امیدے خوش ترا
تافسرو خوانی معظم جو ہرا
ہچنان کرد ہر انگاہے کہ من
و کشایم مصحف اندر خواندن
آن خیرے کہ نشد غافل ز کار
آن گرامی بادشاہ کردگار
باز بخشد بنیشم آن شاہ فرد
در زمان چہون چسراغ شبخود
زین سبب نبود ولی را اعتراض
ہرچہ بستاند فرستد ز اعتیاض
گر بسوزد باغت انگورے دہد
در میان ماتمت سورے دہد

باز ماندن لقمان از سوال در بارہ صنعت زرا دی

رفت لقمان سوئے داد و آوصفا
دید کو میکرد ز آہن حلقہا
جلہ را با ہمد گرد میفگند
ز آہن پولاد آن شاہ بلند
صنعت زرا دی او کم دیدہ بود
در عجب می ماند و وسواسش فرود
کاین چہ شاید بود و ابرم ازو
کہ چہ می سازی ز حلقہ تو بتو
باز با خود گفت صبر اولے تر است
صبر تا مقصود زو تر رہبر است
چون نہ پرسی زو دتر کشت شود
مرغ صبر از جملہ تران تر بود
پس زو سازید و در پوشید او
پیش لقمان حکیم صبر خو
گفت این نیکو بار استالے فتنے
در صاف و جنگ دفع زخم را
گفت لقمان صبر ہم نیکو دیت
کو پناہ و دافع ہر جا غیبت
صبر را با حق قرین کنائے فلان
آخر و العصر را آنگہ بخوان
صد ہزاران کمیہ حق آفرید
کہ میاے ہیچو صبر آدم ندید

سوال پہلول از درویشے تفسیر ضابطقضا

۲۳۲

ز اولیا اہل دعا خود دیگرند
 گہ ہی دوزند و گاہے میدزدند
 قوم دیگر میشتا سم ز اولیا
 کہ دمان شان بستہ باشد از دعا
 از رضا کہ هست راہم آن کرام
 جتن دغ قضا شان شد حرام
 در قضا ذوقی ہی نہیںند خاص
 کفر شان آید طلب کردن خلاص
 حسن نظری بر دل ایشان کشود
 کہ پوشند از غم جامہ کہ بود

گفت پہلول آن یکے درویش را	چونی اسے درویش واقف کن مرا
گفت چون باشد کہے کہ جادوان	بر مراد او رود کا جھبان
سہیل جو ہا بر مراد او روند	اختران ز انسان کہ او خواہد شوند
زندگئے و مرگ سرہنگان او	بر مراد او روانہ کو بکو
ہر کجا خواہد فرستد تعزیت	ہر کجا خواہد بہ بخشہ تہنیت
سالکان راہ ہم برگام او	ماندگان از راہ ہم در دام او
پیچ و نہانے نخندد و جہان	بے رضا و امر آن فرمانزدان
بے رضائے او نیفتد پیچ برگ	بے قضاے او نیاید پیچ مرگ

بے مراد او نخبند ہیج برگ
 گفت اے شہراست گفتی بھین
 این و صد چندینی اے صادق لیک
 آن چنان کہ فاضل و مرد فضول
 آن چنانش شرح کن اندر کلام
 طبع کامل چو خان پاشے بود
 تہنہ تیغ بہان بے نوا
 ہیچ تر آن کہ بمعنی ہفت توہست
 گفت این بارے یقین شہ پیش عام
 ہیچ برگے در نیفتد از درخت
 از دمان اقمہ نشد سوئے گلو
 میل و رغبت کان ز بام آدمیت
 در زمینہا و آسمانہا ذرہ
 جز بفرمان قدیم نافذش
 کا شمرد برگ و دختان را تمام
 این قدر بشنو کہ چون کلمہ کار
 چون قضائے حق قضائے بندہ شد
 بے تکلف نے پیئے مزد و ثواب
 زندگئے خود بخوابد ہر خود
 ہر کجا امر قدم را سلکیت
 بہر یزدان می زیدئے نہ ہر گنج

در جہان زاد جڑیا تا سبک
 در فرو یسائے تو پیدا است این
 شرح کن این را بیان کن نیک نیک
 چون بگوش اور سدا رد قبول
 کہ ازان ہم بہرہ یابد عقل عام
 بر سر خوانش زہر آتشے بود
 ہر کسے یابد غذاے خود جدا
 خاص را و عام را مطعم در دست
 کہ جہان در امر یزدان است رام
 بے قضا و حکم آن سلطان نخت
 تا نگوید قسمہ راحق کا دخلو
 جنبش و آرام امر آن غنیت
 پر نخبند باند نگرود و پڑو
 شرح نتوان کرد و جلدی نیست خوش
 بے نہایت کے شود در نطق رام
 می نگرود جب نہ بامہر کردگار
 حکم اورا بندہ خواہند شد
 بلکہ طبع او چنین شد مستطاب
 نے پیئے ذوق و حیات مستند
 زندگئے و مردگی پیش کشیکیت
 بہر یزدان می مرد ز خوف و رنج

ہست ایمانش برائے خواہ او
نے برائے جنت اشہار و جو
ترک کفرش ہم برائے حق بود
نے زبیم آنکہ در آتش شود
ایچنین آمد اصل آن خوسے او
نے ریاضت نے زجت ہجو
انگہان خند دکہ او بیند رضا
ہجو حلو او شکر اور اقضا
بندہ کش خوسے و خلقت این بود
نے جہان برام و فرانش بود
پس چہرہ لاپسند او یا دعا
کہ بگردانے خداوند این قضا
مرگ او و مرگ فرزندان او
بہر حق پیشش چو حلوا در گلو
نزع فرزندان بر آن باونا
چون قطائف پیشش شیخ بینوا
پس چہرہ گوید دعا الا مگر
آن شفاعت و ان عازر جم خود
در دعا بیند رضائے دادگر
رحم خود را و ہمان دم سوختہ است
میکند آن بندہ صاحب رشد
دو زبخ او صاف و عشق بہت او
کہ چراغ عشق حق انسوختہ است
ہر طر و قے این فروقے کے شناخت
سوخت مرا و صاف اورامو ہو
جزد قوتی تا دین دولت بناخت

دقوتی و نکار جماعتی دعا

آن دقوتی داشت محش و سیاہ
عاشق و صاحب کرامت خواہ
بر زمین میشد چو مسہ بر آسمان
شب روان را گشتہ زور روشن روان
در مقامے مسکنے کم ساختہ
کم دور روز اندر دہے انداختہ
گفت و یک خانہ با شمع گرد و روز
عشق آن مسکن کنند درین فروز

آنکہ در فتوے امام خلق بود
گوئے تقوے از فرشته می ربود
آنکہ اندر سیرمه رامت کرد
هم زدیندارئے اودین رشک خد
با چنین تقوئے و اوراد و قیام
طالب خاصان حق بودے مدام
در سفر معظم مرادش آن بُدے
کہ دے بانبندہ خاصے زدے
این ہمگفتے چو میرفتے براه
کن قتبین خاصگانم اے آلہ
آن و قوتی رحمتہ اللہ علیہ
گفت سافرت مدے فی خافقیہ
سال و مہ رفتم سفر از عشق ماہ
بیخبر از راه و حیران در آلہ
پا برہنہ رفتہ ام بر خار و سنگ
ز آنکہ من حیرانم و بیخویش و دنگ
گفت روزے میشدم مشتاق وار
تا بہ بسیم قلزمے در قطرہ
چون رسیدم سوئے یک ساحل گام
ہفت شمع از دور و دیدم ناگہان
نور و شعلہ ہر یکے شمعے ازان
خیرہ گشتم خیرگی ہم خیرہ گشت
کاین چگونہ شمعہا افزونہ است
خلق جویان چراغے گشتہ بود
چشم بندہ بدعجب بر دیدہا
باز میدیدم کہ میشد ہفت یک
باز آن یکبار دیگر ہفت شد
اتصالا تے میان شمعہا
ہفت شمع اندر نظر شد ہفت مرد
کاین دو دیدہ خلق زینہا دو خست
پیش آن شمعے کہ بر سہ می فروز
بند شان میکرد بیدی من رشا
می شکافد نور او جیب فلک
مستے و حیرانئے من نفت شد
کہ نیاید بر زبان و گفت ما
نور شان می شد بقف لا جورد

پیش آن انوار نوم روز درد
از صلابت نور با رامی ستود
باز چیران گشتم اندر صنع رب
کاینچنین چون شد چگونه است کعب
پیشتر رفتم که نیکو بنگرم
تا چه حال است اینکه میگردد سرم
باز هر یک مرد شد شکل درخت
چشم از سبزیشان نیکیست
ز این بنه برگ پیدا نیست شاخ
بر درخت شاخ بر سدره زده
بج هر یک رفته در قعر زمین
نیخ شان از شاخ خندان و سخته تر
میوه که بر تنگ فید ز زور
همچو آب از میوه جسته برقی نور
این عجب تر که برایشان میگذاشت
صد هزاران خلق از صحرادشت
زاد زو سسایه جان می باختند
از گلیه سائبان می ساختند
سایه آن را نمی دیدند هیچ
صد قفوه بر دید ما کس تیج تیج
ختم کرده قهر حق بر دید با
که نه ببند ماه را ببند سها
گر کس میگفت شان کاین بود وید
تا زین اشجار مستعد شوید
جمله میگفتند کاین مسکین است
مغز این مسکین ز سودا س دراز
از عجب می ماند یارب حال صیت
گفت را ندم پیشتر من نیکیست
هفت می شد فرو میشد هر دس
بعد از آن دیدم در خان و رنماز
یک درخت از پیش مانده امام
از صلابت نور با رامی ستود
کاینچنین چون شد چگونه است کعب
پیشتر رفتم که نیکو بنگرم
تا چه حال است اینکه میگردد سرم
باز هر یک مرد شد شکل درخت
چشم از سبزیشان نیکیست
ز این بنه برگ پیدا نیست شاخ
بر درخت شاخ بر سدره زده
بج هر یک رفته در قعر زمین
نیخ شان از شاخ خندان و سخته تر
میوه که بر تنگ فید ز زور
همچو آب از میوه جسته برقی نور
این عجب تر که برایشان میگذاشت
صد هزاران خلق از صحرادشت
زاد زو سسایه جان می باختند
از گلیه سائبان می ساختند
سایه آن را نمی دیدند هیچ
صد قفوه بر دید ما کس تیج تیج
ختم کرده قهر حق بر دید با
که نه ببند ماه را ببند سها
گر کس میگفت شان کاین بود وید
تا زین اشجار مستعد شوید
جمله میگفتند کاین مسکین است
مغز این مسکین ز سودا س دراز
از عجب می ماند یارب حال صیت
گفت را ندم پیشتر من نیکیست
هفت می شد فرو میشد هر دس
بعد از آن دیدم در خان و رنماز
یک درخت از پیش مانده امام

آن قیام و آن مکوح و آن سجود
یا و کوم قول حق را آن زمان
این درختان را نه زانوئے میان
آمد الهام خدا کاے با فروز
بعد ویرے گشته آنها هفت مرد
چشم می مالم که آن هفت ارسلان
چون بنزدیکی رسیدم من ز راه
قوم گفتند جواب آن سلام
گفتم آخر چون مرا بشناختند
از ضمیر من بد استند زود
پاسخم دادند خندان کاے عزیز
بر دلے کو در تحیر با خداست
گفتم از سوئے حائق بشگفید
این سخن چون آمد از من و خطاب
گفت اگر اسے شود غیبان ولی
بعد از آن گفتند ما را آرزوست
گفتم آری یک ساعت که من
تا شود آن حل بصحبتہائے پاک
ساعتے با آن گردد محبتہ
ہم در آن ساعت ز ساعت ست جان
جملہ تلونہا ز ساعت غارتہ است

از درختان بس شگفتہ می نمود
گفت و انجسم و شجر را یسجدان
این چه ترتیب نماز است آن چنان
می عجب داری ز کاہ ماہ منور
جملہ در قصد و پئے یزدان فرد
تا کیا نند و چه دار نماز بہان
کردم ایشان را سلام از انبیاہ
اسے و قوتی مغر و تاج کرام
پیش ازین بر من نظر نہ خستند
یکدگر را بنگریدند از فرود
این پوشیدہ است اکنون بر تو نیز
کے شود پوشیدہ را ز چہ رست
چون ز اسم و حرف رسمی و عقید
آن شہان در حال گفتند جواب
آن را استغراق دان نز جاہلی
اقتدا کردن بتو اسے پاک و ست
مشکلاتے دارم از دور و ز من
کہ بہ صحبت روید انگویرے ز خاک
چون مراقب گشتم د از خود جدا
زانکہ ساعت پیر گرداند جوان
رست از تلون کہ از ساعت برست

این سخن پایان ندارد، تمیز دو
 است یکجا این دو گانه برگزار
 اسے امام چشم روشن در صلا
 پیش در شد آن و قوتی در نماز
 اقتدا اگر داند آن شان قطار
 چونکہ باتگیر نامقرون شدند
 آن و قوتی در امامت کرد ساز
 و آن جماعت در پئے اور قیام
 ناگهان چشم سوئے در یافتاد
 در میان موج دید او کشته
 ہم شب و ہم ابرو ہم معن عظیم
 تند بادے ہجو عزرائیل خاست
 اہل کشتی از ہابت کاست
 دستہا در فوج بر سر میزدند
 با خدا با صد تضرع آن بان
 سر پہنہ در جود آہنا کہ ہیج
 چون و قوتی آن قیامت را بدید
 گفت یارب منکر اندر فعل شان
 خوش سلامت شان بباصل بازر
 اسے کریم و اسے رحیم ہستی
 حرمت آن کہ دعا آموختی

بین نماز آمد و قوتی پیش رو
 تا مزین گردد از تو روزگار
 چشم روشن باید اندر پیشوا
 قوم ہجون طلسم آمد و طراز
 در پئے آن مقتداے نامدار
 ہجو قربان از جان بیرون شدند
 اندران ساحل درآمد در نماز
 اینت زیر با قوم و بگزیدہ امام
 چون شنید از سوئے در یاد او داد
 در قضا و در بلا و زستی
 آن سہ تاریکی و از غرقاب بیم
 موجا آشوفت اندر چپ و راست
 نعرہ و دوا و یلہا بر خاستہ
 کافر و ملحد ہمہ مخلص شدند
 عہد ما و نذر ما کردہ سبحان
 روئے خان قبلہ ندید از ہیج ہیج
 رحم او جو شید و اشک و دودید
 دست شان گیر اسے شہ نیکو نشان
 اسے رسیدہ دست تو در بحر و بر
 در گزار از بد سگان این بدی
 در چنین ظلمت چراغ افروختی

دستگیر و رہنما توفیق ده

جرم بخش و عنو کن بکشاگر

بچنین میرفت بر قشش دعا

آن زمان چون مادران با و نسا

اشک میرفت از چشمش و آن دعا

بخود از وے می برآمد بر سنا

آن دعاے بخود آن خود دیگر است

آن دعا زویت گفت داور است

رست کشتی از دم آن پهلوان

واہل کشتی را بجهت خود گمان

که گر باز وے ایشان در حذر

بر پداف انداخت تیرے از ہنر

پارماند و بہان را در خاک

وان ز دم دانند رو با مان غرار

چون رسید آن کشتی و آمد بکام

شد نماز آن جماعت ہم تمام

بخجی افتاد شان با ہمدگر

کین فضولی کیست از ما اے پدر

ہر یکے با ہمدگر گفتند سر

از پس پشت و قوتی مستر

گفت ہر یک من نکردم کنون

این دعا نے از برون از درون

گفت مانا کاین امام ما زرد

بوالفضولانہ مناجاتے بکرد

گفت آن دیگر کہ اے یار حقین

مر مرا ہم می نہ ساید بخین

او فضولی بودہ است از انقباض

کرد بر محنت اطلق اعتراض

چون نگہ کوم سپس تا بنگرم

کہ چہ میگویند آن اہل کرم

یک از ایشان را ندیدم مقام

رفتہ بودند از مقام خود تمام

نے بچپنے راست نے بالا وزیر

چشم تیز من نشد بر قوم چہ

ذر ما بودند گوئی آب گشت

نے نشان پا و نے گروے بدشت

در قباب حق شدند آدم ہمہ

در کد این روضہ رفتند آن ہمہ

در تحسیر ماندہ ام کاین قوم را

چون پوشانید حق از چشم ما

آن چنان پنهان شدند از چشم او

مثل غوطہ ما ہیسان در آبجو

ساہلاد حسرت ایشان بماند عمر باد شوق ایشان اشک راند
 تو گوی مرد حق اندر نظر سکے در آرد پا خدا ذکر بشر
 خرازمین می خشد اینجا سے فلان کہ بشر دیدی تو ایشان را نہ جان
 کار ازین بران شد استا سے مرقوم کہ بشر دیدی تو ایشان را چہ عام

گریختن عیسیٰ از ہمان

عیسیٰ کہ ہم ہم اکو ہے میگريخت شیر گوی خون او میخواست ریخت
 آن یکے در پے دوید و گفت خیر در پست کس نیست چہ بگری چو طیر
 با شتاب او آہنجان می تاخت جنت کز شتاب خود جواب او نگفت
 یکدو میدان در پے عیسیٰ براند پس بجد و جہد عیسیٰ را بخواند
 کز پے مرصات حق یک لحظہ است کہ مرا اندر گریخت شکلیت
 از کہ اینو میگريزی اے کریم فے پست شیر و نہ خوف خصم دیم
 گفت از حق گریز انم، برو می رہانم خویش را بدم مشو
 گفت آخر آن مسیحانہ توئی کہ شود کور و کر از تو مستوی
 گفت آری گفت آن شہ نیستی کہ فسون غیب را ما و یستی
 چون بخوانی آن فسون بر مردہ بر جہد چون شیر صید آوردہ
 گفت آری آن ہم گفت کہ تو نے نزل مرغان کنی اے خوبو
 بردی برو سے سبک تا جان شود در ہوا اندر زمان پران شود
 گفت آری گفت پس اے روح پاک ہر چہ خواہی میکنی از کیت پاک

با چنین برهن که باشد در جهان
 که نباشد مرا از بندگان
 گفت عیسیٰ که بذات پاک حق
 مبدع تن خالق جان در سبق
 حرمت ذات و صفات پاک او
 که بود گردون گریبان چاک او
 کان فسون و اسم اعظم را که من
 بر که سنگین بخواندم شد شکاف
 بر تن مرده بخواندم گشت حے
 خواندم آزار بدل احق به دود
 سنگ خارا گشت وزان خویش گشت
 گفت حکمت چیست کا نجا اسم حق
 آن همان رنجست و این رنجی چرا
 گفت اینجی احمق قهر خداست
 ابتلا رنجیت کان جسم آورد
 ز احمقان بگریز چون عیسیٰ که رنجت
 اندک اندک آبرا زدود هوا
 و اینچنین دزد و دهم احمق از شما
 گر میت را دزد و دسروی دهد
 آن گریز عیسوی نزد بسم بود
 اینست او آن پئے تعلیم بود

زهریرا و پر کنند آفاق را

چه غم آن خورشید با شراق را

کور و دوبرین و کرتیز شنو و عور دراز امن

۲۲۷

کو و کان افسانہ سامی آورند
 ہر لہا گویند در افسانہا
 بود شہرے بس عظیم و مردے
 بس عظیم و بس فراخ و بس راز
 مردم وہ شہر مجموع اندو
 اندر و نوح خلایق بے شمار
 جان ناکر وہ بحبانان تا ختن
 آن یکے بس دوبرین و دیدہ کور
 آن دگر بس تیز گوش و سخت کر
 دان دگر عور و برہنہ لاشہ تاز
 گفت کو ز اینک گروہے میرسد
 گفت کر آرسے شنیدم با بگشان
 آن برہنہ گفت ترسان زان منم
 گو گفت اینک بمنزدیک آمدند
 کہ ہمیکہ گوید کہ آرسے مشغلہ
 آن برہنہ گفت آوہ دامنم
 شہر را ہشتند بیرون آمدند
 اندران وہ مرغ فرج یافتند

درج در افسانہ شان بس ہر پند
 گنج میجو در ہمسہ و براہنہا
 قدر او چون قدر سکر و بیشش نے
 سخت زفت زفت اندازہ پیاز
 یک جلد سہ تن ناستہ رو
 یک آن جلد سہ خام پختہ کار
 گر ہزاران است باشد نیم تن
 از سلیمان کور و دیدہ پائے مور
 گنج دروے نیت کیجورنگ زر
 یک دامہائے جامہ او دراز
 من ہی بنیم کہ چہ قوم اندو چند
 کہ چہ میگویند پیدا و بہان
 کہ بسرند از درازی دامنم
 خیز بگریم پیش از زخم و بند
 میشود نزدیک تر یاران ہلہ
 از طمع برند و من ناہنیم
 وز ہزیمیت دروہے اندر شدند
 یک ذرہ گوشت بروکے نثرند

۲۲۸

کور دید و آن کر آوازش شنید
 مرغ مرده خشک و ز زخم کلاغ
 پس طلب کردند و دیگے یافتند
 بر سر آتش بنیاد نمانستن
 آتشش کردند چندان آسے پر
 زان میخیزد و ند چون از صید شیر
 هر سه زان خور و ند پس فریاد شدند
 آن چنان که فریادی هر یک جوان
 با چنین کبوتری و هفت اندام زفت
 راه مرگ خلق ناپیدا رهیست
 ناک پیالے کار و انما مقتضی
 بر در ارجوئی نیابی آن شکاف
 کر امل را دان که مرگ ما شنید
 حرص نایبناست، بیند موبو
 عیب خود یک ذره چشم کور او
 عور میترسد که دامانش بند
 مرد دنیا مغلس است و ترساک
 او بر بنه آمد و عریان رود
 وقت مرگش که بود صد نوحه میش
 آن زمان داند غنی کش نیست زر
 جان جمله علیها ایست این

عور گرفت و بدامن در کشید
 استخوانها زار گشته چون بنایغ
 بے سرو بے بن بک بشتافتند
 مرغ فریاد بیک اندر زفن
 کاستخوان شد پخته، لحمش بیخبر
 هر یک از خور دیش چون پیل سیر
 چون سپیل بس بزرگ و مد شدند
 در نگجید سے ز رفتی در جهان
 از شکاف در برودن جستند تفت
 در نظر ناید عجائب مخر حیت
 زمین شکاف در که هست آن مخفی
 سخت ناپیدا و زو چندین ناف
 مرگ خود نشنید و نقل خود ندید
 عیب خلقت ان را بگوید کو بکو
 می نه بینید گرچه هست عیب جو
 دامن مرد برهنه کے درند
 هیچ اور ایست از دزدانش باک
 وز غم دزدش جگر خون میشود
 خنده آید جانش را زین ترس غیش
 هم ذکی داند که بود او بے هنر
 که بدانی من کیم در یوم دین

آن اصول دین ندانستی و لیک بگرداندر اصل خود کو هست نیک
از اصولیت اصول خویش به که بدانی اصل خود اے مرد

ترسانیدن خج گوشتی پیلان باز اضطراب باه در چشمه

این بدان ماند که خر گوشتی گفت
کز ره پیلان بران چشمه زلال
جله محسوسم و ز خوف از مژده
از سیر که بانگ ز در گوش زال
که بیاراج عشر اے شاه پیل
شاه پیلان من رسولم پیشینیت
ماه میگوید که اے پیلان وید
ورنه من تان کو گردانم ستم
ترک این چشمه بگوئید دروید
نمک نشان آنست کا ندر چشمه ماه
آن فلان شب حاضر آ اے شاه پیل
چونکه هفت و هشت از مه بگذرید
چونکه ز در خطوم پیل آن شب در آب
پیل باد کرد از و اے آن خطاب
ترس ترسان باز گشتند آن ره

من رسول ماهسم و با ماه جنت
جله نخمیدن بدندان و بال
حیل کردند چون کم بود زور
سوئے پیلان در شب غره بلال
تا درون چشمه یابی این دلیل
بر رسولان بند و زجر و شتم نیت
چشمه آن ماست از آن کیو شوید
گفتم از گردن برون انداختم
تا ز خیم تیغ من امین شوید
مضطرب گرد و زویل آب خواه
تا درون چشمه یابی آن دلیل
شاه پیل آمد ز چشمه میچرید
مضطرب شد آب مه کرد اضطراب
چون درون چشمه مه کرد اضطراب
بعد از آن نادیده زیشان به

اضطرابِ ماہِ گفتی در زلال
کہ بترسانید پیلان را شغال
قصۂ خرگوش و پیل آری آب
خشتِ پیلان ز مہ در اضطراب
این چہ باشد آخر اے کورانِ خام
با سہمے کہ شد ز بونش خام
چہ نہ و چہ آفتاب و چہ فلک
چہ عقول و چہ نفوس و چہ ملک
چہ دوش و چہ طیور و چہ جاد
چہ ملوک و چہ گدا و چہ کیقباد
چہ بلا و چہ جبال و چہ بحار
چہ نہ و چہ سال و چہ لیل و نہار
چہ تراب و آب و چہ باد و چہ نار
چہ خریف و صیف و چہ دے و چہ بہار
جبلہ اندر حکم و در فزائن او
ہمچو گوئے در خم چو گان او

غلامے کہ از مسجد بیرون نمی آمد

آن یکے در مغزا ہوجئے آب
وان یکے پہلوئے او اندر غذا
او عجب باندہ کہ ذوقِ آن نہ صیت
دین عجب باندہ کہ این در جس کیت
یک شل آمد درین معنی گفت
بوکہ یابی زین بیان ہر نہفت

در زمانے بود امیرے از کرام
بود سقز نام اور ایک غلام
میرشد محتاج گرام بہ سحر
بانگ زد سقز ہلا بردار سر
طاس و مندیل و گل انار التون گیر
تا بگرام بہ رویم اے ناگزیر

سنقر آندم طاس و مندیلے نکو
بر گرفت و رفت با او دو بدو
مسجدے در ره بدو بانگ صلا
آمد اندر گوش سنقر بر طلا
بود سنقر سخت موع و دینار
گفت اے میرمن اے بند لواز
تو برین و کان زمانے صبر کن
تا اگر ارم فرض و خوانم لم یکن
رفت سنقر میر بردگان نشست
میر از بهر دل آن زندہ جان
چون امام و قوم بیرون آمدند
کر دیک ساعت توقف بردگان
سنقر آنجا ماند تا نزدیک عیشت
از ناز و وردا فارغ شدند
گفت اے سنقر چرا نانی برون
میر سنقر راز مانے چشمداشت
صبر کن تا یک آدم اے روشنی
گفت می نگار دم اے دو فون
ہفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد
پانچش این بود می نگار دم
تاکہ عاجز گشت از میباش مرد
گفت آخر مسجد اندر کس نماز
تا برون آیم ہنوز اے محترم
گفت آنکہ بستانت از برون
کیست و امیدار و آنجا کت نشانہ
آنکہ نگذارد ترا کانی درون
بستانت او ہم مرا از اندرون
آنکہ نگذارد کز این سو پانہی
می نہ بگذارد مرا کایم برون
ماہیان را بجز نگذارد برون
او بدین سوبت پائے این ہی
خالکیان را بجز نگذارد ورون
اصل ماہی ز آب حیوان از گلست
جیلہ و تمدبیر آنجا باطلست
فضل زفت است و کشایندہ خدا
دست در تسلیم زن اندر رضا
دڑہ دڑہ گر شود مفتاحہا
این کشایش نیست جز از کبریا

منیلا در تنور انداختن بن مالک و ناسوختن آن

۲۶۰

گر ای گوید ت آتش مرا

اندر آ زود و گو سوزد مرا

کو ز آتش ز گس و نسیر کند

و ز میانش غنیمت سوزد

در حقیقت آتش از بهیت چو مات

گا زرد ستار خان انبیاست

از آتش فرزند مالک آمده است
او حکایت کرد که بربط طعام
چرکن و آوده گفت اے خادمه
در تنور پر ز آتش در فلکند
جله همانان در آن حیران شدند
بعد یک ساعت بر آورد از تنور
قوم گفتند اے صحابے عزیز
گفت ز آنکه مصطفی دست و دامن
اے دل تر سنده از نار و عذاب
چون جادی را چنین تشریف داد
مرکوب کعبه را چون قبله کرد
بعد از آن گفتند با آن خادمه
که بهانے او شخصه شده است
دید آتش و ستار خان از رد فام
اندر افکن در تنور محش کیدم
آن زمان ستار خان باهوشمند
انتظار دو دو کند و ری بدند
پاک و اسپید و از آن اوساخ دور
چون نسوزید و منفعت گشت نیز
بس ببالید اندرین ستار خان
با چنان دست و لبه کن اقتراب
جان عاشق را چه با خواهد کشاد
خاک مردان باشن اے جان در بند
تو گوئی حال خود با این همه

چون گندی زود این از گفتے
 گفتم دارم بر کریمان احمید
 میزے چه بود اگر او گویدم
 اندر انستم از کمال اعتقید
 سرور اندام نه این دستار خوان
 اے برادر خود برین اکسیر زن
 آن دل مردے که از زن کم بود

گیرم او بُرد است در اسرار پے
 چون گندی اندر آتش اے ستی
 از عباد الله دارم بس امید
 در رواند زمین آتش بے ندم
 نیستم ز اکرام ایشان نا امید
 ز اعتماد هر کریم راز دان
 کم نباید صدق مرد از صدق زن
 آن دله باشد که کم ز اشکم بود

سیر شدن کاروان از یک مشک بمعجزه رسول صلی الله علیه و سلم

اندر آن وادی گردے از عرب
 در میان آن بیابان ماند
 ناگهان آن مغیث هر دو کون
 دید کاخ کاروانے بس بزرگ
 اشتران شان رازبان آویخته
 رحش آمد گفت هین زوتر روید
 که سیاه بر شتر مشک آورد
 آن شتر بان سیه را با شتر
 سوئے کُشبان آمدند آن طلبان

خشک شد از قحط باران شاقب
 کاروانے مرگ خود بر خوانده
 مصطفیٰ پیدا شد از ره بهر خون
 بر تپ ریگ ورم صعب سترگ
 خلق اندر ریگ هر سوخت
 چند یارے سوئے آن کُشبان روید
 سوئے میهر خود بزودی می برد
 سوئے من آرید با فرمان مژ
 بعد یک ساعت بدیدند آن چنان

بندہ ہمیشہ سیدہ با اختیارے
 پس بد گفتند میخواند ترا
 گفت من شناسم اورا کیست او
 سید و سرور محمد نور جان
 نو عہا تعریف کردندش کہ بہت
 کہ گروہے راز بون کرد او بحر
 کشانش آوریدند آن طرف
 چون کشیدندش بہ پیش آن عزیز
 جملہ رازان مشک او سیراب کرد
 راویہ پر کرد و مشک از مشک او
 قافلہ حیران شدند از کار او
 کرد و رو پوشش مشک خرد را
 اسے غلام اکون تو پرین مشک خد
 آن سیمہ حیران شد از بر مان او
 چشمہ دید از ہوا ریزان شدہ
 زان نظر رو پوششہا ہم بردید
 چشمہا پر آب کرد آندم غلام
 دست و پایش ماند از رفتن براہ
 باز بہر مصلحت بازش کشید
 وقت حیرت نیست حیرت پیش ت
 دستہائے مصطفیٰ بر رو ہنہا و

راویہ پر آب چون بدید برے
 این طرف تھرا بشر غیر اورے
 گفت او آن ماہ روئے قذو
 ہتر و ہتر شفیق مجسمان
 گفت مانا او گر آن ساحر است
 من نیام جانب او نیم خبر
 او فغان برداشت پر تشنوع و لغت
 گفت نوشید آب بردارید نیز
 اشتران و ہر کسے زان آب خورد
 ابر گردون خیر و ماند از رشک او
 یا محمد حیت این اسے بحر خو
 غرقہ کردی ہم عیب ہم کرد را
 تا نگونی در شکایت نیک بد
 میدید از لامکان ایمان او
 مشک او رو پوشش فیض آن شدہ
 تا معین چشمہ عینی رسید
 شد فراموشش خواجہ وز مقام
 زلزلہ افگند در جانش آہ
 کہ بخویش آواز و اسے استفید
 این زمان دروہ در آچالاک حیت
 بوسہائے عاشقانہ بس بداد

دست مبارک بر رخس
 آن زمان مالید و کرد او فرخ
 شد پید آن رنگے زاد و حبش
 بجو بدو روز روشن شد شبش
 بسطے شد در جمال و در دلال
 گفنش اکنون زد بدو او گئے حال
 او بھی شد بے سرو بے پایست
 پاسے می شناخت در رفتن رست
 پس بیاد باز و مشک پر روان
 سوئے خواجہ از نوحی کارواں
 خواجہ بر رو منتظر بنشستہ بود
 کان غلش دیر می آمد نہ زود
 خواجہ از دور رخس بدید و خیر مان
 از تحسیر ابل آن دہ را بخواند
 روایہ ما اشتہر بہت این
 پس کجا شد بندہ دنگی جبین
 آن یکے بدیت می آید ز دور
 میزند بر نور ز از روشن نور
 یا بد و گر گے رسید و کشتہ شد
 کو غلام مانگر سر گشتہ شد
 اشتہر ش آورد انجبا از قدر
 یا مگر اورا بکشت این بد گھر
 ازین زاوی و یا ترکیستی
 چون بیاد پیش گفتش کیستی
 گر بکشتی و انما حیلست مجو
 گو غلام راجہ کردی راست گو
 چون بیائے خود درین خون آدم
 گفت اگر گشتم تو چون آدم
 راست باید گفت سرو ستاین فنت
 گفت نے نے اور گیرد بانست
 کرد دست فضل یزدان روشنم
 کو غلام من بگفت اینک منم
 صاحب فضل و قدرے گشتہ ام
 دیدہ ام صدرے و بدرے گشتہ ام
 ہن خواہی رست از من جز براست
 ہے چہ میگوئی غلام من کجاست
 جلد و گویم یکا یک من تمام
 گفت اسرا ترا با آن غلام
 تا با کنون باز گویم ماجرا
 زان زمانے کہ خریدی تو مرا
 گرچہ از شب دیر من صبحے کشود
 تا بدانی کہ ہماغم در وجود

رنگ دیگر شد و لیکن جان پاک
تن شناسان ز نو دمار گم کنند
جان شناسان از عذاب فارغند
جان شود از دما و جان جان شناس
چون ملک با عقل سر رشته اند
فارغ از رنگ است از اسکان خاک
آب نوشان ترک مشک و غم کنند
غرق در یاسی پیچوند و چند
یار بنیش شود نه نسر زنده قیاس
بهر حرکت برد و صورت گشتانند

ناطق شدن طفل دو ماهه بحضور رسول الله صلی علیہ وسلم

هم از ان ده یک ننه از کافران
پیش پیغمبر در آمد با رخسار
گفت کودک سلم الله علیک
مادرش از خشم گفتش این خموش
این کیت آموخت اے طفل صغیر
گفت حق آموخت و آنکه جبرئیل
گفت کو گفتا که بالا اے سرت
ایستاده بر سر توبخیر سل
گفت می بینی تو گفتا که بے
می بیاموزد مرا و صف رسول
پس متوش گفت اے طفل وضع
گفت نام پیش حق عبد العزیز
سوئے پیغمبر و ان شد ز متمان
کودکے دو ماهہ زن ادر کنار
یا رسول الله قد عفا الیک
کیت افگند این شہادت را بگوش
کہ زبانت گشت در طفل جریر
در بیان حاجبہ سلیم من رسیل
می نہ بینی کن ببالا منظر
مر مرا گشتہ بصدد گونہ دلیل
بر سرت تابان چو بدر کاٹے
زان علوم می رماند زین سفول
چیت نامت بازگو شو مطیع
عبد عزیزی پیش این مکیشت چیز

مترجم
 من زحمتے پاک و بزار وبری
 حق آنکہ دادست این پنبیری
 کودک دو ماہہ همچون ماو بدر
 در س بالغ گفتہ چون اصحابہ
 پس منوط آدم ز جنت در رسید
 تادماغ طفل و مادر بو کشید
 ہر دوی گفتند کہ خوف سقوط
 جان سپردن بہ برین بے منوط
 آنکہ تعریفش شہنشاہ خود کند
 جامد و نایش صد مروق زند
 آن کے راکش معرفت حق بود
 جامد و نایش صد صدق زند
 آن کے راکش خدا حافظ بود
 مرغ و ماہی مردار حارس شود

۳۳

ربودن عقیاب بوزہ سولہ صلی اللہ علیہ وسلم

۲۶۳

اندرین بودند کاوا و صلا
 مصطفیٰ بشنید از سوئے علا
 خواست آبے و وضو را تازہ کرد
 دست و رو را شست و از آن آب کرد
 ہر دو پاشست بوزہ کرد رائے
 موزہ را برابر بود یکے زہرہ رائے
 دست سے موزہ بڑاں خوش خطاب
 موزہ را اندر ہوا بردا و چو باد
 در فقاد از موزہ یک بارے سیاہ
 پس عقیاب آن موزہ را آورد باز
 از ضرورت کردم این گستاخے
 دوائے کو گستاخ پائے می نہد
 پس رسولش شکر کرد و گفت ما
 این جنادیدیم و بود آن خود و نا

موزہ بر بودی و من در ہم شدم تو غم بردی و من در غم شدم
 گرچه ہر غیبی خدا مارا نمود دل دمان لحظہ بخود مشغول بود
 گفت دور از تو کہ غفلت از تو رست دیدم آن غیب را ہم عکس تست
 مار در موزہ پیسیم در ہوا نیست از من عکس تست اے مصطفیٰ
 عکس نورانی ہمہ روشن بود عکس ظلمانی ہمہ کفن بود
 عبرت است این قعۃ اے جان مر ترا تا شوی راضی تو در حکم خدا
 تاکہ زیرک باشی و نیکو گمان چون ببینی واقعہ بد ناگہان
 دیگران گردند زرد از بیم آن تو چو گل خندان کہ سود و زیان
 زانکہ از گل گر تو برگش می کنی خندہ نگذارد نگر و منشئی
 گوید از خارے چراستم بنم خندہ را من خود ز خار آورده ام
 ہرچہ از تو یادہ گردد از قضا تو یقین دان کہ خریدت از بلا
 گر بلا آید ترا اندہ میسر و رزبان بینی غم آن ہم مخور
 کان بلا دفع بلا ہائے بزرگ و ان زیان منع زیانہائے سترگ
 راحت جان آدائے جان فتال مال چون جمع آدائے جان شد وبال

۲۶۴

آموختن شخصے زبان بہایم از موسے

۲۶۴

گفت موسے را یکے مرد جوان کہ بسیار موزم زبان جا نوزان
 تا بود کنز بانگ حیوانات و دود عبرتے حاصل کنم در دین خود
 چون زبا نہائے بنی آدم ہمہ در پے آبت و نان و دمہ

به که حیوانات را در دگر
 باشد از تمهید بیست و یکم گذر
 گفت موسی و گذر کن زین هوس
 کاین خط دارد بے درپیش و پس
 عبرت و بیداری از یزدان طلب
 نه از کتاب و از مقال و حرف و لب
 گرم تر شد مردان منش که کرد
 گرم تر گردیدی از مرغ مرد
 گفت اے موسی چو فخر تو بتافت
 هر چه چیز بے بود از تو چیز یافت
 مر مرا محرم کردن زین مراد
 لائق لطفت نباشد اے جواد
 این زمان قائم مقام حق قوی
 یاس باشد گر مرا مانع شوی
 گفت موسی یارب این مرد بسیم
 سحره کردش مگر دیو و جیم
 گر بیا موزم ز یان کارش بود
 در نیاموزم دلش بد میشود
 گفت اے موسی بیا موزش که ما
 رد نکردم از گرم هرگز و عسا
 گفت یارب او پیشانی خورد
 دست خایذ جامها ابر در د
 نیست قدرت هر کس را ساز و ار
 فقر زین رو فخر آمد جاد و ان
 زان غنا و زان غنی مرد و د شد
 آدی را معجز و فقر آمد امان
 بعد از ان وحی آمد از حضرت که رو
 گفت یزدان که بدو بایست او
 باز موسی داد پند او را بهر
 ترک این سودا بگو و ز حق ترس
 مین برود در سر خود کم طلب
 گفت اے نطق سنگ کو بر درت
 که مرادت زود خواهد کرد چهر
 دیو داد سنت بر اے کرد رس
 کاین مرادت افکند در صد تعب
 نطق مرغ خانگی کامل پرست

گفت مونسے تین تو دانی در رسید
 بامدادان آن برائے امتحان
 خادمه سفره بیفشاند و فتاد
 در ر بود آن ساخرو سے چون گرو
 دانه گندم تو دانی خورد و من
 گندم و جور او با سقے خوب
 این لب نانے کہ قسم ماست آن
 پس خروش گفت تن بن غم مخور
 اسپ این خواجہ سقط خواهد شدن
 مر سگان را عبد باشد مرگ اسپ
 اسپ را بغروخت چون بشنید مرد
 روز دیگر، همچنان نان را ر بود
 کلمے فروغ عشق وہ چندین دروغ
 اسپ کش گفتی سقط گردد کجاست
 گفت اورا آن خروس با خبر
 اسپ را بغروخت جبتا و از زبان
 لیک فردا اشترش گردد سقط
 زود اشتر را فروشد آن حریص
 روز ثالث گفت سگ با آنجوس
 تا بکے گوئی دروغ لے بے فروغ
 گفت او بغروخت اشتر را شتاب

نطق این ہمد و شود بر تو پدید
 استاد او منتظر بر آستان
 پارہ نان بیات آٹا بر زاد
 گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو
 عاجز ہم درد دانه خوردن در وطن
 می توانی خورد و من نے اے طروب
 می ربائی این قسم در را از سگان
 کہ خدا بد عوض زین بہ دگر
 روز فردا سیر خور کم کن حزن
 روزیہ و اسر بود بے جہد کسب
 پیش سگ شد آن وسک رو زد
 آن خروس سگ بر لب بر کشود
 ظالمی و کاذبی دے بے فروغ
 کور خستہ گوئے محرومی رست
 کہ سقط شد اسپا و جاے دگر
 آن زیان انداخت او بر دیگران
 مر سگان را باشد این نعمت فقط
 یافت از غم و ز زیان آندم محیص
 اے امیر کا زبان باطل و کوس
 دوغنی اے نابل و غنی دوغ دوغ
 لیک فردا بیش غلام آید مصاب

چون غلام او بیس و ناهیا
 این شنید و آن غلامش را فروخت
 شکر میگرد و شاه دیبا که من
 ناز بان مرغ و سگ آموختم
 روز دیگر آن سگ محروم گفتم
 چند چند آخه دروغ و کبر تو
 گفت عا شاز من و از جنس من
 ما خروسان چون موزن راست گو
 پاسبان آفتابیم از درون
 آن غلامش مرد پیش شتری
 او گریزانید ما شش اولیک
 یک زیان دفع زیانها میشد
 پیش شاهان در سیاست گتری
 اعجبی چون گشته اندر قضا
 زانکه مالت بر تو گر صدقه شود
 لیک فردا خواهد آمد مردن یقین
 صاحب خانه بخوابد مرد و رفت
 پارهای نان و لالنگ و طعام
 گاؤ قربانی و ناهای تنک
 مرگ اسپه اشترو مرگ غلام
 از زیان مال و در دآن گر بخت

بر گشت خواهند ریزند آتش را
 دست از خسران مرغ را بر فروخت
 رستم از سه واقعه اندر ز من
 دیده سوء القضا را دو ختم
 کاسه خردس ترا خاک و طاق خست
 خود پیر جسد دروغ از و کبر تو
 که برگردیم از دروغ ممتین
 هم رقیب آفتاب و وقت جو
 گر گنی بالاسی ما شسته نگو
 شد زیان شتری آن گیری
 خون خود را ریخت اندر یاب نیک
 جسم و مال مات جهانها را فدی
 می مری تو مال و سرامی خری
 میگریزانی ز داو و مال را
 آن زیانی نهست سود تو بود
 گاؤ خواهد گشت وارث دجنین
 روز فردا تنک رسیدت ز نفست
 در میان کوسه یا بد خاص و علم
 بر سگان و سالکان ریزد سبک
 بد قضا گردان این مندر خام
 مال افزون کرد و خون خویش ریخت

گوش نبهاده بد آن مرد خبیث
 می شنید او از خروش این حدیث
 چون شنید اینها روان شد تیز رفت
 رو می مالید بر خاک او بزم
 گفت رو بفروش خود را و برو
 بر سلمان زبان انداز تو
 من در رو ن خشت دیدم این قضا
 عاقل اول بیند آخر ابدل
 باز زاری کرد کاسه نیکو جمال
 از من آن آمد که بودم ناسزا
 گفت تیرے جت ایشیت پیر
 لیک در خواهم ز نیکی و ادبی
 چونکه ایمان برده باشی زنده
 ہم در آئم حال بر خواجہ گشت
 شورش مرگ است نے ہر سہ نام
 چار کس بردند تا سوئے وثاق
 گفت مو سکنے در مناجات آن سحر
 بادشاہی کن برو بخشاکہ او
 گفتش این علم نے در خوردست
 کرد اجابت آن دعا را کردگار
 گفت بخشیدم با و ایمان، نعم
 بلا مجملہ مردگان خاک را

می شنید او از خروش این حدیث
 بر در مو سکنے کلیم اللہ رفت
 کہ مرا فریاد رس زین اسے کلیم
 چونکہ استا گشتہ بر جہ زچہ
 کیسہ و مہیا ہمارا کن دو تو
 کہ در آئم سہ عیان شد مر ترا
 اندر آخر بیند از انش مقل
 مر مرا بر سہ مہین بر روی مال
 تا سزا ئم را تو دہ حسن آہستہ
 نیت سنت کا یہ آن واپس دگر
 تا کہ ایمان آن زمان با خود بری
 چونکہ با ایمان روی پایندہ
 تا دلش شورید آوردند طشت
 تہ چہ سودت داداے بد بخت خام
 ساق می مالید او بر پشت ساق
 کاے خدا ایمان ازوستان مہر
 سہو کرد خیرہ روی و غلو
 دفع پندارید قولم را و سست
 رحم فرمودش بعجز و افتقار
 در تو خواہی این زمان زندش کنم
 زندہ سازیم این زمان بہر قوما

گفت مروتے ایجان مردن است
این فنا چا چون جهان بودیت
رحمتے افشان برایشان ہم کنون
تا بداند کہ زیان جسم و مال
پس ریاضت را بجان شو مشتری
در ریاضت آیدت بے اختیار
چون حقت داد آن ریاضت شکر کن
این ریاضتہائے درویشان چرا
تا بقائے خود نہ بیند ساسکے
چون کسند تن را تقیم دہلکے

۲۶۷

نالیدن نے بحق تعالیٰ از نازیتن فرزندانِ خج و جواب

۲۶۷

این حکایت بشنود و عظمی شمر
آن زن نے ہر سال زائیدے پسر
یا سہ ماہ یا چار ماہ گشتے تباہ
نہ ہم بار است و سہ ماہم فرح
پیش مردان خدا کردے بغیر
بیت فرزندش جنین در گور رفت
تا شبے بنمود اور اس جنتے
ماہل آن زن دید آن راست شد
تا نگردی خستہ از نقص و ضرر
بیش از شش ماہ نبودے عمر دور
نالہ کرد آن زن کہ فغان اے آلہ
نعم زوتر و روان تو کس قریح
این شکایت آن زن از درد نذیر
آتشے در جان او افتاد تفت
بانگے سہرے خوشے بے ضننے
زان تجلی آن ضعیف از دست شد

دید در قصر بنیشتہ نام خویش
 آن خود داستانش آن محبوب کیش
 بعد ازان گفتند کاین نعمت درست
 کویجان بازی بجز صادق نخواست
 خدمت بسیاری بایست کرد
 مر ترا تا بر خوری زین چاشت خورد
 چون تو کامل بودی اندر انتخاب
 آن مصیبتا عوض دادست خدا
 گفت یارب تا بعد سال افزون
 این چنینم ده بریز از من تو خون
 اندران بارغ او چو آمد پیشش
 دید دروے جملہ فرزندان خویش
 گفت از من گم شد از تو گم نشد
 بے دو چشم غیب کس مردم نشد
 تو نکردی قصد و از بسببی دید
 خون آنسزون تا ز تب عات ہمد

آمدن حمزہؑ بے زرہ در حرب

در جوانی حمزہؑ عظم مصطفیٰ
 با زرہ می شد مدام اندر و غا
 اندر آخر چونکہ در غزو آمدے
 بے زرہ خود را بصفہا بر زدے
 اندر آخر حمزہؑ چون در صف شدے
 بے زرہ سرست در غزو آمدے
 سینہ باز و تن برہنہ پیشش پیش
 در فگندے در صف شمشیر خویش
 خلق پر سیدند کاسے عجم رسول
 اسے ہزبر صف شکن شاہ فحول
 نے تو لا تلقوا باید یکم اسے
 ہتھلکہ خواندی ز پیغام خدا
 پس چرا تو خویش را در ہتھلکہ
 می در اندازی چنین در معرکہ
 چون جوان بودی زفت و سخت زہ
 تو نمی رفتی سوئے صف بے زرہ
 چون شدی پیر و ضعیف و مخنی
 پر دماے لا ابالی میزدنی

ہا ابالی دار با تیغ و سنان
 می نالی دا گیسو اتحان
 تیغ حرمت می ندارد دہیرا
 کے بود تمیز تیغ و تیرا
 کے روا باشد کہ شیرے، بھو تو
 کشتہ گرد زار بر دستِ عدو
 زین نسق غمخوار گانِ بختِ سر
 گفت حمزہ چونکہ بودم من جوان
 سوئے مردن کس رغبت کے رو
 یک از نو محمد من کنون
 از برون جس ز شکر گاہ شاہ
 خیمہ در خیمہ طاب اندر طاب
 آنکہ مردن پیش چشمش تہلکست
 آنکہ مردن پیش او شد فتحیاب
 پند میدادند او را از عمر
 مرگ میدیدم وداع این جان
 پیش از درما بر مہنہ کے شود
 فیستم این شہر فانی را ز بون
 پر ہی بیستم ز نور حق سپاہ
 شکر آنکہ کرد بیدارم ز خواب
 امر لا تلحقوا بلیسرا و ابدت
 سار عوا آید مرا و را در خطاب

گر بخین بکیل صد جہان و باز آمدنش از شش عشق

بعض عاشق بے ادب بری چہد
 خویش را در کفہ و شمشیر بند
 بے ادب تر نیست زو کس در جہان
 با ادب تر نیست زو کس میں نہان
 بے ادب باشد چو ظاہر بگری
 کہ بود دعوائے عشقش ہمیری
 چون باطن بگری عوئے کجاست
 اود دعوائے بیژان سلطان نہاست

در بخارا بسندہ صدر جهان

مدت ده سال سرگردان گشت

از پس ده سال او از اشتیاق

گفت 'تاب فرقم زین پس نماند

وقت صد همچنان در جان او

گفت 'بر خیزم ہما بخاداروم

داروم آنجبا' بیغم پیش او

گویم 'اغلندم بہ پیشیت جان خویش

کشتہ و مردہ بہ پیشیتاے قمر

آزمودم من ہزاران بار پیش

گفت 'اور انا صبح کاے بخیر

در نگر پس را عقل و پیش را

چون بخار میروی دیو

او تو آہن ہی شاید زختم

مینکند او تیر از بہر تو کار

چون رہیدی و خدایت راہ داد

گفت 'اے ناصح' خمش کن چند

سخت تر شد بند من از پند تو

آن طرف کہ عشق می افروزد درد

تو مکن تہدیدم از کشتن کہ من

گر بریزد خون من آن دوست رو

۲۴۵

۲۴۶

ہتم شگفت از صدرش بنان

کہ خراسان کہ تہستان گاہ دشت

گشت بی طاقت ز ایام فساق

صبر کے داند خلافت را نشانہ

پارہ پارہ کردہ بود ارکان او

کافر ار شتم ذکر رہ برگردم

پیش آن صدر ہنگو اندیش او

زندہ کن یا سر بر بار او پیش

بہ کہ شاہ زندگان جائے دگر

بے تو شیرین می نہ بنیم عیش خویش

عاقبت اندیش اگر داری منہ سر

ہمچو پروانہ مسوزان خویش را

لائق زنجیر و زندان خانہ

او ہی جوید ترا با بلیت چشم

او سگ قحط است تو انبان آرد

سوئے زندان میروی چونت فنا

پند کم دہ زانکہ بس سخت است بند

عشق را شناخت دانشمند تو

بو حینغہ و شافعی در سے نکود

تشنہ زارم بخون خویش تن

پائے کوبان جان بر فاشم برد

آدمودم مرگ من در زندگیت چون بهم زین زندگی پابند گیت
 رو نهاد آن عاشق خونا به ریز دل طپان سوسه بخار اگرم و تیز
 ریگ آسون پیش او همچون حیر آب همچون پیش او چون آب گیر
 آن بیابان پیش او چون گلستان می فتاد از خنده او چون گلستان
 چون سواد آن بخار را بدید در سواد غم بیاض شد پدید
 ساعته افتاد بهوش و دراز عقل او پرید در بستان و راز
 بر سر و رویش گلاب می زدند از گلاب عشق او غافل بند
 او گلستان نهان دیده بود غارت عشقش ز خود بسرید بود
 اندر آمد در بخار اشادان شهر مشوق خود و دارالامان
 به چو آن مستی که پرد بر اشیر مه کنارش گیرد و گوید که گیر
 هر که دیدش در بخار گفت خیز پیش از پیداشدن پیشین گریز
 که ترا میجوید آن شه خشکین تا کشد از جان تو ده ساله کین
 الله الله در میا در خون خویش تکیه کم کن بر دم و افسون خویش
 شعله صدر جهان بودی و راو معتد بودی بهندس و استاد
 هم شیرش بودی و هم محترم گشتی از بهر گناه به متهم
 خدر کردی و ز جبهه بگریختی رسته بودی باز چون آویختی
 از بلا بگریختی با صد حیل ابلهی آوردت اینجا یا جیل
 گفت من مستقیم آیم کشد گرچه میدانم که هم آیم کشد
 هیچ مستقی نه بگریزد از آب گرد و صد بارش کند مات و خراب
 گر بیا مسد مرا دست و شکم عشق آب از من نخواهد گشت کم
 خویش را بر خسل او آویختم عذر آن را که از او بگریختم

ہچو گوئے سجدہ کن بر روی دہر
 جانب آن صدر شد با چشم تر
 بارخ چون زعفران، اشک روان
 رفت آن بیدل سوئے صد پہان
 ہم کفن ہم تیغ اندر دست او
 چونکہ بود او عاشق سرست او
 جملہ خلعتان نظر سر در ہوا
 کش بسوزد یا ہر آویزد و را
 این زمان، این احق یک بخت را
 آن مناسید کہ زمان بد بخت را
 ہچو پردانہ شہر را نور دید
 اجتماع دہشتاد از جان برید
 آن بخاری نیز خود بر شمع زد
 گشتہ بود از عشق آسان آن کبد
 آو سوزانش سوئے گردن شدہ
 در دل صد جھجھان ہر آمدہ
 گفت با خود در سحر کہ کائے احد
 حال آن آوارہ ما چون بود
 او گناہے کرد و ما دیدیم یک
 رخت با خود در سحر کہ کائے احد
 خاطر مجسم ز ما ترسان شود
 ہر دیک سر د آذرمی رود
 نرس بر سام و قسح و یاوہ را
 ایمان را من بر سام بعلم
 ہر دیک سر د آذرمی رود
 نرس بر سام و قسح و یاوہ را
 پارہ دوزم، پارہ در موضع نہم
 موج میزند در دیش عفو گنہ
 کہ ز دل تادل، یقین روزن بود
 متصل نبود سغال و دھیر غ
 موج عاشق خود نباشد وصل جو
 چون بدید او چہرہ صد جھجھان
 جان بجان داد از خود باز رست
 جان بجان داد از خود باز رست

۳۸
 ۲۸۹

چو چوب خشک افتاد آن تنش
سر دشد از فرق سر تا ناخش
چہ کردند از بخور و از گلاب
نے بجنید و نے آمد و خطاب
کار ناید در بخار ابر بخور
جز کہ بوئے آن شہ با فرو نور
شاہ چون دید آن مرعز روے او
پس فرسودا آمد ز مرکب سہ او
گفت عاشق دوست جوید تیز و گفت
چونک عاشق آمد آن عاشق برفت
عاشق حقی و حق آنست کو
صد چو تو فانیت پیش آن نظر
میکشید از ہمیشی اش در بیان
برگرفتش سر نهاد اندر کنار
ہاگ ز دور گوش و شہ کاے گدا
جان تو کا مذہب اقم می طہید
اے بدیدہ در فراقم گرم و سرد
چون صلائے وصل بشیدن گرفت
بر جہید و بر طہید او شاد شاد
بشغفید از روے او و شاد شد
گفت اے عفاے حق جان امعا
اے سرائیل قیامت کا و عشق
اولین خلعت کہ خواہی دادم
گرچہ میدانی بصفت حال من
صد ہزاران بار اے صد فرید
آن سمیعے تو و آن اصفاے تو

سر دشد از فرق سر تا ناخش
نے بجنید و نے آمد و خطاب
جز کہ بوئے آن شہ با فرو نور
پس فرسودا آمد ز مرکب سہ او
چونک عاشق آمد آن عاشق برفت
چون بیاید از تو نبود تا رمو
عاشقی بر نغھے خود خواہہ مگر
انک اندک از کرم صد بہان
بر رخس میکرد اشک ترشار
ز زنتار آور دست دامن کشا
چونکہ ز نہارش رسیدم چون رسید
با خود آ از بخودی و باز گرد
انک اندک مرده جنیدن گرفت
یک دو چرخے ز دوجو و اندر فناد
در وصال از بندہ جبر آزاد شد
شکر کہ باز آمدی زان کوہ قاف
لے تو عشق عشق و اے دلخوا و عشق
گوشش خواہم کہ نہی بر روزنم
بندہ پروردگار گوش کن اقوال من
ز آرزوے گوش تو ہوشم پرید
وان تبہماے جان افزاے تو

آن بنوشیدن کم در پیش مرا
 عشوه جان بد اندیش مرا
 قلبهای من که آن معلوم تست
 بس پذیرفتی تو چون نقد درست
 بهر گستاخ و شوخ غصه
 حلها در پیش حلت ذره
 اول و آخر ز پیش من بحبت
 اول بشنو که چون ماندم زشت
 ثانی بشنو تو اے صدهودود
 که بے جستم ترا ثانی نبود
 ثالثا تا از تو بیرون رفته ام
 گویا ثالثا ثلاثه گفت ام
 رابعا چون سوخت مار از زهره
 می ندانم خامسه از رابعه
 خامسا در هجرت اے صد چنان
 از حواس خسته بودم در زیان
 سادسا از شش جفت بے روئے تو
 گوئیا بارید بر من غم دو تو
 سابع از ثامن ندانم ضالده ام
 هر کجا یابی تو خون بر خا کہا
 گفت من بعد است این بانگ چنین
 من میان گفت و گریه می تنم
 گر گویم فوست میگردد بکا
 می فتد از دیده خون دل شها
 این گفت و گریه در شد آن نجیف
 از دلش چندان بر آمد مایه هو
 خیزه گویان خیزه گریان خیزه خند
 شهر هم همزنگ باو شد اشک ریز
 باد و عالم عشق را بیگانگی
 سخت پنهان است و پیدایشش
 جان سلطانان جان در حسرتش

غیر بقا و دولت کی شرا و تخت تاجان تختہ بندے پیشا و
 طرب عشق این زند وقت سلا بندگی بند و خداوندی صداع
 پس چو باشد عشق در یاسے عدم در شکستہ عقل را آنجات دم
 بندگی و سلطنت معلوم شد زین دو پرده عافیتی مکتوم شد

مسجد مہمان کش

یک حکایت کش کن اس نیک ہے مسجد سے بد و کنا پر شہر سے
 پیچکس دروے نختے شب بریم کہ نہ فرزندش شدے آن شب یتیم
 ہر کہ دروے پیچر چون کو رفت جسد م چون اختران در گو رفت
 ہر کسے گفتے کہ پر یاسند تند اندر و مہمان کشان با یغ تند
 وان در گز گفتمے کہ سحر است و ظلم کہ رصد باشد عدم جان و جہم
 آن در گز گفتمے کہ بر نہ نقش فاش بردش کاے سیہان اینجا مباحش
 شب مخپ اینجا اگر جان بایت ورنہ مرگ اینجا کین بکشا یت
 وان در گز گفتمے کہ شب قفلہ نبید غافلے کا ید شمارہ کم دہید
 تاسی کے مہمان در آمد وقت شب کوشنیدہ بود آن صیت عجب
 از برائے آزمون می آرمود زانکہ بس مردانہ و جانبا ز بود
 گفتہ ام گیرم سرو اشکنہ رفتہ گیر از گنج جان یک جہ
 صورت تن گو بر و من کیستم نقش کم ناید چو من باقیستم
 قوم گفتندش کہ ہین اینجا مخپ تا نکو بد جانستانت ہرچو کتب

کہ غریبی و تنیدانی تھا
اتفاقے حیت این ما بار ما
ہر کہ این مسجد شبے مسکن شدش
از یکے ما تا بصد این دیدیم
گفت الدین النصیر محمد ان رسول
این نصیحت راستی در دوستی
گفتا و اے ناصحان من بے ند
منہلم بے زخم ناساید تم
نبلی ام زخم جو زخم خواه
قوم گفتندش مکن جسد نبی و
آن ز دور آسان نسیاید بنگر
ہین مکن جلدی برواے بوالکرم
گر بگوید دشمنی از دشمنی
کہ بتا سانیہ اور اظالمے
تا ہیہانہ قتل بر مسجد نہد
تہتے برامنے اے سخت جان
ہین برہر جسدی مکن سودا پز
چون تو بسیاران بلا فیہ در سخت
ہین برو کو تاہ کن این قیل وقال
گفت اے یاران از ان یوان نیم
کو د کے کو عا رس کشتے بے

۲۸۰

۲۸۲

کا مذرین جاہر کہ سخت آمد زوال
دیدہ ایم و جسد اصحاب نہ
نیم شب مرگ بلا بل آمدش
نے بتقلید از کسے بشنیدہ ایم
آن نصیحت در سخت ضد غلول
در غلولی غائن و سگ پوستی
از جہان زندگی سیریم
عاشقم بر زخم ہا بر می تم
عافیت کم جوے از منہل براہ
تا نگر دو جا سہ و جانت گرو
کہ با خسر سخت باشد بگذر
مسجد و مارا مکن زین متہم
آتشے درمازند سہر دادنی
بر ہیہانہ مسجد او بد سالے
چونکہ بد نام است مسجد او جسد
کہ نہ ایم ایمن ز مکر دشمنان
کہ نمان پیود گردون را بگز
ریش خود بر کند و یک یک سخت سخت
خویش و مارا در میفکن در و بال
کہ زلاحوے ضعیف آیدیم
طلکے در دفع مرغان میزدے

تار سیدے مرغ اذان طبلک نکشت
 چونکہ سلطان شاہ محمود کرم
 با سپاہیہ بجو استارہ اشیر
 اشترے بد کو بدے حال کوس
 بانگ کوس طبل بروے روز و شب
 اندران مزرع درآمد آن شتر
 عاشقے گفتش 'مزن طبلک کہ او
 پیش او چہ بود بتوراک تو طفل
 عاشق من کشتہ و تہ بان لا
 خود بتوراک است این تہدید با
 اے حریفان من ز آنہا نیستم
 آن غیبیہ شہر سر بالا طلب
 مسجد اگر کر بلائے من شوی
 ہین مرا بگذار اے بگزیدہ یار
 کز شدید اندر نصیحت جبریل
 خفت در مسجد خود اورا خواب کو
 خواب مرغ و ماہیان باشد ہی
 نیم شب آواز باہو لے شنید
 بچ کرت اینچنین آواز سخت
 گفت چون ترسم چہ ہست آن طبل عید
 چونکہ بشنود آن دل آن مرد دید
 کشت از مرغان بدبے خوف گشت
 برگذر زو آن طرف خمیہ عظیم
 ابنہ و نسر و ز و صفدر ملک گیر
 بختے بد پیشہ و ہجوں خروس
 میزدند در رجوع و در طلب
 کو دک آن طبلک برو در حفظ بر
 بختے طبل است و با آنست خو
 کز شد او طبل سلطان بیت کفل
 جان من نو بہت کہ طبل بلا
 پیش آنچہ دیدہ است این دیدہ
 کز خیالاتے درین رویہستم
 گفت می خیم درین مسجد شب
 کعبہ حاجت روائے من شوی
 تارسن بازی کنم منصور دار
 می نخواہد غوث در آتش خلیل
 مرد غرق گشتہ چون خید بجو
 عاشقان را زیر غرقاب غمی
 کاہم آیم بر سر ت اے مستفید
 می رسید دل ہی شد لخت لخت
 تا دہل ترسد کہ زخم اورا رسید
 گفت چون ترسد دل از طبل عید

گفت با خدایین طرزان دل کزین
وقت آن آمد که حیدر وارین
چو بید و بانگ بر زد کاسے کیا
در زمان بشت ز آواز آن طلسم
ریخت چندان زر که رسید آن پیر
پیشد آن سجد زر هر جایگاه
بعد از آن بر خاست آن شیر بتید
دفن میکرد و همی آمد بزر
گنجهای بنهاد آن جانب از ازان
این زر خطا هر خطا آمده است
کو دکان اسفالهار ایشکنند
اندران بازی چو گوئی نام زر
بل زر مضروب ضرب ایزدی
آن زر کاین زر از آن زر تاب یافت
آن زرے که دل از دگر دغنی
شمع بود آل مسجد و پروانه او

۲۸۹

سوخت پیش او لیکن ساختش
بس مبارک آمد آن انداختش

دادخواستنِ پشہ از باد بختِ سلیمان

پشہ آمد از حدیقہ وز گیاہ
 کاسے سلیمانِ مدلت بیگری
 مرغ و ماہی در پناہِ عدلت
 داد وہ مارا کہ بس زاریم ما
 پس سلیمان گفت اے انصاف
 کیت آن ظالم کہ از بادِ بروت
 اے عجب در عجبِ ظالم کجاست
 گفت پشہ در دامنِ از دستِ باد
 ما ز ظلم او پتنگی اندریم
 ظلم او بر ما صریح است و عیان
 داد ما و انصاف ما بستان ازو
 پس سلیمان گفت اے زیبادوی
 حق بن گفتہ است مان اے دادو
 تا نیاید ہر دو خصم اندر حضور
 خصم تہنہاگر بر آرد صد نفیر
 من نیارم روزِ من و من تا فتن
 گفت قولِ تبت بر مان درست
 بانگ زد آن شہ کہ اے باد صبا
 وز سلیمانِ نبی شد دادخواست
 بر شیاطین و آدمی زاد و پری
 کیت آن گم گشتہ کشتنِ نجات
 بے نصیب از باغ و گلزاریم ما
 داد انصاف از کہ میخواست ای گو
 ظلم کردہ است و ترا شیدا است رشت
 کونہ اندر جس و در زنجیرِ باست
 کو دو دست ظلم بر پا کشاد
 بالِ بستان از خونِ میخوریم
 نیست مارا چارہ جز کردن بیان
 اے کریم عادل اگر ایم خو
 امر حق باید کہ از جان بشنوی
 مشنوا ز خصم تو بے خصم دگر
 حق نیاید پیشِ حاکم در ظهور
 مان و مان بے خصم قول او گیر
 خصم خود را رو بیاور سوئے من
 خصم من بادست او در حکم تست
 پشہ افغان کرد از ظلمتِ بیا

ہین متابل شو تو با خضم و بگو
 پانچ خضم و بکن دغیر عدو
 باد چون بشنید آمد تیسر تیز
 پشہ گرفت آن زمان اہم گریز
 پس سلیمان گفت اے پشہ کجا
 باش تا بر ہر دو را نم من قضا
 گفت اے شہ مرگ من از بود است
 خود سیاہ این روز من از دود است
 او چہ آمد من کجا یا ہم قرار
 کو بر آرد از نہاد من دمار
 ہچنین جو یا سے در گاہ خدا
 چون خدا آید شود جویندہ لا
 گرچہ آن وصلت بقا اندر بقا است
 لیک ز اول آن بقا اندر قفاست

۴۰

گر بخت عاشقہ در باغ از خوف عسین یافتن معشوق خود را در ان باغ

۲۹۷

یک جوانے بر زنے مجنوں شدہ است
 روز و شب کے خوابے پر خور آمدہ است
 بیدل و شوریدہ و مجنون دست
 می ندادش روز گاہ وصل دست
 بس شکنجہ کرد عشقش بر زمین
 خود چسرا دارد ز اول عشق کین
 عشق از اول چسرا خونی بود
 ناگریز دکانکہ بیرونے بود
 چون فرستادے رسولے پیش زن
 آں رسول از رشک گفتے را ہزن
 و ربوے زن بشتے کا تبش
 را ہہائے چارہ را غیرت بہت
 بود اول ہوس غم انتظار
 شکر اندیشہ را رایت شکست
 گاہ گفتے کاہین جیات جان است
 بود اول ہوس غم انتظار
 گاہ گفتے کاہین جیات جان است
 گاہ ہستی زو بر آوردے سرے
 گاہ از نیستی خوردے سرے

گاہ فریادش بگردون بر شدے
 چو نکہ بر دے سرد گشتے آین نہاد
 کہ خیال دلبرش ہدم بدے
 جوش کردے گرم چشمہ اتحاد
 چو نکہ بابے برگئے غربت ساخت
 بر گبے برگی بسوے ادب ساخت
 کان جوان و حبت جو بدشت سال
 سایہ حق بر سپہ بند بود
 گفت پیغمبر کہ چون کو بی درے
 چو نشینی بر سہ کوئے کے
 چو درے میکوفت اواز سلوتے
 عاقبت جو سینہ و یا بند بود
 عاقبت زمان در برون آید سرے
 عاقبت بینی تو ہم روئے کے
 عاقبت دریافت روزے غلوتے
 جت از عیمس او شب بباغ
 گفت سازند و سبب را آن نص
 ناشناسا تو سببها کردہ
 یار خود را یافت چو شمع و چراغ
 اے خدا تو رحمتے کن بر عرس
 از در دو رخ بہاشتم بردہ

گر تو خواہی! قے! میں گفتگو

اے انھی درد فتر چپا دم جو

دقترچہ سام

اے ضیا، اے حق سام الدین توئی
کہ گذشت از مدہ بنورت ثنوی
روشنی بردستہ چارم بریز
کافابلہ زجریخ چارم کردخیز
بین ز چارم نور دہ نور شیدا
تا بستاید بر بلاد و بردیار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۰۲ زان ضیا گفتم حسام الدین ترا
 بهمت عالیه تو اے مرتجی
 گردن این مشنوی را بسته
 مشنوی پویان گشوده ناپدید
 مشنوی را چون تو مبداء بود
 چون چنین خواهی خدا و این چنین
 هر کس افسانه بخواند افسانه است
 آب بریل است و قبطی خون نمود
 دشمن این حرف ایندم در نظر
 اے ضیا الحق تو دیدی حال او
 حق نمودت پانچ افسال او

دیدۀ غیبت چو غیب است او تاد

کم مباد ازین جہان این دید و دا

بقیہ قصہ گر نختن عاشقہ در باغ از خوف عس و یافتن

۳۰۲

مشوق غم و راداران باغ

این حکایت را کہ نقد حال است
گر تماشا می کنی اینجا و است
ناکسان را ترک کن ہر کسان
قصہ را پایان برو مخلص رسان
این حکایت گر نشد آنجا تمام
چارمین جلد است آرش در نظام

اندازان بودیم کان شخص از عس
بود اندر باغ آن صاحب جمال
سایہ اورا نبود امکان دید
جزیکے لقیہ کہ اول از قضا
بعد از ان چند آنکہ می کوشید
نے بہ لایہ چارہ بودش نے بہال
چونکہ تنہا لیش بدید آن سادہ مرد
بانگ بردے زد ہیبت آن نگار
گفت آخر خلوت است و خلق نے
کس نمی جنبہ در اینجا جز کہ باد

را اندازان باغ از خوف عس
کر غمش این در عنا بدہشت سال
ہمچو عنقا وصف اورا می شنید
بروے افتاد و شد اورا دلریا
خود مجاش می نداد آن تند خو
سیر چشم و بے طبع بود آن ہمال
زود او قصد کینار و بوسہ کرد
کہ مر و گسٹلخ ادب را ہوش دار
آب حاضر نشد ہمچون سنے
کیست حاضر پیت مانع زین کشاد

۳۰۳

۳۰۴

گفت اے شہیدا تو ابلہ بود
 باد را دیدی کہ می جنبہ بدان
 پس ہمہ دانستہ اند این یقین
 پس یقین در عقل ہر دانندہ ہست
 گر تو اور امی نہ بینی در نظر
 تن بجان جنبہ نمی بینی تو جان
 گفت اگر اہل ہم من در ادب
 گفت ادب این بود کہ خود دیدہ شد
 خود ادب این بود آن دیگر دین
 ہر چہ زین کوزہ ترا و بعد ازین
 ہشت سالت جوش دادم در فراق
 خامی و ہرگز نخواہی بخت تو
 غورہ تو سنگ بستہ از سقام
 گفت عاشق امتحان کردم گیر
 من ہی دانستمت بے امتحان
 آفتابی، نام تو مشہور و فاش
 تو ہی، من غیبتن را امتحان
 انبیا را امتحان کردہ عدت
 گر شدم در راہ حرمت را ہزن
 جز بدست خود بسم پاوسر
 امتحان کردم مرا معذوراً

اہلی، وز قافلان نشود
 با وجہ بایست اینجا باوران
 کہ فرستہ با در بہا المین
 اینکہ با جنبہ جنابندہ ہست
 ہم کن آن را با تہبار اثر
 یک از جنبہ تن جان بدان
 زیر کم اندر و فدا و در طلب
 آن دگر را خود ہی دانی تولد
 زین تر باشد کہ دیدیش یقین
 یک منط خواہد بدن جملہ چنین
 کم نشد یک ذرہ خاست از نفاق
 گر ہزاران بار جوشی اے عتو
 غور ہا اکنون مویزند و تو خام
 تا بہ بینم تو حریفی یا سیر
 یک کے باشد خبر همچو عیان
 چہ زیان است اگر کردم ابتلاش
 می کنم ہر روز در سود و زیان
 تاشدہ ظاہر از ایشان معجزات
 آدم اے مہ بشمیر و کفن
 کہ ازین دستم نہ از دست دگر
 چون ز فصل غیش گشتم شرمدا

مجز بشیر خود اسے شاہم کش پیش ازین از دوری اسے اہم کش
 از جدائی باز میرانی سخن ہر پہ خواہی کن ولیکن این کن
 در جوابش بر کشاد آن ماہ لب کہ سوئے مار و ز سوئے تہ شب
 چلبائے تیسرہ اندر داری پیش سینا یان چہ امی آوری
 گر پوشیش ز بندہ پروری تو چہ را بر دنی از حد می بری
 کے رسد ہچو توئے را کو منی امتحان ہچو من پارے کنی
 چہ در دل داری از کرد و روز پیش مار سواد پیدا ہچو روز
 حاجت خود عرض کن حجت جو ہچو ابلیس بعین سخت رو

۲

دعا کردن و اعطای برادران

۳۰۴

ہر چہ کہ وہ است چون او شد بیل

پیش محبوبت بحیب است و غفل

آن یکے دعا چہ بر تخت آمدے قاطعان راہ را داعی شدے
 دست بر میداشت یا رب جم دان بر بدان و مضدان و طاغیان
 برہہ تسخر کنان اہل ضیر برہہ کانسر دلاں اہل یر
 می نکردے او دعا پر صفیا می نکردے چہ جنبیشان ادعا
 مرد را گفتند کاین مہود نیت دعوت اہل ضلالت جو نیت
 گفت نی کوئی از نیا و یدام من دعا شان زین سبب بگزیدہ ام
 خست و ظلم و جور چندان ساختند کہ مرا از شر بخیر انداختند

کہے کہ رو بد نیا کر دے
 من ز ایشان زخم و ضربت خوردے
 کہ منے اند زخم آن جانب پناہ
 باز آور وندے گرگان براہ
 چون سب ساز صلاب من شدند
 پس دماشان بریں ایشا سے ہوشمند
 و حقیقت ہر عدد و داروے تست
 کیا و نافع و دجوعے تست
 کہ از اندر گریزی و جلا
 استقامت جوی از لطف خدا
 و حقیقت دوستان دشمن اند
 کہ ز حضرت دور و مشغولت کند

آمدن صفیٰ بجائے و دیدن زن ابی بگانه

صفیٰ آمد بسوئے خانہ روز
 خانہ یک در بود وزن باکش روز
 جنت گشتہ با حریف خویش زن
 اندران یک حجرہ از و سوا ستن
 چون بزد صوفی بحسد در چاشتگاه
 ہر دو و در ماندند نے جلت نہ راہ
 پہنچ مہودش نہ بد کو آن زمان
 سوئے خانہ باز گرد و از دکان
 قاصد آرزو زیوقت آن موع
 از خیالے کرد تا خانہ رُجوع
 استامد زن بران کو میسج بار
 این زمان تا خانہ ناید روزگار
 اعتمادش بود از روے قیاس
 خانہ نتوان ساخت در کوئے قیاس
 آن قیاسش است نامد از قضا
 گرچہ ستار است ہم بد ہنرا
 چونکہ بد کردی بترس ایمن مہاش
 از شکایت کشم لیکن بصبر
 گفت صوفی بادل خود کاے دیگر
 تا نگرد و مطلع دین حال کس
 یک نادانستہ آرام این نفس

از شما کی نہ کشد پہنان حق

اندک اندک بھو بیامنے دق

مرد دق باشد چون ہر لحظہ کم

لیک سپندار و بہر دم بہترم

پہنچ پہنان خانہ آن زن را نبود

سح و دلمیہ زورم بالا نبود

نے تنور سے کہ دران پہنان شود

نے جوامے کہ حجاب آن شود

بھو عرصہ بہن روز رستخیز

نے گودا نے پشتہ نے جلے گریز

چادر خود را بروا فلک نہ زود

مرد را زن کردہ در را بر کشود

زیر چادر مرد رسوا و عیان

سخت پیدا چون شتر بر زبان

از تعجب گفت صوفی، چیست این

ہرگز این را من ندیدم کیت این

گفت، خاتونیت از اعیان شہر

مرو را از مال و اقبال است بہر

در یہ بستم تا کہ سے بیگانہ

در نیاید زود نادانا نہ

گفت صوفی، چیستش بہن خدمتے

تا بر آرم بے سپاس رفتے

گفت، میلش غشے پوپو تلکیت

نیک خاتونیت حق و اندک کیت

یک پردار و کہ اندر شہریت

خوب و زیرک چاک و کبکیت

خواست دختر را بہین زیر دست

اتفاقاً دختر اندر مکتب است

باز گفت ار آرد باشد یا بسوس

می کنم اورا بجان و دل عروس

گفت صوفی، ما فقیر و زاد کم

قوم خاتون مالدار و محترم

کے بود این کنوا ایشان بر زواج

یک دراز چوب و دہ دیگر زجاج

کے بود ہمزنگ فقر و احتشام

چون شود مجنس یا قوت و رخام

جامہ نیے اطلس دینے پلاس

عیب باشد نزد ارباب پشناس

با کبوتر باز کے شدہ منقص

کے شود ہمزاعفت با گس

کنو باید ہر دو جنت اندر نکاح

ور نہ تنگ آید نما ندر تیا ح

گفت گفتم من چنین مذمے داد
 باز مال و زر طول و تنہ ایم
 ما طویل از قماشش و زرد بسم
 قصد ما ستر است و پاکی و صلح
 باز صوفی مذر درویشی بگفت
 گفت زن من ہم مکرر کرده ام
 اعتماد اوست راسخ تر ز کوه
 او ہی گوید مرادم عفت است
 گفت صوفی خود جہاز و مال
 خانہ تنگے مقام یک تنے
 باز ستر و پاکے و زبد و صلح
 بہ زما سید انداد احوال ستر
 بے جہازی خود عیان بچون خورت
 ظاہر او بے جہاز و خادم است
 شرح مستوری ز بابا شریعت
 این حکایت را بدان گفتم کہ تا
 برتر آئی ہم بدعوے مستزاد
 چون زن صوفی تو خاین بودہ
 گفت نے من نیم اسباب جو
 ما بحر ص و جمع نے چون عار ایم
 فارغیم و تنہ از مال عظیم
 در دو عالم خود بدان باش فلان
 وان مکرر کرد تا نبود نہفت
 بے جہازی را مقرر کردہ ام
 کہ ز فقر شش بیج می ناید شکوہ
 از شما مقصد و صدق و ہمت است
 دید می بیند ہویدانے خفا
 کہ در و پنہان نما ند سوزنے
 او ز ما بہ داند اندر نہ صلح
 وز پس و پیش و سر و دنبال ستر
 وز صلح و ستر او واقف تر است
 وز صلح و ستر او خود عالم است
 چون بر او پند اچون روز روشنیت
 لاف کم بانی چو رسوا شد و خطا
 این بدست اجتہاد و اعتقاد
 دایم مکر اندر و غنا بکشو دہ

کہ ز ہر ناشستہ روئے گپنی
 شرم داری و از خداے خویشنے

۴

بیہوش شدنِ تاباغ و بازار عطاران و مجالِ گردنِ روشنِ کینِ سبک

۳۰۸

آنکہ در قون زاد و پاک را ندید

بوئے مشک آرد و بر بونے پید

آن یکے دباغ در بازار شد	تا خسرو انچه در اور کار بُد
چونکہ در بازار عطاران رسید	ناگهان افتاد بیہوش و غمید
بوئے عطرش زد ز عطاران را د	تا برگردیدش سر و بر جافتاد
ہجو مردار او فتاد و بختبر	نیم روز اندر میان رہگذر
جمع آمد خلق بروے آن زمان	جملگان لاجول گو در مان کنان
آن یکے کف بردل او می براند	وز گلاب آن دگرے بروے فغاند
اونید انست کا ندو مرقہ	از گلاب آمد صلاین واقعہ
آن یکے دستش بھی مالید و ہر	وان دگر کنگل ہی آورد تر
آن بخور خود و شکر تو بہم	وان دگر از پوشش میکرد کم
وان شدہ غم تا بنض چون می کشد	وان دگر بو از دمانش می کشد
وان دگر بنض گرفت از خود	فقط تا بنض او چون می چسب
تا کہ مے خورد است یا بنگ و شیش	خلق در مانند اندر بہ شیش
پس خبر بردند خویشان با شتاب	کہ فلان افتادہ است آنجا خراب
کس نمی دانند کہ چون مصرع گشت	یا چه شد کہو را فتاد از بام طشت
یک برادر داشت آن دباغ زفت	کر پڑ و دمانا بیاد زود تفت
اند کے سرگین سبک در آستین	خلق را بطفاقت و آمد با چنین

گفت من بخش مہدائے رحمت
 گفت با خود ہستش اندر مغرور گ
 نامیان اندر حدث او تا بہ شب
 باحدث کردہ است عادت سال دماہ
 خلق را می راند ازو سے آن جوان
 سر بگو شمش برد بھون راز گو
 کو بگفت سرگین رگ سائیدہ بود
 چونکہ بوئے آن حدث را و اکشید
 ساعتے شد مردہ و جنبدین گرفت
 کاین بخواند افنون بگوش او مید
 جنبش اہل فساد آفسو بود
 ہر کرا مسک نصیحت سود نیت
 مشرکان را از ان بخش خواند بہت حق

چون سبب دانی دودا کردن جلالت
 توئے بر تو بوسے آن سرگین بگ
 عرق دباغیت او روزی طلب
 بوئے عطرش لاجسم سازد تہا
 تا علاجش را نہ بینند آن کسان
 پس نہاد آن چرک بر سینے او
 دارے مغز پلیدان دیدہ بود
 مغز شمش بوئے ناخوش را منہ
 خلق گفتند این فسونے بدگفت
 مردہ بود افنون بفریادش رسید
 کہ زناز و غمزہ و ابرو بود
 لاجسم با بوئے بدو کرد نیت
 کاندرون شک زادن از سبق

گفتن جوہودے علیؑ را کہ اگر بخدا اعتماد

داری ازین بام خود را بنید

مرتفعے را گفت روزے یک عود
 بر سر بامے و قصرے بس بلند
 گفت آسے او حیفاست و غنی
 کوز تقسیم خدا آگہ نبود
 خطی حق را و اقفی اسے ہوشمند
 ہستے مار از طفلی و منی

گفت در این در افکن تو ز بام
 اعتمادے کن بجناب حق تمام
 تا یقین گرد و مرا ایقان تو
 و اعتماد خوب بایران تو
 پس امیر شش گفت خامش کن بدو
 تا گرد و جانت زین جرات گرد
 کے رسد مر بندہ را کو با خدا
 آزمایش پیش آرد نہ استلا
 بندہ را کے زہر باشد کہ فضل
 امتحان حق کند اسے گنج گول
 آن خدایا امیر رسد کو امتحان
 پیش آرد ہر دے بایندگان
 تا بسا مار نماید آشکار
 کہ چہ داریم از عقیدہ و سیراد
 آنکہ ادا فراشت سقف آسمان
 توجہ دانی کردن اور امتحان
 اسے ندانستہ تو شرف خیر را
 امتحان خود را کن آنکہ غیر را
 آن زمان کت امتحان مطلوب شد
 مسجد دین تو پر خروب شد

بنائے مسجد اقصیٰ و رستن خروب

چون در آمد عزم داؤ دی بہنگ
 کہ باز مسجد اقصیٰ بہ سنگ
 وحی کردش حق کہ ترک این بخوان
 کہ ز دست بر نیاید این مکان
 نیست در تقدیر ما آنکہ تو این
 مسجد اقصیٰ بر آری اسے گزین
 گفت جرم چیست اسے دانائے
 کہ مرا گوئی کہ مسجد را ساز
 گفت بے جرے تو خونہا کردہ
 کہ ز آواز تو خستے بشمار
 خون بے رفت است بر آواز تو
 کہ بے داند و شدند از آشکار
 بر صدائے خوب جان پرواز تو

گفتند مخلص تو دوم است تو
 نے کہ ہر مخلص شدہ موعود بود
 گفت اسے مخلص موعودیت کو
 انجمن موعود کو از غیث رفت
 او بہ نسبت با صفات حق فسات
 پس خطاب آمد بہ و آؤد از خدا
 دل مدار اندر تفکر زین خبر
 گرچہ بر ناید بچہد و زور تو
 گرچہ بر ناید بچہد ت این مقام
 کردہ او کرد و دست اسے حکیم
 چون سلیمان کرد آغاز بنا
 در بنایش دیدہ می شد کرد فر
 در بنا ہر سنگ کو کہ می شکست
 بچو از آب و گل آدم کدہ
 سنگ بے حال آیندہ شد
 چونکہ گشت آن مسجد اقصی تمام
 چون سلیمان در شد ہر بار
 پند داد اسے کہ بگفت و سخن ساز
 چون سلیمان بنی شاہ نام
 ہر صبح اورا وظیفہ این بدے
 نوکیا بے رستہ دیدے اندر

دست من بہ بستہ بود از دست تو
 نے کہ المخلص کا موعود بود
 جز بہ نسبت نیست موعودیت
 بہترین ہستہا افتاد و رفت
 در حقیقت و رفتہ اورا بقا
 کاے گزین پیغمبر نیکو بقا
 رہ مدہ در دل ملال و غم محو
 یک مسجد برابر آرد پور تو
 یک پور تو کند آنرا تمام
 مومنان را اتصالے دان قدیم
 پاک چون کعبہ ہمایون چون منے
 نے ضرورہ چون بنا ہائے دگر
 فاش سیر وابی ہی گفت از تخت
 نور زان کہ پار مائے بان شدہ
 وان در و دیوار ما زندہ شدہ
 ز اہتمامات سلیمان و اسلام
 مسجد اندر بہر ارشاد عباد
 کہ بغفل عسی رکوع بانماز
 ساخت مسجد او فارغ شد تمام
 کا مدے در مسجد اقصی شدے
 پس بگفتے تمام و نفع خود بگو

تو چه دار و دے پیچھے نامت چیت
 پس بگفتے ہر گیارہے فصل و نام
 من مرا اینرا زہم و آزار شکر
 پس ستیمان با حکیمان ان گیا
 پس طبیبان از سلیمان زان گیا
 تا کہتہائے طبیبی ساختند
 ہم بران عادت ستیمان سنی
 قاعدہ ہر روز رومی جبت شاہ
 نو گیارہے دید اندر گوشہ
 دید بس نادر گیا ہے سبز و تر
 پس سلامش کرد در دم آن جنبش
 گفت نامت چیت برگزیدمان
 گفت اندر تو چہ خاصیت بود
 من کہ خروجم خراب منزل
 پس سلمان آزمان دانست زود
 گفت تا من ہستم این مسجد یقین
 تا کہ من باشم وجود من بود
 پس خراب مسجد مایگمان
 مسجد است این دل کہ جہش اجادت
 بر کن از جنبش کہ گر سر برزند

۳۳۳

تو زیان بر کہ و نفعت بر کیست
 کہ من آن را جہانم و این ہاجام
 نام من نیست بروح قدم
 شرح کردے نفع و ضرر لے کیا
 عالم و دانا شدند وقت سما
 جسم را از ریخ می پرداختند
 رفت در مسجد میان روشن
 کہ بہینہ مسجد اندر نو گیا
 رستہ بروے دانش چون خوشہ
 می ر بود آن سبزیش نور از بصر
 اد جواش گفت بیشگفت از خوشیش
 گفت خرواب استاے شاہان
 گفت من رستم مکان ویران شود
 ہادم بنیاد این آب و گم
 کہ اجل آمد سفر خواہد نمود
 در خلل ناید ز آفات زمین
 مسجد اقصیٰ مخفل کے شود
 نبود الابد مرگ ماہدان
 یار بد خرواب ہر جا مسجد است
 مر ترا و مسجدت را بر کند

خاموش ماندن عثمان بر ممبر

پسندِ فعلی خلق راجد آبِ تر

کہ رسد در جان ہر باگوشِ کر

و اندران دہم ہیسی کہ بود

در چشم تاشی سر آن محکم بود

چون خلافت یافت بشاید قوت

رفت ابو بکر و دوم پایہ نشست

از برائے حرمتِ اسلام و کیش

بر شد و نشست آن مسعود سخت

کان دونه نشمند بر جائے رسول

چون برتبت تو از ایشان کتری

دہم آید کہ مثالِ عمر تم

گوئیم مثلِ ابو بکر است او

دہم مثلے نیت با آن شد مرا

تا بقربِ عصر لب خاموش بود

یا برون آید ز مسجد آن زمان

پر شد از نور خدائے صبحِ بام

کو زان خورشید ہم گرم آمدے

کہ بر آمد آفتاب بے بے فتور

قصہ عثمان کہ بر ممبر رفت

میر ہتر کہ سر پایہ بندہ است

بر سوم پایہ عمر در دو ز خویش

دو عثمان آمد و بالا - ئے تخت

پس سواش کرد مرد و باغضول

پس تو چون جستی از ایشان برتری

گفت اگر پایہ سوم را بسپرم

در دوم پایہ شوم من جائے جو

ہست این بالا مقامِ مصطفیٰ

بعد از ان بر جائے خطبہ آن و دود

ز ہر دے کس را کہ گوید بین بخوان

ہیبتہ بنشستہ بد بر خاص و عام

ہر کہ بینا ناظر نورش بدے

پس ز گرمی ہم کردے چشم کور

۸

ایمان آوردن بلقیس

۳۱۵

ہدیہ بلقیس چل اشتر بہ است
 چون بہ صحرائے سلیمانی رسید
 بر سر زرتا چل منزل برآ
 بار ما گفتند زرتا و ایریم
 عرصہ کش خاک زرتوہ دہیت
 اسے ببروہ عقل بدیہ تا الہ
 چون کساد بدیہ آشجاشد پدید
 باز گفتند از کساد و از روا
 گرز و گر خاک مارا بردنیت
 گر بفرا میند کہ واپس برید
 امر و فرمان را ہی باید شنید
 پس روان گشتند بدیہ آوردان
 خندہ اش آمد چون سلیمان آن بدید
 من نمی گویم مرا مدیہ مید
 کہ مرا از غیب نادر مدیہ است
 می پرستی اختر سے کوزر کند
 بار آہنہا بجلہ خشت زربدہ است
 فرش آرا جملہ زرت پختہ دید
 تاکہ زرتا در نظر آبے نماند
 سوے مخزن ناچو بیکار اندریم
 زربہد یہ بردن آنجا بلہیت
 عقل آنجا کمتر است از خاک راہ
 فرساری شان ہی واپس کشید
 چیت بر ما بوندہ فرمایم ما
 امر و فرماندہ بجا آوردنیت
 ہم فرمان تحفہ را باز آوردید
 تا بد آنجا بدیہ را باید کشید
 تا بہ تخت آن سلیمان چہان
 کہ دشمن کے طلب کردم مزید
 بلکہ گفتیم لائق مدیہ شوید
 کہ بشر آن را نیار دینر خواست
 رو با و آرد کہو اختر کند

پس استیلا آفتاب چرخ را
سوزنے حق گر استانہ خم شوی
پس شوی محرم کشایم با تو لب
جز روان پاک اورا شرق نے
باز گردید اے رسولان نجیب
ازین زمین بر سر آن زر بنید
فرج استر لائق حلقہ زراست
که نظرگاه خداوند است آن
اے رسولان میفرستم تان رسول
پیش بقیس انچه دیدید از عجب
که چهل منزل بروے زربیدید
تا بدانکہ بزرطامع نہ ایم
آنکہ گرخواہد ہمہ خاک زمین
حق بر اے آن کند اے زرگزین
فارغیم از زر کہ مابیس پر فیم
از شمار کک گدیہ زر میکنیم
پس سلیمان گفت اے پیکان دید
پس بگوئید دش بیا اینجا تمام
مین بیا اے طالب دولت شباب
اے که تو طالب نہ تو ہم بیا
مین بیا بقیس ورنہ بد شود

خوار کرده بان عالی نرخ را
وارهی از خستہ ان محرم شوی
تا بهیسنی آفتابے نیم شب
در طلوعش روز و شب از فرق نے
زر شمار اول بها آری دل
کورے تن فرج استر ادهید
زر عاشق روے زده صفر است
که نظر انداز خورشید است کان
رؤ من بہتر شمار از قبول
باز گوئید از بیا بان ذہب
وز چنین ہدیہ نخل چوں می شدید
ما زرا از زر انسرین آورده ایم
سر بر زر گردد و دژ ثمین
روز محشر این زمین را فقرہ گین
خاکیان را سر بر زرین کنیم
ما شمار اکیم اگر می کنیم
سوے بقیس بدین دین بگوید
زود کان اشدید عو بالسلام
که فتوح است این زمان و فتح باب
تا طلب یابی ازان یار و نسا
لشکرت خست شود و مرتد شود

⑨
۳۱۶

⑩
۳۱۷

⑪
۳۱۸

⑫
۳۲۰

پردہ و دابر تو درت را بر کند
 جملہ ذراست زمین و آسمان
 مین بیا کہ من رسولم دعوتی
 در بود شہوت امیر شہو تم
 چون سلیمان سوئے مرغاب سببا
 خجگر مرغی کہ پد بے جان پر
 نے غلط گفتم کہ کر گر سر ہند
 چونکہ بلیقہ از دل جان عنم کرد
 ترک مال و ملک کرد او آنچنان
 آن غلامان و کنیزان بنماز
 با غبار و قصہ ما و آب رود
 بیع مال و بیع مخزن بیع رخت
 پس سلیمان از دیش آگاہ شد
 دید از دورش کہ آن تسلیم کیش
 از برگی تخت کہ حد می فرود
 خرد و کاری بود تفسر نقش خطر
 پس سلیمان گفت گرچہ فی الاخیر
 چون ز وحدت جان بون آرد سر
 تا نگر و خستہ ہنگام تھا
 ہست بر ما سہل و اور ابس عزیز
 عہرت جانش شود آن تخت باز

۳۲۱

۳۲۲

جان تو با تو بجان ہم می کند
 شکر حق را ندگاہ امتحان
 چون اہل شہوت کشم نے شہوتی
 نے اسیر شہوت روئے ہم
 یک صغیرے کرد بست آنغلہ را
 یا چو ماہی کنگ بود از اصل و کر
 پیش وئے کبیر یا معش وید
 بر زمان رفتہ ہم افسوس خورد
 کہ بترک نام و نگ آن عاشقان
 پیش چشم ہجو بوسیدہ پیاز
 پیش چشم از عشق گلخن می نمود
 می دیش نامد الا جز کہ تحت
 کر دل او، تادل او، راہ بد
 تلخ آمد فرقت آن تحت خویش
 نقل کردن بیچ نوع امکان نبود
 ہجو او صال بدن با یکدگر
 سر خواہد شد بد تاج و سریر
 جسم را بانسرا و نبود فرے
 کو دکانہ حاجتش گرد و روا
 تا بود بر خوان جوران دیو نیز
 ہجو دلق و چار قے پیش آواز

تا اندوچہ بود آن مبتلا
پس سلیمان گفت باشکر عیان
گفت عزیستہ کہ تختش را بغن
گفت آصف من با ہم اعظمش
گرچہ عزبت او ستاد سحر بود
حاضر آمد تخت بلقیس آن زمان
گفت حمد اللہ برین و صد چنین
پس نظر کرد آن سلیمان سوئے تخت
بیز بلقیسا، سیا و ملک بین
خواہر انت، ساکن چرخ سنی
خواہر انت، راز بخش شاہے راد
تو ز شادی چون گرفتی طبل زن
خیز بلقیسا، بیا دولت نگر
خیز بلقیسا، بیا در کجہر بود
خواہر انت، جلد در عیش و طرب
خیز بلقیسا، سعادت یار شو
تو ز شادی چون گدائے طبل زن
خیز بلقیسا، کہ بازار است تیز
خیز بلقیسا، کنون با اختیار
خیز بلقیسا، پیش از اجل
خیز بلقیسا، بجاہ خود مناز

۳۲۳

۱۴

از گجا ما در رسید او تا کجا
تخت اورا حاضر آرید این زمان
حاضر آرم تا تو زین مجلس شدن
حاضر آرم پیش تو در یکدش
لیک آن از نفع آصف، ونمود
لیک ز آصف، نزم عزیبتان
کہ بدیدہستم زرب المسلمین
گفت آری گول گیری اسے دست
بر لب دریائے یزدان دزد چین
تو بر درے یہ سلطانی کنی
پیچ میدانی کہ آن سلطان چو داد
کہ منم شاہ دریس گوخن
جاودان از دولت ما بر بخور
ہر دے بردار بے سرمایہ سود
بر تو چون خوش گشت این رخ و قب
وز ہمہ ملک با آئینہ شو
کہ منم شاہ دریس گوخن
زین خیسان کساد انگیز
پیش از آنکہ مرگ آرد گیسوار
در نگر شاہی و ملک بے غل
اندین در کہ نیاز آور نہ باز

۳۲۶

۳۲۷

خیز بقیسا، دست با قضا ورنہ مرگ آید، کشد گوشش ترا
 بعد از ان گوشت کشد مرگ آنچنان کہ چو دزد آئی بشخصہ جان کنان
 دین خزان، تا چند باشی فل دزد گر ہی دزدی، بسیار عمل دزد
 خواہ راعت یافتہ ملک غلود تو گرفتہ ملک کور و کبود
 اسے خاک آنجان، کزین ملک جبت کہ اجل این ملک را ویران گشت
 خیز بقیسا، بسیار بے بین ملک شایان و سلطانان دین
 شستہ در باطن میان گلستان ظاہر احمادی، میان دوستان
 تو ز خود کے گم شوی اسے خوش خصال چونکہ عین تو ترا شد ملک مال

کرامات عبداللہ مغربی

دیدہ حسی زبون آفتاب

دیدہ رہبانے جو بیاب

گفت عبداللہ، شیخ مغربی شصت سال از شب ندیدم من شبے
 من ندیدم غلٹے، و شصت سال نے بروز و نے پرب از اعتدال
 صوفیان گفتند، صدق قال او شب ہی رفنیم در ونبال او
 در بیا باہناسے پراز خار و گو او چو ماہ بدر مارا پیش رو
 روے پس ناکردہ میگفت او شب ہین گو آمد میل کن بردست چپ
 باز گئے بعد یکدم، سوئے رست میل کن زیرا کہ خارے پیش پست
 روز گشتے پاش را با پاسے بوس گشتہ پامایش چو پامائے عروس

نے دغاگ و نے زگل بروے اثر نوزخ اش خار و آسیب جھر
 مغربی را مشرقی کرده خدائے کرده مغرب را چو مشرق نور زائے
 نور این شمس شمس فارس است روز خاص و عام را او حارس است
 چون نباشد حارس آن نور مجید کہ ہزاران آفتاب آید پدید
 و بنو او ہی رو در امان و میان اثر دماے و کژدمان
 پیش پیشیت میسر و دان نمی پاک
 میکند ہر روز ہر روز را چاک چاک

۱۰

خوردن گلخوارے گل سنگ ترازوئے عطا

آن نفس را کہ بداند میکند

آن گرہ دان کو بیامیزند

پیش عطارے یکے گلخوار رفت تا خردا بلوج و قنہ خاص زفت
 پس بر عطار طرام دو دل موضع سنگ ترازو بود گل
 گفت عطار اے جوان بلوج من بہت نیکو بے تکلف بے سخن
 یک گل سنگ ترازوے من بہت گر ترا میل شکر بخزیدن است
 گفت بہتہم در ہمے قند جو سنگ میزان ہرچہ خواہی باش گو
 گفت با خود پیش آنکہ گل خور است سنگ چہ بود گل ز شکر بہتر است
 گرداری سنگ و سنگ ترازو گل است این بدو پگل مرا میوہ دل است

اندراں کھ تر از وز امتداد
پس برائے کھ دیگر بدست
چون نبودش تیشہ او دیر ماند
رویش آنسو بود گل خورنا گشت
ترس ترسان کہ نیاید ناگهان
دید عطار آن و خود مشغول کرد
گر بدزدی و زر گل من می بری
تو ہی ترسی ز من لیک از خزی
گرچہ مشغول چنان حقیم
چون بہ بینی مرشکر از آزمود
مرغ زان دانہ نظر خوش میکند
مال دنیا دام مرغان ضعیف

او بجائے سنگ آن گل را ہنس
ہم بقدر آن شکر را می شکست
مشتی را انتظار آنجا نشانہ
گل از پو شیدہ و زد دیدن گفت
چشم او بر من فستہ از امتحان
کہ فروں تر دزدین اے روے زرد
رو کہ ہم از پہلوے خود می خوری
من ہی ترسم کہ تو کمتر خوری
کہ شکر انس زون کشی تو انوسیم
پس بدانی احمق و عاقل کہ بود
دانہ ہم از دور را ہش میزند
ملک عجبہ دام مرغان خریف

۳۱۷

۱۱

زرشدن بہریم از ہمت درویش

۳۱۷

وقت بازی کو دکان از ختال

می نماید آن خفہ از زوال

عار فانش کیما اگر گشتہ اند

تا کہ شد کاہنا برایشان ترشد

آن یکے درویش گفت اندر سر
خضریان را من بدیدم خواب در

گفتم ایشان را که روزی حلال
 مرا سوئے کستان رانند
 که خدائشیرین بگردان میوه ما
 بین بخور پاک و حلال بے حیب
 پس مرا لان رزق لطفی رونمود
 گفتم این فتنه است ای ریحان
 شد سخن از من دل خوش یا فتم
 گفتم از چیزے نباشد در بهشت
 هیچ نعمت آرزو ناید دگر
 مانده بود از کسب یک دو جہام
 آن یکے درویش میزم می کشید
 پس گفتم من ز روزی فارغ
 میوه کرد و بر من خوش شده است
 چونکہ من فارغ شد ستم از گلو
 بدہم این زردا بدین تکلیف کش
 خود ضمیرم را ہمید است او
 بود پیشش ستر ہر اندیشہ
 هیچ پنهان می نشد از او ضمیر
 پس ہی منکبہ با خود زیر لب
 کہ چنین اندیشی از بہر ہلوک
 من نمی کردم سخن را فہم لیک

از کجا نوشتم کہ بود آن و بال
 میوہ ما ز آن بیشہ می افشاندند
 در دہان تو بہتہاے ما
 بے صداع فتنل بالا و ثیب
 ذوق گفت من خرد ما می بود
 بخششہ دہ از ہمہ خلقان نہان
 چون ازار از ذوق ہی بشکافتم
 غیر این شادی کہ دارم در شت
 زین نہر دازم بجوز و نیشکر
 و دختہ در آستین جہام
 خستہ دماندہ ز بیشہ در رسید
 زین پس از بہر رزق ستم نیت غم
 رزق خامے جسم را آمد بدست
 جبہ سپند است من بدہم بدو
 تا دوسہ روزک شود از قوت خوش
 زانکہ شمعش داشت نور از شمع ہو
 چون چراغی در درون شیشہ
 بود بر مضمون دلہا او خیر
 در جواب فکرتم آن بواجب
 کیف تلقی الرزق ان لم یرزقک
 بردلم میزد عتابش نیک نیک

سوئے من آمد بهیبت همچو شیر
تنگ بهیزم را نهاد از پشت زیر
پرتو حائل که او بهیزم نهاد
لرزه بر هفت عضو من فتاد
گفت یارب اگر ترا خاصان چه اند
که مبارک دعوت و فرخ پئے اند
لطف تو خواهم که میناگر شود
این زمان این تنگ بهیزم زر شود
در زمان دیدم که ز رشید نیزمش
همچو آتش بر زمین میافت خوش
من و آن پیچ و شد م تا دیر گه
چونکه باخویش آدم من از وله
بعد از آن گفت اے خدا گر آن کبار
بس غیورند و گریزان ز اشتہار
باز این را به بند بهیزم ساز زود
بے توقف ہمبران چالے کہ بود
در زمان بهیزم شد آن اعصاب زر
مست شد در کار او عقل و نظر
بعد از آن برداشت بهیزم را و رفت
سوئے شهر از پیش من او تیز و رفت
خواستم تا در پئے آن شرم
پرسم از وے مشکلات و بشنوم
بسته کرد آن بهیبت او مرا
پیش خاصان رہ نباشد علم را
ور کسے را رہ شود گو سرفشان
کان بود از رحمت از جذب شان
بس غنیمت دار آن توفیق را
چون بیابی صحبت صدیق را

سبب ترک کردن ایتم ادم تحت و تاج را

ملک بر ہم زن آید ہم دار زود

تا بیابی همچو او ملک خلود

خفته بود آن شہ شبانہ بر سریر
حارسان بر بام اندر دار و گیر

قصیدہ از حارسان آنہم نبود
کہ کند زان دفعہ دزدان و رونو
اوہمی دانست کان کو عادل است
فارغ ست از دلقہ این دل است
بر سر تختہ شنیہ آن نیکنام
قطعہ دہائے و بوائے شب بام
گاہائے تنہا بر بام سرا
گفت با خود آہِ چین زہر را
بانگ زد بر وزن قہر او کہ گیت
این نباشد آدمی با ناپریت
سرفرد کردند قومے بوالجب
ہن چہ می جوئید گفتند، اشتران
ہمیں بگفتند شش کہ تو بر تخت جاہ
خود ہمان بزد دیگر اورا کس نہاید
چون ہی جونی ملاقات الہ
معینش پہان داو در پیش خلق
چون پری از آدمی شد ناپدید
چون ریشم خیش خلقان دور شد
خلق کے بیند غیہ ریشم و حق
ہمچو نہ تھا در جہان مشہور شد

رخنِ شہِ جوز را دآب

یس غذائے عاشقان آمد سماع
کہ درد باشد خیال اجتماع
قوتے گیسر و خیالات ضمیر
بلکہ صورت گرد داز بانگ و صغیر
آتش عشق از نوا گشت تیز
آنچہ نکند آتش آن جوزیز

درغڼو له بود آب آن تشنه راند
بر درخت جوز جوزے می نشاند
می فتاد از جوزین جوز اندر آب
بانگ می آمد همید اوجاب
عالمه گفتش که بگذار اے فنا
جوز ما خود تشنگی آورد ترا
بیشتر در آب می افتد نم
آب در پستی است از تو دور
بیشتر در آب می افتد بهرین
می برد آبش ترا چه سود ازین
آب جویش برده باشد تا بدور
تا از بالانس رود آبی بزور
تیز تر بگر برین ظاهراست
گفت قصد من نشاندن جویت
هم به بنیم بر سر آب این حباب
قصد من آنست کاید بانگ آب
گرد پاے حوض گشتن جاودان
تشنه را خود شغل چه بود در جهان
همچو حاجی طائف کعبه صواب
گرد جو و گرد آب و بانگ آب
اے ضیاء الحق حاتم الدین قوی
همچنین مقصود من زین مشنوی

۱۴

گم شدن محمد مصطفی و یار خجسته حکیمه از بتان

۳۲۳

پیش چوب و پیش سنگ فتنه کند

اے بسا گولان که سرهای نهند

ساجد و سجد از جان بخیر

مده از جان جیشه داندک اثر

تا زاید در استان او غمت

بر کفش برداشت چون بجان آورد

قصه را از حکیمه گویم

مصطفی را چون ز شیر او باز کرد

می گریز انیدش از هر نیک بد
 تا سپارد آن شهنشہ را بجہ
 چون ہی آورد امانت را ازیم
 شد بکعبہ و آمد او اندر عظیم
 از ہوا بشنید بانگے کاے عظیم
 تاقت بر تو آفتابے بس عظیم
 اسے عظیم امروز آید بر تو زود
 صد ہزاران نور از نور شید ہر دو
 اسے عظیم امروز آرد و تو رخت
 ۳۱۶ منزلی جاہلے بالائے شوی
 اسے عظیم امروز بینکے ز نوی
 آیدت از ہر توحی مست شوق
 جان پاکان طلب طلب جو حق
 کشتہ حیران آن جلید زان صدا
 شش جہت حالی ز صورت وین ندا
 ۳۱۷ مصطفیٰ را بر زمین نہ ہر داد
 چشم می نہاخت آندم سوسر
 انجین بانگہ بنذا چپ راست
 چون ندید او خیرہ و نومید شد
 باز آمد سوئے آن طفل رشید
 حیرت اندر حیرت آمد بردش
 سوسکے منزل ہا د وید و بانگ داشت
 ۳۱۸ نمیان گفتند ما را علم نیت
 رخت چندان اشک کرد از بین فلان
 سینہ کو بان آنچنان بگریست خوش
 پیہر مردے پیش آمد باعصا
 ۳۲۰ کہ چنین آتش زد دل افروختی
 تا سپارد آن شهنشہ را بجہ
 شد بکعبہ و آمد او اندر عظیم
 تاقت بر تو آفتابے بس عظیم
 صد ہزاران نور از نور شید ہر دو
 ۳۱۹ نقدیم شاہے کہ یک بہت سخت
 منزل جاہلے بالائے شوی
 آیدت از ہر توحی مست شوق
 جان پاکان طلب طلب جو حق
 کشتہ حیران آن جلید زان صدا
 شش جہت حالی ز صورت وین ندا
 مصطفیٰ را بر زمین نہ ہر داد
 چشم می نہاخت آندم سوسر
 انجین بانگہ بنذا چپ راست
 چون ندید او خیرہ و نومید شد
 باز آمد سوئے آن طفل رشید
 حیرت اندر حیرت آمد بردش
 سوسکے منزل ہا د وید و بانگ داشت
 ۳۱۸ نمیان گفتند ما را علم نیت
 رخت چندان اشک کرد از بین فلان
 سینہ کو بان آنچنان بگریست خوش
 پیہر مردے پیش آمد باعصا
 ۳۲۰ کہ چنین آتش زد دل افروختی
 تا سپارد آن شهنشہ را بجہ
 شد بکعبہ و آمد او اندر عظیم
 تاقت بر تو آفتابے بس عظیم
 صد ہزاران نور از نور شید ہر دو
 ۳۱۹ نقدیم شاہے کہ یک بہت سخت
 منزل جاہلے بالائے شوی
 آیدت از ہر توحی مست شوق
 جان پاکان طلب طلب جو حق
 کشتہ حیران آن جلید زان صدا
 شش جہت حالی ز صورت وین ندا
 مصطفیٰ را بر زمین نہ ہر داد
 چشم می نہاخت آندم سوسر
 انجین بانگہ بنذا چپ راست
 چون ندید او خیرہ و نومید شد
 باز آمد سوئے آن طفل رشید
 حیرت اندر حیرت آمد بردش
 سوسکے منزل ہا د وید و بانگ داشت
 ۳۱۸ نمیان گفتند ما را علم نیت
 رخت چندان اشک کرد از بین فلان
 سینہ کو بان آنچنان بگریست خوش
 پیہر مردے پیش آمد باعصا
 ۳۲۰ کہ چنین آتش زد دل افروختی

گفت احمد را رضیعہ ممتمہ
 چون رسیدم در حطیم آواز ما
 من چو آن الحان شنیدم از ہوا
 تا بہ بینم این ندا آواز کیت
 نز کے دیدم بگرد خود نشان
 چونکہ و گشتم ز جیر تہائے دل
 گفتش اے فرزند تو اندہ مدار
 کہ بگوید گر بخوابد حال طفل
 پس حلیمہ گفت اے جانم فدا
 مین مرا بنائے آن شاہ نظر
 برد اور آپشبع سے کایں صنم
 ماہزادان گم شدہ زویا تسم
 پیر کرد اور اسجودہ گفت زود
 گفت اے عرتے تو بس کراہا
 بر عوب حق است از اکرام تو
 این حلیمہ سعدے از ہید تو
 کہ ازو فرزند طفلے گم شدہ است
 چون محمد گفت آن جبہ بتان
 کہ برو اے پیر این چہ جتو است
 مانگون و سنگسار آئیم ازو
 آن خیالاتے کہ دیدندے زما

۳۲۴

پس بیا در دم کہ بسپارم بجد
 میرسید و می شنیدم از ہوا
 طفل را بہنادم آنجا زان صدا
 کہ نداے بس لطیف و بس شہیت
 نہ نداے منقطع شد یک زمان
 طفل را آنجا ندیدم واسے دل
 کہ مناسیم من ترا یک شہریار
 او بداند منزل و تر حال طفل
 مر ترا اے شیخ خوب و خوش ندا
 کش بود از حال طفل من خبر
 ہست در اخبار غیبی مفتہم
 چون بخدمت سوئے او بشتافتم
 اے خداوند عرب اے بھر جود
 کردہ تارستہ ایم از دہا
 فرض گشتہ تا عوب شد رام تو
 آند اندر طفل شاخ بید تو
 نام آن کودک محمد آمدہ است
 سرنگون گشتند و ساجد آن زمان
 آن محمد را کہ عزل از دست
 ماکسا و بے عیار آئیم ازو
 وقت فترت گاہ گاہ اہل ہوا

گم شود چون بارگاه اورسید
 دور شوای پیرفته کم فروز
 دور شوای به خدا پیر تو
 این چه دم از دما افشردن است
 زین خبر غم شد دل دیا و کان
 چون شنید از سنگها پیر این سخن
 پس زبده و خوف بهیم آن ند
 آنچنان کا ندر زمستان مردوخ
 چون در آن حالت بید آن پیرا
 گفت پیرا، گرچه من در محنتم
 ساعتی بادم خطبه می شن
 باد با حرفم تنبها مید
 گاه طفلم را روده غیبیان
 از که نالم با که گویم این گد
 غیرتش از شرح غیم لب ببت
 گر بگویم چیز دیگر من کنون
 گفت پیرش کاے حلیمه شاد باش
 غم مخور یاوه نگردد او ز تو
 هر زمان از رشک غیرت پیش و پس
 آن ندیدی کان بتان ذوفنون
 این عجب قرینت بر روی زمین
 آب آمد مریم شتم را دید
 بین زرشاک احمدی مار اسنو
 تا نسوزی ز آتش تقدیر تو
 هیچ دانی سپ خبر آوردن آ
 زین خبر لرزان شود بفت آسمان
 پس عصا انداخت آن پیر کهن
 پیر زندانها بهم بر می زد
 او همی لرزید و می گفت اے ثور
 زان عجب گم زد زن تدبیر را
 حیرت اندر حیرت اندر حیرتم
 ساعتی سنگم ادیب کی کند
 سنگ و کوهم فهم اشیا، بید
 غیبیان سبز پوشش آسمان
 من شدم سودائی اکنون صدله
 این تد گویم که طفلم گم شده است
 خلق بیندندم بنجیم جزون
 سجده شکر آرد و دراکم جاش
 بلکه عالم یاده گردد اندرو
 صد هزاران پاسبانست و حرس
 چون شدند از نام طفت سرنگون
 پیر شتم من ندیدم جنس این

چون خبر یابید جد مصطفیٰ
 از حکیمه و ز فغانش بر ملا
 وز چنان بانگ بلند و نغز
 زد و عبد المطلب دانست چیت
 آمد از غم بر دم کعبه بسوز
 خویشتن را من نمی بینم نشن
 خویشتن را من نمی بینم هنر
 یا سر و سجد مرا قدر بود
 یک در سیاه آن دیر یتیم
 که نمی ماند با گرچه ز ماست
 آن عجب آبسا که من دیدم برو
 آنچه فضل تو درین طفلیش داد
 چون یقین دیدم عنایتهاست تو
 من بم اورامی شفیق آرم تو
 از درون کعبه آمد بانگ و د
 باد و صدا قبل او محفوظ است
 ظاہرش را شہرہ گہان کنیم
 طفل تو گرچه کہ کودک خود است
 ما جہانے را بد و زندہ کنیم
 گفت عبد المطلب کا یندم کجاست
 از درون کعبه آوازش رسید
 در فلان دایت زیر آن درخت
 از حکیمه و ز فغانش بر ملا
 کہ بمیلے میرسد از وے صدا
 دست برسینہ ہی زد و می گرسیت
 کاے خیر از سر شب و ز راز و
 تا بود ہمارا تو ہچون منے
 تا شوم مقبول این مسعود و
 یا باشکم دو لتے خندان شود
 دیدہ ام آثار لطف اے کریم
 ما ہستم یم و احمد کیماست
 من ندیدم برو لتے و بر عدد
 کس نشان ندید بصد سالہ جہاد
 آن یکے در سیت از دریائے تو
 حال او اے حال ان با ما گو
 کہ ہم اکنون رخ تو خواہد نمود
 باد و صدا طلب ملک محفوظ است
 باطنش را از ہمہ پنهان کنیم
 ہر دو عالم خود طفیل او بدہ است
 چرخ را در خدش بندہ کنیم
 اے عیلم السر نشان دہ راہ رست
 گفت اے جویندہ طفل رشید
 پس روان شد زود پیر نیکیست

در رکاب او ایران قریش
 تا پشت آدم اسلافش همه
 زین نب خود پست و را بوده است
 مغر او خدا ز نب دور است پاک
 نور حق را کس نخوید زاد و بود
 کمترین خلعت که بدید در ثواب
 زانکه جدش بود ز اعیان قریش
 هتیران زرم و بزم و طح
 که شهنشایان سپا بوده است
 نیست جنبش از سگ کس تا پاک
 خلعت حق را چه حاجت تا و بود
 بر نسزاید بر طرازا آفتاب

صله دادن شاہ شاعرے را و خساری

شاعرے، آور و شعرے پیش شاہ
 شاہ مکرم بود، فسر و مودش ہزار
 پس وزیرش گفت، کاین اندک بود
 از چو او شاعر، پس از تو بجز دست
 قصہ گفت آن شاہ را و فلسفہ
 دو ہزار شاد و خلعت و خوش
 پس تفصص کرد، کاین سنے کہ بود
 پس بگفتند شش، فلان الدین وزیر
 در شنای او یکے شعرے دراز
 بے زبان و لب، بمان نعلے شاہ
 بعد سالے چند، بہر رزق و کشت
 بر آید خلعت و اکرام و جاہ
 از زیر سرخ و کرامات و نثار
 دو ہزار شش ہدیہ دو تا وارد
 دو ہزارے کہ بگفتم اندک است
 تا بر آمد عشر خرمین از کفہ
 خانہ شکر و ثنا گشت آن ش
 شاہ را اہیت من کہ نمود
 آن حسن نام و حسن خلق و ضمیر
 بر نوشت و سوئے خانہ رفت باز
 مدح شہ می کرد و خلعتاے شاہ
 شاعر از فقر و عوز محتاج گشت

گفت وقت فقر و تنگدستی دست
جست و جوے آزموده بہترست
در گہے را، کا زمودم از کرم
حاجت نوراہسان جانب برم
بار دیگر شاعر از سودائے داد
روبوئے آن شہ محسن نہاد
ہدیہ شاعر چه باشد شعر نو
پیش سخن آرد و نبسد گرو
محسان با صد عطا وجود و بر
زربادہ شاعران را مقطر
پیش تان شعرے بہ از صد تنگ
باز شہ بر خوئے خود گشت ہزار
لیک این بار آن وزیر پر ز جود
بر مقام او وزیر نورئیس
گفت اے شہ خراجہ داریم ما
من بر بن عشق این اے معتمد
خلق گفتند شش کہ او از پیشدست
بعد شکر کلمک خالی چون کند
گفت بفشارم و را اندر فشار
آنکہ از خاکش دہم از راہ من
این من بگذار کا ستادم درین
از خریاگر بپسرد تاثرے
گفت سلطان شہ بر فرمان ترست
گفت اورا و دو صد چون او گدا
جنس اورا و چو او صد ہزار
پس نکند شش صاحب اندر انتظار
دو ہزار ان زمین دلاور بردہ است
بعد سلطان کی گدا کی چون کند
تا شود زار و زار از انتظار
در رہا یہ، سچو گلبہ گلاب من
گر تقاضا گر بود ہم آتشین
نرم گرد چون پیسند او مرا
لیک شادش کن کہ نیکو گوے ہست
تو من بگذار و فارغ شو شہا
تو رہا کن با من و بر من گذار
شد زستان دی و آمد بہار

شاعر شش چند انکہ حاجت می نمود
 صاحبش در مدہء حیلہ سیفزدہ
 شاعر اندر انتظار شش پیر شد
 پس زدن این غم و تدبیر شد
 گفت اگر ز نیکو شناسم ہی
 تارہ جانم ترا با ششم ہی
 انتظارم کشت بارے کو بود
 تارہ دای جان سکین از رو
 بعد از انش داد ایع حشر آن
 ماند شاعر اندر اندیش گران
 کمان چنان نقد و چنان بسیار بود
 این کہ دیر اشکفت و سنہ ناری
 پس گفتند شش کہ کن دستور داد
 کہ مضامعف زو ہی شد آن خطا
 این زمان او رفت احسان ابرو
 رفت از ما صاحب را دور شد
 روگیر اینرا وزیر نجاشب کرد
 صاحب جیلست از و این بدید را
 رو بدیشان کرد و گفت ای شفقان
 چیست نام این وزیر جامہ کن
 گفت یارب نام آن نام این
 آن حسن نامے کہ از یک کلکے
 این حسن کہ ریش زشت این حسن
 بز پنین صاحب چو سفہ اصفانکند
 چند آن فسر سخن میشد نرم و نرم
 آن کلامے کہ بدادے سنگ شیر
 چون بہ آمان کہ وزیر شش بود او
 صاحبش در مدہء حیلہ سیفزدہ
 پس زدن این غم و تدبیر شد
 تارہ جانم ترا با ششم ہی
 تارہ دای جان سکین از رو
 ماند شاعر اندر اندیش گران
 این کہ دیر اشکفت و سنہ ناری
 رفت از دنیا خدام دست و پا
 کہ بھی امستار و تربیتش خطا
 او بمر و انق و ولے احسان فرد
 صاحب سائید و دیشان رسید
 مانبد با تو این صاحب سبیز
 برستیم اسے بخبر از بہرہ
 از کجا آمد بگویند این عوان
 قوم گفتند شش کہ ناش ہم حسن
 چون یکے آمد در رخ اس ربین
 مدہ زیر و صاحب آمد خود جو
 میتوان بانیا اس جان صدرین
 شاء و یکشش را رسوا کنند
 چون شنیدے اوز نوشتے آن کلام
 از نوشتے آن کلام سب نفیر
 مشورت کردے کہ کینش بود خو

پس بگفتے 'تا کنون بودی خدیو بندہ گردی ژندہ پوٹھے راہیو
ہسپو سنگ بنجینے آمدے آن سخن بر شیشہ خانہ اوردے
ہر چہ صدر و زآن کلیم خوش خطاب ساختے در یکدم او کردے خراب
عقل تو دستور و مغلوب ہویت در وجودت رہزن راہ خداست
نامھے رہا نیٹے پندت دہد آن سخن را او بن طرھے ہند
کاین نہ بر جاہست ہین از جا شو نیست چندان باخود آتشید آشو
واسے آن شہ کہ وزیرش این بود جائے ہردو دوزخ پر کین بود
شاد آن شاہ ہے کہ اوراد ستگیر باشد اندر کار چون آصف وزیر
شاد عادل چون تہرین او شود نام او نور علی نور بود
چون سلیمان شاہ و چون آصف وزیر نور بر نور است عنبر بر عنبر

کم کردن با شاہ چراغے غلامے رقعہ نوشتن غلام بجنور شاہ

چون جاب الحق آمد غامشی

این درازی در سخن چون بیکشی

از کمال رحمت و موج کرم

سید ہر بشورہ را باران نم

باد شاہ ہے بود اور بہتدہ مردہ عقلے بود و شہوت زندہ

خرد ہائے خدمتش بگداشته بد سگالیدے نکو پنداشته

گفت شاہنشہ چراش کم کنید و ز بجنگد نامش از خط برزید

مصلی ادا کم بود جسم مرا فرومن
مصل بودی گرد خود کرده طواف
رقعه پر جنگ و پرستی دین
کالبد نامه است اندر و نه نگر
گوشه رونا مراد یکشا بخوان
گر نباشد در خور آزا پاره کن
رفت پیش از نامه پیش مطبخی
دور از دوزیمت او کاین قدر
گفت بهر مصلحت فرموده است
گفت دینیزیت و اشک این سخن
مطبخی ده گونه حجت بر فراشت
چون جری کم آمدش در وقت چاشت
گفت قاصد میکنید اینها شما
این گیر از فرع این از اصل گیر
ماریت از ریت است استلاست
آب از سر تیره است اسیر چشم
شد ز خشم و غم درون بقعه
اندران رقعہ ثنائے شاه گفت
کاسے ز بحر دایر افزون گفت تو
دانکه ابر انچه دهر گریان دهد
ظاهر رقعہ اگر چه میج بود

چون چرا کم دید شد تند و جرون
تا بدیدے جسم خود گشته معان
میفرستد پیش شاه نازنین
هت لائق شاه را آنکه ببر
بین که حرفش هت در خور شهبان
نامه دیگر نویس و چاره کن
کاسے بخن از مطبخ شاه بخن
از جرے ام آید شش اندر نظر
نے برائے بخل نے تنگ دست
پیش شاه خاک است هم ز کین
او همه رد کرد از حرمت که داشت
زد بے تشنجه و او سودے شد است
گفت نے که بنده فرمانیم ما
بر کمان کم زن که از بازو است تیر
بر بنی کم نه گمنه کان از خداست
پیشتر بنگر کیے بکشائے چشم
سوئے شاه بنوشت خشین رقعہ
گوهر جود و سخائے شاه هفت
در قضاے حاجت حاجات جو
گفت تو خندان پیایے خوان بند
بوسے خشم از مدح اثر بامی نمود

۳۲۰

(۱۴) ۳۳۱

۳۴۳

رقعہ اشش بردند پیش شاہ راو
گفت اور انیت الا در وقت

خواند آن رقعہ جوابے و انداد
پس جواب احمق ادلے ترسکت

نیمش در فرساق وصل بیج
احق ست و مردہ ماؤ منے

بند فرع است و بنوید اصل بیج
کز غم فرعش سراغ اصل نے

یون جواب نامہ نامہ خیرہ گشت
سے قرارش نامہ و نے خوابے جنون

وز غم او آب صافی تیرہ گشت
روز و شب بد و قفسر سرنگون

کائے عجب چونم نداد آن شہ جواب
رقعہ پنهان کرد و نمود آن بشاہ

یا خیانت کرد رقعہ بر زتاب
کو منافق بود و آبے زیر کاہ

رقعہ دیگر نویسم نازد من
بر ایسہ وطنئے و نامہ بر

دیگرے جویم رسولے ذوفنون
عیب بہادہ ز جہل آن بخیر

ہم سچ گرد خود نمی گردد کہ من
نامہ دیگر نوشت آن بگمان

کز روی کردم چو اندر دین شمن
پرز تشنچ و نظیر پر فغان

کہ یکے رقعہ نوشتم پیش شاہ
آن دگر را خواند ہم آن خوب خد

اے عجب آنجا رسید و یافت راہ
ہم نداد اورا جواب و تن بزد

خشک می آرد اورا اشہر یار
گفت حاجب آخر او بندہ شہادت

اد مکر کرد رقعہ بیخ بار
گر جوابش بر نویسی ہم رواست

از شبے تو چسبم کم گردد اگر
گفت این بہل است اما احمق است

بر غلام و بندہ اندازی نظر
مرد احمق زشت مرد و دحق است

گر چہ آمرزم گناہ و زلتش
صد کس از کرکین ہمسہ کرکین شوند

ہم کنند در من سرایت علتش
خاصہ این کرک غیث عقل بند

کز کم عقلے مبادا گیرا

شویش بے آب دارد ابرا

ممنون بار دابر از شوئے او شهر شد ویرانه از بوسئے او

۱۷

ژند با چیدین فقیہ در دستار

۳۳۸

یک فقیہ ژند با چیدہ بود در عامہ خویش دچیدہ بود
 تا نمود زلفت و نایب آن عظیم چون در آید سوئے محفل در عظیم
 ژند با از جامہا پیراستہ ظاہر دستار زن آراستہ
 ظاہر دستار چون حلہ بہشت چون منافق اندرون رسوا و زشت
 پارہ پارہ و لقی و پسبہ پوتین در درون آن عامرہ بد و فین
 روئے سوئے مدرسہ کرد صبح تا بدین ناموس یابدا و فتوح
 در رہ تار یک مردے جامہ کن فقط استادہ بود از بہر فن
 در رہ بود او از سرش دستارا پس دوان شد تا بسازد کارا
 پس فقہش بانگ بر زد کاے پسر باز کن دستار را انگہ بہر
 آغینین کہ چارہ پردہ می نی باز کن آن ہدیہ را کہ می بی
 باز کن آزار بہ دست خود مال انگہاں خواہی بسہ کردم حلال
 چونکہ بازش کرد آنکو می گریخت صد ہزارش ژندہ اندر رہ بر نخت
 زان عامرہ زلفت تا بایستاد ماند یک گز کہنہ در دستاد
 بر زمین زد خرقدہ را کاے بے عیار زین دغل مارا بر آوروی ز کار
 این چہ کراست پچہ تزویر است و شید کہ فلکندی مر مراد قید صید
 شرم ناید مر ترا زین ژند با از دغل بنگنیم اے پردنا

گفت بنمودم دغل لیکن ترا
 بچنین دنیا اگر چہ خوش شگفت
 اندرین کون فساد اے استاد
 کون می گوید بیامں خوش بیم
 اے زخوبے بہاران لب گزان
 روز دیدی طلعت خورشید خوب
 بدر را دیدی برین خوش چارطاق
 از نصیحت باز گفتم باجرا
 عیب خود را بانگ زد باجرا گفتم
 آن دغل کون نصیحت آن فساد
 وان فسادش گفتم رومن لاشیم
 بگر آن سردی وزر دے خزان
 مرگ او را یاد کن وقت غروب
 حسرتش را ہم بسین اندحاق

لاف زدن شخصے از عطایا شاہ و مخالفت حال او

اے دل از کین دگر است پاک شو
 و انگہان احمد خوان چالاک شو
 بر زبان احمد و اکرام درون
 از زبان تلبیس باشد فہون

آن یکے بادلق آمد از عراق
 گفت آ رہے بد فراق الاسفر
 کو خلیفہ داد دہ خلعت مرا
 شکر ما و حمد ما بر میثمد
 پس بگفتندش کہ احوال نشند
 تن بہنہ سر بہنہ سوختہ
 باز پرسیدند یاران از فراق
 بود بر من بس مبارک مرده در
 کہ قرینش با و صد مدح و ثنا
 تاکہ شکر از حمد و اندازہ بہر د
 بر دروغ تو گواہی میدہند
 شکر را دزدیدہ یا آموختہ

دفع چارم کونشان شکر حمد میر تو
بر سر و بر پائے بے توفیر تو
گر زبانت میج آن شہ می تند
ہفت اندامت خلایت می کند
در سخائے آن شہ سلطان جود
مر ترا کفشتے و شلواریے نبود
گفت من ایشان کردم انچه داد
میر تعفیر سے نکرد از فقہ داد
بستم جلد عطا با از امیر
بخش کردم بر تیسیم و بر فقیر
مال وادم بستم عمر در از
در جزا زیرا کہ بودم پاکباز
پس بگفتند شن مبارک مال رفت
صد کراہت در درون تو چو خار
کونشان عشق وایش از رضا
کونشان پاکبازی اے ترش
صد نشان باشد درون ایشان را
مال در ایشان اگر گردد تلف
گلش کر خوردم ہمیکوئی دبوئے
ہست دل مانند خانہ کلان
از شکاف روزن و دیوار ہا
از شکاف نے کہ ندارد هیچ ہم
این طبع بیان بدن دانشورانہ

پس طبع بیان الہی و جہان
چون ندانند از تو اسرار بہان

مردہ ادن بایزید از زادن ابو الحسن خرقانی

۳۴۳

آن شنیدی داستان بایزید
روز سنے آن سلطان تعجب میگفت
بوسے خوش آمد مرا و انا گمان
هم بد آنجا ناله مشتاق کرد
بوسے خوش را عاشقانی کشید
چون در و آثار مستی شد پدید
پس پیر سیدش که این احوال غرض
گاه سبزه گاه زرد و گاه سفید
میکشی بوسے و بطا بر نیت گل
اے تو کام جان هر خود کاسه
هر دے یعقوبت دار از یوسف
قطره بریز بر ما زان سبزه
خونداریم اے جمال هتیری
گفت زینو بوسے یارے میرسد
بعد چندین سال می زاید شبی
رویش از گلزار حق گلگون بود
چیت نامش گفت نامش ابو حسن
خدا و رنگ او و شکل او

کو ز حال ابو الحسن پیشین چو دید
با مریدان بجانب صحرا و دشت
در سواد رے ز سونے خارقان
بوسے را از باد استنشاق کرد
جان او از باد باده می چشید
یک مرید او را دران دم در رسید
که بر دست از حجاب بیخ و شش
میشود رویت چه حال است و نوید
بیشک از غیب است از گلزار گل
هر دم از غیبت پیام و نامه
میرسد اندر شام تو شفته
شمه زان گلستان با ما بگو
که لب ما خشک و تو تنها خوری
کا ندرین ده شهر یارے میرسد
بیزند بر آسمانها خرسب
از من او اندر مقام افزون بود
علیه اشع گفت زابر و تا ذقن
یک بیک و گفت از گیو و ورو

۳۴۴

علیہا سے روح اور اہم نمود
 از صفات و از طیق جاو بود
 بر پشتند آفرمان تاریخی را
 از لباس آراستند آن سحر را
 چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست
 زان زمین آن شاہ پیدا گشت و تھا
 زادہ شد آن شاہ و زرد ملک باخت
 از پس آن سالہا آمد پدید
 از حد م پیدا شد و مرکب یافت
 جملہ خوبائے اوز و اساکہ بود
 بواجسن بعبد از وفات بایزید
 لوح محفوظ است اورا پیشوا
 آن چنان آمد کہ اونسر مودہ بود
 از چہ محفوظ است محفوظ از خطا
 نے نجوم است و نذر است و نفا
 ہر صبا ہے تیز رفتے بے فتور
 کہ حسن باشد مرید و اتم
 گفت من ہم نیز خواہش دیدہ ام
 ہر صبا ہے رو نہادے سوئے گور
 تا مثال شیخ پیش آمدے
 تا کیے روزے بیاد باسود
 توئے بر تو برہا، ہچون علم
 بانگش آمد از خطیرہ شیخ ہے
 ہن بیا این سو بر آواز من شتاب
 عالم از برفت روز از من متاب

مشورت کردن شخصے با دشمن عاقل

۳۴۷

گفت پیغمبر که حق ہر کہ بہست

اود عدوے است نوائے ہزین

ہر کہ اوعاقل بود اوجان بہت

روح اود ریج او ریجان بہت

کز تردد و اراہد وز مجھے

ماجرائے مشورت با او بگوے

نبود از راے عدو، فیروز نہ سیج

دوست بہر دوست لاشک خیر چو بہت

کز روم با تو، منہ ایم دشمنی

کہ توئی ویرینہ دشمن دار من

عقل تو نگذاروت کہ کج روی

عقل بر نفس است بند آہنیں

عقل چون شحمہ است ورنیک بدش

پاسبان و حاکم شہر دل است

کہ ز ہمیش نفس در زندان بود

عقل و جان خلق را سلطان توی

کل موجودات، در فرمان بہت

مشورت میکرد شخصے با کہے

گفت اے خوشنام، غیر من بچو

من عدو من ترا با من نہ سیج

روئے کہے جو کہ ترا او بہت دوست

من عدو من چارہ نبود کز منی

گفت، من دامن ترا اے بوجہ حسن

لیک مردے عاقلے و معنوی

طبع خواہ تا کشد از خضم کین

آید و منش کند و ادا روش

عقل ایمانی چو شحمہ عادل است

عقل در تن، حاکم ایمان بود

عقل و جان، اے جان توی

عقل کل سر شحمہ و حیران بہت

۳۴۷

میر گردانیدن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جو نے ہدیہ بڑی بڑی

۳۴۸

ایک سری می فرستادے رسول
 ایک جو نے راگزید او از ہذیل
 اصل شکر بیگان سرور بود
 چون پیغمبر سرورے کرد از ہذیل
 بوالفضولے از حد طاقت نہشت
 گفت نے نے یار رسول اللہ کن
 یار رسول اللہ جوان از شیر زاد
 ہم تو گفتی گفت تو گوا
 یار رسول اللہ درین شکر نگر
 بچنین پیوستہ کرد آن بے ادب
 دست میدادش سخن او بے خبر
 در حضور مصطفیٰ قند خو
 آن مشہد و انعم و سلطان عیس
 دست میزد و بے منشن دہان
 پیش بنیادہ سیر گین خشک
 اعتبارے گیر تایی صفا
 پر تو سے بحیم نبی
 گفت پیغمبر کاے ظاہر نگر
 بہر جنگ کافہ و دفع فضول
 میر شکر کردش سالار خیل
 قوم بے سرور تن بے سرور بود
 از براے شکر منصور خیل
 اعتراض و لا تسلیم بر فراشت
 سرور شکر مگر شیخ کہن
 غیر مرد پیشہ سر شکر مباد
 پیر باید پیر باید پیشوا
 ہست چندین پیر از دے پیشتر
 پیش پیغمبر سخن زن مرد ب
 کہ خسر ہر زو بود پیش نظر
 چون زحد برد آن عجب آن گفتگو
 لب گردید آن سرور دم را گفت بس
 چند گوئی پیش دانائے نہان
 کہ بخرا میرا بجائے ناف شکر
 از درون انبیا و اولیا
 چون بزود ہمست خوش گشت آن غبی
 تو بسین اورا جوان بے ہنر

۳۴۹

۳۵۱

۳۵۱

اے بسا ریش سیاہ و پر پر
اے بسا ریش سفید و دل جو غیر
عقل اور آرزو دم بار بار
کرد پیری آن جوان در کار بار
پیر پیر عقل باشد اے پسر
نے سفیدی موئے اندر ریش و سر

سجانی ما اظم شانی گفتن بایزید

۳۴۹

ہا میردان آن فقیہ محترم
گفت مستانہ عیان آن فوہون
چون گذشت آن حال گفتن شریع
گفت این بار ارکم این مشغلہ
حق منہ از تن و من باتم
چون وصیت کرد آن آزاد مرد
مست گشتا و باز اذان سفر اقیفت
عشق آمد عقل او آوارہ شد
چون ہماے بخودی پرواز کرد
عقل را سیل تجیر در بود
نیت اندر جیبہ ام الا خدا
آن میردان جلد دیوانہ شدند
ہر یکے چون لمحہ دامن گرد کوہ
ہر کہ اندر شیخ تینہ می خلید

بایزید آمد کہ نک یز ان نم
لا الہ الا انا فا عبدون
تو چنین گفتی و این نبود صلاح
کار دہا در من زنیہ آندم ہلہ
چون چنین گویم، بباید کشتنم
ہر مریدے کار دے آمادہ کرد
آن وصیتہاش از خاطر رفت
صبح آمد، شمع او بجپارہ شد
آن سخن را بایزید اعجاز کرد
زان قوی تر گفت، کا دل گفتہ بود
چند جوئی بر زمین و بر سما
کار دہا بر جسم پاکش میزدند
کار دہیزد پیر خود را بے ستوہ
باز گوئے بر تن خود می درید

۳۵۰

بک اثر نے برتن آن زد قنون وان مریدان خسته دغ قباب خون
 ہر کہ او سوے گلوش زخم برد حلق خود بسریدہ دید و زار مرد
 وانکہ اور از خشم اندر سینہ زد سینہ اش بشکافت شد مده اید
 وانکہ آگ بود زان صاحب قرآن دل ندادش کہ دند زخم گردان
 نیم دانشت اور ابست کرد جان بسر دالا کہ خود خسته کرد
 روز گشت دآن مریدان کا سته نوحہ از جان شان برفاسته
 پیش او آہستہ اراں دوزان کاے دو عالم دوج در یکاں بیرہن
 این نہ تو گرتن مردم بدے چون تن مردم زخجہ گم شدے
 با خودی یا بخودی دچپا رزد با خود اندر دیدہ خود خا رزد
 اے زہ برنجودان تو زوال فقار بر تن خود میسرن آن ہوشا ر
 زانکہ بخود فانیست دایمن است تا ابد در ایمنی او ساکن است

قصہ ماہیان کہ یکے قتل و یکے نیم قتل و یکے مغرور الہی ہو

ما قتل آن باشد کہ او با مشعراست

او دلیل و پیشوا کے قافلہ است

بہرہ نور خود است آن پیشرو

تابع حویش است آن خویش رو

دیگرے کہ نیم عاقل آمد او

عاقلے را دیدہ خود داند او

دست دروے زوچو کور اندر لیل

ناید و بینا شد و چیت و تیل

وان خرے کر عقل چنگے نداشت

خود نبودش عقل و عاقل را گذشت

جان کور شش گام بر سر می نهید

عاقبت نه چید و نه بر می چید

قصه آن آگبر است اسے عنود
در کلید خوانده باشی لیک آن
چند صیادے سوئے آن آگبر
پس شتابیدند تا دام آورند
آنکه عاقل بود و عزم راه کرد
گفت با اینها ندانم مشورت
هر زاد و بود، بر جان شان تنید
گفت آن ماسے زیر کمره کنم
سینه را پا ساخت میرفت آن خدور
رفت آن ماسی را دریا گرفت
رنج بسیار دید و عاقبت
خویشتن افکند در دریاے ثدرف
پس چو صیادان بیاوردند دم
گفت آه من فوت کردم وقت را

که دروے ماسے اشک گرفت بود
صورت قصه بود وین مغر جان
برگذاشتند و بدیدند آن ضحیر
ماهیان واقف شدند و هوشمند
عزم راه مشکل ناخواه کرد
که یقین ستم کنند از مقدرت
کاپله و جیل شان بر من زند
دل زرائے و مشورت شان بر کنم
از مقام با خطر تا بحیر نور
را و دور و پهنه پهن گرفت
رفت آخر سوئے من و عاقبت
که نیا بد حسد آن را هیچ طرف
نیم عاقل را ازان شد تلخ کام
چون بکشم همدم آن رهسما

ناگهان رفت او ولیکن چون رفت
 این زمان سودے ندارد حسرت
 نیم عاقل گفت در وقت بلا
 کوسنے دریا شد و از غم عتیق
 یک زن نذیم و بر خود زخم
 پس بر آرم اشکم خود بر زبر
 بیرونم روی چنانکه خس رو
 مرد و گروم خویش بسپارم بآب
 بیچنان مرد و شکم بالا ننگند
 هر یک زن قاصدان بغض خود
 شاد می شد و از آن گفت دین
 پس گرفتش یک سیاه چونند
 غلط غلطان رفت پنهان اند آرب
 از چپ و از راست میجستان سلیم
 دام انگند و اندر دام ماند
 رسد آتش بر پشت تابان
 او ہی جو شید از قفت سیر
 او ہی گفت از شکنج و زبلا
 باد میگفت او که گراین بار من
 من لازم جز بد ریای وطن
 آب بحد جویم و امین شوم

می بایستم شدن پے بقت
 چون که چون فوت شد آن فرستم
 چونکه ماند از سایه عاقل جدا
 فوت شد از من چنان نیکو رفیق
 خویش را این زمان مرده کنم
 پشت زیر میسردم بر آب
 نے بسباحی چنانکه کس رود
 مرگ پیش از مرگ است از عذاب
 آب که بردش نشیب و گبلند
 که در ایام سبب دستبرد
 پیش رفت این بازیم زخم زین
 پس بر دقت کرد و بر فاش ننگند
 ماند آن احمق ہی کرد اضطراب
 تا که بجهد خویش بر باد کلم
 احمق او را در آن آتش نشاند
 با حاقن گفت او سحرخواه
 عقل میگفتش الم یا تک نذیر
 همچو جان کافران قاولا بله
 و از هم از محنت گردن دن
 آگیرے را سازم من سکن
 تا بد در امن و در صحت روم

ہمچنین میں کرو با خود عہد با کز چنین وطن اگر گروم رہا
 دامن عاقل بگیرم روز و شب تا نیفتم در چنین رنج و تعب
 عقل میگفتش حماقت با تو هست با حماقت عہد را آید شکست
 عقل را باشد وفا سے عہد با تو نداری عقل رو اے خربہا

گفتن شخصے دعائے استنشااق بوقت استنجا

۳۵۲

از دم جب الوطن بگذر مایست
 کہ وطن این سو است جان این حسرت
 گردن خمی گرز زان سوے خط
 این حدیث راست را کم خوان غلط

در وضو ہر عضو راوردے جدا آمدہ است اندر خبر ہر دعا
 آن یکے در وقت استنجا بگفت کہ مرا بابوے جنت دار جنت
 گفت شخصے خوب ورد آوردہ یک سوراخ دعا گم کردہ
 را کج جنت زینبی یافتہ را کج جنت کے آید از دہر
 کے از اینجا بوے خلد آید ترا بوز موضع جو اگر باید ترا

ہمچنین جب الوطن باشد درست
 تو وطن بشناس اے خواجہ نخت

پند دادن مرغ صیاد را

برگشتند سر آلودن حلق

با نامہ فرستہ یاد آن بہت

آن سیکے مرغے گرفت از کمر و دم
تو کیے مرغے ضعیفے بسچو من
تو بے گاو ان دیشان خورد
تو نہ گشتی سیر ز انہا در زم
مر مرا ازاد گردان از کرم
ہل مرا تاکہ سپندت بردہم
اول آن پندت دہم بردست تو
بر سر دیوار بدہم شامیش
وان سوم پندت دہم من بردست
انچہ بردست است ایست آن سخن
بر کفش چون گفت اول پند زنت
گفت دیگر برگزشتہ غم محوز
بعد از ان گفتش کہ در ہم کتیم
دولت تو بخت فرزندان تو
فوت کردی دُر کہ روزیت نبو
آنچنان کہ وقت زادن حاملہ

مرغ اورا گفت کہ سے عواہہ ہمام
صید کرد و خورد لبرائے نیاطن
تو بے آشتہ بقربان کرد و
ہم تگردی سیر از اجرائے من
اسے جو اُمرد کریم منشم
تا بدانی زیر کم یا ابلہ ہم
بدہمت اسے جان دل سرست تو
تا شوی زان پند شاد و خوب گش
کہ ازین سہ پند گردی نیکیخت
کہ محالے راز کس باور کن
گشت آزاد و بران دیوار رفت
چون ز تو بگذشت زان حسرت ہر
دو درم سنگ است یک دیم
بود آن گوہر بخت جان تو
کہ نباشد مثل آن در در وجود
نالہ دار و خواہ شد و غلغلہ

گشت غمناک و ہمی گفت آہ آہ
 من چہ را آردا کردم مر ترا
 مرغ گفتش نے نصیحت کردست
 چون گذشت درخت غم چون بخوری
 وان دوم پندت بگفتم کہ عنلال
 من نیم خود سے درم سنگ سے ہے
 خواجہ باز آمد بخود گفتا کہ بین
 گفت آہ سے خوش عمل کردی تان
 این گفت و پرید و شاد رفت
 پند گفتن با جہول خواہی بناک
 چاک حق و جہل نہ پذیرد رفو
 زانکہ جاہل جہل را بندہ بود

این چرا کردم کہ شد کارم تباہ
 زمین جیل از راه بردی مرا
 کہ مبادا برگزشتہ دغمت
 یا نکردی ہم پسندم یا کری
 ہیج تو باور کن قول محال
 دہ درم سنگ اندر دم چون بود
 باز گو پسند سوم اے نازنین
 تا بگویم پسند ثالث انگان
 سوے صحرای خوشن آزا رفت
 تخم افکندن بود در شور و خاک
 تخم حکمت کم ہش اے پند گو
 چونکہ تو پسندش ہی او نشود

مجاوبات موسے و فرعون

و ہم فرعون عالم سودرا

عقل مرموسے جان افروز را

رفت موسے بر طریق نیستی
 گفت من عقلم رسول ذوالجلال
 گفت فرعونش بگو تو کیستی
 حجۃ اللہ ام انا نم از ضلال
 نسبت و نام قدیمت را بگو
 گفت نے فاش را کن ملے ہو

گفت موی منبت از خاک و آتش
بنده زاده آن خداوند و حید
منبت اسلم ز خاک و آب و گل
مرج این جسم خاکم هم بنجاک
گفت غیر این نب نامیت هست
بنده فرعون و بنده بنگاش
بنده باغی و طاعی و ظلم
خونے و غدارے بحق ناشناس
در غیبتی غدار و ریش و خلق
گفت ساحتا که بود با آن لیا سہ
داند اندر ملک و اوریا نے
نیت خلقش را اگر کس مانے
نقش او کرده است نقاش من است
تو تانی ابروے من سخن
بلکہ آن خدا و آن طاغی توئی
گز بگشتم من عوانے را بسہو
من زرم مشتے و ناگاہ افتاد
من سگے کشتم تو من زادگان
کشتہ و خون نشان در گردنت
کشتہ و زیت یغوب را
کور یے تو حق مرا خود بر گزید

نام اسلم کتہ من بند گاش
زادہ از پست جواسی عبید
آب اعلیٰ یاد او یزدان جان دل
مرج تو ہم بنجاک اے سہناک
مر ترا آن نام خود دے لے زیت
کہ از پرورد او اول جسم و جانش
زین وطن باریختہ افضل شوم
جہرین او صانع خود میکن قیاس
کہ خداستی سپاس ما و حق
در خداوندی کے دیگر شریک
بنده گاش را جز او مالا رنے
شرش و عوانے کند جز ہلکے
غیر از عوانے کند او ظلم جاست
چون توانی جان من بشناستن
کہ کنی با حق تو دعوانے دوانی
نے برائے نفس لشم نے بھو
آنکہ جانش خود نہ بد جانے بداد
صد ہزار ان طفل جیسہ سرم و ظن
تا چہ آید بر تو زین خون خج و زیت
بر اسید قتل من مطلوب را
سرنگون شدہ انچہ نفعت می نپد

گفت: اینہاراہل بے بیج شک
 کہ مرا پیش جگر خوارے کنی
 گفت: خوارے قیامت صعبہ
 این تقاضا کرد آن نان و نمک
 گر پذیری پسند ہوتے فابہی
 بسکہ خود را کردہ بندہ ہوا
 اژدہا را اژدہا آوردہ ام
 تا دم آن اژدہم این بشکند
 گر رضا دادی، رہیدی اژدہ مار
 گفت: حق سخت استاجادونی
 خلق یکدل را تو کردی دو گروہ
 گفت: ہستم غرق پیغام خدا
 غفلت و کفر است مایہ جادونی
 من بجا دو یان چہ مانم اے وقح
 چونو با پڑ ہوا بر می پری
 با کمال تیسرگی حق واقعات
 ز آہن تیرہ بقدرت می نمود
 تا کنی کمتر تو آن ظلم و بدی
 نقشبائے زشت خوابت می نمود
 ہچو آن زنگی کہ در آئینہ دید
 کہ چہ زشتی لائق اینی و بس

۳۵۶

۳۵۸

این بود حق من و نان و نمک
 روز روشن بردم تارے کنی
 گنداری پاس من در خیر و شر
 کہ زشتت و اراغم اے سک
 از چنین زشت ہم نا مہتی
 کر کے را کردہ تو اژدہا
 تا با صلاح آورم من دم
 مار من آن اژدہا را بر کند
 ورنہ از جانت بر آرد آن دمار
 کہ در فلکندی بکر ایخبادونی
 جادوے زشت کند درنگ کدو
 جادوے کہ دید با نام خدا
 مشعلہ دیت جان موسوی
 کہ دم پر رشک می گردد میسج
 لاجرم بر من گمان آن می بری
 می نمودت تاروی راہ نجات
 واقعات کہ در آخر خواست بود
 آن ہی دیدی و بدتر میشدی
 میر میدی زان و آن نقشب تو بود
 روے خود را زشت و بر آئینہ رید
 زشتیم آن تو است اے کور خس

این جناب بروی دشت می‌کشی عیت بر من را انکه هستم روشنی
 گاه سید پدی لباست نموده که دمان چشم تو بر دخت
 گاه حیوان قاصد خونت شده که سر خود را بدندان دود
 که نمگون اندر میان آبریز که غریبی سیل خون آینه تیز
 که زبانه او فتاده گشته پشت گاه در آشکنجه بسته دوست
 گاه دیده خویش در زنجیر و غل گاه مغرت رز و نه چون بل
 که لذات آمد ازین چرخ نقی که شفته که سستیه که شقی
 که لذات آمد صریحا از جبال که بروستی ز بهجاب شمال
 که صدای آمدت از هر جاد تا ابد نسیم خون در دوزخ قتاد
 که خطاب آمد ترا از هر نبات گشت مطر و ابد فرعون و مات
 زین بسته با که نمی گویم ز شرم تا اگر دطبع سحر کس تو گرم
 اندک که گفتیم تو اے ناپذیر زانند که دانی که هستم من خیر
 خویشتن را که میگردی مات تانیندیشی ز خواب و اقیات
 چند بگریزیم یک آمد پیش تو کورے ادر اک مکر اندیش تو
 بین کن زین پس فراگیر احتراز که ز بخشایش در توبه است باز
 توبه را از جانب مغرب درے باز باشد آن دراز و س روتاب
 تا ز مغرب برزند سر آفتاب پس زمن بپذیر یک چیز و بیار
 گفت اے دوست که دام آن یکے شرح کن با من ازان یک اندک
 گفت آن یک که بگوئی آشکار که خداے نیت غیر از کردگار
 خالق انسلک و انجسم برعلا مردم و دیو و پری و مرغ را

خالق دریا و کوه و دشت و تپه
گفت اے مونسے کدام ستاین چهار
تا بود کنز لطف آن وعده حسن
مین بگو با من کدام است آن چهار
گفت مونسے کا ولین آن چهار
این عللها بیسکه در طلب گفته ام
ثما نیا باشد ترا عسر دراز
وین نباشد بعد عمرے مستوی
بلکه خوا مان اجل چون طفل شیر
مرگ جو باشی و لم تر عجز و نج
بس کن اے مونسے بگو و عذر سوم
گفت مونسے آن سوم ملک و تو
بیشتر زان ملک کا کنون داشتی
آنکه در جنگت چنان ملکه دهد
آن کرم کا ند جفا آنہات داد
گفت اے مونسے چارم چیست
گفت چارم آنکہ مانی تو جوان
زنک و بود پیش بابر کا دست
افتخار از زنک و بود از مکان
چونکہ باکو دک سر و کام فتاد
گفت احسنست، نکو گفتی و یک

۳۹۰

۳۹۱

ملکت ادوید و او بے شبیہ
کہ عوض بدی مرا بر گو بہار
ست گرد و چار میخ کفر من
کہ عوض خواہیسم دادن بر شمار
صحیحے باشد منت را پائیدار
دور باشد از منت اے اجند
کہ اجل دار و ز عمرت احتراز
کہ بنا کام از جهان بیرون روی
نے زرنجے کہ ترا دارد اسیر
بلکہ بیسی در خسرا بنیان گنج
کہ دل من ز اضطرابش گشت کم
دو چہا نے خالص از خصم وعدہ
کان بد اندر جنگ و این در آشتی
بنگرا اندر صلح خوانت چون نہد
در وفا بنگر پیہ باشد افتاد
باز گو صبرم شد و حرصم فرود
موسے همچون قیرس چون ارغوان
یک تو پستی سخن کردیم پست
ہست شادی و فریب کو دکان
ہم زبان کو دکان باید کشاد
تا کنم من مشورت با یار نیک

باز گفت او این سخن با آسیہ
 گفت جان افشان یں اے دل سیر
 بس عنایتیاست متن این مقال
 زود در باب اے شہ نیکو خصال
 وقت کشت آند نہ ہے پر سو کشت
 این بگفت و گریہ کرد و گرم کشت
 پر چید از جا و گفت اینج کاک
 آفتابے تن گشت اے کاک
 ہمدان مجلس کہ بشنیدی تو این
 چون گفتی آرسے و صد آفرین
 این سخن در گوشتی رخ رشید ارشد
 سرنگون بر بونے آن زیر آمدے
 پنج میدانی چہ وعدہ است چہ داد
 میکند طبعیس راجی افتاد
 چو بدین لطف آن کر میت باز خوا
 اے عجبت جن ہر وات برجا ماند
 اللہ اللہ با پسین کنزد و تو
 چون قبولت میکنہ کند آرام او
 لطف اندر لطف او گم میشود
 کاسطہ بچرخ ہفتسم میشود
 مین کہ کیبازی فسادت بواجب
 نتیج طالب این نیابہ طلب
 در پذیر این چار خلعت زود زود
 تا بہ بیسی در محض صد عز و سود
 گفت باہمان گویم اے سیر
 شاہ را لازم بود راستہ وزیر
 گذت باہمان گو این راز را
 کونکہ پیر کے دادہ باز را
 آن ستیزہ رو بہ سختی عاقبت
 گفت باہمان چوتہایش نبید
 وعدہ اے آن کلہیستم اللہ را
 با نگہا زد و گریہ کرد آن امین
 کہ چلو نہ گفت اندر روے شاہ
 جملہ عالم را مسخر کردہ تو
 از مشارق و مغارب بے لجاج
 گفت باہمان براے مشورت
 گفت و محرم باخت آن گمراہ را
 جت باہمان و گریہ بان بودید
 کوفت دستار و کلہ را بر زمین
 ایچنین ستاخ آن حروب تباہ
 کار را با بخت چون زر کردہ تو
 سوئے تو آرد سلطان خراج

۳۶۲

۶۷

۳۶۳

پادشاہان لب ہی مالند شاد
 برستانہ خاک تو اسے کیقباد
 اسپ باغی چون بہریند اسپ ما
 روگر داند اگر یزد بے عصا
 تاکنون معبود و مسجود جہان
 بہدی و گردی کمینہ بندگان
 در ہزار آتش شدن زین خوشتر است
 کہ خداوندے شود بندہ پرست
 نے بکش اول مرا اسے شامین
 تانہ ہیند چشم من بر شاہ این
 خسر و اول مرا گردن بزن
 تانہ ہیند این مذلت چشم من
 خود نبود است و مباد ایچنین
 کہ زمین گردون شود گردن زمین
 بندگانان خواجہ تاشش ہاشوند
 بیسلاں مال لخر اشش ہاشوند
 چشم روشن دشمنان و دوست کور
 گشت مارا بس گلستان قرہ گور
 حاصل آن ہامان بدان گفتار بہ
 اینچنین را بے بران فرعون زد
 لقمہ دولت رسیدہ تادمان
 از گلوے او بریدنا گہان
 خرم فرعون را داد او بباد
 پنج شہ را اینچنین صاحب باد
 از چین ہمراہ بدوری گزین
 زینہار اللہ علم یقین
 گفت ہوئے لطف ہنوم وجود
 خود خداوندیت را روزی نبود
 آن خداوندی کہ نبود راستین
 مرد رانے دست دانے ستین
 آن خداوندی کہ دزدیدہ بود
 بیدل و بجان بے دیدہ بود
 آن خداوندی کہ دادند عوام
 بازستانند از تو ہسچودام
 آن خداوندے تو از بندگی
 کتراست از باز دانی اندکی
 وہ خداوندے عاریت بحق
 تا خداوندیت بخش متفق
 گر ترا عقل است کردم لطفہا
 در خسری آوردہ ام خر را عصا
 آنچنان زین آخرت بیرون کم
 کہ عصا گوش و سرت پر خون کم

اندرین آخر خزان و مردمان
 نمک عصا آورده ام بہر ادب
 از دہائے میشود و قبرستو
 از دہائے کہ بہی تو بے امان
 این عصا از دوزخ آمد پاشنی
 مہتر اگوید کہ اسے گسردنی
 درہ درمانی تو در زمانہ این من
 باز گرد از کفر سوئے دین حق
 باز گردا سے گم بہ بدبخت دین
 این عصا ہے ہوا این دم از دہاست
 آمدش سیغام از دست ہم
 این دخت نہ عصاے موئے است
 تا بہ بینی خیر او دشر او
 پیش ز فلک ندن نبودا غیر چوب
 اول او بد برگ افشان برہ را
 گشت حاکم بر سر ہنر عو نیان
 از مزارع شان برآمد قحط و مرگ
 تا برآمد بخود از موئے کست دعا
 کاین ہمہ اعجاز و کوشیدن چہ است
 امرش آمد کا تابع تو ساج کن
 منکر آخر کہ تو داعی رہی

می نیابند از جہائے تو امان
 ہر خورے را کو نباشد منجیب
 کاژ دہائے گشتہ و فصل و خ
 لیک بنگر از دہائے آسمان
 بر تو و بر مومن آمد دوستی
 کہ ہلا بلرینہ اندر رشتنی
 نخلصت نبود زور بدان من
 در نہ در نام ابدمانی قسطن
 در نہ در دوزخ در افنی سرنگون
 تا نگونی، و زخیزان کجاست
 کہ کژی بگذار، اکنون فاستقم
 کامش آمد کہ میدار شش دست
 بعد از ان برگیر او را ز امر ہو
 چون بامش برگشتی شد جذوب
 گشت معجز این گروہ غہ را
 آب شان خون کرد کف بر سر زنان
 از ملہائے کہ می خوردند برگ
 چون نظر افتادش اندر غمتے
 چون نخواہند این جماعت گشت بہت
 ترک پایان بینی و شروح کن
 امر تلخ ہست، نبود آن تہی

⑤
④
③
②
①
⑥
⑦
⑧

کمترین حکمت ازین لحاظ تو
تا که ره نبودن و ضلالت حق
چون که مقصود از وجود اظهار بود
چون بیای پل گشت آن امر شون
تا بعضی خویشش، فرعون آمدش
کافران ما کردیم، ای سلطان مکن
پاره پاره گردست فرمان پذیر
مین بجنان لب حمت ای مین
گفت یارب می فرسید او مرا
بشوم، یا من دهم هم خدع اش
کاصل هرگز، چیلست پیش است
گفت حق آن سگ نیز دهم بآن
مین بجنان آن عصا تا خاکها
وان ملخها در زمان گرد و تباہ
که سبب هانیت حاجت مرا
بچنان کرد و هم اندر دم زمین
اندر افتادند در لوت آن نفر
چند روزی سیر خوردند از عطا
چون شکم پر گشت و بر نعمت زدند
نفس فرعونیت، مان سیرش کن
بے تفت آتش نکرد، نفس خوب

جلوه گرد آن لحاج و آن عتو
فانش گردد بر همه اهل فرق
بایدش از پسند و اغوا آزود
نیل می آمد سر اسر جمله خون
لا بیس کرد و دو تا گشته قدش
نیت مارا، روسے ایراد سخن
من بعزت خوگرم، سخم گیسر
تا پسند دین دمان آتشین
می فرسید او فریبنده ترا
تا بداند اصل را آن فرع کش
هر چه بر خاک است صلتش بر ماست
پیش سگ اندازد و ر استخوان
داد بد هر چه ملخ کردش فنا
تا پسند خلق تبدیل الہ
آن سبب بهر اجابت عطا
سبز گشت از سبیل حب و شین
قحط دیده مرده از جوع البقر
آن دمی و آدمی و چار پا
وان ضرورت رفت پس طاعی شدند
تانیار دیاد و آن کفر کهن
نانش آهین چو خگر، مین کوب

بے مہمت نیست تن جنبش کنان
آہن سہ دست سہیکو بی بدان
گر بگوید، و رہنالد زار زار
اونچا ہد شد سلمان، ہوش یار
اوچو فرعون است در قحط آنچنان
پیش ہوئے امر نہد لایہ کنان
چونکہ مستعنی شد او طاعی شو
خروج بار انداخت اسکر زنا

۲۷

۳۶۳

یار خمی استن نے از علی دبارہ طفل خود کہ بر سر ناودان فتنہ بود

جنس سوئے جنس صد پرہ پرد

برخیال شربند بار بار دوز

یک رنے آمد بہ پیش مرتضیٰ
گفت شد بر ناودان طفل مرا
گرش می خواہم نمی آید بدست
ورہلم ترسم کہ افتد او بہ پست
نیت مائل تاکہ دریا بد چو ما
گر گویم کہ خطر سوئے من آ
ہم اشارت رانی داند بدست
ورہدا اند نشنود اینہم بدست
بس نمود شیر و پستان را بدو
از براسے حق شنایید اسے جہان
او ہی گرداند از من چشم و رو
زود در مان کن کہ می لرزد و دم
دستگیر انجمنان و آن جہان
گفت طفلے را بر آور ہم بہام
کہ بدرد از سیوہ دل بگسلم
سوئے جنس آید سبکے ان ناودان
تا بہیخند جنس خود را آن غلام
زن چنان کرد و چو دید آن طفل او
جنس بر جنس است عاشق جاودان
سوئے بام آمد ز تن ناودان
جاذب ہر جنس را ہم جنس ان

غز غزوان آمد بسوئے طفل، طفل وار ہید ازاد فنادن سوئے نفل
 زان بود جنس بشیر پیغمبران تا بجنیت رہند از نادوان
 پس بشیر فرمود خود را شلکم تا بجنس آیند و کم گردند گم
 زانکہ جنیت عجائب جاذبیت جاذبش جنس است ہر جا طالبیت

منارعت امیران بک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

آن امیران عرب گرد آمدند
 کہ تو میری ہر ایک از ما ہم میر
 ہر یکے در بخش خود انصاف جو
 گفت میری مر مرا حق دادہ است
 کاین تران احمد است و ذوراو
 قوم گفتندش کہ ما ہم زان قضا
 گفت لیکن مر مرا حق ملک داد
 میرے من تا قیامت باقیست
 قوم گفتندش کہ انسزدنی موج
 در زمان ابرے برآمد ز امر مر
 رد بشہر آورد سیلے بس میب
 گفت پیغمبر کہ وقت امتحان
 ہر امیرے نیزہ خود در کند
 نیز مارا ہم چو خاشاکے ربود
 نزد پیغمبر منازع میشدند
 بخش کن این ملک و بخش خود گیر
 تو در بخش ما دو دست خود بشو
 سروری و امر مطلق دادہ است
 ہن بکیسرید امر اورا اھتو
 حاکیم و داد امیری ما خدا
 مر شمارا عاریۃ از بہر بر زاد
 میرے عاریتی خواہد شکست
 چیت حجت بر فرزند جونی بگو
 سیل آمد گشت آن اطراف پر
 اہل شہر افغان کنان جلد و عیب
 آمد کنون تا نہان گرد عیان
 تا شود در امتحان آن سیل بند
 آب تیسہ سیل پر جوش و عنود

پس قضیب انداخت، در وے مصطفیٰ
 نیز ما کم گشت جمله دوان قضیب
 از اتهام آن قضیب آن سیل رفت
 چون بدیدند از وے آن ام عظیم
 بزرگ کس که هتد ایشان چو بود
 بود ابو جبریل لعین و بولوب
 ملک بر بسته چنان باشد ضعیف
 نیز ما را اگر ندیدی با قضیب
 نام شان را ایل تیر مرگ برد
 پنج نوبت میزنند شش بر دودم

آن قضیب مجسمه فرسوزا
 بر سر آب ایستاد چون قیاب
 رو برگردانید و روئے بحر رفت
 پس مفر گشتند آن مریب
 سحرش گفت و کابین از جود
 ان وند سحر را و به سفیان ب
 کتاب بر بسته چنان بدت شریف
 نام شان بین نام او بین اسب نجیب
 نام او و دست نیزش فرد
 پنجمین بر رو تار و اقیام

بحث فلسفی و فنی

دی سیکه میگفت عالم حادث است
 فلسفه گفت چون دانی حدوث
 ذره خود نبستی از انفتلاب
 کرکے کا نذر حادث باشد دفین
 این بتقلید از پدر بستنده
 چیست بر مان بر حد و شب این بگو
 گفت دیدم اندرین بسعریق

فانی است این چرخ و تمش و ارت است
 حادثه ابر چون داند غیو ش
 تو چه میدانی عد و نیا آفتاب
 کے بدانند آخسته با زمین
 از حماقت اندرین بحیثید
 در نه خامش کن نژدن گوی مجو
 بحث می کردند روز سه دو ذین

در جدال و در خصام و در شکوه
 سوئے آن هنگامه گشتم بر دوان
 من بسوئے جمع هنگامه شدم
 آن یک میگفت گردون فانیت
 و آن دگر گفت این قدیم و بے کیت
 گفت منکر گشته خلاق را
 گفت بے برهان نخواهم من شنید
 بمن بیاور حجت و برهان که من
 گفت حجت در درون جانم است
 تو نمی بینی بلال از ضعف چشم
 گفتگو بسیار گشت و خلق ریج
 گفت یار! در دردم حجت نیست
 من یقین دادم نشان آن بود
 در زبان می ناید آن حجت بدان
 نیت پیدا بر سر گفت و گوئے من
 اشک خون بر رخ روانه میسود
 گفت من اینها ندانم بجته
 گر بیماری من کنم آنرا قبول
 گفت چون قلبه و قدے دم زند
 هست آتش امتحان آخرین
 عام و خاص از حال شان عالم شوند

گشته هنگامه بران دوس گردد
 تا بیایم طلاع از حال شان
 طلاع از حال ایشان بستم
 بے گمانی این بنار با نیست
 نیستش بانی و پایا نے دیت
 روز و شب آرند و رزاق را
 آنچه گوئی آن تقلیدے گزید
 نشنوم بے حجت این را در زمن
 در درون جان نهان بر مانم است
 من نمی بینم مکن بر تو خشم
 در سر و پایان این چرخ پیچ
 بر حد و شب آسمانم نیست
 مرعین دان را که در آتش رود
 بچو حال و سر عشق عاشقان
 جز که زردے و زاری وے من
 حجت حسن و جمالش میشود
 که بود در پس عام آیت
 ورنه کوته کن حدیث عرض و طول
 که تو قلبی من نکویم و از جنبه
 کاند آتش دفتر ندان و دقرین
 از گمان و شک سوئے ایقان روند

آب و آتش آمد اے جان امتحان
یا من و تو هر دو در آتش رویم
یا من و تو هر دو در بحر اوقتم
پنهان کردند و در آتش شدند
فلسفی را سوخت خاکستر کرد
آن خدا گوینده فردی
آزاد و بشنو این اسلام را
که نوزیده است این نام از ایل
حجت منکر همه باره زرد و
منبر کوه در انجا منبر
یک مناره در سر اے منکران
بلکه شامان همی گردد و گر
بر رخ نقره و یار وے زرد
خود گیر این معجزه چون آفتاب
ز هر وے کس که یک حرف از آن
یا غالب شو که تا غالب شوی
حجت منکر همین آمد که من
هیچ نندیشد که هر جا ظاهریت
فائده هر ظاهریت خود باطنیت
این تفاوت حق نهاد اندر زمان
هر چه پیدا کرد بهر معنی است

نقد و تلبه را که آن باشد نهان
حجت باقی حیدر انان شویم
کیمن در دعوی من و تو کو قسم
هر دو خود را بر تفت آتش زدند
مستی را ساخت تازه تر کرد
رت و سوزید اندر آتش آن دعی
کوه افزون و دان خام را
کش منبر صدر بوده است و ایل
یک نشان بر صدق این انکار کو
یا و آرد روزه گار منکر
کو درین عالم که تا باشد عیان
سکه است بین بهر قدر
دانش بر که نام منکر
صد زبان و نام او ام الکتاب
یابد زود یا فتنه اید در بیان
یا مغلوبان مشو این اے غوی
غیر این ظاهر نمی بینم وطن
آن ز حکمت اے پنهان منبریت
همچو نفع اندر دوا کا من ست
تا بداند اهل عرفان در جهان
باطش منکر برین ظاهریت

خشم از دن پادشاہے بر ندیے و آزدن آن ندیم از شفیع خود

۳۶۹

ہست ایک نیتین ہم بہر صر
 صر کردہ استعانت را و قصہ
 کہ عبادت مرزا آریم و بس
 طبع باری ہم ز تو داریم و بس

پادشاہے بر ندیے خشم کرد
 کرد شہ شہر بیہ دن از غلاف
 پہنچ کس را ز بہرہ نے تا دم زند
 جز عہد الملک نامی از خواص
 بر جہید و زود و سجدہ فدا
 گفت اگر دیو است من بخشد مش
 چونکہ آمد پاسے تو اندر میان
 صد ہزار ان خشم را تا غم شکست
 لا بہات را هیچ نتوانم شکست
 گر زمین و آسمان بر ہم زدے
 و رشدے ذرہ بذرہ لا بہ گر
 بر قومی نہنیم منت اے کریم
 این نکردی تو کہ من کردم یقین
 وان ندیم رستہ از زخم و بلا

خواست تا از وے بر آرد و دو دو کرد
 تا ز ند بروے جزاے آن خلاف
 یا شفیع بر شفاعت بر بند
 و شفاعت مصطفیٰ و ارا نہ خاص
 در زمان شہ تیغ تہرا ز کف نہاد
 و ربیسی کرد من پوشید مش
 را ضمیمہ کر کرد مجسم صد زیان
 کہ ترا آن فضل آن مقدار ہست
 زانکہ لا بہ تو یقین لا بہ من است
 ز انتقام این مرد بیرون نامدے
 او نہر وے این زمان از تیغ نمر
 لیک شرح عزت تست اے ندیم
 اے صفات در صفات مافین
 زین شفیع آزد و برگشت از ولا

۳۷۰

دوستی سبرید زان مخلص قلم	روح باطل کو دانا نارد سنام
زین شفیق خویشتن بیگانہ شد	زین تعجب خلق در افسانہ شد
گر نہ مجنون است یاری چون برید	از کسے کہ جان اورا د خسرید
و آخرید شش آندم از گردن زون	خاک نعل پاشش باستے شدن
باز گو نہ رفت و بیزاری گرفت	با چنین دلدار کین زاری گرفت
پس ملاست کرد اورا ناصحے	کاین جفا چون میکنی با مصلحے
جان تو بخسرید آن دلدار خاص	آندم از گردن زدن کردت خلاص
گر جفا کر دے بنایستے رمید	خاصہ نیکو کرد آن یار حمید
گفت بہر شاہ بنیدول است جان	او چہر آآمد شفیق اندر میان
من نخواہم رحمتے بجز جسم شاہ	من نخواہم غم غیر آن شہ را پناہ
غیر شہ را بہر آن لا کردہ ام	کہ بسوے شہ تو لا کردہ ام
گر بہر دوا و بہر خود سرم	شاہ بخشد شصت جان دیگر م
کار من سر بازی و بخویشی است	کار شاہنشاہ ما سر بخشی است
فخر آن سر کہ کف شاہش برہ	ننگ آن سر کہ بغیرے سر برد
شب کہ شاہ از قہر در قیرش کشید	ننگ دارد از ہزاران روز عید
خود طواف آنکہ اوشہ بین بود	فوق قہر و لطف کفر و دین بود

پرسیدن مونسے از حق تعالی کہ چرا بعد از خلق ملاک کنی

ہر چہ سینی در جہان از آسنے
ہست بہر سنے و سکتے

گفت مومنؑ اے خداوند حساب
 زود مادہ، نقش کردی جان فزا
 گفت حق، دانم کہ این پرش ترا
 وینہ تا دیب عتابت کردے
 ایک می خواہی کہ در فعال با
 تا ازان واقف کنی، مرعام را
 قاصدا سائل شدی، در کاشفی
 دانکہ نیم علم آمد این سوال
 ہم سوال از علم خیزد، ہم جواب
 ہم ضلال از علم خیزد، ہم ہے
 پس بفرمودش خدا اے ذولباب
 مومنؑ یا تھنے بکار اندر زمین
 چونکہ مومنؑ کشت، خدا کشتش تمام
 داس گرفت و مرآزا میرید
 کہ چرا کشتے کنی و پروری
 گفت، یارب زان کم ویران پست
 دانہ لائق نیست در انبار کاہ
 نیست حکمت، این دور آئیمختن
 گفت، این دانش تو از کہ یافتی
 گفت تمیز نم تو دادی، اے خدا
 در ضلالت روحاے پاک ہست

نقش کردی، باز چون کردی خراب
 و اسگھے ویران کنی اینرا چرا
 نیست از انکار و غفلت وزہوا
 بہر این پرش ترا آذر دے
 باز جوئی حکمت و ستر بقا
 بختہ گردانی بدین ہر خام را
 بہر عام، ارچہ تو زان واقعی
 ہر بردنی را نباشد این مجال
 بچنانکہ خار و گل از خاک آب
 ہچنانکہ تلخ و شیرین از ندے
 چون بہر سیدی، بیا بشنو جواب
 تا تو خود ہم وادہی انصاف این
 خوشہایش یافت خوبی و نظام
 پس ندا از غیب در گوش رسید
 چون کمالے یافت، آزامی بری
 کہ درینجا دانہ ہست و کاہ ہست
 کاہ در انبار گندم ہم تباہ
 فرق واجب می کند در مختن
 کہ بدانش بیدرے بر ساختی
 گفت، پس تمیز چون نبود مرا
 رو ہائے تیرہ و گلناک ہست

دفعہ چہارم
 ۳۲۷
 وقت قص
 این صد فہایت در کیرتبہ در کیے در است و در دیگر شبہ
 واجب است اظہار این نیک و تباہ ہیچنانکہ اظہار گندہ ہا از کاہ
 بہر اظہار است این خلق جہان ناماند گنج حکمت ہا نہان

۳۲

روئے نمودن بادشاہ حقیقی پادشاہزادہ

۳۷۳

اذکر واثہ کار ہوا باش نیست
 از جی بر پاسے ہر قلاش نیست
 یک تو آیس شو ہم پیل باش
 ورنہ پیل ورنہ پئے تبدیل باش
 آن نشان دید ہندوستان بود
 کہ بھید از خواب دیوانہ شود
 میفشاند خاک بر تہ سیرما
 میدراند حلقہ از زنجیرما
 آنچنانکہ گفت پغنیہ سر ز نور
 کہ نشانش آن بود اندر صدو
 کہ تجانی دارد از دار العسرو
 ہم انابست آرد از دار السرو
 بہر شیع این حدیث مصطفی
 دہستانے بشنو اسے یاد مفا

یاد تباہی داشت یک زیبا پر
خواب دید او کان پس ناگہ ببرد
باطن و ظاہر مزمین از ہنس
صافے عالم بران شگشت درود
خشک شد از تاب آتش شکر
کہ مانند از تن آتش اشک باو
آنچنان پر شد ز دود و در شاہ
کہ نمی یابید دروے راہ آہ
خاست رون قابلش بیکار شد
عم باندہ بود شہ بیدار شد
شاد منی آمد ز بیدار شدنش
کو ندیدہ بود اندر عسر خویش
شاہ باغ و گفت شادی را سبب
آنچنان غم بود از قیام رب
این عجب نیک چیز از کوی مرگ
وان زیکر دے دگر احیا و برگ
آن یک نسبت بدان حالت ہلاک
باز ہم از سوئے دیگر امتحاک
شاہ اندیشید کاین غم خود گذشت
لیک جان از جنس این بد بخت
گر رسد خارے چنین اندر قدم
گر رود گل یادگارے بایدیم
چشم زنی زین بباد کہ شود
یادگارے بایدیم گراو رود
چون فغا را شد سبب بے منتہا
پس کد این راہ را بسندیم ما
صد دیر چہ و در سوئے مرگ لدن
نی کنند اندر کشادن ز شیخ شیخ
باد تند است و چراغ ابرے
ز بگرد غم چہ سراغ دیگرے
تا بود کہ ہر دو یک دانی شود
گر بباد آن یک چراغ از جوارود
ہیچو عارف نہ کرتن ناقص چراغ
شمع دل افروخت از بہر نسل
تا کہ روزے کاین میر و ناگمان
پیش چشم خود نہد او شمع جان
او نکرد این ہم پس داد از غور
شمع نانی را بفانے دگر
چارہ اندیشید لیکن چارہ نے
پیش چشم خود نہد او شمع جان
گفت با خود نیست بیرون رفتن
او نکرد این ہم پس داد از غور
تا بساند زین تروج نسل او
پس عروے خواست باید بہر او

گر رود سوئے فنا این باز باز فرخ او گرد و بس باز باز
 صورت این باز از زنجبارود معنی او در دل باقی بود
 بہر این فرمود آن شاہ بنیہ مستطف اکہ الولد سہرابیہ
 من ہم از بہر دوام نسل خویش جنت خواہم پور خود را خوبیش
 دخترے خواہم ز نسل صالحے نے ز نسل بادشاہ طالحے
 شاہ چون باز اہدے خویشی گزید این خبر در گوش خاقان رسید
 مادر شہزادہ گفت از نقص عقل شرط کفویت بود عقل و نقل
 تو ز شیخ و خسل خواہی وز دما تا بہ بنی پور مارا برگدا
 گفت صالحے را گدا گفتن خطاست کو غنی القلب باز داد خداست
 گفت کوششہ و قلع اورا جہیز یا شاہ گوہر سینا ریز
 گفت رو ہر کو غنیم دین برگزید باقی غنما خداوندے دید
 غالب آمد شاہ و بستہ دخترے از نژاد صالحے خوش جوہرے
 در ملاحات خود نظیر خود نہ داشت چہرہ اش تابان تر از خورشید داشت
 حسن دختر این نصالحات آچنان کہ نگوئی می نگنجد در بیان
 چون برآمد این نکاح آن شاہ را بازاد صالحان و اولیا
 از قصہ اکیر کہ جادو کہ بود عاشق شہزادہ با حسن وجود
 جادوئے کردش عجزہ کاٹی کہ بر دستان رشاک سحر مائی
 شب بچہ شد عاشق کپیر زشت تا عروس و آن عروسی اہشت
 یک سید دیوے دکا بولی زنی گشت بر شہزادہ ناگہ رہزنی
 زان سید روئے خبیثہ نابکار گفت آن شہزادہ بد ہوش و نزار
 آن نود سالہ عجز دے گندہ پیر نے خرد ہمت آن ملکائے نصیر

تا بسالے بود شہزادہ اسیر
 صحبت کپیرا در امیر بود
 دیگران از ضعف وئے باد ویر
 این جهان بر شاہ چون زندان شدہ
 شاہ بس بیچارہ شدہ در بدو مات
 زانکہ ہر چارہ کہ مسکد آن پد
 پس یقین گشتش کہ مطلق آن ہریت
 سجدہ سیکر داد کہ ہم فرمان تہ است
 یک این مسکین ہی سوز و چو عود
 تا زیارب یارب و افغان شاہ
 اوشنیدہ بود از دور این خبر
 کان عجزوہ بود اندر جادوئی
 گفت شامش کلین پسر از دست رفت
 نیست ہمتا زال را زین ساحران
 چون کف سوئے بامہر کردگار
 کہ مرا این علم آمد زان طرف
 اہم تابر کشایم سحر او
 سوئے گورستان بروقت سحر
 سوئے قبلہ باز کا و آن جلے را
 سوئے گورستان برفت آن شاہ زود
 جادوہیا دید پنهان اندر

بوسہ جایش نخل کفش گندہ پیر
 تا ز کاہش نیم جانے ماندہ بود
 اوز سکر سحر از خود بخیس
 وین پسر برگریہ شان بخندان شدہ
 روز و شب می کرد قربان زکات
 عشق کپیر کہ ہی شد بیشتر
 چارہ اورا بعد اذین لایہ گریت
 غیر حق بر ملک حق فرمان کر است
 دست گیرش اسے جیم واسے و دو
 ساحرے استماد پیش آمد زراہ
 کہ اسیر ہیر زن گشت آن پسر
 بے نظیر و ایمن از مثل دمنی
 گفت اینک آدم در مان ز رفت
 جز من داہی رسیدہ نان کران
 نیک بر آرام من ز سحر او دار
 نے ز شاگردے سحر مستخف
 تا منسا ند شاہزادہ زردو
 پہلوئے دیوار ہست اسپید گور
 تا بہ بیسی قدرت و منع خدا
 گور را آن شاہ آدم بر کشود
 صد گرہ بر بستہ بر یکتا بر مو

ولان گر مانے گران را بر کشاد
 پس ز محنت پور شد راراه داد
 آن پسر با خویش آمد شد ولان
 سوئے تخت شاه با صد تہان
 سجده کرد و بر زمین میزد دقن
 در غفل کرده پستیخ و کفن
 مشاء آئین بست و اہل شہر شاد
 و آن عروس نامید پیراد
 عالم از سر زندہ گشت و با فروز
 یک عروسی کرد شاہ اورا چنان
 اے عجب آنروز روز آمد روز روز
 جادوے کپیر از غصہ ببرد
 کہ جلاب و قند بہ پیش بگان
 شاہ آئین بست و آمد در نیاز
 روے و خوے زشت با مالک پڑ
 شاہزادہ در تعجب ماندہ بود
 راز گفتے با خدا اے کار ساز
 نوع و سے دید چون شاہ حسن
 کہ جلاب و قند بہ پیش بگان
 گشت بیہوش و برو اندر قناد
 تا سہ روز از صدر او کم شد فواد
 سہ شبان روز از خود بیہوش گشت
 تا کہ خلق ارغشے او پر جوش گشت
 از گلاب و از علاج آمد بخود
 اندک اندک فہم گشتش نیک بہ
 بعد سالے شاہ گفتش در سخن
 کاے پیر یاد آرد زان یار کہن
 یاد آور زان صحیح و زان فراش
 تا بدین حد بیوفا و مرمباش
 گفت رومن یا قسم دار السرور
 واد میدم از چہ دار الغرور
 ہچنان باشد چو مومن او یافت
 سوئے نور حق ز ظلمت رومے فیت
 مخلص این قصہ برگفتم مسلم
 تا بدانی مقصد خود و السلام
 استخبراد و اندک شہزادہ قوی
 در جہان کہنہ زادہ از نوئی
 کاہلی جادوے و نیاست کو
 کردہ مردان را اسیر رنگ بو
 چون در افگندت درین آلودہ زود
 دبدم میخوان میدم قل اعوذ

تار ہی زمین جادوئے داین قلق استعانت خواہ از رب الفلق
 ساحر دنیا قوی دانا ز نیست حل سحر او بیاسے عامہ نیست
 ورکتا دے عقداور عقلما انبسیارا کے فرستادے خدا
 بین طلب کن خورشیدے عقد کشا رار دان لغیسل اللہ مایشا

خندان بون زاہدے در سال قحط

خفتہ می بے بند عطشہاے شدید

آب اقرب منہ من جبل اورید

بچان کان زابد اندر سال قحط بہ داو خندان و گریان جلد رطط
 پس بگفتندش چہ جائے خندہ است قحط بیج مومنان بر کندہ است
 رحمت از ما چشم خود بردوختہ است ز آفتاب تیز صحر اسوختہ است
 کشت و بلغ و رزسیہ افتادہ است در زمین غم نیست نے بالائے پست
 خلق می میرند زین قحط و عذاب دہ دہ و صد صد چو ماہی دور ز آب
 بر سلمانان نمی آری تو جسم مومنان خویشند یک تن شحم و لحم
 ریج یکجزوے ز تن ریج ہمہ است گردم صلح است یا خود ملحدہ است
 گفت در چشم شما قحط است این پیش چشم چون بہشت ستاین بن
 من ہی بینم بہر دشت و مکان خوشہا انہ رسیمہ تا میان
 خوشہا در موج از باو صبا بر بیابان سبز ترا ز گندنا
 ز آزمون من دست بروے می نغم دست و چشم خویش را چون بر کفم

یار فرعون قینداے قوم دون زان نسا یدر شمارا نیل خون
یار موسیٰ خد گردید زود تانساند خون و سینید آب رود

شکایت کردن استر به پیش شتر از بسیار افتاد و خود

هر که آخسرین بود مسعود و دار
بود شش هر دم ز ره رفتن عشار
گر خواهی بروی آن سخت خیز
کن ز خاک پاسے من چشم تیز

استر - من را دید روزی استر
گفت من بسیاری انستم بود
گر چه در رو میفتم بسیار من
خاصه از بالائے که تا زیر کوه
کم همی افتی تو در رو بهر چیت
در سر آیم هر دم وزانو زخم
کن شود پالان و خستم برسم
اے شتر که تو مثال مومنی
تو چه داری که چنین بے آفتی
گفت گر چه هر سعادت از خداست
سر بلند من و دو چشم من بلند
از سر که من به بینم پاسے کوه

چونکه با او جمع شد در آخر
در کر یوه و راه و در بازار و کو
در ره هموار و نا هموار من
در سر آیم هر زمانے از شکوه
یا گر خود جان پاکت و بختیت
پوز و زانو زان خطا پر خون کنم
وز مکاری هر زمان زخمی غرم
کم فنی در رو و کم بیسی زنی
بے عشارے و کم اندر رو فنی
در میان ما و تو بس ذقیات
بنش عالی امانست از گزند
هر گو و همواره را من تو و به تو

تو ز ضعف چشم، بسینی پیش پا
 پیشوا چشم است دست پاے را
 دیگر آنکه چشم من روشن تر است
 ز آنکه هستم من ز اولاد حلال
 تو ز اولاد زنا، بیگمان
 گفت استراست گفتی، اے شتر
 ساعتی بگریست، در پایش قباد
 چه زیان دارد که از فرزندگی
 فضل تو بر من فردنت از شمار
 گفت چون اقرار کردی پیش من
 دادی انصاف و بیدای از بلا
 خوسه بد در ذات تو اصلی نبود
 آن بد عاریتی باشد که او
 همچو آدم، زلتش عاریه بود
 چونکه اصلی بود جسم آن بلبس
 رو که رستی از خود و از خوسه بد
 رو که اکنون دست در دولت ندی
 ادخلی تو فی عبادی یا مفتی
 اهدنا گفستی صراط مستقیم
 نابودی، تو ز گشتی، اے عزیز
 اخترے بودی، شدی تو آفتاب
 تو ضعیف و هم ضعیف پیشوا
 کو پسند جائے رانا جائے را
 دیگر آنکه غلبت من اظهر است
 نفع اولاد زنا و اهل ضلال
 تیر کر ز پر دچو کر با شد دکان
 این گفت و کرد چشم از آشکستر
 گفت اے بگزیده رب العباد
 در پذیری تو مرا در بندگی
 هم ز فضل خود مرا معذور دار
 رو که رستی تو ز آفتاب ز من
 تو عدو بودی، شدی اهل لا
 کز بد اصل نیاید جز بنجود
 آرد آسار و شود او توبه جو
 لاجسم اندر زمان توبه نمود
 ره نبودش جانب توبه نفیس
 دزدان نار و از دندان دود
 در گفندی خود بجنبت سرمدی
 ادخلی فی جنستی در یافتی
 دست تو گرفت و بردت تا نعیم
 غوره بودی، گشتی انگور و مویز
 شاد باش و الله اعلم بالصواب

لا به کردن قبطی از سبطی برائے آب

آب نیل است این حدیث جافزا

بارش چشم قبطی خون فنا

من شنیدم که در آمد قبطی
گفت ہستم یار و خویشاوند تو
زانکہ دوستی جادوے کرد و فسون
سبطیان زان آب صافی مخورند
قبطیان ہنک میزند از تشنگی
بہر خود یک طاس پر آب کن
چون برائے خود کنی این طاس پر
من طفیل تو بنوشم آب ہم
گفت اے جان جهان خدمت کنم
بر مراد تو و دشادی کنم
طاس را از نیل او پر آب کرد
طاس را کڑ کرد سوئے آبخواہ
باز از نیل کرد کڑ خون آب شد
ساتے بنشت تا خشمش رفت
اے برادر این گرہ را چارہ صیت
مقتی آنست کہ بیزار شد

از عطش اندر و شاق سبطی
گشتہ ام امروز حاجتمند تو
تا کہ آب نیل مارا کرد خون
پیش قبطی خون شد آب از چشم بند
از پیے ادا بار خویا بدرگی
تا خورد از آیت این یار کہن
خون نباشد آب باشد پاک و صر
کہ طفیلی در تیغ بچہ زغم
پاس دارم اے دو چشم روشنم
بندہ تو باشم از ادوی نسیم
بر دامن نہیاد نسیم ، ابخورد
کہ بخور تو ہم شد آن خون سیاہ
قبطی اندر خشم و اندر تاب شد
بعد از آن گفتش کہ اے مصاصم زفت
گفت ای مزار آن خورد کو تقیت
از رہ فرعون و موسی وار شد

قوم موئے شوخ را این آب را
گفت قطبی تو دعا کن که من
تا بود که فصل این دل و اشود
از تو سخن صاحب خوبی شود
سایلی آندم در سجود افتاد گشت
سبسی و قطبی همه بنده تواند
جز تو پیش که بر آرد بنده دست
هم ز اول تو بهی میل دعا
اول و آخر تو فی مادیان
ایچنین می گفت تا او قنادر گشت
باز آید او بهش اندر دعا
در دعا بود او که ناگه غم
که بلاست تاب و ایمان عوض کن
آتش در جان من از آتشند
دوست تو ز حسب ناشکست
کیا به بود صحتها من تو
تو یک شانه بدی از خلخله
طاس آوردش که اکنون آبگیر
شربت خوردم زانه اشتر
آنکه جوئے و چشمه را آب آید
این جگر که بود گرم و آنجوار

صلح کن یا مسه بین مناب را
از سیاهی دل ندارم آن دهن
زشت را در بزم خوبان جا شود
یا بیله باز کرو بی شود
کاس خداست عالم سر و نیست
عاجز ام تواند و مستمند
هم دعا و هم اجابت از تو هست
تو دبی آخر دعا بار حسن
هیچ هیچ که نیاید در بیان
از سر بام و دیش بهوش گشت
لیس للانسان الاماسه
از دل قطبی بخت غم
تا بسم زود زنا بر کهن
مر بلیه را بجان بنواختند
حمد یثیه عاقبت دستم گرفت
کم مباد از خانه دل پائے تو
چون گرفتم او مرا تا خلد برد
گفت زوشه آهها پیشم حیر
تا بحشر تشنگی ناید مرا
چشمه اندر درون من کناد
گشت پیشم بهشت و آب خوار

من گمان بر دم کہ ایسان آورم
تا ازین طوفان خون آبے خورم
من چہ دانستم کہ تب دیلے کند
در نہاد من مرا نیلے کند
سوسے چشم خود کیے نیلے روان
بر تہ ارم پیش چشم دیگران
ہمچنانکہ این جہان پیش ہی
غرق تسبیح است و پیش مانی
پیش چشم این جہان پر عشق و داد
پیش چشم دیگران مردہ جہاد
پست و بالا پیش چشم تیز رو
از کلوخ و سنگ او نکتہ شنو
با عوام این جہلہ پست مردہ
زین عجب تر من نہ یدم پردہ

گفتن زین بلید کار باشوہر خود کہ این خیالات تو از سر امر و دین است

از سر امر و دین بنیاد آن
منکس صورت بزرگ آئے جان
آن وقت بستیست امر و دین
تا بر آئند سائی فاید نو کین

آن زنے میخواست تا با مول خود
بر زند و پیش شوئے گول خود
پس بشوہر گفت زن کاے نکینت
من بر آیم میو چپیدن بدخت
چون بر آمد بدخت آن زن گریست
چون ز بالا سوسے شوہر بگریست
گفت شوہر کہ اے مایون رد
کیست آن لوطی کہ بر تومی فستد
تو بزرگ او چون بغودہ
اے بعا تو خود محنت بودہ
گفت شوہر نے سرت گونی گنت
ورنہ ایجانست غیر من بدشت
زن مکر کرد کاے با برطلہ
کپست برشتت فرختہ ہلہ
گفت اے زن میں فرودا از دخت
کہ سرت گشت و خوف گشتی تو سخت

چون فرود آمد بر آمد شوهرش زن کشید آن مول را اندر برش
گفت شوهر کمیت این بایه روی که بیالاسی تو آمد چون کمی
گفت زن نه نیت اینجا غیر من بمن سرت برگشته شد هرزه من
او مکرر کرد بر زن آن سخن گفت زن این هست از امر و دین
از سر امر و دین من همچنان که می دیدم که تو ای قلوبان
پس فرود آ تا به بینی پیچ نیت آن همه تخیل از امر و نیت
هزل تعلیم است آنرا جد شو تو مشو بر طاهر هزلش گرد
هر جدی هزل است پیش از لان هزلها جداست پیش عاقلان
کابلان امر و دین جویند لیک تا بدان امر و دین راهیت نیک
نقل کن ز امر و دین اکنون برو گشته تو خیر چشم و خیره رو
این منی و هسته اول بود که برو دیده که و احوال بود
چون فرود آئی ازین امر و دین که من از نیکت و چشم و سخن
یک درخت سخت بینی گشته این شلخ او بر آسمان مفتین
چون فرود آئی از و گردی جدا مبدلش گرداند از رحمت خدا

رفتن ذوالقرنین بکوه قاف

رفت ذوالقرنین بکوه قاف دید که را کر زمر بود صاف
گرد عالم گشته دور او محیط ماند حیران اندران خلق بسیط
گفت تو کوئی دگر با چیتند که پیش عظم تو باز ایستند

گفت ز گمانے من اند آن کو ہیا
من بہر شہرے رگے دارم نہان
حق چو خواہ ز لزلہ شہرے مرا
پس بجنہا نم من آن رگ رہیہ
چون گوید بس تند ساکن رگم
بچو مرہم ساکن و بس کار کن
نزد آنس کہ نداند عشق ایان
ین بخارات زمین بودیدان
چونکہ کوہ قاف و تر نطق سفت
کاسے مخملوے خیر زاردان
گفت روکان وصف ان عالی تر است
یا قلم را زہرہ باشد کہ بسر
گفت کمتر داستانے بازگو
گفت اینک دشت رسد لہ راہ
کوہ برکہ بشمار و بیے عدد
کوہ برنے میزند بر دیگرے
کوہ برنے میزند بر کوہ برف
گر نبودے انجین وادی شہا
غافلان را کوہ ہائے برف ان
گر نبودے عکس جہل برف باف
آتش از قبر خدا خود ذرہ است

مثل من بنو، در حسن و ہیا
بروہ قم بستہ اطراف جہان
امر سر ماید کہ جنسبان عرق را
کہ بدان رگ متصل گشت است شہر
ساکنم و ز روے فضل اندر گم
چون خرد ساکن دوز و جنبان سخن
زلزلہ ہست از بخارات زمین
زا مر حق است و ازان کوہ گران
چونش گویا بافت و واقفین گفت
از صفات حق بکن با من بیان
کہ بیان بروے تواند برد دست
بر نویسد بر مصائف زان خبر
از عجیبائے حق اے حسیہ نکو
کوہ ہائے برف پر کردہ است شاہ
میرسد در ہر زمان برفش مدد
میرساند برف سردی تاثرے
و مبدم ز انبار بجد و شکر ف
تعب دوزخ محو کردے مر مرا
تا نسوزد پردہائے عاقلان
سوختے از نار شوق آن کوہ قاف
بہر تہدید لیثمان دورہ است

یا چنین قمرے کہ زفت و فائز است بر دلطفش بین کہ بروے سابق است

۳۸

نمودن جبرئیل خود را بمصطفیٰ صلعم

۳۸۸

مصطفیٰ بی گفت پیش بستر نیل
که چنانکہ صورت تست اسے غلیل
مر مرا بنامے محسوس آشکار
تا بے بسیم من ترا نظارہ وار
گفت: نتوانی و طاقت نبودت
ص ضعیف است و تنک سخت آیت
گفت: بنامایہ بیند این جسد
تا چه حد ص نازک است بے مدد
آدمی را هست حس تن سقیم
لیک در باطن یکے خلق عظیم
بر مثال سنگ و آهن این تن
لیک هست او در صفت آتش زن
چونکہ کرد الحساج بنمود اندکے
ہیئتے کہ کہ شود زان مندکے
شہرے بگرفتہ شرق و غرب را
از ہابت گشتہ ہمیش مصطفیٰ
چون ز بیم و ترس بہوش شدید
جبرئیل آمد و آغوشش کشید
آن ہابت قسمت بیکانگان
و آن تجمش دوستان ارانگان
بست شایان را زمانے برشت
ہول سر ہنگان و صا رہا بدست
دور باش و نیزہ و شمشیر ما
کہ بلزند از ہابت شیر ما
بانگ چاؤ و شان و آن چو گاہا
این برائے خاص و عام رگدز
کہند شان از شہنشاہی خبر
از برائے عام باشد این شکوہ
تا کلام کبر نہد آن گروہ
آمن و ما مانے ایشان بشکند
نفس خود بین فتنہ و شر کم کند

شہر ازان امین شود کان شہر یار
 دار و اندر قہر زخم گیر و دار
 پس میر دآن ہو سہا در نفوس
 بیست شہ مانع آید زان نحوس
 باز چون آید بسوئے بزم خاص
 کے بود آنجا ہا بہت یا قصاص
 حلم بر حلم است و رحمت ہا بجوش
 نشووی از غیر چنگ و سنہ زروش
 جل کوس ہول باشد وقت جنگ
 وقت عشرت با خواص آواز چنگ
 بہت دیوان محاسب عام را
 وان پریر و یان گرفتہ جام را
 آن زدہ وان خود و جنگ و غا
 دین شراب و نفس در بزم صفا
 اندر احمد آن حسہ کان غارت است
 خفتہ اسندم زیر خاک یثرب است
 وان عظیم اخلق آن کو صفدر است
 بے تغیر مقصد صدق اندر است
 قابل تغیر اوصاف تن است
 آفتاب از دوزخ کے مہوش شد
 جسم احمد را تعلق ببدان
 نقش احمد زان نظر بیہوش گشت
 شمع از پردانہ کے بیہوش شد
 احمد ارکشاہ آن پیر جلیل
 این تغیر آن تن باشد ہمان
 چون گذشت احمد زرد و در صفتش
 بحر اواز مہر کف پر جوش گشت
 گفت اورا کریم آدمایت
 تا ابد بیہوش ماند جبیل
 گفت اورا این پسر اندریم
 و مقام جبیل و از حدش
 باز گفت اورا بیا اس پر دہ سوز
 گفت روزین پس مراد ستوریت
 گفت بیرون زین شد خوش فرین
 گفت رور و من حریف تو نیم
 حیرت اندر حیرت آمد زین قصص
 من با وج خود ز قسم ہنوز
 گز نم پڑے بسوز و پڑ من
 بیہوشے خا صمگان اندر خص

حزرجانِ کربلا و نصاریٰ نام پیغمبرِ آپیش از بعثت

پیش از آنکہ نقش احمد فرمود
نفت او ہر گیسو را توید بود
کاچہن کس ہست ما آید پدید
از خیالِ روشِ دل شان می طمید
حجہ و سکر دند کاے رب البشر
در عیان آرایشِ ہر چہ زود تر
تا بنام احمد از سیفتخون
باغیان شان میشندے سرنگون
ہر کجا حب ہوئے آمد
غوثِ شان کرارے احمد بُدے
بر کجا بیمار نے مزمن بُدے
یادِ او شان داروئے شافی شدے
نقشِ او میگشت اندر او شان
در دل و در گوش و در افواہ شان
نقشِ او کے بیاد ہر شغال
بلکہ ذرعِ نقشِ او یعنی خیال
این ہمہ انکار کفرانِ ارشان
چون درآمد سیدِ آخر زمان
آن ہمہ تعظیم و تہنیم و داد
چون بدیدند شش بصورتِ برباد
قلبِ آتش دید در دم شد سیاہ
قلب را و قلب کے بودہ است
قلب میزد لافِ اشواقِ محک
تا مریدان را در اندازد بشک
افتد اندر دامِ مکرشِ ناکے
این گمانِ سر بر زندا ہر خے
کاین اگر نہ نقد پاکیزہ بدے
کے بنگِ امتحانِ راغب شدے
پس از لافِ محک دین زدے
یا بنگِ امتحانِ شوقش بُدے
او محک میخو اہد اما آنچنان
کہ نگرد و قلبے او زان عیان
گر گویم تا قیامت زین کلام
صد قیامت بگذرد وین تا تمام
آن محک کہ او نہان دار و صفت
نے محک باشد نہ نور معرفت

دفتر پنجم

شاه صام الدین که نور انجم است

طالب آغاز سفر انجم است

از صحابہ ثنوی این پنجم است

در بروج چرخ جان ن انجم است

.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گرچه عاجز آمد این عقل از بیان
 گرچه نتوان خورد طوفانِ سحاب
 آب دریا را اگر نتوان کشید
 راز را اگر نمیاری در میان
 نقطه‌ها نسبت به تو فشرده‌ای یک
 نکته‌ها به شکل بار یک شد
 تا بر آید منهر را تا رو بود
 بچو نخله بر نیارد شاخها
 عاجز است از جنبش باید دران
 که توان کردن بترک خورد آب
 هم بقدر تشنگی باید چشید
 در کمال تازه کن در قشر آن
 پیش دیگر فهمها مغز است نیک
 بند طبعی کو ز دین تار یک شد
 چشم در خورشید نتواند کشود
 کرده مو شانه زمین سوراخها

۱ اوصاف نفس قابل کشتی

چار وصف است این بشر را و رفتار
 چار میخ عقل گشته این چار
 و خیل وقتی اے خورشیدش
 این چهار اطمیار رهزن اکث

زانکه بر مرغ ازینا زغوش
چار و صفتن چو مرغان خلیل
اسے خلیل اندر خلاص نیکت بد
زانکه این تن شد مقام چار خو
حسنق را اگر زندگی خوابی ابد
باز شان زنده کن از نوع دگر
چار مرغ معنوی را بهزن
بطوطا و طوست و زغ است خروس
بطحاصل است خروس آن شہوت است
بطحاصل آمد کہ نیش در زمین
یک زمان نبو معطل آن گلو
این بیان بطحاصل منیت
ہست در بطغیر این بس خروشر
آدیم اکنون بہ طاؤس و رنگ
ہست او صید خلق از خروشر
بیخبر چون دام میگردد شکار
اسے برادر دوستان افراشتی
کارت این بودہ است از وقت لاد
زان شکار و ابنئے باد و بود
آنکہ از ز صید را عشق است و بس
تو مگر آئی و صید او شوی

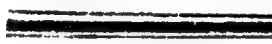
ہست عقل عاقلان را دیدہ کش
بس ایشان دہد جان را سبیل
سر بسر شان تار بد پاماز سد
نام شان شد چار مرغ فتنہ جو
سر بسہ زین چار مرغ شوم و بد
کہ نباشد بعد از ان زایشان ضرر
کردہ اند اندر دل خلقان وطن
این مثال چار مرغ اندر نفوس
جاہ چون طاؤس و زغ آن منیت است
در تر و در خشک میجوید فین
نشود از حکم جزا مکلوا
از خلیل آموزگان بطکشتیت
ترسم از فوت سخنہاے دگر
کو کند جلوہ برائے نام و رنگ
وز غیجہ و فائدہ آن بیخبر
دام را چہ علم از مقصود کار
باد و صد دلدارئی و بگذاشتی
صید مردم کردن از دام و داد
دست در کن، سیج یا بی تار و پود
لیک او کے گنجد اندر دم کس
دام بگذاری بدام او روی

عشق میگوید بگو شمع پست
این سخن را نیست پایان و فراغ
بهر فرمان حکمت فشان چه بود
کاغذ کاغذ و نعره زانغ سیاه
بپوئیس! خدائے پاک و فرد
گفت انظری! ای یوم کجرا
زہ گئی بے دست جان و سودن است
چند گوئی! سچو زانغ پر فوس
حکمت کشتن چه بود آخر بگو
گفت فرمان حکمت فرمان بخوان
شہوتی بہت او دس شہوت پست

صید بودن! خوشتر از صیاد است
اے غلیل! حق حیرا کشتی تو زانغ
اندکے زاسرار آن باید نمود
دانا باشد بدن! اعظم خواہ
تا قیامت عمر تن در خواست کرد
کاشکے گفتے کہ تب سنا تبنا
مرگ حاضر غائب از حق بودن است
اے غلیل! از بہر چه کشتی خود دس
تا مسیح گردم! آنرا موبو
تا ہتل گردم! آنرا من جبان
زان شراب زہر ناک شازست

③ ④
۴۰۹

⑤
۴۱۳

۲

جہان شن کا فرنے کچرہ رسول صلی علیہ وسلم و خوردن شیر
ہفت بنے و بعد از ایمان آوردن پسر شدن شیرین

۳۹۳

از بنے بشنو کہ شیطان در وعید
میکند تہدیدت از فقر شدید
تا خوری زشت برونشت از شاب
نے مرد تے تے تے تے صواب
لاجرم کا فسر خورد و در فیتہ یمن
وین دول باریک و لاغر زفت یمن

کافران جهان بنمیر شدند
 کا دیم اے شاه ما اینجا قنق
 بینوایم ورسیده باز دور
 و بیا ران کرد آن سلطان را و
 گفت اے یاران من قیمت کنید
 هر یکے یارے یکے جهان گزید
 جسم ضخمنے داشت کس اورا نبرد
 مصطفیٰ پرورش چو دامان از همه
 که مقیم خانه بودند اے بزان
 نان و آتش و شیر آن هر هفت بز
 جمله اهل بیت خشم آلود شدند
 معده طبله خوار همچون طبل کرد
 وقت خفتن رفت در حجره نشست
 از برون زنجیر در را در فلکند
 گبر را از نیم شب تا صبح دم
 از فراش خویش سوے در شافت
 در کشادن حیلہ کرد آن حیلہ ساز
 شد تقاضا بر تقاضا خانه تنگ
 حیلہ کرد و بخواب اندر خزید
 زانکه ویرانه بد اندر خاطرش
 خویش در ویرانه خالی چو دید

وقت شام ایشان مسجود آمدند
 اے تو همانا در سکان افق
 بین بیفشان بر سر افضل و نور
 دستگیر جسد شاهان و عباد
 که شما پر از من و خوے غنید
 در میان بد یک شکم زفت و عنید
 ماند در مسجد چو اندر جام درد
 هفت بز بد شیرده اندر رمه
 بهر دو شیدن بر اے وقت بخوان
 خور و آن بو قحط عوج ابن عسز
 کان همه در شیر بز طامع بدند
 قسم هر زده آدمی تنها بخورد
 پس کنیزک از غضب و رابست
 که از و بد خشمگین و در موند
 بس تقاضا آمد و در د شکم
 دست برد چون نهاد او بسته یافت
 نوع نوع می نشد در پیچ باز
 ماند او حیران و بے درمان و تنگ
 خویش را در خواب در ویرانه دید
 شد بخواب اندر همانجا منظرش
 او چنان محملج اندر دم برید

گشت بیدار و بید آن جامہ خواب
 ز اندرون او برآمد صد غروش
 گفت خوابم بدتر از بیداریم
 با بگ میزد و اغور و اغور
 منتظر، کہ کہ شد این شب بسر
 تا گر زدا و چو تیر از زبان
 تہ بسیار است کویت سکتم
 مصطفیٰ صبح آمد و در را کشاد
 کشاد بکشت پنهان مصطفیٰ
 تا برون آید، و گستاخ او
 یا نہان شد و بس دیواریا
 مصطفیٰ سید احوال شبش
 تا کہ پیش از ضبط کشاید بے
 ایک حکمت بود و اہر آسمان
 بس عداوت ہا کہ آن یاری بود
 چونکہ کانسر باب را بشاد و
 جامہ خواب پر حدث را یک فنول
 کا یخنین کرد است بہانت بین
 کہ بیا و مطہر اینجا پیش
 بر کے می جبت کز بہر خدا
 تا بشویم این حدث را تو بہل

پر حدث دیوانہ شد از اضطراب
 از چنبر رسوائے بے خاک پوش
 کہ خرم انسان و زنیسان میریم
 آنچنان کہ کانسر ان روز نشور
 تا و آید از کشادن بانگ در
 تا نہ بیند سچکس اورا چنان
 باز شد آن در رہید از درد و غم
 صبح آن گرم را اورا و داد
 تا گر و دشر مسازان بہستلا
 تا نہ بیند در کتار پشت و رو
 از ویش پوشید دامن خدا
 لیک مانع بود و فلان ریش
 تا نیفتد زان فضیحت چہ
 تا نہ بیند خوشنیت را و چنان
 بن خرابیہا کہ معمار ی بود
 زم زم کہ از کین بیرونید
 قاصدا آورد در پیش ہول
 خند و زو جہتہ للعالمین
 تا بشویم جملہ را با دست خویش
 جان ما جہم ما تہر بان ترا
 کار دست است این مظلوم کار دل

ای لعل سرک مر ترا حق عمر خواند
ما برائے خدمت تو میسنیم
گفت آن داغ و لیک این عتاست
فتخر بودند کاین قول نیست
او بجد می شست آن احداث را
که دلش می گفت کاین را تو بشو
کافرک را همی که بد یادگار
گفت آن حجره که شب جاد اشم
گرچه شرین بود شرمش حرص بُرد
از پئے همی که شتاب اندر دود
کان یه انده آن حدت را هم بخود
همی کش از یاد رفت و شد پدید
میزداد و دست را بر دوسر
آنچنان که خون زمینی و سرش
نفرماند خلق جبرم آمد بر د
میزداد و بر سر که ای سقتل بر
سجد می کرد و کاسه گل زمین
تو که کفی خالص امر دئی
تو که کفی خوار و لرزانی ز حق
هر زمان می کرد و بر آسمان
چون زحد بیرون بلزید و طمید

پس خلیفه کرد و بر کرسی نشاند
چون تو خدمت می کنی پس ما کنیم
که درین شستن بخویشم حکمت است
تا پدید آید که این اسرار چیست
خاص ز امر حق نه تقلید و ریا
کا پذیرین جابست حکمت تو بتو
یا و ده دید آزا و گشت او بیقرار
همی که آنجا بے خبر بگذاشتم
حرص اثر در ماست نه چیزیت خود
در وثاق مصطفیٰ دان حال دید
خوش می شوی که دورش چشم بد
اندر و شور سئ گریان را درید
کله را می بخت بر دیوار و در
شدر و آن در جسم کرد آن همیش
گبر گویان ایها الناس احذروا
میزداد و بر سینه کاسه بے نور بر
شرمسار است از تو این جزو همین
من که جزو مظلوم عالم دلّه و غوی
من که جزو مظلوم در خلاف و در قلع
که ندارم روئے این قبله جهان
مصطفیٰ اش در کنار خود کشید

ساکنش کرد و بے بنواختش

دیده اش بکشار و داداش فخش

خواست دیوانه شدن عقلش رسید

دست عقل مصطفیٰ بازش کشید

گفت این سو آبیامد آن چنان

که کسی جزید از خواب گران

گفتش این سودا کن بین با خود آ

کا ندرین سوزست با تو کار ما

آب بر روز و در آمد در سخن

کاسه شہید حق شہادت عرضه کن

تا گواهی بدسم و بیسمن شوم

سیرم از بستی دوران مامون شوم

این سخن پایان ندارد مصطفیٰ

عرضه کرد ایمان پذیرفت آن فتنه

آن شہادت را که فرخ بوده است

بند ماسے بسته را بکشوده است

گشت مومن گفت اورا مصطفیٰ

کا شبان ہم باش تو همان ما

گفت دانشه تا ابد ضیف تو ام

ہر کجا باشم ہر جا کہ روم

زنده کرده و مقنق و دربان تو

ایچنان دآن جہاں بر خوان تو

گشت مہمان سؤل آن شب عرب

خیر یک بز نیمہ خورد و بست لب

کرد الحاشن بخور شیر و رفاق

گفت گشتم سیر دانشہ بے نفاق

این تکلف نیست بے ناموس و فن

سیر تر گشتم اذان کہ دوشس بن

و عجب اندم جب سہ اہل بیت

پر شد این قذیل از یک قطرہ ریت

انچہ قوت مرغ با بیسے بود

سیرے معدہ چنیں پیلے بود

فجعی افتاد اندر مرد و زن

قدریتہ میخورد آن پیل تن

حرص و وہم و کافری سر زیر شد

از دما از قوت مورے سیر شد

آن گد چشمی و کفر از دے برفت

لوت ایمانیش لمر کرد و رفت

آنکہ از جوع بقسم آدمی طبید

مچو مریم میوہ جنت بدید

میوہ جنت سوے چشمش شتافت

معدہ چون دوزخش آرام یافت

۳۹۶

۳۹۸

ذات ایمان نعمت و فوقیت ہوں اے قاعد کردہ از ایمان بقول
گرچہ آن مطعم جان است و نظر جسم را ہم زان نصیب استاے پیر

۳

گریتن بے جان کنیدن سگ خود و نہ دادن لقبہ و را

۴۰۲

زور را بگذار و زاری را بگیر

رحم سوئے رازی آید اے فقیر

زارے مضطرب کشد مغروریت

زارے سرور دروغ آن غروریت

گریہ اخوان پست است حیات است

کاندون شان پر ز شک و طعنت است

آن سگے می مرو و گریان آن عجب
من چه سازم مرا تدبیر چیست
سائے بگذشت و گفت این گریحیت
گفت در ملک سگے بد نیک خو
روز صیاد دم بد و شب پاسبان
تیز چشم و دزدان و صید گیر
قانع و آزاد و تند و خشم ران
صید میگردے و پاسم دلشسته
گفت رنجش چیست زخمی خوردہ است
اشک می بارید و میگفت اے کرب
زین پس من چون تو انجم بے قوریت
نوح و زارے تو از بہر کیست
نک ہی میسر و میان راہ او
شیر ز بود او نہ سگ اے پہلوان
می دویدے و پرے صید او چو تیر
نیک خو با و فا و مہربان
دزد را نزد یک من نگذاشته
گفت بجوع کلک زارش کردہ است

۴۰۳

صابران را الطغوی بخشد عوض	گفت صبر کن بن رنج و حرص
چیت اندر پشت این ابنان پر	بعد از آن نقش که اسے سالار خُ
می کشم از بهر قوت این بدن	گفت نان و زاد و دوت دوش من
گفت تا این حد ندارم مهر داد	گفت چون نهی این سگان و زاد
لیک هست آب دو دیده را لگان	دست ناید بے درم در راوان
که لب نان پیش تو بهتر از اشک	گفت خاکت بر سر پر باد مشک
می میرد خون بجاک اسے سبده	اشک خون است و غم آبے شده
جز بدان سلطان با انصال وجود	من غلام آنکه نفروشد وجود
چون بنالد چرخ یارب خوان شود	چون بگریزد آسمان گریان خود
که بغیر کمی تا مار و شکست	من غلام آن سس هست پرت
سوت اشکسته پر و فضل خدا	دست اشکسته بر آورد در دعا

۴

۴۰۴

اعترض که دن کیے بر طاؤسے کہ پر خود میکند جواب

فتنة تست این پر طاؤسیت

کاشته راکت باید و قدوسیت

یک چکے رفته بود آنجا بگشت	پر خود می کند طاؤسے بدشت
بید ریغ از پنج چون بر میکی	گفت طاؤس چسین پرسی
بر کنی و اندازیش اندر حل	خود دست چون می بداید این حل
حافظان در طے مصحف می نهند	هر پرت را از عزیزی و پسند

بہر تھریک ہوا نے سوامند
 از پر تو باد بسین کی گنبد
 این چنانا شکری چہ بیا کیت
 تو نمیدانی کہ نقاشی کیت
 یا ہی دانی و ناز سے میکنی
 قاصدا قطع طراز سے میکنی
 چون شنید این پنڈور و سہنگریت
 بعد ازان در فوج آمد می گریست
 و انکہ می پرسید پر کندن رحیت
 ہر کہ آنجا بود در گریہ اش فگند
 کز فضولی من چہ اپر سیدش
 نوحہ و گریہ دراز و در دستند
 می چکید از چشم تر بر خاک آب
 و انکہ می پرسید پر کندن رحیت
 چون ز گریہ فارغ آمد گفت 'رو
 آن نمی بینی کہ ہر سو صہ بلا
 اے بسا صیاد بے رحمت دما
 چہ تبہ انداز بہر بابا
 چون ندارم زور و ضبط خوشتن
 آن بہ آید کہ شوم زشت و گریہ
 بدکنم پر ہائے خود را یک بیک
 نزد من جان بہتر از بال و پر است
 این سلاح عجیب من شد اے فتنہ
 بس منہر آمد ہلاکت خام را
 اختیار آنرا نکو باشد کہ او
 چون نباشد حفظ و تقوے زیہار
 بہر این پر ہائے ہر سو سے دام
 تیر سوئے من کشد اندر ہوا
 زین قضا و زین بلا و زین فتن
 تا بوم ایمن درین کہار و تہ
 تا نیندازد بدام ہر کلک
 جان بماند باقی و تن ابتر است
 عجب آر و معجبان را صہ بلا
 کز پنے دانہ نہ بیند دام را
 مالک خود باشد اندر اتقوا
 دور کن آلت 'بند از خستیار

بند کردن شخصے آہوے را در آخر خزان

۴۱۱

آہوے را اگر دیتیادے شکار
 و میان آخر پرازد خندان
 آہو از دشت بہر سومی گر بخت
 از مجاعت داشتہا بہر گاہ خ
 گاہ آہو میرمید از سوہو
 ہر کرا باضد خود بگذاشتند
 تا سلیمان گفت آن ہد اگر
 بکشش یا خود ہم اورا عذاب
 بان کدام است آن عذابے معند
 زمین بدن اندر عذابے اسے پسر
 روح باز است و طابع را غبا
 روز ہا آن آہوے خوش ناف ز
 مضطرب در نزع چون باہی نشک
 یک خرش گفتے کہ ہاں اسے باو خوش
 آن دگر تسخیر ز دے کہ جزو مد
 وان خرے گفتے کہ با آن نازکی
 وان خرے شد تخمہ وز خوردن باند
 سرچنین کرد او کہ نے رواے فلان
 اندر آخر کردش آن بے زینہار
 جس آہو کہ چون استمکران
 او پیش آن خندان شبکہ بخت
 گاہ می خوردند ہسچون نیشکر
 کہ ز دود دگر کہ می تافت رد
 آن عقوبت را چون مرگ انکا شتند
 ہجر را عذرے نگوید معتبر
 یک عذاب سخت بیرون از حجاب
 در قفس بودن بغیر جنس خود
 مرغ روح بستہ با جنس دگر
 دار از ازاغان تن بس داغبا
 در شکنجہ بود و در اصطبل خر
 دریکے حقہ معذب پشدن شک
 طبع شایان داری و میران خوش
 گوہر آورده است کے ارزان دہد
 بر سریر شاہ شو تو متکی
 پس برسم دعوت آہورا بخواند
 اشتہایم نیت ہستم نا توان

گفت 'میدانم که نازے میکنی یاد ناموس احترازے میکنی
گفت آہو باخسز این طعمہ تو بہت کہ ازان اجزائے تو زندہ و نو بہت
من العیب مرغرازے بودہ ام در ظلال و روضہا آسودہ ام
گر فضا فگندہ مارا در عذاب کے رود آن خوی طبع مستطاب
گر گدگشم گدارو کے شوم و الباسم کہنہ گرد دامن نوم
سنبل و لاله سپر غم نیز ہم باہزاران ناز و نخت خوردہ ام
گفت آہے لاف میزن لاف لاف در غریبی بس توان گفتن گداف
گفت 'نافسم خود گواہی میدہد منتہ بر عود و عنسبری نہد
یک آن را بشنو و صاحب شام بر خیر سرگین پرست آن شد حرام
طرکیہ ز خسر بہوید طریق شک چون عرضہ کنم باین فریق
بہر این گفت آن بنجہ استجب رمز الاسلام فی الدنیا غریب
زانکہ خیشانش ہم ازوے میرسد گرچہ با ذاتش ملائک ہمدند
صورتش را جنس می بیند انام یک ازوے می نیابند آن شام

خو استن محمد خوارم شاہ شخصے الہ ابو بکر نام ادا شہیران سہرورد

روح باز است و طباع را غنا

دارد از زانغان تن بس را غنا

او بہاندہ در میان شان ندارد

ہجو بو بکر سے بشہر سہرورد

شد محمد الپ الخوارزم شاه
 تنگ شان آورد شکر بای او
 سجدہ آورد و نذ پیشش کالامان
 ہر خراج و ہر صلہ کہ بایدت
 جان با آں تو است اے غیر خو
 گفت برمانید از من جان خویش
 تا مرا بویکر نام از شہرتان
 بدروم تان بچوشت اے قوم دان
 بس جوال در کشیدندش براہ
 کے بود بویکر اندر سبزو دار
 رو بتابید از زر و گفت است معان
 بیچ سودے نیت کو دک نیم تم
 منہیان انگینند از چپ و راست
 بعد سے روز و شب کا شافتند
 رہ گذر بود و بمباندہ از مرض
 گوہر سے اندر خراب بے عرض
 ختمہ بود او در یکے کینے خراب
 خیز کہ سلطان اطالب شد بہت
 گفت اگر پاپیم بدے یا مقدے
 اندرین دشمن کندو کے ماندے
 تخته مردہ کشان بغراشتند

وقت ال سبزو دار پر تباہ
 اسپہش افتاد و قتل عدو
 حلقہ مان در گوش کن و بخش جان
 آن زمان ہر سو سے افزایت
 پیش ما چندے امانت باش گو
 تا نیاریدم ابو بکر سے بہ پیش
 بد یہ نارید اے رمیدہ استان
 نے خراج استانم نے ہم فون
 کز چنین شہر سے ابو بکر سے خواہ
 یا کلوخ خشک اندر جو مبار
 تا نیاریدم ابو بکر ار معان
 تا بز و سیم حیران تبسم
 کاندیرین ویرانہ بویکر کے کجاست
 یک ابو بکر سے نزارے یافتند
 در یکے گوشہ خرابے پر عرض
 خون دل بر رخ نشاندہ از مرض
 چون بدیدندش بگفتند رخش شتاب
 کز تو خواہد شہر باز قتلست
 خود پائے خود بمقصد رفتے
 سوئے شہر دوستان میراندے
 بر کتف بویکر را برداشتند

جانبِ خوارزم شہ جلودان
سبز دار است این جهان و مروجی
ہست آن خوارزم شہ یزدانِ جلیل
گفت لایظا اسے تصویرِ کم
من ز صاحبِ دل کم در تو نظر
عسد جوال زربیا لئی غنی
ارز تو رخصت دل من ز نیم
می کشیدندش کہ تابند نشان
اندرین جاضائع است و متحق
دل ہی خواہد ازین قوم رذیل
فابتغوا ذا القلب فی تدبیر کم
نے بنقش و سجدہ وایشا رز
حق بگوید دل بیارائے منحنی
ور ز تو معرست بود اعراضیم

دعویٰ پیغمبری کی دن شخصے کے برائے خود نداشت

۴۱۷

چار چشم تو ز عشق مست تری

بر امید بہتر سنے و دروری

گر در آہسان ترانے بے

از خریدارانِ دولت فارغ شد

آن کے میگفت من پیغمبرم
گردش بستند و بردندش بشاہ
خلق بروے جمع چون مور و ملخ
گر رسول آنت کا یاد از عدم
وز ہمہ پیغمبرانِ فاضل ترم
کین ہی گوید رسولم از آلہ
کایچہ مکر است و چہ تزویر و چہ فرخ
ما ہمہ پیغمبریم و مختتم
تو چرا مخصوص باشی و ادیب
کاے گروہ کو رونادانِ فضول
دادا ایشا ز جواب آن خوش رسول

این ندانستید اے قوم از قضا
 بہر طفل نخستہ عجب آید
 از سنازل حصہ نگذشتید دست
 ما بہ بیداری روان گشتیم وحوش
 و یہ مسئلہ نماز صل و از اساس
 شاہ را گفتند اشک بخش بکن
 شاہ دیدش بس نزار و بس ضعیف
 کہ توان اور افشردن یا زدن
 ایک با او گویم از راہ خوشی
 کہ در شتی ناید اینجا ہیج کار
 مردمان را دور کرد از گردوے
 پس نشان دشمن باز پرسیدش جا
 گفت اے شاہ ہستم از دارالسلام
 نے مرا ثناء است نے یک ہمتین
 باد شاہ از روے لاغش گفت باز
 اشتہا داری چہ خوردی بامداد
 گفت اگر ناغم بڑے خشک تری
 دعویٰ پیغمبری با این گروہ
 کس ز کوہ و سنگ عقل و دل نخت
 شاہ پرسیدش کہ بارے وحی صیت
 یا چہ بخشہ ہر کسے را در سخن
 بجز اخبار رسید یاد اے
 بجز ہر ادراہ و از مسخران
 بجز ہر از راہ و از بالا و پست
 از و راے پنج و تیش تا پنج و تیش
 چون قلاؤ زان جبر و رہ شناس
 تا نگوید جنس او پیش این سخن
 کہ بیک سیل مبسر دآن نجیف
 کہ چو شبشہ گشتہ است اورا بدن
 کہ چہ را داری تو لاف سر لشی
 کہ بہ ز می سر نہ از غار مار
 شہ لطفے بود و ز می و روے
 کہ کج باداری معاش و ملجأ
 آمدہ ز انجبا درین دار الملک
 خانہ کے کرد است ماہی بر زمین
 کہ چہ خوردی و چہ داری چاشت سائے
 کا پچین سرستی و پر لاف باو
 کے کم من دعویٰ پیغمبری
 ہچمان باشد کہ دل جتن ز کوہ
 فہم ضبط نکستہ مشکل نجست
 یا چہ حاصل دار و ملک کن نبیت
 غیر این نصیح زبان کن یا کن

چیت نفع از خدمت در صحبتش
گفت خود آن چیت کش حاصل نشد
گیرم این دے نبی گنج نیست
چونکہ ادھی الرب لی لعل آمدہ است
او بنور دے عی غسہ دل
ہیں کہ کرتناست بالا مہر
نے تو اعطیناک کو ڈر خواندہ
ہر کرادیدی زکوثر خشک لب
وانکہ تابع گشت چہ بود رفتش
یا چہ دولت ماند کو واصل نشد
ہم کم از دے دل ز بنور نیست
خانہ وحیش پر از حلوا شدہ است
کرد عالم را پر از شمع و عسل
وحیش از زہور کے گمتر بود
پس چرا خشکی دشنہ ماندہ
دشنش میہ را ہچون مرگ تب

۸

شمر دین عاشقہ خدہا و وفا با خود را در حضور معشوق

۴۲۰

مناخوانی لا اوالا اللہ را
در نیالہ پنج ایر راہ را۔

آن یکے عاشق بہ پیش یا خود
کز برائے تو چنین کردم چنان
مال رفت و زور رفت و نام رفت
ہیچ صبح ختہ یا خندان نیافت
انچہ اونوشیدہ بود از تلخ و درد
تو برائے منے بل می نمود
عاقلان را یک اشارت بس بود
می شمر از خدمت و از کار خود
تیر ما خوردم درین رزم و سنان
بر من از عشقت بے ناکام رفت
ہیچ شام بر سر و سامان نیافت
او تفضیلش یکا یک می شمر
بر در سے محبت صد شہود
عاشقان را تشنگی زان کے رود

صد سخن میگفت زان درد کهن در شکایت که نگفتم یک سخن
 آتش بودش نیدانست چیت یک چون شمع از تفت او میگرفت
 بعد گریه گفت اینبارفت یک این زمان ارشاد کن تو یار نیک
 هر چه فرمانی بجان استاده ام بر خط تو پا دسر بنهاده ام
 گرد آتش رفت باید چون غلیل در چو نیچه تمسک کنی خوم میل
 ورز گریه چون شیب استع غوم در چو یونس در سم ماهی روم
 در چو یوسف چاه دزدانم کنی ورز فقرم یحیی مریم کنی
 رخ نگر دامن نگر دم از تو من بهر سرمان تو دارم جان و تن
 گفت مشون اینبه کردی و یک گوشش بکشاپین و اندر یاب نیک
 کانچ اصل اصل عشق است و است آن نه کردی آنچه کردی فرجه است
 نقش آن عاشق بگو کان اصل چیت گفت اصلش مردست نیستیت
 تو همه کردی نه مردی زنده بین بمیرار یار جان بازنده
 گریه ز زندگی یابی تمام نام نیکوے تو ماند تا قیام
 چون شنود آن عاشق بجوشتن آه سر دے بر کشید از جان و تن
 بهر آن دم شد و از جان بداد همچو گل در باخت سر خندان و شاد
 ماند آن خنده بر دو قف ابد همچو جان و عقل عارف بے کبد
 از جی بشنید نور آفتاب سوئے اصل خویش باز آفتاب

نور دیده سوئے دیده باز گشت

ماند در سوداے او صحر او دشت

پریښن شخصه از عالمه که اگر که نماز گریذ نشن باطل شو و یا نه

۴۲۱

آن کیله پرسید از مفتی براز
آن نماز او عجب باطل شود
گفت آب دیده نامش بهریت
آب دیده تا چه دیده است از نهان
گردد شوق حق کند گریه دراز
خوف حق گر باشد آن گریه خوش است
بیشکے گیر نماز او کمال
آن جهان گریه دیده است آن پرنیاز
در زنج تن بود وز درد و سوگ
و فغان از ماتم سرزند کرد
می نیرزد آن نماز او دوجو
پس نمازش بیشک باطل بود
زانکه ترک تن بود اصل نماز
از خلیل آموز قسربان کن ولد

گر که گریه بنوحه و نیاز
یا نمازش جائز و کامل بود
نگری تا او چه دید است و گریست
تا بدان شد او ز چشمه خود روان
یا ند است از گنا به و نیاز
زانکه آن آب تو دفع آتش است
قرب یابد در ره حق لا محال
رو نفع یابد ز نوحه آن نماز
رسمان گبست هم شکست و گ
که دل و جانش ز ماتم کرد درد
زانکه با اغیار گردد دل گرد
گریه او نیز به حاصل بود
ترک خویش و ترک فرزند از نیاز
تن بنه بر آتش فرو رود

حاصل آنکه تا بدانی اے کیا

کز بکافرق است حید تا بکا

۴۲۱

گریستن مریدے مقلد موفقت شیخ

یک مریدے اندر آمد پیش پیر
 شیخ را چون دید گریان آن مرید
 آن مرید سادہ از تقلید نیز
 از مقلد دار سپون مردگر
 چون بے بگرت خدمت کردہ رفت
 گفت اے گریان چو از جگر
 اللہ اللہ اے وافی مرید
 تا نکوئی دیدم آن شاہ میگرت
 گریہ کن جہل و تقلید است وطن
 تو قیاس گریہ بر گریہ مساز
 ہست آن از بعد سی سالہ جہاد
 ہست زان سوئے خرد و عدم حلا
 گریہ او ز غم است و ز فرح
 پیر اندر گریہ بود و دلغیر
 گشت گریان آب و چشمش دوید
 گریہ میکرد و فتن آن حسیر
 گریہ می دید و ز موجب بے خبر
 از پیش آمد مرید خاص گفت
 بروفاق گریہ شیخ از نظر
 گرچہ در تقلید ہستی مستفید
 من چو او بگریستم کاین بگریست
 نیست بچون گریہ آن موتمن
 ہست زین گریہ بدان راہ دراز
 عقل انجبا، هیچ نتواند فاق
 عقل را واقف بدان زان قافلہ
 روح دانہ گریہ عین السلح

۴۲۲

۱۱

شہوت اذن کنیز کے باخِ خاتونِ خود

چو نکہ ظاہر با گرفتند حقان
 آن دقائق ماند زیشان بر نہان

۴۲۲

لاحصر محبوب گشتند از غرض

که دقیقه فوت شد از منقض

باز گویم در مناسبت قصه

تا بگیرم زین بیام قصه

۴۲۳

یک کینه ز یک خر بے بر خور گزند از دفر شهوت و فساد گزند
 آن خشم ز را بخود خو کرده بود خر جماع آدمی پے برده بود
 یک که دئے بود حلیت سانه را در زرش کردے پئے اندازه را
 تا رود نیم ذکر وقت سپوز تاشنید زان مراد راقب سوز
 گر همه عضو ذکر در وے رود آن جسم وان رود ما را برود
 خر همی شد از غم و خاتون او مانند حیران که چه شد این خر چو هو
 نعلبندان را نمود آن خر که حیثیت علت او که نتیجه اش لاعنیست
 هیچ علت اندر و ظاہر نشد هیچیکس از سر آن خبر نشد
 در تفحص اندر افتاد او بجد شد تفحص را داماد مستعد
 جد را باید که جان بند بود زانکه جد جوینده یا بنده بود
 چون تفحص کرد از احوال خر آن کینزک بود زیر و خسر زبر
 از شکاف در بدید آن حال را بس عجب آمد از و آن زال را
 خر کینزک را همی جویان بجان که بعقل و رسم مردان با زمان
 در حد شد گفتن این چون ممکن است پس بن اولی ترک فرماک من است
 خر هذب گشته و آموخته خوان نهاده است و چراغ افروخته
 کرد نادیده در خانه بکوفت کاسے کینزک چند خوابی غایب رفت
 از پے روپوش میگفت این سخن کاسے کینزک آدم در باز کن

کرد خاموش و کنیزک - انگشت
 پس کنیزک جسد آلاست فساد
 روز ترشش کرد و دودیده پر زخم
 دیکف او زمره جاروبے که من
 چونکه با جاروب در را واکشاد
 روز ترشش کردی جاروبے بافت
 نیکاره و خشکین جنبان ذکر
 زیر لب گفت این نهان کرد از کنیز
 بعد از ان گفتش که چادر کن بسر
 اینچنین کن آنچنان گو و آنچنان
 آنچه مقصود است مغز آن گیسر
 بودار سستے شہوت شادمان
 یافتم خلوت زخم از شکر بانگ
 از طلب گشته بزبان زن هزار
 و فرو بست آن زن و خرد کشید
 در میان خانه آوردش کشان
 ہم بران کرسی که دید او از کنیز
 یا بر آورد و خرا ندوے سپخت
 خرمو د ب گشته در خاتون فشر
 بر درید از زخم لخت خسر جلر
 دم نزد در حال آن زن جان بداد

راز را از بہر طبع خود نہمت
 کرد پنهان پیش شد در اکشاد
 لب فرو فلکندہ یعنی صائم
 خانہ رامی رو قسم بہر عطن
 گفت خاتون زیر لب کاے او ستاد
 چیت این خبر برستہ از علف
 ز انتظار تو دو چشمش سوے در
 داشتش آندم چوبے جہان عزیز
 و وفلان خسانہ زن پیغام بر
 مختصر کردم من افسانہ زمان
 چون بر اہلش کرد آن زال سیر
 در فرو بست و ہیگفت آزمان
 رستہ ام از چار دانگ از دو دانگ
 در شراب شہوت غریب قرار
 شادانہ لاجرم کیفر چشید
 خفت اندر زیر آن نرخرستان
 تار سد در کام آن مکارہ نیز
 آتش از کیر خرد روے ذخبت
 تا بجایہ در زمان خاتون برد
 رود ما بگستہ شد از ہمدگر
 این طرف زن ان طرف کرسی فساد

صحن خانہ پر زخون شد زن نگون
مرد او برد جان ریب المنون
پس کینہ یک آمد از اشکاف در
دید خاتون را بمرده زیر خر
گفت اے خاتون حق این چو
گرتا استاد خود نقشے نمود
ظاہرش دیدی بر سرش از تو بہان
اوستا نگشتہ بکشدی مکان
کیر دیدی ہجو شہد و چون خیمیں
آن کہ و را چون ندیدی اے حبیبیں
یا چو مستغرق شدی در عشقِ خر
آن کہ دہن بہان بہادت از نظر
ظاہر صنعت بدیدی ز استاد
اے بسا ز راق گول بیوقوف
اوستا ز استاد بر گرفتہ شاد و شاد
اے بسا شوخان ز اندک احقراف
از دم مردان ندیدہ جز کہ صوف
بریکے در کف عصا کہ موسیٰ ام
زان شہان ناموختہ جز گفت لاف
آہ ازان روزے کہ صدق صادق
میدمد بر ابلہان کہ صیسیٰ ام
آخر از استاد باقی را پیرس
راز خواہد از تو سنگ امتحان
جملہ جنسی باز ماندی از ہمہ
کہ حریسان جملہ کو را نند و خرس
صید گرگانند این ابلہ رس

۴۲۵

۱۲

دیدن صاحبہ در خواب کہ در لطن سگے بچکان با و از آندہ بود

۴۲۵

حرف درویشان بے آموختند

منبر و مصل بد و انفس روختند

یا بجز آن حرف شان روزی نبود

یا در آخر رحمت آمد در کشود

آن یکے میدید خواب اندر چلے
در ہے مادہ سگے بد حاند
ناگهان آواز سگ بچگان شنید
سگ بچہ اندر شکم بند ناپدید
پس عجب آمد و رازان بانگبسا
سگ بچہ اندر شکم نالہ کنان
چون بحیث از واقعہ آمد بخویش
حیرت او و مبدم میگشت بیش
در چلہ کس نے کہ گرد و عقدہ حل
جز کہ در گاہ خدا سے عزوجل
تفت یارب زین شکل و گشتگر
در چلہ و اماندہ ام از ذکر تو
بزمین بکشائے تاب و یرون شوم
وحسد یقہ ذکر نامنون پر م
آمدش آواز با قف در زمان
کان مشالے دان فلا ف جابلان
کر حجاب و پردہ بیرون نامدہ
چشم بسته بیہودہ گویان شدہ
بانگ سگ نہ شکم باشد زیان
نے شکار انگیز و نے شب پاسبان
زرگ نادیدہ کہ دفع او بود
دزد نا دیدہ کہ منع او شود
از حر بھبی وز ہوا سے سروری
در نظر کند و بلا فیدن جری
از ہوا سے مشتے کار و بار
بے بصیرت پا نہادہ در فشار

داون شخصے عشر از ہر شے و حسد دل فرزند ان

مشری را صابران دریافستند
چون ہوئے ہر مشرئی شتافتند
ماذ حسرت بر جویان تا ابد
بچو حال اہل ضرر و آن در حسد

بود مرد صالحه ربانے عقل کامل داشت پایان دانے
 در دم سروان به نزدیک آیین شهره اندر صدقه و خلق حسن
 کعبه درویش بودے کوئے او آمدن سے مستندان سوئے او
 ہم ز خوشه عشر دادے میریا ہم ز گندم چون شدے از کد جدا
 آرد گشتے عشر دادے ہم نان نان شدے عشر دیگر دادے زنان
 از عنب عشرے بدادے وز موز عشر هم دادے از پالوده هم
 هم ز حلوا عشر و از پالوده هم عشر بر دغله فرونگداشته
 بس وصیتها که کردے هر زمان جمع فرزند ان خود را آن جوان
 کاشد الله قسم سکین بعد من واکمیرید از هر بیسی خویشتن
 تا بماند بر شما کشت و شمار در پناه طاعت حق استوار
 و ظلمها و میوه با جملہ رغیب حق فرستاده است بے تخمین و ریب
 در محل دخل اگر خرابے کنی در گه سودا است بر سودے زنی
 بس وصیت کرد و تخم و عطا کاشت چون زمین شان شورہ بد سودے داشت
 گر چه ناصح را بود صد داعیه پند را او نے بیاد داعیه
 تو بعد تلطیف پند شنیدی اوز پندت میکند پہلوچی
 چاره آندل عطاے مبدلیت داد او را قابلیت شرفیت

بلکه شرط قابلیت داد او است
 داد لب و قابلیت هست پست

۱۴

امر کردن حق تعالی خیریل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل برداشتن مشیت خاک برائے خلقت آدم

ان سبھا بر نفسہ پادہ است

کہ نہ ہر دیدار صغش را سزا است

ایدا ماید سبب سوراخ کن

تا محب را بر کند از بیخ دین

چونکہ صانع خواست ایجاد بشر	از برائے ابتلائے خیر و شر
جبریل صدق را فرمود، ارو	مشت خاک کے از زمین بستان کرو
او میان بست و بیا مدبر زمین	تا گذارد امر رست عالمین
دست سوئے خاک برد آن موثر	خاک خود را در گشید و شد حذر
بس زبان بکشد خاک و لایہ کرد	کز برائے حرمت خلاق فرد
ترک من گوید و رو، جانم بخشش	زود تا ب از من عنان خنک رخس
در کشاکشائے تکلیف و خطر	بہر اسد، بل مرا اندر میر
بہر آن لطفی کہ حق برگزید	کرد بر تو عظیم لوح کل پدید
تا ملائک را مسلم آمدی	دامنا با حق مکلم آمدی
ہم سفیر انبیا خواہی مہدن	تو حیات جان و جسم بے بدن
ہمچنین بر می شمر و می گریت	یونے می برداد و کران مقصود حیت
معدن شرم و حیا بد جبریل	بست آن سو گند بار و سبیل
بس کہ لایہ کردش و سو گند داد	باز گشت و گفت یارب العباد

من نبودستم بکارت سرسری
 گفت نامے کہ زہوش اسے بصیر
 چون بنام تو مرا سو گند داد
 شرم آمد گشتم از نامت فخل
 چون تو قوت دادہ اطاک را
 مشت خاک کے راجہ قدر و قوت است
 گفت میکائیل راز و تو بزر
 چونکہ میکائیل شد تا خاکدان
 خاک لرزید و درآمد و گریز
 سینہ سوزان لایہ کرد و اجہاد
 کہ بحق لطف رحمان حمید
 کیل از راق حبان امشر فی
 کہ امانم وہ مرا آزاد کن
 رفت میکائیل پیش رب دین
 گفت اے دانائے سر و شاہ دین
 خاکم از زاری و نوحہ پست کرد
 آب دیدہ پیش تو با قدر بود
 آہ و زاری پیش تو بس قدر داشت
 گفت اسرئیل راز دان
 آمد اسرئیل ہم سوے زمین
 کاسے فرشتہ صور اے بحر حیات
 یک از انچہ رفت تو دانا تری
 ہفت گردون باز ماند از مسیر
 رحمت عام است احسان و داد
 ورنہ آسان است نقل شت کمل
 کہ بدر ہنند این افلاک را
 برگرفتن یک غالب حمت است
 مشت خاک کے در رہا از دے دلیر
 دست کرد او تا کہ بر باید از ان
 گشت اولایہ کنان اشک ریز
 با سر شک خونیش سو گند داد
 کہ بکردت حامل عرش مجید
 تشنگان فضل را تو مغزی
 بین کہ خون آلودہ میگویم سخن
 از عرض خالی دو دست و آستین
 کرد خاک لایہ گر نوحہ و زین
 گریہ بسیار کرد آن روے زرد
 من نتانستم کہ آرام نداشتند
 من نتانستم حقوق آن گذشت
 کہ بر وزان خاک پر کن کف بیا
 باز آغا زید خاکستان جنین
 کہ زدہائے توجان یابد موات

دردی در صور یک بانگ عظیم
 پر شو و محشر خلائق از ریم
 دردی در صور گوئی ای صفا
 بر چہید آکے کشتگان کو بلا
 اے ہلاکت دیدگان از تیغ مرگ
 بر زید از خاک سر چون شاخ و برگ
 رحمت تو داند مگیر اے تو
 پر شود این عالم از احیائے تو
 تو فرشتہ رحمتی رحمت نما
 حال عرشی و قبلہ دادا
 پیش اسرار ایل گشتہ اہموس
 کہ بحق ذات پاک ذوالجلال
 میکند صد گونہ مثل چایلوں
 من ازین تعلیب ہوئے یہ ہم
 کہ مدار این قہر را برین جلال
 بین ترحم کن من رحمت نما
 بدگانی میرو و اندر برم
 اے شفاء صحت اصحابِ رد
 دانکہ مرغے را نیار از در ہما
 زود اسرار ایل باز آمد بشاہ
 تو ہمان کن کان و نیو کو کار کرد
 کز بردن فرمان بدادی کہ بگیر
 گفت عذر و ماجرا زدم آلہ
 امر کردی در گرفتن سوئے گوش
 عکس آن الہام کردی در ضمیر
 رحمت او بچہ است و بی کران
 نہی کردی از قسادت سوئے ہوش
 سبق رست گشت غالب بن غنیمت
 او حکیم است و کریم و دہربان
 گفت یزدان زود عذر ایل را
 اے بدیع افعال نیکو کار رب
 آن ضعیف زال ظالم را بیاب
 کہ بین آن خاک پر تخیل را
 رفت عزرا ئیل سر ہنگ قضا
 مشت خاک کے زو بیا و زمین شتاب
 خاک بر قانون نفیہ آغاز کرد
 سوئے کرۂ خاک ہمہ اقتضا
 کاے غلام خاص اے خالقِ عش
 داد سو گندش بیت سو گند خورد
 رو بحق رحمت رحمن سرود
 اے مطلع الامام اندر عرش و فرش
 رو بحق آنکہ با تو لطف کرد

حق شایسته که جز او مبدو نیست پیش او زارے کس مردود نیست
 حق حق حق که دست از من بدار اے ترا از حق فضیلت بیشمار
 گفت: نتوانم بدین افسون که من رو بستم ز امر او ستر وطن
 گفت: احسبم فرمود او حکم هر دو امر اند این بگیس از راه علم
 گفت: آن تاویل باشد یا تمیاس در صریح امر کم جرات عباس
 فکر خود را اگر کنی تاویل به که کنی تاویل آن نامشبه
 دل همی سوزد مرا برابر با است سینا ام پر خون شد از شورا بات
 نیستم بمیرجم بل زان هر سه پاک رحم بستم بتو اے دردناک
 این همه بشنید آن خاک تزنند زان گمان بد بدش در گوش بند
 باز از نوع دیگر آن خاک پست لایه و حبه همی کرد او چوست
 گفت: نه بر خیز بنود زین زیان من سر و جان می نیم دهن و ضمان
 که میسندیش و من لایه دیگر جز بدان شاه رحیم دادگر
 بنده فراموش نیارم ترک کرد امر او که بحسب انگیزید کرد
 جز از ان حلاق گوش و چشم دسر نشنوم از جان خود خم خیمه شر
 گوش من از گفت غیر او کراست امر او از جان من شیرین تر است
 جان از دآمد نیاید او ز جان صد هزاران جان دهاور انگان
 جان چه باشد کش گزیم بر کریم کیا چه بود تا بسوزم زو گلیم
 من ندانم خیر الاخیر او صم و کم و عسی من از غیر او
 گوش من کز است از زاری کنان که منم در کعبه او همچون سنان
 خاک را مشغول کرد او در سخن یک کعبه بر بود زان خاک کهن
 سحرانه در بود از خاکدان خاک مشغول سخن چون بیخودان

بروماحق تربت بے راے را
 گفت یزدان کہ بعلم روشم
 گفت یارب دشمنم کیست خلق
 تو رواداری خداوندی
 گفت ای سبائے پدید آرم عیان
 از صدام و ماشر او از خاق
 سده و اسہال و استقا و سل
 تا بگرداغم نظرشان را از تو
 گفت یارب بندگان ہتھند نیز
 چشمشان باشد گذارہ از سبب
 سر نہ توحید از کمال حال
 نگرداند تپ و قویج و سل
 گفت یزدان ہر کہ باشد اصل ان
 گرچہ خویش از عامہ پنهان کردہ
 وانکہ ایشان را شکر باشد اجل
 تلخ نبود پیش ایشان برگ تن
 تا بکتب آن گریزان پائے را
 کہ ترا جلا داین خسلقان کسہم
 چون فتارم خلق را در مرگ خلق
 کہ مرا مبعوض و دشمن و کونی
 از تپ و قویج و سہ سہام و شان
 از زکام و از بدم و اتفاق
 کسر ذات الصدر و لیج و در و دل
 در مرضا و سبہاے سہ تو
 کہ بدر نداین سبہاے سہ عزیز
 در گذشتہ از جبار فضل رب
 یافتہ رستہ ز علت و احتمال
 راہ نہند این سبہا را بدل
 پس ترا کہ مبیند او اندرین
 بیش روشن دیدگان ہم پردہ
 چون نظرشان مست باشد و دل
 چون روند از چاہ و زندان و چمن

وانکہ دارست از چہان پیچ پیچ
 می نگرید بر فاست بسیج بسیج

حجرہ ساختن آج زبر پوئین و گمان بدن جان کہ اور اوقینہ است

۳۳۳

ار مئی بودی مئی را و از کار

اے آیات ازل پوئین را یاد دار

۳۳۵

آن آیت آزاد زیر کی انگشت
 میرود ہر روز در حجرہ خلا
 شاہ را گفت نذاوراجہرہ است
 راہ می نندہ کسے را اندرو
 شاہ فرمود اے عجب آن بندہ را
 پس اشارت کرد میرے را کہ رو
 ہر چہ یابی مرزا بغا شش کن
 یا چنین اگر ام و لطف بے عدد
 می نہاید او فدا عشق و جوش
 ہر کہ اندر عشق یا با زندگی
 نیم شب آن میر با ششی معتمد
 مشعلہ بر کردہ چندین پہلوان
 کامر سلطان است بر حجرہ ز نیم
 آن کے میگفت ہے چہ جلے ز
 خاص خاص مخزن سلطان بیت
 چہ محل دارد پیش آن عشق
 پوئین و چار قشش آدینتہ
 چار قشش آیت سنگ در علا
 اندرا بخازرو سیم و خمرہ است
 بستہ میدارد ہمیشہ آن در او
 چہ بو پنهان پوشیدہ ناما
 نیم شب بکشاے در و حجرہ شو
 سزاوار برندیان نکاشش کن
 از لیبی سیم و زرنہان پسند
 وانکہ او گنہ م ناما و جوش
 کفر با شد پیش او جز بندگی
 در کشادہ حجرہ او راے زد
 جانب حجرہ روانہ شادمان
 ہر یکے ہمیان زرد کش کنیم
 از عقیق و لعل گوئی و از گہرہ
 بلکہ اکنون شاہ را خود جان بیت
 لعل و یا قوت و زمرہ یا عقیق

شاه را بروی بنوده این گمان
پاک می و آفتش از بهر عشق و فل
که مباد اکاین از خسته شود
این نکر دست او و گرد او روت
بر چه محبوبم کسند من کرده ام
باز گفته دور از ان خجسته و خصال
از آید از این خود محال است و بعید
شاه شامان است بلکه شاه ساز
چشمهای نیک هم برسد است
و ان میسران خجسته و قلب ساز
کو و فیسنه دارد گنج اندران
شاه بیدارت خود پاکت او
کاسه امیران حجره بکشايد در
تا پدید آید سگال شاهی او
مر شمارا دادم این زر و گهر
این میگفت و دل او می پسید
که منم کاین بر ز باغم میسود
باز میگوید که بحق دین او
گر ز من صد تیغ او از امتحان
دانه او کان تیغ بر خود میسوزم
آن امیران بر در حجره شدند

تغری میگردید بهر امتحان
باز از و بمشش می لرزید دل
من نخواهم که برو خجسته شود
هر چه خواهد گوین محبوب رامت
او منم من او چه کرد در پرده ام
این خجسته خجسته است و خیال
کو کی در ریاست قهرش ناپدید
و ز برای چشم بدنامش آید
از و غیرت که نش سجد است
این گمان بر و در حجره آید
ز آینه خود و نگر اندر دیگران
بهر ایشان کرد او آن جتو
نیم شب که باشد از ان خجسته
بعد از ان بر راست مال شاهی او
من از ان زر ما نخواهم جز خبر
از برای آن آید از بے ندید
این جاگر بشنود او چون شود
که ازین انسون بود تمکین او
کم نکرد و صلت آن هریان
من ویم اندر حقیقت او منم
طالب گنج و زر و خمره شدند

۳۳۷

قفل را بزین کشاد و تراز هوس
 باد صد فرنگ و افش چند کس
 زانکه قفل محسوس بر چیده بود
 از میان قفل با بگزیده بود
 نے عقل سیم و مال و زرقام
 از برای تم آن سہ از عوام
 رہے ہنس سال بد تنہا
 ہم دیگر نام ساو سم کنند
 می سنہ ابید لغت ارحص نہ
 حرم از و بہرہ سوے رباب
 عقل گویڈ نیک بین کایا نیت آب
 مرغ غالب بود و ز چون جان شدہ
 حرم غالب بود و ز چو جان
 نعرہ عقل آن زمان پنهان شدہ
 جہ را با حرص و صد گونہ ہوس
 حرم غالب بود و ز چو جان
 اندر غنا و ند و ہم ز اند و نام
 عاشقانہ و فرسند با کروند
 بنگریدند از یسار و از بین
 باز گفتند این مکان بہ زرتست
 بن باور میخانے تیسرا
 ہر طرف کنند و جتند آن فریق
 خضر با شان بانگ میزد آن زمان
 ران گالش شرم ہم میدشنند
 باز در دیوار با سور اجہا
 بے عدد و لاحول و ہر سینہ
 زان زلالہا ہے یا و تازستان
 ممکن اندائے آن دیوار نے
 با در صد فرنگ و افش چند کس
 از میان قفل با بگزیده بود
 از برای تم آن سہ از عوام
 ہم دیگر نام ساو سم کنند
 عقل گویڈ نیک بین کایا نیت آب
 نعرہ عقل آن زمان پنهان شدہ
 گفت ایست این متاع را لگان
 باز کردند آن زمان آن چند کس
 ہجو اندر دو غ گندیدہ ہوام
 حور و ن امکان نے و بستہ ہر و
 چارے پدیدہ بود و پو ستین
 چارنی اینجا چپے ر و پوش نیت
 امتحان کن خضر و کار یزرا
 خضر ہا کردند و گو ہاے عمیق
 کند ہاے خالیم اے کندگان
 کند ہاے بازمی انپاشند
 ہمچنین کردند از ہر س و عے
 ماند مرغ حرص شان بے چنیہ
 خضر و دیوار و درخت از شان
 با ایاز امکان، سیج انکار نے

گر خدای بیگناهی میدهند حاط و عرصه گواهی میدهند
 جلد در جبروت که چه عذر آورند تا ازین گرداب جان بیرون برند
 عاقبت نومید دست لب گزان دستبار بر سر زنان همچون نان
 باز گردیدند سوئے شهر یار پر ز گرد و روئے زرد و شر مسار
 شاه قاصد گفت این احوال چیست که بغل تان از زرد و همیان تپیت
 و نهان کردید دنیا و تسو فرستادی در رخ و رخسار کو
 آن پیران جلد در عذر آمدند همچو سایه پیش مه ساجد شدند
 عذر آن گرمی و لاف نادان پیش شه رفتند با تیغ و کفن
 از خجالت جلد انگشتان گزان هر یک میگفت کای شاه جهان
 گر بریزی خون حلالی است حلال در جغشی هست انعام و نوال
 کرده ایم آهنگ که از مای سزید آنچه فرمانی تو اے شاه مجید
 گر جغشی جسم ما اے و لغز و ز شب شبها کرده باشد روز و روز
 گر جغشی یافت نومیدی کشاد ورنه صد چون ما فدا اے شاه باد
 گفت شاه نے این نواز و این گداز من بخوابم کرد هست آن آیاز
 این جنایت بر تن و عرض و یست زخم بر گهائے آن نیکو پست
 گر چه نفس واحدیم از روئے جان ظاہر ادویریم ازین سود و زیان
 کن میان منجبت حکم اے آیاز اے آیاز پاک با صد احتراز
 گرد و صد بارت بخوشم در عمل و کف جوشت نیام یک دغل
 ز امتحان شرمند و خلقه بشمار ز امتحانها جلد از تو شر مسار
 بحر بے قعر است تنها علم نیست کوه صد کوه است این خود علم نیست
 اے آیاز این کار را زودتر گذار ز آنکه نوع انتقام است انتظار

جسم مجنون را ز رنج دورے اندر آمد ناگهان رنجورے
 خون بجوش آمد ز شعله اشتیاق آپدید آمد بر آن مجنون فناق
 پس طبیب آمد بدار و کردنش گفت چاره نیست غیر از رگ زنش
 بگزدن باید بر اسے دفع خون رگ زنے آمد بدستخا و دفون
 باز دوش بست و کشاد آن نیش او بانگ بر زد بروے آن مشوق جو
 مزد خود بستان و ترک فصد کن گریسم گویو برو جسم کهن
 نعت آذ تو چہی ترسی ازین چون نمی ترسی تو از شیر عین
 شیر و کرگ و خرس بود و مرد و دگر در گرد تو شب گرد آمد
 گفت مجنون من ہی ترسم ز نیش صبر من از کوه سنگین بست بیش
 من بلم بے زخم ناساید تنم عاشقم بر زخمہا بر می تنم
 لیک از لیلے وجود من پر است این صدف پر از صفات آن دست
 ترسم اسے فصاد اگر فصد من کسی نیش را ناگاہ بر لیکے زنی
 داند آن عقلے کہ او دل روشنیت در میان لیلے من فرق نیست
 من کیم لیلے دیکے اکیث من مایکے روحیم اندر و بدن

عشق با ختن نہادے با کینز کے

تو دوری کہ نامہ آن حسین
 بگنزد از چپ در آید دین
 اینچنین نامہ کہ بر ظلم و جفاست
 کے بود خود در خواب آن دست راست

زاده‌ای را بود یک زن سرغور
 زن ز غیرت پاس شو برداشته
 مدنی زن شد مراقب هر دورا
 آورد حکم و تقدیر آله
 بود در حتماً آن زن ناگهان
 اکبریک گفت روان مرغ دار
 آن نیز یک زنده خنجر این شنید
 خواجه و خانه است خلوت این مان
 عشق شش ساله کینزک را به بین
 گشت تران جانب خانه شافت
 هر دو عاشق را پنهان شهوت ربود
 هر دو در هم و از یه نداشت نشاط
 یاد آمد در زمان زن را که من
 پنبه در آتش نهادم من خویش
 گل فرو شست از سر و پنجه دوید
 چون رسید آن زن بخانه در کشاد
 آن کینزک حبه آشفته ز ساز
 زن کینزک را پرتو لبیده بدید
 شو که خود را دید قائم در نماز
 شو که را برداشت دامن بخیل
 از ذکر باقی نطفه می چکید

هم بد او را یک کینزک همچو حور
 با کینزک خستش بگذاشته
 تا که شان فرصت نیفتد در خلا
 عقل همارس خیره سرگشت و تباہ
 یادش آمد طشت در خانه بد آن
 طشت را از خانه برگیر بیار
 که بخواب این زمان خواهد رسید
 پس دهان شد سهی خانه شادمان
 که بیا بد خواجه را خلوت چنین
 خواجه را در خانه خلوت بیافت
 کاحتیاط و یاد در بستن نبود
 جان بجان پیوست آدم ز اختلاط
 چون فرستادم در اسوس وطن
 در فکندم من قی ز را به پیش
 از پی او رفتم و چادر میکشید
 بانگ در گوش ایشان فتاد
 مرد بر جبت و در آمد در نماز
 در هم و آشفته و دنگ و مرید
 در گمان افتاد زن زان اهتزاز
 دید آوده منی خضیه و ذکر
 ران و زانو گشته آوده و پلید

بر سرش زد سیلے و گشتاے مہین خضیہ مردم نمازی باشد این
لائق ذکر و نماز است این ذکر و انجین ران و زماہ پر قدر
نامہ پر ظلم و فسق و کفر کین لائق است انصاف و اندرین

توبہ جستن نصوح

۴۴۳

عمر گزیدہ شش بخیش ایندم است
ایب توبہ اش اگر ادبے تم است
خواجہ بر توبہ نصوحے عوش تن
کو ششے کن ہم بجان ہم بتن
شرح این توبہ نصوح از سن شو
بگردیستی دے از نو گرو

بود مردے پیش ازین نامش نصوح بدزد لاک کی زنان اور نصوح
بود روے او چو رخسار زنان مردے خود را ہی کرد او ہنسان
ادبستام زنان دلاک بود دروغا و حیلے بس چالاک بود
ساہبامیکرد دلاکی و کس بونہر د از حالت آن بواہوس
زانکہ آواز و خوش زن دار بود یک شہوت کامل و بیدار بود
چادر و سر بند پوشید و نقاب مرد شہوانی و دختر شہاب
دختران خسروان رازیں طریق خوش ہی مایید و می شستان عشیق
توبہا میکرد و پاد میکشید نفس کا نسر توبہ اش امیدید

رفت پیش عاصی آن زشت کار
بیر او را نشت آن آزاد مرد
بر لبش قفل است و در دل رازها
عارفان که جام حق نوشیده اند
هر که اسرار حق آموخته اند
سست خندید بگفتای بدنها
آن دعا از هفت گردون گذشت
کان دعا سوختن چو دعا
چون خدا از خود سوال نگذرد
یک سبب انگیخت صنع ذوالجلال
اندازان حمام پر میگردشت
گوهری از حلقه های گوش او
پس در حمام را بستند سخت
رخه ها جستند و آن پیداشد
پس بجهتین گرفتند از گراف
در شکاف تحت و فوق هر طرف
بانگ آمد که همه عریان شوند
یک بیک را حاجه جستن گفت
آن نصوص از ترس شد در غلوت
پیش چشم خویش تن میدیدم
گفت یارب بار بار گشته ام

گفت ما را در دعای یاد دار
یک چون حلم خدا پیدا کرد
لب خموش دل پر از آوازا
رازها دانسته و پوشیده اند
هر کردند و دواش دوستند
ز انچه دانی از دست تو به دوا
کار آن مسکین با خسر خوب گشت
فایست و گفت او گفت خدایت
پس عاصی خویش را چون رد کند
که با نیدش نغزین و وبال
گوهری از دخترش یاوه گشت
یاده گشت و هر زنی در جستجو
تا بجویند او شش در پنج زخت
وز گوهر نسیز هم رسوا نشد
در دمان و کوشش اندر شکاف
جستجو کردند در از هر صدف
هر که هستند از عجز و از لوی
ناپدید آید گهر دانه خلعت
روے زرد لب کبود از خشیته
سخت سیر زید بر خود همچو برگ
و بهر او بهر دانه شکسته ام

کرده ام آنها که از من می شنید
 زبنت جستن اگر در من رسد
 تا چنین سل سیاهی در رسید
 و ده که جان من چه سختیها کشد
 در من اجاتم بین بوسه جگر
 و این رحمت گرفتم داد داد
 یا مرا خیر بخورد در چرا
 که ز هر سوراخ مار میگرد
 روئے غزال آمل دیده پیش پیش
 کان در دیوار باد گشت جفت
 بانگ آمد از میان جستجو
 گشت بیوشش آن زمان پرید روح
 هوش و عقلش رفت و شد همچون باد
 بتراد با حق بی پوست از نهان
 باز جانش از خدا در پیش خواند
 در کنار رحمت دریافتاد
 بحر حمت آن زمان در جوش شد
 شد پدید آن گم شده در تقیم
 مژده آمد که اینک گم شده
 مژدگان ده که گوهری تقسیم
 پر شد و حمام تدال الحزن
 دیده چشمش تابش صد روز پیش
 بوسه میدادند بر دشتش

کرده ام آنها که از من می شنید
 زبنت جستن اگر در من رسد
 تا چنین سل سیاهی در رسید
 و ده که جان من چه سختیها کشد
 در من اجاتم بین بوسه جگر
 و این رحمت گرفتم داد داد
 یا مرا خیر بخورد در چرا
 که ز هر سوراخ مار میگرد
 روئے غزال آمل دیده پیش پیش
 کان در دیوار باد گشت جفت
 بانگ آمد از میان جستجو
 گشت بیوشش آن زمان پرید روح
 هوش و عقلش رفت و شد همچون باد
 بتراد با حق بی پوست از نهان
 باز جانش از خدا در پیش خواند
 در کنار رحمت دریافتاد
 بحر حمت آن زمان در جوش شد
 شد پدید آن گم شده در تقیم
 مژده آمد که اینک گم شده
 مژدگان ده که گوهری تقسیم
 پر شد و حمام تدال الحزن
 دیده چشمش تابش صد روز پیش
 بوسه میدادند بر دشتش

بدنسان بودیم مارا کن حلال
 زانکه خلق جلدی رودے بیش بود
 خاص زانکس بدو محرم نصوح
 گر ہر ابروہ است او برده او بس
 اول او را خواست جتن در بند
 تا بود کارا بیسند از دجا
 پس سلا یہا از وی خواستند
 گفت: بفضل خداے دادگر
 چہ سلامی خواست میاید زن
 انچه گفتندم زبدا صید کیمیت
 کس چہ سید اند زن جز اند کے
 من ہی تو انم و ستار من
 بسد اذان آمد کے کر محنت
 دختر شاہت ہی خواند بیا
 جز تو دلا کے نی خواہدش
 گفت: رو رود دست من بیکار شد
 روکے دیگر بچہ تعجیل و تعنت
 بادل خود گفت: کر حد رفت جرم
 من بر دم بکرہ و باز آدم
 تو بہ کر دم حقیقت با خدا
 بعد ازین محنت کرا بار دیگر

لحم تو خوردیم اندر قیل و قال
 زانکہ در قربت ز جلد پیش بود
 بلکه همچون دوتن و یک گشتہ روح
 زو ملازم تر بخاقون نیت کس
 بہر حرمت داشتن تا خیر کرد
 اندران ہملت را نہ خویش را
 و زبرائے عذرمی برخاستند
 ورنہ ز انچه گفتہ شہتم بہتر
 کہ منم مجرم تر از اہل زن
 بر من آن کشف است اگر کس شکایت
 در ہزاران جہرم و بد نظمی کیے
 جرہا و زشتے کردار من
 دختر سلطان مایخو اندت
 تا سرش شوی کنی اے پارسا
 کہ ببالد یا بشوید با گلش
 دین نصوح تو کنون بیمار شد
 کہ مرا و اللہ دست از کار رفت
 از دل من کے رو دآن ترس و کرم
 من چہ سیدم تلخے مرگ و عدم
 نشکنم تا جان شود از تن جدا
 پارود سوے خطر الا کہ خسر

۲۲۵

برون باہرے رایش شیرے و بار بھیلہ و کر

گا زرے بود و مراور ایک خرے
 پست ریش شکم تہی تن لاغرے
 در میان سنگلاخ بے گیاه
 روز تاشب بے نواؤ بے پناہ
 بہر خوردن غیہ آب آنجا نبود
 روز و شب ہد خردان کور و کبود
 آن حوالی نیستان و بیشہ بود
 شیرے آنجا بود صیدش بیشہ بود
 شیر را با پسِل ز جنگ اوفتاو
 خستہ شد آن شیر و ماند از صلیاد
 مہتے و اماند زان ضعف از شکار
 بینوا ماند و دوز چاشتخوار
 زانکہ باقی خوار شیر ایشان بند
 شیر یک رو باہ را فرمودارو
 گر خرے یا بی برگرد مرغزار
 یا خرے یا گاؤ بہر من بوجہ
 چون بیام تو تے از لجم نہ
 اندکے من میخورم، باقی شما
 از فسون و از سخناے خوش
 گفت رو بہ شیر را خد مت کم
 جیلہ و افسون گری کاہن ہست
 از سرکہ جانب جو می شتافت
 پس سلاے گرم کرد و پیش رفت
 گفت چونی اندرین صحراے خشک
 پیش ریش شکم تہی تن لاغرے
 روز تاشب بے نواؤ بے پناہ
 روز و شب ہد خردان کور و کبود
 شیرے آنجا بود صیدش بیشہ بود
 خستہ شد آن شیر و ماند از صلیاد
 بینوا ماند و دوز چاشتخوار
 شیر چون رنجور شد تنگ آمدند
 مرغزے را بہر من صیاد شو
 رو فسونشن خوان فریابنش بیار
 زان فسونہاے کہ میدانی بگو
 پس گیسرم بعد از ان صید و گر
 من سبب باشم شمارا در نوا
 نرم گردان زود ترا آنجا کشش
 جیلہا سازم ز عقلش بر کم
 کار من دستان و از رہ برون است
 آن خنہر سکین لاغرے بیافت
 پیش آن سادہ دسلے در ویش رفت
 در میان سنگلاخ و جائے خشک

۲۲۶

گفت خدایا اگر در جسمم درالم
 شکر گویم دوست را در خیر و شر
 چونکہ قسام است کہ نہ آمد گد
 باز گفت ای صبر مفتاح الفرج
 را منہ من قیمت قسام را
 بہرہ و را نہشتہ و خاص و عام
 مرغ و ماہی قسمت خود می خوردند
 گفت رو بہ حاجت رزق حلال
 عالم اسباب و رزق بے سبب
 اگر تو بشینی بچاہے اندرون
 گفت ای ضعیف توکل باشد آن
 ہر کہ جوید باد شاہے و ظفر
 دام و دود جملہ شدہ اکالہ رزق
 جملہ را رزاق روزی میدہد
 رزق آید پیش ہر کہ صبر جست
 گفت رو بہ آن توکل نادر است
 گردنا در گشتن از نادانیت
 چون قناعت را پیویر گنج گفت
 حد خود بشناس در بالا پیر
 جہد کن و اندر طلب سغے نا
 گفت خر ملکوس میگوئی بدان

(۲۰)
۳۸۶

قسم حق کرد و من زان شاہ اکرم
 زانکہ بہت اندر قضا از بد بہتر
 صبر بایہ صبر مفتاح الفرج
 صابران را کہ رسد جو رزق
 کوخندہ او نہ است خاص و عام را
 میرساند روزی و بخش و ہجوم
 مور و مار از نعمت او می چرند
 فرض باشد از برائے است مثال
 می نیاید پس ہم باشد طلب
 رزق کے آید برت اے ذوق من
 در نہ بد بدان کہے کو داد جان
 کم نہ باد لقمہ نان اے پسر
 سنے پے کہ سبب اندوختن رزق
 قیمت ہر یک ہمیش می ہند
 رنج و کوشش ہزار بی صبر نیست
 کم کہے اندر توکل ماہر است
 ہر کہے را کہ رہ سلطانیت
 ہر کہے را کہ رسد گنج ہفت
 تا نیفتی در شیب شور و شہ
 چون نداری در توکل صبر ما
 شور و شر از طمع آید سوئے جان

رزق نعمت، هیچکس بجان نشد
 نان زخوکان و سگان نبود دروغ
 آنچنانکه عاشقی بر رزق و زار
 گز تو نشتابی بسایه بردت
 گفت رو به این حکایتها بپل
 هر که او در کعبه پامی بند
 زانکه جمله کسب نماید از یک
 چون بانباریت عالم بر سر
 مبل خوار می در میان شرطیت
 گفت خدایه از تو کل بر ربه
 کسب شکرش را نمیدانم
 خود تو کل بهترین کسبهاست
 کای خدا کار مرا تو راست آر
 و تو کل هیچ نبود احتیاج
 بحث شان بسیار شد اندر خطاب
 بعد ازان گفتش که اندر هسلکه
 صبر در صحرای خشک و سنگلاخ
 نقل کن ز خیمه ابوئے مرغزار
 مرغزار سبز و مانند جهان
 خرم آن حیوان که او آنجا رود
 هر طرف در دایه یک چشم روان
 و در هیچی هیچ کس سلطان نشد
 کسب مردم نیست این باران ویش
 هست عاشق رزق هم بر رزق خوار
 در تو بشتابی دهد در دست
 دستها بر کب زن چپه لعل
 یارئے یاران دیگر میدهد
 هم دروگر، هم سقا، هم حلک
 هر کس کارے گزیند از افتقار
 راه سنت کار و کسب کردیت
 من مذاقم در دو عالم کعبه
 تا کشد شکر خدا رزق جدید
 زانکه در هر کسب دست بر خدایت
 دین دعا هست از تو کل در سرار
 فارغی از نقص ربع و از خسران
 ماند گشتند از سوال و از جواب
 بنی لا تلقوا بایدی تهلکه
 احمقی باش جهان حق فراخ
 میجر آنجا سبز و گرد و بار
 سبز و رسته اندر آنجا تا میان
 اشتر اندر سبز و ناپیدا شود
 اندر حیوان مرفه در امان

از خری ابرامنی گفت ای صین
 کوشش با منسری و فستق
 شرح روضه گرد مرغ و زور نیست
 این گداپشی و این نادیدگی
 چون ز جثمه آمدی چونی تو خشک
 گزومی ای ز کرا و جنان
 ز انچه میگویی و شر حش می کنی
 نزد سه حمله برو به سخت کرد
 طغنه ادراک و میانان داشت
 حرص خوردن آنچنان کردش زایل
 روبه اندر جیل پاسبان خود فشرود
 چونکه روبه اش بسوئے مرغ برد
 دور بود از شیر و آن شیر از نبرد
 گنبد سے کرد از بلندی شیر هول
 خرد دورش دید در گشت و گرخت
 گفت روبه شیر را کاسه شاو ما
 تا بنزدیک تو آید آن غوی
 مکر شیطان است تعیل و شتاب
 دور بود و حمله دید و گرخت
 گفت من پنداشتم بر جاست نزد
 نیز جوع و حاجتم از حد گذشت
 چو نتوانجائی چسب از ازاری چنین
 چیت این لاشه تن مضطر تو
 پس چرا چشت از ان مجبور نیست
 از گدائی هست انتر بیگرگی
 گز تو ناف آب هوئی که بوسه مشک
 دسته گل کو بر اے از مغان
 چون نشانی در تو نماند اے سنی
 چون معتله بد فریب او بخورد
 دند سه رو به برو سکت گماشت
 که ز بوشش کرد با پانصد دلیل
 ریش خر گرفت و پیش شیر برد
 تا کند شیرش شکله خرد و مرد
 تا به نزدیک آمدن صبر سے نکرد
 خود بود و دش قوت و امکان چول
 تا بزیر کوه تا زان بغل ریخت
 چون نکردی صبر در وقت و غا
 تا باندک حمله غالب شوی
 لطف رحمان است صبر و حساب
 ضعف تو طاهر شد و آب تو ریخت
 خود بدم از ضعف خود نادان و کور
 صبر و عزم از تجوع یاده گشت

گر تو انی، بار دیگر از خسر د
 منت بسیار دارم از تو من
 گر خدا روزی کند آن خر مرا
 گفت آرسے گر خدا یاری دہد
 پس فراموشش شود ہولے کہ دید
 لیک چون آرم مرا و ابرمتاز
 گفت آرسے تجر بہ کردم کہ من
 تا بسزد یکم نیاید خسر تمام
 رفت رو بہ گفت اے شہ ہمتے
 تو بہا کرد است خسر با کردگار
 تو بہایش را بن برہم ز نیم
 پس بیامد زود رو باہ زود خر
 ناجوانمردا چہ کردم من ترا
 موجب کہین تو با جانم چہ بود
 ہجو کردم کو گرد پاے فتنے
 یا چو دیوے کو عدوے جان ہات
 بلکہ طبعاً خضم جان آدمیت
 گفت رو بہ آن طلسم سحر بود
 ورنہ من از تو بن مسکین ترم
 گر نہ زان گو نہ طلسم ساختے
 یک جہان بینوایان پیل و اج

باز آوردن مرا و ارمی سزد
 جہد کن باشد بیا ریش بن
 بعد از ان پس صید ہا بخشم ترا
 بدل او از عئے ہرے نہد
 از خرے او نہا شد این ہمید
 تا بیادش مدہی از تعجیل باز
 سخت رنجورم، مغلغل گشتہ تن
 من خنیم، خفتہ باشم بر دوام
 تا پوشد عقل او را غفلتے
 کو نکرد غمرہ ہر نا بکار
 ما عدوے عقل و ہمہم روشنیم
 گفت خرا از چون تو یارے اسخذر
 کہ پیش شیرز بردی مرا
 غیر خبث گو ہر خود اے عنود
 نار سیدہ ازوے او را آفتے
 نار سیدہ ز جہش از ما و کاست
 از ہلاک آدمی در خسریت
 کہ ترا در چشم آن شیرے نمود
 کہ شب و روز اندر انجا پھرم
 ہر شکم خوارے بد انجا تاختے
 بے طلسم کے بساند سبج

من ترا خود خواستم گفتن بدرس
 کایچنین شکلا اگر بسنی مترس
 یک رشت از یاد علم آموزیت
 کہ بدم مستغرق دلسوزیت
 دبدست و بر جوع کلب و میوا
 می شتابیدم کہ آئی تا دوا
 ورنہ با تو گفتے شبح ظلم
 کان خیالے می نماید نیت جسم
 شد فرا سوشش آنکہ گویم مر ترا
 گفتے ، زمین ز پشتیم اسے عدو
 حال آن شکل ہمیب دل را
 آن خاسے کہ تا بد بخت کرد
 تانہ بیسنم روے تو اسے زشت
 یاکہ امین روئے می آئی من
 روئے زشت را و قیج و بخت کرد
 رشتہ در خون و جاف آشکار
 ایچنین سفرے ندار و در گذن
 تا بدیدم روئے عزائیل را
 کہ ترا من زہبم تا مر غزار
 گرجہ من ننگ خرازم یا خرم
 باز آوردی فن و تسویل را
 انچہ من دیدم زہول ہے امان
 جانم جاندارم اینرا کے خرم
 بیدل جان از ہییب آن شکوہ
 طفل دیدے پیر گشتے در زمان
 بستہ شد پایم در اندم از ہییب
 سرنگون خود را در انگندم زکوہ
 عہد کردم با خدا کاسے ذوالسن
 چون بدیدم آن عذاب ہے عجیب
 تا نوشتم دوسوہ کس بعد ازین
 بر شادین بستگی تو پائے من
 حق کشادہ کرد آدم پائے من
 بر شادین بستگی تو پائے من
 ورنہ اندر من رسیدے شیر ز
 چون بدے در زیر پنج شیر خر
 باز بفرستادت آن شیر عرین
 سوئے من از کرا اسے میں القرین
 گفت رو بہ صاف مارا و ز نیت
 ایک تخیلات وہیہ خرد نیت
 ورنہ بانو نے غشے دارم نہ فل
 این ہمہ وہم تو اسٹاے سادول

از خیال زشت خود منگر بمن
غن نیگو بر برخوان صفا

آن خیال دوم بد چون شد پدید
مشغله کو کرد جور و امتحان

خاصه من بدرگ نبودم زشت قسم
ور بدی بدان گالش قدر را

عالم دوم خیال و طبع و بیم
نقشهای این خیال نقش بند

خریبی کوشید و او را دفع گفت
غالب آمد حرص و صبرش ضعیف

ننان رسوای کش حقایق داد و ست
گشته بود آن خر مجاعت را اسیر

زین عذاب جوع باره دارم
گر خراول توبه و سوگند خورد

حرص کور و احمق و نادان کند
هست آسان مرگ بر جان خزان

بر خسرار و بهک تابش شیر
تشنه شد از کوشش آن سلطان دو

رو به یک خورد و آن جگر بند و دش
شیر چون واگشت از چشمه بخور

گفت رو به را جگر کو دل چه شد

بر محبان از چه داری سود ظن
گرچه آید ظاهر از ایشان جفا

صد هزاران یار را از هم برید
عقل باید که نباشد بد گمان

انچه دیدی بدنه بد بهمان طلسم
عفو نسرا مینداز یاران خطا

هست رهبر و رایک مدد عظیم
چون خلیله را که گداز شد گزند

لیک جوع الکلب با خر بود جنت
بس گلو ما که بزده شق غیبت

کا دفقر آن کین کفر آید ست
گفت اگر کراست یکره مرده گیر

گر حیات نیست من مرده بهم
عاقبت هم از خری خطه بکرد

مرگ را بر احمقان آسان کند
که نداشتند آب جان جاودان

پاره پاره کردش آن شیر لیس
رفت سوئے چشمه تا آب بے خورد

آن زمان چون فرصت شد حاش
جنت در خردل نه دل بدنه جگر

که نباشد جانور را زین دو بند

۲۳۳

۴۵۴

۲۳۴

۴۵۹

گفت اگر بودے ورا دل یا جگر
کے بدیخا آمدے بار دگر
آن قیامت دید بود و رستخیز
وان زکود افتادن ہول و گریز
گر جگر بودے ورا یا دل بندے
بار دیگر کے بہ تو آمدے
یون نہایت نور دل دل نیست آن
چون نہایت روح جز گل نیست آن
ان زجا بنے کو نداد و نور جان
بول قارورہ است تقدیش بخوان
نور نہایت است را و ذو الجلال
صنعت خلق است آن شیشہ و مغال
جو کہ آتش است جو خود آن بود
آمدی آنست کہ احسان بود
این نہ مردانست اینہا صورت اند
مردہ نماند کشتہ شہوت اند

دیدن خریقا اسپان با نوار او متنا بردن کہ آن دولت اور یابد

۴۴۶

یک حکایت باد دارم از پدر
گفت روزے در نصیحت کا ہے پیر
بود مقامے مرا در ایک خرے
گشتہ از محنت و تا چون چنیرے
پشت از بار گران و بجائے ریش
عاشق و جویاے روز مرگ خویش
جو کجا از کا و خشک امیر نے
و عقب زخمی و سیخ آہنے
بیرا خسردید اورا احسم کرد
کاشائے صاحب خر بود مرد
پس سلاش کرد پریش ز حال
کہ چہ این خر گشت و تا ہجو دال
گفت کہ درویشے و تقصیر من
خود نمی یابد جو این بستہ دہن
گفت بسپارش من تو روز چند
تا شود در آخر شہ زور مند
خر بد و بسپرد و از زحمت برست
در میان آخر سلطان شبست

۴۴۷

غم زهر سومر کب تازی بدید
 با نوا و نسر به و غوب و جدید
 زیر پاشان روفته آبے زده
 که بوقت و جو به سنگام آمده
 خارشش و ماش مرا سپازا بدید
 پوز بالا کر دکاے سب مجید
 نه که مخلوق تو ام گیرم خرم
 از چه زار و پشت ریش و لاغرم
 شب زدر و پشت و از جوع شکم
 آرزو مند مبردن و میدم
 حال این اسپان چنین خوش بانوا
 من چه مخصوصم تعذیب و بلا
 ناگهان آواز و پیکار شد
 تازیان را وقت زین و کار شد
 زخمهای تیر خوردند از عدد
 رفت پیکانها در ایشان بوسه
 از غمرا باز آمدند آن تازیان
 پایهاشان بسته محکم بانوار
 اندر آن خنجر حمله افکند ستان
 می شکافیدند تنهاشان بمیش
 نعلبندان ایستاده در قطار
 چون خر آنرا دید میگفت اے خدا
 تا برون آرند پیکانها از ریش
 زنان نوابیزارم و زین زخم زشت
 من بفقر و عافیت دادم رضا
 هر که خواهد عافیت دنیا بهشت

امتحان کردن زاید توکل را

آنچنانکه عاشقی بر رزق و زار

مست عاشق رزق هم بر رزق نوار

گر تو نشانی بیاید بر درت

در تو بشتابی دهد در و سرت

آن یکے نامہ شنید از معجزے
 کہ یقین آید حبان رزق از خدا
 گر جوہی و مرغوا بنی رزق تو
 پیش تو آید دو ان از عشق تو
 از برائے امتحان این مرد درفت
 در بنیابان نزد کوہے سخت لغت
 کہ بنیم رزق چون آید بن
 تا قوی گردد مرا در رزق ظن
 گناہ روانے راہ گم کرد و رسید
 و سنے کوہ آن ممتحن را مخنت دید
 گنت این مرد از عجب چون است
 در بیابان از رہ و از شہر دور
 اے عجب مرد است یا زندہ کہ او
 می نترسد هیچ از گرگ و عدو
 آمد و دست بردے می زدند
 قاصدا چہ بے گفت آن از جہند
 ہم جنبید و نہ جنبانہ بر سر
 و انکہ از امتحان بیج او بصر
 پس بگفتند این ضعیف بے مراد
 از جماعت سکتہ اندر او فتاد
 تاں بیاد آوردند و در دیگے طعام
 تا بریزند شش بحلقوم و بکام
 پس بقاصد مرد و دندان سخت کرد
 رحم شان آمد کہ این بس میوات
 کار د آوردند قوم اشتامند
 رختند اندر دہانش شوربا
 گفت اے دل گرچہ خود تن میرنی
 گفت دل داغم بقاصد میکنم
 امتحان زین بیشتر خود چون بود
 تا بدانی و ز توکل نگذری
 بعد از ان بکشا دآن سکین دهن
 ہر چہ گفت است آن مولیٰ کجیب
 رزق سوے صابران خوش می رود
 حرص آوردن چہ باشد از غری
 گفت کردم امتحان رزق من
 ہمت حق و نیست از سوے ہیج ریب

۲۵۱

گر کھین شخصے بجا نہ از ترس آنکہ خرمیگیرند

آن یکے از ترس رخا نہ گزینت ند و د و لب کہو دورنگ بخت
صاحب خانہ بگفتش خیر ہست کہ ہی لرزد ترا چون بید دست
واقعہ چون است چون بگریختی رنگ رخسارہ بگو چون ریختی
گفت بہم سخرہ شاہ حرون خرمی گیرند امرو ز از برون
گفت می گیرند خراے جان ہم چون نہ خرد و ترا زین چیت غم
گفت بس جدا نہ و گرم اندر گرفت گر خرم گیرند ہم نبود شکفت
بہر خبر گیری بر آوردند دست جد جد تمیز ہم بر فاستہ است
چو کہ بے تمیز و نادان سوزند صاحب خرا بجا کے حر برند
نیت شاہ شہر بابہ و دہ گیر ہست تمیز شن سمیع است بصیر
آدمی باش و زخ گیر ان مترس خرنے اے قیسمے دوران مترس
نے ہر اکو اندر آخشد خراست میرا خسر دیگر و خسر دیگر است
میرا خسر گرچہ در آخسر بود ہر کہ اورا خسر بگوید خسر بود

۲۳

گدیہ کردن شیخ محمد سرزدی غزنین

ہر کہ بے سن شد بہ نہاد رست

یا جب شد چو خود زایت دشت

۲۵۲

آیند بے نقش شد، یا بدبیا

ذاتکلم شد حاکی ز جلالتشہا

زابا سے در عزمین ازد و افش مزی
 بود رفتار شش سہ روز ہر شبے
 بس عجائب دید از شاہ وجود
 پرسہ کہ رفتن از خویش سیر
 گفت: نامہ نوشت آن کرست
 او فرو فلکند خود را ازد داد
 چون مرد از کس آن جان سیر مرد
 کاین حیات اورا چو مرگے می نمود
 موت را از غیب میکرد او گے
 موت را چون زندگی قابل شدہ
 سیف و خنجر چون علی ریجان او
 بانگ آمد روز صحر اسوئے شہر
 گفت: اے دانائے رازم موبو
 گفت: خدمت آنکہ بہر ذل نفس
 مدتے از غنیا ز ریستان
 خدمت اینت تا کیچند گاہ
 بس سوال و بس جواب ماجرا
 کہ زمین و آسمان پر نور شد
 لیک کوتہ کردم آن گفتار را
 بد محمد نام و کنت سوزی
 ہفت سال اود ائم اندر مبطلے
 لیک مقصودش جمال شاہ بود
 گفت: بہا یافت ادم من بزیر
 و نسر دشتی نمیر کی کشت
 در میان عن آبے اوستاد
 از فراق مرگ بر خود نوحہ کرد
 کاریشش باز گہ نگشتہ بود
 ان فی موتی حیات میزدے
 با بلاک جان خود یکدل شدہ
 ز گس و نسرین مدوے جان او
 طرفہ بانگے از ورائے سر و ہر
 چہ کنم در شہر خدمت گوئے تو
 خوشتن سازی تو چون عباس و بس
 پس بدرویشان مسکین میرسان
 گفت: سمع اطاعتہ اے جان پناہ
 بد میان زابہ در بلورے
 در مقالات آن مہم مذکور شد
 تا نوشتہ ہر خے اسرار را

رو بہ شہر آورد آن نسلان پذیر
 شہر غنیمت گشت از روش غیر
 از فرج خلق با استقبال رفت
 اور آمد از رو دزدید و لغت
 جلا میسان و جهان برخاستند
 قصر از بہر آوار استند
 گفت من از خود نمائی نامدم
 جسز بخواری و گدائی نامدم
 میسم بر عزم قال و قیل من
 در بدر گردم بکفت ز نبیل من
 بند و فرمانم کہ امر است از خدا
 تا گدائی لفظ ناور ناورم
 در گدائی لفظ ناور ناورم
 تا شوم غرق مذلت من تمام
 ام حق جان است من اورا تیج
 شد چنین شیخ گداے کو بکو
 شیخ روزے چار کرت چون فقیر
 در کفش ز نبیل و شے للہ زنان
 چون امیرش دید گفتش کایے وقع
 اے خس بے شرم چندین حج
 ایچہ سزے وچہ رویت وچہ کار
 کیت اینجا شیخ اندر بند تو
 حرمست و آب گدایان برد
 غاشیہ بردوش آن عباس ویر
 گفت امیرا بندہ فرمانم خموش
 بہر نان در خویش حرص اردیدے
 ہفت سال از سوز عشق جسم بے

تادرگ خشک تازہ خوردم سبز گشته بود این رنگ تنم
 تا تو با شمی در حجاب بوالعشر سر سری در عاشقان کمتر نگر
 این بگفت و گریه در شدائے طئے اشک سلطان بر رخ او جانے جانے
 صدق او ہم بر ضمیر میرزد عشق ہر دم طرف دیکھے می پزد
 صدق عاشق بر جہادی می تند چه عجب گر بردل دانا زند
 صدق موکتے بر عصا و کوہ زد بلکہ بردریاے پر آشکوہ زد
 صدق آئندہ بر جہاں باء زد بلکہ بر خورشید رشتان راہ زد
 روبرو آورده ہر دو در غیسر گشتہ گریان ہم آسرو ہم فقیر
 ساعتے بسیار چون بگریزند گفت میرا ورا کہ خیزاے ارجمند
 ہر چه خواہی از خزینہ برگزین گر چه استحقاق داری صد چنین
 خانہ آن است ہر چہ میل است برگزین خود ہر دو عالم اندک است
 گفت دستور ندادند چنین کہ بدست خویش چینی برگزین
 من ز خود تو اقم این کردن فضول کہ کم من این دخیلانہ دخول
 این بہانہ کرد و ہرہ در ربود مانع آن بدکان عطا صادق بنود
 گر چه صادق بود و بے غل بود چیم شیخ را ہر صدق می ناید چیم
 گفت فرامہ چنین داد استالہ کہ گدایانہ برو چیزے بخواہ
 ما گدایانہ ازان در خاستیم ورنہ ازا اموال بے پروا ستیم
 تا دو سال این کار کرد آن مرد کا بعد ازان امر آمدش از کردگار
 بعد ازان میدہ ولے از کس خواہ ما بداد میت ز غیب این دستگاہ
 ہر کہ خواہد از تو از یک تا ہزار دست در زیر حصیرت کن برآر
 بین ز گنج رحمت بے مرہ بدہ در کعب تو خاک گردو زربدہ

ہرچہ خواہندت بدہ مندیش انان
 در عطاءے مانہ تخسیر و نہ کم
 دست دیر بوریا کن باے سند
 پس دزیر بوریا پر کن تو مشقت
 بعد ازین از جبر نامنوں بدہ
 روید اندہ فوق اید ہم تو باش
 دام داران راز جہدہ وارمان
 بود یک سال دگر کارشن بہین
 در شدے خاک سیانہ کنفش
 حاجت خود گر نگفتے آن فتیر
 پیش او روشن ضمیر ہر کسے
 ہرچہ در دل داشتے آن پشت خم
 پس بگفتندے چہ دانستی کہ او
 او بگفتے خانہ دل خلوت است
 اندر او ہر عشق یزدان کاریت
 خانہ سامن رو فتم از نیک بد
 ہرچہ بیسم اندر و غیر خدا
 داو یزدان را تو پیش از پیش دان
 نے پشیمانی نہ حسرت نے نہ کم
 از برائے روئے پوش چشم بد
 وہ بدست سائل شکستہ پشت
 ہر کہ خواہد گوہر مکنون بدہ
 ہمو دست حق گزافہ رزق پاش
 ہمو با مان سبز کن فرشتہ جان
 کہ ہدادے زر ز کیسہ رب دین
 حاتم طائی گداے در صفش
 او ہدادے و ہداستے ضمیر
 از فقیر و وام دار و مغفل
 قدر آن دادے نہ بسیار و نہ کم
 اینقدر اندیشہ دار دے عمو
 خالی از گدیہ مثال جنت است
 جز خیال وصل و دیاریت
 خانہ ام پر گشت از نو ہر خدا
 آن من نبود بود عکس گدا

پس مصنف کن درون خویش را

تا بدانی سیر ہر درویش را

چریدن گاو سه همه روز بصر اول اغر شدن بن شب از خوف فردا

۴۵۸

یک جزیره سبز هست اندر جهان	اندر و گاویت تنها خوش زمان
جله صحرای چسبیده او تا شب	تا شود زفت عظیم و منتخب
شب از اندیشه که فردا چه خورم	گردد او چون تار مولای سر زغم
چون بر آید صبح بنید سبز دشت	تا میان رسته قصیل سبز دشت
اندر افتد گاو با جوع البقر	تا شب آنرا چسبند او سر بر سر
پاز زفت و نرسیده و کمتر شود	آن نقش از پیوه و قوت پر شود
باز شب اندر تپ افتد از فرع	تا شود لاغر ز خوف و نتیج
که چه خواهم خورد فردا وقت خور	سالمها نیست کار آن بقدر
بسیخ نندیشد که چندین سال من	میخورم زین سبزه زار و زین چمن
بسیخ روزی کم نیاید روزیم	چیت این ترس و غم و دلسوزیم
باز چون شب میشود آن گاو زفت	میشود لاغر که آوده رزق زفت
نفس آن گاو است آن شب این جهان	که همی لاغر شود از خوف نمان
که چه خواهم خورد مستقبل عجب	نوت فردا از کجا سازم طلب
سالمها خوردی و کم نماند ز خور	ترک مستقبل کن و ماضی نگر

نوت پوت خورده را هم یاد دار
منگر اندر غابرو کم باشن زار

گردیدنِ راسخے در روزِ بشمع در طلبِ آدمی

این نہ مردانند اینہا صورت اند

مردہ مانند و کشتہ شہوت اند

آن یکے با شمع بر میگشت روز
 بو الفصولے گفت اور اکاے فلان
 مین چہ سچوئی تو ہر سو با چراغ
 گفت می جویم بہر سو آدمی
 گفت من جو یائے انسان گشت ام
 گفت مردے ہست این بازار پر
 گفت خواہم مرد بر جادہ دورہ
 وقت خشم و وقت شہوت مرد کو
 کو درین دو حال مردے در جہان
 گفت ناد چیز می جوئی دیک
 ناظر ہستی از صلی بیخبر
 چہ بخ گردان را قضا گرہ کند
 تنگ گردانند جہان چارہ را
 اے قرارے دادہ زہ را گام گام
 چون بدیدی گردشِ سنگ آسیا
 خاک را دیدی بر آمد بر ہوا
 گرد بازار و دوش پر عشق و سوز
 مین چہ سچوئی بہ پیش ہر دکان
 در میان روز روشن چیت لاغ
 کو بودے از حیات آن دے
 می نیام بیج و حیران گشتہ ام
 مردمانست تا خراے دانائے خ
 در رخشم وہی سنگام شدہ
 طالب مردے دوا نم کو بکو
 تا مذاے او کم ام روز جان
 غافل از حکم خداے نیک نیک
 فرع ما ئیم اصل احکام قدر
 صد عطار در ا قضا ابلہ کند
 آب گردانند حدید و خار را را
 خام خامی خام خامی خام خام
 آب جو را ہم بین آخہر بیا
 در میان خاک ہنر گراہ را

۴۰۳
دیگہائے فکری میں جوش
یادیت قصص
دعوتِ نجم
المدّ آتش ہم نظری کُن جوش

۲۶

دعوتِ کردنِ مسلمانے مغے را بدین اسلام

۴۶۰

میرنے را گفت مرد کاے فلان
گفت اگر خدا بند اموں شوم
گفت میخو اچند ایمان تو
یک نفسِ نفس و آن شیطانِ بخت
گفت اے نصفِ چو ایشان ابلاند
یار او تا نم بدن کو غالب است
چون خدا سخن است از من صدقیت
نفس و شیطان خواہش خود پیش برد
گفت مومن! بشنواے جبری خطاب
بازے خود دیدی اے شطرنج باز
نامہ عذرِ خودت برخوانی
نکتہ گفنی جبر یا نہ در قضا
اختیارے ہست مارا بے گمان
اختیار خود بین جبری شو
نگ را ہرگز نگوید کس بیا
آدمی را کس نگوید میں بہر

میں مسلمان شو بیاسش از مومنان
ورنہ از فضل ہم مومن شوم
تا رہد از دست و دستِ جان تو
می کشدت سوئے کفران و کشت
یار او باشم کہ باشد ز مومند
آن طرف افتم کہ غالب جاذب است
خواستش چہ سود چون پیش رفت
و ان عنایتِ قہر کشت و خود مرد
آن خود گفنی! ناک در دم جواب
بازے خمت بہ سین ہیں دواز
نامہ سنی بخوان چہ مانی
میر آن بشنوز من در ما جبرا
حس را ہنگر نتانی شد عیان
رہ را کردی براہ کج مرو
اذ کلونے کس کجا جوید وفا
یا بیا اے کور خوش در سن نگر

۴۶۱

گفت یزدان، ماضی الامم حج
کس نگوید سنگ را در آمدی
اینچنین واجبها، مجبور را
امرونی و ششم و شریف عقیب
اختیار است در ظلم و ستم
اختیار اندر در وقت ساکن است
اختیار و دایم در نفس بود
چونکه مطلوب برین کس عرضه کرد
و آن فرشته خیر را بر عزم دیو
تا بجنبه اختیار خیر تو
پس فرشته و دیو گشته عرضه دار
کافر به جبری جواب آغاد کرد
لیک گزین آن جوابات و سوال
زان هم تر گفتنیهاست آن
آمد که گفتیم زان بجائے عقل
در میان جبر و اهل تدبیر
گرفت و مادی زد و دفع خصم خویش
چون بدون شوشان نبود در جواب
چونکه مقضی به دوام آن روش
تا نگردد ملزم از اشکال خصم
تا که این هفتاد و دولت مدام

کے ہندو کس حج ربنا لفرج
یا کہ چو با تو چہ ابرمن زدی
کس نگوید یا زند معذور را
نیت جز مختار را اے پاک جیب
من ازین شیطان نفس این خواستم
تا ندید او یوسف گفت را سخت
روشاید آنگہ پردہ بالے کشود
اختیار خفتہ بکشاید نہر د
عرضہ دار و ہمیکند در دل غریب
زانکہ پیش از عرضہ خفتہ استلین و خو
بہر تحریک یک عروق اختیار
کہ ازان حیران شد آن منطق مرد
جلد و گویم بمیان زمین مقال
کہ بدان ہم قسم تو بایندشان
زانکہ کے پیدا شود قانون کل
ہمچنین بحث است تا حشر و نشر
مذہب ایشان بر افتادی ز پیش
پس ہمیدند سے ازان را و تباب
میدہدشان از ذلال پرورش
تا بود محبوب از اقبال خصم
و جہان ماند الی یوم القیام

(۴۰۴)

۴۰۶

(۴۰۵)

دزد و شحمہ

۴۶۳

ایں مسئلہ بشو، مشو منکر بدان

اختیار غرضش را در امتحان

گفت دزد و شحمہ را کہے بادشاہ
 گفت شحمہ انچه من ہم می کنم
 انچه کردم بود آن حکم الہ
 حکم حق استائے دو چشم روشم
 از دکانے کر کے تر بے پرد
 کاین ز حکم ایزد استائے باخرد
 بر سرش کو بی دورہ شت اسے کرہ
 حکم حق است اینکہ ایجا باز نہ

دزدیدن شخصے میوہ از باغ و گفتن کہ این حکم خدا

۴۶۴

آن یکے بر رفت بالاے درخت
 صاحب باغ آمد و گفت اے دلی
 میفشاندا میوہ را دزدانہ سخت
 گفت از باغ خدا بندہ خدا
 از خدا شربت کو چہ می کنی
 عامیانا چہ ملاست می کنی
 گر خور و خرما کہ حق کردش عطا
 گفت اے ابیک بیاد آن رس
 بخس بر خوان خداوند غنی
 تا بگویم من جواب بوحسن
 پس بہت سخت آندم بر درخت
 میزد او بر پشت و ساقش چو بہت
 گفت آخر از خدا اثرے بدار
 میکشی این بیگنہ را از رازار
 گفت کہ چو بہ خدا این بندہ اش
 میزد بر پشت دیگر بندہ خوش

۴۶۴

چو سبق و پشت و پہلو آن او من غلام آلت و سنان او
گفت تو بہر دم از جبرائے عیار اختیار است اختیار است اختیار
اختیارات اختیارش بہت کرد اختیارش چون سوارے زیر گرد

دیدن ویشے غلامان عجم خراسانی را گفتن کہ

اے خدا بندہ پروری از عجم بیاموز

دزد گرد تو آنسرا یاد ب

باشد از یارت بد اند فضل ب

قدردان دزد تو آنسردن شود

دزد چون کہے قسم بیرون بند

چون بدیدے او غلام ہترے

روئے کر دے سوئے قبلہ آسمان

چون نیاموزی تو بندہ داشتن

زین رئیس و خستیا ہشہر ہا

دزدستان لرز لرزان از ہوا

جراتے بنود او از دستری

کہ ندیم حق شد اہل معرفت

تو کن چون تو نداری آن سند

آن یکے گستاخ رو اند ہرے

جامہ طلسم کر زین روان

کائے خدا زین خواجہ صاحب من

بندہ پروردن بیاموز اے خدا

بود محتاج و بہمنہ بینوا

انسا طے کرد آن از خود بری

اعتمادش بر ہزاران موہبت

گر ندیم شاہ گستاخی کند

حق میان داد و میان بہ انکر
 گریے تاجے دہاؤ داد و سر
 آسکے روزے کہ شاہ آن خواجہ را
 شہم کرد بہ بستش دست و پا
 آن غلامان را شکنجہ می نمود
 کہ دینے خواجہ بنائید زود
 ستر او با من بگوئید اسخان
 ورنہ برم از شما حلق و لسان
 دست یکاہ شان تعذیب کرد
 روز و شب اشکنجہ و افشار درد
 پارہ پا و کرد شان و یک غلام
 راز خواجہ و انگشت از اہتمام
 گفتش اندر خواب بالنت کے کیا
 بندہ بودن ہمہ بیاموز و بیا
 اے دریدہ و پوستان یوسفان
 گر بد و گرت آن از خویش دان
 زانکہ می بانی ہمہ سالہ پوش
 ناکہ میکاری ہمہ سالہ بنوش
 فضلست این غصہ ہائے و سیدم
 این بود معنی قدحہ العلم
 کہ نمود دست ما از رشہ
 نیل را نیکی بود بدر است بد

مجنون حسن لیلی

عشق صورت ہر اسباز و در فراق
 تا مصور کر شد وقت تلاق
 کا سہادان این صور را اندرو
 آنچہ حق دیند بدان گیر و علو

اہل ان گفتند مجنون بہ از جہل
 حسن لیلی نیست چندان ہمت سہل
 بہتر از دوسے صد ہزار ان در با
 ہست یچون ماہ در شہر اے کیا

تازمین تزد ہزاران حور و شمس ہست بگزین زان ہمیکبار خوش
 وارمان خود را و مارا نیسزم از چنین سوداے زشت ہتہم
 گشت صورت کوزہ است جسے مے خدایم مید ہد از ظرف مے
 مر شمارا سر کہ داد از کوزہ اش تا نباشد عشق او تان گوش کش
 انہیکے کوزہ دہد ز ہر عمل ہر یکے را دست حق عنوہل
 کوزہ می بینی و لیکن آن شراب روے نماید بحیثم ناصواب
 قاصرات الطرف باشد ذوق جان جز بخصم خویش نماید نشان
 قاصرات الطرف باشد آن دم دین حجاب نظر ہا همچون خیام

دعوت کے دن مسلمانے گبرے را باسلام در عہد بایزید

مومن آن باشد کہ اندر نکے بد

کافر از ایمان او حیرت خند

بود گبرے در زمان بایزید گفت اور ایک مسلمان سعید
 کہ چہ باشد گر تو اسلام آوری تا بیابی صد نجات و سروری
 گفت این ایمان اگر ہست اے میڑ آنکہ دارد شیخ عالم بایزید
 من ندارم طاقت آن تا بیان کان فزون آمد ز کوششاے جان
 گرچہ در ایمان و دین نامو قفم لیک در ایمان او بس ہوسم
 دارم ایمان کان ز جملہ برتر است بس لطیف و با فروغ و با فرست
 مومن ایسان اویم دینسان گرچہ ہبہرم بہت محکم بردمان

باز ایمان خود گرایمان شمایست نے بدان میلستم و نے اشتہاست
 یکصد پیش سوئے ایمان بود چون شمارا دید آن فاجر شود
 زانکه نامے میند و مغیش نے چون بیابان را مغازه گفتے
 چون بایمان شما او بسگرد عشق او ز آور و ایمان بغشرد
 یک از ایمان و صدق بایز چید چند حسرت در دل و جانم رسید
 و از جمله داد ایمان بایزید آنسہینا چنیں شیر فرید
 قطره از ایمانش در جگر رود بحر اندر قطره اش غرقہ شود
 او یکے جان دارد از نور منیر او یکے قن دارد از خاک حقیر
 گروے نیست لے بر او پیت آن پر شده از نور او هفت آسمان
 و رو آنست این بدن او ویت اے عجب این دو کد این است کیت
 بایز یک از این بود آن روح چیت و رو آن روح است این تصویر کیت
 حیرت اندر حیرت است آیار من این نہ کار تے نے ہم کار من

بانگ نماز کردن برفتن رشت آواز در کافرستان

این حکایت یاد گیر اے تیز بوش صورش بگذار و معنی را نبوش
 یک موزن داشت بس آواز بد شب همه شب میدریک خلق خود
 خواب خوش بر مردمان کرده حرام در صداع افتاد و از دے خاص عام
 کو دکان ترسان از د و در جامه خواب مرد و زن ز آواز او اندر عذاب
 مجمع گشتند مرقو ز بیع را بہر دفع جہمت و تصدیع را

میں طلب کردند اور در زمان
 انداخت جسد آسودیم ما
 چون رسید از تو بهر یک دولتی
 بهر آسائش زبان کوتاہ کن
 قافله می شد کعبه از ول
 بشب گیم کردند اہل کاروان
 وان موزن عاشق آواز خود
 چند گفتند شن گو بانگ نماز
 او ستیزہ کرد و کج بے ہمتی
 خلق خائف شد ز فتنہ عامہ
 شمع و حلوا دیکے جامہ لطیف
 پرس پرسان کاین موزن کو کجاست
 میں چه راحت بود زان آواز زشت
 دخترے دارم لطیف و بس سنی
 بیچ این سودا نمی رفت ادبش
 در دل او ہر ایمان رستہ بود
 در عذاب و درد و اشک بدم
 بیچ چارہ من نہ انستم دران
 گفت دختر چیست این کردہ بانگ
 من ہمہ عمر انجمن آواز زشت
 خواہش گفتہ کہ این بانگ اذان
 اچھا داوند و گفتند اے کلان
 بس کرم کردی شب روز اے کیا
 خواب رفت از ما کنون ہم مدتے
 در عوض آن بہتے ہمراہ کن
 اچھے بستہ شد روان با قافلہ
 سنہل اندر موضع کافرستان
 در میان کافرستان بانگ نو
 کہ شود جنگ و عداوتہا دراز
 گفت در کافرستان بانگ نماز
 خود بیامد کافرے با حیلہ
 بدیہ آورد و بیامد چون لیف
 کہ صدائے بانگ و راحت فرست
 کو فتاد از وے بناگہ در کشت
 آرزو می بود اورا مومنی
 پندہا میداد چندین کافر ش
 ہجو مجبور بود این غم من چو عود
 کہ بجنبہ سلسلہ او دم بدم
 تا فرو خواند این موزن آن اذان
 کہ بگو شمع آید این دو چارہ بانگ
 بیچ نشنیدم درین دیر کشت
 ہست اسلام و شہاد مومنان

باورش نامد پیر سید از درگ
 آن درگرم گفت آئے اے قمر
 چہاں یقین گشتش رخ او ز روشد
 و ز سلمانی دل او سرود شد
 باز رسم من ز تشویش و عذاب
 دوشش خوش ختم دران بخوف خواب
 راجسم این بود از آواز او
 ہدیہ آورد دم بشکر آن مرد کو
 چہاں بدیش گشت گفت این ہدیہ گیر
 کہ مرا گشتی محبیر و دشاگیر
 انچہ کردی بامن از احسان و بر
 بندہ گوشتہ ام من ستم
 گر ہمال و ملک و ثروت فرومے
 من دہانت را پر از زر کر دے

خوردن نے گوشت را گفتن کہ گر بہ خوردہ است

بود مردے کہ خدا اور از نے
 سخت طناز و پلید و رہز نے
 ہر چہ آوردے تلف کردیش زن
 مرد مضطر بود اندر تن زدن
 بہر ہمان گوشت آورد آن میل
 سوئے خانہ باد و صد جہد طویل
 زن بخوردش با شراب و با کباب
 مرد آمد گفت دفع نا صواب
 مرد گفت گوشت کو ہمان رسید
 پیش ہمان کوت می باید کشید
 گفت زن کین گر بہ خورد آن گوشت را
 گوشت دیگر خرگرت باید ترا
 گفت اے ایک تر از در اسیار
 گر بہ رامن بر کشم اندر عیار
 بر کشیدش بود گر بہ نیم من
 پس گفت آن مرد کاے محال زن
 گوشت بدش اوقیہ افزون از ان
 این اگر گر بہ است پس آن گوشت کو
 گر بہ ہم شش اوقیہ ہست اے جلدان
 و ر بود این گوشت بنا گر بہ تو

شکستنی بادے سوئے شراب امیرے را

۴۷۲

باد امیرے خوشدلے سے خوار
 مشفقے مسکین نوازے عاقلے
 کہن ہر محسوس و ہر چہارہ
 مکرے نڈبختے و دریا دلے
 شاہ مردان و امیر المومنین
 دور عینے بود و ایام مسیح
 ہم امیر جنس ادو خوش فہم
 بادہ بود آن وقت مازن حلال
 بادہ میبایست شان در نظم حال
 بادہ شان کم بود گفت و با غلام
 از فلان را ہب کہ دارد خمر خاص
 دو سو بست غلام و خوش دید
 نہ باد و بادہ چون زر خرید
 بادہ کان بر سر شامان جہد
 فتنہا و شور با انگبختہ
 اینچنین بادہ ہی برد آن غلام
 پیش آمد ز اہدے غم دیدہ
 تن ز آتشہاے دل بگداختہ
 گوشال محنت بے زینہار
 دیدہ ہر ساعت غلش در اجتہاد
 سال و مہ در خاک و خون آمیختہ
 دغہا بردا غہا چندین ہزار
 روز و شب چغیدہ اور اجتہاد
 صبر و حلمش نیم شب بگرختہ

دید و طلب یک غلام نیک پے
گفت زاهد و سبوا محبت آن
گفت این آن فلان میرا بل
طالب بیرون آنکه عیش و کوشش
روز غیرت بر یونگ شکست
رفت پیش میرد گفتش با ده کو
میر چون آتش شد و بر جت رست
تا بدین گز گران کو بم سرش
او چه داند امر معروف از سگی
تا بدین سالوس خود را جاکند
کو ندارد خود تنه را الا همان
اواگر دیوانه است و فتنه کاو
تا که شیطان از سرش بیرون رود
میر بیرون جت و دیو سے بدست
خواست کشتن مرد زاهد را از خشم
مرد زاهد می شنید از میر آن
گفت در رو گفتن ز شسته مرد
روے باید آئینه وار چنین
چون محله پر شد از میهای میر
خلق بیرون جت زود از چپ است
مرا و خشک است عطرش این زبان

→ ۴۵

۴۷۳

→ ۴۶

در ستایش او زمین میگردید
گفت با ده گفت آن کیست آن
گفت طالب را چنین باشد عمل
یا ده شیطان و آنکه عیز موش
او سبوا نداشت از زاهد محبت
ماجر او گفت یک یک پیش او
گفت بنا خانه زاهد کجاست
آن سربے دانش مادر غرض
طالب معروفیت و شهرگی
تا بچیز نعویشتن پیدا کند
کو قلس میکند با مردمان
داروے دیوانه باشد کیر گاؤ
بے لبت خرندگان خرچون رود
نیم شب آمد بزاهد نیم ست
مرد زاهد گشته پنهان زیر پشم
زیر پشم آن رسن تا بلن پنهان
آئینه تا ند که روراحت کرد
تا ت گوید روے زشت خود بین
وز لکه بر در زدن و زدار گویر
کاسه مقدم وقت عفو است و رضا
کتر است از عقل و فهم کو دکان

زده و سیری ضعیف بر ضعف آمده
 و اندران زدهش کشاوے تا شده
 بخت دیده گنج نادیده زیار
 کار ما کرده نادیده مزد کار
 صحران باسے میز بر سخته او
 در نگر در درد و بد بخت او
 تا ز جرمت هم خدا عفوے کند
 زلت را مغفرت در آگند
 میرگفت آن کیت تا سگے زند
 بر سوئے ما سورا بشکند
 چون گذر سازد بگویم شیرین
 ترس ترسان بگذرد با صحر
 بلکه بگذارد ز بهیبت پنجه را
 مور گرد و پیش قهرم از دما
 بنده ما را چهر آزرده دل
 کرد ما را پیش مسلمانان
 خربت کان به زخون است ریخت
 این زمان همچون نمان از مار خیت
 یک جان از دست من او کے برد
 گر شود چون مرغ و بر بالا پرد
 نیز قهر غیش بر پیش زخم
 پر و بال مرده ریش بشکنم
 در شود چون باهی اندر آب در
 از بهیبت من شود زیر و زبر
 گرد و درنگ سخت از کوشتم
 از دل سنگین کنون بیرون کشتم
 جان خواهد برد از شمشیر من
 و کند صد حیل و تدبیر و فن
 من برانم برتن او ضربت
 تا بود مردی گران را عبرت
 کار او سالوس زرق و جلیت است
 یک مقصودش بیان شهرت است
 با همه سالوس و با مانی سرهم
 داد و دهو و چه او انیدم دهم
 بر سرش چندان زخم گز گران
 کز تنش بیرون رود جان و روان
 خشم خو خوارش شده بد سر کشته
 از دمانش می برآمد آتشی
 آن شفیعان از دم و میهای او
 چند بوسیدند دست پائے او
 کاسے امیر از تو شاید کین کشی
 گز بشد باد و توبے باد و خوشی

یادہ سرمایہ زلفِ توبرہ
 بادشاہی کن بخشش اے رجم
 گفتے نے من جیتان بیم
 واریدہ از ہمہ خوفِ امید
 من چنان خواہم کہ چون یاسین
 بچو شلخ بید یاران چپے است
 آنکہ فرودہ است باشادے
 انبیانان زین خوشی بیرون شدند
 زانکہ جان شان این خوشی را دیڑ بود
 ہر کرا فوم حسیعتی رو نمود
 بہر عمر غمخوار جامِ ہلو
 و مختران را لعبت مرودہ دہند
 چون ندرند از فوتِ درودت
 کاندان قانع بہ نقشِ نبیسا
 وان جہان مارا چوروزے روشیت
 آن کے نقشِ شستہ چہلن
 لطفِ آب از لطف تو حیرت خود
 اے کریم ابن الکریم ابن الکریم
 من بدوق این خوشی قلن غیم
 کہ ہی گردم بہر سو بچو بید
 کہ شوم گاہ بہر جان گاہ چمن
 کہ ز بادِ شش گونہ گونہ رقصہا است
 این خوشی را کے پسند خواجہ کے
 کہ سرشتہ از خوشے حق بند
 این خوشیہا پیش شان بازی نمود
 کے شود قلن بتاریکی و دود
 بہر سنکر آبِ شور بس نفور
 کہ ز لعل زنگان نا آگہند
 کو دکان رایتِ جوین بہتر است
 کہ نگاریدہ است اندر دیر نا
 بیچ ما پرواے نقش و سایہ نیست
 وان دگر نقشش چو مہر آسمان

۴۱۶

لطیفہ گفتن ضیاء الحق در باب شیخ الاسلام تاج

۴۱۷

آن ضیاء حق خوش الہام بود
 داد آں تلج شیخ اسلام بود

از برائے علم خلعے پیش او
 گشتہ دامن در ملازم درس جو
 تاج شیخ اسلام دار الملک بلغ
 بود کوتہ قد و کوچک ہجو فرخ
 گرچہ فاضل بود و فضل و ذوق
 این ضیاء اندوخت بد فزون
 او بے کوتہ ضیاء از حد دراز
 بود شیخ اسلام را صد کتب ناز
 زمین برادر تنگ و عارش آمد
 دین ضیاء ہم واسطے ببادے
 روز محفل اندر آمد آن ضیاء
 بارگہ پر قاضیان و صفیاء
 کرد شیخ اسلام از کبر تمام
 این برادر را چنین نصف القیام
 پس ضیاء چون دید کبر اندر سرش
 انفعالے داد حالے در جورش
 گفت آرسے بس درازی بہر مزد
 اندکے زان قد سروت ہم بدزد

مات کردن دلک شاہ تر مذرا در شطرنج

شاہ باد قلع ہی شطرنج باخت
 مات کردش زود خشم شد بتافت
 گفت شدہ او ان شہ کبر آورش
 یکیک آن شطرنج می زبرد سرش
 کہ گیر اینک شہتے قلنبان
 صبر کرد آن دلک و گفت الامان
 دست دیگر باختن فرمود میر
 او چنان لرزان کہ عوراز زہریر
 باخت دست دیگر شدہ مات شد
 وقت شدہ شہ گفتن و میقات شد
 بر جہید آن دلک و در گنج رفت
 شش نمذ بر خود گفتن دایم گفت
 زیر بالشہا و زیر شش نمذ
 گفت شدہ ہے ہے کہ دمی چہتین
 گشت پنهان تا زخم شدہ ہد
 گفت شدہ شدہ شدہ اے شاہ گرین

۴۱۶
 قیامت
 کے توان حق گفت جزیرِ لحاف
 باجو تو خشم آور آتش سجا
 اسے تو مات و من بنم شاد مات
 می زخم شد ز زیر رختہات

۳۷

ہمان کد خدا و زن او

۴۷۷

ہست ہمان خانہ این بنی جوان
 ہر صباے نسیف نو آید دران
 ہرچہ آید از ہمسای غیب و شش
 در دولت ضعیف استاد و اور و شش
 بین مگو کہ ماند اندر مگر دغم
 کہ ہم اکنون باز پردہ در عدم

آن یکے را بیگمان آمد قنق
 خوان کشید اورا کر امتہا فود
 مرد زن را گفت پہنالی سخن
 بستر مارا بگستر سوئے در
 گفت زن خدمت کنم شادی کنم
 ہر دو بستر گسترید و رفت زن
 ماند ہمسای عزیز و شوہر شش
 در سمر گفتند ہر دو منتخب
 بعد ازان ہمان ز خواب و از سمر
 ساخت اورا ہجو طوق اندر عشق
 آن شب اندر کوئے ایشان بر بود
 کا مشبائے خاتون و جار خواب کن
 بہر ہمسای گستر آن سوئے در
 سمح و طاعت اسے دچشم رو خشم
 سوئے خانہ سوئے کرد آنجا وطن
 نقل نہادند از خشک و ترش
 سرگدشت نیک و بد تا نیم شب
 شد بران بستر کہ بد آنسوئے در

شو ہزار غلٹ بد و چیزے نکلت
 کہ برائے خواب تو اے بوالکرم
 ان قرارے کہ بزن او کردہ بود
 تہن خب آغا سخت باران در گرفت
 زن بیامد بر گمان آنکہ شو
 زفت عریان در لحاف اندم و س
 گفت می ترسیدم اے مردو کلان
 مرد و ہمان را گل و باران نشاند
 اندرین باران و گل او کے رود
 زود ہمان جبت گفت اے زن بہل
 من روان شتم شمار خیر باد
 تاکہ زود تر جانب معدن رود
 زن پشیمان شد ازین گفتار سرد
 زن بے گفتش کہ آخر اے ہیر
 لا بہ و زارے زن بدے نہشت
 جامہ ارزق کرد از غنم مرد و نل
 میشد و صحرا ز نور شمع مرد
 کرد ہما نخانہ خانہ خویش را
 در درون ہر دو از را نہ ہان
 کہ بدم یا بختر صد گنج بود
 ہر زمان فکرے چو ہما عنبریز
 کہ ترا این ہوا شاے جان جایت
 بستر آن ہوئے در انگندہ ام
 گشت مبدل دان طرف ہما غنود
 کہ شکوہ ابر شان آمد شگفت
 سوئے درخت است دامنو آن عمو
 داد ہماں ما برخت چند بوس
 خود ہماں آمد ہماں آمد ہماں
 بر تو چون صابون سلطانی بماند
 بر سر و جان تو او تا و ان شود
 موزہ دارم من ندارم غنم ز گل
 در سفر یکدم مباد اروج شاد
 کاین خوشی اندر سفر بہزن شود
 چون رسید و رفت آن ہماں فرد
 کہ فراموش کردم از طبیعت گیر
 رفت و ایشان را در ان حسرت گذشت
 صورتش دیدند شمع بے لگن
 چون بہشت از ظلمت شب گشت فرد
 از غنم و از غلٹ این ماجرا
 ہر زمان گفتے خیال میہان
 می فشاندم یک روزی تان نبو
 آید اندر سینہ چون جان عزیز

فکر را اے جان بجائے شخص دان زانکه شخص ز فکر دارد قدر جان
فکر غم گزرا و شادی سیند کار ساز بهای شادی میکند

داون شخصے دختر خود را بہ ناکفوی و وصیت کردنش کہ ازین شوہر خود حاملہ شو

خواجه بود است اورا دخترے	زہرہ خدیجے مہر رخسین بے
گشت بلغ داد دختر را بشو	شو نبود اندر کفایت کفو او
خبر بہرہ جوان در رسد شد آناک	گردن شگافی تبہ گشت و ملاک
ہون ضرورت بود دختر را بداد	او بنا کفوی ز تخویف فساد
گفت دختر سر را کرین داما تو	غلیش را پرہیز کن حال شو
کہ ضرورت بود عقد این گدا	این غریب خوار را نبود وفا
ناگہان بچہ کند ترک ہمہ	بر تو طفل او بماند مظلہ
گفت دختر اے پدر خدمت کنم	ہست پندت و پذیر و مفتنم
ہر دور روزے ہر روزے پان	دختر خود را بفرمودے حذر
ایچنین قوسے بمال ہم بدنہ	کہ چنین نوسے نصیحتگر شدند
حاملہ شد ناگہان دختر ازو	چونکہ بدہر دو جوان خاتون و شو
از پدر آزاہسان میداشتش	بیخ ماہہ گشت کودک یا کہ شش
گفت پیدا گفت بابا پھیست این	من نگفتم کہ ازو دوری گزین

ان وقت ہائے من خود باد بود
 کہ نکردت و خط و پسندم بیج سود
 گفت: بابا چون کنسم پرہیز من
 آتش و پنبہ است بیشک دوزن
 پنبہ را پرہیز از آتش کجاست
 یاد آتش کے حفاظ است و تعاست
 گفت: نے گفتم کہ سوئے اومرو
 تو پذیرائے منے اومرو
 در زمان حال و انزال و خوشی
 خویش را باید کہ از وسے درکشی
 گفت: چون دامن کہ از آتش کیت
 این نہان است و بغایت درست
 گفت: چون چشمش کلا پیہ شود
 فہم کن کان وقت از آتش بود
 گفت: آتش چشمش کلا پیہ شدن
 کورشتہ است این دو چشم کور من
 نیست ہر عقل حقیر کے پائدار
 وقت حرص و وقت جنگ کار را

فتن صوفی بغزا و ہیوش شدن از گردشِ چشمِ کافر

رفت یک صوفی بشکر در غزا
 ناگہان آمد قطاریت و غما
 ماند صوفی بایں خیمہ ضعاف
 فارسان ماندند تا صفت مضاف
 شغلان خاک بربا ماندند
 سابقون السابقون در را ندند
 جنگہا کردہ مظفر آمدند
 باز گشتہ با غنائم سودمند
 ارمنان دادند کاسے صوفی تو نیز
 او بدون انداختہ است بیج چیز
 پس بگفتند شش کہ خشینے چرا
 گفت: من محرم ماندم از غزا
 زان لمطف شیخ صوفی خوش نشد
 کوسیان غزو و خجہ کش نشد
 پس بگفتند شش کہ آردیم اسیر
 آن یکے را بہر کشتن تو گیر

سر بر سرش تا تو بم غازی شوی
آب را گرد در عضو صد روشنیست
بر دصوفی آن اسیر بسته را
دیر ماند آن صوفی آنجا با اسیر
کافری بسته ده دست او گشتنیت
رفت آن یک در قنص و پیش
بچو نه بالاسه ماده آن اسیر
دستها بسته ز می غایب او
گبری غایب بادندان گلوش
بسته بسته گیسو چون گرچه
نیم کشتش کرد بادندان اسیر
غایبان کشتند کافر را تیغ
بر ربح صوفی زدند آب و گلاب
چون بهوش آمد بید آن قوم را
الله اندک این چه حال است ای عزیز
از اسیر نیم کشته بسته دست
گفت چون قصد سرش کردم چشم
چشم را و اگر دین او سوئے من
گردش چشمش مرا شکر نمود
قصه کوتاه کن که آن چشم را چنین
قصه کوتاه کن که آن غمزه گران

اندک خوش گشت صوفی دل قوی
چون که آن بود تمسیم کرد نیت
در پس خسر که که آرد او غزا
قوم گفتند ای عجب چون شد فقیر
بملش را موجب تا خیر حیات
دید کافر را بهالاسه ویش
بچو شیرے خسته بالاسه فقیر
از سر استیزه صوفی را گلو
صوفی افتاده زیر ورفته هوش
خسته کرده خلق او بے حربه
ریش او پر خون ز خلق آن فقیر
همدان ساعت رحمت بیدین
تا بهوش آمد زیهوشی و خواب
پس پیر سیدند چون بد ماجرا
اینچنین بهوش گشتی از چه چیز
اینچنین بهوش افتادی و پست
طرف در من بنگرید آن شوخ چشم
چشم گردانید و شد هوشم ز تن
می ندانم گفت چون پر هول بود
رفتم از خود او فتادم بر زمین
رفتم از خود او فتادم بر زمین

قوم گفتند نفس یہ پکار و نبرد
چنین زہرہ کہ تو داری گرد
گرد مطیع گرد و انداختہ
تا اگر رسوا گردی در سپاہ
چون چشم آن اسیر بستہ دست
غرق گشتی کشتی تو در شکست
غزوہ کے تانی کران چشم نبین
رفتی از دست و قادی بر زمین

رفتن عیاضی ہفتاد بار بغز او محروم ماندن از شہادت

گفت عیاضی تو بارہ آدم
تن برہنہ ہو کہ زخمی آیدم
بے زندہ رستم میان تیغ و تیر
تا یکے تیرے خورم من جاگیر
تیر خوردن بر گلو یا مقلے
در نیابد جز شہیدے قبلے
بر تنم یک جا گہ بے زخمیت
این تخم از تیر چون پرویز نیت
یک برقتل نیامد تیرا
کار بخت است این نہ جلدے و دہا
چون شہادت روزے جاغم نبود
رستم اندر خلوت و در چلہ زرد
در ریاضت کردن و لاغر شدن
در جہاد اکبر افکندم بدن
بانگ طبل غازیان آمد گوش
نغم از باطن مرا آواز داد
خیز ہنگام غزا آید برو
کہ بگو شش حس رسیدم باداد
گفتم اے نفس خبیث بے وفا
فیش را در غزو کردن کن گرد
از کجا سیل غزا تو از کجا
در نہ نفس شہوت از طاعت برست
گرد گونی راست حملہ آرست
در ریاضت سخت تر افشارت

فصل با نیک آورد آنگاه از درون	بافصاحت بے دمان اندرون
کہ مرا ہر روز غیبی کشی	جان من چون جان گیران می کشی
بیچکس را نیت از عالم خبہ	کہ مرا تو میکشی بخواب و خور
در سنہا بجہم بیک زخم از بدن	خلق بیسند مردے و ایتا بدن
گفت اے فلک منافق زبیتی	ہم منافق میمری تو چیتی
نزد کردم کہ ز خلوت بیج من	سررون نارم چو زہ است این بن
داک در خلوت ہر انچہ تن کند	نہ بر اے روئے مرد دزن کند
جنش و آراسش اندر خلوتش	جز بر اے حق نباشد نیتش
این جہاد اکبر است آن صغراست	ہر دو کار برستم است و حید است
کاہ آن کس نیست این سودا و جوش	کہ ز موش و جنیش گم کرد ہوش
آنچنان کس را باید چون زمان	دور بودن از مصاف و از سان

زخم خوردن مجاہد سے بست و نمرون او

۴۸۰

صوفی دیگر میان صفِ حرب	اندر آمد بست بار از بہر ضرب
مسلمانان بکافروقت کر	وانگشت او با مسلمانان بفر
بست زخم از دست کافر چونکہ خورد	بار دیگر حملہ آورد و نہر
تا نیرد تن بیک زخم از گزاف	تا خورد او بیت زخم اندر مصاف
حیفش آمد کہ بزخمے جان دہد	جان زد دست صدق او آسان ہد
آن یکے بود شش کف و پیل و دم	ہر شب افکندے یکے در آبیم

۴۸۱

تاکہ گرد وخت بر نفس مجاز
 نفس او فریاد کردے ہر شبے
 کہ چہ را می نفس گنی یکبارگی
 بہر حق یکبارگی بگذارین
 او نگشتے طغفت مر نفس را
 پھینچین آن صوفی ماند صف جنگ
 با سلمانان بکرا و پیش رفت
 زخم دیگر خورد آن را ہم بہست
 بعد از ان قوت نما نہ افتاد پیش
 صدق جان دادن بود ہمیں سابقوا
 این ہمہ مردن نہ مرگ صورت است
 اسے بسا غلٹ کٹا ہر غویض رخت
 آتش شکست و رہزن زندہ ماند
 اپ کشت درہ زفت آن خیر و سر

در تانی در و جان کسندن دراز
 در فقادے دار در تاب و تہ
 کشتیم در غصہ و بے چارگی
 نفس را کالیاس احدی از حنین
 پھینچین کشتے مرا و را در عنا
 بہر حق بگرفتہ بد بر نفس تنگ
 وقت فرا و دانگشت زخم تفت
 بیت کرت ریح و تیر از وے شکست
 مقہم صدق او ز صدق مشق غیش
 از بنے برخوان حبال صدقوا
 این بدن مروح را چون آلت است
 یک نفس زندہ آن جانب گرخت
 نفس نہ است از چہ مرکب غن فشا نہ
 ماند خام و زشت از حق بے خبر

غضب کے دن خلیفہ مصر کینزک شاہ موصل را

مر خلیفہ مصر را فت از گفت
 یک کینزک دارد او اندر کنار
 کہ شہ موصل بخودے گشت جفت
 کہ بہالم نیت ماند سخن نگار
 نقش او نیست کا نہ کا غذا است
 در بیان نماید کہ حسن جید است

نقش بر کاغذ چو دید آن کی قباد
پہلو اسنے را فرستاد آن زمان
گفت اگر ندید بتو آن ماہ را
ور د بد ترکش کن و مرا بیار
پہلو ان شد سوئے موصل با حشم
چون غلبا بیعت د برگرد گشت
ہر خواستہ بنحیثہ از بند
زخم تیر و سنگہاے مخفیق
ہفتہ کرد آپسین غوزیز گرم
شاہ موصل دید پیکار ہول
کہ چہ میخواستی ز خون جوانان
گر مرادت ملک و شہر موصل است
من روم بیرون ز شہر انیک در آ
ور مرادت گوہر دسیم و ز رست
ہر چہ میباید ترا از سیم و زر
چون رسول آمد پیش پہلو ان
گفت من نے ملک میخواستہم نہ مال
داد کاغذ کا ندو نقش نشان
کا ندین کاغذ نگرچہ صورت است
بگرا اندر کاغذ این را اطالم
چون رسولش از گشت و گفت حال

خبر گشت و جام از دستش فتاد
سوئے موصل با سپاہے بر گران
بر کن از بن آن درو در گاہ را
تا کشم من بر زمین مسہ در کنار
با ہزاران رستم و طبل و علم
قاصد اہلاک اہل شہر گشت
بہو کوہ قات او بر کار کرد
تینہا بر کرد چون برق از برق
برج سنگین ست شد چون بوم نرم
پس فرستاد از درون پیش رسول
کشتہ میگردند ز جہ پیران
بے چنین خونریزایت حاصل است
تا نگیسہ ر خون منطلو مان ترا
این ز ملک و شہر خود آسان تر است
می فرستم چیتلین آئوب و شر
گفت پیغام ملک اندر زبان
لیک میخواستہم یکے صاحب حال
گفت پیشش بزرگو اور اعیان
زو و بغیر متش کہ ملک بجانت رست
مین بدو در نہ کنون من غالبم
داد کاغذ را نمود آن مثال

گفت معلومش چه گفت آن شاه ز
صورتی کم گیر و زود این مژدہ
من نیم در عهد ایمان بت پرست
بنت بر آن بت پرست اولیٰ زرت
با تبرک داد و دختر را و برد
سوی لشکر گاه و در ساعت سپرد
روئے دختر چون بدید آن پهلوان
گشت عاشق بر جانش در زمان
باز گشت از موصل ہمیشہ براه
آتش عشقش فروزان آنچنان
تقصید آن سر کرد اندر خمیہ او
چون زندہ شہوت درین دلی شہوار
صد خلیفہ گشتہ کمتر از گس
چون برون انداخت مثلوار نشست
چون ذکر سوئے مقرر یافت بہت
بر جمید او کون برہنہ سوئے صف
دید شیر ز سیہ از نیستان
تا زبان چون دیو در جوش آمدہ
شیر ز گنبد ہی کرد از غنہ
پهلوان مردانہ بود و بے حذر
ز دیشم شیر و سرش را بر خاک افت
چونکہ خود را و بدن خور و نمود
با چنان شیر بے پناہش گشت جنت
آن بہت شیرین لعلی ماہرو
جنت شد با او بہ شہوت آن زمان

صورتی کم گیر و زود این مژدہ
بنت بر آن بت پرست اولیٰ زرت
سوی لشکر گاه و در ساعت سپرد
گشت عاشق بر جانش در زمان
تا فرود آمد بہ ہمیشہ در جگاہ
کہ نہ است از زمین از آسمان
عقل کو و در خلیفہ خوف کو
عقل را سوزد در مان شعلہ چو خار
پیش چشم آتینش آن نفس
در میان پایے زن آن زن پرست
رستخیز و غفل از شکر بخاست
ذوالفقار سپہو آتش او بکف
بر زده بر قلب شکر ناگہان
صد طویلہ و خمیہ را بر ہم زدہ
در ہوا چون موج دریا میت گز
پیش شیر آمد چو شیرست ز
زود سوئے خیمہ ہر و شتافت
مردے او بچنان بر پایے بود
مردے او ماند بر پایے و سخت
در تعجب ماند از مردے او
متحد گشتہ عالی آن و جان

چند روز سے ہم برین بے بھاذان
داد سو گند شش کہ اسے بدینیر
داد سو گند شش کہ اسے خورشید
حقہ گویم بے بر آن پہلوان
چون بدید اور اعلیفہ گفت
دید صد چند آنکہ وصف آئینہ بود
چون غلیفہ کرد اسے اجتماع
ذکر او کرد و ذکر بر پاسے کرد
چون میان پائے آن غا تو نشست
خشت خشت موش در گوش رسید
و ہم آن کر مار باشد آن صیر
نن چو دید آن ستنے او اگر گفت
یادش آمد مروئے آن پہلوان
غالب آمد خندہ نلن شد دراز
سخت می خندید چون بنگیان
ہر چہ اندیشید خندہ میفرود
ہج ساکنی شد آن خندہ رو
زود خمیر از غلافش بر کشید
در دلم زین خندہ نظنے او فتاد
در غلاف راستی بفریم
من بدانم در دل من رو نیست

شد پشیمان او ازان جرم گران
کن چند تا شکر دوزین خیر
با غلیفہ زانچہ شد چیزے گو
مرکزک را سوئے شام جہان
پس ز بام افتاد اور انیر طشت
کے بود خود دیدہ مانند بشود
سوئے آن دن رفت از بہر جماع
قصہ نخت و خیر ہر افزائے کرد
پس قضا آمد ارعیشش بہت
نخت مردی ٹھو شش کلی رسید
کہ ہی جنبہ بہ تنہی از حیر
آمد اندر قہقہہ خند شش گفت
کو بکشت آن خیر و اندامش چنان
جہد سیکرد و نمی شد لب فراز
غالب آمد خندہ بر سود و زیان
ہر چہ بن سبیل ناگاہان کشود
پس غلیفہ تیر و گشت و تند خو
گفت بر سر خندہ و آگوا سے پلید
راستی گو عشوہ نتوانیم داد
یا ہر ساند چہ باری تو برم
بایدت گفتن ہر آنچہ گفتیست

در دل شہا بن تو ما ہے و ان سطر
 گرچہ کہ شد ز غفلت زیر بار
 یکس چرخے هست در دل وقت کشت
 وقت خشم و حرص اندر زیر طشت
 آن فراست این زنان یار منست
 گرگوئی انچه حق گفتن است
 من بدین شمشیر بزم گردنت
 سود نبود و دہب سائے گردنت
 این زمان بکشم ترا بے هیچ شک
 تیغ را کرد او حوالہ گفت نمک
 و دیگرگوئی راست آزادت کنم
 حق یزدان نشکستم شادت کنم
 ہفت مصحف آن زمان بر ہم نہاد
 خور و سو گسند و چنین تقریر داد
 زن چو عاجز گشت گفت احوال را
 مر مے آن رستم صد زال را
 شرح آن گردک کہ اندر راہ بود
 یک بیک با آن خلیفہ و انمود
 شیر کشتن سوئے خیمہ آمدن
 و ان ذکر قائم چو شلخ کرگدن
 او بدان قوت کہ از شیر شکار
 تیغ تینیرش نشد بد برقرار
 تو بدین سستی کہ چون کردی بگوش
 خشت خشت موشکے رفتی ز ہوش
 من چو دیدم از تو این داز وے آن
 زان سبب خندیدم اے شام جهان
 راز مار میکشد حق آشکار
 چون بخوابدست تخم بد مکار
 شاہ با خود آمد استغفار کرد
 یا جبرم و زلت و اصرار کرد
 گفت با خود انچه کردم با کسان
 شد جزاے آن بجان من رسان
 قصد جنت دیگران کردم دجاہ
 بر من آمد آن و افتادم بجاہ
 من دہخسانہ کس دیگر دم
 او دہخسانہ مرا زدلاجسم
 ہر کہ با اہل کسان شد منقوج
 اہل خود را و ان کہ تو آد است او
 غضب کردم از شہ ہوش کنیز
 غضب کردند از من آزار و دیز
 او این من بد و لالائے من
 فائیش کرد آن خیانتہائے من

نہت وقت کین گزاری و انتقام
 گزشم کب سنا ازان میر و حرم
 بچان کین قلم آمد در جندا
 در و صاحب موصلم گردن شکست
 داد حق مان از مکافات آگهی
 چون فرزنی کردن اینجا سوخت
 گفت! اکنون اے کینز کز آگو
 پاس دار و بر کسے عرضہ کن
 یا امیرت بخت خواہم کرد من
 تا نگردد او از رویم شرمسار
 بار ما من امتحانش کردہ ام
 در امانت یا فستم اورا تمام
 پس بخود خواند آن امیر خویش را
 کرد با او یک بہانہ دلپذیر
 زان سبب کز غیرت رشک کینز
 زان سبب کز غیرت او دا نما
 مادر فرزند را بس جہاست
 رشک و غیرت بہر د خون میخورد
 چون کسے را داد خواہم این کینز
 کہ تو جان بازی نمودی بہر او
 عقد کردش با امیر او را و داد

من بدست خویش کردم کار غام
 آن قسدی ہم بیاید بر سرم
 آزمودم باز نزایم در ا
 من نیارم این دگر را نیز خست
 گفتم! ان عدم یعدنا بہ
 غیر صبر و رحمت محمود نیست
 این سخن را کہ شنیدم من ز تو
 انچہ گفتی! اے کینز کز زین سخن
 اللہ اللہ زین حکایت دم فزن
 کو یکے بد کرد و نیک صد ہزار
 خوب تر از تو بد و بسپردہ ام
 این قصائے بود ہم از کرد نام
 گشت در غود خشم قہر اندیش را
 کہ شد ستم زین کینز کز بس نفیر
 مادر فرزند دارد صد ازیر
 مادر فرزند بہت اندر عنا
 او نہ در غور چنین جور و جہاست
 زین کینز کز سخت تلخی میبرد
 پس ترا اولے تراست این اے عزیز
 خوش نہ باشد دادن اورا جز بہ تو
 خشم را و حسرت را کیو نہاد

عقد گردش با اسیر اورا سپرد
گردش و حرم را او خورد و مرد
گر بدش سستی ز زبانی خزان
بود اورا مردی پیغمبران
ترک خشم و شہوت و حرم آوری
ہست مردی در گ پیغمبری
مردی خرم و مباحش اندر گش
حق ہی خواند الخ بجز بگش

خاستن شاہ محمود شکست گویہراز و زرا و امرا و نہ شکست کے

آن گوہر را بجز آیار

گفت (روئے شاہ محمود غنی
شاہ روزے جانب دیوان شافت
گوہرے بیرون کشید او ستیر
گفت چون است و چرا ز این گہر
گفت بشکن گفت چو شش شکم
چون بداد ارم کہ شش این گہر
گفت شاہ باش و بدادش خلعت
کرد ایشاہ وزیر آن شاہ جو
ساعتی شان کرد مشغول سخن
بعد ازان دادش بدست حاجے
گفت ارزد این بہ نیمہ مملکت
آن شہ غنائین و سلطان سنی
جلد ارکان را دران دیوان یافت
پس نہادش زود در گفت وزیر
گفت بش از زود صد خردار زر
نیکو اہ مخزن مالیت نم
کہ نیاید در بہا گرد و در
گوہر از دے بست آن شاہ فتنے
ہر لباس و حلہ کہ پوشیدہ بود
از قضیہ تازہ و زرا ز کمین
کہ چرا ز این بہ پیش طالبے
کش نگہدار و خدا از ہلکت

گفت بکن گفت اے نور شید تع
قیمتش بگذارد بین تاب و لمع
دست کے جنبہ مرا در کسراو
شاہ خلعت داد وادارش فرود
بعد عیامت بدست میسر داد
او ہی گفت جب میران بین
جا گیا شان ہی افزود شاہ
بچنین گفتند پنجہ شصت ہر
گرچہ تقلید است استون چان
شاہ چون کرد امتحان جلگان
بچنین در دور گردان شد گبر
آخرین نہاد در کعب ایاز
یک بیک دیدند این گوہر تو ہم
اے ایاز اکنون بگوئی کاین گہر
گفت افزون آنچه تا من گفت من
سنگہا در آستین بود شش شتاب
دا اتفاق طالع یاد و تشش
یا بخواب این دیدہ بود آن پر صفا
چو یوسف کا نذر و نقر چاہ
ز امتحان شاہ بود آگاہ ایاز
خلعت وادار از راسش نبرد

ہیں درین است این شکستن بس میں
کہ شد است این نور روز اورتج
کے خزانہ شاہ را با ششم عدد
پس دامن در مدح عفتل او کشود
دور آن امتحان کن باز داد
ہر یکے را خلعت داد او ثمین
آن خسیان را ببرد از رہ بچاہ
جلد یک یک ہم بقلیہ وزیر
ہست رسوا ہر قلد و امتحان
مال خلعت برد ہر یک بیکران
تا بدست آن ایاز دیدہ ور
گفت اورا کاے حریف دیدہ با
در شمعش در نگاہے محرم
چند می ارزد بدین تاب و ہنر
گفت اکنون زود خروش در شکن
خرد کردش پیش او آن بد صواب
دست داد آن لحظہ نادر حکمتش
کر وہ بود اندر عسل او سنگ را
کشف شد پایان کارش از آگاہ
وز فریب شد نشد گمراہ ایاز
کرد او گوہر دامن شاہ خرد

چون ملک او گوہر خاص آزمان
 کاین چہ میبایست داشتہ کافر است
 وان جماعت جلا از جبل و مے
 قیمت گوہر نتیجہ ہمسہ و دوز
 گفت آیاد اے بہتران نامور
 امر سلطان یہود پیش شما
 اسے نظر تان برگزیر شاہ نے
 من ز شہ برمی نگردا تم فطر
 بے گہر جانے کہ رنگین سنگ را
 چون آیاد این راز بر صحران گفت
 سرفروانداختند آن سہوران
 اد دل ہر یکے و صد آہ آزمان
 کرد اشارت شہ سجلا د کہن
 این خسان چہ لائق صدہ منند
 امر ما پیش چنین اہل فساد
 پس آیاد مہر آسنہ از جہید
 سجدہ کرد و پس گوئے خود گرفت
 اے ہماے کہ ہمایان فرخی
 اے کہیے کہ کہ ہائے جہان
 اے لطیف کہ گل سرخت چو دید
 از خضوئے تو غفران چشم سیر
 زان امیلان غلت شد ہاگے فغان
 ہر کہ این پڑ قد گوہر شکست
 در شکستہ دتر امر شاہ را
 بر چنان خاطر چراپوشیدہ شد
 امر شہ بہتو یقیت یا گہر
 یا کہ این نیلگوہر بہر خدا
 قبلہ تان غول است جادہ راہ نے
 من چو مشترک روئے نام در حجر
 بر کنیند پس بہ شاہ مرا
 جملہ ارکان عوار گشتند و نثرند
 عذر گویان گشتہ زان سیان بجان
 ہچو دو دے میشدے تا آسمان
 کہ ز صد رم این خسا زاپاک کن
 کہ پئے سنگ امر مار بشکنند
 بہر رنگین سنگ شد خوار و کساد
 پیش تخت آن الی سلطان وید
 کاے قبادے کہ تو چرخ ارغوان گفت
 از تو دارند و سخاوت ہر سخی
 محو گرد و پیش اشارت نہان
 از خجالت پیسہ ہن را بر درید
 رو بہان بر شیر از صفو تو چیسہ

غنیر عفو تو کرا داد دسند
 ہر کہ با امر تو بیسما کی کند
 غفلت و گستاخے این مہرمان
 از و فوہ عفو ت اے عفو ران
 عفو کن اے عفو در صندوق تو
 ساین لطفی و ماسبوق تو
 من کہ با شمش کہ بگیم عفو کن
 اے تو سلطان و خلاصہ امر کن
 من کہ با شمش کہ بوم من بامنت
 اے گرفتہ جملہ مہنہا دانت
 من کے آرام جسم ظلم آلود را
 رہنمایم علم حلم اندود را
 صد ہزاران صفحہ را از زانیم
 گر زبون صفہا اگر دانیم
 من کیسم تا پشت اعلائے کنم
 یا کہ وایادت و ہم شرط کرم
 عفو کن زین ناقصان تن پرست
 عفو از دریاے عفو اولی تراست
 این گروہ مجبضان ہم اے مجید
 جملہ سرماشان بیوارے رسید
 برخا و جرم خود واقف شدند
 گرچہ مات کعبتین شہ بدند

رو بہو کردندا کنون روہ کنان
 ایک لطف مہرمان راہ کنان

تام شدہ و ترجمہ

دہشتم

اسے حیا ہے لجام الدین سے
 میل می دہشتم ساد سے
 پیش کس ہر رضایت میکشتم
 در تمام تنوی قسم ششم
 پتیاش می آرت سے منوی
 قسم سادس در تمام تنوی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۴۹۴ پند ما در تو بگیر داسے فلان
جز مگر مفتاح خاص آید ز دست
پند تو ورنہ گیر دہم بدان
کہ مقالید السموات آن اوست

۴۹۵ عقل ہر تیز است لیکن بے ست
عقل شان در عقل دنیا چہ بیج
ز آنکہ دل بیان شدہ است متن دست
فکر شان در ترکِ شہوت چہ بیج
صدر شان در وقتِ عوایے ہجو شرق
عالی اندر ہنر با خود ناست
وقت خود بینی نگجد در جہان
اینہم اوصافِ شان نیکو شود
گر من گندہ بود ہجو منی
ہر جادوی کو کند رود نیات
ہر نباستے کو بجان رو آورد
باز جان چون دسوئے جانان نہد
رخت را در عمر بے پایان نہد

سوال کردن سائلے از واسطے که مرغ بر سر بار نشست از سر و دم او کلام چنانست

۴۹۵

واسطے را گت روزے سائلے	کائے تو منبر را سنی تر قائلے
یک سوالتم بگو اے ذولباب	اندرین مجلس سوالم را جواب
بر سر بار و کیے مرغ نشست	از سر و از دم کد اینش بہ است
گفت اگر رویش بشهر و دم بدہ	روئے او از دم او میدان کہ بہ
و رسوے شہر است دم رویش بدہ	خاک آن دم باش و از رویش بچہ
مرغ با پری پرتا آشیان	پر مردم بہت است اے مردمان
عاشقے کاودہ شد خیر و شر	خیر و شر بہت نگر تو در بہت نگر
بار اگر باشد پید و بے نظیر	چونکہ صیدش موش باشد شد حقیر
و ربوہ چندے دیل ادبشاہ	اوسہر باز است منکر در کلاہ

۲

خواستگاری کردن غلامے و دختر خواجہ را

۴۹۸

ملک و مال و اہل و عیال
ہست بر جان سبکو دلسد
صورتش جنت ہمین خود ستر
افنی پر زہر نقشش چون شکر

الحمد للہ ناقصان زین خوش

کو بجا صحبت آمد از دوا

خواجه را بود مہمند و بند
علم و آدابش تمام آموختہ
پروریدہ از طفولیت بنواز
بود ہم این خواجه را یک دخترے
چون مرا حق گشت دختر طالبان
میریدش از سوئے ہر بہترے
گفت خواجه مال را نہ دثبات
حسن صورت ہم ندارد اعتبار
سہل باشد نیز ہتر زادگی
کار تقوی دارد و دین و صلاح
کرد یک داماد صلاح اختیار
پس زنان گفتند کہ مال نیت
گفت اینہا تابع زہد اند و دین
چون بجد تزویج دختر گشت فاش
پس غلام خواجه کا ندر خانہ بود
ہمو ببار دتے او میگدخت
عقل میگفتے کہ رنجش از دل است
آن غلام کم زرد از حال خویش
گفت خاتون را شبے شوہر کہ تو
پروریدہ کردہ اورا زندہ
در دلش شمع ہنر افروختہ
در کنار لطف آن اکرام ساز
سیم اندائے گشتے خوش گہرے
بذل میکردند کا بین گران
بہر خستہ و سبدم خواہشگرے
روز آید شب رود اندر جہات
کہ شود رخ زرد از یک زخم خار
کہ بود غسرہ سال از سادگی
کہ ازو باشد بدو عالم فلح
کہ بد او خسر ہر خیل و تبار
بہتری حسن و استقلال نیت
بے ذرا و گنجیت بر روئے زمین
دست پیاں و نشانی و قماش
گشت بیمار و ضعیف و زار زود
علت اورا طبیبے کم شناخت
دار و سے تن در غم دل مائل است
گرچہ می آمد و را در سینہ ریش
باز پرشش در خلا احوال او

تو بجائے مادری ادا بود
چون کہ خاتون کرد در گوش این کلام
ہم سرش را نشانہ میکرد آن سستی
آن چنان کہ مادران ہر بان
کہ مرا اسید از تو این نبود
خواجہ زادہ ما واختہ جگر
خواست آن خاتون نہخشہ کاوش
کو کہ باشد مہند و سے مادر غے
گفت صبر اولے بود خود را گرفت
این چنین گراے غاین را بہ بین
حال خود را این چنین گفت او مرا
گفت خواجہ صبر کن با او گو
تا بکر این از دشمن سیر دل کنم
تو دش خوش کن بگو میدان دست
ماند انستیم اسے خوش شتری
آتش ما ہم درین کاؤن ما
تا خیال و فکر خوش بودے زند
جاؤن سر بہ شود ایکس از علف
آدمی سر بہ شود از راؤ گوش
گفت آن خاتون کرین نگاہین
این چنین را اسے چہ غایم ہر او

کو غم خود پیش تو پیدا کند
روز دیگر رفت نزدیک غلام
باد و صہ ہر و دلال و دوستی
نرم کردش تا در آمد در بیان
کہ دہی دختہ بہ بیگانہ عنود
حیف نبود کور و د جائے دگر
کش زند و زہام زیرا اندازدش
کہ طبع دارد خواجہ دخترے
گفت با خواجہ کہ بشنویں گفت
مالکان بردہ کہ او باشد این
خواستہم کہ ختم بکشم مرورا
کہ اندو بہ سیریم و بہ ہمیشہ بتو
پس تماشا کن کہ دفش چون کنم
کہ حقیقت دختہ ما جفت قت
چون کہ دانستیم تو اولے تری
لیسے آن ما تو محبون ما
فکر شیرین مرور انسر بہ کند
آدمی سر بہ زعزت و شرف
جاؤن سر بہ شود از خلق و نوش
خود ز بانم می بخند اندرین
گو بیا سر آن خائن ابلیس خو

گفت خواجه: نے ترس و دم و دیش
 دفع اور ادا بسا بر من نویس
 چون گفت آن خسته را خاتون چنین
 زنت گشت و فریہ و سرخ و شگفت
 کہ گے می گفت کاے خاتون من
 یک خاتون حرم می گفتش کہ ما
 خواجه چون دیدش کہ سرخ و زنت گشت
 او دیش اداے بتزیر و فسوس
 خواجه جمعیت بکرد و دعوتے
 تا جماعت عشو و میدا دنگال
 تا یقین ترشد فرج را آن سخن
 بعد ازان اندر شب گردک بھن
 پر نگارش کرد ساعد چون عروس
 مقنعہ جسد عروسانہ نکو
 شمع را ہنگام خلوت زد و گشت
 ہندوک سر بید میکرد و فغان
 ضرب کف و دھ و فرہ مردون
 تا بروز آن ہندوک را می فشارد
 روز آور دند طاس و بویغ زنت
 رفت در حمام اور بخوجبان
 آدا از حمام در گردک فسوس

تا رو و علت از وزین لطف خوش
 ہل کہ صحت یا بدا این بار یک یس
 می نگہد از تختہ بر زمین
 چون گل سرخ او ہزاران شکر گشت
 کہ مبادا باشد این افسوں و فن
 در پئے اینیم فاسخ باش ما
 رفت ازوے علت و آد گشت
 تا فزون میشد نشاطش چون خوس
 کہ ہمی سازم فرج را و صلتے
 کاے فرج بادت مبارک تھال
 علت ازوے رفت کل ازج و بن
 امر دے رابت حنا ہجو زن
 پس نمودش باکیان دادر خوس
 کنگ امر دراپوشانید او
 ماند ہند و باچان کنگہشت
 وز برون نشنید کس از دند نامان
 کرد پنهان غم آن بنروزن
 چون بود در پیش سگ ابنان آرد
 رسم داماد آن فرسج حمام رفت
 کون دریدہ ہسچو دلق تونیان
 پیش او نشست و خرق چون عروس

۴۴۰
 مادرش آنجا نشسته پاسبان
 که مبادا کو کند روز تاختان
 ساعتی دروے نظر کرد از عناد
 و انگبان بر هر دو دستش مه بداد
 گفت کس را خود مبادا اتصال
 با چو تو ناخوش عروس بد خصال
 روز رویت همچو خاتون ختن
 شب عمویت همچو شاخ کر گدن
 روز رویت همچو خاتون متر
 کیر زشتت شب بتر از کیر خر
 همچنین جبهه نعیم این جهان
 بس خوش است از دور پیش از تاختان
 می نباید در نظر از دور آب
 چون روی نزدیک آن باشد سرباب
 گند و پیر است او و از بس چاپلوس
 خولیش را جلود دهد چون نعره وس
 بین مشو مغرور این گلگون اش
 تا نیستی چون نسج در صد حرج
 زوشنیشش آلوده اورا محش
 آشکارا دانسته پنهان دام او
 صبر کن کال صبر مفتاح الفرج
 چون به پیوستی بدام اے هوخیار
 خوش نماید ز اولت انعام او
 نام میرے وزیرے و شبی
 چند نالی در ندامت زار زار
 بنده باش بر زمین رو چون سمنند
 در درویش مرگ و درد و جاندهی
 چون جنازه نے که برگردن برند

۳

رفتن زرد خانه کشتن آتش ز نه را بدست صاحب خانه

۵۰۰

همچنین تلاب و خننه و دونه
 وقت طلعی عمیش راد و میدهند
 باز از یادش رود توبه این
 کادو بن الرحمن کید الکافرن

۵۰۰

گرچه بر آتش زن دل زد و دل

آن ستاره او کشته شد از حق بی

رفت در دوش شب بخانه یک بزرگ	از ره پنهان درآمد همچو گرگ
سرفه بشنید شب آن مستم	بر گرفت آتش زن کاتش زند
میزد آتش بهر شمع افر و ختن	تا سر آواز را بپسند عین
دزد آمد آن زمان پیش نشست	چون گرفته سوخته، میگردست
می نهاد آنجا سر انگشت را	تا شود استاره آتش فنا
ترجمی کرد او سر انگشت را	زا صبح آن ستاره را کردی فنا
خواجہ می پنداشت که خود می مرد	این نمی دید او که دزدش می کشد
خواجہ گفت این سوخته فناک بود	می مرد استاره از تریش نو
بس که ظلمت بود و تاریکی پیش	می ندید آتش کشته را پیش خویش
این چنین آتش کشته اند و دش	دیدہ کافر نه بیند آتش
چون نمی داند دل دانسته	ہست با گردندہ، گردانندہ
چون نمی گوئی کہ روز و شب بخود	بنے خداوندے کے آید کے رود
گرد معقولات میگردی بہین	این چنین بیعتی خود اے مہین

حسد رُون امیران بر آواز و وانمودن سلطان کیاست او

از حسد میران چو در جوش آمدند	عاقبت بر شاہ خود طعنہ زدند
کلین آواز تو ندارد سی خود	جاگئے سی امیرا چون برد

شاه بیرون رفت با آن سیاه
 کاروانی دید از دور آن ملک
 بر پیرس آن کاروان بابر و صد
 رفت پرسید و بیامد که زر سے
 دیگر را گفت رو اسے بوالعلا
 رفت آمد گفت تا سوئے یمن
 ماند چران گفت با میرے دگر
 باز آمد گفت از هر جنس هست
 گفت کے بیرون شدند از شهر
 آن دگر را گفت رو واپس مان
 باز گشت و گفت ہنقم از رجب
 چون بنید است دیگر دم نزد
 همچنین تا سی ہیر و بیشتر
 ہر یکے رفتند ہر یک سوال
 گفت امیر ازا کہ من روزے جدا
 کہ پیرس آن کاروان اگر کجاست
 بے وصیت بے اشار یک یک
 ہر چہ زین سی میراند سی مقام
 پس گفتندش امیران کاین فینست
 قسمت حق است مہ رار و بے نفز
 بلکہ سلطان چون عنایت میکند
 سوئے صحرا و کہستان صید گیر
 گفت میرے راکہ رو اسے توفک
 کہ کہ امین شہر اند میرسد
 گفت خوشش تا کجا در ماند وے
 باز پرس از کاروان کہ تا کجا
 گفت از خوش صحبت مان اسے موئن
 کہ برو واپس رخت آن نفس
 غلب آن کا سہائے رازی است
 ماند حیران آن امیر ست پے
 تاکہ کے بودہ است نفس کاروان
 گفت مد سے صحبت تغیر اسے عجب
 شد فرستاد آن دگر رازان عدد
 ست رائے و ناقص اندر کرد فر
 ناقص و عاجز زاد را کہ کمال
 امتحان کردم آیا ز خویش را
 او برنت و جملہ را پر سید است
 حال شان دریافت بے رے شک
 کشف شد و آن یکدم شد تمام
 از عنایتیاست کار بہد نیست
 دادہ حق ست گل بابوئے نفز
 از تفاخر غیمہ بر مہ میزند

گفت سلطان بلکہ انچہ از نفس زاد
ربع تقصیر است و خسل اجتہاد
ورع آدم کے گھنے با خدا
ربنا انا ظلمنا نفسا
خود گھنے کلین گناہ از نفس بود
چون قضایں بود حزم ماچہ سود
ہمچو ایسے کہ گفت غوثی
و شکستی حجام و مار می نی
بل قضا حق است و جہم بندہ حق
پس باشش اعرچو ابلیس خلق
در ترد و ماندہ ایم اندر دو کار
این ترد کے بود بے اختیار
چون دوست و پائے اوستہ بود
این کنم یا آن کنم خود کے شود

۵

پچیدین صیادے خود را در گیاه و دانتن مرغے زیرک

۵۰۳

رفت مرغے در میان مرغزار
بود آنخا دام از بہر شکار
وانہ چندے نہادہ بر زمین
خفیہ صیادے نشستہ در کین
غیش را پچیدہ در برگ و گیاه
وز گل و لالہ و راہر سرکلاہ
در کین بنشتہ و کردہ نگاہ
تا در افتد صید بیچارہ ز راہ
مرغک آمد سوئے او از ناشناخت
پس طوائف کرد و سوئے مرد تاخت
گفت او را کیستی تو سبز پوش
در بیا بان این و خوشن بخروش
گفت مردے زاد من منقطع
با گیام برگ آخبا منقطع
زادکم می بنیم اجل را پیش غیش
ز بد و تقوئے را گزیدہ دیون کش
مرگ ہمایہ مرا و اعطاشد
کسب و دکان مرا بر ہسم زدہ
چون باخر فسر دخواہم ماندن
خونباید کرد باہر مرد وزن

روئے خواہم کرد آخر در لحد

مرغ نقش خواجہ در غلوت سائیت

از ترہب ہنی سرود آن رسول

جمہ شرط است و جماعت در نماز

رنج بدخویان کشیدن زیر صبر

خیزنا سس ان تیغ الناس اے پدر

در میان امت مرحوم باش

پون جماعت حجت آمد اے پسر

و جواش گفت صبا عیار

ہست تنہائی بہ از یاران بہ

زانکہ عقل بہ کرا بود و سوخ

چون حمار است آنکہ نانش افیت است

ہوش او سوئے علف باشد چو خر

ہر کہ با این قوم باشد را بہت

خود کدخ و سنگ کس را رہ نزد

گفت مرغش پس جہاد آنکہ بود

از برائے حفظ یارے نبرد

عرق مردی آنکہ پیدا شود

چون نبی السیف بودہ استان رسول

مصلحت در دین ما جنگ و شکوہ

مصلحت دادہ است ہر یک را جدا

آن بہ آید کہ کنم خواہد

دین احمد را ترہب نیک نیست

بدستے چون برگ رفتی اے فضل

امر معروف و ز منکر احتراز

منفعت دادن بخلقان ہر چو بار

گر نہ سنگی چسب یعنی با بدر

سنت احمد ہل محکوم باش

جہد کن کہ رحمت آری تلج سر

نیت مطلق این کہ گفتی ہوش دار

نیک چون با بد نشیند بد شود

پیش عاقل او چو سنگ است و کلوخ

صحبت او عین رہبانیت است

بگذر از دے تا نمائی بے ہنر

کہ کلوخ و سنگ اورا صاحب است

زمین کلوخان صد ہزار آفت رسد

کایہ نچیں رہزن میان رہ بود

بر رہ تا ایمن آید شیر مرد

کہ مسافر ہمہ اعدا شود

انتہا او صفدر نہند و فحول

مصلحت در دین عیسائی غار و کوہ

مصلحت جوگر توئی مرد خدا

گفت آری که گر بود یاری و زور
تا بقوت برزند بر شمشیر دشور

قوتی باید درین ره مردوار
یار می باید درین جانسوار

چون نباشد قوتی پر میزب
در سوار لایطاق آسان بچ

صنعت نیست اے عزیز نامدار
فکر کن درنگ را انجام کار

یار میجو تا بسایابی راه را
ورنه که دانی تو راه و چاه را

گفت صدق دل بیاید کار را
ورنه یاران کم نه یابند یار را

یار شو تا یار بسنی بعیود
ز آنکه بے یاران بانی بے مدد

دیو گرگ است و تو بچون یوسفی
دامن یعقوب مگذار اے صفی

گرگ اغلب آن زمان گیر بود
کز مره شیش آب بخود تها بود

آنکه سنت با جماعت ترک کرد
در چنین مسیح زخون خویش خورد

هست سنت ره جماعت چون فوق
بے ره دے یار افقی در ضیق

راه سنت با جماعت به بود
اے با اسپان یقین خوشتر رود

این گفت و آن گفت از بهتر از
بحث شان شد اندرین معنی دراز

مرغ را چون دیده برگندم فتاد
نفس او بے طاقت آمد در کشاد

بعد ازان گفتش که گندم آن کمیت
گفت امانت از قییم بے وصیت

مال ایام است امانت پیش من
ز آنکه پسندارند مارا موتن

گفت من مضطرم و مجروح حال
هست مردار این زمان برین جلال

هست دستوری کزین گندم خورم
اے امین و پارسا و محترم

گفت منته ضرورت هم تویی
بیم ضرورت گر خوری محرم شوی

در ضرورت هست هم پر میزب
ور خودی بارے ضمان آن بد

مرغ پس در خود فرو رفت آن زمان
تو شنش سر بسته از جذبه غمان

پس بخور آن گندم و دروغ بماند
چند او یسین و الانعام خواند
بعد در ماندن چه افسوس چه آه
پیش اذین بایست این دود سیاه
آن زمان که حرص جنبید و بوس
آزمان میگو که اے فریاد رس
پیش اذان کاین دانه بر تو فتح نشود
گر اے حرص تو اسبوح بخ شود
آه و دود و ناله آندم کار بند
گفت آن مرغ این سزا آن بود
حرص را آواره کن اے هوشمند
گفت ایندنی سزا اے آن نشاف
کوفسون را بدان را بشنود
کو خرد مال تیر میان از گراف

برون زدے قح را از شخصه و باز جامه اش نیز برون

مرکب تو به عجایب مرکب است
بر فلک تاز و بیک لحظه زپست
لیک مرکب را نگه میدار اذان
کو بدیند آن قباست را نهان
تا بدزد و مرکبت را نیشزم
پاس دار این مرکبت را و بدم

آن یکے میرفت و تو چه میکشد
دزد قح را برد و جایش را برید
چونکه شد آگه دوان شد چپ راست
تا بیا بدکان قح برد و کجاست
بر سر چاہے بدید آن دزد را
در فغان و گریه و دوا و لیتا
گفت نالان از چه اے او ستاد
گفت همیان زرم در چه فتاد

۴۴۷ نور مشتم
 مگر تاقی در روی بیرون کشتی بنایت القصص
 غس بدیم مرزا بادل خوشی
 بست در میان من پانصد و دم
 گر کنی با من چنین لطف کرم
 صد و دم بدستم ترا حلالی بدست
 گفت با خود کاین بہا دومی است
 گردے بر بستہ شد وہ در کشاد
 گر چہ شد حق عو من اشتہر بداد
 جا ہار ہم بہر آن دزد تفت
 جا ہار ہم بہر آن دزد تفت
 حزم نبود طمع طاعون آورد
 عازمے باید کہ رہ تادہ برد
 چون خیال اورا بہر دم صورتے
 آن یکے دزدیت نقتہ سیرتے
 در خدا بگریزو وارہ زین دعا
 کس نداند مکر او الا خدا

۷

۵۰۵

ہائے وہوے پاسبان بعد از برون دزد اسباب کاروان را

آن زمان کہ دیو میشد راؤن

آن زمان بایست یاسین خواندن

پیش اذن کہ اشکستہ گردو کاروان

آن زمان چون یک بزن پاسبان

پاسبانے بود در یک کاروان
 پاسبان شب بخت دزد اسباب بُرد
 حارس مال و تماشا آن جہان
 رود شد بیدار گشت آن کاروان
 رختہ را زیر ہر خاکے فشرده
 پاسبان در ہی ہی چو یکے دن
 رفقہ دیدند آپ و سیم و اشتران
 پس بدو گفتند کاسے حارس بگو
 گرم گشتہ خود ہمو بدر اہزن
 تا چہ شد این رختہ این اسباب کہ

گفت دروان آمدند اندر نقاب
خفتا بردند از پیشم شتاب
قوم گفتندش که اسے چون تل ریگ
پس چه میکردی چہ تو مردہ ریگ
گفت من یکس بنم ایشان کردہ
باسلاح و با خجاعت باشکوه
گفت اگر جنگ کم ہوتا امید
نفرہ با ایستے زدن کہ بر جہید
گفت آندم کار و بنمودند ر تیغ
کہ خمش و ریز کشیت بید ریغ
آن زمان از ترس من بستم دوان
این زمان فریاد و ہیہا سے و فغان
آن زمان بستہ دم کہ دم زخم
این زمان چنہ اندک خواہی یکم
چونکہ عمرت بردیو فاضحہ
بے نمک باشد اعدا و فاجحہ
کچہ باشد بے نمک لکون جنیں
ہمچنین ہم بے نمک می ل نیز
قادر ہی بیگاہ چہ بودیا بگاہ
از تو چیز سے فوت کے شتاب ال
کہ ذلیلان را نظر کن اسے عزیز
ہست غفلت بے نمک زان یقین
از تو چیز سے فوت کے شتاب ال

خفتن عاشقے بوعد قدوم معشوق

عاشقے بود است در ایام پیش
پاسبان عہد اندر عہد خویش
سالہا در بند محول خود
شاہ مات و مات شاہنشاہ خود
عاقبت جویندہ یا بندہ بود
کہ نسر ج از صبر زائیںد و بود
گفت روزے یار او کا مشبیا
کہ پختہم از پئے تو بوسیا
در فلان حجرہ نشین تا نیم شب
تا بیا یم نیم شب من بے طلب
مرد قربان کرد و ناہنا بخش کرد
چون پدید آمد ہمیش از زیر گرد

شبِ دمانِ حجرہ ہی کرد انتظار	بر امیدِ وعدہ آن یا غبار
نمظرِ نشست و خوابش در ربود	اوستادِ گشت بخود آن عنود
ساعتی بیدار بد خوابش گرفت	عاشقِ دلدادہ را خوابِ نالے شکفت
بعدِ نصفِ لیل آمد یار او	صادقِ الوعدہ آن دلدار او
عاشقِ خود را گفتادہ خفتہ دید	اندکے از آستین او درید
گردگانِ چند اندر حبیب کرد	کہ تو طفلی گیر این می باز زد
چون سحر از خواب عاشق بر چید	آستین و گردگانِ سار اید
گفت شاہ ما ہمہ صدقِ صفات	انچہ بر ما میرسد آن ہم زمانست
اسے دلِ بخواب مازان اینیم	چون حسِ ربام چوبکِ می نیم
گردگانِ مادرینِ مطمن شکست	ہرچہ گویم از غم خود اندک است
من نخواہم عشوہ چیران شنود	آزودم چسند خواہم آزود
ہرچہ غیرِ شورشن و یونگیت	اندرین روہ روے در یگانگیت

استدعاے امیر ترکِ مخمورِ مطرب را

۵۰۷

نفی ہر بہشت باشد در سخن

نفی بگذار در بہشت آغاز کن

نفی بگذار وہمان ہستی پست

این بیا موزا سے پذیرائی گشت

اجنبی تر کے سحر آگاہ شد وز خاہر خم، مطرب خواہ شد

مطرب جان منسہستان بود
مطرب ایشان با سونے سنی کشد
مطرب آفا زید پیش ترک مست
می ندانم کہ تو ماہی یا وشن
می ندانم کہ چہ خدمت آرست
این تعب کہ نیستی از من جدا
نی ندانم کہ مرا چون میکشی
ہمچنین لب و ندانم باز کرد
چون ز حد شدی ندانم از شگفت
بر چہ بید آن ترک و تو سے کشید
گر زرا گرفت سرہنگے بدست
گفت 'این تکرار حید و مرش
قلت بامامی ندانی' کہ مخور
آن بگو اے گج کہ می دانیش
من پیرسم کہ کجائی ہے مری
نے ز روم و نے زمہند و نے زمین
نے ز بغداد و نہ وصل نے طراز
خود بگو تا از کجائی باز رہ
یا پیرسم کہ چہ خوری ناشاب
نے بقول و نے پیرو نے بصل
نے قدید و نے خرید و نے عدس

نقل و قوت و قوت مست آن بود
بازستی از دم مطرب چشد
در حجاب نغمہ اسرار است
می ندانم کہ چہ می خواہی من
تن زخم یا در عبادت آرست
می ندانم تو کجا و من کجا
گاہ برد و گاہ در خون میکشی
می ندانم می ندانم ساز کرد
ترک ما را زین حرارہ دل گرفت
تا علیہا بر سر مطرب رسید
گفت 'نے' مطرب کشی ایندم بہت
کوفت طعم را بگویم من سرش
ورہی دانی 'بزن' مقصود بر
می ندانم می ندانم در مکش
تو بگوئی نے ز تلخ و ز ہری
نے ز شام و نے عراق و بار وین
در کشی در نے و نے راہ دراز
ہست خفجہ منسا ط این جاگہ
تو بگوئی نے شراب و نے کباب
نے ز خیر و نے ز شرک نے عمل
آنچہ خور دی آن بگو تہا و بس

این سخن غائی دراز از بہر حیت
 میرد اثبات پیش از نفی تو
 در فدا آرم بہ نفی این سازا
 جان بسے گندی اندر پردہ
 تا نیرئی نیت جان کندن تمام
 چون ز صد پایہ دو پایہ کم بود
 چون رس یک گرز صد گرز کم بود
 مصطفیٰ زین گفت کائے اسرار جو
 میرد و چو زندگان جسا کہ ان
 جانش را ایندم بہ بالا سکینیت
 زانکہ پیش از مرگ او کردہ است نقل
 نقل باشد نے چو نقل جان عالم
 ہر کہ خواہد کہ بہ بیند بر زمین
 مرا بوی بکرتے را گو بہ بین
 اندرین نشاۃ نگر صدیق را
 پس محمد، صد قیامت بود نقد

گفت مطرب زانکہ مقصود خصیت
 نفی کردم تا بری ز اثبات بو
 چون میری مرگ گوید راز را
 زانکہ مردن اصل بذناوردہ
 بے کمال ز زبان نانی بہام
 بام را کوشندہ تا محرم ہو
 آب اندر دلو از چہ کے رود
 مردہ را خواہی کہ بیسنی زندہ تو
 مردہ و جانش شدہ بر آسمان
 گر بمیرد روح اورا نقل نیت
 این مردن فہم آید نے بعقل
 ہجو نقلے از مقامے تا مقام
 مردہ را کو میرد و ظاہر یقین
 شد ز صدیقی ایسر المخرین
 تا بحشر افزون کنی تصدیق را
 زانکہ حل شد در فنایش حل و عقد

آمدن ضریر بخانہ پیغمبر و پنهان شدن عایشہ

اندر آمد پیش پیغمبر ضریر کاے نو بخش تنوہر خمیر

اسے تو میرا آب و من مستقیم
چون در آہان ضرر یا ز در شتاب
از کہ واقف بود آن قانون پاک
گفت معیضہ برائے امتحان
کرد اشارت عائشہ بادستہا
غیر شب عقل است بر فو بجے روح
با چنین پنهانے کین روح راست
از کہ پنهان ہی کنی اسے رشک خو
میرود و میرودے پوش این آفتاب
پیش آن خورشید کو بس روشن است
در حقیقت ہر دلیلے رہزن است

رسیدن شاعرے جالب و زعاشورہ نکتہ گفتن او

سالمہ این مرگ طلبک مسند
گوشش تو یگانہ جنبش میکند
در دقایق خویش را در تافتی
در مردون این زمان دریافتی

روزعاشورہ ہمہ اہل حلقہ
گرد آید مرد و زن، جمعہ عظیم
تا شب فوج کنند اندر بکا
باب انطاکیہ اندر تابشب
ما تم آن خاندان دار و مقیم
شیعہ عاشورہ برائے کر بلا

بشنند آن غلہا و امتحان
 از غریب و غسر باد سرگذشت
 یک غریبے شاعرے از رہ رسید
 شہر را بگذاشت و آن سوراے کرد
 پرس پرسان میشد اندر افتاد
 این رئیسے رفت باشد کو بر
 نام او القاب او شرم مید
 حیثیت نام و پیشہ و اوصاف او
 مرثیہ سازم کہ مرد شاعرم
 آن یکے گفتش کہ ہی دیوانہ
 روز عاشورہ منیدانی کہ بت
 پیش مومن کے ہو و این قصہ خوار
 پیش مومن ماتم آن پاک روح
 گفت آسے لیک کو دور یزد
 چشم کوران آن خسارت را بدید
 خفتہ بود ستید تا اکنون شما
 پس سدا برخ و کنیہ آنے نکلان
 روح سلطانی ز زندانی بخت
 چونکہ ایشان خسرو دین بودہ اند
 سوے شادروان دولت ماخذند
 دور ملک است و کش و شامنشہی

کز یزد و شمر دید آن خاندان
 پریمی گرد ہم صحرا و دشت
 روز عاشورہ و آن افغان شنید
 قصد حبت و جوے آن سپہا گرد
 حیثیت این غم برکہ این ماتم فتاد
 این چنین مجمع نباشد کار خرد
 کہ غمیریم من شما اہل مہید
 تا بگویم مرثیہ ز الطائف او
 تا ازین جابرگ و لالینکے برم
 تو نہ شیخہ عدوے خدا
 ماتم جانے کہ از قرنے است
 قدر عشق کہ شش عشق گو شوار
 شہرہ تر باشد ز صد طوفان فوج
 کے بدہ است این غم چو دیر بخارید
 گوش کران این نکایت شنید
 کہ کنون جاس درید از غرا
 زانکہ بد مرگیت این خواب گران
 جام چون دریم و چون غائم دست
 وقت شادی شد چو بشکتد بند
 کندہ و زنجیر را انداختند
 گر تو یک ذرہ از ایشان آگہی

۴۵۴
 ورنہ آگ برود بر خود گری بدلت و دین خرابت نصہ کن
 زانکہ در انکار نفس و معشری کوئی عینہ جز این خاک بہن
 و رہی پسند چرا نبود دلیس پشت دار و جان سپار چشم پیر

۱۲

سحوری زدن شخصے بر دیرے خالی

۵۱۲

خدتے مسکن برائے کردگا

باقبول و رۃ خلفانت چہ کا۔

آن یکے مینہ و سحوری بردے	در گئے بود و رواق بہترے
نیم شب مینہ و سحوری ابجد	گفت اورا قافلے کے مستند
اولا وقت سحر زن این سحر	نیم شب افغان کن اسے ناصبور
دیگر آنکہ فہم کن اسے بواہوس	کا نذرین خانہ درون خود ہست کس
کس در بخانیست جز دیو و پری	روزگار خود چہ یادہ می بری
بہر گوشے میزنی دف گوشت کو	ہوش باید تا بداند ہوش کو
گفت گفنی بشنواز پا کر جواب	تا نمانی در تحیتہ و اضطراب
گرچہ ہست ایندم بر تو نیم شب	نزد من نزدیک شد صبح طرب
ہر شکستے نزد من فیروز شد	جملہ شبہا پیش چشم روز شد
وانچہ گفنی کا نذرین قصر و سرا	نیست کس چون میزنی این طبل را
بہر حق این خلق زرامی دہند	صد اساس خیر و مسجد می بہند
مال و تن در راہ حج دور دست	خوش ہی باز ندون عشاق مست

چچ می گویند کان غانہ تہیت
 این سخن کے گوید آن کش آگیت
 بدیہی میند سرائے دوست را
 آنکہ از نور الہبتش ضیا
 بس سرائے پُر ز جہم و اینہی
 پیش چشم عاقبت بینان تہی
 ہر کر خواہی تو در کعبہ بجو
 تا بروید در زمان پیش تو او
 صورتے کو فاختہ عالی بود
 اوز بیت اللہ کے خالی بود
 او بود حاضر منترہ از رنج
 باقے مردم برائے احتیاج
 من ہم از بہر خداوند غفور
 میترخم بر در بامیدش سحر
 مشتری خواہی کہ ازوے زبری
 بہ زحق کے باشد ایجان مشتری
 میخرد از مالست انبا نے نجس
 می دہد نور ضمیمہ مقتبس
 می ستانہ این پنج جسم فنا
 می ستانہ قطرہ چندے ز اشک
 می ستانہ آہ پُر سودا و دود
 نقد آور تا کنی سودا انان
 بین درین بازار گرم بے نظیر
 ورترا شکے در بیہ رہ زند
 میدہد ہر آہ را صد جاہ و سود
 نسیم را بگذار تا کنی زیان
 کنہا بفروش ملک نقد گیر
 تاجبران نبیاریا کن بند

رنجانیہ خواجہ بلال حشری را خرید کردن ابو بکرؓ اورا

تن فدائے خار میکرد آن بلالؓ
 خواجہ اشس میزد برائے گوشمال
 کہ چہ رایا محمد میکنی
 بندہ بدست کردین ہی

میزد اندر آفتابش انجبار
 نگاہان مستدین آنسو میرسد
 چشم او پر آب شد دایر عنا
 بعد از آن خلوت بدیدش پند داد
 عالم اسرار است پنهان دار کام
 رو دیگر از کجاست حق تعالی
 باز آمد بشنید و ضرب زخم خار
 باز پندش داد باز او توبہ کرد
 توبہ کردن زمین مضطرب یار شد
 فاش کرد اسرار و تن را در بلا
 اسے تن من، اسے اک من پر ز تو
 توبہ را بین پس ز دل بیرون کنم
 عشق قہار است و من بقیہ عشق
 برگ کا ہم پیش تو اسے تند باد
 گر بلا مل، و ر بلا مل میدوم
 فرہستان خوش می آیدم
 نمک بلا ملے با بلا ملے یار شد
 گرز خیم خار تن غزال شد
 تن به پیش زخم خار ان جہور
 بوے جانے سوے جان میرسد
 از سوئے معراج آمد مصطفیٰ

او احد میگفت بہر اختیار
 آن احد گفتن بگو شش خود شنید
 زان احد می یافت بوے آشنا
 کز جہو ان خفیہ سیدار اعتقاد
 گفت کردم توبہ پیش اسے ہمام
 آن طرف از بہر کامے می برفت
 بر سر و زید از دلش شور و شرار
 عشق آمد توبہ اورا بخورد
 عاقبت از توبہا سبب یار شد
 کاسے محمد اسے عدوے توبہا
 توبہ را گنج کجا باشد در و
 از حیات خلد توبہ چون کنم
 چون قمر روشن شدم از نور عشق
 من چہ دامن تا کجاست خواہم فاد
 مقتدی بر آفتاب است میثوم
 تا ابد جانا چنین می بایدم
 زخم خار اورا گل و گلزار شد
 جان و جسم گلشن اقبال شد
 جان من مست و خواب آن و دود
 بوے یا بہر با ہم میرسد
 بر بلا شش جند الی جندا

چو گوشتدقی از بلال دم دست
 این شنید از تو بیا و دست شست
 بعد از آن صدیق پیش مصطفی
 گفت حال آن بلال با صفا
 کان فلک پیامبر میون فال حجت
 این زمان در عشق و اندوه آست
 باز سلطان است از آن چندان برج
 در حدت مدفون شده است آن فتنه گنج
 چند ما بر باز استم میکنند
 پرو باش بے گناہے میکنند
 جرم او نیست کو باز است و بس
 غیر خوبی جرم پوست چیست پس
 پیش مشرق چار بخش میکنند
 تن بر ہنہ شلخ خار شش میزند
 از تنش صد جاے خون بر می جید
 پند ما دادم کہ پنهان در دین
 سر پوشان از چہودان بعین
 عاشق است او را قیامت آمدہ است
 تا در تو بہ برو یزدان بیست
 مصطفی زین قصہ چون خوش گفت
 رغبت افزون گشت و را ہم گفت
 مصطفی گفتش کہ اکنون چارہ چیست
 گفت این بندہ مرا در مشتریست
 بہر ہا کو گوید او را میخرم
 مصطفی گفتش ہلا اے نیکو
 تو و کیلم باش و نیمے بہر من
 گفت صد خدمت کنم رفت از زمان
 گفت با خود کر کہ طفلان گہر
 عقل و ایمان ازین قوم چہول
 آنچنان زمینت دہد مردار را
 آن چہان ہتاب بناید بسحر
 لب بہ بندہ نجا و خزان سومران
 کہ خرد ز ایشان دو صد گلزار را
 کہ خسان صد کیسہ بر باید بسحر
 رفت آن صدیق سوئے آن خان

حلقه بر در زوچو در را بر کشود
 بخود و بر مست و بر آتش نشست
 کاین ولی الله را چو میسنی
 اگر ترا صد قیست اندر دیں خود
 اے تو در دین چو دی ماده
 در محراب آینه کز ساز خود
 آنچه آندم از لب صدیق حجت
 گفت اگر حجت همی آید برا
 از من و اخبر چو یوز دولت
 گفت صد خدمت کنم یا نصیب خود
 تن سپید دل سیاه را بگیر
 نس فرستاد و بیاورد آن تمام
 آن چنانکه ماند چنان آن چو بود
 حالت صورت پرستان این بود
 باز کرد استیزه راضی نه شد
 یک نصاب نقره بم بر دے قزو
 بیع کرد و داد و بستد بے عرض
 برخیاں آنکه سودے کرده ام
 منعقد چون گشت بیع اندر میان
 قهقهه زد آن چو بد سنگ دل
 گفت صد نقیض که این خند چو بود

رفت بے خود در سر آئے آن چو بود
 از دناش بس کلام سخت جت
 این چه خدا شایعه در روشنی
 ظلم بر صادق دلت چون می بد
 کاین گمان داری تو بر شهرزاده
 منکر اے مرد و بفسرین ابد
 گر بگویم گم کنی تو پا و دست
 زده بتناش اے اگر ام نحو
 بے مونت حل نکرد مشکلات
 بنده دارم نکو لیکن چو بود
 در عوض ده تن سیاه و دل میر
 بود الحق سخت زیب آن غلام
 آن دل چو سنگش از جارت زود
 سنگ شان از صورتی مومے شود
 که برین افزون بده بے هیچ بد
 تا که راضی گشت حرص آن چو بود
 داد گوهر سنگ بستد در عوض
 دادم اسود ابیضے آورد ده ام
 یافت ایجاب و قبول هر دو آن
 از سر افسوس و طنز و غش و غل
 در جواب پریشا و خنده فرود

گفت اگر جدت بنودے و اہتمام
من را ستیزہ نمی آنسو و ختم
کہ بنزد من نیس زونیم دانگ
پس جو ایش داد صندیق اے غبی
کو بنزد من ہی ارزد و ذو کون
وہ سرخ است اوسیتہ تاب آمدہ
دیدہ این ہفت رنگ جسمہا
گر کیسی کردہ در بیع بیش
و کیسی افرو دئی من زابہ تمام
سہل دادی زانکہ از ان یا نئی
این سیاہ اسرار تن اسپید را
این ترا و آن مرا بردیم سو و
خود مرا اے بت پرستان این بود
بعد از ان گرفت و دست بلال
شد خلائے و در دمانے راہ یافت
آوردیش تا بنزد آن رسول
چون بدید آن خستہ روئے مصطفیٰ
چون بلال این را شنید از مصطفیٰ
تا بدیرے بخود و بخویش ماند
مصطفیٰ اش در کنار خود کشید
چون بود سے کہ برا کسیر زد

در خسریدارے این اسود غلام
خود بعشر انیش می بفسر و ختم
تو گران کردی بیایش اباباگ
گو ہرے دادی بوزے چون صبی
من بچانش ناظر ستم نے بلون
از براے رشک این احق کدہ
در نیا بد زین نقاب آن روح را
دادے من جملہ ملک و مال خویش
دامنے زر کردے از غیر دام
در ندیدی حتہ را نشکا فنی
بُت پرستانہ بگیر اے ترا و خا
بین لکم دین و لی دین اے چود
جلش طلسم اسپ او چو بین بود
آن ز دست و خیم محنت چون خلال
جانب شیرین زبانی می ستافت
کہ بجان او کردہ بددیش قبول
گفت طہتم فادخلو یا ابہا
خستہ منشیافت او بر قفا
چون بخویش آمد ز شادی اشک اند
کس چہ داند بخششے کو را رسید
مغصے بر گنج پر تو فیسر زد

ماہی نے چرمردہ درجہ او فقاد
 کاروان گم شدہ زو پر رشاد
 آن خطا بائے ک گفت آدم نئی
 گزند بر شب برآمد از شبی
 روز روشن گرد آن شب چون صبح
 من تمام باز گفت آن اصطلاح
 میہ کو من سلطان جهان
 در عتاب آمد زمانے بعد ازان
 گفت اے عذیق آخر گفتت
 کہ مرا انباز کن در کمرست
 تو چہ انتہا خریدی بہرہ پیش
 بازگو احوال اے پاکیزہ کیش
 گفت مادہ بندگان کو سے تو
 کردش آزاد من بر روی تو
 تو سراپد از بندہ یار غار
 ایچ آزادی خواہم زینہار
 کہ مرا از بند گیت آزادیت
 بے تو بر من محنت و بیداریت
 اے جہان رازندہ کردہ زہ طفا
 خاص کردہ عام را خاصہ مرا
 خواہا میدید جانم در شباب
 کہ سلامم کردت صبح آفتاب
 از زمینم بر کشید او تا سما
 ہمرہ ادگشتہ بودم ز ارتقا
 گفتم این دیوانگی بود محال
 چون ترا دیدم بدیدم خویش را
 ہیچ گرد مستعلی و صفی حال
 چون ترا دیدم محال حال شد
 آفرین آن ایمند خوش کیش را
 جان من مستغرق اجلال شد

۵۱۷

رنجور شدن بلال و آمدن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعیادت او

۵۱۸

چون شنیدی بعض اوصاف بلال
 بشنوا کنون قصہ ضعف بلال
 از بلال او بیش بود اندر روش
 بیش بود از نور یزدان پر روش

نغمه چو تو پسر و که بر دم بستری
 سوسه سنگ میروی از گوهری
 بد ببال استاد دل جان بوشنی
 سانس دینده امیر میس
 سانی کردی در آفران غلام
 سانس اسپان نفوسش هم
 آن امیر از حال بنده بیخبر
 آب و گل میدید و در و می گنجی
 از قضا رنجور ناخوش شد هلال
 بد ز رنجوریش خوابه بیخبر
 خفته نه روز اندر آخر محنه
 آنکه کس بود و شه شاه کسان
 وحش آمد زحم حق غمخوار شد
 مصطفی بهر هلال با شرف
 در پی خورشید و حی آن بهر دو ان
 ماهی گوید که صحابی نجوم
 میرا گفتند کان سلطان رسید
 برگان آن دشادی زود و دست
 چون فرد آمد ز غم آن امیر
 پس زمین بوس سلام آورد او
 گفت بسم الله شرف کن وطن
 تافسنا ید قصر من بر آسمان
 گفتش از بهر عتاب آن محترم
 سوسه سنگ میروی از گوهری
 سانس دینده امیر میس
 یک بود او شاه عالم بنده نام
 از فرادان کس شده در پیش هم
 که بودش حسن بلیسا نظر
 پنج و شش میدید و اصل پنجی
 مصطفی را وحی شد عمار حال
 که بر او بد کساد و بیخطر
 هیچ کس از حال او آگاه نه
 عقل چون صد قلزمش بر جاریان
 که فلان مشتاق تو بیمار شد
 رفت از بهر عیادت آن طرف
 و ان صحابه در پیش چون اختران
 لیسری قند و ولطاف جوم
 او ز شادی بیدل جان بر چید
 کان شهنش بهر آن میر آمده است
 جان همی افشاند پامرد بشیر
 کرد رخ را از طرب چون بر داد
 تا که فرد و می شود این انجمن
 که بدیدم قطب دوران زمان
 من برائے دیدن تو نادم

۴۶۲

یو قیلتھیں

دھشتہ

گفت روحم آن تو خود روح حیات
تا شوم من خاکپایے آن کے
چون چنین گفت او و خوت را براند
پس گفتش کان ہلال غرضش کو
آئینہ شبہ در بندگی نہان شدہ
تو کو کان بندہ و آخر چنے مات
اسے عجب جنت از ستم آن ہلال
گفت از رخس مرا آگاہ نیست
صحبت او با ستور و استرست
رفت پیغمبر بر غبت بہر او
بود آخر ستم ظلم و زشت و پلید
بوے پیغمبر بہر دان شیراز
اندر آمد او ز خواب بوے او
از میان پائے استوران بید
پس ز کج آخر آمد غرغان
پس پیغمبر روے بر رویش نہاد
گفت یار او چہ نہان گوہری
گفت چون باشد خود آن شوریدہ نوا
چون بود آن تشنہ کو گل چہرہ
چونکہ بعضے رفت از شرح ہلال
آن ہلال و بدر دارند اتحاد

مین بفرما کین تختم بہر کیت
کہ سب باغ لطف تفتش مغزے
مستطی ترک عتاب او بخواند
بہر ہتاب از تواضع فرشتے کو
بہر جاسوسی بدنیہ آمدہ
این بدان کہ گنج در ویرا نہاست
کہ ہزاران بدر بستش پائمال
لیک روزے چند بردگاہ نیست
سائیس است و منزلش آن آخرست
اندر آخر دآمد اندر جستجو
وین ہمہ برخاست چون بیدید
ہیچنانکہ بوے یوسف را پدر
گفت سرگین دان در روز نگہ بو
دامن پاک رسول بے ندید
روے بر پایش نہاد آن پہلوان
بر سر و بر جسم و رویش بوسہ داد
اسے غریب عرش چونی خوشتری
کہ در آید درد مانس آفتاب
آب بر سر بہدش خوش می برد
داستان بدر آرا ند مقال
از دوی دورند و از نقص و فساد

در ساقی گوید اسے مجھ تل غلام پایہ پایہ بر توان رفتن بام
 ویک را تدریج و استادانہ جوش کار ناید تسلیم دیوانہ جوش
 نے چو تو اسے خام کا کنون تلختی طفلے و خود را تو شنی ساختی
 بر دویدی چون کد و فوق ہمسہ کو ترا پاسے جہاد و لمحہ
 رنگ سبز ز روشنائے قمر زود زانکہ از گلگو نہ بود اصل نبود

۵۲۰ برو چسپانیدن عجز کے عشر ما قرآن را

۵۲۱ بود پکیرے نو سالہ کلان پر تشنج روے و نگش نعران
 چون سہ سفرہ بخاہ تو جوے لیک دروے بود ماندہ عشق شو
 ریخت دندانہا و چون شیر شد قد کمان و ہر حش تغیر شد
 عشق شوے و شہوت و حش تمام عشق صید و پارہ پارہ گشتہ دام
 بود در ہمسایہ اشس سوہ عجب کردہ بودند از قضا اورا طلب
 چون عروے خواست فتان گنبدیر کرد ابرو را سیاہ او چو قیر
 چون عروے خواست رفتن آن جیف موسے ابرو پاک کرد آن مستحیف
 آن عجز آئینہ بنہاد پیش تابیار اید رخ و خسار خویش
 چند گلگو نہ بالید از بطر سفرہ رویش نشد پوشیدہ تر
 عشر ماے معصفا از جامی برید می بچسپانید بر رو آن پلید
 تا کہ سفرہ روے او نہان شود تا نگین حلقہ خو بان شود
 عشر ما بر روے ہر جامی نہاد چونکہ بر می بست چادر می فتاد

باز او آن عشر مارا باخود
 می بچا نید بر اطراف رو
 باز چادر راست کردے آن گین
 عشر با افتادے از رو بر زمین
 چون بے سیکر دفران می فتاد
 گفت صد لعنت بران ابلیس باد
 شد مصور در زمان ابلیس زود
 گفت اے قحبہ قدید بے درود
 من بمہ عمر این منید شد ام
 نف ز حسن تو قحبہ این دیدہ ام
 تخم نادر در قضیحت کا شتی
 دجیان تو مصحف نگذاشتی
 صد بلیدی تو چیس اندر خمیس
 ترک من گواے بلیان ابلیس
 چند وزدی عشر ازام الکٹیپ
 تا شود رویت ملون چھو سبب
 چن وزدی حرف مردان خدا
 تا فروشی دستانی مر حبا
 رنگ بر بستہ ترا گلگون نکرد
 عاقبت چون چادر مرگ از کین
 شلخ بر بستہ فن عروج نکرد
 صیقلے کرن یکد و روزے سیدہ را
 در رسد عشرت فتہ از رخ یقین
 کہ ز سایہ یوسف صاحبقران
 دست خود ساز آن آئینہ را
 میشود مبدل بخورشید تموز
 شد ز لہجائے عجز از نو جوان
 آن مزاج بارہ بردا بعجز

سیلی دن بخورے بر قفائے صوفی قاضی

آن یکے رنجور شد ز دہ طیب
 گفت نبضم را نگہدار اے بیب
 تاز نبض آگہ شوی بر حال
 کہ رگ دست است بادل متصل
 نبض او گرفتہ آگہ شد بر حال
 کہ آہید صحت او ببحال

گفت ہر چہ دل نخواہد آن کمن
تا رود از جہت این رنج کمن
ہر چہ خواہد خاطر تو داگیر
تا نکرد صبر و پریز ت زحیر
صبر و پریز این مرض اداں زبان
ہر چہ خواہد دل در آرسن در میان
ایچنین رنجور را گفت اے عمو
حق تعالیٰ اعلو ما شتم
گفت رو بہین خیر یاد ت جان غم
من تماشاے لب جو میر دم
بر مراد دل ہی رفت او شتاب
تا کہ صحت را بسیار بد فحیاب
بر لب جو صوفیہ جنبشہ بود
دست و رومی شستہ پاکی سفیر
او قفا بش دید چون تخیلی
کرد اورا آرزوے سیلی
بر قفاے صوفی آن حیرت پرست
راست میکرد از براے صفع دست
کا رزو را اگر نرا غم تا رود
آن طبیب گفٹ کان علت شود
سیلش اندر برم در معرکہ
زانکہ لا تملقوا باید ی تہلکہ
تہلکہ است این صبر و پریز اے فلان
چون زدش یک سیلی آمد در طراق
خوش بکوش تن مزین چون کاہلان
خواست صوفی تا دوسہ شتش زند
سلبت و ریشش یکا یک بر کند
لیک اورا خستہ و رنجور دید
باز اندیشید و ضعف و نا
ریخ دق ازوے بر آوردہ دمار
گفت صوفی در قصاص یک قفا
او بیک شتم بریزد چون رصاص
رفت صوفی سوے آن سیلی زنش
اندر آوردش بر قاضی کشان

دید اورا سخت رنجور و زار
سر شاید باد دادن بر عسی
شاہ فرماید مرا زجر و قصاص
دست زد چون مدعی بردانش
کاین خسہ ادبار را بر نشان

یا بر خشم دودہ اور اجبڑا
 کانکہ از زخم تو میرود دیار
 کانکہ از زخم تو بند مرگ خویش
 گفت قاضی ثبات العرش ہے پسر
 کو زبندہ کو محفل انتقام
 شرع بہر زندگان اعتیات
 گفت قاضی من قصاص دارم
 نیستش جزہ نشان من مجتہد
 برشت او نہ پشت خر سزد
 ظلم چہ بود وضع غیر ہو صنعش
 گفت صوفی پس روا دار ہی کہ او
 کہ روا باشد کہ ہر ترس قلات
 گفت صوفی را چہ باک از صغ خیز
 بین چہ داری صوفیا از بیش دم
 گفت قاضی سہ دم تو خرج کن
 زار و رنجور است و درویش ضعیف
 قاضی و صوفی ہم در قیل و قال
 بر قضاے قاضی افتادش نظر
 راست میکرد اپنے سلیش دست
 سوئے گوشش قاضی آمد ہر راز
 گفت ہر شش را گیر بڈاے و خصم

آپنا نہ راے تو بیسند نرا
 بر تو تا دان نیت باشد آن جبار
 فارغ از دوزخ رود تا غلد پیش
 تا برو نقشے کم از خمیر و شمر
 کاین خیالے گشتہ است اندر مقام
 شرع بر اصحاب گورستان کجاست
 حاکم اصحاب گورستان کیم
 نقش میزد مرا کہے برخہند
 پشت تا تویش او لے تر سزد
 بین کن در غیر موضع ضامنش
 سلیم زد بے قصاص بے تسو
 صوفیان را صفع اندازد بلاش
 باچنین بیمار کتہ کن ستیز
 گفت دارم ز یخبان من شش دم
 دان سہ دیگر را بدودہ بے سخن
 سہ دم باید و را بہر رغیف
 لیک آن رنجور زار و سخت حال
 از قضاے صوفی آمد خوب تر
 کہ قصاص سلیم از ان شدہ است
 سیلے آورد قاضی را فراز
 تا روم آزاد بے خر خاش و و صم

گفت قاضی تیره صوفی گفتی

آنچه بد پسندی بخود اسبی شیخ دین

این ندانی که پستی من چیست کنی

من جز بیزاخواندی از خبر

آن یک حکمت چنین بد در قضا

و آن بر احکام دیگر بایستی تو

فایده را جسم آری از کرم

دست ظالم را بیزچه جلای آن

گفت قاضی واجب آید میان رضا

خوش دلم در باطن از حکم زبر

این دلم با غت و چشم ابر و شش

سال قحط از آفتاب خیره خند

ز امر حق و ابگو کشییر خوانده

روشنی خانه باشی همچو شمع

گفت صوفی چون نیک کان است زر

چونکه این جمله زیک دست آمده است

چون زیک در یاست این جو باروان

چون همه انوار از شمس بقاست

چون زیک سرمه است ناظر رطل

چونکه دارا ضرب اساطان خد است

چون خدا سر مودر و رازا دین

حکم تو عدل است ملاشک نیستی

چون پسندی بر بردار ای امین

بدران چپ عاقبت خود افکنی

آنچه خواندنی کن عمل جان پر

کان ترا آورد سیلی در قضا

تا چه آورد بر سر و بر پائے تو

کز برانے نفقه بدش سده دم

که بدست او هیچ حکم و عنان

بهر جفا و هر خفا کار و قضا

گرچه رویم شد ترش کالحتی مر

ابر گرد باغ خند دشا و خوش

باغبان در مرگ و جانکندن رسد

چون سر بریان چه خندان مانده

گرف و باری تو همچون شمع دغ

این چرا نفع است آن دیگر ضرر

این چرا هشیار و آن مست آمده است

این چرا نوش است آن زیر ومان

صبح کاذب صبح صادق از چه خاست

از چه آمد راست بینهی محول

نقد را چون ضرب خوب نمار و است

این جفیر از چیت و آن یک اینزن

چون دیکھ لیں اندامین جبر و سفیہ
 دھستے کہ دید با چندین ہزار
 گفت قاضی صوفیا غرہ مشو
 این بین و حال اینرا نیک دان
 چنانکہ بقیہ ارادی عاشقان
 او چو کڑ در نماز ثابت آمدہ
 خندہ او گر ہیبا انگختہ
 اینہم چون چپگونہ چون زید
 ضد وندش نیت در ذات و عمل
 ضد ضد را بود و ہستی کے دہد
 مدچہ بود مثل مثل نیک بد
 چونکہ دو مثل آمدند اے متقی
 بر شمار برگ بستان ضد وند
 چون تعدادی صفرا اہم حسین
 کہ نہ آن شاہ است کت سیل نہ
 جملہ دنیا را پر پست بہا
 گردنت دین طوق ز دین جہان
 آن قضا کا نبیاب برداشتند
 یک حاضر باش در خود اے نئے
 ورنہ خلعت را بردا و باز پس
 گفت صوفی کہ چو بودے کا پنهان

چون یقین شد کالود سزا بید
 صد ہزاران جنبش از صین قرار
 یک شالے در بیان این فنو
 ورنہ بینی حال نیکو بخوان
 حاصل آمد از قہر دستان
 عاشقان چون برگہا لرزان شدہ
 آب رویش آبرو بار بختہ
 بر سر دریا بے یخون می طپد
 زان پوشیدند ہستیہا حل
 بلکہ زو بگریزد و بیرون جہد
 مثل مثل غوشتن را کے کند
 این چہ اولے ترا زان در خالقی
 چون کفے در بحر بے نہایت و ضد
 گردان با گردن آمد اے امین
 کہ نہ تلج و تختہ بخشد مستند
 سیلے را رشوت بے فتہا
 چست در دزد و زحق یلی ستان
 زان بلا سرا بے خود افراشتند
 تا بخانہ او بیاد مر ترا
 کہ نیا بیدم بخانہ میسج کس
 ابروے رحمت کشادے جادوان

ہر دے شور سے نیاورے پیش
 سب نذر دیدے چرخ روز را
 جالم صحت را نبودے سنگ تب
 خود چم گشتے ز جود و رحمتش
 صل بودے خوب خوش بر جلکان
 جاو دان بودے حضور ذوق خوش
 گفت قاضی بس جی روضہ منے
 تو بین این واقعات روزگار
 تو بسببیں تخیر روزے و معاش
 بین کہ با این جملہ تلخیہاے او
 رختے دان آخان تلخ را
 آن بر ایتم از تلف نگر بخت ماند
 این نسوزد و ان بسوزد اے عجب
 گفت صوفی قادر است آن مستعان
 آنکہ آتش را کند و رد و شجر
 آنکہ گل آرد برون از عین خار
 آنکہ زوہر سرد آزدادی کند
 آنکہ شد موج دازد و ہر عدم
 آنکہ تن را جان دہد تا جی شود
 خود چہ باشد گر بخشد آن جواد
 دور دارد از ضعیفان در کین

برنیا و دوسے زلمو نہاے پیش
 دے نبودے باغِ عیش اندوڑا
 ایمنی را خوفِ ناو دوسے کرب
 گر نبودے خسہ خسہ در نعمش
 تیر و کم بودے رحابِ انس و جان
 دائمادِ رحان بدے ہم شوقِ بخش
 عالی از غفلت چو کاف کوئے
 کر فلک میگردانیا ناگوار
 تو مبین این قحط و خوفِ ارتعاش
 مرد و ادیند و نا پرواے او
 نغمے دان ملکِ مرد و تلخ را
 دین بر ایم از شرفِ بگزینت در اند
 فعل معکوس است در را طلب
 کہ کند سوداے مارا بے زیان
 ہم تواند کرد اینرا بے ضرر
 ہم تواند کرد این دے را بہار
 قادر است ارغضہ را شادی کند
 گر بدارد با قیض اورا چہ غم
 گر نیراند زیا نش کے شود
 بندہ را مقصود جان بے اجتہاد
 کمرِ نفسِ فتنہ و دپو لعین

وقت طالب را پریشان کم کند
آئین دل را چون جام جم کند
گفت قاضی اگر نبودے امیر
در نبودے زخم و چالیش و وعا
پس بچہ ام و لقب خواندے ملک
بندگان خویش را اے متہاک
چون بگفتے اے مہور و اے حلیم
چون بدے بے رہن و عیسن
زخم و خمر و خونخت یک بدے
علم و حکمت بہرہ و بیرہست
ہرین دکان طبع ندرہ آب
من ہی داغ کہ تو پاکی زخام
جور و دران ہر آن بے بخت کہ بست
ریخ و درد و جوخت ہر این دیار
ز آنکہ اینہا بگذرد و ان نگذرد

۵۳۳

ترجمت نشان سلطان محمود غلامی ہند را و گریستن آن غلام

۵۳۴

آنچہ گفتم از غلطیات اے عزیز
ہم برین بشنیدم از عطاء نیز
رحمتہ اللہ علیہ گفتہ است
ذکر شہ محمود غازی مفتہ است
کہ غراسے ہند پیش آن ہمام
در غنیت او قنادش یک غلام
پس خلیفہ اش کرد و بخش نشان
بر سپہ بگزیدش و فرزند خواند

طول و عرض و وصف قصه تو بتو
 حاصل آن کو دک بر آن تخت نصار
 گریه کردی اشک میراندی بسوز
 آنچه گری دولت شد ناگوار
 تو برین تخت وزیران و سپاد
 گفت کو دک گریه ام زانت زار
 از تو ام تهدید کردی هر زمان
 پس پدر مرا درم را در جواب
 می نیابی هیچ نفسین گریه
 سخت بیرحمی و بس سنگین دلی
 من نگفت هر دو حیران گشته
 ناچه دوزخ خواست محمود را عجب
 من همی لرزیده ام از بیم تو
 مادرم که تا به بسند این زمان
 یا پدر که تا مرا بسند چنین
 فقر آن محمود دستش بے دست
 گردانی جسم این محمود را در
 فقر آن محمود دستش بے نیم دل
 چون شکا فقر کردی تو یقین
 گرچه اندر پرورش تن مادر است
 تن چو شد بیمار دار و جوت کرد

در کلام آن بزرگ دین بگو
 شسته پهلوی قباد شهریار
 گفت شاد او را که ای فیروز روز
 فوق افلاک قرین شهریار
 پیش تخت صف زده چون همزاد
 که مرا مادر دران شهر و دیار
 بنیت در دست محمود ارسلان
 جنگ کردی کای خشم است و عتاب
 ز بخین نفرین ملک بهلتر
 که بعد شمشیر اورا قاتلی
 در دل افتاد می مرا بیم و غمی
 که مثل گشت است در ویل و کرب
 غافل از اکر ام و از تعظیم تو
 مرا بر تخت اے شاه جهان
 خوش نشسته پهلوی سلطان بن
 طبع زودانم همی ترسانت
 خوش بگونی عاقبت محمود باد
 کم شنو زین مادر طبع مضل
 بچو کو دک اشک باری یوم دین
 یک از صد و ثمنت دشمن تر است
 در قوی شد مر ترا طاغوت کرد

دزدین خیال طوطی پارہ جامہ از ترک دعویٰ کنند

۵۲۹

تو نہ ہنسیدی کہ آن پر قند لب
 خلق را در دزدے آن طائفہ
 قصہ پارہ رہا سے در برین
 در سمری خواند درزی نامہ
 مستمع چون یافت جاذب آن بود
 چونکہ دزد بہا سے بیرہا نہ گفت
 اندران ہنگامہ تر کے از خطا
 بس کہ غدر در زیان را ذکر کرد
 گفت اے قصاص در تہر شما
 گفت خیاطیست نامش پوشش
 گفت من ضامن کہ با صد اضطرار
 پس بگفتند شش کہ از تو چیست تر
 تو بقل خود چنین غرہ مباحش
 گرم تر شد ترک و بست آنجا گرد
 مطلعانش گرم ترک و دند زود
 کہ گرد این مرکب تازے من
 غدر خیاطان ہی گفتے بہ شب
 می نمود افسانہا سے سالفہ
 می حکایت کرد اوبان دین
 گرد اد جہ جمع آمد ہنگامہ
 جملہ اجزائش حکایت گشتہ بود
 کہ کنند اندر زیان اندر نہفت
 سخت تیرہ شد ز کشف آن غطا
 حیف آمد ترک را و خشم و درد
 کیت استا تر دین کر و دعا
 اندرین دزدی و چستی خلق کش
 او نیار و برد از من رشتہ تار
 مات او گشتند اور دعویٰ پر
 کہ شوی یا وہ تو در تزویر باش
 کہ نیار و برد سے کہنہ نہ نو
 او گر و بست و دیان را بر کشود
 بدہم ار دزد و قماشم را بھن

۵۳۰

و رفت اندر بردا سپه از شما
 ترک را آن شب نبرد از غصه خواب
 با دادان اطلس زد و در غفل
 پس سلامش کرد گرم آن استاد
 گرم پرسید شخص ز حد ترک بیش
 چون شنید از وے نوازے بلبل
 که بمراین را قبائے روز جنگ
 تنگ بالا، بهر جسم آراے
 گفت صد خدمت کنم اے ذودا
 پس به پیود و بدید او روے کار
 از حکا یتهاے میران دگر
 وز بخیلان و ز تخیرات شان
 بهجو آتش کرد مقراضے برون
 یک مضاحک چت گفت آن استاد
 چونکه خندین گرفت از داستان
 پاره دزدید و کردش زیر دان
 حق ہی دید آن لے سارخواست
 ترک را از لذت افسانه اش
 طمئش چو دعوی چپه هن چو
 لا پرکدش ترک کز بهر خدا
 گفت لاغ خنده انگیز آن دعا
 و استانم بهر رهن مبتدا
 با خیال دزد میگرداد حراب
 شد بی بازار و دکان آن دغل
 جت از جالب بر جیش کشاد
 تا فگند اندر دل او هر خویش
 پیشش فگند طلسم اصطنید
 زیر داس و اسع و بالاش تنگ
 زیر داس تا نگردد پائے را
 دست بردو چشم و بر سینه نهاد
 بعد از آن بکشاد لب را در فشار
 و زکرهائے و عطاے آن نفر
 از برائے خنده داد او هم نشان
 میرید و لب بر افسانه و فسون
 ترک مت از خنده شد سستاد
 چشم تنگش گشت بست آن زمان
 غیر چشم حق ز جملہ آن نهان
 یک چون از بند برنی غماز است
 رفت از دل خوے پشانه اش
 ترک سر مت است از لاغ اے چه
 لاغ میگوکان مرا شد مغتد
 که گفت داد از قهقهه او برتفا

پاره طلس بک در نیغه زد ترک غافل خوش مضاحک میزد
 همچنین یار سوم ترک خطا گفت لایع گوے از بهر خدا
 گفت دغ خنده می ترازد و بار کرد او این ترک را کلی شکار
 چشم بسته عقل بسته موبه مست ترک مدعی در قهقهه
 پس سوم بار از فساد و دید شاخ که ز خندش یافت میدان فراخ
 چون چهارم بار آن ترک خطا لاغ زان استامای می کرد نقصا
 رحم آمد بر دوسه آن استاد را کرد در باقی فن و بیداد را
 گفت مولع گشته این مفتون دین بیخیز کین چه خسار است و غمین
 بوسه افشان کرد بر استاد او که بمن بهیم خدا افسانه گو
 گفت دزدی ترک را زین درگذر دای بر تو گر کنم لاغ و گر
 پس قبايت تنگ آید باز پس این کند با خوشی تن خود هیچ کس
 بر این چنده اگر دانستی آن ز صد گریه تیردانیستی
 ترک خنده کن ایایه ترک مست زانکه عمرت رفت خواهی گشت پست
 چون که بنهاد آن قباد زری ز دست اسپ را بر باد داد آن ترک مست
 مخلصش بشنو توئی آن ترک گول عالم غدا ضیاع چو غول
 طلسم کن بهر تقوی و صلاح دخت باید خرج کردی از مزاج
 طلست عمر و مضاحک شهوت است روز و شب مقراض و خنده غفلت است
 اسپایان است و شیطان در کین با خود آ افسانه را بگذار بین

اطلس عمرت بمقراض شهور

برد پاره پاره ضیاع غرور

خواتین نے افزونی راز شوہر خود و جواب آن

جو درد و ران دہر آن رنجے کہ بہت

ہر تر از بد حق و غفلت بہت

زانکہ انہما بگذرند از آن نگزد

دولت آن دارد کہ جان آگردد

آن یکے زن شوے خود را گفت ہے	اے مروت را بیکے کردہ ملے
بیع تیمارم نمیداری چہ	تا بکے داری درین خواری مرا
گفت شو من نفقہ چہ را میکنم	گرچہ عورم دست پاسے میزنم
نفقہ و کسوف است واجب اے منم	از منت این ہر دو بہت نیست کم
آستین پیرہن نمود زن	بس دشت پرورخ بد پیرہن
گفت از سختی تنم را میخورد	کس کے اکسوفہ ز انسان آورد
گفت اے زن یکہ سوالت میکنم	مرد درویشم ہمین آمدنم
این دشت است و عیال و ناپسند	لیک اندیش کن اے اندیشمند
کایں درشت و زشت تر یا خود طلاق	این ترا کردہ تر یا خود فراق
ہمچنین اے خواجہ تشنہ زن	از بلا و فقر از رخ و محن
بیشک این ترک ہو تلخی دہ است	لیک از تلخی بعد حق بہت
گر جہاد و صوم سخت است و دشمن	لیک این بہتر بعد اے محسن
رنج کے ماند دے کان ذوالمن	گویت چونی تو اے رنجور من
ورنہ گوید کت آن فہم و فن بہت	لیک آن ذوق تو پرش کہ دن بہت

پرسیدن عارفے از کشتیے که تو بسال بزرگتری باشی تو

۵۳۲

دیدم عسمر تو داد و دادوری

دانگه از ناویدگان ناشستی

خود بود از والدینت اختیار

هم بخوبت عبرت از سل و نهار

عارفے پرسید زان پیر کیش که توئی خواجہ من تریا کہ ریش
گفت نے من پیش از وزانیدم بس بے ریشی جهان را دیدم
گفت ریش شد نفی از حال کشت خوے زشت تو نگردید و است و شت
اوپس از تو زاده از تو بگذرید تو چنین خشکی زد و داسے خرید
تو بران رنگی کہ اول زاده یک قسم زان بیشتر تنہا دے
دوغ ترشی همچنان در مدنی خود نگردی زد و مخلص روغنی

روزی طلبیدن شخصے بے سبب و یافتن گنج نامہ

۵۳۳

آن یکے بیچارہ مفلن درد کو زینجبری ہزاران خرم خورد
لا بہ کردے و نہ ساز و در دعا کا خد و ند و نگہبان دعا
بے زجہدے آفریدی مر مرا بے فن من روزیم وہ زین سرا
بج گوہر دادیم در درج سر پنج حتی دیگرے ہم ستر

لایحسدا این داد ولایت بکھے ز تو
 چونکہ در خلا قسیم تنہا توئی
 سالہا زو این دعا بسیار شد
 ہمو آن شخصے کہ روزے حلال
 گاؤ آدرش سعادت عاقبت
 این یتیم نیز زار یہا نمود
 گاہ بدطن میشدے اندر دعا
 باز ارجاے خداوند کریم
 چون شدے نو سید و جہد از کلال
 خافض است در ارفع است این کردگا
 خفض ارضی بین و رفع آسمان
 دید در خواب او شبے و خواب کو
 با تنے گفتش کہ اے دید و تب
 خفیہ زان و تراق کت ہمایہ است
 رقمہ شکلش چنان رنگش چنین
 چون بدزدی آن و تراق اے پسر
 تو بخوان آن را بخود در خلوتے
 و رشود آن فاش ہم غمگین مشو
 و رکش آن دیزمین ز نہار تو
 این بگفت و دست خود آن فرودہ در
 چون خویش آمد ز غیبت آن جوان

من کلیم از بیانش شرمو
 کار رزائیسم کن تو مستوی
 عاقبت زارے او بر کار شد
 از خدا میخواست بے کسب طلال
 عہد داد و دلہ فی مہلت
 ہم زمیہ دان اجابت گو بود
 از پئے تاخیر پاداش جزا
 در دیش بشار گشتے و زعم
 از جناب حق شنیدے کہ تعال
 بے ازین ہر دو نیاید پیج کار
 بے ازین و میت و در انش بطلان
 واقع بے خواب صوفی راست جو
 رقمہ از پیش و تراقان طلب
 سوئے کاغذ پار باض آدر تو دست
 پس بخوان آن را بخلوت آخزین
 پس بر دل روزانہی و شور و شر
 ہین مجو در خواندن آن شرکتے
 کہ نیا بدغیر تو زان نیم جو
 و رد خود کن دمبدم لا تقنوا
 بر دل او زد کہ روا زحت بہر
 می نگجہ از نسج اندر چہان

زبهره او بر در پیس از قلع
 جانب دکان وراق آمد او
 پیش چشمش آمد آن مکتوب زود
 و غسل زد گفت خواجه خیر باد
 رفت گنج خوئے آنرا بخواند
 که به یمن گنجنامه بن بها
 باز اندر خاطش این فکر جست
 که گذارد حافظ اندر کتاب
 که بسیار پر شود زر و نفود
 اندران رقعہ نوشتہ بود این
 آن فلان قبه که در مشہد است
 پشت باوے کن تور و با قبلہ آرد
 چون فکندی نیز از قوس اسعاد
 یک کمان سخت گرفت آن فتنے
 بیل آورد و تبر او شاد شاد
 کند شد ہم او و ہم بیل و تبر
 همچنین ہر روز تیر انداختہ
 چونکہ این را پیشہ کرد او و دام
 ہر کے در گفتگوے اوقاد
 ہر کے در گفتگوے فاسدے
 پس خبر کردند سلطان ازین

گزیدے رفتی حفظ و طبع حق
 دست میزد او بفتش و سبب
 باعلاماتے کہ ہاتف گفتہ بود
 این زمان و امیر ہم اسے استاد
 و زنجیر والہ و حیران باند
 چون فتادہ ماند اندر مشقہا
 کہ پئے ہر چیز یزدان حافظ است
 کہ کسے چیزے رباید از گراف
 بیرضاے حق جوئے نتوان بود
 کہ بروں شہر گنجے دان و دین
 پشت او در شہر و در فرقدہست
 و انگہان از قوس تیرے واگذار
 برکن آن موضع کہ تیرت اوقاد
 تیر پر نیسہ در صحن فضا
 کند آن موضع کہ تیرش اوقاد
 خود ندید از گنج پنهانی اثر
 یک جاے گنج را شناختہ
 فنجی افتاد اندر خاص و عام
 کاچین بازی نباشد در ہناد
 ہر طرف بر خاستش یک حادے
 آن گروہے کہ ہند اندر کمین

و من کردند آن سخن را زیر دست
 چون شنید آن شخص کان باشد رسید
 پیش از آن کا شکنجه بیند زان قباد
 گفت تا این رقعہ را یا بیدام
 خود نشد یک جہ از گنج آشکا
 رفت ماسے تا چنیتم تلخ کام
 بو کہ بخت بر کند رین کان عطا
 مدت شش ماہ آنسرون بادشاہ
 ہر کجا سخنة کما نے بود حیت
 غیر تشویش و غم و طامات نے
 چونکہ تعویق آمد اندر عرض طول
 جلا صحر اگر گزان شہ چاہ کند
 پس طلب کرد آن فقیر در ہند
 گفت گیر این رقعہ کش آثار نیست
 نیست این کاہ کے کثرت کار
 چونکہ رقعہ گنج پر آشوب را
 گشت این ادز خصمان و زنیش
 یار کرد و عشق دور اندیش را
 عشق را در چپش خود یار نیست
 گفت آن درویش کاسے دانائے از
 و جو سر ص و آرز مستعمل گی
 کہ فلا نے گنجنامہ یافتہ است
 جز کہ تسلیم و رضا چارہ ندید
 رقعہ آورد و دو پیشش نہاد
 گنج بنے و رنج بے حد دیدہ ام
 یک پیچیدم بے مانند مار
 کہ زیان سود این بر من حرام
 اسے شہ فیروز جنگ و دلاکشا
 تیرمی انداخت و بر سیکند چاہ
 تیرمی انداخت آن سو گنج بخت
 ہجو عفا نام فاش ذات نے
 شاہ شد دل سیران گنج و مالول
 می ندید از گنج او جس ریشخند
 رقعہ را از خشم پیش او فلند
 تو بدین اولے تری کت کارست
 گر بوز دگل نہ گرد در د خار
 شہ سلم داشت آن مکر و بار
 رفت و می پیچید در سوداے خویش
 کلب لیس خویش ریش خویش را
 محرش در دہ یکے دیار نیست
 از پئے این گنج کردم یا وہ تاز
 نے تامل جست و نے آستلی

من زد گئے غم نہ مند ختم
 غم نہ گفتم چون درین نام قسم
 قول حق را ہسم ز حق تغیر جو
 گفت ہار ب تو بہ کردم زین ثناب
 ہر سہ حرفہ شدم بار بار
 کو ہنر نہ من بجاد دل مستوی
 ہر شے تدبیر و فکر منکم بخواب
 اندرین بودا کہ الہام آمدش
 گفت گفتم در کمان تیرے بند
 من نگفتم کمان کمان را سخت کش
 از فصولی تو کمان افراشتی
 ترک این سخنے کمانے رو بگو
 چون بیفتد تیرے انجامی طلب
 انچه حق است اقرب از جبل الوریڈ
 اے کمان تیرے ہا بر ساختہ
 ہر کہ او دور است دور از روئے
 ہر کہ دور انداز ترا دور تر
 ہجو این درویش ہیر گنج و کان
 ہر کمانے کو گرفتے سخت تر
 این مثل اندر زمانہ جانی است
 زانکہ نادان اشت تنگ را دستاؤ

۵۴۴

۵۴۵

گفت سیر کردم دمان را سو ختم
 زان گزہ زن این گزہ را حل کنم
 ہن مخاڑاڑ از گمان اے یادہ گو
 چون تو درستی تو کن ہم فحیاب
 در دعا کردن بدم من بے ہنر
 اینہ عکس قواست و خود توی
 ہجو کشتی غم قہ میگرد در آب
 کشت شد این مشکلات از بندش
 کے بگفتم من کہ اندر کشش تو زہ
 در کمان نہ گفتے نے پر کشش
 صنعت قوا سے بر داشتی
 در کمان تیرے پریدن جو
 زور بگذار و بزاری جو ذہب
 تو گندی تیر فکر را بعید
 صید نزدیک و تو دور انداختہ
 کار ناید قوت بازوے او
 و چنین گنج است او ہجو رتر
 ہر صبا حے سخت تر جتے کمان
 بودے از گنج و نشان بدخت تر
 جان نادانان ہنچ ارزانی است
 لاجرم رفت و دکان نو کشاد

۲۸۱ یو آیتھیں
 آن دکان بالائے اوستاوان کار در چشم
 گندہ و پر کژوم است و پر زمار
 نوہ ویران کن دکان و بازگرد سوسے سبز گلستان و آب خورد

۲۲

۵۳۸

آدم یدے زیارت شیخ ابو الحسن خرقانی و کلمات

نافر جام شنیدن از حرم او

بسیاستہائے جاہل چارہ کن

خوشم اراکن بقتل من لدن

صبر باناہل ابلان را طعیت

صبر صافی میکند چارولیت

رفت درویشے ز شہر طالقان	بہر صیت بو الحسن تا خارقان
کوہ را بسیرید و دادے دراز	بہر دید شیخ با صدق و نیاز
انچہ در رہ دید از جور و ستم	گرچہ در خورد است کوتہ میکنم
چون بمقصد آما ز رہ آن جوان	خانہ آن شاہ رحبتا و نشان
چون بصد حرمت بزد علقہ درش	زن برون کرد از در خانہ سرش
کہ چہ میخوای بگوئے بوالکرم	گفت بقصد زیارت آدم
خندہ زد دن کہ خذہ ریش من	این سفر گیری و این تشویش من
خود ترا کارے نبود آن جایگاه	تا بہ یہودہ کنی تو عسرم راہ
استہائے گول کردی آمدت	یا ملولے وطن اینہ زودہ است

یا گردیدت دوشاخ بر نهاد
 گفت تا منسجام و فحش و دمد
 از پیشل و ز ریشخند جیساب
 اشکش او دیده بخت و گفت او
 گفت آن سالو سس بر راق تپی
 صد ہزاران غام را نشان بچو تو
 اگر بدینیش و سلاست اروی
 لاف کیشتے کا رہیے، طبل حوار
 سہلی اندامین قوم دو سالہ پرست
 جیفۃ اللیلست و بطل انہار
 ہشتہ اندامین قوم صد علم و کمال
 آل مونسے کو دینے تاکون
 کوہ پیغمبر و اصحاب او
 شرع و تقوے را فگندہ سہ پست
 کاین اباحت زین جاعت فاش شد
 بانگ زد بروہے جوان گفت بس
 نور مروان مشرق و مغرب گرفت
 آفتاب حق برآمد از حبل
 تراب چون تو البیعی مرا
 من ببادے نادم همچون سحاب
 عجل با آن نور شد قبلہ کرم
 بر تو و سوا سس سفر را در کشاد
 من تا نم باز گفتن آن ہمہ
 آن مرید افتاد و غم و اضطراب
 باہمہ آن شاہ شیرین نام کو
 دایم گولان و کمنہ گمر ہی
 او قتادہ از دوسے اندر صد عتو
 خیر تو باشد نگردی زوغوی
 بانگ طبابت رفتہ اطراف دیار
 بر چنین گاوے چہ می ماند دست
 ہر کہ او شد غرہ این طبل خوار
 مکر و تزویرے گرفته کانیست حال
 عابدان عجل را بریزند خون
 کو نماز و تحنہ و آداب او
 کو غنیمت کو امر معروف و نہی
 رخصت ہر مفلس و قلاش شد
 روز روشن از کجا آمد اس
 آسمانہا سجدہ کردند از شگفت
 زیر چادر رفت خورشید از نخل
 کے برگرداند ز خاک این سرا
 تا برگردے باز گردم زین جناب
 قبلہ بے آن نور شد کفر و صنم

بہت اباحت کروا آدم ضلال
 کفر ایمان گشت و دیو اسلام یافت
 منظر عشق است و محبوب بحق
 سجدہ آدم را بیان سبق اوست
 شیخ حق را پند کنی تو اے عجز
 کے شود دریا ز پوز ساگ نجس
 حکم بظاہر اگر ہم می کنی
 چون تو ننگے بخت آن مقبول و
 گرنہ دے نسبت تو زین سرا
 دادے آن توح را از تو خلاص
 لیک باخانہ شہنشاہ زمین
 رد دعا کن کہ ساگ این موطنی
 بعد از ان پرسان شدا و از ہر کسے
 پس کسے نقش کہ آن قطب یار
 آن مرید ذوالفقار اندیش تفت
 پومی آورد پیش ہوش مرد
 کاین چنین زن را چہر آن شیخ دین
 صند را با صند ایناس از کجا
 باز اولاحول میگردانشین
 من کہ با شتم با تضر فہائے حق
 باز نفس جسد می آورد زود

بہت اباحت کرو خدا آمد کمال
 آن طرف کان نور بے اندازہ فہت
 از مہر کرد بیان بردہ سبق
 سجدہ آورد مغز را پیوستہ پست
 ہم تو سوزی ہم سرت اے گند پوز
 کے شود غور شیدا زین منطس
 چہیت ظاہر تر بگو زین روشنی
 چون عیال کا فسرانہ عقد توح
 پارہ پارہ کردے آئینہم ترا
 تا شرف گشتے من در قصاص
 انجین گستاخے ناید ز من
 در نہ ایندم کردے من کردنی
 شیخ رامی جبت از ہر سو بے
 رفت تا ہیزم کشدا ز کو ہزار
 در ہواے شیخ سوے بیشہ رفت
 و سوے تا خفیہ گرد و نہ گرد
 دار و اند خانہ یار و ہنشین
 با امام الناس نناس از کجا
 کا اعتراض من بر کفر است و کین
 کہ بر آرد نفس من اشکال و دن
 زین تصرف بادش چون کاہ و

۲۸۴

یو قیامت

در چشم

که چو نسبت دیو را با جبرئیل
 چون تواند ساخت با آذر جلیل
 اندرین بود او که شیخ نامدار
 شیرخان نیز مشم را می کشید
 تازیانه اش مار ز بود از شرف
 دیدش از دور و بخندید آن خدیو
 از ضمیر او بدانت آن جلیل
 خواند بروی یک بیکان ز وفنون
 بعد از آن در شکل انکار زن
 کان نخل از هوائی نفس نیت
 گرد صبرم میکتید به باد زن
 اشتران ختیم اندر سبق
 سن نیم در امر و فرمان نیم خام
 عام ما و خاص ما فرمان دوست
 دورم از تخمین و تشویش همه
 فردی ما بخت ما نه از هوست
 بار آن ابله کشیم و صد چو او
 اینقدر خود در سس خاکردان است
 تا کجا آنجاکه جارا را نهیت
 از همه او نام و تصورات دور
 بهر تو من پست کردم گفتگو

که بود با او به صحبت هم مقیل
 چون تواند ساخت بارهن دلیل
 شد پدید از دور بر شیر سوار
 بر سر نیزم نشسته آن سعید
 مار را گرفت چون خرزن بکف
 گفت آزا شتوای مفتون یو
 هم ز نور دل نبی نعم الدلیل
 آنچه در ره رفت بروی تاکنون
 بر کشاد آن خوش سرایند دهن
 آن خیال نفس است اینجا مایست
 که کشیدی شیر ز بیکار من
 مست و بنخود زیر محملهای حق
 تا بنیدیشم من از تشنجه عام
 جان ما بر رود و جان جویان اوست
 فارغ از تکذیب و تصدیش همه
 جان ما چون مهره در دست خداست
 نه ز عشق رنگ نه سودا بوی
 کرونه طعمه ما تا کجاست
 جز سنابرق سه الله نیست
 نور نور نور نور نور نور
 تابادی یارینق زشت خو

تاکشی خندان و خوشسای حرج از پی الصبر مفتاح الفرج
چون بسازی با خنای این خسان باروان نبی اگر دی رسان

هم سفر بودن مسلمانان و جهود و ترسا و حلوا خوردن مسلمان شب

زیر کی دان دام هر دو طبع و کاز

تا چه خواهد زیر کی را پاکباد

ز بکان با صنعتی قلع شدند

ابلهان از صنع در صانع شدند

یک حکایت بشنوائجا ای پسر	تا نگر دی معتن اندر هنبه
آن جهود و مومن در ترساگر	همری کردند با هم در سفر
باد و گمره همه آمد مومنی	چون خسر د با نفس و ن نایمی
چون رسیدند این سه بهر روز	بهیشان آورد حلوا قبله
برد حلوا پیش آن هر سه فریب	مخنی اد مطبخ اتی قریب
نان گرم و صحن حلوا و عمل	بر آنگه در ثوابش بد اهل
تخمه بودند آن دو بیگانه ز خور	بود صائم روز آن مومن گر
چون نماز شام آن حلوا رسید	بود مومن مانده در جوع شدید
آن دو کس گفتند ما از خور پریم	اشبش بنهیم و فردایش خوریم
صبر گیرم از خور اشب تن دیم	بهر فردا لوت را پنهان کنیم
گفت مومن اشبلین خورده شود	صبر را بنهیم تا فردا بود

پس بد گفتند زین حکمت گری
گفت اسے یاران کہ نے ماستنیم
ہر کہ خواہد قسم خود جہان زند
آن دو گفتند کش ز قسمت درگذر
گفت قسام آن بود کہ خویش را
قصہ بیان آن کان مسلمان غم خورد
بود مغلوب او بہ تسلیم و رضا
پس بختند آن شب در خاستند
روئے شستن و رہان دہر کہ
یک زمانے ہر یکے آور دروے
مومن و ترسا جہود و گبر و من
مومن و ترسا جہود و نیک بد
بلکہ سنگ و خاک و کوہ و آب را
این سخن پایان ندارد دہر سہ یار
آن یکے گفتا کہ ہر یک خواہد خویش
ہر کہ خواہد بہتر اینرا او خورد
آنکہ اندر عقل بالاتر رود
قابق آید جہان پر افوار او
پس جہود آورد و انچہ دیدہ بود
گفت در رہہ موہم آمد بہ پیش
در پئے موئے شدم تا کوہ طور

تصدق تو آنت تا تنہا خوری
چون غلاف افتاد قسمت کنیم
و آنکہ خواہد قسم خود نہایان کند
گوشش کن قسام فی اسرار و خبر
کرد قسمت بر ہوا و بر خدا
شب برود در مینوائی بگذرد
گفت سمع طاعۃ اصحابنا
بامدادان خویش را آر استند
داشت اندر و در راہ و مسکے
سوئے و در خویش از حق فضل جوے
جملہ را و سوئے آن سلطان لغ
جملگان را بہت رو سوئے احد
ہست و انگشت نہانی با خدا
رو بہ رسم کردند آدم یار و ار
انچہ دید او دشمن گو آورد بہ پیش
قسم ہر مفضول را فاضل برد
خوردن او خوردن جبکہ بود
باقیان را بس بود تیمار او
تا کجا شب روح او گردیدہ بود
گر بہیند و نہ اندر خواب خویش
ہر سہ مان گشتیم تا پید از نور

ہر سہ سایہ محو شد از آفتاب
 بعد ازان زان نور شد یک فغیاب
 نور دیگر از دل آن نور رست
 پس ترقی جست آن شامش چست
 ہم من و ہم موئے ہم کوہ طور
 ہر سہ گم گشتیم زان اشراق نور
 بعد ازان دیدم کہ کُرسہ شاخ شد
 و صفت ہیبت چون خبلی زوہو
 چونکہ نور حق در و لغت اخ شد
 می گشت از ہم ہی شد سوہو
 زان یکے شانے کہ آمد سوئے یم
 گشت شیرین آب تیغ پہچو سم
 آن یکے شاخس فرہ شد در زین
 چشمہ زاد و برون آمد حسین
 کہ شفائے جلہ بر بخوان شد آب
 و ان یکے شانے و گر پرید زود
 از ہمایونے و حئے مستطاب
 باز زان صعقہ چو باخود آدم
 تاجو ارمیہ کہ عفات بود
 لیک زیر پائے موئے اچو بخ
 طور برجا بودنے افزون نہ کم
 یازمین ہوار شد کہ از نہیب
 میگرد ازید و نما بندش شاخ و شخ
 باز خود آدم زان انتشار
 گشت بالایش ازان ہیبت نشیب
 و ان بیابان سہ سیر در ذیل کوہ
 باز دیدم طور و موئے برقرار
 چون عصا و خمر او خرقة مشان
 پر خلایق شکل موئے باشکوہ
 جملہ سہ طور خوش داس کشان
 جملہ کفنہا در دعا فراختہ
 نفہار فی بہم در ساختہ
 باز آن غشیان چون از من رفت زو
 صورت ہر یک در گو غم نمود
 انبیا بودند ایشان اہل و
 اتحاد انبیا ام فہم شد
 باز اطا کے ہمید شگرت
 صورت ایشان ہمہ بد آتشین
 حلقہ دیگر ملائک مستعین
 بس چو دے کاخ شش نمود بود
 زین نظم میگفت احوال آن چہود

بیج کانسرا بخاری سنگریذ
 چرخسرداری زخیم عمرو
 بعد از آن تر ساد آمد و کلام
 پس شدم با او چهارم آسمان
 خود مجبای قسما آسمان
 هر کسے داند کاسے مغز اینین
 پس مسلمان گفت کاسے یاران من
 سید سادات و سلطان نسل
 پس مرا گفت آن یکے بر طوخت
 و آن دگر را عیسیٰ صاحب قرآن
 خیزاے پس ماند و دید و ضرر
 آن هنر مندان پر فن را ندند
 آن دو فاضل فضل خود دریافتند
 اے سلیم گول و پس ماند هین
 من بعبان چنان شاه جهان
 پس بگفتند شش کاسے ابد حریس
 گفت چون فرمود آن شاه مطاع
 تو جهود از امر یوستے سر کشی
 تو سخی ایسیج از امر سنج
 من ز فخر انبیا چون سر شتم
 پس بگفتند عی که دانه خواب است

که سلمان مردنش باشد امید
 تا بگردانی از و یکبار و رو
 که سیم رو نمود اندر منام
 مرکز و شوا نے خورشید جهان
 نسبتش نبود بآیات جهان
 که فردن باشد فن چرخ از زمین
 پیشم آمد مصطفیٰ سلطان من
 مغز کونین و بادے سبل
 با کلیسم الله زود عشق باخت
 برد بر او چ چهارم آسمان
 بے توقع زود حلوار را بخور
 نامه اقبال منصب خوانند
 بالامک از هنر دریافتند
 بر جب و بر کاسے حلوانشین
 خردم آدم کاسے سوا و نان
 اے عجب خردی ز حلواے ضمیم
 من که باشم تا کنم زان اقلع
 گریخا ند در خوشی یا ناخوشی
 سر قوائی تافت از خوب و قبیح
 خردم آن حلوا و ایندم سر خشم
 تو بدیدی و باز صد خواب است

خواب تو بیداریت اسے بونظر
کہ بہ بیداری حیانتش اثر
خواب تو بیداریت اسے خوش بہار
کہ تو در خوابت رسیدی بامراد
خواب تو بیداریت اسے نیک فہ
کہ اذان خوابت رسید ام کھوا
خواب تو بیداریت اسے میکرد
کہ اذان خواب تو روئے ماسفرد
خواب تو بیداریت اسے ستر جان
کہ ہمان را ظاہر اید می میان
خواب تو ماند خواب بے نیاست
کہ شد این خواب تو بے تعبیر بہت

بند گیاه یافتن شترے گاؤں و قحے دراہ

اشتر و گاؤں و قحے در پیش راہ
یافتند اندر روش بند گیاه
گفت قح بخش اگر کنم نیز یقین
ہیچکس ادا نکرد دو سیر ازین
یک عمر ہر کہ باشد بیشتر
این علف اوراستا و لے گو بخور
کہ اکابر مقدم داشتن
آمدہ است از مصطفیٰ اندر سنن
گفت قح با گاؤں و اشتر کہ رفاق
چو چنین افتاد اما اتفاق
ہر یکے تاربخ عمر اماند
پیر ترا و لے است باقی تن زنیہ
گفت قح نمج من اندر آن جہود
با قح قسربان اسمعیل بود
گاؤں گفتا بودہ ام من سا بخورد
جنت آن گاؤں کش آدم جید خلق
چون شنید از گاؤں قح اشتر خلقت
در زراعت بر زمین میکرد فلق
کہ مرا خود حاجت تاربخ نیست
سرفرود آورد و آزار برد و گفت
کاغیہ بنین جسم و عالی گرد نیست

۳۹۰
 خوش بکس داند اے جان پر
 کہ نباشم از شام جن خسرو در
 داند ایذا ہر کہ اصحاب نہایت
 کہ نہاد من فروغتر از شام است
 جملگان دانست کاین چرخ بلند
 ہست صد چند انکہ این خاک خزند
 کہ کثرت سلعاے آسمان
 کہ نہاد بقعہاے خاکدان

۲۵

مثال خیر اہل دنیا

۵۴۷

خدمت شیخ بزرگے قاندے
 عام نارد بے قرینہ فاسدے
 خیر شان انیت چہ بود شرف شان
 قح شان را باز دان از سر شان
 سوئے جامع دیشد آن یک شہریا
 خلق را میزد نقیب و چو بدار
 آن یکے را سر شکستے چو بن
 وان دگر برابر دریدے پیر من
 در میان بیدلے وہ چو خورد
 بیگنا ہے کہ پرواز راہ گرد
 خوشچکان رو کرد باشاہ و گفت
 ظلم ظاہر میں چہ پرسی از نہت
 خیر تو انیت جامع میروی
 تاچہ باشد شرو و قرتاے غوی
 یک سلاے نشود پیر از خے
 تانہ پیچہ عاقبت ازوے بسے

۲۶

۵۴۸

شنیدن و تکت منادے ملک تے مذوا زودہ تا ختن بہ شہر

اے دلیل تو مثال آن عصا

در گفت دل علی غیب العلی

غلغل و طاق و طرم گیر و دار

کونی بسیم مرا معذور دار

سید ترنگ که آنجا شاہ بود	مسخرہ او دلقاب دلخواہ بود
داشت کارے و ہر قند او ہم	جت الاغے تا شود اہستم
زومناوی کا نگہ او در پنج روز	آردم پیغام غیب بافسر روز
بخشم او را زرو گنج بیشمار	تا شود میسر و عزیز اندر دیار
دلقاب اندر دہ بدو چون آن شنید	برشت و تا بہ ترنگ میدوید
مرکب دو اندران رہ شد سقط	از دو انیدن فرس از ان نمط
پس بدیوان دروید از گرد راہ	وقت ناہنگام رجست او شاہ
لججی در جملہ دیوان فتاد	شورشے درو ہم آن سلطان فتاد
خاص و عام شہر اول شد ز دست	تا چہ تشویش و بلا حادث شد است
یاعدوے قاہرے و قصد ماست	یا بلائے ملک از غیب خاست
کہ زدہ دلقاب بسیران درشت	چند اسپ قیمتی در راہ کشت
جمع گشتہ بر سر اے شاہ خلق	تا چہ آمد چنین اشتاب دلق
از اشتاب او وجد و جہتاد	غلغل و تشویش در ترنگ قتاد
آن یکے دودست بر زانو زمان	وان دگر از وہم و او یلاکسان
از نفیر و فتنہ و خوف نکال	ہر دے رفتہ بصد کئے خیال
ہر یکے فالے ہی زدا ز قیاس	تا چہ آتش او قتاد اندر پلاس
راہ جہت و راہ وادش شاہ زود	چون زمین بوسید نقش ہیچ بود
ہر کہ می پرسید حالے زان ترش	دست برب میزد او عیسی خش

و هم می افروزد زین فر هنگ باو
 کرد اشارت دلق اے شاه کرم
 تا که باز آید بمن عتلم دے
 بعد یک ساعت که شاه از دهم وطن
 کو ندیده بود و تلقاک را چنین
 داندستان دلاغ افراشته
 آنچنان خندانش کردے درشت
 هم ز زور خنده خو کردے تنش
 باز امروز آنچنین زرد و ترش
 و هم در و هم و خیال اند خیال
 که دل شمه باغم و پر هیز بود
 جائے تخت او سمرقند گزین
 بس شهبان آن طرف راکشته بود
 این شمه ترمذ از دورد هم بود
 گفت زو تر بازگو تا حال صیت
 گفت من در ده شنیدم آنکه شاه
 که کسے خواهم که تازد در سه روز
 گنجه باد هم و را اندر عرض
 من شتا بیدم بر تو بهر آن
 اینچنین چستی نیاید از چو من
 گفت شمع لعنت برین نه و دیت باد

جمله در تشویش گشته و نگب او
 یک دے بگذارتا من دم دغم
 که گفت ادم در عجائب عالمے
 تلخ گشتش هم گلود هم دهن
 که از خوشتر نبودش همنشین
 شاه را او شاد و خندان داشتے
 که گرفته شه شکم را باد و دست
 رو در افتادے ز خنده کردنش
 دست برب میزند کای شه خمش
 شاه را تا خود چه آید از کمال
 دانکه خرم شاه بس خوزیر بود
 بد وزیر داهی اورا همنشین
 یا بجلت یا بسطوت آن عنود
 وز فن و تلقاک خود آن و هیش فروز
 اینچنین آشوب و شور تو ز کیت
 زد منادی بر سر هر شاه پراه
 تا سمرقند او چو پیک با فروز
 چون شود حاصل ز پیغامش غرض
 تا بگویم که ندارم آن توان
 تا بر این اسید را بر من متن
 که دو صد تشویش در شهر افتاد

از برائے این قدر اسے خاموش
 آتش انگیزی درین مرج و حشیش
 چو این جن سامان باطل و علم
 کہ اما نامیسم در فقر و عدم
 لاف شیخی در جہان اداختہ
 خوشن را بازیدے ساختہ
 ہم ز خود وصل شدہ سالک شد
 محفلے واکردہ در دعوی کدہ
 پس وزیرش گفت اے حق اتن
 بشنوا ز بندہ کیئیک سخن
 و تلقا از دہ بہر کارے آمدہ است
 رائے او گشت و پشیمانان شد بہت
 ز آب و روغن کہنہ را و می کند
 او بمخگرگی بردن شو می کند
 غمہ را بنمود و پنهان کرد تیغ
 باید افشردن مراد را بسیرخ
 او میان نمود و پنهان کرد کار
 بیگمان اورا ہی باید فشار
 گفت و تلقا با فغان و باخروش
 صاحبان و خون این مسکین مکوش
 بس گمان و وہم آید در ضمیر
 کان نباشد حق و صادق لے ہیر
 ان بعض الظن اثم است اے وزیر
 شہ نگیر دانکہ میر بخاندش
 نیت استم راست خاصہ بر فقیر
 شہ نگیر دانکہ میخند اندش
 گفت صاحب پیش شہ جاگیر شد
 از چہ گیر دانکہ میخند اندش
 گفت و تلقا اسوے زندان دید
 کاشع این مکر و این تزویر شد
 میزیندش چون دل اشکم ہی
 چاہلوس و زرق اورا کم خرید
 زان کہ ہم پر ہم ہی باشد دل
 تادل وارا و دبدمان آگہی
 تا بگوید سر خود را ز اضطراب
 بانگ او آگہ کند مارا ز کل
 گفت و تلقا کالے ملک آبتہ باش
 آہنچانکہ گیر دین و بہا قرار
 تا بدین حد صیت تعجیل نعم
 روے حلم و مغفرت را کم خراش
 آن ادب کہ باشد از بہر خدا
 من نمی پریم بدست تو درم
 اندران مستعجلی نبود روا

و آنچه باشد طبع و خشم مار خسی
 تا پس دفع بلایم میسنی
 تا از آن خشمه برون ناید بلا
 چاره دفع بلا نبودستم
 گفت شهنیکو است خیر و موقش
 موضع شریخ بنی ویرانی است
 گفت و فلک من نمی گویم گذار
 بین رو صبر و تانی را بسند
 در تانی بر سینه بر زنی
 مشورت کن با گروه صالحان
 امر هم شورے برائے این بود
 این خرد با چون مصاحج انور است
 بو که مصباحی فتد اندر میان
 می شتابد تا نگرود منتقصی
 تا به بیسی رخنه را بندش کنی
 غیر آن خشمه بے دارد حصا
 چاره احسان باشد و عفو و کرم
 یک چون خیرے کنی در موضعش
 موضع شمشیل هم ناوانی است
 یک می گویم، تحری پیش آر
 صبر کن اندیشه میکن روز چمت
 گوشمال من با یقانه کنی
 بر پیمبر امرشاد و هم بدان
 کز تشاور سهو و کرم کست شود
 بست مصباح از یک روشن تر است
 مشعل گشته ز نور آسمان

تعلق موشے با چرخ و بتن پاخود را بپای او

چون شوی تیزده را ناسپاس
 بجهد از تو خطر قبله ستناس
 گرازمین انباز خواهی بود بر
 نیم ساعت روز همرایان میر

کاند ران دم کہ بیری اوسین

سبتلاگری تو بائیں اترن

از قضا مو شے و چرخے با وفا
ہر دو تن مربوط یقائن شدند
ز دل با ہمد گرمی باختند
ہر دو را دل از تلماتی منع
راز گویان بازبان و بے زبان
جوش نطق از دل نشان دہت
دل کہ دلبر دید کہ ماند ترشش
این سخن پایان ندارد گفت خوش
و قہما خواہم کہ گویم با تو راز
بر لب جو من ترا غمزدان
من درین وقت مصین اے دلبر
ہنچ وقت آمد نماز اے رہنمون
نے بہ ہنچ آرام گیر دآن خمار
گفت اے یار عزیز ہمسہ کار
روزہ نور مکسب و تاہم توئی
از مروت باش زار شاد مکنی
در شبان روزے وظیفہ چاشتگاہ
من بدین کیبار قانع نیستم
پانصد استقامت اندر جگر

بر لب جو گشتہ بودند آشنا
بر صبا حے جمع کیا میشدند
وزہ ساوس سینہ می پر دہند
ہمدگر را قصہ خوان بستح
اجتماعہ حمستہ تاویل ان
بستگنہ نطق از بے انقیست
بلبلہ گل دید کہ ماند ترشش
چرخہ را روزے کہ اے فخر و خوش
تو در دہ آب داری ترکناز
نشوی در آب از عاشق فغان
می نگردم از محاکات تو سیر
عاشقان را فی صلوة دہون
کاندرین سرماست پانصد ہزار
من ندارم بیرخت یکدم قرار
شب قرار و سلوت و خواہم توئی
وقت بیوقت از کرم یاد مکنی
راتہ کردی وصال اے نیکخواہ
در ہوا بیت طرفہ انامیتم
باہر استسقا قرین جوع البقر

۵۵۱

۵۵۲

اسے اخی من خاکیم تو آبیے
 آنچنان کن از عطا و از قسم
 برب جو من بجان بخوانست
 آمدن در آب بر من بستہ شد
 یا سوسے یا نشانی کن مد
 بحث کردن اندرین کار آن و بار
 کہ بدست آرند یک رشته دراز
 کیسے بر پائے این بند و تو
 تا ہم آئیم دین فن باد و تن
 یک سر رشته گره بر پائے من
 تا تو اغم من درین خشکی کشید
 تلخ آمد بر دل چہ نازین حدیث
 ہر کر اہست در دل مرد ہی
 این سخن پایان ندارد و موش
 آن سر رشته عشق رشته میکشد
 می تند بر رشته دل دمبدم
 بچو تارے شد دل و جان و شہور
 چون غراب البین آمد ناگہان
 چون برآمد بر ہوا موش از غراب
 موش در منقار زلغ و چہ ہم
 خلق میگفتند زلغ از مکر و مہ

(۲۹) (۲۸)
۵۵۴

یک شام رحمت و تابے
 کہ گویہ کہ بخدمت میرسم
 می نہ بینم از اجابت رحمت
 زانکہ ترکیبم دغا کے رستہ شد
 تا ترا از بانگ من آگہ کند
 آخر این بحث آن آمد تہار
 تا ز جذبہ رشتہ گرد و کشف راز
 بستہ باشد دیگرش بر پائے تو
 اندر آئیم نیم چون جان باین
 زان سر دیگر تو بر پا عقد دن
 من ترا نکشد سر رشته پتہ
 کہ مراد عقد آرد این ضبیت
 چون در آید زان فتنہ بنود تہی
 ہست بر لبہائے جو برگوشا
 بر امید وصل چہ بار شد
 کہ سر رشته بدست آورد و ام
 تا سر رشته بمن روے نمود
 در شکاہ موش و بردن ان مکان
 منسوب شد چہ نیز از قہر آب
 در ہوا آویختہ پا در رتم
 چہ آبی را چگونہ کر و صید

چون شامد رآب و چون نفس در بود
چرا آبی کے شکا زلغ بود
چرا میگفت این سزائے آن کے
کہ چو بے آبان شود جنت خے
اے فغان از یازان اجلے فغان
ہنشین نیک جوئید اے بہان
عقل یا افغان ز نفس پر عیوب
مچو سینے بدے بر روئے خوب
عقل سیگفتش کہ جنیت یقین
از دم معنیت نے از آب وطن
میں مٹو صورت پرست این گو
بہتر جنیت بصورت در مجو
صورت آمد چون جادو چون حجر
نیت جامد از جنیت خبر

رفاقت کردن سلطان محمود شب یازدان

یک شبے میگشت شہ محمود فرد
با گروہے دزد شہر و باز خورد
پس گفتندش نکئے اے بوالوفا
گفت شہ من ہم یکے ام از شما
آن یکے گفت اے گروہ کرکیش
مین گوئید از فن و فرہنگ خیش
تا بگوید با حسد یغان در سمر
کوچہ دارد و جبلت از ہنر
آن یکے گفت اے گروہ فرخوش
ہست خاصیت مرا اندر و گوش
کہ بدانم سگ چو میگوید بانگ
آں در گفت اے گروہ ز پرست
ہر کراش بینم اندر یزدان
گفت یک خاصیتم در بازو است
گفت یک خاصیتم در بینی است
کہ زخم من نقبہا بازو بر دست
کار من در خاکہا بوسینی است

که که این خاک همایه نشاست
گفت این یک نمک خاصیت پر نجاست
قصر اگر چه چند باشد بس بلند
پس پیریدند زان شب کاے سند
گفت در ریشم بود خاصیت
مجرمان را چون بجلادان دهند
چون بجنبانم رحمت ریشم را
قوم گفتندش که قلب با توئی
بعد از آن جمله بهم بیرزن شدند
چون گئے بلنگے بزد از دست رست
خاک ہو کر و آن دگر از ربه
جلنے دیگر خاک را چون بے کرد
پس کند انداخت استاد کند
نقب زن زد و لعب در محزن رسید
بس زرد و زربفت گوهر مانے زفت
شہ معین دید منظر لگا و شان
خویش را از دید زایشان باز گشت
پس روان گشتند سر مہنگان بست
دست بسته سوئے دیوان آمدند
چونکہ استاد ندیش تخت شاه
آنکہ شب بر ہر کہ چشم انداخت

یا کہ این خاک صفرا بہتر است
کہ کندے انگنم طول علم
کنگش در سخت گردانم کند
مر ترا خاصیت اندر چہ بود
کہ رانم مجسمہ مان را از نعم
چون بجنبہ ریش من ایشان بہند
طے کنند آن قتل و آن تشویش را
چون خلاص روز محتہا توئی
سوے قصر آن شبہ میمون شدند
گفت میگوید کہ سلطان با شاست
گفت کاین ہست از وثاق بیوہ
گفت خاک محزن شاہیت فرو
تا شدند آنسوئے دیوار بلند
ہر یکے از محزن اسبابے کشید
قوم بردند و نہان کردند غفت
علیہ و نام و پناہ و را و شان
روز در دیوان گفت آن سرگذشت
تا کہ ہر سر مہنگ وزدے را بہ بست
وز نہیب جان ہر لرزان شدند
یار شان شب بود آن شام چو ماہ
روز دیدے بگلش بشناخت

شاہ را پر محنت دید و گفت این
آنکہ چندین خاصیت در ریش است
عارف شد بود چشمش لا جسم
رو بشت آورد چون تشنه بابر
چون لسان جان او بود آن او
گفت ما گشتیم چون جان بندین
وقت آن شد اے شہ کہ تو م سیر
اے ز دلہا بردہ صد تشویش را
ہر یکے خاصیت خود وانمود
آن ہنہر ما گردن مارا بہت
آن ہنہر فی جید حاصل شد
جز ہمان خاصیت آن غرض اس
آن ہنہر با جملہ خول راہ بود
شاہ را شرم آمد ازوے روز بار
سگ و بیدار است شعبان باسان
ہین ز بدنامان نہاید نگاشت
ہر کہ او یکبار خود بدنام شد
اے بازار کہ یہ تابش کنند

بود با مادرش شب گرد و قون
این گرفت ما ہم از تفتیش است
بر کشاد از معرفت لب با شتم
آنکہ بود اندر شب قدر او چو پدر
آن او با او بود گستاخ گو
آفتاب جان توئی در یوم دین
کہ کرم ریشے بجنبانی بخیر
نوبت تو شد بجنبان ریش را
آن ہنہر با جملہ بد بختی فرود
زان مناصب سرگون سازیم و پست
روز مردن میت زین فہما مدو
کہ بشب بد چشم او سلطان شناس
غیر چشمے کو ز شاہ آگاہ بود
کہ بشب بر روے شہ بودش نظار
بجنبہر نبود ز شبنجہر شہان
ہوش بر اسرارشان باید گماشت
خود نہاید نام حبت و خام شد
تا شود ایمن ز تاراج و گزند

ہر کسے کہ پے برد در ستر ما
باز کن دو چشم سوئے ما بیا

چریدن گاو بحسری در نور گوهر شجر اغ

۵۵۷

گاو آبی گوهر از آب آورد	بهند اندر مرج و گردش میبرد
در شعاع نور گوهر گاو آب	میبرد از سنبل و سوسن شتاب
زان فلکند گاو آبی عبیر است	که غذایش ز گس و نیلو فر است
میچسرد در نور گوهر آن بقر	ناگهان گردد ز گوهر دور
ناجر بر درهند لحم سیاه	تا شود تار یک مرج و سبز دگاه
پس گریزد مرد تاجر بر درخت	گاو جوان مرد را با شلخ سخت
بست بار آن گاو تا زد گرد مرج	تا کند آن مرد را در شلخ مرج
چون از نو میسد گردد گاو ز	آید آنجا که نهاده بدگر
لحم بیند فوق در شاهوار	پس ز طین گریزد او ابلیس وار
تاجر شمشیر اندو لیکن گاو نے	اہل دل دانشند و ہر گل گاونے
ہر گلے کا نذر دل او گوہریت	گوہر شش غماز طین گوہریت
وان گلے کر زش حق نوے بتافت	صحبت گلبانے پرور بر تافت

۳۰

بردن پریان عبد الغوث را

۵۵۸

جنس تاجنس از خود تانی شناخت

سوئے صورتها شاید زود نجات

چون پی در پی عمل در پنهان پی
وان قیامتش زمرگش در سمر
زوطع ببردیم زن همسر
یا قنادر چه یاسکنی
خود نگفتند که بابا بے بد است
گشت پیدا باز شد متواریه
گشت پنهان کش ندیدش باز باز
بود زن پس کس ندیدش نگفتش
که ربا بد روح از زخم سنان
هم ز جنسیت شود یزدان پرست
شاخ جنت دان یدنیآ آمده
قبر مار اجمل جنس قبر دان

و بعد از آنکه مجنس پی
خوش را شل از شوے در
مست بگذشت زو ناخبر
که برادر اگرگ زو یار هزنی
بچه فرزندانش در اشغال است
بعد از سال آمد آن هم عاریه
یک بیک فرزند و زن را دید باز
یک بیک همان فرزندان خویش
برده مجنس پریانس چنان
چون بهشتی جنس جنت آمده است
نه نبی نرسود وجود و محمد
هر مار اجمل جنس مهر خان

آمدن مرد و ام دار به تبریز و مردن الدین قبل از آنش

خاک گور از مرد میا بد شرف
تا نهد بر گور او دل و کف
خاک او هم سیرت جان میشود
سر و چشم عزیزان میشود
اے بسا در گور خفته خاک و ار
به ز صد احیا به نفع و انتشار

آن کے درویش اطراف دیار
 ہزار ہا شش و ام بود از زرگر
 محتسب بود و بدن کسرا آمد
 حاتم را بودے گدے او شد
 گر بنا دے تشنه را بھر زلال
 و رب کر دے ذرہ را مشرقے
 بر اہم او یا مد آن غریب
 باورش بود آن غریب آموختہ
 ہم بپشتی آن کریم او دام کرد
 لا ابالی گشتہ بود و دام جو
 دام دامن زد و ترش او شاد کام
 آن عزیز بمعن از بیم دام
 شد سوئے تبریز و کوئے گلستان
 زد ز دارالملک تبریز سنی
 جانش خندان شد از ان وضع حال
 چون وثاق محبت جت آن غیب
 او پریر از دار دنیا نقل کرد
 رفت آن طاووس عیشی سوئے عرش
 سایہ اش گر چہ پناہ خلق بود
 ماند او کشتی ازین ساحل پریر
 نعرہ زد مرد و بیہوش او فاد

جانب تبریز آمد و دام دار
 بود در تبریز بدرالدین عمرو
 ہر سر ہویش کے حاتم کدہ
 سر نہادے خاکپاے او شد
 در کرم شرمندہ بودے زان نوال
 بود آن در ہمتش نالائقی
 کو غریبان را بدے خویش فریب
 دام جید از عطایش توختہ
 کہ بہ جستہ شہاش واثق بود مرد
 بر اہم تسلیم اکر ام خو
 ہجو گل خندان از ان و من اکرام
 از رہ آمد سوئے آن دارالسلام
 خنہ امیدش فراز گلستان
 بر امیدش روشنی در روشنی
 از نسیم یوسف و مصر وصال
 علق گفتندش کہ بگذشت آن حبیب
 مرد وزن از واقعا ور دے نزد
 چون رسید از ہاتفانش بے عرش
 در نور دید آفتابش زود زود
 گشتہ بود آن خواجہ زین غمانہ سیر
 گوئی او نیسند در پے جان بد

پس ملک و آب بر رویش نهدند
تا بسبب بیوشش بود و بعد ازان
چون بیوشش آمد بگفتند اے کردگار
گرچه خواجہ بس سخاوت کرد و بود
او کله بخشید و تو سر پر خرد
او زرم داد و تو دست زر شمار
خواجہ شمع دم داد و تو چشم قریر
او و طیف داد و تو عمر و حیات
او و ثاقب داد و تو چرخ و زمین
انچه او داد اے ملک ہم از تو داد
زرا ازان قت او زنا نسید
آن سخا و جسم هم تو دادیش
من چه میگویم همه تو میدهی
من مرا و اقبله خود ساختم
ما کجا بودیم کاین دیان دین
واقعه آن وام او مشهور شد
انچه تو زین کرد شهر گشت
بیخ ناورد از ره گدیه بدست
پا مرد آمد بدو دستش گرفت
گفت چون توفیق یابد بنده
مال خود ایشا بر راه او کند

همان بر حالتش گریان شدند
نیم مرده باز گشت از غیب جان
مجرم بودم بخلق امیدوار
بیخ آن کفو عطا اے تو بنوا
او قبا بخشید و تو بالا و قد
او ستورم داد و تو عقل و عمار
خواجہ نغم داد و تو طعمه پذیر
وعدہ اسخس زر و وعدہ و طویبات
در وثاقت او و صد چون ادین
که دل و دست و را کردی تو را داد
نان ازان قت نانش از تو رسید
کز سخاوت میفرودی شادیش
بار منت بر کسے کے می نمی
قبله ساز اصل را شناختم
عقل می کار یدا نذر ما و طین
پایم را از در و او رنجور شد
وز طع میگفت هر جا سر گذشت
غیر صد دینار آن گدیه پرست
شد بگو آن کریم بس شگفت
کو کند همانے فرخنده
جان خود ایشا رجا و او کند

فکر او سحر خدا باشد یقین
 ترک شکرش ترک سحر حق بود
 سحر میکن رخسار ادا نم
 چون گنج آن ولی نعمت رسید
 گفت اے پشت و پناه هر نسل
 اے غم ارزاق ما بر خاطر
 اے فقیران را عشیر و والدین
 اے چو بحر از بهر نزدیکان گهر
 پشت ما گرم از تو بود اے آفتاب
 اے در ابرویت نمیده کس گره
 اے دلت پیوسته بادریای غیب
 یا دنا ورده که از عالم چه رفت
 اے من و صید همچو من بر راه وصال
 نقد جان و نفس ما و رخت ما
 این همه از حق بدو تو و او مط
 تو نزدی یک بخت ما ببرد
 خلق را از گرگ غم لطفت شبان
 بے نهایت آدآن خوش سر گذشت
 پای بردش بوسه خانه خویش برد
 تو نش آورد و حکایتهاش گفت
 آنچه بعد العصر سرا دیده بود

۵۴۰

چون احسان کرد تو فیش قوین
 حق اولاشک بخت ملحق شود
 نیز میکن شکر و ذکر خواهر هم
 گشت گریان زار و آمد در نشید
 مرغی و غوث ابناء اسیل
 اے چو رزق عام احسان و برت
 در خراج و خرج و در ایفای دین
 داده و تحفه سوسه و دران مط
 رونی هر قصر و هر گنج خراب
 اے چو میکا حیل راد و رزق ده
 اے بقاف کرمت عفا غیب
 سقف قصر مهت هرگز نگفت
 مر تر چون نسل تو گشته عیال
 نام ما و فخر ما و بخت ما
 در میان ما و حق تو رطله
 عیش ما و رزق مستوفا ببرد
 چون کلیم الله شبان مهربان
 چون غریب از گور خواهر باز گشت
 هر صد دینار را با او سپرد
 کز امید اندر دلش صد گل گفت
 با غریب از قصه آن لب کشود

نیم شب بخت افسانہ کنان
 دید پامرد آن بایون خواب را
 خواجه گفت اے پامرد بانک
 یک پاسخ داد غم سلطان نبود
 ماچو واقف گشته ایم از چون و چند
 تا نگر در از ماے غیب فاش
 بشنو اکنون داد جهان جدید
 ہم شنیده بودم از و اش خبر
 کہ وفائے داماد ہستان پیش
 دامدار دازد بہ او نہ ہزار
 فضلہ ماند زان بسے گو خراج کن
 خواستم تا آن بدست خود دہم
 خود اجل بہلت ندادم تاکہ من
 لعل و یاقوت است بہر داماد
 در فلان طاقیش مدفون کردہ ام
 قیمت آزا ندانند جز ملوک
 و ارث نام را سلام من بگو
 تا ز بسیارے آن زر نشکند
 و رگوید او نخواہم این فرہ
 ز انچہ دادم باز نہ تا نام فقیر
 گشتہ باشد چو ملک قے را اکول

خواب شان انداختہ در عجبان
 اندران شب خواب در صد ہرا
 آنچہ میگفتی شنیدم یک بیک
 بے اشارت لب نیارستم کشود
 ہر بر بہائے ما بہادہ اند
 تا نگر دمنہدم نظم معاش
 من ہی دیدم کہ او خواہد رسید
 بستہ بہر او دوسر پارہ گہر
 تاکہ ضیعفم برگردد سینہ ریش
 دام را از بعض این گووا گزار
 در دعا گوئی مرا اسم درج کن
 در فلان دفتر نوشته است این رقم
 خفیہ سپارم بدو در عدن
 در خورے و نوشتہ نام او
 من غم آن یار پیشین خوردہ ام
 فاجتہد با البیع ان لایخد عوک
 دین وصیت را بیان کن ہو ہو
 بے گرانی پیش آن جہان نہند
 گو بگیسرو ہر کرا خواہی بدہ
 سوئے پستان باز ناید پیچ شیر
 مسترد صدقہ بر قول رسول

در چند روز بنیاد آن درش
 هر که آفتاب بگذرد زرمی برد
 پیر او بنهاد و ام آن از دو سال
 در روادار ند چیرے زان ستد
 گردان من فرولانند زود
 از چند امید دارم من بق
 دو قضیه دیگر اورا شرح داد
 تا بسامد دو قضیه ستر راز
 بر جبهه از خواب انگشت نشان
 گفت بهمان در چه سودا باستی
 تاج دیدی خوابت و شایسته بر اعلا
 خواب دیده فیل تو بند و شان
 گفت سودا تا که خواب دیده ام
 خواب دیدم خواب نه بیدار را
 خواب را دیدم بخواب بای و العلا
 خواب دیدم خواب معطی المنی
 مست و خجسته و خنپین بر میزد
 در میان خانه افتاد او دراز
 با خود آمد گفت ای بحر خوشی
 خواب در بنهاد و بیدار یی
 خوابی پنهان کنی در فلک

گو بریزم آن عطار بر سرش
 نیست هدیه غلطان استر
 کرده ام من نذر با دوا کجبال
 بیت چندان غم زبان شان افند
 صد در محنت برایشان بر کشود
 که رساند حق را باستی
 لب بذر او نخواهم بر کشاد
 هم نگر و دشمنوی چندین دراز
 که غزل گویان و گدغه کسان
 پایم راست و خوشن خاستی
 که نمی گنجی تو در شهر و فلا
 که رسیدستی ز حلقه دوستان
 در دل خود آفتاب دیده ام
 آن سپرده جان پئے دیدار را
 آن سپرده جان بر او کبیرا
 و احد کالاعب از امر خدا
 تا که هستی عقل و هوشش بابرود
 خلق انبیا گرد او آمد فراز
 اے نهاده هوشها در بهیشتی
 بسته در بیدلے و دلاوی
 طوق دولت بستاند مل فخر

لغو ختن خبازان شهر کاش نازا بغریب که عمر و نام دارد

چشم و دل را این گزاره کن بنین

این یک تقد است دو قبله سین

چون دودیدی فوت شد برود وطن

آستین درخت فاد و رفت خف

کس نیفر و شد بصد و انگشت لوش

این عمرو را نان فروشید از کرم

زان یکے نان بکرین پنجاه نان

خود بگفتے نیست دکان دگر

بر دل کاشی عمر گشته علی

این عمرو را نان فروش اے نانبا

در کشید آن نان که هست آن علی

نان ز پیش روے او اندر کشد

راز عیسی فهم کن ز آواز من

ہیں عمر و آمد کہ تا بر نان زند

در ہمسہ کاشان زمان محروم شو

نان از پنجا بے حوالہ بے زحیر

گرم و نامی تو اندر شهر کاش

چون بیک دکان گفتی عظم

او بگوید رو بدین دیگر دکان

گر بنودے احول او اندر نظر

پس زدے اشراق آن نا احولی

این از پنجا گوید آن خبث را

چون شنید ادم عمر و از احولی

پس فرستادش بدکان بمید

کین عمرو را نان و اے ابنای من

او ہمت زان سو حالہ میکند

چون بیک دکان عمرو بودی برو

در بیک دکان علی گفتی بکیر

۵۰۸
 اول دین پوئے بر شد زوعل
 اول حسد بینے نو داد فروش
 اندرین کاشان نیاز اول
 چون عسمری گرد چون بنوی کئی
 هست اول را درین ویرانه دیر
 گوشه گوشه نقل فک غم خیر
 و در چشم حق شناس آمد ترا
 دوست پرین عرصه هر دوسرا

۳۳

گر بختن گو سفندے از کلیم الله و شفقت و مهربانی او

۵۱۵

گو سفندے از کلیم الله گر بخت
 پائے مو سے آبلہ شد نعل بخت
 در پئے او تا شب و جستجو
 وان رسنه غائب شده از چشم او
 گو سپند از ماندگی شد دست ماند
 پس کلیم الله گرد از وے فشانده
 کف ہی مالید بر پشت و سرش
 می نوازشش کرد همچو مادرش
 نیم ذره تیسر گئے و خشم نے
 غیر مہر و رحم و آب چشم نے
 گفت گیرم بر منت رھے بنو
 طبع تو بر خود چہرا اسخ نمود
 با ملائک گفت یزدان آفرمان
 کہ نبوت را ہی زیبہ فلان
 مصطفیٰ افسر بود کہ خود ہر تیج
 کرد چو پانی چہ بر ناچہ صبی
 بے شبانی کردن آن استخوان
 حق ندادش پیشوائے جهان

تا شود پید او قار و صبر شان
 کرد شان پیش از نبوت حق شان

ہندوستان امیر در نظر خوارم شاہ و سرکرد علی الملک آنرا اہل شاہ

۵۶۶

چشم داری ، تو چشم خود نگر

منگر از چشم سینہ بیخبر

گوش داری تو گوش خود شنو

گوش گولان راجا اباشی گود

در گلہ سلطان نبودش کینے	بدامیرے رایکے اپے گزین
ناگمان دید آپ را خوارم شاہ	او سوارہ گشت در موکب پگاہ
تا بوجہ چشم شبہ بر آپ بود	چشم شبہ را فرو رنگ اور بود
ہر یکے خوشتر نمودے زان دگر	بر ہر آن عضوے کہ افکندے نظر
حق برو افکندہ بدنا در صفت	غیر چستے و گشتے و روجنت
کین چہ باشد کو زندہ عقل راہ	پس تجس کر عقل پاوشاہ
از دو صد خورشید دار و روشنی	چشم من سیراست و پر است غنی
نیم اسپم در رہا بد بے حقے	اسے رخ شامان بر من بیذقے
جذبہ باشد آن نہ خاصیا زین	جادوے کردہ است جادو آفرین
فاتحہ اش در سینہ می افروزد و رد	فاتحہ خواند و بے لاجول کرد
فاتحہ در جہت و رفیع آمد و حید	ناکہ اورا فاتحہ خود میکشید
ور رود غیر از نظر تنبیہ اوست	گرنہ یاد غیب ہم تمویہ است
کار حق ہر لحظہ نادر آوریت	پس یقین گشتش کہ جذبہ آن ہریت
با خواص ملک خود ہمارا گشت	چونکہ شامہشہ ز سیران باز گشت

پس سرنگان غم بود آن زمان
 چو آتش در رسیدن آن گرد
 جانفش از درد و غمیں تالابید
 کہ عماد الملک بد پاس علم
 محترم خود نہ بد زد و سروسے
 بے طمع بود و اسیل و پارسا
 بس ہمایون راسے و باتریر باد
 ہم ببذل جان بخنی ہم بال
 در اسیری او غریب و محسوس
 بود ہر محتاج را اسچون پدر
 مردان را ستر چون علم خدا
 بار ہا میشد بسوئے کوہ فرد
 ہر دم ارصہ جرم را شافع شدے
 رفت او پیش عماد الملک داد
 کہ حرم باہر چہ دارم گو بگیر
 آن یکے آپ است حاجم ہن است
 گر برد این آپ را از دست من
 چون خدا پوشتگی ام دادہ است
 از روزن و عقارم صبر مست
 اندرین گرمی نداری باورم
 آن عماد الملک گریان بچشم مال

تا بیارند آپ را زان خاندان
 گشت چون کاسے امیر سحر کوہ
 جز عماد الملک ز ہمارے نمید
 بہر ہر مظلوم و ہر مقبول غم
 پیش سلطان بود چون پیغمبرے
 رانفس و شجیر و حاتم در سخا
 آزمودہ راسے او در ہر مراد
 طالب خورشید غیبا و چون طال
 در صفات فقر و خلعت طبع
 پیش سلطان شافع و دفع ضرر
 خلق او بر عکس خلقان جدا
 شاہ با صمد لالہ اورا منکر
 چشم سلطان زد قوی شومین شد
 سر رہنہ کرد و بر خاک او افتاد
 تا بگیسرد حاصل را ہر مغیر
 گر رد مردم یقین اسے خیر دوست
 من یقین داعم نخواہم ز یقین
 بر سرم مال اسے سیحاز و دوست
 این تکلف نیست بے تزویر است
 امتحان کن امتحان گفت و فرم
 پیش سلطان دروید شفق حال

اب یست و پیش سلطان ایستاد مازگو یان باخدار ب لہباد
 ایستاد و ماز سلطان می شنید و اندمان اندیشہ اش این می بیند
 کلمے خدا گر آن جوان کز رفت او کہ شاید ساختن جسن تو پناہ
 تو از ان خود کن و از دے گیر گر چه او خواهد خلاص از ہر اسیر
 نہا کہ محتاج اند این خلق این مہ از گدائے گیر تا سلطان مہ
 با حضور آفتاب با کمال رہنمائی جستن از شمع و ذبال
 با حضور آفتاب غوشش مسلخ رہنمائی جستن از شمع و چہرہ رخ
 بیگان ترک ادا باشد روا کفر نعمت باشد و فعل ہوا
 یک اغلب ہوشہا در افتکار ہمو بخاشش اند ظلمت و دستار
 این جوان زین جرم ضال است و غیر کہ بمن آمد و لے اورا گیر
 در عماد الملک این اندیشہا گشت جو شان چون اسد و بیشہا
 ایستاد و پیش سلطان ظاہر ش در ریاض قدس جان طائر ش
 چون ملائک او با سلیم است ہر دے میشد بشریہ تازہ است
 اندرون پر شور و بیرون پر غم در تن ہمو لحد خوش عالمے
 او درین حیرت بدو در انتظار تا چہ پیدا آید از غیب سرار
 اپ را اندر کشیدند آن زمان پیش حرم شاہ سر ہنگام کشان
 سخن اندر زیر این چہرہ کبود آنچنان اسپے بقدر و نامک بنود
 میر بودے رنگ او ہر دیدہ را مہربان آن برق و مہ زائیدہ را
 ہمو ہر اسچون عطارد تیز رو گوئی اصر صر علف بود شخ جو
 چون دے حیران از دے شاہ فرد روے خود سوے عماد الملک کرد
 کلمے اخئی بر رخ بلے چہ ہستین از بہشت است این گزافے از زمین

بر باد ملک گفتش اے خدیو
 در نظر آخچه آوری گردینیک
 هست ناقص آن سراندر پیکرش
 در دل غورم شش این دم کار کرد
 چون غرض دل از گشت و اصفی
 شاه دید آن آب را با چشم حال
 چشم شش دو گر همی دید از غفر
 زین یکے زمش که بشنود و جب
 چشم خود بگذاشت چشم او گزید
 این بیسانه بود آن دیان فرد
 در مبت از حسن او پیش نظر
 پرده کرد آن نکته را بر چشم شش
 گفت سلطان! اسپا و پس بید
 بادل خود شش بفرمود این قدر
 پائے گا و اندر میان آری نو داؤ
 پس مناسب صفت است این شهرزاد
 داؤ ابدان را مناسب ساخته است
 مگر که کرد آن عماد الملک فرد

چون فرشته گرد و اذیسیل داد
 بس گش در عناست این یکشایک
 چون سرگاد است گوئی آن سرش
 آب را در منظر شش خوار کرد
 از سر گز کر پاس یا بی یوسف
 وان عماد الملک با چشم مال
 چشم آن پایان نگر خجابه گز
 بس سر داند دل شعر آب
 بوش خود بگذاشت قول او شنید
 از نیا دآن در دل شش سر در کرد
 این سخن بد در میان چون بانگ
 که ازان پرده مناسیده سیه
 زود تر زین مظلوم بادم خرید
 خیر را مغریب زین راس البقر
 رواند و زحق بر اسپ شلخ گاؤ
 کے ہند بر جسم آب او عضو گاؤ
 قصر بای قنصل پر داخته است
 مالک الملکش بدان ارشاد کرد

حیلہ محمود این باشد و یک
 تو میز باش مرید از نیک

منع کردن با دست پسران خود را از رفتن به قطع و خلا و زیدن دکان

۵۴۱

بود شایه بود او را سه پسر
هر یک از دیگر استوده تر
پیش شه شهزادگان استاد جمع
از و پنهان زمین پسر
تاز فرزند آب این چشمه شتاب
تازه میباشد ریاض الدین
چون خود چشمه زیاری علیل
خشک و غلغله می گوید پدید
عدم ره کردند آن هر سه پسر
در طواف شهر با قلعه هاست
خواستند از شه اجازت گاه و عزم
دست بوس شاه کردند و دواع
هر کجا دل تان کشد عازم شوید
غیر آن متعلقه که ناشن شهر با
الله الله زان دژ ذات الصو
روے و پشت بر جهاش و تفت پست
همچو آن مجبور ز لختا پر صور
مین مبادا که بوس تان رو زند

هر سه صاحب فطنت صاحب نظر
در سخا و در عنا و کرفه
قره العینان شه همچون شمع
می کشید آب نخل آن پدر
میر و دوسو ریاض نام و باب
گشته جاری عین شان عین هر دو عین
خشک گرد و برگ و شاخ آن نخل
که ز فرزندان شجر غم می کشید
سوئے املاک پدر رسم سفر
از پئے تدبیر دیوان معاش
داد اجازت شان چونیت دید جزم
بس بدیشان گفت آن شاه مطاع
فی امان الله دست افشان رویه
تنگ آرد بر کله داران قبا
دور باشید و تبر سید از خطر
جمله قتال و نگار و صورت است
تا کند یوسف بناگاهش نظر
که فیتد اندر شقاوت تا ابد

۵۴۲

۵۴۳

او طهر و سیزده آمد مفرض
 در شرح جوئی خود ستریزه
 گریخت گفت این سخن را آن پدر
 خود بدان قلعه نمی شد خیل شان
 کان نه بد معروف و بس مجبور بود
 چونکه کرد آن مرغ دل شان زان مقال
 رفته دین مرغ در دل شان برت
 کیست که ممنوع گردد ممتنع
 پس شبه گفت نذخه متها کنیم
 رو نکرد انیم از فرمان تو
 یک استثناء و تسبیح خدا
 ذکر استثناء و جنم ملتوی
 استثناء است این حرم و حذر
 ۵۱۵
 این سخن پایان نذر و آن فریق
 بر درخت گندم منته زوند
 چون شد نذاز مرغ و نهیش گرم تر
 برستیز قول شاه محبت
 آمدند از غم عقل پندروز
 اندران قلعه خوش ذات الصو
 پنج ازان چون حسن ظاهر ایوی
 نان هزاران صورت و نقش نگار

بشنود از من حدیث بیغرض
 از کیننگام بلا پر سینه
 در نمی فرمود زان قلعه حذر
 خود نمی افتاد آنوسیل شان
 از قلاع و از مناخ دور بود
 در هوس افتاد و در کوه خیال
 که بیاید ستر آرا باز جت
 چونکه الا انسان حریص مانع
 بر سمنا و طعینا بر تنم
 کفر باشد غفلت از احسان تو
 ز اعتماد خود از ایشان بد جدا
 گفته شد در ابتدا کُ شنوی
 زانکه خسرو را بنماید این قدر
 برگرفتند از پئے آن در طریق
 از طویل مخلصان بیرون شدند
 سوئے آن قلع بر آور و دندر
 تا بقلع صبر سوز به شر با
 در شب تاریک برگشته ز روز
 پنج در در بحر ویخ از سوئے بر
 پنج ازان چون حسن باطن مموی
 میشدند از سوبو خوش میقرار

این ده جاسے صورت کم باش مست
از قدر جاسے صورت بگذر مایت
این سخن پایان ندارد آن گروه
خو بر زبان دیده بودند آن فریق
دان که ایون شان اذین کاسه رسید
کردگار خویش سلمه به شربا
شیر غمزہ و دخت دل را بیگمان
قرنار صورت سنگی بخت
چونکه روحانی بود خود چون بود
عشق صورت در دل شہزادگان
اشک می بارید ہر یک همچو میخ
ماکنون دیدیم شہ ز آغاز دید
ز امر شاہ خویش سیر دن آیدیم
سہل دانستیم قول شاہ را
نہک در افتادیم در خندق ہمہ
نکبہ بر عقل خود و در سنگ خویش
در قفس آمدند از اندامان
بعد بسیار قفس در سیر
ز طریق گوش بل از دوش ہوش
گفت نقش رشک پر دشت این
دخترے دارد شہ چین بہال

تا گردی بت تراش و بت پرست
بادہ در جام است لیک از جام نیت
صورتے دیدند با حسن و شکوہ
لیک زین رختند در بحر حقیق
کاسہا محسوس ایون نا پدید
ہر سہ را انداخت در چاہ بلا
الامان یا ذوالامان زین بے امان
آتشے در دین دل شان بر فروخت
فتنہ اشس ہر لحظہ دیگر گون بود
چون خلش می کرد مانند بنان
دست میخائید و میگفت اے درخ
چندان سوگند داد آن بے ندید
با عنایات پدر با غنی شدیم
دان عنایتہائے بے اہباہ را
کشتہ خستہ بلائے لمحہ
بودان تا این بلا آمد بہ پیش
صورت کہ بود عجب این در جان
کشف کرد آن راز را شیخ بصیر
راز ما بہ پیش اوبے رو بہ پوش
صورت شہزادہ چین است این
در بہا و در جہال و در کمال

بچو جان و چون پری پیاستاد

سوسنے او نے مرد دره وار و نشن

غیرتے دار و ملک بر نام او

واسے آن دل کش چنین بود افتاد

این سزائے آنکه تخم جبل کاشت

اعتمادے کرد بر تدبیر خویش

نیم ذره زان عنایت پیود

رو بهیسم کردند هر سه مفتن

هر سه در یک فکر و یک سود اندیم

در خموشی هر سه را خطرت یکے

یک زمانے اشک یزان سه شان

یک زمان از آتش دل هر سه کس

آن بزرگین گفت کایه اخوان خیر

از حشم هر که مبساکر دے لگا

ماهی گفتیم کم نال از حرج

این کلید صبر را اکنون چه شد

مانی گفتیم کاندک کشاکش

هر سه را وقت رنگا رنگ جنگ

آن زمان که بود اسپان را و طا

ما سپاه خویش را ہی ہی کنان

جله عالم را نشان داده بصبر

در کیم پرده ایوانست او

شاه پنهان کرده اورا از فتن

که نپسرد مرغ هم بر بام او

بیچکس را ایچنین سودا سباد

وان نصیحت را کساد و سهل داشت

که برم من کار خود با عقل میث

که ز تدبیر هر خرد پانصد رصده

هر سه را یک ریج و یک درد و حزن

هر سه از یک ریج و یک علت یقیم

در سخن هم هر سه را حجت یکے

بر سه خوان بصیبت خون فشان

بر زده با سوز چون مجسم نفس

ماند ز بودیم اندر نفع غیبه

از بلا و خوف و فتنه و دلزله

صبر کن کال صبر مفتاح الفرج

اے عجب منوخ شد قانون چیده

اندر آتش همچو زرخند خوش

گفته ما که بین مگردانید رنگ

جمله سر ما بریده زیر پا

که به پیش آید قاهر چون سان

زانکه صبر آمد چسراغ و نور صده

نوبت باشد چو خیره سر شدیم
 هر سه شهبزاده چو کار رفتادشان
 این گفتند و روان گشتند ز
 صبر بگزیدند و صید یقین شدند
 والدین ملک را بگذاشتند
 همچو ابراهیم و هم از سیر
 یا چو ابراهیم مرسل سرخوشه
 یا چو اسمعیل صبار محب
 جان این سه شب بچه هم گرو چین
 زهره نه تالاب کشانید از ضمیر
 با کنایت راز با با هم در
 راز را غیر خدا محرم نبود
 اصطلاحات میان هم در
 زین سان الطیر عام آموختند
 آن بزرگین گفت اے اخوان من
 لا ابالی گشته ام صبرم نماند
 طاقت من زین صوری طاق شد
 من زجان سیر آدم اندر فراق
 چند در فراقش بگشتم در
 دین من از عشق زنده بودن است
 آن دو گفتند شش نصیحت در سر

چون زنان زشت در چادر شدیم
 عشق در غور گوشمالی دادشان
 هر چه بود اے یارین آن لحظ بود
 بعد از آن سوک بلا چین شدند
 راه معشوق نهان برداشتند
 عشق شان بے پا و سر کرد و فقیر
 خویش را افکند اندر آتش
 پیش عشق و خجروش حلقه کشید
 همچو مرغان گشته هر سودا چین
 زانکه راز با خطر بود و خطیر
 پست گفتند بصدخوف و خطر
 آه را جنة آسمان هدم نبود
 داشتند از بهر ایراد خبر
 طمطراق سروری انداختند
 ز انتظار آمد لب این جان من
 مر مرا این صبر در آتش نشاند
 واقعه من عبرت عشاق شد
 زنده بودن در فراق آمد فراق
 سر بسر تا عشق بر بخشید مرا
 زندگی زین جان و سر تنگ من است
 که کن ز خاطر خود را بخیر

۳۶

۵۸۰

۵۸۱

۵۸۲

بہن منہ بر لبشہائے مانگ

جز بقد سیم یکے شیعے خیر

خویش را رسوا کن در شہر چین

آنچو گوید آن سلاطون نام

جلہ سیکویند اندھین بجد

شاہ خود بیج فرزندے نزار

ہر کہ از شاہان بدین نوعش گفت

شاہ گوید چونکہ گفتی این مقال

مردم را دختر اگر ثابت کنی

ورنہ بیشک من بہر جم حلق تو

کے بری سر را تیغ تیز تو

بنگراے از جہل گفتہ ناسخ

خندے از قو خند ق تاگو

جلہ اندر کار این دعوے شدند

بہن بسین این را بچشم اعتبار

تلخ خواری کرد بر ما عسیرا

گرد و صد سال آن کا آگاہیت

بے سلاخے در مرد و در معرکہ

این ہمہ گفتند و گفت آن ناہیور

سینہ پر آتش مرا چون منتقل است

خندد ما صبرے بذاکون آن نازد

۵۱۳

۵۱۴

بہن محو زین زہر از جلدی شک

چون روی چون نبودت قلبے بصیر

عاقبتے جو خوشیش از دوسے پچھین

بہن ہوا بگزار و در برو فی آن

بہر شاہ خوشیشتن کہ لم یلہ

بلکہ سوئے خوشیشتن ارہ نداد

گردش با قیج بران گشت جفت

زود ثابت کن کہ من دارم عیال

یاستی از تیغ تیزم اینی

بر کشم از صوفے جان دلق تو

اے بگفتہ لاف کذہ سوا میر تو

پر ز سرماے بریدہ خندے

پر ز سرماے بریدہ زین غلو

گردن خود را بدین دعوے زدند

انچنین دعوے میندیس دیار

کہ برین میدار داکے داد و ترا

برعنے آن از حساب را و نیست

ہمچو بیماکان محبہ در تہلکہ

کہ مرا زین گفتہا آید نفور

رکشت کا ل گشت وقت مغل است

بر مقام صبر عشق آتش نشاند

صبر من مردمان شے که عشق زاد
 یارین ره می بسیارم کام من
 بود که موقوف است کام بر سفر
 یار را چند ان بگویم جد و جیت
 آن سمیت کے رود در گوش من
 کے کم من از سمیت فہم را
 یا وصال یار زین سیم رسد
 من گویم زین طہرین آید مراد
 سر بریدہ مرغ ہر سو میفتد
 یا مراد من بر آید زین خروج
 آن دو گفتند شش کہ اندر جان با
 گر گویم آن نیاید راست نزد
 گر گویم آتشے را نور نیست
 در زمان جہت کائے یاران دل
 پس دن جہت چو تیرے اہلکان
 اندر آمدست پیش شاو چین
 شاہ را کشف یک حال شان
 میں مشغول است در مفاہیش
 شاہزادہ پیش شہ زانو زدہ
 گرچہ شہ عارف بد از کل پیش پیش
 در درون یک ذرہ نور عارفی

در گذشت و حاضر از اسم بر باد
 یا چو باز آیم ذرہ سوے وطن
 چون سفر کردم بسیارم دھنر
 تا بد انم کہ نمی بایست جہت
 تا نگردم گرد دوران زمن
 جز مگر بعد از سفر کائے دراز
 یا زرا ہے خارج از سئے جہد
 بیطیم تا از کجبا خواہد کشاد
 تا کہ امی سورہد جان از جہد
 یا زہج دیگر از ذات البروج
 ہست پاسنہا چو جسم اندر کا
 در گویم آن دولت آید بدرد
 در گویم این سخن دستور نیست
 انک الدنیاء ما فیہا متاع
 کہ مجال گفت کم بود آن زمان
 زوستانہ بیوسید او زین
 اول و آخر غم و زلزال شان
 یک چو پانہ اقف است نہال میں
 وہ معرفت شارح حاشی شدہ
 یک میگردے معرفت کار خویش
 بہ بود از حد معرفت اسے صنی

۵۸۵

۵۹۰

پس مرت پیش شاه مخب
گفت: خاوا صید احسان تو است
دست در فراک این دولت دیت
گفت شش بهر منصبی و ملکت
بت چندان ملک که شد زان بوی
گفت آلتشایت درو بهر کاشت
بندگے تش چنان در غور و شد
شاهی و قهر او کی در باخته است
موجب تاخیر انجیل آمدن
بهر استعداد اما کنون نشست
گفت استعداد ہم از شش بهر
لطفائے شش غش را در نوخت
شاهزاده پیش شش حیران این
پسج ممکن نے بجای لب کشود
آمد در خاطرش کین بس خفیت
حاصل آن شش نیک و دامی نوخت
آن گداز عاشقان باشد نو
جمله رنجوران دو اوجیند و این
دستے بد پیش آن شش زین نسق
گفت شش از هر کس یکسر دید
من فقیرم از زرو از سر غنی

در بیان حال او بکشود لب
پادشاهی کن که او آن تو است
بر سر سرست او می مال دست
کالتاشش هست یا بد آن سفته
بخمشش ایخبا و من خود بر سری
جز بهوائے تو بهوائے که گذشت
که ششی اند دل او سر و شد
از پئے تو در غریبی ساخته است
فقد استعداد بود و ضعف تن
شوق از حد رفت آن نادمیت
ستعد بے روح که گرد و جد
شد که صید شش کند او صید گشت
بفت گردون دیده در کیمیت طین
لیک جان با جان دے خامش نمود
اینهمه مغیبت پس صورت زحمیت
اوانان خورشید چون ریزیکدخت
همچو ماه اندر گدازش تازه رو
رج انسانون جوید و در و حنین
دل کباب و جان نهاده بر طبق
من ز شش هر لحظه قرباغم جدید
صد هزاران سرخلف داد آن سنی

باد و باد عشق نتوان باختن
رفت عمرش چارہ فرصت نیافت
دست و دندان کمان این بیکشید
صورت معشوق از دوش در نہفت
گفت لبش گرد شعر شتر است
من شدم عریان ز تن او از خیال
حاصل آن شہزادہ از دنیا برفت
کوچکین رنجور بود و آن وسط
شاہ دیدش گفت قاصد کین گیت
پس معرف گفت پوران پدر
شہ نوازیدش کہ ہستی یادگار
از نواز شہائے آن شاہ وحید
در دل خود یافت عالی عالی
در دل خود یافت عالی غلغلہ
عرصہ دیوار و سنگ و کوہ تا فت
زرہ ذرہ پیش او چون آفتاب
چون سلم گشت بے بیج و شرے
قوت می خوردے ز نور جان شاہ
راتہ جانے ز شاہ بے ندید
آن نہ کش تر ساو مشرک می خوردند
اندرون خویش استغنا بدید

با یکے سر عشق نتوان باختن
صبر بس سوزان بد و جان نالت
نار سید و عمر او آخر رسید
رفت و شد با معے معشوق جنت
اعتنائی بجایش خوشتر است
میخوامم در نہایا ستا وصال
جانش پر آذر جگر پر سوز و تفت
بر جنازہ آن بزرگ آمد فقط
کہ ازان بخواست و اینہم ماہیت
این برادر زان برادر حسد و تر
کرد اورا ہم بدان پر شش شکار
در تن خود غیر جان جانے ندید
کان نیا بد کس بعد خلوت ہے
کہ نیا بد صوفی آن در صد چلہ
پیش او چون نار خندان می ٹکاف
دبدم میسر کرد صد گون فتناب
از درون شاہ در جانش جبرے
ماہ جانش بچو از غور شید ماہ
دبدم در جان ستن میرید
زان غذاے کش ملاک میچوند
گشت طفیانے ز استغنا پدید

کہ دشمن ہم شاہ و ہم شاہزادہ ام
 چمن مرا ماسے برآمد بالبح
 آب در جوئے من است وقت ناز
 سر چہ را بندم چو در کس نماند
 رین منی چو نفس زائیدن گرفت
 صد بیابان ان سجنے حرص و جد
 بحر شہ کہ مرجع ہر آب است
 شاہ رادل در درکرا از فکرا و
 گفت آخراے خس و اہی ادب
 من چہ کردم با تو زین گنج نفیس
 من ترا ماسے نہادم در کنار
 در جزاے آن عطائے نور پاک
 من تبار چرخ گشتہ زردبان
 در غیرت آمد اندر شہ پدید
 مرغ دولت در عتابش در پلید
 چون درون خود بدید آن خوش بھر
 آن وظیفہ لطف و نعمت کم شدہ
 با خود آمد اوز مستی معتاد
 ہر کہ خود بینی کند در را و دوست
 قصہ کوتہ کن کہ رائے نفس کور
 شاہ چمن از محو شد سوے وجود

چون عنان خود بین سفہ دادہ ام
 پس چرا با شتم غبارے راجع
 ناز غیر از چہ کشم من بے نیاز
 وقت رونے زرد و چشم تر نماند
 صد ہزاران ناز خانیدن گرفت
 تا بد انجا چشم بدہسم میرسد
 چون نداند انچہ اندر سیل و جوت
 ناسپاسے عطائے بکرا و
 این سزائے داد من بوداے عجب
 تو چہ کردی با من از خوئے خمیس
 کہ غروبش نیت تار و ز شمشاد
 تو زدی در دیدہ من خار و خاک
 تو شدہ در جرب من تیر و کمان
 عکس در در شاہ اندر وے رسید
 پردہ آن گوشہ گشتہ بر درید
 از سید کارے خود کردہ اثر
 خانہ شادوائے او پر غم شدہ
 زان گنہ گشتہ سرش خانہ غمار
 مقرر ابگذاشت کلی وید پوست
 بردا و را بعد ساسے سوے گور
 چشم مرغیش آن خون کردہ بود

چمن بترکش بگریذ آن بے نظیر دیدم از ترکشش پلو تیسر
 گفت که آن میر و از حق بازجت گفت اندر ملتی او آن تیرت
 عسکر دکان شاہ و در یاد دل و لے آندہ بد تیسرا و بر مقتضے
 کشتہ شد در نو حہ او میگرایت اوست جلہ ہم کشتہ ہم ولایت
 آن جناب اردت ہم بر پست رفت دوست بے آزار سونے دوست رفت
 گرچه او فراک شاہنشاہ گرفت آخر از عین الکمال آوردہ گرفت
 وان سوم کابل ترین ہر سہ بود صورت و معنی بجلی در ر بود
 دختر و ملک و خلافت او گرفت می سر دگر زین بمانی در شکفت
 من ز طول قصہ گشتم طول من غریق بحر معنی تو عجول
 واکھی از ذلت و عجز و نیاز یافت مقصود از کریم کار ساز

نداد صید ریحان چیزے بہ کسے کہ بزبان از سوال کرد

ترکہ کو خوشن گراے ایر
 پاکش پیش غایت خوش ایر
 این قدر حیلہ سہ و نہایت
 زین حیل تا تو لیری نہایت

در بخارا آغوائے آن صہا جل بود با خواہندگان حسن عمل
 داد بسیار و عطاے بیشمار تابش بودے ز جودش زرزند
 زہر بکاغذ پار با چپیدہ بود تا جودش بودی افشا ند جود

پیمو خورد شبید و چو نام پاکباز
 خاک سازد بخش که بود آفتاب
 هر صبا حے نسو قدر اراجبه
 بتلایان را بدے روزے عطا
 روز دیگر بر مسلویان متصل
 روز دیگر بر جمیدستان عام
 روز دیگر بر تیسیمان صغیر
 روز دیگر بر همه انبار اسیل
 شرط او بود آن کرد کس بازبان
 یک خامش بر حواسے ریش
 هر که کردے ناگهان باب سوال
 ناوار روزے یکے پیرے گفت
 منخ کرد از پیر و پیرش هر گرفت
 گفت بس میشرم پیری اے پدر
 کاین جهان خوردی و بخوابی بطع
 خنده اش آمد مال داد آن پیر را
 غیر ازین پیرانج خواهند از
 نوبت روز فقیهان ناگهان
 کرد زار پیا بے چاره نبود
 روز دیگر با رکو چسپیده پا
 خنجر بر ساق بست از چپ رت

آنچه گیرند از جنسیا پند باز
 ز روز و در کان و گنج اندر خراب
 تا سازد استے زو غائب
 روز دیگر یوگان را آن سخا
 با فقیهان روز دیگر مشتعل
 روز دیگر بر گرفتاران دام
 روز دیگر بر ضعیفان اسیر
 روز دیگر بر مکاتب را کلیل
 ز رخوابه سیج و کشاید لبان
 استاد مغلسان دیواروش
 زو بندے زین گنه کیجه مال
 دوز کا تم که ستم با جوع جنت
 ماند خلق از جید پیر اندر شکفت
 پیر گفت از من قوی بیشرم تر
 کاینجهان با این جهان گیری بجمع
 پیر تنها برد آن توفیر را
 نیم حبسه زرنید و یک تو
 یک فقیه از حسر صرا و فغان
 گفت هر نوے بنودش پنج سود
 ناکس اندر صفت قوم سبتلا
 ناگهان آید که او اشکسته پاس

روزی دیگر روپوش شد از لباد
در میان اعیان بزخاست او
از گناه و جسم گفتن هیچ چیز
چون زمان او چادرے بر کشید
سرفروا کنند و پنهان کرد دست
در دلش آمد ز حسن حرقه
که تپ چشم در غم نه پیش راه
تا کند صد چرخان اینجا گذر
زر در اندازد پئے و جم کفن
بچنان کرد آن فقیر حیل جو
معصوم جهان آنجا افتاد
دست بیرون کرد از تعجیل خود
تا نهان نکند از او آن ده دل
سر برود آمد پئے دستش ز پست
اے بیت بر من ابواب کرم
از جناب مانبری هیچ سود
کز پس من نیت تبار شد
در میرد باشد از سه حیل گر
جهت را خوف است از صد گون ضیاء
تجربہ کردند این ره را ثقات
بے عنایت مان و آن جا ماست

در پیش و جانشن چیزے نداد
تا گمان آید که تا بیست او
هم بدانش عدا دش آن عزیز
چون که عاجز شد ز صد گون مکید
در میان بندگان رفت زشت
هم شناسید و ندادش صدقه
رفت او پیش کفن خوابے پگاه
بیج کشاب نشین و می نگر
بو که بیند مرده پندارد بطن
هر چه بد بد نیم آن بد هم به تو
در نه حیل پدید در راهش نهاد
چند زر انداخت بر روی غم
تا نگردد آن کفن خواه آن صلہ
مرده از زیر پند بر کرد دست
گفت با صد جهان چون بندهم
گفت لیکن تا فردی اے عنود
بتر موتو قبل موتو این بود
غیر مردن هیچ فرہنگب دگر
یک عنایت به ز صد گون جہاد
دان عنایت بہت موقوف مات
بلکہ مرگش بے عنایت نیز نیست

آن زمرہ با سجدہ این بخت پیر
بے زمرہ کے شود افی عزیر

خشن امر و کوہ در خانقاہ

۵۷۷

امردے و کوہ در انجمن
مشتعل ماند قوم منتخب
زان عرب خانہ زفتند آن دوس
کوہ را بد بر زخمدان چارو
کوہک امر و بصورت بود زشت
وے طے دب برد شب از گم رہی
دست پر کوہک چو زدا از جابجست
گفت این سی خشت چون اپاشتی
گفت اے فی النار خرم دوہیک
کوہکے بیمارم دا ز صنف خود
گفت اگر داری ز زنجوری تھے
یا بخاند یک طیبہ مشفقہ
گفت آخر من کجا یارم شدن
چون تو زندیقے پیدے طہے
خانقاہے کو بود بہتر مکان
روہن آرنہ مشتے خسر خوار

آمد و مجھے بُد در وطن
روز رفت و شد زمانِ ثلث شب
ہم بختند آن شب از نیم عس
لیک ہچون ماہ بدرش بودو
ہم نہاد اندر پس کون بست خشت
خشتہار افسل کرد آن شتہی
گفت اے ہی تو کیستی اے سگ پست
گفت تو سی خشت چون برداشتی
ابو بے غایت ماند ریک
کردم انجبا احتیاط مرقد
چون ز فتنی جانب دار الشف
کہ کشادے از مسامت منفقہ
کہ ہر جا میسر دم من معن
می بر آرد سر بہ پیشم چون دوس
من ندیدم یک زمان دروے اماں
چشما پر لطفہ گفت خایہ فشار

۵۷۸

چون بودم خراگ و دیوان سام	چون این بود، باز اقسام
مجموعہ سنت انستم اندر فتنان	مگر نیم من، موم سوئے زنان
من شوم تو زینج بر خجہ دار	یوسف از زن یافت ندان و شمار
اولیا شان قصد جان من کنند	آن زنان از جاہلی بر من تنسند
چون کنم چون نے از نیم نے اذان	نے زمر دان چارہ دارم ز زنان
گفت ادب این دو مواز غم پریت	بعد ازان کو دک بکوسہ بکریت
وز چو تو مادر فروغش کنگہ رشت	فارغ است از رخت و از پیکار رشت
بہتر از سی خشت پیرامون کون	بر نیخ سہ چار موہبہ ہون
از ہزاران کوشش طاعت پرست	ذرہ سایہ عنایت بہتر است
گرد و صد خشت است خود بہتر کند	زانکہ شیطان خشت طاعت بر کند
تاب از خویشی را بہرہ	با عنایت او ندارد ز بہرہ

بجلاسیدین پادشاہے فقیر را

اے دلے کہ جلا کردی تو گرم
گرم کن خود را و از خود دار شرم
اے زبان کہ جلا راجع بدی
خوبت تو گشت چون غاش شدی
عجب آن تست بر روی بٹا
خویش را در طبع آرد در نشاء

پادشاه مست اندر بزم خوش
کرد اشارت کش وین مجلس کشید
پس کشیدندش بشه بے اختیار
و من کردش بے اندر دستا و بخت
که جسم هر خود نخورد و مستم شراب
میں بجائے مرا زهر ہے و مید
سے نخورد و عر بدو آغاز کرد
گفت شه با ساقیش اے نیک پے
بست پہنان جانے بر هر خرد
چند سیل بر سرش زد و گفت گیر
ست گشت و شاد و خندان شد چون باغ
شیر گیر و خوش شد انگشتک بزو
یک کنیزک بود در بر ز چو ماه
چون بیدار او را دانش باز ماند
عمر او بود و غریب مشتاق و ست
بس طمید آن دختر و نعره فرشت
حاصل اینجا آن فقیه از خود چو رفت
در زمان افتاد بر آن حور زاد
جان بجان بیوست و قالہا بخید
چہ ستایہ چہ ملک چہ ارسلان
چشم شان افتاد اندرین و غین

یکدخت آن یک چشمه بدش
وین شراب مل در خوردشن مید
شت و مجلس خوش چون زهر باد
از شه و ساقی برگردانید چشم
خفته آید زین شرابم دیر ناب
تامن از خویش دشمنان من رسید
گشت و مجلس گران چون مرگ و درد
چہ خموشی و دہ طبعش آ رہے
هر کرا خواهد بغن از خود برو
در کشید از بیم سیلی آن زحیر
در مدیئے و مضاحک رفت و لاغ
سوے میر رفت تا میر ک کند
سخت زیبار و زقرمان شاه
مغل رفت و تن ستم پر و از ماند
بر کنیزک در زمان در زد و دست
بر نیامد بادے و سودے شدت
نے عیفی ماندش نے ز بد رفت
آتش او اندران پسند فقاد
زن چو مرغ سر بریدہ می طمید
چہ حیا چہ دین چہ زہد و خوف جان
نے حسن پیدا شد آسمانے حسین

یافت هر یک شان از ان دیگر مراد
 شد در ازه کو طریق باز گشت
 شاه آمد تا به میند و قعره
 آن فقیه از بیم بر جست و بر رفت
 شه چو دوزخ پر شرار و پیکال
 چون نقیثش دید رخ پر خشم و قهر
 بانگ زد بر ساقیش کاه گرم کار
 خنده آمد شاه را گفت ای کیه
 یا شاهم کار من عدل است داد
 آنچه آنرا میخورم از ترش و خوش
 آنچه آنرا می نوشم همچو نوش
 زان خوراکم مرغ و مسلمان که من
 زان خوراکم بسندگان از طعام
 من چو پوشم از خز و طلسم لباس
 شد فقیه ز برد با خود جفت خوب
 دیگران را بس لطیف آوردد
 هم به طبع آورد بر دی خویش را
 چون قلا و زسے صبرت پر شود
 جان با و بج عرش و کرسی بر شود

طبع هر یک خرم و دل گشت شاد
 انتظار شاه هم از حد گذشت
 دید آنجهاز لرزه و القاعه
 سوسه مجلس جام را بر بود گفت
 تشنه خون و دجست به فعال
 تلخ و خنین گشته چون جام زهر
 چه نشستی خیز ز ده در طبعش آرد
 آدم با طبع آن خسته ترا
 زان خورم که یار را جودم بداد
 می دهم در خورد یار از بیخ و شش
 که دهم در خورد یار خویش نوش
 می خورم بر خوان خاص خویش شستن
 که خورم من خود ز بچسته یا که خام
 زان پوشانم حشم را نه پلاس
 از عطای خاص کشاف الکروب
 در صبور می چست و راغب کرده
 پیشوا کن عقل صبر اندیش را

رفتن مرد به مصر به امید گنج بزرگ خواب

اے طمع در بخت در یک جا بخت

کا یدم میوه از آن عالی درخت

آن طمع را نجا خواهد شد وفا

بل ز جائے بگر آید آن عطا

بود ز سریشے را بیشتر
 مال سیرانی ندارد خود وفا
 او ندارد قدر بهم کاسان بیافت
 قدر جان آن می ندانی اے فلان
 نقد رفت و جنس رفت و خانها
 گفت یارب برگه ادعی فت برگ
 چون تہی شد یاد حق آغاز کرد
 در دعا و لایہ در زود ہر دوست
 خود کہ کو بد این در جست نثار
 خواب ید و ہمتے گفت او شنید
 رو بہ مصر آنجا شود کار تو راست
 در فلان موضع یکے گنجیت رفت
 در فلان کوئے و فلان موضع دفین
 بید رنگے بین ز بجا آد اے پسر
 جملہ را خورد و بسا ندا و عور زار
 چون بنا کام از گذشته شد جدا
 کو بکو کب و رنجش کم شتافت
 کہ بدادت حق بخشش را نگان
 مانہ چون چندان درین ویرا ہسا
 یا بدہ برگے و یا بفرست مرگ
 یارب و یارب اجر نی ساز کرد
 زر طلب شد بے تعب آن ز پرست
 کو نیا بد در اجابت صد ہزار
 کہ غنائے تو بہ مصر آید پدید
 کرد گیت را قبول او مرتجاست
 در پیے آن بایدت تا مصر رفت
 ہست گنجے سخت نادر بس شین
 رو بسوئے مصر و بخت کاہ زر

چون ز بختِ داد و آمو تا سونے مھر
 گرم شد پشتش چو دید اور و سونے مھر
 بر آید و عدد ہاتھ کہ گنج
 یاد اندر مھر بہر بونج
 ایک از نفقہ و را چیزے نماز
 خواست گد یہ برع ام الناس اند
 یک شرم و تمش دامن گرفت
 زایشش او صبر افشردن گرفت
 باز نقش از مجامعت در طعید
 از گدائی کردن او چارہ ندید
 گفت شب بیرون دم من نرم زم
 تاز ظلمت نا بدم از گد یہ شرم
 بچھو شکو کے کہم من ذکر و باگ
 تار سد از باہا یم نیم دانگ
 اندرین اندیشہ بیرون شد بکوئے
 و اندرین فکر تہ ہی شد سولہ کوئے
 یک زمانے جو ع می گفتش بخواد
 یکر زمانے جو ع می گفتش بخواد
 پانے پیش و پانے پس ثالث شب
 کہ بخواد ہم یا بخیم خشک لب
 ناگہانے خود عس اور گرفت
 چو بہا زد بے جا بانا شکفت
 اتفاقا اندران شبہائے تار
 دیدہ بد مردم ز شب زوان ضرار
 بود شبہائے مخوف و متحس
 پس بجدیجت دزدان عس
 تا خلیفہ گفت کہ ببرد دست
 ہر کہ شب گردو اگر خوش من است
 بر عس کردہ ملک تہدید و بیم
 کہ چہر ابا شید بر دزدان ریم
 عشو ہا شان از چہر و باد رکنید
 یا چہر ایشان قبول زرنسید
 اہل دیوان بر عس طعنہ زدند
 کہ چہر دزدان کنون نبہ شدند
 انہی از لت وازیاران تست
 و انما یاران زشتت رنخت
 ورنہ کین جملہ را از تو کشم
 تا شود این ز شہر ہر محتشم
 در چنین وقتش بدید نخت زد
 چو بہا و زخمہائے بیعد
 نعرہ و فریاد ازان درویش خاست
 کہ مزنا من بگویم حال راست

گفت اینک دادست مهلت بگو
 و ز زینجا غریب و منکری
 گفت و ز بعد سوگندان پر
 من نه مرد دزدی و بیدادیم
 قصه آن خواب و گنج زر بگفت
 بوی صدقش آمد از سوگندان
 گفت نه دزدی نه دهن برین یقین
 انچه یک خواب چندین جان کنی
 برخیا نه اینچنین راه دراز
 بار ما من خواب دیدم ستر
 در فلان کو در سلطان موضع دفین
 هست در خانه فلاسه رفو بچو
 دیده ام این خواب را من بارها
 گفت با خود گنج در خانه من است
 بر سر گنج از گدائی مرده ام
 زین بشارت مست شد دروش نماز
 گفت بد مو قوف این است لوت بن
 رو که بر لوت شکر نه بر زدم
 خواه احمق گو و خواهی عاقل
 من مرا در خویش دیدم بیگمان
 تو مرا پروردگار گو اے محترم

۵۸۸

۵۸۹

تا شب چون آمدی بیرون بگو
 راستی گو تا بچه مکراندی
 که نیم من خانه سوز و کیسه بر
 من غریب مصرم و غبدایم
 پس ز صدق او دل آن کس شکفت
 سوز او پیدا شد از اسپند او
 مرد نیکی یک گوی اے مبین
 نیست عقلت را تو بے روشنی
 پیش گیری از جبریل و از آذر
 که پند داد است بگنج مستتر
 بود آن خود نام خانه و کو اے این
 نام خانه گفت و نام کو اے او
 که بر او انجبا که یابی گنج را
 پس مرا آنجا چه فقر و شیون است
 زانکه اندر غفلت و در پرده ام
 صد هزار احمد بے لب و بخواند
 آب حیوان بود در حانوت من
 کور اے آن و هم که مغلس بدم
 یا نسیم من انچه میخواهد دلم
 هر چه خواهی گو مرا اے بدمان
 پیش تو پرورد و پیش خود خوشم

داسے گر برعکس بودے این مطار
 پیش تو گلزار و پیش خیش خار
 بازگشت از مصر تا بغداد آداو
 ساجد و راکع شتاگوشت کرگو
 جمله روحیران دست اوزین عجیب
 زانفکاس روزے و راه طلب
 کر کجا امید وارم کرده بود
 وز کجا افشاں بر سن سیم جود
 این چه حکمت بود کان کان مراد
 کردم از خانه بروان گمراه و شاد
 تا شتابان و ضلالت یشام
 ہر دم از مطلب جد اتر میبدم
 باز آن عین ضلالت را بجود
 حق ویلت کرد اندر رشد و سود
 گم رہی را منہج ایسان کند
 کز روی را مقصد عرفان کند
 تا نباشد پیچ محسبے و جا
 تانہ اندیشہ چرخ خان بے جا
 ابدرون زہد تریاق آن حنی
 کرد تا گویند ذواللطف آنحنی

۴۰

بفریب دون زن جو جے قاضے را بنجانہ خود

اسے تن کو فکرت ہیکوس د
 مسد ہزار آزاد را کردی گرو
 و بہت من شد مرا آزاد کن
 دیگرے را غیر من داماد کن

ہر زمان جوجی ز درویشی بغن
 رو بزن کر دے کہ اسے دلخواہ من
 چون سلاحت بہت رو صید بگیر
 تا بدوشا نیم از صید تو شیر
 تو سابر و تیر غمزہ دام کید
 بہرچہ داوت خدا از بہر صید

رو اپنے مرے شکر نے دام نہ
کام نبسا و کن اور اتخ کام
شد زن او زوق قاضی با گلہ
قسمہ کو تہ کن کہ قاضی شد شکا
گفت اندر محکمہ غوغا بیست
گر بیای خلوت اے سرو سہی
فہم آن بہتر کنم بد ہم سزائش
مر مرا معلوم گرد حال تو
گفت زن در خانہ تو یک و بد
گفت قاضی کا یصنم تدبیر حیت
خضم در رہ رفت دھارس نیز نیت
اشب ار امکان بود انجبا بیا
مگر زن پایان ندارد وقت شب
زن دو شمع و نقل مجلس ساز کرد
چونکہ بنشستند با ہم ساعت
چون نشست او پہلوے زن بامراد
اندر آندم جوجی آمد در بزد
غیر صندوقے ندید او خلوتے
اندر آمد جوجی و گفت اے حریف
من چه دارم کہ فدایت نیت آن
گفت شغفے زوق قاضی رفتے

دانه بنا ایک در خوردش مدہ
کے خورد دانه چو شد مجوس ہم
کہ مرا افغان ز شوے دہ ولہ
از جمال و از متال آن نگار
این گلہ را ضبط کردن وقت نیت
در وثاق از حال شو شرم دہی
انچہ حق باشد تو زین عکین مباش
شو ہرت را زرم سازم بے عتو
ہر دم از بہر گلہ آید رود
گفت خانہ این کینزک بس تہیت
بہر خلوت سخت زیبا سکینت
کار شب بے سمعہ است بے ریا
قاضے زیرک سوے زن بہر دب
زان نوازش شاد شد قاضے فرو
تا بر آسایند اندر خلوتے
گشت جان پرغش زان وصل شاد
جست قاضی ہر بے تا در خرد
رفت در صندوق از خوف آن فتنے
وے و بالم در رنج و در خریف
کہ زمین فریاد داری ہر زمان
در حقم ناگفتہ نیہا گفتے

بربخشک دست زبانی
 این دولت گرد اے جان مرا
 من چه دارم غیر این صندوق کان
 خلق پسندارند زردار و درون
 صورت صندوق بمن یابست یک
 من برم صندوق را فردا بگو
 تا ببیند مومن و گبدر یهود
 گفت زن ہی در گداز اے مرد زین
 بار سن صندوق را در دم بپست
 از پیکه جمال آورد او چو باد
 اندران صندوق قاضی از کمال
 کرد آن جمال از هر سو نظر
 با تف استاین اے من اے عجب
 چون پیایے گشت آن آواز بیش
 عاقبت انت کان بانگ فغان
 این سخن پایان ندارد قاضیش
 از من آگه کن درون محکم
 تا خبر داین را بر زین بخرد
 ره روی را گفت آن جمال شاد
 نائیش را گوئے شد کین واقعه
 شغل را بگذارد زود نخبابا

گاه مفلس خوانیم که قلت بمان
 آن یکے از تست و دیگر از خدا
 هست مایه ثمت و پایه گمان
 داد و اگیب رند از من زین ظنون
 از عرض و سیم و زرخا لیت نیک
 پس بوزم در میان چار سو
 کا ندرین صندوق جز لعنت نبود
 خور و سولند او که نکلم جبین
 خویشتر را کرد و بدماند مست
 زود آن صندوق پر پشتش نهاد
 بانگ میزد کاه حال اے حال
 کز چه سو در میرسد بانگ و خبر
 یا پری ام می کند پنهان طلب
 گفت با تف نیت باز آمد بخویش
 بد صندوق و کسے درو نهان
 گفت اے حال اے صندوق کش
 نائیم را زود بر تا این سه
 همچنین بسته بخانه ما برو
 که برو در محکم قاضی چو باد
 بر سه قاضی بیاد قارعه
 زو بخیر بسته این صندوق را

چونکہ رہبر و خدمت رسالت را رساند
 برد القصد خبر صدوق کش
 آتش بر کرده جو جی از ملا
 بر سر بازار جو شش عامه
 نائب آمد گفت صدوق بچند
 من نمی آیم فرود تر از هزار
 گفت شرع دار از اهل خبر
 گفت ابی رویت شرع خود فایده
 یک شام گری از دوا محضر
 گفت ای تار بر کشای راز
 با جری بسیار شد در من یزید
 بعد ساسی باز جوی از سخن
 آن وظیفه پاره را تجدد کن
 زن برت قاضی در آمد بازمان
 تا نه بشناسد ز گفتش و افیش
 هست فتنه غمره غماز زن
 چون نمی تانست آواز فرست
 گفت قاضی و تو خصمت را بیار
 جو جی آمد قاضی بشناخت زو
 زو شنیده بود آواز از درون
 گفت نفقه زن چپران می تمام

هر که زد و بشنید این خبر بماند
 نائب قاضی حسن را از غش
 که خواهم سوخت این صدوق را
 چیت جو جی می نهد هنگامه
 گفت نه صد بیشتر ز رسید بند
 گر خسری داری کشت یکشنبه شمار
 کس بدان مقدار این را که خود
 بیج ما زیر گلیم این راست نیست
 تا نباشد بر تو حیف ای پدر
 نه بسته میخ سرم با من بساز
 و او صد دینار و آن از وے خرید
 و وزن کرد و گفت ای چپتن
 پیش قاضی از گد من گو سخن
 مرزنی را کرد آن زن ترجمان
 یاد نماید از بلائے ماضیش
 لیک آن صد تو شود ز آواز زن
 غمره پنهان زن سودے داشت
 تا دهم کاپر را با او ترار
 کو بوقت تقیه در صدوق بود
 در شرع و بیخ و در نقص و فزون
 گفت از جان شرع را هم غلام

ذکر ششم
 یک گریہ من ندارم من کفن
 زین سخن قاضی کمر بشتناختش
 گفت آن شش پنج با من باختی
 نوبت من رفت اسال آن قمار
 از شش و از پنج عارف گشت فرد
 رست و از پنج حسن و شش جہت
 یقین قصص
 ۵۳۷
 مغلس این لہجہ و شش پنج زن
 یاد آورد آن و غل دان باختش
 پار و اندر شش درم انداختی
 باد کس باز و دست از من بداد
 محرز گشت است زین شش پنج نزد
 از و اسے آن ہمہ کرد آہمت

۴۱

خطاب حق تعالیٰ بغزائیل کہ ترا رحم بر کہ بیشتر آمد

مرشد را چہ دناخن مہباد
 کو نہ دین اندیشہ تا نگہ سداد
 آدمی اندر بلا کشتہ بہ است
 عید قربان با چو تو بے فرہ است

حق بغزائیل میگفت ای نقیب
 گفت بر جملہ دلم سوز، بدرد
 تا بگویم کاشکے یزدان مرا
 گفت 'بر کہ بیشتر رحم آمدت
 گفت 'روزے کشتے بر موج تیز
 پس بگفتی قبض کن جان ہمہ
 ہر دو آن بر تختہ در ماندند
 بر کہ رحم آمد ترا از ہر کیئب
 لیک نتوان امر را اہمال کرد
 در عرض قہر بان کند بہر نفی
 از کہ دل پر سوز و بریان تر شد است
 من شکستم ز امر تا شد ریز ریز
 جز زنے و طفلک را زان ہمہ
 مویہا آن تختہ را میراندند

چون بمصل درنگند آن تجتہ باد
 باز گفتی بحسان مادر قبص کن
 چون ز مادر بگسلیدم طفل را
 بس بدیدم درد و ماتمہائے زفت
 گفت حق آن طفل را از فضل خویش
 بیش از سوسن و بحیان و گل
 چشہائے آب شیرین نال
 صد ہزار ان مرغ مطرب خوش صدا
 بسترش کردم ز برگ نسترن
 گفتم من خورشید را اورا مگر
 ایرا گفتم برو باران میریز
 زین چمن اے دے مبر آن عدال
 حاصل آن روضہ چو جان عارفان
 یک پلنگ بچکان نو زادہ بود
 پس بدادش شیر و خد متہاش کرد
 چون فطامش شد گفتم با پری
 پرورش ادم مرا و ازان چمن
 این حضانت دید با صد رابطہ
 شکر او آن بود اے بندہ جلیل
 این زمان کافر شد و رہینند
 رفت سوئے آسمان با جلال

از خلاص ہر دوام دل گشت شاد
 طفل را بگذار تہا ز امر کن
 خود تو رسیدانی چہ تلخ آمد مرا
 تلخ آن طفل سل از یادم زفت
 موج را گفتم فگن در بیشہ اش
 پر درخت و میوہ دار و خوش اکل
 پروریدم طفل را با صد دلال
 اندران روضہ نکل و صد نوا
 کردم اورا این از صد مہ فتن
 باد را گفتم برو آہستہ وز
 برق را گفتم برو مگر اے تیز
 چنبہ اے بہمن برین روضہ بمال
 از سموم و صرصر آمد در امان
 گفتم اورا شیردہ طاعت نمود
 تا کہ بالغ گشت و زفت و شیر مرد
 تا در آموزد نطق و داور ی
 کہ گفتم اندر نگنجد فن من
 کہ سپر و روم و را بے واسطہ
 کہ شد او فرود و سوزندہ خلیل
 کہ بود عوائے خدای میکند
 با سہ کرگس تا کند با من قتال

بین بکن دروغ آن خصم احتیاط
 ہر کہ می زنیست می کشت از خباط
 صد ہزاران طفل بے تلوم را
 کشت او تا یاد ابراہیم را
 کہ بچم گفت اندر حکم سال
 زاد خوابد و شمنے بہتہ قتال
 کرے اور ست طفل و وحی کش
 دین سب میگویں اے بندہ فقیر
 سدا از گردن سگ برگیر
 اگر معلم گشت دین سگ ہم سگ است
 باش زنت نفسہ کو بدرگ است

۴۲

وصیت کے دن شخصے کہ میراث او بہ کا بہترین اولاد اور

۶۰۱

آن کے شخصے بوقت مرگ خویش
 گفتہ بد اندر وصیت پیش
 سہ سپر بودش چو سہ سروروان
 وقف ایشان کردہ او جان روان
 گفت ہر چہ کالہ و سیم و زر است
 آن بر دین ہر سہ کو کا بہتر است
 گفت با قاضی و بس اندر ز کرد
 بعد ازان جام شراب مرگ خورد
 گفت فرزندان بقاضی کاے کریم
 نذریم از حکم او ما سہ تیم
 سمع و طاعت میکنم اور است دست
 انچہ او فرمودہ بر ما نافر دست
 ما چو ستمیل ز ابراہیم خود
 سر نہ چچم ارچہ سر بان میکند
 گفت قاضی ہر یکے با عافیش
 تا بپسینم کاہٹے ہر یکے
 تا بگوید قصہ از کاہٹیش
 تا بدغم حال ہر یکے بیشک

چون فدا دار وزن دل آفتاب ختم شد واللہ اعلم بالصواب

حکمران

چند حید از حکمت یونانیان
حکمت ایوانیان را هم بخوان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خود ثنا گفتن زمن ترک ثناءست کین دلیل هستی و هستی خطاست
ص ۷

اے خدا از فضل تو حاجت روا یا تو یاد، بیچاکس نبود روا
ص ۹۶

چند بیت بشکت احمد در جهان تا که یارب گوئے گشتن بهتان
گر نه دے کوشش احمد تو هم می پرستیدی چو اجدادت صنم
آن سرت و ارست از سجده بتان تا بدانی حق او بر امتان
گر توانی شکر زین رستن بگو کر بیت باطن بهت بر مانداد
ص ۸۸

اول فکر آخر آمد در عمل نسبت عالم چنان دان در ازل
میو باد فکر دل اول بود در عمل ظاہر باخسر میشود
چون عمل کردی شجر بنشاندی اندر آخر حرف اول خواندی
گرچه شاخ و برگ و مخیش اول است آنهم از بهر میوه مرل است

پس سرے کے مغز این افلاک بود اندر آخند خواجہ لولاک بود
۱۲۱

نبت ترکیب محمد لحم و پوست گوشت دارد پوست دارد استخوان
گرچه در ترکیب ہر تن جنس اوست بیج این ترکیب را باشد همان
کہ ہر ترکیبہا گشتند مات کاندراں ترکیب باشد معجزات
۵۲۲

با محمد بود عشق پاک جنت بہر عشق اورا خدا لولاک گفت
منہج عشق چون او بود فرد پس مراد از انبیا تخصیص کرد
۵۵۵

ختمہائے کانیائے گنداشتند آن بدین احمدی برداشتند
تقلہائے ناکشودہ ماندہ بود از کتب اتانہ فتنہ برکشود
او شمع است این جہان آن جہان این جہان در دین و انجا در جہان
۵۹۹

نسخہ

چشم احمد بر ابو بکر کے زدہ در یکے تصدیق صدیق آمدہ
چون ابو بکر آیت و فقیہ شد باچنان شد صاحب صدیق شد
۱۳

مصطفیٰ زین گفت کاے سراہو مردہ را خواہی کہ بیسی زندہ تو
میرد چون زندگان برخاکدان مردہ جانش شدہ بر آسمان
ہر کہ خواہد کہ پیسند بر زمین مردہ را ہر دو ظاہر چنین
مر ابو بکر نقی را گو بسین شد ز صدیقی ایسرا کو نین
۱۴

اے مرا تو مصطفیٰ من چون عمر
از بر اے خدمت بندم کم

چون عمر شید اے آن معشوق شد
حق و باطل اچو دل فارغ شد

زان نشد فارغ و ق را نہرے گزند
کہ بدان تریاق فارغ میشد

چونکہ عثمان آن عیان را عین گشت
نور فایض بود ذوالنورین گشت

از علی آموز احلاص عمل
شیر حق را دان منترہ از غل

چون تو بانی آن مدینہ علم را
چون شاعی آفتاب علم را
از باش اے باب حجت تا ابد
بارگاہ مالہ کفو احد

چون زردیش مرتضیٰ شد در فشان
گشت او شیر خدا در مرج جان

روشن از نورش چو سبطین آمدند
عش را دوزین و قرطین آمدند
آن یکے از ہر جان کردہ شمار
وان سرا فگندہ براہش مست دار

آن خلیفہ زادگان مقبلش زاده اند از عنصر جان و دوش
گر ز بعد او دہرے یا از رے اند بیزاج آب و گل نسل وے اند
ثلث گل ہر جا کہ میسہ وید گل است غم مل ہر جا کہ میجو شد مل است
۵۹۷

سہاجات

صد ہزاران دام و دانہ ہستائے خدا ما چو مرغان حسین بینوا
دبدم پابستہ دام تو ایم ہر یکے گرباز و سیر مرغے شوم
میرانی ہر دے مارا و باز سوئے دے میروم اے بے نیاز
گر ہزاران دام باشد ہر قدم چون تو بامائی نباشد پیچ غم
۱۳۰-۱۳۱

اے خداے پاک بے انبازویار دست گیر و جرم مارا در گزار
یادہ مارا سخنہائے دقیق کہ ترا جسم آورد آن اے رفیق
ہم دعا از تو اجابت ہم ز تو ایمنی از تو بہا بست ہم ز تو
گر خطا گفتیم اصلاحش تو کن مصلحتی تو اے تو سلطان سخن
۱۳۲

اے قدیم رازدان و اولیٰ من در دم تو عاجس زیم و متحن
این دل سرگشتہ را تدبیر بخش وین کما نہاے دو تو را تیر بخش
جرعہ چون ریخت ساقے است بر سر این شورہ خاک زیر دست
جوش کرد آن خاک مازان جوشیم جرعہ دیگر کہ بس بے کوشیم
۱۳۳

ایکہ خاک شورہ را تو نان کنی وے کہ نان مردہ را تو جان کنی

ایک خاک تیرا تو جان ہی عقل و حس و روزے و ایمان ہی
 اسے مبدل کردہ خاک کے راہزراک دیگر را بگردہ بولیشہ
 کار تو تبدیل اعیان و عطا کار من بہو است و نیان و خطا
 سہو و نیان را مبدل کن بعلم من بہہ جہلم، مرادہ صبر و حلم

اے دہندہ قوت و تمکین و ثبات خلق را ازین بے ثباتی و نہ نجات
 اندران کا ریکہ تا بہت بوسیت قایمی و نہ نفس را کہ منثبت
 اندران کا ریکہ وار دآن ثبات قایمی و نہ نفس را بخشش حیات
 صبر شان بخشش زکفہ میزان گن وار بان شان از دم صورتگران

از خودی باز شان خراے کریم

تا نہ باشند از حسد دیو ربیم

آزادی درین

بند گسل باش آزاد اسے پسر چند باشی بند سیم و بند زر

ہین بکاب فوجی شادی کن اسے تو بستہ نو بست آزادی کن

کنندہ تن راز پائے جان کن تاکند جولان بگرد این چین

آکل و ماکول

زانکہ تو ہم لقمہ ہم لقمہ خوار آکل و ماکولی اسے جان ہوشدار
مرنگے اندر شکاہ کرم بود گریہ فرصت یافت اورادر بود
آکل و ماکول بود او بیخبر در شکاہ خود دست یار دگر
گر حشیش آسب زلال میخورد معدہ حیوانش در پیے میخورد
آکل و ماکول آمد آن گیاہ ہچمان ہر ہستے غیالہ

اباحت

این اباحت زین جماعت فاش شد خصیت ہر مفلس و قلاش شد
ہست اباحت کرد ہوا آمد ضلال ہست اباحت کرد خدا آمد کمال

اتصال و وصل

ہست رب الناس اباجانِ ناس ہست اتصال باحق قلنا اتصال بے کیف بے قیاس

لیک گفتیم ناس من ناس نے ناس غیر جان جان اشناس نے
 ناس مردم باشد و کو مردمی تو سر مردم ندیدستی ذی
 ماریت از ریت خوانده یک جسمی در تحمیه مانده
 ۳۱۹

صاحب وصال

هر که اندر شش جیت دارد مقر
 گر کند روشن بر اے او کند
 چونکه او حق را بود در کل حال
 بیج بے او حق یکس ند بد نوال
 اتصالے کہ نگنجد در کلام
 کے کند در غیر حق یکدم نظر
 در قبول آرد هم او باشد سند
 برگزیده باشد او را ذوالجلال
 شمس گفتیم: اصحاب وصال
 گفتنش تکلیف باشد و اسلام
 ۳۱۱

متمم اتصال

اے بسا کس اگر صورت را وزد
 آخر این جان با بدن پیوسته است
 تاب نور چشم با پیه است جفت
 شادی اندر کرده و غم در جگر
 رانحه و رالف و منطق و لسان
 این تعلقها نہ بیکیف است و چون
 متمم صورت کرد و برانندد بینا
 بیج این جان با بدن مانسته است
 نور دل در قطره خونے نہفت
 عقل چون شمع درون مغز سر
 ہو در نفس و شجاعت در جان
 عقلمها در دانش چونی زبون
 ۱۲۶

اتحاد کل

عدم اعتبار زبان

جمله تلونیا ز ساعت خاسته است
 چون ز ساعت ساعت بیرون شوی
 ساعت از بیاعی آگاه نیست
 زست از تلونین کہ از ساعت برست
 چون نمائی محم بی چون شوی
 زانکہ آنو جز تحیت راہ نیست
 ۲۴۹

۵۵۰
بل حقیقت و حقیقت عرفت شد
زین سبب بمقتاد بل صد فرقه شد
اتحاد کل
در حکم

مسئله آب خواه از جو بخواه از سب
کاین سبب را هم مدد باشد ز جو
نور خواه از مه طلب بخواهی ز نور
نور سبب هم از آفتاب سبب است
منصف

چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد
موتی باموتی در جنگ شد
چون به بیرنگی رسی کان دشتی
موتی و فرعون دارند آشتی
علی شکر موت
افشاری
دموتو قبل ان موت

مرگ پیش از مرگ است آئے فتنه
این چنین فرمود ما را مصطفی
گفت موتوا کلکم من قبل ان
یا قی الموت و تموتوا یا فتن
۳۵۴

باد تند است چراغی ابر ترے
زو بگیر غم چراغی دیگرے
تا بود کز هر دو یک وانی شود
گر ببادے آن چراغ از جوارود
همچو عارف کز تن ناقص چراغ
شمع دل افروخت از بهر فراغ
تا که روزے این میرد ناگهان
پیش چشم خود بند او شمع جان
۳۵۵

بہر این گفت آن رسول خوش پیام
رزموتو قبل موت یا کرام
ہمچنانکہ مردہ ام من قبل موت
زا طرف آورده ام من صیت و صوت
پس قیامت شو قیامت را بہ بین
دیدن ہر چیز را شرط است این
تا نگردی این اندیش تمام
خواہ کان انوار باشد یا ظلام

عقل گردی، عقل را دانی کمال
عشق گردی، عشق را بسنی جمال
نار گردی، نار را دانی یقین
نور گردی، ہم بدانی آن داین

رو بگورستان، دمی خاش نشین
لیک اگر کز نگاہ مینی خاک شان
آن خموشان سخن گورا به بین
نیست یکان، حالت پلاک شان

این همه مردن، نمرگ صورت است
اے بسا خانے که ظاہر خویش بخت
این بدن مروح را چون آلت است
لیک نفس زنده آنجا نب گریخت
آتش لشکرت و رهن زنده ماند
آپ کسنت و راه او رفت نشد
گر بہر خوئی گشته شہید
اے بسا نفس شہید معتد
نفس رهن مرد و تن کہ تیغ اوست
نفس چون مبدل شود این تیغ تن
کافہ کشته بدے ہم بوسعہ
مردہ در دنیا چون زندہ میزد
ہست باقی در کفن آن غزوہ دوست
باشد اندر دست صنع ذوالنن

از جمادی مردم و نامی شدم
مردم از حیوانے و آدم شدم
وز نما مردم، بحیوان سر زدم
پس چه ترسم کے زمردن کم شدم
تا بر آدم از ملایک بال و پر
کل شیئی ملاک، الا وجہ
آخہ اندر وہم ناید آن شوم
گویدم کا تا الیہ را چون
از جمادی مردم و نامی شدم
مردم از حیوانے و آدم شدم
جملہ دیگر بسیم از بشر
وز ملاک ہم باید جستن بر تو
بار دیگرم از ملاک قربان شوم
پس عدم گردم، عدم چون اغنون

صورت تن گو برد، من کیستم
چون نفخت بودم از لطف خدا
نقش کم ناید چون من بستم
نفع حق باشم زانے تن جدا

تو از آن روزے که در هست آدمی
گر بدن حالت ترا بودے بقا
آتشے یا خاک یا بادے بدی
از مبدل بستے او انما ند
کے رسیدے مر ترا این ارتقا
ہستے بہتر بجائے آن نشاند

نعمیٰ صند بہت باشد بیشکے
این زمان جز نعمیٰ صند اعلام نیست
آز صند صند را بدانی اند کے
بے حجابت باید آن اے ذوالباب
اندرین نشاۃ دے بیدام نیست
نہ چنان مرگے کہ در گورے روی
مرگ را بگزین و برد آن حجاب
مرگ تبدیلی کہ در نورے روی

نعمیٰ صند تن چو مادر طفل جان را عالم
مرگ درم زادن است وز لولہ

زان بفرمود است آن نیکو رسول
نبود اورا حسرت نعلان دموت
کہ ہر آنکو مرد و کرد از تن زول
ہر کہ میرد خود تمنا باشدش
لیک باشد حسرت تعصیر و فوت
گر بدے بدتا بدی کمتر بدے
کہ بدے زین پیش نقل و مقصدش
در قعی آخا نہ زوتر آمدے

ایچ مردہ نیست پر حسرت ز مرگ
حسرتش آنت کش کم داد برگ

ہو، گرد و سوسن ان خطے کشید

نرم میشد باد کا نجابی رسید
نرم و خوش همچو نسیم بوستان

بچنین باد اہل با عارفان

خرد کو بد اندرین گلزارشان
از خیال و ہم کے ترسیدہ اند

مادہ گرد و ن اگر سد بارشان
اصل این ترکیب را چون دیدہ اند

زائد ایشان را اہل باشد شکر
چون روند از چار و زندان و چمن

اولیاً را چون بوصل افتد نظر
تکج نمود پیش ایشان مرگ تن

نہ زرسنجی کہ ترا دارد اسید
بلکہ بیستی در خراب خانہ گنج

بلکہ خواہان اہل چون طفل شیر
مرگ جو باشی لے ز عجز و رنج

آئینہ صافی یقین ہر رنگ است
پیش زنگی آئینہ ہم زنگی است
آن ز خود ترسانی اسے جانے شد
جان تو بسچو دخت و مرگ برگ
ناخوش و خوش ہم ضمیرت از خود است

مرگ ہر کیائے پس ہر رنگ است
پیش ترک آئینہ را خوش نگلی است
ایکہ می ترسی ز مرگ اندر سوار
زشت روی نیست ز خسار مرگ
از تورستہ است از نکویت و رست

گر نبودے باک مرگ اندر میان
کہ نیز زیدے چہ سان پیچ پیچ
بہل و نا کوشتہ بگزاشتہ

آن کیے میگفت خوش بودے جہان
آن دگر گفت ارنمودے مرگ پیچ
خرمنے بودے پشت افراشتہ

مرگ را تو زندگی پسنداشتی ^{۵۵۴}
عقل کا ذب هست خود معکوس بین
تخم را در خاک شوره کا سختی ^{اصل}
زندگی را مرگ پسندار و یقین ^{در الحکم}

احسان
بهر از دور

استمالا بر دوا ما سرور است
استمالا اصل و آما یقین
زانکه غاریدن فروخته کر است
احتمال کن قوت جانیت به بین

چونکه در معده شود پاکست پنبید
بر که در وے نقه شد نور بلال
قفل نه بر علق و پنهان کن کلید
هر چه خواهد گو بخور اورا حلال

احسان
احسان باعدو

ورعد و بارش هم این احسان نکوست
در نگرده دوست کینش کم شود
که با احسان بس عدو گشت است دوست
زانکه احسان کیسند را مریم شود

باقی ماندن احسان
بعد از انان و دشمن

محسان مردود و احسان با ماند
مرد محسن یک احسانش مرد
اے خاک آزا که این مرکب براند
نزد ویزدان دین احسان نیست خود

اخلاص
با غرض و بی غرض

گر بجای کوشش اهل مجاز
هر یک از دیگرے بے مغز تر
تو بتو گنده بود، چون پیاز
مخلصا ترا یک ز دیگر نفز تر

ایتینا کرنا مقتدا گشته
ایتینا طوعاً و صفا برشته
این محبت حق ز بهر علت
وان و گر را بیغرض خود خلت
بس محبت حق با سید و برتر
دفتر تقلید بخواند بدرس
وان محبت حق ز بهر حق کجاست
که ز اغراض و ز علتها جداست
گر چنین و اگر چنان چون غالب است
جذب حق اورا سگ حق جاذب است
ص ۱۱۷

خداست میکن برائے کردگار

بائستبول و در خلقت چو کار
ص ۱۱۵

خداست
اخلاق

من ندیدم در جهان جستجو
هر کرا خوئے نکو باشد برست

میج ایت به از خوئے نکو
هر کس کوشیده دل باشد شکست
ص ۱۱۸

هر کرا بینی شکایت میکند
این شکایت گوئے آن بد خوئے هست
زانکه خوشنحو آن بود که در خمول

کان فلان کس است طبع و خوئے بد
که مرآن بد خوئے را بد گوئے هست
باشد از بد خوئے و بد طبعان جمل
ص ۱۲۳

پس بدانکه صورت خوب نکو
و در صورت حقیر و نا پذیر

با خصال بد نیز نزدیک تو
چون بود خلقتش نکو در پایش میر
ص ۱۲۴

اے بسا ظلم که بینی در کسان
اندر ایشان تافته هسته تو

خوئے تو باشد و ایشان اکلان
از نفاق و ظلم و بد مسته تو

شکایت خوب نیست
صورت نکو و بد نیست
غیر از این خوب و بد

آن قوی و آن زخم بر خود میسزنی
بر خود آدم تا لعنت می تنی
در خود این بد را نمی بینی عیان
ورنه دشمن بود و خود را بجان

۳۶

یار ما از خوئے خود خسته شدی
حسن نداری سخت بیجی آمدی

۳۷

تو هم از دشمن چه میکنی میکشی
اسے زبونش غلط در هر شش
آن عداوت اندر یکس حق است
که صفات تهر آنجا مشق است
و آن گند و دوسے ز عکس جرم است
باید آن خور از طبع خویش شست
خلق زشت اندران روئے نمود
مر ترا او صفحہ آئینه بود
پو کنج خویش ید و اسے حسن
اندر آئینه بر آئینه مزین

۵۲۳

ادب تعظیم است
از تعظیم

غفلت و نسیان بد آخوست
ز آتش تعظیم گرو سوخت

۳۸۸

در حضور حضرت صاحب ددان
که خدا از ایشان بهان و ستر است
پیش اهل دل تن ادب بر ظاهر است
پیش اهل دل ادب بر باطن است
ز آنکه دل شان بر سدا یر فاطن است

۳۹۴

دلیل دل
دلیل دل

از رسالت بازمی ماند رسول
مستحق خواهند اسرافیل و
چاکری خواهند از اهل جهان
گر هزاران طالب اند و یک طول
این رسولان ضمیمه را از گو
نخوتے دارند و کبر چون شهبان

ادب جوان

تا ادبہا شان بجاگہ نادری از رسالت شان چگونہ بروری
کے رسانند آن امانت را بتو تا نباشی پیش شان را کج دو تو

۲۷۱

بہن مرد گستاخ در دشت بلا بہن مرد کورانہ اندر کر بلا

۲۷۲

و اما غفلت ز گستاخی دم کہ بر تو عظیم از دیدہ ردم

۲۷۳

در حضور آفتاب خوش مساع رہنمای جتن از شمع و چراغ
بیگان ترک ادب باشد زما کفر نعمت باشد و فعل ہوا
لیک اغلب ہوشیار افکار بچو خفاش اند ظلمت و ستار
لیک شہبازے کہ او خفاش نیست چشم بازش شاہ بین در شنیت
گر بہ شب جوید چو خفاش او نو در ادب خورشید مالہ گوش او
گوید شل گیرم کہ آن خفاش لہ علتے دارد ترا بار سے چہ شد
ماشت بد ہم بزجر و کتاب تا نہ آئی سر تو دیگر از آفتاب

۵۶۷

آن گروہے کہ ادب بگریختند آب مروی و آب مردان ریختند

۲۸۱

چیت تعظیم خدا افزاشتن خویشتن را خوار و خالی داشتتن

۲۸۲

از خدا جویم توفیق ادب بے ادب محروم ماند لطف ادب
بے ادب تنہا نہ خود را داشتند بلکہ آتش در ہمہ آفاق زدند

۲۸۳

لطف شه جانرا جنایت جو کند
ز آنکه شه هر زشت را نیکو کند
رواکن زشتی که نیکو بایه ما
زشت آید پیش آن بیایه ما
خدمت خود را سزا پنداشتی
تو لوائے جرم ازان افراشتی
چون ترا ذکر و دعا دستور شد
زان دعا کردن دلت مغرور شد
هم سخن دیدی تو خود را با خدا
اے بسا کس زین گمان افتد جدا

نمایند بادی

ابر ناید از پئے منع زکات
وز زنا افتد و با اندر جهات
هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن ز بیسبکی و گستاخیت هم
هر که بیایکی کند و در او دوست
رهن مردان شد و نامرداوست
از ادب پرور گشت استاین فلک
وز ادب معصوم و پاک آمد ملک
پد ز گستاخی کسوف آفتاب
شد عزازیلے زجرات رو بآب
هر که گستاخی کند اندر طریق
گروا اندر وادے حیرت غریق

نمایند بادی

هر که آرد حرمت او حرمت برد
هر که آرد قند او زینہ خورد

ارادت

کار او دارد که حق را شد مرید
بهر کار او ز هر کارے برید
دیگران چون کو دکان این روز چند
تا شب بر خاک بازی میکنند

ارفاق

عالمی اندر هنر ما خود نماست
همچو عالم بی وفا وقت و فاست

وقت خود بسینی نگنجد در جهان
در غلو و معده و گم گشته چو نان
این همه اوصافِ شان یکو شود
بدن اند چون نیکو شود
۲۹۵

گر منی گسند و بود هیچ منی
چو بجان پیوست کرد و روشنی
هر جمادی کو گسند و دور نباش
از درخت بخت و از وید حیات
هر نباتی کو بجان رو آورد
خضر دار از چشمه حیوان خورد
باز چون جان و سوسه جانان نهد
رخت را در عمر بے پایا نباشد
۲۹۶

آمده اول با تسلیم جماد
از جمادی در نباتی او فتاد
سایه اندر نباتی عمر کرد
وز جمادی یاد ناورد از نبرد
وز نباتی چون بحیوان او فتاد
نامدش حال نباتی هیچ باد
جز همان میله که دارد سوسه آن
خاصه در وقت بهار و ضیمران
باز از حیوان سوسه انسانیش
همچنین از تسلیم تا تسلیم رفت
میکشد آن غالتی که دانیش
عقلها نئے اولیش یاد نیست
آشد اکنون عاقل و ناو ذلت
تا بد زین عقل چهره و طلب
هم ازین عقلش تحول کرد نیست
تا هزاران عقل بید بود لعجب
۲۹۷

نزد با نهائیت پنهان در جهان
پایه پایه تا معنای آسمان
هر کره را نزد با نئے دیگر است
هر روش آسمان دیگر است
۲۹۸

گند می را زیر خاک انداختند
پس ز خاکش خوشه بار ساختند

نقش از جادو با یک

نقش در جادو با یک

نقش در جادو با یک

بار دیگر کو فتندش ز آسیا قیمتش آنسرو دوزان شد جانفزا
 بازمان را زیر دندان کو فتند گشت عقل و جان و جسم سوخت
 باز آن جان چون بخت او محو شد باز ماند از سر و سوسه محو شد
 عالمی را از آن صلاح آمد ثمر قوم دیگر را صلاح قنطر

گفت احمد هر که زور و زشکیست همچون مینون او گرفتار شکست

هر کس را بهر کارے ساختند میل آنرا در دشمنان خستند
 گر به بیخنی میل خود سوئے سما پر دولت برکشایم چون هما
 در به بیخنی میل خود سوئے زمین نوحه میکنیم بیج منشین از چین

صد دلیل آورد مقلد در بیان از قیاس گوید اور از عیان
 مشک آلوده است اما مشک نے بوئے مشکش او بے جز مشک نے

آن مقلد صد دلیل و صد بیان بر زبان آورد ندارد بیج جان
 چونکہ گویند ندارد جان و فر گفت اور اسکے بود برگ و ثمر

اول آنکس کا میں قیاس کہا نمود پیش انوار خدا ابلیس بود
 گفت نار از خاک بیشک بہر است من ز نار و او ز خاک اگر است
 پس قیاس فرج بر حالش کنم او ز ظلمت باز نور و شمع

پائے استدلالیان چوین بود

پائے چوین سخت بے تمکین بود

۵۵۵

عبارت استدلال درین

اندین بحث ارخود ره بین بدے

فخر رازی راز دار دین بدے

لیک چون من لم یذق لم یدر بود

عقل و تخیلات و حیرت فروز

۴۸۹

استقامت از علم

علم را دو پراگمان ایک پر است

ناقص آمدن پسر دانا بر است

چون زغن دارست و هلمش رونود

شد و پراگمان مرغ و پر بار کشود

باد و برمی پرد چون جبرئیل

بے گمان و بے کرب بے قال و میل

گر همه عالم گویند ش قوی

بر ره یزدان و دین مستوی

او نگردد گرم تر از گفت شان

جان طاق او نگردد جنت شان

و همه گویند او را گمراهی

کوہ پسنداری تو برگاهی

او نیفتد در گمان از طعن شان

او نگردد در پسند از طعن شان

بلکه گردیاد کوہ آید بگفت

گویش با گمراهی یاری جفت

بیچ یک ذره نیفتد در خیال

مطمئن و موقن و بے احتیال

۲۲۳

خشم و شہوت و عاریت

خشم و شہوت مرد را حول کند

ز استقامت روح را مبدل کند

۱۳

صلبت و عاریت

گرچه آہن سرخ شد و سرخ نیست

پر تو عاریت آتش ز نیست

گر شود پر نور روزن یا سرا

تو دمان روشن گر خورشید را

۲۲۴

جمع صورت با چنین معنی ژرف
خود نباشد و ور بود باشد عجب
اندک استغفار اعانت نیاز
جمع ضدین از نیاز افتاد و ناز
نیست ممکن جز سلطانے شگرف
جمع ضدین است چون گردد دراز
باز در وقت تحیت مستیاز
منه ۲۲

مطابق صفات

بے زندہ نند ران توان نمود
پس خلیفہ ساخت صاحب سینه
پس صفا بے بحد و وشن اواد
دو علم افراخت اسپید و سیاه
در میان آن دو لشکر گاه رفت
همچنین دور و دوم با میل بود
همچنین این دو علم از عدل دور
ضد ابراهیم گشت و خصم او
چون درازی جنگ آمد ناخوشش
پس حکم کرد آتش را اوگر
دور دور و قرن قرن این فریق
سا لها اندر میان شان حرب بود
آب در یار حکم سازیدی
تا که قهر خون را بآن فرو نیا
همچنین تا دور عهد مصطفی
دان شه میل را صندے نبود
تا بود شاکش را آئینه
وانکه از ظلمت ضدش بنهاداد
آن سیکے آدم، گر ابریس راه
چالش و پیکار انچه رفت رفت
ضد نور پاک او قابیل بود
تا به نمرود آمد اندر دور دور
وان دو لشکر کین گذار و جنگ جو
فیصل آن هر دو آمد آتشش
تا شود حل مشکل آن دو نفر
تا بوسی و بفرعون طریق
چون زهر رفت و ملالت میفرود
تا که ماند، که برد زین دو سبق
آب در یا غرق شان کرد آ زمان
با ابو اهل آن سپه دار جفا

اقصای دستک
 سنگ بر تیج آمد بر شتاب
 در حکم
 از میان اصبعین زان آفتاب
 دشمنی و سے کور کردش از نظر
 چشمه افسرده است و گرد نیست
 ۵۶۳

فریاد من از دین

مصطفیٰ افسر مود از گفت عجم
 گویدش بگز ز من اسے شاه زود
 پس ہلاک نار نور مومن است
 نار صند نور باشد روز عدل
 گر ہی خواہی تو دفع ششہ نار
 چشمہ آن آب رحمت مومن است
 کہ بمومن لایہ گر گرد و زبیم
 مین کہ نوزت سوز نارم را ربود
 ز انکہ بے صند دفع صند لایکن است
 کان ز قہر انلیختہ شد و فیض
 آب رحمت در دل آتش گمار
 آب حیوان روح پاک محسن است
 ۱۲۸

اقصای دستک

یوسف حسنی تو این عالم چون جاو
 یوسف آمد رس بر زن تو دست
 حمد شدہ کاین رس او بختند
 در رس نین دست بیرون روز چاہ
 تابینی عالم حبان جدید
 داین رس صبر است از امر الہ
 از رس غافل مشو بیکہ شدہ است
 فضل و رحمت را بہم آویختند
 تابینی بار گاہ پادشاہ
 عالمے بس آشکار و نا پدید
 ۱۲۸

دست کورانہ بحبل اللہ زن
 چیت جبل اللہ را گردن ہوا
 جز با مرو نہی یزدانی متن
 کاین ہوا شد صرصرے مر عادرا
 ۱۲۵

آن کے راز کو اوشد سو بوت
وین کے راز کو اوشد سو بوت
روے ہر یک می نگر امیدار پاس
بوکہ گردی تو ز خدمت بوشناس
چون بسے ابیس آدم روئے بہت
پس بہر دستے نشاید داد دست
مس

سایہ یزدان بود بندہ خدا
مردہ این عالم وزندہ خدا
دامن او گیسو زوتر یگمان
نارہی از آفتِ آخر زمان
کیف تد اظہل نقش اولیاست
کو دلیل نور خورشید خداست
اندرین دادی مرو بے این دلیل
لا احب الا فلین گو چون خلیل
مس

چون ز تنہائی تو نمیدے شوی
زیر سایہ یار خورشیدے شوی
رو بگو یا خدائی را تو زود
چون چپان کردی خدا یا رب تو بود
مس

اے بساد انش کہ اندر سرود
تا شود سرور بدان خود سرود
سرخواہی کہ رود تو پاسے باش
در پناہ قطب صاحب اے باش
فکر تو نقش است و فکر اوست جان
نقد تو قلب است نقد اوست کان
مس

شیخ نوزانی زہ آگہ کند
نور را ہم با سخن ہمرہ کند
مس

حرف رویشان بدزد مردود
تا بخواند بر سیلے زان فنون
کار مردان رود خشنو گر میت
کار دو نان جیلہ و بشیر میت
مس

تو مرید و میہبان آن کسی کو راہِ حاصلت را از خسی
از خدا نے بوسے اور اُنے اثر و عویش افزونِ شیش و بوالہشر
دیو تنودہ و راہم نقشِ خویش او ہی گوید ز ابدِ اَیَم و بیش
حرف درویشانِ بذر دیدہ بسے تا گمان آید کہ ہست او خود کے
۵۱

رو نیسند اند قلاؤزی کند جانِ زشت او جہانِ بوزی کند
۲۳۵

اے سازِ زاقِ گولِ بیوقوف از رہِ مردانِ ندیدہ غیرِ صوف
۲۲۵

لافِ شیخی در جہانِ انداختہ خویشتن را با زیدے ساخته
ہم ز خود سالک شدہ و اصل شدہ محفلے و اگر در دعوائے کدہ
۵۲۹

امتحان

کے رسد مر بندہ را کو با خدا آزمائش پیش آرد ز بہتلا بندہ در آتش شمشاد
بندہ را کے زہرہ باشد کز فضول امتحانِ حق کند اے گنج و گول
آن خدا را میرسد کو امتحان پیش آرد ہر دے با بندگان
تا بامار انما یاد آشکار کہ چہ داریم از عقیدہ در سرار
بیچ آدم گفت حق را کہ ترا امتحانِ کردم درین جرمِ خطا
تا بہ بینم غایتِ حلتِ شہا وہ کرا باشد مجالِ این کرا
۵۳۱

صد ہزاران امتحانِ است اے پسر ہر کہ گوید من شدم سر نہنگ در امتحانِ عیان

گردانده خام اور از امتحان
پنجان داده جویندش نشان
گر بنودے امتحان هر بدے
هر محنت در و غار ستم شدے

۳۳۳

مجلس امتحان

امتحان همچون تصرف دان بود
تو تصرف بر چنان شایسته بود
چون تصرف کرد خواه بد نقشا
چنان تقاشس بهر ابتلا

۳۳۴

انابست

آنچنانکه گفت پیغمبر نژاد
که نشانش آن بود اندر صدور
که تجبانی دارد از دوار لغز
هم انابست آرد از دار السور

۳۳۵

اندازه اوسط

آب گل خواهد که در دریا رود
گل گرفته پایے اور می کند
آن کشیدن صیت آن گل آب را
جذب تو نقل و شراب ناب را
همچنین هر شهوتی اندر میان
خواه مال و خواه آب و خواه نان
هر یک ز انبساط راستی کند
چو بیانی آن خمارت نشکند
این خمار غم دلس آن شده است
که بدان مقصودستی ات بدست
جز باندازه ضرورت زین گیر
تا نگردد غالب و بر تو هیبر

۳۳۶

نقد انبساط

در معنی تانی که کل عریان شوی
جامه کم کن تا راه اوسط روی
گفت راه اوسط ار چه حکمت است
لیک اوسط نیز هم بانبت است
هر کرا باشد وظیفه چارزان
دو خورد یا سه خورد هست اوسط آن

ورخورد ہر چار گوید اوسط است
او اسیر حرص مانست بد بخت است
برکہ اورا آشت ہادہ نان بود
شش خورد می دال کہ اوسط آن بود
مشق

انسان

بجز از شایان

دیو سوئے آدمی شد بہر بشر
سوئے تو ناید کہ از دیوی بہتر
تا تو بودی آدمی دیو از بہت
می دوید و می چشاید از بہت
چون شدی در خوئے دیوی ہتوار
سیگہ یزد از تو دیو اسے نابکار
مشق

اول الطیئس را استاد بود
بعد از ان الطیئس پیشم باد بود
مشق

بسیار جاہ

آدمی اول حسد یں نان بود
زانکہ قوت نان ستون جان بود
سوئے کب سوئے غصب و جدیل
جان نہادہ بر کف از حرص و امل
چون بنا در گشت ستغنی زنان
عاشق نام است و مدح شاعران
ہکامہ اصل و نس اورا برہند
در بیان فضل او منبر نہند
تا کہ کرومند و زربخشے او
ہر چو غنم بر بودہ در گفتگو
مشق

بسیار جاہ

این فضیلت خاک را از زود ہم
زانکہ دار و خاک شکل غبری
ظاہر عش با باطنش گشتہ جنگ
وز درون دار و صفات انوری
ظاہرش گوید کہ ما انیسیم و بس
باطنش چون گوہر و ظاہر چون نیک
زین تر شر و خاک صورت ہا کنیم
باطنش گوید کہ کوین پیش و پس
خندہ پنہانش را پسہا کنیم

ز آنکه ظاهراً خاک اندوه بکاست در روشن صد هزاران قند است
ظاهراً از تیرگی افغان کنان باطن او گلستان در گلستان
۳۳۵

پس بصورت آدمی سرخ جهان در صفت اصل جهان این را بدان
ظاهراً سرش را پیشه آورد بخرخ باطنش باشد محیط بهفت چرخ
۳۳۸

آدمی چون نور گیرد از خدا هست مسجود ملایک ز جتبا
۳۳۹

عالم هو واکر

پس بصورت عالم اصغر قوی پس معنی عالم کبر قوی
ظاهراً آن شاخ اصل میوه است باطناً بهر ثمر شد تلخ هست
گر نبود سه میل و امید ثمر که نشاند به باغبان پنج شجر
پس معنی آن شجر از میوه زاد اگر بصورت از شجر بودش نهاد
گر بصورت من ز آدم زاد و ام من معنی جد جده افتاده ام
پس زمن زانیده در معنی پدر پس ز میوه زاد در معنی شجر
۳۴۱

عکس صفات الهی

آدم اصغر لایا و صاف علوات وصف آدم منظر آیات اوست
هر چه دو سه نماید عکس اوست همچو عکس ماه اندر آب جواست
خلق را چون آب در صاف و زلال و ندر و تابان صفات ذوالجلال
علمشان عدلشان و لطفشان چون ستاره چرخ در آب روان
۳۴۲

اینست خورشید نهان در ذره شیر زرد پوشتین بره

ایست دریائے نہان در زیر کاه پابرین کہ مین منہ با اشتباه
۵۶۹

عروسک نیش

جملہ حیوانات وحشی ز آدمی باشد از حیوان انسی در کی
خون آنها خلق را باشد بیل زانکہ وحشی اند ز عقل حبیل
خون ایشان خلق را باشد روا زانکہ انسان را نیند ایشان ہزا
عزت وحشی بدان ساقط شد است کامر انسان با مخالف آمد است
پس چه عزت باشد تاے نادرہ چون شدی تو حرم مستغفرہ
۵۷۰

ہر شہ اسیر بندہ آن قد و خد جملہ مستان را بود بر تو حد
بیع محتاج مئے گلگون نئے ترک کن گلگونہ تو گلگونئے
کج کر ناست بر فرق ہر ت طوق اعطیناک آویز بر ت
جو ہر است انسان و چرخ اورا عرض جملہ سرع و سایہ اند و تو غرض
علم جوئی از کتبہائے فسوس ذوق جوئی تو ز حلوائے سوس
اسے غلامت عقل و تدبیرات ہوش تو چرائی خویش را از ان فروش
خدمت بر جملہ ہستی مفترض جو ہرے چون عجز دارد با عرض
بحر علی ورنے پنهان شدہ در گز تن علیے پنهان شدہ
۵۷۱

حسن التقویم در و التین بخوان کہ گرامی گو ہر است لے دوست جان
حسن التقویم از فکر ت بزن حسن التقویم از عرشش فزون
گر بگویم قیمت آن مستع من بوزم ہم بوزد مستع
۵۷۲

بیج کرتا شنید این آسمان کہ شنید این آدمی پریغان
 ۵۵۵

آفتابے دریکے ذرہ نہان ناگهان آن ذرہ بکشاید نہان
 ذرہ ذرہ گرد و افلاک وزمین پیش آن خورشید چو جت انگین
 ۵۵۶

چیت در عالم بگو یک نعتی کہ نہ محرم انداز دے امتی
 گا و خسر را فایدہ چہ در شکر ہست ہر جائزایکے قوتے دگر
 یک اگر آن قوت برو عارضیت پس نصیحت کردن اورا رضیت
 چون کہے کو از مرض گل داشت دوست گرچہ پندار دہ کہ آن خود قوت است
 قوت اصلی را فراموش کردہ است رومے در قوت مرض آورده است
 نوش را بگذاشتہ اسم خوردہ است قوت علت چھوچوش کردہ است
 قوت اصلے بشر نو خد است قوت حیوانی مراد را نامزاست
 یک از علت دین افتاد دل کہ خورد اوروز شب از آب و گل
 آن غذائے خاصگان دوست است خوردن ادبے گلو و آلت است
 ۵۵۷

خوئے معدہ از کہ وجہ باز کن خوردن ریحان و گل آغاز کن
 معدہ تن سوئے کہدان میکشد معدہ دل سوئے ریحان میکشد
 ۵۵۸

آدمی پنهان بود آدمی پنهان بود
 آدمی عاقل آن پری کہ مضمر است آدمی عاقل آن پری کہ مضمر است
 آدمی نزدیک عاقل چو شخصیت آدمی نزدیک عاقل چو شخصیت
 ۵۵۹

غذائے انسانی

سورۃ اغافہ

گفت پیغمبر کہ حق فرمودہ است
آفریدم تا زمین سودے کنند
نہ برائے آنکہ من سودے کنم
قصد من از خلق احسان بودہ است
تا ز شہدم دست تو دے کنند
از برہمن من قبایے بر کنم

مستطاب

مستطاب انسان بر آتش مالک است
پس میفرزاد بدن معنی فزا
پوستہا بر پوست می افزودہ
زانکہ آتش را علف جز پوست نیست
این تکبیر از نتیجہ پوست است
مالک دوزخ در آن کے مالک است
تا چو مالک باشی آتش را یکی
لا جسم چون پوست اندر دودہ
قہر حق آن کبر را گردن ز نیست
جاہ و مال آن کبر را زان دست است

اولاد

میرود سوسے ریاض مام و باب

از دم پنهان زمین پر
تا ز فرزند آب این چشمہ شباب
تازہ میباشد ریاض الدین
چو شو چشمہ زمبیا ری علی
خشکے شخاش ہی گوید پدید
میکشد آبے خنیل آن پدر
گشتہ جاری عین شان زین ہر دین
خشک گردد برگ و شاخ آن مغل
کہ ز فرزندان شجر ہم میکشد

مستطاب

اولیاء اللہ

جذبا ارواح اخوان ثقات
ہر کسے روئے لبوئے بردہ اند
ہر کبوتر می پرد در مذہبے
ہر عقابے می پرد از جا بجبا
مسلمات مومنات قانات
دین عزیزان رو باین سو کردہ اند
دین کبوتر جانب بیجا بنے
دین عقابان راست بیجائی سرا

در را حکم
اولی اللہ

ماند مرغان ہوائے خانگی دانہ ما دانہ بیدانگی
زان فرخ آمد چنین وزے ما کہ دریدن شد قباد وزے ما

ابدال کبست ابدال آنکہ او مبدل شود خمرش از تبدیل یزدان خل شود

اولیاء اصحاب کہف اند اے عنود در قیام و در قلب ہم رقود
میکشد شان بے تکلف در فعال بیخبر ذات الیمین ذات الشمال
چیت آن ذات الیمین فعل حسن چیت آن ذات الشمال شغال تن

ادراک در اولیاء کلام در روشنی و راے کار است دمدم از حق مرا یش از اعطاست
بلکہ در ویشان بر اے ملک و مال روزے دارند زرفنا ز ذوق کمال

بہ شہید آنکہ گویند اولیاء در کہ روند تا ز چشم مردمان پنهان شوند
پیش خلق ایشان فرا صد کہ اند گام خود بر چرخ مفتاح می نهند
پس چرا پنهان شود کہ چو بود کہ ز صد دریا و کہ آسنو بود
حاجتش نبود بسوئے کہ اگر بخت کہ پیش کہ فلک صد نغم بخت
چرخ گردید و ندید او گردشان تعزیت جامہ پوشید آسمان

چونے اولیاء باید اول طالب مردے شوی کا ندر سفر ہر جا روی

گر گدایان طامع اندوز شت خو در شکم خواران تو صاحب دل بخو
وزنگب دریا گدایان سنگبات فخر ما اندر میان ننگبات

۱۲۸

حیات مرگدان

بمن که اسرافیل وقت انداو گیا مرده راز ایشان حیات است و نما
جانہا سے مرده اندر گور تن بر چہ ز آواز شان اندر کفن
گوید این آواز ز آواہ جد است ز ندہ کردن کار آواز خداست

۱۲۹

سجدہ گاہ

ابہان تعظیم مسجد میکنند در جہاے اہل دل جد میکنند
آن مجاز است این حقیقت ہے آخراں نیست مسجد جز درون ہروران
مسجد سے کان در درون اولیات سجدہ گاہ جلا است آنجا خداست

۱۳۰

صحبت با اولیاء

یک زمانے صحبتے با اولیاء بہتر از صد سالہ طاعت بے ریا
گر تو سنگ خارہ و مرمر بوی چون بصاحب دل رسی گو ہر شوی
مہر پاکان در میان جان نشان دل مدد الایہ ہر دلخو شان

۱۳۱

ہر کہ خواہد ہمیشی با خدا گونشیند در حضور اولیاء
از حضور اولیاء اگر بگسی تو ہلاکی زانکہ جزوئی نے کلی

۱۳۲

چون شوی دور از حضور اولیاء در حقیقت گشتہ دور از خدا

۱۳۳

غافلہ

بیر چشمان را گدایان پندختن و زحمتشان خنہ دشمن داشتن

گر پذیرد خیسر تو گوئی که است
در نه گوئی زرق و کمر است و خاست
گر در آیمیز تو گوئی طامع است
در نه گوئی از کبیر موع است
گر تحمل کرد گوئی عاجز است
در غیر آمد تو گوئی کرپز است

۱۶۸

گر خود را و زهر قاتل را عیان
طالب مسکین میان پت در است

صاحب دل را ندارد آن زیان
ز آنکه صحت یافت از پر میز دست

فوق میان افغانی الله
و در فعال عاقل ناس

ناقص از زبر و خاکستر شود
کفر گیر دلمی، ملت شود
جمل شد علم که در ناقص بود

کامل گر خاک گیر دز شود
هر چه گیر دلمی علت شود
جمل آید پیش او دانش شود

۱۶۹

در نه ابله شوی اندر جهان
تو اگر شهید خور می زهر شود
لطف گشت و نور شد مرنا را و

مان ترک حد کن با جهان
کو اگر زهر خور شهید شود
کو بدل گشت و بدل شد کار او

۱۷۰

تیر جسته باز آردش ز راه

اولیایا الله قدرت از ازل

قدرت اولیایا الله
کنف قلوب پیش بینی

تا شناسد مرد را بے فعل و قول
فدا و بند نباشد بند نقل
در جهان جان جو آیدس القلوب
پیش شان مکشوف باشد بر حال

نور باید پاک از تقلید و عول
در رود در قالب او از راه عقل
بند کان خاص سلام لغوب
در درون دل در آید چون خیال

۱۷۱

اولیاً اللہ واقع گشت براسرار چو
آنکہ واقع مخلوقات چو بود پیش او
آنکہ بر افلاک رفتارش بود
بر زمین رفتن چو دشوارش بود

پاسبان آفتاب اند اولیاً
بر بشر واقع ز اسرار خدا

آنچه صاحب دل بداند حال تو
آنچه بسیند و حبسنت اہل دل
تو ز حال خود ندانی اے عمو
کے بیٹنی و خود اے از خود غفل

آنچه او بیند نشان کردن مساس
ز قیاس عقل و ز راہ حواس

شال آب بپوشند

آب بہر آن بہ بار داز سماک
آب چون بیکار گردد شد نجس
حق بہر دش باز در بحر صواب
سال دیگر آمد او دامن کشان
من نجس ز نجاست دم پاک آدم
ہین بیا ئید اے پلیدان سخن
خود غرض زمین آب جان اولیاست
چون شود تیرہ ز غسل اہل فرش
باز آید ز اطرف دامن کشان
از تیمم و از ماند جملہ را
تا پلیدی را کند از خشت پاک
تا چنان شد کابے ارد کرد جس
تا بشتش از کرم آن آب آب
ہے کجا بودی ہدایاے خوشان
بتدم غلعت سوئے خاک آدم
کہ گرفت از خوئے ز دامن سخن
کو غول تیر گہاے شماست
باز گردد سوئے پاکی بخش عرش
از طہارت محیط آرد نشان
وز تحریر طالبان قبلہ را

ہر دمے اور اکیسے سراج خالص
صورتش بر خاک جان و لامکان
لامکانے نے کہ درہم آیت
بل مکان و لامکان در حکم او
بر سر نقش ہند حق تاج خاص
لامکانے فوق و ہم سالکان
ہر دمے دروے خیالے زایدت
ہمچو در حکم ہستی چار جو

اولیاء اطفال حق اند اے پسر
غایبی مندیش از نقصان شان
گفت اطفال من اند این اولیاء
از برائے امتحان خوار و غنیم
پشت دایرہ عصمتہاے من
ان ہاں این دلی پوشان من اند
غائبے و حاضری بس باخبر
کو کشد کین از برائے جان شان
در غیبی نہ داز کار و کیسا
یک اندر بر سر منم با و ندیم
گو نیا ہستند خود اجزائے من
صد ہزار اند ہزار ان یک تن اند

چون جبینہ از جند او دیدان مد
بایزید اندر مزید شش را دید
چونکہ کرتی کرخ اور اشد جس
پورا دہم مرکب آنسو راند شاو
وان شقیق از شق آن راہ شگرف
شد فضیل از رہزنی رو پیر راہ
بشر حافی را بشر شد ادب
چونکہ ذوالنون از غمش دیوانہ شد
چون سرنچی بے سر شد اندر راہ او
خود مقاماتش فرون شد از عدد
نام قطب العارفین از حق شنید
شد خلیفہ عشق و ربانی نفس
گشت او سلطان سلطانان داد
گشت او خورشید را دے تیز طرف
چون لمحظہ لطف شد لمحوظہ راہ
سر نہاد اندر بیابان طلب
مصر جانہا چو شکر خانہ شد
بر سر پر سروران شد جاہ او

مذکور اولیاء اللہ

خلق اطفال اند، جز مت خدا

در الحکم

میت بالغ جز ز میده از هوا

صفت

صدق و گرمی خود شمار اولیاست
کالتفات خلق سوئے خود نکندباز بیشتر می پندام هر دعاست
که خوشم و از درون بس ناخوشند

صفت

تا دل مرد خدا نماند بدر:

نیچ تو - می را خدا رسوا نکرد

صفت

اولیای او در درون هم نغمیاست
نشود آن نغمه را گوشش حس
نشود نغمه پری را آدمی
گرچه هم نغمه پری زمین عالم است
که پری و آدمی زندانی اند
نغمه های اندرون اولیا
بین زلائے نفی سرباز زیندطالبان را از ان حیات بیهیاست
کز سخنها گوشش حس باشد نجس
کو بود از اسرار پنهان اجمعی
نغمه دل برتر از هر دو دم است
هر دو در زندان این نادانی اند
اولا گویند کای اجزای لا
وین خیال و دهم را کیسو کسبید

صفت

کرده او کرد دست اے حکیم
مومنان معدود لیک ایمان یکے
غیر فهم و جان که در گاو و خراست
باز غیر عقل و جان آدمی
جان حیوانی ندارد اتحاد
جان حیوانی ندارد اتحادمومنان را اقصای دان قدیم
جسمشان معدود، لیکن جان یکے
آدمی را عقل و جان دیگر است
هست جانے در بنج و دور ولی
تو مجو این اتحاد از روح باد

صفت

ایمان، بین

شهادت ایمان، بینان

گر خرد این نان، نگرود سیر آن از حسد میرد، چو بند برگ آں ایمان
جان گرگان و سگان از ہم جد است متحد جا نہاے شیران خداست صدق

ضعیف ایمان

چون بہر فکرے کہ دل خواہی پیرد از تو چیزے در نہان خواہند برد
ہرچہ اندیشی و تحصیلے کنی می در آید دزد ز آئسو کا یمنی
پس بدان مشغول شوکان بہتر است تا تو چیزے برد کان بہتر است
بار باز رگان جو آب افستد کشتے عمرش بغرقاب افستد
ہرچہ نازل تر بد ریا فگند دست اندر کالہ بہتر زند
چونکہ چیزے فوت خواہد شد و آب ترک کتر گیسو بہتر را بیاب
نقد ایمان را بطاعت گوشدار تا ز روے حق نگرودی شرمسار
چونکہ نقد را انگہ اری کنی حرص و غفلت را برد و بدنی صدق

ضعیف ایمان

ذات ایمان نعت و توقیت ہول اے قناعت کرے از ایمان بقول
گرچہ آن مطوم جان است و نظر جسم را ہم زان نصیب نیست پیر صدق

کم و ایمان

بدنامد چون اشارت کرد دوست کفر ایمان شد چو کفر از بہر اوست
ہر بدی کہ امر او پیش آورد آن ز نیکہاے عالم بگزارد

بواسطہ نقل ایمان

تا ہوا تا زہ کن ایمان از گفت زبان اے ہوا تا زہ کرد و نہان
تا ہوا تا زہ است ایمان تا زہ نیست کین ہوا جز قتل آن دروازہ نیست صدق

باد در مردم ہوا و آرزو است چون ہوا بگذاشتی پیغام ہواست

بہارِ نہایت
بہارِ حال

کار آن دارد کہ پیش از تن بدہ است
چشم عارف راست گوئی اول بہت
انچہ گندم کاشتند شش انچہ جو
انچہ آبست شب جز آن نرا
بگر از اینہا کہ نو عادت شدہ است
چشم او بر گشتہاے اول است
چشم او آنجاست روز و شب گرد
حیلہا و مکرنا باد است و باد

منہ

نہایت کار

ہر کہ آخر کافر اورا شد پدید
اسم ہر چیزے تو از دانا شنو
اسم ہر چیزے بہر اظاہر شش
حاصل آن آمد حقیقت نام ما
مردار بر عاقبت نامے نہند
ہر کہ آخر کافر اورا شد پدید
اسم ہر چیزے تو از دانا شنو
اسم ہر چیزے بہر اظاہر شش
حاصل آن آمد حقیقت نام ما
مردار بر عاقبت نامے نہند

منہ

نہایت چیز نامہ و کار

ہست ز اہد ر غم پایان کار
عارفان ز آغاز گشتہ ہوشمند
بود عارف را بہین خوف ورجا
عارف استا و باز رستا ز خوف بیم
بود اورا بیم و امید از خدا
تاچہ باشد حال او روز شمار
از غم و احوال آخر فرار غند
سابقہ دامنش خورد آن ہر دورا
نامے دہورا کرد و تیج حق دو نیم
خوف فانی شد عیان گشت آن ہجا

منہ

صد علامت هست نیکو کار را
مال در ایثار اگر گردد تلف
در درون صد زندگی آید غلف
م

مطافهت نفس پند من بشنو که تن بند تو نیست
بسته بیرون کن گرت میل نیست
لب بند و گفت پر زربرشا
بخل تن بگذار و پیش آ در سخا
ترک لذتها و شهواتها است
هر که در شهوت فرو شد بر نخاست
م

آن زکاتے دان که غمگین دادی
گوش را چون پیش ستافش نبی
بشنوی غمهای رنجوران دل
فاقد جان شریف از آب گل
م

گر نماند از جو در دست تو مال
کے کند فضل الهی پائمال
هر که کار دگر در انبارش تہی
لیکش اندر مزرعہ باشد ہی
م

باگ می آید که اے طالبینیا
جو محتاج است و خواهد طلبے
جو میجوید گدایان و ضعاف
همچو خوبان کائینہ جویند صاف
چون گدائینہ جو دست مان
روے خوبان ز آئینہ زیبا شود
روے احسان از گدای پیدا شود
دم بود بر روے آئینہ زیان
م

آن درم دادن سخی را لایق است
جان سپردن خود سخاے عاشق است

جان دبی از بهر حق نانت دهند
جان دبی از بهر حق جانت دهند

شفق و نسک محل بین به بود
چون محل باشد، موز میشود
اے بسا اساک از افشاق
مال حق را جز با هر حق مده
تا محض یابی تو مال بی کران
تا نباشی از عدا و کائنات

این سخا صفت از سر و بهشت
و اے او که گفت چنین شایسته
عروت و الوثقی است این ترک هوا
یک شد این شلخ جازا بر سما
محنان مروند و احسان شان بماند
اے فنک و را که این مرکب براند

بعیت
صفت و قیاس

جان شناسان از عدد و فارغ اند
عرقه دریاے چون اند و چند
جان شود از را و جان جان استاس
یا ربیش شوند فرزند قیاس

چشم بگذشته ازین بسوسها
یافت از غیب بینی بوسها
خود بخنی یا بم یکے گوشے که من
نکته گویم از ان چشم حسن

بهر دیده روشنان یزدان فرد
شش جهت را منظر آیات کرد
تا بهر حیوان و نامی کانگرند
از ریاض حسن ربانی چسبند
بهر آن فرمود با آن اسپاد
حیث و لیتیم فشم و جبه

مرد از نور خدا نیست دید رنگ بے نور درون
 این برون از آفتاب و از سہا
 بچنین نور خدا سے اندرون
 وان درون از عکس انوار علا
 نور چشم خود نور دل است
 نور چشم از نور دلہا حاصل است
 باز نور نور دل نور خداست
 کوز رنگ اصل حسن پاک جد است

نوریت خدا دینی
 سہ چو عالم در نظر پیدا کند
 چونکہ چشمت را بخود بینا کند

گر بھی خواہی ز کس چیز سے محوا
 جنت السوائی و دیدار خدا
 جنت پیغمبر کہ جنت ازالہ
 جہنم کفایت مر ترا

حق بھی گوید کہ دیوار بہشت
 چون درو دیوار تن باہر گئیست
 نیست چون دیوار با بجان درشت
 زندہ باشد خانہ چون شاہ ہنہشت
 ہم درخت و سیود ہم آب زلال
 باہشتی در حدیث و در مقال

عشق بس گرم است اندلا مکان
 ز آتش عاشق ازین روا سے صفی
 ہفت دوزخ از شر ایش پاک و خان
 میثود دوزخ ضعیف و منطفی
 گوید شش بگرد بک اے محترم
 گوید شش جنت گزرن پچو باد
 کہ تو صاحب خرمی من خوشہ چین
 ہست از ان زو جیم و ہم چنان
 در نہ ز آتشہائے تو مرد آتشم
 در نہ گرد و ہر چہ من دارم کساد
 من یتیم و تو ولایتہائے چین
 نہ مر اینہرا نہ مرا و از وایان

بیداری خوشی

در حکم

۵۸۳

بیداری

گر نخواهد زیست جان بے این بدن
ورنه خواهد بے بدن جان تو نیست
و اهری زمین روزی ریز و کثیف
گر هزاران رطل و تنش بخوری

پس فلک ایوان که خواهد شدن
فی السماء رزق قلم روزی کیست
در فتنی در لوت و ساچر بے شریف
بیروی پاک و ربک بچوری

۵۸۴

بیداری خوشی

بیداری بخیر

هر که بیدار است او در خواب تر
هر که در خواب است بیدارش به
چون سخن بیدار نبود جان با

هست بیدارش از خوابش بتر
مست غفلت عین هشیارش به
هست بیداری چو در بندان با

۵۸۵

اے بسا بیدار چشم خفته دل
آنکه دل بیدار دارد چشم سر
گر تو اهل دل نبی بیدار باش
در دلت بیدار شدی مخفی خوش

خود چه بیند دیده اهل آب و گل
گر بخشد بر کشاید صد بصر
طالب دل باش و در پیکار باش
نیت غائب طرت از هفت خوش

۵۸۶

در خواب بیداری

در شب تاریک چون آنروز را

پیش کن آن عقل غفلت سوز را

۵۸۷

خواب را بگذارد مشاء به پد
بنگارش از که مجنون گشته اند

یک شبی در کوبی بخوابان گرز
بچو پروانه بولش کشته اند

۵۸۸

حالت خواب

هر شبی از دام تن ارواح را

میرانی میکنی ارواح را

میر بندار و لوح ہر شب نین قصص فارغان از حکم و گفتار و قصص
شب ز زندان بجز زندانیان شب زدولت بجز سلطانیان
نہ غم و اندیشہ سود و زیان نہ خیال این فلان و آن فلان

حال عارف این بود بخواب ہم گفت یزدان ہم رتو دین مرم

نواب عارف

بہار شمع و شمع
آتش از آنکہ پیوستہ

عیبہا از تو پیران عیب شد غیبہا از رشاک پیران غیب شد

عیب کم گو بندہ اللہ را مستہم کم کن بزدی شاہ را
ور نہ باشی بیچ پنج از پیمان پسر و ہر دیو باشی ستیان

تقلید پر نادر اصل

دہ مرو، دہ مرد را احق کند عقل دابے نور و بے رونی کند
ہر کہ روزے باشد اندر روتا تابا ہے عقل او ناید حبا
وانکہ ما ہے باشد اندر روتا روزگارے باشد شش ہن و عے
دہ چہ باشد شیخ و اصل ناشدہ دست و قتلید و در حجت زدہ

مذہب از خان پیر

شیخ را کہ پیشوا و رہبر است گرمیدے امتحان کردا و خرمست
امتحان شگر کنی در را و دین ہم تو گردی محق اے بے یقین

مذہب از خان پیر

چون گرفت پیہرمان تسلیم شو بہجو موسے زیر حکم خضر مرو

پیر چون گزیدی سپه نازک دل باش
سمت در زنده جو آبه گل باش
در بهر زخمی تو پر کینه شوی
پس کجا بے صیقل آینه شوی

شرط تسلیم است نه کار و راز
سه دینود در ضلالت ترک تراز

پیر را بگزین که بے پیر این سفر
هست پس بر آفت و خوف و خطر
هر که او بے مدد شد و راه شد
اوز غولان گمراه و در چاه شد
گر نباشد سایه پیر اے فضول
پس ترا سرشته دارد بانگ غول

اندر آدرسایه آن عاقله
کش نیت اندر دازد و ناقله
بس تقرب جوید و سوسه اله
سر پیچ از طاعت او میبگاہ
زانکه او هر خار را گلشن کند
دید و هر کور را راه روشن کند
ظل او اندر زمین چو کوه قاف
روح او سیم غم بهر عالی طواف
دست گیر و بند و خاص اله
طالبان را میبرد تا پیشگاه

آنکه از حق یابد او هم و جواب
هر چه فرماید بود عین صواب
آن پیر را کس خضر بیه خلق
تبر او را در نیابد عام خلق

شیخ کو نیطر بنور الله بود
از نهایت درخت آگ بود

از پس صد سال نچپ آید برو
پیری بیسند معین موبو

اندرا نیسند چه بنید مرد عام ^{در گم} که نبیند پیر اند خشت خام ^{پیر}

زانی حضور ^{بر آید} آخسر بین ترا و سودوار ^{بودش} هر دم بره رفتن غمار ^{کن} ز خاک پاسه مردی چشم تیز ^{تا} بسیندازی سر او با شس را ^{سوز} نه باشی شوی تو ذوالفقار ^{هم} بسوزد هم بسازد دیده را ^{تا} بهیستی زابتدا تا انتها ^{مست}

پیر تا پستان و خلقان تیر ماه ^{دعوت پیر} خلق مانند شب اند و پیر ماه ^{کرده} ام بخت جوان را نام پیر ^{او} چنان پیر است کثر آغاز نیست ^{خود} قوی تر میبود خسر کهن ^{خلق} مانند شب اند و پیر ماه ^{کو} ز حق پیر است نزا یام پیر ^{با} چنان دژ یتیم انبب از نیست ^{خاصه} آن خمر سے که باشد من لدن ^{مست}

دست پیر از غائبان کو تا و نیست ^{دست} او جز قبضه الله نیست ^{مست}

چون همی بر در میان باتان ^{در} کشائے روضه دارا بجان ^{چون} نبی باشد میان قوم خویش ^{گفت} پیغمبر که شیخ رفته پیش ^{مست}

شیخ که بود پیر یعنی موبید ^{مست} این موبدان لے نا امید ^{ما} ز همتش نماند کار مو ^{هست} آن مو سے یہ ہستے او

چونکه همتش نماند پیرا دست گر سه مو باشد او یا خود و دوست
 هست آن موئے سیاه و صغیر بشر نیست آن موئے مستریش و مو سر
 ۳۲۹

بیزیر پیر عقل باشد اسیر نه سفیدی مو اندر ریش و سر
 ۳۳۰

انجم آمد چون مرید شمس پیر شمس آمد در قسین بدو غیر

بمنتخبی و برتوب
 شاد و سالک و پیا

هر نخی و هر دلی را مسلکیت یک تاق میر و جمله کیست
 ۳۳۱

در دل هر استی که حق مره است روئے دآواز پیر معجزه است
 چون پیر از برون با سنگی زند جان است در ورون سجده کند
 زانکه جنس با نام او اندر جهان از کس نشنیده باشد گوش جان
 آن غریب از ذوق آواز غریب از زبان حق شنود آتی قریب
 ۳۳۲

خبر

زان بود جنس بشر پیغمبران تا بحسبیت رسید از نادان
 پس بشر فرمود خود را مثلکم تا بحسب آید و کم گردید کم
 زانکه جنسیت عجائب جادیت جادیش جنس است هر جا طاعت
 ۳۳۳

حکمت رسالت

امر شمس آمد کاتباع فرخ کن ترک پایان بینی و مشروح کن
 منکر آخر که داسع رهی امر بق هست نبود آن تهی

کمترین حکمت کزین احساج تو جلوه گرد آن بحسج و آن عتو
تا که ره بنمودن و اسلال حق فاش گردد بر همه اهل فرق
چونکه مقصود از وجود اظهار بود بایدش از پند و اغوا آزمو
۳۸۴

گر هزاران طالب اند و یک طول از رسالت باز می ماند رسول
این رسولان ضمیمه رازگو مستمع خواهند اسر فیل خو
نخوتی دارند و کبرے چون شهبان چاکری خواهند از اهل جهان
تا ادبشان بجایگاه ناوری از رسالت شان چگونه برخوری
که رسانند آن امانت را بتو تانباشی پیش شان راجع دو تو
هر ادب شان که می آید پسند کامند ایشان زایوان بلند
نے که ایانند کز هر خدمتی از تو دارند اے مژور منته
۳۸۵

نمود استفاده

ما طبیبانیم شاگردان حق ما طبیبانیم شاگردان حق
آن طبیبان طبیعت دیگر اند که بدل از راه بنضه بنگرند
ما بدل بواسطه خوش بگریم کز فراست ما به علی المنظریم
آن طبیبان غذا بیند و شمار جان حیوانی بدیشان استوار
ما طبیبان غسالیم و مقال ملهم ما پر تو نور حلال
کاین چنین فعلی تراناف بود وان چنان فعلی زره قاطع شو
این چنین قولی ترا پیش آورد وان چنان قولی ترا پیش آورد
آنچنان و اینچنین از نیک و بد پیش تو بهیم و بنسایم جد
آن طبیبان را بود بوسه دلیل وین دلیل ما بود و حسیلیل
۳۸۶

طبیبان الی

اینجا گفتند با خاطر که چند
چند کویم آہن سردے ز غے
مید ہم اینرا و از او عطا و پسند
در میدان در قفس میں تاب کے
چونکہ تیغ گفت حق شد ناگزیر
ملا

نور مجاہدین

ہر ہمیر فر آمد و جہان
عالم کیست بقدرت سحرہ کرد
فرد بود و صد جانش در نہان
کرد خود در در کہن نقشے نور
ابہانش نہ دیدند ضعیف
ابہان گفتند مردے بیش نیست
و اے آن کو عاقبت اندیش نیست
ملا

بیت

آن سابر قے کہ بار و لوح تافت
آن کرد آدم رست و دست شیت چید
تا کہ آدم معرفت زان نور یافت
پس خلیفہ اشش کرد آدم کان بید
در ہواے بحر جان در بار شد
بہر در شعلہاے نار رفت
جان ابراہیم ازان انوار رفت
چونکہ اسمعیل در جوشش فتاد
جان داؤد از شعا عش گرم شد
چو سلیمان شد و صالھ از ضعیع
در قضا یعقوب چون بہادر سر
یوسف ہر چو دید آن آفتاب
چون عصا از دست ہوسے آب خورد
جان جبرئیل از فرش چون زیافت
چونکہ زکریا ز عشقش دم زدے

چونکه یونس جرعه زان جام یافت
در درون ماهی او آرام یافت
چونیکه یحیی است گشت از شوق او
سر به پشت ز نهاد از ذوق او
چون شعیب آگاه شد زین ارتقا
چشم را در بانگت از بهر لقا
شکر کرد ایوب صابر هفت سال
در بلا چون دید آثار وصال
خضر عمو الیاس را ز میش چون دم زد
آب حیوان یافتند و کم زدند
ز دبا نش عیسی مریم چون یافت
بر سر از گنبد چهارم شافت
چون محمد یافت آن ملک و نعیم
قرص سه را کرد و دم او دو نیم

چون خدا اندر نیاید در میان
نائب حق اندرین مغیبتان
نه غلط گفتم که نائب یا سوب
گرد و سپنداری قبیح آید نه خوب
نه دو باشد تا قوی صورت پست
پیش او یک گشت که صورت برست

نائبان حق

تا بدانی هر که ایزدان بخواند
از همه کار جهان بیکار ماند
هر که باشد زیزدان کاروبار
یافت بار آنجا و بیرون شد ز کار

تو
از کار دنیا

تا لب بحر این نشان پایاست
پس نشان یادرون بحر لاست

درماندگی لعل

تا بدریا سیراپ وزین بود
بعد از انت مرکب چوین بود

تخصیص شجرہ

مرد حق باشد بمانند بصر پس برہنہ بہ کہ پوشیدہ نظر
ص ۲۱۸

خوشتر از تجسس بد از تن و ز مزج نیت اسے فرعون نے الہام و گنج
ص ۲۱۸

جان مجرب

جان مجرب گشتہ از غوغائے تن می پردا پردل سے پائے تن
ص ۲۱۸

فعلت و مضاف و مضافی

گشت فردا ز کوی تو با خواہش شد برہنہ جان بجان از خواہش
چون برہنہ رفت پیش شاہ فرد شاہش از اوصاف قدسی جاہ کرد
خلعت پوشید از اوصاف شاہ بر پردا چہاہ بر او ان جاہ
ص ۲۱۸

و لہ اشجبت

وقت آن آمد کہ من عریان شوم جسم بگزارم سراسر جان شوم
ص ۲۱۸

تخصیص صل

من شدم عریان ز تن او از خیال میخرازم در نہایات الوصال
ص ۲۱۸

حاصل اندر وصل چون افتاد مرد گشت دلاہ پیش مرد سرد
چون بہ طلبوت رسیدی لے طبع شد طلبگارے علم اکنون قبیح
چون شدی بر باہاے آسمان سرد باشد جستجوے زردبان

تخصیص خیال

عقل جزوی آفتش وہم است وطن زانکہ در خلعات شد اورا وطن
ص ۲۱۸

حضرت دہم و تخیل

عالم و ہم و خیال و طبع و ہم در رکلم
 بہت رہو را یکے سداے عظیم تخیل

صد ہزاران کشتے باہول و ہم تختہ تختہ گشتہ در دریاے ہم
 چون ترا و ہم تو دار و خیبر و سر از چہ گردی گرد و ہم اسے بیخبر

ہر دور و نے کو خیال اندیش شد از یاد و ہم اندیشی
 چون سخن در وے رو دلت شود چون دلیل آری خیالش پیش شد
 پس جواب او سکوت است و کون تج غازی دزد را آلت شود
 ہست با ابد سخن گفتن جہنم ہست با ابد سخن گفتن جہنم

خال مد رنجور گردانہ ہم آدمی را کہ نبود دستش غم
 توان بغینہ قبولہ فیض ان تا رضتم لدنیا ترضوا

دگر آدمی از ہم
 صورت و نقیہ افکار

آدمی را فریبی ہست از خیال گر خیالاتش بود صاحب جمال
 در خیالاتش نباید ناخوشی میگذازد ہمو موم از آتش
 صبر شیرین از خیال خوش شد ہست کان فرح دان تا زگی پیش آمد ہست

این عرضہا از چہ زاید از صور وین صور ہم از چہ زاید از فکر
 این جهان یک فکر است از عقل کل عقل چون شاہ است و فکر تبارسل

نیت و ش باشد خیال اندر جان تو جہانے بر خیالے میں روان
 بر خیالے صلح شان و جنگ شان وز خیالے فخر شان و تنگ شان

عالم خیال

اسے برادر تو بھی اندیشہ
گر گل است اندیشہ تو گلشنی
مابقی تو استخوان وریشہ
ور بود خارے تو ہمیشہ گلشنی
جملہ خلعان خسرو اندیشہ اند
زان سبب خستہ دل و غم پیشہ اند

چون تو با پیر ہوا برمی پری
ہرگز افسال دام و دود بور
لاجرم برین گمان آن می بری
برک میانش گمان بد بود
چون تو جزو عالمی پس لبہین
چون تو برگردی و برگردت سرت
ور تو در کشتی روی بریم روان
گر تو باشی سنگدل از طعمہ
ور تو خوش باشی بکام دوستان
اسے بسا کس رفتہ در شام و عراق
وے بسا کس رفتہ آہنہ و ہرے
وے بسا کس رفتہ ترکستان چین
طالب ہر چیز اسے یار رشید
چون ندارد مدر کے جز رنگ بو

خلق بے پایان زیک اندیشہ میں
ہست آن اندیشہ پیش خلق خورد
گشتہ چون سیلے روانہ بر زمین
لیک چو سیلے جهان را خورد و برد
پس چو می بینی کہ از اندیشہ
خانہ و قصر و شہر با
قائم است اندر جهان ہر پیشہ
کوہ ہا و زشتہا و خیر با

در سبب

سوانح

هم زمین و جسم هم هر دو فلک
زنده از دوسه همچون از دریا سنگ
پس سپر از ابله پیش تو کور
تن استیلاست و اندیشه چو مور

۱۲۳۵

این خمیسا را بر بدن راه یقین
گشت مقتاد و دولت اهل دین

۱۲۳۶

این روشها مختلف بین از برون
زان خیالاست طون در درون
هر کس روی برون برده اند
وان عزیزان رو بآئین کرده اند

۱۲۳۷

بر زمین گزینم گزاسبه بود
آدمی بے وهم این میسرود
بر سر دیوار عالی گردی
گرد گرد عرضش بود کز میثوی
بلکه می افنی ز لرزد دل تو هم
ترس و بے را نکو بنگر بغنم

۱۲۳۸

این تردد عقبه راه حق است
این تردد حبس زندان است
این تردد حبس زندان است
مرد باید آنچنان در راه حق
اے خنک آزا که پایش مطلق است
که ننگه ارد که جان سوے رود
که کش آینه و آئینم کشد

۱۲۳۹

سنی الترحک راحت گوش کن
بعد از آن جام بقار نوش کن

۱۲۴۰

این خمیسا را بر بدن راه یقین
گشت مقتاد و دولت اهل دین

این تردد عقبه راه حق است
این تردد حبس زندان است

این تردد عقبه راه حق است
این تردد حبس زندان است

این تردد عقبه راه حق است
این تردد حبس زندان است

در حدیث آمد کہ تسبیح از ریا

بہو سبزہ گو لخن دان اسے کیا

ہندیان را اصطلاح ہند مدح

ہندیان را اصطلاح سند مدح

ہست سنی را یکے تسبیح خاص

ہست جبری را صد آن در مناس

سنی از تسبیح جبری بخبر

جبری از تسبیح سنی بے اثر

این ہی گوید کہ این ضالت و گم

بخبر از حال او و از امر رقم

وان ہی گوید کہ اینرا چہ خبر

جنگ شان فگندیزدان از قہ

من نگر دم پاک از تسبیح شان

پاک ہم ایشان شود و در شان

حمد تو نسبت بدان گر بہتر است

لیکن نسبت بحق ہم اہتر است

چند گونی چون غطا برداشتند

کہ نمود است انچہ می پنداشتند

این قبول ذکر تو از رحمت است

چون نماز مستحاضہ خصمت است

در نمازش او بیا لود است خون

ذکر تو آلودہ تشبیہ و چون

خون پلید است و آب بے میرود

این پلیدی جہل قائم تر بود

اے مسلمان بادت تسلیم و رضا

زانکہ مقصود از ازل تسلیم و رضا

تسلیم و ثنا

۲۲۴

در حکم

اے عجب من عاشق این ہر دوشد

۵۹۶

عاشقم برقبہ و بر لطفش بجد

دعا و دعا کن بقضا

عاشقم بر پنج خویش و در خوشی بہر خوشی دے شاہ فرد خوش

ہر کجا ام قدم را سلکیت زندگئے و مردگی ہمیشہ مکیت

بہر یزدان می زیدنے بہر گنج بہر یزدان می مرد ز خوف و رنج

ہست ایماش برائے خواہاد نے برائے جنت و اٹار و جو

ترک کفرش ہم برائے حق بود نے ز بیم آنکہ در آتش بود

ایچنین آمد ز صل آن خوے او بے ریاضت نے سبج تھے او

انگہاں خند دکہ او بیند ضا بچو حلو اے شکر اور اقضا

۲۲۵

جز تو کل جسز کہ تسلیم تمام در غم و راحت ہمہ مکر است و دہم

۲۲۶

ہمچنانکہ ذوقی آن بانگ است و دے ہر مومنے تا حشر ہست

تا نباشد در بلا شان اعترض نے ز امر و نہی حق شان اعترض

لقمہ تلخے چو شکر میثود خار رحیان سنگ گوہر میثود

۲۲۷

گر بلا آید ترا اندہ مہر و رزیاں بینی غم اور محوز

کان بلا دفع بلا مائے بزرگ وان رزیاں من زیا نہائے سرگ

راحت جان آملے جان فیتال مال چون جمع آملے جان شد و بال

۲۲۸

ما التصوف قال وجدان الفرح فی الفؤاد عند ایتان الترح ^{۵۹۰}

نص

از شش از پنج عارف گشت فرد
مهر ز گشته هست زمین شش پنج نزد
دست او زمین پنج حصّ شش جهت
از و راے آن همه کرد آگست
شد اشارت شش اشارت ازل
جا و زالادام طراد اعزل ^{۵۹۱}

تحقیق
تعلیق
چند بار تعلیق

صد هزاران زابل تقلید و نشان
فلک نشان نیم و ہے دگان
شبه انگیزه آن شیطان دیوان
درستند این جمله کوران سرگون ^{۵۹۲}

بس خطر باشد مقلد را عظیم
از ره در هزن ر شیطان حسیم
شیخ نورانی زره آگه کند
با سخن بسم نور راهمرو کند ^{۵۹۳}

عقب تحقیق

چشم داری تو چشم خود نگر
منگر از چشم سفید بے هنر
گوش داری تو گوش خود شنو
گوش گولازا چپ را باشی گرد
بے ز تقلید نظر را پیش کن
هم بر اے عقل خود اندیشه کن ^{۵۹۴}

از مقلد تا محقق فیه قیاست
کین چو داود است و ان یکصد است
منع گفتار این سوزے بود
وان مقلد که نه آموزے بود ^{۵۹۵}

اے مقلد تو مجو بیشی بران کو بود منبع ز نور آسمان
۲۲۳

گرچه تقلید است استون جان هست رسوا، بر مقلد ز آتھان
۲۲۴

تکین و تون
بسا تکینی

آنچنان کس را کہ کو تہ بین بود در تلون غرق بے تکین بود
موش نفق زانکہ در خاک است جاش خاک باشد موش اجاے معاش
۱۴۳

کاہ باشد کہ بہر بادے جہد کوہ کے مر باد را وز تے ہند
۱۹۳

دستکاری از تون

رست از تلون کہ از ساعت بہت جلد تلون بہا ز ساعت خوتست
چون زمانی محم بہ چون شوی چون ز ساعت ساعتے بیرون شی
زانکہ آنسو جز تھیت راہ نیست ساعت از میا عتی آگاہ نیست
۲۳۳

باتو گویند این جبال ایات وصف حال عاشقان اندر ثبات
۲۵۵

تق و جان و جہد
ہل وقت و تون

اہلی دان جستن از قصر و حصون آن کیے در کنج مسجد مست و شاد
دان دگر در باغ ترش و بیمار قصر چرے نیست ویران کن بدن
گنج در ویرانہ است اے میر من آن نمی بینی کہ در بزم شراب
مست آنکہ خوش شود کہ شد خراب
۲۵۶

تن و جان

در انکلم

۵۹۹

بطلان جنس و فردگر

روز مرگ این جنس تو باطل شود

نور جان داری که یار دل شود
مستط

تن ز جان و جان تن مستور نیست

لیک کس را دید جان دستور نیست
مستط

بیکار کنی روح تن

ندانم که با جامه در انسواره نیست

تن ز جان و جان ز تن آگاه نیست
مستط

در زمین مردمان خانه مکن

کار خود کن کار بیگانه مکن

لیست بیگانه تن خاک کنی تو

کز براسی اوست غمنا کنی تو
مستط

جان کشاید سوئے بالا بالها

در زده تن در زمین چنگا لبا
مستط

زین بدن اندر عذابی آسے پسر

میرغ روح بسته با جنس و گر

روح باز است و طبایع ز اغشا

دارد از زانغان تن بس داغها
مستط

شاد و جان مرجم را ویران کند

بعد ویرایش آبادان کند
مستط

کرد ویران خانه بهر گنج و زر

وز مهران گنجش کند معمور
مستط

روح بے قالب تماند کار کرد

قالب بیجان بود بیکار و سرد

قالب بیجان کم از خاک است دوت

روح چون مغز است قالب همچو پوست

قالب پیدا و آن جان بس نهان

راست شد زین هر دو با بیجان

خاک را بر سر زنی سر نشکند

آب را بر بر زنی بر نشکند

خلاف روح تن

خویش

نعم روح تن

گر تو میخوای که سر را بشکنی در را حکم
 خاک را و آب را بر هم زنی تن و جان

بحر علی در غم پنهان شده در دو گز تن عالی پنهان شده

اے بطونکند جان را در بدن تا گل پنهان بود در عدن

ما چو زنبوریم و قالبها چون موم خانہ خانہ کز قالب را چو موم

تو بدان کین تن بود همچو لباس روح را اولابس آمد در قیاس

تن ہی نازد بخوبی و جمال روح پنهان کرده فر پد و بال
 گویشش کاے مزید تو کیستی یک دور روز از پر تو من زیتی
 غنج و نازت می نگنجد در جهان باشش تا که من شوم از تو جهان

این بدن خسر گاه آمد روح را یا مثال کشته مر تو روح را

جسم از جان روز افزون میشود چون رود جان جسم بین چون میشود
 صد جسمت یک دو گز خود پیش نیست جان تو تا آسمان جولان کنیست

در هوائے غیب مرغی می پرد سایه او بر زمین می زند
 جسم سایه سایه سایه دل است جسم کے اندر خور پایہ دل است

مروخته، سحر او چون آفتاب

بر فلک تابان و تن در جوار خواب

جان نهان همچو سحافت اندر غلاف

تن قلب میکند زیر آفتاب

۵۶۵

بر گب تن بے برگه جان است زود

زین بیاید کاستن و انرا سوز

اقرضوا الله قرضه زین برگ تن

تا بروید در عوض در دل چمن

قرض ده کم کن ازین نعمت

آمناید و چه لامعین رأت

تن ز سرگین خویش چون خالی کند

پد ز گهر های اجلالی کند

زین پلیدی بر دم و پا کی برد

از لطمه کرم تن او بر خود

دیو می ترسانند که این دین

رین پشیمان گردی و زار و عین

گر گزاری زین موسها تو بدن

بس پشیمان و عین خواهد شدن

این بخور گرم است داروست مزاج

و ان بیا شام از پشه نفع و علاج

هم بدین نیت که این تن کلبست

انچه خورده است آتش اصوب است

هین نگر دی خو که پیش آید خلل

در دماغ و دل بزیاید عقل

یچنین تهدید ما آن دیو دون

آرد و بر خلق خواند صد فسون

خویش جالینوس سازد در دوا

تا فریب نفس بیاثر ترا

۵۶۶

تن چو شد بیمار دار و جوت کرد

ورقوی شد مژ ترا غوت کرد

بحث جان اندر مقام دیگر است

باده جان را قوام دیگر است

تا تو تن را چرب و شیرین میدهی

جوهر جان را نه بسنی فیهی

۵۶۷

نفس دیو بیمار

نفسان
شفاست جسم در دوح

در لکلم
 قوت خود خور قوت حیوانی خور
 تن و جان
 قوت تو دیگر و زان خسرو دگر

قوت اصلے بشر فخر خداست
 قوت حیوانی مرا و رانا سزااست
 ۱۲۴

زین خورشها اندک اندک باز بر
 کاین غذائے خربودنے زان جر
 تا غذائے اصل را قابل شوی
 لقمہ ہائے نور را آکل شوی
 ۱۲۵

چون خوری کیبار از ماکول خور
 خاک ریزی بر سہمان تنور
 ۱۲۶

تن جو بارگ است روز و شب زان
 شاخ جان در برگ یزہست و خزان
 برگ تن بے برگے جان است زود
 این بیاید کا ستن آزا فسزود
 ۱۲۷

قوت استغفار
 استغفار وقت غم

غم چونکہ غم بپیشنی تو استغفار کن
 غم بامہر خالق آمد کار کن
 ۱۲۸

ایسہ اجابت گفت حق گر فاسقی و اہل صنم
 ترک پیشمانی

چون مرا خواندی اجا بہتا کنم
 چشمت و گشت و پیشمانی رسید

چون قضا آورد حکم خود پدید
 آن پیشمانی قضاے دیگر است
 پس پیشمانی بہل حق را پست
 دان پیشمانی پیشمان تر شوی
 نیم مسرت در پریشانی رود
 نیم دیگر در پیشمانی شود

توبہ ترک این فکر و پشیمانی بگو در حکم
حال کار و بار نیکی توبہ جو ۶۰۳

اسے خبر مات از خبر دہ بیخبر توبہ تو از گستاخ توبہ بتر توبہ از توبہ
اسے تو از حال از شستہ توبہ جو کے کنی توبہ ازین توبہ بگو

می باید تاب و آبے توبہ را شرط شد برق و حسابے توبہ را
آتش و آبے باید میوه را واجب آمد ابرو برق این شیوه را
تا نیا شد برق دل ابرو و چشم کے نشیند آتش تبید و چشم

نقص میثاق و شکست توبہ را موجب لعنت بود در نہا
نقص توبہ عہد آن اصحاب بہت موجب مسخ آمد و ہلاک وقت
پس خد آن قوم را بوزینہ کرد چونکہ عہد حق شکستند از بند
اندرین است نسخ بدن یک مسخ دل بود اسے ذوالنفس
توبہ کن مردانہ و چون ابلہان توبہ را مشکل بترس از نقص آن

گر سیہ کردی توبہ نامہ عمر خویش توبہ کن زانہا کہ کردستی تو پیش
عمر اگر گدشت بخشش ایندم است آب توبہ دہ اگر ابے نم است
نسخ عمرت را بدہ آب حیات تا دخت عمر گردد با ثبات
جملہ ماضیہا ازین نکوشند زہر پارینہ ازین گردد و چو قسمند

توبہ کن مردانہ، سر آور برہ کہ فمن بعمل یثقال یرہ

در کنگم
توبه
در قلوب نفس کم شو غم
کافای حق نباشد ذره
۵۲

حلق خود را در بریدن داد
توبه پذیرفت و دولت را شاد کرد
نعمت حق را بسباید یاد کرد
گفتی از دایم مراد نه بخدا
خالد اندر دیده شیطان کنم
پنجانستی که بودی همچنان
بان خود راست پیش کردیش
۵۵

ایک استغفار هم در دست نیت
ذوق توبه نقل هر سرست نیت
۱۳۷

آن بدی عاریتی باشد که او
بچه آدم زلتش عاریه بد
چونکه اصلی بود جسم آن ملین
آردا قسرو شود خوش توبه جو
لاجرم اندر زمان در توبه شد
رو نبودش جانب توبه نفیس
۳۸

هین پستی آن مکن جرم و گناه
که کنسم توبه در آیم در پناه
۱۳۷

توبه را از جانب مشرق در
تا از مغرب برزند سر آفتاب
هست جنت را ز رحمت مهت در
تأقیامت باز باشد بر ور
باز باشد آن دراز و کوتاه
یک و توبه است زان بهشت اکبر
۵۵

آن همه که باز شد، که فراز
دان در توبه نباشد جز که باز

۲۵۵

توحید و عدل
نقد و بیان نقادان

گفت صوفی چون نیکان است
چون نیک یاست این عجب روان
چونکه جمله از سبک دست آمده است
چون همه افوار از شمس بقا است
چون نیک سرمه است ناظر اکل
چون زردار اضر سلطان است راست
چون خدا سر مودره راره من
چون نیک لطن اند این جبر و سفیه
و حدیثی که دید با چندین هزار
گفت قاضی صوفیا، خیره مشو
همچنانکه بقراری عاشقان
او چو که بر ناز ثابت آمده
خندد او اگر گریه انگیزه
این همه چون چگونگی چون نیک
خند و نندش نمیت در ذات عمل

این چرا نفع است و آن دیگر ضرر
این چه اندک است آذآن زهر دمان
آن چرا به تیار و این است آمده است
صبح صادق صبح کاذب از کجاست
از چه آمده است بسنی و حول
نقد ما چون قلب و غو بی نار و است
این دلیل از حقیقت آن یک است
چون یقین شد کالو له سر ایه
صد هزاران جنبش از عین قرار
یک مثال در بیان این شنو
حاصل آمد از قرار دستان
ماشاقان چو بر گها از ان شده
آب رویش آبر و مار نیخته
بر سر دریا که چون می طپد
زان پوشیدند مبتیها حلل

۲۵۶

وحید استلالی

جنبش کنه باز در یار و شب
لاجرم سرگشته گشتی از ضلال
کف می بینی نه دریا که عجب
چون حقیقت شد نهان پند خیال

نیت را بنمود دست آن محترم
 بت را بنمود بر شکل عدم
 بجو را پوشید و گفت کرد آشکار
 باد را پوشید و بنمود او غبار

بجز خدا نیست جفت زوج نیست
 گوهر و ما همیشه غیر موج نیست
 نه محال آسمان اثر اک باو
 دور از ان دریا و موج پاک باو
 نیست اندر بحر شرک هیچ هیچ
 یک با حول چه گویم پنج پنج
 چونکه جفت احوال انیم است
 لازم آمد شرکانه دم زدن
 آن یک زان سو وصف است او نیال
 جز دخی ناید بیدان مقال
 یا جو احوال این دخی را نون کن
 یاد ان بر دوز لب خاموش کن
 یا بنوبت که سکه است و گد کلام
 احوال نه طبل میسزن و اسلام

صورت سرکش که از ان کن پنج
 تا تبیینی زیر آن وحدت چو گنج

صیغه الله بت رنگ خم هو
 رنگها یک رنگ گردد اندرو
 چون دران افتد و گویش تم
 از طرب گوید منم خم لا تم
 آن منم خم خود انا حق گفت نیست
 رنگ آتش دارد الا آه نیست
 رنگ آه من جو رنگ آتش است
 ز آتشی لا فدا خاموش و ش است
 چون بسرخی گشت هیچ در کان
 پس انا نار است لافش بیزبان

(آتش چه آه من چه لب بنبه
 ریش تشبیه و شبه را بخند
 پانے در دریا منم گم گوزان
 بلب دریا غمش کن لب گزان)

گر هزار اند یک کس میش نیست
جز خیالات عدد اندیش نیست

۱۹۹

و امن او گیر اے یار دلیر
تا تو باشد در مکان و لا مکان
کو منزله باشد از بالا و زیر
تا تو باشی او نباشد در میان

۱۹۹

اصل بسیند دیده چون کل بود
دو همی بسیند چو مرد احوال بود

۲۳۵

چون انا بے بنده لاشد از وجود
گر ترا چشم است بکش از نگر
پس حیه باشد تو بندیش اے جود
بعد لا آخر چه می ماند در

۲۳۵

نما کے مستحق خود

چیت تو حید خدا افروختن
گر همی خوابی که بفروزی چو روز
خوشتن را پیش واحد سوختن
مستیت در هست آن هستی فواز
ہستے، مچو شب خود را بسوز
ہر کہ بردار او من و ما مینند
مچو مس در کیمیا اندر گداز
رد با بست او و بر لایمیزند

۲۳۵

یا نمیدانی که نور آفتاب
من چو خورشیدم درون نور غرق
عکس خورشید بردن است از حجاب
می ندانم خویش کرد از نور فرق

۲۳۵

سخت و حدت

تا ز هر دواز شکر تو مگذری
از گل وحدت کجا بوی بری

۲۳۵

۶۰۸
 علت تنگیست ترکیب و عدد ^{در الحکم} جانب ترکیب صہا می کشد ^{توحید}
 زان سوخس عالم توحید دان ^{مست} گر یکے خواہی بدان جانب ان

این دوئی او صاف بیہ احوال ^{مست} ورنہ اول آخر است

چرا اختیار خداوند
 اختیار

اختیار سے ہست مارا در جهان ^{مست} حس انکر ثانی شد عیان
 اختیار خود بین جسبری مشو رہ رہا کردی، برو آ، کج مشو
 اختیار سے ہست مارا ناپدید چون دو مطلب دید آید در مزید
 جملہ عالم شد مقدر اختیار امر و نہی این بیار و آن میار
 جبریش گوید کہ امر و نہی لاست اختیار سے نیست میں جملہ خطاست
 جملہ قرآن امر و نہی است و وعید امر کردن ناک مر مر را کہ دید
 خالقے کو اختر و گردون کند امر و نہی بابلانہ چون کند

بہنہ دست بازو پانے بازو بندنے ^{مست} نے موکل بر سرش نے آہنے
 از کہ امین بند میجوی خلاص وز کہ امین قید میخواہی مناص
 بند تقدیر و قضا سے مخفی مان نہ بیند آن بجز ذات صفی
 گرچہ پیدا نیست آن در کمن است بدتر از زندان و بند آہن است
 زانکہ آہن گرمازا بشکند حضرة گر ہم خشت زندان بر کند
 این عجب این بند پنہان گران عاجز از تمکیر آن آہن گران

جبر و اختیار
 از قضا سرنگین صفر اسزود
 در حکم ۴۰۹
 روغن بادام خشکی می نمود
 بپاکی از قضا
 از نبیله قبض شد اطلاق رفت
 آب آتش را مدوشد همچو نفت
 ۳۵

چون قضا آید شود دانش خواب
 مه سیه گردد بلبسته آفتاب
 ۳۴

چون قضا آید نماند فهم و آینه
 کس نمی داند قضا را جز خدا - نه
 چون قضا آید فرو یوشد بصر
 تا نداند عقل ما پار از سه
 ۳۳

چون قضا آید شود تنگ این جهان
 گفت اذ جاء القضا ضا القضا
 از قضا حمله شود رنج و مان
 تجب الا بصا اذ جاء القضا
 چشم بسته میشود وقت قضا
 تا نه بیند چشم کس چشم را
 ۳۲

پتج برگ بر نیفتد از درخت
 از دمان لقمه نشد سوئے گلو
 بے قضا و حکم آن سلطان تخت
 تا نگوید لقمه را حق کا دنا
 در زمینها و آسمانها ذره
 پر پنجه مانند نگرود پر ه
 جز بفرمان قدیم نافذش
 شرح نتوان کرد و جلدی نیست خوش
 ۳۱

چون قضا آید طبیب ابله شود
 وان دوا در نفع خود گمراه شود
 ۳۰

چرخ گردان را قضا گمراه کند
 صد عطار در ا قضا ابله کند
 ۲۹

جانب روئین و ڈرو عانیان
 تاکے ناید از آنسو پاک جیب
 کافران بر عکس حملہ آورند
 حملہ ناوردند بر تو زشت کیش
 تانیائیں نہ اینطرف مردان غیب
 تاکہ شارع را گیسری از بدی
 برگزیدہ است از براے امتثال
 کورنے تو کرد سر ہنگے خروج
 ایک بنامت نام و ننگت بشکنم
 چند کا ہے بر سبال خود بخند
 تا بدانی کالعتد ریمی البصر

آفر و گیسرند و بر بند ان غیب
 نازیان حملہ غزا چون کم برند
 نازیان غیب چون از حلیم خویش
 حملہ بروی سوئے در بند ان غیب
 جنگ و صلب و رحمہا بر زدی
 چون گیری شہو تے کہ ذوالجلال
 تو زدی در بند ہارا اے لہج
 نام منم سر ہنگ و ننگت بشکنم
 تو بلا در بند ہارا سخت بند
 سبت را بر کند یک یک قدر

این تردد کے بود بے اختیار
 چو دوست و پاسے او بست بود
 کہ روم در کجبر یا بالا پر م
 یا بر اسے سحر تا بابل روم
 ورنہ آن خندہ بود بر سبتے

در تردد ماندہ ایم اندر دوکار
 این کنم یا آن کنم خود کے شود
 ایچ باشد این تردد بر سرم
 این تردد ہست کہ وصل روم
 پس تردد را ببا ید قدر تے

قدرت خود را ہی بسینی عیان
 خویش را جبری کنی کین از خد است

در ہر آن کارے کہ میل بقدرت ہاں
 در ہر آن کارے کہ میل نیست و خجست

اعظا جسمم عشق را بهیبر کرد
این سمیت با حق است و جبر نیست
در بود این جبر جسم عام نیست
جبر را ایشان شناسند آسای پسر

و آنکه عاشق نیست جسب جبر کرد
این تجلعه مه است این ابر نیست
جبر آن اماره خود کاسته نیست
کخ ابکاز شان در دل بصر

انبیاء در کار دنیا جبری اند
انبیاء را کار عجب اختیار

کافسان در کار عجب جبری اند
کافسان را کار دنیا اختیار

همچنین تاویل قد جفت القلم
پس تسلیم نوشت که هر کار را
کثر روی جفت القلم کثر آیدت
چون بدزدی دست شد جفت القلم
غلم آری مدبری جفت القلم
تو روا داری روا باشد که حق
که زدست من برون رفت است کار
بلکه آن معنی بود جفت القلم
فرق بنهادم میان خیر و شر

بهر تحریر من است بر شغل اہم
لایق آن هست تاثیر و جزا
راستی آری سعادت نایدت
باده نوشی مست شد جفت القلم
عدل آری بر خوری جفت القلم
همچو معزول آید از حکم من
پیش من چندین میا چندین نزار
نیت یکسان نزد او عدل و ستم
فرق بنهادم ز بد و ز بد بتر

باقضا پنجه مزن اسے تند و تیز
مردہ باید بود پیش حکم حق

تا قضا با تو نگیزم ہم سیز
تا نیاید جسم از رب الغلق

گر خود ذرات عالم حیلہ بیج
ہوں قضا بیرون کند از پر خسر
ماہیان اُفتند از دریا برون
تا پری و دیو در شیشہ شود
جز کسے کان در قضا اندر گنجیت
غیر آنکہ در گریزی در قضا
باقضائے آسمان بیج است بیج
عالمان گردند جملہ کور و کر
دام گیرند مرغ پران را ز بون
بلکہ مار و سقے بہ بابل در رود
خون اورا بیج تربیع زنجیت
بیج حیلہ نہ بدت ازوے رہا

ص ۱۹۸

ہم قضا دمت بگیرد عاقبت
ہم قضا جانست دہد در مان کند
بر فراز چرخ خزاہت زند
اگر قضا پادشہ ہمچو شبت
اگر قضا صمد بار قصہ جان کند
این قضا صمد بار اگر بہت زند

ص ۳۵

زین دو شاخ اختیار است خبیث
ماندہ گشتم کہ بماندم از نشان
زین کمین فریاد کرد از اختیار
وہ اما نم زین دو شاخ اختیار
بہ ز دوراہہ تردد اسے کریم
لیک خود جان کنند آید این دنی
لیک ہرگز رزم ہجوں بزم نیست
الغیاث اسے توغیاث المستغیث
من زوستان و زکمر دل چنان
من کہ باشم چرخ با صد کاروبار
کاسے خند او نہ کریم بردبار
جذب یکراہہ صراط المستقیم
زین دورہ گرچہ ہمہ مقصد توئی
زین دورہ گرچہ بجز تو عزم نیست

ص ۲۹۶

جلہ عالم ز اختیار و ہست خود
آدمے از ہوشیاری وارہند
سیکریز در در ہر ہست خود
ننگ خمر و ننگ بر خود می نہند

جمله دانسته که این هستی فغ است
 ذکر و فکر اختیار یاری دهنده است
 میگر یزند از خودی و بخودی
 یا به بستی یا به شغل اے هندی
 نفس را از ان بستی و امیکشی
 زانکه میفرمان شد اندر هیشی
 نیستی باید که او از حق بود
 تا که بسیند اندران جسج جسد

ترک کن این جبر را کاین بتیست
 تا بدانی ستر هر جبر چیست
 ترک کن این جبر جمع مبتلان
 تا خبر یابی ازان جبر چون مان

بر قضا کم نه بهانه اے جوان
 جسم خود را چون نهی بر دیگران
 بل قضا حق است و جبر بنده حق
 ہیں مباحش اعر چون ایں خلق

بر که ماند از کاهی بے شک و صبر
 او همی داند که گیر پائے جبر
 بر که جبر آورد و خود رنجور کرد
 تا همان رنجوریش در گور کرد
 گفت پیغمبر که رنجوری به لاغ
 رنج آورد تا بمیرد چون چراغ

جبر چه بود بتن اشکسته را
 یا پیوستن رگ بگسته را
 چون درین ره پائے خود بشکسته
 بر که میخندی چو پار ابسته

۶۱۴ در حکم جبر و اختیار
 دانکہ پایش در رہ کو شش شکست در سید اور ابراق و برشت
 حامل دین بد او محمول شد قابل فرمان بد او مقبول شد

بلذیب
 جاذب حق

گر چنین گر چنان چون طالب است جاذب حق اور سو حق جاذب است

جذب یزدان با اثر یا و سبب صد سخن گوید نہان بے حرف و لب
 نے کہ تاخیر از قدر معمول نیست لیک تاخیرش از وسع قول نیست

حیث آن جاذب نہان اند نہان در جہان تا بند از دیگر جہان
 عقل مجرب است جان ہم زین کمین من نمی بینم تو میتانی، بین

ترا کار

اصل خود جذب است لیک خواجہ اش کار کن موقوف آن جذب بمباش
 زانکہ ترک کار چون بازی بود ناز کی در خورد جانبازی بود
 نہ قبول اندیش نہ داسے غلام امر را و نہی را می بین مدام
 مرغ جذب بہ ناگہان پرد عشق چون بدیدی صبح، آنگہ فتح کش

جد و ہزل
 جاذب حق

ہزل تعلیم است، آزا جذب شو تو مشو بر ظاہر ہزلش گرد
 ہر جذبے، ہزل است پیش از لا ہزل ہاجد است پیش عاقلان

جمع باید کرد اجزاء را بشوق
تا شوی خوش چون سمرقند و دمشق
جو جوے چون جمع کردی ز اشتباه
پس توان زد بر نو سک بادشاه
جمع کن خود را جماعت رحمت است
تا تو اغم با تو گفتن هر چه هست

هست جمعیت بصورتها افتار
جمع حسنی خواه میں از کردگار
نیت جمعیت ز بسیارے جسم
جسم را برابر با تقسیم دال علی اسم

ضمیت

لغیثات انجیثون، حکمت است
زشت را هم زشت، جنت و ثواب است
پس تو هر جفتی که میخواهی بگبیه
مجاو باش و صفات او پذیر
نور خواهی، مستعد نور شو
دور خواهی، خویش بین و دور شو

طیبات از بهر که، لطیبین
خوب خوبی را کند جذابین
در هر آن چیزے که تو ناظر شوی
طیبات طیبین، بروے بخوان
در جهان هر چیز، چیزے جذب کرد
میکند با جنس بیزارے معنوی
ناریان مر ناریان را جاذب اند
گرم گرمی را کشیده، سرد سرد
ناریان، مر ناریان را طالب باند
صاف را هم صافیا طالب شوند
دور دراهم تیرگان جاذب بوند

کافران، چون جنب سبحین آمدند
سجن دنیا را خوش آئین آمدند

انبا چون جنس علین آمدند ^{در حکم} سوئے علین بجان و دل شدند ^{ص ۲۷}

جنس صنی غزل ذوق جنس از جنس خود باشد یقین ^{جنس صنی غزل}
 ناکر آن متقابل بنه بود ذوق جزو ازل خود باشد یقین
 چون بدو پیوست جنس او شود ^{ص ۲۷}

ملکت حق در قضا و در قدر کرد مارا عاشقان یکدگر
 جمله اجزای جهان از ان حکم پیش جفت جفت و عاشقان جنت خویش
 هست هر بنیخته ز عالم جنت خواه اوست همچو کهر با وزیر گاه ^{ص ۲۸}

هر که را جنت کرده عدل حق بیل را با پیل دین را جنس بق
 مونس است بحال چار یار مونس بوجمل عتبه ذوالنظار ^{ص ۲۸}

زده ذره کا ندرین ارض و سما جنس خود را همچو کا و کهر با ^{ص ۲۹}

چون بهشتی جزو جنت آمده است هم ز جنیت شود یزدان پرست
 نه نبی فرمود جود و محمه شاخ جنت دان بدنیآ آمده
 هر بار را جمله جنس هر خوان قهر بار را جمله جنس قهر دان
 لا ابالی ' لا ابالی آورد زانکه همچو اندایشان و خرد ^{ص ۳۰}

جنیت از ناله یعنی این بدان دیگر که جنیت یقین از هر محسنی است نه از آب و طین
 بین مشو صورت پرست و زین گو سر جنیت بصورت در موج ^{ص ۳۱}

نسبت این فرعی با اصلها
 آدمی چون زاده خاک میباشد
 هست همچون ارچه داشت و صلها
 این سپر را با پدر نسبت کجاست
 نسبت گر هست محض از خرد
 هست همچون و خرد کے پے برد
 ۲۵۷

جنس و نام جنس از خرد تانی شناخت
 نیست جنسیت بصورت لی و لک
 سوئے صورتها نشاید و دو تاخت
 عینے آمد در بشه جنس ملک
 ۵۵۵

هم ز آتش زاده بودند آن فریق
 مادر فرزند جوین و سے است
 جز و ما را سوئے کل باشد طریق
 اصلها من سر عمارا در پے است
 ۲۵

چونکه هر جزوے بجوید اتفان
 گوید اے اجزائے پست فرشیم
 میل تن در سبزه و آب روان
 میل جان اندر حیات و درخی است
 چون بود جان عزیزا ندر فراق
 غریبت من تلخ تر من عرشیم
 زان بود که اصل او آما زان
 زانکه جان لا مکان اصل و است
 میل تن در باغ و راع و در کرم
 میل جان در حکمت است و در علوم
 ۵۵۶

شهوت کاذب شتابد در طعام
 اشتها صادق بود تا خیر
 خوف فوت ذوق نبود جز سقام
 ناگوارنده شود آن زگره
 ۵۵۷

شهوت از خوردن بود کم کم بخور
 یا کلبه کن گریز از شور و شر
 ۵۵۸

سنت فرج جوان

جمع بیرون

اشتها صادق و کاذب

چون بخوردی، میکشد سوسے حرم
 و خل را خربت بسبباید لاجرم
 پس نکاح آمد چو لاجول ولا
 تا که دیوت نفلکند اندر بلا
 چنان جریس خوردنی زن خواهد زد
 ورنه آمد گر به و دنبه ربود
 ص ۲۲۵

عبدالله بن ابی
 فضل بن ابی
 رستم

پرزگو هر بایسته حبس لای کنی
 بعد از انش با ملک انباز کن
 طفل جان از شیر شیطان باز کن
 ص ۲۲۶

گر نباشد جوع صد رخ دگر
 از پئے بیضه بر آرد از تو سر
 پنج جوع از شهاب پاکیزه تر
 خاصه در جوع است صد فضل و هنر
 پنج جوع اولی بود خود زان علل
 هم بطف و هم بخت، هم عمل
 جوع خود سلطان در و است می
 جوع بر جابه چنغ ارش می
 جمله ناخوش از جماعت خوش شود
 جمله خوشه بای جماعت است رو
 ص ۲۲۷

جوع مرخصان حق را داده اند
 تا شود از جوع شیر روزمند
 جوع بر حلف گد را که دهند
 چون علف کم نیست پیش می دهند
 ص ۲۲۸

جوع رزق جان خاصان خداست
 کس زبون بچو تو گنج گداست
 باش فارغ، تو از آنها نیستی
 کاذبین مبلغ تو بے ناں بستی
 کاسه بر کاسه است خوان بر خوان ام
 از براسه این شکم خواران تمام
 ص ۲۲۹

هر کرا در جماعت نقد شد
 نوشدن با جز و جزو عش عقد شد

لذت از جوع است سنے از نقل نو

یا جماعت از شکر زبان جو

ضمال
تغیر شد از کلمه و موافقت

چونکہ در تو میشود لغت گهر

تن مزین چند آنکہ بتوانی بخور

چونکہ در معدہ شود پاکت پید

فصل نہ بر حلق و پنهان کن کلید

دایہ یکستہ خوراکن چندین غلو

چون کلو اخواندی بخوان لا تسرفوا

سمخوری
بر دو دو جگرنگی و بی

چون گرسنہ میثوی سگ میثوی

تند و بد پیوند و بدرگ میثوی

چون گشتی سیر مدارے شوی

بیخود و بے حس چو دیوارے شوی

پس سے مردار و دیگر دم سگی

چون کنی در راه خیران خوش تگی

جہاد و غدا
بہیت جہاد ظاہر

چاش است این بوت خور دن آیین

تا تو بر مالی بخور دن آستین

نیت حمزہ خوردن اینجا تیغ بین

حمزہ باید در این صف آئین

نیت بوت چرب تیغ و خجراست

جان باید باخت چه جا کسراست

کار ہر نازک دلے نبود قتال

کہ گریزد از خیالے چون خیال

کار ترکان است نے ترکان برو

جاے ترکان خانہ باشد خانہ شو

جہد کن تا میتوانی اسے کیا

در طریق انبیا و اولیا

جہاد باطن

اسے خنک آن کو جہادے میکند

بر بدن زجرے و دادے میکند

تازہ رنج آن جہانے وارہہ بر خود این رنج عبادت می نہد
۱۵۵

جان سپر کن، تیغ بگذاڑے سپر ہر کہ بے سر بود، ازین شہہ برد سر
۱۵۶

زبانکہ در خلوت ہر آنچہ تن کند جز بر اسے حق نباشد نیتش
بہ فیض جہاد

این جہاد اکبر است آن صغیر است ہر دو کار رستم است وحید است
کایہ نکس نیست کور عقل و ہوش بر از تن چون بخت بد دم موش
این چنان کس را بایہ چون نان دور بودن از مصاف از سان
۱۵۷

واستان از دست دیوانہ سلاح تازہ توراضی شود عدل و صلاح
چون سلاح نیست و عقلش نے ببند دست اورا، ورنہ آرد صد گزند
پس غوازین فرض شد بر مومنان تا استاز کف مجنون ستان
جان او مجنون، تنش خم شیر او داستان خم شیر رازین رشت خو
۱۵۸

ہر کراہی سنی یکے جامہ درست دان کہ او آزار بہ کسب و صبر حبت
ہر کراہی بر مہنہ و بیہوا ہست بر بیہرے او آن گوا

نیت کہے از تو کل خوب تر چیت از تسلیم خود محبوبہ
بہترین کربل

جہد کب

در حکم

۶۲۱

بس گریزند از بلا سوئے بلا	بس جہد از مار سوئے اژدہا
حیلہ کرد انسان جیساں دام بود	آنکہ جان پنداشت خوانی شام بود
آنکہ اواز آسمان باران بد	ہم تواند کو بر حمت نان بد
جز کہ آن قسمت کہ رفت اندر ازل	روئے نمود از شکاں و از عمل
کب جز نامے مدائن اسے نادر	جہد جہو ہے پندار اے عیار

ص ۲۶

جہد بے توفیق

کب کن سحے نادر جہد کن	تا بدانی ستر علم من لدن
گرچہ جملہ این جہان بر جہد شد	جہد کے در کام جاہل شہد شد

ص ۲۷

جہد بے توفیق جان کنند بود	دار زنی کم گرچہ صد خرمن بود
---------------------------	-----------------------------

ص ۲۸

شکر کار

حاصلی محمول گرداند ترا	قابلی مقبول گرداند ترا
سحے شکر نعمت قدرت بود	جبر تو انکار آن نعمت بود
شکر نعمت نعمت افزون کند	کفر نعمت از کفایت بیرون کند
گر تو کل می کنی در کار کن	کب کن پس تکیہ بر جہد ار کن

ص ۲۹

ب لازم تو

گفت پیغمبر با و از بلند	با تو کل را نوے اشتر بہ بند
رمز الکاسب حبیب اللہ شنو	از تو کل در کسب کاہل مشو
رو تو کل کن تو با کب اے عمو	جہد میکن، کب میکن ہو ہو
جہد کن جدے نما تا واری	ور تو از جہدش مانی اہلبی

ص ۳۰

جہد کب

سہنگم

۶۲۲

چون نداری در تو کل صبر با

جہد کن و اندر طلب سے نما

چشم و گوش
سیار حق و باطل

حق و باطل حیت سے نیکو مقال

گوش را گرفت و گفت این باطل است

چشم حق است و یقینش حاصل است

آن یہ نسبت باطل آمد پیش ازین

نسبت اغلب سخنها اے امین

آن یہ نسبت باطل آمد پیش ازین

حال و حال مقام
دو حال مقام

وین مقام آن خلوت آبد با عروس

حال چون جلوہ است از این عروس

وقت خلوت نیست جز شاہ عزیز

جلوہ بیند شاہ و غیمہ شاہ عزیز

نادر است اہل مقام اندر میان

ہست بسیار اہل حال از موفیان

یغمان بیز

پر کند جاز از سنے و ساقیان

قطرہ از باد بامے آسمان

قابریہ

طمع ہر گر بے دران شود

مرغ پر نارستہ چون پران شود

بے تکلف بے صغیر نیک بد

چون بر آرد پر سپرد او بخود

بر پرد در او خفت در خطر

وائے آن مرغی کہ ناروئید پر

عزق گشتہ در جہال ذوق بحال

حال قائلے از درے حال و حال

یا بجز ادبا کسے بشناسد سن

عرقہ سنے کہ خلاصی باشد شش

در اسحق قندی

معنی دفع
در حکم
۴۲۳
صل جزو از کل پذیرا نیست
گرفتاضا برقتاضا نیست
چون تقاضا بر تقاضا میرسد
موج آن دریا بدغیا میرسد

حج زیارت
حج و عمر
حج و عمر

حج زیارت کردن خالص بود
حج رب البیت مردانه بود

حج زیارت
حج و عمر
حج و عمر

بدگمانی کردن و حسد صریح
کفر با شش پیش خوان هتري

معنی عام

تو جوان بودی و قانع تریدی
ز طلب گشتی اخو و اول زردی
زردی پر میوه چون کاسه شدی
وقت میوه پختنت فاسد شدی

طمع خام است آن مخور خلد اے پسر
خام خوردن علت آرد در بشر
کان فلانی یافت گنج ناگهان
من هم آن خواهم چرا جویم دکان
کار بخت است آن هم نادر است
کسب باید کرد تا تن قادر است
کسب کردن گنج را مانع کس است
پاکش از کاز آن خود در پیست

فائده

در طمع خود فسادیده دیگر نه
اے طمع بر بسته بکجائے سخت
آن طمع زینجا نخواهد شد وفا
بل زجائے دیگر آید آن عطا
آن طمع را پس چرا در تو نهاد
چون بودش نیت اکر ارم و داد

از برائے حکمت و صنعت نیز ناپا شد دلش در حیرت

تا دلت حیران بوداے مستفید کاین مرادم از کجا خواهد رسید

تا بدانی عجز خویش و جہل خویش تا شود اعتسان بود رغبت پیش

مستفید

نوز چشم حریصان پر نشد تا صدف قانع نشد پر از نشد

هر حریص هست محروم کے پسر چون حریصان ناک مرو آہستہ تر

حرص کورت اژد محرومت کند دیو ہجو خویش مرجومت کند

ہچنان کا سحاب فیل قوم لوطا کردشان مرجوم چون خود آن بخوط

مستفید

حرص کور و احمق و نادان کند مرگ را بر جمعان آسان کند

مستفید

خواجہ در عیاست غرقہ تا گوش خواجہ را مال است مالش عیب پوش

کز طمع عیش نہ بیند طامع گشت دلہار را طمہا جامعے

ورگہ اگوید سخن چو زیر کان رہ نیابد کالہ او در دکان

مستفید

صاف خواہی چشم و عقل و سمع را بردران تو بردماے طمع را

ہر کرا باشد طمع، الکن شود با طمع کے چشم دل روشن بود

مستفید

ہر طرف غولے ہی خواند ترا کالے برادر راہ خواہی مین بیا

۳۹

خودی از او

نایدن غیر

بقیہ طبع

کرم اعتقاد

حرم آن باشد که نقرید ترا چرب و نوش و داجهای این سرا
حرم آن باشد که چون دعوت کنند تو گوی سست و خوانان منند

حرم آن باشد که نطن بد بری تا گزینی و شوی از بد بری
حرم سو نطن گفت است آن سول هر قدم را دایم میدان است فضول

حرم چه بود بدگمانی در جهان دمدم دیدن بلائی ناگهان
آشنا که ناگهان شیرے رسید مرد را بدید و دریش کشید
او چه اندیشد در آن بردن بهین تو همان اندیش است استادین

حرم چه بود در دو تدبیر احتیاط از دو آن گیری که دور است از خطا

زن بیچاره

اچونکه غم بیسنی تو استغفار کن غم بام خالق آمد کار کن
چون بخوابد عین غم شادی شود عین بند پائے آذادی شود

حسد

حسد

این جسد خانه حسد آمد بدان کز حسد آلوده باشد خانه ان
چون کنی بر بحسد مکر و حسد زن حسد دل را سیاهبارد
خاک شو مردان حق را زیر پا خاک بر سر کن حسد را همچو ما

بان جهان ترک حد کن با جهان ورنه ایلیے شوی اند جهان

ص ۱۸۶

از حد اینخواه دفع این حد تا خدایت وارماند زین حد
 در ترا مشغول باشد درون که نبردازی از ان سوئے برون

ص ۳۷۳

زانکه هر بد بخت خرمن سوخت می نخواهد شمع کس افروخته
 ہیں کمالے دست آور تا تو ہم از کمال دیگران نافتی بنم

ص ۳۷۳

هر که را باشد مزاج و طبع ست او نخواهد هیچکس را تندرست
 گر نخواهی رشاب ایلیسی بیا از درد عوئے بد ریای وفا

ص ۴۱۸

از حد گیر و تراره در گلو وز حد ایلیس را باشد غلو
 عقبه زین صعب تر در راه نیست اے خاک آنکس حد ہر اوست

ص ۱۵۱

تو خودی کز فلان من کمتر می نماند کمتری در اخرم
 خود حد نقصان و عیب دیگر است بلکہ از جملہ بدیہا بدتر است

ص ۱۸۸

نقصان ذاتی

حسن و ادراک

حسن و ادراک مقرر است رفیق ایک ادراک دلیل آمد دقیق
 زانکه محسوس است ما را اختیار خوب می آید بر و تکلیف کار
 درک و جدائی بجائے حس بود برود و در یک جملہ دل اے عم میرود

نفس نمی آید بروکن یا کن

امرو نبئی و ما جبر مار سخن

منه

در جواب از کبر

پنج حس با یکدگر پیوسته اند

زانکه این هر پنج ز اصله رسته اند

قوت هر یک قوت باقی شود

ما بقدر هر یک ساقی شود

دیدن دیده نفس از اید عشق را

عشق اندر دل فتنه اید صدق را

صدق بیدار کس هر س می شود

حسبها را ذوق مونس میشود

چون یک حس در درون بکشد و بند

ما بقدر حسها همه مبدل شوند

چون یک حس غیر محسوسات آید

گشت غیبی بر مبد حسها پدید

منه

خاک نین بر دیده حس بین خویش

دیده حس دشمن عقل است او کیش

دیده حس را خدا اعماش خواند

بت پرستش خواند و ضنداش خواند

زانکه او کف دید و دریا را ندید

زانکه عالم دید و فردا را ندید

منه

ادبیار در درون هم نغمهات

طالبان را از ان حیات بے بهات

نشود آن نغمه را گوشش حس

کز سخنها گوشش حس باشد غش

منه

گر نبود حس دیگر مر ترا

بجز حس حیوان ز بیرون هوا

پس بنی آدم کرم کے بدے

کے بحس مشترک محرم شدے

منه

پنبه آن گوش مز گوش سر است

تا نگردد این کر آن باطن کر است

بحس و بیگوش و بغیرت شوید

تا خطاب ارجی را بشنوید

منه

در جواب از او بار

در جواب از او بار

بچ حصے ہست جز این پنج حص

آن چو ہر سرخ و این حسابا چو حس

اندان با زار کابل محشر اند

حس س را چون حس زر کے خرد

حس ابدان اوقت ظلمت میخورد

حس جان از آفتاب بے میخورد

وید عقل است سنی و رصال

چشم حس را بہت مہرب اغزال

خویش را سنی نایند از ضلال

مخوف حس اند اہل اعتدال

گر بہ گوید سنیم از خامی است

ہر کہ در حس ماند اہم منزلی است

اہل بینش اہل عقل خوش نیست

ہر کہ بیرون شد ز حس سنی نیست

مستفید تن فانی

حسن
شکبہ حسن

نکبہ حسن

زانکہ رشاک زنیہ یا بنون

ہر کہ زیبا تر بود رشکش فزون

باز جانش از عجز پیشہ گیر شد

چون بر آمد روزگار و پیر شد

اے روان بر چشم ہچو پاروم

پشت او خم گشت ہچو پشت خم

ناخوش و مکروہ و زشت و دخر اش

گشت آواز لطیف جان نغز اش

ہچو آواز خبر پیر شدہ

آن نوا کہ رشاک زہرہ آمدہ

شد بہ پیری ہچو پشت سو سمار

آن رخنہ کہ تاب او بدما ہوا

وقت پیری ناخوش و اصلع شدہ

وان سرد آن فرق کش شمع شدہ

گشت در پیری دوتا ہچو کمان

وان قد رقصان یاد آن چون شان

وز تشخ روئے گشتہ داغ و داغ

برف گشتہ موئے ہچو پر ز داغ

رنگ لاله شسته رنگ زعفران زور شیر شگسته چون ہرہ زنان
چشم چون زگس شدہ پڑ مردہ گریسے اعضا شدہ افسردہ
آنکہ مردے در نفل کردے بغن ہی بگیہ زندش نفل وقت شدن
۱۱۴

آن جلال و قدرت و فضل و ہنر ز آفتاب حسن کرد میوسفر و سحر
باز میگرددند چون ستارہ نور آن خورشید زین دیوار ما
پرتو خورشید شد و اجا بگاہ ماند ہر دیوار تار یک و سیاہ
آنکہ کرد او بر رخ خوابت دنگ نور خورشید است از شیشہ سہ رنگ
خوسے کن بے شیشہ بدن نور را تا چو شیشہ بشکند بنود عے
۱۱۵

ششم

پیشہا و خلقہا، چون چیز سوئے خضم آمین در روز تخیز شش خلق و جبرئیل
۱۱۶

وقت دشر ہر شرا صورت است صورت ہر یک عرض انوبت است
عالم اول جہاں امتحان عالم ثانی جزاے این و آن
۱۱۷

یہ رتے کان در وجودت غالب است ہم بران تصویر حشرت واجب است
۱۱۸

آزد و پارہ پیہ آن نور روان موج نورش میرود تا آسمان و دال نور تا جہ حق
گوشت پارہ کہ زبان آمد از د میرود سیلاب حکمت بہج ۱۱۹

حقائق و مظاهر

سوئے سوزانے کو نامش گوشت است
نامباغ جان کر میوه اش بو شهاب است
شاهرام باغ با نهار شرع اوست
باغ و بتا نهائے عالم فرع اوست

صورت از بصورت آمد در وجود
همچنان که آتش زادات در دو
صنع بصورت نماید صورتی
تن نگار و باحواس و آلتی
آچه صورت باشد آن بر وفق خود
اندر آرد جسم را در نیک و بد
صورت نعمت بود استا کر شود
صورت همت بود صابر شود
صورت زخمی بود بالان شود
صورت رحمت بود بالان شود
صورت سیرک بود، گیرد سفر
صورت تیرک بود، گیرد سپر
صورت خوبان بود، عشرت کند
صورت غیبی بود، خلوت کند
صورت خوبی بود، ناز آورد
صورت چنگی بود، ساز آورد
صورت محتاجی آورد سوئے کسب
صورت زهد و انداز باشد برون
این زهد و انداز باشد برون
بے نهایت کیشها و پیشها
جمله ظل صورت اندیشها

چاه را تو خانه بسین شریف
دام را تو دانه بسین لطیف
این تسفط نیت تقلیب خدمت
می نماید که حقیقتها کجاست
آنکه انکار حق این میکند
جنگی او بر خیال می تند
او همی گوید که حساب خیال
هم خیالے با شدت چشمه بال

زین قد هائے صور کم باش مست
تا مگر دی بت تراش و بت پرست

نکار جان

صدرا زهور

از قد جہائے صور بگذر، مایست باده در جام است لیک از جام نیست

حکمت

حکمت نابودی دینی

گر تو خواهی کست تفاوت کم خود
حکمتی که طبع آید و ز خیال
حکمت دینی برد فوق فلک
حکمتی که بے فیض نور زدو بکمال

حکمت

حکمت

آن علف تلخ است کان قصاب داد
روز حکمت خور علف کا ز اخدا
فهم نان کردی، حکمت اے ہی
رزق حکمت بہ بود در مرتبت
بہر لخم ما تر از وئے نہ ساد
بی عوض داد است و از محض عطا
چونکہ حق گفت کلو امن رزقہ
کان کلو گیسر و نگر و عاقبت

حکمت

حکمت

کالہ حکمت کہ کم کردہ دل است
پیش اہل دل یقین آن حاصل است

حکمت قرآن چو ضالہ مومن است
ہر کسے در ضالہ خود موقن است

حکمت

حکمت

روئے نفس مطمئنہ از حسد
فلک بد ناخن پُر زہر دان
تاکشاید عقدہ اشکال را
عقدہ را بکشادہ گیر اے منتہی
زخم ناخہائے فکر ت میکشد
میخراشد در تعق بوئے جان
در حدث کردہ است زرین اہل را
عقدہ سخت است بر کیسہ تہی

فلکات فی علم در دردمندان را نباشد فکر غیر
خواه در مسجد بروی خواهی بید
غفلت و بیداریت فکر آورد
در خیالت نکته بگرد آورد
جرغم دین نیت صاحب بودا
می شناسد مرد را و گرد را
حلم عق را بر سر و روی بنهد
حفظ و فکر خویش کیسه می بندد
۲۱۹

تج علم از تیغ آبن تیسر
بل زعد شکر ظفر نگیزد
۹۹

صد هزاران حلم دار در این گرده
بر یک حلمی از آنها صد چو کوه
حلم شان بیاد را ابد کند
زیر که صد چشم را گمرو کند
حلم شان همچو شراب خوب نغز
نغز نغز که میسر و دالائے مغز
۳۳۹

حلم حق گسزد بهر مابسا
که بگوئید از طریق انبساط
هر چه آید بر زبان تان حیدر
همچو طفلان یگانه با پدر
ما همید انیم خود را از شما
یکه میخوایم آواز شما
ز آنکه این دهبایسے نالایق است
جست من بغضب هم سابق است
تا بگوئی و نگیزم بر تو من
منکر علم نیار ددم زدن
۳۳۵

حلم حق گرچه مواسا نکند
لیک از حد چون بشد رسوا کند
۲۳۵

حلم او خود را اگر چه گول باخت
فریشتن را اندک باید شناخت

حلم از علم

حلم بپزیران

حلم حق عالی

حق ^{در کلم} دیگر را اگر باز ماند شب و هن
 ۹۳۳ گریه را هم شرم باب و آشتن
 ۳۹۹

که نیم کو هم ز صبر و حلم و داد ^{۹۴۰}
 کوه را که در ربا یقین باد

حق

گفت پیغمبر که احمق هر که هست ^{۹۴۱}
 او عیب و ما و غوا و بن است
 هر که او عاقل بود او جان است
 روح او روح او و حیا است

عذر دهنی

عذر احمق بدتر از جرمش بود ^{۹۴۲}
 عذر نادان زهر و دانش شود

دولت

گفت رنج احمق قهر خداست ^{۹۴۳}
 ابتلا رنجیت کان جسم آورد
 رنج کوری نیست قهر آن ابتلاست
 احمق رنجیت کان : خم آورد

مهر جوی

مهر ابله مهر خیر است یقین ^{۹۴۴}
 عهد او است است و ویران و ضعیف
 کین او مهر است و مهر اوست کین
 گفت او زلفت و فائے او ضعیف

نفس از شکاری

این مثل اندر زمانه جانی است ^{۹۴۵}
 زانکه نادان داشت تنگ از او تاد
 آن دکان بالاسے استادان کار
 زود ویران کن دکان و باز گرد
 جان نادانان رنج از زانی است
 لاجرم رفت و دکان نو کشاد
 گنده و پر کژوم است و پر زمار
 سوئے سبز گلستان آبخورد

از وجود و از عدم گریز
از حیات جاودانی برخوردار

۵۲

حیات جاودانی

برده در دریائے حیرت ایزدم
آن یکے را کرده پر نور و جلال
گر بخویشم بیج رائے و فن بدے
شب ز فتنے هوش بیفرمان من
بودم آگ ز نزلهاے جان
چو کفم زین حل و عقد این تهیت
دیدہ را نادیدہ نمودا گاشتم
باز ز نسیل دعا برداشتم

۵۳

دفع فکرها

حیرتے بایک رو بد فکرا
خوردہ حیرت فکرا و ذکر را

۵۴

بمگر کی غیر

بر دے کو در تحیر با خداست
کے شود پوشیدہ بروے چپے است

۵۵

خداے تعالیٰ

استعمال از کلمات

باد جنبا نیست آخبا باداران
ز دبران باد و می جنبا نمیش
باد میزن تا بخنجا بانی نخست
بے تو بے باد میزن سر نکرد
مروءه تصرف صنع ایزدش
جز و بادے که حکم ما در است
جنبش این جز و باداے سادہ مرد

جنتش باو نفس کا نذر لب است تابعِ تعریف جانِ قالب است
 پس ہمہ دانستہ اند این را یقین کہ فرستد باور لب العالمین
 پس یقین و عقل ہر دانندہ ہست اینکہ باجنبندہ جہانندہ ہست
 گر تو اور امی نہ بینی در نظر فہم کن آزا باطلہا باثر
 تن بجان جنبندہ نمی بینی تو جان یک از جنبیدن تن جان ہاں

ص ۵۵

اسرا کا یہی

از پئے آن گفت حق خود را بصیر کہ بود دید و میت ہر دم نذیر
 از پئے آن گفت حق خود را سمیع تا بہ بندی لب ز گفتار شنیع
 از پئے آن گفت حق خود را علیم تا نینیشی فسادے تو زیم
 نیست اینہا بخدا اسم علم کہ سیمہ کا فور دارد نام ہم
 اسم مشتق است زاد صاف قدیم نے مثال علت او نے مقیم

ص ۵۶

فعال خداوندی

کل یوم ہو فی شان بخوان مرد را بے کار و بے فطمان
 کمترین کارش بہ روز آن بود کو نہ شکر را روانہ میکند
 لشکرے زاد صلاب سوئے اہتا بہر آن تا در رحم روید نبات
 لشکرے زار عام سوئے خاکدان تا ز زود مادہ پر گرد جہان
 لشکرے از خاکدان سوئے حل تا بہ بسند ہر کسے حسن عمل

ص ۵۷

لقمہ بخشی آید از ہر کس بکس خلق بخشی کا ریزدان است و بس
 خلق بخشد جسم را و روح را خلق بخشد بہر عضوے جدا
 خلق بخشد خاک را لطف خدا تا خورد آب و بروید صد گیا

باز حیوان را بنجد خلق و لب
تا گیا ہش را خورد اندر طلب
چون گیا ہش خورد حیوان گشت
گشت حیوان بقدم انسان زفت
باز خاک آمد شد اکال بشر
چون جدا شد از بشر روح و بصر

۱۵۵

بودن از صورت

بر لب بام ایستاده قوم خوش
ہر یکے را بر زمین بین سایہ اش
صورت فکر است بر بام مشید
وان عمل چون سایہ بر ارکان پدید
فعل بر ارکان و فکرت کمتتم
لیک در تاثیر و صلت بہم
آن صورت در بزم جام خوشیت
فایده آن بخودی و بہوشیت
در مصاف آن صورت تیغ و پیر
فایده اش بصورتی معنی ظفر
مدرسہ تعلیم و صورت ہاے وے
چون بدانش منقل شد گشت طے
این صورت چون صورت بصورت اند
پس چرا در نفع صاحب نعمت اند
این صورت دار دز بصورت وجود
بیت بس بر موجد خوشش وجود
سایہ اندیشہ معمردان
صورت دیوار و سقف برکان
چیت نگہ چوب خستہ آشکار
گرچہ خود اندر محل افکار
صورت اندر دست و چون الکت
فاعل مطلق یقین بے صورت است

۱۵۶

تخصیص البیت

ہر کہ در پوشد بر و گرد و بال
بست الوہیت رواے ذوالجلال

۱۵۷

فرید رائے انسان

مشرعے ماست اللہ اشترے
از غم ہر شتری بین بر تر آ
مشرعے جو کہ جو یان تو است
عالم آغاز و پایان تو است

۱۵۸

مشتی خواہی کہ از دوسے زبرداری
برحق کے باشد اے جانِ مشتری

۱۵۱

من نکردم خلق تا سودے کنم
بلکہ تا بر بندگانِ خودے کنم
گفت پیغمبر کہ حق فرمودہ است
قصہ من از خلق احسان بودہ است
آفریدم تا ز من سودے کنند
تا ز شہدِ دم دست آوے کنند
نے برائے آنکہ من سودے کنم
وز پیمہ من قباے یرکنم

۱۵۲

رحمت غضب

تا کہ رحمت غالب آید یا غضب
آب کوثر غالب آید یا لب
از پئے مردم را بئی ہر دو مست
شاخِ حلم و خشم از روزِ است
بہر این لفظ است متبیین
نفی و اثبات است در لفظ و فین
زانکہ استفہام اثبات است این
ایک در دوسے لفظ لیس ہم بین

۱۵۳

خداوندی و غضب

بادشاہی ز سید آن خلاق را
بادشاہی جلگاہی عاجز در آ
بادشاہان مظہر شاہی حق
فاضلان مرآت آگاہی حق

۱۵۴

ظلمت حق تعالیٰ

زندگی بے دوست جانِ فرودست
مرگ حاضر غایب از حق پودست
عمر و مرگ این ہر دو با حق خوش بود
بے خدا آبِ حیات آتش بود

۱۵۵

قدرت مطلق

عیب باشد کہ نہ بیند غیر غیب
عیب شد نسبت بہ مخلوق چہول
عیب کے بیند روانِ پاکِ عیب
نے بہ نسبت با خداوند قبول
کفر ہم نسبت بہ خالق حکمت است
چون با نسبت کنی کفر آفت است

۱۵۶

گر کند سخی ہوا و نار را
ورز گل او بگذرانند خسار را
حاکم است و یفعل اللہ ما یشاء
اور عین درد انگیزد و دوا
گر ہوا و نار را سخی کند
تیر گئے و روئے و ثقیل کند
ورزین و آب را علوی کند
راہ گردون را بپا مطوی کند
نیست کس را زہرہ تا گوید کہ چون
بس جگر کا کا ندین رو گشتہ خون
۱۳۷۷

او بصنعت آذست دمن صنم
آلتے کو سازدم من آن شوم
گر مرا چشمہ کند آبے دہم
ورمرا نارے کند تابے دہم
گر مرا ماران کند خرسن دہم
ورمرا مارے کند دہر آگنم
گر مرا شکر کند شیرین شوم
ورمرا حنظل کند پرکیں شوم
گر مرا شیطان کند سرکش شوم
ورمرا سوزان کند آتش شوم
من چو کلکم در میان صبعین
فعل پسندارد چنبش از قلم
آنکہ او چہ نہ بیند در قلم
۱۳۷۸

حافظ است و رافع است این کہ کا
بے ازین دو بر نیامد هیچ کار
خفص ارضی بین و رفع آسمان
بے ازین نیست و انش ک فلان
۱۳۷۹

فلسفہ حق تعالیٰ دیدہ بینا از بقاے حق شود
حق کجا ہمراز ہر احمق شود
۱۳۸۰
ملکت بخل و غفلت حق ز ایجاد جہان افزون نشد
انچہ اول آن خود اکنون نہ شد

لیک افزون خدا اثر زایجا و خلق

در میان آن فراوان است فرق

۱۲۴

پیری با حق تعالیٰ

بس گرفتاری و ہرمان زلفت
گر ترا گویم کہ گو گونی کہ رفت
یار نیکت رفت بر چرخ برین
یار فقت ماند در قسم زمین
تو بماندی در میان ہچمان
بے مد چون آتش در کاروان
و این او گیر اے یار دلیر
کو منفرہ باشد از بالا وزیر
نہ چو غنیمتی سوئے گردون بر رو
نہ چو قارون در زمین اندر رو
باتو باشد در مکان لا مکان
چون بمانی از سہ او از دکان
او بر آرد از کدورت ہا صفا
مر جفا اے ترا گیر وفا
چون جفا آری فرستد گوشمال
تا ز نقصان و اروی سو کمال

۱۹۵-۱۹۶

ماضی و مستقبل

لا مکانے کہ در و نور خداست
ماضی و مستقبل نہت بہت
یک تنے اور اپدہ مارا پسر
ہر دو یک چیز مذہبنداری کہ دست
نبت زیر و زبردین کس
بام زیر زید و عسہ و آن زبر
ستف سو خویش یک چیز است و بس

۲۱۴

معنی لفظ اللہ

معنی اللہ گفت آن سیبوبہ
گفت الہنا فی حوائجنا ایک
یو لہون فی الحوائج ہم لہ
والتمنا ما وجدنا لہدیک

۲۱۵

نہی از تعارف و ذات خدائی

زین وصیت کرد مارا مصطفیٰ
آنکہ در ذاتش تفکر کرد نیست
بحث کم جوئید در ذات خدا
در حقیقت آن نظر ذات نیست

صد هزاران پرده آمده تا آنکه

بست او پسند اراؤ زیرا ابراه

مست

خشم ایضا و خشم
کرم غیضا

خشم را من بستام دیر لگام
خشم من بر من جو چمت آمده است

خشم بر شما مان شد و ما را غلام
تج خشم گردن خشم زده است

چیت درستی ز جمله صعب تر
که از دوزخ همی لرزد چو ما
گفت ترک خشم خویش اندر زبان

گفت عینے را یکے بشیار سر
گفتش اے جان صعب تر خشم خدا
گفت ازین خشم خدا پیو د امان

خشم و خفون
استاد باطن نظام

ما درون را بسنگریم و حال را
گرچه گفت لفظ ناخاضع بود
پس طفیل آمد عرض جو هر عرض
سوز خواهم ساز با آن سوز ساز
سر بر سر و عبارت را بسوز
اندرین حضرت ندارد اعتبار

ما درون را بسنگریم و قال را
ناظر تسلیم اگر ناخاضع بود
زانکه دل جو هر بود گفتن عرض
چند ازین الفاظ و اضممار و مجاز
آتش از عشق و جان بر فروز
جز خضوع و بندگی و اضطراب

فواب
فواب الی الخ
بیداری

تا که غیبت بهاز جان سب بزند
هم ز گردن بر کشاید با پیا

حس - اینجا اب خواب اندر کند
هم بیداری ببید خوابا

خوابی و بیداری

خوابی بحق لایق عقل و هیست

همچو اوبه قیمت است لاشته است

خواب زن کمتر ز خواب مردوان

از پی نقصان عقل و ضعف جان

خواب ناقص عقل و گول آمد کساد

پس ز بهیقلی چه باشد خواب باد

ص ۵۵

نوا

آن فرشته خیر با بر غم دیو

عرضه دارد می کند در دل غریو

تا بجنب بدختیار خیر تو

زانکه پیش از عرضه خفته است این و تو

پس فرشته و دیو گشته عرضه

بهر تخریک عروق خستیار

این دو صند عرضه کنندت دیرار

در حجاب غیب آمد عرضه دار

چونکه پرده غیب برخیزد ز پیش

تو به بینی روست دلا لان خویش

ص ۵۶

خوابی و بیداری

جمله شاهان پست پست خویش را

جمله شاهان پست پست خویش را

جمله شاهان برده برده خود را

جمله خلقان مرده مرده خواند

دلبران بر بیدلان فتنه بجای

جمله معشوقان شکار عاشقان

ص ۵۷

تا توانی بنده شو سلطان مباش

زخم کش چون گوسه شو چو گان میش

ص ۵۸

بنده باش بر زمین رو چو سمنند

چون جنازه نه که برگردن نه بند

بار خود بر کس مننه بر خویش نه

سروری را کم طلب درویش نه

خواجگی و بندگی

در رکبکم

۶۴۲

نام میرے دو وزیر و شہسوی نیست الا مرگ و درد و جہانمندی
۵۹۹

ہر کہ جو ایسے امیری شد یقین پیش ازان اندر امیری شد رہین
عکس میدان نقش دیباچہ جهان نام بر بندہ جهان خواجہ جهان
۵۹۸

وقوف این
ایمان و خوف خدا

ہر کہ ترسید از حق و تقوے گزید ترسید از دے جن و انس ہر کہ دید
۵۹۷

مرد دل ترسند و را ساکن کنند ہر کہ ترسد مرد را این کنند
لاستخفاف است زل خایعان ہست در خور از برائے خایعان
آنکہ خوفش نیست چون گوی ترس درس چہ دہی نیست او محتاج درس
۵۹۶

وقوف این مازغان

کہ گز کردند از دریا سنے خون عارفان زانند دایم آسون
لا جسم باشند ہر دم در مزید امن شان از عین خوف آمد پدید
خوف ہم بین در امیدنے اے صفی امن دیدی گشتہ در خوفنے غنی
۵۹۵

دعا

ورنہ در گلخن گلستان از چہ رست دعا ہم بخشش و تعلیم رست
جز ذاکرام تو نتوان کرد قتل در میان خون و رود ہم عقل
۵۹۴

گفت آن امیر تو بیک ماست این نیاز و سوز و درد تو بیک ماست

دعا
نے ترا درکار من آورد و ام
۶۴۳
نے کہ من مشغول فکر ت کرده ام

جز تو پیش کہ برآرد بندہ است
ہم دعا و ہم اجابت از تو است
ہم ز اول تو دہی سیل دعا
تو دہی آخر دعا ما را جزا
اول و آخر توئی ما در میان
بیچ بیچ کہ نیا در میان

زانکہ در دوزخ یار تنجہان
شد نصیب دو تانش در جہان
در آمد بہتر از ملک جہان
تا بخوانی تو خدا را در نہان
خواندن بیدار از افسر گویت
خواندن با دروازہ لب گویت
آن کشیدن زیر لب آواز را
یاد کردن مبداء و آغاز را

آن دعا عئے بخودان خود گیر است
آن دعا حق میکند چو او فناست
آن دعا و آن اجابت از خداست
بیخیزان لایہ کردن جسم جہان
و اسطہ مخلوق نے اندر میان

گر نداری تو دم خوش در دعا
رو دعا میخواہ ز اخوان صفا
دعا خیر از اولیائے

اے اخئی دست از دعا کردن
با اجابت یار دایت چہ کار
رد قبول

چون ترا کرد دعا دستور شد
زان دعا کردن دلت مغرور شد
ہم سخن دیدی تو خود را با خدا
اے بسا کس زین گمان افتد جدا

ز اولیسا، ابل دعا خود گیراند
 قوم دیگر می شناسم ز اولیا
 از رضا که هست رام آن کرام
 در قضا دوتی همی بیند خاص
 حسن ظن بردل ایشان کشود
 هر چه آید پیش ایشان خوش بود
 ز هر د خلقم شان شکر بود
 جلگی کیسان بود شان نیک بد
 کفر باشد نزد شان کردن دعا
 کافران از زمان گردان این قضا

۳۳۳۳۳۳

وز کرم می نشنود یزدان پاک
 کان دعا را باز میگرداند او
 می بردن بدو آن بد بود
 وز کرم حق آن بدی ناور دست

۳۳۳

مصلحت هم قبول می نماید

تا شود دود خلوصش بر سما
 بوئے بجز از اینین استنمین
 کاسه محیب هر دعا مستجار
 او نمی داند بجز تو مستند
 از تو دارد آرزو هر شتری
 عین تاخیر عطا یار سئوست

و به تاخیر قبول می نماید

نالہ مومن ہی داریم دوست
گو تضرع کن کہ این اعزاز است
عاجت آوردش ز غفلت سگے من
آن کشیدش مو نشان در کوسے من
گر بر آرم حاجتش او وارود
ہم در ان باز چہ مستغرق شود
گرچہ می نالہ بجان او سو گوار
دل شکستہ سینہ خستہ گواہزار
خوش ہی آید مرا آوازاہ
واج نہ دایا گفتن و آن رازاہ

بیرادی مومن از نیکے بد
تو یقین میدان کہ بہر این بود
این جهان زندان مومن زین بود
کافران را جنت عالی شود
۲۵۹

دل
تجارت و حساب

کہ ز دل تادل یقین روزن بود
نہ جد او دور چون دوقن بود
متصل نبود سغال و چسراغ
نورشان ممزوج باشد در مساع
۲۶۰

پیکر

معدہ را بگز از سونے دل خرام
تا کہ بنے پردہ ز حق آید سلام
۲۶۱

جامع

اسے تو در بیکار خود را باختہ
دیگران را تو ز خود نشناختہ
تو بہر صورت کہ آئی مبتی
کہ منم این دانستہ آن تو نیستی
یک زمان تنہا بسانی تو ز خلق
وز غم دانستہ مالی تا بخلق
این تو کے باشی کہ تو آن اوصی
کہ خوش و زیبا و مرست خودی
میرغ خویشی صید خویشی دام خویش
صد بر خویشی فرش خویشی بام خویش
جو ہر آن باشد کہ قائم با خود است
آن عرض باشد کہ فرع او شد است

گر تو آدم زاد و چون نوشین
جسم ذات را در خود جبین
چیت اندر خم که اندر نہر نیت
چیت اندر خانہ کا ندر شہر نیت
این جہان خم است دل چون خواب
این جہان مجروح است دل شہر عجب

نیدار است دل

این خریدار ان مفلس را بیل
چہ خریداری کند یک مشت گل
گل مخمض گل را محو ز گل را مجو
زائل گل خوار است و ایم زرد رو
دل بجو تا دامن باشی جوان
از تجلی چہرہ است چون ارغوان
طالب دل شو کہ تا باشی چو ل
تا شوی شادان و خندان چو گل

دل بسوز

خانہ آن دل کہ ماند بے ضیا
از شعاع آفتاب کبریا

تنگ تاریک است چون جان چو د
بینوا از ذوق سلطان دود
نے دران دل تاب ز آفتاب
نے کشاد عرصہ و نے فتح باب

رضا قیام از عقال

صد جوال زربایہ ای اے غنی
حق بگوید دل بیار اے منحنی
گر ز تو را نیست دل من را منیم
ورز تو معروض بود اعراسیم
نگرم در تو، دران دل بس گرم
تخمہ اورا آزار اے جان و برم
با تو اچون است ہستم من چنان
زیر پاے مادران باشد جان

دل فراد عرش باشد نہ بر پست
دل دیوان ہا تو ہی گوئی مراد دل نیز ہست
در گل حیر و یقین ہم آب ہست
لیک اذان آبت نباید آبست

دل در اکلم ۶۴۷
 داکو گر آب است مغلوب گل است پس دل خود را گویا این ہم دل است
 آن دے کر آسمانها بر تراست آن دل ابدال یا پیغمبر است
 ۲۲۹

مرشیدی تو کہ ہم صاحب دلم حاجت غیر سے ندارم و اسلم
 دل تو این آلودہ را بنداشتی لاجرم دل زایل دل برداشتی
 ۲۳۰

تو دل خود را چو دل پنداشتی جستجو سے اہل دل بگذاشتی
 ۲۳۱

صاحب دل جو اگر بحبان نئی جنس جان شو، گزندہ سلطان نئی
 ۲۳۲

کالہ کہ بیج خلقش ننگید از خلافت آن کریم آزا خرید
 بیج قبلہ پیش او مردود نیست زانکہ قصدش از خریدن نبودیت
 ۲۳۳

گر کشاید دل مہر انبان راز جان بسوئے عرش سازد ترکاز
 ۲۳۴

ایمن آباد است دلے مردمان حصن محکم موضع امن و امان
 گلشن خسرم بکام دوستان چشمہا و گلستان در گلستان
 ۲۳۵

گلشنے کر نقل روید یکدم است گلشنے کر عقل روید خرم است
 گلشنے کر تن دم، گرد و تباہ گلشنے کر دل دم، وافرحتاہ
 ۲۳۶

خانہ دل را بہان ہماں گلخان
مطلع گردند بر اسرار

۳۴۳

ہست دل مانند خانہ کلان
از شکاف و روزن دیوار

ابتداء دل

کہ ز جزدی سوئے کل خود روی
نیست بر صورت کہ آن آبے گل است

۳۴۴

تو دلا منظور حق آنکہ شو ی
حق ہی گوید نظر ما بردل است

دنیا و عاقبت

نہ قماش و نقرہ و فرزند زن

۳۴۵

چیت دنیا از خدا غافل شدن

نیل دنیا و اہل

کہ از و حمام تقوے روشن است
زانکہ در گما بہ است و بقا ست
بہر آتش کردن گما بہ دان
تا بود گما بہ گرم و با نوا
ترک تون را عین آن گما بہ دان

۳۴۶

شہوت دنیا مثال گلخن است
ایک قسم متقی زین تون صفا ست
اغنیایا مانند سرگین کشان
اندر ایشان حرص بہادہ خدا
ترک این تون گیر و در گما بہ دان

تخالف یک

حس عقیقے زرد بان آسمان
صحت آن جس بجوئید از حبیب
صحت آن جس ز تحریب بدن

۳۴۷

حس دنیا زرد بان این جہان
صحت این جس بجوئید از طیب
صحت این جس ز مہمورے تن

این جہان و آن جہان اضرتان
صحت ایں تن سقام جان بود

نہ بگفت است آن سراج امتان
پس وصال این فراق آن بود

سخت چون آید فراق این مقرر
پس فراق آن مقرران سخت تر
چون فراق نفس سخت آید ترا
تا چه سخت آید ز تعاشش جدا
ایک صبرت نیست از دنیا سزدون
چون صبرت از خدا لے دوستی کن
چونکہ صبرت نیست زان آب سیاه
چون صبور ی داری از چشمہ الہ
مکتہ

جز به ضد صند را ہی نتوان شناخت
چون به میند خشم بناسخت
لاحرم دنیا مقدم آمده است
تا بدانی قدر اقلیم است
چون از اینجا وار ہی آنجا روی
در شکر خانه ابد شاکر شوی
مکتہ

آن جهان چون ذره ذره زنده اند
نکتہ دانند سخن گوینده اند
در جهان مرده شان آرام نیست
کاین علف جز لایق انعام نیست
هر کرا گلشن بود بزم و وطن
که خورد او باده اندر گولخن
مکتہ

آن جهان جز با قی و آبادیت
زانکہ ترکیب سے از ضد انیت
این تغانی از ضد آمد صند را
چون نباشد ضد بنود جز بقا
مکتہ

این جهان خود جنبی جانے شہادت
خود دود آتش کوکہ صحرائے شہادت
این جهان محدود خود آن سجد است
نقش صورت پیش آن معنی سجد است
مکتہ

این جهان زندان و مازندانیان
حفرہ کن زندان و خود را و اربان
مکتہ

بیک دنیا و ملک آخرت

در دلم
دنیاد محبت
خورد بشکن شیشه پندار را

با سگان بگذار این مردار را

چو توبه سده است دنیا ای امین
امتحانش کم کن از دور سخن بین
چشم مهر با حسن چون بود جنت
پس بدان دید و جهاز را جیفه گفت

منه

بسیار آنگ آمد این جهان
چون خهان گشتند اندر اسکان
مردگان را این جهان نبود فر
ظا هر ش زنت و بمعنی تنگ تر
گر بودی تنگن این افغان بخت
چون دو تاشد هر که روز بیش زیت

منه

بسچو گرما به که تفصیده بود
تنگ آبی جانیت بخیده بود
گرچه گرما به عریض است و طویل
زان پیش تنگ آیدت جان کلیل
تا برون نانی، نه بکشاید دلت
پس چه سود اندر فراخی منزلت
یا که کفش تنگ پوشی ای غوی
در بیا بانی فرسخی میروی
آن فرسخی بیابان تنگ گشت
بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت
هر که دید او مر ترا از دور گفت
که درون صحرا چو لاله بر شگفت
او نداند که تو بسچو ظالمان
از برون در گلشنی جان در فغان

منه

خلق را از بند صندوق فنون
که خرد جز نبی و مرسلون
از هزاران کس کی خوش نظر است
کو بداند که به صندوق اندر است
آنکه داند تو نشانش آن شناس
کو ز روح این جهان دارد هر اس
آنجه از دیده باشد پیش از ان
تا بدان صد این ضدش گرد میان

منه

منه

این جهان خواب است اندر ظن بہت
 گر بخواب اندر سرت ببریدگان
 گریب سینی خواب در خود را دینم
 حاصل اندر خواب نقصان بن
 این جہازا کہ بصورت قایم است
 گفت پیغمبر کہ مسلم نایم است
 گر رود در خواب دستہ باک نیست
 ہم سرت بر جاست ہم عمرت دراز
 تندرستی چون نخیزی بے سقیم
 نیست باکے از وہ صد پارہ من
 ۱۵۵۲

آشکارا در ان نہ پنهان ہم او
 چون پیوستی بدائم اے ہوشیار
 خوش نماید ز اولت انعام او
 چند نالی در نہ دست زار زار
 ۱۵۵۳

آنجہاں شہریت پر بازار کو کب
 حق تعالیٰ گفت کاین کب جان
 تا پند آری کہ کب اینجاست جب
 پیش آن کب است کب کو دکان
 ۱۵۵۴

بین ہلک نوبتی شادی مکن
 آنکہ ملکش برتر از نوبت کنند
 اے تو بستہ نوبت آزادی مکن
 برتر از ہفت انجمنش نوبت زند
 دوہر دایم روہہا را ساقی اند
 برتر از نوبت ملوک باقی اند
 ۱۵۵۵

ہرچہ از وہ شاد گردی رہبان
 زانچہ گشتی شاد بس کس شاد شد
 از فراق آن بند لیش آزان
 آخر از وہے جت و چون باد شد
 از تو ہم بچہ تو دل دہے نہ
 پیش کو بچہ تو خود از وہے بچہ
 ۱۵۵۶

ملک کان می نہ اند جاوان
 اے دولت خفتہ تو آزا خوابان
 ۱۵۵۷

نیا و عجبے ۶۵۲ پدید عالم آفرین
در کجکرم کم کے یک لفظ اینجا بدے

دو رخ
پناہ و خوش دوزخ از دوزخ

چون امان خواہد ز دوزخ از خدا
دو رخ از دوسے ہم امان جو پیکان
که خدایا دور دارم از فلان

تا گوئی دوزخ یزدان کجاست
این عصا سے بود ایندم از دہست
ہست پوشیدہ یقین ز آب گلست
ظاہر است این دوزخ اما بردست
اوج را بر مرغ دام و فسخ کند
ہر کجا خواہد خدایا دوزخ کند
تا گوئی دوزخ است و از دہما
ہم ز دندانت بر آرد و ردما

دو رخ ہم دوزخ

دزدان از گسٹے معنی

ہفت دوزخ از شرار غریب و خان
عشق میں گرم است اندر لا مکان
میشود دوزخ ضعیف و منطقی
ز آتش عاشق ازین رو صغی
ورنہ ز آتشہائے تو مرد آتشم

دین

ایمان کجایا طلق ہچنانکہ

میکند موصوف غیبی را صفت
ہر یکے زین و نشاہنا زان مہند
تا گمان آید کہ ایشان زبان رہند
این حقیقت دان نہ حق اند این بیج
نے باطل گمرمانند این بہ
ز انکہ بے حق باطلے ناید پدید
قلب را ابلہ جوے زر خرید
گر نبودے در جہان نقد روان
قلبہا را خرچ کردن کے توان

پس گو کاین جمله دینها باطل اند
 باطلان بر بوسه حق دایم دل اند
 پس گو جمله خیال است و ضلال
 بے حقیقت نیت و عالم خیال
 آنکه گوید جمله حق است احمقیت
 و آنکه گوید جمله باطل آن شقیقت
 پس محاکمی بایش بگزیده
 و حق این آتخاها دیده
 ۱۶۵۵

بر خست من از بسا
 شمعان

تو چون عزم دین کنی با اجتهاد
 دیو بانکت بر زند اندر نهاد
 که مرو آنسو بیدیش اے غوی
 که اسیر پنج درویشی شوی
 تو ز بیم بانگ آن دیو لعین
 و اگر یزی در ضلالت از یقین
 که بلا فردا پس فردا مر است
 راه دین پویم که بهایت پیش است
 مرگ بینی باز کو از چپ و راست
 میکشد همسایه را تا بانگ خاست
 باز عزم دین کنی از بیم حبان
 مرده سازی خوشتن ایکن مان
 پس سلاح بر بندی از علم و حکم
 که من از خوف نیارم پائے کم
 باز بانگ بر زند بر تو ز کر
 که بترس باز گر از پنج و فقر
 باز بگریزی ز راه روشنی
 آن سلاح و علم و فن را بگنی
 ۲۵۵۵

جهد در کار دین

تو نمیدانی که آخر کیستی
 جهد کن چند آنکه دانی چستی
 چون نهی بر پشت کشتی بار را
 بر تو کل میکنی آن کار را
 تو نمیدانی که از هر دو کئی
 غرق اندر سفر یا ناجی
 گر بگوئی تا ندانم من کیسم
 بر نخواهم تاخت در کشتی ویم
 من درین ره ناجیم یا غرقه ام
 کشف گردان که این فرقه ام
 من نخواهم رفت این ره با گمان
 بر امید خشک همچو دیگران

بسیج باز رگاسنه ناید ز تو زانکه در غیب است سترین دورو
 آجر تر سده طبع و شیشه جان در طلب نفع سود دارد نفع زیان
 بل زیان دارد که محروم است و خوار نوز او باید که باشد شعله خوار
 چونکه بر بوک است جمله کارها کار دین اولی کران یابی رها
 میت دستوری برین جاقرب باب جز امید الله اعلم بالصواب
 ۳۵۱

سر ز شکر دین ازان تافتی کن پدر میراث مفتش یافتی
 مردی سرفاخی چه داند قد مال رسته جان کند و مرجان یافت مال
 ۳۵۲

چون نبی السیف باستان سول امت او صفدرانند و فحول
 مصلحت در دین ما جنگ و شکوه مصلحت در دین عیسای غار و کوه
 مصلحت داده است هر یک جدا مصلحت جوگر توئی مرخص خدا
 ۳۵۳

ذکر حق
 ذکر حق

ذکر حق پاک است چون پاکی سید رخت بر بندد بر و ن آید پلید
 چون در آید نام پاک اندر دامن نفع پلیدی ماند و نفع آن دامن

اینقدر گفتیم باقی فکر کن فکر اگر بسا بود رو ذکر کن
 ذکر آرد فکر را در اهتر از ذکر را خورشید این افسرده ساز
 ۳۵۴

ذکر نورش فلا

فکر کن تا واری از فکر خود ذکر کن تا فکر گردی در جبه

ذکر گو تا فکر تو بالا کند در کلم
ذکر گفتن فکر را والا کند

مناجی شب و روزی

عام می خوانند هر دم نام پاک این عمل نبود چون بود عشق پاک
آنچه عیسی کرده بود از نام هو میشد پیاد را از نام او
چونکه با حق متصل گردید جان ذکر آن نیست ذکر نیست آن
خالی از خود بود پیر از عشق دوست پس ز کوزه آن تراود کان دروآ
۵۸۷

چون در معنی زنی بازت کنند پیر فکرت زن که شهبازت کند
پیر فکرت شد گل آلوده گران زانکه گل خواری ترا گل شد چون نان
۵۸۳

ذوق مشرب

فکر آن باشد که بکشد ربه راه آن باشد که پیش آید شهب
۱۶۲

ذوق دارد هر کس در طاعتی لاجرم تشکیب از و ساعته
۱۶۲

ذوق باید تا در طاعات بر مغر باید تا در دانه شجر
۱۶۲

آب کم جو تشنگی آور بدست تا بجوشد آبت از بالا دست
تا سقا هم رهم آید خطاب تشنه باش و اندام بالصواب
۲۶۲

هیچ مستقی بگریز از آب گرد و صد بار سخن کندهات مغرآ
۲۶۲

جذب آبت این عطش در جان ما
ما ازان او واد، سم آن ما

را نه برود در سر
افکاسه روز

چونکه اسرار بت نهان در دل بود
آن مرادت زود تر حاصل بود
گفت پیغمبر که هر آن کو سر نهفت
زود گردد با مراد خویش جفت

در بیان این سه کم چنان لبست
از ذباب و زذهب و زذبیت

کار پنهان کن تو از چشمان خود
تا بود کارت سلیم از چشم بد

مترغیب آنرا سرزد آموختن
کو ز گفتن لب تواند دوختن

پیش باهمت بود اسرار جان
از خسان محفوظ ترا در عمل کان

بر لبش قفل است و در دل رازها
لب خموش دل پراز آوازا
عارفان که جام حق نوشیده اند
رازها دانسته و پوشیده اند
هر کرا اسرار حق آموختند
هر کردند و دانستند

بها و قنوط
ز یک زبیدی

تو گویا را بدان شه بار میت
با کر میان کارها دشوار نیست

کوئی نوسیدی مرو امید است
سوئی تاریکی مرو خورشید است

نفس نوسید خود را شاد کن
پیش آن فریاد رس فریاد کن

اتیا گفتند نوسیدی بد است
فضل و رحمت یارب بید است
از چنین محن شاید نا امید
دست در قتر اکبر این حمت زیند
بعد نوسیدی بے امید است
از پس ظلمت بے خورشید است

چونکه خورشید عنایت تافته است
عاصیان را از کرم دریافته است
ز لبس نار و رحمت باخته
عین کفران را انابت ساخته
مومن و ترساجود و گیسو مرغ
جمله را رو سوئی آن سلطان الغ
مومن و ترساجود و نیکو بد
جملگان را است رو سوئی احد

درمخت

درمخت

رحم بر دزدان و بر منحوس دست
بر ضعیفان رحمت و بر حمی است
بین زرنج خاص گسل ز انتقام
رنج او کم بین نگر در رنج عام

درمخت

رحم خواهی رحم کن بر اشکبار
رحم خواهی بر ضعیفان رحمت آر

درمخت

بر همه کفار ما رحمت است
گرچه جان جمله کافر نفقت است

بہارِ نغمہ ۶۵۸ در اکلم رحم و شفقت
 سبقِ رحمت و غلبہ شائے فنا لطفِ غالب بود بر وصفِ خدا
 ۶۵۸

و جب ارحم گفت پیغمبر کہ بر این سہ کردہ
 رحم آید، از شہر اند، از کوزہ
 آنکہ او بعد از عزیزی خوار شد
 وان تو نگر جم کہ بے دینا شد
 وان سوم آن عالے اندر جہان
 بتلا گرد میان جا بلان
 ۶۵۸

از حق ایت و عزت گر بریزی جہ را در کوزہ
 چند گنج، قیمت یک وزو
 ۶۵۸

ولی متوجہ آنکہ او از آسمان باران دہد
 ہم تواند کوز رحمت نان دہد
 ۶۵۸

ننگ درویشان درویشے ما روز و شب از روی اندیشے ما
 ۶۵۸

این ہمہ غمہا کہ اندر سینہات از غبار و گرد و باد و بودات
 این عنانِ خج کن چون دہست این چنین و آنچنان و سوا سہات
 ۶۵۸

خواجہ پسندارد کہ روزی دہد این نمی دانند کہ روزی دہد
 ۶۵۸

اے دویدہ سوئے دکان از چگاہ مین بسجد رو، بجز زرق از ازل
 ۶۵۸

اے بسا کاریز بہان بچنین متصل با جانِ تان یا غافلین
 ۶۵۸

اسے کشیدہ آسمانها و زمین مایہا تا گشت جسم تو سین

تو در صدمه بنوع شربت میکشی
هر چه زبان صد کم شود کا بد خوشی
چون بچو شد از درون چشمه سنی
از استراق چشمها گردی غنی
چشمه آب درون خسانه
به زرد و دے کان ندر کا شانه
قلعه را چون آب آید از برون
در زمان امن باشد بر برون
چون که دشمن گرد آن حلقه کند
تا که اندر خون شان غرق کند
آب بیرون را به بند آن سپاه
تا نباشد قلعه را ز آنها پناه
آزبان یک چاه شوے از درون
چشمه چون شیرین از برون

رزق چشمه

گر چه بان را پر در کنون کند
روزے تو چون نباشد چون کند

بر سر هر لقمه بنوشت عیان
که فلان ابن فلان ابن فلان

عبد رزق ازضا

رزق از دے جو جو از زید و عمر
مستی از دے جو جو از بنگ و خمر
منعی زو خواه نے از گنج دمال
نصرت از دے جو نے از عم و خال

عمر بن سب

این زمین و تختیان پرده آب و بس
اصل روزی از خدا دان هر نفس
که اصول دخل اینها بوده اند
هم ازینها میکشاید رزق بند
دخل از اینجا آمدش لاجرم
هم از اینجا میکشد داد و کرم
چون بکاری در زمین اصل کار
تا بروید هر یک را صد هزار

چون دوسہ سالے تروید چون کنی جز کہ در لایہ و وعسا بر سر دنی
دست بر سیر میزنی سوئے الہ دست و سر بردادن زرش گواہ
آباد اندک اصل اصل رزق است تاہم ازو۔۔ جوید آنکو رزق است
مستحق

عشق رزق رزق قدر گر خواہی در خواہی رزق تو پیش تو آید دوان از عشق تو
مستحق

آنچنانکہ عاشقی بر رزق روا ہست عاشق رزق ہم بر رزق خوار
گر تو نشتابی بیاید بر درت ورتو بشتابی دہد دردم سرت
مستحق

بہن تو کل کن طرزان پاو دست رزق تو بر تو زو عاشق تراست
گر ترا صبرے بدے رزق آمدے خویش را چون عاشقان بر تو زدے
مستحق

غلام رزق سنائی قتل فی السماء رزق کم نشیند اندرین پستی چہ بر چنیدہ
مستحق

اے ز غم مرده کہ دست از تہمت حق غفور است و حیم این تر صحت
مستحق

جلہ را رزاق روزی میدہد قسمت ہر یک بہ پیش می ہند
رزق آید پیش ہر کہ صبر جست رنج و کوشش شہاز بہ صبرے قت
مستحق

یادگار رزق مافی ساہبا خوردی و کم نامد زخور ترک مستقبل کن و ماضی نگر
لوت پوت خوردہ را ہم یادوار منکر اندر غابر و کم باش زار
مستحق

ازداد از ملک

ہر گرانی و کسل بخود از تن است
جان ز خفت جملہ در پریدن است
مغز کو از پوستہا آزاد و نیست
از طبیب و علت اورا چار و نیست
چون دوم بار آدمی داده بزد
پائے خود بر فرق علتہا نہاد
علت او لے نباشد دین او
علت اُخرے نادر کین او
می پرد چون آفتاب اندر افق
باعد س صدق صفت بر تن
بلکہ بیرون از افق وز چہرہ جا
بے مکان باشد چو روح و ہے

روح از روح

جان حیوانی ندارد اتحاد
تو مجو این اتحاد از جان باد
جان گرگان و گان از ہم جداست
متحد جانہائے شیران خداست
جمع گفتم جانہا شان من بام
کان یکے صد جان بود نبست جسم

روح از روح

روح را توحید اللہ خوشتر است
غیر ظاہر و پائے دیگر است
دست و پا در خواب بینی ایتلاف
آن حقیقت دانندش از گراف
آن توئی کہ بے بدن اری بدن
پس ترس از جسم جان بیرون شدن
روح دارد بے بدن بس کار و بار
مرغ باشد در قفس بس بقرار
باش تا مرغ از قفس آید برون
تا بے بینی ہفت چرخ اورا زبون

روح از روح

روحہاے کس قفسہا رستہ اند
انبیاء و رہبر شایستہ اند

حاشا بقہ تو برونی زین جہان
ہم بوقت زندگی ہم این زمان

روح ہستی کا جو کچھ ۶۶۲ درون نگہم روح
جان شناسی پیشہ مردان بود جان شناسی پیشہ مردان بود
غیر آن جانے کہ دارد گا و خور جان دیگر بہت با جسم بشہ

روح با علم عقل روح با علم است و با عقل است یار روح را با آازی و ترکی چہ کار
مسلک

روح ہستی
جان بمعنی درین رہ بخلاف بست پچو تیغ چوین در غلاف
تا غلاف اندر بودیے قیمت است چون برون شد سوختن را آلت است

سبب بر نفسانی
قدر جان نہ ان می ندائی اے فلان کہ بدادت حق بخشش رایگان
مسلک

علم نیکو دیکھت
ایک از تانیٹ جازا باک نیست روح را با مردوزن اشراک نیست
از ذکر و زمونٹ بر تراست این نہ آن جان است کہ خشک تر است
این نہ آن جان است کا فزاید بنان یا گے باشد چنین گاہے چنان

غیر روح چون عقل
حس اسیر عقل باشد اے فلان عقل اسیر روح باشد ہم بدان
دست بستہ عقل را جان باز کرد کار ہائے بستہ را ہم ساز کرد

فقد مثال
روح چون من امر ربی مخفیست ہر مشائے کہ گویم منتفیست
اے عجب کو عمل شکر بار تو وان جوابات خوش اسرار تو
اے عجب کو آن عقیقہ عمل فنا آن کلید قفل مشکہائے ما
اے عجب کو آندہ چون ذوالفقار آنکہ کردے عقلہا را بیقرار

جان نباشد جز خبر، آزمون

ہر کرا افزون خبر جانس افزون

جان ما از جان حیوان بیشتر

از چہ از ازو کہ افزون دارد خبر

پس افزون از جان ما جان ملک

کو منزہ شد ز حس مشترک

وز ملک جان خداوندان دل

باشد انسزدون تو تخر راہل

زان سبب آدم شدہ مسخود شان

جان او افزون تر از ابو شان

سپیل روح چون سوئے بالا بود

در تر اید، محبت آنجا بود

ورنگو ساری سرست سوئے زمین

آفل حق لایجب لافلین

روز و شب، ظاہر و ضد و دشمن اند

لیک بہ دو، یک حقیقت می تند

ہر یکے خواہان دگر را، بچو خویش

از پئے تکیل دکار، فصل خویش

زانکہ بے شب فعل نبود طبع را

پس چہ اندر خرج آرد روز ما

اندکے زمین شرب کم کن بہر خویش

تا کہ یابی حوض کوثر را بہ پیش

این دہان بستی دہانے باز شد

کو خوردہ لقمہاے راز شد

لب فرو بند از طعام و از شراب

سوئے خوان آسانی کن شباب

ہست روزہ ظاہر اساک طعام
این دامن بند کہ چیزے کم خورد

روزہ معنی توجہ دان تسلیم
وان بہ بند چشم و غیرے نگرد

در بیانیت
لام بیانیت فی الاسلام

دین احمد را تر مہب نیک نیت
از تر مہب نہی فرمود آن رسول

بدعتے چون در رفتی اے فضول
جمعہ شرط است و جماعت در نماز

امر معروف و ز منکر احتراز
در میان است مرحوم باش

سنت احمد مہل محکوم باش
۳۲۵

شہوت اربود، نباشد استثال
صبر نبود چون نباشد میل تو

خشم چون نبود چہ حاجت خیل تو
ہین کن خود را خصی رہبان مشو

زانکہ عفت ہست شہوت را گرد
بے ہوا نہی از ہوا ممکن نبود

ہم غزا بر مردگان نتوان نمود
۳۲۶

مصلحت بیابانیت

از فضیحت کے کند صدار سلمان
انچہ منصب میکنہ یا جا بلان

بارش از سوراخ بر صحرا شافت
عیب و مخفیست چون آلت بیافت

چونکہ جاہل شاہ حکم مڑ شود
جملہ صحرا مار دگر ز دم پر شود

۳۲۷

ریاست
آفت ریاست

حرص بیکتاست و این بجاہ است
حرص شہوت مار و منصب اژدہ است

حرص بظاہر شہوت خلق است و فج
در ریاست بست چندان است درج

۳۲۸

حکم چون در دست رندان او قنادر
لاجرم ذوالنون به زندان افتاد
چون قلم در دست خدای بود
لاجرم منقو بردارے بود
چون سیفبان را بود کار و کیس
لازم آمد یقین تلون الانبیا
ملک

حکم چون در دست گمراہے قنادر
جاه پنداریو در چاہے قنادر
احمقان سرور شدستند و زیم
عاقلان سرکشیده در گیم
ملک

خلاف اصلیت

مرا سیر از القب کردند شاه
عکس چون کافر نام از سیاه
شد معنای بادیه خو خواره نام
نیکبخت آن پیس را گویند عام
برایر شهوت و حرص و اهل
بر نوشت میر یا صد اهل
آن اسیران اجل را عام داد
نام میدان اجل اندر بلاد
صدر خوانندش که در صف نعال
جان او بسته است یعنی جاه و مال
ملک

عاریتی

آن چند اوندی که دادندت عوام
باز بستاند از تو همچو دهم
ملک

ده خداوندی عاریت بحق
تا خداوندیت بخشد متفق
ملک

بختیاریست

از الوهیت زند در جاه لاف
طامع شرکت کجا باشد معاف
حرص خلق و فرج هم از بد گیت
لیک منصب نیت آن شکست گیت
بج و شاخ این ریاست را اگر
باد گویم و فترے باید دگر
صد خورنده گنجد اندر گرد خوان
دور ریاست چون نه گنجد در جهان
ملک

۶۶۶
او نخواهد کاین بود بر پشت خاک
تا پس بکشد پد را از ختراک
در انکم
ریاست

ریاضت
در ریاضت

محو آهن ز آهنی بیرنگ شو
در ریاضت آئیند بے رنگ شو
خویش را صافی کن از او صاف شو
تا به بینی ذات پاک صاف شو
بینی اندر دل علوم انبیا
بے کتاب و بے معید و او ستا
۵۴

مرون تن در ریاضت زندگی
رنج این تن روح را پایندگیست
۱۲۶

این ریاضتها درویشان چرست
چون کند تن را سقیم و بالکے
کان بلا بر تن بقاے جان است
مے خود نه بیند سالکے
۳۶۵

زبان آسان
زبان آسان
زبان آسان

عالمے را یک سخن ویران کند
رو بهان خفته را شیران کند
۵۳

نکته کان جبت ناگه از زبان
بمحو تیرے دوان کجبت کان انکمان
وانگردد از ره آن تیرے پسر
بند باید کرد سیلے را ز سر
۵۴

زبان آسان

صبر و خاموشی جذوب رحمت است
وین نشان جبت نشان علت است
انصوا بپذیر تا بر جان تو
آید از جانان جزاے انصوا
گفت افزون با تو بفرز و شجر
بذل جان بذل جاه و بذل زر
۲۵۳

چند گاہے بے بے بے گوش شو
چند گفنی نظم و نثر و راز فاش

وانگہان چون لب حریف نوش شو
خواجه یکر و ز امتحان کن گنگ باش

مستطاب

زم گو، لیکن گو غیم صواب

و سوره مفرد سفس در لین خطاب

مستطاب

آدمی مخفیست در زیر زبان
چونکہ بادے پرده را در ہم کشید

این زبان پرده است بر در گاہ جان
بتر صحن خانه شد بر ما پدید

مستطاب

این زبان چون سنگ فتم آهن و بخت
سنگ آهن را آهن بر ہم گزاف
زانکہ تا یک است ہر سو پنبہ زار

وانچہ بجید از زبان چون آتش است
گہ ز روے نقل گہ از روے لٹ
در میان پنبہ چون باشد شزار

مستطاب

گر سخن خواہی کہ گوئی چون شکر
صبر باشد مشتہائے زیر کان
ہر کہ صبر آورد گردون بر رود

صبر کن از حرص این حلوا بخور
ہست حلوا از براے کو دکان
ہر کہ حلوا خورد واپس تر رود

مستطاب

جوشش و افزونے در در زکوٰۃ

عصمت از فحشا و منکر و صلوة

مستطاب

مال در ایشار اگر گردد تلف

در درون صد زندگی آید خلف

مستطاب

مناظرات

آن زکوات کیسات را با سبان وان صلات هم زگران شد شبان
صله

نایب بدعیم از زکوة ابر نماید از پئے منع زکوة

وز زنا افتد با اندر جہات
صله

تہد و تقوی
اصل کار

کار تقوی دارد و دین و صلاح کہ از و باشد بد و عالم فلاح
صله

چونکہ تقوی سبب دوست ہوا حق کشاید ہر دوست عقل را
صله

زک آرد

آرزو بگذارتا جسم آیدش آرمودی کہ چنین میایدش
پیش عدلش خون تقوی ریختن
صله

زک دنیا

ترک دنیا ہر کہ کرد از زہد خویش پیش آمد پیش او دنیا و بیش
صله

زک دنیا
زک دنیا

اے بسا عالم و ذکا دات و فطن گشتہ رہر و را چو غول را ہزن
بیشتر اصحاب جنت ابلہ اند تاز شہر فیلسوفی می رہند
خویش را عیان کن از جملہ فضول ترک خود کن تا کند رحمت نزول
زیر کی ضد شکست است و نیاز زیر کی بگذار و با گوئے بساز
صله

آب از جو شش ہی گردد و هوا
بلکه بے اسباب و بیرون زمین حکم
تو و طغی چون سببها دیده
با سببها از سبب غافل
چون سببها رفت بر سر میزنی
رب مہی گوید برو سوسے سبب
گفت زین پس من برانیدم ہمہ
گوید شش رتو و العاد و اکارت
لیک من آن نگرم، رحمت کنم
حاصل آنکہ در سبب پیچیدہ

وان ہوا گردد و ز سوسے آبها
آب رویانید و تکوین از عدم
در سبب اجسمل بر چپیدہ
سوئے این رود پوشانان یا ملی
ربنا و ربنا اما میسکنی
چون ز صنم یاد کردی اے عجب
نگرم سوئے سبب وان دیدہ
اے تو اندر توبہ و وثاق نیست
رحتم پر است بر رحمت تنم
لیک معذوری ہمین را دیدہ

۲۶۱

در سبب چون بمرادت کرد ب
بس کسے از کیسے خاقان شدہ
بس کس از عقد زنان فارغ شدہ
پس سبب گردان چو دم خر بود

پس چرا بدطن نگردی در سبب
دیگران زان کسبہ عریان شدہ
دیگرے از عقد زن مدیون شدہ
تکیہ بروئے کم کنی، بہتر بود

۲۶۲

آنکہ بیرون از طبایع جان اوست
بے سبب بیند چو دیدہ شب گزار
بے سبب بیند نہ از آب و گیا
این سبب چو مرین است و علیل

منصب خرق سببها آن اوست
تو کہ در حسی سبب را گوش دار
چشمہ چشمہ معجزات انبیا
این سبب چو چرخ است و فقیل

شب چراغت را فیکه تو بتاب پاک دان دینها چراغ آفتاب

منه

انبا در قطع اسباب آمدند
بے سبب مبرج را بشکافتند
ریگها هم آرد شد از سعه شان
جمله قرآن است در قطع سبب
معجزات خویش بر کیوان زدند
بے زراعت چاش گندم یافتند
پشم بز ابریشم آمد کشکان
غز درویش و هلاک بولسب

منه

سنتے بہاد و اسباب و طرق
بیشتر احوال بر سنت رود
سنت و عادت نہاد و بازو
بے سبب گر غز بنا موصول نیست
اے گرفتار سبب بیرون پیر
ہر چہ خواہد آن سبب آورد
لیک اغلب بر سبب راند نفاذ
طالبان را زیر این اروق تنق
گا و قدرت خارق سنت شود
باز کردہ خرق عادت معجزہ
قدرت از غزل سبب معزول نیست
لیک غزل آن سبب ظن مبہر
قدرت مطلق سببہا بر درد
تا بداند طالب بے جستن مراد

منه

این سببہا بر نظر ما پرداست کہ نہ مردیدار صنعتش را سزا است

منه

گفت یارب بندگان ہستند نیز
چشم شان باشد گزارہ از سبب
کہ شود محجوب ادراک بصیر
این سببہا بے حجاب گول گیر
کہ سببہا را بدردند اے عزیز
در گزشتہ از حجب از فضل رب

منه

سنگ بر آہن زنی آتش جہد ہم باہر حق قدم بیرون ہند
 سنگ و آہن خود سبب آمد و یک تو بیلا ترنگر اسے مرد نیک
 کاین سبب را آن سبب آورد پیش بے سبب کے شد سبب ہرگز خوش
 این سبب را آن سبب عامل کند باز گاہے بے پروا مل کند
 و ان سببہا کا نسبت یا را ہر بہرست آن سببہا زین سببہا بہرست
 این سبب را محرم آمد عقل با و آن سببہا راست محرم انبیا

ہست بر اسباب اسباب دیگر در سبب منکر در ان افکن نظر

۶۶۲

سبب سبب

آنچنان دہلہا کہ بد شان ما و من نعت شان شد بل اشد قسوة
 چارہ آندل عطائے مہد لیت داد اور اقا بلیت شرط نیت
 بلکہ شرط قابلیت داد اوست داد لب قابلیت ہست ہست
 اینکہ مومنے را عصا شعبان شد بچو خورشید کے کنش رخسان شد
 صد ہزار ان معجزات انبیا کان لکنجد در ضمیر و عقل با
 نیست از اسباب تصرف ہست زیستہا را قابلیت از کجاست
 قابلے اگر شرط فعل حق بے بیچ معدومے بہرستی نامدے

۶۶۳

سبب سبب

اجتماعہ از سنن رحمت مجو در دمان از دما رو بہ ہراو
 از دشم شمشیر تو رحمت مجو زان شہے جو کان بود در دست او
 با سنن و تیغ لا بہ چون کنی کو اسیر آمد بہرست آن شہے

۶۶۴

من نیم جنب شبنم دوزخو
لیک دارم در تجلی نور اذو
۱۲۹

جامه پوشان را نظر گذار است
جانِ عریان را تجلی زیور است
۱۴۸

چون تجلی کرد اوصاف قدیم
پس بسوزد وصفِ حادث را یکدم
۲۲۰

پس ازین رو علمِ حرام و مباح
نیست ممنوع و حرام و مباح
بهر تمیز حق از باطل نکو است
سحر کردن شد حرام اے مرد دوت
۲۱۶

علم باطنی

سفر

از سفر با بند کبیره شود
بے سفر با ماهِ خوش و شر شود
از سفر بیدق شود فرزین راد
وز سفر یا بید یوسف صد مراد
۲۱۷

کاین تحرک شد تبرک را کبیر
وز تحرک گردی اے دل مستفید
۲۱۸

پاچی گشتن به است از کفش تنگ
رنجِ غربت به که اندر خانه جنگ
۲۱۹

فایده

لیک شیرینی و لذات مفر
هست از اندازه رنج سفر
آنکه از شهر و خوشان بغری
کز غریبی رنج و محنتباری
۲۲۰

موجِ خاکی ختم و دہم و کمر بست
موجِ آبی صحو و سکر است و فاست
تاوینِ فکری ازان سگری تو دور
تاوینِ سستی ازان جامی تو کور
۱۷۳۳

اے تو نارسه ازمین فانی رباط
تو چہ دانی صحو و سکر و انسلط
ور بدائی نقلت از ابے جد است
پیش تو این ناہیا چہ ان اجد است
ابجد و ہوز چہ فاش است و پدید
برہمہ طفلان و معنی بسن بید
۱۷۳۳

قطرہ از باد مانے آسمان
پر کند جاز از مئے و ساقیان
تاچہ سیتہا بود املاک را
وا از جلالت رو ہائے پاک را
کہ بیوئے دل بران مے بستہ اند
ختم بادہ این جہان بشکستہ اند
۱۷۳۳

چون بجوی تو بتوفیقِ حسن
بادہ آب جان بود ابریقِ تن
چون بنیزاید مئے توفیقِ را
قوت مے بشکند ابریقِ را
۱۷۳۳

خاصہ آن بادہ کہ از ختم نبیست
نے مئے کہ مستی او یک شیت
۱۷۳۳

پس غذائے عاشقان آمد سماع
کہ ازو باشد خیالِ اجتماع
قوتے گیرد خیالاتِ ضمیر
بلکہ صورت گردد از بانگِ صغیر
۱۷۳۳

در را حکم
آتش عشق از نوا گشت تیز
آنچنانکه آتش آن جو ریز
سبع

بر سماع راست هر کس چیز نیست
طعمه هر مرغی آنجی نیست

دیر

نویز

نالہ سوزنا و آواز دہل
اندکے مانند بدان نا قور کل
پس کیماں گفتہ اند این لہنہا
از دوا چرخ بگرفتیم ما
بانگ گرد شہائے چرخ استاین طبق
می سرانیدش بطینور و حلق
مومنان گویند کا نا بہشت
نفر گردانید ہر آواز زشت
ماہم از اجزائے آدم بودہ ایم
در بہشت آن لہنہا بشنودہ ایم
گرچہ بر مار نخت آب و گل شکے
یاد ما آید از انہا اندکے

سوال

جنت

درخواہی ضامنم پس مر ترا
گرمی خواہی ز کس چیزے خواہ
جنت المادائے و دیدار خدا
۴۹۹

پیر و سول

توفیق

راہ چہ بود پزیشان پایا
یار چہ بود ز زبان راہبا
۵۰۰

دشوار سے راہ راہ دین زازو پراز شور و شر است
کہ نہ ہر راہ مخنث گوہر است
در دم این ترس امتحانہائے نفوس
ہمچو پرویزن بتیئز سبوس

سیر و ملک
چونکہ باشیخی تو دور از زشتے
روز و شب تیارے دور کشتے
در اکلم
در پناہ جان جان بخشے توی
کشتی اندر خفتے رہ میردی
مگل ادبغیبتہ آیام خویش
تکیہ کم کن برفن و بر کام خویش
گرچه خیری چون وی رہ بے دلیل
ہمچو رو یہ وصلانے و دلیل
ہین سپرالا کہ با پرہائے شیخ
تا بہ بینی عون شکر ہائے خویش
۲۱۴

اندرین رہ ترک کن طاق و طرب
آقاؤ زنت نجسہد تو محبت
ہر کہ ادبے نہر نجسہد دم بود
جنشش چون جنش کر دم بود
۲۱۵

راہ دین ہر گم رہے خود کے رود
عارفے باید کہ مرد رہ بود
۲۱۶

جلہ در زنجیر و ہم و استلا
میر و ندان رہ بغیر اولیا
۲۱۷

یار میجو تا بیابی راہ را
ور نہ بکے دانی تو راہ و چاہ را
یار شو تا یار بسینی بے عد
زانکہ بے یاران مہانی بے مد
ہم رہے جو کہ ترا یکو کنند
وز ہمہ سو روئے تو آنسو کند
ہم رہے نہ کہ بود خضم خرد
فرستے جوید کہ جاسم تو درد
۲۱۸

آنکہ او تنہا براہ خوش رود
بار فیقان سیر اوصد تو بود
۲۱۹

تو مبین آن پایہا را بر زمین
زانکہ بر دل میرود عاشق یقین
۲۲۰

۴۶۵
یہ یمن جہنہ

نیق خانی

سیر پایہا را

از ره و منزل ز کوی ماه و دراز دل چه داند کوی مست و لغواز
آن دراز کوی تا و صاف تن است رفتن از لوح دیگر رفتن است
سیر جان بیرون بود از دوی جسمها از جان بایموزند سیر

۲۲۲

سیر عارف هر دے تا تخت شاه سیر زاهد هر دے یکروزه راه
گرچه زاهد را بود روزے شگرت کے بود یکروزه خمین الف
قدر هر روزے نہ عمر مردگار باشد از سال جہاں پنجہ ہزار

۲۲۳

بچنانکہ سہل شد مار حضر سہل شد ہم قوم دیگر را سفر

۲۲۵

جہد کن تا نور تو رخشان شود تا سلوک این بہت آسان شود
جہد کن تا مود طاعت درسد بر مطیعان انگہت آید حد

۲۲۶

ہر روش ہر وہ کہ آن محمودیت عقبہ و ما نفسے و ہر زینیت

۲۲۷

خوے شاہان در عیث جا کند چرخ اخضر خاک را خضر اکند
شہ جو حوضے دان حشم چون لہا آب در لولہ رود از کولہا
چونکہ آب جلا از ضیعت پاک ہر یکے آبے دہ خوش و قفاک
ور دران جہض آب شور است پلید ہر یکے لولہ ہسان آرد پدید

۲۲۸

عقبہ را

شاہ

از ضلک شاہ

حکم

بد بود اجسام هر شکر و شاه
 تو بخشم شه زنی آن تیغها
 بر برادر بگیساسب میزنی
 شه یک جان است و شکر پازو
 آب روح شاه اگر شیرین بود
 که رعیت دین شه دارند و بس
 دان زنده آن تیغ بر اعدای جاه
 ورنه بر اخوان چه خشم آمد ترا
 عکس خشم شاه گزند ده منی
 روح چو آبست و این اجسام جو
 جمله جو پازو آب خوش شود
 انجبین نسبه بود سلطان حسن
 ۶۷۷

بت شاه از زمانه پرشت
 دور باش و سینه و شمشیر با
 بانگ چاو شان و آن چو گاهها
 از برائے خاص و عام رگزر
 از برائے عام باشد این شکوه
 تامن و ما مائے ایشان بشکند
 شهر اذان این شود کان شهر یار
 پس میردان هوسها در نفوس
 باز چون آید بسوئے بزم خاص
 حلم بر حلم است و رحمتها بجوش
 طبل و کوس مهول باشد وقت جنگ
 بت دیوان محاسب عالم را
 آن زره و آن خود در جنگ و وفا
 جوشن و خود است مرچالیش را
 بول سر هنگان و صارها بدست
 که بلرزد از مهابت شیر با
 که خودست از همیشه جاها
 که کند شان از شهن شاهی خبر
 تا کلام کبر بنهند آن گروه
 نفس خودین فتنه و شر کم کند
 وارد اندر قهر و خرم و گیر و دار
 هیبت شه مانع آید زان نخوس
 که بود آنجا مهابت یا قصاص
 نشنوی از غیر چنگ و نه خروش
 وقت عشرت با خواست و از جنگ
 و آن پر و یان گرفته جام را
 وین خراب و قتل در بزم صفا
 این حسری و بزم و مرعیش را
 ۶۷۷

در حکم
شاہ
بوسہ دند از خمِ ابر بندگی
ملک را بر ہم زندے بید رنگ
ہر شان بہادِ جشم و دہان
تا سنان از جہانِ خارج

بادشاہانِ جان از بدرگی
ور نہ اہم دارِ سرگردانِ دنگ
لیک حق بہ ثباتِ این جان
تا شود شیرین برایشان تخت و تاج

ترک خویشی کرد ملکِ جو زہیم
بہجو آتشِ پاکش پہونیت
چون نیسا بدیچ خود را بخورد

آن شنیدستی کہ الملک عقیم
کہ عقیم است و ورا فرزند نیست
ہر چہ یابد او بسوزد بہ درد

نہ بہ مخزنِ بہادِ گوہر شہ شود
بہجو عزِ ملکِ دینِ جہمی

شاہِ آن باشد کہ از خود شہ شود
تا بسا نہ شاہی اوسردی

نہ اسیرِ حرص و فرج است و گلوت

شاہِ مردِ صالح است آزاد اوست

بد بہ نسبت باشد اینرا ہم زبان
کہ یکے را با جوگر پہونیت
مریکے را زہر و دیگر را چون نہ
نبتش با آدمی باشد مہمات
خلقِ خاکی را بود آن مرد و داغ

بس بہ مطلق نباشد و جہان
در زمانہ ایچ زہر و قند نیست
ہر یکے شد با دگر یک پائے بند
زہر ماران، مار را باشد حیات
خلقِ آبی را بود دریا چو باغ

نثر
مردم کے لئے نثر

صورتی هر نمته و زحمتی هست این را دوزخ آنرا بنجته

شعر

مغادر

گر کردی شرع افزون لطیف بر دریدے ہر کسے جسم حریف
شرع بہرہ فغ شرراے زند دیورا در شیشہ حجت کند
از گواہ و از مبین و از نکول تا پے شیشہ در رد دیوم فضول

شرع چون کیل و ترازدان یقین کہ بد و خصمان رہند از جنگ کین
گرتازد و بود آن خصم از جدال کے رہد از وہیم حیف و احتیال

شعر

شکر خدا

شکر یزدان طوق ہر گردن بود نے جدال و رو ترش کردن بود

شکر گویم دوست را در خیر و شر زانکہ ہست اندر قضا از بد و برتر

شکر کن ہر شا کران را بند و باش پیش ایشان مردہ خون پایندہ باش

شکر منعم واجب آمد و رخرد ورنہ بک شاید در چشم ابد

گفت چون توفیق یا بندہ کہ کند ہمانے فرخندہ

مال خود ایشا را او کند جام خود ایشا را او کند
 شکر او شکر خدا باشد یقین چون با حسان کرد تو فیقش قرین
 ترک شکرش ترک شکر حق بود حق او لا شکر بحق ملحق بود
 شکر می کن مر خدا را در نعم نیز میکن شکر و ذکر خواجہ ہم
 رحمت مادر اگر چه از خداست خدمت او ہم فریضہ است و منہ است

۵۶۵

و انشا

شکر نعمت خوشتر از نعمت بود شکر بارہ کے سوئے نعمت رو
 شکر جان نعمت و نعمت چو پوت زانکہ شکر آرد ترا تا کوئے دست
 نعمت آرد غفلت و شکر انتباه صید نعمت کن بدام شکر شاه
 نعمت شکر کند ہر چشم و سیر تا کنی صد نعمت ایشا فقیر
 سیر نوشی از طعام و نقل حق تارود از تو شکم خورای قدق

۲۵۵

ناتسای

شہادت

شرط ایمان

نواب ظہری

گر نہ ہر سوئے من گردد زبان شکر لائے او نیاید در بیان

۴۴۵

تا نخوانی لا و الا اللہ را در نیابی منج این راہ را

۴۲۵

این نماز و روزہ و حج و جہاد ہم گواہی دادن است از اعتقاد
 این زکوٰۃ و ہدیہ و ترک ہجد ہم گواہی دادن است از سر خود

۳۶۵

این گواہی صیت انہما پہن خواہ فصل و خواہ قول و غیر آن

۳۵۵

شیطان

قول و فعل بے تناقص بایدت

در حکم

۶۸۱

تا قبول اندر زمان پیش آیدت

میزبان نفس

قول و فعل اظهار سر است و ضمیر

هر دو پیدا میکند هر سیر

چون گوشت تزکیه شد قبول

در نه مجوس است اندر دل مول

تزکیش اخلاص موقوفی بران

تزکیه باید گوایان را بدان

حفظ عهد اندر گواہ فعلی است

حفظ لفظ اندر گواہ قولی است

در گواہ نفس کز پوید بد است

گر گواہ قول کز گوید، رد است

شیطان

تبر از شیطان

فضل جان از شیر شیطان باز کن

بعد از انش با ملک انباز کن

آقا تار یک و ملول و تیره

دان که بادیه لعین همیشه

گفت ایس لعین دادار ما

دام ز فتنه خواهم این آشکارا

زرد سیم و گلک اسپش نمود

که بدین تانی خلائق را بود

گفت شا باش و ترش آویخت لنج

شد و نجیده و ترش با چو تیغ

پس جواهر باز معدنها سئ خوش

کرد آن پسمانده راح حق پیشکش

گیر این دام دگر را اے لعین

گفت ازین افزون اے نعم لعین

چرب و شیرین و شرابا تب فمین

دادش و بس جامه ابریشمین

گفت یارب بیش ازین خواهم مدد

تا بسندم شان بجل من مدد

تا که مستانت که زو پر دل اند

مرد و در این بند مارا بکشد

تا بدین دام و رهنما سے هوا

مرد تو گردد و نامردان جدا

در میان شیطان

دام دیگر خواهم اے سلطان تخت
 خمر و جنگ آورد و در پیش نهاد
 سوئے اضلال ازل پیغام کرد
 نے یکے از بند گانت سوئے است
 دام محکم ده که تا گرد و تسلیم
 چونکه خوبئے زنان با او نمود
 پس زدا انگشت بر قفس اندر فدا
 چون بدید آن چشمهای پُر طار
 و ان صفائے عارض آن لبران
 روئے و خال ابرو و لبخند عقیق
 قد چون سر و خرامان و چین
 چه نکد میان غنچ بر جست او سبک
 عالمے شد و اله و حیران دنگ
 صد چو آدم را ملک ساجد شده

دام مرد انداز حیلست ساز سخت
 نیم خسته زو، بدان شد نیم شاد
 که بر آراز قعر بخت نه کرد
 پروا در بحر او از گرد بست
 و فلک هم در کام ایشان چو لجام
 که ز عقل و صبر مردان می ربود
 که بد و زو تر رسیدم بر مراد
 که کند عقل و خرد را در خسار
 که بسوز چون سپند این دل بران
 گوئیا خور تافت در پرده رقیق
 خد، همچون یاسین و نثرن
 چون تحبیلے حق از پرده تنگ
 زان کرشمه و زان دلال نیک شک
 همچو آدم باز معزول آمده
 ۱۱۴۰

من سبب را نگرم که حادث است
 لطف سابق را نظر می کنم
 ترک سجده از حد گیرم که بود
 این حد از دوستی خیزد یقین

زانکه حادث حادثی را باعث است
 و آنچه او حادث دوپاره می کنم
 این حد از عشق خیزد، نه جود
 که شود با دوست بغیر بهنشین
 ۱۱۴۱

از چه رو گشتی چنین بر من شفیق

خاصه دزد چو نو قطاع الطریق
 عبد زینب یگانا

گفت ما اول فرشته بوده ایم راه طاعت را بحبان پیوده ایم
ساکنان راه را محسوم بدیم ساکنان عرش اهدم بدیم
ما ہم ازستان این مے بوده ایم عاشقان در گدے بوده ایم
پیشہ اول کعب از دل رود مہر اول کے ز دل زایل شود
۱۵۰

معنی شیطان

شیطنت گردن کشی بد در لغت مستحق لعنت آمد این صفت
اے سرکش اعراب شیطان خواند نے تورے را کہ در مہرے ماند
۱۵۱

صبر تانی

استخوان

حق تعالیٰ گرم و سرد و رخ و درد بر تن ہمی نہد اے شیر مرد
خوف و جوع و نقص اموال و بدن جملہ بہر نقیہ جان ظاہر شدن
۱۶۶

معنی از شیطان

کہ تانی ہست از یزدان یقین ہست تعجیل ز شیطان لعین
۱۶۷

این تانی پر تو جسمان بود دان شتاب از مہرہ شیطان بود
زانکہ شیطان شتر ساند ز فقر بارگیہ صبر را یکشد معقر
۱۶۸
کہ شیطان است تعجیل و شتاب لطف رحمن است صبر و احتساب
۱۶۹

معنی صبر

باتانی گفت موجود از خدا تا پیشش روز این زمین این جہا
ورع قادر بود کہ کن فیکون صد زمین و چرخ آوردے بڑن
این تانی از پئے تعلیم تست کہ طلب آہستہ بایدے سکت
۱۷۱

ایک صبرت نیت از دنیا ئے دون
 صبر چون داری ز نعم اسماہ دن
 ایک صبرت نیت از پاک و پلید
 صبر چون داری اذان کت آفرید
 ایک صبرت نیت از ناز و نسیم
 صبر چون داری ز اللہ کریم
 ایک صبرت نیت از فرزند و دن
 صبر چون داری ز حق ذوالمنن

۱۶۸

آدم

صبر باشد شستہا ئے زیر کلاں
 ہست حلوا از برا ئے کو دکاں
 ہر کہ صبر آورد، گردون برود
 ہر کہ حلوا خورد، واپس ترود

۱۶۹

صبر آورد آرزو را ئے ثواب
 صبر کن، واللہ اعلم بالصواب

۱۷۰

تبیح تبیح مدار و آن درج
 صبر کن، الصبر مفتاح الفرج

۱۷۱

صبر گنج استلای برادر صبر کن
 آشف یا بی تو زین رخ کن
 صبر سوئے کشف ہر سر بہرست
 صبر تلخ آمد، برادر شکر است

۱۷۲

صد ہزار ان کیما حق آفرید
 کیما ئے اسچو صبر آدم ندید
 صبر را بحق قرین کن اے فلان
 آخرم و الحصر را آنکہ بخوان

۱۷۳

صبر از ایمان باید سرکہ
 حیث لا صبر فلا ایمان لہ
 گفت پیغمبر خداش ایمان ندا
 ہر کرا نبود صبور می در نہاد

۱۷۴

صبر شہادان

صحب

من جب دارم دجو یا سنے صفا

در انکم

۶۸۵

کورد در وقت صیقل از جناب حضرت زین العابدین

منه

صحت از طبع حضرت

رنج و غم راحی پئے آن آفرید

تا بدین ضد خو شدلی آید پدید

منه

آن بهاران مضمر است اندر خزان

در بهار است آن خزان گریزان

منه

قند خادای سیوه باغ غم است

این فرح زخم است آن غم مرهم است

منه

زندگی در مردن دور محنت است

آب حیوان در درون ظلمت است

منه

صحب

در صحبت

مهر پاکان در میان جان نشان

دل مدد الا بهر هم دل نشان

دل ترا در کوئے اهل دل کشد

تن ترا در حبس آب و گل کشد

پیش خدای دل طلب از بهد لے

رو بجا قبل را از مقبلے

صحبت صالح ترا صالح کند

صحبت طالح ترا طالح کند

منه

عقل با عقل دگر دو تا شود

نور افزون گشتاره پیدا شود

نفس با نفس دگر خندان شود

ظلمت افزون گشتاره پنهان شود

منه

راست کن اجزات را از رستان

سرکش از راست روزان آستان

هم ترا دورا ترا دورا است کرد

هم ترا دورا ترا دورا است کرد

ہر کہ بانارستان ہم نگ شد در کلمہ
در کی افتادہ و عتس و نگ شد صحت

ہر کجا شکر شکستہ میشود از دوسہ ست و خنث میشود
وصف آید با سلاح و مردار دل برو بھند کاینک یار غار
رو بگرداند چو بید خرم را رفتن او بشکند پست ترا

پس تو ہم احبب رحم الدار گو اگر دے داری برو دلدار چو

نفس چون بانفس دیگر یار شد عقل جزوی عاقل و بیکار شد
گر ز تنہائی تو نو میدے شوی زیر ظل یار خورشیدے شوی
رو بجو یا خدائی را تو زود چون چنان کردی خدایا تو بود

بس سرائے پر ز جمع و انہی پیش چشم عاقبت بنیان تہی

ہست جمعیت بصورت در فشار جمع مہنی خواہ مین از کردگار
نیت جمعیت ز بسیارے جسم جسم را برباد قایم دان چون اسم

ساہا باید کہ تا از آفتاب صل یا بدرنگ رخسانی و تاب

جان باقی یا نمے و مرگ شد بر گ بے برگی ترا چون برگ شد

از لقا همرکے چیزے خوری وز قرآن ہر قرین چیزے بری
 چمن ستارہ با ستارہ شد قرین لایق ہر دو اثر زاید لغتین
 از قرآن مرد وزن زاید پسر وز قرآن سنگ و آہن ہم شرر
 وز قرآن خاک با بارانہا میو ما و سبز ما ز حیا ہا
 وز قرآن سیرنا و آدمی دل خوشے و بیغمے خسری
 وز قرآن خسری با جان با می بزاید خوبے و احسانا
 قابل خوردن شود اجسام ما چون برآید از تفسر ح کلام
 سرخروئی از قرآن خون بود خون زخو رشید خوشی گلگون بود

اے خنک نشے کہ خوش شد حریف و اے گروے کہ جفتش شد خریف
 نان مردہ چون حریف جان شود زندہ گردد نان و عین آن شود
 بیزم تیرہ حریف نار شد تیرگی رفت و ہمہ انوار شد
 ورنکسار از خبر مردہ قتاد آن خرے و مردگی کیسو نہاد
 صنفہ اللہ بہت رنگ خم ہو پیشہا کیرنگ گردد اندر
 چون دران خم افتد و گونیش قم از طرب گوید منم خم لا تم

چون ترا خم شادے افزون گرفت روضہ جانست گل و سوسن گرفت
 انچہ خوف دیگران آن اہت بطوقی از بجر و مرغ خانست

دوستی تخم دم آخر بود ترسم از وحشت کہ او فاسد شود
 صحبتے باشد جو شمشیر قطوع مجھوی در بوستان در زروع

صبحے باشد چو فصلِ نو بہار
ز عمارتِ ہوا و خیلِ شہار

صحتِ احصا
شہارِ بہار و سرِ کھنجران

تن میو شانید یارانِ ز بہار
زانکہ با جانِ شتا آن میسکند
در بہاران جامہ از تن بکنسید
ایک بگریزید از بادِ خنجران
کان کند کان کرد بر باغ و رزان
کان کند کان کرد بر باغ و رزان

عنقریب بہار

چونکہ دندانِ ترا کرمِ ادفِتاد
تا کہ باقی تن نگردد زار از و
نیت و دندانِ بکنش اے اوتاد
گرچہ بود آن تو شو بیزار از و

غمتِ دینِ ایامِ جوانی

اے خنک آزا کہ او ایامِ پیش
اندران ایامِ کُشِ قدرت بود
مستقم دارد، گزارد و امِ غیش
وان جوانی، سچو باغِ سبز و تر
صحت و زورِ دل و قوت بود
میسرساند بیدار و مرغِ بار و بر

چشمہائے قوت و شہوت و ان
خاؤِ معمور و سقفش بس بلند
سبز میگرد و زمینِ تن بدان
قصرِ محکمِ خانہ روشن بصفاف
مستدل ارکان و بے تخلیط و بند
سرخسرو و آوازِ کُنِ خشت بد
نور چشم و قوتِ ابدان بجا
میں غنیت دانِ جوانی اے پسر

پیش از ان کا ایامِ پیری در رسد
گردنت بند و بجلی من رسد

خاک چور و گرد و ریزان تراست هرگز از طوره نجات خوش تراست
 آب زور و آب شهوت منقطع اوز خویش و دیگران نامنفع
 ابروان چون پاردم زیر آده چشم را غم آده تازی شده
 از تشنج رو چو پشت سوسار رفعت نطق و طعم دندانها ز کار
 بر سر ره زاد کم مرکوب است غم قوی و دل تنگ تن نادریست
 روز نیک لاشه لنگ دره دراز کارگر ویران عمل رفته ز ساز
 پنجهائے خوئے بچمک شده قوت بر کندن آن کم شده

تا مرد است این چراغ با گهر هم فتنش ساز و روغن زودتر

۱۲۵

پند من بشنو که تن بند قوی است کهنه بیرون کن گرت میل نوی است

۱۲۶

ریخ گنج آمد که حمتها در دست مغز تازه شد چو بخراشید پوست

۱۲۷

بر نیداری سوئے آن باغ گام بوئے افزون جو کن دفع ز کام

۱۲۸

جنبش خلق از قضا و وعده است تیز بے دندان ز سو بعهده است

۱۲۹

صدق کذب
 حقیقت صدق

صدق جان دادن بودین سابقوا از بنی برخوان رجال صدقوا

۱۳۰

بیار صدق کذب
دل بیار آمد ز گفتار دروغ
ز آب و روغن بیج نفوذ و فروغ
راستیها دانه دانه دل است

دل بیار آمد ز گفتار صواب
آنچنانکه تشنه آرازد آب

دو بیان کذب
بر دروغان جسع می آید دروغ
لججیات بختیون ز دروغ
هر که او جنب دروغ است اے پسر
راست پیش او نباشد معتبر
دل فراخان را بود دست فرخ
چشم کوران را عشا پسنگلاخ
هر که اندان صدقے رسته شد
از دروغ و از خیانت رسته شد

صوفی اصفانی
ابن الوقت

صوفی ابن الوقت باشد اے رفیق
نیست فردا گفتن از شرط طریق

میرا حال است اے موقوف حال
بندہ این ماه باشد ماه و سال
چون بگوید حال را فرمان کند
چون بخواد جسمها را جان کند
نتیجہ نبود کہ موقوف است او
منظر بنشسته باشد حال جو
کیمائے حال باشد دست او
دست جنبا ند شود مے مست او
گر بخواد مرگ ہم شیرین شود
او بود سلطان حال اندر روش
خار و نشتر ز گس و نسرین شود
آنکہ او موقوف حال است آدمیت
فنے توچ محروم از حال و کشش
کہ گے افزون نگاہے در کمیت

ابن الوقت اعانی

صوفی صافی در حکم
 ۶۹۱
 ایک صافی فارغ است از وقت حال صوفی ابن الوقت باشد در حال
 حالها موقوف فکر و رائے او زنده از لعل مسیح آسائے او
 ص ۲۲

ہست صوفی صفایون ابن وقت وقت را همچون پدر گرفتہ سخت
 ایک صفائی غرق عشق و ذلالت ابن کس نے فارغ از اوقات حال
 ص ۲۱

بیک زخاں صوفیان

دیر یابد صوفی آذ از روزگار زان سبب صوفی بود بسیار خوا
 جز گر آن صوفی کز نور حق سیر فرود و فارغ است از نیک و بد
 از ہزاران اندکے زین صوفی اند باقیان در دولت و میزید
 ص ۱۲

وقت صوفی

دفعہ صوفی سواد و حرف نیت جزو لے اسپید همچو برف نیت
 زاد دانشمند آثا قلم زاد صوفی صیت انوار قلم
 ص ۱۳

صوفی صوفی

چون دبیرستان صوفی زانوارت حل مشکل را دو زانو جادو است
 ص ۱۵

آنگہ او بے نقش و سادہ سینہ شد نقشہائے غیب را آئینہ شد
 ص ۱۶

صوفیان صافیان چون نور خور مدتے افتادہ بر خاک قدر
 بے اثر پاک از قدر باز آمدند ہمچو نور خور سوئے قصر بلند
 ص ۱۷

عزم قبول طاعت و عبادت

حفظ غیب آید در استبعاد خوش	بندگی در غیب آید خوب و گش
و آنکه در غیبت بود او شرم رو	کو که مدح شاه گوید پیش او
دور از سلطان و سایه سلطنت	قلعه دار که کز کنتار ملکت
قلعه نفروشد بمال بیکران	پاس دارد قلعه را از دشمنان
همچو حاضر او نگهدارد وفا	غایب از شه در کناز ثغرا
که بخدمت حاضر اند و جانفشان	ز دوشه بهتر بود از دیگران
بر که اندر حاضری زان صد هزار	پس به غیبت نیم ذره حفظ کار
بعد مرگ اندر عیان مردود شد	طاعت و ایمان کنون محمود شد
پس مان بر بند و لب خاموش به	چونکه غیب و غایب ورد پوشش به

عبادت بهتر از گناه

از هزاران کوشش طاعت پرست	ذره سایه عنایت بهتر است
گرد و صد خشت بود آبر کند	ز آنکه شیطان خشت طاعت بر کند
تاب از دو خشتن را بهره	با عنایت او ندارد ز بهره

بے جهان خاک صد ملکش دهد	مالک الملک است هر که سر بند
خوشترا آید از دو صد دولت ترا	لیک ذوق سجده پیش خدا
مالک آن سجده تسلیم کن مرا	پس بیانی که خواهم کلها

مقصود از سال عبادت آدمی

لیک از مقصود این خدمت بدست	در هر کار و دست
جز عبادت نیست مقصود از جهان	ما خلقت اینجن و الانس این بنجن

طلب
زندہ نفس من غائب

عقل را خود نا امید ی کے رود عشق باشد کا نظر بر سرود

۵۳۳

حیرانی طلب

سبق چون چسگو نہ معنوی سابق و سبق بینی بے دینی
گر ندیدی این بود از فہم پست کہ عقل خلق از ان کان یکجہ است
عیب بر خود نہ نہ بر آیات دین کے رسد بر چرخ دین مرغ تھکیں
مرغ را جو لالنگہ عالی ہواست زانکہ نشو او ز شہوت و زہواست
پس تو حیران باش بے لاوہے تاز صمت پشت آید محلے
پس میں حیران و والد باش پس تاد آید نصیر حق از پیش پس
چونکہ حیران گشتی و کیج و فنا باز بان حال گفنی ہذا

۳۸۸

صدق طلب

منکر اینرا کہ حقیری یا ضعیف بنگر اندر ہمت خود اے شریف
تو بہر حلے کہ باشی می طلب آب میجو دایما اے خشک لب
کان لب خشکت گواہی میدہد کہ باخسہ بر سر منع رود
خشکے لب ہمت پیغامے ز آب کہ بات آرد یقین این صطراب
کاین طلبگاری مبارک جنبے است این طلب در راو حق مانع کشتے است

۲۱۱

چون بنادی در طلب پا اے پیر یافتی و شد میر بے خطر
میں باش اے خواجہ یکدم بے طلب تا بیابی ہرچہ خواہی اے عجب

عاقبت جوینده یا بنده بود چونکہ در خدمت شتابنده بود

۲۲۱

گفت پیغمبر کہ چون کوبی درے عاقبت زان در برون آید برے
چون نشینی بر سر کوے کے عاقبت بسنی تو ہم روے کے
چون زچاہے مسکنی ہر روز خاک عاقبت اندر رسی در آب پاک

۲۹۵

سایہ حق بر سر بندہ بود عاقبت جوینده یا بنده بود

۳۹۵

طالب و طالب

حرف چہ بود تا تو اندیشی زان حرف و صوت و گفت را بر ہم زخم
تا کہ بے این ہر سہ با تو دم زخم آن دے کہ آتش کردم نہان
با تو گویم اے تو اسرار جہان آن دے را کہ نگفتم با غلیظ
دان دے را کہ ندانم خبر نیل حق ز غیرت نیز بے مادم نزد
من نہ اثباتم منم بے ذات نفی ماچہ باشد در لغت اثبات نفی
بس کہے در نا کہے در باستم من کہے در نا کہے در باستم
جلہ شان پست پست خویش را جلہ شان پست پست خویش را
جلہ خلقان مردہ مردہ خود اند جلہ شان پست پست خویش را
تا کہ ندانم گاہ ایشان را شکار میشود صیاد مرغان را شکار
جلہ معشوقان شکار عاشقان دلبران بر بیدلان قنہ بجان
گو بہ نسبت ہست ہم این و ہم آن ہر کہ عاشق دیدیش معشوق ان
آب ہم جوید بآل تشنگان تشنگان گر آب جویند از جہان

گر مراد را مذاق شکر است ہیرادی نے مراد دہراست
مت

آدمی، حیوان، نباتی و جماد ہر مراد سے عاشق بر ہیراد
بے مراد ان بر مراد سے می تنند وان مراد ان جذبات نشان می کنند
لیک میل عاشقان لاغر کند میل معشوقان خوش و بافر کند
عشق معشومان دور رخ افروختہ عشق عاشق جان و دل را سوختہ
مت

جذب سمع استار کسے را خوش لبیت گر منے و جبہ علم از صہیت
چنگے کو در نواز دست و چار چون نباشد گوشش گرد و چنگا
نے حرارت یادش آید نے غزل نے وہ انگشتن بجنبہ در عمل
گر نبودے گوشہاے غیب گیر و جے ناوردے ز گردان یک بشیر
ور نبودے دیدہاے صنع بین نے فلک گشتے نہ خندید زمین
مت

این طلب منقاج مطلوبات تست این سپاہ نصرت را یات تست
مت

گرچہ آلت نیست تو می طلب نیت آلت حاجت اند راہ رب
مت

گرد صورت بگزید اے دوستان جنت است و گلستان در گلستان
مت

این نہ مردانند اینہا صورت اند مرد و نان اند و کشتہ شہوت اند
مت

کلب پیچید

فہرہ و باطن
صورت پرستی

ظہار و محنت
در اکلم
ظہار و محنت
ظہار و محنت

زین قد جہائے صور کم باش مست

از قد جہائے صور بگذر مایت بادہ در جام است یک از جام نیست

بیچ نامے بے حقیقت دیدہ یاز کاف و لام گل گل چیدہ
اسم خواندی رو منھے راجو بیالادان بدان راجو

اسم ہر چیزے تو از دانا شنو رمز و سر علم الاسما شنو
اسم ہر چیزے بر ما ظاہر ش اسم ہر چیزے بر خالق سر ش

ہدیہائے دوستان بیکدگر نیست اندر دوستی الا صور
تا گواہی دادہ باشد ہدیہا بر محبتمائے مضمدر خفا
زانکہ احسانائے ظاہر شاہدند بر محبتمائے سر اسے از جند

خوان و ہمانی پئے اظہار راست کاے یہمان باشما ہستیم راست
ہدیہا و از معان و مشکش شد گواہ آنکہ ہستم با تو خوش

باغبان و سبز ما در عین جان بر برون عکسش چو در آب روان
آن خیال باغ باشد اندر آب کہ کند از لطف آب آن اضطراب
باغبان و میوہ اندر دل است عکس لطف آن برین آبے گل است
گر بنودے عکس آن سر و سرور پس خواندے ایزدش در انور

این عزور آنت معنی این خیال هست از عکس دل جانِ رجال
۳۲۵

صورت از معنی چو شیر از بیشه دان یا چو آواز سخن ز اندیشه دان
این سخن و آواز از اندیشه خاست تو ندانی بحسب اندیشه کجاست
لیک چو موج سخن دیدی لطیف بجز آن دانی که هم باشد شریف
۳۲۶

صورت از مصورتی آمد برون باز شد کانا لیم اجون
۳۲۷

حجت منکر همی آمد که من غیر ازین ظاهر نمی بینم وطن
پیچ نندیشد که هر جا ظاهر است آن ز حکمتها نپنهان خبر است
نایده هر ظاهر خود باطنیت بهیچ نفع اندر دوا مضمیت
۳۲۸

نقش ظاهر بهر نقش غایب است وان برائے غایب دیگر است
تا سیم، چارم، دهم بریشمر این فواید را بمقتدا نظر
۳۲۹

چونکه ظاهر را گرفتند احققان آن دقایق شد از ایشان پنهان
لاجرم محبوب گشتند از غرض که دقیق فوت شد در غرض
۳۳۰

گر ضعیف در زمین خواهد امان غفلت در سپاه آسمان
۳۳۱

محاسنات خارج خلقت

میران باطن

نظم
و فواید مخلص

کسیکه مرغی ضعیفه بیگناه و اندرون او سلیمان با سپاه

چون بنالد زار بے شک و گله افتد اندر سفت گردون غلغله

هر دشمن صد نامه صد پیکار خدا یار بے ز دشمن است لبیک از خدا

ص ۲۲

چون بگریه آسمان گریان شود چون بنالد چرخ یار به خواشود

ص ۲۳

کافر و فاسق درین دور گزند پرده خود را بخود بر می دارند

انتهای ظلم

ظلم مستور است در اسرار جان می هند ظالم به پیش مردمان

ص ۲۴

علامات ظلم

چاه مظلم گشت ظلم ظالمان اینچنین گفتند جمله عالمان

هر که ظالمتر پیش با هول تر عدل فرموده است بدتر را برتر

ص ۲۵

هست دنیا، قبر خانه کردگار قبرین چون قبر کردی اختیار

ص ۲۶

ظلم چه بود، وضع در ناموضع که نباشد جز بلار افسوس

ص ۲۷

عارف دال

بالا از کفر و ایمان

بحر احد است و اندازه بدان شیخ و نویر شیخ را نبود کران

پیش بجد، هر چه محدود است لاست کل شے غیر وجه الله فناءست

کفر و ایمان نیست آنجا که است زانکه او مغز است و این دورنگ پوست

ص ۲۸

عارفان اذو جہان کابل تراند
کار ایشا ز اچو یزدان می کند
کار یزدان رانمی بینند عام
کار دنیا را ز گل کابل تراند
این گزیند ہر کہ او باشد رشید
ہین کہ دنیا رفت و عقبے در رسید

منہ

عجز بہر از قدرت

نیت قدرت ہر کے را سازگار
فقر ازین رو فقر آمد در جہان
عجز بہر تریا پرہینہ کار
آدمی را عجز و فقر آمد امان
کہ بقوے ماند و تش جاودان
از بلائے نفس پر حرص و غمان

منہ

عدل و ظلم

و سفید عدل

عدل چہ بود و وضع اندر وضعش
ظلم چہ بود و وضع در نام قش
عدل چہ بود آب وہ اشجار را
ظلم چہ بود آب آبدون خار را

منہ

عزت خلوت

عزت خلوت

خویش را رنجور ساز و زار زار
کاشتہا بر خلق بند محکم است
تا ترا بیرون کنند از اشتہار
در رہ این از بند آہن کے کم است

منہ

عزت خلوت

عزت خلوت

روے در دیوار کن تنہا نشین
وز وجود خویش ہم خلوت گزین

منہ

عزت خلوت

عزت خلوت

قعر چہ بگزید ہر کو عاقل است زانکہ در غلوت صفا ہائے دل است
ظلمت چہ بہ کہ ظلمتہائے خلق سرزد آنکس کہ گیرد پائے خلق

آدمی خوارند اغلب مردمان از سلام علیک شان کم جو امان

غلوت از افیاد نازک غلوت از غیار باید نہ زیار پوستن بہر دے آمد نہ بہار

ایچ کنجے بے دو بے دامنیت جز بخسلو تگا و حق آرام نیست

چون باخسہ فرد خواہم ماندن خوشباید کرد باہر مرد و زن
رو بخواہم کرد آخر در لحد آن بہ آید کہ کنم خواہم احد

عزم و فسخت ہم ز عزم و فسح اوست این جروب حالہا تا ز نسج اوست

عزم و قصد ہا در ماجرا گاہ گاہے راست می آید ترا
تا بطمع آن دلت نیت کند بار دیگر نیت را بشکند
در بجلی ہیرادت داشتے دل شدے نو میداہل کے کاستے
در نگاریدے ال از عوریش کے شدے پید بار و پھوریش
عاقلان از ہیراد ہائے خویش باخبر گشتند از مولاے خویش

مغز عشق

عاشقی پید است از زار سئ دل نیت بیماری چون یار سئ دل
علت عاشق ز علتها جداست عشق اصطرلاب سرا بخداست

استحسان عشق

عشق از اول چرخ اخونی بود تا گریزد هر که بیهوشی بود

تو بیک خواری گریزانی ز عشق تو بجز نامی نمیدانی ز عشق
عشق را صد ناز و استکبار است عشق با صد نازی آید بدست

باز از کفر و ایمان

عاشقان را هر نفس سودید نیت در دم ویران خسراج و عشر نیت
خون شهیدان را ز آب و لعل تر است این خطا از صد صوابا لعل تر است
در درون کعبه رسم قبل نیت چه غم از غواص را با چپله نیت
تو ز سرستان تسلانوی مجو جامه چاکان را چه فرمانی رفو
علت عاشق از همه دینها جداست عاشقان را مذمت خداست

زانکه عاشق در دم نقد است ست لاجرم از کفر و ایمان برتر است
کفر و ایمان هر دو خود در بان است کوست مغز و کفر و دین اورا دو پوست
کفر قشر خشک رو بر آفت باز ایمان قشر لذت یافته
قشر بامی خشک را جا آتش است قشر با پیوسته مغز جان خوش است
مغز خود از مرتبه خوش برتر است برتر است از خود که لذت گستر است

جوشش عشق است نه ترک ادب	این قیاس عاشقان بر کار رب
خویش را در کفنه شسته می بند	نفس عاشق بے ادب بر می جسد
با ادب تر نیست زو کس در نهان	بے ادب تر نیست زو کس در عیان
این دو ضد با ادب با بے ادب	هم نسبت آن فاق اے فتنه
که بود دعوائے عشقش همسری	بے ادب باشد چو ظاهر سبگری
دعوائے او پیش آن سلطان فاست	چون باطن بجای او دعوائے کجاست
لیک فاعل نیست کو عامل بود	مات زید زید اگر فاعل بود
ورنه او مقتول و مو تش قاتل است	او ز روئے لفظ نحوی فاعل است

غیر جسم و غیر جان عاشقان	بیز خص نبود بگردش در جهان
ماند از کل هر که شد شاق جزو	عاشقان کل نه این عشاق جزو

بیز خص عشاق

که حیاته دارد حس و خرد	عشق از د صد چو خرقة کالبه
پنج دانگ هتیش در دهر است	خاصه خرقة ملک دنیا کا بهتر است
ما غلام ملک عشق بیز وال	ملک دنیا تن پرستان احلال

بیتاوه دنیا

اندر و بهتاد و دو دیوانگی	با دوعالم عشق را بیگانگی
جان سلطانان جان در حشرش	سخت پنهان است و پیدا حیرتش
تخت شاهان تخته بند کیش او	غیر بهتاد و دولت کیش او

بیگانگی از دوعالم

گفته آید در حدیث دیگران	پارده داری ز پاره دلانی خوشتر آن باشد که بر دلبران
-------------------------	--

عشق پرده در دار و بر بنه گو گو کن
در اکلم می بگنجم با هم در پس بن
۶۰۳

نصیب عاشق

تو که یوسف نیستی یعقوب باش
همچو او با گریه و آشوب باش
تو که شیرین نیستی فرباد باش
چونے لیلے تو مجنون گرد فاش

ترک کن معشوقه و کن عاشقی
اے گمان برده که خوب وفاقی

نصیب عاشق

زود عاشق در دغوم حلوا بود
یک حلوا بر خان بلوا بود

عشق چون دعوے جفا دیدن گواه
چون گوشت نیت شد دعوے تباه
چون گوشت خواهد این قاضی مرغ
بوسه بر ما تا یابی تو گنج

نصیب عاشق

عاشقا زرا شد در حسن دوست
دفعه در رس سبق شان رو اوست
خامش اندر غم و کرا شان
میرود تا غش و تخت یار شان

زود عاشق

نیت ز رغب طریق عاشقان
نیت ز رغب طریق مایان
یکدم هجران بر عاشق چو سال
عشق مستقیم مستقیم طلب
سخت مستقیم جان عاشقان
زانکه بے دریا ندر اندام جان
وصل سالی متصل پیش خیال
در پی هم این دآن چو روز شب

نصیب عاشق

آن گداز عاشقان باشد نو
همچو ماه اندر گم از شش تازه رو

جمله رنجوران دوا دارند امید
نالہ این رنجور کیم فسخ زدن دہید
جلہ رنجوران شفا جویند و این
رنج فسخ زدن جوید و درد و حنین
خوبتر زین سم ندیدم شربتے
زین گنہ بہتر نباشد طاعتے
سایا نسبت بدین دم ساعے
۵۹۵

صورت از بصورتی آباد کن
خفتہ مرختہ را منقاد کن
آن کلامت میسر ماند از کلام
وان سقامت میجہا ند از سقام
پس سقام عشق جان صحت است
رنجہایش حسرت ہر راحت است
اے تن اکنون بہت خود زین جان بشو
ورنمی شوئی جز این جانے بجو
۵۹۶

بہاؤ

جرعہ خون ریخت ساقے است
بر سر این خاک شد ہر زہمت
جوش کرد آن خاک مازان خوشیم
جرعہ دیگر کہ مابے کوشیم
۵۹۷

نورانی عشق

باز دیوانہ شدم من اے طیب
باز سودائی شدم من اے حبیب
حلقہائے سلسلہ آن فونون
ہر یکے حلقہ دہد دیگر جنون
داد ہر حلقہ فونون دیگر است
پس مرا ہر دم جنون دیگر است
بس جنون باشد فونون این شد مثل
خاصہ در زنجیر آن میسر اجل
۵۹۸

خوشترا ز ہر دوہیان آنجا بود
کہ مرا با تو سر و سودا بود
۵۹۹

بار دیگر آدم دیوانہ وار
رود و اے جان زود زنجیرے بیار
۶۰۰

غیر آن زنجیرِ دلفب لبسم ^{در کلم} گرد و صد زنجیر آری بر دم
ہست بر پائے دلم از عشق بندہ ^{مستحق} سو د کے دارد مرا این وعظا و بند

عاشقم من برفن دیوانگی ^{مستحق} سیرم از فرہنگ از فراہنگی

من نخواہم عشوہ ہجران شود ^{مستحق} آزمودم عجب خواہم آزمود

ہر چہ غیر شورش دیوانگیست ^{مستحق} اندین رو دورے و بیگانگیست

ہین منہ بر پام این زنجیر را ^{مستحق} کہ دریدم سلسلہ تدبیر را
غیر آن جہ نگارے مقبل ^{مستحق} گرد و صد زنجیر آری بر دم

عشق را در شش خود یار نیست ^{مستحق} محرش در دہ یکے یار نیست
نیست از عاشق کے دیوانہ تر ^{مستحق} عقل از سوداے آن کور است و کر
زانکہ این دیوانگئے عام نیست ^{مستحق} طب را ارشاد این احکام نیست

شاد باش اے عشق خوش دوائے ^{مستحق} اے طبیب جملہ علتہائے ما
اے دوائے نخوت و ناموس ما ^{مستحق} اے تو اسلاطون جالینوس ما

ہیچ عاشق خود نباشد وصل جو ^{مستحق} تا نہ معشوقش بود جویائے او
لیک عشق عاشقان تر زہ کند ^{مستحق} عشق معشوقان خوش و فر بہ کند

عجب

عاشق از کشت عشق

چون درین دل برق مهر و مست جبت اندران دل دوستی میدان که هست
 در دل تو مهر حق چون شد دو تو هست حق را بیگمانی مهر تو

میل مشوقان نهان است و سیر میل عاشق باد و صدف بلبل نغیر

در دل معشوق جمل عاشق است در دل غمخوار همیشه و امل است
 در دل عاشق بحسب معشوق نیست در میان شان فارق و مفروق نیست

صد قیامت بگزرد و آن ناتمام زانکه تا یخ قیامت را حد است
 حد کجا آنجا که وصف ایزد است

عدم مناسب عشق

عشق زنده در روان و در بصر هر دم باشد ز غنچه تازه تر
 عشق آن زنده گزین کو باقیست و در شراب جانفزایت ساقیت
 عشق آن گزین که جسد ابتیا یافتند از عشق او کار و کیا

عشق ای قائم

هر کرا با مرده سودا نمے بود بر امید زنده سیمانے بود
 بر امید زنده کن چتباد کو نگر و بعد روزے دو جاد

هست معشوق آنکه او یکتو بود مستدا و منتهایت او بود

عشق بر مرده نباشد پائدار عشق را بر حنّ جان افزا سنے دار

عشق

د. اکلم

۴۰۴

عشق مجازی

عشق زاد و صاف خدا سے بے نیاز
زانکہ آن بس زرا ندو دآمد است
چون خود نورو شود پیداد خان

عاشقی بر غیر او باشد مجاز
ظاہر شش نوز اندرون دود آمد است
بغیر و عشق مجازی آفران
۵۱۴

از قدح گر در عطش آبے خوردند
آنکہ عاشق نیست او در آب در
صورت عاشق چو فانی شد درو
من حق بنید اندر روئے حور

در درون آب حق را ناظر اند
صورت خود بیند اے صاحب نظر
پس در آب اکنون کرا بند بگو
ہمچو در آب از صانع غیور
۵۱۵

عشقا ہائے کر پئے رنگے بود
کاشکے آن رنگ بودے کیرے

عشق نبود عاقبت رنگے بود
تا ز فے بروے آن بدو اورے
۵۱۶

مین رہا کن عشقا ہائے صورتی
انچہ معشوق است صورت نیست آن
انچہ بر صورت تو عاشق گشتہ
انچہ محوس است اگر معشوقہ است
چون وفا آن عشق افزون میکند
صورتش ہر جا است این سیری جہیت
پر تو خورشید پر دیوار تافت
بر کلوخے دل چہ بندی اے سلیم
چون زرا ندو د است خوبئے بشر

عشق بر صورت نہ رو ہائے سنی
خواہ عشق این جان خواہ آن جان
چون برون شد جان چرایش ہشتہ
عاشقے ہر کہ اور احس ہست
کے وفا صورت دگر گون میکند
عاشقا و این کہ معشوق تو کیت
تالش عاریتی دیوار یافت
و اطلب اصلے کہ پایدا و مقیم
ور نہ چون شد شاہد تو پیر خر

عشق مجازی

چون فرشته بود همچون دیو شد کان ملاحظ اندران عاریه بد
۱۱۹-۱۱۵

چند بازی عشق با نقش سبوح بگزر از نقش سبوح و آب جو
۱۲۳

عاشق صنع تو ام در شکر و صبر عاشق مصنوع تاکه همچو گیر
عاشق صنع خدا با فرمود عاشق مصنوع او کافر بود
در میان این دو فرقی بس خفی است خود شناسد آنکه در رویت صفی است
۱۲۵

عاشق تو به با امکان صبر این محال باشد ای جان بس سطر
تو به کرم و عشق همچو آژدها تو به وصف خلق و آن وصف خدا
۱۲۷

میں گلے صبر گیر و میفتار تا خاک گردد دل عشق اے سوار
۱۲۹

عقل جزوی عشق را منکر بود گر چه بنیاید که صاحب سر بود
دیرک و داناست امانیت نیت تا فرشته لانشد اهریمن است
۱۳۱

زین خرد جاہل ہی باید شدن دست در دیوانگی باید زدن
آز مودم عقل دور اندیش ا بعد ازین دیوانه سازم خویش را
۱۳۳

سخت تر شد بنیمن از پسند تو عشق را شناخت دانشمند تو
آنطرف که عشق می افزود درد بو صیغه و شافعی درستے نکرد
۱۳۵

داند آن کونیک سخت و محرم است
 زیر کی زابلیس و عشق از آدم است
 کم رہد فرق است او پایان کار
 کم بود آفت بود اغلب خلاص
 زیر کی بغروش و حیرانی بخر
 عقل را قربان کن اند عشق دوست
 عقلها آنسو فرستاده عقول
 ماند آنسو که نه معشوق است گول

۷۷۷

عشق و ناموس اسے برادر است نیت
 بر در ناموس اسے عاشق نیت

۷۷۸

جسم خاک از عشق بر افلاک شد
 کوه در رقص آمد و چالاک شد
 عشق جان طور آمد عاشقا
 طو رست و خرمو سے صعقا

۷۷۹

گر نبود سے بہر عشق پاک را
 کے وجود سے دادے افلاک را
 من بدان افراشتم چرخ سنی
 تا علوئے عشق را فہمے کنی

۷۸۰

عاشقی گر زین سر و گزان ہر است
 عاقبت را بد ان شہ ہر بہر است

۷۸۱

عاشقان را کار نبود با وجود
 عاشقان را بہت بے سرمایہ سود
 بال نئے و گر چہ عالم می پرند
 دست نئے و گوز میدان می پرند
 عاشقان اندر عدم خمیہ زدند
 چون عدم کی رنگ و نفس واحدند

۷۸۲

عشق آن شعلہ است کو چون بر فروخت
ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت
تیغ لا قوت سل غیب حق براند
در نگران پس کہ بعد از لایچہ ماند
ماند الا شد باقی جملہ رفت
شاہ باش اے عشق شرکت سوزفت

۳۵

آب حیوان قبلہ جان بوستان
ز آب باشد سیر و خندان بوستان
مرگ آشامان ز عشقت زندہ اند
دل ز جان آب جان بر کندہ اند
آب عشق تو چو مارا دست داد
آب حیوان بہت ہر جان را قوی
یک آب آب آب حیوانی قوی

۳۶

میچ کس را تا نگردد او فنا
نیت رہ در بارگاہ کبریا

۳۷

با دو پا در عشق نتوان تاختن
با یکے سر عشق نتوان باختن
ہر کسے را خود دو پا و یک سر است
با ہزاران پائے یک سر نادر است

۳۸

دل نیابی جز کہ در دل بردگی
جانب جان باختن بشتا فتم
ماہر و خونہار را یافتم
اے حیات عاشقان در مردگی

۳۹

عاشقا ز ہر زمانے مروت
مردن عشاق خود یک نوع نیست
او دو صد جان دار داز تو ہر دے
وان دو صد را میکند ہر دم فدا
ہر یکے جان را ستاند وہ بہا
از نبی خوان عشرت امثالہا

۴۰

هر چه گویم عشق را شرح و بیان
چون بعشق آیم خجل باشم ازان
گر چه تغیر زبان و شکر است
لیک عشق بیهان روشن تر است
چون قلم انداختن می شافت
چون بعشق آمد قلم خود شکافت
عقل و خورش چون خرد گل بخت
نه بر عشق و عاشقی هم عشق گفت
آفتاب آمد دلیل آفتاب
گر دلیلت باید از سر و متاب

غرق عشق شو که غرق است اندرین
عشقا - - - - - بن داخسین

قصه عشقش ندارد مطلع
هم ندارد، سچو مطلع مقطعه

عشق چو شد بحر اما نندریک
عشق سایه کوه را با نندریک
عشق بشکافد فالک با صد شکاف
عشق لرزاند زمین را از گراف

پیر عشق تست اندریش سفید
دستگیر صد هزاران نا امید
پوز بند و سوسه عشق است و بس
ورنه از و سوسا که رست است کس

خانه معشوقم و معشوق نے
عشق بر نقد است بر معشوق نے

عاشقان را شادمانی و غم دوست
دست مزد اجرت خدمت هم دوست
غیر معشوق از مساشائی بود
عشق نبود، هرزه سودائی بود

این نجوم و طب و حئیاتیات عقل و حس را سوئے میو و کجاست
عقل جزوی عقل استخراج نیست
قابل تعلیم و فہم است این خرد
یک صاحب وحی تعلیمش دہد
جلہ حرفتہا یقین از وحی بود
اول اول یک عقل اورا فرود
منہ

من درون خشت دیدم آن قضا کہ در آئینہ عیان شد مر ترا
عقل اول بیند آخر را بدل اندر آخر بیند از دانش عقل
۲۶۶

عقل جزوی آفتش و ہم است وطن زانکہ در ظلمات شد اورا وطن
بر زمین گر نیم گز را ہے بود آدمی بے و ہسم این میرود
بر سر دیوار عالی گروی گرد گز عشقش بود کز میشوی
بلکہ می افستی ز لرز دل بو ہم ترس و ہے را نکو بگر بفہم
۲۶۷

عقل جزوی را وزیر خود گیر عقل کل را سازاے سلطان زیر
۲۶۸

عقل جزوی عقل را بد نام کرد کلام دنیا مرورا بی کام کرد
۲۶۹

زین خرد جاہل ہی باید شدن دست در دیوانگی باید زدن
۲۷۰

عقل آن باشد کہ او با شعلہ است او دلیل و پیشوائے قافلہ است

این تفاوت هست در عقل بشر
 که میان شایان اندر صور
 دین قبل سر بود احمد و مقال
 در زبان پنهان بود حسن و جال
 اختلاف عقلها در اصل بود
 بر وقایع سنیان باید شنود
 بر خلاف قول اهل اعتزال
 که عقول از اصل دارند اعتدال
 تجربه و تعلیم بیش و کم کند
 آئینک را از یکے اعلم کند
 باطل است این زانکه راسے کودکے
 که ندارد تجربه به در سسلکے
 بگز و زانمیش مردان کار
 عاجز آید کارشان در اضطراب
 بر میده اندیش زان طفل خود
 پیر یا صد تجربه بوسے نبرد
 خود فرون آن بکه آن از فطرت است
 یا ز افزونی که جید و حکمت است
 ۲۲۵

غیر عقل و جان که در گاو و خر است
 آدمی را عقل و جان دیگر است
 باز غیر عقل و جان آدمی
 هست جانے در بنی و در ولی
 غیر از این عقل و حق را عقلهاست
 که بدان تدبیر اسباب شماست
 ۲۲۶

این تفاوت عقلها را نیک دان
 در مراتب از زمین تا آسمان
 هست عقل از ضیا چون آفتاب
 هست عقل کثر از زهره و شهاب
 هست عقل چون ستاره آتشی
 هست عقل چون چراغ سرخوشی
 زانکه ابراز پیش او چون واجد
 نور یزدان بین خسرو با برود
 عقلها بخلق عکس عقل او
 عقل او مشک است و عقل خلق بو
 عقل کل و نفس کل مردم خداست
 عرش و کرسی را بدان کر وے جد است
 منظر حق است ذات پاک او
 زو بوحق را واد دیگر نحو
 ۲۲۷

اے خاک آئینہ که عقلش نبود
نفس زشتش ماده و مضطر بود

وائے آن عقل که آن ماده بود
نفس زشتش زوآماده بود

عقل

خود خرد آنست که از حق چسبید
نفس خرد کا زرا عطر آلود

بیش بینے خرد تا گو بود
وان صاحب بدل بنفخ صور بود

این خرد از خاک گورے نگردد
وین قدم عرصه عجائب نپرد

زین قدم وین عقل رو بیزار شو
چشم غیبی جوے و بر خور دار شو

زین نظر وین عقل ناید جز دوار
پس نظر بگزار و بگزین انتظار

از سخنگوے مجوسید ارتفاع
منظر را به زگفتن استماع

دوستی دشمنی عاقل گفت پیغمبر عداوت از خرد
بہتر از ہرے کہ از جاہل رسد

دوستی با مردم دانا کو است
دشمن دانا بہ از نادان دوست

عاقل نیم عقل عاقل آن باشد کہ او باشد
او دلیل و پیشوائے قافلہ است

پیر و نور خود است آن پیشرو
تابع خویش است آن با خویش

مومن خویش است و ایمان آوری
ہم آن نورے کہ جانش از حقید

دیگرے کہ نیم عاقل آداو
عاقبے را دید کہ آن نور جو

دست و روے زو چو کور اندر دلیل
تا بد و بینا شد و چست و جلیل

وان خرد عقل چون سنگنداشت
خود نبودش عقل و عاقل اگر داشت

خود ندانند ز قلیل و کثیر
می بخوید ہم نذر و ہم شیر

نیست عقلش تا دم زندہ زند
نیم عقلے نے کہ خود مردہ کند

عقل

در نگهم

۷۱۵

عقل جان

عقل ایسانی چو شمع عادل است

پاسبان حاکم شهر دل است

عقل در تن حاکم ایسان بود

که ز همیش نفس در زندان بود

۷۱۶

عقل خود زین فکر نا آگاه نیست

درد ما غش جز غم الله نیست

۷۱۷

عقل و دلبا بیگانه عرشی اند

در حجاب از نور عرشی می نهند

۷۱۸

بند معقولات آمد فلسفی

شهباز عقل آمد صفی

عقل

عقل عقلت اغر و عقلت پوست

معدّه حیوان همیشه پوست جوات

مغز چون از پوست دارد صد طال

مغز نوز آنرا حلال آمد حلال

چونکه قشر عقل صد بر مان و بد

عقل کل که کام بے ایتقان نهد

عقل دست را کند یکسر سیاه

عقل عقل افق دارد در پرمایه

از سیاهی و ز سفیدی فارغ است

نور ما مش بر دل و جان با رخ است

۷۱۹

عقل دو عقل است اول کسبی

که در آموزی بحر فکرتی

از کتاب و استاد و ذکر و فکر

از معانی و در علوم خوب و بکر

عقل تو افزون شود بر دیگران

یک تو باشی ز حفظ او گران

عقل دیگر بخشش یزدان بود

چشمه او در میان جان بود

چون ز سینه آب و آتش جوش کرد

نه شود شور و نه دیرینه نه زرد

۷۲۰

پس نگو گفت آن رسول خوش جواز

ز ره عقلت به از صوم و نماز

عقل بی عقلی

عقل بی عقلی

ز آنکه عقلت جوهر است و این دو عرض
این دو در تکمیل آن شد مفترض

تا جلا باشد مر آن آئینه را
که صفا زاید ز طاعت سینه را

لیک اگر آئینه زین دو فاسد است
صنفل او را دیر باز آرد بدست

عقل من گنج است و من ویرانه ام
گنج اگر پیداکم دیوانه ام

اوست دیوانه که دیوانه نشد
این عس را دید و در خانه نشد

تا چه عالمهاست در سودائے عقل
تا چه بانهاست این دریائے عقل

عقل چنان است و ظاہر عالمی
صورت ماموج یا ازوے بی

حرف حکمت بر زبان جاسکیم
تکلمای عاریت دانای سلیم

بدگر را علم و فن آموختن
دادن تیغ است دست را هزن

تیغ دادن در کف ننگیست
به که آید علم ناقص را بدست

علم و مال و منصب جاه و قران
فتنه آرد در کف بدگوهران

علم در یائیت بے حد و کنار
طالب علم است غواص بجار

گر هزاران سال باشد عمر او
می نگر دو سیر او از جستجو

کان رسول حق گفت اندر بیان
اینکه منہوان بهالایشبعان

طالب الدنیا و دنیایا
طالب العلم و تدبیرا

چنانکه غار و گل از خاک آب
چنانکه تخم و شیرین از نه
وز غذائے خوش بود ستم و شقا

هم سوال از علم خیزد هم جواب
هم ضلال از علم خیزد هم پست
و آشنائی خیزد این بغض و ولا

عزائم ذات

جان خود را می ندانند این علوم
در بیان جوهر خود چون خر
این ندانی تو که حوری یا مجوز
خود روایا ناروائی مین تو بیک
قیمت خود را ندانی ز حقیقت
که بدانی من کیم در یوم دین

صد هزاران فصل دارد از علوم
و ادا و خاصیت هر جوهر
که همی دانم بجوز و لایعجز
این رو او ناروادانی و یک
قیمت هر کاله میدانی که حقیقت
جان جسد علمها نیست این

حافظ علم است آنگس نه حسیب

اے بسا عالم ددانش بے نصیب

عزائم ذات

علمهاے ابل تن احوال شان
علم چون بر دل زند مارے شود
آن پاید سچو رنگ با شط
تا به بینی در درون انبار علم
تا به بینی ذات پاک صاف خود
بے کتاب بے معید و اوستا

علمهاے ابل دل احوال شان
علم چون بر دل زند مارے شود
علم کان بود ز هو بیواسطه
هم کشش بهر هوا این بار علم
خویش را صافی کن از اوصاف خود
بینی اندر دل علوم نبیا

عزائم ذات

چون بیاد شتری خوش بر فروخت

علم تعلیدی بود بهر فروخت

مشرع علم تحقیقی حق است دانش بازار او بارونق است

۱۴۳

عالمی

هر که در خلوت پیمیش یافت راه
باجال جان چون شد همکاسه
اوز دانشها بخوید و سگاسه
باشد شس ز اخبار و دانش تاسه

۲۴۴

در بخوانی صد صحف بے سکتہ
ورکنی خدمت بخوانی یک کتیب
بے قدریادت نیاید نکتہ
علما بے نادره یابی ز جیب

۵۳۵

عالمی

علم آموزی طریقتش قویست
فقر خواهی آن بصحت قایم است
حرف آموزی طریقتش فعلیت
بے زیانت کاری آید بدست
دانش نور است در جان رجال
دانش آزادی ستاند جان جان
در دل سالک اگر هست آن آموز
تادش را شرح آن ساز ضیا
کاندرون سینه خرحرت داده ایم
درنگور شرح دل راندون
شرح اندر سینه ات بنهاده ایم
تانیاید طعنه لایبصرون

۵۴۱

فیضیلت علم

خاتم ملک سلیمان است علم
آدمی رازین هنر و چار و گشت
جمله عالم صورت و جان است علم
خلق دریا با حسی کوه و دشت
زوپلنگ و شیر ترسان چو موش
زوپری و دیوسا حلها گرفت
هریکه در جائے پنهان جا گرفت

محل
تو محراب دشمن پنهان ہے است آدھے باعذر عاقل کسے است

عجب

سال بیکے گشت و وقت گشت نے جز سید وئی و فضل زشت نے

اطلس عمرت بقراض شہور بر پارہ پارہ خیطا غور

محل

نہ پڑے

در زمانہ مرترا سہمہ اند
آن کیے یاران و دیگر خت مال
مال ناید باتو بیدون از قصو
چون ترا روز اجل آید بہ پیش
تا بدخبا پیش ہرہ میتم
فضل تو دانی است زان کن ملحد
پس پییر گفت بہر این طریقی
گر بود نیکی کو ابد یارت شود
وین محل بین کب در راہ سدا
آن کیے افی و آن دو عذر مند
وان سوم دانی است آن جن الفعال
یار آید لیک تا بالین گور
یار گوید از زبان حال خویش
بر سہ گورت زمانے میتم
کان در آید باتو در قعر لحد
با دفاتر از عمل نبود رفیق
ور بود بد در لحد مارت شود
کے توان کرد اے پر بے اتاد

نہ پڑے

ہر کہ ادبہا و ناخوش سنتے
نیکوان رفتند و سنتہا بماند
سوئے او فرین رود ہر ساعتے
وز لیسان ظلم و لغتہا بماند

در سنگ

خلق در صنف قتال و کار راز جان ہی بازند ہی سر کردگار
آن یکے اندر با ایو سبب وار وان دگر در صابری یعقوب واد
آن یکے چون موج در اندوه و کرب وان دگر چون احمد اندر صغرب
این زدنی چون ابو خور پر حذر وان دگر در انتقامت چون عمر
صد ہزار ان خلق تشنہ و مستمند بہر حق از طمع جدے میکنند

وقت تحلیس نماز اے بانگ زان سلام آورد باید بالنگ
کہ ز الہام و دعاے خوب تان اختیار این نماز شد روان
باز از بعد گنہ لغت کنی بر طیس ایراکہ ازوے مخنی

گرچہ دیوار افگند سایہ دراز باز گرد سوئے او آن سایہ باز
این جہان کوہ است و فضل ماندا سوئے ما آید مدامار صدا

کے کچی کردی دے کے کردی توثر کہ ندیدی لاقیش در پے اثر
کے فرستادی دے بر آسمان میکے کر پے نیامد مثل آن

مادرین انبار گندم می کنیم گندم جمع آمدہ کم می کنیم
می نیندیشیم آخر ماہوش کین غل در گندم است از کرموش
میکش تا انبار ما خورده است و ز نقش انبار ما ویران شدہ است
اول اے جان، دفع شرموش کن وانکہ اندر جمع گندم جوش کن

چار مرغ اند این عناصر بستہ پا
پائے شان اذہد گر چون باز گرد
جذبہ این اسلہا و فرہا
تا کہ این ترکیبہا را برورد
حکمت حق مانع آید زین عجل
گوید اسے اجزا اہل مشہود نیست

مرگ ورنجوری و ملت پاکشا
مرغ ہر عنصر قسین پرواز کرد
ہر دے رنجے نہد جہما
مرغ ہر جزوے باصل خود برد
جمع شان دارد بصحت تا اہل
پر زدن بیش اہل تان سو نیست

ہر یکے ز اجزائے عالم یک بیک
بر یکے قنات و بر دیگر چو زہر
بر یکے دیو است و بر دیگر چو حور
بر یکے گنج است و بر دیگر چو مار
بر یکے شیرین و بر دیگر ترش
بر یکے پنهان و بر دیگر عیان
بر یکے بند است و بر دیگر کشاد
بر یکے نوش است و بر دیگر چو خش
بر یکے روز است و بر دیگر چو شب
بر یکے محبوب و بر دیگر معدو
بر یکے آب است و بر دیگر چو خون
بر یکے حلو و بر دیگر چو سم
بر یکے جسم است و بر دیگر چو روح

بر غبی بند است و بر استاد فک
بر یکے لطافت است و بر دیگر چو قہر
بر یکے نار است و بر دیگر چو نور
بر یکے ورد است و بر دیگر چو خار
بر یکے مبہوت و بر دیگر چو ہش
بر یکے سود است و بر دیگر زیان
بر یکے قید است و بر دیگر مراد
بر یکے بیگانہ و بر دیگر چو خویش
بر یکے عیش است و بر دیگر تعب
بر یکے راح است و بر دیگر کدو
بر یکے عجز است و بر دیگر فنون
بر یکے ننگ است و بر دیگر صنم
بر یکے صفت است و بر دیگر فتوح

بریکے تیر است و بر دیگر کمان
بریکے نان است و بر دیگر نان
بریکے نقص است و بر دیگر کمال
بریکے ہجراست و بر دیگر وصال

۵۸۸-۵۸۵

جنگِ مصلح مادر نورین
جنگِ فعلی جنگِ طبعی جنگِ قول
این جهان زین جنگِ قائم می بود
چار عنصر چار استونِ تویت
ہر ستونے اشکنندہ آن دگر
پس بنائے خلق بر اصداد بود
ہست احوالتِ خلاف یکدگر
چونکہ ہر دم را و خود را میسنی
تا مگر دین جنگِ حقت و اخذ
آن جهان جز بقتے و آداب نیست
این تغانی از ضد آمد ضد را
نفی ضد کرد از بہشت بی نظیر
نیت از ما مست بین الاصبین
در میان جزو و جزویت ہول
در عناصر در نگر تا حاصل شود
کہ بر ایشان سقف دنیا مستویست
استن آب اشکنندہ ہر شرر
لاجرم جنگی شدند از ضر و سود
ہر یکے با ہم مخافے در اثر
باد گر کس ساز گاری میسکنی
در جہان صلح یک رنگت برد
زانکہ ترکیب دے از ضد نیست
چون نباشد ضد نہ بود جز بقا
کہ نباشد شمس و ضدش زہر پر

۵۹۳

چون خد اخواہد کہ پردہ کس در
چون خد اخواہد کہ پوشد عیب کس
میش اند طعمے پاکان برد
کم زند در عیب میو بان نفس

۵۹۴

ہر کسے گریب خود دیدے پیش
کے بدے فارغ و سے از صلح خویش

عقب

عقبی و عیبی

نظر عیبی

لاجرم گویند عیب بدگار

فاصل اند این خلق از خود بیخبر

ملاحظه

غایت لایزال
میں اس کے انجام

بے چارہ و صبر کے باشد نظر

جان بدہ از بہر انجام اسے پسر

صبر کن کا نصیر مفتاح العروج

صبر کردن بہر این بود حرج

۱۹۲۵

غرض قصدیت
صبر و صبر و صبر

ز استقامت روح را مبدل کند

خشم و شہوت مرورا حول کند

صد حجاب از دل سوئے دید شد

چون غرض آندہ تر پوشیدہ شد

۱۹۲۵

میں

تا نہ بیند داد و راجانش بدل

دست کے جنبہ بایش را و عمل

آن خداست آن خداست آن خدا

آنکہ بدہد بے امید سودا

۲۶۶-۲۶۵

کہ نگیرد آخرت آن آستین

یک سلائے نشوئی اسے مردین

من سلائے اسے برادر و اسلام

بے طع نشیدہ ام از خاص عام

۲۶۶

قصد میں

در تیج آید تو آزار سرع دان

قصد گنجے کن کہ این سود و زیان

کاہ خود اندر تیج می آید شش

ہر کہ کارد قصد گندم باید شش

چونکہ رفتی کہ ہم دیدہ شود

قصد کہبہ کن چو وقت حج بود

در تیج عیش و ملائیک ہم نمود

قصد در معراج دید دوست بود

۱۹۲۵

تا بحر من خویش بر صہبازند
قصہ شش آنکہ ملک گرد و جے گرد
آبیا بد از خشب یکدم مناص
یا کہ کنجہ را بدان روغن کند
نے برائے بدن گردون و رخت
تا مصالح حاصل آید در تاج
بہر خود کوشد نہ اصلاح جان
در تاج قائم شدہ زان ملے
ہر یکے از ترس جان در کار ساخت

دشایے را خدا کشتی کند
قصہ شاہ آن نے کہ خلق امین شوند
آن خراسی می دود قصہ شش خلاص
قصہ او آن نے کہ آبے بر کشد
گاؤ بشتا بد ز بیم جسم سخت
یک حق دادش چنین خوف و وح
بچنین ہر کا بسے اندر دکان
ہر یکے پر درد جوید مرہے
حق ستون این جہان از ترس ساخت

چیت دولت کاین دواؤ و ہالت
عیش ایندم بر تو پوشیدہ شد است
کہ پو شید از تو ہمیش کردگار
عیب آن فکر ت غدہ است از تو نہان
زان ریدے جانت بعد المشرقین

تو بجد کارے کہ بگرفتہ بدست
زان ہی تانی بدان تن بہ کار
بچنین ہر فکر کہ گردی و دان
بر تو گر پیدا شدے زان عیب و شین

مرگ خود نشنید و نقل خود ندید
عیب خلقان و بگوید فاش و
می نہ بیند گرچہ بہت عیب جو
دامن مرد بر مہنہ کے در بند

غفلت از حال و کراہی را دان کہ مرگ مانشیند
حرص نا بیناست بیند موبو
عیب خود یک ذرہ چشم کوہ او
عوری ترسد کہ دامانش بر بند

مرد دنیا مفلس است و حرناک
 او برهنه آمد و عسریان بود
 وقت مرگش که بود صد نوحه پیش
 از زمان داند غنی کش نیست زر
 هیچ اور نیست از دورانش باک
 وز غم دزدش بگر خون میشود
 خنده آید هانش رازین ترش غیش
 هم ذکی داند که بود او بے ہنر

۷۲۵

غفلت سبب عالم

استن این عالم اے جان غفلت است
 ہو خیاری این جهان آفت است
 ہو خیاری زان جانست اس جهان
 غالب آید پست گرد این جهان
 ہو شیاری آفتاب و حرص بخ
 ہو شیاری آب این عالم و سخ
 زان جهان اندک تر شمع میرسد
 تا نخیل زوزین جهان حرص و جد
 گر تر شمع بیشتر گردد ز غیب
 نے ہنر باند درین عالم نہ عیب

۷۲۵

غافل ہم حکمت و ہم نعمت است
 تا نپرد زود سرمایہ ز دست
 لیک نہ چند آنکہ ناسورے شود
 زہر جان و عقل رنجورے شود

۷۲۵

غفلت بگذار و فکر پیش کن
 کار میکن، یکرمان غافل مباحث
 پیشہ از بہر خد اندیشہ کن
 کار دین، نہ کسب دنیا و معاش

غیرت

فناہ را غیرت بود برہر کہ او
 بوگزیند بعد اذان کہ دیدہ او
 غیرت حق بر شل گندم بود
 کاو خس من غیرت مردم بود
 اصل غیرت ہا بد انید انزالہ
 آن خلعان فرع حق بے اختیاء

۷۲۵

غیرتش ماست صد علم نہان ورنہ سوزیدے بیکدم صد جان

غیرت عقل است بر خوبے روح پُر ز تمثیلات و تخصیباتے نصوص
با چنین پنهانے کہ روح راست عقل روے انجمنین رنگین چرست

غیرت آن باشد کہ آن غیر ہمہ است آنکہ افزون از بیان و مد مدہ است

فراق
کوز فراق

از فراق این خاکها شورہ بود آب زرد و گندہ و تیرہ بود
بادہ جان افسز او خم گردد فنا آتشے خاکترے گردد ہبا
باغ چون جنت شود دار المرض زرد و ریزان برگ او اندر مرض
عقل دراک از فراق دوستان همچو تیسرا انداز بشکتہ کمان
دو رخ از فرقت چنان سوزان شدہ است بید از فرقت چنان لرزان شدہ است
گر گویم از فسراق چون شرار تا قیامت یک بود از صد ہزار
پس ز شرح سوز ادا کم زن نفس رب ستم رب ستم گوے و بس

ہر خیالے را کہ دید آن اتفاق انگہش بعد اعیان افتد فراق
نہ فراق قطع بہر مصلحت کاین است از ہر فراق از منقبت
بہر استبقائے آن جسم چون جان لحظہ در ابر خود گرد و نہان

چون شکسته می رها شکسته شو امن در فقر است اندر فقر و ^{۲۱۵} امن در فقر

محنت فقر ارجه کم از پیش نیست از بلائے اغنا خود پیش نیست

کار در رویشی و راسے فهم تست سوئے درویشان تو منگر سست
زانکه درویشی و راسے کار است دهم از حق مرا یش از اعطاست
بلکه درویشان و راسے ملک مال روزے دارند ز رفاه ز ذوالجلال ^{۲۱۶}

آنجنان که فقر می ترسند خلق زیر آب شور رفت تا بحلق
گر بتریدے ازان فقر آفرین گنجایشان کشف گشتے در زمین
جله شان از خوف غم در عین غم در پی هستی دویده در عدم ^{۲۱۷}

دیو می ترساندت هر دم ز فقر همچو کبکش صید کن اے باز صقر ^{۲۱۸}

فقر آن محمود تست اے بے سعت طبع از و دایم همی ترساندت
گر بدانی جسم این محمود راد خوش گوئی عاقبت محمود باد
فقر آن محمود تست اے نیم دل کم سخنو زمین مادر طبع بدل
چون شکار فقر کردی تو یقین همچو کودک اشک باری یوم دین ^{۲۱۹}

فقر فقری نذاذ گزاف است مجاز صد هزاران عزیز پنهان است و ناز ^{۲۲۰}

فقر فخری بہر آن آمد سنی ساز طمان گریزم در غنی
گنجہارا در خرابے زان ہند تا ز حسد اہل دنیا دار ہند

اصل فقر

آن گروہے کہ فقیری پے برند صد جہت دا مردگان فانی در اند
مردہ از یک وقت فانی در گزند صوفیان از صد جہت فانی شدند
مرگ یک قتل است این ہی صہنرا ہر یکے را غنہاے بیشمار
گر چہ کشت این قوم را حق بارہا ریخت بہر خونہا انبارہا

آن فقیران بطیف خوش نقش کہ پئے تعظیم شان آمد بس
آن فقیری بہر بچا پچ نیت بل پئے آنکہ بجز حق ہی چ نیت

فلسفہ فطنی

فلسفی گوید ز معقولات دون عقل از دہیستری نایدون
فلسفی منکر شود د فکر و فن گو بر و سر را بدان دیوار دن
نطق آب و نطق خاک و نطق گل ہست محسوس جو اس اہل ل
فلسفی کو منکر حقائق است از جو اس انبشیا بیگانہ است
گوید او کہ پر تو سودائے خلق بس خیالات آورد در را و خلق
بلکہ عکس آن فساد و کفر او این خیال منکرے را زد و پرو
فلسفی مردیو را منکر بود در ہما ندم سخرہ دیوئے بود
گر ندیدی دیو را خود را بین بے جنون نبود کہودی بر چین
ہر کرا در دل شک و پشانی است در حیان او فلسفی پنہانی است

می‌ساید اعتقاد او گاه و گاه آن رگ بلف کند رویش یار
 ۵۳۵

ظنی خود را ز اندیشه بکشت کو بد و کور اسوسے گنج است پست
 کو بد و چند آنکه افزون میدود از مراد دل حبسدا تر میشود
 ۵۳۶

فنا و بقا
 اصلیت غلام بقا

تو از ان روزی که در سبب آمدی آتشی یا خاک یا بادے بدی
 گر بدان حالت ترا بودے بقا کے ریدے مر ترا این از بقا
 از مبدل ہستے اول بناند ہستے دیگر بجائے او نشاند
 این بقا ما از فنا یافتی از فنا پس رو چہ ابر تافتی
 زان فنا ما چہ زیان بودت کہ تا بر بقا چنیدہ اے مینوا
 چون دوم از اولینست بہتر است پس فنا جوئی و مبدل ابرست
 صد ہزار ان حشر دیدی اے عنود تا کنون ہر لحظہ از بد و وجود
 از جہادی پیغمبر سوئے نما وز نما سوئے حیات و ابتلا
 باز سوئے عقل و تمیزات خوش باز سوئے خارج این بیج و شش
 ۵۳۷

جملہ عالم دین غلط کرد و راہ کہ عدم تر سند و آمد آن پناہ
 از کجا جوئیم علم از ترک علم از کجا جوئیم سلم از ترک سلم
 از کجا جوئیم ہست از ترک ہست از کجا جوئیم دست از ترک دست
 ہم تو تانی کرد یا نعم المعین دیدہ معدوم بین راست بین
 دیدہ کو از عدم آید پدید ذات ہستی را ہمہ معدوم دید

در انکسار
کرد و دیده مبدل و نور شود

این جهان منظم محشر بود
زان منساید آن حقایق ناقص

که برین خامان بود فمیش حرام
ملاحظه

چون فسون خواند، می آید بخوش
خوش خلق می زند سوسنه وجود
ملاحظه

بر عده ها کان ندارد چشم و گوش
از فسون او عده ها زود زود

آوردن وجود از عدم

بهترین استها افتاد زفت
در حقیقت در فنا اورا بقا است
ملاحظه

ایچنین معدوم کو از خوش رفت
او به نسبت با حیات حق فناست

بقا در فنا

باز شد کانا لیسیم اجون
مصطفیٰ فرمود دنیا ساعت است
بے خبر از نوشدن اندر بقا
ستمیزی می منساید در جسد
در نظر آتش در آید بس دراز
می منساید سرعت انگیزه صنع
ملاحظه

صورت از بی صورتی آمد بردن
پس ترا هر لحظه مرگ و رجعت است
هر نفس نو می شود دنیا و ما
عمر همچون جوئے نو نو میرسد
شلیخ آتش چون بجنسبانی به ساز
این درازی مدت از تیزه صنع

بقا در مثال

میرسد از غیب چون آید به ان
وز جهان تن برون شو می رسد
ملاحظه

در وجود آدمی جهان دروان
هر زمان از غیب نو نو می رسد

چون که تن بشکست بهمان میر کند
ملاحظه

چون شکو ذر بخت، میوه مر کند

غلبت جسم فانی

چون ز خود رستی اُمید بران شدی چونکہ گفتی بسندہ اُم سلطان شدی

۱۲۹

قد جان نبی بر جان نبی

آن کسے را کہ چنین شاہے گشت سوئے تخت و بہترین جا گشت
نیم جان بستاند و صد جان دہد آنچه در و ہمت نیاید آن دہد

تو کمں تہدیدم از کشتن کہ من تشنہ دارم بخون خویش تن
گر بریزد خون من آن دوست رو پاسے کو بان جان برافشانم برود
آز سودم مرگ من در زندگیت چون رہم زین زندگی پانیدگیت

۱۳۰

نہاے بندہ پیش

پیش بیجد ہر چہ محد و دست لالت کل شے غیر جب اللہ فات
این فنا پر دہ آن وجہ گشت چو چراغ خفتہ اندر زیر طشت

۱۳۱

بچنین جو یائے در گاہ خدا چون خدا آید شود جویندہ لا
گرچہ آن صلت بقا اندر بقا است لیک از اول بقا اندر فقا است
سایہائے کہ بود جو یائے نور نیست گرد چون کند نورش ظہور
عقل کے ماند چو باشد ستر او کل شے ہا لاک الا وجہ
ہا لاک آمد پیش و پیش ہست نیت ہستی اندر ہستے خود طرفہ است

۱۳۲

گفت قائل در جہان درویش نیت در بود درویش آن درویش نیت
ہست از روئے بقا آن ذات او نیست گشتہ و صفیاء و در و صف ہو
چون زبانہ شمع پیش آفتاب نیست باشد ہست باشد در حساب

۱۳۳

تعارف

ہست باشد ذاتا و تا تو اگر بر نہی چہ بسوز و زان شر
نیت باشد روشنی نہد ۱۷ کرده باشد آفتاب اور افنا

فلسفہ ہستی
ہست خود در ہست آن ہستی تہا ز ہچو س در کیما اندر گداز
در من ماسخت کردستی تو دست ہست این جملہ خرابی اندوہست
گر ہی خواہی کہ بغر و زی چو روز ہست ہچو شب خود را بسوز

کار کا ہمنوع حق در نیست غرہ ہستی چہ دان نیت چیت

فلسفہ ہستی و شکل
ہست ہشیاری زیاد ماضی ما خفی و مستقبل پر دہ خدا
آتشے بر زن ہر دو تاجکے پر گرہ باشی ازین ہر دو چونے

ہستی و ذہنی
موج خاکی و ہم فہم فکرات موج آبی محمود سکر است و فکرات
تا درین سکر ای ازان سکر تو دور تا ازین سستی ازان جامی تو کور

آئینہ ہستی چہ باشد نیستی نیستی بگزین، گر ابد نیستی
ہستی اندر نیستی جو ان نمود مالد اران بر فقیہ آرنہ وجود
نیتی و نقص ہر عامے کہ خاست آئینہ خوبے جملہ ہستیہا است

نیت را بنمود ہست آن مقسم ہست را بنمود بر شکل عدم
بحر را پوشید و کف کرد آشکار با دراپوشید و بنودت خفا

و انکه هستی سخت مستی آورد عقل از سر خرم اذول میرد
صد هزاران نرسن پیشین امی معنی هستی بزد و ره از کین
۴۴۲

قاضی
بیت قاضی

گفت او چون حکم را ندید
در میان آن دو عالم جا بی
گفت خصمان عالم اند و علقی
جا بی تو یک شمع طبعی
زانکه تو علت نداری در میان
و ان فراغت هست نور دیدگان
و ان دو عالم را عرض شان کور کرد
علم شان را علت اندر کور کرد
۴۴۱

آلت شاد زبان و چشم تیز
که ز شب خیزش ندارد سرگز
گر هزاران مدعی سر برزند
گوش قاضی جانب شاد کند
قاضیان را در حکومت این فن است
شاد ایش از او چشم روشن است
گفت شاد زبان بجای دیده است
کو بدیده بیض سر دیده است
مدعی دیده است اما بغرض
پرده باشد دیده دل را عرض
۴۴۰

در تمامان بقاضی

کانکه از زخم تو سیر در دمار
بر تو تاوان نیت باخدا آن جبار
بر جسد و تغزیر قاضی هر که مرد
نیت بر قاضی ضمان کونیت خرد
نائب حق است و سایه عدل حق
آئینه حق است و باشد سخن
کو ادب از بهر مظلوم می کند
نمی برائے حق و در روز آجل است
چون برائے حق در روز آجل است
عاقله او کیت وانی هست حق
گر خطائے شد دیت بر عاقل است
سوئے بیت المال برگردان در حق

آنکہ ہر حق زندا و امن است و آنکہ ہر خود زندا و امن است

۵۶۶

مادق فی باطل کہ ترازوئے حق است و کیل او
مخلص است از کمر دیو و حیلہ اش
زان سونے حق است دایم میل او
مست او مراضی اتحاد و جدال
ما من است از قید دیو و قبلہ اش
دیو در شیشہ کند افسون او
قاطع جنگ و خصم و قیل و قال
چون ترازو دید خصم پر طبع
نقہا ساکن کند قانون او
ہست قاضی رحمت و دفع ستم
سرکشی بگذارد و گرد و تیغ
قطرہ از بحر عدل رستخیز
ہست قاضی رحمت و دفع ستم
قطرہ گر چہ خسرو کو تہ پا بود
لطف آب بحیرہ را زو پیدا بود

۵۶۷

قبض و بطل

چون قلم در دست کاتبائے حین
اصبح لطف است و قہرے و بیان
کاکب دل با قبض و بطل در جهان
جز نیاز و حیرت و ضرع و رایت
زین تعجب ہر تلم آگاہ نیست

۵۶۸

جنش امین و غلام

مصلحت آنست تا یک ساعت
گر نبودے شب ہمہ خلقان را
خویشتر را سوختندے ز اہمتر از
از ہوس و ز حرص سودا ندختن
قوتے گیرند و زور از راجتے
شب پدید آید چو گنج رجمتے
خویشتر را سوختندے ز اہمتر از
چونکہ قبضے آیت اے راہرو
قوتے گیرند و زور از راجتے
آن صلابت آیس دل مشو
زانکہ در خسرو جان بست و کشاد
خرج را دغلے بباہد زہمت داد

مصلحت قبض

چون که قبض آمد تو در دوسے بطنین تازہ باش وین میگوین چچین
بعد پنج آن ضد درگ رود بد یعنی کشاد و کرد فر

و قبض

چون تو در دوسے ترک کردی و دش بر تو قبضے آید از رنج و تپش
آن بادب کردن بود یعنی کن هیچ تحویل اذان هم که کن
پیش اذان کن قبض زنجیرے شود اینکه دگیرست پاگیرے شود
رنج معقولست شود محسوس فاش تاگیری این اشارت را بلاش
در معاصی قبضها دگیرشد قبضها بعد از اجتناب نگیرشد
قبض دیدی چاره آن قبض کن زانکه سرما جمله می رود یزین
بط دیدی بط خود را آب ده چون بر آید میوه با اصحاب ده

قرآن

چون قرآن

چون تو در قرآن حق بگریختی با روان انبسیا آمیختی
هرست قرآن عالهاے انبیا ما میان بحر پاک کبریا
گر بخوانی و نه قرآن پذیر انبسیا و اولیا را دیکر
در پذیرانی چو بر خوانی قصص مرغ جانت تنگ آید و قبض

خاست قرآن

مصطفی را وعده کرد الطاف حق گریبیری تو نیر و این سبق
من کتاب و معجزت را رفم بیش و کم کن را نه قرآن انعم

عاجز و باطن

حرف قرآن را مدان که ظاهر است زیر ظاهر باطنی هم ظاهر است

دیر آن باطن یکے بطن دگر
 خیر و گرد اندر فک و نظر
 نیر آن باطن یکے بطن سوم
 که در و گرد خیر و با جلا کم
 بطن چارم از جی خود کس غید
 جز خداے بنظر و بے ندید
 پنچین تا هفت بطن اے بواکرم
 می شمر تو زین حدیث مستم
 و قرآن اے پسر ظاہر بین
 دیو آدم را نه بسند غیر طین

کلام خدا
 گرچه قرآن از لب پیغمبر است
 هر که گوید حق گفت او کافراست

چون کتاب الله باید هم بر آن
 انجین طعن زوند آن کافران
 که اساطیر است و افسانه زنند
 نیست قبیح و تحقیر بلند
 که دکانے خرد فهمش میکنند
 نیست جزام پسند و ناپسند
 ظاہر است و هر کسے پے می برد
 کو بیان که کم شود در و نئے خرد
 گفت اگر آسان ناید این تو
 انجین آسان یکے سوره بگو
 جنیان و انسیان و اهل کار
 گو یکے آیت ازین آسان یار

تا قیامت میزند قرآن دعا
 کالے گرد و چهل رگشته فرا
 مر مرا افسانه می پسند افتید
 تخم طعن و کانسری می کاشتید
 خود بدیدید اے خیسان من
 که شما بودید افسانه من
 تا بدیدید ایکه طعن می زدید
 که شما فانی و افسانه بدید
 من کلام حق و سایم بدآت
 قوت جان جان و یا قوت زکات
 فور غور شدیم فتاده بر شما
 یک از غور شدیم تا گشته جا

قرب
مک منہم ینوع آن ذات حیات
در سک
تا رہم عاشقا ز اذمات
۴۳۷

خو گیمہ این مجزہ چون آفتاب
صد زبان و نام او آتم الکتاب
زہرہ نے کس اکہ یک حرفے اناں
یا بدزد یا فسزاید در بیان
۴۳۸

معنی قرآن ز کس آن پرس و بس
وز کسے کاتش زده است اندہوس
پیش قرآن گشت قربا نے دست
تا کہ عین روح او قربان شدہ است
روغنے کو شد خداے گل یگل
خواہ روغن بوئے کن خواہی تو گل
۴۳۹

قدیم و حادث
۴۴۰

غیر گریزد چونکہ نور آید ز دور
پس چه داند طلب شب حال نور
پشہ بگریزد ز یاد بادا
پس چه داند پشہ ذوق بادا
چون قدیم آید محدث گردد عبث
پس کجا داند قدیمی احدث
۴۴۱

قرب
تو ہمہ می کنی از قرب حق
کہ طبع گرد دور نبود از طبع
این نمی بینی کہ قرب اولیا
صد کہ است درد و کار و کیا
آہن از داؤد موسے میشود
موم درد سنت چو آہن می بود
قرب خلق و رزق بر جلد است عام
قرب و حے عشق دارند این کرام
قرب بر انواع باشد اے پدر
می زند خورشید بر کہسار و زر
لیک قربے ہست بار زشید را
کہ اذان آگہ نباشد بید را

۷۳۸
 غلغ خشک و تر قریب آفتاب ^{در کلم} آفتاب از ہر دو کے دار و جہتا ^{قرب}
 یک کو آن قربت شلخ تری کشا بخت از وسیع غوری
 شلخ خشک از قربت آن آفتاب غیر زوہ خشک گشتن کو بیاب ^{مستند}

قرب محض بہ صفت پیغمبر علی را کاے علی شیر حق پہلوانے پردلی
 یک بر شیریں کن ہم عتید اندر آ در سایہ نخل ہسید
 ہر کے کر طاعتے پیش آوزد بہر قرب حضرت بی چون چند
 تو تعرب چو بقل و تیر خویش نے چو ابشان با کمال و بر خویش ^{مستند}

قرب زہر گریہ بینی یک نفس حسن دود اندر آتش انگنی جان دود
 جیفہ بینی بعد از ان این شرب را چون بینی کرو فر قرب را ^{مستند}

دفع زہر قرب نے بالا و پستی رفتن است قرب حق از جس ہستی رفتن است ^{مستند}

قرب بچون است عقلت را تو نیست از پیش و پس و سفل و علو
 قرب بچون چون بنا شد شاہ را کہ نیا بد بحث عقل آن ہا را ^{مستند}

قطب
 ضعف بدن از ضعف قطب از تن بود از روح نے

ضعف در کشتی بود در فتح نے ^{مستند}

باقیان خصلت باقی خوار او

قطب شیر و مسید کن کار او

دفع زہر

تا قوی گردد، کند در صید جوش
تا توانی در ریاضے قطب کوش
کز کف عقل است چندین دزد خلق
چون بخت بد، مینوا باشند خلق
این نگہدار اردل، صید جوت
را که جسد خلق باقی خوار است
بسته عقل است تدبیر بدن
او چو عقل و خلق چون اجزائے تن

قطب آن باشد که گرد خود بند
گردش افلاک گرد او زند

قناعت

قلعے کان از قناعت و ز قناعت
آن ز فقر و قلت دوانان است
حب آن گریب باد، سر نهد
وین ز گنج زر بهمت بر جعد

از قناعت هیچکس بے جان نشد
وز حریصی، هیچکس سلطان نشد

وصف قناعت

گفت پزیر قناعت صیت گنج
گنج را تو دانی وانی زرنج
این قناعت نیت جز گنج روان
تو مزین لاف غسم ورنج روان

چون قناعت را پیمبر گنج گفت
هر کس را که رسد گنج هفت

سائل آن باشد که جسم او گداخت
قانع آن باشد که مال خویش باخت

کالبه نام است اندر و س نگر	هست لایق شاه را، آنکه میر
گوشه رونامه را بکشتا، بخوان	مین که حرفش هست در خور و شهبان
گر نباشد در خور او را پاره کن	نام نه دیگر نویس و چاره کن
لیک فتح نام نه تن نباشان	ورنه هر کس سر دل ویدے میان
نامه بکشدان چو دشوار است صعب	کار مردان است نه طفلان لعب
جمله بر فهرست قانع گشته ایم	زانکه در حصر صم هو آغشته ایم
باشد آن فهرست داسے عامه را	تا چنان دانند متن نامه را
هست آن عنوان جو اقرار زبان	متن نامه سینہ را کن اتقان
که موافق هست با قسار تو	تا منافی وار نبود کار تو

از علی میرا شادی ذوالفقار	باز و س شیر خند است بیار
گرفسونه یا و داری از مسیح	کولب و دندان عیسے اے وقع
کشتے سازی ز قوزخ و فتوح	کو یکے ملایح کشتی، سپهر قوح
بت شکستی گیرم ابراهیم وار	کو بت تن را فدا کردن بنار
گردیلت هست اندر فصل بار	تیغ چو مین را کن تو ذوالفقار
آن دلیله کو ترا مانع شود	از عمل آن نعمت صانع بود

ض و قول آمد گوا مان ضمیر	زمین دو بر باطن تو است دلال گیر
این گواض و قول از و س جو	کو بد ریایست واصل و س جو
قول و فصل او گوا او بود	کو بد ریای متصل چون او بود

گوا مان ضمیر

پس قیامت روز عرض اکبر است عرض او خواهد که باز میباید فرات
هر که چون مهند و بدو سودا است روز عرض نوبت رسوا است

گرچه پنهان باشد پیداشود هر که او خائن بود رسوا شود

کبر و نخوت از رخ
بزرگین خوار است کبر

حرص بپا از شهوت خلق است و فرج از او میت زند در جاه لاف
در ریاست نیست چندانست و بیج طامع شرکت کجا باشد معاف
زلفت آدم ز اشکم بود و باده دان طبع از تکبر بود و باده
لاجرم او زود استغفار کرد دین لعین از تو به استکبار کرد

بندی و جویی

زردبان خلق این ما و نیست عاقبت زین زردبان افادان است
بر که بالا ز رود ابله تراست کاستخوان او بهتر خواهد شکست

بیکر و نخوت

اے بسا کفار را سوداے دین بندشان ناموس کبر و آن دین
بند پنهان لیک از آهن بهتر بند آهن را کند پاره بهتر

سیر کبر و نخوت

نخوت و دعوے و کبر و ترهات دور کن از دل که تابیابی نجات

سیر کبر و نخوت

کبر زشت و از گدایان زشت تر روز سرد و برف آنگه جامه تر

کبریا

240

COL

١٠

105

1

صورتے کو فاختہ عالی بود
او بیت اللہ کے خالی بود
او بود حاضر منزه از رنج
باقی مردم برائے احتجاج

۱۱۵

نصیحت الی اللہ

کعبہ چندان کہ خانہ بزاوست
غائب من نیز خانہ بزاوست
کعبہ را یکبار بیتی گفت یا
گفت یا عبدی مرا بتقاد بار

۱۱۵

مختصر معراج

کعبہ جب سے نیل و جاہنا سدہ
کعبہ عبد البطن شد سفر
قبلہ عارف بود نور وصال
قبلہ عقل غفلت شد خیال
قبلہ زاهد بود فیض نظر
قبلہ طامع بود ہیمان
قبلہ عاشق حق آمد اسے پسر
قبلہ باطل بلین استاے پدر
قبلہ فرعون دنیا سیر
قبلہ غلام پرستان و سوزن
قبلہ باطن نشینان ذوالنہن

۱۱۵

مختصر معراج

کعبہ راکش ہر زمان عزے فرود
آن را خلاصاے ابراہیم بود

گریہ داری

گریہ داری

رحمت موقوف آن خوش گریہ است
چون گریست از بحر رحمت موج نکات
تا نہ گرید ابر کے خند و چین
تا نہ گریہ طفل کے جوش لب

۱۱۵

اے برادر طفل طفل چشم تست
کام خود موقوف زاری و غنیت
کام تو موقوف زارے دل است
بے تضرع کامیابی شکل است

۴۴۴ در اکمل گریہ دزدی
گر ہی خواہی کہ مشکل حل شود غارِ محرومی تجلِ مہدل شود
گر ہی خواہی کہ آن خلعت رسد پس بگریان طفل دیدہ بر جسد منلا

زارے و گریہ قوی سرمایہ ایت رحمت کلی توایہ ایت
دایہ و مادر ہیسا نہ جو بود تاکہ کے آن طفل گریان میشود منلا

روشنے خانہ باشی چو شمع گرو باری تو، سپو شمع دھ منلا

بندہ می نالہ بحق از درِ خویش صد شکایت میکند از رنج پیش
حق ہی گوید کہ آخر رنج و درد مرزا لایہ کنان وارست کرد
این گلہ زان نیتے کن کت زند از در ہا دور و مطر و دست کند
در حقیقت ہر عدو دار وے تست یکمیاے نافع و دلجوے تست
تا از گردی گریزان در خلا استعانت جوے از فضل خدا
در حقیقت دوستان و دشمنند کہ ز حضرت دور و مشغولت کنند منلا

اشک کان از ہر ادبار ند خلق گو ہر است اشک پندارند خلق منلا

از پنے ہر گریہ آخر خندہ ایت مرد آخر بین مبارک بندہ ایت منلا

ذوق خندہ دیدہ و اے خیر و خند ذوق گریہ بین کہ ہست آن کان قند
آن ترش وے مادر یا پدر حافظ فرزند شد از ہر ضرر

پس جہنم خوشتر آمد از جهان
خدا ما در گریه پنهان و کتیم
ذوق در غمهاست پیم کرد و اند
آب حیوان را بظلمت برده اند

گریه با صدق با جانها زنده
تا که عرش و فرش را نالان کند
گریه بے صدق باشد بی فروغ
او مدارد چربے مانند دوغ

زور را بگذارد و زاری را بگیرد
رحم سوزے زاری آید اے فقیر
زارے مضطر که تشنه معنویت
زارے سرد و دروغ آن غولیت
گریه اخوان یوسف جلیت است
کا ندر و ن شان پر ز رشک و ملت است

اے تو پاک از جبل و ملت پاک انسان
که فراموشی کند ویرانها
همچو خورشیدش بنور افراشتی
مستعجب شد لایم را اذ کرم
چون کسم کردی اگر لا کسکم
آن شفاعت ہم تو خود را کرده
زانکه از نقشم چون بیرون دده
تو خشک خانه بود آن من
چون درخت من تہی گشت این وطن
ہم دعا از من و ان کردی چون آب
ہم ثباتش بخش و گردان مستجاب
ہم تو باشش آخر اجابت را رجا
ہم تو بودی اول آورنده دجا

گریه و خند غم و شاد دے دل
ہر یکے را محزون و محتاج آن
ہر یکے را ممد و مدد دے وان مستقل
اسے برادر و کف قلیح آن

چون از دزدی چون خدا خواهد که مان یاری کند ^{در حکم} میل مارا جانب ندری کند ^{گریه دزدی}
 اے خنک چشمے که او گریان آوت ^{اے بایون دل که او بریان آوت}

دو خبر عالی خود کرد و بر دیگران و سه گری ^{دست بنشن و بر خود میگری}
 زابر گریان شاخ سبز و تر شود ^{نور شمع از گریه روشن تر بود}

بس کسا کا و بخت خود را از بخت ^{وقت پیاپی دستاویز جت}
 پیشتر از واقعه آسان بود ^{در دل مردم خیال نیکو بود}
 چون در آید اندرون کارزار ^{آن زمان گرد و بر آن کس کارزار}
 در میان حمله گردانده اند ^{و غنم چون عورتان خانه اند}
 گفت پیغمبر سپیدار غیوب ^{لا شجاعه یافعی قبل الخروب}
 وقت لاف غر وستان گفت زنند ^{وقت جوش جنگ چون گفت می فتنه}
 وقت ذکر غر و خمیر شش دراز ^{وقت کرفس تیغیش چو پیاز}

گر حدیثت که بود معنیست راست ^{آن کلماتی لفظ مقبول خداست}
 در بود معنی که و لفظت نکو ^{آن چنان معنی نیز زیکیست}

انچه با معنیست خود پیدا شود ^{و انچه بمعنیست خود رسوا شود}
 رو بمعنی کوشش اے صورت پرست ^{زانکه معنی در حق صورت پرست}

لاف زراف
 اعتبار ثبات وقت

لفظ و معنی
 اعتبار معنی و لفظ

بلی معنی

بشین ابل معنی باش تا هم عطا یابی و هم باشی تے

جان معنی درین تن بخلاف هست بگویند چوین در خلاف

حرف ظرف آمد در معنی چو آپ بحر معنی عنده ام کتاب

لفظ را مانند این جسم دان معیش را در درون مانند جان

دیدۀ تن دایساتن بین بود دیدۀ جان جان پر فن بین بود

معنی تو صورت است و عاریت بر مناسب شائے و بر قافیت

معنی آن باشد که بتاند ترا بے نیاز از نقش گرداند ترا

معنی آن نبود که کو رو کر کند مر ترا بر نقش عاشق ترکند

بر گذشته حسرت آوردن خطات باز ناید رفته یاد آن صبات

مال دنیا شد تبسمهای حق کرده مار است و هم مغرور خلق

فقر و بخوری بهنت اے سند کان تبسم دایم خود را بر کند

مال دنیا دایم مرغان ضعیف ملک عجب دایم مرغان شریف

تا بدین ملکه که او دایست زرف در شکار آید مرغان شگرف

۴۸۸
مال خشم است دہر شور و منہ در کلم
مال دولت
تیغ را اور دست ہر ہزن مرہ
۴۸۹

نہ ہر غزات

مال چون بار است این جاہ از دہا سایہ مردان ز مرد این دورا
زان ز مرد مار را دید و چہ کور گردد مار و زہر شش مار پد
۴۹۰

جفت از

ز خسر در اوالہ و شید کند خاصہ مغلس را کہ خوش سوا کند
زرا گر چہ عقل می آرد و لیک مرد عاقل باید اورا نیک نیک
۴۹۱

زہر بہ از جانت نزد اہلبان زہر تباہ جان بود پیش شہان
۴۹۲

مال و زہر را بود، مچو کلاہ کل بود آن کز کلاہ سازد پناہ
آنکہ زلف و جد رعنا باشدش چون کلاہش رفت خوشتر آیدش
مرد حق باشد بماند بصر پس بہنہ بہ کہ پوشید نظر
۴۹۳

مال را اگر بہر دین باشی مول نعم مال صالح گفت آن رسول
۴۹۴

مال میراثی ندارد خود وفا چون ہنہا کام از گزشتہ شد جدا
او ندارد قدر ہم کار زان بیافت کہ بہ کد و کب و زنجش کم شرافت
۴۹۵

حالیہ

ہنہ و ہنہ اسے را ہر دیکہا شد آفتاب عمر سوئے چاہ شد
ہنہ گو فردا کہ نہ را نگذشت تا بکلی بگذرد ایام کشت

مین دور و ترک اگر زورت هست نود
پدا فشان بکن از راو بود
این قدر تخته که ماندست باز
تا بروید زین دودم مسرور از
ص ۱۲۵

محب

ازات

از محبت تنها شیرین شود	وز محبت مستها زین شود
از محبت درد با صافی شود	وز محبت درد با شانی شود
از محبت خارها گل میشود	وز محبت سرکها مل میشود
از محبت دار تخته می شود	وز محبت بار سنجته می شود
از محبت سخن گلشن میشود	بے محبت روضه گلشن میشود
از محبت نار نور می شود	از محبت دیو جور می شود
از محبت ناک روغن میشود	بے محبت موم آه می شود
از محبت حسن شادی میشود	وز محبت غول مادی میشود
از محبت نیش نوحه میشود	وز محبت شیر موشه میشود
از محبت سقم صحت میشود	وز محبت قهر رحمت میشود
از محبت مرده زنده می شود	وز محبت شاه بنده میشود
این محبت بهم نتیجه دانش است	که گزافه چنین تخته نشست
دانش ناقص کجا این عشق زاد	عشق زاید ناقص اما بر جسد

ص ۱۲۶

محو ذنابات

محو میساید نه نحو اینجا بدان
گر تو محوی بے خطر در آب ان
آب دریا مرده را بر سر نهند
و ر بود زنده ز دریا که رهد

۱۲ از نهان قلم یافته می شود که درین قلم متعدد اشارات کائنات است ۱۲

چون بر دی تو ز اوصاف بشر
بجز اسرار نیست بر فرق سر

شد حواس و نطق بے پایان
محو نور دانش سلطان

دو گو دو دو بدان و دو مخوان
بنده را در خواسته خود محو دان

مجموع دوم
از این مجموع

لطف سالوس جهان خوش قلمه است
کتر شش خور کان پر آتش قلمه است
آتش پنهان و ذوقش آشکار
دو د او ظاهر شود پایان کار
تو گم آن مدح را من کے خرم
از طبع میگوید او من پے پرم
ما دحت گر بجو گوید بر ملا
روز ما سوزد دست زان سوز ما
گرچه دانی کو حسان گفت آن
کان طبع که داشت از تو شد زیان
آن اثر می ماندت در اندرون
در مدح این حالتی هست آزمون
آن اثر هم روز ما باقی بود
مایه کبر و خدای جان شود
نیک بنماید چون شیرین است مدح
بنماید زانکه تمجید است و قبح

فیهی از مدح

جانور سر به شود لیک از علف
آدمی سر به شود از را و گوش
آدمی سر به شود از را و گوش
جانور سر به شود از طلق و دوش

فایغ است از مدح و تعریف که نقاب
مادح خورشید مدح خود است
فایغ است از مدح و تعریف که نقاب
که دو چشم روشن و نامرد است

میل برز و عرش از مدح شقی

در اکلم

مع ناول

بد کسان گردد ز مدحش متقی

شاه را گوید کے جو لاد نیست

این چو مع است این گز آگاہیت

منه

مدارج

اخلاق و احوال

در مقامے زہر و در جائے دوا

در مقامے کفر و در جائے روا

در مقامے غار و در جائے چو گل

در مقامے سرک و در جائے چول

در مقامے خوف و در جائے رجا

در مقامے منع و در جائے عطا

در مقامے فقر و در جائے غنا

در مقامے قہر و در جائے رضا

در مقامے جور و در جائے وفا

در مقامے بخل و در جائے سخا

در مقامے درد و در جائے شفا

در مقامے خاک و در جائے کیمیا

در مقامے عیب و در جائے ہنر

در مقامے سنگ و در جائے گہر

در مقامے خنفل و در جائے شکر

در مقامے خشک و در جائے مطر

در مقامے ظلم و در جائے محض عدل

در مقامے جہل و در جائے عین عقل

گرچہ این جا او گز نم جان بود

چون بد انجبا در رسد در مان بود

آب در غور و ترشش باشد و لیک

چون بگورے رسد شیرین و نیک

باز در خم این شود تلخ و حسام

در مقامے سرکے نعم الدوام

این چنین باشد تفاوت در امور

مرد کامل این شناسد در ظهور

۱۳۵

کابو پاکان را قیاس از خود گیر

گرچہ باشد در فوشتن شیر شیر

جملہ عالم زین سبب گمراہ شد

کم کے زابدال حق آگاہ شد

شستہ و صوری

اشتیاق دارد و دیده بیستنا نبود	نیک و بد در دیده شان کیان خود
همسری با انبسیا برداشتند	اولی را اسپو خود پنداشتند
گفته اینک ما بشر ایشان بشر	ما و ایشان بسته خواهیم و غور
این ندانستند ایشان از عی	هست فرقه در میان بے فتنه
هر دو صورت گر بهم ماند و است	آب تلخ و آب شیرین را صفات
سحر را با معجزه کرده قیاس	هر دو را بر کمر نهاده اساس
ساحران با موسی از استیلا	برگرفت چون عصا و عصا
زین عصا تا آن عصا فرقت نرود	زین عمل تا آن عمل را بے فکرند

اشتیاق لفظی

آن شراب حق بدان مطرب برد	وین شراب تن ازین مطرب خود
هر دو گر یک نام دارد در سخن	لیک فرق است زین جن تا آن جن
اشتباه است لفظی در بیان	لیک خود کو آسمان کو ریمان
اشتراک لفظ داریم رهن است	اشتراک گبر و مومن در تن است
جسمها چون کوزه بے بسته سر	تا که در هر کوزه چه بود در نگر
کوزه این تن پر از آب حیات	کوزه آن تن پر از زهر مامت
گر بمطر و نش نظر دلدی شهبی	در بنفش عاشقی تو گمری
لفظ را مانند این جسم آن	معینش در اندرون مانند جان

وینا لفظی در غیر غلط

در معنی می نجومی

من ز سر که می نجومی فکری در معنی می نجومی شکری

ہمچو گلب ان می نجوم از بے کو بود حق یا زحق او آیت
 من ز سرگین می نجوم بے شک من در آب جو نجوم خشت خشک
 من نجوم پاسبانی را زوزو کارنا کردہ نجوم بیج مزد
 ۱۹۲-۱۹۳

مراقب

نوع

گر مراقب باشی و جب ار تو ہر دے بینی جزا نے کار تو
 چون مراقب باشی و گیری سن حاجت ناید قیامت آمدن
 ۲۵۵

بین مراقب باشش گردل بایدت کز پنے ہر فعل چیرے زایدت
 ورا زین ہمت ترا فسنزدن بود از مراقب کار بالا تر رود
 ۲۵۶

و مہم چون تو مراقب میثوی داد می بینی ز او راے غوی
 در بندہ چشم خود را ز احتجاب کار خود را کے گزارد آفتاب
 ۲۵۷

مردوزن
 اقسام زنان

گفتہ گو نہ زنند اندر جہان آن دو پنج و این یکے گنج روان
 آن یکے را چون بخواہی کل تراست وین دگر نیمے ترا نیمے جد است
 وان سوم بیج ترا نبود بدان این شنیدی دور شو رفتم روان

کہ بیا آخہ بگو تفسیر این این زنان سے نوع گفتی برگزین
 را ندسوئے او و گفتش بکرم خاص کل ترا باشد زغم یابی خلاص

وانکه نیمنے آن تو بیوه بود
وانکه بیع است آن عیال با ولد
چون ز شوئے اولش کودک بود
هر و کل خاطرشش آنسو رود
۱۵۴

فار از گلزار دلکش میشود
تلخ از شیرین لبان خوش میشود
خانہ از محفانہ صحرا میشود
خطل از مشوق حسر مای شود
بر اسیب گلزارے ماهوش
اے بسا از نازینان غارکش
از برائے دلبر مہر وئے خوش
اے بسا حمال گشتہ پست ریش
تا کہ شب آید بر سدر وئے ماه
زانکہ سروے در دوش کردہ است بیخ
کرده آہنگر جمال غو سیاه
آن بہم خانہ شینے میشود
خواجه تائب بردکائے چار بیخ
آجرے دریا و نشکی میشود

شربت شادید بر این مصل

چونکہ خوا گفت خور، انگاہ خورد
چند با آدم بلیس افسانہ کرد
در کعب قایل بہ بہ بن قتاد
اولین خون در جہان ظلم و داد
والکہ بر تابہ سنگ انداختہ
نوح تاب خانہ می پرداختہ
آب صافی و عطا و تیرہ شدے
مکر زن برفن او چیرہ شدے
کہ نگہ دارید دین زمین گمران
قوم را پیغام کردہ از ہنسان
خواندہ باشی قصہ آن فاجرہ
لوتکا رازن بچنین بد کافرہ
ماندہ در زندان برائے امتحان
یوسف از کیہ زنجائے جوان
باشد از شوئے زن در ہر مکان
ہر بلا کا ند جہان بینی عیان
۱۵۵

نوشے زنان

غالب آید سخت بر صاحب دلان
گفت پیغمبر کہ زن بر عاف لان

غیر بیک

باز بر زن جبالان چیده شوند زانکه ایشان تند و بس خیره روند
کم بودشان بخت و لطف داد زانکه حیوانیت غالب بر نهاد

روح را از عرش آورد در حطیم لاجرم کید زنان باشد عظیم
اول و آخر بیو طامن زن چونکه بودم روح پو هستم بدن

۵۵۵

ستمع

ستمع

این سخن شیر است در پستان جان بے گشته و خوش نی گرد دروان
ستمع چون تشنه و جوئنده شد و اعنا از مرده بود گوئینده شد
ستمع را چون از و آید ملال صد زبان گردد و بگفتن گنگ و لال

۵۵۶

در زمین اگر نیشکر در خود نه است ترجمان هر زمین بنت و سست
پس زمین دل که بتتش فکر بود فکر ما اسرار دل دامی نمود
گر تخن کشن بیغم اندر انجمن صد هزاران گل برویم زین چمن
ستمع چون نیست خاموشی به است نکته از نا ابل گر پوشی به است

۵۵۷

گر چه ناصح را بود صد دعیه پند را اذنی بیداد عیبه
تو صد تلطیف پندش میدی او ز پندت میکند پهلوتی
یک کس نامسمع خداست و زورد صد کس گویند را عاجز کند

۵۵۸

امشب مشورت امر هم شورے بخوان اندر صف
یار را باش و کن از ناز اف
۷۵۷

بسیار مشورت مشورت دارند سر پوشید خوب
در کنایت با غلط انگش مشورت
۷۵۸

مشورت با صالک مشورت کن با گروه صالحان
بر چه برادرشاد و هم بدان
۷۵۹

مشورت با فضل آید آنچه گوید نفس تو کاینجا بد است
مشو شس چون کار او ضد آمد است
تو خلاف شس کن که از پیشت آن
ایچنین آمد وصیت در جهان

مشورت با نفس خود گر میکنی
هر چه گوید کن خلاف آن دنی
گرم ساز و روزه میفرماید
نفس مکاره است مکرے زاید است
مشورت با نفس خود اندر فعال
هر چه گوید عکس آن باشد کمال
۷۶۰

مشورت ادراک و هشیار دبد
عقل با عقل را یاری دبد
۷۶۱

امر هم شورے برائے این بو
کز تشادر هو و کز کمت شرو
کاین خسرد با چون مصباح افور است
هشت مصباح انبیکے روشن تر است
بو که مصباحی فتد اندر میان
مشعل گشته ز نور آسمان
غیر حق پرده انگخته است
غلی و علوی بهم آینه است
۷۶۲

گفت عیسیٰ بکنایے رکنین مروت
 مشورت کا مستشار مومن درنگم
 ۷۵۷ مروت

مشورت درکار ما واجب شود تا پشیمانی در آخر کم بود
 سیہ پا گردن بسیار نبشیا تا کہ گردن شد برین سنگلیا
 ۷۵۸

گری را منج ایسان کند کڑ روی، امقصد عرفان کند
 گر نہ انکار آمدے از ہر بدے بجزہ و بران چرا تا زل شدے
 خضم منکر تان شد صد رنج و کے کند قاضی تقاضائے گواہ
 مجرہ اسچوں گواہ آمد زکی بہر صدق مدعی در بیشکی
 طعنے چون می آمد از ہر ناشاخت بجزہ میداد حق و مینواخت
 ۷۵۹

موجب ایمان نہ باشد مجربات بوے عنیت کند جذب صفات
 مجزات از بہر قہر دشمن است بوے عنیت سئل دل بردن است
 قہر گردد دشمن اما دوست نے دوست کے گرد رہے گدے
 ۷۶۰

آفتیہ نمود ہمزانا شناخت تو بہ یار و ندانی عشق باخت
 یار را اغیار پنداری می شادے را نام نہ پنداری غمی
 چشم عارف دان اماں ہر دو کون کہ بدو یا بید نہ ہوا عوا
 ۷۶۱

زان محبت شاخ ہر داغ بود کہ ز جبر حق چشم او ماداغ بود

۲۵۵

خود شای غفلت بہر این پیغمبر از اشح سناست کانکہ خود شناخت از دان شناخت

۲۵۶

اے خاک آزا کہ ذات خود شناخت اندر امن سرمدی قصرے بساخت

۲۵۷

ایک اندر چشم شور است جات تو چہ دانی شط و چون فرات

۲۵۸

دو بگلخن کے رسد در آفتاب چون شود عفا شکستہ از غراب

۲۵۹

پیش عید ہر چہ محمد و دست لاست کل شی غیر و بہ اللہ فعات

۲۶۰

ہر چہ اندیشی پذیراے فعات و انکہ در اندیشہ نایدان خداست

۲۶۱

در گز از نام و سنگ از صفات تا صفات رو نماید سوائے ذات

۲۶۲

خود نباشد آفتابے را دلیل جس کہ نور آفتاب مستطیل

۲۶۳

بہ اشارت می پذیرد نہ بیان نہ کہے زو علم دارد نہ عیان

۲۶۴

ہر کسے نوعی دگر در معرفت میکند موصوف غیبی صفت

آفتاب معرفت را نقل نیست

مشرق او غمیر جان عقل نیست

در کفر و ایمان

کافر و مومن خدا گویند یک

در میان هر دو فرقی هست نیک

آن که گوید خدا از بهر زبان

متقی گوید خدا از عین جان

اللہ اللہ میسننی از بهر زبان

بے طمع پیش آئے واللہ را بخوان

گر بدانتے کہ از گفت عویش

پیش چشم او نہ کم ماندے نہ بیش

معرفت برسی

ظاہر است آثار میوہ رحمتش

لیک کے داند جز او ماتیش

بیج ماہیات او صاف کمال

کس نہ اند جسن بہ آثار و مثال

لیک نسبت کرد از روئے خوشی

باقو آن فاسل کہ تو کو دکوشی

تا بداند کہ دک آزا از مثال

گرداند ماہیت باصین حال

پس اگر گوئی بدافم دور نیست

ورگوئی کہ ندافم زور نیست

در معرفت

رودرون یک ذرہ فوہ عارفی

بہ بود از صد معرف اے نفی

آنکہ آزا چشم دل شد دیدہ بان

دید خواہد چشم او عین ایمان

باقو از نیست فاسل جان او

بل ز چشم دل رسد ایقان او

مکاشفہ مشاہد

پاک کن دو چشم را از موئے عیب

تا نہ بینی باغ و سرستان عیب

اے برادر چون بہ بینی قصر او

زا کہ در چشم دولت رست است او

چشم دل از موی علمت پاک دار و انگهان دیدار قصرش چشم دار
 هر کرا هست از هو سها جان پاک زود بینه حضرت ایوان پاک
 هر کرا باشد ز سینه فتح یاب اوز هر ذره به بینه آفتاب
 حق پدید است از میان دیگران همچو ماه اندر میان اختران
 دوسرا گشت برد و چشم نه پنج بینی از جهان انصاف ده
 ورنه بینی این جهان مع و نمیت نفس جز انگشت چشم شوم نیست
 تو ز چشم انگشت را بردار این و انگهان هر چه میخواهی به بین
 ص ۳۵

چرخ را در زیر پا آرد لے شجاع بشنواز فوق ملک بانگ تملع
 پنه و سوا سن بیرون کن دگوش تا گوشت آید آن بانگ خروش
 پاک کن و چشم را از موی عیب تا به بینی باغ و بهرستان غیب
 دفع کن از مغز و از بینی کام تا که ریح الله در آید در تمام
 هیچ گز از عقب و صفرا اثر تا سیاهی از جهان طعم شکر
 ص ۳۳

چون ز حسن بیرون نیامادی باشد از تصویر غیبی عجبی
 ص ۳۲

کشف این ز عقل کار افزا شود بندگی کن تا ترا پیوسته شود
 ص ۳۶

گر حاجتت برون روز احتجاب تا ببینی بادشاه عجب
 ص ۴۹

این جهان تنظم محشر شود گردد و دید و مبدل و نور شود

ان نماید این جفا بق نامقام که برین خامان بود فشمش حرام

در دو چشم حق شناس آمد ترا دوست پر میں عرصہ ہر دوسرا

آدمی دید است باقی پوست است دید آن باشد کہ دید دوست است
چونکہ دید دوست نبود کورہ دوست کو باقی نباشد دوست

غائب انسان

مواہب
حاجت

زانکہ بیجا جست حسد او نہ عزیز می نہ بخشد هیچ کس را هیچ چیز
گر نبودے حاجت عالم زمین نافذیدے هیچ را بالین
دین زمین مضطرب محتاج کوہ گر نبودے نافذیدے پر شکوہ
در نبودے حاجت افلاک ہم ہفت گردون ناویدے از عدم
پس کس نہ ہوتا حاجت بود قدر حاجت مرد را آلت بود
پس میفرما حاجت اے محتاج زود آہو شد از کرم دریائے جود

ہر چہ روئید از پیے محتاج رست ہم بیاب طالبے چیزے کجاست
حق تعالیٰ کاین سادات آفرید از براے رفع حاجات آفرید
ہر کہ جو یا شد بیاید عاقبت مایہ در دست نسل رحمت
ہر کجا دروے بود آنجا رود ہر کجا فقرے نوا آنجا رود
ہر کجا مشکل جواب آنجا رود ہر کجا پستیت آب آنجا رود
نزع جا زاکش جو اہر مضمراست زیر رحمت پر ز آب نوثر است

عجیب سبزی گوش مابویش است چون گویا قوی
خشب مابهر است چون دریا قوی

هر لقب کو داد آن مبدل نشد
آنکه چشمتش خواند او کابل نشد
هر که او مقبل و آزاد خواند
او عزیز و خسرم و دشادماند
هر که آخر مومن است اول بدید
هر که آخر کافر شد بدید

صد هزاران نینزه فرعون را
در شکت آن مومنی بایک عصا
صد هزاران طبیب جالینوس بود
پیش عیسی و دمش افسوس بود
صد هزاران دفتر اشعار بود
پیش حرف انبیا آن عار بود

مومن
راست مومن

مومن این نظر بنور الله شدی
از خطا و سهو بیرون آمدی

هر که هست در دل مرد بهی
چون در آید ز آفتی نبود تپی
وحی حق دان آن فراست را تو هم
فرد دل از لوح کل کرده است فهم

آن منافق با موافق در نواز
از پیستی استیزه آمد نه نیلا
در نواز و روزه و حج و زکات
با منافق مومنان دبر و دوات
مومنان را برد باشد عاقبت
با منافق مات اند آخرت

هر یکے سوئے مقام خود رود
هر یکے برونی نام خود رود

مومن خزانہ جانش خوش شود
در منافق تند و پراکش شود
نام آن محبوب لذات ہے است
نام این مغضبات ہے است
میم و او دویم دون تشریف نیت
لفظ مومن جز بے تعریف نیت
گر منافق خویش این نام دون
بجو کز دم جی خلد در اندون
گردان نام اشتقاق دوخ است
پس چرا دروے مذاق دوخ است
ملا

دست و نیت

گفت پیغمبر کہ حق فرمودہ است
من گنجسم ایسیج در بلا و پست
در زمین و آسمان و سرش نیز
می گنجم این یقین دان اسے عزیز
در دل مومن گنجم اسے محب
گر مرا جوی دران دلباطل
در فراخ عرصہ آن پاک جان
تنگ آید عرصہ ہفت آسمان

دست و نیت

ہر کہ آخر میں بود او مومن است
ہر کہ آخر میں بود او بیدین است
۳۵

مومن آن باشد کہ اندر نیک و بد
کافر از ایمان او حسرت خورد
۳۶

آب جان

چون بجائی تو بہ توفیق حسن
بادہ آب جان بود ابریق تن
چون بغیر ایدے توفیق را
قوت مے بشکند ابریق را
۳۷

بادہ روحانی

بادہ او درخوہر ہر موشن نیت
حلقہ او سخن ہر گوش نیت
۳۸

برکت من در شراب آتشین و انگه آن کوفه مستابین
 در دهنه ساقی یکے رطل گران خواجہ را از لیش و بلبت دارمان

۵۳۵

بیت مستی

داد تو بس چنین دار و مرا باد چہ بود کہ طرب آورد مرا
 بادہ در جوش گدائے جوش بہت چرخ در گردش ایہر ہوش بہت
 بادہ از ماست شدنے مازو قالب از ماست شدنے مازو

۵۳۶

شعر

زربداد و بادہ چون ز خسرید سنگ داد و در عرض گوہر خرید
 بادہ کان بر سر شاہان جید تاج زرب تارک ساقی ہند
 فتہا و شور با انگخت بسند گان و خردان آیمخت
 استخوانہارفتہ جملہ جان شدہ تخت و تختہ آزمان یکسان شدہ
 وقت ہشیاری چون آب و غن اند وقت مستی چو جان اندر تن اند

۵۳۷

بیت مستی

مست ہستی مستی ہشیار گردد از دبور مست حق ناید بخود تا نفع صور

۵۳۸

بیت مستی

بخود از مے با ادب گردد و تمام با خود از مے بے ادب گردد و دام
 یک اغلب چون باند و ناپند ہمہ مے را محبم کردہ اند
 حکم غالب است چون اغلب اند تیغ را از دست رہزن بستند

۵۳۹

مے ازان آد حرام اندر جان کہ خوری خود بین شوی اندر زمان

۵۴۰

عالم باطن

این نجاست ظاہر از آبے رود
 و آن نجاست باطن منسوب شود
 جز آب چشم نتوان شستن آن
 چون نجاسات بواطن شد عیان

چون نجس خوانده است کافر را خدا
 آن نجاست نیست در ظاہر و را
 ظاہر کافر طوطی نیستین
 آن نجاست بست باطنی دین
 این نجاست بویش از دے بست کام
 و آن نجاست بویش از دے تا بشام
 بلکه بویش آسمانها برود
 بر دماغ حور و رضوان بر شود

نصیحت

در بیان نصیحت خود را

آن دلیله کو ترا مانع شود
 از عمل آن نعمت صانع شود
 غایبان را و را کردی لیسر
 از هم لرزان تری تو زیر زیر
 بر همه درس تو کل میکنی
 در هوا تو پیشه را رگ میزنی
 اے محنت پیش رفته از سپاه
 بر دروغ ریش تو گیسو گواه
 چون زنادهانی دل آگنده بود
 ریش و بلبت موجب خنده بود

اے دے که جمله را کردی تو گرم
 گرم کن خود را و از خود دار شرم
 اے زبان که جمله را ناصح بی
 نوبت تو گشت از چه تن زدی
 اے خرد کو پند شکر خائے تو
 دور بست ایندم چه شد میهای تو
 اے زدها برده صد تشویش ما
 نوبت تو شد بجنابان ریش ما
 وقت پند دیگر اے اے اے
 در غم خود چون زنای اے اے

گر ز تو گویند دشت ز ایدت و ز تو گر آن فسانه آیدت

منه

نطق
و سخن
و گویائی

جوشِ نطق از دل نشان دوست
بستگے نطق از بے الفت

دل که دلبر دید که ماند ترش
بلبل گل دید که ماند خش

فلک انال آدمی مخفیست در زیر زبان
این زبان پرده است بر درگاه جان

این سخن شیر است در پستان جان
بے کشته خوش نمی گردد و جان

همزبانی خویشی و پیوستی است
مرد با نامحسوسان چون بندی است

اے بسا هند و درکی همزبان
اے بسا دو ترک چون بگیاگان

پس زبان محرم خود دیگر است
بهدلی از همزبانی بهتر است

آن محاک که او نهان دارد صفت
نے محاک باشد از زهر مرقت

آئینه که عیب رو دارد نهان
از بر اے خاطر هر قلمت جان

آئینه بود مستافق باشد او
این چنین آئینه آتوان بود

از غم بے آلتی افروده است
نفس و آهوت

نفس و آهوت
از غم بے آلتی افروده است

گر بیا بد آلتِ فرعونِ او ^{در کلم} کہ با مراد ہی رفت آبِ جو
انکہ او بنیاد فرعون کنی کند ^{۲۱۷} را و صد موسی و صد مار و زن

ما در تہا، بُتِ نفسِ شامت ^{بجای نفس} زانکہ آن بت مار و این بت اژدہ است
آہن و سنگ است نفس و بت شرار ^{۲۱۸} آن شرار از آب میگرد دقرار
سنگ و آہن آب کے ساکن شود آدمی با این دو کے ایمن شود
بُتِ سیاہ آب است در کوزہ نہان ^{۲۱۹} نفس مر آب سیہ را چشمہ دان

دو زخ است این نفس، دو زخ اژدہ است ^{جز در دوزخ} کو پدر یا ما نگر دو کم و کاست
ہفت در یار او آشاہ ہنوز ^{۲۲۰} کم نگر دو شورش آن خلق ہوز
عالی را قلمہ کرد و در کشید ^{۲۲۱} معده اش نعرہ زنان بل میں ید
این قدم حق را بود کور کشد ^{۲۲۲} غیر حق خود کہ کسان او کشد

ہیج نکشد نفس را جز طس پیر ^{خلاصہ نفس را بکار} دامن آن نفس کشش سخت گیر
چون گیری سخت آن توفیق ہو است ^{۲۲۳} در تو ہر وقت کہ آید جذب ہو است

آدمی را دشمن پہنان بسید است ^{دشمن پہنان} آدمی با حذر عاقل کیست
دشمن ارچہ دوستانہ گوید ^{۲۲۴} دامن دان، گر چہ زندان گوید

اے شہان کشتیم ما خضم برون ^{۲۲۵} ماند خضم زان بستر ذر اندرون
کشتن این کا عقل و ہوش نیست ^{۲۲۶} خیر باطن سوزہ خگو شش نیست

پہل شیرے دان کہ سہا بشکند شیر آن باشد کہ خود را بشکند
 ۳۵

خلق دیوانہ و شہوت سلسلہ میکشد شان ہوئے دکان و غلہ
 بست این زنجیر از خوف و ولہ تو بسین این خلق ابے سلسلہ
 میکشد شان ہوئے کانا و بکار میکشد شان ہوئے نیک بہ
 گفت حق فی جید باجلہ
 ۳۶

نفس تو تہمت نقل است و مہمہ دانکہ رحمت خوشہ عیسی ندید
 خور دن ریحان و گل آغاز کن خورے معدہ زین کہ وجو باز کن
 تابستانی عکس و قوت ریل معدہ را خور کن جان ریحان گل
 ۳۷

طالب یزدان دانکہ عیش و نوش یا وہ شیطاں دانکہ ہمہ ہوش
 ۳۸

چون بضاک سن تیل شد است چون بھو آرزو کم باش و تب
 پنج چیزے بھو سہا یہ ہرمان این ہوا انشکند از ہر جان
 ۳۹

نہت آن جز حیلہ نفس لیئم و انچہ میگوید غفور است و رحیم
 چون غفور است رحیم این ترن جیت اسے ز غم مردہ کہ دست از زمانیت
 ۴۰

نشکند صف بلکہ گرد کارزار حلقہ زن در میان کارزار
 تیغ بگرفتہ ہی اندر کفش گرچہ می بسینی چو شیر اندر صفش
 ۴۱

و اما آنکه عقل او ماده بود
لا جرم مغلوب باشد عقل او

و اما آنکه نفس زشتش زوآ ماده بود
جز سوزی خسران نباشد نقل او

پورتنی ناسرگودھا

نار خضم آب و فرزدان اوست
آب آتش را کشد زیرا که اذ
بعد از ان این نار نار شهوت است
نار بی سروئی، آب بی بفسر
نار شهوت می نیارند آب
نار شهوت را چه چاره نور دین

نارِ بیسرونی تاجِ بے بفسر
نارِ شہوت تا بدوزخ می برد
چو کشد این نار را، نور خدا
نورِ ایرا، شیم را سازا و ستا

نفس فرعون است ایسیرش کن
آنسیر دایادزان کفر کهن
کز بگرید و ربنالد زار زار
ادخواهد شد مسلمان به شاد

نفت
مشت

هر که مرد اندر تن او نفس گیر
مرد را فرمان برد خورشید وابر

نفس خود را کشت، ہیا نے زندہ کن
خواجه کشت است اورا بندہ کن

نان جو حاکرام است فبوس نفس را در پیش نان بوس

دشمن را بخدا را بخوار دارد و زود را منسیر منته بر دارد
 دارد

نیکو بپوش خلق در زمان شسته از هو است مرغ را پر ما به بسته از هو است
 مایه اندر تا به گرم از هو است رفت از مستوریان شرم از هو است
 خشم شعله و شعله نار از هو است چار میخ و میست دار از هو است
 دارد

نفس زبان تا هو تازه است ایمان تازه نیست کاین هوا جز قفل آن درواز نیست
 دارد

نفس و شیطان هر دو یک تن بوده اند در دو صورت خویش را بنموده اند
 چون فرشته و عقل کایشان یک بدن بهر حکمتهاش و صورت شدند
 دشمنی داری چنین در سر خویش مانع عقل است و خصم جان و کیش
 یک نفس طاعت کند چون سوار پس بسورانی گریزد و فرسار
 در دل او سوار نهاد دارد و فرعون سر زهر سوار می آر و فرعون
 دارد

پنج وقت آمدن نماز بنمون عاشقان را صلوة دامنون
 نه به پنج آرام گیر آن خمار راست گویم نه به صد نه صد هزار
 دارد

معنی بکیر نیست اے ایم کاسه خدایش تو ما قربان شویم
 وقت پنج اشد کبر میکنی همچنین در پنج نفس کشتی

نیکو بپوش

نفس زبان

نفس و شیطان

نماز صلوة

صلوة عاشقان

معنی در کمال نماز

گشت کشته تن دشمن و تهاذ آرز
شد به بسم الله، بسل و در نماز
چون قیامت پیش حق مصفا زده
در حساب و در مناجات آمده
ایستاده پیش یزدان اشک ریز
بر مشال دست خیز رستخیز
حق همی گوید که چه آوردی مرا
اندرین مهلت که من دادم ترا
عمر خود را در چه پایان برده
وقت و توت در چه فانی کرده

.....
بچنین پناه بمانی در دناک
صد هزاران آید از یزدان پاک
در قیام این گفتا دار و رجوع
وز خجالت شد و تا اندر کوع
وقت استادان از غفلت نمائند
در رکوع از شرم قبیح بخوانند
باز فرمان آید شش بر دار سر
از رکوع و پا بخ حق بر شمار
سر بر آرد از رکوع آن شرمسار
باز فرمان آید شش بر دار سر
سر بر آرد او در گره شرمسار
باز گوید سر بر آرد و باز گو
از رفتن باز در رو بچو مار
وقت پای استادان نبودش
که بخوابم حجت از تو موبو
پس نشنید قعد زان بار گران
حضرتش گوید سخن گویا بیان
چون نه سرمایه بود او را نه سود
دادست سرمایه یمن بنامی سود
رو بدست راست آرد در سلام
شانهی خواهد که آرد عذر زود
یعنی ابی شامان شفاعت کلان لئیم
سوی جان نبی او آن کرم
سخت در گل ماندش با و کلیم
انبیا گویند روز چاره رفت
چاره آنجا بود و دست افرا زفت

.....

دیگر داندہ بسے دست چپ در تبار خویش گویند شش کعب

ہین جواب خویش گو با کردگار ماکہ ایم اسے خواجہ دست از ابدار

.....

از ہمہ نوید گرد آن دعا پس بر آرد ہر دوست اندر دعا

کر ہمہ نوید گشتم سے خدا اول و آخر توئی و تہا

در نماز این خوش شاد تہا یرمین تابدانی کاین بخواہد شایستین

۲۳۸-۲۳۹

وید از ابدار

من چہ گویم یکہ کم ہشیار نیت شرح آن یارے کہ آریا نیت

۳۵

آنکہ او ہشیار خود تندرست چون بود چون اذ قح گیر بدست

خیر سے کر صفت بیرون بود از بسط مرغزار فرسزون بود

۳۶

آب رحمت بایست رو بہت شو دانگمان خور خیر رحمت مست شو

رحمت اندر رحمت آید تابہر ہر یکے رحمت فرو تتر اسے پسر

۳۷

من غلام آنکہ نفرو شد وجود جز بدان سلطان با افضال وجود

من غلام آن سہمت پرست کہ بغیر کہیسا نارو شکت

۳۸

عاشقان دریل تیز فسادہ اند برقصائے عشق دل نہادہ اند

دجی
ہمچو سنگ آسیا اندر مار
روز و شب گردان و نالان بقرار
گردش بر جوے جوان شاہد است
تا نگوید کس کہ آن جورا کد است
گر نمی بینی تو جورا در کین
گردش و لاب گردونی ببین
منہ

دجی، ابہام

ابہام

اہل البہام خدا عین بحیات
اہل نسوئل ہو اسم المات
منہ

بلا تازہ سانی اصل

آفت مرغ است چشم کام بین
مخلص مرغ است چشم دام بین
دام دیگر بد کہ عقل در نیافت
دجی غائب بین بدان روی شنافت
منہ

تتار سبیل اندال

گرم این و حے نبی گنجور نیست
ہم کم از و حے دل زنبور نیست
چونکہ ادجی الربالی انخل آدو است
خانہ وحیش پر از حلوا شدہ است
او بنور و حے حق عنز دل
کرد عالم را پر از شمع و حل
اینکہ کز ناست بالا میرود
وحیش از زنبور کے کمتر بود
تو عطیناک کوثر خواند
پس چہ را خکی و تشنہ ماند
منہ

و حے دل

لوح محفوظ است اورا پیشوا
از چہ محفوظ است محفوظ از خطا
نے نجوم است و نہ دل است و نہ خوا
وحی حق و اللہ اعلم بالصواب
از پیئے رو پوش عامہ در بیان
و حے دل گیرش کہ منز لگا و است
چون خطا باشد چو دل آگاہ است
منہ

۷۷۴ در لکھنؤ
 ہر دل ارسامع ہے دھڑے نہان حرف وصول کے بے آمد میان
 وحی

چنبہ و سوساں میردن کن زگوشت تا گوشت آید از گردون خروش
 تا کنی فہم آن معاہدش را تا کنی ادراک رمزد فاش را
 پس محل دھڑے گردو گوش جان دھڑے چو بود گفتن از جس نہان
 گوش جان چشم جان جزاں حس است گوش عقل و گوش حزن ان شکر است
 ۷۷۵

دھڑے نہان

وصل و فصل
 نہان و چاہ

بے تعلق نیست مخلوقے بدو آن تعلق بہت چون اے عمو
 زانکہ وصل و فصل نبود در روان غیر فصل و وصل نندیشد گمان
 غیر فصل و وصل پے برا ذیل یک پے بردن نندیشد علیل
 پے پیایے می برا دوری اصل تارگ مردیت آرد سوے وصل
 این تعلق را خسرو چون رہ برد بستہ فصل است و وصل است این خرد
 ۷۷۶

لاشک این ترک ہوا تلخی دہ است یک از تلخنے بعد حق بہ است
 گر چہ اوصوم سخت است سخن یک این بہتر ز بعد اے سخن
 رنج کے ماند دے کہ ذوالمن گویدت چونی تو اے رنجور من
 ورنہ گوید اکت نہ آن فہم و فن است یک آن ذوق تو پرش کردن است
 ۷۷۷

چاہا بہتر ز ذوق بہ

خسرو شیرین جان فہم زدہ است لاجرم در شہر قند از زبان شدہ است
 یوسفان غیب شکر می کشند تنگہاے قند مصری میچند

۷۷۸

استران مہر را در سوے است بشنوید اے طوطیان بانگ است
شہر بانسہ را پر از شکر شود شکر ارزان است ارزان شود
یک ترش در شہر با اکنون نماند چونکہ شیرین خسروان را بر نشانہ
نقل بر نقل است وے برے ہلا برہنارہ رو بزبان بانگ ہلا
چشمہا محمور شد از سبز و زار گل شکوہ میکند بر شاخار
چشم دولت حسہ مطلق میکند روح شد منور زانا اکتی میزند
تو بحال غیشتن میباشش شاد تابیا بی در جہان جان مراد
۷۷۵

ایہا العشاق اقبال جدید از جہان کہنہ بخت فرید

۷۷۵

ہر کس کو دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

۷۷۵

گو ہر جان چون رائے فصلہا است

خوے او این نیت خوے کہ ایت

۷۷۵

وہل

من غلام آنکہ او در ہر رباط خویش را او اصل نداند بر ساط
بس رباطے کہ ببا ید ترک کرد تا بسکن در رسد یکروز مرد

۷۷۵

طاعت عامہ گناہ خاصگان و صلت عامہ حجاب خاصان

۷۷۵

منع بیند مرد محبوب از صفات در صفات آنست کہ کرد ذات

۷۷۶
 واصلان چون غرق ذاتناے پسر ^{صد اکلم} کے کنند اندر صفات ^{دھل} انظر
 چونکہ اندر قمر جو باشد سرت کے بزم آب افتد منظر ^{۱۷۷}

واصلان رایت جز چشم و چراغ از دلیل راه شان باشد فراغ
 گرد لبے گفت آن مرد وصال گفت بہر ہم اصحاب جدال ^{۱۷۸}

وعدہ با باشد حقیقی و پذیر وعدہ با باشد مجازی آتا سہ گیر
 وعدہ اہل کرم گنج روان وعدہ نا اہل شد رنج روان
 وعدہ را باید وفا کردن تمام درخواہی کرد باشی سرو و خام ^{۱۷۹}

دل بیار آمد ز گفتار و رنج ز آب و روغن بیج نفروزد فروغ
 در حدیث است آرام دل است راستیہا دانہ دایم دل است ^{۱۸۰}

دل بیار آمد ز گفتار صواب آنچنانکہ نشنہ آرامد ز آب ^{۱۸۱}

چونکہ بے سوگند بیان بشکند ^{بہ ہنرمند} گر خورد سوگند او بدتر کند
 دانکہ نفس آشفتمہ تر گردد ازان کہ کنی بندش بزخیگران
 چون ایرے بند بر حاکم ہند حاکم آزا برورد بیرون جہد ^{۱۸۲}

نقص میثاق شکست توہا موجب لعنت بود در نہا ^{بنازل از خفا ہند}

نقص ہند تو یہ احباب بہت
موجبِ مسخ آمد و ابلاک و بکت
پس خدا آن قوم را بوزینہ کرد
چونکہ عہدِ خود شکستناز نبرد
اندرین است نہ بد مسخ بدن
لیک مسخ دل بود اے ذوالنطن
چون دل بوزینہ گرد و آن دلش
از دل بوزینہ شد خوار آن گلش
گر ہنر بودے دلش را از اختیار
خوار کے بودے ز صورت آن چار

۷۷۸

سرخ لب جو خدا

خلق مست آرزو میند و ہوا
زان پذیرا نند کذب و حیلہ را
ہر کہ خود را از ہوا خود باز کرد
جان خود را آشنائے راز کرد

۷۷۹

دعا

عقل را باشد وفا عہد ہا
تو نداری عقل رو اے خرہا
عقل را یاد آید از پیمان خود
پردہ نیان بدر آید فرو

۷۸۰

جرعہ بر خاک و فاکس کہ ریخت
کے تو اند صید دولت زو گریخت

۷۸۱

چونکہ در عہد خدا کردی وفا
اذکر کم عہدست نگہدار خدا
از وفا اے حق تو بستہ دیدہ
اذکر و نی و اذکر کم نشنیہ
گوشش نہ او فواہیدی گوشا
تا کہ او فواہیدی کم آید زیار
عہد و قرض باچہ باشد اے حزن
ہمچو دانہ خشاک کشتن بر زمین
نے زمین را زان فروغ و لمتری
خدا و نہ زمین را سردی
جز اشارت کہ ازین می باید م
کہ تو دادی اصل این را از عدم
خوردم و دانہ بسیار دم نشان
کہ ازین نعمت بموئے ما کشان

۷۸۲

بیتش بیدارے فطنت بود هود نیلان از دلش بیرون چید
۵۵۴

بیت دواں هر بیت هست صد یکدگر این دو ضد را دید جمع اند جگر
۵۵۵

بیت قبول بیت باز است برگ بخیب مرگس را نیست زان بیت نصیب
دانه نبود باز صیاد گس عنکبوتان می گس گیر بوس
۵۵۶

یا در قتلان

چونکه گل رفت و گلستان شد خراب بوئے گل را از که جویم از گلاب
۵۵۷

یار دوست یار چون بایار خوشن شسته شد صد هزاران لوح سرداشته شد
ایضا از غافق یار نیک لوح محفوظ است پیشانے یار راز کو نیش نباید آشکار
۵۵۸

توریت یار راه چو بود پریشان پایا یار چو بود، ز زبان رنبا
۵۵۹

یار باشد راه را پشت و پنله چونکه نیسکو بگری، یار است راه
۵۶۰

آخینین لطفی که دارد یار ما تو گریزانی از و اے بی وفا
آخینین نخله که قہ یار است چونکه ما دزدیم، نخلس و ایر ماست

ناقدے یار

انجمن مشکین که زلف میراست چونکه به تعلیم آن پنجسراست
 انجمن لطف چو نیلے می رود چونکه فسر عوئم براغون شود
 توخی بیسنی که یار بردبار چونکه با او صند خوی گرد و چو مار
 محکم او دشمن او دیگر نشد بر تار اول است انسان که بد

هر که باشد همشین دوستان هست در گلخن میان بوستان
 هر که بادشمن نشیند در زمن هست او در بوستان در گوخن

دوستی مقبلان خود کیمیا است چون نظر شان کیمیا خود کجاست

جاهل را با تو نماید همدی عاقبت نخت زند از جاهلی

حق ذات پاک الله الصمد که بود به یار بد از یار بد
 یار بد جانے ستاند از سلیم یار بد آرد سوئے نابر جمیم
 یار بد زخم از زند بر جان زند یار بد بر جان و بر ایمان زند
 از قرین بے قول گفت گوے او خود بد زدو دل نهان از خوے او
 چونکه او انگند بر تو سایه را دزدان بے مایه از تو مایه را
 عقل تو گر از دمانے گشت مست یار بد آن راز مردوان که هست

دوستی جاهل شیرین سخن کم شنوکان هست چون هم کهن

کم گریز از شیر و آذر دایه ز دانشنایان و ز خوشان کن حذر
در تلاقی روزگار ت میسوزد چون شدی غائب ہم از تو غمی نبرد

اے نعمان از یار تا جنس آفتان ہم نشین نیک جوید اے همان

هم نشین اهل معنی باش تا هم عطا یابی و هم باشی فتنه
گر انا را میخیزی خندان بخر تا و بد خنده ز دانه او خبر
مهر پاکان و میان جان نشان دل مدد الا بهر بدل خوشان

یار غالب جو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو این اے غوی

هر گمان تشنه یقین است اے پیر می زند اندر ترا ید بال و پر
چون رسد در علم بس پاشود مر یقین را علم او پویا شود
زانکه هست اندر طریق یقین علم کستر از یقین و فوق ظن
علم جو یائے یقین باشد بدان وان یقین جو یائے دید است علان
دید زاید از یقین بے اتمهال آخچمنان کر ظن همی زاید خیال

اهل صیقل رسته اندر از بوزنگ هر دے بیند خوبی بید رنگ
نقش دست علم را بگزاشتند رایت عین یقین افزاشتند
رفت فکر و دشمنائی یافتند بحر و بر را آشنائی یافتند

یار نیک

یقین علم یقین

عین یقین

ز شمس از طلت یقین شد از سخن بختگی جو در یقین منزل کن

تا سوزی نیست آن عین یقین

این یقین خواهی در آتش نشین

م

جواب القرآن

معنی قرآن و قرآن پر ہیں
ذکر کے کائنات و ہستی ہوس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ
 لا اِلهَ گفتم والا الله گفتم
 گوهر احمد رسول الله گفتم ۵۶

تا نخوانی لا والا الله را
 در نیایی منبج این راه را ۵۷

لا اِلهَ گفتم والا الله گفتم
 کشت لا الا الله و وحدت گفتم ۵۸

الْفَائِجَةُ

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
 بنما مارا را درست
 هدنا گفتم صراط المستقیم
 دست تو گرفت و بردت تا نعیم ۵۹

14

6AP

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ آنا که ایمان می آرند بنا دیده و برپا میدارند
وَيُقيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا نماز را و از آنچه ایشان را روزی
رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۛ داده ایم خرج می کنند

یومنون بالغیب میبایدمرا
زان بستم روزن فانی مرا

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ مهر نهاد خدا بر دلها بای ایشان
وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ شنوایی ایشان و چشمهای ایشان
غِشَاوَةً ۛ پرده است
هست بر سمع و بصر همه خدا
در حجب پس صورت است و پس صدا ۱۱۵

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ ۛ نزدیک است که برق بر چشمهای ایشان
برق را چون بخطف لا بصار دان
نور باقی را همه انصار دان ۱۳۲

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا پس مژدگیند از آن آتش که آتش انگیزه
النَّاسُ وَالْحَيَارَةُ أُعِدَّتْ مردمان و نگهبان باشد ماده کرده شده است
لِلْكَافِرِينَ ۛ برای کافران
فاتقوا النار التي اوقدوها

اَنُكْمَ فِي الْعَصِيَّةِ اَزْوَاقًا مَعَهُ

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا مِّمَّنْ هَدَيْتُكَ
وَمَّا يُضِلُّ بِهِ الْاَلَا
الْفَاسِقِينَ ع
مگر او میکند بسیار وے بسیار وے
وہایت میکند بسیار وے بسیار وے
وگر او نمی کند بے مگر بہ کاران را
در بے فرمود کاین قرآن دل
ہا دے بعضے و بعضے را مصلحت

عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ع
بَايَوتِ خُذَّ آدَمَ رَا نَا جَا مَخْلُوقًا تَامَ اَن
بویشتہ کو علم الاسماء بگ است
صد ہزار ان طیش اند ہر رگ است مے

آدمی کو علم الاسماء بگ است
در تکب چون یقین بگ بتیگ است

علم الاسماء بد آدم را امام
لیک نے اندر لباس میں لام مے

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا
إِلَّا مَا عَلَّمَنَا إِنَّكَ أَنْتَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ع
گفتہ بہا کی یاد میکنم ترا حق در حق نیست
ما را مگر آنچه تو آموختی ما ہر آئینہ توئی انا
با حکمت

چون ملائکے کوئے لاعلم بنا
تائیکے دست تو علمت بنا ۲۱۲

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَاءِهِمْ
فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَاءِهِمْ قَالَ
أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ع
فرمود اے آدم خبر ده فرشتگان اینہا پس چون خبر داد ایشانرا بناہلے ہنہا
فرمود ایا گفتمہ بودم شمارا کہ ہر آئینہ من
میدانم پہنان آسمانہا وزمین
آدم انہم با سماء رس گو
شرح کن اسرار حق را مویہ ۲۱۲

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا
لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ
أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ
مِنَ الْكَافِرِينَ ع
وچون گفتیم بہ فرشتگان سجدہ کنسید آدم
را پس سجدہ کردند مگر ابلیس قبول
نکرد و استکبر نمود و گشت از
کافران

آن کفر با بات را بودہ عدے
و در خطاب اسجدہ کردہ ایا ۲۱۲

اسجدوا لآدم ندا آمد ہی
کا دمید و خویش بیندش می ۲۱۲

قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُم لِبَعْضٍ
فرمودیم فرو روید بعض شما دشمن باشد

عج بعضی را

جانہائے خلق پیش از دست و پا
می پریدند از دُنا سوکھنا
چون با مہر مبطو ابدی شدند
جنس خشم و حرص و خرسندی شدند مشہ

چون عتاب مبطو انگیختند
بہر بار و تشنگون آویختند مشہ

اَوْفُوا بَعْدِي اَوْفِ بَعْدِي كُفْ ع
وفا کنید میان مرا تا وفا کنم میان شما را
گوشش نہ اوفو بعدی گوش دار
ناکہ اوف بعد کم آید زیار مشہ

وَ اِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى اِنِّىْ نَصِيْرُكَ
طَعَامٍ وَّ اَحَدٍ قَادِعٌ لِّنَارِكَ
يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا شِئْتِ الْاَرْضُ
مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصِلَآءَا ع
و آن وقت کہ گفتید اے موسیٰ ہرگز
تکیہ بانی نکنیم بر یک طعام پس طلب برے
ما از پروردگار خود تا بیرون آر دبرائے ما
از ان جنس کہ میروا بندش زمین از ترہ و
وباد رنگ و گندم و عدس و پیاز و

ماندہ از آسمان در رسید
بے شرے و بیع و بے گفت و شنید
در میان قوم ہوتے چند کس

بے ادب گفتند کہ سیرِ مص
منقطع شد خوانِ نمان از آسمان
ناذرِ پنج نذر و سیل و آسمان ص

قُلْنَا اضْرِبُوا بِبَعْضِهَا
كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى ع
پس فرمودیم بزندانِ شخصِ بعضِ از کافران
این طور زنده می کند خدا مردگان را
زنده شد کشته ز زخمِ دمِ گاو
همچو س از کیمیا شد ز ترسِ او ص

گاوِ موسی بود در میان کشته
کمترین جزویش حیات کشته
بر جبهه آن کشته ز آتش زبا
در خطابِ خبر بود بعضیها
یا کرامی اذبحوا هذا البقر
ان اردتم حشر ارواح النفر ص

وَكَا نُؤَامِنُ قَبْلَ لَيْسَتَفْتَحُونَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا قُلْنَا
جَاءَهُمْ مَنَاعَرُفُوا كَفَرُوا
يَهْ فَلَعَنَّا اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ ع
و پیش ازین طلب فتح میکرد بر دشمنان
پس بر گاه آمد بایشان آنچه میدانستند
منکر شدند و سر را پس لعنت خدا
است بر آن کافران
تا بنام احمد از یفتون

باغیان شان بیشدے سرگون
 ہر کجا حرب ہوئے آمدے
 غوثِ شان کز اسے احمد بدے
 ہر کجا بیارے مزن بدے
 یاد او شان دار دے ثانی بے
 این ہمہ انکار و کفرانِ دشان
 چون درآمد ستید آخِ زمان
 آن ہمہ تعظیم و تَغْنِیمِ دودا
 چون بدیدندش بصورتِ برباد منہ

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ
 الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً
 مِنْ دُونِ الدَّائِثِ فَامْنُوا
 بِالْمَوْتِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ع

چون تمنوا الموت گفتاے صادقین
 صادقہم جان در افشاغم برین ص

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا
 نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا ع

ہر چہ نسخ میکنیم از آیتے یا فراموش
 یگر دینیم آن امی ایم بہتر ازو یا مانندوے

گرت برمان باید و محبت ہا
 باز خوان من آیتہ او نُسبہا ص

دعای نوح آیه او غنیمت
 ناست خیر او در عقب میدانها
 هر غریبت را که حق نوح کرد
 او گیسار بد و عوض آورد و مرد ۱۵

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا
 تَوَلَّوْا فَمِنْ وَجْهِ اللَّهِ مَخْرَجٌ
 و خدا است مشرق و مغرب هر سو که رو
 در آید ها نجات روئے خدا
 چون محمد پاک شد از نار و دود
 هر کعبه را و کرد و جلا شد بود ۲۵

بهر آن فرمود با آن سپاو
 حیث ولیم فشم و جبهه ۵

وَعِمْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
 أَن طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ
 و دومی فرستادیم بسو ابراهیم و اسماعیل
 که پاک سازید خانه مرا برائے طواف کنندگان
 وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
 و آنکاف کنندگان بر رکوع و سجود کنندگان
 طهر ایتی بیسان پاکست
 گنج نور است از طلش غایت ۵

وَمَا أُوْنَىٰ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ
 لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
 و آنچه داور شد پیغمبران از پروردگار خویش
 نفریق نکنیم در میان هیچکس از ایشان

لَا تُفْرِقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ ع
 فَمَن لَّمْ يَجِبْ يَمَانِ يَكْفُرْ أَفَكُنْ
 اطلب المعنى من لفظة فأن قل
 لا تفرق بين آحاد الرسل

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ
 (قبول کر دیم) رنگ خدا را کیست بهتر
 مِّنَ اللَّهِ صِبْغَةً ع
 از خدا باعتبار رنگ
 صبغة الله است رنگ ختم ہو
 پیشہایک رنگ گرد و اندر ۱۳

يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
 می شناسند ویرا چنانکه می شناسند
 آبَاءَهُمْ ع
 پدران خود را
 يعرفون الانبياء اضدادهم
 مثل مالا يشبه اولادهم ۱۴

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ
 پس یاد کنید مرا تا یاد کنم شما را و پاس
 وَاشْكُرُوا لِي لَا تَكْفُرْنِي ع
 گوئید مرا و ناسپاسی من نکنید
 از و فائے حق تو دیده بسته
 اذکروا اذکرکم نشنیده ۱۵

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ
 و ہر آئینہ بیا ز ما نیم شمارا بچیزے از
 وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
 ترس و کسر سگی و نقصان مالہا

وَالْأَنْفُسُ وَالْأَعْيُنُ
 حَقُّ تَعَالَى كَرَمٌ وَسِرٌّ دُورٌ مَخْدُومٌ
 بَرْتَنِ مَیْ نَهْدِ اسے سغیر مرد
 غُوفِ وَجْهِهِ وَنَقْصِ اِمْوَالِ مَدَنِ
 جَلَّ بِهٖم نَقْدُ بَانَ ظَاهِرُ خَدَنِ مَنَ ۱۶۶

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ ۚ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقْتُلُونَ
 كُفْرًا مَرْدُودَ قِصَاصِ اِبْرَاجَاتِ
 يَانِگَنَ فِی الْقِصَاصِ اَمْدِ حِیَاتِ
 خُودِ کَرَا زِهَرِهٖ بَدَے نَا اَوْ زِخْوَدِ
 بِرَاسِیْرِ عِلْمِ حَقِّ حَیْنِ زَمَدِ ۱۶۷

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي
 فَإِنِّي قَرِيبٌ ۚ أُجِيبُ دَعْوَةَ
 الدَّاعِ ۚ
 اَن غَرِیْبِ اَزْ ذَوْقِ اَوَا زِ غَرِیْبِ
 دَرِ سَجْدِ اَیْ دِ بَحْتِ گَرْدِ دِ قَرِیْبِ
 چُونِ کَسَدِ سَجْدِ زَبَانِ اَهْلِ غَرِیْبِ
 اَزْ دِ بَانَ حَقِّ شَنْوَدِ اَتِی قَرِیْبِ مَنَ ۱۶۸

وَأَنذَرُوا النَّبُوتَ مِنْ أَجْرَائِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ع
 ودر آئید و زانها از راهِ دروازها و عذر
 کنیدا ز خدا تا باشد که شمار ستگار شوید

ادخلوا الاوطان من ابوابها
 واطلبوا الارزاق من اسبابها م۳

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ع
 و می گفید خوشتر را بسوی
 هلاکت

آنکه مردن پیش بانش تهلکه است
 امر لا تلقوا نگیسردا و بدست
 چون مرا بسوی اجل عشق و همت
 نهی لا تلقوا باید یکم مراست م۴

نه تو لا تلقوا باید یکم الی
 تهلکه خواندی ز پیغام خدا م۵

سلیس انذر بر مردم و سرکه
 زانکه لا تلقوا بایدی تهلکه م۶

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ع
 اے پروردگار ابدہ مارا در دنیا نعمت
 و در آخرت نعمت و محفوظ دار مارا از
 عذاب و دوزخ

آتنا فی دارِ دنیا نحن آتنا فی دارِ عقباننا نحن

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ ع

بودند مردان یک گروه پس فرستاد خدا ایتعالی پیغام بشاران را بشارت دهنده و بیم کننده و فرود آورد بایشان کتاب بر راستی تا حکم کند آن کتاب میان مردمان در آنچه اختلاف کردند مردان

حق فرستاد بسیار را بهرین
آجده اگر دوزایشان کفر و دین صحت

عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۚ ع

شاید که شما ناخوش دارید چیزی را و حال آنکه دوسه بهتر باشد شمارا و شاید که دوست دارید چیزی را حال آنکه دوسه بد باشد شمارا

فکر حق را کان دعا مردود شد
من زیان پنداشتم آن بود شد مستط

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ ع

من جواب گویم، لب دریا بود
من چو لا گویم، مراد الا بود مستط

لا اله الا هو نیست اے پناه
که نماید ترا دیگر سیاه مستط

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا
بِإِذْنِهِ

ع
من مہنا شفعہ پیش علم او
لا ابالی وار الاحسین او مستعد

فَنْ تَكْفُرُ بِالطَّاغُوتِ يُؤْمِنُ
بِاللهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقَى

ع
پس ہر کمنکرت بت شود و ایمان آرد
بخدا پس ہر آئینہ چنگ زدہ است
بدست آویزے محکم
عروۃ الوثیقہ است این ترک ہوا
بر کشد این شلخ جان بر ما مشد

فَأَمَاتَ اللهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ
بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ
لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ
فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
كَمْ يَتَسَنَّءُ

پس مردہ کرد اور اخذ ایتعالی صد سال بعد
اذان بر آنگیختن گفت چه قدر در بگ
کردی گفت در بگ کردم یک روز
یا پارہ از روز گفت بلکہ در بگ کردی
صد سال پس میں سوئے طعام خود و آشامید
خود کہ متغیر نشدہ

ع
میں عزیز اور نگر اندر خرت
کہ ہو سیدہ است و ریزیدہ برت
پیش تو کرد آویم جبرائیل را
آن سرودم و دو گوشش و پاش را

ما بین منی و ما بین منی
ما نگرزی و قهر مردن را ایتها هم ۲۲۵

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ
وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ع
شیطان وعده می دهد بشانکه سستی
دی منسراید بجائی
که بد روشی کنسم تب بد ثیلن
که زلف و خال بندم ویشان ۲۲۴

انچه بشنود که شیطان میگوید
میکند تهنیدیت از فقر شدید ۲۲۳

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ كُنَّا بِسَاءِ
أَوْ أَخْطَاْنَا ع
اے پروردگار ما بعتوبت گیر مارا
اگر فراموش کنیم یا خطا کنیم
لا تو اخذ این سبنا شد گواه
که بودن میان بوجه هم گناه ۲۲۲

الاعمال

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ
إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ
أَنْتَ الْوَهَّابُ ع
اے پروردگار ما را کج کن و ما را مارا
بعد از آنکه راه نمودی مارا و عطا کن
برائے ما از نزد خود رحمت هر آینه
توئی عطا کننده

يا غياث المستغيثين اهدنا
 لا تغفرا بالعلوم والقنا
 لا تزغ قلبا هيت بالكرم
 واصرف السوء الذي خط القلم
 بگذران از حبان با سوء القضا
 و امبر مار از اخوان اصفاء ص ۵۶

بِمَسِّ الْمِهَادُ غ د ب جائے گاہ است او
 رہزده و زہرن یقین در حکم و داد
 در چہ بعد اند و در بئس المہاد ص ۵۷

مُرَيْنَ لِلنَّاسِ حُبَّ الشَّهَوَاتِ آراستہ کردہ شدہ است برائے مردمان
 مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ الْقَنَاطِيرِ دوتے آرزوئے نفس از زنان و
 الْمُقَنَطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ الْفِضَّةِ فرزندان و غزائیں جامع سامعہ از زر
 وَالْحَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وسیم و اسبان نشانند ساختہ چہاں پان
 وَالْحَرْثِ غ و زرعت

مُرَيْنَ لِلنَّاسِ حَقَّ آراستہ است
 زانچہ حق آراستہ بس پیر است ص ۵۸

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ گوای داد خدا آنکہ نیست هیچ معبود مگر
 وَالْمَلِكُ كُنْهٌ وَأُولُوا الْعِلْمِ او گوای دادند فرشتگان خدا و ندان انش

قَامًا بِالْقِسْطِ غ مدان حال که خداوند برکینده عالم است بعدل

یشبه الله و الملک و اهل العلوم

انه لا رب الا من یدوم

چون گواهی داد حق که بد ملک

تا شود اندر گواهی مشترک منو

وَلَعَزُّ مِنْ تَشَاءُ وَتَذِلُّ مِنْ تَشَاءُ وارجندی سازی هرگز خواهی و خوار

بِیْدِكَ الْخَيْرُ لَكَ عَلَى كُلِّ می سازی هرگز خواهی بدست نیکی

شیء قَدِيرٌ ح هراینه تو بر همه چیز توانائی

پس یقین شد که تعز من تشاء

خاکے را گفت پر بارکشا منو

اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ح خدای کند آنچه می خواهد

حاکم است او بفعل الله مایشاء

اوز مین درو انگیزد دوا منو

اے معاف بفعل الله مایشاء

بے محابا رو، زبان را برکشا منو

اوست بر هر بادشاه بادشاه

کار ساز بفعل الله مایشاء منو

اوست بر ہر بادشاہے بادشاہ
حکم اور انفعیل اللہ مایشاہ

مین طلب کن خوش سے عقدہ کشا
رازدان بنفعیل اللہ مایشاہ

قَالَ اَيْتُكَ اَلَا تَكَلِّمُ النَّاسَ فرمود کہ نشان تو اوست کہ سخن نتوانی
ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا سَمَرًا گفت ہر دمان سے روز مگر با نارت
زان نشان باو الہ عجیبی بگفت
کہ نیائی تا سه روز اصلاً بگفت
تا سه شب خاموش کن این نیکو بدت
این نشان باید کہ بخی بایست
دم مزین سه روز اندر گفتگو
کہ سکوت آیت مقصود تو

وَمَكْرُؤًا وَمَكْرًا لِّلّٰهِ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ و بد گالیہند کا فرمان و بد گالیہ خداو
الْمَاكِرِينَ ع خداوی تراست از ہمہ بد گالان

ورنداری باور از من رو بین
در سبے واللہ خیر الماکین

ماکران بسیار لیکن بازین

در بنی و اللہ خیر الما کرین ص ۳۷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

اے مسلمانان ہنر سید از خدا حق

لح

کاین تران اچھت و دور او

بین کبیرید امر اور اتقوا ص ۳۷

اخیار آزا نکو باشد کراو
مالک خود باشد اندر تقوا ص ۳۷

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ ع

آز و ز کہ سپید شود یکپارہ رویہا و سیاہ

گرد یکپارہ رویہا

ع

این زمان پیدا شدہ بر این گروہ

یوم تبیض و تسود و جوہ ص ۳۷

يَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ ع

قتل کنند انبیاء را بغير حق

چون سیہان را بود کار و کبیا

لازم آمد قتل انبیاء ص ۳۷

وَسَاءَ مَا يَحْكُمُونَ فِي الْأُمْرِ فَاذْأَعْرَضْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ع

و شورت کن بایشان زمین کار پس آئید

کہ قصد حکم کنی پس افتاد کن چہ خدا

ع

امیرش اور ہم پیغمبر را رسید
گرچه رائے نیت رایش اندیدست

مشقت کن با گرد و صسا الحان
بر پیغمبر امیرش اور ہم بدان

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ
عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ۚ فَرِحِينَ
بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ غُلِّ

چون بریدہ گشت خلق رزق خوار
یرزقون فرحین شد خوشگوار

در شہیدان یرزقون فرمود حق
آن خدا را نے وہاں بڑے طبق

لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ
وَأَنْفُسِكُمْ ۗ غُلِّ

مال دنیا شد تبہا کے حق
کردہ مار است وہم غم و روق
فقر و رنجوری بہشت اے سند

جوابِ قرآن
کان بمسم دایم خود را بر کند

النساء

کَلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا
لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ع
ہر گاہ کہ پختہ گردد پوستہائے ایشان بعض
پیدا کنیم برائے ایشان پوستہائے دیگر
آن تا بچشد عذاب را
دوزخی کہ پوست باشد و پویش
داد بدلسنا جلود او پویش

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ
اللَّهَ ع
ہر کہ فرمانبرداری کند رسول را پس بر آئند
فرمانبرداری خدا کرد
خدمت او خدمت حق کردن است
روز و دیدن دیدن آن روز تست

وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ
قَامُوا كَسَالَى ع
د چون منافقان بسوئے نماز خمیزند
کاملی کسان بر خیزند
پس بخوان قاسوا کسالی از بنی
چون نیا بدشلاخ از بنیش بلے

المائدة

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آذِنُوا
اے مومنان! فاکنید بہدایینے جہد کے

يَا مَعْشُرَ الْمُؤْمِنِينَ ۝
 وَاتَّقُوا آيَاتَكُمْ ۝
 فَرَزَادُ فَوْ بِالْقُدُوسِ دُست شو
 اخفوا ایسا نکم با او گمو ^{۱۴۷}

فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ ۝
 يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ۝
 پس خواہ آید خدا کرے را کہ دست
 میدار و بشاز او ایشالیست مبارکد اورا
 میل و عشق آن شرف ہم سونے جان
 زمین بحب را و بحسبون ابدان ^{۱۴۸}
 چون کیبونه بخواندی از بنی
 با بحبهم شوقترین در مطلبے ^{۱۴۹}

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ
 السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عَيْدًا
 لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ
 وَآمُرُزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ
 الرَّازِقِينَ ۝
 اسے پروردگار مافرو دآر بر ما خولے پراز
 طعام از آسمان تا باشد عیدے بر آما
 برائے او امل است ما و آخر است ما
 و معجزه از جانب تو و روزی ده مارا و تو
 بہترین روزی دہندگانی

باز عیسیٰ چون شفاعت کرد حق
 خوان فرستاد و غنیمت بر طبق
 مائدہ از آسمان شد عائدہ
 چونکہ گفت از نزل علینا مائدہ ^{۱۵۰}

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ
اوست آنکه بافرید شما را از گل باز مقرر کرد
ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلَهُ وَأَنْجَلَ كُنْتُمْ
دست برگ را و دست میمن است
عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ

بهر این سر مود حق عزوجل
سورة الانعام در ذکر اجل
این شنیدی موبهویت گوش باد
آب حیوانست خوردی نوش باد

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا
پس ثابت که ایشان بدروغ نسبت
جَاءَهُمْ عِلْمُ السَّاعَةِ

تن بسین و جان کن کان بکم صم
کذبوا باحق لسا جا هم

وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا يَطْعَمُ عِلْمُ السَّاعَةِ
و او رزق میدهد و رزق داد و نمیشود
و هو یطعمکم و لا یطعم

نیست حق باکول و اکل لحم و پوست

إِنَّ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ع

چون کتاب باشد بیا مد هم بان
انجین طعنه زدند آن کافران

که اساطیر است و افسانه نزنند
نیست تعمیق و تحقیق بلند

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا
كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ
اگر باز گردانیده شوند البته رجوع کنند بچیزی
انچه منع کرده می شدند ازان
گوید نفس خود را و کافرانیت
اے تواند رتوبه میشتانست

بیکند او توبه و پیر خود
بانگ آورد و عاودا میزند

فَلَوْ لَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا
تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيْنَتْ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ
پس چاه ناری کردند و تسلی که آمد ایشان
مذایب ما و لیکن سخت شده دل ایشان
وزینت داد در نظر ایشان شیطان
انچه میکردند

گفته اند رنجه کان هستان
که بر ایشان آمد آن قهر گران
چون تضرع می نکردند آن نفس
تا بلا ز ایشان نگشته باز پس
بیک دلباشان چو قاسی گشته بود
آن گمنام باشان عبادت می نمود

هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۚ

یا برابر می شود نابینا و بینا
یستوی الاعمیٰ لدیکم البصیر
فی المقام والنسب والعلو المہیر ۲۳۵

وَمَا تَسْقُطُ مِنَ شَرْقَةٍ إِلَّا نَعْلَمُهَا
وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتٍ الْأَرْضِ وَلَا
رَطَبٍ وَلَا يَاسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ۝

وہی افتد، هیچ برگ نمیدانند
وہی افتد، هیچ دانہ در تاریکبائے
زمین و هیچ تری و خشکی الا ثبت است
در کتاب روشن۔

ہر گے درغیتہ از درخت
بے قضا و حکم آن سلطان سخت ۲۳۶

فَلَمَّا جَنَّ عَلَى اللَّيْلِ رَأَوْا كَوْكَبًا
قَالَ هَذَا رَقِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ
لَا أُحِبُّ الرُّقْيَةَ ۚ

پس چون تاریک شد بر وی شبیہ ستارہ
گفت آیت پروردگار من پس چون غرق
گفت دوست ہمارم فرد و زندگان ہا

اندرین وادی مرو بے این دلیل
لا احب الرقین گو چون طیل ۲۳۷

از طیلے لا احب الرقین

پس فنا چون خواست رب العلیین
لا احب الرقین گفت آن طیل

کے فنا خواہد ازین باب طیل ۲۳۸

گفت بذاری ابراہیم را
چونکہ اندر عالم و ہم اوقات

تا خوشت آید قال آن این
در بنی کہ لا احب الا فلین

خوے با حق ساختی چون نگین
بالین کہ لا احب الا فلین
لا حسرت تنہا نماندی بچنان
کاشے مانده براہ از کاروان

هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ
اوست آنکہ پیداکرد شمار از یک
شخص

تفرقه در روح حیوانی بود
نفس واحد روح انسانی بود

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ
يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ
الْخَبِيرُ
در نمی یابند او را چشمها یعنی در دنیا
و او درمی یابد چشمها را و اوست
مہربان آگاه

فوری حق را نیست خندے در وجود

تا بصد او را توان پیدا نمود

حسرم بسیار نالامدک
و هویدر کین تو از موسی و ک

و کذلک جعلنا الکلی شی علفا
شیطین الانس و الجن یوحی
بعضهم الی بعض و تحرف
القول عرورا

و همچنین پیدا کردیم بر اے برینیا میرے
دشمنان را کہ شیاطین اند از آو میان داز
جن بطریق دوسہ القامی کنند بعضے ایشان
ہوئے بعض سخن آراستہ تا فریب ہند

از بنے بر خوان کہ شیطان انش
گشتہ اند از مسخ حق با دینش
دیو چون عاجز شود از افتان
استعانت جوید او از انسیان

کلوا مما رزقکم اللہ
فکلوا مما غنمتم حلالا
طیبا

بخورید از آنچه روزی دادہ است خدا شمارا
پس بخورید آنچه غنیمت گرفتید
حلال پاکیزہ

در زمان پیش آید آن دوزخ گلو
حجتش اینکہ خدا گفتہ کلا

قل تعالوا ائل ما حرم رکم
علیکم الا تشربوا به شیئا
و بالوالدین احسانا

گو بیا نید تا بخوریم آنچه حرام کردہ است پر دگرا
شمار شافز مودہ است کہ شریک و مضر کنید
چیزے را دو والدین نیکو کاری کنید

قل تسالوا کفایت حق مارا بدان
تا بود ششم اشکے مارا نشان مله

خر غزوات اسپ غزوات نود ابطال
اسپ تازی راعب گویم سال
قل تسالوا کفایت از جذب کرم
تا ریاضت تان دهم من نفهم مله

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ
أَمْثَالِهَا غ ده چندان

آن زمان کین جان حیوانی نماند
جان باقی بایست بر جان نشانند
شرط من جا باحسن نے کردن است
بل حسن را سوئے حضرت بودن است مله

هر یکے جان را ستاند ده بها
از سبے بر خوان تو عشر مہشالها مله

جز اعتراف

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي
مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ غ
گفت من بہترم از وہ آفریدہ مرا از آتش
و آفریدہ او

وہمان دیدی کہ ابلیس لعین
گفت من اذ اتشتم آدم ز طین ۲۷۱

بند گئے او بہ از سلطانی ات
کہ انا خیر دم شیطانی ات ۲۷۲

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ
يُبْعَثُونَ
گفت بار خدا یا مہلت وہ مرا تا روزے
کہ آدمیان برا نگینہ شوند
رَبِّ نَاظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ
يُبْعَثُونَ ه (الحجج ع)
اے پروردگار من مہلت وہ مرا
تا روزیکہ برا نگینہ شوند مردمان

ہجو ابلیس کہ میگفت اے سلام
رب انظرنی الی یوم اقیام ۲۷۳

ہجو ابلیس از خداے پاک فرد
تا قیامت عمر تن درخواست کرد
گفت انظرنی الی یوم ابجرا
کا شکے گفتم کہ تہنا تہنا ۲۷۴

فَمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ
صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ
بیبہ کہ گمراہ کردی مرا البتہ نشینم برا آدمیان
براہ راست تو یعنی تا ازان منم گم
گفت شیطان کہ بس اغویتنی

کر فصل خود بنیان بودنی مس

یا ز آن ملبس بحث آغاز کرد
که بدم من سر خود گردیم زرد
رنگ رنگت صبا غم توئی
اصل جسم و آفت و غم توئی
مین بخوان رب با غوثی
تا گردی جبرئے و کز کم تنی ۵۲۱

ہمچو ایلے کہ گفت اغوثی
تو شکستی جسام و مارامی زنی ۵۲۲

فَوَسَّوَسَ لَهُمَ الشَّيْطَانُ پس وسوسہ داد ایشان را شیطان تا بکند
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا گرداند برائے ایشان آنچه پوشیدہ بود از نظر
مِنْ سَوَآتِهِمَا غ ایشان از شر مگاہائے ایشان
أَوْ كُنَّا خَالِدِينَ یا عقوبت از جا دید باشندگان
کہ خرید این دائرہ دوستین
بہر دار و تامل کو خالیدین ۵۲۳

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ
تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِرِينَ اگر
نیامزدی ما را و ہربانی کنی بر ما البتہ از زیان
کاران باش ۵۲۴

جواب العزیز
ربنا انا ظلمناک گفت ماہ
یعنی آمد ظلمت و کم گشت راہ مع

گفت آدم کہ ظلمنا انفسنا
اوز فصل حق نہ بد غافل چو مات

از بہشت انداختش بر روئے خاک
چون ہمک در شستہ و خدا و پاک
نوحہ انا ظلمنا میزوس
نیت دستان و ذہن را حدی

ربنا انا ظلمناک گفت ہیں
چونکہ جانداران بیدار پیش و پس مع

آنکہ فرزدان خاص آدم اند
نوحہ انا ظلمنا میمند مع

از پدر آموزاسے روشن جبین
ربنا گفت و ظلمنا پیش ازین
نے بہادر کرد و نے تزویر ساخت
نے بواسطے کرمیلت بر فرخت مع

دینا انا ظلمنا سہو رفت
رسمتے کن اسے جیمہات رفت مہ

ور نہ آدم کے بگفتے باخدا
ربنا انا ظلمنا انفسنا
خود بگفتے کاین گناہ از بخت بڑ
چون قضا این بود حزنم ماچہ مڑ مٹھ

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
آيَاتٍ ۖ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ
سَنَةٍ يَتَعَذَّلُونَ (الحج ع)

ہر آئینہ پروردگار شما آن خداست
کہ آنسہ روز آسمانہا و زمین اور
شش روز
دہر آئینہ یک روز نزدیک پروردگار تو اند
ہزار سال است از انجہ می شمردند

حق یہ تھا اور بود بر خلق فلک
در یکے لمحہ کن بے بیج شک
پس چہ راشت روز آزاد گر کشید
کل یوم الف عالم اسے مستفید مٹھ

آلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ
اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۚ

آگاہ شواہد است آفرین فرما زوالی
بنایت بزرگ است خدا پروردگار عالمہا

پس لہ الخلق ولہ الامر من بیان

خلق صورت امرہم اکبر بیان ۴۹۳

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ع پرستید پروردگار خود را زاری کنان و پوشیدہ اندوختن
کام تو سو قوت زارے دل است
بے تضرع کامیابی شکل است منک

گفتا دعوا اللہ بیزاریے مباح

تا بجوشد شیربانے ہر پاش ۱۲۴

فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ پس وقتیکہ ظہور کرد پروردگار را و بر آن کوہ
جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَخَرَّ مُوسَى گردانید آن کوہ را بر زمین ہموار ساختہ و افتاد
صَعِقًا ع موسی بے ہوش

عشق جان طور آمد عاشقا

طور است و خستہ شد ضعیفا ۵۵

کوہ طور اندر تجلی خلق یافت

تا کہ می نوشید و سے را بر نہافت

صار و کاسنہ و نشق ابل

بل را تم من جبل رقص ابل ۱۸۸

الَّتِي بَرِيكَو ع آیا نیستم پروردگار شما

بہر این لفظ است متبیین

لفظی واخبات است و لفظ قرین
 دانکہ استفہام اثبات است این
 یک دروے لفظ میں ہم بہین ص ۱۷۵

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
 وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا
 لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا
 اوست آنکہ پیدا کرد شمار از یک شخص
 پیدا کرد از ان یک شخص زشت آ آدم
 گیر د باوے
 چون پے لیکن ایہا شل آفید
 کے تواند آدم از خوا برید ص ۱۷۵

وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى
 لَا يَسْمَعُوْا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُوْنَ
 اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ
 و اگر دعوت کنید ایشان بسوے راه آیت
 نشوند سخن شمار اداے بنیزد می بینی بتان را
 کہ می گرد بسوے تو و حال آنکہ ایشان هیچ نمی دانند
 گفت یزدان کہ ترا ہم نظر و ن
 نقش حسام اند ہم لایبصر و ن ص ۱۷۵

وَ اِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ
 فَاسْمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا
 لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ
 و چون خواندہ شود قرآن پس گوش بنید
 بسوے آن خاموش باشید تا ہر بانی
 کردہ شود بر شما
 تو چو گوششی او زبان نے منبر
 گوش بہار احق بغیر مود نصتوا ص ۱۷۵

انستوارا گوشش کن خاموش باش
چون زبان حق گشتی گوشش باش ۱۴۰

انستوا بسند تیرا بر جان تو
آید از جانان جزا سئ انستوا ۱۴۱

پیش مینایان خبر گفتن خطاست
کان لیس غفلت و نقصان است
پیش مینا شد دغوشی لغت تو
بهر این آمد خطاب انستوا ۱۴۲

الانفقال

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ أَرَمَيْتَ فَلَنِكَرَ
اللهَ رَمَىٰ ۚ
و تو ای محمد تا نگدی و تیکه انگدی
لیکن خدا انگد

تو ز تیر آن باز خوان تفسیر بیت
گفت ایزد ما ریت اذ ریت
گویی پیرانیم تیر آن نه زاست
مان کمان تیر اندازش هست ۱۴۳

من چو تیغم، «ان زنت» آفتاب
ماریت اذ ریت در خراب

رشت خود را من زده بودا شتم
غیر حق را من عدم الکا شتم ^{۱۴۰}

ماریت اذ ریت گفت حق
کار حق بر کار ما دارد سبق ^{۱۴۱}

ماریت اذ ریت رستمان
هر چه دارد جان بود از جان ^{۱۴۲}

ماریت اذ ریت از نسبت است
نفسی اثبات است هر دو بت است
آن توان گندی که بدست تو بود
تو نیکندی که قوت حق نمود ^{۱۴۳}

ماریت اذ ریت ابتلاست
بر منی کم نه گنه کان از خداست ^{۱۴۴}

إِنَّ اللَّهَ مَوْهِنٌ كِيدٍ بدانید که خداست کننده است حیل
الْكَافِرِينَ ع کافران را

باز از یادش رود تو به داین
کاهن الرحمن کیسه الکافون ^{۱۴۵}

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَمَيَّتْ خُدَاكُمُ مَّا كُنْتُمْ إِتَانًا يَوْمَ تَوَدَّ

وَأَنْتَ فِيهِمْ عَمَّا بَيْنَ أَيْتَانٍ بَاسِئٍ

چون دل آن شاه زیشان خون بود

عصمت و انت فیہم چون بود

لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ

بَيِّنَةٍ وَبَيِّنَةٍ مِّنْ حَتَّىٰ عَنْ

بَيِّنَةٍ عَمَّا بَيْنَ أَيْتَانٍ بَاسِئٍ

تا کہ بیلک من ہلک عن بینہ

تا کہ بخو من عباد استیقنہ

وَأَن تَكُونَ لَكُمُ الشَّيْطَانُ بَيِّنَةً يَوْمَ يُنْفَخُ

أَعْمَالُكُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ

لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي

جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَلَوَّتِ الْفُتَاتِ

تَكَصَّ عَلَىٰ عَقِيئِهِ وَقَالَ إِنِّي

بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا

تَرَوْنَ عَمَّا بَيْنَ أَيْتَانٍ بَاسِئٍ

وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا (التوبة)

چونکہ شیطان در سپہ شد صد یکم

خواند افسون کہ اتمی جبار لکم

چون سپاه گرد آمدند از گفتند
 کرد با ایشان محبت گفتگو
 چون قریش از گفتند و عاجز شدند
 هر دو لشکر در ملاقات آمدند
 دیدند شیطان از ملائک اسبم
 سوئے صف من نشان در هر ربه
 آن جو ذالم ترو با صف زده
 گشت جان او ز بیم تشکوه
 پائے خود واپس کشیدن میگرفت
 که می بینم پا به بس گفت
 که امان الله مالی منعون
 اذهبوا اتی اری مالا ترون ^{ص ۲۵۲}

التوبة

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا
 يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ
 عَامِهِمْ هَذَا ع
 جز این نیست که مشرکان پلید اند
 پس باید که نزدیک نشوند بمسجد حرام
 بعد ازین سال
 مشرکان را از آن نجس خوانده است حق
 کا ندرون پشاک زادند از سبق ^{ص ۲۵۳}

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ
 اگر می آمدند میان شما نمی افزودند

غ در حق شما گرفتار

و انکو ز او دم خبا لا گفتم حق

کر فریق بست برگردان ورق ص ۱۸۵

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا

کثیراً ۱۰ غ بسیار

گفتم و لبیکو اکثر گوش دار

تا بریز و شیر فضل کردگار ص ۳۹۵

ز امر حق و ابکو کم شیرا خوانده

چون سربریان چه خندان بازده

روشنه خانه باشی همچو شمع

گرفت و باری تو چون شمع مع ص ۵۲۵

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآنَ

لَهُمُ الْجَنَّةُ ۱۱ غ ایشان را با شد بهشت

اے خداوند این جسم و کوزه مرا

در پذیر از فضل الله اشتراک ص ۶۹

مشتراک من خدا است و مرا

میکشد بالا که الله اشترے ^{۳۵۴}

شربتے خودم ز الله اشترے
نا بخر تشنگی ناید مرا ^{۳۵۴}

مشرے است الله اشترے
از غنم هر شتری بین برتر آ ^{۳۵۴}

اَتَهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ ^{۳۵۴}
مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ع
ایشان عقوبت کرده می شوند و هر سال
یکبار یا دوبار
گفت یزدان از ولادت تا بحین
یفتنون فی کل عام مرتین ^{۳۵۴}

نوعیت

وَجَاوَرْنَا بَنِي إِسْرَءِئِيلَ ^{۳۵۴}
الْبَحْرَ ع
و گذرانیدیم اولاد یعقوب را
از دریا
بے سبب مر جبر را بشکافتند
بے زراعت چاشن گندم یافتند

مفعول

قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ ^{۳۵۴}
گفت هیچ نگاها رند نیست امروز از خدا

أَمْرُ اللَّهِ الْآمَنُ رَحِمٌ ع
خدا لیکن معصوم کے باشد کہ خدا رحم کردہ است
کہ رہد از مکر تو اے مختصم
غرقِ طوفانیم اِلا من عصم ۱۵۵

ہمچو کفغان سوئے ہر کو ہے مرد
از بنی لا عاصم الیوم شفو ۱۵۶

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ
وگفتہ شد اے زمین فرو بر آب خود را و
وَيَا سَمَاءَ اقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ ع
آسمان بازمان و کم کردہ شد آب
نیت خود بے ختم تر کو را از زمین
این زمین از فضل حق شد خصم بین
جہ کرد اندر ہلاک ہر دغ
فہم کرد از حق کہ یا ارض ابلی ۱۵۷

يَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا
اے قوم من بنی ملیم از شمار برین پیغام مرد
إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي
را نیت مزد من گر بر کسی کہ آفریدہ است
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ع
مرا آیا در بنی یا بید

ہر بنی میگفت یا قوم از صفا
من نخواہم مزد پیغام از شما
من دیلم حق شمار مشتری
داد حق دلا یسم ہر دوسری ۱۵۸

دست مزد می بخوام از کے
دست مزدم میرسد از حق بے منت

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ
بِالْبَشَرَىٰ قَالَوَا سَلَامًا قَالَ
سَلَامٌ قَالِیْتَ اَنْ جَاءَ بِعِیْلِ
حَنِیْدٍ غ

گوساله بریان

جبرئیل را براستن بسته
پر و بالش را بصد جا جاخته
پیش او گوساله بریان آوری
گر گشتی اورا بکشد آن آوری
که بخور نیست مارا لوت و پوت
نیست اورا جبرئیل و الله قوت مند

یوسف

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ
وَإِنَّا لَأَنزِلُكَ فَخِظُونَ ه غ

بفرست او را با ما فردا تا میوه بسیار خورد
و بازی کند و هر آینه ما اورا نگهبانیم

هم از خجبا کود کانش در پسند
زرتع و نعلب بشادی می زدند
همچو یوسف کش ز تقدیر عجیب
یرتق و لعیب ببرد از قلل اب مند

قَالُوا يَا بَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَقِيقُ
وَتَرَكْنَا يَوْسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا
فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ ع غ

گفتند اسے پدر ماہر آئینہ ما شروع کر دیم

در ساعت و گذاریم یوسف را نزد دیگر ملت

غویض پس بخور و اور اگر گ

زخم کرد این گرگ و ز عذبتی

آمد و کا ناز ہم بناستیق ملک

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ
مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ
فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ
فَلَيْتَ فِي السَّجْنِ بِضْعَ
سِنِينَ ۝ ع

وگفت پرستے شخصی که دانسته بود که نجات

یابنده است اذنان و کس یاد کن مرا نزد یک

مولائے خود پس شیطان فراموش گردانید از

خاطر دے کہ یاد کند پیش مولائے خود پس

ماند یوسف در زندان چند سال

پس جزائے آنکہ دید اور معین

ماند یوسف جس در بضع سنین

یاد یوسف دیو از غفلش بترد

وز دوش دیو آن سخن از یاد برد ملک

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى
سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلْنَ سَبْعَ عَجَافٍ
وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضِرٍ
وَآخَرًا يَابِسَاتٍ ع

وگفت ادا شاه ہر آئینہ من خواب می بینم

کہ ہفت گاؤں سہرہ بخورند آہنارا

ہفت گاؤں لاغر و می بینم

ہفت خوشہ ہزار و ہفت خوشہ

دیگر خشک را

و جلاص او کیے خوابے ہیں
 دود کاں اللہ محبت المحنین
 ہفت گاہ لاغیر پر از گزہ
 ہفت گاہ سر ہش امی زہ
 ہفت خوشہ زشت خنک ناپند
 سنبل است تازہ اسٹن امی نہ ^{معدہ}

نَزَّاعَ دَرَجَاتٍ مِّنْ تَشَاءَ وَفَوْقَ
 كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلَيْهِمْ
 بلندی گرد ایم در درجہ کے را کہ خواہیم و
 بالائے ہر خداوند دانش انائے ہست
 دست شد بالائے ستارین ناکجا
 تاب یزدان کہ الیہ المنتہی ^{معدہ}

لَا تَأْتِي سُوْمِنْ رَوْحِ اللّٰهِ غ
 نہیں مہا خد از رحمت خدا
 نیستم مہد وار از مہیج سو
 وان کرم سیکو یدم لا تا یسوا ^{معدہ}

رُذْهَبُ يَفِيضِي هَذَا قَالُوا
 علی جدائی یات بصیرا غ
 برید این پیر این مرا پس با گفتیش
 بروئے پدرین تا شود بینا
 گفت یوسف ابن یعقوب نبی
 بہر پو القو علی و بہر ابی ^{معدہ}

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّسُولُ
 وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا
 جَاءَهُمْ نَصْرُنَا ۖ غ

دہلتا دیم تا و فیکر اسے کہ پیغامبران
 و گمان کردند قوم ایشان کہ بدروغ و مکر وہی
 ایشان آمد ایشان نصرت ما

ہیں بخوان استیاس ازل سے

تا پہظنوا انہم قذیبوا

الْعَدُوِّ

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ
 يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۖ غ

ہر ائینہ خدا بدل میکند ملتے را کہ بقومے ہا
 تا و فیکر ایشان بدل کنند آنچه غیر ایشان است

ہم گناہے کردہ باشند ان زیر

بے سبب نہ و تغیر ناگزیر

يَحْكُمُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَزِّلُ
 وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ۖ غ

ناوردی سازد خدا ہرچی اہد و ثابت میکند ہرچی
 خواہد و نزدیک است ام الکتاب یعنی محفوظ

حرف ظرف آمد در معنی جواب

بحر معنی عندہ ام الکتاب

تَرْاهِمُ

لَنَنْ شَكَرْكُمْ لَا زَيْدٌ لَّكُمْ ۖ غ

اگر شکر کنید زیادہ می دہم شمارا

زانکہ شاکر را زیادت و عداست

آنچنانکہ قرب مزد مسجد است

الْمَشْرِى كَيْفَ حَرَّبَ اللَّهُ مَثَلًا
 آية نبوی چگونگی پیکر خدا کے واسطے
 كَلِمَةً طَبِيعَةً كَتَبَهَا طَبِيعَةً أَصْلَهَا
 صفت سخن پاکیزه را که غرض استوار باشد
 ثَابِتٌ وَفَتْحُهَا فِي السَّمَاءِ ع
 و شافش در آسمان
 بر فلک بر است ز انجاء وفا
 صلب است ثابت و فرغ فی السماء

شد درخت کج مقوم حق نما
 صلب است ثابت و فرغ فی السماء

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا
 اگر بشمارید نعمت خدا را احد نتوانید کرد
 تُحْصَوْهَا ع
 آزما

لایمید این داد لایحسی ز تو
 من کلیم از بیانش شرم رو

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ
 و هر آینه بد گالیند بد گالی خویش او زدیک
 مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ
 خداست علم بد گالی ایشان اگر چه بد گالی
 لَمْ تَزَلْ مِنْهُ الْإِجْبَالُ ع
 ایشان ایشان بر که از جا روند بسبب آن که میباید

کرده که چیل آن قوم خبیث

ور ز ما باور نداری این حدیث

کرده وصف کیشان را از و اجمال

لم تزل منه اجمال

مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ بَيْنَ سَحْرَاطِ
سِرْگونی کر اے کاجبال

يَوْمَ يُبَدِّلُ الْأَرْضَ غَيْرَ
دور یک بدل کر دے زمین غیر

بِالْأَرْضِ غ
پس بات نعل مال بود
پیش تو چرخ و زمین بدل شود

الحج

وَلَا تَالْحَنِّ لِحُجِّي وَنَمِيتُ وَحْنُ
دہر آئندہ مازندہ می سازیم وی میرا غم

الْوَارِثُونَ غ
دائیم وارث
جور و احسان برنج و شادی عادت است
عادت مان میرند و حق شان ارک است

فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَحْنُ فِيهِ مِنْ
پس چون راست کنش و دم در دے روح

رُوحِي نَقَعُوا الْكُفَّارِينَ غ
خود را پس افضیہ پیش او سجد کنند
چون نعت بودم از لطف خدا
نفع حق باشم دے من جدا

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ
ایں کافران در گراہے خویش بر گردان

يَعْمَهُونَ ۝ غ
می شود

بہ کس درجہ مرغوب
ہیں خلیفہ کرد و برکس نشانہ

ترجمہ

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ
لِخَدِي مِنْ الْجِبَالِ يُّوْتًا
مِنْ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ عِ
وَالِهَام دِسا دپرو دکا تو بوسے زخوب
بسا خانہ از کسبسا و از دشتاں
و از چہرہ رس بنامی کنند
چونکہ اوسے الربا نے نمل آدھت
خانہ ویش پر اعلوا شدہ بہت

ترجمہ اشک

وَإِنْ عُدْتُمْ عَدَاوًا
جَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
حَصِيرًا ع
اگر رجوع کنید بہ انصرام رجوع
کنیم یعقوب و ساقیم دونی برائے
کاسر ان زندانی

گفت ان مردم کذا عدنا کذا
نہن زوجنا الفعال بجسرا

و ادحق مان از مکافات آگهی
گفت ان مردم بہ عذابہ

وہر آدمی محصل ساقیم شاست عمل اورا
وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِفًا

فی عقیقہ

ع

بستہ گردن او

بیس سن ششصد و شصت

قطر الاطرازہ فی عقیقہ

وَسَائِرْ كُهُمَّ فِي الْأَمْوَالِ یک شو با ایشان در اموال و فرزندان

وَالْأَوْلَادِ وَعِدُّهُمْ غ و وعدہ ده ایشان را

در بنی شار کہم گفت است حق

ہم در اموال و در اولاد و از سبق مشہد

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ و ہر آئینہ بزرگ ساختیم فرزندان آدم را و

وَحَمَلْنَا هُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ غ برداشتیم ایشان را در بیابان و در دریا

إِنَّا أَنْعَمْنَاكَ الْكُوشَرَ (الکوش) یا محمد ہر آئینہ اعطا کردیم ترا کوثر

اینکہ کرمتناست بالا میرود

و حیش از زنبور کے کہتہ بود مشہد

پیک اگرچہ در زمین چابک تہ است

چون بدر یافت بگستہ رگ تہ است

او حملنا ہم بود فی البر و البحر

آنکہ معمول است در بحر و است کس مشہد

تاج کرمتناست بر فرق سرت

طوق عطیناک آویز برت مشہد

و سوال می کنند از روح بگو روح از

کجایم

زمان پروردگار هست

غ

یا مری

روح چون من امر را می شناسی

هر شای که بگویم شناسی

مرکب

و تَرَى النَّفْسَ إِذَا طَلَعَتْ
تَرَاوَدُّ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ
الْيَمِينِ وَإِذَا عَرَبَتْ تَقَرُّضُهُمْ
ذَاتَ الشِّمَالِ غ

و بهین اے بنده آفتاب
طالع شود میل کند از غار ایشان بجانب
راست و چون عروب شود تجاوز میکند
از ایشان بجانب چپ

گفت حق در آفتاب نجم
و ذکر تراور کند از من کهنه
خفتگان را که چند ابد کارشنان
میل کرد اے آفتاب از غارشان

وَحَسَبُوهُمْ آيَةً وَ
هُمْ رَقُودٌ غ

بیدار و ایشان خفته اند

شب ز زندان بجز زندانیان

شب ز دولت بجز سلطانان

حال عارف این بود بخواب هم

گفت یزدان هم رقد زین مرم

وَمَا يَنْفَعُكَ إِذَا جَاءَكَ الْمَوْتُ
وَمَا يَنْفَعُكَ إِذَا جَاءَكَ الْمَوْتُ

وَكَلَّهُم بِأَسْطِ ذِرَاعَيْهِ
بِالْوَصِيدِ

خود را بر عتبه دروازه

که کل از مرید و از مرید

چو گاه باسط ذراع بالوصید

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ
ذَلِكَ غَدًا هَـ إِلَّا أَن تَشَاءَ

وگو هیچ چیز را که من هستم

خدا هم کرد آنرا فردا اگر مقرون

بذکر شیت خدا

زین سبب فرمود استثنا کنی

که خدا خواهد بپایان بزنید

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا
وَحَيْرٌ أَمَلًا

و حسنات پاینده شالسته بهتر اند

ز نزدیک خدا از جهت ثواب و خوبترند

از جهت امید داشتن

باقیات صالحات آدم کریم

رسته از صد آفت خطار و بیم

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ
وَيَا دَاكُنْ حَتَّى تَكُونَ مِنَ الْخَالِدِينَ

و یاد کن چون گفت مرسته ز جوان خود

حَتَّىٰ أَتْلُجَّ جَمْعَ الْخَرَيْنِ
 دہمیشہ راہ میر دم تا آنکہ بر جم محل حشون
 دودریا یا بودم نہ تباے دراز

گرم و چون جسم موتے کلیم
 تاج بریش چو پناے کلیم
 بہت ہفتصد سالہ راہ آن عقب
 کہ کرد او غمزم سیران جب مشہ

فَالْهَذَا يَرَانِي مَعِي وَيَنْفِكَ غ
 گنت نیت جدائی در میان من و تو
 صبر کن بیکار خضر اے بے نفاق
 تا نگویہ خضر رو ہذا فراق نہ

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ
 گو جز این نیت کہ من آدمی ام مانند شما
 يُؤْتِي إِلَىٰ إِنَّمَا إِلَهُ الْكَوَالِ
 وحی فرستادہ شود بسوئے من کہ معبود
 وَاحِدٌ غ شما بہان معبود کینات

ماہمی گوید بابر و خاک دے
 من بشر بودم دے یوے لے
 چون شما تا یک بودم در ہوا
 دے خورشید چنین نورے بد

پس بشر فرمود خود را شک
 تا بچس آیند و کم گردند کم

قَالَ تِلْكَ اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ گفت ہر آئینہ من می پناہم بخدا از
 مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا غ تو اگر چه پروردگار باشی
 بچو مریم گوئے پیش از فوت ملک
 نفس را کہ احوذ با حسن منک ۲۴۳

طہ

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ گفت بگیر این را و مترس بازوایم گردانید
 سَعِيدٌ مَا سِيرَتَهَا الْاَوَّلٰى غ اورا شکل نخستین او
 حکم خدا لا تخف دادت خدا
 تابست از دبا گرد و عصا ۱۵۱

لَا تَخَافَا اِنَّنِي مَعَكُمْ اَسْمَعُ مزید ہر آئینہ من باشام می شنوم
 وَاَدٰى غ دمی بینم
 وَاللّٰهُ يَعْصِيْكَ مِنَ النَّاسِ (المانن غ) و خدا نگهدار و ترا از مردمان
 پاسبان من غایات دست
 ہر کجا کہ من روم شدہ در پیت ۱۲۶

وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهٖ فَغَوٰى غ و نافرمانی کرد آدم پروردگار خود را
 چون مصاعد آلت جنگ و غیر
 آن حصار اخذ بشکن اے ضرر

وہن او گیسر کو دات عصا
ورنگر کا دم چہا دید ادهے مہ

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ
لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ آعْنِي غ
وہر کہ مدگردان شود از یاد کردن من
پس او را ہر روز اندکائی تنگنا ہینا
بر انگیزم او را روز قیامت
در معاصی قبضہا و تنگسہر شد
قبضہا بسد از اہل زنجیر شد
لفظ من اعرض من عن ذکرنا
عیت ضنکا و نحشر باسمی ۱۱۷

مردنیک

فُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ
سَلَامًا عَلَيَّ بَرَاهِيمَهُ غ
عصبت یا نار کونی باردا
لا تکون لہ شارحہ اشاردا ۱۱۸
نہرو یا نار کونی باردا
عصبت جان تو گشت اسے تفتا

وَذَكِّرْنَا إِذْ نَادَى رَبُّهُ
رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ
و یاد کن ذکر کرد
پروردگار خود اسے پروردگار من گزار

خَيْرَ الْوَارِثِينَ ۝ غ مراثیہا تو بہترین وارثانی

تو بساتنی با فنان اندک

لا تذر فی سر و خوانان از احد ۲۲۷

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً ۝ د فرستادیم ترا مگر از روی

لِلْعَالَمِينَ ۝ غ مہربانی بر عالمہا

حق مرا اور ابرگریداد انس و جان

رحمتہ للعالمینش خواند از ان ۵۶۳

الحج

إِنَّا نَزَّلْنَاهُ السَّاعَةِ ۝ ہر آئینہ زلزله کہ نزدیک قیامت ہ

شئ عَظِيمٌ ۝ غ چیزے بزرگ است

الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ (القارعة) قیامت پست آن قیامت

شاہ آمد تا بہ بیند و قصہ

دید آنجہ از زلزله و قیامت منہ

وَمَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ ۝ ہر کہ تعظیم کند شعائر خدا پس این تعظیم

فَارْتَبَاهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ۝ غ از تقوے دہا است

ما فوق آئینہ باشد رو خوب

صیقل جان آمد از تقوے القلوب منہ

کے سپر گرد و آتش دے خوب
کوہند مگر نہ از تقوے قلوب مسد

الْمُؤْمِنُونَ

فَاِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ
بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا
يَقْسَاءُ لَوْنَ ۝

پس چون دمیدہ شود در صورش قرینیا
ناشد میان ایشان آندوز نہ با یکدیگر
جواب سوال کنند

گفت حق نے بلکہ لا انساب شد
زہد و تقوے فضل المحراب شد مسد

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا
فَاِنَّا ظَالِمُونَ ۝

اے پروردگار ما بیرون آرمار از اینجا
اگر کو کنیم بفرس برائے ما تمکنا با شیم
کافران کارند در نعمت جفا
بارد و وزخ ند ایشان ربنا مسد

قَالَ اخْسَوْا فِيهَا وَلَا
تُكَلِّمُونَ ۝

خدا فرماید بر سوائی در شویہ رخس
سخن نگویا
اخسوا بر زشت آواز آمدست
کو ز خون خلق چون سگ بود

اخسوا آید جواب آن دعا

چوب در باشد جز اسے هر وفا مستعد

اِنَّهٗ كَانَ فَرِيقًا مِّنْ عِبَادِیْ
یَقُولُوْنَ رَبَّنَا اَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَبِیْرٌ
الرَّاحِمِیْنَ ۝ فَاتَّخَذَ مُوْسٰی
سِجِّیْنًا حَتّٰی اَنْسُوْکُمْ ذِکْرٰی
وَکَذَّبُوْا عَنْهُمْ فَتَضَعُوْنَ عِ

ہر آئینہ گروہے از بندگان من بگفتند
اے پروردگار ما ایسان آہریم
ہیں بسیار ما را در بخشاے بر ما
و تو بہترین بخشایند گانی میں مسخرہ گرفتند
ایشان را تا بعد یکہ فراموش گردانیدند یاد را
از دل شما و شما بر ایشان می فندیدید

آیہ انسوکم ذکر کی بخوان
قوتت نسبان نہادن شان بدین
خندتوا غفر یہ اہل السمو
از سبے خوانید تا انسوکم

النور

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِثِينَ
وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ
وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ
وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ع

ناپاک ناپاک لایق اند مردان ناپاک
و مردان ناپاک لایق اند زنان ناپاک
و زنان پاک لایق اند مردان پاک و مردان
پاک لایق اند زنان پاک

طیبات آید برائے طیبین
مردم طیبین را خبیثاتست مین

برود و طمان جمع می آید در روغ
للقبسات انجیثون و فروغ

انجیثات انجیثین انجوان
رو و شیت این سخن را باز دان
مربیثان را سازد طیبات
در غور و لایق نباشد انجیثات

نَلِّ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ
أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا أَرْوَاحَهُمْ
ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ

گو بگردان مسلمانان که پوشند چشم خود را
و نگاه دارند و نگاهدارند و نگاهدارند
است ایشان را

و ببار بند و بردار شستن خرم
گفت غضوا عن هوا البصا کم

امر غضوا غصت بصا کم
هم شنیدی دست نهادی تو هم

خدا فراموشانها

و رو و در قلب

دران چراغ است

آن شیشه گویا تار و

افروخته می شود از روغن درختی باریک که

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

مَثَلُ نُورٍ لَا تَمْلِكُ فِيهَا

مِصْبَاحٌ إِلَّا يَجْلُجِي

الزَّجَاجَةَ كَأَنَّهُا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ

تَوْقِدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ مہارت از دخت زیتون است دہست
 زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ مشرق رویند و نہ بجانب مغرب
 يَكَادُ ذَرْئُهَا يُفْضَىٰ ۖ وَلَوْ لَمْ رویند نزدیک است کہ زیت سے
 تَمَسَّهُ نَارٌ لَّأُتِيَ عَلَىٰ نُورٍ روشنی بہہ اگر چہ زبیدہ باشد
 يَهْدِي اللَّهُ لِنُورٍ لَّامِنٍ آتش روشنی بر روشنی است ماہ می آید
 تَبَشَّؤًا خدا بخود ہرگز اخواہد

نور جس را نور حق تو زمین بود
 سے نور علی نور این بود
 نور جسے میکشد سے تے
 نور جس میں بر دوسوئے علا ۱۶۹

اونبے تنیز کہ لا شرقیہ
 بے زتبیلہ کہ لا غربیہ ۱۶۹

يَكَادُ دَسَنَابَرَقِيهِ يَذْهَبُ نزدیک است دشنہ کی برقی کہ دران
 يَآلَا بَصَارِهِ ابر بودہ است دور کند چشمہا را
 آن نابرقے کہ برار و اح فہت
 تاکہ آدم معرفت زان نور یافت ص ۱۷۰

الفرقان

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ آیا ندیدی ہوئے پروردگار خود چگونہ

و ما ذکر دسیا را

ع

مَدَامَ لَقَلَّ

کینف مد النفل نفس الامیات

کو دسیل نور فرشتہ نیست

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ
يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا
وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ
قَالُوا سَلَامًا

نفس از بسد جفا فرعون خد

کن دسیل النفس ہونا لا تدم

الشمس

لَا ضَيْرَ ع مسیح زیان نیست

نفسہ لا ضیر برگردون رسید

بین بیر چون جان ز جان کنن رہید

نفسہ لا ضیر بشنید آسمان

چرخ گوئے شد پئے آن صولجان

عَلِمْنَا مَنْطِقَ الْكَلْبِ ع آموختہ شد مار اگفابر مرغان

دیو بر شیر سلیمان کردہ است
علم مکرش متعلناش نیت
چون سلیمان از خدا بشناش بود
منطق الطیر سے زعلناش بود ۵۸۱

قَالَتَ مَلَكُ يَا أَيُّهَا النَّملُ
ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ غ
گفت مورچہ اے مورچگان در آئید
بخانہائے خود
آنکہ گوید راز قالست نملیہ
ہم بدانند راز این طاق کہن ۵۸۲

رَبِّ اذْهَبْ عَنِّي اَنْ اَشْكُرَ
يُعْمَلُكَ اَلَيْتِي اَتَمَّتْ عَلَيَّ ذَعْلِي
وَالِدَتِي وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا
تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ
فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ غ
اے پروردگار من البام کن مرا کہ شکر
این نعمت تو کنم کہ انعام کردہ بر من و بر پدر
و مادر من و اہل سہم کن مرا کہ بجا آورم
کردار شائستہ کہ خوشودشوی بآن دمار
مرا جنت خود و در زمرہ بندگان شائستہ خویش
رب اذ عنی ان اشکر مارے
لا تعقب حسرتی ان معنی ۵۸۳

مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَاهِدَامَ
كَانَ مِنَ الْعَائِمِينَ
لَا عَذْبَةَ عَذَا أَبَاشِدِيدًا
پس گفت بیت بن کہ نمی بینم بہ
را یا بت از غائب شدگان
ہر آئینہ عقوبت کم اور اخقوبت

أُولَٰئِكَ جَزَاءُ الْيَاسِيْنَ
سُلْطَانٍ مُّثْنٍ عِشْرِينَ مِائَةً
سخت یا ذبح کرم اور ایانیت کہ ببارد
پیش من محبت ظاہر۔

ہا سلیمان گفت آن بدہد اگر
بحسب را عذرے گوید بہتر
بکشش یا خود دہم اور عذاب
یک عذاب سخت بیرون از حیات ۱۱۱

قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ
عِشْرَةَ مِائَةٍ
گفت بقیس اے پروردگار من بہ آیند
من ستم کردہ ام بر خویش
چونکہ بقیس از دل جان غم کرد
بر زمان رفتہ ہم افسوس خورد ۱۱۲

الْقَصَصُ

يَا مُوسَىٰ اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ
اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ عِشْرَةَ مِائَةٍ
اے موسیٰ پیش آئے و مترس بہ آیند
تو از ایمنانی
نے زد ریاضت نے از موج گفت
چون شنیدی تو خطاب لا تخف ۱۱۳

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ عِشْرَةَ مِائَةٍ
مِنْ رِّیَاحِ اللّٰهِ كُنُوْا رٰكِعِيْنَ
اِنَّ رَبِّیْ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ۱۱۴
ہر آیند خدا دوست نمی دارد و شاد شوند گا زرا
من رباح اللہ کو نوا را کسین
اِنَّ رَبِّیْ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ۱۱۴

کَلِّ شَيْءَ هَالِكٍ إِلَّا وَجْهَهُ
 ہر چیز ہلاک شونده است مگر روئے او
 کَلِّ شَيْءٍ هَالِكٍ حَبْنِ جَهَنَّمَ
 چون بدور جہنم، ہستی جو مٹے

عقل کے ماند چو شد سردہ او
 کَلِّ شَيْءٍ هَالِكٍ إِلَّا وَجْهَهُ
 ہلاک آید پیش چہش بہت نیست
 ہستی اندر نیستی خود طرفہ نیست ۲۹۵

تَجْ لَا دَرْ غَيْرِ قِتْلِ حَقِّ بَرٍّ
 دزد گردان پس کہ بعد از لاپہ ماند
 مَانِدٌ إِلَّا اللَّهَ، باقی جہلم نہفت
 شاد باش اے عشق، شکر سوز نہفت ۲۹۶

زے خیال زے حقیقت، امان
 زین چنین آتش کہ شعلہ زد ز جان
 خضم ہر شیر آمد و ہر روبہ او
 کَلِّ شَيْءٍ هَالِكٍ إِلَّا وَجْهَهُ ۵۴۷

العنكبوت

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
 دُنیت این زندگانی دنیا گرازی

اَلَا تَوَدُّوْنَ
 ع ۛ و بیہودہ
 گفت دنیا ہو و لب است و ثما
 کہ کید و است فرایہ خدمت

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا
 و آنکہ جہاد کردند را و اہل بیت و اولاد خیر
 لَمَّا دَيَّبْتَهُمْ سَبَلَنَا ع ۛ ایشان را بہر بہاے خود
 جان بد و از بہر انجام اسے پیہ
 بے جہاد و حبہ کے با خدا ظفر ملت

از حق تعالیٰ

فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اجْرَمُوا ع ۛ پس انتقام کیم از ائمہ نافرمانی کردند
 فانتقمنا منہم است اسے گرگ پیر
 چون نبودی مرد و در پیش اہر ملت

فَانْظُرْ اِلَىٰ اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ
 پس در نگریوئے آثار رحمت خدا چہ
 كَيْفَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ع ۛ زندہ میکند زمین را بعد مرد و بودن آن
 امر حق بشنو کہ گفت است انظروا
 سوئے این آثار رحمت آرد و

فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاَنْتَظِرْ
 پس رو برگردان از ایشان انتظار کن ہر آنکہ

إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ ۝ غ ایشان نیز منتظر اند

گفت چون از جد و پند و از جدال
در دل او بیش می زاید خیل
پس رو پند نصیحت بسته شد
امر عرض عظم پیوسته شد ۷۷۷

تا تو بستیزی ستیز نداسی چون
فانظر، هم، انهم منتظرون ۷۷۷

الاحزاب

رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا
اللَّهُ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ
حُبَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ ۝ غ مردانند که راست کردند آنچه عهد بسته بود با خدا
بر آن پس از ایشان کسی هست که بانجام رسانید
قرارداد خود را و از ایشان کسی هست که انتظار می کشد

صدق جان دادن بود بین سابقوا
از بنی برخوان رجال صدقوا ۷۷۷

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ
الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
تَطْهِيرًا ۝ گداند خدا را پاک کردن فی
جز این نیت کمی خواهد تا دور کند از شما
پلیدی را از اهل بیت پیغمبر و پاک
تطهیرا ۷۷۷

دین پلیدی برده و پاکی برد
از طهیرت سرگرم کن او بر خود ۷۷۷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ذَكِّرُوا اللَّهَ
 ذِكْرًا كَثِيرًا وَلَا تَتْلُوا كَرِهًا
 وَأَصِيلًا
 یاد کنیہ خدا یاد کردن
 بسیار و پاکی بخوابید و
 غ صبح و شام
 از کرد و اشد شاد و دستور داد
 اندر آتش دید بار نور و

إِنَّ ذِكْرًا كَانَ يُودَى الثَّقَى
 تَسْتَجِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَجِي
 مِنَ الْحَقِّ
 یاد کن این کلام میراث
 پس غم سید سخت و شاد و اشروید
 از سخن است
 همچنین میگفت من است و خواب
 و او پیوسته گر با نشن باب
 گفت من در کش که اپت گرم شد
 عکس حق است و ششم شد

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
 وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ
 أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
 ای کسانی که ایمان آورده اید
 تا اصلاح آرد خدا کردار اے شما و
 پیام زود را
 از خدا و ایم از چپ
 کیسای صلح کم

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى
 برائیند ما پیش آوریم امانت را بر شما

۸۵۰
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ
 فَابْيِّنْ لَنَا نَحْمِلْنَهَا وَأَشْفِقْنَ
 مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ
 كَانَ ظَلُومًا جَاهِلًا غ
 ۱۰۰
 زمین و بر که بیای پس قبول نکردند
 که بردارند آزا و ترسیدند از ان و
 برداشت آزا آدمی هر آینه دے سنگار
 اوان است

خود و بسیم این دم بے منتها
 باز خوان فکرمین ان بھلنا
 ورنه خود اشفقن منھا چون بدے
 گزند از ہمیش دلشان بھن شد مدھ

لاجرم اشفقن منھا جملہ شلن
 کند شد ز آئینہ جوان جملہ شلن مدھ

زمین و درہ گرچہ جز تو غم نیت
 یک ہرگز زرم ہمچون بزم نیت
 در بنے بشنوبیا نش از خدا
 آیت اشفقن ان بھلنا مدھ

الشبا

يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ
 وَالنَّالَةُ الْحَدِيدَ غ
 یاجبال او بی امرا مدھ
 گفتیم اے کوہا بزیرو ہم تسبیح گوئید ہر ادا
 و سحرش ساقیم ہر غافل او زمرہ اندیم ہر ادا مدھ

بر دهم آدم آواز دهم پرده شد

يَعْلَمُونَ لَهُ مَا يَتْلُو مِنَ الْقُرْآنِ
وَمَا يُفِيلُ وَجَعَلَنَ كَالْجَوَابِ
قَدْ وَرَدَ اِيَّاهُ غ

دیوی سازد جان کاجواب
زبرونه آمدن گوید یا جواب

لَقَدْ كَانَ لِسِيَافِي مَسْكَنِهِمْ
أَيُّ جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ
وَشِمَالٍ غ

دادشان چندین ضلع و باغ و باغ
از چپ و راست از بهر فرغ

فَاتِحُ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ
رُسُلًا أُولِي أَنْفِجَةٍ مَقْنَنِي وَ
ثَلَاثَ وَرُبْعَ غ

هم شایش خداست آفریننده آسمانها
وزمین سازنده
سازنده ایشان
سه سه و چهار
چون سه نوای سه روزه یا کرب
مرتب هر یک بود در نور و قدر

ز آخسہ نور شلا شلا و راج
بر مراتب ہر ملک را آن شعاع مند

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَ
يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ غ
ہر آئینہ خدا گمراہ می کند ہر کرا خواہد و
راہ می نماید ہر کرا خواہد
چشم بندی عجیب بر دیدار
بندشان میگردانیدہی من شیا، ۱۳۳

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ
وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ غ
بسوئے او بالا میرود سخن پاکیزہ و عمل
صلح بلند میگردد نش خدا
تا الیہ صعد اطیاب الکلم
صاعد امن الی حیث علم ۱۳۵

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ غ
و خدا آفرید شمارا از خاک پس
از نطفہ
چون خلقنا کم شنیدی من تراب
خاک باشی حساب ازوے روشتا، ۱۳۷

وَلَا تَزِرُ وَرَءَ وَائِرِدَا وَنَزَدَ
أُخْرَى غ
و نمی بردارد، هیچ بردارندہ بار
دیگرے را
هیچ داند و در غیرے بر نشاند

هیکس ندرود با حیزه کاشت ملک

ایک

إِنَّا جَعَلْنَا فِي آغَا قَوْمِ أَغْلَا
فِي إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ
مُقْمَحُونَ ۝ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ
أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ
سَدًّا فَأَغْشَيْنَا مَقَهُمْ
لَا يُبْصِرُونَ

بر آینه ساختیم در گردن ایشان طوقا
پس آن طوقا ناز غن باشد پس ایشان
سر بالا کردند و ساختیم پیش روی
ایشان دیوارے و پشت ایشان
دیوارے باز پوشیدیم ایشان را
پس ایشان هیچ ن بیند

گفت اغلا قوسم : مقمون
نیت آن اغلال مارا از برون
خلفهم سدا فاعشينا هم
می نه بیند بند را پیش و پس او

بین اید چی خلفهم سدا لباش
که نه بینی خصم را و آن خصم فاش

پیش آب و پس هم آب باد
چشمه را پیش سد و خلف سد

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ۚ ع
گفته نبعید شما که آدمی مانند ما

همسری با نبیاء برداشتن
اولیاء را همچو خود پنداشتن
گفت اینک با بشارشان بشیر
ما و ایشان بسته خواسیم و خور ملک

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَكُمُ
تَفْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ
مِنَ عَذَابِ آلِهَةٍ عِ

گفتند هر آینه ما فکون بزرگتریم بشما اگر
باز نیامید نگار کنیم شمارا و البته برسد بشما
از جانب ماحقوبت درد دهنده

نبیاء را گفت قوم راه گم
از سفاکانا تطییر تا بکم ۱۳

چون ز عطر وحی کرگشتند و گم
بدفنشان شان که تطییر تا بکم ۲

قَالَ يٰٓأَيُّهَا قَوْمِي يَعْلَمُونَ
يٰٓمَآ غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ
الْمُكْرَمِينَ ع

گفت ای کاش قوم من بدانند که بچه
چیز بیام زید مرا پروردگار من و ساخت
مرا از نوازشگان

میسزغم نغره درین روضه عیون
خلق را یا لیت قومی یسلمون ۴۴

وَأَنَّ كُلَّ لَنَا جَمِيعٌ لَدَيْنَا
دیت هر طبقه گر جمع آورده نزد یکا

حاضر کردہ شدہ

محضرین ۵

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صِغَةً وَاحِدَةً نباشد این آواز اگر نغمہ تند سے ہیں اگر ایشان
فَلَا ذَاكُمْ حَتَّىٰ لَدَيْنَا مُحْضَرُّكُمْ غ جمع آورده نزدیک حاضر کرده شدہ باشد

حسبها و قبلها شان درون
موج در موج لدینا محضرون مش

رحمتی افشان برایشان ہم کنون
وہبہا سخاۃ لدینا محضرون ۲۱۱

گر ز قرآن نقل خواہی اسے حرون
خوان جمیع ہم لدینا محضرون

محضرون معدوم بود نیک بین
تا بقائے روحہا دانی یقین ۲۱۲

جمع و پائے علم ماوے القرون
بست حق کل لدینا محضرون ۲۱۳

امروزہ شدہ

بامداد

ایثار

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ
وَنُكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ وَنَشْهَدُ أَرْجُلَهُمْ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

دست پائے او جادو جان او
 بر چپ گوید آن دو در سنان او
 باز بان گر چپ که تهمت می دهند
 دست و پا ایشان گواهی میدهند

دست هر کافر گواهی میدهد
 شکر حق می شود سر می بند

معنی انختم علی افواههم
 این شناس نیست رهرو را هم
 آزار اجماع پیغمبران
 بود که برخیزد ز لب ختم گران

وَمَنْ تَعَيَّرْنَا نَتَّكِسْهُ فِي
 الخلق ع در آفرینش

اندک اندک می ستاند زان حال
 اندک اندک خشک میگردد نهال
 رونم تر بننگه بخوان
 دل طلب کن دل منه براستخوان

وَمَنْ لَمْ يَصِرْ إِلَى الطَّرَفِ

عَيْنٌ ۝ كَأَنَّهُمْ يَبْغُونَ

بِهِمْ فَصِرْتُ الطَّرَفِ لَمْ

يَطِئُهُمْ إِنِّي قَبْلَهُمْ دَلَا

جَانِ ۝

والرحمة

از ایشان

قاسمات الطرف باشد ذوق جان

جز بخصم خویش نمیشناسان

پس چون رسیدن طعن بین من کیستی تواندا

بمراء والد خود را بر آید گفت پس

من بر آید من می بینم و خوب که من فرج

میکنم ترا پس مگر تا چه چیز بخاطرتو میرد

گفت اے پدر من بکن آنچه فرموده میشود

ترا خوانی یا مرا اگر خدا خواست است بکسانی که

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ

يَعْنَى إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ آتِي

أَذْبَحُكَ فَأَنْظُرُ مَاذَا تَرَى

قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ

الصَّابِرِينَ ۝

ع

من خلیلم تو پس پیشین بچک

سزینم اینی ارانی او بچک

ما چو ایسل ز ابراهیم خود

سزینم چچم گر چه قربان کند

پس اگر نه است که دے از هیچ کنه کان

فَلَوْلَا أَنَا كَانَ مِنَ السَّاجِدِينَ

لَئِيْثَ فِى بَطْنِ اِىَّ يَوْمٍ
يُبْعَثُوْنَ ۝ ع

ی بدانی بیاد روز حکم مای تا مذکور دمان
برایکجه شوند

یوست در بطن مای پنجه شد
مخلصش را نیت از تسبیح بود
گر نبوده اسخ بطن فن
حس و زندانش بدست مای بفرمون مت

ص

يَاۤاُدَّۤا نَجْعَلْنَاكَ خَلِيْفَةً
فِى الْاَرْضِ فَاَحْكُمْ بَيْنَ
النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ ۝ ع

گفتم ای داود بر ایمنه ساختیم ترا پادشاه
در زمین پس حکم کن میان
مردمان بر راستی و پیروی کن
خواهش نفس را که آن گمراه کند ترا
از راه خدا

با هواد آرزو کم باش دوست
چون بضلک عن سبیل اله است م

اَمْ رَکُضٍ يَّرِجُلِكَ هٰذَا
مُعْتَسِلٌ بِاِيْرَةٍ وَشَرَابٍ ۝ ع

بزن زمین را بپای خود ناگهان آن چه باشد
که میا برائے خسل سر بود و آشامیدن باشد

مخ آبی غرق در پائے صل
مین انوی شرب معتسل م

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ غ
 و زمین خدا گشاده است
 و زمین ارض الله واسع آده
 هر دو سخن از زمین است

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدًا غ
 آیا نیست خدا کار ساز بند خود را
 گفت ایس الله بکاف عبدا
 تا مگر در بند و پر حیل جویت

فَلْيُعْبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا غ
 بگو ای معبود مرندگان مرا تا نکار اف
 عَلَّانَفْسِهِمْ لَا تَنْقُطُوا مِنْ رَحْمَةٍ
 کردند بخود تا امید مشوید از رحمت
 لَنُؤْتِيَنَّ اللَّهُ يَغْفِرَ الذُّنُوبَ غ
 خدا هر آینه خدا می آمرزد گناہان
 جَمِيعًا غ
 همه یکجا
 بند خود خواند احمد در شاد
 جمیع عالم را بخوان قل یا عباد الله

حَتَّىٰ إِذَا جَآؤَهَا فُتِحَتْ غ
 تا وقتی که بیاید نزد
 أَبْوَابُهَا غ
 و اگر ده شود دروا
 آن درے کو مطلع ہوتا بہا است
 بہرے رف فٹتہ ابواب بہا است
 با تو دیوار است با ایشان در است

بِأَوَّلِهِ وَبِأَعْزَازِهِ كَوْنُهُ هُوَ الْمَكْنَى

الْمُؤْمِنُ

إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَوَةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَفَا
الْآخِرَةُ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ع

در زمانِ حُجَّتِ کاسِ یارانِ مدح

إِنَّمَا الدُّنْيَا دَائِمَةٌ مَتَاعٌ مَنَعٌ

خَمَلُ النَّجْوَى

لِيَذِيقَهُمْ عَذَابَ الْآخِرَةِ
فِي الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا وَلِعَذَابُ
الْآخِرَةِ أَكْثَرُ وَهُمْ لَا يُصْغِرُونَ ع

آنچه بنمایانِ ایشان را عذابِ رسوائی در
زندگانی دنیا و هر آینه عذابِ آخرت رسواکننده
تر است و ایشان نصرت داده نشوند

تو عذابِ آخرتی بشنوا بستی

در چنین ننگِ کُنِ جان را فدا مکن

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ
اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا
وَأَبَشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ
تُوعَدُونَ ع

هر آینه آنکه گفتند پروردگار ما خداست
باز قائم ماندند و در می آیند بر ایشان
فرشتگان که ترسید و اندوه مخورید
و خوش حال شوید بهشتی که وعده
داده می شدید

هر که ترسد و مردد الیمن کنند
مردود ترسند و ماساکن کنند

ہم کو ہے تیرا غافل
ہست در غور از برک غافل آن مست

اعلموا ما یستعملون بما تعلمون
بکند بر چه خواب ہر آئینہ خدایا
بصیرہ غ
میکند بنیاست
مخپن رخسار گفت لے
حق تعالیٰ اسلموا ما شئتم عدۃ ۵۱

الشوری

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ
وہم کہتے ہیں کہ انہوں نے پروردگار
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ
خود را برپا داشتند نماز را و کای نشان
شُورَىٰ بَيْنَهُمْ غ
از سر مشورت باشد ایکدیگر

امر ہم شورے بخوان اند صحت
یار را باش و کن از نازاق ص ۵۲

امر ہم شورے برائے این ہو
کرش اور سہو و کر کمتر شود ص ۵۳

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا
وگفتند ہمیت زندگی مانی
الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا
این میان مانی سیریم و زندہ

يُهْلِكُنَا إِلَّا الذَّمُّ وَمَا لَكُمْ
بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا
يُظُنُّونَ ۝ ع

ہی شوم وہاں کہ ٹیکھنا اگر ذمہ دیت
ایشان را با یقینہ ہر سچ دانش نیتند
ایشان گر گمان کنند

بہرین عالم بدان کہ نیست
از سنانی کم شنو کہ گفت نیست
جہتشی ایت و گوید ہر دے
کہ بے چیزے دگر من دیدے ۴۴۳

حمد

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَأَمْنُوا بِمَا نَزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ
وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَرَ
عَنْهُمْ سُبَاتِهِمْ وَأَخْلَى
بِأَلْفِهِمْ ۝ ع

آنانکہ کافر شدند و بازداشتند مردان از ریلو
خدا جہت کہ خدا اعمال ایشان را و آنانکہ ایمان
آوردند و کردند کارهای سائنہ و متفقہ
با نچہ فرود آوردہ شد بر محمد و آن است بہت
آمدہ از پروردگار ایشان دور ساختن ایشان
جو ہائے ایشان را و بصلاح
آورد و حال ایشان را

است الکفران ضل عالم
است الايمان صلاح بالهم ۴۴۴

إِنْ تَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ يَتُوبْكُمْ
وَيَغْفِرْ أَسْفَاكُمْ ۝ ع

اگر نصرت دہید دین خدا را نصرت دہد
خدا شمارا و ثابت کند ہائے شمارا

بیت در خوشنایبے دو
گفتن آن قصه را شد غمزد

كَمْ هُوَ خَالِدٌ فِي الْمَلِكِ
وَسَقُوا مَاءَ حَيَمًا فَقَطَّمْ
آیا این جماعت مانند آنست که همیشه
در آتش و خوشایند و شوم آب گرم پس
پاره پاره ساخت و در آستان

چون نقوا از حسیا قطع
جزایه استار ستافست

حرفه

إِنَّا نَحْنُ الْكَافِرَاتُ مِينَا هُ غ
تظلمے ناکشاده مانده بود
ادکف از انحنای بر کثودت

وَيَعْدِبُ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ يَا اللَّهُ
ظلم السوء غ
تا عذاب کند مردن منافق را و زنان
منافق را و مردان شرک آورنده را و
زنان شرک آورنده را که گمان کنند اند
چند امکان بد

فاین باشد ظن السور را
گرنه بر سر بود عین خطا

کے ہند بر کس حرج و مرج سے

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ
أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحِمَاءُ
بَيْنَهُمْ

ع اندر میان خود

روا شد اے علی الکفار پاش
فاک بردلدارے اختیار پاش

کہ اشد اے علی الکفار شد
بادلی گل باعد و چون غار شد

سَيَا هُمْ فِي وُجُوهِهِمْ قَيْنَ
أَشْرَ السُّجُودِ

ع است از اثر سجدہ

حق چو سیار معرف خواند
چشم عارف سوئے سیاماند

گفت حق سیام ہم فی وجہہم
دانکہ غماز است سیامہم

كَتَرَبَعَ أَخْرَجَ شَطْلًا فَاتَّخَذَ
فَاسْتَخَلَفَ فَأَسْتَوَىٰ عَلَىٰ

مانند ز رستے ہستند کہ برآورد گیا
بہر خود را پس قوی کرد آنرا پس سطر

سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ ع
شد پس باریاد بر ساقا خود و شکست می آورد
لِيَغِظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ع
زراعت کنندگان آخستم گیرند باینها کافران

برگها چون شاخ را بشکافتند
تا بیالای درخت اشتافتند
باز بان شطاه شکر خدا
می سیراید هر بر و برگ جداست

باز آن جان چونکه محم عشق گشت
بمعجب الزراع آمد بمسکشت مت

الحجرات

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ع
جز این نیست که مسلمانان برادر یکدیگر اند

اولا اخوان شدند آن دشمنان
همچو اعدا عنب در بوستان
و از دم المؤمنون اخوه بپسند
در شکستند و تن واحد شد ۱۸۳

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا
اے مسلمانان اجتر از کنید از
كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ
بسیاری گمان بد بر آئینه بعض
الظَّنِّ إِثْمٌ ع
بدگمانی گناه است
بگذر از ظن خطا اے بدگمان

ان بعض النکم اثم را بخوان مت

وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا اِيْحَبُّ
أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ
مِنْ تَأْكُلُهُمْ مَوَلًا ع

و غیبت نکند بعض شما بعض را آباد است
می دارد که از شما که بخورد گوشت برادر
خود که مرده باشد پرنسفر شود از دوس

بگمان بودیم مارا کن حلال
نکرم تو خوردیم اندر قیاس و قال ع

چون رغبت اکل لحم مردمان
شست سالت سیرت نامد از ان ع

أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ
هُمْ فِي نَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ع

آیا عاجز شده بودیم در آفرینش نخستین ملک ایشان
در شبانه از آفرینش نو

غیب را ابرے و آبے دیگر است

آسمان و آفتابے دیگر است

ناید آن الا که بر خاصان پد

باقیان فی لبس من خلق جدید ع

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
الْوَرِيدِ ع

ما نزدیک تریم با آدمی از رگ

جان

ع

خفته می بیند عطشهای شدید
آب اقرب منه من جبل الودید

آنچه حق است اقرب از جبل الودید
تو فلکندی تیر فکرت رابعید ۵۴۴

وَكَمَا أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ
هُم أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا
فِي الْبِلَادِ أَهْلًا مِّنْ بَحِيصٍ ع

و بسیار بلاک کردیم پیش ازین امتها که فوجی
بودند ازین جماعت در دست درازی پس
تقصص کردند در شهرها که هیچ گریه کننده
صد هزاران مرغ پر ایشان شکست
وان کمینگاه عوارض را نه بست
حال ایشان از نخبه خوانداری حریص
نقبوا اینها بنین ال من محیص ۵۴۵

الذیارات

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْجُبَّةِ ع
قسم آسمانها خد او ند راه
روئے زرد و پائے سست و لبیک
کو غذائے و السماء ذات الجبک ۵۴۶

يُؤَنِّفُ عَنْهُ مَن
أُفِكَ ع

باز گردانیده شود از قرآن هر که در علم
الهی از غیر مصروفیت

ہم عرب ماہم سبواہم ملک
جلا ما یونک من انک منک

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ع
دور ذات شمانشاہانت کہ آیا نمی نگرید
گر تو آدم زار د چون او نشین
جلا ذرات را در خود بین

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا
تُوعَلُونَ ع
دور آسان است رزق شما و آنچه وعدہ
دادہ می شود شمارا
فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ تَنْثِيهِ
اندرین پستی چہ بر چشیدہ

گر سخاوت بے بدن جان تو زیت
فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ رِزْقُكُمْ كَيْت

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ع
وازد ہر چیزے آفریدیم دو قسم تا شما
پند پذیر شوید
حق دہر جنسے چو زوجین آفرید
پس تاج شد جمعیت پدید

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ
وَنیا فریدہ

إِلَّا لِيَعْبُدُنَّ ۝ عَٰلَمٌ مُّسْتَمِرٌّ

ما غفلت البحر والناس این بخوان

جز عبادت نیت مقصود از جهان مستمرا

الظُّور

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ
ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ
ذُرِّيَّتَهُمْ ۝ عَٰلَمٌ مُّسْتَمِرٌّ

وَنانکه ایمان آوردند و رپے ایشان
رفت اولاد ایشان در ایمان بر سائیم
پدیشان اولاد ایشان را

منظر میباش آن بیقات را

صدق دان ایساق ذریات را مستمرا

الجسم

وَالْجُحْمُ إِذَا هَوَىٰ ۝ مَا ضَلَّ
صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۝ وَمَا
يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝ إِنْ هُوَ
إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝ عَٰلَمٌ مُّسْتَمِرٌّ

قسم ستاره چون فرو افتد گراهد نشد این یاد
شما و غلط نکرده است راه را و سخن
نیگوید از خویش نفس نیت قرآن گردی که
بسوسه او فرستاده

از ستاره دیده تعریف مورا

تا خوشتر آید از آنجسم موحی مستمرا

گرمساید خواجہ را این غلط
ز اول در آنجسم برخوان چند خط

تا که ما بطق محمد من هوا
ان هو الا یوحی احتوائے معده

مَا زَاغَ الْبَصَرُ مَا طَفَى ع كج و فی نکر چشم پیا سر از مقصد بجا و زخمود
آنکه او از محسن بفت آسان
چشم دل بر بست روزمختان م

عقل کل را گفت مازاع البصر
عقل جزوی میکند سر سونظر م

چشم ماز اغش شد و پر زخم زاع
چشم نیک از چشم بد باد و دود غ م

چشم ظاهر ضابطه علیہ بشر
چشم سر حیران مازاع البصر م

زان محمد شافع بر داغ بود
که ز جسم حق چشم او مازاع بود م

وَأَنْ لِّیْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا ع و آنکه ز
مَا سَعَى ع عمل کرد

چون نکردی کار مزدش هست لا
لیس للانسان الا ما سعى عنه

قدر ممت باشد آن چه بدو عا
لیس للانسان الا ما سعى عنه

القمر

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَالنَّشَقُ نزدیک آمد قیامت و بخت
القمره غ ماه

دست من نبود در گردن هنر
مقر یا برخوان که انشق القمر

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَفُحْرٍ
فِي مَقْعَدٍ صَدِيقٍ عِنْدَ هر آینه پر میز گاران در بوستانها و چشما
مَلِيكِ مُقْتَدِرٍ باشند و هر آینه متقیان در مجلس استی
ع باشند نزدیک بادشاه توانا

برتر اند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق خداست

الرحمن

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ
الْمِيزَانَ و آسمانها را برافراشت و فرو داد و ده
ع ترازو

حق تعالیٰ داد میسران و ازبان
 بین ز سر آن سوره رحمن بخوان ۴۴

مَرْجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَمَا
 بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ۵ غ

بحر تلخ و بحر شیرین میان
 در میان شان برزخ لایبغیان ۵

اہل نار و جہنم را بین ہمدکان
 در میان شان برزخ لایبغیان ۵

بحر انہیش شیرین چون شکر
 طعم شیرین رنگ و شن چون قمر
 نیم دیگر تلخ، همچو زہر مار
 طعم تلخ و رنگ منظم قیر وار
 ہر دو بر ہم میزنند از نخستوج
 بر مثال آب دریا موج موج ۵

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ۶ غ
 کل صبح و لاشاء جدید
 کل شیئی عن مرادی لایحیہ

يَمْعَشَرُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِن
 اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ
 أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 فَانْفُذُوا وَلَا تَنْفُذُونَ إِلَّا
 بِسُلْطَانٍ ع

کہ پری و آدمی زمانہ فی اند
 برد و در زندان این نادانی اند
 معشر الجن سورہ حسن بخوان
 تستطیعوا تنفذوا را باز دان منہ

لَيْسَ لِلْجِنِّ وَلَا لِلْإِنْسِ أَنْ
 تَنْفُذُوا مِنْ حَيْثُ أَقْطَارُ الرِّمَنِ
 لَا تَنْفُذُوا إِلَّا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ
 مَنْ تَجَاوَيْفَ السَّمَوَاتِ الْعُلَى ۝۱۷۷

در نبی ان استطعتم تنفذوا
 این سخن باجن و انس آمد زہو ۱۷۷

الْوَاخِعَةُ

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ
 أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ع

پیش روندگان خود ایشان پیشندگان
 آن پیش روندگان ایشان نزدیک کردگان

مشقطن خاک برجا ماندند
سابقون استابقون در راندند مشق

چراغ

يَكِيدَ تَأْسُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ خبر داده ایم تا اندوه نخورید بر آنچه رفت
وَلَا تَقْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ از دست شاد و شادان نشوید آنچه عطا کرد
گفت لا تأسوا على ما فاتكم
ان الله ابره جان و آرومی شاکم
گفت هر چه آن فوت شد نکلین شو
زانکه اگر شد کهنه آید بازو

گفت لا تأسوا على ما فاتكم
که شود از قدرتش مطلوب گم

الحجۃ

اتَّخِذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا پیر گرفته اند سوگندان خود را پس باز دارند
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَمَا لَهُمْ عَذَابٌ مردم را از راه خدا پس ایشانراست
مُهِينٌ عذاب خوارکننده

هر منافق مصحف زیر بغل
سوئے پیغمبر بیاورد از غل
تا خورد سوگند ایمان حقیقت

بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذٰلِكَ
يَا نَاهُمْ قَوْمًا لَا يَعْقِلُونَ ع

گفت حق ز اہل نفاق ناسید
باسمہ بامینہم باسٹش شدید

لَا يَسْتَوِي اَصْحَابُ الْمَشَارِقِ
وَاَصْحَابُ الْمَغْرِبِ ع

چون کنی از خلسہ در دوزخ قرار
غافل از لایستوی اصحاب نار

لَوْ اَنْزَلْنَاهُ اِلَّا عَلٰى جَبَلٍ
لَّرَاٰتُهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ع

حق ہی گوید اسے مغرور کو
نے ز نامم پارہ پارہ گشت طور
کہ لو ازلنا کتا بلبل
لا نصنع ثم انقطع ثم انحس

از من ار که در اسد واقف بید
پاره گشته و دلش پر خون شده است

القصه

سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ مَا فِي
الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

پاکی یاد کردند از آنچه در آسمانهاست
و آنچه در زمین است و اوست غالب با حکمت

سجده است آن کتاب شان
تنقیه تن بیکسند از بهر جان

الجمعه

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الصَّوَارِثَ
تَمَثَّلُوا لَمْ يُحْمِلُوا مَا كُنْهُمْ لِحَارِ
يَحْمِلُ أَثْقَالًا

داستان آنانکه نهاده شد بر سر ایشان
توریت باز نه برداشتند از مانند دستان
خزاست که بردارد کتابها را

گفت ایزد جمیل اسفاره
بار باشد علم کان نبود ز جو

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ
نَزَعْنَاهُمْ أَنْكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ
النَّاسِ كَفَرْتُمْ أَلَمْ تَكُونُوا مِنْ
صَادِقِينَ

بگو ای یهود اگر گمان دارید که شما
دوستان خدا نیستید
آز و کسید
راست گویار

در بنی فرمود کلام قوم یهود

صادقان را مرگ باشد برگ و سود
 ای جهودان بهر ناموس کسان
 بگزائید این تمنا بر زبان

التَّائِبِينَ

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
 وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ غ
 و بعض از شما کافر است
 و بعض از شما مومن
 گفت یزدانت فمّنکم مومن
 ای منکم کافر کبیرین مصلح

الْمُحْسِنِينَ

يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا مَعَهُ تَوَّاهُمْ لِسْنِي
 بَيْنَ أَيْدِيهِمْ غ
 روزی که رسوا نکند خدا پیاپی را و آنانی که
 ایمان آورده اند همراه او و نور ایشان میرود
 میان دوست ایشان
 یوم لا یخزی لیسبسی است آن
 نور یسعی بین ایدیهی هم بخوان مصلح

الْمُؤْمِنِينَ

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ
 فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ
 كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ
 پس گردان چشم را آیا می بینی هیچ
 شکلی پس باز گردان چشم را
 دوباره تا باز آید بجانب تو

حَاسِبًا وَهُوَ خَيْرُ
 غِ چشم خوار شد و ماند گشته
 چون شکافم آسمان را در ظهور
 چه گویم بل ترے فیضانِ منہ

اندرین گردون کمر کن نظر
 زانکہ حق نہ بود ثم ارجع بصر
 یک نظر قانع مشو زین سقف نور
 بار ما بس گز به بین بل من فطور ملتد

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ
 آید اندانہ کسبہ آفرید و اوست باریک
 اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ غِ
 بین خبردار
 کیف لا یعلم ہواک من خلق
 ان فی سجاک صدقاً ام لقم مٹا

أَمَّنْ مِّثْلِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ
 آیا کید برو دگونہ سار افتادہ برو
 أَمْدَى أَمَّنْ مِّثْلِي سَوِيًّا
 خود راہ یافتہ تراست یا کید
 عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ غِ
 می رود راست براہ راست
 بعد از ان میشی سویا مستقیم
 نے علی جب مکبثا او تقیم

در روش میشی مکبثا خود چرا

چون ہی شاید شدن در استوانه

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ
غَوْرًا فَسَ تَأْتِيَكُم مَّاءٌ مَّعِينٌ غ

مقرئی میخواند از روی کتاب
ماؤکم غوراً: چشمه بندم آب
آب را در غور یا پنهان کنم
چشمها را خشک و خشک کنم
آب را در چشمه که آرد اگر
جز من بمیشل بافضل و خطر مستحق

الْقَلَمُ

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ
لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ
إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ غ

وہر آئینہ نزدیک اند کافران کہ بلغز اند
ترا بچشمهای تیز خود چون شنیدند
فردان را و میگویند ہر آئینہ این پیغامبر
دیوانہ است

پیداؤست مبین پائے من
تا کہ سورا عین نکشاید من
کہ بلغز زد کوہ او چشم بدان
یز لقونک از نبی برخوان عیان مستحق

و بر دارند محبت پروردگار را بالائی
و مشد شمایند ۵ غ
روز محشر مشیت بسنی مالانش
هم تو باشی افضل شستن مالانش مشد

فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ فِي
جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا
دَانِيَةٌ ۵ غ
پس آن شخص در زندگانی پسندیده باشد
در بهشت بلند که میوه آن قریب
المحصول است

آن درختان مرتفع را براند
کان درختان از صفات بابرند مشد

الکافی

تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ
إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۵ غ
بالا میروند فرشتگان و روح نیز
بسوی خدا و زکیه است مقدار آن
پنجاه هزار سال
تعب ج الروح الیه و الملک
من عروج الروح بهتظا لفلک مشد

گرچه زاندر ابودر روزی شگرف
که بود بکرو ز او خمین الف
قدیر هر روزی ز عمر هر کما

باشد از سال جهان خپ ہزارمست

نوح

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ
جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ
وَاسْتَعْشَوْا شِيَابَهُمْ
وَاصِرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا
اسْتِكْبَارًا

وہر آئینہ سن ہر گاہ کہ دعوت کردم ایشان
راتا بیامری برائے ایشان آوردند
انگشتان خود را بر گوشہائے خویش نمودند
در پیچید جاہائے خویش و مدامت
کردند بر کفر سرکشی نمودند سرکشی تمام

نوح را گفتند است کو جواب

گفت او زانوسے و استغشوا شایاب

رو و سر در جاہا پیچیدہ اند

لا جسم با دیدہ و نا دیدہ اند ص ۲۳۵

الْمُرْسَلِ

يَا أَيُّهَا الْمُرْسَلُ قُلِ الْكَلِيلُ
إِلَّا قَلِيلٌ

اے مرد جبار بر خود چپیدہ خیزند
شب گر اند کے

خواند مرسل نبی را زین سبب

کہ برون آ از کلیم اے بوالہرب

ہن قسم النیل کہ شمع اے ہلم

شمع و ایم شب بود اند قیام ص ۲۳۵

وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ع وَوَامِدْ بید خدا را وام دادن نیک

اقرضوا اللہ قرض دہن نیک

تا بروید در عوض در دل چمن ۳۱۵

خداوند

وَمَا يَسْأَلُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَنَمِذْ اندک پروردگار تو اگر او تبارک تعالیٰ

مَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشْرِ ع ذِست این گردیدے راے نبی آدم

ایست لشکراے حق جمید

از پئے این گفت ذکر سے للشرب ۳۱۶

كَانَ لَهُمْ حِمْرٌ مُسْتَفْرَغٌ قَرَّتْ مِنْ گویا ایشان خزان رزم کرده اند کہ گریخته باشد

قَسُورًا ع از غیرے

پس چہ عزت باشد کسے ناسرو

چون شدی تو حمر مستفرد ۳۱۷

چرخ

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ

الْمَفْرُكُ لَا أَدْرِيكَ إِلَى رَبِّكَ

يَوْمَئِذٍ السَّعِيرُ ع است امروز قرار

بانگ می آید ز غیرت بر شجر

چشم شان بستیم کلا لا و زر ۳۱۸

هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ
مِّنَ الذَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا
مَّذْكُورًا ع بِشَد

جملہ عالم خود غرض دنیا
اندرین معنی بیاد ہل اتے ۱۲۴

چند صنعت رفت اسے انکار تا
آب و گل انکار زاد از ہل اتے ۱۲۵

وَسَقَامُهُمْ رَبَّهُمْ قَرَابًا
ظُهُورًا ع شراب نہایت پاک

آب کم بوشنگی آوریدست
تا بجوشد آب از بالا دست
تا سقام ہم رہیم ہم ای خطا
تشنہ باش! اللہ اعلم بالصواب ۱۲۶

النَّبَا

يَوْمَ نَنْظُرُ الْمَرْءَ مَا قَدَّمَتْ
يَدَاؤُهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ الْيَقِينُ
كُنْتُ تُرَابًا ع روزیکہ بر بنید آدمی آنچہ پیش فرستادہ بود
و دوست و سے و گوید کافر کاش
من خاک بودے ۔

گفت واپس قدم من در ذاب
حسرتا یا لیستی کنش تراب من

عجب

يَوْمَ تَذُكَّرُ مِنَ اخِيهِ وَ
اُمِّهِ وَابْنِهِ وَصَاحِبَتِهِ
وَبَنِيهِ
روزی که بگریزم و از برادر خود و از
مادر خود و از پسر خود و از زن خود و
فرزندانش

گفت ایندم باقی است شد شبیه
تا برادر شد یغز من خیم من

این دم اورا خوان و باقی را بمان
تا تو باشی وارث ملک جهان
چون بفیتر المرء آدم من خیمه
یهر رب المولود یوما من ابیه

الکافی

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ
منگری این را که شمس کورت
شمس پیش قوت اعلی مرتبت من

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ
وَمَتِّكَة اروا

جواب القرآن
تاریسی اندر نفوس منسجت
کاسے شہ مسحرانیک منجرت منت

الْإِشْقَاقُ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذِنَتْ
وَقِيلَ لَهَا وَابْكَا فَاذْكُرِي
خود را و آسمان سزاوار گوش کردن است
السماء انشقت آخر از چه بود
ازیکے چشمے کہ ناگہ بر کشود منت ۱۳۶

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ وَاللَّيْلِ
بِسُجُودِ الْغُفَرِ
پس سو گند بخورم بسرخی کنار آسمان اول
و قسم بخورم شب با نچہ شب از جمع کرده است
آن قسم بر جسم احمد را ندحق
آنچه فرموده است کلاوا لشفق ۵۲۶

الظَّارِقُ

إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا
حَافِظٌ
نیست هیچ شخصے که بر سے فرشتہ نگهبانی
کننده است
منتصب بر هر طویل را سیف
جز بدستوری نیاید را نفس ۲۳۶

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَالَهُ يُؤْمِنُ
روزی که امتحان کرده شود ضمیر مردان پس

بناشد آدمی حالتے و بنا شد نصرت و بندہ

لَوْ تَوَدَّ اَنْ نَّاصِرِهٖ

ہم بسلی اسرار کلبہا
بان منکم کارین لایشتہ منہ

ترجمہ

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ
اٰرْجِعِيْ اِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً
مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِيْ فِيْ
عِبَادِيْ فَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ

گفتہ شود روح مومن! ادقّت در گنج
آرام گیر زنده باز گرد بسوی پروردگار خوش خوش
خود و از تو نیز خوش شود گشتہ پس در آ بر مرز
بندگان خاص من و در آ بہ بہشت من
بے حس و بے گوش و بے فکر شی
تا خطاب ارجی را بشنوی مثلاً

ا ذکر و اللہ کا رہا و باش نیست
ارجی بر پائے ہر قلاش نیست مثلاً

ادخلی ہون فی عبادی یافتی
ادخلی فی جنتی دیاقتی مثلاً

ارجی بشنید نور آفتاب
سوئے اصل غیث باز آفتاب مثلاً

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَيْدٍ ۝
برآینده آفریدیم آدمی را در شغف

عاشق رنج است نادان تا ابد
خیز و لا اقسم بخوان تا فی کسب مهت

الشمس

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ
پرس گفت ایشان را بنیاد بفرماید بگذارد و بگوید که
نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا
که خدا آفریده است و سقیده بخورد و او پس
فَكَذَّبُوهُ لَعَنَهُمَا
دروغ شنیدند پیغمبر را پس لعنتند تا قدر پس عقوبت
فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ
فرو داد و در بر ایشان پروردگار ایشان بجهت ایشان
رَبَّهُمْ يَذَنبُهُمْ قَتَوْهَا ۝
پس بپوشد که در عقوبت را بر سر ایشان

بنا صانع چو جیم صالحان
شد کینه در بلاک طالحان
تا بران امت ز حکم مرگ رود
ناقته الله و سقیها چه کرد مهت

واللیل

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى ۝
برآینده سعی شما مختلف است

عسک شتت، تناقض اندید
روز سید و زید و شب بر میدید ۲۹

وَاللَّيْلِ إِذَا يَأْجَىٰ مَا
قَسَمَ بِلَيْلٍ مَا
وَقَدْ كَرَّمْتَ رَجُلًا وَمَا قُلْتَ
فَرُغْتَ مِنْهُ تَرَاهُ دُرَّكَارًا وَدُشْمَنًا
زَانٍ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَالْعِزِّ
الْفُحْمَاءُ نُورٌ مِّنْ مِّمَّةٍ مِّنَ

بازو لیل است سارے او
زین من خاکے زنگارے او

دیر گیر سخت گیر در جنس
یک دست غائب مدار حضرتش
در تو خوار ہی شرح این فضل و لا
از سر اندیشه میخوان الفصحی ۱۵۶

الثانی

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ
تَقْوِيمٍ
ہر آمینہ نسیم آدمی در نیکو ترین
صورتے

میدہ رنگ احسن التقوم
ما بہ افضل می برندان نیمہ را

احسن التقوم در و التیسیر

کہ گرامی گو بر است اے دوستِ سخن
 احسن التعمیم از فسکرتِ دن
 احسن التعمیم از عرشش فرزون ۵۱۵

العلق

کَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ
 نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ
 نے نے اگر باز نخواہد ایستادیم کہید احوال
 بیشانی بان موئے بیشانی سدوغ زنجیلا
 در چنان روئے خبیثِ عامیہ
 گفت یزدان نسفا بالناصیہ ۵۱۶

وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝
 نماز گزار و قرب خدا طلب نما
 گفت و سجد و اقرب یزدان
 قرب جان شد سجد و ابدان ۵۱۷

الزلزال

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ
 زِلْزَالًا هَا هَا
 و تسیک جنبانید شود زمین را
 بان جنبش خودش
 يَوْمَئِذٍ تُخَدِّثُ أَخْبَارَهَا
 آرزو تقریر کند زمین قصہ ہائے خود را
 یوم دین کہ زلزلت زلزلہا
 این زمین باشد گواہا
 کہ محمدش بہرہ اخبارا

در سخن آید زمین و غبار آمد

که خدایت مایه با و اخبار
تظہر الارض و سما اسرار

مَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا
یَرَهُ وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
شَرًّا یَرَهُ

پس هر که کرده باشد هم سنگ یک ذره
عمل نیک به بند آرد او هر که کرده باشد
هم سنگ یک ذره عمل بد به بند آرد

تو کن مردانه سر آورده
که فمن یعمل بمِثْقَالَ رِیْهٍ

ترتیب

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ
الْمَنْفُوشِ

و باشد کو بها منند چشم نگین
محلوج نموده

باش تا روزی که آن فکر و خیال
بر کشاید بے حجابی پر و بال
کو بهای منی شده چون چشم زم
نیت گشته این زمین سر
نے ساهبسی نه اختر
جز خدا و احدی

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۚ
فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ
سَاحِبُهُ نَارُ حَامِيَةٍ ۚ

آنکہ ہودہ است اسنہ ہادیہ

ہادیہ آمد مر اورا زاویہ

مادر ہنسر زند جو یان و است

اصلہا مر ہنسر عہاد اور پے است ۲۵

العصر

وَتَوَّاصَوْا بِالْحَقِّ ۚ وَ
تَوَّاصَوْا بِالصَّبْرِ ۚ

و یکد گر ادصیت کردند برین درست

و یکد گر ادصیت کردند بشکیبائی

صبر را با حق ترین کلمے غلان

آخر و العصر را آنکہ بخوان ۲۶

الفیل

وَأَرْسَلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۚ

و فرستاد برایشان جاوزان فرج فرج

گر تو پسلی بنصیم تو از تو میرید

نہ خبر طیرا ابابیلت رسید ۲۷

الکوثر

إِنَّا آعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۚ

یا محمد ہر آئینہ اعطا کردیم ترا کوثر

نه تو اعطیت اک کو ژ خوانده
پس چه اشکی و تشنه ام

التکافیر

لکونینکم ولی دین ○ مرشاد است دین شاد مرست دیرین

این ترا و آن مرا بر دیم سود
مین لکم دین ولی دین اسه چو دین

التقص

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ○ وقتیکه بیاید نصرت خدا و ظهور آید فتح

مرضیعان را توبه بختی ملان
از بنی اذ جبا نصر الله بخوان

الکتاب

حَمَلَةَ الْخَطْبِ فِي جِيدِهَا ○ بردارنده میزیم باشد که در گردن او است
حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ○ است از لیغ خرا

میزیم و وزخ تن است و کم کنش
در بر و یدین تو از بن بر
در جهمت ال خطب باشد
در دو عالم همه بخت

آن هنر فی جید با جمل مد
روز مردن عیبت زین فنها مد

الخلاص

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ
بگر خدا یگا ذست خدا به نیازست
حق ذات پاک است الله الصمد
که بود به مار بد از یارب مد

لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ
نیت هیچ کس اورا همسر
روگزین جو بر بنائی تا ابد
لم یکن همتا له کفوا احد مد

القلوب

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ
فِي الْعُقَدِ
بگو پناه بگیرم به پروردگار مباح
داز شر زان سحر کننده در گرما
دم زننده

چون در افکندت درین آلوده دود
دسدم میخوان و میدم قل اموذ
تا رمی زین جادوسه و ز این قلن
استعانت خواه از رب الفلق مد

قل احرزت خواند بائک اسم
 برین ز نقائات خندان بر عقد
 میدهند اندر گره آن ساحات
 الغیاث اے ستغای زبرد و آفت

لالی لسن

زان سبب قل گفتم دریا بود
گرچه نطق استی گو یا بود
مکنته او همسایه در بحر بود
که دشن بود در دریای قنود

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الف

اتقوا فراست المومن حد کسید از فراست مومن که او بنو

فانه ينظر بنور الله خدای میند

مومن انیظر بنور الله بنود

عجب مومن را بر مینس چون بنو مت

شیخ کو نیظر بنور الله شد

از نهایت وز نخست آگاه شد مت

مومن انیظر بنور الله شدی

از خطا و سهوا مین آمدی مت

نیست آن نیظر بنور الله گرفت

نور ربانی بود گردون شکاف مت

وَأَمَّا أَوْخِلَسَ بِنُورِ اللَّهِ بُوَد
بِمِ زَمَرِغَ وَهَمِ زَمُورِ آگِ بُوَد مَشْهُد

اٰخِرُوَالنِّسَاءِ حَيْثُ اٰخِرُهُنَّ مَوْخُو كُنِيَهْ زَنَا زَاوَدُ صَفْهًا نَا زَا چَنَّا كَمِ مَوْخُو
اللَّهُ تَعَالٰی
کَرْدِه اِسْتِ خُدَايَ تَعَالٰی نِشَانِ (دِر بَرِيَانِ)

زَاخِرُ وُهْنِ مَرَاوِشِ نَفْسِ تِ
کُو بَاخِرُ بَايِدِ عَقْلَتِ نَخْتِ مَسَا

اِذَا تَقَرَّبَ لِنَاسٍ اِلٰی خَالِقِهِمْ چُونِ دِیْگَرِ کَسَانِ اَز اَنْوَاعِ کَوْثُرِ
بَاَنْوَاعِ الْبَرِّ تَقَرَّبَ اِلٰی اللَّهِ قَرَبَ خُدَا چُونِ تَوَا زِ عَقْلِ
بِالْعَقْلِ وَالنِّسْرِ وِسَرِ خُودِ تَقَرَّبِ چُو

گَفْتِ یَغْیِیْبُ عَلٰی اَکَاۤءِ عَلٰی
شِیْرِ حَقِّیْ، پِیْ لُو اَنِّیْ پَر دِلِی
لِیْکِ بَرِ شِیْرِیْ کُنِ هَمِ اَعْتِیْدِ
اَذَرِ آدَرِ سَاۤءِیْ غَلِّ مِیْدِ
هَرِ کَسِیْ کَرِ طَاغَتِیْ پِشِشِ آوَرِ
بِهَرِ قَرَبِ حَضَرِ تَبِیْ چُونِ چِنْدِ
تَوَقَرَّبِ چُو عَقْلِ وِسَرِ خُوشِ
نِیْ چُو اِیْشَانِ بَرِ کَمَالِ وِیْرِ خُوشِ مَشْهُد

اِذَا دَخَلَ الْقَدْرُ بِطَلِّ الْحَدِّ چُونِ دَاخِلِ شُدِ تَقْدِیْرِ بَاطِلِ شُدِ حَذَرِ

قوله این
چون گفتند ای حکیم با خبر
استدلال نیست یعنی من قدر است

اذا قضی الله لعبدان چون خدا مقرر می کند پادشاه بند و جان
یموت یا رض جعل الله له وادن بهر پادشاه قرار می دهد پادشاه
الیها حاجة او طلبت مدان سر زمین

از که بگرییم از حق این محال
از که بر ما بیم از حق این و بال

اذا صُحِبَّ الشَّعْبُ غَضِبَ الرَّبُّ برگاه شعی را مدح کند حق تعالی غضبش
واهتر العرش و عرش بلزد

می بلزد و عرش از مدح شعی
بدگان گردد و زحمتش متقی من

اذا وصل النور فی القلب و تمیله نور و قلب رسد قلب شرح
الشرح - التجانی عن امر الغرور شود - اجتناب از دار الغرور و رجوع به حق
والانابة الى امر الخلود دار الخلود و استعداد به حق موت
والاستعداد للموت قبل النزول قبل نزول است

آنچنانکه گفت پنهان
که نشانش آن بود اندر
که تحبانی جوید از دار الغرور

ہم انابت آرد از دار الشوق منہ

ارحنا یا بلالؑ راحت رسان مارا اے بلالؑ

جان کمال است منہ اے او کمال
مصطفیٰ گویان ارحنا یا بلالؑ
اے بلالؑ افزا بانگ سلسلت
زان دے کا ندم دیمدم دردست منہ

آفتابے رفت در کا زہ بلالؑ
در تقاضا کہ ارحنا یا بلالؑ منہ

استفت قلبک ولو افتاک فتویٰ طلب کن از دلِ خود اگرچہ مفتیان

المفتیون ترا فتویٰ دادہ باشند

آنچہ گفت استفت قلبک مصطفیٰؑ
آن کسے دانند کہ پر بود از فوسا منہ

پس پیب گفت استفت لقلوب
گرچہ مفتی شان بر دین گوید خطوب منہ

گوش کن استفت قلبک از رسولؐ
گرچہ مفتی ات بر دین گوید فضول منہ

اللہ اسلام بدأ غربیا وسیعاً
ابتداء اسلام غربت بود و آخر نیز
غربیا کما بدأ فطوبی للغربا
غربت خواہ شد پس خوشی باد مرغبار را
بہر این گفت آن مجھے تعجب
رمز الاسلام فی الدنیا غریب مفسر

اسلم الشیطن علی
سلام نور، شیطان بدست بن الہمی
دید
شیطان نور بدست بن سپرد

اسلم الشیطان ورنجا شد پدید
کہ یزیدے شد ز فضلش بازیدے

اصحابی کالنجوم بایہم
اصحاب من چون ستارگانند ہر کدام را
اقتدیما ہتدیتہم
پیروی کنید ہدایت یابید

مقبس شو زود چون یابی نجوم
گفت پیغمبر کہ صحابی نجوم
خواہ ز آدم گیر نور شش خواہ از
خواہ از خرم گیر من خواہ از کدو

گفت پیغمبر کہ صحابی نجوم
رہروان را قمع و شیطان را نجوم مفسر

ماہ می گوید کہ صحابی

لہرے قدوہ و لطافتی رجوم منہ

گفت چنبیر کہ در جسم ہوم
در دولت دان تو یاشان انجوم منہ

اطعموا لاذناب مما تاكلون بخورایند بندگان از آنچه خود می خورید
مصلیٰ اگر داین وصیت با بنون
اطعموا لاذناب مما تاكلون منہ

اعدی عدوك نفسك شدید ترین دشمن تو نفس است کہ در میان
التي بين جنبك دو پہلوئے ت
بین سگب نفس ترا زنده مخواه
کو عدوئے جان است از دیر گاہ منہ

در خیمہ نشین تو این پند نہ کو
بین چنبیر کم آمد اعدو منہ

قل الله اعدت لعبادی (فرمود خدا سے تعالیٰ کہ) ہیا کہ وہ ام برا بندگان
الصالحین ملاعین رأی صانع چیز سے را کہ چشم دیدہ است و نہ گوش
ولا اذ سمعت ولا خطر علی شنیدہ است و نہ خیال او در دل
قلبا حد من البشر گزشتہ

ورد لایمین رأت چہ جاسے باغ
گفت زو غیب۔ ایزدان چراغ مست

قرض دہ کم کن ازین لقمہ تنہ
آہن ساید جبہ لایمین رأت مست

آن دہ حق شان کہ لایمین رأت
کہ نگنجد دوزبان و در لغت مست

أَعْقَلَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
ہائے اور (اشتررا) بندہ توکل کن بر خدا
گفت پیغمبر باو از طلبند
باو کل زانوے اشتریر بند مست

اکثر اهل الجنة بلہ
بیشتر از اہل جنت البیان اند
اکثر اہل الجنة ابلأے پر
بہر این گفت است سلطان بشر مست

بیشتر اصحاب جنت اند
تازہ شہر فیلسوفی میب

اکسبوا شما انفقوا
مال حاصل کنید و بعد از ان (در راہ خدا) خرچ

نالی ہن
 نفقوا گفت است پس کیسے بکن
 زانکہ بود خرج بے دخل کہن
 گرچہ آورد انفقوا مطلقاً
 تو بخوان کہ اکسبوا ثم انفقوا ۵۷

اللہ جمیل و محب الجمال اللہ جمیل است و جمال اوست میدارد
 او جمال است و محبت للجمال
 کے جوان نوگزین پذیر مال مسئلہ

اللہما رزقنی عینین خدا یا روزی کن مرا دو چشم اشک
 هطالتین بارندہ

در ساند آب آہم دو زعین
 ہمو عینین نبی ہطالتین ۵۸

اللہما رزقنا الاشیاء خدا یا آبخان بنما با اشیا را کہ حقیقتہ
 کماہی بہت

طعمہ نمود بیا و ان بود بہت
 آن چنان بنما با آنرا کہ بہت مسئلہ

اے خدا بنمائے تو ہر چیز را
 آچنانکہ بہت در خدمت مرا ۵۹

اللهم اهد قومی فانهم خدایا بدیت کن قوم مرا که ایشان

لا یعلمون

ندانند

ز آتش این ظالمانت دل کباب
از توجم بداید قومی بد خطاب میکند

اے دو صدمه بقیس علت از بهر
که بد قومی انهم لا یعلمون مت

پیش است از ظهور در رکون
ابد قومی انهم لا یعلمون مت

اننا نبی السیف من نبی شیم ام
چون نبی السیف بود است آن سول
است و صفدر اند و فحول مت

ان تمارضتم لدیما ترضوا
قول بنییه قبوله لقیض
ان تمارضتم لدیما ترضوا مت

الانسان سیری اناسی
آدمی سیر من است و من سیر اویم
کعبه چرپند ان که خانه تراوست

خلقت من غیر غناه سیراوست مصلحت

ان الله تعالى خلق الخلق في
 ظلمة فرش عليهم من نور لا من
 اصاب من ذلك النور فقد
 اهتدى من اخطا فقد ضل
 از ان نور هدایت یافت و هر که محروم
 ماند گمراه شد

چونکه حق رشتن علیهم نوره
 مفترق هرگز نگردد نور او مصلحت

انما الاعمال بالنیات
 جز این نیست که آدمی است آنچه نیت کرده است
 نیت اعمال بالنیات گفت
 نیت خیرت بے گناه شگفت
 نیت مومن بود به از عمل
 اینچنین فرمود سلطان دول مصلحت

ان من البیان لسحرا
 بعض بیان سحر است
 گفت پیغمبر که ان فی البیان
 سحر او حق گفت آن خوش بپلوان مصلحت

انی ابیت عند ربی وهو
 شب بروز آورم نزد پروردگار خود و
 یطعمنی ویسقیننی
 او خوراند مرا و آب داد مرا
 چون اَبیتُ عند ربی فاشتر شد

یَلْعَلْهُمُ وِیْقَی کُنَا یَتَذَاقُ شَهْدَهُ ۱۳۵

تَا یَنْتُ عَمَد رِی خَوَانِی
وَر دَل دَر یَا سَ آتَشِ دَانِی ۱۳۶

اِنِّی لَاجِدُ نَفْسِ الرَّحْمَنِ مِنْ بِرِیْثِکُمِی یَا بِمُخَوَّشِجَرِّی رَحْمَنِ از
قَبْلِ الْیَمَنِ طَرَبِ یَمَنِ

چُونِ دَمِ رَحْمَنِ بُو دِکَانَ از یَمَنِ
مِی رَسَدِ سَوَّیْ مُحَمَّدُ تَبَّی دَمَنِ ۱۳۷

آنکِه یَا بَد بُو سَ حَقِّ رَا از یَمَنِ
چُونِ نِیَا بَد بُو سَ بَاطِلِ از مَنِ ۱۳۸

بُو سَ رَا یَمَنِ مِی رَسَدِ از جَانِ وِیْسِ
بُو سَی رَحْمَنِ مِی رَسَدِ هِمِ از اَوِیْسِ
از اَوِیْسِ وَا از قَرْنِ بُو سَ عَجَبِ
مَرِیجِی رَا سَتِ کَر دِ وِ طَرَبِ ۱۳۹

اِیَاکَ وِلَوْ فَا نَ لَوْ مِنَ الشَّیْطَانِ حَذَرَ کُنِ از گُفْتَنِ اِکَر کِه اِکَر از شَیْطَانِ هَسْتِ
کَر اِکَر گُفْتَنِ رَسُوْلَی بَا وِ فِئَاقِ
مَنْعِ کَر دِ وِ گُفْتِ هَسْتِ اِیْنَ از فِئَاقِ ۱۴۰

ایاتکم وخضراء
الدمن

عذر کمیند از سبزه که بر سر گن روید (یعنی از
ذن باطل که بے اصل و بزاد باشد)

در حدیث آمد که تسبیح از ریا
بچو سبزه گو سخن دان اے کیا مسد

ن

تفکروا فی آلاء الله ولا
تفکروا فی ذات الله

در ذات خدا

تفکروا فی ذات الله

زین وصیت کرد ما را مصطفی

بحث کم چوئید در ذات خدا

آنکه در ذاتش تفکر کرد نیست

در حقیقت آن نظر در ذات نیست

در عجبهایش تفکر اندر روید

از عظمی و زهابست کم شوید مصطفی

ه

جز یا مومن باز نور اطفاء ناری
بگذر اے مومن که نور تو را مرا سرد کرد

تو مثال دوزخی او مومن است

کشتن آتش بمومن ممکن است

مصطفی افسر بود از گفت حجیم

که بمومن لایه گر گردد ز بیم

گویدش بگز زمین اے شاہ نعد
مین کہ نورت سوز نامہ دار بود ^{۱۴۸}

کشتن این نار بنود جب ز نور
نورک اطفاء نار ناخن اشکوار ^{۱۴۹}

زانکہ دوزخ گوید اے مومن تیر زود
برگذر کہ نورت آتش اربود
بگذر اے مومن کہ نورت میکشد
آتشم را چونکہ دامن میکشد ^{۱۵۰}

ز آتش مومن اذین و اے صغی
میشود دوزخ ضعیف و منطفی
گویدش بگذر سبک اے محترم
ورنہ ز آتشہاے تو مرد آتشم ^{۱۵۱}

جفت القلم بجا ہو کائن
خک شد قلم از انچه خدنی بود
من ہی گویم برو جفت القلم
زان مستلم بس سزگون گرد و علم ^{۱۵۲}

راز پنهان با چنین طبل و علم

آبِ جوشان گشته از جُفتِ اَظہارِ لالی

فعلِ تبت این غصہائے دہم
این بود معنی قد جُفتِ اَظہارِ لالی

الجماعة رحمة الجماعة رحمت است
(یدالله علی الجماعة) (دست خدا بر جماعت است)
گفت با اینہا مرا صد محبت است
لیک جمع اند و جماعت جُست است

الجنة تحت اقدام امہاتکم جنت زیر قدہائے مادران (و پدران) است
من گرم در تو دورانِ دل بنگرم
تخفہ اورا آرزائے جانِ بزدوم
با تو او چون است ہستم من چنان
زیر پائے مادران باشد چنان

حُبِّ ابی من دنیا کن ثلاث محبوب گردانیدہ عددِ نزد من از دنیائے
الطیب النساء و قرع عینی ثما سے چیز بوی خوش و زمان و یکے چشم
فی الصلوۃ من در نماز است

بہر این بگو گفت احمد در عفات

دائماً قرءة عيسى في الصلوة منك

خوئے دارم در نماز آن التفات
میں قرءة عیسٰی فی الصلوة سے

حبك الشئ عی و یصم
دوست آہن قرشتے را ورمی کند و گرمی سازد
حبك الاشياء عیك و یصم
نفسا سوء قد جنت لا یقیم

الحزن سوء الظن
حرم بدگمان شدن است
باز گفتے حزم سوء الظن تست
بر کہ بدظن نیست کے مانند دست

حزم آن باشد کہ ظن بد بری
تا گریزی و شوی از بد بری
حزم سوء الظن فرمود آن رسول
ہر قدم را دامن میدان اے فضول

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخَفَّتِ
گرد گودہ شدہ است بہشت بہ نام مرغوبات
النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ
نفر گودہ شدہ است دوزخ بہ مرغوبات نفس
بے مرادی شد قلاوڑ بہشت

حُفَّتِ اُجُنَّةٌ شَوَّاهُ غُوشِ شَرِّتِ مَلَكَةٍ

حُفَّتِ اُجُنَّةٌ مَكَارِهِ مَدَارِسِهِ

حُفَّتِ السَّارِازُ مَوَّادُ پَدِيدِ مَلَكَةٍ

الحكمة ضالة المؤمن

كلمة دال اگم شده مومن است

زین سبب که علم ضاله مومن است

عارف ضاله خود است موقن است مَلَكَةٍ

الحیاء یمنع الایمان

شرم بازمی دارد از ایمان

آب هر آلوده گر پنهان شود

احیاء یمنع الایمان بود مَلَكَةٍ

ح

الخلق عیال الله فاحب الخلق

خلق عیال خدا بند پس محبوب تر از عطا

الى الله من احسن الى عیاله

تر خدا کسیست که نیکوتر است با عیال او

الخلق عیال الله احبهم الى الله

خلق عیال خدا ناید محبوب تر از خدا کسیست

انفعهم بعیاله وابغضهم الى الله

که نفع او بعیال او بیشتر باشد و بغض من کرد

اذا هم بعیاله

که اذیت ایشان بیش کند

ما عیال حنبر تیم و شیر خواه

گفت الخلق عیال الله مَلَكَةٍ

گفت اطفال من اند این اولیا
 و غریبی فرد از کار و کیا
 از برائے آسمان خود و قیوم
 لیک اندر سر منم یار و نیم منم

خیر الناس من یبعم الناس بهتر من مردمان آنست که نفع رسانند و مانا

خیر الناس ان یبغ الناس به
 گر نه ستمگرانی چو هر ستمی باید

دع ما یرمک الی ما لا یرمک و اگر از چیزے را که به شک اندازد ترا
 فان الصدق طمانین و بگیر چیزے را که به شک نیندازد ترا
 والکذب سربیه زیرا راستی آرامش دل است و دروغ بیگانه

گفته است الکذب بیب فی القلوب

باز اصدق طمانین و طرب

دل نیار آمد ز گفتار دروغ

ز آب دروغن بیج نفوذ و فو

در حدیث راست است

راستیها دانه دانه

دل بیار آمد ز گفتار صواب

قل لہن
آنچنانکہ شمع آراہ آب معصومہ

الدنیا جیفۃ وطالبوہا کلاب دنیا مرہارست و طالبان او گانہ

چشم سیم چون آہر بود جنت
پس بدان دیدہ جهان ایضہ گفت معصومہ

الدنیا سحارۃ غدارۃ دنیا سحرہ و دغا باز است

زان نبی دنیا ت راستارہ خواند
کو با فسون خلق را در حیل نہ نشاند معصومہ

الدین النصیحة لله ولرسوله دین کو خواہی بہت برائے خدا و برائے

ولکتابہ ولائمة المسلمین رسول خدا و برائے کتاب خدا و برائے

وعامتہم ائمہ مسلمین و برائے عامۃ مسلمین

گفت الدین النصیحة ان رسول
آن نصیحت و نصیحت ضیہ قول معصومہ

ن

نہر رغبات زرد جبّا یک روز میان آدہ ملاقات کن کہ دوستی یاد شود

نیت ز رغبات طریق عاشقان

سخت مستحق است جان عاشقان

نیت ز رغبات طریق ماہیان

نہ انکھ بے دریا نہ اندہ انس و جان ^{۱۱۵}

س

سافر و تھکوا و تغموا سفر کنید وین صحت یا بید و برکات حاصل کنید

شاو مانہ سوئے صحرا را ندید

سافر و اس کے تغموا بر خواندہ سنت

سبقت رحمتی علی غضبی رحمت من غضب سبقت دارو

باچنین قہرے کہ زفت و فانی است

بر دلغش میں کہ برے سابق است ^{۱۱۶}

السحا شجرة من اشجار الجنة سخا درختیت از درختہائے بہشت

اغضاناها متدلیات فی الدنیا و شاہنائے او فرہشتہ اند و دنیا

فمن اخذ غصنا منها فادله ذلك ہر کہ شاخے از ان بگیرد بہشت آن

الفصل الى الجنة شاخ اور اسوئے بہشت

این سخا شافیت از سر و بہشت

و اسے او کہ کف چنین شاخے بہشت ^{۱۱۷}

السعيد من وعظ بغيره سعادہ

این نگر کہ مبتلاست

در چھفت اداست

السلام عليك قد فضل
اسلام عليك بر خیز و نماز گران که نماز
فانك لم تصل
نگزارده

گفت پنبی بر یک صاحب ریا
صل آیت لم تصل یافیه

السيف محاء الذنوب
شمیل یعنی تیغ دین که شمشیر در دوا دهد و محو کند گناهان
تیغ جانهارا کند پاک از عیوب
زانکه سبفت است محاء الذنوب

ن

شاو مرداهن و خالفواهن
شاو و راهن پس آنکه خالفوا
ان من لم یصمن تالف

الشی شقی فی بطن امه
بدبخت بدبخت است در شکم مادر خود نیکوت
والسعید سعید فی بطن امه
نیک بدبخت است در شکم مادر خود
الشی من شقی فی بطن امه
من سمات الجحیم عرف عالمه

ص

قال ابن
گفت الصدق ترو للبداء
دا و مرضاک بصدا قیافته ۵۵

ک

طوبی لمن ذلت نفسه
خوشا بحال آنکه نفسش خوار شد
گفت آنکه مست خورشید روا
حرف طوبی هر که ذلت نفسه ۵۶

طوبی لمن رانی و طوبی سبع
خوشا بحال آنکه مرادید و هست بار خوشا
مراتلن لم یرنی و امن بی
بحال آنکه مراندید و ایمان آورد
گفت طوبی من رانی مصطفی
والذی یصبر لمن و بهی یرے ۵۷

ع

عز من قنم و ذل من طمع
عزت یافت هر که قناعت کرد و ذل شد هر که طمع کرد
شد زوید لب جسم من طمع
خوار و عاشق شد که ذل من طمع
چون نبیند مغر قانع شد به پست
بند عتر من قنع زند ۵۸

۱۲۱ زیادت گرد و از شد

پس نبالتے دیگر است اندر نہات)
عکس آن ریخت ذل من قنغ
اندرین طر است عزت من طبع من

علیکم بدین العجائز لازم گیرید دین پیر زمان را
ہم در اول عجز خود را او بدید
مرد و شد دین مجاز بر گزید منت

ف

فقل لا خلا بتمولی الخیار پس گرفت فریب مرا اختیار است
ثلاثة ایام

در نمائی این دو فسکت از گمان
لا خلا یہ گوئے و شباب مرا ان

ق

قال الله خلقت هولاء للجنة فرمود خداے قلے پیداکردم این جامعت
ولا ابالی خلقت هولاء برائے جنت و بیج پروا ندارم و پیداکردم این
لنار ولا ابالی عتار ابرائے دوزخ و ہم بیج پروا ندارم

کائن ملایک باز آید شن ما
کہ بدستش چشم و دل سوئے رجا
لا ابالی وار آزادش کنیم

وان خطا را بمس خط برزیم

قد جئنا من الجهاد الا صغر
الى الجهاد الا كبر
برکتیم از کارزار که چاکت کارزار
بزرگ

چونکه داشتیم ز پیکار برهان
روئے آوردم به پیکار درون
قد جئنا من جهاد الا صغیرم
باجت اندر جهاد کبیریم

القتام فی النار
تنت کنند در دوزخ است
آن دو گفتندش ز قیمت درگذرد
گوشش کن قتام فی النار از خبر من

قلب المؤمن بین الاصبغین
من اصابع الرحمن ان شاء
دل مومن در میان دو انگشتهاست
است اگر خواهد ثابت دارد اورا و
لا تثبت وان شاء لا تراغ
اگر خواهد مائل گرداند اورا

دیده و دل بست بین الاصبغین
چون تسلیم در دست کاتبه حین

مرغ مرده مضطر اندر وصل
خوانده قلب بین الاصبغین

جانب ما و صلح ما و فریض
نیت از ما است بین الاصبغین

الحق سر چشمه این کرامات
قب بین الاصبغین کبریا است منه

ک

کاد الفقران یکون کفرا قریب است فقر که بنور گردد بکفر
صوفیان در ویش بودند و فقیر
کاد قرآن کین کفر اکبر
اے تو آنکه که سیری بین منند
بر کثرے آن فقیر در دستند ملا

کلکم راجع و کل راجع مشغول هر یک از شما محاط است و هر یک محاط
عن رعیت سوال کرده شده است از رعیت خود
کلکم راجع بنبی چون راجع است
خلق مانند رنده او ساعی است

کلکم راجع بدانند از مر
که علف خوار است و که در محله

کلوا الناس علی قدر عقولهم گفتگو کنید با خلق باندازه فهم ایشان

پست می گویم باندازه عقل
عیب نبود این بود کار رسول صلا

کلمینی یا حمیرا چیزه بگو با من اے کلام

مصطفی آمد که سازد هدیه
کلمینی یا حمیرا کلمه
اے حمیرا آتش اندر نه تو فصل
تا ز فصل تو شود این کوه فصل صلا

آنکه عالم بنده گفتش برے
کلمینی یا حمیرا می ندے صلا

کنت کنزاً مخفياً فاحببت ان اعراف فخلقت الخلق لکی
بودم من گنج پنهانی پس خواستم که شناخته شوم پس آفریدم خلق را تا اعراف

کنت کنزاً ارحمة مخفیه
فَاتَبَعْتُ اُمَّتَهُ بِهَدًى

کنت کنزاً گفت مخفياً شنو
جو هر خود کم کن اظهر اشراف

لا احصى ثناء عليك كما
من ثنائے تراجم نتوانم کرد و چنانکه
اثبت علی نفسک ثنائے خود کرد

جز که لا احصی نگوید از زبان
کز شمار و حد برون است آن بیان

لا تفضلونی علی یونس
فصلت مدبید مرا بر یونس

گفت پیغمبر که معراج را
نیست بر معراج یونس اجتناب

لا رهبانیت فی الاسلام
غیر دهب دارا که همان است رهبانیت
علیکم بالجهاد فانہ رهبانیت
است من رهبانیت است من
امتی رهبامتی الجلوس فی
المساجد انتظار الصلوة
نشستن در مسجد و انتظار کردن نماز است

من کن خود را خصی از هبان شو
ز آنکه عفت هست شهوت را گو
بے هوا نبی از هوا ممکن نبود
هم غزا با مردگان نتوان نمود عفت

مخ گفتش خواجہ در غلوت است
دین احمد را تربیب نیک نیست

از تہیب نہی فرمود آن رسول
 بدستے چون برگشتی اسے فضل
 جمع شراست و جماعت در نماز
 اور موعود و زمیں کو احقر از متہ

لا شجاعة قبل الحرب یت شجاعت قبل الحرب
 گفت پیغمبرؐ سپہدار میوب
 لا شجاعة یافتی قبل الحرب

از خیال حرب نہرا سیکس
 لا شجاعة قبل حرب این را پس متہ

لا صلوة الا بحضور القلب نماز صحیح نیست مگر بحضور قلب
 بشنو از اخبار آن صدہ صدو
 لا صلوة تم الا بحضور متہ

لا يزال عبدی یتقرب الی	میجوید بندہ من نزدیکی من بذریعہ عبادت
بالنوافل حتی اجبته فاذا اجبته	و غیرات تا آنکہ اورا دوست میگیرم
كنت سمعه الذی یمع به و	و چون اورا در
بصر الذی یمصر به و یدہ	گوش او کہ آہ
التي یمس بها و رجلہ	می بیند و در

التي عيشي بها

وہائے او کہ کان راہ میرود

رو کہ بی بیسمع و بی میسر توئی
 سرتوئی، چه جائے صاحب سرتوئی
 چون شدی من کان شد از دل
 حق ترا باشد کہ کان شد من

لا یلدغ المؤمن من جحر واحد مرد مومن از یک سوراخ دوبار گزیدہ
 مرتین نمی شود

گو شس من لا یلدغ المؤمن شنیہ
 قول منیہ نہ کبان دل گزیدہ

لکل داء دواء فاذا اصابه داء برائے ہر درد دے دواست چون دوائے
 الداء برء باذن الله تعالى آن درد میرسد شفا دست می دہد حکم خدا
 گفت منیہ سر کہ یزدان مجید
 از پئے ہر درد در مان آنیہ
 لیک زان در مان نہ منی زنگہ
 بہر درد و خویش بے فرمان او

ليس الماضين هم الموت انما نیست گذشتگان را غم بر موت بکہ اینان
 لهم حسرة الغوت راحت است بر فوت
 راست فرمود آن سچ بہدار بغیر

کہ ہر آن کو کرد از دنیا گذ
میتش در دو دریغ و غنیمت
بلکہ ہفتصد دریغ از ہر فوت
نہیں للہاضین ہسم الموت گفت
ایک شان با حسرت فوت از ہفت

لی مع اللہ وقت لا یسعی فیہ مرا با خدا ہے خود وقت کہ نبی گنج با من
ملک مقرب ولا نبی مرسل دامن قتیح فرشتہ مغرب و بیچ پیغمبر مرسل
آن چنان برگشتہ از اجل حق
کا ندرو ہم رہ نیابا دل حق
لا یسع فیہنا نبی مرسل
والملک والروح ایضا فاعلموا

لی مع اللہ وقت بود آن دم مرا
لا یسع فیہ نبی محبتہ

مثل القلب کریشہ فی فلاتہ مثال دل مانند پریت در بیا بان گی گشت
یقلبها الریاح کیف یشاء آزا باد بہ ط
در حدیث آمد کہ دل چھو پر
در بیا بانے اسیر صرصر

مثل المومن کمثل المزمع الایمن
خلل من تهاجست نیکو نمیشود آواز او

صوتہ الا بخلاء بطنه
بغالی کردن شکم او

چون پیروز گشت مومن فر مر است

در زمان غاسلے ناله گر است

مثلی کمثل حیرا استوقد نار افلا
مثال من بچو مردیت که آتش افروخته

اضاءت ماحولها جعل الفرائش
چون روشن شد گرد آن این یروانها و

وهذا الذاب التي تقع في النار
کهها که در آتش افتند در آن آتش افتادون

بقعن فیها وجعل بحجرهن ویغلبهن
گرفتند دآن مرد دفع میکرد آهنا و آهنا

فیقتحمهن فانا اخذ بحجر کم عن
غلبه میکردند پیمان من باز میدارم شمارا

النار وانتم تفتحون
از آتش دشنا غلبه می کنید

راست می فرمود آن بچو کرم

من شمارا از شما مشفق ترم

من نشسته بر کنار آتشی

بانسروغ و شعله نین ناغوشه

بچو پروانه شما آنسودوان

هر دو دست من شد پروانه ران

المرء مخبوء تحت لسانه
آدمی پنهان است در زیر زبان خود

گفت پیغمبر به تمیز کسان

مرد مخفی مال دس طے اللسان

آدمی مخفی است در زیر زبان
این زبان پرده است بر درگاه جان ^{ص ۱۱۹}

المرء مع من احب آدمی با کس است که دوست میدارد و او را

گفت المرء مع محبوب
لا یفک القلب من مطلوبه ^{ص ۱۲۰}

المستشار هو متن از کس که طلبش بر او کرده شود: یادمان رفت

گفت پیغمبر کن اے رکن
مشورت کا مستشار هو متن ^{ص ۱۲۱}

من حفر بیزاً لاختیه وقع هر که چاه بکند برائے برادر خود هم
در آن چاه خواهد افتاد ^{ص ۱۲۲}

من حفر بیزاً لاختی از خبر
آنچه خواندی کن بمن ^{ص ۱۲۳}

من رأی فقد راء الحق هر که

ماریت اذ ریت اخه

دیدن او دیدن خالق

من سن فی الاسلام سنه هر که بنا نهاد در اسلام طریقه حسناً

حسنۃ فلہ اجرہا واجر من
 عمل بہا من بعد لا من غیران
 ینقص من اجور ہمہ شیئا
 ومن من فی الاسلام سنۃ
 سیئۃ فلہ وزرہا ووزر من
 عمل بہا من بعد لا من غیران
 ینقص من او نزار ہمہ شیئا

ہر کہ او نہا و نا خوش سنتے
 سوئے او لغزین رود ہر ساعت
 نیکو ان رفتند و سستہا بماند
 وز لیثان ظلم و سستہا بماند ۳۳

ہر کہ بہند سنتے بذائے فتنے
 تا در آفتد بعد از خلق انعم
 جمع گردد بروے آن جملہ بزہ
 کو سرے بودست ایشان دم غزوہ ۳۴

من عرف اللہ کلّ لسانہ
 ہر کہ خدا را شناخت زبان او خاموش ماند

لفظ در معنی ہمیشہ نارسان
 زان پیغمبر گفت قد کلّ اللسان ۳۵

من عرف نفسه فقد عرف ربه
بر که خود را شناخت خدا را شناخت

تو یے تو در دیگرے آدمین

من غلام مرد خود بین چنین معنی ۵۵

من قادم مکفوناً اربعین خطوة
بر که برساند کورے را چهل قدم آرزید شود

غفر له ما تقدمه من ذنبه وما تأخر
گناهان او قبل و ما بعد

بر که او چهل گام کورے را کشد

گشت آرزید و یا بد شد ۲۱۵

من كان لله كان الله له
بر که خدا را باشد خدا او را باشد

كان لله بود و در ما مضی

تا که كان الله له آید جزا ۲۲۰

كان لله دادن آن چه است

تا که كان الله له آید بدست ۲۲۵

موتوا قبل ان تموتوا
میرید پیش از مرگ

گفت موتوا کلکم من قبل ان

یاتی الموت تموتوا بالفتن ۲۳۰

بہر این گفت آن رسول خوش پیام

المومن مرآة المومن مومن آئینہ مومن است

چونکہ مومن آئینہ مومن بود
 روئے او را آلودگی ایمن بود
 یار آئینہ است جان را در سخن
 برخ آئینہ سے جان ہم من مت

المومن یالف یولف به مومن کے است کہ الفت گیرد با خلق و
 والمنافق لا یالف ولا خلق الفت گیرد با او و منافق کے است
 یولف به کہ نہ او با خلق الفت گیرد نہ خلق با او

لیس یالف لیس یولف جمہ
 لیس الاشع نفس قسمہ مت

الناس علی دین ملوکهم مردم بر دین ملوکشان خداوند
 بگذرد این صیغہ از تضرع و تبوک
 زانکہ الناس علی دین الملوک مت

الناس معادن کما دزل الذهب مردم کا نہات مسفل کا نہائے
 والفضة خیارهم فی درو سیم خیار آہنبا در جاہلیت
 الجاہلیة خیارهم فی اگر علم و فہم دارند در اسلام
 الاسلام اذ افقہوا ہم خیار اند

یاد الناس معا دن مین بیا
 معدنی باشد فزون از صد هزار
 معدن لعل و حقیق کنتش
 بهتر است از صد هزاران کان مس ^{۱۱۱۱}

دیر کان بود آب و گل ما ز گرم
 که گیش خستمال و گد غاتم بریم ^{۱۱۱۱}

الناس ینام فاذا ماتوا انتبهوا مردم در خواب ندیون بیدار شوند

این جهان ماکه بصورت قائم است
 گفت پشیمبر که ظلم قائم است ^{۱۱۱۱}

همچنین دنیا که خستیم نایم است
 خفته پندارد که این خود دائم است ^{۱۱۱۱}

نحن الآخر من السابقون ما سوخریم در دنیا و مقدم در عجب

بهر این فرموده است آن ذوفنون
 رمز نحن الآخر من السابقون ^{۱۱۱۱}

لا جرم گفت آن رسول ذوفنون
 رمز نحن الآخر من السابقون ^{۱۱۱۱}

۹۳۴
نعم المال الصالح للرجل
الصلاح
تالیہ
خوب است مال پاک برائے
مرد پاک

مال را اگر بہر دین باشی حمل
نعم مال صالح گفت رسول ص

النوم احو الموت ولا يموت
اهل الجنة
خواب بامداد مرگ است و اہل جنت

اسپ جا نہار کس عارضی نہیں
نتر النوم احو الموت است این ص

نوم ما چون شد احو الموت اے فلان
زمین برادر آن برادر را بدان ص

الولد سرابیہ
فزند را ز پدر است
شعلہ میزد آتش جان بنیہ
کاتشے بود الولد سرابیہ ص

یا معاذ ما خلق الله شیئا
على وجه الارض احب اليه
اے معاذ! نیا فرید خداے تعالیٰ هیچ
چیزے را بر روی زمین کہ دوست تر

من العتاق وما خلق الله باشد نزد او از آزاد کردن غلام و
 علی وجه الارض ابغض نیا فرید هیچ چیز را بر روستن
 الیه من الطلاق که بگویند تر باشد نزد او از طلاق

تا توانی پاسبانم اندر فراق
 بعضی الاشیاء عندی انطلاق ^{۱۳۰}

مرجانتہ المیج

دھماکے جگلی آہستہ
کوزا دریک لگن در ریختہ
ز آنکہ خود مدوح جزیک پیش نیت
کیشہا زین رونے جزیک بیغ نیت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سید برهان الدین محقق ترمذی

پختہ گرد و از تفسیر دور شو رو چون برهان محقق نور شو
چون ز خود رستی ہمہ بران شدی چونکہ گفتی بنده ام سلطان شدی

حضرت شمس الدین تبریزی

آفتاب آمد و سیل آفتاب گرد سلیت باید از دے رو تباب
از دے ار سایہ نشا نے میدہد شمس ہر دم نور جا نے میدہد
سایہ خا ب آرد ترا، چو بحر چون بر آید شمس انشقاق
خود غریبے در جهان چون شمس نیست شمس جان باقیست کورا سن نیست
شمس در خارج اگر چہست فرد مثل او ہم میتوان تصویر کرد
لیک آن شمسے کہ شدتش اثر نبودش در ذہن و در خارج نظیر
در تصور ذات اورا گنج کو تا در آید در آفتاب
شمس تبریزی کہ نور مطلق است آفتاب اس

چو حدیث روئے غمّس الدین رسید
واجب آمد چونکہ بروم نام او
این نفس جان دهنم بر تافته است
کز برائے حق صحبت ساهبا
تا زمین و آسمان خنوده شود
گفتم اے دور افتاده از حبیب
لا تکلفنی فانی فی الغنا
کل شیء قباله غیر المفیق
ہر چہ میگوید موافق چون نمود
من چہ گویم یک رگم بشا زیت
خود ثنا گفتن ز من ترک شناس
شرح این بجران و این خون جگر

شرح چارم آسمان سرور شد
شرح کہون رمزے اذ انعام او
ہوئے پیران یوسف یافته است
باز گور رمزے اذان خوش ماہبا
عقل و روح و دیدہ صد چندان شود
محو بیارے کہ دور است از طیب
کلفت فہامی فلا اخصی ثنا
ان تکلف او تكلف لا یلیق
چون تکلف نیک نالاقی نمود
خرچ آن یارے کہ آریا ریت
کاین دلیل ہے مستحق خطا
این زمان بگذار تا وقت دیگر

مشرق خورشید برج قیرگون
مشرق او نسبت ذرات او
آفتاب ماز مشرقا ہرون
نے برآمد نے فرو شد ذرات او

باز گرد شمس میگردد عجب
شمس باشد بر سبھا مطلع
صد ہزاران بار ہمیدیم
تو مرا باور مکن کز آفتاب
ہم ز فہر شمس باشد این سبب
ہم از جوہل سبھا منقطع
عبردارم من ویا ماہی ز آب
عین صغ آفتاب ہستائے حسن
عہ بکنایا بیدہ

درین کتابین بے غنیم ورنه ما آن کور را بیستنا کنیم

شیخ صلاح الدین زرکوب

در میان خواجی صلاح الدین نمود
دیدار را کرو بیستنا و کشور
نقد را از چشم و از سیاه او
دید هر چشمت که وارد نور بود
شیخ فقال است بے آلت چو حق
بامریدان داده بیگفتی سخن
دل بست او چو موم نرم رام
هر او که تنگ سازد گاه نام

این صدادر کو و دلها بانگ کیت
گر پر است از بانگ این که گنیت
بر کجاست آن حکیم و استاد
بانگ او زین کو و دل خالی مباد

چلی حسام الدین ابن اخی ترک

اے ضیاء الحق حسام الدین بیا
که نزدیک بے تو از شور و گیا
از فلک آویخته شد پرده
از پئے نفسین دل آزده
این قصار اہم قضا و اند علاج
عقل خلقان در قصار کج است و کج
اثر و انگشت است آن مابسیا
آنکه کرے بود افتاده براہ
اثر و مار اندر دست تو
شد عصا اے جان موسی است تو
تا بخت اثر و مار گرد عصا
حکم خند با تخف و ادت خدا
صبح نو یکش از شہاے سیاہ
مین پر بیضانما اے بادشاہ

ز ان صیافتیم حسام الدین را
که تو خورشیدی و این دو و صفها

کاین حمام و این ضیاء یک است
نور از این ماه باشد و این ضیاء
شمس را قرآن ضیاء خواند اے پدر
شمس چون عالی تر آمد خود ز ماه

تیغ خورشید از ضیاء باشد یعنی
آن خورشید این فروخوان از بنا
و آن قسم را نور خواند نیز اگر
پس ضیاء از نور افزون و آن بجای

۳۳۰

بر فلک محمودی اے خورشید فاش
تا زبینه با سائے بس بلند
تفرقه بر خیزد و شرک دوی
چون شناسد جان من جان ترا
موش و مارون شوند اندر زمین

بر زمین هم تا ابد محمود باش
یکدل و یک قبله و یک خوشوند
وعدت است اندر وجود معنوی
یاد دارند اتحاد و اجرا
مخلط خوشش، سچو شیر و گنیم

۳۳۱

اے ضیاء الحق حسام الدین را
گر بنودے خلق محبوب و کثیف
در دیکت و دامن مادی
شرح تو غیب است بر اهل جان
روح تو حیف است بازمانیان
قد تو بگذشت از درک عقول
من گویم و صفت تو تاره برند
نور حق و بحق جذاب جان
شرط تعظیم است تا این نور خوش

اوستادان صفارا اوستاد
ورنه بودے خلقها تنگ و ضعیف
غیر این منطلق بے کبشادے
سچو را ز عشق دارم در نهان
گویم اندر تجسم روحانیان
عقل در شرح شما شد بوالفضل
پیش آنان که فوشت آن حشر خوار
خلق در ظلمات و هم اندگیان
گرد این بیدیدگان اسیر کش

۳۳۲

کے توان اندو خورد شیدے گل
 کہ پوشتا نذغور شید ترا
 با غمبسا از خندہ مالا مال است
 تاز صمد خو من یکے جو تفتے
 چون علی سر را فرا چا بے کم
 یوسفم را قفس بر جادوی تر است
 می

ایضا، ایمن حمام الدین دل
 قصد کرد سجد این گل پاردا
 در دل کہ لبها دلال است
 محرم مردیت را کور ستے
 چن بخود ہم کز برت آہے ہم
 چونکہ اخوان را دل کینہ در است

89

922

ضمیمہ

9

971

971

971

نظم و در حکم

952

۵۶۱	استقامت	۵۵۲	اخلاص	۵۵۰	اجتناب از تقلید
۵۶۱	استقامت از علم	۵۵۵	اخلاق	۵۹۷	اجتناب از تقلید
۶۳۵	اسرار اسلماء الہی	۵۵۶	اوب	۵۸۲	احترام از کتب پیغمبر پیر
۷۵۱	استبداد صوری	۵۵۶	ادب الیقین و ادب الادل	۵۵۲	احتما
۷۵۲	استبرک نفی	۵۵۶	ادب پیغمبران	۵۵۲	احتمال بر ازدواج
۶۱۷	استہائے حلاق و کاذب	۶۲۶	ادراک	۶۸۸	اقتنا بصحت
۵۷۹	اصحاب وصال	۶۲۶	ادراک حس	۷۱۲	اجتناب تعلیم بجا عقل
۵۸۲	اصل بیداری بیداروں	۵۷۲	ادراک مرتبہ اولیاء اللہ	۶۲۲	اعتیاد از حرم
۶۳۸	اصل دنیا	۶۵۲	ادب باطل و باطل نہ حق	۵۶۳	اعتیاد در اختیار پیر
۵۹۸	اصل قوت و قوت درو	۵۵۸	ارادت	۷۲۷	اعتیاد در صرف مال
۶۶۸	اصل کار تقوی	۷۲۱	اربع عناصر	۵۵۲	احسان
۵۵۱	اصل مرگ مرگ نفس	۵۵۸	ارتقاء	۵۵۲	احسان باعدو
۵۶۱	اصلیت		ارشاد و انحضرت سلیم در بیان		احوال صوفیہ تابع حقیقت
۷۱۹	اصیبت خوف فنا	۶۳۳	حق	۶۲۹	بے صورتی
۵۶۱	افساد	۵۹۲	از دیار و ہم از دیار	۵۷۲	احوال مختلفہ اولیاء اللہ
۵۸۰	الغفار و شہوت نفس	۷۵۶	استجاب مشورت	۶۷۷	احوال مختلفہ شلہان
۶۹۸	الغبار ظلم	۵۶۰	استلال	۷۵۱	اختلاف احوال
۶۳۰	اعتبار باطن نہ ظاہر	۶۳۲	استلال از کائنات	۵۵۱	اختلاف احوال مرگ
۷۴۶	اعتبار بجا بوقت امتحان	۵۶۰	استلال تنقیدی	۶۰۸	اختیار
۷۴۶	اعتبار معنی نہ لفظ	۶۰۲	استغفار و توبہ	۶۰۸	اختیار جبر
۵۶۳	اعتصام	۶۰۲	استغفار و توبہ غم	۶۵۶	اختصاص راز

۶۳۸	۶۳۹	۶۴۰	۶۴۱	۶۴۲	۶۴۳	۶۴۴	۶۴۵	۶۴۶	۶۴۷	۶۴۸	۶۴۹	۶۵۰	۶۵۱	۶۵۲	۶۵۳	۶۵۴	۶۵۵	۶۵۶	۶۵۷	۶۵۸	۶۵۹	۶۶۰	۶۶۱	۶۶۲	۶۶۳	۶۶۴	۶۶۵	۶۶۶	۶۶۷	۶۶۸	۶۶۹	۶۷۰	۶۷۱	۶۷۲	۶۷۳	۶۷۴	۶۷۵	۶۷۶	۶۷۷	۶۷۸	۶۷۹	۶۸۰	۶۸۱	۶۸۲	۶۸۳	۶۸۴	۶۸۵	۶۸۶	۶۸۷	۶۸۸	۶۸۹	۶۹۰	۶۹۱	۶۹۲	۶۹۳	۶۹۴	۶۹۵	۶۹۶	۶۹۷	۶۹۸	۶۹۹	۷۰۰	۷۰۱	۷۰۲	۷۰۳	۷۰۴	۷۰۵	۷۰۶	۷۰۷	۷۰۸	۷۰۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۸۰۰	۸۰۱	۸۰۲	۸۰۳	۸۰۴	۸۰۵	۸۰۶	۸۰۷	۸۰۸	۸۰۹	۸۱۰	۸۱۱	۸۱۲	۸۱۳	۸۱۴	۸۱۵	۸۱۶	۸۱۷	۸۱۸	۸۱۹	۸۲۰	۸۲۱	۸۲۲	۸۲۳	۸۲۴	۸۲۵	۸۲۶	۸۲۷	۸۲۸	۸۲۹	۸۳۰	۸۳۱	۸۳۲	۸۳۳	۸۳۴	۸۳۵	۸۳۶	۸۳۷	۸۳۸	۸۳۹	۸۴۰	۸۴۱	۸۴۲	۸۴۳	۸۴۴	۸۴۵	۸۴۶	۸۴۷	۸۴۸	۸۴۹	۸۵۰	۸۵۱	۸۵۲	۸۵۳	۸۵۴	۸۵۵	۸۵۶	۸۵۷	۸۵۸	۸۵۹	۸۶۰	۸۶۱	۸۶۲	۸۶۳	۸۶۴	۸۶۵	۸۶۶	۸۶۷	۸۶۸	۸۶۹	۸۷۰	۸۷۱	۸۷۲	۸۷۳	۸۷۴	۸۷۵	۸۷۶	۸۷۷	۸۷۸	۸۷۹	۸۸۰	۸۸۱	۸۸۲	۸۸۳	۸۸۴	۸۸۵	۸۸۶	۸۸۷	۸۸۸	۸۸۹	۸۹۰	۸۹۱	۸۹۲	۸۹۳	۸۹۴	۸۹۵	۸۹۶	۸۹۷	۸۹۸	۸۹۹	۹۰۰	۹۰۱	۹۰۲	۹۰۳	۹۰۴	۹۰۵	۹۰۶	۹۰۷	۹۰۸	۹۰۹	۹۱۰	۹۱۱	۹۱۲	۹۱۳	۹۱۴	۹۱۵	۹۱۶	۹۱۷	۹۱۸	۹۱۹	۹۲۰	۹۲۱	۹۲۲	۹۲۳	۹۲۴	۹۲۵	۹۲۶	۹۲۷	۹۲۸	۹۲۹	۹۳۰	۹۳۱	۹۳۲	۹۳۳	۹۳۴	۹۳۵	۹۳۶	۹۳۷	۹۳۸	۹۳۹	۹۴۰	۹۴۱	۹۴۲	۹۴۳	۹۴۴	۹۴۵	۹۴۶	۹۴۷	۹۴۸	۹۴۹	۹۵۰	۹۵۱	۹۵۲	۹۵۳	۹۵۴	۹۵۵	۹۵۶	۹۵۷	۹۵۸	۹۵۹	۹۶۰	۹۶۱	۹۶۲	۹۶۳	۹۶۴	۹۶۵	۹۶۶	۹۶۷	۹۶۸	۹۶۹	۹۷۰	۹۷۱	۹۷۲	۹۷۳	۹۷۴	۹۷۵	۹۷۶	۹۷۷	۹۷۸	۹۷۹	۹۸۰	۹۸۱	۹۸۲	۹۸۳	۹۸۴	۹۸۵	۹۸۶	۹۸۷	۹۸۸	۹۸۹	۹۹۰	۹۹۱	۹۹۲	۹۹۳	۹۹۴	۹۹۵	۹۹۶	۹۹۷	۹۹۸	۹۹۹	۱۰۰۰
۶۳۸	۶۳۹	۶۴۰	۶۴۱	۶۴۲	۶۴۳	۶۴۴	۶۴۵	۶۴۶	۶۴۷	۶۴۸	۶۴۹	۶۵۰	۶۵۱	۶۵۲	۶۵۳	۶۵۴	۶۵۵	۶۵۶	۶۵۷	۶۵۸	۶۵۹	۶۶۰	۶۶۱	۶۶۲	۶۶۳	۶۶۴	۶۶۵	۶۶۶	۶۶۷	۶۶۸	۶۶۹	۶۷۰	۶۷۱	۶۷۲	۶۷۳	۶۷۴	۶۷۵	۶۷۶	۶۷۷	۶۷۸	۶۷۹	۶۸۰	۶۸۱	۶۸۲	۶۸۳	۶۸۴	۶۸۵	۶۸۶	۶۸۷	۶۸۸	۶۸۹	۶۹۰	۶۹۱	۶۹۲	۶۹۳	۶۹۴	۶۹۵	۶۹۶	۶۹۷	۶۹۸	۶۹۹	۷۰۰	۷۰۱	۷۰۲	۷۰۳	۷۰۴	۷۰۵	۷۰۶	۷۰۷	۷۰۸	۷۰۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۸۰۰	۸۰۱	۸۰۲	۸۰۳	۸۰۴	۸۰۵	۸۰۶	۸۰۷	۸۰۸	۸۰۹	۸۱۰	۸۱۱	۸۱۲	۸۱۳	۸۱۴	۸۱۵	۸۱۶	۸۱۷	۸۱۸	۸۱۹	۸۲۰	۸۲۱	۸۲۲	۸۲۳	۸۲۴	۸۲۵	۸۲۶	۸۲۷	۸۲۸	۸۲۹	۸۳۰	۸۳۱	۸۳۲	۸۳۳	۸۳۴	۸۳۵	۸۳۶	۸۳۷	۸۳۸	۸۳۹	۸۴۰	۸۴۱	۸۴۲	۸۴۳	۸۴۴	۸۴۵	۸۴۶	۸۴۷	۸۴۸	۸۴۹	۸۵۰	۸۵۱	۸۵۲	۸۵۳	۸۵۴	۸۵۵	۸۵۶	۸۵۷	۸۵۸	۸۵۹	۸۶۰	۸۶۱	۸۶۲	۸۶۳	۸۶۴	۸۶۵	۸۶۶	۸۶۷	۸۶۸	۸۶۹	۸۷۰	۸۷۱	۸۷۲	۸۷۳	۸۷۴	۸۷۵	۸۷۶	۸۷۷	۸۷۸	۸۷۹	۸۸۰	۸۸۱	۸۸۲	۸۸۳	۸۸۴	۸۸۵	۸۸۶	۸۸۷	۸۸۸	۸۸۹	۸۹۰	۸۹۱	۸۹۲	۸۹۳	۸۹۴	۸۹۵	۸۹۶	۸۹۷	۸۹۸	۸۹۹	۹۰۰	۹۰۱	۹۰۲	۹۰۳	۹۰۴	۹۰۵	۹۰۶	۹۰۷	۹۰۸	۹۰۹	۹۱۰	۹۱۱	۹۱۲	۹۱۳	۹۱۴	۹۱۵	۹۱۶	۹۱۷	۹۱۸	۹۱۹	۹۲۰	۹۲۱	۹۲۲	۹۲۳	۹۲۴	۹۲۵	۹۲۶	۹۲۷	۹۲۸	۹۲۹	۹۳۰	۹۳۱	۹۳۲	۹۳۳	۹۳۴	۹۳۵	۹۳۶	۹۳۷	۹۳۸	۹۳۹	۹۴۰	۹۴۱	۹۴۲	۹۴۳	۹۴۴	۹۴۵	۹۴۶	۹۴۷	۹۴۸	۹۴۹	۹۵۰	۹۵۱	۹۵۲	۹۵۳	۹۵۴	۹۵۵	۹۵۶	۹۵۷	۹۵۸	۹۵۹	۹۶۰	۹۶۱	۹۶۲	۹۶۳	۹۶۴	۹۶۵	۹۶۶	۹۶۷	۹۶۸	۹۶۹	۹۷۰	۹۷۱	۹۷۲	۹۷۳	۹۷۴	۹۷۵	۹۷۶	۹۷۷	۹۷۸	۹۷۹	۹۸۰	۹۸۱	۹۸۲	۹۸۳	۹۸۴	۹۸۵	۹۸۶	۹۸۷	۹۸۸	۹۸۹	۹۹۰	۹۹۱	۹۹۲	۹۹۳	۹۹۴	۹۹۵	۹۹۶	۹۹۷	۹۹۸	۹۹۹	۱۰۰۰
۶۳۸	۶۳۹	۶۴۰	۶۴۱	۶۴۲	۶۴۳	۶۴۴	۶۴۵	۶۴۶	۶۴۷	۶۴۸	۶۴۹	۶۵۰	۶۵۱	۶۵۲	۶۵۳	۶۵۴	۶۵۵	۶۵۶	۶۵۷	۶۵۸	۶۵۹	۶۶۰	۶۶۱	۶۶۲	۶۶۳	۶۶۴	۶۶۵	۶۶۶	۶۶۷	۶۶۸	۶۶۹	۶۷۰	۶۷۱	۶۷۲	۶۷۳	۶۷۴	۶۷۵	۶۷۶	۶۷۷	۶۷۸	۶۷۹	۶۸۰	۶۸۱	۶۸۲	۶۸۳	۶۸۴	۶۸۵	۶۸۶	۶۸۷	۶۸۸	۶۸۹	۶۹۰	۶۹۱	۶۹۲	۶۹۳	۶۹۴	۶۹۵	۶۹۶	۶۹۷	۶۹۸	۶۹۹	۷۰۰	۷۰۱	۷۰۲	۷۰۳	۷۰۴	۷۰۵	۷۰۶	۷۰۷	۷۰۸	۷۰۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۸۰۰	۸۰۱	۸۰۲	۸۰۳	۸۰۴	۸۰۵	۸۰۶	۸۰۷	۸۰۸	۸۰۹	۸۱۰	۸۱۱	۸۱۲	۸۱۳	۸۱۴	۸۱۵	۸۱۶	۸۱۷	۸۱۸	۸۱۹	۸۲۰	۸۲۱	۸۲۲	۸۲۳	۸۲۴	۸۲۵	۸۲۶	۸۲۷	۸۲۸	۸۲۹	۸۳۰	۸۳۱	۸۳۲	۸۳۳	۸۳۴	۸۳۵	۸۳۶	۸۳۷	۸۳۸	۸۳۹	۸۴۰	۸۴۱	۸۴۲	۸۴۳	۸۴۴	۸۴۵	۸۴۶	۸۴۷	۸۴۸	۸۴۹	۸۵۰	۸۵۱	۸۵۲	۸۵۳	۸۵۴	۸۵۵	۸۵۶	۸۵۷	۸۵۸	۸۵۹	۸۶۰	۸۶۱	۸۶۲	۸۶۳	۸۶۴	۸۶۵	۸۶۶	۸۶۷	۸۶۸	۸۶۹	۸۷۰	۸۷۱	۸۷۲	۸۷۳	۸۷۴	۸۷۵	۸۷۶	۸۷۷	۸۷۸	۸۷۹	۸۸۰	۸۸۱	۸۸۲	۸۸۳	۸۸۴	۸۸۵	۸۸۶	۸۸۷	۸۸۸	۸۸۹	۸۹۰	۸۹۱	۸۹۲	۸۹۳	۸۹۴	۸۹۵	۸۹۶	۸۹۷	۸۹۸	۸۹۹	۹۰۰	۹۰۱	۹۰۲	۹۰۳	۹۰۴	۹۰۵	۹۰۶	۹۰۷	۹۰۸	۹۰۹	۹۱۰	۹۱۱	۹۱۲	۹۱۳	۹۱۴	۹۱۵	۹۱۶	۹۱۷	۹۱۸	۹۱۹	۹۲۰	۹۲۱	۹۲۲	۹۲۳	۹۲۴	۹۲۵	۹۲۶	۹۲۷	۹۲۸	۹۲۹	۹۳۰	۹۳۱	۹۳۲	۹۳۳	۹۳۴	۹۳۵	۹۳۶	۹۳۷	۹۳۸	۹۳۹	۹۴۰	۹۴۱</																																																											

۵۴۲	پوشیدہ گئے اولیاء اللہ	۵۸۲	پرہیز	۵۴۹	بدایت
۴۵۶	پوشیدہ گئے مشقت	۵۸۲	بہشت، جاندار	۵۴۹	بدایت حال
۶۴۵	پیام حق بدستجہاں	۴۰۲	بے ادبئے عشاق	۴۴۱	بدترین شہوات کبیر
۵۸۴	پیر	۴۰۶	بے پایائے علم	۶۲۳	بدگمانی
۵۶۳	پیر، افتدا	۵۹۸	بے تکلفی	۵۸۰	بذل
۵۸۸	پیغمبر	۶۰۹	بیچارگی از قضا	۴۵۲	برداشت شاید برامیہا
۵۸۸	پیغمبران، طیبہ الہی	۶۱۰	بے حاصلے مخالفت	۶۴۲	برکات سفر
۵۸۶	پیغمبر، منبر بشر	۶۲۳	بخودی از سرے	۴۳۲	بسط، قبض
۵۸۳	ت	۵۸۳	بیداری	۶۹۱	بیاد خوارے صوفیان
۵۸۶	تاثر از پیغمبر	۶۸۳	بے صبری	۵۸۱	بصیرت
۶۲۶	تاثر حیا از یکدیگر	۴۰۲	بے غرضئے عشاق	۵۸۱	بصیرت و قیاس
۶۱۵	تاثر و تاثیر از جنسیت	۴۳۳	بے غرضئے قاضی	۵۹۹	بطحان جس، روز بزرگ
۵۴۱	تازگی از اولاد	۴۰۲	بیقراری و ناسازد عشق	۴۲۰	بقادر فنا
۶۸۳	تاتی از رحمان و رحیم	۵۹۹	بیگانگی روح و تن	۴۲۹	بقا، فنا
۶۸۳	تاتی، صبر	۴۰۲	بیگانگی عشق از دہم	۴۲۱	بندی، موجب پستی
۵۹۰	تقبل	۴۰۸	پ	۶۰۸	بند قضا
۶۸۱	تبر از شیطان	۶۱۶	پر خوری	۴۲۱	بند کبر و خوت
۴۳۰	تجدد و امثال	۴۰۲	پردہ داری پردہ بفروری عشق	۶۲۱	بندگی بہتر از خواہی
۵۹۱	تجربہ	۵۵۲	پرہیز، احتما	۶۲۱	بندگی، خواہی
۶۴۲	تجلی، ستر	۴۳۵	پناہ بہ قرآن	۵۶۵	بندہ و از مایش حق تعالی
۵۹۱	تحریریں بر تجرید	۶۵۲	پناہ و تن دفع از کون	۶۲۰	بہترین کسب، توکل

۴۲۱	ترک کبر و نخوت	۵۹۲	ترک	۴۹۱	تعلیم
۶۵۲	ترک نویسی	۶۶۸	ترک کندو	۵۹۱	تعلیم
۵۵۱	تاریخ در ادب	۵۵۸	ترک ادب	۵۹۱	تعلیم
۵۹۵	تسبیح	۶۰۲	ترک پشانی	۴۰۳	تعلیم
۵۹۵	تسبیح	۵۹۲	ترک تردد	۵۹۵	تعلیم
۵۹۵	تسبیح کرمی	۶۲۵	ترک حر	۶۳۲	تعلیم
۵۹۵	تسلیم	۶۲۱	ترک حشر و کشت	۴۲۱	تعلیم
۵۹۵	تسلیم	۵۸۳	ترک خواب و لذت	۵۹۹	تعلیم
۵۹۱	تقصوف	۶۶۸	ترک دنیا	۶۲۸	تعلیم
۴۰	تطابق قول و فعل	۶۲۹	ترک دنیا و طلب غرت	۵۹۹	تعلیم
۶۰۵	تقدیر ایمان و تقدیر ذات	۶۶۸	ترک زیرکی	۶۲۰	تعلیم
۶۰۲	تعریف و تاد	۶۶۶	ترک سخن لایمنی	۶۳۱	تعلیم
۴۴۸	تعریف و تاد	۵۹۱	ترک سوال و بحث حصول	۵۹۱	تعلیم
۵۵۶	تعلیم ادب	۵۸۲	بہشت	۴۲۴	تعلیم
۵۵۴	تعلیم خدا	۵۹۲	ترک سوال و بحث حصول	۵۹۲	تعلیم
۵۹۹	تعلق روح و تن	۶۴۲	جنت	۶۱۰	تعلیم
۴۴	تعلق لفظ و معنی	۶۹۹	ترک شہر و طلب محول	۴۲۴	تعلیم
۶۸۳	تعلیم تائی	۵۵۸	ترک غمیت وین از و ساد	۵۵۸	تعلیم
		۶۵۳	شیطان	۵۵۹	تعلیم
		۱۶	ترک صحبت و طلب طاعت	۵۵۹	تعلیم
		۵۰	ترک کار دنیا	۵۵۹	تعلیم

۵۹۵	جسم جان تن	۶۱۰	توکل بجد کب	۶۱۰	تفویض بجد کب
۶۱۱	جنت اعظم	۵۹۷	توکل و تفویض در بابا	۵۹۷	تقلید
۶۱۵	جمع الجمع	۵۹۸	ممنوع	۵۹۸	تقلید پیرناوہل
۶۱۵	جمع الجمع، جمع	۵۹۸	ہمدستی از سنا	۶۱۸	تقویٰ از ہد
۶۱۵	و تفرقہ	۶۲۱	ث	۶۲۱	تجر باہل
۶۱۶	جیت تہائی	۵۹۸	شرع ریاضت	۵۹۸	تلوین، تمکین
۵۹۲	جنت بہشت	۶۸۲	شرع صبر	۵۹۳	تک، اعتصام
۶۱۵	جنیت	۵۹۸	ج	۵۹۸	تمکین
۶۱۶	جنیت از راہی	۶۱۲	جاذب حقیقی	۵۹۸	تن
۶۱۱	جنگ باقضا	۵۹۸	جان، تن	۶۰۰	تن حال درج
۵۸۰	جود بذل و ایثار	۵۹۱	جان مجرد	۶۵۰	تنگی دنیا
۶۶۶	جوش گفتار	۶۰۸	جبر	۵۵۲	تن، امل برگ
۶۱۷	جوع	۶۱۱	جبر خواص	۷۷۲	تواجد، وجد
۶۱۹	جہاد	۶۱۱	جبر و اختیار انبیاء و اہل	۷۷۱	تواضع، کبر و نخوت
۶۱۹	جہاد باطن	۶۱۱	دنیا	۶۰۲	توبہ
۶۲۰	جہاد کار مردان	۶۱۲	جد	۶۰۳	توبہ از توبہ
۶۲۰	جہد	۶۱۲	جذب	۶۰۳	توبہ غیر اختیاری
۶۲۱	جہد بے توفیق	۶۱۶	جنب جنس، جنس	۶۰۵	توحید
۶۵۳	جہد در کار دین	۵۷۲	جنتوں، اولیاء، اللہ	۶۰۵	توحید استدلالی
۶۱۳	چ	۵۸۰	جبر اہل حاجت	۶۶۱	توحید اللہ سب بقا و روح
۶۱۳	چارہ نقصا	۶۰۰	جسم پر نور و روح	۶۰۶	توحید حالی

نظم سنگ

۹۵۳

۶۳۲	علم	۶۲۹	حسن	۶۳۲	چشم
۶۳۲	علم غیران	۶۲۴	مرآئینا و اولیا	۵۵۰	چشم
۶۳۲	علم حق تعالی	۶۲۵	حسد	۵۵۱	چشم
۵۲۳	حمد	۵۵۲	حسرت فوت	ح	چشم
۶۳۳	حق	۶۲۶	منظر پرده حجاب	۶۲۶	حاجت با مشغولیت
۶۲۸	حکس بلبل	۶۲۸	حسن	۴۲۱	حادث قدیم
۶۳۲	حیات جاودانی	۵۵۵	حسن خلق	۶۲۲	حال
	حیات جاودانی	۶۲۹	حشر	۵۸۴	حالت خواب
۶۳۲	و ک وجود عدم	۶۲۹	حشر غلابی بصورت حال		حال و قال در عقل
۶۳۲	حیرت	۴۲۲	حضور اول کعبه	۶۲۲	جودی
۶۳۲	حیرت خارج از اختیار	۰۳۵	خالت قرآن	۶۲۳	جج
۶۳۲	حیرت دافع فکر و ذکر	۵۵۸	حفاظ ایمان	۶۲۳	جج عوام جج خواص
۶۹۳	حیرانی و طلب	۶۲۹	حقایق	۱۲	مد عقل
	خ	۵۵۸	حقیقت ایمان	۵۸۴	مناز امتحان پیر
		۴۲۸	حقیقت زر	۶۳۰	مذر از تصور
۶۳۲	خدای تعالی	۶۸۹	حقیقت صدق	۶۲۳	حرص
۶۳۶	خدای تعالی و از تصور	۶۳۱	حکمت	۵۵۱	حسرت اوب
۶۶۹	خرق و قطع اسباب		حکمت دنیاوی و حکمت	۵۴۸	حسرت آزادی
۶۳۶	خرد آفرینان	۶۳۱	دینی	۵۶۰	حریم باه
	خ	۵۸۴	حکمت رسالت	۶۲۲	حزم
		۳۱	حکمت ضابطه یون	۶۲۵	حزن

۵۹۱	خشم و غموت و کینه	۵۹۱	دنیا و ملک خیال
۶۲۰	خشوع	۶۵۱	دوزخ
۶۲۰	خشوع مستوح	۶۵۱	دوزخ سید مکر
۵۸۳	خستگی بیداری	۵۵۱	دوزخ ہمہ دین علم
۶۶۰	خلاص از گرفتار باطل و پیر	۶۲۳	دوست یار
۵۹۱	خلعت اوصاف خداوندی	۵۹۶	دوستی و دشمنی حاصل
۶۰۰	خلوت از غمزدن از یار	۶۱۲	دولت مال
۶۹۹	خلوت عرالت	۶۰۳	دید خدا از هر شے
۵۵۵	خلوص خدمت	۵۹۰	دیر طلبی اثر صحبت
۶۶۰	خمش	۵۶۲	درد او یا سجدہ کا وظایق
۶۲۰	خواب	۵۶۲	دست ندن بکمال شد
۶۲۰	خواب اہل اللہ بجا بیداری	۶۰۴	دین
۵۸۲	خواب عارف	۶۹۱	ذ
۶۲۱	خواب ہر کس عقل و ادب	۶۲۲	ذرائع غصہ و مزہق
۶۲۱	خوابگی	۶۲۲	ذکر
۶۲۱	خواطر	۶۲۳	ذکر امور و فکر
۵۵۰	خود شاسی عرفان ذات	۶۲۵	قوم مدح
۶۶۰	خوش نقدی	۶۲۶	ذوق
۶۲۲	خوف	۶۲۵	ذوق دید
۶۲۲	خوف دامن مارغان	۶۲۸	ص
۵۹۱	خیال تحفیل	۶۲۸	راحت کلی از شرک

۶۶۶	ریاضت	۶۶۵	رینق حای	۶۵۶	راز
	سزا	۶۶۵	رنج 'حزن	۶۵۵	ماه و نین بچیر
۴۶۲	زاری، گریه	۶۶۶	رنج فانی باعث نسیم جان	۶۵۴	ربا بیت
۶۶۶	زبان	۶۶۷	رنج کربته اندراق یار	۶۵۶	رجا
۶۶۶	زبیر شپوت	۵۹۲	رنجوری اروم	۶۵۴	رحم
۴۵۳	زن، مرد	۶۶۳	رنجور، عشق	۶۵۴	رحم بریدان
۶۶۶	زکوة	۶۶۱	روح	۶۵۴	رحم برصیفان
۶۶۶	زکوة باعث فروغ	۶۶۱	روح آزاد	۶۵۴	رحمت عام خداوندی
۶۶۸	زکوة مخاطب	۶۶۱	روح آزاد، ملتها	۶۵۴	رحمت عام بر کفای
۶۶۵	زرد	۶۶۲	روح انسانی و روح حیوانی	۶۵۴	رحمت و غضب
۴۶۲	زیر کبر	۶۶۲	روح با هم عقل	۶۵۳	رد و قبول دعا
۶۶۸	زیر کی	۶۶۲	روح بی معنی	۶۵۸	رزق
	نس	۵۹۸	روح، جاتون	۶۵۳	رزق حکمت
	ساکب رده خدا پرورش	۶۶۲	روح فقید المال	۶۵۹	رزق مقسوم
۴۶۶	نس	۶۶۳	روز	۵۹۸	رنگاری از توین
۶۶۹	سبب	۶۶۳	روزه	۵۸۴	رسول، پیغمبر
۶۶۱	سبب، مالک	۶۶۳	روزه، غایبی باطنی	۶۲۸	رنگ حسن
		۶۶۳	ربانیت	۵۹۵	رضا، تسلیم
		۶۶۳	ریاست	۵۹۶	رضا، مندگان بقضا
		۵	ریاست غلات		رضای حق تعالی از رضا
۴۵۴	سبب ظهور و محضره	۶۶۵	ریاست تاریخی	۶۴۶	دل

۶۵۸	شفقت ارحم	۶۲۶	سوز فراق	۶۲۰	سبب فضیلت جہد باطن
۵۵۵	حکایت نونہ بغیر	۵۵۳	سہولت اہل برہان	۶۱۸	سبب گردن کشے نشان
۶۴۴	شکر	۶۰۴	سیر	۶۵۲	سبب ناقدے دیں
۶۴۹	شکر خدا	۶۵۵	سیرابی، ذوق و شہ	۶۵۸	سبب رحمت بخشن
۶۴۹	شکر در غیر و شر	۶۰۵	سیرہ پائے دل	۶۴۲	ستر
۶۴۹	شکر نعم حقیقی و نعم مجازی	۶۰۶	سیر عارف و سیر خواہ	۶۰۲	سحر
۶۰۳	شکست توبہ	۶۱۰	سیری، جوع	۵۸۰	سنا، بذل و ایثار
۴۰	شکست جسم خاکی		ش	۶۵۶	سرالسر، راز
	شکست ہوا نفس مادہ			۶۵۶	سر، راز
۶۶۸	شہرمان	۶۰۹	شاہ	۶۰۸	شکر، بہار و سرخسازان
۶۸۰	شواہد ظاہری و شہادت	۶۳۰	شایدان دنیا منظر	۶۲۳	سعی برائے انجام
۶۰۴	شورش عشق	۶۶۳	شب، روز	۶۰۲	سفر
۵۵۲	شوئے زنان	۶۰۸	شہر	۶۰۳	شکر
۶۸۰	شہادت	۶۶۰	شرار و زبان	۶۰۴	شکر عشق
۶۸۰	شہادت شریایا	۶۰۳	شرائط توبہ	۶۲۲	سلوک باکریم و نسیم
۵۶۶	شہوت، نفس ہوا	۶۵۵	شرب، ذوق	۶۰۲	سلوک، سیر
۵۸۲	شیخ، پیر	۵۸۸	شرط استفادہ از پیغمبر	۶۰۳	سماع
۶۶۰	غیرین غنی، غنیو غریب	۶۲۱	شرط کار در توکل	۶۰۴	سماع غنیو غریب
۶۸۱	شیطان	۶۱۲	شرط کار در جذب	۶۱۹	سنت نیک و بد
	ص	۵۵۹	شرط کاشف و شہادہ	۶۰۴	سوال
۶۶۰	صافی، صوفی	۶۰۹	شرع	۶۱۰	سوال جواب ہر ذوق و علم

۶۱۸	طلب غذای روحانی	۶۸۳	صبر بر اقبال و غلبه بر
۶۶۵	طلب میل	۶۸۴	صبر بر شریک ایمان
۶۱۲	طلب حرص	۶۸۵	صبر بر فقر و نیاز
۶۲۳	طلب خام	۶۸۶	صبر بر غلبه بر
۶۶۵	طلب است	۶۸۷	صبر بر اولیاء الله
۶۱۶	طلب	۶۸۸	صبر بر
۶۱۵	طلب	۶۸۹	صبر بر
۵۶۱	طلب و باطن انسان	۶۹۰	صبر بر
۶۳۵	طلب و باطن قرآن	۶۹۱	صبر بر
۶۱۶	طلب	۶۹۲	صبر بر
۶۹۹	طلب	۶۹۳	صبر بر
۶۸۰	طلب	۶۹۴	صبر بر
۶۹۶	طلب	۶۹۵	صبر بر
۶۲۰	طلب	۶۹۶	صبر بر
۶۹۳	طلب	۶۹۷	صبر بر
۵۵۳	طلب	۶۹۸	صبر بر
۶۱۲	طلب	۶۹۹	صبر بر
۶۹۵	طلب	۷۰۰	صبر بر
۵۹۶	طلب	۷۰۱	صبر بر
۶۵۹	طلب	۷۰۲	صبر بر
۶۶۳	طلب	۷۰۳	صبر بر

۴۳۸	صلبت قرب	۴۴۶	عرفان ذات	۶۹۲	عبادت طاعت
۶۳۸	عجب دنیا	۴۱۶	عرفان علم	۶۹۹	عجز
۶۵۶	عجب راه	۶۹۹	عزمت	۶۹۹	عجز بهتر از قدرت
۴۱۲	عقل	۴۰۰	عزم	۶۹۹	عدل
۴۱۵	عقل یانی	۴۰۰	عزم تابع حکم خداوندی	۶۹۰	عدل با ظلم
۴۱۵	عقل جزو از عالم باه	۶۰۳	عزم صادق در توبه	۵۵۸	عدم ادراک محدود غیر محدود
۴۱۵	عقل عقل	۴۰۱	عشق	۵۴۹	عدم اعتبار از ادراکات کامل
۴۵۹	عقل عمل معرفت	۴۰۹	عشق المحبة القام	۴۳۳	عدم تاوان بر قاضی
۴۱۵	عقل و دینی عقل کسبی	۴۰۰	عشق حقیقی	۶۵۹	عدم تبعیت بر رزق
۴۱۴	علم الازل و علم الابل تن	۶۱۰	عشق رزق بر رزق خوا	۶۶۲	عدم تذکیر و تائید در مراجع
۴۱۰	علم تقلیدی و علم تحقیقی	۴۰۵	عشق طیب علیه	۴۲۳	عدم تمیز نیک و بد از غرض
۶۰۲	علم سر جاز و علم نا جاز	۴۰۹	عشق غایت المرام		عدم تناقض قول و فعل
۴۸۰	علم یقین	۴۰۴	عشق مجازی	۶۸۱	در شهادت
۴۱۸	علم کشفی	۴۰۸	عشق و توبه	۴۰۶	عدم تابعیت عشق
۴۱۸	علم لدنی	۴۰۸	عشق و صبر	۶۴۱	عدم شرط قابلیت
۴۰۹	علم عشق	۴۰۸	عشق و عقل	۴۶۸	عدم طمانیت
۵۶۹	علم مرتبت النساء	۴۰۹	عشق و ناموس	۶۳۳	عدم غره بردن
۵۸۵	علم نظیر پیر	۶۸۸	عصیان	۶۹۲	عدم قبول طاعت بعد از مرگ
۴۱۹	عمر	۴۶۲	عطایا و دینی	۶۰۳	عدم عدم بر تائید توبه
۴۱۹	عمل	۴۶۲	عطایا و دینی	۶۳۳	عذر الحق
۴۱۹	عمل رفیق لاه	۶۵۵	عشق ذوق و شرب	۶۱۲	عذر فریب نیکو ناز از شیطانی

۴۵۰	فرہی اندھ	۶۹۲	خطبہ مدح جس وقت	۴۹۹	خطبہ مدح جس وقت
۵۰۹	فرہی تبلیغ	۴۵۳	خطبہ مدح بریکہ گیر	۶۹۲	خطبہ مدح بریکہ گیر
۶۱۵	فرق ثانی جمع و تفرد	۴۶۸	خطبہ نفس	۴۹۳	خطبہ نفس
۶۲۲	فرق حال و مقام	۵۰۰	خطبہ غمی دہر با سلا	۵۰۰	خطبہ غمی دہر با سلا
۶۳۶	فرق مدیاب و لہا	۵۰۳	اولیائے اللہ	۴۹۶	اولیائے اللہ
۴۶۲	فرق مدیاب و کسب	۶۲۵	غم و حزن	۴۹۲	غم و حزن
۴۵۹	فرق کفر و ایمان	۶۸۸	غصیت دہن یا م جوانی	۴۹۸	غصیت دہن یا م جوانی
۵۵۰	فرق مختلفہ	۵۵۵	غیر آئینہ خوئے بدخود	۴۹۲	غیر آئینہ خوئے بدخود
	ذوق میا افعال لیا	۶۳۲	غیر اہل دعا	۴۸۰	غیر اہل دعا
۵۰۳	ذوق افعال مائیں	۴۲۵	غیرت		غیرت
۶۱۳	فرق میا جبر و بیسی	۴۲۵	غیرت حق		غیرت حق
۵۶۰	فرق ہر روزہ دہر ترقی	۴۲۶	غیرت عقل و روح	۴۲۳	غیرت عقل و روح
۵۸۵	فروتنی حضور پیر	۶۲۰	غیا، خشم	۵۰۰	غیا، خشم
۶۶۹	فرو کردن نامہ شہوت		ف	۴۲۳	ف
۶۰۱	فریب دیو و بارہ زن	۶۲۳	فائدہ طبع	۵۵۸	فائدہ طبع
۴۴۹	فتح عہد		فدائے جان علیی برا	۶۱۹	فدائے جان علیی برا
۴۴۳	فصل اصل	۳۱	جان باقی	۶۲۰	جان باقی
۶۱۸	فضائل گرنگی	۴۶۲	فراست ہومن	۴۲۳	فراست ہومن
۴۳۳	فضیلت اہل تدبیر	۴۶۶	فرق	۴۲۲	فرق
۴۱۸	فضیلت علم	۴۶۶	فراق ظاہری		فراق ظاہری
			فراق شوقی توبہ لغت خلا	۴۲۵	فراق شوقی توبہ لغت خلا

غیرت و شہادت

طی

مرض باش

عبد و وحدہ

عیب

عیب پرشی ازال

عیب جوی و عیب پیشی

مین الیقین

غ

غایت المرام

غذائے انسانی

غرض

غروب خدمت

غزا، جہاد

غضب، خشم

غفلت

غفلت ازال خود

غفلت از حق تعالی موت

غفلت بدبیت عالم

فصل اول
فقر

۴۰	فوائد مراقبہ	۵۲	قرآن اشیا مختلفہ
۴۱	فوائد شہوت	۵۱	قرب
۴۲	وقت عقل برہم ملو	۵۵	قرب عقل زیادت
۴۵	فیضانِ نبی	۶۲۲	قصد اصل
۶۲۱			قصد غرض
۶۲۲			قطب
۶۵۲	قابلیتِ حال	۶۲۲	قطع تعلق از سبب
۶۶۰	قاضی	۴۳	قلب دل
۴۳۸	قاضی فاروقی دل	۴۳۲	حالت انعامت از تقا
۴۲۸	قال حال	۶۲۲	قامت
۴۲۹	قبض	۴۳۲	قنوط رجا
۴۳۱	قبض و جنبش		قوت بالئے پیغمبر
۴۳۱	حق تعلق	۴۳۲	قوت قلب
۴۳۶	قبول ذکر از رحمت	۵۹۵	قول
۴۰۹	قبولیت دل پریش خدا	۶۴۰	قول میںے دربار حق
۴۳۲	قدرت اولیاء اللہ	۵۴۲	قول فعل کو انصیر
۴۳۲	قدرت مطلق حق تعالیٰ	۶۳۶	قیاس استلال
۶۰۶	قد جبر و اختیار	۶۰۸	قیاس بر خود
۵۶۲	قدیم	۴۳۶	قیامت
۶۶۲	قرآن	۴۳۵	قیامت روزِ عرض
۶۸۰	قرآن کلام خدا	۴۳۶	قیام جماعت از خدا متفقہ

فقر بلا تراز فہم عام

نکر

نکرت بد

نکرت نتیجہ عدم درد

نکر، ذکر

نکر، ذوق، منافقے و کل

فلسفہ

فلسفی، فلسفہ

فنا

فنا و بقائے درویش

فنائے بند پریش خدا

فنائے حادث پیش قدیم

فنائے خودی در عشق

فنائے اخی و مستقبل

فنائے ہستے خود بر ابقا

فنائے ہستے خود در توحید

فوائد اقتداء

فوائد سفر

فوائد فکر

۶۶۶	۱۱۹ گویانی، نطق	۲۲۲ کم خمدی	تیمم و از خود مفرغ
۴۵۵	ل	کید نمان	ک
۴۳۵	لا به فناری	گ	کائنات، تیج، انکار
۶۶۴	لار مانیته فی الاسد	۶۹۹ کرانبار، حے علم	کاپے طعنان
۱۱۲	۶۱۱ و غافل، غافل	۴۳۱ کرشکی، جوش	کبر
۴۴۶	۶۵۱ لاف	۶۵۶ گرم بار، عقیقه	کتان سر
۶۶۶	۶۱۱ لاف، بان	۴۱۶ کرشکی، عشق و بهشت	کتان عقل
۴۴۱	۵۸۲ لفظ	۶۰۰ دودخ	کثرت و وحدت
۶۳۸	۶۸۵ لغائے حق، غافل	۶۸۹ اگر از محنت	کذب، صدق
	۴۳۳ لغت، موت، و لغت	۲۲۲ اگر گوی	کریم
۱۱۶	۴۴۴ مشق، نطال	۶۲۰ گریب، خنده	کسب، جہد
۴۴۲	۴۳۵ لغت، کریم	۶۲۱ گریه، صدق	کسب، لازم توکل
	۴۳۵ م	۶۱۴ گریه، کذب	کشش، فرع، بوسه، میل
۴۴۰	۴۳۶ ماضی	۶۱۹ گزاف، لاف	کشش، نفس
۶۳۹	۴۱۹ ماضی و متقبل، حال، نسبت	۴۱۹ گزاف، عمر	کشش، قلوب، پیش بینی
	۶۳۹ بد حق، تعالیٰ	۵۴۲ گفتار، سبیل، استلا	اولیاء الله
۵۴۸	۴۴۳ ماکول، آکل	۶۴۰ دهر، بار، و	کفر، غیظ
۴۴۴	۶۴۰ مال	۴۴۲ گزاف، دل	کعبه
۴۴۸	۶۰۴ مال، صائم	۶۲۲ گناه، برآمد، توبه	کعبه، حج
	۴۲۲ گوش، چشم	۴۲۳ گوش، چشم	کعبه، شخص، بد آگاه
	۴۵۰ گوهر، جادو، عقل	۵۴۸ گوهر، جادو، عقل	کفر و ایمان

۵۵۱	مرگ تبدیل حالت	۶۲	مرح ۷	۵۳۹	مثال انتقال
۵۵۳	مرگ خلیق مرگ خیال	۵۸۲	مردان نور خداوندی	۶۲۲	مثال نفاق
۱۰	مرگ فتنه حیات	۵۶۲	مرعیان بال	۶۲۸	ماسب
۵۵۸	مرید حق		مذہب مختلفہ تقویٰ	۶۱۹	محابہ عمر
۵۵۰	مسکب مختلفہ اتحاد	۵۹۳	مختلف خیال	۶۲۹	محببت
۶۶۹	مسبب سبب	۵۶۶	مذکور اولیا اللہ	۵۶۶	محبوب خدا
۵۶۶	مستان خداوند اس	۵۸۹	مذکور غیر ان	۶۲۳	مردمی از حرص
۶۵۵	مستمع	۶۶۵	مذمت ریاست	۶۲۰	محرکات اعمال نیک بد
۶۶۳	مست فی دست حق	۵۶۶	مراد محبوب خدا	۵۸۰	محل امرک اتفاق
۵۶۰	مشکوٰۃ (عرفا و اولی اللہ)	۶۵۳	مراقبہ	۶۸۵	معت آثار ظہور حیات
۶۶۶	منج دل از فتنہ عہد	۶۲۸	مرتبدل	۶۸۳	محت صبر
۶۶۱	مشاہدہ کائنات من	۵۸۱	مرتہ عالیہ جو دینا	۶۲۹	محو
۶۵۹	مشاہدہ امرکاشفہ	۶۰۰	مرتہ عالیہ عزلت	۶۶۶	محو آثار پنج تعلیمات
۶۵۶	مشورت	۶۵۳	مرد	۶۲۹	مزمین گریہ و خندہ
۶۵۶	مشورت با صالحان		مرد گئے دوزخ از	۶۵۱	مدارج
۶۵۶	مشورت بانفس خود	۶۵۲	مردی عشق	۶۶۳	مدارج روح
۶۵۴	مصالح ادیان مختلفہ	۶۲۸	مردگی از فقر	۶۵۰	مدح
۵۵۳	مصلحت اجل	۵۸۲	مرشد پیر	۵۲۲	مدح صحابہ کبار
۵۶۱	مصلحت تخلیق اندن	۵۵۰	مرگ اجل	۵۶۱	مدح نادہل
۶۳۸	مصلحت تخلیق خلق		مرگ اختیاری (موتوا)	۵۶۱	مدح ناموزون
۶۰۰	مصلحت در فتنہ عہد	۵۵۰	قبل ان موتوا	۵۶۰	مدح مستغنی الصفات

۵۷۷	مومن، ایمان	۶۲۲	مسیح، حق و باطل	۶۲۲	مصلحت، تم قیاس، من، ما
۶۶۲	مومن و منافق	۶۲۰	چشم و گوش	۶۲۰	مصلحت، فرضیت، جہاد
۵۰۲	مومن، خداوندی	۶۲۰	مسیح، صدق و کذب	۶۲۰	مصلحت، قبض
۶۲۳	مهر، حق	۵۷۱	منز و پوست انسان	۶۲۳	مصلحت، ہی، ریت
۶۶۳	مے	۶۰۹	منافق، شرع	۶۲۹	منظاہر، حقائق
۶۶۳	منہ، آب جان	۶۰۱	مناسبت، حق	۵۶۲	منظاہر، صفات
۵۶۰	منہ، جان، ہی، دوستی	۶۲۲	مقام، حال و حال	۵۶۲	منار، کفار، باقرآن
	میلان، روح جان، ہی، دوستی	۶۶۲	مقتضو، از، عبادت	۶۶۸	مستفید، جس، ظاہر
۶۶۳	چستی	۶۶۳	مقتضو، از، عبادت، خدا	۵۷۱	معجزہ
۴۶۱	میلان، گریہ و زاری	۵۵۹	مکاشفہ	۵۷۱	معجزہ، کلام، از، دہ، لک
	ن	۶۶۸	مکافات، ظلم	۴۶۱	معجزہ، قرآن
۶۵۱	نایاب، اندازے دنیا	۴۶۱	مکافات، عمل	۶۵۸	معدود، خبر، مطلق
۶۵۲	ناید، دیر، عالم آخرت	۵۴۶	مناجات	۵۷۱	معرفت
۵۷۷	نار، خودی، ولایت، اللہ	۶۰۱	منافات، جسم و روح	۵۷۱	معرفت، رسمی
۶۲۳	نار، یکن، عیب، وجود، طمع	۵۷۷	منہج، کذب، جو، نفس	۵۷۷	منہج، ارکان، نماز
۷۷۸	نار، دے، یار	۵۴۵	منہج، ال، طہارہ	۵۶۶	منہج، امتحان
۶۸۰	نار، قاتل، شکر	۶۶۷	منکران، باطن	۶۱۳	منہج، جبر
۵۹۰	نار، بان، حق	۶۶۱	مواہب	۶۸۳	منہج، شیطان
۵۸۷	نار، پیغمبر	۵۵۰	موت، اجل	۴۶۱	منہج، قرآن
			موجب، اعزاز، کعبہ	۴۶۱	معنی، لفظ
			مومن	۶۲۹	منہج، لفظ، اللہ

۵۵۸ انقمان ذاتی افحسد ۶۲۶ واجب الرحم ۶۵۸

۶۱۲ نقض و خرد عمل ۴۰ واصل ۴۵

۶۶۵ نکس حسن ۶۲۸ واصل عارف ۶۹۸

۶۶۵ نگهداشت اندازه ۵۶ و اما ندن در توبه ۶۰۲

۶۶۶ نگهداشت اوسط ۵۶۶ وجود ۴۴۲

۶۶۱ نگهداشت حرمت ۵۵۸ و جوب مشورت ۴۵۶

۶۸۴ نگهداشت مراتب ۴۲۲ وجود وجود ۴۴۲

۶۶۵ نماز ۴۰۰ وجه تاخیر قبول دعا مومن ۶۲۲

۶۶۶ نمک از شاگردی ۶۲۳ وجه حرمت می ۴۶۲

۶۶۶ نور بر حال خود ۴۶۶ و جقبض ۴۳۵

۶۶۶ نور معرفت ۴۵۹ وجه میلان بکذب ۶۹۰

۴۲۲ نور مومن و نادر دوزخ ۵۶۳ وجه نکس حسن ۶۲۹

۴۲۲ نهایت بدایت ۵۴۹ وحدت توحید ۶۰۵

۵۴۳ نهایت کار ۵۴۹ وحدت کثرت ۶۰۴

۵۸۳ نهایت و بدایت زاهد ۴۰۳ وحی ۴۴۳

۵۴۴ عارف ۵۴۹ وحی بالاتر از اندک عقل ۴۴۳

۶۶۶ نبی از فکر در ذات ۴۴۳ و حسی دل ۴۴۳

۶۶۶ خداوندی ۳۹۱ وسعت عقل ۴۱۶

۵۶۴ نیت عرض ۴۲۳ وسعت و فحمت عشق ۴۱۱

۴۰۰ نیم مائل مائل ۴۱۳ وسعت و فحمت قلب مومن ۴۶۳

۴۰۰ و وصف پیر ۵۸۳

نیج و ملح

نجاست

نجاست ظاهر باطن

نوک نطق

نخوت کبر

نواکت دوستی

نصیحت

نصیحت علیه الاثر

نطق

نطق ممکنان

نظر بر صلیت خود

نظر بر عیب خود

نعت

نیم بهشت

نعمه خوردن اولیاء

نفاق

نفس

نفس دشمن پنهانی

نفس و ایمان

نفس و شیطان

۶۳۹	یاری باحق تعالیٰ	۶۴۸	وصفِ شاہ
۷۰۰	یقین	۶۹۱	وصفِ معنی
۷۸۰	یقین، ظن	۶۹۹	وصفِ عدل
		۷۲۶	وصفِ غیرت
	ہر دو موجب بلا کر کئی		
۶۱۹	سی	۷۳۸	وصفِ قرب
۶۱۴	ہزل، جد	۷۳۸	وصفِ تعجب
۷۳۲	مستی و سستی	۷۳۹	وصفِ قناعت
۷۶۶	ہنرمانی	۷۴۰	وصفِ معنی
۷۷۹	منشی بنی بادشاہ	۷۶۳	وصفِ مومن
۹۳۳	ہم گیر نے تعمیر	۷۶۴	وصفِ وحی
۷۶۶	موا، نفس	۷۶۴	وصل
۷۷۸	جو نفس و ایما	۷۶۸	وصل، اتصال
۷۱۱	ہوس		وصل و فصل بچوں و
۵۹۳	ہول از وہم	۷۷۴	چکوہ
۷۷۸	ہیبت	۷۷۲	وضع اشئی فی غیر محلہ
		۷۷۶	وعدہ
۷۷۸	یادِ رفقان	۷۷۶	وعدہ کا صادق و کاذب
۶۶۰	یادِ کردنِ رزقِ ماضی	۷۷۷	وفا، عہد
۷۷۸	یار	۶۹۰	وقت، صوفی
۷۷۷	یار بد	۵۹۱	دولہ، تجرید
۷۸۰	یارِ نیک	۵۹۱	وہم، تخفیل

کشف الایات (دررا حکم)

کشف الایات

(در رد الحکم)

الف

- آب آتش، ۶۹، - آب از، ۶۶۹ - آب بهران، ۵، ۵ - آب بیرون، ۶۵۹ -
 آب چون، ۵، ۵ - آب حیوان، ۱۰، (۲) - آب خواه، ۵۵۰ - آب رغوره، ۵۱۰ -
 آب دریارا، ۵۶۳ - آب دریامرده، ۳۹، - آب رحمت، ۲، - آب سوح، ۶، -
 آب روز، ۶۸۹ - آب عشق، ۱۰، - آب کم، ۶۵۵ - آب گل، ۵۶۶ - آب نش چیه، ۶۰۶ -
 آب نشش نهان، ۵۰، - آب نش عشق، ۶، ۳ - آب نش و آیه، ۶۰۳ - آب نش از عشق،
 ۶۴۰ - آب نش برزن، ۳۲، - آخرین، ۵۴۹ - آدم اسطرلاب، ۵۶۸ -
 آدمی اول، ۵۶۰ - آدمی چون زاده، ۶۱۰ - آدمی چون نور، ۵۶۸ - آدمی حیوان،
 ۶۹۵ - آدمی خوارند، ۰۰ - آدمی دیدا، ۶۱۰ - آدمی را دشمن، ۱۹، - ۶۰، - آدمی زین،
 ۱۸، - آدمی راعجز، ۶۹۹ - آدمی رافرنی، ۵۹۳ - آدمی راهست، ۶۹۲ -

آدمی فریاد ۵۰، آدمی مخفیست ۳۱، آدمی نزدیک ۵۰، آند
 بگذار ۹۹، آزمودم عقل ۷۸، آزمودم مرگ ۳۱، آشکارا ۹۹،
 آفتاب آمد ۱۱، آفتاب معرفت ۵۹، آفتاب بے ۵۰، آفتاب مرغ
 ۳، آفتاب نبود ۵، آفریدم ۵۱، آکل و ماکول (۲)
 ۵۴، آتش شکست ۵۵، آلت شاید ۳۳، آمد اول ۵۵، آن اثر
 (۲) ۵۰، آن ادب ۳۵، آن اسیران ۹۹، آن بی ۶۴،
 آن بهادران ۹۸، آن بنیبت ۹۲، آن پسر ۵۸، آن پشیمانی
 ۹۲، آن ترش روئے ۴۴، آن تفاوت ۱۳، آن تکبر ۴۲،
 آن توئی که ۹۱، آن توئی وان ۵۶، آن جمال ۹۲، آن جهان
 ۹۴، ۴۲، آن جهان چون ۹۴، آن جهان را ۶۵، آن جهان
 شهرست ۶۵، آن جهان و رایش ۹۵، آن چنان دلها ۶۱،
 آچنان کز ۲، آچنان کس ۵۹، آچنان که عاشقی ۹۶، آچنان
 گفت ۵۶، آچنان که ناگهان ۹۲، آچنان و آخینین ۵۸،
 آچہ بنید ۵، آچہ صاحب دل ۵، آچہ عیسیٰ ۶۵، آچہ گوید
 ۵۶، آچہ معشوق ۷، آن خدا را ۵۶، آن خداوندی ۹۶،
 آن خراسانی ۴۴، آن خلیفہ زادگان ۵۴، آن خیال ۹۶، آن
 ۶۶، آن درم ۵۸، آن دعا حق ۶۴، آن دعا بے بخودان
 ۶۴، آن دکان ۹۳، آن دگر ۵۵، آن دلی ۶۴، آن
 دلیل ۴۰، ۶۵، آن دے (۳) ۹۴، آن رنخ ۹۲، آن روز
 ۶۶، آن زکاتے ۵۸، آن زکوتت ۹۶، آن زمان داند ۲۵،
 آن زمان یک ۶۵، آن سرت ۵۴، آن نابرتے ۵۹، آن شراب

۵۵۰۔ آن شیدتی، ۶۷۸۔ آن مور، ۶۳۶۔ آن لمیان، (۳) ۵۸۸۔
 آن لطف، ۷۰۸۔ آن لمع، ۲۱، ۶۲۳۱۔ آن صامت، ۵۵۹۔ آن لطف،
 ۳۱۔ آن فدا سے، ۵۷۰۔ آن غریب، ۵۸۷۔ آن فراخے، ۶۵۰۔ آن
 فرشتہ، ۶۳۱۔ آن فقیران، ۷۲۸۔ آن فقیری، ۷۲۸۔ آن کرز، ۵۸۹۔
 آن کسے، ۷۳۱۔ آن کشیدن صیت، ۵۹۶۔ آن کشیدن زیر، ۶۳۳۔ آن
 کلامت، ۷۳۱۔ آن کہ آزا، ۵۹۷۔ آنکہ از، ۵۸۵۔ آنکہ افکار، ۶۳۰۔
 آنکہ آواز، ۶۲۱۔ ۶۵۸۔ آنکہ اوبعد، ۶۵۸۔ آنکہ اوچے، ۶۹۱۔ آنکہ اوچہ
 ۶۳۸۔ آنکہ اوٹہا، ۶۷۵۔ آنکہ اوموقوف، ۶۹۰۔ آنکہ اوٹہیار، ۷۷۲۔ آنکہ بڑ
 ۷۲۳۔ آنکہ بر، ۵۷۵۔ آنکہ بہر حق، ۷۳۲۔ آنکہ بیرون، ۶۶۹۔ آنکہ توجان
 ۶۶۲۔ آنکہ خوفش، ۶۳۲۔ آنکہ دانہ، ۶۵۰۔ آنکہ در، ۶۳۹۔ آنکہ دل، ۵۸۳۔
 آنکہ زلف، ۷۳۸۔ آنکہ عاشق، ۷۷۷۔ آنکہ کرد، ۶۲۹۔ آنکہ گوید، ۶۵۳۔ آنکہ
 گویند، ۷۷۲۔ آنکہ مردے، ۶۲۹۔ آنکہ ملکش، ۶۵۱۔ آنکہ واقف، ۷۷۵۔
 آنکہ از ہاشقا، ۷۷۳۔ آن کہ گوید، ۷۷۵۔ آن کہ رہے، ۷۷۵۔ ۷۲۸۔ آنکہ از
 ۶۷۲۔ آن مجاز، ۷۷۳۔ آن محک، ۷۶۶۔ آن مقلد، ۷۶۰۔ آن مناقق، ۶۷۲۔
 آن منم، ۶۰۶۔ آن نمی جینی، ۷۹۸۔ آن نوا، ۶۲۸۔ آن ہمہ، ۶۰۵۔ آن کیاز
 ۷۳۵۔ آن کیے اندر، ۷۲۰۔ آن کیے چو، ۷۲۰۔ آن کیے در، ۷۹۸۔ آن کیے را
 چون، ۷۵۳۔ آن کیے راروئے، ۷۶۳۔ آن کیے را کردہ، ۶۳۳۔ آن کیے
 زان، ۶۰۶۔ آن کیے میگفت، ۷۵۳۔ آن کیے یاران، ۷۱۹۔ آہن از، ۷۷۳۔
 آہن ونگ، ۷۷۷۔ آئینہ کہ، ۷۶۶۔ آئینہ نمود، ۷۶۶۔ آئینہ ہستی، ۷۳۲۔
 ابتلا رنجیت، ۶۳۳۔ ابجد و ہوز، ۶۳۳۔ ابرناید، ۷۷۸۔ ۶۶۸۔ ابوالجون
 ۶۸۹۔ ابہان تعظیم، ۷۷۳۔ ابہانش د، ۷۸۹۔ ابہان گفتند، ۷۸۹۔

اتصالے بے تحیف ۵۴۸۔ اتصالے کہ ۵۴۹۔ احکام ۵۵۴۔ احکام ۵۵۵۔
 ۵۵۴۔ احسن التقویٰ (۲) ۵۶۹۔ اثنان ۶۶۵۔ اثنان ۶۶۵۔ اثنان ۶۶۵۔ اثنان ۶۶۵۔
 خلق ۵۸۰۔ اختلاف عقلم ۱۳۰۔ اختیار خود ۶۰۸۔ اختیار دے بہت ۶۰۸۔
 (۲) ۶۰۸۔ ازاد ۵۵۸۔ از الوہیت ۶۶۵۔ ۶۱۰۔ از برائے امتحان ۶۰۸۔
 ۵۶۹۔ از برائے حکمت ۶۲۳۔ از برائے خاص ۶۰۸۔ از برائے عام ۶۰۸۔
 از پس ۵۵۵۔ از پیے آن (۳) ۶۳۵۔ از پیے روپوش ۶۰۸۔ از پیے مردم ۶۰۸۔
 ۶۳۵۔ از پیے ہر ۶۴۴۔ از تربیب ۶۶۴۔ از تشبیح ۶۸۹۔ از تورتہ ۵۵۳۔
 از توہم ۶۵۱۔ از تیمم ۵۵۵۔ از جہادی بیخبر ۶۲۹۔ از جہادی مردم ۵۵۱۔
 از جنین ۶۵۰۔ از حد ۶۲۶۔ از حسودی ۵۴۴۔ از حضور ۵۴۳۔ از خدا بخیم ۵۵۰۔
 ۵۵۰۔ از خدا غیر خدا ۶۹۳۔ از خدا می خواہ ۶۲۶۔ از خدا نئے ۵۶۵۔ از شمشیر ۵۵۰۔
 ۶۵۱۔ از دو پارہ ۶۲۹۔ از دوان ۶۰۹۔ از رضا ۶۴۴۔ از رہنما ۵۵۱۔
 از رہ و منزل ۶۶۶۔ از سخگویی ۶۱۳۔ از سفر (۲) ۶۰۲۔ از سیاهی ۶۱۵۔
 از شش ۵۹۰۔ از شکاف ۶۳۸۔ از علی آموز ۵۴۵۔ از علی میراث ۶۰۸۔
 از فراق ۶۲۶۔ از فسون ۶۰۳۔ از قدح گر ۶۰۸۔ از قدح ہائے ۶۳۱۔ ۶۶۶۔
 از قرآن ۶۸۰۔ از قرین ۶۰۸۔ از قضا ۶۰۹۔ از قضاعت ۶۰۹۔ از کتاب ۶۰۸۔
 ۶۱۵۔ از کجا (۲) ۶۲۹۔ از کدایں ۶۰۸۔ از گواہ ۶۰۹۔ از لقائے ۶۰۸۔
 از محبت (۱۱) ۶۴۹۔ از مبدل ۵۵۲۔ ۶۲۹۔ از مذکر ۶۶۲۔ از مقلد ۵۵۰۔
 از وجود ۶۳۴۔ از وفائے ۶۰۸۔ از ہزاران اندکے ۶۹۱۔ از ہزاران کس ۶۰۸۔
 ۶۵۰۔ از ہلبیلہ ۶۰۹۔ از ہمہ ۶۰۲۔ از ہوس ۶۰۳۔ اسپ سرکش ۶۸۳۔
 اسپ کشت ۵۵۱۔ استخوانہا ۶۰۲۔
 اسم خواندی ۶۹۶۔ اسم مشتق ۶۳۵۔ اسم ہر چیزے (۲) ۵۵۹۔ (۲) ۶۶۶۔

اشتباهت ۴۲۲ - اشتراک ۴۲۲ - اشتها ۶۱۶ - اشتیاق ۵۲۱ - اشک کان ۴۴۳

اصح ۴۴۳ - اصح لطف ۴۴۳ - اصل این ۵۵۳ - اصل مبد ۶۰۰ - اصل خود ۶۱۳

اصل غیرتها ۴۲۵ - طلعت ۴۱۹ - اغیا ۶۴۸ - اقضوا ۶۰۱ - انبیاء ۶۱۲

انسان ۵۸۴ - انشأ ۵۹۰ - امتحان ۵۸۴ - امتحان ۵۸۴ - انبیاء ۶۱۲

امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴ - امر ۵۸۴

انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲

انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲ - انیا ۶۱۲

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴ - انیم ۵۸۴

- ۵۴۳۔ اویجن، ۵۳۵۔ اونخواہ، ۶۶۶۔ اوندار، ۴۸۰۔ اوناند، ۶۵۰۔
 اونگود، ۶۶۱۔ اونیقند، ۵۶۱۔ اونجی گوید، ۶۳۰۔ اہیلوا انگند، ۶۰۰۔
 اہل الہام، ۴۳۰۔ اہل صیقل، ۸۰۰۔ ایشاکر، ۵۵۵۔ اے انجی، ۳۳۰۔
 اے برادر تو، ۵۹۳۔ اے برادر چون، ۵۹۰۔ اے برادر طفل، ۴۳۰۔ اے
 بساز، ۵۴۰۔ اے بسا اساک، ۵۸۰۔ اے بسا بیدار، ۵۸۳۔ اے بسا
 ۵۴۰۔ اے بسا خاے، ۵۸۰۔ اے بسا دانش، ۵۶۳۔ اے بسا ذاق،
 ۵۶۵۔ اے بسا ظلمے، ۵۵۵۔ اے بسا عالم، ۴۱۰۔ اے بسا علم، ۶۶۸۔
 اے بسا کار، ۶۵۸۔ اے بسا کس رفتہ، ۵۹۳۔ اے بسا کفار، ۴۱۰۔ اے
 بسا مخلص، ۶۴۴۔ اے بسا نفس، ۵۵۱۔ اے بسا ہندو، ۶۶۰۔ اے تن،
 ۴۰۰۔ اے توار، ۶۰۳۔ اے تواضع، ۴۲۰۔ اے تو پاک، ۴۵۰۔ اے
 تور، ۶۳۵۔ اے توارستہ، ۶۴۳۔ اے حیات، ۱۰۰۔ اے خبرات،
 ۶۰۳۔ اے خدا از، ۵۴۳۔ اے خدائے پاک، ۵۴۶۔ اے خروکو، ۶۵۰۔
 اے خنک آزا، ۶۸۸۔ ۵۸۰۔ اے خنک آنکس، ۴۱۰۔ اے خنک آن کو،
 ۶۱۹۔ اے خنک چشتی، ۴۶۰۔ اے خنک زشتی، ۶۸۰۔ اے دلے، ۶۵۰۔
 اے دوائے، ۵۰۵۔ اے دویدہ، ۶۵۸۔ اے دہندہ، ۵۴۰۔ اے زبان،
 ۶۵۰۔ اے زد لہا، ۶۵۰۔ اے زغم، ۶۶۰۔ ۶۸۰۔ ایتاد پیش، ۴۱۰۔
 اے شہان، ۶۶۰۔ اے طمع، ۶۲۳۔ اے عجب، ۶۶۲ (۳)۔ اے غلات،
 ۵۶۹۔ اے فغان، ۸۰۰۔ اے قدیم، ۵۴۶۔ اے کشیدہ، ۶۵۹۔ اے کہ
 اندر، ۵۸۰۔ اے کہ خاک تیر، ۵۴۰۔ اے کہ خاک شورہ، ۵۴۶۔ اے کہ صبر،
 ۶۴۹ (۴)۔ ۶۸۳۔ اے کہ می ترسی، ۵۵۳۔ اے کہ رفتار، ۶۶۰۔ اے کہ
 کردہ، ۵۴۰۔ اے محال، ۶۰۶۔ اے مخنث، ۶۵۰۔ اے مرا، ۵۴۵۔

- ۱۔ اے سلطان، ۵۹۵۔ ۱۔ اے مقلد، ۵۹۸۔ ۱۔ ایں باد، ۶۴۷۔ ۱۔ ایں اباحت، ۵۴۸۔
 ۱۔ ایں بخور، ۶۰۱۔ ۱۔ ایں بلان، ۶۱۶۔ ۱۔ ایں بدن، ۶۰۰۔ ۱۔ ایں برون، ۵۸۲۔
 ۱۔ ایں بقلا، ۷۲۹۔ ۱۔ ایں تانی (۲)، ۶۸۳۔ ۱۔ اینت خویشید، ۵۶۸۔ ۱۔ اینت
 دریائے، ۵۶۹۔ ۱۔ ایں ترد و جس، ۵۹۴۔ ۱۔ ایں ترد و عقبہ، ۵۹۳۔ ۱۔ ایں
 ترد و هست، ۶۱۰۔ ۱۔ ایں تفسط، ۶۳۰۔ ۱۔ ایں تغانی، ۶۴۹۔ ۱۔ ۲۲۔ ۱۔ ایں
 تفاوت، ۱۳۔ ۱۔ ایں تعلق را، ۷۷۔ ۱۔ ایں تعلقا، ۵۴۹۔ ۱۔ ایں تکبر از، ۵۷۱۔
 ۱۔ ایں تکبر زہر، ۷۴۲۔ ۱۔ ایں تو، ۶۲۵۔ ۱۔ ایں جسد، ۶۲۵۔ ۱۔ ایں جہاد، ۶۲۰۔
 ۱۔ ایجہان خم، ۶۴۶۔ ۱۔ ایجہان خواب، ۶۵۱۔ ۱۔ ایجہان خود، ۶۴۹۔ ۱۔ ایجہان زائدا،
 ۱۔ ایجہان زندان، ۶۴۵۔ ۱۔ ایجہان زین، ۷۲۲۔ ۱۔ ایں جہان کوہ، ۷۲۰۔
 ۱۔ ایں جہان محدود، ۶۴۹۔ ۱۔ ایجہان منظم، ۷۳۰، ۷۴۰۔ ۱۔ ایجہان یک، ۵۹۲۔
 ۱۔ ایں چنان، ۶۲۰۔ ۱۔ ایں چنین آمد، ۵۹۶۔ ۱۔ ایں چنین باشد، ۷۵۱۔ ۱۔ ایں چنین
 تہدید، ۶۰۱۔ ۱۔ ایں چنین قولے، ۵۸۸۔ ۱۔ ایں چنین لطفے جو، ۷۹۔ ۱۔ اینچنین
 لطفے کہ، ۷۸۔ ۱۔ اینچنین مشکین، ۷۹۔ ۱۔ اینچنین معدوم، ۷۲۰۔ ۱۔ اینچنین نخلے،
 ۷۸۔ ۱۔ ایں حروف، ۷۰۰۔ ۱۔ ایں حد، ۶۸۲۔ ۱۔ ایں حقیقت، ۶۵۲۔
 ۱۔ ایں خرد، ۷۴۱۔ ۱۔ ایں خریداران، ۶۴۶۔ ۱۔ ایں خمار، ۵۶۶۔ ۱۔ ایں درازی،
 ۷۳۰۔ ۱۔ ایں دعا، ۶۴۲۔ ۱۔ ایں دل، ۵۴۶۔ ۱۔ ایں دور و رک، ۷۴۹۔ ۱۔ ایں
 دوشد، ۶۴۱۔ ۱۔ ایں دولی، ۶۰۸۔ ۱۔ ایں دہان بستی، ۶۶۳۔ ۱۔ ایں دہان بند،
 ۶۶۴۔ ۱۔ ایں رسولان، ۵۵۶، ۵۸۸۔ ۱۔ ایں روا، ۷۱۔ ۱۔ ایں روشہا، ۵۹۴۔
 ۱۔ ایں ریاضتہا، ۶۶۶۔ ۱۔ ایں زبان، ۶۶۷۔ ۱۔ ایں زحد، ۶۳۰۔ ۱۔ ایں زہد،
 ۷۲۰۔ ۱۔ ایں زکوٰۃ، ۶۸۰۔ ۱۔ ایں زمان، ۵۵۲۔ ۱۔ ایں زمین، ۶۵۹۔ ۱۔ ایں سبب،
 (۲)، ۶۷۱۔ ۱۔ ایں سبہا، ۶۷۰۔ ۱۔ ایں سبب بچو،

این سخن شیر، ۵۵-، ۶۶- این سخن و آواز، ۱۴۴- این شکایت، ۵۵۵-
 این صور، (۲) ۶۳۶- این طلب، ۶۹۵- این عجب، ۶۰۸- این غمها
 ۵۹۲- این عصائے ۱۵۲- این غمان، ۶۵۸- این غرور، ۶۹۴-
 این فضیلت، ۵۶۴- این فنا، ۳۱- این قبول، ۵۹۵- اینقدر تنگی
 ۴۹- اینقدر گفتم، ۶۵۳- این قدم، ۶۶- این قضا، ۶۱۲- این
 قناعت، ۴۹- این قیاس، ۰۲- این کنهم، ۶۱۰- این که کرنا، ۴۳-
 این که موئے، ۶۱۱- این گزیند، ۶۹۹- این گل، ۴۳- این گواہی، ۴۴-
 این گواہی، ۶۸۰- این مثل، ۶۳۳- این محب، ۵۵۵- این محبت، ۴۹-
 این معیت، ۶۱۱- این نجاست، (۲) ۶۵- این نجوم، ۱۲- این
 ندانستند، ۵۲- این نماز، ۶۸۰- این نمی بینی، ۳۴- این نه آن،
 ۶۶۲- این نه مردانند، ۶۹۵- این همه اوصاف، ۵۵۹- این همه چون
 ۶۰۵- این همه غمها، ۶۵۸- این همه مردن، ۵۵۱- این همی گوید، ۵۹۵-
 این هوا، ۶۸- ایها العشاق، ۵۵-

ب

باتانی، ۶۸۳- باتوا تر، ۵۹- باتوا و، ۶۳۶- باتو باشد، ۶۰۴- ۶۳۹-
 باتو گویند، ۵۹۸- باجمال، ۱۸- باچنین، ۲۶- بادستند، ۵۵۰-
 بادور، ۵۹- بادرا، ۶۳۳- بادشاهان، ۶۳- ۶۰۸- بادشاهی سید، ۶۳-
 بادشاهی را، ۶۳- بادوپا، ۱۰- بادوپر، ۶۱- بادو عالم، ۰۲- بادو
 ۶۳- بادو جان افزا، ۲۶- بادو در، ۶۳- بادو او، ۶۳- بادو
 کان، ۶۳- بار بازندگان، ۵۸- بار خود، ۶۴۱- بار دیگر آدم، ۴۳-

بار و گزشتنش، ۵۹۰- بار و گزیم، ۵۵۱- بار و از ۵۵۳- بار و از ۵۵۳- بار و از ۵۵۳-
 بار و آن، ۵۹۰- بار و آید، ۵۵۵- بار و از بعد، ۶۲۰- بار و از حیوان، ۵۵۹-
 بار و باش، ۵۳۵- بار و بانگ، ۶۵۳- بار و بر زن، ۵۵۵- بار و بگریزی، ۶۵۳-
 بازت آن، ۶۰۳- باز چون آید، ۶۰۰- باز چون جان، ۵۵۹- باز حیوان، ۳۳-
 باز خاک، ۶۳۶- باز و خم، ۵۵۱- باز و دیوانه، ۵۰۳- باز و سوت، ۶۲۹- باز و غم
 دین، ۶۵۳- باز و غیر عقل، ۵۰۰- ۱۳- باز و فرمان، ۵۱۱- ۲۱- باز و گوید، ۵۱۱-
 باز و میگردند، ۶۲۹- باز و نان، ۵۹۰- باز و نور، ۵۸۲- باز و سبها، ۶۶۹- باز و سگان،
 ۶۵۰- باز و سان، ۶۵۱- باز و تلخ، ۶۶۱- باز و آن، ۴۰۰- باز و فارغ،
 ۶۱۸- باز و است، ۵۱۳- باز و عنایت، ۶۶۲- باز و چون، ۶۲۹- باز و غما و
 سبزه، ۶۶۶- باز و میو، ۶۶۶- باز و قضا، ۶۱۱- باز و یی، ۴۲۲- باز و نی،
 ۵۰۹- باز و یی، ۴۲۲- باز و محمد، ۵۴۳- باز و چاوشان، ۶۰۰- باز و گرد و شهاب،
 ۶۶۴- باز و می آید، ۵۸۰- باز و با هوا، ۶۸۰- باز و اندک مزید، ۵۶۹- باز و سیاه،
 ۶۶۶- باز و شکستی، ۴۰۰- باز و جان، ۶۰۱- باز و پوشید، ۶۰۶- باز و بحر و راه،
 ۶۹۸- باز و بحر طے، ۵۶۹- ۶۰۰- باز و حداثیت، ۶۰۶- باز و گستاخی، ۵۵۸-
 باز و گمانی کردن، ۶۲۳- باز و گهر، ۵۱۶- باز و نماند، ۵۵۸- باز و سیر شهوت، ۶۶۵-
 باز و امید زنده، ۶۰۶- باز و برابر، ۶۰۰- باز و تراز، ۶۵۱- باز و تو، ۶۲۴- باز و صد،
 ۶۳۳- باز و خلاف، ۵۱۳- باز و خیال، ۵۹۲- باز و وفان، ۶۹۰- باز و امید،
 ۵۱۳- باز و در، ۶۳۳- باز و زمین، ۵۹۴، ۵۱۲- باز و یوار، ۵۹۴-
 ۵۱۲- باز و سر، ۶۸۹- باز و سر، ۶۵۹- باز و سلع راست، ۶۶۴- باز و صبا،
 ۶۳۰- باز و گشته، ۶۲۸- باز و قضا، ۶۱۳- باز و کف من، ۶۶۴- باز و کل و خ،
 ۵۰۰- باز و بے بگی، ۶۸۶- باز و تن، ۶۰۱- ۶۰۲- باز و گزشت حست، ۶۰۲-

پر لب بام، ۶۳۶- بر لبش، ۶۵۶- بر نیداری، ۶۸۹- بر ہمہ درس، ۶۶۵-
 بر ہمہ کفار، ۶۵۰- بر یکے، ۲۱ (۱۲)، ۲۲ (۲)- بس تقرب، ۵۸۵-
 بس جنون، ۷۰۴- بس خطر، ۵۹- بس دعا، ۶۲۳- بس ریاضے، ۷۷۵-
 بس سرے، ۶۸۶- بسط دیدی، ۳۵- بس کس، ۶۶۹- بس کسا، ۴۶۰- بس کسے
 ۶۶۹- بس گرفتگی، ۶۳۹- بس گریزند، ۶۲۱- بس محب، ۵۵۵- بشرحانی را،
 ۵۰۶- بشنوی غمہائے، ۵۸۰- بطین چارم، ۳۶- بعد از ان، ۶۹۰- بعد
 ۳۵- بعد نو میدی، ۶۵۰- بعد یکدم، ۴۲۰- بجز روز اندیشه، ۷۱۳-
 بل حقیقت، ۵۵۰- بل زیان، ۶۵۳- بل قضا، ۶۱۳- بلکہ آن، ۶۱۱-
 بلکہ بولش، ۶۵۰- بلکہ بے اسباب، ۶۶۹- بلکہ بیرون، ۶۶۱- بلکہ خوانان،
 ۵۵۳- بلکہ درویشان، ۵۷۲- ۷۲۰- بلکہ شرط، ۶۷۱- بلکہ عکس، ۷۲۸-
 بلکہ گرد ریا، ۵۶۱- بلکہ می افقی، ۵۹۴- ۷۱۲- بل مکان، ۵۷۶- بندگی،
 ۵۴۸- بند پنہان، ۷۲۱- بند تقدیر، ۶۰۸- بندگی در غیب، ۶۹۲-
 بند معقولات، ۷۱۵- بندہ باش، ۶۴۱- بندہ را، ۵۶۵- بندہ کان،
 ۵۶۴- بندہ مومن، ۶۴۴- بندہ می نالد، ۴۴۲- بنگر ایشانرا، ۵۸۳-
 بود او، ۷۰۹- بود عارف، ۵۷۹- بودے اگر، ۶۳۴- بوکہ مصباحے،
 ۷۰۶- بہر آن، ۵۸۱- بہر استغاثے، ۷۲۶- بہر این پیغمبر، ۷۵۸-
 بہر این گفت، ۵۵۰- بہر این لفظ، ۶۳۰- بہر تمیز، ۶۷۲- بہر دیدہ،
 ۵۸۱- بہر یزدان، ۵۹۶- بے اثر، ۶۹۱- بے ادب تنہا، ۵۵۰- بے لؤ
 باشد، ۷۰۲- بے ادب تر، ۷۰۲- بے تعلق، ۷۰۳- بے حجابت، ۵۵۲-
 بے حس، ۶۲۷- پنج عمرت، ۶۰۳- پنج دازمے، ۶۴۴- پنج و شاخ،
 ۶۶۵- پنہائے خوے، ۶۸۹- بے تقلیدے، ۵۹۷- بے نقد، ۵۶۲-

ہے سبب (۲) ۶۶۹ (۲) ۶۶۰ - بیشتر احوال ۶۶۰ - بیشتر اصحاب ۶۶۸ -
 بے طمع ۶۶۳ - بے غرض ۶۰۲ - بیگان ترک ۵۵۷ - بے مراد ان ۶۶۵ -
 بے مرادی ۶۶۵ - بے نہایت ۶۳۰ - بے ہوا ۶۶۳ - مینی اندر دل -
 - ۶۱۶ ۶۶۹

پ

پا پستی گشتن ۶۰۲ - پاسبان آفتاب ۵۷۵ - پاس دا - ۶۹۲ - پاک کن
 ۵۹۰ - ۶۰۰ - پائے استدلیان ۵۶۱ - پائے در ریہ ۶۰۶ - پائے شان
 ۶۲۱ - پر بود اجسام ۶۰۰ - پر تو خورشید ۶۰۰ - پر تو خورشید شہ ۶۲۹ -
 پردہ بردار ۶۰۳ - پر نکرت ۶۵۵ - پس زین ۶۰۲ - پس اگر ۵۹۰ -
 پس بیکہ ۵۵۵ - پس بدن مشغول ۵۷۸ - پس بطلق ۶۰۸ - پس بیشتر
 ۵۸۰ - پس بصورت (۲) ۵۶۸ - پس یعنی ۵۶۸ - پس بید ۶۰۰ -
 پس بنائے خلق ۶۲۰ - پس بنی آدم ۶۲۰ - پس بغیبت ۶۹۲ - پس
 بیانی ۶۹۲ - پس بیخرا ۶۱۰ - پس پیچہ ۱۹ - پس ترا ۴۳۰ - پس ترد
 ۶۱۰ - پس توجیران ۶۹۳ - پس تو ہر جفتہ ۶۱۵ - پس تو ہم ۶۸۶ -
 پس جواب ۵۹۲ - پس جواہر ۶۸۱ - پس چرا از ۵۹۳ - پس چرا پہا
 ۵۷۲ - پس چو ۵۹۳ - پس چہ ۵۶۹ - پس حکم ۵۶۲ - پس حکیمان ۶۰۴ -
 پس خدا ۶۰۳ - پس خلیفہ ۵۶۲ - پس دے ۶۱۹ - پس زبان
 ۶۶۰ - پس زوا گشتک ۶۸۲ - پس ز شہ ۶۲۶ - پس زمین ۵۶۸ -
 پس زمین ۵۵۰ - پس سبب ۶۶۹ - پس ستون ۶۲۴ - پس سرے
 ۵۴۴ - پس مقام ۶۰۴ - پس سلح ۶۵۳ - پس صفائے ۵۶۲ - پس علم
 ۵۵۱ - پس غذائے ۶۰۳ - پس غزا ۶۲۰ - پس فرشتہ ۶۲۱ - پس فزون

۶۶۳- پس قلم، ۶۱۱- پس قیاس، ۵۶۰- پس قیامت روز، ۴۱- پس
 قیامت شو، ۵۵۰- پس کند، ۶۱- پس محک، ۶۵۲- پس محل، ۴۴-
 پس گو، (۲) ۶۵۲- پس طایک، ۶۶۲- پس میفر، ۵۴۱- پس نشیند
 ۴۴- پس نکاح، ۶۱۸- پس نکو، ۱۵- پس وصال، ۶۴۸- پس طاک
 ۵۶۳- پس ہمہ، ۶۳۵- پس ہمیں، ۶۹۳- پس یقین، ۶۳۵- پشت او
 ۶۲۸- پشت دار، ۵۶۶- پشتہ گریز، ۳۲- پشتہ آن، ۶۲- پشتہ وسواس
 ۶۰، ۴۰- پنچ حس، ۶۲۴- پنچ حس، ۶۲۸- پنچ وقت، ۴۰- پند من
 ۵۸۰، ۶۸۹- پورا دہم، ۵۶۶- پوز بند و سوسہ، ۱۱- پوستہا، ۴۱-
 پے پیالے، ۴۰- پیر پیر عقل، ۵۸۴- پیر تابستان، ۵۸۶- پیرا
 پیر عشق، ۱۱- پیر و تور، ۱۳- پیش ازان، ۶۸۸- ۳۵- پیش اہل تن
 ۵۵۶- پیش اہل دل، ۵۵۶- پیش باہمت، ۶۵۶- پیش بجد، ۶۹۸-
 ۳۱- ۵۸- پیش بینے، ۱۴- پیشتر از، ۴۶- پیش ترک، ۵۵۳-
 پیش خلق، ۵۲- پیش قرآن، ۳- پیشہا و خلقہا، ۶۲۹- پیشہ اول
 -۶۸۳

ت

تا ادبہا، ۵۸۸- تا از، ۴۴- تا بہی، ۵۶۳- تا بہنبد، ۶۴۱- تا بداندکا
 ۶۶۰- تا بداندکودک، ۵۹- تا بدانی عجز، ۶۲۴- تا بدانی ہر، ۵۹۰-
 تا بدریا، ۵۹۰- تا بدید، ۳۶- تا بدینجا، ۱۹- تا بدین دام، ۶۸۱-
 تا بدین ملکے، ۴۴- تا برون، ۶۵۰- تا بطبع، ۴۰- تا بقای خود، ۶۶۶-
 تا بگوئی، ۶۳۲- تا بجا مار، ۵۶۵- تا باند، ۶۴۸- تا ب نور، ۵۴۹-
 تا بودکز، ۵۵۰- تا ب نیم، ۵۶۵- تا بہر، ۵۸۱- تا پری، ۶۱۲- تا توانی بندہ

- ۶۴۱- تا توانی دور، ۶۴۹- تا تو بودی، ۶۶۰- تا تو تاریک، ۶۸۱- تا تو تن، ۷۰۰-
 تاجر ترند، ۶۵۲- تا تکیه دریا، ۷۵۳- تا ج کرمن، ۵۶۹- تا جلا باشد، ۷۱۶-
 تا جین، ۶۰۴- تا چه صورت، ۶۳۰- تا چه طالعها، ۷۱۶- تا چه سیتها، ۶۷۳-
 تادین سگری، ۷۳۲- تادین فکری، ۶۰۳- تا دل مرد خدا، ۷۷۵- تادلت،
 ۶۲۴- تادش، ۷۱۸- تادے، ۶۱۲- تارید، ۵۵۹- تاندرج آن، ۶۲۰- تاندرج،
 ۶۰۷- تاز فرزند، ۷۱۱- تاز مغرب، ۶۰۴- تازہ کن، ۷۸۸- تازہ میا باشد، ۷۰۵-
 تا سقاہم، ۶۵۵- تا سیم، ۶۶۰- تا شود بالائے، ۶۲۳- تا شود شیرین، ۶۰۸-
 تا عوض، ۷۸۱- تا غداے اصل، ۶۰۲- تا خلاف، ۶۶۲- تا فر گیرند، ۶۱۰- تا قیامت،
 ۷۳۶- تا کشاید، ۶۳۱- تا کنی، ۷۷۴- تا کہ اصل، ۷۶۰- تا کہ این، ۷۲۱- تا کہ باقی،
 ۶۸۸- تا کہ رحمت، ۶۳۱- تا کہ روزے، ۷۵۰- تا کہ رہ، ۷۸۸- تا کہ فرعون،
 ۷۶۲- تا کہ کروفر، ۷۶۰- تا کہ مستانت، ۶۸۱- تا گو ای، ۶۹۶- تا لب سحر،
 ۷۹۰- تا کر آن، ۶۱۶- تا کر زین، ۷۲۲- تا من، ۷۷۰- تا نباشد برق، ۶۰۳-
 تا نباشد دور، ۷۹۶- تا نخوانی، ۶۸۰- تا نسوزی، ۷۸۱- تا نگر دی، ۷۵۰- تا نرد،
 است، ۶۸۹- تا نگرید، ۷۴۳- تا ہوا، ۷۸۸- تا، ۷۷۰- تا تجربہ تعلیم، ۷۱۳-
 ترک این تون، ۶۳۸- ترک این فکر، ۶۰۳- ترک دنیا، ۶۶۸- ترک سجدہ،
 ۶۸۲- ترک شکرش، ۶۸۰- ترک کفرش، ۷۹۶- ترک کن این، ۷۱۳ (۲)-
 ترک کن مشوقے، ۷۰۳- ترک لذتہا، ۷۸۰- ترک یہ باید، ۶۸۱- تشنگان،
 ۶۹۴- تلخ از، ۷۵۳- تلخ نبود، ۷۵۳- تن بجان، ۶۳۵- تن چو بارگ،
 ۶۰۲- تن چو شد، ۶۰۱- تن چو مادر، ۷۵۲- تن ز جان، ۷۹۹- تن ز کمر،
 ۶۰۱- تنگ و تاریک، ۶۳۶- تن ہی نازد، ۶۰۰- تو از ان، ۷۵۲- ۷۲۹-
 تو سجد، ۷۲۴- تو بچشم، ۶۷۰- تو بجال، ۷۷۵- تو بدان، ۶۰۰- تو باندی،

۶۳۹- توپرا '۹۰۳- توپرجالے '۹۹۳- توپهر صورت '۹۴۵- توپه کرم،
 ۶۰۰- توپکن '۹۰۳ (۲)- توپیک خواری '۶۰۱- تو تقرّب '۶۳۸- تو تقم
 ۳۶- توجوان بودی '۹۲۳- توجون '۹۵۳- توحسودی '۹۲۹- تو خلاش
 ۵۹- تودلا '۹۳۸- تودل خود '۹۴۶- تور واداری '۹۱۱- توز بیم '۹۵۳-
 توز چشم '۹۰۰- توزدی '۹۱۰- توز سرستان '۶۰۱- توز صد لطیف '۵۵۵-
 توز صد نبوع '۹۵۹- توز طفلی '۹۶۹- توز قرآن '۶۳۹- تو که شیرین،
 ۶۰۳- تو که یوسف '۶۰۳- تو مبین '۹۵۵- تو مرید '۵۶۵- تو کن '۶۳۱-
 تو گوآن '۵۰۰- تو گو مارا '۹۵۹- تو نظرداری '۵۶۳- توئی بینی '۶۰۹-
 توئیدانی '۹۵۳ (۳)- تو بلا '۹۱۰- تو هم از '۵۵۹- تو همی گوئی '۹۴۹-
 تیخ علم '۹۳۲- تیخ علم '۹۴۰- تیخ دادن '۶۱۹- تیخ لا '۶۱۰-

ج

جامه '۹۰۲- جان ابراهیم '۵۸۹- جان او '۹۲۰- جان بده '۶۲۳-
 جان بمعنی '۹۶۲- ۴۶- جان جبر صیس '۵۸۹- جان جلد '۶۱۰- جان حیوان
 ۵۶۶- جان داود '۵۸۹- جان سپر کن '۹۲۰- جان شناسان،
 ۵۸۱- جان شود '۵۸۱- جان کشاید '۵۹۹- جان گرگان '۵۶۸- ۵۶۱-
 جان با '۹۶۳- جان مجرد '۵۹۱- جان نباشد '۹۶۳- جان نهان '۶۰۱-
 جانور فریه '۵۰۰- جانهای مرده '۵۴۳- جابل ار '۶۰۹- جبر ص بود (۲)
 ۶۱۳- جبر را '۹۱۱- جبرش گوید '۶۰۸- جذب آبست '۹۵۶- جذب سمع
 ۹۹۵- جذب این '۶۲۱- جذب یزدان '۹۱۴- جذب یکرا همه '۹۱۲-

- جود بر ۷۷۷ - جود چون ۵۴۶ - جود خون ۷۰۴ - جود اشانت ۷۷۷ -
 جود آب چشم ۷۵۷ - جود باندازد ۵۶۶ - جود بفرمان ۶۰۹ - جود بضد ۶۴۹ -
 جود پیش ۶۴۳ - جود توکل ۵۹۶ - جود خضوع ۶۴۰ - جود غم ۶۳۲ -
 جود کسے ۶۱۲ - جود کہ آن ۶۲۱ - جود کر آن ۶۹۱ - جود نیاز ۷۳۰ - جود وائے
 ۶۳۳ - جود زمان ۵۵۹ - جود از جان ۶۰۰ - جود خاک ۷۰۵ - جود سایہ
 ۶۰۰ - جود بہا چون ۵۴۲ - جود بین ۶۲۲ - جود ضدین ۵۶۳ - جود کن
 ۶۱۵ - جود گفتہ ۶۶۱ - جود شرط ۶۶۴ - جود کیسیان ۶۴۲ - جود اجزائے
 ۶۱۶ - جود برہرست ۴۰۰ - جود تلونہا ۵۴۹ - جود صرفتہا ۷۱۲ -
 جود حیوانات ۵۶۹ - جود خلقان ۵۹۳ - جود دانستہ ۶۱۳ - جود در زنجیر
 ۶۷۵ - جود را ۶۶۰ - جود زنجوران ۷۱۰ - جود شان ۷۲۰ - جود شانان
 (۲) ۶۴۱ - (۲) ۶۹۴ - جود صحر ۶۶۳ - جود عالم ز اختیار ۶۱۲ - جود عالم
 زمین ۷۲۹ - ۷۱۰ - جود عالم شد ۶۰۸ - جود قرآن است ۷۷۰ - جود قرآن
 امر ۶۰۸ - جود ماضیہا ۶۰۳ - جود ناخوش ۶۱۸ - جنبش این ۶۳۴ - جنبش
 باد ۶۳۵ - جنبش خلق ۶۸۹ - جنبش کفہا ۶۰۵ - جنبش و آرمش ۶۲۰ -
 جنبش و ناجنس ۶۱۰ - جنگ در ۶۱۰ - جنگ فعلی ۷۲۲ - جنگ ۷۲۲ -
 جنبان و انسیان ۷۳۶ - جود جوے ۶۱۵ - جود محتاج است ۵۸۰ -
 جود میوید ۵۸۰ - جود بوسیدہ ۶۵۰ - جوش و افزونے ۶۶۰ -
 جوش کرد ۵۴۶ - جوش و خود ۶۷۰ - جوش نقص ۶۶۶ - جوع
 (۴) ۶۱۸ - جودہر آن ۶۴۵ - جودہر است ۵۶۹ - جود بے توفیق ۶۲۱ -
 جود کن تا مرد ۶۷۶ - جود کن تا میتوانی ۶۱۹ - جود کن تا نذر ۶۷۶ - جود کن
 جودے ۶۲۱ - جود کن و اندر ۶۲۲ - جود

چ

چار عنصر، ۶۲، چار مرغ، ۲۱، چارہ آن، ۶۱، چالش است، ۶۱۹،
 چاہ را، ۶۳۰، چاوِ مظلم، ۶۹۸، چرب و شیرین، ۶۸۱، چرخ را، ۶۰،
 چرخ گردان، ۶۰۹، چرخ گردید، ۵۱۲، چشم احمد، ۵۴۴، چشم بستہ، ۶۰۹،
 چشم بخشنہ، ۵۸۱، چشم چون، چشم حس، ۶۲۸، چشم داری، ۵۹۱، چشم دل،
 ۶۰، چشم دولت، ۵۵، چشم روشن، ۵۸۶، چشم شان، ۶۰۰، چشم مدف
 دان، ۵۴، چشم حارف راست، ۵۴۹، چشم بہتر، ۶۵۰، چشمہا محمود، ۵۱،
 چشمہائے قوت، ۶۸۸، چشمہ آب، ۶۵۹، چشمہ آن، ۵۶۳، چند ازین،
 ۶۴۰، چند اند، ۶۰۴، چند با آدم، ۵۴، چند بازی، ۵۰۸، چند بت،
 ۵۴۳، چند حرف، ۴۲، چند کو نیم، ۵۸۹، چند گاہے، ۶۶، چند گشتی،
 ۶۶۶، چند گوئی، ۵۹۵، چنگیے کو، ۶۹۵، چو سلیمان، ۵۸۹، چو شود، ۵۱،
 چو کفم، ۶۳۴، چو ابو بکر، ۵۴۴، چو ازینجا، ۶۴۹، چو اسیہ، ۵۶،
 چو انائے، ۶۰۴، چو باختر، ۵۰۰، چو بابلن، ۵۰۲، چو بیوستی،
 ۶۵۱، چو بوشند، ۶۵۹، چو بکوی، ۶۰۳، ۶۱۳، چو بکتی، ۵۸۳، چو
 بخاہد، ۶۲۵، چو بخوردی، ۶۱۸، چو بدزدی، ۶۱۱، چو بدید، ۶۸۲،
 چو برآمد، ۶۲۲، چو برآمد، ۶۲۸، چو برائے، ۴۳، چو برنجد،
 ۴۹، چو برنہ، ۵۹۱، چو بسخی، ۶۰۶، چو بسے، ۵۶۴، چو بکادی
 ۶۵۹، چو بگریہ، ۶۹۸، چو بخششی، ۶۱۹، چو بگوید، ۶۹۰، چو بگیری،
 ۶۱۰، ۶۰، چو بروی، ۵۰، چو بنادر، ۵۶، چو بنالد، ۶۹،
 چو بیریگی، ۵۵۰، چو بہر فکرے، ۵۸، چو بپشتی، ۶۱۴، چو بطلوت

- ۵۹۱- چون پیغزاید، ۶۳، ۶۴- چون پیغز از، ۵۸۷- چون پیغز در میان،
 ۵۹۷- چون تنجلی، ۶۲- چون ترا ذکر، ۵۵۸- ۶۴۳- چون ترا فدای، ۱۹- چون
 ترا زو، ۳۴- چون ترا غم، ۶۸- چون ترا دهم، ۵۹۲- چون تصرف، ۵۶۶-
 چون تعاضا، ۶۲۳- چون تو بار پر، ۵۹۳- چون تو برگردی، ۵۹۳- چون تو جزو،
 ۵۹۳- چون تو در قرآن، ۳۵- چون تو در دے، ۳۵- چون تو یابی، ۵۴۵-
 چون جفا، ۶۳۹- چون جبین، ۵۶- چون جہنم، ۴۵- چون حریص، ۶۱۸-
 چون خدا اندر، ۵۹۰- چون خدا خواهد، ۲۱، ۲۲، ۴۶- چون خدا فرمود، ۶۰۵-
 چون خلاصت، ۶۰۴- چون خوری، ۶۰۲- چون دبیرستان، ۶۹۱- چون دریاید
 اندرون، ۴۶- چون در آید نام، ۶۵۴- چون درازی، ۵۶۲- چون درانفتد،
 ۶۰۶- چون دران خم، ۶۸- چون در معنی، ۶۵۵- چون در دیوار، ۵۸۲-
 چون درین دل، ۶۰۶- چون درین ره، ۶۱۳- چون دل بوزنہ، ۷۷- چون
 دوسه، ۶۶۰- چون دوم از، ۲۹- چون دوم بار، ۶۶۱- چون رسد، ۸۰-
 چون راکردت، ۶۰۴- چون زبانہ، ۴۱- چون ز تنہائی، ۵۶۴- چون ز چاہ
 ۶۹۴- چون ز حس، ۶۰- چون ز خود، ۳۱- چون ز دارالضر، ۶۰۵- چون
 زر اندود، ۷۰- چون زنجبت، ۴۵- چون ز رویش، ۵۴۵- چون ز ساعت،
 ۵۴۹، ۵۹۸- چون ز سینہ، ۱۵- چون ز شوے اولش، ۵۴- چون ز ظن،
 ۵۶۱- چون ز نادانی، ۶۵- چون ز نیک، (۳) ۶۰۵- چون سببها، ۶۶۹- چون
 ستاره، ۶۸- چون سخن، ۵۹۲- چون سری، ۵۶۶- چون سفیان، ۶۶۵-
 چون سلاخس، ۶۲۰- چون شدی بر، ۵۹۱- چون شدی در، ۵۶۶- چون
 شعیب، ۵۹۰- چون شکار، ۲۲- چون شکستہ، ۲۲- چون شگوفہ، ۳۰-
 چون شود تیرہ، ۵۵۵- چون شود نور، ۷۰- چون شوی، ۵۴۳- چون مباد

۵۴۲- چون مدد، ۶۶۴- چون عصا، ۵۸۹- چون عمر، ۵۴۵- چون مل،
 ۵۴۳- چون غرض، ۷۲۳- چون فراق، ۶۴۹- چون فرشته بود، ۷۰۸-
 چون فرشته و عقل، ۷۷۰- چون قیام، ۷۳- چون قضا آورد، ۶۰۲- چون
 قضا آید، ۶۰۹ (۵)- چون قضا بیرون، ۶۱۲- چون قلم اندر، ۷۱۱- چون قلم
 ۶۶۵- چون قناعت، ۷۳۹- چون قیامت، ۷۷۱- چون کتاب، ۷۳۶-
 چون کسم، ۴۵- چون کسے، ۵۷۰- چون کنی، ۶۲۵- چونکہ آب، ۶۰۶- چونکہ
 اسرار، ۶۵۶- چونکہ اسمعیل، ۵۸۹- چونکہ اصلی، ۶۰۴- چونکہ اندر، ۷۷۶-
 چونکہ او انگذ، ۷۹- چونکہ اوجی، ۵۴۹- چونکہ اوجی الرب، ۷۷۳- چونکہ باخی،
 ۶۵۵- چونکہ بادے، ۶۶۶- چونکہ باشمی، ۶۷۵- چونکہ بر بوک، ۶۵۴- چونکہ بیری
 ۵۵۰- چونکہ بے سوگند، ۷۷۹- چونکہ پردہ، ۶۴۱- چونکہ تقویٰ، ۶۶۸- چونکہ جنت،
 ۶۰۶- چونکہ جملہ، ۶۰۵- چونکہ چیزے، ۵۷۸- چونکہ حیران، ۶۹۳- چونکہ خوبے
 زنان، ۶۸۲- چونکہ خورشید، ۶۵۷- چونکہ در تو، ۶۱۹- چونکہ در عہد، ۷۷۷-
 چونکہ در معدہ، ۵۵۴- ۶۱۹- چونکہ دشمن، ۶۵۹- چونکہ دندان، ۶۸۸- چونکہ
 دید آن، ۶۸۲- چونکہ دید دوست، ۶۷۱- چونکہ ذوالنون، ۵۷۶- چونکہ زکریا
 ۶۸۹- چونکہ صبر، ۶۴۹- چونکہ ظاہر، ۶۹۷- چونکہ عثمان، ۵۴۵- چونکہ غم،
 ۶۰۲، ۶۲۵- چونکہ غیب، ۶۹۲- چونکہ قبح، ۵۵۶- چونکہ قبض، ۷۳۵- چونکہ
 قبضے، ۷۳۴- چونکہ قشر، ۷۱۵- چونکہ کرخی، ۵۷۶- چونکہ گل، ۷۷۸- چونکہ گوند
 ۵۶۰- چونکہ مقصود، ۵۸۸- چونکہ نقد، ۵۷۸- چونکہ ہر جزوے، ۶۱۷- چونکہ
 ہر دم، ۷۲۲- چونکہ متیش، ۵۸۷- چونکہ یحییٰ، ۵۹۰- چونکہ یونس، ۵۹-
 چونکہ گدا، ۵۸۰- چونکہ گرسنہ، ۶۱۹- چونکہ گزنی، ۵۸۴- چونکہ گزیدی
 ۵۸۵- چونکہ گواہت تو کیا، ۶۸۱- چونکہ گواہت خواہد، ۷۰۳- چونکہ گیشا

چون مجرۃ ۵۹۰ - چون مراقب ۵۳ - چون بنی السیف ۶۵۴ - چون نجس ۶۵
 ۶۵ - چون خواہی ۵۸۲ - چون ندارد ۵۹۳ - چون نشینی ۶۹۴ - چون
 نعمت ۵۵۲ - چون نہادی ۶۹۳ - چون نہ سرمایہ ۵۱ - چون ہی ۶۵۳
 ۶۵۳ - چون وفا ۵۵ - چون ہمہ ۶۰۵ - چون یکے ۶۲، (۲) - چکشد ۶۹
 ۶۹ - چیت آن ۵۲، ۶۱۳ - چیت اند ۶۲۶ - چیت تعظیم خدا ۵۵،
 ۵۵ - چیت توحید ۶۰۵ - چیت جبل اللہ ۵۶۳ - چیت در عالم
 ۵۵ - چیت دنیا ۶۴۸ -

ح

حاجت آوردش ۶۴۵ - حاجتش نبود ۵۲، ۵ حاشا شد ۶۶۱ - حاصل
 آن آمد ۵۴۹ - حاصل آنکہ ۶۶۹ - حاصل اندر خواب ۶۵۱ - حاصل
 اندر وصل ۵۹۱ - حال عارف ۵۸۴ - حاکم است ۶۳۸ - حال چون
 ۶۲۲ - حال وقلے ۶۲۲ - حالہا موقوف ۶۱۴ - حال دین بد ۶۱۴ - حال
 دین بود ۶۱۴ - حالی محمول ۶۲۱ - حبذا ۵۱، ۵ - حبۃ آن ۳۹ -
 حج ۶۲۳ - حجت ۶۹ - حد حجت ۶۰۰ - حرص بطا از ۶۶۴، ۶۱۴ -
 حرص بباکتنا ۶۶۴ - حرص خلق ۶۶۵ - حرص کورت ۶۲۴ - حرص
 کور و احق ۶۲۴ - حرص نابینا ۲۴ - حرف چہ ۶۹۴ - حرف حکمت ۶۱۶
 ۶۱۶ - حرف درویشان ۵۶۴ - ۵۶۵ - حرف ظرف ۴۴ - حرف قرآن ۳۵
 ۳۵ - حرف وصوت ۶۹۴ - حزم ۶۲۵ (۶) - حس ابدان ۶۲۸ -
 حس اسیر ۶۶۲ - حس دنیا ۶۴۸ - حس را بخواب ۶۴۰ - حس را حیوان
 ۶۲۶ - حس حق ۵۵ - حسن ظن ۶۲۴ - حفظ لفظ ۶۸۱ - حق بردش

۵۷۵۔ حق بفرماید ۶۴۴۔ حق پدید ۶۰۔ حق تعالیٰ کا میں ۶۱۱۔ حق تعالیٰ
 گرم ۶۸۳۔ حق تعالیٰ گفت ۶۵۱۔ حق ذات ۶۱۹۔ حق در ایجاد ۶۱۱
 ۶۳۸۔ حق ستون ۶۴۲۔ حق ہی گوید ۵۸۲۔ ۶۴۸۔ ۶۴۴۔ ۶۱۱۔
 حکمت حق در ۶۱۹۔ حکمت حق مانع ۶۲۱۔ حکمت دنیا ۶۳۱۔ حکمت
 قرآن ۶۳۱۔ حکمت کز ۶۳۱۔ حکم چن ۶۶۵ (۲)۔ حکم حق ۶۳۲۔ حکم
 غالب ۶۴۲۔ خلق بنشد ۶۳۵ (۲)۔ خلقہائے سلسلہ ۶۰۴۔ علم (۵)
 ۶۳۲۔ ۶۱۱۔ حمد تو ۵۹۵۔ حمد شد ۵۶۳۔ حمد بردند ۶۱۰۔ حمد بردی ۶۱۰
 حمد دیگر ۵۵۱۔ حمد زن ۶۰۸۔ مختل از ۵۴۲۔ حیرتے باید ۶۳۴۔
 حیلہ کرد ۶۲۱۔

خ

خاتم ۶۱۸۔ خاصہ آن ۶۰۳۔ خاصہ فرقہ ۶۰۲۔ خاصہ دزدے ۶۸۲۔
 خافض است ۶۳۸۔ خاک را ۵۹۹۔ خاک زن ۶۲۰۔ خاک شوہر ۵۷۵۔
 خاک شورہ ۶۸۹۔ خالفتے کو ۶۰۸۔ خالی ۶۵۵۔ خامش ۶۰۳۔ خاہناو
 قصر ۵۹۳۔ خانہ آن ۶۴۶۔ خانہ معشوقم ۱۱۱۔ خانہ معمر ۶۸۸۔
 خایفان ۶۵۰۔ ختمہائے کاتبیا ۵۴۴۔ خدمتت بر جملہ ۵۶۹۔ خدمتت
 ۵۵۸۔ خدمتتے میکن ۵۵۵۔ خرمنے بودے ۵۵۳۔ خسرو شیرین
 ۶۰۴۔ خشکے لب ۶۹۳۔ خشکے غلش ۵۱۱۔ خشم بر شاہان ۶۴۰۔ خشم
 شمنہ ۵۰۰۔ خشم و شہوت ۵۶۱۔ ۵۲۳۔ خصم منکر ۵۰۰۔ خضر و ایاس
 ۵۹۰۔ خفص ارضی ۶۳۸۔ خلتے پوشید ۵۹۱۔ خلق آبی ۶۰۸۔ خلق
 افعال ۵۰۰۔ خلق بے پایان ۵۹۳۔ خلق دزدان ۵۰۰۔ خلق صف

۱۲۰- خلق دیوانه ۴۸- خلق بازار ۶۵۰- خلق راجون ۵۶۸- خلق
 زشت ۵۵۶- خلق مست ۴۴- خلوت از اغیار ۴۴- خمر و چنگ ۶۸۲-
 خند و در ۴۵- خنده او ۶۰۵- خواب را ۵۸۳- خواب الحق ۶۴۱-
 خواب زن ۶۴۱- خواب ناقص ۶۴۱- خوابه پندارد ۶۵۸- خوابه
 کاشب ۴۴- خوابه در عیب ۶۲۲- خواندن بیدرد ۶۲۳- خوان
 و بهانی ۶۹۶- خوبتر زین ۴۰۳- خوب خوبی ۶۱۵- خود بدید ۳۶-
 خود گیر ۴۳- خود شاکستن ۵۴۳- خود حسد ۶۲۶- خود خرد ۴۱۲- خود
 ۵۵- خود فرون ۴۱۳- خود قوی تر ۵۸۶- خود نباشد ۵۵۸- خود نداند
 ۴۱۲- خودنی یابم ۵۸۱- خورد و دان ۴۴- خوشتر آن ۴۰۲- خوشتر
 از تجرید ۵۹۱- خوشتر از هر ۴۰۳- خوش می آید ۶۲۵- خوف و جوع ۶۸۲-
 خون ایشان ۵۶۹- خون پلید ۵۹۵- خون شهیدان ۴۰۱- خوئے شایان
 ۶۶۹- خوئے کن ۶۲۹- خوئے معده از ۵۴- خوئے معده زین ۶۸۶-
 خویش جالینوس ۶۰۱- خویش را زنجور ۶۹۹- خویش را صافی ۶۶۶- ۴۱۴-
 خویش را عریان ۶۶۸-

ک

داد هر طلق ۴۰۳- داد و تو ۶۴۳- دام دیگر بد ۴۴۳- دام دیگر خواهم
 ۶۸۲- دام محکم ۶۸۲- دام او ۵۹۳- ۶۰۴- ۶۳۹- داند آن
 ۴۰۹- داند او ۴۱- دانش آنرا ۴۱۸- دانش ناقص ۴۰۹- دانش نور
 ۴۱۸- دانه کتر ۶۱۹- دانه غفلت ۵۵۵- دایه مادر ۴۴۳- دخل از
 آنجا ۶۵۹- در بهاران ۶۸۸- در بیان این ۶۵۶- در پناه جا ۶۵۸-

- در ترودو، ۶۱۰ - در نگب و ریا، ۵۴ - در تقاتی، ۷۸ - در جهان پروردگار، ۶۴۹ -
 در جهان هر چیز، ۶۱۵ - در چنین، ۵۶۲ - در حدیث آدم، ۵۹۵ - ۶۵۲ -
 در حدیث دانست، ۶۹۰، ۶۹، ۷۱ - در حضور آفتاب، ۵۵ - در حقیقت هر
 ۴۴ - در حقیقت و ستائش، ۴۴ - در خود این، ۵۵۶ - در دآدم، ۶۳۳ -
 در درون دل، ۵۴ - در درون کعبه، ۷۱ - در درون یک، ۵۹ -
 در دل او، ۷۷ - در دل تو، ۷۹ - در دل ساکب، ۷۱۸ - در دل عاشق
 ۷۷ - در دل مشوق، ۷۹ - در دل مومن، ۶۳ - در دل هر، ۵۸ -
 در دمنده، ۶۳۳ - در دمه، ۷۴ - در رس، ۵۶۳ - در رود، ۵۴ -
 در ره، ۶۴ - در زمانه مرتزا، ۷۹ - در زمانه بیچ، ۷۸ - در زمین گر، ۵۵ -
 در زمین مردمان، ۵۹۹ - در زمین و آسمان، ۶۳۳ - در زمینها، ۶۰۹ -
 در سبب، ۶۶۹ - در شب، ۵۸۳ - در صف آید، ۶۸۶ - در طبع، ۶۲۳ -
 در فراخ عرصه، ۶۳ - در فسون، ۶۰۳ - در قضا و قه، ۶۴۳ - در قضا
 یعقوب، ۵۸۹ - در قیام، ۷۱ - در ک وجدانی، ۶۲۶ - در گزر، ۵۸ -
 در گل، ۶۴۶ - در مصاف، ۶۳۶ - در مقامے، (۹) ۵۱ - در معاصی
 ۳۵ - در من و ما، ۳۲ - در میان آن، ۵۶۲ - در میان امت، ۶۴ -
 در میان این، ۷۸ - در میان حبله، ۴۶ - در میان خون، ۶۴۲ - در گز
 ۷۸ - در نماز این، ۷۲ - در نمازش، ۵۹۵ - در نماز و روزه، ۶۲ -
 در نکسار، ۶۸ - در وجود، ۳۰ - در هر آن چیزے، ۶۱۵ - در هر آن
 کارے، ۶۱۰ - در هواے، ۶۰۰ - دست اوزین، ۵۹۷ - دست باز
 ۶۰۸ - دست بر، ۶۶۰ - دست بسته، ۶۶۲ - دست پیر، ۵۸۶ - دست
 دروے، ۷۴ - دست کورانه، ۵۶۳ - دست کے، ۲۳ - دست گیر، ۵۸۵ -

دست و پا - دشمن باچه - دشمن راه - دشمنه داری -
 دفتر سوئی - دفع کن - دل بجزو - دلبران بیدلان -
 دل بیارامد - دل ترا - دل تو -
 فراخان - دل که - دل نگهدارید - دل نیارامد -
 دلم و مبدم پاسته - دمدم چون - دود گلشن -
 دور باش - دور دور - دوزخ از وقت - دوزخ ازو
 دوزخ است - دوستی با - دوستی تخم دم آخر -
 دوستی (۲) - دوسه انگشت - دو علم - دو گو -
 ده چه باشد - ده خداوندی - ده مرد - دیدن زاید -
 دیدن دیده - دیده بنیا - دیده را - دیدن
 دیدن تن - دیده حس - دیده کو - دیر یابد -
 دیگر را - دیگران چون - دیگرے که - دیو در
 دیو سوئے - دیومی ترساندت که - دیومی ترساندت هر
 دیو ننموده -

خ

ذات ایمان - ذره ذره کاندین - ذره ذره گردد -
 ذره سایه - ذکر آرد - ذکر حق - ذکر گو -
 ذوق باید - ذوق حبس - ذوق خنده - ذوق لزل
 ذوق در غمها -

س

راحت جان، ۵۹۶۔ راست کن، ۶۸۵۔ راند سوئے، ۵۳۔ راہ چہ بود
 ۶، ۴۸۔ راہ دین زان، ۶، ۴۳۔ راہ دین ہر، ۶، ۵۵۔ راہ لذت،
 ۵۹۸۔ رائحہ در انفت، ۵۴۹۔ رب، ۶۶۹۔ رحم بردزدان، ۶۵۱۔ رحمت
 اندر، ۴۲۔ رحمت، ۴۳۔ رحمت مآور، ۶۸۰۔ رحم خواہی، ۶۵۱۔ رزق آید
 ۶۶۰۔ رزق ازوے، ۶۵۹۔ رزق حکمت، ۶۳۱۔ رفت فکر، ۸۰۔ رمز
 الکاسب، ۶۳۱۔ ربیع جمع، ۲۱، ۸۱۔ ربیع کے ماند، ۴۳۔ ربیع گنج، ۶۸۹۔
 ربیع معقولت، ۳۵۔ ربیع و غم، ۶۸۵۔ رنگ آہن، ۶۰۶۔ رنگ لالہ، ۴۹۹۔
 رو، ۵۶۳۔ رو، ۶۸۶۔ رو بجا ہم کرد، ۴۰۰۔ رویدست راست، ۴۱۔ رو گوشت
 سوئے، ۴۲۔ رو گرداند چو، ۶۸۶۔ رو گورستان، ۵۵۱۔ رو بھنی کوش،
 ۴۶۔ رو توکل کن، ۶۳۱۔ روح باز است، ۵۹۹۔ روح با علم، ۶۶۲۔
 روح بے قالب، ۵۹۹۔ روح چون، ۶۶۲۔ روح دارد، ۶۶۱۔ روح
 راز، ۵۵۵۔ روح را توحید، ۶۶۱۔ روح ہائے کس، ۶۶۱۔ روز بیگہ، ۶۸۹۔
 روز حکمت، ۶۳۱۔ روز مرگ، ۵۹۹۔ روز شب، ۶۶۳۔ روشن از نورش
 ۵۴۵۔ روشنی خانہ، ۴۴۔ روغنے کوشد، ۳۔ رو، مکن، ۵۵۸۔ رو
 خوبان، ۵۸۰۔ روئے در دیوار، ۶۹۹۔ روئے نفس، ۶۳۱۔ روئے
 و خال، ۶۸۲۔ روئے ہر یک، ۵۶۴۔ رو نمیداند، ۵۶۵۔ رو نگاہ، ۶۰۔

س

ز آتش ماضی، ۵۸۲۔ ز آشنائی، ۴۱۔ زابر گریان، ۴۶۔

- زانش از ۱۰۸۱ء۔ زاد دانشمند ۶۹۱۰۔ زارے مضطر ۳۵۰۔ زارے دگر ۳۳۰۔
 زان بفرمود ۵۵۲۔ زان بود ۵۸۰۔ زان جهان ۲۵۰۔ زانچہ گشتی ۶۵۱۰۔
 زان زمرود ۴۸۰۔ زان حبیب ۶۶۳۔ زان سوئے ۶۰۸۔ زان فراخ ۵۰۰۔
 زان قنابا ۲۹۰۔ زانک آتش ۵۱۰۔ زانک آن مس ۱۰۰۔ زانک آہنگر ۶۰۸۔
 زانک ابر ۱۳۰۔ زانک احسانہائے ۶۹۶۔ زانک از تقسیم ۵۰۰۔ زانک استفہام
 ۶۳۰۔ زانک اوکف ۶۲۰۔ زانک اوہر ۵۹۵۔ زانک این دہا ۶۳۲۔ زانک
 این دیوانگے ۵۰۰۔ زانک با جامہ ۵۹۹۔ زانک با جان ۶۸۸۔ زانک بیاجت
 ۶۱۰۔ زانک بے حق ۶۵۲۔ زانک بے شب ۶۶۳۔ زانک تابیخ ۶۰۰۔ زانک تکیا
 ۶۶۰۔ زانک ترک ۶۱۴۔ زانک تو طلت ۶۳۳۔ زانک تو ہم ۵۴۸۔ زانک جملہ
 ۶۳۹۔ زانک جنس ۵۸۰۔ زانک جنیت ۵۸۰۔ زانک خوشخو ۵۵۵۔ زانک
 وارو ۵۶۰۔ زانک در خرچی ۳۴۰۔ زانک در خلوت ۶۲۰۔ زانک درو ۶۴۳۔
 زانک درویشی ۲۰۔ زانک دول ۶۴۰۔ زانک شیطان ۶۹۲۔ زانک شیطانش
 ۶۸۳۔ زانک صحت ۵۰۴۔ زانک ظاہر ۵۶۸۔ زانک عاشق ۶۰۱۔ زانک
 عقلمت ۱۶۰۔ زانک گر آب ۶۴۰۔ زانک محسوس ۶۲۶۔ زانک نادان
 ۶۴۳۔ زانک نبود ۵۸۰۔ زانک نفس ۱۶۰۔ زانک وصل ۶۰۴۔ زانک ہر
 ۶۲۶۔ زانک ہست ۵۸۰۔ زانک ہستی ۴۳۰۔ زان محمد ۵۸۰۔ زان نشہ
 ۵۴۵۔ زان نماید آن ۳۰۰۔ زان نماید این ۶۱۰۔ زان ہی ۶۴۰۔
 زاولیاد ۶۴۴۔ زراگرچہ ۴۸۰۔ زبداو ۶۴۴۔ زربدی ۶۲۳۔ زربہ
 ۴۸۰۔ زرخودرا ۴۸۰۔ زرع ۶۱۰۔ زروسیم ۶۸۱۔ زشت روی
 ۵۵۳۔ زلت آدم ۴۸۰۔ زندگی بے دوست ۶۳۰۔ زندگی در مردن
 ۶۸۵۔ زوپری ۱۸۰۔ زوپلنگ ۱۸۰۔ زود ویرانی ۶۳۳۔ زور را بگذار

۴۵- زہر و رطل قوم، ۶۴۴- زہر ماران، ۶۴۸- زہر و نئے، ۴۳- زیر آن
 باطن، (۲) ۳۶- زیرک و دانا، ۴۰۸- زیر کی بفروش، ۴۰۹- زیر کی سباجی
 ۴۰۹- زیر کی ضد، ۶۶۸- زین بدن، ۵۹۹- زین پیدی، ۶۰۱- زین
 ترشرو، ۵۶۰- زین خرد، ۴۰۸، ۱۲- زین خورشہا، ۶۰۲- زین خیال،
 ۵۹۴- زین دورہ، (۲) ۶۱۲- زین قبل، ۱۳- زین قد جہائے، ۶۳۰
 ۶۹۶- زین قدم، ۱۴- زین عصا، ۵۲- زین گنہ، ۴۰۴- زین نظر،
 ۱۴- زین وصیت، ۶۳۹-

س

ساحران، اموسی، ۵۲- ساعت از بیاعنی، ۵۳۹، ۵۹۸- سال بگیہ،
 ۱۹- سال دیگر، ۵- سالکان، ۶۸۳- سالہا اندرمیان، ۵۶۲- سالہا
 اندر نباتی، ۵۵۹- سالہا باید، ۶۸۶- سالہا خوردی، ۶۶۰- سائل، ۳۹۰-
 سایہائے، ۳۱- سایہ حق، ۶۹۴- سایہ یزدان، ۵۶۴- سبق بے چون،
 ۶۹۲- سبق رحمت، ۶۵۸- سبکت، ۶۱۰- سحر، ۵۲- سخت پنہان،
 ۴۰۲- سخت تر، ۴۰۸- سخت چون، ۶۴۹- سخرہ حس، ۶۲۸- سر آورد
 (۲) ۴۱- سرخروئی، ۶۸۴- سر ز شکر دین، ۶۵۴- سر غیب، ۶۵۶-
 سر کشیدی، ۶۴- سر ممکن، ۵۸۶- سرخواہی، ۵۶۴- سحے شکر، ۶۲۱-
 سحیہا کرد، ۵۵- سنت و عادت، ۶۴۰- سنتی بہاد، ۶۴۰- سنگ
 بر آہن، ۶۱- سنگ بر نتیج، ۵۶۳- سنگ و آہن خود، ۶۱۱- سنگ و
 آہن را، ۶۶- سنگ و آہن ز آب، ۶۱- سنی از نتیج، ۵۹۵- سوئے
 اضلال، ۶۸۲- سوئے سوراخے، ۶۳۰- سوئے کب، ۵۶- سہل شیرے

۶۹۸- سهو و نسیان، ۵۴۴- سیرتے کان، ۶۲۹- سیرجان، ۶۶۶- سیر
چشمان، ۵۶۳- سیرزاد، ۶۶۶- سیرنوشی، ۶۸۰-

ش

شاخ آتش، ۴۳۰- شاخ خشک، (۳۰۱۲)- شاخ گل، ۵۴۶- شادباش
۱۰۵- شادی اندر گزوده، ۵۴۹- شاه آن، ۶۶۰- شاه جان، ۵۹۹- شاه را
غیرت، ۷۰۵- شاه را گوید، ۱۵۱- شاه راه، ۶۳۰- شاه مرد، ۶۶۸- شب
پدید، ۴۳۲- شب چراغیت، ۶۶۰- شب زندان، ۵۸۴- شب گریز
۴۳۶- شب نفی، ۶۳۳- شبیه انگیز، ۵۹۶- شدا اشارت، ۵۹۶-
شد حواس، ۵۰۶- شد فضیل، ۵۶۶- شد مغانه، ۶۶۸- شرح عشق، ۶۶۶-
شرط تسلیم، ۵۸۵- شرع بر، ۶۶۹- شرع چون، ۶۶۹- شکر آن، ۶۰۳-
شکر او، ۶۸۰- شکر جان، ۶۸۰- شکر کرد، ۵۹۰- شکر کن، ۶۶۹- شکر گویم،
۶۶۹- شکر منعم، ۶۶۹- شکر می کن، ۶۸۰- شکر نعمت خوشتر، ۶۸۰- شکر نعمت
نعمت، ۶۲۱- شکر یزدان، ۶۶۹- شه چو، ۶۶۶- شهر ازان، ۶۶۶- شهر
۵۱۵- شهوت ازان، ۶۱۰- شهوت دنیا، ۶۳۸- شهوت کاذب، ۶۱۰-
شه یکے، ۶۶۶- شیخ را، ۵۸۴- شیخ کو، ۵۸۵- شیخ که، ۵۸۶- شیخ نورانی
۵۶۴، ۵۹۶- شیر من، ۷۰۲- شیطنت گردن کشی، ۶۸۳-

ص

صاحب دل جو، ۶۴۴- صاحب دل را، ۵۴۴- صاف خوابی، ۶۲۳-
صاف را، ۶۱۵- صبر آرد، ۶۸۴- صبر از، ۶۸۴- صبر باشد، ۶۶۶، ۶۸۴-

صبراً ۶۸۴ - صبر سونے ۶۸۴ - صبر شان ۵۴۴ - صبر شیرین ۵۹۲ -
 صبر کردن ۶۲۳ - صبر گنج ۶۸۴ - صبر نبود ۶۶۴ - صبر و خاموشی ۶۶۶ -
 صیقة الله ۶۰۶ - صحبت صالح ۶۸۵ - صحبتتے باشد ۶۸۸ -
 صحبت این جس (۲) ۶۴۸ - صد جوال زر ۶۴۶ - صد چو آدم ۶۸۲ -
 صد چو عالم ۵۸۲ - صد خورنده ۶۶۵ - صد دلیل ۵۶۰ - صد خوانندش ۶۶۵ -
 صدق بیداری ۶۱۰ - صدق جان ۶۸۹ - صدق و گرمی ۵۶۰ -
 صد نشان ۵۸۰ - صد هزاران حشر ۶۲۹ - صد هزاران حلم ۶۳۲ -
 صد هزاران خلق ۶۰۶ - صد هزاران دام ۵۴۶ - صد هزاران دفتر ۶۰۶ -
 ۶۲ - صد هزاران ۵۹۴ - صد هزاران طب ۶۱۲ - صد هزاران فضل ۶۱۶ -
 صد هزاران قرن ۶۳۰ - صد هزاران کشتے ۵۹۲ - صد هزاران ۶۸۴ -
 صد هزاران معجزات ۶۶۱ - صد هزاران نیزه ۶۲۰ -
 صلبها بگا نگان ۶۴۴ - صنع بصورت ۶۳۰ - صنع بنید ۵۰۵ - صورت
 از بصورت ۶۳۰ - صورت از بصورتی ۶۹۰ ۶۰۴ ۳۰۰ - صورت
 از معنی ۶۹۰ - صورت تن ۵۵۲ - صورت خوبان ۶۳۰ - صورت
 خوبی ۶۳۰ - صورت دیوار ۶۳۶ - صورت زخمی ۶۳۰ - صورت
 کش ۶۰۶ - صورت سیرے ۶۳۰ - صورتش برخاک ۵۶۶ - صورتش
 بر جا ۵۰۵ - صورت عاشق ۶۰۰ - صورت فکر ۶۳۶ - صورت محتاجی ۶۳۰ -
 صورت نعمت ۶۲۰ - صورتے کو ۶۴۳ - صورتے ہر ۶۰۹ - صوفی
 ابن الوقت ۶۹۰ - صوفیان صافیان ۶۹۱ -

خدا بر ایمیم، ۵۶۲ - نندوندش، ۶۰۵ - ضعف قطب، ۴۳۸ -

ط

طاعت عامه، ۴۰۵ - طاعت و ایمان، ۶۹۲ - طالب الدنیا، ۱۶ - طالب
دل، ۶۴۶ - طالب هر چیز، ۵۹۳ - طالب یزدان، ۶۸۰ - طبل و کوس،
۶۰۵ - طعن چون، ۵۰۵ - طفل جان، ۶۱۸، ۶۸۱ - طمع خام، ۶۲۳ - طبیات
از بهر که، ۶۱۵ -

ظ

ظاہر آن، ۵۶۸ - ظاہر است آثار، ۴۶۹ - ظاہر است این، ۶۵۲ - ظاہر
است و بر، ۳۶۹ - ظاہرش از، ۵۶۸ - ظاہرش با باطنش، ۵۶۰ -
ظاہرش را، ۵۶۸ - ظاہرش گوید، ۵۶۰ - ظاہر کافر، ۶۶۵ - ظل او،
۵۸۵ - ظلم آری، ۶۱۱ - ظلمت چه، ۰۰۰ - ظلم چه بود، ۶۹۸ - ظلم مستور،
۶۹۸ -

ع

عارف است، ۵۰۹ - عارفان از، ۶۹۹ - عارفان ز آغاز، ۵۰۹ - عارفان
زانند، ۶۴۲ - عارفان که، ۶۵۶ - عاشقان اندر، ۰۰۹ - عاشقان در، ۰۰۲ -
عاشقان را نادمانی، ۱۱۱ - عاشقان راشد، ۰۰۳ - عاشقان را کار، ۰۰۹ -
عاشقان را هر زمانه، ۱۰۰ - عاشقان را هر نفس، ۰۰۱ - عاشقان کل، ۰۰۲ -
عاشق صنع، (۲) ۰۰۸ - عاشق بزرگ، (۲) ۵۹۶ - عاشق من، ۰۰۵ -

عاشقی پیداست ۱، ۱، ۱، عاشقی گرزین ۱، ۹، ۱، عاشقی و توبہ ۱، ۸، ۱، قیمت
جویندہ ۱، ۹، ۱، عاقل آن ۱، ۱۳، ۱، عاقلان از ۱، ۱، ۱، عاقل اول ۱، ۱۲، ۱،
عاقلو او ۱، ۳۳، ۱، عالم اول ۱، ۶۲۹، ۱، عالم کبرائے ۱، ۵۸۹، ۱، عالم و ہم ۱،
۵۹۲، ۱، عالم اندر ۱، ۵۵۸، ۱، عالمے رازان ۱، ۵۶۰، ۱، عالمے رالقمہ ۱، ۶، ۱،
عالمے رایک ۱، ۶۶۶، ۱، عالمے نند ۱، ۶۸۲، ۱، عام می خوانند ۱، ۶۵۵، ۱، عدل
چہ بود ۱، ۲، ۱، ۶۹۹، ۱، عذر احمق ۱، ۶۳۳، ۱، عروۃ الوثقی ۱، ۵۸۱، ۱، عزت
دستی ۱، ۵۶۹، ۱، عزما و قصد ۱، ۱، ۱، عشق آن بگزین ۱، ۷۶، ۱، عشق
آن زندہ ۱، ۷۶، ۱، عشق آن شعلہ ۱، ۱۰، ۱، عشق ارزو ۱، ۷۰۲، ۱، عشق از
۱، ۱، ۱، عشق بر ۱، ۷۶، ۱، عشق بس ۱، ۵۸۲، ۱، ۶۵۲، ۱، عشق بشکافد ۱، ۷۱۱، ۱،
عشق جان ۱، ۷۰۹، ۱، عشق جوشد ۱، ۷۱۱، ۱، عشق چون دعوے ۱، ۷۰۳، ۱،
عشق چون کشتی ۱، ۷۰۹، ۱، عشق رادر ۱، ۷۰۵، ۱، عشق راصد ۱، ۷۰۱، ۱، عشق
زاوصاف ۱، ۷۰، ۱، عشق زندہ ۱، ۷۰۶، ۱، عشق مستقیست ۱، ۷۰۳، ۱، عشق
مشتوقان ۱، ۶۹۵، ۱، عشق و ناموس ۱، ۷۰۹، ۱، عشقہائے کز ۱، ۷۰، ۱، عقل نوگر
۱، ۷۰، ۱، عقبہ زین ۱، ۶۲۶، ۱، عقدہ را ۱، ۶۳۱، ۱، عقل آن ۱، ۷۰۲، ۱، عقل باقی
۱، ۷۰، ۱، عقل با عقل ۱، ۶۸۵، ۱، عقل پنهان ۱، ۷۰۶، ۱، عقل تو افزون ۱،
۷۰، ۱، عقل جزواز ۱، ۶۲۳، ۱، عقل جزوی آفتش ۱، ۵۹۱، ۱، ۷۱۲، ۱، عقل
جزوی را ۱، ۷۱۲، ۱، عقل جزوی عشق ۱، ۷۰۸، ۱، عقل جزوی عقل ۱، ۷۱۲، ۱،
۷۱۲، ۱، عقل خود ۱، ۷۱۵، ۱، عقل دراک ۱، ۷۰۶، ۱، عقل در تن ۱، ۷۱۵، ۱،
عقل در شرش ۱، ۷۱۱، ۱، عقل دفتر ۱، ۷۱۵، ۱، عقل دو ۱، ۷۱۵، ۱، عقل
دیگر ۱، ۷۱۵، ۱، عقل رابا شد ۱، ۷۱، ۱، عقل را خود ۱، ۶۹۳، ۱، عقل راقربان
۷۰، ۱، ۷۰، ۱، عقل رایاد ۱، ۷۱، ۱، عقل عقلت ۱، ۷۱۵، ۱، عقل کاذب ۱، ۷۵۴، ۱،

عقل کل، ۱۳۔ عقل کے، ۳۱۔ عقل گردی، ۵۱۔ عقل محبوب، ۶۱۔
 عقل من، ۱۶۔ عقل ودلہا، ۱۵۔ عقلہا انو، ۱۹۔ عقلہائے انیش،
 ۵۹۔ عقلہائے خلق، ۱۳۔ عکس میدان، ۶۲۔ علت اولیٰ، ۶۶۔
 علت تنگیست، ۶۰۔ علت عاشق، ۱۱۔ علت عشق، ۱۰۔ علم آدمی،
 ۱۸۔ علم تقلیدی، ۱۱۔ علم جوئی، ۵۶۹۔ علم جوئیے، ۸۰۔ علم
 چون، ۱۱۔ علم دریائست، ۱۶۔ علم را، ۵۶۱۔ علم شان، ۵۶۸۔
 علم کان، ۱۱۔ علم و مال، ۱۶۔ علمہائے اہل دل، ۱۱۔ عمر اگر،
 ۶۰۳۔ عمر خود، ۱۱۔ عمر و مرگ، ۶۳۔ عمر و چون، ۳۰۔ عورنی نزد
 ۲۲۔ عہد او، ۶۳۳۔ عہد و فرض، ۱۱۔ عیب او، ۶۶۳۔ عیب
 باشد، ۶۳۔ عیب بر خود، ۶۹۳۔ عیب خود، ۲۲۔ عیب شد، ۶۲۔
 عیب کم، ۵۸۴۔ عیبہ از، ۵۸۴۔

ع

غازیان حملہ، ۶۱۰۔ غازیان غیب، ۶۱۰۔ غافل اند، ۲۳۔ غافل
 ہم، ۲۵۔ غایب از شہ، ۶۹۲۔ غایبی مندیش، ۵۶۶۔ غرق عشق،
 ۱۱۔ غرقہ نے، ۶۲۲۔ غفلت و بیداریت، ۶۳۲۔ غفلت و نیان،
 ۵۵۶۔ غنج و نازت، ۶۰۰۔ غیر آن جانے، ۶۶۲۔ غیر آن جہد، ۵۰۵۔
 غیر آن زنجیر، ۵۰۵۔ غیر آنکہ، ۶۱۲۔ غیر ازین، ۱۳۔ غیرت آن، ۲۶۔
 غیرت حق بر، ۲۵۔ غیرت حق پر دہ، ۵۶۔ غیرتش را، ۲۶۔ غیرت
 عقل، ۲۶۔ غیر عقل، ۱۳۔ غیر فصل، ۱۱۔ غیر فہم، ۵۔ غیر مشوق،

ف

فاعل مطلق، ۶۳۶۔ فال بد، ۵۹۲۔ فایده ہر نظر ہرے، ۶۹۷۔
فتنہ و شور، ۶۳۰۔ فرق بنہادم، ۶۱۱۔ قبل برارکان، ۶۳۶۔ قبل تو
۱۹۔ قبل د قول، ۴۰۔ فقر آن، ۲۰ (۲)۔ فقر ازین، ۶۹۹۔
فقر خواہی، ۱۸۰۔ فقر فخری، ۲۰، ۲۸۔ فقر و بخوری، ۴۰۔ فکر آن
۶۵۵۔ فکر بت بد، ۶۳۱۔ فکر تو، ۵۶۴۔ فکر کن، ۶۵۴۔ فلسفی خود را
۲۹۔ فلسفی کو، ۲۸۔ فلسفی گوید، ۲۸۔ فلسفی مردیو را، ۲۸۔
فلسفی منکر، ۲۸۔ فهم نان کردی، ۶۳۱۔ فی السماء رزقکم، ۶۶۰۔

ق

قابل تعلیم، ۱۲۔ قابل خوردن، ۶۸۰۔ قابلی گزرا، ۶۱۱۔ قاضیان،
۳۳۔ قالب، ۲۱ (۲)۔ قبض دیدی، ۳۵۔ قبلہ زاید، ۴۳۔
قبلہ طاہر پستان، ۴۳۔ قبلہ عارف، ۴۳۔ قبلہ عاشق، ۴۳۔
قبلہ فرعون، ۴۳۔ قدیچون، ۶۸۲۔ قدر جان، ۶۶۲۔ قدر ہر، ۶۶۶۔
قرب بر انواع، ۳۰۔ قرب نیچون، ۲۱ (۲)۔ قرب خلق، ۳۰۔
قرب نے، ۳۸۔ قرض دہ، ۶۰۱۔ قشر ہائے خشک، ۱۰۱۔ قصدا،
۲۴۔ قصد در معراج، ۲۳۔ قصد شاہ، ۲۴۔ قصد کعبہ، ۲۳۔
قصد گنج، ۲۳۔ قصر حیرے، ۵۹۸۔ قصہ عشقش، ۱۱۱۔ قلب
۳۹۔ قطب شیر، ۳۸۔ قطرہ گرچہ، ۳۴۔ قطرہ از، ۶۲۲، ۶۳۶۔

تقریباً... قفلہاے ۵۴۴ - قفلتے کان ۴۹۱ - قفلہ دارے ۶۹۲ -
 قفلہ را ۶۵۹ - قند شادی ۶۸۵ - قوت استادان ۱۱۱ - قوت اصلی
 ۵۰ - قوت اصلئے بشر ۵۰۲ - قوت پیا ۱۱۱ - قوت خود ۶۰۲ -
 قوت ہر ۶۲ - قوتے گیر ۶۰۳ - قول پیغمبر ۶۹۲ - قول فعل
 (۲۱، ۶۸۱، ۴۰۰) - قوم دیگر ۶۴۴ - قوم را ۵۴۰ - قہر گرد ۵۰۰ -
 قیمت ہر کالہ ۱۰۰ -

ک

کار آن دارد ۵۰۹ - کار آئس ۶۲۰ - کار او ۵۵۸ - کار بخت ۶۲۳ -
 کار پاکان ۵۱ - کار پنہان ۶۵۶ - کار ترکان ۶۱۹ - کار قوے
 ۶۶۸ - کار تو ۵۴ - کار و روشی ۵۰۲، ۲۰۵ - کار دنیا ۶۹۹ -
 کار گاہ ۴۳۲ - کار مردان ۵۶۴ - کار میکن ۲۵۰ - کار ہر نازک
 ۶۱۹ - کار نیروان ۶۹۹ - کاسہ ۶۱۸ - کاشکے آن ٹنگ ۱۰۰ -
 کاشتہا خلق ۶۹۹ - کافران چون ۶۱۵ - کافرو فاسق ۶۹۸ - کافرو
 مومن ۵۹ - کالبد نامہ است ۴۰۰ - کالتفات خلق ۵۰۰ -
 کالہ حکمت ۶۳۱ - کالہ کہ ۶۴۰ - کام تو ۴۳۰ - کاٹے گر ۵۴۳ -
 کان بلا ۵۹۶ - کاندران ترکیب ۵۴۴ - کاندرون سینہ ۱۰۸ -
 کان رسول ۱۶ - کان فلانے ۶۲۳ - کانہ از زخم ۳۳ - کان
 لب ۶۹۳ - کام باشد ۵۹۸ - کاہلی را ۶۹۹ - کاے خداوند
 ۶۱۲ - کاین تحریک ۶۰۲ - کاین جنین ۵۸۸ - کاین خرد ۵۶۱ -
 کاین سبب ۶۰۱ - کاین طلبکاری ۶۹۳ - کبر زشت ۴۱ - کملیہ ۸۸۶ -

کراٹل یا ۷۲۴ - کرد مردے ۶۲۲ - کرد ویران ۵۹۹ - کردہ آہنگر ،
 ۵۴ - کردہ ام ۵۸۶ - کردہ او ۵۷۷ - کردہ برویجران ۴۶ - کز طبع
 ۶۲۲ - کز ہمہ ۷۷۲ - کثر روی ۶۱۱ - کسب جز ۶۲۱ - کسب کبدان
 ۶۲۳ - کسب کن ۶۲۱ - کشتن این ۷۷۷ - کشتے سازی ۷۴۰ -
 کشف این ۷۶۰ - کعبہ جبرئیل ۴۳۷ - کعبہ راکش ۴۳۳ - کعبہ را
 یکبار ۴۳۳ - کعبہ بر چندان ۴۳۰ - کفر باشد ۶۲۲ - کفر قشر خشک
 ۷۰۱ - کفر و ایمان نیست ۶۹۸ - کفر و ایمان ہر دو ۷۰۱ - کفر ہم ۶۲۲ -
 کل یوم ۶۳۵ - کم بود ۵۵۵ - کمترین حکمت ۵۸۸ - کمترین کاش
 ۶۲۵ - کم گریز ۷۸۰ - کندہ تن ۵۲۸ - کو ادب ۴۳۳ - کو اگر
 ۵۴۴ - کو بدل ۵۴۴ - کو بدو ۷۲۹ - کو دکا نے ۴۶۶ - کوزہ این
 ۷۵۲ - کوزہ حقیقہ ۶۲۴ - کو کہ مدح ۶۹۲ - کوئے نو میدی ۶۵۷ -
 کو یکے مرغے ۶۹۸ - کہ ازین ۵۸۶ - کہ اساطیر ۴۶۶ - کہ اصول
 ۶۵۹ - کہ بوئے دل ۶۴۳ - کہ بیار ۵۳۷ - کہ پری ۷۷۷ - کہ نانی
 ۶۸۳ - کہ تجافی ۵۶۶ - کہ ترازوئے ۴۳۳ - کہ تو صاحب ۵۸۲ - کہ
 رعیت ۷۷۷ - کہ زالہام ۷۲۰ - کہ ز دست ۶۱۱ - کہ ز دل ۶۴۵ -
 کہ عقیقہ ۶۷۷ - کہ لیلمان ۴۲۲ - کہ مرد ۶۵۳ - کہ موافق ۴۰۷ - کہ نیم
 ۶۳۳ - کہ ہا فردا ۶۵۳ - کہ ہی داغم ۷۱۷ - کہ رسانند ۵۵۷ -
 کے رسد ۵۶۵ - کیت ابدال ۷۷۲ - کیت بیگانہ ۵۹۹ - کے
 شود ۶۷۰ - کے فرستادی ۷۲۰ - کیف مد النمل ۵۶۴ - کے کجی
 ۷۲۰ - کیمیائے حال ۶۹۰ -

حک

کاؤبشتاب، ۲۲- کاؤوخر، ۵۰- گرانارے، ۸۰- گرتبرسیدے،
 ۲۰- گرنجواب، ۶۵۱- گرنجوانی، ۳۵- گرنجواہد، ۶۹۰- گرنجواہی، ۶۶۰-
 گرنجوشیم، ۶۳۳- گربدان، ۵۵۲، ۲۹- گربدانستے، ۵۹- گربدانی،
 ۲۰- گربدے، ۵۵۲- گربآرم، ۶۴۵- گربیزد، ۳۱- گربیزی،
 ۶۵۸- گربصورت، ۵۶۸- گربطاهر، ۵- گربکاوی، ۵۵۳- گربگردید،
 ۶۹- گربجونی، ۶۵۳- گربگویم از، ۲۶- گربگویم قیمت، ۵۶۹- گربلا،
 ۵۹۹- گربظرفش، ۵۲- گربود، ۱۹- گربیمینی خواب، ۶۵۱- گربیمینی
 میل، ۵۶۰- گربیمینی یک، ۳۸- گربہر خوزیری، ۵۵۱- گربہشب، ۵۵-
 گربیاد، ۶۰- گربیزیدنجیر، ۵۴۳- گربتحمل، ۵۴۳- گربتر اچشم، ۶۰۴- گربترانہ
 ۶۰۹- گربتر اصبرے، ۶۶۰- گربتر شیخ، ۴۵- گربنو آدم، ۶۴۶- گربتوانی،
 ۵۴۳- گربتواول، ۶۳۵- گربتواہل دل، ۵۸۳- گربتواین، ۶۱۸-
 گربتوباشی، ۵۹۳- گربتوخواہی، ۶۳۱- گربتوسنگ، ۵۴۳- گربتوکل، ۶۱۱-
 گربتومینخواہی، ۶۰۰- گربتونشتابی، ۶۶۰- گربجہاد، ۴۳- گربجہان، ۶۵۹-
 گربجین، ۵۵۵، ۶۱۳- گربچہ آلت، ۶۹۵- گربچہ آن معلوم، ۵۰۸- گربچہ
 آن وصلت، ۳۱- گربچہ آہن، ۵۶۱- گربچہ این، ۵۱- گربچہ برما، ۶۰۴-
 گربچہ تفسیر، ۱۱- گربچہ تعلید، ۵۹۸- گربچہ پنہان، ۴۱- گربچہ پیدا، ۶۰۸-
 گربچہ جملہ، ۶۲۱- گربچہ خود، ۶۳۶- گربچہ دانی، ۵۰- گربچہ دیوار، ۲۰-
 گربچہ زاہد، ۶۶۶- گربچہ شاخ، ۵۴۳- گربچہ شد، ۴۲- گربچہ شیر، ۶۰۵-
 گربچہ قرآن، ۳۶- گربچہ کشت، ۲۸- گربچہ گرمایہ، ۶۵۰- گربچہ می بینی، ۶۰۸-

گرچہ پی نالد ۶۴۵- گرچہ ناصح ۵۵- گرچہ ہم ۵۷- گرچہ بخت ۵۷-
 ۶۰- گرحد شیت ۴۶- گرحد شیش ۵۴۸- گرخطا گفتیم ۵۴۶- گرخورد
 ۵۷۸- گرد آموزد ۵۴- گردشش بر جوے ۷۳- گردیلکت ۴۷-
 گردیلے ۶۶- گرد بغداد ۵۴۶- گرد تنہائی ۶۸۶- گرد نوراضیت
 ۶۴۶- گرد تو گویند ۶۶- گرد صورت ۶۹۵- گرد سخن خواہی ۶۶-
 گرد سخن کش ۵۵- گرد ہر ہر ۶۸۰- گردیہ کردی ۶۰۳- گرد شود پر نور
 ۵۶۱- گرد شود ذرات ۶۱۲- گرد ضعیفے ۶۹- گرد فسونے ۴۰- گرد قضا
 (۲) ۶۱۲- گرد کشاید ۶۴- گرد کند روشن ۵۴۹- گرد کند سفلی ۶۸-
 گرد گدایان ۵۰۳- گرد گزاری ۶۰۱- گرد گل است ۵۹۳- گرد گواہ
 ۶۸۱- گرد مراباران ۶۳۸- گرد مرا چشمہ ۶۳۸- گرد مرادت ۶۹۵-
 گرد مرا شکر ۶۳۸- گرد مرا شیطان ۶۳۸- گرد مراقب ۵۳۰- گرد مرآہ
 ۶۳۸- گرد منافق ۶۳- گرد منی ۵۵۹- گرد نباشد جوع ۶۱۸- گرد نباشد
 در خور ۴۰- گرد نباشد سایہ ۵۸۵- گرد نبودے کوشش ۵۴۳- گرد
 نبودے امتحان ۵۶۶- گرد نبودے بہر ۷۹- گرد نبودے تنگ ۶۵۰-
 گرد نبودے در جہاں ۶۵۲- گرد نبودے حاجت ۶۱- گرد نبودے حسن
 ۶۲- گرد نبودے شب ۷۳- گرد نبودے عکس ۶۹۶- گرد نبودے
 گوشہ ہائے ۶۹۵- گرد نبودے میل ۵۶۸- گرد نخواہد ۵۸۳- گرد خواہی
 رشک ۶۲۶- گرد خواہی بہر ۵۸۶- گرد نداری ۶۴۳- گرد نداد
 ۵۶۶- گرد نیدی این ۶۹۳- گرد نیدی دیو ۷۲۸- گرد نکر دے
 ۶۷۹- گرد نماز ۵۶۶- گرد نماد ۵۸۰- گرد نمی بینی ۷۳- گرد نہ آن
 ۶۲- گرد نہ انکار ۷۵- گرد ہزاران دامن ۵۴۶- گرد ہزاران لیل ۵۸۳-

- گر ہزاران مال، ۱۶۰ - گر ہزاران طالب، ۵۵۶، ۵۸۸ - گر ہزاران مئی، ۲۲۰ -
 گر ہزار اند، ۶۰۰ - گر ہزار عالم، ۵۶۱ - گر ہی خواہی تو، ۵۶۳ - گر ہی خواہی کہ، ۶۰۰ -
 ۳۲ - ۴۴ (۲۱) - گر ہمز، ۷۷ - گر ہوا، ۶۳۸ - گر نہ اخوان، ۴۵ -
 گر نہ با صدق، ۴۵ - گر یہ بے صدق، ۴۵ - گر یہ دوست دہ، ۴۵ -
 گشت آواز، ۶۳۸ - گشت فرد، ۵۹۱ - گشت شستہ، ۷۷ - گشت آن، ۶۴۲ -
 گفت ابلیس، ۶۸۱ - گفت احمد، ۵۶۰ - گفت از اجاز، ۶۰۹ - گفت ازین، ۶۴۰ -
 گفت اطفال، ۵۷۶ - گفت افزون، ۶۶۶ - گفت اگر، ۳۶۶ - گفت اہنا،
 ۶۳۹ - گفت او، ۳۳ - گفت پیغمبر آواز، ۶۲۱ - گفت پیغمبر بکن، ۵۷۷ -
 گفت پیغمبر خدائے، ۶۸۴ - گفت پیغمبر زسراے، ۶۸۸ - گفت پیغمبر سپہدار،
 ۷۴۶ - گفت پیغمبر صداوت، ۷۴۲ - گفت پیغمبر علی، ۳۸۱ - گفت پیغمبر
 قناعت، ۳۹ - گفت پیغمبر کہ حق، ۶۳۳ - گفت پیغمبر کہ بر، ۶۵۸ -
 گفت پیغمبر کہ جنت، ۵۸۲ - ۶۷۴ - گفت پیغمبر کہ چون، ۶۹۴ - گفت
 پیغمبر کہ حق، ۵۷۷، ۶۳۷، ۶۳۷ - گفت پیغمبر کہ شیخ، ۵۸۶ - گفت
 پیغمبر کہ رنجوری، ۶۱۳ - گفت پیغمبر کہ زن، ۵۵۴ - گفت پیغمبر کہ ہر، ۶۵۶ -
 گفت چون، ۶۷۹ - گفت حق کا نذر، ۵۷۲ - گفت حق کر، ۶۰۲ -
 گفت خصمان، ۳۳ - گفت راہ، ۵۶۶ - گفت رنج، ۶۳۳ - گفت
 زین، ۶۶۹ - گفت سہ گونہ، ۵۳ - گفتش اے جان، ۶۴۰ -
 گفت شاہ باش، ۶۸۱ - گفت شاہ، ۳۳ - گفت صوفی، ۶۰۵ - گفت
 عیسیٰ، ۶۴۰ - گفت قاضی، ۶۰۵ - گفت قائل، ۳۱ - گفت ما اول، ۶۸۳ -
 گفت موتوا، ۵۵۰ - گفت نار، ۵۶۰ - گفت یارب بندگان، ۶۷۰ - گفت
 یارب میش، ۶۸۱ - گفتہ اینک، ۵۲ - گفتن خرم، ۶۴۷ - گفتن کن، ۶۴۷ -

گلِ جز ۶۴۶ - گری راہ ۵۷ - گنہار ۲۸۱ - گندے را ۵۵۹ -
 گوشت پارہ ۶۲۹ - گوشت دار دہم ۵۴ - گوش جان ۷۷ - گوش
 داری ۵۹۷ - گوش ۶۲۲ - گوش ۷۲ - گوش نہ ۷۷ -
 گوشہ رو ۷۰ - گوہر جان ۷۷ - گوید او ۲۸ - گوید اے اجڑائے ۶۱ -
 ۷۲۱ - گوید این ۷۷۳ - گویدش بگزرم ۷۴۳ - گویدش بگزربک
 ۵۸۲ - ۶۵۲ - گویدش جنت ۵۸۲ - گویدش ردو ۶۶۹ - گویدش
 کائے ۶۰۰ - گویدش گیرم ۷۷۷ - گیر این ۶۸۱ - گیرم این ۷۷۳ -

ل

لا ابالی ۶۱۶ - لاتخافوا ۶۴۲ - لاجرم او ۷۱ - لاجرم دنیا ۶۴۹ -
 لاجرم سرگشتہ ۷۰۵ - لاجرم محبوب ۶۹۷ - لاجرم مغلوب ۷۶۹ - لاشک
 این ۷۰۷ - لاف شیخی ۷۶۵ - لامکانے کہ ۶۳۹ - لامکانے نے ۷۶۷ -
 لب بندہ ۵۸۰ - لب ڈوبندہ ۶۶۳ - لحم او ۷۷۷ - لذت از جوع ۶۱۹ -
 لشکرے (۳) ۶۳۵ - لطف سابق ۶۸۲ - لطف شہ ۵۵۸ - لطف
 وساوس ۷۰۵ - لفظ جرم ۶۱۱ - لفظ را ۷۷۷ - ۷۷۲ - لقمہ بخشی ۶۳۵ -
 لقمہ تلخ ۵۹۶ - لختیات ۶۱۵ - لوت پوت ۶۶۰ - لوح محفوظ ۷۷۳ -
 ۷۷۸ - لوط را ۷۷۴ - ایک از آیت ۶۶۲ - ایک از علت ۷۷۰ -
 ایک استغفار ۷۰۴ - ایک اغلب بر ۷۷۰ - ایک اغلب چون ۷۶۴ -
 ایک اغلب ہوشہا ۷۷۷ - ایک افزون ۶۳۹ - ایک اگر ۷۷۱ -
 ایک بر شیری ۷۳۸ - ایک بگزید ۶۸۸ - ایک چو موج ۷۶۷ - ایک
 چون ۷۶۱ - ایک حق بہر ۷۷۸ - ایک حق دادش ۷۷۴ - ایک حق ۷۶۲ -

لیک: تنبہا ریسہ، ۵۵۷ - ایک شیرینی، ۶۰۲ - ایک صفائی، ۶۹۱ -
 ایک صفائی، ۶۹۱ - ایک شبنم، ۷۰۵ - ایک فتح، ۷۰۰ - ایک فربہ،
 - ۷۰۳ - ایک قسم، ۶۴۸ - ایک کو، ۷۰۳ - ایک گران، ۵۷۰ - ایک
 کرآئینہ، ۷۱۶ - ایک گفتم، ۵۴۹ - ایک بن، ۶۶۹ - ایک میل، ۶۹۵ -
 ایک نسبت، ۷۵۹ - ایک نہ پند انکہ، ۷۲۵ - ایک ہم، ۵۸۹

م

ما القوف، ۵۹۷ - مابل، ۵۸۸ - مابرون، ۶۴۰ - ماہیا، ۷۱۰ - مات
 زیڈ، ۷۰۲ - ماچوزنجویم، ۶۰۰ - ماہیہ باشد، ۶۹۴ - ما خلقت، الجن
 ۶۹۲ - مادحت گر، ۷۵۰ - مانج خوشید، ۷۵۰ - ماد پتہا، ۷۷۷ - مادہ
 فرزند، ۶۱۷ - مادین، ۷۲۰ - ارید، ۷۲۱ - مازیت، ۵۴۹ -
 مانسی و متقبلش، ۶۳۹ - ماطبیان فعالیت، ۵۸۸ - ماطبیانیم، ۵۸۸ - مال
 تخم، ۷۴۸ - مال چون، ۷۴۸ - مال خود، ۶۸۰ - مال در ایشار، ۵۸۰ -
 ۷۶۷ - مال دنیا، ۷۴۱ - مال را، ۷۴۸ - ماست بدیم، ۵۵۷ -
 مالک الملک، ۶۹۲ - مال میراثی، ۷۴۸ - مال ناید، ۷۱۹ - مال وزر
 ۷۴۸ - ماند الا الله، ۷۱۰ - مانہ مرغان، ۷۷۲ - ماہم اجزائے، ۷۷۴ -
 ماہم از، ۶۸۷ - ماہمیدانیم، ۶۳۲ - ماہمین افتد، ۶۱۲ - ماہی اندر، ۷۷۷ -
 منسل نبود، ۶۴۵ - منسلان مردود، ۵۵۴ - ۵۸۱ - محبت فقر، ۷۷۷ -
 مویباید، ۷۴۹ - مخلص است، ۷۳۳ - مدح تعریف، ۷۵۰ - مدرستہ تعلیم
 ۶۳۶ - مدعی، ۷۳۳ - مرا جو کج، ۵۴۴ - مرا سیران، ۶۶۵ - مرترا، ۶۲۶ -
 مرد باید، ۷۴۴ - مرد حق، ۷۹۱ - ۷۴۸ - مرد غفہ، ۶۰۱ - مرد دنیا، ۷۲۵ -

- مرد را ۵۷۹ - مردگان را ۶۵۰۱ - مردم از ۵۵۱ - مرد محسن ۵۵۴ -
 مرد میراثی ۶۵۴ - مردن ۶۶۶ - مرد از ۷۲۸ - مردو باید ۶۱۱ -
 مرغ پر ۶۲۲ - مرغ جذب ۶۱۴ - مرغ خوشی ۶۴۵ - مرغ را ۶۹۳ -
 مرغی اندر ۵۴۸ - مرغ نقش ۶۶۴ - مرغ آنا مان ۷۱۰ - مرغ بینی
 ۶۵۳ - مرغ پیش ۵۵۰ - مرغ جو ۵۵۳ - مرغ را ۵۵۴ - مرغ
 بر یک ۵۵۳ - مرغ یک ۷۲۸ - مرلیمان ۷۲۲ - مر مرا ۷۳۶ -
 مرد و ۶۳۴ - مستع ۵۵۳ - مستی ۶۴۴ - مسجد ۵۷۲ -
 مشتری خوابی ۶۳۷ - مشتری جو ۶۳۶ - مشتری علم ۷۱۸ - مشتری ما
 ۶۳۶ - مشک آلود ۵۶۰ - مشورت ادراک ۵۶۱ - مشورت با نفس
 ۵۶۱۲ - مشورت دارند ۵۶۱ - مشورت در کارها ۷۷۷ - مشورت
 کن ۵۶۱ - مصطفی را ۷۳۵ - مصطفی زین ۵۴۴ - مصطفی فرمود ۵۶۳ -
 مصلحت است ۶۴۴ - مصلحت است ۷۳۴ - مصلحت داده است ۶۵۴ -
 مصلحت در ۶۵۴ - منظر حق ۷۱۳ - معبد مرد ۷۲۲ - معجزات از بهر
 ۷۷۷ - معجزه انجون ۷۷۷ - معده را بگزار ۶۴۵ - معده را خون ۷۷۸ -
 معده تن ۷۷۰ - معنی آن ۷۲۲ - معنی ترک ۵۹۴ - معنی الله ۶۳۹ -
 معنی انسان ۷۷۱ - معنی تکبیر ۷۷۰ - معنی تو ۷۷۷ - معنی قرآن ۷۷۷ -
 مغز چون ۷۱۵ - مغز خود ۷۰۱ - مغز کو ۶۶۱ - مکر زن ۷۴۴ - مکر شیطان
 ۶۸۳ - گسل ۶۷۵ - ملک دنیا ۷۰۲ - ملک کان ۶۵۱ - من بدن
 ۷۰۹ - منع گفتار ۷۹۷ - منتهی بود ۶۹۰ - نیت عشق ۵۴۴ - من چو
 خورشیدم ۷۰۷ - من چو کلک ۶۳۸ - من چه گویم ۷۷۲ - من درون ۷۱۲ -
 من درین ۶۵۳ - من ز دستان ۶۱۲ - من ز سر ۷۷۲ - من ز سر گین ۷۵۳ -

ناظرِ کلیم، ۶۴ - نالہ سہنا، ۶۷ - نالہ قرنا، ۶۷ - نالہ مونس، ۶۷ -
 نام آن، ۶۳ - نام میرے، ۶۴ - نام بکشدن، ۶۴ - نان جو، ۶۹ -
 نان دہی، ۵۸۱ - نان مردہ، ۶۸ - نائب حق، ۳۳ - نبض عاشق،
 ۷۰ - نبود اورا، ۵۵۲ - نخوت و دعویٰ، ۶۱ - نخوتے دارندہ، ۶۵ -
 ۵۸۸ - زردبانِ خلق، ۶۱ - زردبالش، ۵۹ - زردبانہایت، ۵۵۹ -
 زردبس، ۶۵ - نرم گو، ۶۶ - زردشہ، ۶۹۲ - زردعاشق، ۷۰۳ -
 زردعاقب، ۷۰۵ - نسبت این، ۶۱ - نسبت زیر، ۶۳۹ - نسبت کر، ۶۱ -
 نشہ و آن، ۷۰۷ - نشہ و نغمہ، ۷۰۷ - نطق آب، ۷۲۸ - نعمت
 آرد، ۶۸۰ - نعمت دوم، ۷۰۷ - نعمت شکر، ۶۸۰ - نغمہ می آید،
 ۶۲۷ - نغمہائے اندرون، ۷۰۷ - نفس بالنس، ۶۸۵ - نفست اژدر،
 ۷۶۶ - نفس تو، ۶۸۷ - نفس چون با، ۶۸۶ - نفس چون بدل، ۵۵۱ -
 نفس خود، ۶۹ - نفس را، ۶۱۳ - نفس ہزن، ۵۵۱ - نفس فرعون،
 ۶۹ - نفس و شیطان، ۷۰۷ - نفی ضد کرد، ۷۲۲ - نفی ضد ہست،
 ۵۵۲ - نقد ایمان، ۷۰۸ - نقش و نثر، ۸۰ - نقش ظاہر، ۶۹ -
 نقص توبہ، ۶۰۳ - نقص عبد، ۷۰۷ - نقص یتاق، ۶۰۳ - ۷۰۷ -
 نقل بر نقل، ۷۰۷ - نکتہ کان، ۶۶۶ - نکہ نم، ۶۱۰ - نکہ - نکہ
 درویشان، ۶۵۸ - ننگم، ۶۴۶ - نوح ازان، ۵۸۹ - نوح تا، ۷۰۷ -
 نور آن، ۶۰ - نور باید، ۷۰۷ - نور چشم، ۶۸۸ - نور خورشید، ۷۳۶ -
 نور خواہ، ۵۵۰ - نور خواہی، ۶۱۵ - نور نور، ۵۸۲ - نوش را، ۷۰۷ -
 اشارت، ۷۰۷ - نہ بہ بیچ، ۷۰۷ - نہ قبول اندیش، ۶۱۴ -
 برائے، ۷۰۷ - ۶۳۷ - نہ بگفت، ۶۴۸ - نہ ترا، ۶۴۳ -

سہ تو، ۳۔ ۷۔ سہ چنان، ۵۵۲۔ سہ چو، ۶۳۹۔ سہ را سنا
 ۶۹۵۔ سہ دران، ۶۴۶۔ سہ دوا، ۵۹۰۔ سہ ران، ۷۷۷۔
 نسبت از اسباب، ۶۷۱۔ نسبت از عاشق، ۵۰۷۔ نسبت از راز، ۶۰۶۔
 نسبت انہا، ۶۳۵۔ نسبت با سہ، ۳۲۲۔ نسبت کی بہ مخم، ۵۴۴۔
 نسبت حیات، ۶۱۷۔ نسبت جمعیت، ۶۱۵۔ نسبت منہ، ۶۱۹۔
 نسبت دسنوری، ۶۵۴۔ نسبت دید، ۵۸۶۔ نسبت را، ۶۰۴۔ ۳۰۷۔
 نسبت زرخشا، ۳۱۲۔ نسبت عقائد، ۱۳۱۔ نسبت قدرت، ۶۶۹۔
 نسبت کبھی، ۶۲۰۔ نسبت کس، ۶۳۸۔ نسبت نوت، ۶۱۹۔ نسبت
 دش، ۵۹۲۔ نیستی و نقص، ۳۲۲۔ نیستی باید، ۶۱۳۔ نے غلط، ۵۹۰۔
 نے غم، ۵۸۴۔ نے فراق، ۲۶۱۔ نیاب بیا، ۵۰۷۔ نیکیاں فتد، ۶۱۹۔
 نے کیا شیر، ۶۱۴۔ نے گدایانند، ۵۸۸۔ نے بی، ۶۱۶۔ نے نجوم،
 ۷۷۳۔ نیم جان، ۷۳۱۔ نے مشو، ۶۵۷۔ نیم غمت، ۱۰۲۔ نے یکے،
 ۶۸۲۔

و

وارہی، ۵۸۳۔ وستان، ۶۲۰۔ واسطہ، ۶۴۳۔ واصلان چون،
 ۷۷۷۔ واصلان را، ۷۷۷۔ وان جوانی، ۶۸۸۔ وانچہ میلوید، ۷۷۷۔
 وان خرے، ۷۷۷۔ وان درآن، ۶۱۰۔ وان دعائم، ۶۴۴۔ وان دو عالم،
 ۷۷۳۔ وان سبہا، ۶۷۱۔ وان سوم، ۶۵۸۔ وان سروان،
 ۶۲۸۔ وان شقیق، ۷۷۷۔ وان صفائے، ۶۸۲۔ وان قد، ۶۲۸۔
 وانکہ پایش، ۶۱۴۔ وانکہ ماہی، ۵۸۴۔ وانکہ نی، ۷۷۷۔ وانکہ درد، ۶۶۶۔

وان گنہ ۵۵۶ - وان محب ۵۵۵ - وان ہی گوید ۵۹۵ - واسے آن
 غلط ۷۱۴ - واسے آن کہ ۷۹۹ - واسے آن مرستے ۶۲۲ - وحدۃ
 کہ ۶۰۵ - وئے جن ۷۶۲ - وئے دل ۷۷۲ - ورازمین ۷۵۳ -
 وربندی ۷۵۳ - ورنہ خوانی ۷۱۸ - وربانی ۶۷۲ - ویکلی ۷۰۰ -
 وربود این ۶۱۱ - وربود صورت ۵۵۵ - وربود ضعی ۷۶۶ - وربیہ
 ۵۶۰ - وربہ رنجے ۵۸۵ - وربیرانی ۷۲۵ - ورتو خوش ۷۹۳ -
 ورتو در ۵۹۳ - ورتو در ۷۶۷ - ورجی لاش ۵۹۲ - وردان ۷۷۶ -
 وردلت ۵۸۳ - وردو چشم ۷۶۱ - ورزمین ۶۳۸ - ورعدو ۷۵۴ -
 ورنہ خدمت ۷۱۸ - ورنہ عادت ۶۰۲ - ورنہ کد ۶۲۴ - ورنہ بودے
 راحت ۷۶۱ - ورنہ بودے دیدے ۶۹۵ - ورنہ ہی ۷۷۴ - ورنہ
 نکاریدے ۷۰۰ - ورنہ کردو ۷۵۴ - ورنہ نزاری ۶۶۲ - ورنہ تانی
 ۵۶۶ - ورنہ اوہم ۶۷۸ - ورنہ باشی ۵۸۴ - ورنہ جینی ۷۶۰ - ورنہ
 خواہد ۵۸۳ - ورنہ قادر ۶۸۳ - ورنہ گوید ۷۷۷ - ورنہ ۷۶۱ - ورنہ
 قرآن (۳) ۶۸۷ - ورنہ ملک جان ۶۶۳ - ورنہ ملک ہم ۵۵۱ - ورنہ نباتی
 ۵۵۹ - وعدہ باشد ۷۷۷ - وعدہ را ۷۷۷ - وعدہ اہل کرم ۷۷۷ -
 وقت آن ۵۹۱ - وقت پند ۶۵۵ - وقت تحلیل ۷۲۰ - وقت خود ۵۵۹ -
 وقت ذبح ۷۷۷ - وقت ذکر ۷۶۶ - وقت لاف ۷۶۶ - وقت محشر
 ۶۲۹ - وقت مرگش ۷۲۵ - وقت ہشیاری ۷۶۶ - وے ہساکس (۲)
 ۵۹۳ - وین زمین ۷۶۱ - وین عمل ۷۱۹ -

۸

ہاک آد ۷۳۱ - ہان ہان ہان ۵۷۶ - ہان ہان ترک ۷۶۶ -

۱۰۱ اردو زبان ۵۵۳ - ہر یاد و سخاں ۶۹۶ - ہر بیابانے وستان ۶۹۶ -
 ہر ادب ۵۰۱ - ہر مدی ۵۰۸ - ہر بلا ۵۴۴ - ہر پیر ۵۸۹ - ہر دست
 ۶۱۴ - ہر جمادی ۵۵۹ - ہر چہ آید بزم ۶۳۲ - ہر چہ آید پیش ۶۴۲ - ہر چہ
 زدے ۶۵۱ - ہر چہ اندیشی ۵۷۸ - ۵۰۱ - ہر چہ بر تو ۵۵۸ - ہر چہ
 خواہد ۶۷۰ - ہر چہ دروے ۵۶۸ - ہر چہ روئید ۷۰۱ - ہر چہ غم
 شورش ۷۰۵ - ہر چہ گویم ۷۱۱ - ہر چہ گیزد ۵۷۴ - ہر چہ ازل ۵۷۸ -
 ہر چہ یاد ۶۷۰ - ہر حریف ۶۲۴ - ہر خیانت ۷۰۶ - ہر درد نے
 ۵۹۲ - ہر دل ۷۷۴ - ہر دوش ۶۹۸ - ہر دے ادا ۷۷۶ - ہر دے
 کو ۶۳۴ - ہر دو صورت ۷۵۲ - ہر دو گر یک ۷۵۲ - ہر دوش
 ۶۷۶ - ہر مان ۷۳۰ - ہر ستونے ۷۲۲ - ہر شبے ۵۸۳ -
 ہر شربت ۵۶۹ - ہر طاف ۶۲۴ - ہر عقاب ۷۷۱ - ہر کبوتر ۷۷۱ -
 ہر کجا ام ۵۹۶ - ہر کجا خواہد ۶۵۲ - ہر کجا دروے ۶۱۱ - ہر کجا
 شکر ۶۸۶ - ہر کجا مشکل ۷۱۱ - ہر کرا اسرار ۶۵۶ - ہر کرا افعال ۵۹۳ -
 ہر کرا او ۷۶۲ - ہر کرا باشد زمین ۷۷۰ - ہر کرا باشد زبان ۵۹۰ - ہر کرا
 باشد طبع ۶۲۴ - ہر کرا باشد مزاج ۶۲۶ - ہر کرا باشد وظیفہ ۵۶۶ -
 ہر کرا بامردہ ۷۰۶ - ہر کرا بینی ۵۵۵ - ۶۲۰ - ہر کرا خواہی ۷۴۲ - ہر کرا
 خوں ۵۵۵ - ہر کرا اور د ۶۱۸ - ہر کرا اور دل ۷۲۸ - ہر کرا اندان ۶۹۰ -
 ہر کرا دیدی ۶۲۰ - ہر کرا گلشن ۶۴۹ - ہر کرا ہمت ۷۶۲ - ہر کرا ہمت ۷۰۰ -
 ہر کرا در ۵۵۹ - ہر کسے را بہر ۵۶۰ - ہر کسے را بخت ۶۰۶ - ہر کسے
 را خود ۷۱۰ - ہر کسے روئے ۷۷۱ - ۵۹۴ - ہر کسے کز ۷۳۸ - ہر کسے
 کو ۷۷۵ - ہر کسے گر ۷۲۲ - ہر کسے نوے ۷۵۸ - ہر کرا آفرین ۵۸۶ -

- ۶۶۳ - ہر کہ آخر مومن ۵۰۹ - ۷۶۲ - ہر کہ آرد ۵۵۸ - ہر کہ اندر ۵۶۹ -
 ہر کہ او بنیاد ۷۱۹ - ہر کہ او بے سر ۶۷۵ - ہر کہ او بے مرشد ۵۸۵ -
 ہر کہ اجنبی ۶۹۰ - ہر کہ اورا ۵۶۷ - ہر کہ او عاقل ۶۳۳ - ہر کہ بادشمن
 ۶۷۷ - ہر کہ باشد ۷۷۹ - ہر کہ بالاتر ۷۴۱ - ہر کہ بانا ۷۸۶ -
 ہر کہ بردر ۶۰۷ - ہر کہ بیباکی ۵۵۸ - ہر کہ بیدار ۵۸۳ - ہر کہ بیرون
 ۶۳۸ - ہر کہ تانی ۶۸۳ - ہر کہ ترسد ۶۴۲ - ہر کہ ترسید ۶۴۲ -
 ہر کہ جبر ۶۱۳ - ہر کہ جویا ۷۱۱ - ہر کہ جویائے ۶۴۲ - ہر کہ چون ۷۴۱ -
 ہر کہ خواب ۵۴۳ - ہر کہ خود ۷۷۷ - ہر کہ در حس ۶۲۸ - ہر کہ در
 خلوت ۷۱۸ - ہر کہ در خواب ۵۸۳ - ہر کہ دروے ۵۵۴ - ہر کہ
 دیدار ۶۵۰ - ہر کہ روزے ۵۸۴ - ہر کہ زیارت ۶۲۸ - ہر کہ صبر
 ۶۶۷ - ہر کہ ظالم تر ۶۹۸ - ہر کہ عاشق ۶۹۴ - ہر کہ کار ۵۸۰ -
 ۷۲۳ - ہر کہ گستاخی ۵۵۸ - ہر کہ ماند ۶۱۳ - ہر کہ مرد ۷۶۹ - ہر کہ نیر
 ۵۵۱ - ہر کہ رانی ۶۶۱ - ہر گمان نشند ۷۸۰ - ہر لقب ۷۶۲ - ہر ناتی
 ۵۵۹ - ہر نبی ۵۶۷ - ہر نفس ۷۳۰ - ہر یکے از ۵۵۴ - ہر یکے پر
 ۷۲۴ - ہر یکے جان ۷۱۰ - ہر یکے خوانان ۶۶۳ - ہر یکے را
 ۷۴۵ - ہر یکے ز اجزائے ۷۲۱ - ہر یکے زانہا ۵۶۶ - ہر یکے زین
 ۶۵۲ - ہر یکے سوئے ۷۶۲ - ہر یکے شد ۶۷۸ - ہر یکے تعلیم ۶۱۴ -
 ہست آن اندیشہ ۵۹۳ - ہست آن عنوان ۷۴۰ - ہست آن ہوئے
 ۵۸۶ - ہست اباحت ۵۴۸ - ہست احوالت ۷۲۲ - ہست از دئے
 ۷۳۱ - ہست الوہیت ۶۳۶ - ہست او پندار ۶۴۰ - ہست و مقرر
 ۷۳۴ - ہست ایانتش ۶۹۶ - ہست اپن ۷۶۸ - ہست باشد ۷۳۲ -

- ہست برا سباب ۶۷۱ - ہست برپائے ۷۰۵ - ہست بسیار ۶۶۲ -
 ہست جمعیت ۶۱۵ - ہست جنت ۶۰۴ - ہست خود ۷۳۲ -
 ہست دل ۶۴۸ - ہست دنیا ۶۹۸ - ہست دیوان ۶۰۷ - ہست روزہ
 ۶۶۴ - ہست زاید ۵۷۹ - ہست زندان ۷۲۲ - ہست سستی ۵۹۵ -
 ہست شام ۶۷۷ - ہست صوفے ۶۹۱ - ہست عقلے (۱۳۲) - ہست
 قاضی ۷۳۴ - ہست قرآن ۷۳۵ - ہست تران ۵۸۲ - ہست عشوق
 ۷۰۰ - ہست ہرجفے ۶۱۶ - ہست ہشیامی ۷۳۲ - ہستی اندر ۷۳۲ -
 ہستیت درخت ۶۰۰ - ہفتہ دریا ۷۷۷ - ہم بیداری ۶۴۰ - ہم برین ۶۰۱ -
 ہم بہ نسبت ۷۰۲ - ہم ترازو ۶۸۵ - ہم تویدی ۴۵۱ - ہم توانی ۷۰۹ -
 ہم چنان کا صواب ۶۲۴ - ہچانکہ بقراری ۶۰۵ - ہچانکہ ذوق ۷۰۶ -
 ہچانکہ سہل ۶۷۶ - ہچانکہ مردہ ۵۵۰ - ہچانکہ ہر کسے ۶۵۲ - ہچنین ابن
 ۵۶۲ - ہچنین باد ۵۵۳ - ہچنین بچا بہائے ۷۷۱ - ہچنین تادوز ۵۶۲ -
 ہچنین تاویل ۶۱۱ - ہچنین تاہفت ۷۳۶ - ہچنین جیائے ۷۳۱ -
 ہچنین دوز ۵۶۲ - ہچنین زافلم ۵۵۹ - ہچنین ہر شہوتے ۵۶۶ -
 ہچنین ہر فکر ۷۲۴ - ہچنین ہر کا سبے ۷۲۴ - ہچو آدم ۶۰۴ - ہچو آہن
 ۶۶۶ - ہچو سنگ ۷۷۳ - ہچو عارف ۵۵۰ - ہچو گیران ۷۵۳ - ہچو
 گرماہ ۶۵۰ - ہم درخت ۵۸۲ - ہم دعا از تو ۵۴۶ - ہم دعا از من ۷۴۵ -
 ہم ہے (۲۵) ۶۷۵ - ہم ز آتش ۶۱۷ - ہم ز اول ۶۴۳ - ہم ز بانی ۷۶۶ -
 ہم ز خود ۵۶۵ - ہم ز دعات ۶۵۲ - ہم زمین ۵۹۴ - ہم سخن ۵۵۸ -
 ۶۴۳ - ہم سری با نبیا ۷۵۲ - ہم سوال ۷۱۷ - ہم ضلال ۷۱۷ - ہم نشین
 اہل معنی ۷۷۷ - ہندیان ۵۹۵ - ہوڈ ۵۵۳ - ہوشیاری (۲)

۷۲۵ - تربیت باز ۷۷۸ - ہینش ۷۷۸ - بیچ آدم ۵۶۵ - بیچ بازگانے
 ۶۵۴ - بیچ باشد ۶۱۰ - بیچ برگے ۶۰۹ - بیچ بے او ۵۴۹ - بیچ تیبے
 ۶۸۴ - بیچ عاشق ۷۰۵ - بیچ قلبے ۶۴۷ - بیچ کرتنا ۷۰۰ - بیچ
 کس رانا ۷۱۰ - بیچ کس رانا ۷۴۵ - بیچ کبھے ۷۰۰ - بیچ ماریات ۷۵۹ -
 بیچ مخرج ۷۶۹ - بیچ مردہ ۵۵۲ - بیچ مستقی ۶۵۵ - بیچ مگرار ۶۰۰ -
 بیچ لمے ۶۹۶ - بیچ نکند ۷۶۷ - بیچ نذیش ۶۹۷ - بیچ یک درہ ۷۶۱ -
 ہیزم تیرو ۶۸۷ - ہیں بکس ۷۴۰ ۷۵۱ - ہیں برسی ۶۰۴ - ہیں مائیدہ ۷۰۵ -
 ہیں توکل ۶۶۰ - ہیں جواب ۷۷۲ - ہیں رباکن ۷۰۷ - ہیں زرنج ۶۵۷ -
 ہیں زلانی ۷۷۷ - ہیں غذا ۶۸۵ - ہیں غنیت ۶۸۸ - ہیں کلمے ۶۶۶ -
 ہیں کہ اسرافیل ۷۷۳ - ہیں گلوئے ۷۰۸ - ہیں براباش ۶۹۳ - ہیں پیر ۶۷۷ -
 ہیں مراقب ۷۷۳ - ہیں مرد ۷۵۷ - ہیں مشو ۶۱۶ - ہیں کش ۷۷۷ - ہیں
 کن ۶۶۴ - ہیں گلو ۷۴۸ - ہیں نہ ۷۰۵ - ہیں نردی ۶۰۱ - ہیں ہیں ۷۴۰ -

ی

یا پربت ۶۰۶ - یا چو احوال ۶۰۶ - یاد دہ مارا ۷۴۴ - یا در باشد ۷۷۷ - یا چون
 ۷۷۸ - یا در ۷۷۷ - یا در ۷۷۷ - یا در ۷۷۷ - یا در ۷۷۷ - یا در ۷۷۷ -
 نیکت ۶۳۹ - یا کہ کش ۶۵۰ - یا نیدانی ۶۰۷ - یعنی اسے شان ۷۷۷ -
 یک ترشش ۷۷۷ - یک تحے ۶۳۹ - یکدم ۷۰۳ - یک زمان ۶۴۵ -
 یک زمانے صحبے ۷۷۳ - یک سلامے ۷۲۳ - یک کسے ۷۵۵ -
 یک نفس ۷۷۷ - یوسف آمد رس ۷۶۳ - یوسف از کید ۷۷۷ - یوسفان
 غیب ۷۷۷ - یوسف ہرود ۷۸۹ - یوسف حسنی ۷۶۳ -

س

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آفل، فرورونده	آئس، نا امید، یوس (۳۳۰)
آفلی، فل، بستی	آبی، باکنده، سرکش
آل، لیلین، مراد، آل پیغمبر صلیم	آتنانی دار دنیا، احسن، عطاکن، ما را در
آوا، آواز	دار دنیا، کوئی -
آوه، افسوس	آتنانی دار عقب، احسن، عطاکن، ما را در، عقبی
اُعتا طوعاً، بآید، خوشه لی	کوئی اشاره بآید، آتنانی، الدنيا
اُعتا کرماً، بآید، بکرامت	حسنه و فی الاخره حسنه، سوره
آبا، انکار، سرکشی	آمار زاد، بقیه توشه شبیهه
آباب، آمارگی، شستن، وایسی	آجله، آئیده
آباحث، پرداگی، هر کاره و خلاصه را	آخرون السابقون، ما آخریم و سابقین ایم
رواد، آشن و حلال و مباح گردانیدن	اشاره بحدیث نبوی نحن الاخرون
آباد الله کید الکافرین، تبا، کند، ناله	البسابقون
مکر کافران را	آذر، آتش، نام ماه اول سنه ایرانی
آبر، ناقص، دم بریده	آز، خواش، حرص
آبلا، مدبلا، انگندن، آزمودن، آسمان حق تبارک	آشنا، شتا، غواصی (۱۱)

بنده ما (۳۶۹)

ابتهاج، بخت خوشی و خرمی

ایرام، اصرار، تقید، بسته آوردن

ابریشم بها، تار ساز که از ابریشم سازند، معاوضه

سار نوازی، مراد شش رقیل

ایریق، آوندی که ارادسته و لول باشد

فرف، آب

بشیر و ایاقوم ازجا، البشیر، مرده باد شمارا

۱- قوم که مرده و هنده یابد

القبض الشیاء عندی، اطلاق، مبعوض ترین شیء

نزد من، اطلاق است اشاره بحدیث نبوی

نامعاده ... ما خلق الله علی

وجه الارض بعض عند الله

من الطلاق

الکواکثیر، بگرم بسیار اشاره بآیه

فلیضحکوا قلیلاً و لیبکوا کثیراً

سورہ توبه

البلوج، قند، شکر سفید

ابناء البسیل، ج ابن بسیل راه گزار سفر

ابن الوقت، شخصی که بمقتضای وقت عمل

کند (ایضاً اصطلاح تصوف)

اتسک را غماض، بغضا، بیایه زد تو (دنیا)

از خود ذلیل و خوار شده

اتق من شر من جنت لیه، پر میز کن از سیر

کنه که بر دس احسان کرده

اتقوا، پر میز کنید، اشاره بآیه اتقوا الله

حق تقات، سورہ آل عمران

اتلاف، تلف کردن

اشمار، ج ثمر

اجتبا، برگزیدن، برگزیدگی

اجداد، ج جد، پدر کلان

اجزئی، پناه ده مرا

اجل، بزرگ

اچه، برادر بزرگ

اجتباب، پرده کردن، در پرده شدن

احتراز، پر میز کردن، خویش انگاه دشمن

احتراف، پیشه ور زیدن پیشه وری

احتراق، سوختن

اعتساب، شماره کار، در شمار آوردن

شمار کار خود کردن، نمی کردن از خیرگی

در شیء ممنوع باشد

احتما، پر میز

اذکروا الله یا وکنه خدا را ، اشاره بآیه

یا ایها الدین آمنوا ذکر الله

ذکرا کتبنا سوره اخزاب

اذکرونی اذکرکم یا وکنیم مرا یا وکنیم شما را

اشاره بآیه اگر چه اذکرکم سوره احزاب

اذن اعیه گوش صغوفه دارنده سخن

اذواق ج ذوق

اذنبوا بروید شما

ارب مضد

ارتجاج جنیدن لرزیدن رعشه

ارتعاش لرزیدن

ارتفاع بلند شدن

ارتفاق رفافت

ارتقاء بلند جستن پایه به پایه بلند شدن

ارتیاج مسرود شدن مسرت خرمی

ارج کرگدن

ارجاء امید دار گردانیدن

ارجعی برگرد اشاره بآیه یا اینها العس

المطمئنة ارجعی الی ربها

راضیه مرضیه سوره فصح

رجوع شوا باز آ (۳۶۱)

احتمال جلد کردن جلدگری

جس التقوم نیکوترین صوت اشاره بآیه

لقد خلقنا الانسان فی احسن

التفوه سوره التین

احقاد کینه داشتن کینه

احمال ج حمل بار

احیا ج حی زنده

اخاف الله بآلی منه عون می ترسم از حق تعالی

نبت ارا یاری از دست

اختیار برگزیدن (۳۸) برگزیده (۳۵)

اخضر سبز صفت چرخ مجازا چرخ

انظار ج نظر امر عظیم خطره

ادبار ج دبره هزیمت

ادبار پشت دادن دولت

ادبیر = ادبار مراد مدبر بدبخت

ادخلوا داخل شوید

ادخلی داخل شو و تا بآیه ادخلی عبادی سوره فجر

ادراة وظیفه روزینه (۳۳۰) احسان

اذا جاء القضاء الفضا چون قضا آید

قضا میدان تهنگ شود

اذنبوا الذبقر ذبح کنید این گاو را

ارزن، درخت که از چوب آن عصا سازند

ارسلان، شیر

ارض، لکرام، باغ گیان

اردغون، ارغن، نام سازے

ارمغان، تحفه

ازار، تہ بند، جامہ

ازدانش قل، کم عقل (۱۲)

ازیز، آواز جوش، یک نالہ فرداد

اساس، بنیاد

اسمع امر، تمام کن حکم را، اشارہ بحديث نبوی

اسمع الوضوء، تزد فی عمرک

استاد = استاد

استافیل، انگور

استبعاد، دور شدن، دوری

استبقا، باقی داشتن

استجب، قبول کن، جوابہ

استراق، گوش داشتن، پنهانی سخن کہے را

پوشیدہ حاصل کردن (۱۵۹)

استسقا، طلب آب، آب خوردن

استغراق، ہمہ را فرا گرفتن، غرق شدن، کل

استکبار، گردن کشی کردن، از بکر

استم = ستم

استنشق، آب در پیی کردن

استتا، کردن، انشاء اللہ، گفتن

استودہ = ستودہ، ستایش کردہ شدہ

استطقت، غنہ

استمته، اندوہناک گردی اور

اسکیزہ، شنگ، جفتہ اند، سخن ستور

اشبہاء، شبہ

اشجان، ج سخن، اندوہ

اشد قسوة، سخت تر (از سنگ)، اشارہ بایہ

ذہبی کا الحجارة ادا شد

قسوة سورہ بقرہ

اشکار = شکار

اشکال، ج شکل، مانند

اشکال، پوشیدہ شدن، دشواری

اشکم = شکم

اشکنیہ، معده جانوران کہ غذا اولاً دران

جمع شود، معده

اشیاع، ج مشیعا، دوست

اصابت، صحت، رائے

اصبع، انگشت

اضن: گزارد (تعمیل) گمراہ شد (منی)
اطفا: دگرگشت

اطلاق: کناد

اطلبوا الارزاق من سائبا (طلب کنید روزیہارا
را دشواریاں میں سے ایسا اور سبب سے)

ودع: چھوڑنا (ازدراے آن)

اطیار: طیورج طیر پرندہ

اعتدا: شمار کردن شمار و عدد

اعتذار: عذر آوردن

اعتزال: بیک سو شدن، طریق معزولہ عباد

خالق افعال خود پندارند

اعتمید = اعتماد

اعتناق: معانقت

اعتیاج: عتو، رکش

اعتیاض: عوض دادن، عوض

اعجی: ناواقف، ناہم

اعرض عنہم: عرض کن از آہن، اشارہ

بآیہ فاعرض عنہم و انتظر

انہم و منتظرون سورہ المجدہ

اعطا: عطا کن مارا

اعطی: عطا کن مرا

اصبت = صبح تو، بگشت تو

صبعین: دو انگشت

اصحاب سبت: ہزار ہر دو روز سبت

(دشمنہ) کار کردہ و ملعون شدند

اصحاب شمال: کنار، اہل بار

اصحابی نجوم: اصحاب برج ستارہ اند

اشارہ بحیث نبوی: اصحابی

کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم

صرف السور الذی خط القلم، بازدار آن

بدی ہرگز نوشتہ است اور قلم

اصطلاب: آہ برائے دریافت ارتفاع

آفتاب و ستارگان

اصطفاء: بزرگی و برگزیدگی

اصطبل: صوب بہ تنبول در سجاے

ثنوی شریف بصاد نوشتہ اند

اصطیاد: صید کردن

اصفا: گوش داشتن بہ سخن

اصلع: کل شخصے کہ موئے سرش زائل

شد باشد

اضطرار: کار بے اختیار صادر شدن

بے اختیاری

اعطیناک، عطا کردیم ترا، اشاره بآیه انا

اعطیناک الکوفه سورة الکوفه

اعطیناک کوفه، عطا کردیم ترا کوفه، اشاره

بآیه حسب باه

اعما = اعلمی، کور

اعلموا ما شئتم، کنید آنچه خواهید، اشاره بآیه

اعلموا ما شئتم انما ربنا تعاون

بصیر سورة هم سجدہ

اعور، یک چشم

اعبری، غباری، خاک آلود، مراد زمین (از

انبر بیاے نسبتی)

اغوثنی، گمراه کردی ما، اشاره بآیه فیما

اغوثنی... سورة الاعراف

افتراق، از همدگر جدا کردن، تفقد انداختن

افتقاد، گم کردن، گم شده رحمتن (یعنی

تفقد ۴۵۳)

افتقار، فقر، درویشی

افتکار، فکر، اندیشه

افتنان، در فتنه افتادن

افسوس، بازی، فریب

افصح من اخیک، فصیح تر از برادر تو

افواه، ج، فوه، دهن

افح = افح، بسته زرد فقره، هر زرد فقره

صندوقچه

اقرب من جبل لورید، تریب تر است

از رگ گردن، اشاره بآیه ونحی اقبیه

الیه من جبل لورید، سوره ق

اقرضوا الله، قرض دهید خدا را، اشاره

بآیه اقرضوا الله قرضاً

حسناً سورة المدثر

اکال، خوردن، بسیار خورنده

اکتاب، حاصل کردن، ورزیدن

اکتاب، شغلین شدن دست،

اکتاف، پناه دادن

اکرمته، بزرگداشتی او را

اکول، خورنده

الاسلام فی الدنیا غریب، اسلام در دنیا

غریب است، اشاره بحديث نبوی

الاسلام بداعریب...

الاع، برید، قاصد

الاعی، قاصد

الامن عظیم، گرگے که پناه داده شده است

است آیاتیم اشاره بآیه الست
در یک سوره الاطراف

الصبر مفتاح الفرج، صبر کلید نجات است
الصبر مفتاح الفرج، صبر کلید نجات است
انصدق طمانین طروب صدق آرایش
و طرب است اشاره بحديث نبوی
ما یریبک ...

الطیبات لطیفین، زنان پاک برائے
مردان پاک، اند آیه سوره النور
العجل نعم المحل، عجلت کند تا با به خوش
فرد آیند

الفرح، بزرگ

القارعة، قیامت

الله ربی البصر، قضا چشم را کو می کند
الکاسب، کسب کننده، دست
خداست

الکذب یب فی العلوب، دروغ شک

اندازنده است درو لها، اشاره

بحديث نبوی ما یریبک ...

الکن، آنکه زبانش در سخن گرفته باشد

الله اشتری، الله خرید کرد

اشاره بآیه لا عاصم الا الله
لا اله الا الله سوره نور

الب، بزرگ

القباس، پوشیدن کار اشتباه

الترک، راحتی، ترک راحت است

التون، کزیزک، زهر سرخ

الجارثم العار، اول مسایه پس از نفاق

الحاج، سیهیدن، حاجت خواند کردن

الحبیب، محب، محبت کرده، میگرداند

حبک، الشیء، محبت و مصمم

الحذر، ع لیس یعنی عن قدر، دزد را بگریز

فائده، میکند خدا زنده، همه شنبوی

ان جاء القدر، بطل الحذر

الحق، هر سخن راست سخن است

المخلع عیال، لا الله، خلق عیال، است

اشاره به حدیث نبوی المخلوق

عیال، الله

الدنیا و ما فیها متاع، دنیا و هر چه در دین است

فیل، اشاره بآیه انما هذلا

الجنات الدنیا متاع سوره المؤمن

الدین، نصیحه، دین، که خواهی حدیث نبوی

اللہ علم السر الخفیٰ خدادادنا ترست برازائی

پرسشیدہ

اللیتاداللتیٰ چنین چنان جلد و تعویق
المستشار موتمن، اندکے کہ طلب مشورت

کرده شود باید کہ امانت دار باشد

حدیث قدسی

الغلو کالج المدوم، مغلوب مثل معدوم است
الملک عقیم، ملک لا ولد است یعنی صلاح رحم

ندارد

الم نشرح، آیا کشاده نکردم، اشاره بآیه

الہ نشرح لک صد دلتہ ستو لا

الم یا یک نذیر، آیا نیا د شمارا رسول مانند

اشاره بآیه الہ یا تکذیب سواک

الولد سرلابیہ، فرزندان ز پدر است، حدیث نبوی

الہنانی جو انجا الیک، دیوانہ شدیم در

والعسنا ما وجدنا ما لیک، اراد شدن حاجت

خود بسوئے تو، آرزو کردیم آن حاجت

را و یا فتیم آزمازد تو

الیاس صدی الرحقین، یاس یکے از دو

راحت است

الی اللہ المآب، باز گشتن است بجانب خدا

الیف، الفت گرفته، خاک کرده، صاحب

الفت دوست

الی یوم القیام، تا بہ قیامت

امارہ، امر کننده، نفس

ام الکتاب، قرآن مجید، سورہ فاتحہ

امت، گزردہ

امثال، فرا برداری نمودن

امساک، نگاه داشتن، باز داشتن

امتهال، جہلت دادن، جہلت

امتهان، خوری

امر ربی، حکم خدائے ما، اشاره بآیه قل

الروح من امر ربی سورہ نجم ستر

امر جم شوری، کار آنها شورہ است، انشاء

بآیه امرهم شورک بینہم سورہ انشور

اموان، سیراب شدن، بار یکہ نگرین

امکان، ممکن شدن، قدرت دادن

الملا، زشتن، مراد بیان کردن

الماک، ج ملک (۴۴)، الماک جمع ملک

ولیک است، جمع ملک، لاکو است

مگر حضرت مولوی الماک جمع ملک زاید

از یکجا استعمال کرده اند این جمع در

ان تارستم لیدیا تم ضوا اگر برائے دنیا

مرض را بر خود بندید (دراقی) مرض

شویا حدیث نبوی

انذ انذک، ادا، اس تانہ

انذ انذہ

انصتوا، خاموش باشد، گوش ہید، اشارہ

بآیہ اذا قضی العہان احتسوا

فانصتوا سورہ الانفال

انظر فی الی یوم اجزا، مہلت دہ مرا تاروز

جزا اشارہ بآیہ انظر فی الی

یوم بمعشون سورہ الاحزاب

ان عدم عدما، اگر برگردید شما نیز برگردیم

اشارہ بآیہ واقعہ سورہ نئی اسرائیل

ان فی موتی، حیاتی، نیات من در شومن است

انکم فی لمحضیتہ اردو تموا، شاد و گناہ زیادتی

کرده اید

انکلیون، انجیل

انما الدنیا و ما فیہا متاع، جزا نیست کہ

دنیا و ہرچہ در دست قلیل است

اشارہ بآیہ سورہ اکوف

ان لم یصہن بالف، بدستیکہ ہر کہ خلاف

خات یافتہ نمی شود

انیت، خواہش، امید

اہمال، مہلت دادن

امیان، میان، کیسہ

انا، من، خودی

انا الیہ راجعون، بدستیکہ بسوئے حق باز

گردیدہ ایم، آیہ سورہ البقرہ

انابت، آرزو، رجوع آمدن، ترک

ان اتے السرعان واردے شاکم، اگرچہ

گرگ بیا دیدہ ہلاک کند گوشت شاد

ان ارد تم حشر ارواح انظر، اگر میجو امید شاد

حشر دہاے دیدہ را

انا فتحنا، ہر آئینہ محکم کردیم، اشارہ بآیہ

سورہ الفتح

اتبار، خریک، شریک کار

انہان، کیسہ، ذلیل، با محصور من ذلیل گداگران

انہاسا، کشادہ شدن، خوشی، فرحت

ان بعض النظم، انتم، بعض گناہ اندایہ سورہ الموات

انتباہ، آگاہ کردن

انتسأل، نسل شدن

انتصلح، نصیحت پذیرفتن

ایشان نکرده اند، اشاره

بحدیث قدسی شاولین

و خالفوا هن

انوس، انوس

اند لا رب الا من یدوم، نیست پروردگار

مگر که همیشه می باشد

انی قریب، من نزدیک ام، اشاره بآیه

اذا استألت عبادی عنی

فانی قریب اجیب دعوتی

الداعی، سوره بقره

انی لم امت، من مرده نیم

انین، آواز گریه، گریه

ادانی، ج آیه، ظرف

اوحدی، اوحده، اهل زمانه

اوحی الی الرب الی النخل، وحی کرد پروردگار

بنور عمل، اشاره بآیه و اوحی

ربک الی النخل، سوره نخل

اوزم، انگور

اوسلخ، ج و سح، چوک

اوستاخ، گستاخ

اوف بهدم، وفا کنیم عهد شما، اشاره

بآیه اوفوا بعهدی اوف

بعهدکم سوره بقره

اوفوا بالتقود، عهد را وفا کنید

اوفوا بعهدی، وفا کنید عهد مرا (حسابی)

اوقدتموا، آتش افروختید

اوین الرحمن، کید الکافین، خداست

گرداند کید کافران را، اشاره بآیه

ان الله موهن کید الکافین

سوره الانفال

اواب، پوست ناپایسته

اهبطوا، فرود آئید

امتزاز جنیدن، شادمانی، تحرک

(از سرست)

اهتمام، غمخواری (۴۹۰)

اهدنا، هدایت کن مرا، اشاره بآیه

اهدنا الصراط المستقیم

سوره الفاتحه

اهمال، فرود گذاشتن چیزی را بخود

ایاب، واپسی، بازگشت

ایک، بزرگ، مراد غلام (۳۳)

ایتام، ج تیمم

بازغ، برآمدن آفتاب، روشن
 باعدیننا، دوری کن در میان، اشارہ
 بآیہ ہاعلمین اسفارنا سورہ السبا

بجل، بخشنیدن جرم، مساف، اصح ہل
 بجنتی، شتر قوی، موب بہ بخت نصر
 بخوردہ اند، اختیار کردہ ہند

بج نلک، آفرین مرزا
 بد، چارہ کار
 بد داوری، داوری بر

بد نہ، شتر قربانی
 بر، نیکی
 برد، سردی

برطلہ، نرے از کلاہ
 بری، برادرت

بریق، دیشان
 برین، تراشہ، قاش
 بران، شہوت زمان، خیموت
 بزہ، گناہ، خطا

بصل، پیاز
 بطلال النہار، روز بدو رخ گزارندہ
 بطر، سخت دلی، شادے بغر، غفلت

بسیج

ایدر، اینجا، اکنون

ایرا = زیرا، براسے آن

ایراد، فرود آوردن، چیز سے برابر کسے
 وار، کردن

ایقان، یقین

آیمان، ج بین، سوگند

آیناس، انس، داشتن

اینت، زہ، کلمہ تعین، تعجب

ایہا الناس احذروا، اے مردمان، احتیاط

ب

بئس، بد

بئس العوض، عوض، بد

بئس القرین، رفیق، بد

با = ابا، حذر دنی

باب، پدر

باد بروت، کبر و غرور

بادشا = بادشاہ

بارو، دیوار قلعہ، حصار

باریک، ریس، خیال، پیودہ کنندہ

نافرانی، تکبر و خود بینی (۲۶۳)

بطیخ، خربزه

بعد البصر سیرا، بعد از نگاہی کشایش است،

اشاره بآیه ان بعد العسر

یسرا سوره الانشراح

بغا، خوار، بدکار

بقول، ج بقل، تر، سبزی

بگ، بگ، بگ، بزرگ

بلغ، برسان، اشاره بآیه بلغ ما انزل

الیک سوره المایده

بلو، امتحان

بلوا، بلائے بسیار

بلیسانه نظر، غاصبونی مثل امیس

بنگیان، بنگ خواران

بنه، رخت و اسباب

بو اکزن، صاحب غم و غصه، صاحب غم

بو العلا، صاحب بلندی، نام شاعر و

کینت، مبتنی، و ازین دو مراد الحق

و نادان

بور، اسپ سرخ رنگ

بوشش، خود نمائی

بوغ، فوط، حاتم، مهره سفید که در کام می نازند
بنچه،

بو قحط، پدر قحط، مراد بسیار خوار

بوک، شاید مراد، اتفاق و

امید و بیم

بول قاروره، قاروره بول، شیشه بول

بها، خوبی

بهاریات، بهار

بیات، آنچوب گزاشته باشند

بیذق، پیاده

بیگلریک = بگلریک، حاکم علی بزرگ

بین الاصبغین، در میان دو گلستان، اشاره

بحدیث نبوی قلب المؤمن

بین الاصبغین من اصابع

الرحمن

بیورود، شخصه که هیچ کس بخدا و نیاید

بیوقوف، نادان، بے وقوف

پ

پاچلیه = پاچله، پادشاه، پادشاه

پائیز، خزان

بیخ و شمش، مراد از بیخ حواس خمسہ و از

شش حیات ستہ

چند توڑ، چند خواہ

پنهان پری، پوشیدہ روی

پوتہ و پوک، خزانه

پوز، دہان

پوز بند، بند دہان

ت

تایہ خاہ، تابیہ قرص آهن کہ بر آن نان پزند

خود

تاری، تاریک

تازیان، اسپان تازی

تاسہ، اندوہ، ملال

تاسہ گیر، اندوہ افزا

تا علیہا، قصہ طلب (علیہا)

تانی، تاخیر، درنگ

تباب، زیان کاری

تبار، خاندان

تبطل، انقطاع (ایضا اصطلاح تصوف)

تبختر، خرامیدن از روسے مکبر

پار، سال گذشتہ

پاروم، چرسے کہ در پس پالان چار پامان

دوزند

پالنگ، ریسائے کہ بر کنار بام پان

بندند

پاکمرد، مددگار

پدرود، رخصت

پردل، بہادر، شجاع

پرویز، غزال، آردبیز

پرویزن، ایضا

پرہ، کنارہ، برگ کاہ خود

پریر، پریروز

پژولانند، درہم کنند، رنج کنند

پژولانیدن، پریشان کردن

پژولیدہ، آشفۃ و پریشان

پسچ، قصہ آہنگ، کار سازی (۱۳۳)

پشک، سرگین

پگاہ، وقت صبح، صباح (۵۰۹)

پناغ، تار ریمان، تار خام

پنبہ کردن، بتیہ کردن، نرم کردن، مراد

زد و کوب

تبرک، مبارک، مرفق

تبنار بنا، توبہ دہ مراے پردردگار

توبہ آریم سو تو اے پردردگار

تبوراک، طبلکہ کہ زار عان راے دفع

مرفان در کشت نہند

تتربو، لہو و لعب

تنق، سراق، سزا پردہ

تتلج، نوشے از آسش

تجانی، یکسو شدن، وحدت شدن، کاواکی

بیرون آمدن (ایضاً اصطلاح قصص)

تجش، لطف و خوشی

تجوع، گریگی

تحت القہوہ، خوردنی قلیل کہ پیش از

قہوہ خوردند

تجربہ لایبصار از اجارہ القضا، چون قضا

آید بر چہا پردہ افتد

تخری، فکر، جستجو و قیاس قبلہ قیاس (۴۹۲)

تخسیر، درین خورائیدن دیگرے را درین

خوردن

تخشم، غضب نمودن، صاحب خند شکاران

شدن یعنی باشم رفتن

تخول، برگشتن (از جاے بر جاے)

تخول، برگشتن

تخریق، سوختن

تخسیر، زیان کاری، نقصان

تخلیط، فساد انگندن در کار

تخیل، خیال آرائی، مزاحیلہ سازی (۳۸۱)

تخیلی، خیال آورندہ، شغفے کہ بخیال

منسوب باشد

ترب، فعل کہ بہندی مولی گویند

تربت، خاک

ترنج، اصطلاح نجوم کہ چند سیارگان

باین طور جمع شوند کہ در میان شان

سپہروج باشد کہ ربع فلک است

مراد دشمنی

ترجمان، کسے کہ زبان یک کس را بدیگرے

فہماند

ترحال، کوچ کردن

ترحب، مرجا گفتن

ترحب، مرجا گفتن

ترسا، نصرانی

ترکان، ج ترک، مراد مشق

تصدیق، درد سردادن، پریشانی
 تضرع، گریه، وزاری
 تعال، بیا، اشاره، بلفظ قرآن تعالوا
 تعب، رنج، در ماندگی
 تعبیه، آراستن، لشکر، آسائے جنگ، پوشیدن
 مراد تقدیر
 تعرف، شناسائی
 تعزیش، برکت، برون، عشرت خانہ (۶۷۷)
 تعمیق، دور اندیشیدن، در کارے، معائنے
 عمیق، مطالب، دقیق
 تعویق، درنگ کردن
 تفت، تب
 تقانی، فنا، نیستی
 تفت، تیز، چالاک
 تفتیق، در بدن و شگافتن
 تغنیم، بزرگ، دشمن
 تقا، پرہیزگاری
 تقلب، دگرگون کردن، گردش
 تقلیب، دگرگون کردن
 تک، دویدن
 تکلیف، کیف، چگونگی

تہات، سخنان، پیودہ، لاف، دگراف
 گفنا، پیودہ، دوروغ (۱۶۳)
 ترمب، رہبانیت، اختیار کردن، رہبانیت
 تریاق، فاروقی، نوسے از پانہر، تریاق
 تلمیح، بجزئیات فاروقی، اعلم (۵۴۵)
 تزویر، مکر کردن، حیل سازی، مکر (۲۰۳)
 تضر، مسخرگی، استہزا، تمسخر (۳۰۵)
 تسخر کن، تسخر کننده
 تسعیر، نشت
 تسفط، عالم را محض خیال، انسن، فسفط
 نمودن یا کردن
 تسلس، سادس فروشی
 تسو، یک، دیم، جدا، ستار، چہارچو، قدر تیل
 مراد حقیر و خفیف (۴۶۶)
 تسویل، حید و مکر، آستن، دشت، اکم نمودن
 آراستن، کارے
 تش = توأش
 تشاور، مشورت
 تشریف، خلعت، انعام
 تشیخ، کشیدہ شدن، حضور، کہ از حرکت باز آید
 تصحیف، تحریف، خلاف اصل کردن

نگین، آنش، پرشہوت

تلاق، ملاقات

تلاقی، ایضاً

تلطیف، لطف، نرمی، نکوئی

تلو، تابع

تلون، گونہ گون

تلویم، ہر آن چیز سے کہ باعث ملامت باشد

تلوین، گوناگون کردن (ایضاً اصطلاح تصوف)

تلہب، سوزش

تلمکین، جاسےبر جائے کردن (ایضاً

اصطلاح تصوف)

تلق، چالپوسی

تویہ، مس، ابرزداندون، باطل راجی نمودن

تن، دن، خاموش شدن

تنگ، جوال، بارخروار

تقبل، ست، کابل

تواب، توبہ پذیرندہ

توخہ، جمع کردہ

توزیع، اندک اندک جمع نمودن، عطائے

جمع، اتفاق، کسے بخشہ، قسمت کردن

برجھے برائے دیگے یعنی پارہ پارہ

جمع آوردن (۴۰۸)

توسن، اسپ سرکش

توفیر، مال زیاد

تون، خاک، غاشاک، جائے خاک، غاشاک

تونی، دزد، عیار، رہزن، سرگین کشندہ

حام، کناس

توہیم، در شک، انداختن

جہلکہ، ہلاکت

تیبا، دفع، انکار نمودن

تیمار، غمخواری

تیہیہ، میدان

تیہو، پرندہ است شاہ کبک

ث

ثالث، ثلثہ، یکے از ثلثہ، عقیدہ مسیحیان

ثبت، العرش، مثل ثبوت، العرش، غم

الثقش، اول تحت را ثابت کن

بعد از ان نقش کن

ثبور، ہلاکی، زیان

ثبور، واثبور، ثبور، ہلاکی، مراد دوائے

یکے اڑنا ہائے دوزخ

جد، اصرار و تاکید

جذب، جاذب، کشندہ

جبری، وظیفہ، روزینہ، راتبہ

جبریر، تیز زبان، فصیح، نام شاعر۔

جسر، پل

جد، سوسے، مغل، سر

جف، اقلیم، خشک شد قلم، اشارہ، ہمیشہ تہی

جف، اقلیم، مہما، ہو کاین

جلاب، آب، فائس، آب صافی (۱۰۵)

آب گل، گلاب

جلدی، جرات

جنات، گناہ

چنان، جنت، بہشت

چنان، دل

جنایت، گناہ

جنت الماویٰ، بہشت کو جاے ہمیشہ بہن

است

جوآد، عطف، جوآد

جواری، ج جاریہ، کیزک

جواسیس، القلوب، جواسیس ج جاسوس

ثری، زمین نمناک، زمین

ثرید، نان پارہ، کہ در بخنی و شل آن بسرشد

ثعبان، اژدہا

ثغر، سرحد

ثمین، پربیا، گران بہا، قیمتی (۴۳۰)

ج

جانی، جفاکندہ

جامد، فسرودہ

جاگلی، وظیفہ، مقربہ، جزے، وظیفہ (۴۴۱)

جانی، ضوب، جان، یعنی عزیز از جنایت

یعنی گنگار

جاوذا، لاوام طرا و اعتزل، اداوام

کلی بگذشت و گوشہ گیر شد

جبار، بستن شکستہ، مراد بدر (۴۶۶)

جبال، راسیت کو مہائے حکم

جبری، اعتقاد داندہ بر جبر

جبیرہ، چو بہا کہ بر شکستہ بندہ

ججود، انکار باوجود علم، دیدہ و دانستہ

انکار کردن (بالفتح)، انکار کنندہ

ججیم، آتش بزرگ کہ در خاک افروختہ شود

جاسوسانِ دل

جوال، چیزے کے دران غلہ پر کردہ بر جانور

نہند ظرفے باخدا از پشم بافتہ کچیرا

دران کنند تنگ (۱۳۶)

جوجی، نام مسخرہ

جولعتی، ژندہ پوش

جہاز، سامان

جبد المقل، سسی بنوا

جہول، جاہل، بسیار جاہل

جیفہ، مردار

جیفۃ اللیل، مردار شب یعنی چون مردار

شب بخواب رفتہ

چ

چار پرہ، چار بازو

چارق، موزہ، پائے افزا کہ بر پائے

بند نہ فوعے از کفش صحرائیان

چار میخ، نوے از تھذیب کہ دست چائے

مجرم بچار میخ بندہ

چار میخ کردن، مراد محکم بستن (۱۳۷)

پائے بند کردن

چاشش، غلہ از کاہ پاک کردہ

چال، چاہ، مفاک

چالش و چالیش، جنگ و جدال

چانہ، ذفن

چاوش، نقیب لشکر، خادم

چرمدان، کسیدہ چرمی

چیرہ، دلیر، غالب

چغز، غوک

چیک چیک، آواز بعضی مرغیان

ح

حائک، جولاء، بافندہ

حاجب، پردہ دار، مراد خادم محل شاہی

حادث، نو پیدا

حادی، سرودگو، مدی خوان

حارث، کشتکار

حارس، پاسبن، نگہبان، (۱۵۷) حقاقت

کنندہ (۲۳۹)

حازم، صاحب حزم، ہوشیار

حاکی، حکایت کنندہ

حالب، دوشندہ شیر

حُذْر، باریز، ترسناک
حُذُور، حذر، گسسته

حُر، آزاد

حُرَاب، جنگ، آنا، جنگ، حرب (۲۱، ۲۲، ۲۳)
حراره، تراز که چند نفر از یک آواز و یک

حلق با هم خوانند

حُرَاقَة (مصحح حُرَاقَة) سوخته، چمق، حُرَاقَة

نوعی از کشتیها که نفت اندازان

آله نفت درو می دارند آله نفت

اندازی

حَرَج، تنگی، تنگ، دل

حُرَاس، حارس، پاسبان

حُرُس، نگهبان، درگاه، سلطان

حَرَض، صیغه امر، آماده کن، گرم کن

حَرَض، بیار، بیار، بیار، بیار

حَرْف، حرف

حَرَكَا، حرکت، کنیده

حَرُون، مرکب، گز، گز، گز، گز

حَرَمی، سزاوار، لایق

حَریر، لباس، ابریشم

حَرَم، بهشتیاری، احتیاط

حانوت، دکان

حایط، دیوار

حَب، دانه

حَبْر، سیاهی، دوات، دانشمند، هودان
(جمع اجبار)، دانشمند

حَبْل، رَسَن

حَبْل، لورید، رگ گردن

حَبْل، رَسَن، رَسَن، خدا

حَبْل، مَن، رَسَن، از لیف خرا، اشاره

بایه فی جیدها حبل من

مسد، سوره اللب

حَب، یعنی، حَب، کور، میکند، کرمی، باز
اشاره به حدیث نبوی حَبْلُ الشَّیْءِ

یعنی، لیصم

حَجَّت، بار، عذر، لنگ، دلیل، ضعیف

حَجْل، حَجْل

حَجِیب = حجاب (۱۲۰)

حَجِیج = حجام

حدیث، انداز، سخن، در میان آوردن، سخن

حدید، آهن

حدیقَه، باغ

حسان، حسب خواہ، موافق

حسن، نیکو و خوب

حسن، افعال، اعمال نیک

حسب، حساب، اسم فاعل بمعنی اندازه

حشایش، گیاه

حشر، برا بگشتن، مجازاً بمعنی قیامت، ابنوہ

حشیش، گیاه، گیاه فانی

حصہ، گرد و رفتن چیزے را

حصو، باز دارنده، مردے کہ گرد زبان

نگرد

حصیر، بوریا

حصین، استوار، مراد قلعه

حضانت، دایگی، محافظت طفل

حطب، ہیزم

حطیم، دیوار، دیوار بپیردن کعبہ پستی

(۷۵۵)

حضر، نقب، کندن، سوراخ (۳۷۵)

حضر، گر، نقب زن

حنی، ہریان

حزیر، نقب زن، مراد وزد

حق، کہینہ

حق، لایستنی، ہدایے تعالیٰ از حق

گفتن شرم ندارد، اشارہ بآیہ

ذکر مکان یو ذی النبی

نبستی منکر واللہ لایستنی

من الحق سورہ الاحزاب

حکم، حکمت

حکم، فرمان، تعجب

حکم، صاحب حکمت، دانا

حلقوم، حلق

حلل، ج، حلقہ زبور لباس خوش جامہ

حلم، خواب

حلوب، شیرداد

حلد، برد یابی، مراد لباس نفیس

حلیت، بزبور آ رہتن

حلم، مرگ

حمر، مستغفر، خزانہ، اشارہ بآیہ

کا نھمہ حمرا مستغفر سو و مدثر

ححول، تحمل کننده

حنیم، آب گرم، گرم

حنیمہ، پرہیز

حنانہ، فریاد کننده، مراد ستون بچہ نبوی

خائبہ، ناامید

خارا، سنگ سخت

خاش، فروتنی کنندہ (در صورت)

خاصع، فروتنی کنندہ (در باطن)

خافص، پست کنندہ

خال مومنان، زیب و زینت مومنان

مراد حضرت امیر معاویہ

خام ریش، تجربہ کار، معقل

خانہ کنندہ، خانہ خراب

خب، پویدہ و دیدن، اثر و اثرش (۴۰۲)

خب، مرد کرپڑ

خباز، نان پز

خباط، گام زدن اپ در پیوستی

عطیے مانند دیوانگی، خط و پریشانی

(۱۸۴) لغزش (۵۳۹) میرای

خبیص، روغن و خرابی، بیعت، حلوا

ختم، مهر

خجالت، شرمندگی

خجیدن، خوردن، کشتن

خداع، فریب، کمر

خندہ، کمر و خیل، فریب (۳۱۸)

خنوط، خوشبو

خنین، آواز زریب از درد و غم و غم

(۲۰۸) مال و فریاد (۳۷۰)

حوالی، اطراف

خوڑا، واحد خوڑنے کہ در چشمہائے او

سفیدی و بیاہی ہر دو نہایت باشد

ذن حسین

خول، کج دیدن

خول، قوت

حتی، زندہ، قبیلہ

حیث لاصبر، فلا ایمان لہ، (من لاصبر لہ)

لا ایمان لہ، کسی کہ صبر ندارد ایمان

ندارد (حدیث مجوی)

حیث ولیمت فتم وجہ، ہر سو کہ رو آید بجا

روے خدا، اشارہ بایہ

فایما نزلوا فتم وجہ اللہ سوی البقرہ

حیز، نامزد، سخت، مبتذل

حیف، ظلم، نقصان، جور، ستم

حیل، ج حیلہ

حیہ، مار

خ

خدا سر، فریب گاه، دنیا

خدا، آب دهن

خدیو، شاه

خراسی، گرداننده آسیا، خراسان، سیاحت

که خرد گاه و بگردانند

خرازین، می خسپد، تعلقت رو نماید

خریبا، نادان

خرد مرد، ریزه ریزه

خرزن، آزار یانه

خرطوم، بینی و با مخصوص عینی میل

خرق، بازگشتن عقل از پیران سالی، خرفت

نعت نه مراد بعقل

خرق، دریدن، پاره کردن

زرقه، گله خرا، مراد العوام کالانعام

خرم شاه، خوار نم شاه

خرمغشیا، خرد انداد، بیوش

خرموسه، صفتا، افناد، موسسه، بیوش

اشاره بآیه فلما تجلی رب

للجبل سورة اعراف

خرواب، گیاره که هر جا روید نشان آبی

خریق، پرده دریده

خران، نقصان

خر گدایان، گدایان که بسیار الحاح کنند

خشب، چوب

خشت خشت، آواز کاغذ و غیر آن

خشن، سخت، درخت، کرخت (۴۰۵)

خشوع، فروتنی (در صورت)

خشیت، خوف

خصومت، دشمنی

خضرا، سبز، مار، چرخ

خضریان، جماعت منسوب به خضر

خضوع، فروتنی (در اطن)

خطرت، آنچه در دل افتد، اندیشه

خطوب، حج، غلبه کار بزرگ، جمع

خطبه (۹۰۲)

خطیره، بقیه است، مراد گورستان (۲۹۸)

خف، سوز

خفاش، شیره

خفض، پستی

خفیر، رهبر، بدرقه

خلا، تنهایی، غلوت (۴۳۰)، غلوتی شدن

مراد غلوتی شکم (۱۵۶)

خور، کوزہ، دھم، ملنج
 خواجہ بوالعلا، مراد الحق
 خواجہ تاش، علامہ، نوکران، یک خواجہ
 خوان، باشی، صاحب خوان، خون، ہالہ
 خود کام، خود کام، خود راستے، غصے کہ
 درکار، خود، یکسے مشورہ کند
 خدخہ، عجب عجب، کلمہ تعجب
 حیاط، درزی
 خیر الاسوار و اساطبا، بہتر از اساطبت
 خیر الناس ان ینفع الناس، بہترین مرد من
 کسے است کہ نفع رساند مردمان دہا
 حدیث شریف حیر الناس من
 ینفع الناس
 خیر و خند، بسیار خندہ کنندہ
 خط، رشتہ، مراد صبح
 خیک، مشک کہ در رو آب پر کردہ اند
 خیل، گردہ سواران، قبیلہ، جامعہ (۵۱۴)

ی

دادار، عادل، خدا کے تائے
 دادر، برادر

خطاب، زمین گلناک کہ پاداران بلند ۱۱۲۱
 خلافت، ناسانی، ترسیدن از فراق عشق
 خلعت، خلعت، تشدید لام دوستی
 خلخال، پازیب
 خلق، کہنہ
 خلج، دوستی
 خداداد، دزد شدن آتش، فسرہ
 بخار، چادر زمان کہ بر سر پوشند
 بخار، درد سرد اعضا شکنی بعد از ایل شدن
 خمار، مے فردش
 خمر، خم کو چاک
 خمر، بویا
 خمسین الف، پنجاد ہزار
 خمول، گنمی، غموشہ گیری، بقدری
 خرم ہو، منع افادات ربانی
 خمیدن، خم شدن
 خمیں، شکر
 خمیں اند خمیر، شکر در شکر
 خناق، بیمار کے گلو
 خنک زدن، برہم زدن کہنہ کہ آواز
 بنوئے خاص پیدا شود
 خنک، اسپ، علی، مخصوص اسپ سپید

دادستان، ستانده داد، انصاف کننده
دارالشور، محبته

دارالغفور، دنیا

درا الملام، غناء، ملاست، مراد دنیا

داس، آله برین کشت، آله آهنی که بدین

گاه مزارعت مایع کند، مصلح

داعی، دعا کننده، دعوت کننده

داحیه، خواجش، اراده

دالگاه، متاع قلیل، حبه

داو، زیب

داهی، زیرک، چالاک، دانا (۴۹۲)

دب، آهنگ جماع

دبور، باد که از مغرب وزد

دپوس، گرز، آله حرب برائے زدن

تازیانه (۴۱۳)

دبه، ظرف چرمین که از چرم خام باشد

داکتر دران، روغن پرکنده

دحل، آمد

دحل جتها، آمد از سی

دخول، داخل شدن، در آمدن

دخیل، دحل منبده در کار غیر غیر مکی

دو، بهائیم

دوده، درنده، جانوران درنده

دورج، صندوقچه

دورج، بزرگی

درگی، (در کبیله گی)، مرکب مستعد و همشیار

دروگر، نجار

دزه، تازیانه

دست افشان، بادل فوش، رقص کنان

دست مزد، اجرت، مزدوری

دستور، اجازت، رخصت، وزیر

دشت، بادیه، صحرا، میدان

دغ، امر، ترک کن

دعی، فرزند خوانده شده، تنبیه

دغل، دعا، دعا باز، فریب (۱۳۰)

فریب کار (۴۷۳)

دفع، محض، دفع کننده، هلاکت

دقی، اعتراض

دقیق، باریک

دلاک، مالنده، خادم گرا به، کبودی نند

براعضا (۱۵۶)

دلاکی، مالش کردن بدن را

دلا، دوسی، نیرکی، چالاک
 دہ بیا، کیسو کرد، میوہ کرد
 دہلیزی، نیر دلی
 دس، ماہ دس، خزان
 دیار، ساکن مکان
 دیان، پادش، بندہ یکے از ہائے
 الہی، اہل اندیانت (۵۱۲)

خ

ذات الصور، پر نقش و نگار
 ذبال، ج ذبال، قیلہ
 ذکاءات، ج ذکارت
 ذکت نفس، ذیل شد نفس او
 ذل من طمع، ذیل شد ہر کہ طمع کرد
 ذوالمن، صاحب نعمت، صاحب احسان
 ذوالنورین، صاحب دور درستی، مراد
 حضرت عثمانؓ
 ذولباب، صاحب عقل، دانشمند
 ذی النورین، (دور بین) و (ذوالنورین)
 ذیل، دامن

دلال، ناز
 دل ربا، ہولناک (۳۹۰)
 دلقک، قصیر دلی، نام مسخرہ
 دیل، راہ نائندہ
 دم، دعویٰ، بالتخصیص، عوامے پرغور
 دمار، ہلاک، مراد قصاص
 دمنہ، کمر، فریب، اخون (۳۸۹)
 دس، اشک
 دُم غزو، بیخ دم حیوانات، مراد پیلندہ (۹۳۰)
 دنی، پست طبع، کمینہ
 دوار، گردش
 دو تو، دو چند
 دودمان، خاندان
 دودہ، خاندان
 دوشاب، شیرہ انگور
 دوک، سوزن، آہن دراز کہ در پخت
 باشد
 دولاب، گردن، چرخ کہ بآن آب کشند
 دون، پست ہمت
 دوی، آواز نرم، آواز پیشہ و زنجور
 دویت، دود

راحت الانسان في حفظ اللسان، رحمت

انسان در محفوظ داشتن زبان است

راد، خردمند، انا، جوالمرد، قیاض (۲۹۳)

رافع، بلند کننده

راغ، صحرای دهن کوه، مرغزار

راویہ، مشک

رایت، علم

رایض، ریاضت کننده، ریاضت دهنده

اسپان

رایضی، اسپان را ریاضت آموختن

ریاضت

رائگان، مفت

رباط، مسافر خانه

رب الفلق، پروردگار صبح، اشاره بآیه

قل اعوذ برب الفلق، سوره الفلق

ربانی، منسوب برب (خلاف قیاس)

رب سلم، یارب من سلامت دار

ربیع، منزل و جا نگاه فرود آمدن، چهارم

ربیع عشر، یک چهل

ربنا انا ظلمنا، اے پروردگار ما ستم کردیم

اشاره بآیه ربنا ظلمنا

انفسنا سوره الاعراف

ربنا انا ظلمنا انفسنا، اے پروردگار ما

ستم کردیم ما بر نفس خود (حب بالا)

ربوه، خاک، پشت خاک

رب یسر، اے رب آسان کن

رتاج، بند در

رقم، رشته، که بر انگشت بندند که چیز

بخاطر ماند، مراد، رشته

رجا، امید

رجال صدقوا، مردان که وفا کردند عهد خود

را، اشاره بآیه رجال صدقوا

ما عاهدنا الله، سو و اعدا

بحیم، درجوم، سنگسار کرده شده

رحیق، شراب صاف وخالص

رخصت، اجازت

رغوت ج رخت وازر خود یعنی زمی

ردا، چادر، پوشش

ردوا العادوا، اگر برگردیده (بدین)

عود کنید (بوسه چینی که بنی که شعله)

رفق را من حکمت ز می اصل دنانی است

رفاق، نان تنک

رقوا، رقی

رقیق، باریک

رکوا، پرچه بیکپاره

رمال، راج، ریل، ریک

رُوح، نبره

رمد، درد چشم

رمد، گروه، گله، گوسپند

رمیم، بوسیده

رنگ، آل، رنگ، سرخ، مراد اهل اسلام

رنگ، کفر، رنگ، سیاه، مراد کفار

رنود، راج، رند، مفید

روا، مخفف رواج

رواق، کاشانه، پیشگاه

روزبار، روز بارگاه

روحنت، خوش شدن، خوبی

روسی، قاشه

روض، لکرام، باغ، کرمان

ره آورد، ارمنان

رہط، گروه، قبیلہ

اشاره بآیه نور و العادوا

سوره الاحقاف

ردی = ردا

رسل، ج رسول

ریل، هم نامه و پیام

رشاد، براه آمدن

رشد، راه راست

رصد، چشم داشتن، نظر کردن در بیارگان

رصدگاه

رضی، کسی که از وی خوشنود باشند

خوشنودی

رضیع، طفل خیر خوا

رعا، ج داعی، شأن، مراد حاکم

رعیب، مرعوب

رغم، بجا، آون، مراد کار و برکس

کسے کردن

رعید، وسیع، فراخ

رعیف، نان، گرده نان (۳۹۱)

رفاق، ج رفیق، دوست

رفع، بلند ی

رفق، نرمی

رہی، بندہ، غلام

ریب، شک

ریب المنون، حوادث زمانی، موت

ریبیت، شک، سرشید، مکر

ریشخند، خلاق، تسخیر، کیلک، آزار، تسخیر گیرند

مراد ذیل و خوار (۱۸۶) استہزا

(۳۷۹)

ربیع، زمین بلند، حاصل کشت، مال افزونی

محمول کشت (۳۸۷)

ربیع تقصیر، کمی، محصول

ز

زاو، مسمار

زاویہ، گوشہ

زُب، زہ، ریش، مجازاً آسان (۳۳۷)

زبانہ، شعلہ، آتش

زجاج، ج، زجاجہ

زجاجہ، آب گینہ، ظرف آب گینہ

زجر، بازداشتن، ہنر کردن، سرزنش

زحف، جمع شدن، برائے جنگ

زحم، انہوہ

زحیر، ریج و قعبا در حکم، مرض پیش

مراد درد و غم

(۱۳۳) مرض پیش مراد ناخوش، ناگوار (۳۶)

زودودن، پاک کردن، صیقل کردن

زتراد، زرد ساز

زژادی، زرد سازی

زراق، ریا کار

زرجہری، زرد خالص

زردہ دہی، ایضا

زرساؤ، ایضا

زرغبیا، یک روز در میان داده ملاقات

کن، اشارہ بہ حدیث قدسی

زرق، فریب

زروع، ج، زرع، زراعت

زرحیم، ضامن، سردار قوم

زراف، فرستادن عروس نکاح، شوہر

زفت، قوی، فریب، بزرگ (۳۴۸)

زال، آب خالص

زلت، گراہی، لغزش

زلزال، جنبانیدن، پریشان حالی

زلق، لغزش

س

سابقوا، پیش روید، بہتفکیر

سابقوں السابقوں! پیش پیش! ونگان

إشارة إلى السابقون

المناقشون سور الواقع

سایعوا، بخت روان شود

سافرت سے فی ثانیۃ سفر کردم

مدتے درمشرق و مغرب۔

سافروا کے تغیرات سفر کنیز (و صحت)

رکت حاصل کنید، اشارہ بحديث

نبوی سافروا تصحوا و تغنوا

سالفہ گزشتہ

سالوس، مکر، مکار، فریب، فریبندہ

(۳۷۵) چرب زبان، حیدر

(P. 42)

سنتاچی، ششناوری

سبیلِ حج بہت ابروت، موسے لب

سبت، روز شنبہ، یومِ مقبرک برائے یہود۔

سبطی، بنی اسرائیل در مصر، قوم

(۲۸۲) ۲۰۰۰

نیل بنزد، دیوٹ

و غیبیل کیسہ (چری) کہ گدیان دران چیزا

214

زوتے = زودتر

زبان، شریک.

زہریلا، آتشے کہ دران نہر بود

زہیف، سخن دروغ

زیت، روغن

زیرا، از برائے

زیر دست، پو، شیدہ، نہان (۴۰۹)

خ

تراژ، ہڈیان، گفتا، یہودہ

ٹراشخا، یہودہ گو

زائر خائیدن، بیوہ گئی کردن

ثرف، پن، مویں و عیق

ترغترغ، آواز بیم زدن دندان

شزند، خرقہ کہنے، پارہ دنی

زندہ عظیم حبیب

ترغیب ترغیب، حسب اہل آواز ہم ہون

دونمان

سبق، سبقت، پیشی، سابق (۷۱۱)

سبلیت، بردت، موسیٰ لب

سپر غم، ربحان

سپس، کرم خورد که در جامعہ مردم پیدا شود

ستارہ، بار، اشک بار

ستارہ، بارگشتن، اشک راندن (چشم)

ستان = استان، سر بالا افتادہ بہشت

خوابیدہ (۳۹۳)

ستم = توانستم

ستن = ستون

ستی = سیدی، کدبانو

ستیر، مستور، پردہ نشین، مستور (۳۶۵)

زن پاکباز (۳۱۵)

سجاف، انچه گردجامہ دوزند، پردہ

سجن، قید خانہ

سجین، طبقہ دوزخ، کتابے کہ اعمال

سجین دران مسطور است، زندان

سحاب، ابر

سحری، نمنہا کہ در وقت سحری سراپند

سخنہ کمان، سخت کمان

سخرہ، آگہ بر دوس کند، مصلح

سحرہ، کاکاریمزد، بیگار

سحرط، غضب کجہ شدہ، مراد شیطان (۶۲۴)

سداد، راستی، راستی در گفتار و کردار

سدرہ، درخت کنار، سدرہ المہنتی

سدرار، نہانی

سدرایح، سر، راز

سرمدی، ابدی

سرمنگ، سردار لشکر، لشکری

سطبر، قوی

سطوت، غلبہ

سعاد، مسود، نیک بخت

سعت، وسعت، فراخی، گنجایش

سعی، آتش فروختہ، نام دوزخ

سفرایق، کاسہ بزرگ

سفری، سخت روی، بے حیائی، ترش

روی (۳۰۷)

سفال، کینگی

سفال، آوندگی

سفرہ، دستار خوان، جامہ چرمین (۴۶۳)

سفلی، پست، خاکی

سفول، پستی

سلم، سبب، زنبیل
 سلیم، تمیید، مراد نادان، سلاطین مازہ
 تقاولاً مارگز بدہ
 سباط، دستار خوان
 سماک، نام ستارہ
 سم المات، زہر موت
 سمہ، زخا، دوا بخصیصہ اسفاد کہ در شب
 گویند (۴۱۶)
 سمعاً طاعتاً اصحابنا، قبول کریم اسے
 اصحاباً
 سمعہ، آواز سے کہ برائے خبر دادن بود
 سماک، ماہی
 سمین، فرہ
 سنا برق، روشنی، برق
 سنا برقے، (یائے واحد)، بزش برق
 اشارہ بآیہ سنابر قد یدنب
 (الابصار سورہ الفجر)
 سنان، سر نیزہ
 سینج، دو طبق کچک آہنی کہ با ہم زنند و
 آواز پیدا کنند
 سند، تکیہ گاہ، پشت پناہ

سفہ، سفاہت، نادانی
 سفیہ، نادان، بیوقوف
 سقاہم، بہم سیر کی دایشا ناخذ لے آہا
 سقر، دوزخ
 سقط، افتادن، انداختن، افتادن چیز
 مراد مرگ (۲۴۲)
 سقوط، افتادن چیز
 شکر، سستی (ابن الفاضل اصطلاح تصوف)
 سکروہ = سکورہ، کاسہ گلی
 سکسک، اسپ کم رفتار
 سکن، ممکن
 سبکین، کارو
 یگال، حیلہ و اندیشہ
 سگالش، فکر، اندیشہ
 سلاخ، پوست کشندہ
 سلح، سلاح، آلات جنگ
 سلطان حبس، مراد آنحضرت صلعم اشارہ
 بہ عبس و قولے
 سلم، صلح، آشتی
 سلم، زردبان، زینہ
 سلوت، از سندی یعنی آرام (۴۹۵)

سنگ، نام غلام

سنگ، حجر، وزن

سنی، روشن، مراد بزرگ، روشن و غیره

(۳۵۳) بلند (۵۰۲)

سوار، است بر خنجر

سوا، نام، جافران چرا

سود، الظن، بدگمانی

سور، القضا، بدقالی، سوء اتفاق

سور، پس خورده طعام، جشن و شادی

(۴۱۲) میزبانی (۴۶۳)

سو، سوار، نام جاورس

سهم، خوف

سیاه، سیاه نام، مبحثی

سیمویه، محقق سبب بریه، مراد سبب

رخسار (۱۶۲)، نام نحوی

سیروانی، بیریدار

سیکفک، آهسته

سیما، بشره

سیج، تبه خانه

ش

شادروان، سر پرده، نمیده

شارو، رنده مثل اسب و غیره

شارع، راه، صاحب شرع

شاور، هم مشوره کن، با ایشان، اشاره

تایه، شاور هم فی الامر

سوره آل عمران

شاه مات، کسی که در مات کردن دور

شترنج، بر همه غالب بود

شبهه، مختصر طعام شب

شبهه، شب رنگ، آب سیاه

شبر، بالشت

شکوک، نوعی از گدایان که شب بر سر

بلندی در محله در آیند و یک یک

اهل آن محله را دعا کنند تا بالیشان

خبر رسد

شبه، مانند، گوهر مصنوعی

شبح، سیری

شتا، سرما

شمع، بخل

شمع، پیچ

شخون، پر کردن، غنیم

شفاف، بیماری مخصوص بہ مردان
 شفع، شفا
 شقی، بدبخت
 شکر بارہ، دوست (۹۸۰)
 شکل، اشکال، دشواری
 شگرف، نادر، زیبا، وسیع
 شمم، بلندی خاک، دکوہ
 شمس، آفتاب
 شمن، خادم، مراد، نام بت پرست
 شمول، شرابے کہ از بوے او مست
 شوند، شراب، سوئے دست
 چپ، برگشتن، باد، باد
 شمیم، خوشبو
 شنار، عیب، عار
 شناع، قباح، زشتی
 شنگ، شوغ، رعنا
 شوراب، آب شور، مراد اشک
 شورش، بقراری، فتنہ
 شہ، اصطلاح شطرنج معروف
 شہ، کلمہ کراہت و نفرت، کلمہ
 انفس و درین

فیصح، بخیل
 شخ، کوہ، زمین سخت
 شخص، جسم
 شخول، شخیل، فریاد، بانگ
 شدق، کج دمان
 شدیار، زمینے کہ براسے ذراعت بقلعہ
 رانی شگافہ باشد، مراد زربت
 (۶۹۹)
 شرف، آواز، باریک، لنگوہ
 شرہ، حرص
 شستر = شوستر
 شستہ = نشستہ
 شش و پنج زن، سی کنندہ
 شط، کنارہ رود، جوے
 شطاء، گیاد سبز خورد، (۸۶۶)
 شوار، طریق
 شفاف، قلعہ کوہ
 شعر، سو
 شعری، نام ستارہ
 شعیق، پراگندہ، تنک، روشنی
 تا بندہ (۶۲۸)

شہر زاو، زاو، مہار، اضافت مقلوب

زاو شہر، مہار شہر

شہر شہر، عبارتیت کہ در ہنگام بازے

شہر خج حریف را از مات شدن

خبر کنند و امر کنند کہ شاہ را حرکت دہ

شہنشاہ، عروس، لواے از موسیقی

شہود، ج شاہد، حاضر شدگان، گواہان

شہور، ج شہر، ماہ

شہی، خواہش پیدا کنندہ

شہید، مکر

شیشک، گوسپند کیما

شیشہ جان، کمزور

شین، زشتی

شینا خیر لانا خذرتیا، عیوب برائے

ماخیزانہ، خوبی را از ابستان

یشیون، فریاد، شور

ص

صائب، راست، درست

صاحبون سلطانی، توزیع حاکم، محصول

صاحب، رفیق، وزیر

صار و گامند و انشق اہل شکستہ و پارہ

ہل اتم من جل قص اہل ابادہ شدگان

کوہ آیادیہ اید شاکہ کوہ مثل شتر قوس کند

صارم، شمشیر

صامت، خاموش، درویش

صب، آردمند، شتاق، عاشق

صبا، ہوائے صبح، کودکی، میل دل

صبر متقل، الصلہ، صبر کلید بختایش است

صبغۃ اللہ، رنگ خدا، مراد دین

خدا، اشارہ بآیہ صبغۃ اللہ

ومن احسن من اللہ صبغۃ

سورہ البقرہ

صبی، طفل

صُح، صحت، باد، غرب

صحاکت نعیم دائم، مرزا اباد نعیم جاودانی

صحف، ج صحیفہ

صحن، طبق، صحن، خاد

صحو، ہوشیاری از مستی (ایضاً اصطلاح

تصوف)

صفی، صاحب صفا، دوست، برگزیده
 صغیر، آواز مرغ، باگب مرغان (۲۰۸)
 صقر، چرخ، هر مرغ شکاری
 صلا، صلوٰۃ
 صلابت، سختی
 صلوٰۃ دالمون، نماز پیشگی
 صمصام، شمشیر
 صنادید، ج. صندید، بهتر قوم
 صنم، بت
 صُورج، صورت
 صُور، آنچه اسرائیل در رویه دید
 صوفی، پیر و طریق تصوف
 صولجان، چوگان
 صومعه، خانقاه
 صهر، خسر
 صہیل، آواز آب
 صیاح، آواز، فغان
 صیت، آواز
 صیرافی، صراف
 صیف، گرا

ض

صداع، درد سر
 صدق، مراد تصدیق
 صدمه، پریشان
 صدید، آب زرد، باگب
 صدیق، دوست
 صدیق، راست گو، لقب حضرت بوکره
 صراف، تصرف کننده، متصرف، مراد
 حاکم، سرکننده سیم و زر
 صرصر، باد تند
 صریر، صدائے قلم مراد آواز
 صعب، سخت
 صعقة، بیهوشی
 صعود، برآمدن، بلند
 صعوه، نام مرغی
 صعید، خاک، زمین بلند
 صفا، روشنی، خلالت کدر، صفائی ممکن
 است که مخفف صفات باشد (۵۷)
 صفدر، دصف در، درنده صدف شکر
 صفر، خالی
 صفغ، سیلی، سیلی زدن (۲۶۵)
 صفوة، خلاصه

ضار، جز نذرسان، هلاک کننده

ضاق، تنگ شده

ضال، گمراه

ضاله، گم گشته

ضب، سوسمار، کینه دل

ضبیح، هم خواب

ضحکه، آنچه بروئے خندند

ضحو، نیم چاشت، طعام چاشت، پیداء

کشاده شدن

ضغف، سطر، درشت

ضند، دشمنی

ضر، نقصان

ضراب، ضرب، شمیر

ضرار، نقصان

ضراعت، ناله و زاری

ضررت، نقصان رسانی

ضرتمان، دو تنگ آسیا، دوزن که

در جاله نخاج یک مرد باشند

ضریر، آهنا

ضعاف، راج ضعیف

ضمان، ضمانت

ضمیر، دل

ضنت، بغل

ضنک، تنگ

ضوء، روشنی

ضیاء، ایضا

ضیاع، مقطعات، جاگیر، زمین

ضیر، نقصان و زیان

ضیف، میهان

ضیمن، ریمان

ط

طاحون، آسیا

طارق، به شب آمده

طاس، طشت کلان، کاسه ظرف (۳۳۵)

طاغوت، طغیان کننده، شیطان

طاغی، طغیان کننده

طاق، (دو طرف) تنهاری (شادریها)

نمودن ۵۶۰

طاق و طرم، کربز

طالب دنیا و تو قیرتها (طالب دنیا و زایدی)

طالب العلم و تدبیراتها (طالب علم و تدبیر او)

طعنتی، حسب بالا

طَلَب، گزده

ططراق، خود نمائی، گردن (۵۱۷)

طناز، ناز کننده

طنطنه، زرد فر

طنین، آواز بگس

طوع، بخوشی

طومار، دستاویز، مجموعه تحریرات

طهور، پاک کننده، پاک

طی، چچیدن

طیب، پاکیزه

طیبت، خوش طبعی

طین، گل، خاک

ظ

ظالم، اشاره به ظالم منعم لیس، سوره اکبر

ظریف، خوش مع

ظل، سایه

ظلال، ایضا

ظلم، تاریکی

ظلمت، ایضا

طالع، بخت، بکردار

طامات، سخنان پراکنده

طبعم فادخلو، بابا، شاد باشید پس

داخل شوید از دروازه

طبله، از شکم خوار، بسیار خوار

طیبه، پستان چادر پایگان، مراد شیر

آب (۸۰۴)

طراز، زینت، آرایش، نقش و نگار هر چیز

نقش جابر، سجاوت جابه (۲۲۴)

طراق، پاره نعل برآمده زدن، مراد آواز

پیدا کردن

طرب، خوشی

طرق، ج طریق

طروب، اهل طرب، طرب، خوشی

طروقی، طروق، راهرو

طریف، نو، نازک

طشت، زبام افتادن، بلند شدن آواز

بدنامی، فاش شدن ناز

طغیان، از حد درگذشتن

طغیانی، ناخوانده در مجالس طعام رونده

طعطق، آواز باهم زدن و دوشی، آواز پا

ظلام، تاریکی

ظلم، ظلم کننده، در ظلمت مانده

خله، سایه پوش، ابرو که سایه کند

ع

عارض، پیش کننده، رخساره

عارف، شناسنده، صاحب معرفت

عاریه، عارضی، عاریتی

عاصم، پناه دهنده، محفوظ دارنده

عاطل، معطل، بیکار

عاق، نافران، سرکش، مادر پدر

عاقله، دیت، مراد دیت از بیت المال (۳۳)

عاکف، گوشه نشین، مخصوص در مسجد

عادی، (یاسه مصدری) عدا

عاصره، آباد، معمور

عالم، کارکن

عانه، زیر ناف

عبادیه، عبادت کننده گان، (و ممکن است

بالتخفیف موب بقبیلہ عباد بود)

عباس، ترشرو، نام عم پیغمبر صلعم، ایضا

نام شخصی که بطایف گدیه میکرد

عبد البطون، شکم بنده

عبر، عبور، گذار

عبر، عبرت

عبس، اشاره است به عبس و قوس

(ترشرو و روگردان شد)

عبور، گزشتن از چیزی

عبوس، ترشرو

عبید، ج عبد

عبید، تصغیر عبید

عتل، درشت گو، سخت آواز، غلیظ

الطبع

عتو، از حد و گزشتن، سرکش (۲۶۵)

پریشان (۲۸۲)

عتیب، عتاب

عتید، آماده

عتیق، آزاد

عشار، نفوذ

عجاب، شگفت، تعجب

عجل، محبت، زودی

عجل، گوساله

عجلو الطاعات قبل الموت، متعجل

عرصہ، پیش کردن، نمایش

عرق، رگ

عروۃ الوقتی، دست آویز محکم اشارہ آبیہ

فقد استمسک بالعروة

الوقتی سورہ البقرہ

عروق، ج عرق، رگ

عریش، ہر پوشش کہ سایہ انگذ کہکبہ

مکان فی

عرین، بیشہ

عرب، بے زن

عزل، بیکو شدن و کردن

عزم، قصد، ارادہ

عزیزی، عزت

عس، صاحب شرط، پولیس، شمنہ

(۲۵۸)

عسے، شاید

عسیر، دشوار

عشا، تاریکی شب کہ وقت نماز شب است

عشا، طعام شب

عشرت، خوش گزرائی

عشرة امثالها، دہ بار مانند آن اشارہ

لامعات قبل فوت شدن (وقت)

عجوز، زن پیر، زن

عجول، بغایت محبت کننده

عجین، خمیر

بند، (امر) شمار کن

عد، عدد

عدا، ج عدو، دشمن

عداو، شمار

عدس، نرس از غلہ، زسک

عدوان، زیادتی، ظلم

عدول، ج عدل، عادل

عدول، (مصدر) برگشتن از راہ

عدی = عدو، ایضا جمع عدو، دشمن

عذار، رضارہ

عذبا، آب پاکیزہ، شیرین (۲۵)

عرج، لنگ

عرجون، شلخ و رخت خرا

عرصہ، میدان، مراد فرش نماز (۳۷۷)

عرض، پین، وسیع، پیش کردن

عرض، خلاف جوہر، قائم بالغیر

عرض، ناموس

آیہ من جاء بالحسنة فله

عشر امثالها سورة الانعام

عشر اے مصحف، نشان آیات قرآنی

کہ از زر باشد

عشوه، ناز، فریب

عشيق، معشوق

عصاة ج، عاصی، گنہگار

عصفور، گنجشک

عصير، افشردہ، شراب

عَضُد، بازو، یاری دادن

عطب، ہلاکی

عطش، تشنگی

عطشان، تشنہ

عطن، گندگی

عظا ت ج عط، پند، نصیحت

عظام ج عظم، استخوان

عظام، بزرگ

عفریت، دیو

عفن، بوسیدہ، بوسیدگی

عقار، ارغنی، املاک، متاع، ساز و سامان

عُقار، شراب کہنہ

عقال، زانو بند شتر

عقبہ، راہ، دشوار در کوہ، دشواری

عقدہ، گره

عقر، زخم

عَقُول، عقلند

عُقُول ج عقل

عکاشہ، نام شخصہ

علف، خوردنی ستوران، گیاه، چرا

عَلَمُ الاسماء، معرفت، نام، اشارہ، آیہ

علم الادماء اسماء کلها

سورہ بقرہ

عَلَمُ من لدن، علمے کہ از جانب خدا

تعالیٰ باشد

علن، علانیہ

علو، بلندی

عُلُو، بلند، آسانی

علی غیب العمی، کورانہ

علیہا، ناگاہ، ہم قصہ دارد کہ در ماورا بہر

طلاب در سہ یکے را کہ بسیار طلبید

باشد بر جا صدارت نشاندہ ازو

سوا ہائے لایمینی کنند تا در آخر

عنید = عنود از راه برگشتہ گمراہ
 ضعیف، سخت، اخشن
 عوان، سر رنگ، بالتخصیص اہل شرط
 (پریس)

عوانی، ظلم
 عوز، (بالضم وواو معروف) برہنہ
 تن برہنہ مراد غلس (۳۷۵)
 تفلکستی و فقر
 عوران، ع اور، یکتیم

عوان، مد
 عیان، ظاہر
 عین، چشم، چشمہ آب، زر
 عین، عینا، زن خوش حتم
 عین العیان، چشم ظاہر
 عین الکمال، چشم زخم، نظرے کشتے
 زیبا و خوش را ضرر رساند
 عین الملح، چشم نمکین

غ

غابر، از اعداء است، یعنی گذشتہ و آئندہ
 غارب، فرو رندہ

پرسند کہ بگو ضمیر علیہا بچہ راجع
 میشود، متواتر اند گفت، اورا بگو بند
 مسوگی کنند، پس مراد آفت
 ناگہانی

علتین، مقامے در بہشت، کتابے کمال
 بندگان صالح، در ان مسکوت است
 عمران، آبادانی، نام پدر موسی
 عثم، ضعف بصرو دیدن آب چشم
 بوجہ علتے

عمود، ستون
 عمی، نابینا، کور، کوری (۳۸۹)
 عمیا، زن نابینا
 عنا، تعب، در ماندگی، تکلیف (۲۱۵)
 عناد، دشمنی
 عناق، معاقتہ
 عنب، انگور
 عنده ام الکتاب، نزد دست اصل کتاب
 عنف، فساد، گناہ
 عَنَف، عین، ضعیف، درشت (۳۱)

عنق، گردن
 عنود، از راه برگشتہ گمراہ، سرکش

غیرا، زمین

غبین، ریغ و افسوس، نقصان، ضرر (۴۴۴)

عز، زن فاحشه، قبحه

غرابالین، زراف جدائی، محاوره اهل

عرب، مراد وقت جدائی

غرامت، تاوان

غرا، فریبندگی

غوس، ناشادین درخت

غرف، بریدن، مراد روزن شکاف در

غرفه، دیرپه

غزه، فریب خورده

غزه، ابتداء، آغاز

غزیم، قرضخواه

غره غره، خود را کثان کثان آوردن

نشسته برین رفتن مثل طفل

نشسته رفتن (۴۶۲)

غسول، غسل دهنده

غش، خیانت، آلودگی (۳۹۰)

غشوم، ظالم

غشیان، بیپوشی

غصن، شاخ

عطا، پوشیده، پرده

غیل، کینه، آمیزش، بند آهنی

غلو، از حد درگذشتن

غلول، خیانت، دغبنیت، خیانت

عمار، چنل، سخن چین

غمام، ابر

غمان، غم

غمد، غلاف، شمیر، نیام

غمز، اشاره، چشم، غمزه

غنج، کرشمه و ناز

غواص، بدریا فرو رفته

غوایت، گمراهی

خوت، فریادرس، یکے از دوتن که

یمن، دیار قطب باشند

غوغا، شور، انبوه عوام

غول، جن و دیو که در صحرا و کوه می باشند

دردمان را گمراه و ملامت کننده را برین

غوی، گمراه

غی، گمراهی، کجروی، گمراه، کجبرد

غیات، استغیثت، بفریاد دادخواه

رمیدن و هم رسنده

غیوٹ، ج غیث، باران
غیور، رشکناک

ف

فایض، قابل فیض
فاجتہد، بالبع ان لایحد عو ک، جہد کن در
خرید کہ فریب نخوری
فاروق، فرق کنندہ در میان حق و باطل
لقب حضرت عمرؓ

فاضلہ، رسوا کنندہ

فاضل، بہتر، زاید

فاطن، آگاہ

فانطلق، پس شکافہ شد

فتا - فتی، جوان

فترت، زمان میان در پیغمبران

فتوت، مروت، مردانگی

فتوح، کثافت، کثافت، فیروزی، ایضا فتح

فتیل، فتیلہ، رشتہ چراغ

فتین، فتنہ انگیز

فجفجی، سخن با ہم آہستہ گفتن

فجل، تراب

فحل، ز، مراد بزرگ، عظیم، جو افراد (۴۴۴)

فحل، ج فحل

فح، دام

فقد، صحرا، بیابان

فدی = فدا

فر، فرار، برگشتن

فرار، لایطاق، فرار، انچه طاقت نبود

حدیث نبوی، العراد ممالا

یطاق من سنن المرسلین

فراز، بند

فرقت، پیر بسیار سال خورده

فرج، کثافت، تفرج، سیر و تفرج

فرح، راحت

فرخ، چوڑہ، بچہ مرغ

فردی، تنہائی، تجرد

فرق، سرکشادگی میان موسے سر

فرقی، ج فریق، فرقہ (ج افایق)

فرما زوان، فرما زوا

فرہ، افزون و بسیار، شادمانی

فرع، ترس

فصحت، فراخی

فسوس، افسوس، دیرغ، ہوشیار، زیرک
فتار، ہڈیان، بیہودہ گوئی، فضول گوئی (۳۳)

فشر، بیہودہ، ہڈیان
فص، نگین

فصیل، دیوار درون حصار

فضا، کشادگی، جاے فراخ

فضلہ، زیادتی، بقیہ

فضوح، فضیحت، رسوائی

فُضُول، فرزونی

فُضُول، زیادہ گو، بافعال غیر ضروری پر ازتر

فطام، از شیر باز کردن کودک را

فطس، پھن بینی

فطن، زیرکی

فطنت، ایضا

فطاع، شربت نوشے از شراب کہ سکر

نیارد

فک، جدا کردن دو چیز ہم در شدہ

کشاد

فلأ، فلا، بیابان، میدان

فلق، شکافتن

فلک، کشتی

فم، دہان

فمن، بعل متقال برہ، ہر کہ عمل کند بمقدار ذرہ

می بیند (پاداش آزا) اشارہ بآیہ

فمن، بعل متقال ذرہ سورہ الزلزلہ

فوات، ترک شدہ

فواد، دل

فواق، بادے کہ از سینہ برآید، کہکبک

فوز، کامیاب شدن، کامیابی

فے، سایہ

فی السماء، رزق حکم، رزق شاد در آسمان

است اشارہ بآیہ و فی السماء

رزقکم و ما توعدون سورہ

الذاریات

فی المقام والنزول، المیسر، در جاے

گرفتن، و در فرود آمدن در روان

شدن

فی جید، حاصل ہنس، در گردن اور است

از لیل عرفا، آیہ سورہ اللہب

فیصل، فیصلہ کنندہ، حاکم

فی عبادی، در بندگان من، اشارہ بآیہ

و ادخل فی عبادی سورہ فجر

ق

قبیل، قبیله، گروہ

قج، قوج، میش ز

قدحیف القلم خشک شد قلم، اشاره

بحديث نبوی حیف القلم

ما هو کائن

قد زال الحزن، زایل شد رنج

قد کذبتم، بیشک دروغ گفتید

قدم، قدیم

قدید، گوشت خشک

قدز، نجات گندگی

قراضه، زرد ریزه، دیزه زرد ویم (۲۱۵)

قرآن، یکجا شدن، دوجیز، قرب

قرب، ج قربت، خشک

قرة عینی فی الصلوة، خشکی چشم من

نماز است اشاره بحديث نبوی

الی احب من دنیا که.....

قرطین، تشنیه قرط، گوشواره

قرع، کوفتن در، کدو

قرع باب، کوفتن در

قرناق، خد شکار، کنیزک

قریه، قر، خشک

قائد، پیشوا

قائدی، پیشروی

قارعه، سختی، قیامت

قاروره، سشیش

قاسی، سخت دل

قاصد، پیغامبر، قصد، بالا راده کارکنند

قاصرات اطرف، زمانه که چشم ایشان

از غیر شوئے خود بسته خدا اشاره

بآیه سوره رحمن

قالوا بے، گفتند آری، اشاره بآیه

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَّ

سوره الاعراف

قامت، فرمانبردار

قانتات، ج قانت، زن فرمانبردار

قباب، ج قبه

قباء، نام بادشاهے، مراد بادشاه بزرگ

بادشاه (۴۷۸)

قبوله یفرض، قبول کردن او فرض است

قبطی، قوم فرعون

قنات، سخت دلی، بیرجی

قنات فی النار، قسمت کننده در دوزخ است

حدیث نبوی، القسام فی المناد

قسم، حصه مقررہ، حصہ (۳۶۸)

قشر، پوست

قصاص، قصه گو

قصاص، کشتہ را باز کشتن و جراحت

کردن عوض جراحت

قصور البہان، کمتر از البہان

قصیب، شاخ درخت

قصیب البان، شاخ باریک

قطاریق، آواز و غوغای جنگ

قطاع الطریق، راهزن

قطایف، لوزینہ

قَطوع، قاطع، قطع کننده

قفا، پس پشت

قفص، (دست و پابستن) باطلای

قدیم قفس

قلاش، مرد بے نام و تنگ

قلع ج قلعه

قلاؤز، پیشرو

قلب، دل

قلب، ناقص، ناسره

قلتبان، مرد بجمیت، قواد

قلق، بے آرامی، بے آرام

قلہ، سہ کوه

قماش، رخت، متاع خانہ

قنوت، فرمانبرداری

قنوط، نوسیدی

قنق، میہان

قواد، کشتہ (۵۶۵)، قلتبان

قواسی، تیراندازی

قوام، نظام کار

قوت، روزی

قبر آ، قبر کشتہ

قیر، سیاہ

قیروان، تاریکی، نام شہرے

قیماز، کینزک

کی

کیب، اندھناک

کابشو، ایا قوم اذجا، ابشر، کاف فارسی

سلام یا سلامتی

کانا الیراجون (د کاف فارسی)

کانون، کیے از با بہا سے سرا

کانی لم امت (د کاف فارسی) من نیم

کبت، خوار شد، ذیل شد

کبد، سختی

کبد، جگر

کتاب، مکتب

کتمان، پوشیدگی، پوشیدگی راز

کتیب = کتاب

کتیم، پوشیدہ

کشان، کتب، پشتہ و تودہ رنگ

کحل، سرد

کدر، تیرہ، تیگی

کذب، کذب، کذب آمیز

کر، گر، گر، گوش

کر، حلا آوردن

کران، اختتام، انتہا

کرب، ریخ، امدہ

کربت، تکلیف

کرپ، دانا و جلد ساز

رجوع کنید بہ البشروا

کابونی، کابی

کابین، مہرزن

کاد و فقران کیون کین کفر، کبیر، قریب است

نفر کہ منجر گردد بکبر، کبیر، اشارہ بہریش

بنوئی کاد الفقران کیون کفرا

کار کیا، خداوندگار کار، بادشاہ

کاریز، جوئے آب در زیر زمین

کاز = کارہ

کاز، مقراض، مراد سوزن (۵۶) کارد

(۶۵۱)

کازہ، خانہ کہ از نے و علف یا شاہانے

درخت سازند با مخصوص صیادان

برائے پہنان شدن مراد صیادی

(۴۸۵)

کاسہ لیس، حریص

کالہ خلوا، د کاف فارسی، ادخلوا، داخل شوہ

کار، مستاع

کالیوہ، سرگشتہ

کامن پوشیدہ کنندہ

کان شدید عوا بالسلام، حق می خواند بجانب

کرج، برین

کرج، مخفف کرجت بمعنی جیس، حد، دیو، غیر

نام محلہ در بغداد (۵۷۶)

کردام، کردامے

کرم، اندوہ، دل گرنگی

کرمنا، کرم، کرم (نبی آدم)، را، اشارہ تہ

لقد کرمنا بنی آدم، سورہ نبی ابراہیم

کروم، کرم، درختان انگور

کروبی، فرشتہ

کڑہ، کارہ، مراد منکر (۷۸۸)

کریوہ، کوہ پست، پستہ

کرہام من افتاد طشت، طشت از بام افتادن

بلند شدن آوازہ بدنامی فاش شدن راز

کساد، بے رواج

کسب، کنجاہ، روغن کشیدن

کسر، شکستن

کسوف، گرفتن آفتاب

کسود، لباس

کش، گوشہ، بغل، وسینہ

کشا، فتح

کشاف، الکروب، کشایند، سنجہا

کشکبہ، آتش شکن قلعه

کشیش، عالم نصاری، قیس

کفتہ، کبوتر

کفل، ہم رتبہ

کفو، ایضا

کفویت، برابری

کل، کسے کہ سراوے ہو، باشد، افرع

کلاپیہ، دگرگون

کلاغ، زاغ، بسیار سیاه

کلال، ریج، درماندگی، تعب

کل صین، ہیج وقت

کل سرچا و زالاغین شاع، رازے کہ

ازدو کس تجاوز کرد، شایع شد

کل شے غیر وجہ اللہ (فناست)، ہر تے

کہ غیر ذات خدا سے قائلے بود

(فانیت)

کل شے قالہ غیر المصیق (ہرچہ میگوید)

ان مکلف او تصلف لایلیق (کسے کہ عقلش

بجائیت اگر مکلف نماید یا لاف نہ

فائدہ ندارد)

بطریق خواری، بزرگی کنن

گذشت، معبد ترسایان

گنگ، قوی و گنده

گنگ، بجیا

کنود، اسپاس

کور و، آتش دان

کورم، کورام، چشم من

کوس، کم ریش

کوله، گویاب

کھفت، غار (اشاره به سنگ صحاب کھفت)

پناه (۴۱۱)

کیا، پوشیار، بزرگ (۴۰۶)

کیاست، ذیرکی

کیج، پریشان خاطر، سرگشته، احق

کیف، صحبت، چگونہ صبح کردی یا چگونہ شب

گذاشتی

کیف تملقی الرزق ان علم یزحقک، چگونہ نیالی

روزی را اگر ترا روزی ندیده

کیف الایعلم هواک من خلق، چگونہ نداند

ان فی نجواک صدقام طلق، خود پیش تو آنکه

پیدا کرده است ترا که در سر پوشیده تو

کل شیء با ملک لا وجه، همه اشیا فنا شد

غیر ذات خدا

کَلَّا، کل مکے که سرا دے موسے باث

کلوا، بخورید اشاره بآیه کلوا مما

رَزَقَکُمُ اللّٰهُ سورہ انعام

کلوا لا تسرفوا، بخورید و اسراف نکنید، انلا

بآیه کلوا و انشر بواکلا تسرفوا

سورہ الاعراف

کلوا من رزق، بخورید از رزق او، اشاره

بآیه کلوا من رزق ربکم سورہ اسبا

کلیل، ست، گنگ

کل یوم مو فی شان، ہر روز او در ساختن

و پر داختن کا ریت سورہ الرحمن

کبیر، زن ساخزده و فرقت

کم زدن، وقعت نداشتن، کم خوردن (۵۹۰)

کمون، پوشیدہ

کیز، بول جانزدان

کبخکاؤ، متفحص، متجسس

کندوری، دسترخوان

گنڈہ، چوب سطر

کنن، دلیل النفس من مالک، ذلت و نفوذ

راستی است یا چالوسی
کیفیتِ اظلال چگونہ بر کشید سایہ را، اشاد
بایہ الہ ترا لی بل کیف
مذا لظلال سورہ فرقان
کیک کرے گزندہ سرخ رنگ، نوے
از سپش (۳۷۲)

کینل، پیانہ
کیم = کہ ام، کہ مرا
گ

گال، فریب (۴۲۹)
گبز، قوی و سطر
گہ، گد یہ گری، گدیہ
گہائی، (۳۸۲)

گدی، گدائی
گڑا، حجام، غلام
گر بگان، جگر
گردبان، کوہان شتر
گردک، گرد، دیر

گردک، جملہ عروس (۴۳۹)
گردگان، جگر، گد، گوسے خرد کہ مفلان

باگشت بادد
گردن، محار، گردن غاریدن، بخند
آوردن، شرمندہ شدن
گرم، جلدی، شستابی
گرو، گرد، آشتہ
گراف، بیہودہ گوئی، ہرزہ سرائی
گرافہ، بیہودہ، بجد و حساب
گش، خوش
گنبد کردن، جستن
گو، غار

گول، نادان، نادانستہ (۶۳۲)
گو لخن، جائے افگندن خس و خاشاک
آتش گاہ حمام
گول گیر، تسخر کنندہ ابھان
گہ، جانے، وقت، صبح
گیج، پریشان خاطر و سرگشتہ، دیوانہ
گیرا، گیرندہ، وسعت، اثر

ل

لٹام، ج لیٹم، کینہ، بخیل
لا ابالی، باک ندارد، میباک و بے پردا،

بہلہ کی نیند ازید، اشارہ آیہ

لا تعلقوا باییدیکم

الحی التہلکۃ سورہ البقرہ

لا تعلقوا بایدیکم الی تہلکۃ دالی التہلکۃ حبیب

لا تم، علامت کمند

لا حول ولا = لا حول ولا قوۃ

لا شئ، لا شئ، بیچ

لا شجاعتہ یافتے قبل محروب، نیت نبی

اے جو ان قبل از جنگ (بہشت فدی)

لا علم لنا، مارا علم نیت، اشارہ آیہ

سبحانک لا علم لنا الا

ما علمتنا سورہ البقرہ

لا عین رات ولا اذن سمعت، ندید بیچ

چشمہ آنداز نشید بیچ گوشتے آنداز

لاغ، مزح، مذاق، تسخیر (۳۵۹)

فرافت، بازیچہ (۴۱۰) شوخی

(۴۷۳) ریشخند (۴۹۲)

لاف کیش، لاف زنندہ

لال، گنگ، زبان گرفتہ

لالنگ، زل، پس خوردہ، بد اذ طعام

صدقہ (۲۴۳) نان پارہ و طعام

لا احب لآفلین، دوست ندارم

زور وندگا زنا اشارہ آیہ قلما

جن علیہما اللیل سورہ انعام

لا افتخار بالعلوم و الفنا، فخریت علوم

و درہ، تمندی

لا بس، جامہ پوشش

لا پ، خوشامد

لا تا سواہلی ما فاکم، غم خوردید بر آن کہ

فوت شد آیہ سورہ امدہ

لا تخافوا، مترسید

لا تسرفوا، اسراف کمند

لا تعقب حصرۃ فی ان مضی، اگر بگذرد بخت

از پس او حشرت

لا تقنطننا فقد طال الحزن، نا امید کن بار

کہ پیچھتق دراز شدہ است امدہ

لا تکلفنی فانی فی الفنا، تکلیف نہ مارا کہ

کلت افہامی فلا حصی ثنائی من در عالم فنا

فہم من بیکار شدہ است پس تو نم

کہ ثنائے تو شمار کنم

لا تکنون النار حرا اشارہ، نشود آتش گرم

سرکش

لا تعلقوا بایدی تہلکۃ، خود را بدست (خود)

گدایان از ہمانہا و سفر جمع

نمایند (۴۵۳)

لالہ، غلام، چاکر

لانہ، آشیانہ

لاہوت، عالم ارواح، عالم اللہ

لایبال اللہ فی امی و اولہک، خدا پر و

نمیکند کہ (چنین کس) در کدام ادعا

ہلاک شود

لایبصرون، نمی بینند، اشارہ بآیہ و

جعلنا من بین ایدہم

سدا سورہ یسین

لایحب الا فلین، دوست نیدارد فرو

روندگانرا

لایحییٰ ابے حصر

لایستی، شرم نمی دارد، اشارہ بآیہ

ان ذلکہ کان یوذی النبی

... سورہ احزاب وینجا از

عکس حق استی "مراد ذات پیغمبر صلعم

است

لایعد، بے تعدد

لایکن، نامکن

لانیظرالی تصویرکم فابتنوا منظر نمیکند

یا ذا القلب فی تدبیرکم [خفا پس بچوید

صاحب دل را برائے تدبیر خود

لایوفی، وفا نمیکند، یوفا

لہاد، پارچہ پارانی، نند

لبس، لباس، جامہ

لبق، زیرک، چرب زبان، زیرکی

لبن، سفیر

لبیب، خردمند

لبیک، ایستادہ ام در خدمت تو

لتزول منہ قلل الجبال، از جاے روئے

قلہاے کوه، اشارہ بآیہ وقد

مکروا مکرا سورہ ابراہیم

لجاج، ستیزہ کردن، ستہیدن

لجام، نگام

لجوج، ستہندہ، ستیزہ کنندہ

لحم، گوشت

لحم تو خوردیم، لحم کس خوردن، غیبت کردن

لک، جالد، جدال کنندہ و لجوج، مراد

گمراہ، ستیزہ زندہ

لدغ، گزیدن مار و گزدم

دگر، دجوم، اشارہ بحديث قدسی

اصحابی کالجوه

للطیبین، برائے مردان پاک، اشارہ

آیہ الطیبات للطیبین

سورہ النور

لمن، بزرگ پشہ، مکن، دفریہ (۴۰۰)

لمسری، فریبی مراد دیرسی (۴۰۵)

لمع، درشننگی، روشنی، درخشان (۵۲۲)

لمع، روشنی

لمکین، نہ باشد، اشارہ آبی، سورہ الدھر

لنج، لب

لوا، علم، نشان

لواش، نان تنک، نان

لوت، طعام، باخصوص اطعمہ کہ در نان

پیچیدہ پزند

لوت پوت، خورشہا

لولاک، اگر نہ ہو سکتے تو اشارہ بحديث

قدسی، لولاك لما خلقت

الافلاك

لولہ، کاریز آب (۶۷۶)

لوتہ، آنکہ خراباتیان را ہمان طفلی باشد

لدیغ، گزیدہ، مار یا گزدم

لدینا محضرون، زود با حاضران

لسان الطیر، زبان پرندگان

لعب، بازی

لعمرك، قسم بجان تو، اشارہ آیہ لعمرك

انہم فی سكرتہم یعمہون

سورۃ الحج، اینجا لعمرك بطور اسم

استعمال شد (۳۵۰)

لغز، سوراخ موش، چیتان

لغوب، ماندہ شدن

لقا، ملاقات

لقیہ، یک ملاقات، ملاقات (۵۳۶)

لکم دین، دین، برائے شادین (ثما)

است و برائے مادین (ما) است

اشارہ آیہ لکم دینکم ولی دین

سورۃ الکافرون

للخبیثات الخبیثون، زنان پلید مردان

پلید اند، اشارہ آیہ الخبیثات

للخبیثون سورہ النور

للسری قدودہ و للطاغی رجوم، برائے سیر

کنندہ شب نجوم اند و برائے کرش

و حق خدا و حق خلق بر خود مباح دارد

بیج کاره، زن بدکار (۳۸۲)

لب، زبان آتش، آتش

لہف، درد، اندوه

لیس، انسان، لامانع، نیست پرہے

انسان مگر آنکہ بآئے او سہی کرد

اشارہ بآیہ وان لیس... سو وجم

لیکرم ضیفہ، اگر کم کند ضیف خود را

لین الخطاب، زم گفتن سخن بر روی

م

مال، انجام (۵۱۲)

مار، آب

ماء و طین، آب و خاک

ما المقصوف قال وجہان الفرج [چیت

فی الفوادى عند ایتان الترح] تصوف،

گفت فرج در دل وقت آمدن

اندوه، مراد تسلیم و رضا

ما بون، شخصے کہ بعت اندہ گرفتار باشد

مات، مطیع

ما خلقت لیکن الانس، نہ پیدا کردم جن

وانس را دگر برائے آنکہ عبادت

کنند مرا، اشارہ بآیہ ما خلقت

الجن والانس لا یعبدن

سورہ الذاریات

مادر غر، ماد قہ

مادون، پست تر

مادون، جائز

ماریت اذ ریت، تو نیگندہی و تنگی

انگندی اشارہ بآیہ سورہ انفال

ماشش، لہدش

ماشر، دانہ سوزش

ماشطہ، زننے کہ موئے سر زمان را

شانہ میکند، مشاطہ

ما علمتنا، آنچه آموختی تو مارا، اشارہ

بآیہ سبحانک لا علم لنا

الاما علمتنا سورہ بقرہ

ما علی الاعمی حج، نیست بر نایا گناہ

اشارہ بآیہ لیس علی الاعمی

حرج سورہ فتح

ماکر، مکر کنندہ

ما کفو احد، نیست اورا ہمتا ہیچ کس

محاق است تحت الشعاع، آخرا، شب آخر

۷۴ (۲۹۸)

محاکات، باهم حکایت کردن

محتمل، حیل کار

محتسب، بند شده

محتشم، ذی اقتسام، بزرگ

مُجَل، لکپیدنی ست، پاستور، آبنماک

مُحَرَّم، حرام

مُحِق، ادا حقیق

مُجَب، ننگ زرکش، آزمایش

مُجَد، شنا گفتن، نیکو کاری

مُحِص، خلاص

مُحِط، نام کتابی در علم فقه

مُخَصَّم، بفتح صاد، دشمن کرده شده

مُکَسَّر، دشمن کننده

مُخَفِّی، پوشیده

مُخَدَّوْل، فرو گذاشته

مُخَرَّج، خوش رفتاری کن

مُخَلَّل، از هم سبخته

مُخَلَّص، از رویه خلاص، جاسه خلاص

مُخَصَّصه، اگر سنگی شدت

۲ سوره اخلاص

مأم، مامد

مانسته، ماند

مانع کش، رفع کننده مانع

ماید، خوان

مبارز، جنگجو

مبدع، ابداع کننده، از خود چیزی پیدا کننده

مبغوض، بغض داشته شده

متبع، کشنده

متعذر، معذور

متکی، تکیه کرده

متواری، پنهان

متیم، مشتاق، مقید

متعلکان، گران باران

مثنوی، مقام

مجامعت، گرسنگی

مجاوبات، باهم سوال جواب کردن

مجم، ظرف، بوسه

مجنون، بنده دیوانه که در زنجیر باشد

مجهود، ماکوشش کرده شده، مراد جهد

مجیر، پناه دهنده

ہام، شرابِ آزاد است بمعنی ہمیشہ دہشت
شدہ

مَدّت، مدتِ کشف

مَدبر، بدبخت

مَدَر، کلوغ

مَدْرَج، درج شدہ

مَدْمَع، مغرور، بددماغ

مَدِشت، دہشتناک

مَدِیْنۃِ عِلْم، شہرِ علم، اشارہ بحديثِ نبوی

انامدینۃ العلم وعلی

بابہا

مَذہب، راہ، طریق

مَر، شمار، بے مر، بے شمار

مُر، تلخ

مُرَاد، آنکہ یادانادات آرنند

مُرَاقِب، نگاہ داندہ، مراقبہ کنندہ

مُرَاقِب، نزدیک سیدن کودک بیلوغ

مُرْتَجَی، آنکہ امید باو دارند، امیدگاہ

(۵۰۴) امید دہشتہ شدہ (۵۳۰)

مُرْتَش، صاحبِ عرشہ

مُرْتَع، چراگاہ، مراد بازار (۲۷۰)

مُرْتَع، خرابگاہ

مُرَج، چراگاہ

مُرْجُم، سنگسار کردہ شدہ

مُرْدِ دِید، مرد کہ سراپا دید بود

مُرْوَع، ترسیدہ شدہ، ہیب

مُرْدہ رِیگ، مال مردہ، مراد غنّے قلیل

ناقص

مُرْصَد، جائے نگہداشتن

مُرْعُود، خوف زدہ

مُرْعَی، چراگاہ، چرا، (۵۱۹)

مُرْفَہ، آسودہ

مُرْکَبِ دِرْگَی، مرکب مستند، حاضر در گاہ

مُرْکُوب، مرکب

مُرْوَحَہ، بادکش، بادزن

مُرُوق، (از روق) موجب شگفت

مُرُی، برابری کردن، ہم سری (۱۹۱)

مُرْیَد، راندہ شدہ، سرکش

مُرْیَد، ارادت آورند

مُرْزَح، مذاق

مُرْزَلہ، جائے انداختن سرگین، بخش

مُرْزَن، دیرینہ

مستطیل، دراز
 مستعار، بجا ریت گرفتہ
 مستعان، اعانت کنندہ
 مستعذر، پلید
 مستمر، دوام
 مستمری، مستمر، دوام
 مستمع، سامع
 مستمند، اندوگبین، حاجت مند
 مستنکر، انکار کردہ شدہ
 مستنیر، صاحب نور، پر نور، روشن (۴۲۹)
 مستوقفا، وفا کردہ شدہ
 مستوی، قائم شدہ
 مستہ، محف، مستیز، امتیزہ کن
 مستہان، ذلیل
 مستہزی، استہرا کنندہ، مسخرہ
 مسلمات، مومنات، قانات، زنان
 مسلمہ مومنہ، فرمانبردار
 مسیر، سیر، سفر (۵۱۵)
 مشام، محل بوسیدن، قوت شام
 مشرف، بگرن (اشراف، اطلاع یافتن
 و از بالا بزرگترین)

مژدہ، صاحب زور، مکر کنندہ
 مزی، مزیّت، زیادت، افزونی، آریستہ
 مزینج، مزاج، مرکب، جائے روان
 شدن، روانی، روشش (۵۱۱)
 مسالک، ج، مسلک، راہ
 مسبح، تسبیح، خوان
 مسبح، باسے درندگان
 مستبین، واضح، روشن
 مستتر، پوشیدہ
 مستحیر، پناہ برندہ
 مستم، انجام رسانندہ
 مستحاضہ، زنی کہ اور از یادہ ازایام
 غزن، جیض، آید
 مستحب، پسندیدہ
 مستحل، حلول کنندہ
 مستحیف، طالب خیف کنندہ، شتم کنندہ
 مستحیل، محال، نامکن، حیلہ گرا، زحالہ
 بہ حالے گردندہ
 مستحف، سبک شمرده شدہ
 مستعد، پیرہ مند
 مستطاب، خوش آمدہ، پسندیدہ

مشوب، آمیخته

مشهد، جائے دفن شہیدان

مَشِيد، ایضاً مُشِيد، کج کردہ غدہ

مصاب، مصیبت زدہ مرا مردن (۲۴۲)

مصانج، ج مصباح، چراغ

مصاف، جنگ گاہ

مصباح، چراغ

مصید، فکار

مضامک، تمسخر

مضل، گمراہ کنندہ

مضیق، جائے تنگ، تنگی

مطار، پریدن، جلسہ پرین

مطاف، جائے طواف

مطاع الامر، مطیع الامر، اطاعت

کنندہ حکم

مطعم، طعام

مطحن، آسیا

مطر، باران

مطرحة، جائے افکندن خن و خاشاک

مطردو، رانده، دور کردہ

مطعم، خورش

مطلق، آزاد، بیقید

مطوی، چپیدہ شدہ

مُظَلَم، تاریک شدہ

مقتنع، قناعت کنندہ

مقل، قلیل

مُغَيِّر، تعبیر کنندہ، خواب

مُغَيِّر، گذر گاہ (۵۲۳)

مُتَقَيِّم، پناہ گیرندہ

مُعَقِّق، آزاد کردہ شدہ

مُعَذِّب، عذاب کردہ شدہ

مُعْرِض، اعرض کنندہ

مُعْرِف، تعریف کنندہ، کسے کہ پیش سلاطین

وامرا و اوصاف اشخاص مجہول الحال

بیان نماید

معطی المنی، عطا کنندہ آرزو

مُعَلِّم، آموزانیدہ

معہود، مرسم، عادت، کردہ

معید، اعادہ کنندہ

معیل، خیال برد

معین، صاف، آب صاف، آبغیرین

مَنَعٌ، عمیق

مَنَعٌ، آتش پرت

مَنْبُون، زیان رسیده

مَغْدَى، غذا

مَغْرَس، محل نشاندن درخت، جایگاه

مَغْرَف، بدست آب گیرنده

مَغْرُورِ خُود، احمق شدن

مَغْرَ، مخروم

مَغْلُوق، وابسته شده

مُغَيَّر، غارت کننده

مُغَاذَر، بیابان جهلک، تفاولا صحرائے

پرخوف را گویند که در آن بیم ملاک

باشد (۵۰۸)

مَقْرَض، فرض کرده شده

مَقْتَن، مفتون در فتنه انداخته شده شیفه

مُفَضِّل، نیکوئی

مَفْضُول، کمتر، کمتر

مُفَاسَف، فلسفی (به تکلف)

مُتَقَبِل، با اقبال، سعادتمند

مَقْت، دشمنی

مُقْتَسِس، نور فرا گیرنده

مَقْدَم، دوقت، آمدن

مَقْضَى، مقرر کرده شده، تمام کرده شده

مَقْل، اندک کننده، کم (از دانش مثل)

کم عقل، (۴۱۲) بیخیز، درویش

مُقْنِع، بر سر انگشت زان

مُقْنِع، مردا کننده، دعا کننده

مُقْنِع، خود بر سر نباده، نام مردی که

پسر او (ابن مُقْنِع) شهرت تمام از

مُکَارِی، خرابنده، اسپ خرابه دهنده

مُکْتَم، پنهان

مُکْتَسِن، بکسوف، پنهان شوند، نفع نون

پنهان شده

مُکْتَوَم، پوشیده

مُکْر، مکر، فکر، تدبیر

مُکْر، مکر، ساز

مُکْرَم، اکرام کننده

مُکْرَم، اکرام کرده شده

مُکْرِب، رنج کشیده، آزار دیده

مُکْسَب، کسب

مُکْسَبی، از کسب حاصل آمده

مُکَلِّم، کلام کننده

کمن، کمین، گاہ، پوشیدگی

کمنون، پوشیدہ

نکید، کید کنندہ

نکید، کید

کمیس، مبالغہ در خرید و فروخت

نل، شراب

لمحہ، رزمگاہ، جائے جنگ، فتنہ

لمحہ، اہام کنندہ

ممتحن، ضائع شدہ، نیست شدہ

ممتحن، در محنت افتادہ، آزمودہ شدہ

ممتہن، خوار و ضعیف، معیبتناک

مناخ، جائے نشستن، محل خواب

منازع، نزاع کنندہ

مناط، جائے درآویختن چیزے، مراد

مطلب، مقصد

مناص، نیک، بار کی کردن در پیرین

تاغایت، آزادی، گریز، رانی

خلاص

منام، خواب

من امر ربی، از حکم خداے من

مناج، ج، منہج، راہ

منبت، جائے روئیدگی

منبت، گاہ، منبت، جائے روئیدگی

گاہ، زاید

منبل، دار وے کہ بخت نیک شدن

زخما، استعمال نمایند، زخم، صاحب

زخم (۲۵۴) کابل (۲۷۹)

منبلی، کارلی

منجب، نجیب، برگزیدہ

من جواوضا، مساوات العلی، از جوہاے

آسا، نہائے بلند

منجج، (موضع بستن آب) طلب گیاه

و طلب چرا گاہ

منجم، روشن

منتش، عیش کنندہ (انتش، ضعیف)

و نجیف (۲۱۴)

غتبک، پردہ درند، پردہ دیدہ

منشئ، پیچیدہ، پزمرده، سرگون

منجل، داس

منجیق، آواز شکستن قلعه

منحس، منحوس

من جغرا، کسے کہ چاہ کند اشارت

بحدیث قدسی من حضر بڑا لافیا

فقد وقع فيه

خمیدہ کوزہ پشت، ضعیف

مندرجہ درج شدہ

منہک، یارہ، یارہ، ریزہ ریزہ شدہ

منہج، ہفتہ

منزل، دستار و چادر میان بندہ

من یلح الشد کو نوار یحین، باشد از بادا

خدا سے تعالیٰ کو شکر

منشروی با گوشه گیر

منشورہ، پاک کردہ

منجیب کشیده شده

من بات حکیم یعرف عالم، از روشہائے

جسم معلوم شود حال ایشان

منطقى، آتش فروبرده

منظمیں، کوفتہ شدہ، ناپید شدہ

منطوق، كثير المنطق، فصيح الكلام

منظره، دریچه

من عروج الروح يتنزه الفلك الزبائني

روح بجنید آسمان

منتقاد، مطبع، فرمانبردار

منقصد، نقصان

منقول، نگاشته‌دان

منقول، جدا کرده شده، برگزیده شده.

مُنْقِیْع، قناعت کننده، قانع

انتقون صاف

مُنْکِسِرْ، شکسته، فروتنی نماید.

منکید، منکیدن، آهسته سخن گفتن زیرا ب

کہ دیگرے نشنود

من لندن (علم من لندن) علم ملا واسطہ از

جاناب خدا

من لم یذق لم یدر، ہر کہ نہ چشد نہ داند

مسن، ج من، عطا

منوب، جانشین

منہج، راہِ شادہ

منہزم، گریزندہ

منہومان الاشجان، دو حریص سیر نمی شوند

اشارہ بحديث نبوی

منہیٰ، یعنی کردہ شدہ

مفتی، پیغام رساننده

مَنْ يَزِدْ كَيْدًا كَزَيْادِ كُنْ

مواسا = مواسات، مراعات، رعایت

یاری، غمخواری

موتفک، برگردیده و برگرداننده ضعیف

راے

موتمر، امثال کننده امر

موتمن، اعتماد کرده شده

موتوا قبل موتوا { میرید پیش از مرگ

موتوا قبل ان تموتوا { حدیث نبوی موتوا

قبل ان تموتوا

موتوا قبل موت یا کرام، میرید پیش از مرگ

اے کرام، اشاره بحدیث خریف

حب بالا

موتوا کلکم قبل ان یاتی { میرید پیش از آنکه

الموت، تموتوا بالفتن { آید موت و میرید

از فتنها

موتعد، وعده گاه

موتقن، صاحب یقین، یقین دارنده

صاحب یقین (۴۰۷)

موکب، جمع سواران با مخصوص کرد

رکاب امیر خود باشند

موکل، شخصی که کار باد سپرده باشد

عقوبت کننده

مول، معشوق زن، دنگ (۴۸۱)

مولع، حریص، پرغبت، پرغش (۴۷۷)

مولد، حیرت زده

موهبت، بخشش

مهراس، خوف کن

مهرب، مجامع فرار، فرار گاه

مهور، متردک

مهلل، لا اله الا الله گوینده

مهل، پر بیم و ترس، هیتاک

مهلے، ترسناک، شدید

مہین (نارسی)، بزرگ، بزرگتر، بزرگترین

میراثی، شخصی که مال، ارث یافته باشد

میرداد، حاکم عدالت

میزاب، ناودان

میزر، بند، چادر، جامه

میزک، میز، بول

میقات، وقت

میخ، ابر

میناگر، شیشه گر، کیمیاگر

میمون، نیک

ن

ناظم، خفته، خوابیده

نازل، ذات النازل

نازل تر، کم قیمت و کم حیثیت (۵۰۸)

ناسوت، عالم اجسام، عالم خلق

نامشته، ناقصا، اگر سبب بودن از باداد

طعام صبح

ناقور، ناسے بزرگ، صور

نبلغ، چوب خشک، تار عنکبوت، مراد

ریزہ ریزہ (۲۳۰)

نبت، روئیدگی

نبیل، نج، نبیل، دانا، زیرک، استاد

نبی السیف، نبی شمشیر، حدیث شریف انا

نبی السیف

نبیل، بزرگ، استاد

نحن زوجنا الفعّال بالجزا، ما افعل را

باجزا جنت کرده ام

نحول، لا غری مراد افسردگی

نظم، پشیمانی، تامل (۲۳۵)

ندے، تری، باران

ندید، مثل

نذیر، ترا سنده، ترسناک

نزع، میوه خوریم

نزد، پان، بازے است مقابل شلغ

نرگدا، گدائے بے شرم

نزل، ضیافت، بهائی، طعائے که پیش

بهان باشند

نثر ند، پست، خوار، غمناک

نسلخ، کاتب

نسناس، نوعی از حیوان که شکل قریب

به انسان رسیده است

نشأۃ آفریدن، آفرینش

نشاف، بخود کشیدن، مراد بخود دی از

دو فرخویش (۴۴۶)، نانی

نشق، دماغی

نشکبید، تمجب نکنید

نشید، شعر خواندن، مراد آه و ناله (۵۰۴)

نصاب، مقدار، معین از هر چیز

نصرت، له خل، نصرت، که آنرا سده شمرند

نضار، زر، تازگی

نظار، اسم لامر، یعنی نظر، بنگر، مراد

نگریستن

نغم، ج نعمت

نعم، آرمے

نعم العبد، بندگانِ خوب

نعم المابدون، نیک گزرانده، اشرافِ آید

والارض فرشتاها فنعم

الماهدون سوره الذاریات

نعم المعین، بہترین معاون، مددگارِ خوب

نعم مالِ صالح، خوب است مالِ پاک،

اشارہ بحديث نبوی نعم المال

الصالح للرجل الصالح

نعم، خوش

نقول، دور دراز، جائے کہ در کوہِ بہت

گو سپندان سازند، مراد چاہم

(۲۸۶)

نفت، روغنِ آتشگیر

نفخت، دمیدم، اشارہ بآیہ و نفخت

فیہ من دوحی سوره ابراہیم

نفور، نفرت

نفیر، نالہ، فریاد، قرنا

نعم، نعمت، عتاب، عقوبت (۲۹۸)

نعمت، عقوبت، عذاب، معتب،

نالپسندیدہ (۲۱۶) عتاب، بلا

(۲۶۹)

نقی، صاف

نقیب، ہنر، دانندہ قوم مراد غدار

نشاری

نقیر، دانہ خرما، نئے اندک

نمک، ایک

نکال، عقوبت، رنج

نکر، گران، گرانی طبع

نکول، باز ایستادن (از دشمن) از

سو گند

نمعب، بازیچہ کنیم

نما، نمو

نہام، سخن چین

نمط، طریق، قسم

نوا، آواز، مقامے خاص در موسیقی

سامان تو گری، غوراک

نوال، بخشش

نوبی، ساعتی، ہنگامی

نوحادث (نویزاید) حادث، جدید الوجود

نور کم اطفا، نارالکافرن، نور شافرد کرد

آتش کافران را

ذول، شقار

نُون، ہی (ذوالنون)

نویذ، خبر خوش

نُہا = نُبے، دانش

نہایات، اوصال، غایت وصل

نہیب، خوف، دہشت (۴۶۸)

نیرنجات، شعبہ، وغیرہ

والہم، والہام، حیران ام

وامدار، قرضدار

وامی، وام گیرندہ، مقروض

وفاق، خانہ

وثن، بت

وُحِق، استوار

وجا، خشکی، خوف، درد (۵۳۳)

وجج، درد

وہہ، رو، بزرگ قوم، مراد مدد معاش

وجہ العرب، بزرگ عرب

وحدت، تنہائی

ود، دوستی، محبت

وداد، ایضاً

ودود، ہیران، محبوب، وار اسمائے

خدائے تعالیٰ

وراق، کاغذ برندہ، ورق سازندہ

ورد، گل

ورطہ، ہلاکی، دشت بے راہ و نشان

مجازاً گرداب

ورسے = ورا، مخلوقات، عالم

وسادہ، بالین

و

واکوا، کثیرا، بگرنید بسیار، اشارہ بآیہ

فلیضحکوا قليلاً وليبکوا

کثیرا سورہ التوبہ

واحد کالیف، یک مانند ہزار

واسجد واقرب، سجدہ کن و قرب

حاصل کن آیہ سورہ علق

واعیہ، محفوظا

وافرحتاہ، فرحت

وافی، وفا کنندہ، کافی

والنجم والشجر یسجدان، ستارہ و درخت

سجدہ میکنند، آیہ سورہ الرحمن

والہ، حیران، بخود، برگشتہ (۴۷۸)

دسح، چرک

وسن، مقدر خواب، غنودگی

وسیط، نام کتابے در علم فقہ

دشت، خوب، خوش

وصم، عیب و تنگ

وطاء، کوبیدن زمین با پاے

وظیفہ، روزمرہ از طعام، خدمت وغیرہ

وعدہ گاہ، جائے وعدہ

وغا، جنگ، کارزار (۴۱۹)

وقود، انچہ بدان آتش افزوند، افروختہ

وقیع، بے شرم، نااہل

وکر، آشپز

ولا، دوستی

ولہ، شوق، شوق فرادان، (۴۰۹)

ویل، سختی، عذاب، نام طبقہ جنیم

۸

لانا، ادھوک کے تسبی الی، باش، من

ترا میخوام تا سوے من بشتابی

مادوم، شکست کفندہ، خراب کفندہ

ہما، گرہ

ہبوط، فرود آمدن

ہدر، باطل

ہدئے، ہدایت

ہروب، فرار کنندہ

ہرے، ہرات

ہرزہ، حرکت، جنبش

ہش، ہوش

ہل، بگذار

ہلا، آگاہ، باش

ہل من مزید، آیا، ہیج باقیست

ہمام، بزرگ

ہم رقود، ایشان خفہ اند، اشارہ بآیہ

وتحسبہم ایقاظا و ہم

رقود سورة الکہف

ہم شدے = بہم شدے

ہم قوم ظالمتی علیس، آن کسانند کہ دشمن

آہنا محروم نمی شود

ہوام، ج، امرا، حشرات الارض

ہول، دہشت، خوف

ہون، آہستگی

ہیمہ، ہیزم، سوختنی

ی

یا رسول اللہ قد جئنا ایک اے رسول

غدا ما بسوئے تو آدمیم

یاسہ، قانون، قاعدہ

یا وہ، ضائع، گم

یا وہ شدن، گم شدن

یجوز لایحوز، جائز، ناجائز

ید اللہ فوق ایدہم، دست خدا بالاتر

دستہائے ایشان، اشارہ آیہ

ان الدین یبايعونك.....

سورہ الفتح

یخ، برف

یرغ، یرغا، تیز رو

یسار، چپ

یستفتحون، طلب فتح میگردند، اشارہ آیہ

وکانوا یستفتحون سورہ البقرہ

یشم، شے معروف کہ شب نیز گویند

فیضک من سبیل اللہ، گمراہ کنند و از ادب

خدا اشارہ آیہ فیضک من

سبیل اللہ سورہ ص

۱۰۸۵

یطہرکم، پاک کند شمار، اشارہ آیہ انما

یرید اللہ لیزہب عنکم

الرجس اهل البیت یطہرکم

تطہیرا سورہ الاحزاب

یعجب الزراع، خوش می آید کتکاران

آیہ سورہ الفتح

یفر من اخیه، فرار کند برادر از برادرش

آیہ یوم یفر المؤمن من اخیه

سورہ عبس

یفعل اللہ ما یشاء، میکند خدا هر چه بخوابد

یقولون ان انبیاء، قتل میکنند انبیاء را

اشارہ آیہ یقتلون الانبیاء

بغیر حق سورہ آل عمران

ینبوع، سرچشمہ

ینجمن نجا و استیقنہ، رسداری یافت

کسے کہ رشکار شد و طلب یقین کرد

نیظر بنور اللہ، می بیند بنور خدا، اشارہ

بحدیث نبوی انقوا من فراسات

المومن فانہ ینظر بنور اللہ

یم، دریا

یوز، جانورے شکاری کو چکتر از شیر

یونک عنده من افک، روگردانیده شد

(از قرآن کسی که گردانیده شد) از

ازل) آیه سوره الذاریات

یونفی، یهوده گو

یولہون فی الحوائج ہم لہیہ دیوانہ شدند

(فریاد میکنند) در بعضی حاجات خود نرزدند

یہدی میں شاہ، ہدایت دہد ہر کرا خواہد

اشارہ آیه سوره البقرہ

صواب الخطا

صواب الخطا

صفحه سطر	خطا	صواب	صفحه سطر	خطا	صواب
۹	طوق	طوق	۹۲	طوق	۱۰
۱۱	بحر	بحر	"	بحر	بیا
۱۳	دردو	دردو	۱۱۵	دردو	نقیصه
۱۴	پاینده	پاینده	۱۲۳	پاینده	بفت
۱۵	حاشیه	حاشیه	۱۲۴	حاشیه	۲۸
۲۹	قضا	قضا	۱۲۹	قضا	فراوان
۳۴	پدیده	پدیده	۱۳۰	پدیده	اجابت
"	نقصها	نقصها	۱۳۵	نقصها	تورست
۴۰	این	این	۱۴۴	این	دفتر دوم
۴۰	دریغا	دریغا	۱۵۳	دریغا	حسام الدین
۴۱	گفت او	گفت او	۱۵۶	گفت او	ظریف
۴۲	شمیر	شمیر	۱۶۳	شمیر	درشتی
۵۶	صوفی	صوفی	۱۶۶	صوفی	بجو شسیم
۶۱			۱۶۷		دوا شد
۸۵			۱۶۸		بجو شیدی

صفحہ سطر	خطا	صواب	صفحہ سطر	خطا	صواب
۱۸۰	۱۶	رفتند	رفتند	۲۷۳	۶
۱۸۲	۱۱	چرخ	چرخ	۲۷۵	۱۳
۱۹۸	۱۳	رہزنے	رہزنے	۲۷۶	۱۷
۱۹۹	۵	خنبے	خنبے	۲۸۰	۱۵
۲۰۴	۲۰	گفتش	گفتش	۲۸۵	۳۲۱
۲۲۵	۱۰	زستتے	زستتے	۳۱۵	۳۱۹
۲۲۶	۲	نقطش	نقطش	۲۸۶	۴
۲۲۹	۱۷	گور	گور	۲۸۳	۳۱۶
۲۳۰	۱۴	تابینا	تابینا	۳۱۹	۳۲۷
۲۳۲	۲۵۹	۲۵۹	۲۵۹	۲۸۳	۲۱۸
۲۵۲	۱۶	نجیف	نجیف	۲۹۴	۱۹
۲۵۹	۴	ہفت	ہفت	۲۹۶	۲۰
۲۶۱	۲	حام الدین	حام الدین		
۲۶۳	"	"	"	۳۰۰	۱۹
۲۶۶	۶	پارے	پارے	۳۰۵	۱
۲۶۷	۱۷	قیاشش	قیاشش	۳۱۱	۲
۲۶۸	۳	سمج	سمج	۳۱۶	۱۶
"	۱۴	اتفاقا	اتفاقا	۳۲۲	۱۱
"	۲۰	ہمنقس	ہمنقس	۳۲۷	۳
۲۷۰	۲۱	چنین	چنین	۳۳۵	۲۰

صفحہ	خطا	صواب	صفحہ	خطا	صواب
۳۴۲	۲	(حاشیہ)	۳۹۰	۱	غیر
۳۴۵	۱۲	"	۳۹۳	۱۱	آنجا
۳۵۳	۲۰	حافظان	۴۵۱	۱۳	امیرالمؤمنین امیر الصالحین
۳۵۶	۱۶	(حاشیہ)	۴۶۲	۱۳	زینگو
"	۱۷	طبائع	۴۷۲	۴	دعوے کنند
۳۶۰	۶	مبہود	۴۷۸	۸	اکتساب
۳۶۵	۱۳	دودانگ	"	۱۱	فرقد
۳۶۸	۱۲	رغیب	۴۷۹	۱۹	پچیس
۳۷۵	۱۰	خیس	۴۸۴	۲۰	فوق
۳۷۹	۲	ففاق	۵۰۰	۷	برورہند
۳۸۳	۱۷	حان	۵۰۴	۸	بحر
۳۸۴	۱۲	ذائم	۵۰۷	۵	چشم و دل
۳۸۷	۱۴	ربہ	۵۱۲	۷	نفر
۳۹۵	۹	حر	۵۱۳	۱۲	قلعہاں
۳۹۹	۱۶	احدا	۵۱۷	۶	ابراہیم
۴۰۰	۱۲	حاشیہ	۵۱۸	۱۸	کا آگاہ
۴۰۳	۱۸	منکر	۵۲۳	۱۶	معدود
۴۲۰	۱۰	کبر	۵۲۳	۱۳	جو جے
۴۲۵	۶	آنش	۵۴۵	۲	صنٹ
۴۲۹	۱۶	وحدہ	۵۴۹	۳	از

صواب	خطا	صفحہ	سطر	صواب	خطا	صفحہ	سطر
نورتن	نورتن	۱۳	۶۰۷	گشتہ	گشتہ	۹	۵۵۱
جا بلانہ	جا بلانہ	۱۰	۶۰۸	ذوالمنن	ذوالمنن	۱۳	"
صفاق القضا	صفاق القضا	۷	۶۰۹	بعداز	بعداز	ماشیہ	۵۵۲
مبتلان	مبتلان	۶	۶۱۳	خود	خو	۷	۵۵۵
چار یار	چار یار	۸	۶۱۶	مانداز	ماند	۱۴	۵۵۷
ستان	ستان	۱۰	۶۲۰	یاد	باد	۹	۵۵۹
کار	کاز	۱۰	۶۲۳	قیاس آورند	قیاس آورند	ماشیہ	۵۶۰
بد	مد	۳	۶۲۵	شائش	شائش	۶	۵۶۲
و	او	۸	۶۲۷	دگر	گر	۸	"
جز	جر	۳	۶۳۲	ابراہیم	ابراہیم	۱۲	"
اونے	اونے	۱۰	۶۳۵	غریق	خریق	۱۵	"
عیب	غیب	۱۴	۶۳۷	یوسف	یوسف	۱۱	۵۶۳
باران	ماران	۸	۶۳۸	بیشربیت	بیشربیت	۱۵	۵۶۴
ببیند	بببب	۱۴	۶۴۰	شاخیت	شاخیت	۵	۵۸۱
کظم	کفم	ماشیہ	"	تا پستان	تا پستان	۸	۵۸۶
در ویش	در ویش	۱۴	۶۴۱	انیسو	انیسو	۱۱	۵۹۴
دفع	رفع	۳	۶۴۳	رشیطان	رشیطان	۷	۵۹۷
غے	مے	۵	"	انفاق	انفاق	ماشیہ	۵۸۱
تقا	بقا	۷	۶۴۸	غنمین	غنمین	۸	۶۰۱
مرسلون	مرسلون	۱۴	۶۵۰	نور	نور	۵	۶۰۲
				توآب	توآب	۳	۶۰۴

صواب	خطا	صفحہ	سطر	صواب	خطا	صفحہ	سطر
وصف ظلم	x	۶۹۸	مردگی	مردگی	۶۵۲	۱۱	۶۵۲
یار	یار	۶۰۰	پنجاہ	پنجاہ	۶۹۴	۱۲	۶۹۴
اہل	اہل	۱۱	بما	بما	۶۶۰	۹	۶۶۰
پاچیلہ	پاچیلہ	۸	رخشان	رخشان	۶۶۱	۱۱	۶۶۱
علت	علت	۱۰	ہست	ہست	۶۶۳	۱	۶۶۳
شورش	شورش	۶۰۴	چیر	چیر	۶۶۴	۲	۶۶۴
عشق	عشق	۱۱	زشتے	زشتے	۶۶۵	۱	۶۶۵
دو	دو	۱۵	ز	ز	۶۶۶	۶	۶۶۶
سنگوئی	سنگوئی	۸	عقبہ راہ	عقبہ راہ	۶۶۷	۱۱	۶۶۷
شکوہ	شکوہ	۱۵	بس	بس	۶۶۸	۱۱	۶۶۸
سلوک کریم	سلوک کریم	۶۶۲	بہر دفع	بہر دفع	۶۶۹	۳	۶۶۹
آپ	آپ	۳	انگشتک	انگشتک	۶۸۲	۶	۶۸۲
و داد	و داد	۲	ہزہ	ہزہ	۶۸۳	۱۰	۶۸۳
کن	کن	۱	بعقر	بعقر	۶۸۴	۱۱	۶۸۴
فواہ شوت	فواہ شوت	۱۱	سکت	سکت	۶۸۵	۱۵	۶۸۵
نہ	نہ	۱۲	ست	ست	۶۸۶	۱۶	۶۸۶
مشام	مشام	۱۱	خشت مد	خشت مد	۶۸۸	۱۴	۶۸۸
دیگرانے	دیگرانے	۱۶	تاری	تاری	۶۸۹	۳	۶۸۹
دستیت	دستیت	۲	نفع	نفع	۶۹۱	۲	۶۹۱
نبید	نبید	۶	صافی	صافی	۶۹۲	۴	۶۹۲

۱۰۹۴

صواب	خطا	صفحہ	سطر	صواب	خطا	صفحہ	سطر
شاکم	شاکم	۶	۸۷۵	من	من	۱۰	۷۹۸
دگر	اگر	۸	۸۸۰	اشتران	استران	۱	۷۷۵
جان	خان	۱	۸۹۰	تاجنس	تاجنس	۳	۷۸۰
برنیائی	بربنای	۷	۸۹۴	خراب	خراب	۱۶	۸۱۸
جلہ	جلہ	۴	۸۹۷	منہ	منہ	۷	۸۲۱
انفقوارا	انفقوا	۳	۹۰۶	جا	جاجا	۸	۸۲۵
غول	غول	۱۲	۹۱۶	برہاست	برہاست	۴	۸۲۹
مرا	را	۶	۹۲۴	اورعنی	اورعنی	۴	۸۴۴
غیوب	عیوب	۶	۹۲۵	لاخنف	لاخنف	۱۴	۸۴۵
جز	حز	۵	۹۳۷	رایکین	رایکین	۱۶	"
آزادہ	آزادہ	۱۲	۹۴۱	مسج	مسج	۵	۸۵۰
خوند	خواند	۱۶	۹۴۲	ہوا	ہوا	۱۳	۸۷۰

نقد المثنوی

(در طبع)

تمهید

شعر مولانا - ادوار شعر گوئی مولانا - تخلص - مجموعه ملفوظات - کلیات -

دیوان

دیوان شمس تبریز - وجه تسمیه - تعداد اشعار - تجزیہ دیوان -
 (غزلیات شمس تبریز، سلطان ولد و دیگر اصحاب مولانا) - ترتیب دیوان
 خلط انواع مختلفہ (حمد، نعت، منقبت، مکتوبات، تہنیت، مرثی،
 محامد اصحاب و غیرہ) غزلیات عربیہ، اشعار ترکیہ، خصوصیات کلام
 (عرفان عریان، تسلسل، یکسانی بیان، کثرت اشعار غزل، تکوین
 غزلیات، ندرت قوافی، اضافہ) مقابلہ غزلیات مولانا با غزلیات
 بعضی از دیگر شعرا (سنائی، عطار، سعدی، عراقی، حافظ، جامی)

انتخاب غزلیات و رباعیات - فردیات

مثنوی شریف

نام - سبب تصنیف - طریق تصنیف - مدت تصنیف - موضوع و مقام -

انتساب - مخاطب - طریق استفادہ - وزن - حصص - تعداد
 اشعار - الحاق - تصحیف - اثرات الحاق و تصحیف - کمرات -
 اشعار متحد المعانی - عنوانات - خصوصیات [باطنی ("معنوی") -
 حال خود و اصحاب خود) - ظاہری (طرز ترتیب - وصل و فصل - ارتباط
 جامع - اسلوب بیان - مخاطب - کلم - ماضی بصیغہ حال - انفا
 و معانی)] - امتیازات نازقہ [(الف) مثبت - تفسیر آیات
 قرآنی و احادیث نبوی ، اشعار عربیہ ، الفاظ ترکیہ ، تشبیہ ، تمثیل ،
 ایجاز و اطباء ، یکسانی انداز بیان ، انتخاب حکایات ، ہیئت حکایات ،
 استخراج نتائج ، استدلال ، تعدیل در مسائل مختلف فیہ ، اشعار مشہورہ -
 (ب) منفی عدم پیروی اصول معلومہ ، بارہ حمد ، نعت مدح صحابہ ، ستایش
 سلطان وقت ، خطاب بہ ساقی و ذکر مے و معشوق ، واقعہ نگاری ،
 خیال آرای - آزادی از عواید رسمیه و قیود عایدہ [نتیجہ حاصلہ - خلوک
 و اعتراضات و تنقیدات - (ضعف احادیث ، عدم ترتیب ، نقص
 قوافی ، ہزل) - اثرات دیوان بر مثنوی - تصوف و مثنوی - مقابلہ
 مثنوی شریف با بعضی از دیگر مثنویات (حدیقہ سنائی) ، تحفۃ العراقین
 خاقانی ، خمسہ نظامی ، منطق الطیر عطار ، بوستان سعدی ، جام جم
 اودھی ، رباع نامہ سلطان ولد ، خمسہ خسرو ، خمسہ جامی ، مرآۃ
 المعانی جمال الدین مثنوی ، گلشن راز محمود شبستری ، چند دیگر مثنویات
 کہ چندان معروف نیند) تجلیل مولانا و کلام مولانا - حکایات مثنوی
 شریف کہ با سہائے مخصوصہ منقول اند (الف) انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
 (ب) اولیاء اللہ (ج) سلاطین (د) دیگر افراد -

ضمیمہ

- ۱۔ دفتر ہفتم ثنوی، نسبت آن ہوگانا و ابطال این نسبت،
- ۲۔ (الف) غروح ثنوی شریف، (ب) تراجم ثنوی شریف،
(ج) تلخیصات ثنوی شریف، (د) فرہنگہائے مخصوصہ
برائے ثنوی شریف
- ۳۔ انطباعات ثنوی شریف در ممالک مختلفہ -
- ۴۔ نسخہائے قلمی ثنوی شریف کہ در کتبخانہائے عامہ ہند محفوظ اند۔
حجم تخمیناً ۸۰۰ صفحات

صاحب المثنوی

(در مجلس)
دیباچہ

ماخذ و اسناد سوانح مولانا،

فصل اول

اصل ثابت و فرع ثابت

نام - نسب - وطن - تعلقات قرابت - منقشر شدن حضرت بہاء الدین ولد
(پدر بزرگوار مولانا) بخطاب سلطان العلماء - طریق حضرت سلطان العلماء در
بارہ لباس، معیشت، مجلس، ترتیب اوقات - عظمت و ہیبت حضرت
سلطان العلماء - ولادت مولانا - برادر و خواہر مولانا - تعلیم و تربیت -
بعضی از واردات و واقعات ایام طفولیت - ترک وطن - ورود بہ
نیشاپور و ملاقات با شیخ فرید الدین عطاء و ورود بہ بغداد - حج و زیارت -
ورود بہ آقشہر - ورود بہ لارندہ - عقد مولانا با گوہر خاتون - ورود
بہ قونیہ و قونین پذیرای - بناس مدرسہ - ارادت سلطان علاء الدین کعباد
بہ حضرت سلطان العلماء - بعضی از کوائف و کرامات حضرت سلطان العلماء -

وفات حضرت سلطان العلماء -

تتمہ

(۱۰) شاہانِ خوارزم (۲) سلاجقہ روم

فصل دوم

اتمام الکمال

نشتن مولانا بجائے حضرت سلطان العلماء - سلسلہ ماطنی - سید برہان الدین
محقق ترمذی - ورود سید بہ قونیہ - ارادت مولانا بہ سید - وفات سید -
اسفار مولانا بطلب علم بجانب حلب و دمشق - اقامت مستقل بہ قونیہ -
ارادت سلطان غیاث الدین - تدریس و افتا -

فصل سوم

قرآن القیرین

ملاقات بہ شمس تبریز و تغیر حالت - سرگذشت شمس تبریز - روایات مختلفہ -
زمان ملاقات (۶۴۲ھ) - گردیدگی مولانا بہ حضرت شمس - اثر صحبت -
رغبت بسمع - آغاز شعر گوی - شورش نا اہلان - غیبت اولی حضرت
شمس - بمقاراری مولانا - نامہ و پیام - روانگی سلطان ولد (فرزند مولانا)
بجانب مشق - باز آمدن حضرت شمس بہ قونیہ - تردید روایت سفر مولانا بہ
تبریز - عقد حضرت شمس با کیمیا خاتون - غیبت ثانیہ حضرت شمس -
روایات قتل حضرت شمس و تنقید انہا - وارفتگی مولانا در ہجر بہ حضرت شمس -
اسفار مولانا در جستجوئے حضرت شمس - کیفیت تعلقات مولانا با حضرت

شمس - بزرگداشت یکدیگر - احوال حضرت شمس - ثنوی "مرغوب المقلوب"
 و حقیقت آن - خلافت شیخ صلاح الدین زرکوب - بر سینه از احوال شیخ
 شورش خلافت شیخ - عقد سلطان ولد با دختر شیخ - وقت شیخ بنظر مولانا -
 مرثیه شیخ - خلافت حضرت حلیم حسام الدین - سوانح حضرت حلیم - مراتب
 اصحاب ثلثه - تصنیف ثنوی شریف و حضرت حلیم - علالت مولانا -
 معالجه و عیادت - لمحات آخر - وصیت - چهره و تکفین - مراشی -
 مرثیه خود گفته - مدفن - حوادث قونیة بعد از مولانا - حالات موجوده -
 جانشینان مولانا - اخلاف مولانا - سوانح سلطان ولد - دیوان و ثنوی
 سلطان ولد - شجره نسب -

فصل چهارم

شمایل و خصال

(الف) عادات و خصال - قد و قامت ، رنگ ، خورش ، لباس ،
 اثاث اہلیت ، بیزاری از تکلف ، شوق حمام ، اجتناب از اشتہار ، گریز از
 ازدحام ، غیرت ، سخت کلامی ، محبت اہل و عیال ، حب وطن -
 (ب) محاسن اخلاق - صلح جوئی و صلح پسندی ، دلجوئی و دلداری ، حلم و
 تواضع ، عفو و درگذر ، حاجت روائی ، شفقت و رافت ، شفقت عام ، مال دنیا ،
 کسب و محنت ، خدمات شاہی ، فتوی نویسی - استکراہ از اہل دولت ،
 پند و نصیحت اہل جاہ ، پاس خاطر مریدین ، حمایت و ضمان ، قدر افزائی ،
 اغماض ، عظمت و وقعت ، محبت ، تاویل شکایات ، اتباع شیخ ، حضورئی
 باطنی ، حق شناسی ، قدر دانی اہل کمال ، حسن ظن ، نگہداشت ادب قدما
 و معاصرین ، وعت مشرب ، احترام منکوبین ، بحث و جدل ، نصیحت ،

اثر کلام، مقولات، فتاویٰ نادیدہ، زندہ دلی۔

(ج) کمالات باطنی۔ پابندی شریعت، نماز، روزہ، شب بیداری،
استغراق، روشنفکری، آزمایش، فقر و فاقہ، تقویٰ، اشاعت اسلام،
کرامات، اعانت اہل اسلام، جہاد، سلع، رباب، مسلک،

تمت

انضباط و توسیع سلسلہ مولویہ

فصل پنجم

زمان و اہل زمان

حالات سیاسیہ - سلاطین و امرا - صوفیا - علما - شعرا

ضمیمہ

۱۔ اجاب و اصحاب مولانا

۲۔ انتخاب رباب نامہ (سلطان ولد) محتوی بر ملاات مولانا و اصحاب

مولانا -

جمع تخمیناً ۷۰۰ صفحات

کتبہ شیخ حسین شاہ آبادی علاقہ پانگاہ خورشید چاہی است جدید آباد کن

